SANKTUARIUM
I PARAFIA
TRÓJCY
PRZENAJŚWIĘTSZEJ
I ŚW. ANNY
W PROSTYNI

Biblioteka Drohiczyńska

V

Wydawcy:

Drohiczyńskie Towarzystwo Naukowe
Kuria Diecezjalna w Drohiczynie

Ks. Paweł Rytel-Andrianik

SANKTUARIUM I PARAFIA TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ I ŚW. ANNY W PROSTYNI

WYDANIE II

Drohiczyn-Rzym-Oksford 2011

© ks. Paweł Rytel-Andrianik

Imprimatur
ks. Eugeniusz Beszta-Borowski
L. 0320/2010
Drohiczyn, 26 IV 2010 r.

Projekt graficzny i łamanie
Elżbieta i Maciej Książkowie

Projekt okładki
Dorota Zdrodowska

ISBN 978-83-7257-426-8

Wydawnictwo Sióstr Loretanek
ul. Żeligowskiego 16/20, 04-476 Warszawa
tel. (022) 673-46-93, 673-58-39; fax (022) 612-93-62
e-mail: wsl@loretanki.pl
www.loretanki.pl

Druk i oprawa
Drukarnia Loretańska, Warszawa-Rembertów

Udzielam z serca
Apostolskiego Błogosławieństwa
Parafianom Prostyńskim
oraz Pielgrzymom przybywającym
do Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i Św. Anny
w Prostyni

Watykan, dnia 2 lutego 2004 r.

Jan Paweł II

ANTONI DYDYCZ
BISKUP DROHICZYŃSKI

Światła sanktuariów na ludzkich drogach

Ojciec Święty Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Ecclesia in Europa* bardzo wyraźnie określa szczególną rolę parafii w życiu ludzi ochrzczonych. Pisze bowiem: „*Dziś jeszcze w Europie, tak w krajach postkomunistycznych, jak i na Zachodzie, parafia – choć potrzebuje ciągłej odnowy – nadal ma do spełnienia i spełnia swoje niezbędne, bardzo aktualne posłannictwo w wymiarze duszpasterskim i eklezjalnym. Nadal potrafi ona dawać wiernym możliwość rzeczywistego prowadzenia życia chrześcijańskiego. Jest wciąż miejscem autentycznej humanizacji i socjalizacji, zarówno w bezimiennym i samotnym tłumie wielkich współczesnych miast, jak na słabo zaludnionych obszarach wiejskich*" (§ 15).

Słowa te jakby same przez się są zrozumiałe, kiedy sięgamy do dziejów licznych naszych parafii, mających swoją dłuższą albo krótszą historię, ale zawsze usiłujących wypełnić swą misję nawet w czasach, niestety, częstych na Podlasiu prześladowań.

Słowa powyższe mają swoje wyraźne odniesienie do dziejów Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni, które opisał i drukiem wydał ks. Paweł Rytel-Andrianik, młody kapłan, pochodzący z tejże parafii, zakochany w przeszłości i entuzjastycznie wpatrujący się w przyszłość. Jestem wdzięczny Autorowi oraz ks. kan. Krzysztofowi Maksimiukowi, proboszczowi i kustoszowi Sanktuarium Prostyńskiego, a także wszystkim, którzy w jakikolwiek sposób przyczynili się do powstania tego dzieła, bardzo potrzebnego i bardzo oczekiwanego.

Sanktuarium bowiem, złączone na stałe z parafią nie tylko potwierdza trafność i głębię, wyrażonych myśli przez Ojca Świętego, ale jest samo w sobie świadkiem wielkich rzeczy Bożych. I najważniejsze jest to, aby było świadkiem ciągle żywym, gdyż ludzie coraz bardziej potrzebują świętości. Nasze życie publiczne i prywatne, i to na całym świecie, jest tak nasycone złem, iż wydaje się, że może zabraknąć miejsca na samo życie, że może dojść do „samozniszczenia".

Dzięki posłudze Słowa, dzięki darom, które płyną z Sakramentów świętych każda parafia jest swoistym sanktuarium. Dziękujemy wszakże Panu Bogu, jeżeli przez wyjątkowe znaki łaski wskazuje na miejsca wybrane przez siebie. Jednym z takich miejsc jest Prostyń, gdzie cześć dla Trójcy Przenajświętszej jest wciąż żywa, podobnie jak i dla św. Anny, jednej z patronek życia. To do tego sanktuarium pielgrzymował ze swoją rodziną Sługa Boży Ksiądz Kardynał Stefan Wyszyński, Prymas Tysiąclecia. To do tego miejsca, położonego nad Bugiem od wieków podążali mieszkańcy Podlasia, Mazowsza, a nawet z Litwy i Białorusi.

Ufam, że dzięki nowemu opracowaniu dziejów, pierwszemu o tak szerokim zarysie, Sanktuarium Prostyńskie stanie się jednym z jaśniejszych świateł wprowadzających nas w trzecie tysiąclecie.

Drohiczyn, 13 II 2010 r.

ANTONI DYDYCZ
Biskup Drohiczyński

+ A.P. Dydycz

Biskup Drohiczyński

Wotum wdzięczności Trójcy Przenajświętszej
oraz Matce Bożej i św. Annie
za łaski otrzymane w Sanktuarium w Prostyni

Monografia opublikowana z okazji 500-lecia objawień św. Anny w Prostyni (1510–2010) oraz 500-lecia fundacji i erekcji parafii Prostyń (1511–2011).

DROGI CZYTELNIKU!

Nad moją kołyską mama się schylała
I po polsku pacierz mówić nauczała.
Ojcze Nasz i *Zdrowaś*, i *Skład Apostolski*
Bym do samej śmierci kochał Naród Polski.
(parafraza wiersza Edmunda Wasilewskiego, *Płynie Wisła płynie...*)

Tak! Miłość do Ojczyzny jest jak chleb powszedni i jak pacierz... święta! A ta miłość do *Ojczyzny* zaczyna się od umiłowania naszej *Ojcowizny*, skoro każdy z nas może powiedzieć, że *„Ojczyzna moja – to ta ziemia droga, gdziem ujrzał słońce i gdziem poznał Boga!”* (M. Konopnicka, *Ojczyzna*).

Z tej miłości do naszej małej Ojczyzny – Ziemi Nadbużańskiej rozciągającej się wokół Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni, powstała ta właśnie książka, która dziś jest przekazywana Tobie, Drogi Czytelniku!

Motywy powstania monografii

Jedno z najważniejszych pytań dotyczących sanktuarium prostyńskiego odnosi się do objawień św. Anny i związanych z nimi nadprzyrodzonych wydarzeń opisanych w Księdze Cudów. Wiele osób od lat słusznie zadaje sobie pytanie: Czy rzeczywiście św. Anna objawiła się w Prostyni, czy też jest to tylko ludowa opowieść? Czy są jakiekolwiek materiały archiwalne, które by te nadzwyczajne wydarzenia dokumentowały? Na ile wiarygodnym dokumentem jest prostyńska Księga Cudów? Czy są inne źródła archiwalne, które mogłyby

potwierdzić lub zanegować opisane tam uzdrowienia? Oprócz tego nie sposób pominąć pytania o pochodzenie Statui Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. Czy rzeczywiście pochodzi ona z kręgu działalności Wita Stwosza? Ponadto interesująca jest historia nadbużańskich wiosek. Powstaje przy tym pytanie czy zachowały się jakieś archiwalia sprzed 300, 400 czy 500 lat dotyczące tych terenów? A jeśli tak, to jakie i gdzie? Na te oraz inne kwestie starano się odpowiedzieć w niniejszej książce.

Może to brzmieć zaskakująco, ale została przeprowadzona kwerenda, podczas której przesłano kwestionariusz do wszystkich Kurii Diecezjalnych w Polsce z zapytaniem: „Czy na terenie danej diecezji jest sanktuarium Trójcy Przenajświętszej?". Odpowiedzi nie potwierdziły, jakoby w innych diecezjach polskich, poza drohiczyńską, było podobne sanktuarium. Stąd też można wnioskować, że w Prostyni jest jedyne w Polsce sanktuarium Trójcy Przenajświętszej. Tym samym jest ono jednym z nielicznych sanktuariów trynitarnych w Europie. Tak więc od dawna istniała potrzeba opracowania monografii tak ważnego miejsca, która by się opierała na wiarygodnych dokumentach archiwalnych.

Trzeba w tym miejscu też wyznać, iż jednym z głównych motywów napisania tej monografii jest wdzięczność Trójcy Przenajświętszej oraz Matce Bożej i św. Annie za łaski otrzymane w sanktuarium w Prostyni.

Dotychczasowe opracowania

Na szczególną uwagę zasługuje książka jednego z tutejszych proboszczów, ks. Stefana Obłozy, pt. *Pamiątka z Prostyni z Illustracyami*, wydana w Warszawie w 1904 roku. Wspomniana pozycja jest o tyle cenna, że autor dysponował dokumentami, których część została zniszczona podczas II wojny światowej, miał do dyspozycji m.in. akta metrykalne od XVII wieku. Widział on także zabytki z pierwszego kościoła oraz wota, i był świadkiem wielkiego ruchu pielgrzymkowego, sięgającego dziesiątek tysięcy pielgrzymów. Ks. Stefan Obłoza wykorzystywał do swej pracy głównie archiwum parafialne, nie uwzględnił zaś cennych dokumentów przechowywanych w innych archiwach, zarówno kościelnych jak i państwowych. Trzeba jednak przyznać, że chociaż sanktuarium zostało opisane w wielkim skrócie, to *Pamiątka z Prostyni* stała się bardzo ważnym dziełem, ponieważ stanowiła przez ponad 100 lat główne źródło informacji dla tutejszych parafian i pielgrzymów.

W 1976 roku staraniem ks. Romualda Michalczyka został wydany w Rzymie *Modlitewnik Prostyński* autorstwa ks. Zdzisława Młynarskiego. Na kilkunastu stronach zawarte zostały modlitwy i skrót dziejów tego miejsca.

Na początku lat dziewięćdziesiątych, na prośbę ówczesnego proboszcza, ks. Mariana Gorgola powstało w formie maszynopisu opracowanie pt. *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, pióra ks. Romana Soszyńskiego. Praca jest o tyle istotna, że autor znał osobiście prawie wszystkich księży, którzy tu pracowali w XX wieku i był świadkiem rozwoju i osłabnięcia ruchu pielgrzymkowego na przestrzeni minionego stulecia. Pozycja byłaby jeszcze bardziej cenna, gdyby częściej odnosiła się do źródeł archiwalnych.

W związku z powyższym, istniała potrzeba opracowania naukowej monografii sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni. Tym bardziej, iż w trakcie wstępnej kwerendy okazało się, że jest bardzo wiele bezcennych archiwaliów, które nie były jeszcze publikowane i wykorzystane.

Źródła archiwalne

Na szczególną uwagę zasługuje *Zespół Akt Diecezji Łuckiej* przechowywany w Archiwum Diecezji Siedleckiej, obejmujący w 168 woluminach ciąg dokumentów od 1428 roku prawie do końca XIX wieku. Stanowi on najobfitsze źródło informacji na temat fundacji i erekcji parafii oraz altarii w Prostyni. Ponadto są w nim zawarte inwentarze kolejnych kościołów, liczne wzmianki o objawieniach św. Anny, cudownych uzdrowieniach, jak również informacje o służbie Bożej i duszpasterstwie. We wspomnianych aktach są prawie wszystkie dekrety nominacji proboszczów prostyńskich począwszy od 1511 roku do połowy XIX wieku. Informacje zaś na temat późniejszych proboszczów i wikariuszy znajdują się w ich aktach osobowych przechowywanych w znacznej części także w Archiwum Diecezji Siedleckiej.

W Archiwum Parafii Prostyń również znajdują się bogate zbiory. Jedną z najcenniejszych ksiąg jest tom *Akta najdawniejsze...*, który zawiera liczne dokumenty (oryginalne i odpisy) począwszy od *Fundatio Prostinensis z 1511*. Ponadto w tym archiwum zachowały się metryki ochrzczonych (najstarsze z lat 1620–1648). Istotna w dziejach sanktuarium jest także *Księga Cudów* będąca tłumaczeniem łacińskiego oryginału z 1511 roku. Inne dokumenty pochodzą już z XIX, XX i XXI wieku.

Ważne źródła informacji posiada także Archiwum Diecezji Drohiczyńskiej i Archiwum Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie. Na szczególną uwagę zasługują teczki parafii Prostyń zawierające głównie korespondencję urzędową między kuriami diecezjalnymi a parafią od 1792 roku do współczesności. Oprócz tego w zasobach wspomnianego archiwum są m.in. inwentarze parafii z lat 1798, 1879 i 1919.

Bardzo interesujące dokumenty przechowywane są w Tajnym Archiwum Watykańskim (Archivio Segreto Vaticano). Wśród nich najbardziej istotne dla

Prostyni są archiwalia, które wspominają o odpustach nadanych przez Stolicę Apostolską tutejszemu sanktuarium.

Cenne informacje dotyczące wzgórza prostyńskiego możemy znaleźć w archiwach wielu parafii, m.in.: Ceranów, Kamieńczyk, Kamionna, Maciejowice, Mordy, Sadowne, Stoczek Węgrowski, Zuzela; jak również w archiwach zakonnych, m.in.: Księży Misjonarzy w Krakowie, Sióstr Loretanek w Warszawie, Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu, a także w Instytucie Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie oraz w Muzeum Diecezji Siedleckiej w Siedlcach.

Oprócz archiwów kościelnych bardzo istotne są też archiwa państwowe, wśród nich niezwykle ważne jest Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Cenne zespoły archiwalne przechowywane są także w Państwowym Historycznym Archiwum Republiki Białorusi w Mińsku (Нацыянальны Гістарычны Архіў Рэспублікі Беларусь), w Bibliotece Polskiej Akademi Nauk i Polskiej Akademii Umiejetności w Krakowie oraz Bibliotece Czartoryskich w Krakowie, jak również w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, czy też w Instytucie *Yad Vashem* w Jerozolimie. Ponadto ważne dokumenty dla sanktuarium i parafii Prostyń znajdują się w archiwach państwowych w: Białymstoku, Krakowie, Lublinie, Pułtusku, Siedlcach, Wilnie i Wrocławiu oraz w wielu innych archiwach, bibliotekach i muzeach, które są wymienione w bibliografii.

Wśród źródeł drukowanych na szczególną uwagę zasługują *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis per Bernardum Maciejowski Episcopum Luceoriensem tribus postremis diebus Februarii Anno Domini MDLXXXIX celebratae*, wyd. ks. Z. Chodyński, Warszawa 1875. W tymże dokumencie ks. bp Bernard Maciejowski, biskup łucki, a następnie krakowski, późniejszy kardynał i arcybiskup gnieźnieński, prymas Polski, odniósł się do objawień św. Anny, odpustów nadanych tutejszym kościołom przez Stolicę Apostolską w 1513 roku oraz wspomniał kwestię cudownych uzdrowień. Oprócz tego wśród źródeł drukowanych istotne są dokumenty zachowane m.in. w takich publikacjach, jak: *Acta Ecclesiae Collegiatae Varsoviensis*, wyd. B. Ulanowski, [w:] *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. VI, Kraków 1897–1926; *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, Wł. Semkowicz, Kraków 1932; *Castelaniae Ecclesiae Plocensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. V, Warszawa 1961; A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. VI, *Podlasie*, cz. I-III, [w:] *Źródła Dziejowe*, t. XVII, Warszawa 1908–1910.

Treść monografii

Książka zaczyna się od przedstawienia początków wioski Prostyń, w której pierwotne osadnictwo, według badań archeologicznych, sięga 8 tys. lat p.n.Chr. Na wstępie opisana jest też fundacja i erekcja parafii w Prostyni. Drugi rozdział ukazuje specyfikę tego miejsca, a więc to, co zadecydowało, że ma ono charakter sanktuarium. Jest tu ukazana historia objawień św. Anny, Cudownej Statui, odpustów oraz uzdrowień. Można w tym miejscu przeczytać również o związku prostyńskiego sanktuarium ze Sługą Bożym Janem Pawłem II oraz o prostyńskich korzeniach kard. Stefana Wyszyńskiego. W kolejnym rozdziale są przedstawione obiekty i miejsca sakralne, wśród nich cztery kolejne świątynie Trójcy Przenajświętszej, dwa kościoły św. Anny, altaria, siedem cmentarzy, dwie kaplice oraz niektóre z ponad 80 kapliczek i krzyży przydrożnych z terenu prostyńskiej parafii. Czwarty rozdział ukazuje duchowieństwo parafii Prostyń, począwszy od proboszczów przez wikariuszy, altarzystów, rezydentów, diakonów będących tu na praktykach, a skończywszy na księżach, siostrach i braciach zakonnych pochodzących z tutejszej parafii. Kolejny rozdział zawiera informacje na temat Służby Bożej sprawowanej w ciągu wieków w prostyńskich kościołach. Nie mogło też zabraknąć historii bractw, stowarzyszeń i ruchów katolickich, których było w dziejach parafii prawie trzydzieści. Są one opisane w rozdziale szóstym. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują bractwa Trójcy Przenajświętszej i św. Anny, które okazały się bardzo ważne w formacji duchowej wiernych, skupiając członków z wielu miejscowości Podlasia i Mazowsza. Rozdział siódmy jest poświęcony charakterystyce ludności parafii Prostyń z uwzględnieniem specyfiki poszczególnych wiosek. Opracowany jest zarys dziejów każdej miejscowości od początków jej istnienia do współczesności. W tym rozdziale jest też opisana „Golgota Podlasia" jaką stanowiły obozy Treblinka I i Treblinka II. Ostatni, ósmy rozdział ukazuje dzieje szkolnictwa kościelnego i państwowego na terenie parafii oraz historię szpitalika dla ubogich. Na końcu książki, po epilogu, są zebrane w formie aneksów ważne dokumenty, m.in. akt fundacji i erekcji parafii Prostyń oraz Księga Cudów. Są też zamieszczone inne materiały istotne dla historii tego miejsca. W związku z tym, że sanktuarium prostyńskie jest coraz bardziej znane, jego historia jest przedstawiona w kilku językach obcych. W bibliografii zaś są ukazane źródła archiwalne i drukowane oraz opracowania, które wykorzystano w niniejszej pracy. Następnie jest wykaz skrótów oraz tabel. Poszukiwanie interesujących informacji ułatwiają indeksy – tak geograficzny jak i osobowy – w których nazwy zostały ujednolicone. Jeśli w dokumentach występują różne nazwy odnoszące się do tej samej miejscowości, jak np.: „*Kyelczewo*", „*Khyelczewo*", „*Kelczowo*",

„*Kyelczow*", to w indeksie są one ujęte pod jednym hasłem „*Kiełczew*". Podobnymi zasadami kierowano się również przy opracowaniu indeksu osobowego, a wszystko po to, aby ułatwić Czytelnikowi odnalezienie interesujących informacji w tekście monografii.

Metoda pracy

Niniejszą monografię starano się zredagować głównie na podstawie dokumentów archiwalnych i źródeł drukowanych. Opracowania i pozycje książkowe posłużyły do nakreślenia tła historycznego opisywanych tematów. Troszczono się o wierne i obiektywne przedstawienie faktów historycznych, pozostawiając Czytelnikowi całkowitą swobodę ich interpretacji. W związku z tym, że jest to praca naukowa, dlatego też przekaz może czasem wydawać się akademicki. Zdecydowano się jednak na taki styl, aby sprostać wymaganiom wiarygodności i obiektywności opisywanego tematu. Przy źródłach archiwalnych często podany jest nagłówek ważniejszych dokumentów, ich data, a czasem krótka charakterystyka dokumentu, choć zasadniczo wystarczyłoby podanie samego źrodła i strony. Wybrano taką metodę, aby dać Czytelnikowi lepszy kontakt ze źródłem, ukazując tym samym jego specyfikę (*Testamentum*, *Obligatio*, *Venditio* etc).

Co do analizy materiałów archiwalnych to najbardziej skomplikowanymi okazały się źródła łacińskie z XV i XVI wieku. Starano się je przepisać jak najwierniej, zachowując oryginalną pisownię. Czasami dokumenty łacińskie zawierały błędy językowe, które jednak nie zostały poprawiane, po to aby zachować wierność oryginałowi. Niejednokrotnie w nawiasach kwadratowych podana jest właściwa pisownia lub rozwinięcie skrótu, aby ułatwić lekturę. Trzeba jednak przyjąć, że mogą się zdarzyć przypadki, że niektóre słowa z tekstu łacińskiego nie zostały poprawnie przepisane, w związku z tym proszę o wybaczenie.

Historia sanktuarium i parafii Prostyń została przedstawiona tematycznie w porządku chronologicznym, po to aby ukazać całościowy obraz danego zagadnienia. W związku z tym niektóre fakty są przytaczane w różnych miejscach monografii. Dlatego np. o przybyciu królowej Bony do Prostyni można będzie przeczytać w rozdziale o pielgrzymach, jak również w części mówiącej o kościele i wotach, gdzie nie sposób pominąć jej darów liturgicznych dla ówczesnej świątyni.

Podziękowania

Opracowanie niniejszej monografii było możliwe dzięki życzliwości i pomocy wielu osób oraz instytucji kościelnych i świeckich.

Pragnę złożyć serdeczne wyrazy wdzięczności J. E. Ks. Bp. Dr. Antoniemu Pacyfikowi Dydyczowi, Pasterzowi Diecezji Drohiczyńskiej, który jako historyk pochodzący z nadbużańskiego Podlasia, od początku osobiście wspierał pracę związaną z redakcją tej monografii. Staropolskim „Bóg zapłać" dziękuję Ekscelencji za Słowo Wstępne wprowadzające nas w lekturę tejże książki oraz za serdeczną troskę o wydanie jej drukiem.

Wyrażam głęboką wdzięczność śp. Ks. Dr. Eugeniuszowi Beszcie-Borowskiemu, promotorowi pracy magisterskiej, która obecnie jest publikowana w formie niniejszej monografii. Bardzo życzliwa i profesjonalna pomoc Księdza Infułata oraz czas poświęcony na precyzyjne i naukowe opracowanie tematu przyczyniły się do całościowego opisu dziejów prostyńskiego sanktuarium.

Serdecznie dziękuję moim Rodzicom: Marianowi i Wandzie. To oni jako pierwsi ukazali mi Sanktuarium Prostyńskie i uczyli kochać Boga i Człowieka oraz naszą Małą Nadbużańską Ojczyznę. Serdeczną wdzięcznością obejmuję Braci z rodzinami: Artura z żoną Beatą i córkami Julią i Aleksandrą; Sylwestra z żoną Agnieszką i synami Dominikiem i Krystianem oraz Krzysztofa z żoną Moniką i synem Dawidem. Jestem bardzo wdzięczny także mojej Babci Cecylii ze śp. Dziadziem Stanisławem Rytelem, oraz śp. Babci Walerii ze śp. Dziadziem Józefem Rytel-Andrianikiem – za ich przykład chrześcijańskiego życia i modlitwę. Dziękuję serdecznie moim Rodzicom Chrzestnym: Barbarze Gilewicz i Bogusławowi Piotrowi Rytelowi oraz całej Rodzinie, Przyjaciołom i Bliskim.

Wdzięczną pamięcią obejmuję wszystkich, którzy w jakikolwiek sposób przyczynili się do wydania drukiem tej książki. Wyrazy podziękowania składam Proboszczowi Prostyńskiemu Ks. Krzysztofowi Maksimiukowi, który od dawna pragnął ukazania się niniejszej monografii. Serdecznie dziękuję Wydawnictwu Sióstr Loretanek w Warszawie-Rembertowie wraz z jego Dyrektorką Siostrą Andrzeją Cecylią Białą. Wyrażam wdzięczność wszystkim Siostrom Loretankom i Osobom Świeckim, które pracowały przy wydaniu tejże monografii, począwszy od składu komputerowego, jakiego dokonali z wielkim poświęceniem Państwo Elżbieta i Maciej Książkowie.

Serdeczną wdzięcznością obejmuję tych, którzy stale okazywali mi swoją pomoc i życzliwość w przygotowaniu książki do druku, wśród nich są m.in.: Anna Bosiacka, Katarzyna Bruszewska, Joanna Gryn, Ewa i Wojciech Jakubik, ks. Edward Jarmoch, Tomasz Jaszczołt, Andrzej i Dorota Koroś, Rodzina Maguire, ks. Zbigniew Rostkowski, Rodzina Saeman, ks. Tadeusz Syczewski, Grzegorz Welik i ks. Rafał Zbucki. Serdeczne wyrazy wdzięczności składam wszystkim Pracownikom Archiwów, Bibliotek i Muzeów, z których życzliwości

korzystałem przy pisaniu tej monografii. Bardzo dziękuję osobom związanym z serią wydawniczą „Biblioteka Drohiczyńska", oraz Katolickiemu Stowarzyszeniu Młodzieży i Akcji Katolickiej Diecezji Drohiczyńskiej za chęć popularyzacji opracowania o naszych duchowych i społecznych korzeniach.

Wdzięczną pamięcią obejmuję moją rodzinną wioskę Rytele Święckie i całą parafię Prostyń, jak również sanktuarium Matki Bożej w Ostrożanach, gdzie posługiwałem jako wikariusz oraz Apostolat zwany Margaretką, który od lat wspiera mnie swoją modlitwą. Z wdzięcznością wspominam też osoby i miejsca gdzie otrzymałem edukację, wśród których są: Szkoła Podstawowa w Rytelach Święckich; Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Węgrowie; Wyższe Seminarium Duchowne Najświętszego Serca Pana Jezusa w Drohiczynie; Papieski Uniwersytet Świętego Krzyża w Rzymie; Franciszkańskie Studium Biblijne, Francuska Szkoła Biblijna i Archeologiczna oraz Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie, jak również Uniwersytet w Oksfordzie.

Na koniec pragnę wyrazić serdeczną wdzięczność wszystkim, którzy czytają te słowa i są zainteresowani dziejami Naszej Małej Ojczyzny i Jej sanktuarium w Prostyni. Zapraszam do dialogu na temat niniejszej monografii, prosząc o sugestie na mój adres emailowy: x.rytel@gmail.com, lub na stronę internetową: www.xrytel.pl. Zachęcam też do odwiedzenia interesującej strony sanktuarium i parafii: www.parafiaprostyn.pl.

W związku z tym, że pierwszy nakład książki został bardzo szybko wyczerpany, poproszono o jej drugie wydanie. Stało się to okazją do dodatkowej korekty tekstu oraz jego uaktualnienia.

Życząc wszystkim miłej lektury, chciałbym przywołać słowa Sługi Bożego Ojca Świętego Jan Pawła II wypowiedziane podczas pielgrzymki do Drohiczyna, dnia 10 czerwca 1999 roku: „*Witaj ziemio podlaska. Ziemio ubogacona pięknem przyrody, a przede wszystkim uświęcona wiernością tego ludu, który w czasie swej historii był niejednokrotnie boleśnie doświadczany i musiał zmagać się z ogromnymi i różnorodnymi przeciwnościami. Zawsze jednak trwał wiernie przy Kościele, i tak jest po dzień dzisiejszy*".

Oksford, 13 XI 2010 r.

ks. Paweł Rytel-Andrianik

Rozdział I

POWSTANIE MIEJSCOWOŚCI I PARAFII PROSTYŃ

„Jeśli chcesz doznać łaski, jedź do Prostyni"
– kard. Stefan Wyszyński

Prostyń to mała miejscowość na Podlasiu, pięknie położona na skraju Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego, w malowniczym pejzażu jezior, łąk i lasów. Znajduje się w odległości około 100 km na wschód od Warszawy, na pograniczu historycznego Mazowsza i Podlasia, obecnie przy linii kolejowej Warszawa–Małkinia. Prostyń wpisała się w historię przez słynne w Polsce sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny. Na terenie parafii znajduje się znany na całym świecie były obóz zagłady – Treblinka. Niedaleko stąd jest Zuzela, rodzinna miejscowość kardynała Stefana Wyszyńskiego.

POCZĄTKI WIOSKI

Pierwsze wzmianki kronikarskie o Prostyni pochodzą z 1344 roku, kiedy to wybudowano kościół w tej wiosce. Ślady zamieszkania sięgają tu jednak znacznie wcześniejszego okresu, o czym świadczą wykopaliska archeologiczne.

Pierwotne osadnictwo w Prostyni można datować na epokę kamienia od schyłkowego paleolitu po neolit (na tych terenach około 10000–1800 lat p.n.Chr.)[1]. Ślady osadnictwa w tym rejonie zostały odkryte podczas archeologicznych badań powierzchniowych przeprowadzonych wzdłuż linii kolejowej Warszawa–Małkinia. W odległości około 1 km przed Prostynią, po lewej

[1] PMA, nr inw. I/8005. Materiały niepublikowane.

stronie torów znaleziono fragmenty krzemiennych narzędzi i odpadów związanych z ich produkcją oraz niewielki ułamek ceramiki. Ponadto w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego znajdują się fragmenty glinianych naczyń z tego rejonu. Datowane są one na wczesną epokę brązu i wiązane z plemionami tzw. kultury trzcinieckiej (około 1500–1200 lat p.n.Chr.)[2]. Znaleziska te świadczą, że tereny nadbużańskie były doskonałym miejscem do zakładania obozowisk przez społeczności w epoce kamienia i wczesnej epoce brązu. Ówczesna gospodarka opierała się na intensywnej eksploatacji środowiska naturalnego. Ziemie te sprzyjały myślistwu i rybołówstwu, które stanowiły podstawę zdobywania pożywienia[3].

Jest kilka wersji dotyczących powstania nazwy wioski. Jedna z nich mówi, że Prostyń pochodzi od przezwiska, jakim określano mieszkających tu ludzi[4]. Prostyń więc mogłaby pochodzić od wyrazu „prosty", co oznaczało człowieka nie będącego szlachcicem. Tę hipotezę potwierdza fakt, że szlachta mazowiecka przywędrowała tu już po powstaniu osady. Stało się to zapewne na przełomie XIV i XV wieku, gdy Mazowszem władał książę Janusz I, wówczas notuje się na tych terenach powstawanie wiosek drobnoszlacheckich[5].

Druga wersja wskazuje na to, że nazwę mogli przynieść ze sobą właśnie osadnicy mazowieccy[6]. Często przenosili oni ze sobą nazwy topograficzne[7].

---

2 J. Głosik, *Katalog materiałów wykopaliskowych Pogotowia Archeologicznego na lata 1963–1970*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne", t. III (1975), s. 451: „Prostyń, pow. Węgrów. INF. przekazał 29 VI 1970 r. M. Młynarski z Warszawy. POŁ. Mała wydma wśród pól po lewej stronie torów z Tłuszcza do Małkini [w oryg. błąd – Mławy] około 1 km przed Prostyniem [Prostynią]. Char. Obozowisko. Mat. 36 różnej wielkości (przeważnie drobnych) ułamków ceramiki grubościennej, mocno schudzanej domieszką tłucznia, w tym fragment pogrubionego wylewu z płaskim brzegiem. ChR. II okres epoki brązu. KULT. Trzciniecka". Materiały znajdują się w zbiorach PMA, nr inw. III/6561.

3 J. Tyszkiewicz, *Pradzieje ziem Mazowieckich*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526 roku*, red. A. Gieysztor i H. Samsonowicz, Warszawa 1994, s. 52-55.

4 A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. VI, *Podlasie*, cz. III, [w:] *Źródła Dziejowe*, t. XVII, Warszawa 1908–1910, s. 203: „Kategorya XI-ta obejmuje wszystkie nazwy przezwiskowe w ogóle – w liczbie pojedyńczej [...] Prostynia".

5 J. Wiśniewski, *Początek i rozwój nowego osadnictwa w ziemi łomżyńskiej w końcu XIV i XV wieku*, „Studia Łomżyńskie", I/1989, s. 60; M. Biernacka, *Wsie drobnoszlacheckie na Mazowszu i Podlasiu. Tradycje historyczne a współczesność*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 43; ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka czyli Podlaska (1818–1968)*, Siedlce 1971, s. 57.

6 H. Górnowicz, *Rodowe nazwy miejscowe Podlasia*, „Onomastica", 12/1967, s. 66.

7 Por. J. Wiśniewski, *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-ruskо-litewskim od końca XIV do połowy XVII w.*, „Acta Baltico-Slavica", I/1964, s. 123; Jako przykład tego zjawiska na pograniczu Podlasia i Mazowsza zwraca się uwagę, że na Pomorzu płynie rzeka Korytnica i koło Węgrowa jest miejscowość o tej samej nazwie. Por. Sł. Kosiński, *W mrokach historii*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic*, red. A. Kołodziejczyk, T. Swat, Węgrów 1991, s. 14; *Przewodnik po Polsce*, [b. red.], wyd. IV, Warszawa 1977, s. 679.

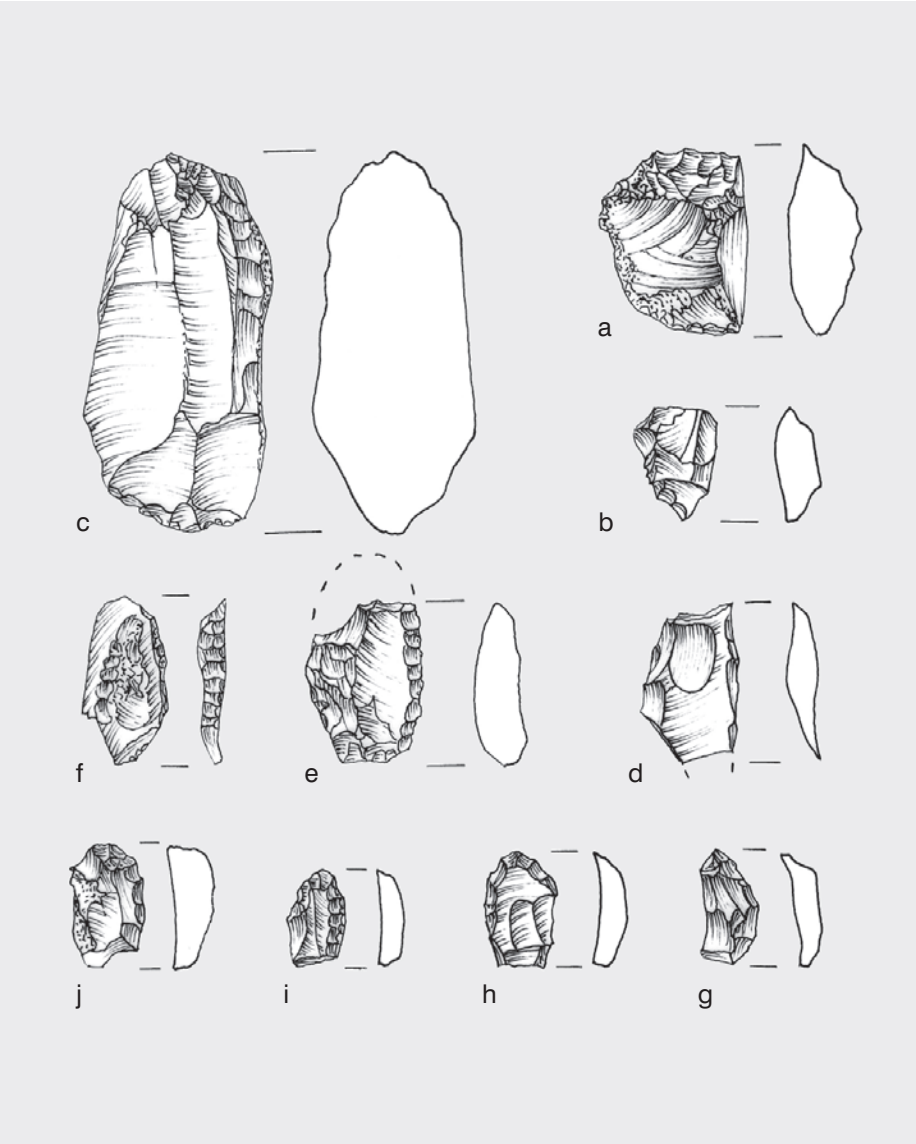

Charakterystyczne zabytki: łuszcznie z epoki brązu (a-c) i skrobacze z epoki mezolitu (d-j). Stanowisko archeologiczne zostało zlokalizowane podczas badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1970 r. wzdłuż linii kolejowej Warszawa–Małkinia. Obejmuje rozległą wydmę znajdującą się ok. 1 km przed Prostynią, a znalezione zabytki krzemienne wskazują na ślady osadnictwa od schyłkowego paleolitu (ok. 8000 p.n.Chr.) po epokę brązu (ok. 750 lat p.n.Chr.).
Źródło: PMA, nr inw. I/8005, Prostyń, rys. Bartosz Karch.

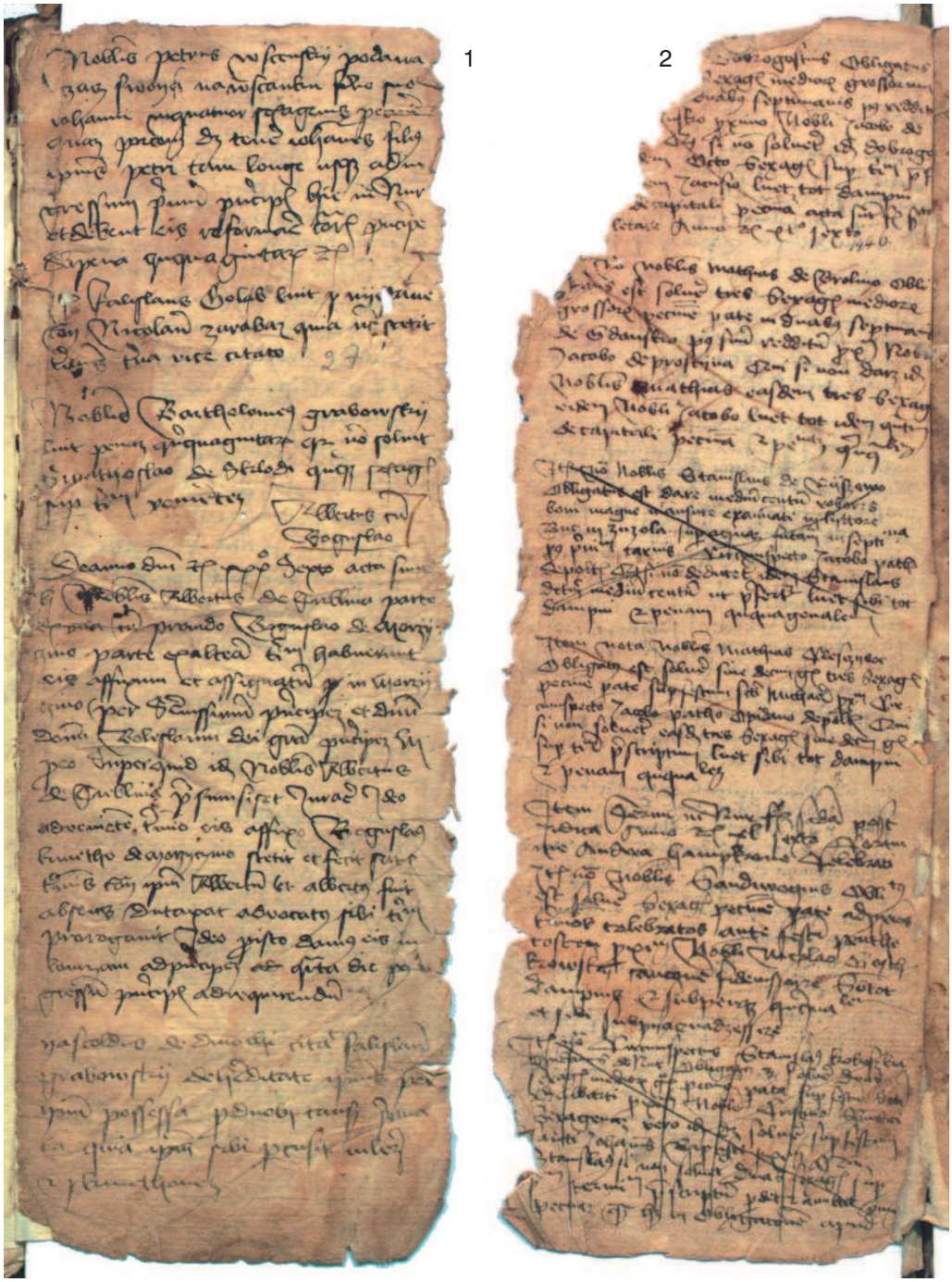

Jedne z najstarszych oryginalnych dokumentów dotyczących Prostyni i okolicy

Źródło: 1. dokument) AGAD, TVars CVars dissoluta (1424–1500) nr 1, z. 1, s. 27. [Wpięte akta sądu ziemskiego nurskiego]. W 1436 r. występuje „*Albertus de Treblina*" i „*Boguslao de Morzyczyn*"; 2. dokument) tamże, s. 177-177v. W 1446 r. występuje „*Jakobo de Prostyna*".

Na północy Polski w okolicach Kalisza Pomorskiego i Cybowa jest rzeka Prostynia[8]. Niektórzy przypuszczają, że osadnicy przybyli tu znad tej rzeki.

Trzecia hipoteza wywodzi nazwę Prostyń od nazwiska Prostek[9]. W niektórych herbarzach czytamy, że część rodziny o nazwisku Prostek przeszła z ziemi łomżyńskiej do Prus Wschodnich i zniemczywszy się przyjęła nazwisko Prostken. Inna część rodziny miała osiedlić się na Podlasiu i zmienić nazwisko na Prostyński od swego dziedzictwa wsi Prostynia[10]. Jako herb tegoż rodu niektórzy podają Lubicz[11]. Weryfikując jednak powyższe dane z dokumentami archiwalnymi, stwierdza się, że Prostkowie z Prus herbu Lubicz nie byli bliskimi krewnymi Prostyńskich z ziemi drohickiej.

Czwarta hipoteza wskazuje na pochodzenie nazwy od rdzenia słowotwórczego: „brost = prost", oznaczającego bród. Jako że Prostyń jest położona nad Bugiem, w pobliżu mogło być miejsce przeprawy-brodu z jednej strony rzeki na drugą[12].

Wydaje się, że najbardziej prawdopodobna jest ostatnia wersja nawiązująca do rdzenia słowotwórczego „brost = prost". Tym bardziej, iż w Prostyni była tzw. binduga, tzn. wydzielone miejsce, w którym gromadzono i wiązano drewno do spławu, a następnie spławiano je[13]. Przykładem tego może być fakt, że w 1478 roku Andrzej Kossowski, sędzia drohicki, sprzedał Jackowi Kasztanowiczowi 10 łasztów smoły i zobowiązał się dostarczyć je na bindugę do Prostyni[14]. Nie trudno więc było się przeprawiać z jednej na drugą stronę Buga. To tłumaczy też fakt, iż Prostyń jest zaznaczona na najstarszych mapach Polski, obok Drohiczyna, Krzemienia, Nura czy Broku[15].

---

8 *Przewodnik po Polsce...*, s. 680.

9 APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, mps, bdw., s. 3.

10 *Polska Encyklopedia Szlachecka. Wykazy polskich rodzin szlacheckich*, oprac. S. J. Starykoń-Kasprzycki, M. Dmowski, t. X, Warszawa 1938, s. 99; S. Uruski i in., *Rodzina Herbarz Szlachty Polskiej*, t. XIV, Warszawa 1917, s. 356; W byłym woj. suwalskim jest miejscowość Prostki sięgająca historią XV w. Nazwa tej osady pochodzi od nazwy osobowej Prostek, w znaczeniu „człowiek prosty", czyli nie będący szlachcicem. W 1432 r. nadano w Prostkach 20 włók niejakiemu Marcinowi oraz Janowi. Por. K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, s. 192; St. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984, s. 305; Jeszcze w 1862 r. występowało tam nazwisko Prostek, Prostkowski.

11 *Polska Encyklopedia Szlachecka...*, t. X, Warszawa 1938, s. 99; ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 122: „Puszeczka [...] z herbem podkowy [...] krzyż kawalerski w cyrkule złocisty". Podobny herb na jednej tablicy wotywnej, tamże, s. 122v; Niektórzy z tego rodu byli herbu Dąbrowa. Por. *Polska Encyklopedia Szlachecka...*, t. X, Warszawa 1938, s. 99.

12 G. Białuński, *Kolonizacja „Wielkiej Puszczy" (do 1568 roku). Starostwa piskie, ełckie, straduńskie*, Olsztyn 2002, s. 13.

13 Do dnia dzisiejszego funkcjonuje nazwa Binduga na określenie części ziem należących do Prostyni przy rzece Bug.

14 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 297.

15 Por. Mapa Polski Wacława Grodeckiego z ok. 1562 r. Oryginał znajduje się w Zakładzie →

Prostyń rozwijała się dość prężnie już w XIV wieku, tym bardziej że, leżąc po północnej stronie Bugu, znalazła się na szlaku handlowo-komunikacyjnym biegnącym z Zachodu na Wschód wzdłuż linii rzeki[16].

Na przełomie XIV i XV wieku wioska była własnością rodziny Świejków. Ród ten należał do jednego z najstarszych wśród szlachty podlaskiej. W 1432 roku w aktach łomżyńskich występuje Jakub Świejko (Szweyko), dziedzic z Prostyni. Jest on wzmiankowany w związku z otrzymaniem posagu swej żony, Hanki Boguckiej, od jej braci, Bronisza i Marcina z Boguszyc[17].

Dokładnie nie wiadomo, kiedy ród Prostyńskich przybył na Podlasie. Niektórzy podają, że w 1400 roku Prostyńscy byli już na tych terenach[18]. W dokumentach łomżyńskich z lat 1438–1441 występuje Jakub „de Prostynia Prostyński"[19].

W aktach nurskich z lat 1446[20], 1447[21] i 1449[22] wzmiankowany jest Jakub „de Prostynia", bez podania uściślenia, czy chodzi o Jakuba Świeyko, czy Prostyńskiego. W związku z tym można tutaj podać kilka hipotez:

a) występuje tu jedna osoba używająca zamiennie swego nazwiska „Szweyko", albo nazwy swego dziedzictwa „de Prostynia", co wówczas się zdarzało[23];
b) występuje tu jedna osoba – Jakub Świeyko, który pierwotnie pisał się

← Kartografii Biblioteki Narodowej w Warszawie, nr inwentarza 04409/6, cyt. za: M. Kromer, *Polska, czyli o położeniu ludności, obyczajach, urzędach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie*, przekł. S. Kozikowski, wstęp i oprac. R. Marchwiński, Olsztyn 1977, mapa.

16 W. Szulist, *Ważniejsze szlaki handlowo-komunikacyjne województwa mazowieckiego w XVI––XVIII w.*, „Rocznik Mazowiecki", VI/1976, mapa.

17 I. Kapica-Milewski, *Herbarz. Dopełnienie Niesieckiego*, Kraków 1870, s. 13-14; 402: „1432, in Actis terrestribus Łomzensibus. Jakobo Szweyko de Prostynia heres et Hinka Boguska conjuges scribunt se"; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 48, 55, 67; tamże, s. 51: „1432 r. Jakób de Prostynia"; por. tamże, s. 38; por. *Prostyń*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, Wł. Walewski, t. XV, cz. II (suplement), Warszawa 1902, s. 516.

18 *Polska Encyklopedia Szlachecka...*, t. X, Warszawa 1938, s. 99: „Prostyński ob. Prostek h. Lubicz,1400; Prostyń [pow.] węgrowski, chełmski".

19 I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 334: „Dom Prostyńskich. Dobra zwane Prostynia w ziemi drohickiej. 1438, in Actis terrestribus Łomzensibus. Jacobus de Prostynia Prostyński scribit se. 1440, ibidem. Jacobus de Prostynia Prostyński scribit se. 1441, ibidem, Jacobus Prostyński scribit se".

20 AGAD, TVars CVars dissoluta (1424–1500) [Jedną trzecią tego zbioru stanowią akta ziemskie i grodzkie nurskie, w których wspominana jest Prostyń], nr 1, z. l, s. 177-177v.

21 Tamże, s. 164v, 220.

22 Tamże, s. 283v, 284.

23 Stanisław Kossowski syn Andrzeja, gdy poślubił Annę dziedziczkę na Jakimowiczach [obecnie Stara Wieś], po przeniesieniu się do tej miejscowości, do czasu śmierci teścia, pisał się *z Jakimowicz* albo *Jakimowski*. BPAN Kraków, nr 8823/10, s. 44; AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 1v, 16v, 147, 269, 445, 477; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 215.

„Szweyko de Prostynia heredes". W ten sposób wskazywał na miejsce, gdzie była jego posiadłość, sam zaś mógł rezydować w gnieździe rodzinnym Świejki koło Treblinki. Gdy rodzina się rozrastała, po pewnym czasie mógł przenieść swą rezydencję do Prostyni i wtedy podpisywał się Jakub „de Prostynia", często bez używania „heredes"– dziedzic, co było oczywiste.

c) dokumenty wzmiankują dwie różne osoby.

Trudno rozstrzygnąć jednoznacznie tę kwestię. Wydaje się, że archiwalia mogą podawać dwie różne osoby, tym bardziej że w dokumentach z lat 1438––1441 następuje specyfikacja „de Prostynia Prostyński". Najczęściej przyjętym zwyczajem było pisanie po imieniu samej miejscowości, z której pochodziła dana osoba, albo nazwiska, a po nim miejscowości. W tym przypadku pisze się miejscowość, a następnie nazwisko jako dodatkową specyfikację. Być może, dlatego ją podano, aby odróżnić dwóch Jakubów. Ponadto w 1464 roku występuje jako syn Jakuba Szczepan Świejko, który był nawet starostą drohickim[24]. Tenże starosta miał syna, którego nazwał imieniem swego ojca – Jakub. Ów Jakub (Świejkowicz) występuje w aktach ziemskich grodzkich drohickich z lat 1479–1496[25]. Można przypuszczać, że już w połowie XV wieku został zakończony proces kształtowania się nazwiska Świejko i członkowie tego rodu używali już nazwiska bez względu na to, gdzie była ich posiadłość. Ponadto w 1451 roku w aktach drohickich wspominany jest Jakub Prostyński (Prosthinsky), jako jeden z członków sądu ziemskiego, który przyjął uchwałę regulującą obowiązki włościan[26]. Na obecnym etapie badań zdaje się to potwierdzać istnienie dwóch różnych osób o imieniu Jakub.

Synami Jakuba Prostyńskiego byli Andrzej i Piotr. W sprawie sądowej z Jakubem Szelągiem w 1458 roku występuje ich ojciec, ale jest wymienione tylko jego nazwisko „Prostyński".

Andrzej Prostyński figuruje w dokumentach m.in. w 1464 roku. Wtedy to wziął on w zastaw od Stanisława Kuczaby jedną włókę ziemi za sumę 70 gr[27]. Występuje on również w innych archiwaliach z lat 1475–1491, m.in. jako

---

24 *Urzędnicy Podlascy od XIV do XVIII w...*, s. 193; por. *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, Wł. Semkowicz, Kraków 1932, s. 271; *Polska Encyklopedia Szlachecka*, t. XI, Warszawa 1938, s. 320.

25 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 322v, 326, 449v.

26 BPAN Kraków, Causa Prosthinsky, sygn. 8822/2, s. 295; A. F. Zenkowicz, *Tri akty dorogiczinskogo zemskogo suda*, [w:] *Zapiski Sewero-Zapadnogo Geograficzeskogo Obszczestwa*, kn. III, Wilno 1913, s. 212.

27 BPAN Kraków, Obligatio Stanislai Cuczaba de Sterdynia cum Andrea Prostynski, sygn. 8823/9, s. 49.

prowadzący spory z Wojciechem Kostką ze Skibniewa i Stanisławem Dyszem z Dybowa (1476)[28], oraz jako przeprowadzający inne akty prawne[29]. Andrzej pojął za żonę dziedziczkę wsi Kuczaby k. Sterdyni. Ich synami byli: Bogdan, Mikołaj, Maciej i Michał Prostyńscy. Mieli oni też córkę Małgorzatę, która wyszła za mąż za Kryńskiego, przez co jej część dziedziczna w Prostyni była zwana Kryńszczyzną[30]. Synowie Andrzeja w 1507 roku ustalali granice między Prostynią a Treblinką. Dokument rozgraniczenia wiosek stanowi bogate źródło informacji z tego okresu[31]. W 1511 roku to właśnie potomkowie Andrzeja stali się fundatorami kościołów i parafii w Prostyni. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje Bogdan Prostyński, wzmiankowany m.in. w dokumentach z początku XVI wieku[32].

Brat Andrzeja, Piotr Prostyński, występuje również jako jeden z dziedziców Prostyni w latach 1470–1491[33]. W 1470 roku sąd łomżyński nałożył *vadium* pomiędzy szlachtę herbu Trzaska, a dziedziców z Prostyni (w tym Piotra) i Jana z Kuczyna herbu Półkozic. Także w 1470 roku Jakub Chądzyński sprzedał Piotrowi Prostyńskiemu dziedzictwo w Sterdyni, które wcześniej kupił od Jana Kuczaby[34]. Ponownie w tym samym roku występuje Piotr Prostyński jako jeden z właścicieli wioski[35]. W 1474 roku przed podsędkiem drohickim ręczyli za niego Maciej Dysz i Mikołaj Buczyński. W tym samym roku Piotr Prostyński uzyskał 20 kop groszy od Andrzeja Kossowskiego, sędziego drohickiego[36]. Dziedzic Prostyński nabył w 1479 roku od Jana Cholewy z Cholew jego część. Trzy lata później występuje on w procesie sądowym z tymże Janem Cholewą oraz ze Świętosławem Cholewą. Dochodził sprawiedliwości w sądzie także w innych latach[37]. Piotr Prostyński poślubił Elżbietę, córkę Macieja i Katarzyny z Miłkowic. Elżbieta miała tylko siostry, z którymi dokonała podziału Miłkowic w 1482 roku. Jej ojciec Maciej był hojnym dobrodziejem zakonu franciszkanów w Drohiczynie[38].

---

28 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 107, 111, 113.

29 Tamże, s. 97, 128, 330, 346, 436.

30 AGAD, CDroh, seria II, t. 2, [1522], s. 178.

31 Tamże, s. 264.

32 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Obligatio Złothkii 1501–1509, s. 468.

33 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 97, 128, 330, 346, 436.

34 BPAN Kraków, Causa Prosthinsky, sygn. 8822/1, s. 305.

35 A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku*, Kraków 1937, s. 70, nr 324. Autor jako źródło informacji podaje: „Ks. Łomżyńska 4, s. 43-44v".

36 BPAN Kraków, sygn. 8823/11, s. 1v.

37 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 128, 294, 313v, 333v, 340v, 399, 412v, 436, 446, 450v, 456, 460.

38 Tamże, s. 399; Maciej Miłkowski z żoną Katarzyną w 1470 r. wystawili dokument, w którym uposażyli drohiczyński klasztor franciszkanów w liczne dobra.

Ród Prostyńskich pieczętował się herbem Półkozic, o czym czytamy w dokumencie z 1470 roku[39].

Sięgając do historii wioski, nie sposób pominąć interesującej wzmianki z XV wieku, zawartej w zbiorze dokumentów księcia Witolda, zwanym *Vitoldiana*. Czytamy tam, że książę Witold odbiera władyce Misajlu wieś kościelną Prosty, a daje ją Niesterowi Terpigorewowi. Niektórzy skłonni byliby przypuszczać, że może chodzi tu o wzmiankowaną Prostyń w ziemi drohickiej, jednak w rzeczywistości dokument opisuje podobnie brzmiącą nazwę innej wioski na Litwie[40].

W drugiej połowie XV wieku przez Prostyń przepływały Bugiem transporty drewna i zboża. Gdy po wojnie trzynastoletniej z Krzyżakami król Kazimierz Jagiellończyk w 1466 roku przyłączył do Polski Pomorze Gdańskie, dla handlu polskiego otwarła się droga na północ. Z okolic Prostyni sprzedawano drewno. Po ścięciu pnie dowożono nad rzekę na tzw. bindugę. Na bindudze drwa wiązano w tratwy i spławiano do Gdańska[41]. Przykładem tego jest chociażby umowa z 1479 roku, według której Szczepan Żoch miał dostarczyć Piotrowi Podrazie towar, jaki miał zostać wysłany właśnie do Gdańska[42]. Produkowano również popiół drzewny, z którego wyrabiano później tzw. potaż, potrzebny w przemyśle mydlarskim, garbarskim i włókienniczym. W lasach wypalano także smołę[43].

W XV–XVI wieku notuje się rozwój handlu i wzrost znaczenia miejscowości położonych nad traktami wodnymi. Dlatego na Podlasie, pokryte gęstą szatą leśną, przybywali liczni osadnicy z Mazowsza[44]. Niektórzy twierdzą, że tereny te zamieszkiwali Jadźwingowie. Jednak badania naukowe nie potwierdzają takiej hipotezy, umieszczając ten lud raczej w rejonie suwalszczyzny[45].

---

39 A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku...*, s. 70: „[...] haeredes de Prostynya, de armis Polkoza".

40 *Vitoldiana, Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386-1430*, wyd. J. Ochmański, Warszawa-Poznań 1986, s. 129: „Vladyce Misajli dal korol «Prosti, A povedal vladyka, iż dej tolko sem czoloveka, i z dawna tye Prosczane cerkownye, v starych zapisach zapisany, a otnial byl dej knjaz velikij Vitovt» rozgnevavsia na pervogo vladyka, i dal byl Nesteru Terpigorevu"; *Lietuvos Metrika*, knyga nr 3 (1440–1498), Vilnius 1998, s. 23, 43.

41 Z. Gloger, *Dolinami rzek, opis podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy*, Warszawa 1903, s. 173-175. Bug był także głównym traktem handlu zbożem między Wołyniem a Europą centralną.

42 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 345.

43 T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 35.

44 AU KUL, A. Wernic, *Wielka własność kolegiaty warszawskiej w XV–XVI w.*, magisterium, Lublin 1955, sygn. Hist. m. 308, s. 56.

45 J. Wiśniewski, *Badania nad dziejami osadnictwa ziem dawnej Jaćwieży i jej pogranicza – wyniki i propozycje*, „Rocznik Białostocki", IV/1981, s. 235-258.

Jednym z najważniejszych wydarzeń, jakie miały miejsce w Prostyni na przestrzeni dziejów, były objawienia św. Anny w 1510 roku[46]. Wkrótce do skromnej wioski nad Bugiem zaczęli przybywać pielgrzymi z Rzeczpospolitej Obojga Narodów. Wiele osób zostało uzdrowionych, a sama miejscowość zyskała zaszczytne miano: „*sioło św. Anny*”[47].

FUNDACJA I EREKCJA PARAFII

Ks. bp Paweł Aligmunt Holszański

Źródło: R. Mirończuk, *Galeria Portretowa Biskupów w Muzeum Diecezjalnym w Siedlcach*, Siedlce 2005, s. 41.

Świątynia katolicka istniała w Prostyni już od 1344 roku[48]. Była to kaplica dojazdowa, gdzie przyjeżdżali kapłani z sąsiednich parafii. Pierwotnie należała ona zapewne do parafii Brok w diecezji płockiej. Możemy to wnioskować na tej podstawie, że Prostyń leżała po północnej stronie rzeki Bug, co jest zaznaczone m.in. na jednej z najstarszych map Polski[49]. Brok w tym czasie był znaczną miejscowością. Pierwszy kościół istniał tu już prawdopodobnie w XI wieku[50]. W tej miejscowości znajdował się także zamek oraz rezydencja i komora celna biskupów płockich[51]. Brok był najstarszą parafią w opisywanym rejonie, w związku z tym do niej należały okoliczne miejscowości, takie chociażby jak Małkinia, co wspomniane jest w dokumencie z początku XIII wieku: „*Ad ecclesiam de Brok pertinet Malchino et tota taberna*”[52].

---

46 Zob. tekst nt. objawień św. Anny w Prostyni, s. 46-53.

47 Por. tekst nt. cudów i pielgrzymów, s. 77-148.

48 Zob. APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Una sub titulo SSSmae Trinitatis erecta fuit ut patet ex inscriptione anno Domini 1344. Prima Ecclesia fundata 1344 a SSS Trinitatis”; por. ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni z illustracyami*, Warszawa 1904, s. 12; por. ADS, D-1, Plebanie wzmiankowane w tych aktach, s. 3.

49 Mapa Polski Wacława Grodeckiego wydana ok. 1562 r. Oryginał znajduje się w Zakładzie Kartografii Biblioteki Narodowej w Warszawie, nr inwentarza 04409/6, cyt. za: M. Kromer, *Polska, czyli o położeniu ludności, obyczajach, urzędach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie*, mapa; zob. H. Rutkowski, *Ziemia Liwska na mapach od XVI do XVIII wieku*, „Rocznik Liwski”, t. I, Liw-Siedlce 2005/2006, s. 114-115.

50 Ks. W. Jemielity, *Brok i jego zabytki*, Warszawa 1999, s. 8.

51 Por. K. Rymut, *Nazwy miast Polski*..., s. 40.

52 *Castelaniae Ecclesiae Plocensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica – Pomniki Dziejowe Polski*, t. V, Warszawa 1961 [pierwsze wydanie we Lwowie w 1888 r.], s. 423, 425. W 1239 r. na mocy przywileju Konrada Mazowieckiego do beneficjum biskupstwa płockiego należały takie wioski, jak: Kosów i Maleszewa. Nie chodzi tu jednak – jak można byłoby przypuszczać – o miejscowości w okolicy →

Można przypuszczać, że kiedy na początku XIV wieku do Prostyni przybyli osadnicy mazowieccy, aby bronić granicy z Litwą i komory celnej, powstała dla nich w 1344 roku kaplica. Została ona wystawiona zapewne z inicjatywy lub za pozwoleniem biskupów płockich, którzy mieli na terenie Prostyni znaczne wpływy (do dziś zachowała się nazwa jednego z jezior leżących na terenie parafii Prostyń przy Bugu – Jezioro Biskupie, a w XIX wieku istniała też obok

Fragment mapy Polski Wacława Grodeckiego z ok. 1562 r.

Źródło: Oryginał znajduje się w Zakładzie Kartografii Biblioteki Narodowej w Warszawie, nr inwentarza 04409/6, cyt. za: M. Kromer, *Polska, czyli o położeniu ludności, obyczajach, urzędach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie*, przekł. S. Kozikowski, wstęp i oprac. R. Marchwiński, Olsztyn 1977.

niego miejscowość Kępa Biskupia)[53]. Gdy rzeka Bug zmieniła swe koryto, Prostyń leżała już po jej stronie południowej. Nie wiadomo dokładnie, kiedy to się stało (z badań archeologicznych wynika, że terytorium prostyńskiej parafii było jednym z najbardziej podatnych miejsc na wylewy tej rzeki)[54]. W nowej sytuacji kontakty z Brokiem stawały się coraz rzadsze[55]. Tym bardziej, że na

Prostyni, ale o wioski o identycznej nazwie w ziemi Zakroczymskiej. Zob. tamże, s. 423: „Castrum Poltowsko cum omnib[us] [be]neficiis [...] Kossovo [...] Malessevo"; por. *Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae*, [w:] *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, wyd. J. K. Kochanowski, t. I, Warszawa 1919, s. 342-346; Kosów był przekazany w 1239 r. biskupowi z rąk rycerzy a nie księcia, co wskazuje na wczesne osadnictwo. Nie było to nadanie terenów dotąd dziewiczych. Por. A. Wolff, *Ziemia łomżyńska w średniowieczu*, oprac. E. Kowalczyk, Łomża 1988, s. 24.

53 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 1v.

54 J. Miśkiewicz, *Wyniki badań powierzchniowych przeprowadzonych w dolinie Bugu na odcinku Granne–Serock*, „Wiadomości Archeologiczne", t. XXVIII, z. 3/1962, s. 268.

55 Zob. *Castelaniae Ecclesiae Plocensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica – Pomniki Dziejowe Polski*, t. V..., s. 419-437; Do czasu powstania parafii w Sadownem w 1524 r.

przełomie XIV i XV wieku krystalizowały się granice biskupstwa włodzimierskiego (łuckiego)[56]. Prostyń znajdowała się wtedy w granicach Podlasia, które należało do Wielkiego Księstwa Litewskiego. W skład nowej diecezji weszło także Podlasie, a z nim ziemia drohicka[57]. Kiedy około 1425 roku utworzono parafię kosowską, włączono do niej Prostyń[58]. Część ludności z wiosek znajdujących się w okolicach Zuzeli (Rytele Święckie) uczęszczała do tamtejszego kościoła, który istniał już w XIII wieku (sama parafia Zuzela powstała w 1448 roku)[59]. W drugiej połowie XV wieku świątynia istniała też w Kadłubach (Ceranowie). Chociaż oficjalna fundacja i erekcja parafii nastąpiła w 1508 roku[60] to już w 1488 roku występuje w dokumentach Konsystorza diecezji łuckiej ówczesny pleban kościoła w Kadłubach o imieniu Jakub[61]. Wraz z nim jest wzmiankowany także Jan, nauczyciel tamtejszej szkoły, i miejscowa dziedziczka Katarzyna, żona Piotra Strumiłły z Ciechanowca (zwana panią Piotraszkową)[62]. Można więc przyjąć, iż mieszkańcy okolicznych wiosek, być może

---

← jej zasadnicze terytorium [wyjąwszy m.in. Kołodziąż] należało do parafii Brok. Zob. ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 51-52; Morzyczyn i Płatkownica jeszcze na pocz. XIX w. były w parafii Brok. Zob. APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, bdw., s. 40-45.

56 T. Jaszczołt, *Fundacje kościelne na Podlasiu do końca XV wieku*, [w:] *Kościoły a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim*, red. M. Kietliński i in., Białystok 2005, s. 13-19.

57 Ks. B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich – diecezja (włodzimierska) łucka*, [w:] ABMK, t. 19, Lublin 1969, s. 347-351.

58 T. Jaszczołt, *Osadnictwo lewobrzeżnej części ziemi drohickiej w XV i na początku XVI w. – okolice Sokołowa, Węgrowa i Mord*, [w:] *Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i okolic*, red. G. Ryżewski, Białystok-Sokołów Podlaski 2006, s. 132-140. Por. *Miasta Polski w Tysiącleciu*, red. M. Siuchniński, t. II, Wrocław i in. 1967, s. 476, [s. v.] Kosów Lacki. W 1417 r. książę Witold nadał tę miejscowość ks. Marcinowi Ciołkowi, kanonikowi kolegiaty pułtuskiej, co przyczyniło się do powstania parafii.

59 Por. ADS, D-156, Ecclesia Ceranoviensis – 1745, s. 360: „Habet et alias Villas sctt. Długie Kamieńskie, Wszebory, Grodzickie, Ritele Olechny, Rytele Suche, Wólka Rytelska, Wólka Nadbużna, quae Villae alternatim uno anno ad Ecclesiam Zuzalensis in Dioecesis Plocensis existens, secundo anno ad Ceranoviensis iure antiquo spectabant et nunc spectant, hoc vero anno alternata est Ecclesiae Zuzalensis"; por. ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 51-52 i T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 41. Autorzy utrzymują, że już w 1228 r. do kościoła w Zuzeli należały wioski: Kosów i Maleszewa. Zapewne sugerowali się tym, że w dokumencie zawierającym przywileje Konrada Mazowieckiego dla biskupa płockiego jest zapis: „Item ville iste pertinet ad ecclesiam de Sussola: [...] Coscovo". Zob. *Castelaniae Ecclesiae Plocensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] Monumenta Poloniae Historica – Pomniki dziejowe Polski, *t. V...*, s. 423. Nie chodzi tu jednak o Kosów Lacki ponieważ jest on wymieniany wcześniej razem z Maleszewą jako wioska biskupa; por. APZuz, R. Czarnowski, *Dzieje i duszpasterstwo parafii Zuzela w latach 1796–1925*, magisterium, Warszawa 1999, s. 22-24, 29.

60 AGAD, Kapicjana, pudło 7, [Odpis dokumentu fundacji i erekcji parafii i kościoła w Ceranowie – 1508], s. 393-402.

61 ADS, D-1, Diligentia… – 1488, s. 88.

62 Tamże; por. T. Jaszczołt, *Piotr Strumiłło z Ciechanowca*, [w:] *Słownik Biograficzny Białostocko-Łomżyńsko-Suwalski*, z. 2, Białystok 2003, s. 137-141; tenże, *Osadnictwo lewobrzeżnej części ziemi drohickiej…*, [w:] *Sokołów Podlaski...*, s. 132-140.

i Rytel Święckich, choć zapewne jurydycznie należeli do Zuzeli, to w przypadku trudności przedostania się na drugą stronę Bugu, mogli uczęszczać do ceranowskiego kościoła[63]. Sytuację wyjaśnia akt fundacji i erekcji tamtejszej parafii w 1508 roku, który w granicach nowo powstałej placówki wymienia „Święckie Villam"[64]. Motywem takiej decyzji, według dokumentu fundacyjnego, był fakt, iż z powodu częstych wylewów rzeki Bug, wierni z tych wiosek nie mogli przystępować do sakramentów świętych[65].

Niektórzy podają, że około 1446 roku Prostyń jest wymieniana jako jedna z parafii nowej diecezji łuckiej[66]. Powielany jest w tym twierdzeniu błąd, wynikający z faktu, iż na pierwszych stronach pierwszego tomu Akt Konsystorskich Diecezji Łuckiej jest podany rok 1446 dotyczący parafii Wyrozęby, a pod nią spis kościołów i parafii zawartych w tej księdze. Rok ten błędnie jest odnoszony do wszystkich miejscowości, w tym do Prostyni.

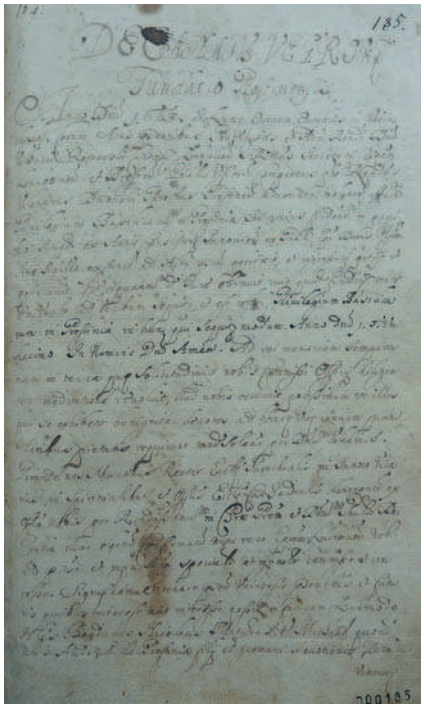

Urzędowy odpis aktu fundacji i erekcji parafii Prostyń (1511 r.) sporządzony w 1663 r. (fragment)
Źródło: ADS, D-149, Fundatio Prostinensis, s. 185.

Według dokumentów archiwalnych parafia prostyńska powstała w 1511 roku[67]. Została ona wydzielona głównie z parafii kosowskiej i ceranowskiej[68]. Jej utworzenie nastąpiło na prośbę rodziny Prostyńskich, dziedziców wsi Prostyń, skierowaną do biskupa łuckiego, który upoważnił do dokonania tego aktu

63 Por. *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego*, t. I, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Kraków 2004, s. 516. Występuje w niej pod datą 1493: „*Petrus Stephani de Ritelye dioecesis Plocensis*".

64 ADS, D-1, Diligentia… – 1488, s. 88.

65 AGAD, Kapicjana, pudło 7, [Odpis dokumentu fundacji i erekcji parafii i kościoła w Ceranowie – 1508], s. 396-399.

66 ADS, D-1, Plebanie wzmiankowane w tych aktach, s. 3; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 33.

67 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188. [Jest to odpis dokumentu oryginalnego, który wziął z Akt Konsystorza ks. Tomasz Ochłowski w 1638 r.]; ten sam tekst znajduje się w: APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1; por. BU KUL, Prostyń, dekanat węgrowski, rkps, sygn. 994.

68 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511 [odpis z 1663 r.], s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis, nr 1.

wikariusza generalnego diecezji, ks. Marcina Brzumińskiego[69]. Dokument erekcji i fundacji parafii sporządzono w Prostyni, w domu Bogdana Prostyńskiego, w niedzielę 15 VI 1511 roku[70]. Dowiadujemy się z niego o:

a) motywach utworzenia parafii,
b) jej terytorium,
c) świątyniach i ich uposażeniu,
d) obowiązkach i przywilejach proboszcza,
e) osobach związanych z fundacją i erekcją parafii.

Motywy utworzenia parafii

Bardzo ważnym powodem powstania parafii była sytuacja, jaka zaistniała po objawieniach św. Anny, które miały miejsce w Prostyni w 1510 roku. Dokument erekcyjny dwukrotnie odnotowuje fakt ukazania się Rodzicielki Najświętszej Maryi Panny w tej wiosce oraz liczne cuda, które się tam dokonywały[71]. W związku z tym, że zaczęło przybywać do sanktuarium coraz więcej pielgrzymów, nie można było ich zostawić bez opieki duchowej ze strony kapłanów.

Ponadto istniała potrzeba posługi sakramentalnej i głoszenia Słowa Bożego dla okolicznej ludności. Chociaż istniał w Prostyni kościół, do którego co pewien czas przyjeżdżali księża z Broku i Kosowa, jednak mieszkańcy i pielgrzymi pragnęli, aby kapłan był na stałe w tym miejscu. Bywało i tak, że kiedy duchowny z pobliskiej miejscowości przyjechał do Prostyni, niektórzy nie mogli dotrzeć do kościoła z powodu częstych powodzi, jakie następowały po wezbraniu wód w Bugu[72]. Tym samym utrudnione było przystępowanie do sakramentów świętych[73]. Utworzenie parafii oraz stała obecność kapłana w Prostyni rozwiązywały te problemy.

---

69 Tamże: „Proinde nos Martinus Rector Ecclesiae Parochialis in Janów, Vicarius in Spiritualibus et Officialis Ecclesiae Cathedralis Luceoriensis ex Officio nobis per Reverendissimum in Christo Patrem et Dominum Paulum DEI Gratia tunc Electum Confirmatum, nunc vero Episcopum Luceorien[sem] nobis ad praemissa et infrascripta specialiter et generaliter commisso et concesso".

70 Tamże: „[...] datum et actum in Prostynia Die Solis Decima Quinta Mensis Junii in Domo habitationis Nobilis Domini Bogdani. Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Undecimo [...]".

71 Tamże: „[...] Sanctae Annae, Matris Beatae Virginis Mariae Novae et Divinae Revelationis quae multis Miraculis clarescunt in Villa Prostynia [...] novae Revelationis in dicta Prostynia ad Honorem Cunctapotentis DEI [...]".

72 Tamże: „[...] volentes praedictis periculis ex onere pastorali obviare [...] populus illorum Villarum illiusq[ue] partis Diebus festis et aliis temporibus Ecclesias visitare non potuit".

73 Tamże: „[...] rogati quatenus consideratis Animarum periculis, quae contingere et evenire maxime propter Sacrum Penitentiam, Corporis Domini Nostri JESU Christi perceptionem et parvulorum Baptisma in dicto loco [...]".

Terytorium

Granica parafii wyznaczona przez akt erekcyjny obejmowała następujące miejscowości: Prostyń, Wólkę Raszewską, Kiełczewo, Rytele Święckie, Maleszewo, Izdby, Treblino, Złotki oraz Świeykowo[74]. Niektóre z tych miejscowości mają dziś inne nazwy[75]. W ciągu wieków terytorium parafii ulegało nieznacznym zmianom.

Świątynie oraz ich uposażenie

Z zachowanych dokumentów wynika, że w 1511 roku stał w Prostyni kościoł z 1344 roku. Zgodnie z poleceniem św. Anny[76] rozpoczęto też budowę kościołów: Trójcy Przenajświętszej oraz św. Anny[77].

Na pograniczu Podlasia i Mazowsza $^{2}/_{3}$ parafii było fundacji szlacheckiej[78]. Podobnie rzecz się miała i z Prostynią. Na uposażenie kościołów i parafii w świetle aktu erekcyjnego składały się: ziemie uprawne, łąki, dziesięciny i sumy pieniężne.

Połowa gruntów wsi Złotki została przekazana przez dziedzica Bogdana Prostyńskiego na rzecz kościoła i proboszcza[79]. Ofiarodawca podkreślał przy tym, że jest to darowizna nieodwołalna, na wieczne czasy[80] i zastrzegał sobie, iż w żadnym wypadku tej połowy wsi nie można sprzedać[81].

---

74 Tamże.

75 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 63: „I tak Izdby zamieniły się na Łęg, Maleszewa nazwana Wólką Okrąglik, Wólka Raszewska – dziś wieś Kutaski i Grądy". Twierdzenie ks. Obłozy, iż Wólka Raszewska to Kutaski i Grądy, wydaje się jednak nie mieć podstaw w dokumentach archiwalnych. Ks. B. Turski za ks. Obłozą utrzymuje, że zmiana nazw nastąpiła po potopie szwedzkim. Por. ks. B. Turski, *Pamiątka z Prostyni. Całkowity dochód na polichromię kościoła w Prostyni*, Warszawa 1932, s. 51. Jednak nie wszystkie nazwy wtedy się zmieniły. Wieś Okrągłe występuje już w 1535 r. w akcie erekcji altarii. ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2.

76 APP, Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni (1511–1801), s. 2: „[...] Ale idź do Prostyńskiego ażeby mieysce na Gorze przed Wsią w Imię Przenayświętszey Troycy i Swiętey Anny zasłonił gdzie iuż dawno przebywamy; by na tem mieyscu więcey żadney sporośności niedziało się aż do wystawienia Kościoła na Gorze w Imię Przenayświętszey Troycy".

77 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1: „[...] ubi Corpus et Sanguis Christi Hostia viva DEO Patri offertur pro humanis [...] ad Basilicas in Honorem Sanctissimae et Individuae Trinitatis et Sanctae Annae [...]". Por. ks. B. Turski, *Pamiątka...*, s. 15.

78 S. M. Mazurek, zb. pryw., Sieć parafialna południowej części archidiakonatu płockiego do końca XVIII w., magisterium KUL, Lublin 1961, s. 73-76.

79 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1: „[...] Item medietatem Villae quae vocatur Złotki, [...] cum eorum Cmethonibus, hominibus et servitutibus, quibus& labore, onere, solutionibus, Censibus, Proventibus et redditibus agris, pratis, terris, cultis et incultis, Juribusq[ue] universis et Dominio ejusdem Villae medietate et summa universali, sicut solus Dominus Bogdanus vel praefatus Andreas Kossowski habebat, tenebat et possidebat, nihil juris vel proprietatis pro se et aliquibus Successoribus suis in dicta medietate reservando [...]".

80, 81 →

Grunt proboszczowski stanowiło półtorej włóki[82] ziemi ornej oraz pół włóki łąk[83].

Ponadto Bogdan Prostyński przekazał sumę 10 kop groszy polskich na potrzeby powstającej parafii[84].

Mieszkańcy wsi włączonych do parafii zobowiązani zostali do dawania dziesięciny z plonów ziemi i corocznej kolędy składanej w okresie Bożego Narodzenia[85], a włościanie ponadto do pracy w określone dni na ziemi kościelnej[86]. Interesujący jest fragment, mówiący, iż mieszkańcy tych miejscowości mają składać ofiary tak jak to było w zwyczaju od dawna[87], co zdaje się świadczyć o istnieniu takiego zastrzeżenia już w akcie fundacji pierwszego kościoła.

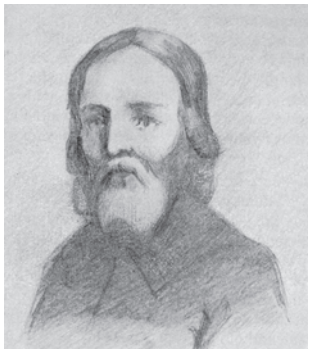

Bogdan Prostyński – główny fundator parafii Prostyń
Źródło: Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni z illustracyami*, Warszawa 1904, s. 15.

Obowiązki i przywileje proboszcza

Do obowiązków proboszcza należała posługa sakramentalna i duszpasterstwo. W omawianym dokumencie znajduje się stwierdzenie, że fundatorzy chcą rzeczy ziemskie zamienić na dobra wieczne i pragną cieszyć się darami, którymi Bóg ich obdarzy[88]. W sposób szczególny proszą, aby Msze święte były sprawo-

---

80 Tamże: „[...] Donatione et dotatione irrevocabili perpetue [...] Authorit[a]t[e] nobis concessa, ratificare, aprobare et confirmare [...]".

81 Tamże: „[...] non tamen aliquo modo alienandum".

82 *Encyklopedia Powszechna* PWN, t. 4, Warszawa 1987, s. 752: 1 włóka = 1 łan = 16,976 hektarów.

83 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188 i APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1: „[...] pro Presbytero Plebano ac aliis Ministris dictarum Ecclesiarum futuris et perpetuis Rectoribus pro Eorum Sustentatione et expensis ac Successoribus Eorum unum et medium Laneum seu Mansum pro Aratura et Cultura in quolibet Campo seu loco, medium secundum Laneum seu Mansum, et in pratis [...] Plebanus habeat cum Pratis et graminibus [...]".

84 Tamże: „Qui etiam Dominus Bogdanus eidem Andreae propriis pecuniis praedictarum Basilicarum Decem sexagenas in medientibus dedit, quas Decem Sexagenis tempore suo recipiet et restituet ad Basilicas praefatas".

85 Columbatio [łac.].

86 Tamże: „Prostynia, Vólka Raszewska, Kiełczewo, Rytele Święckie, Maleszewo, penes Izdby et Treblino ac Villarum Świeykowo cum eorum Decimis, Obligationibus et Obedientiis universis perpetue [...]". Wcześniej jest mowa o podobnych świadczeniach wsi Złotki.

87 Tamże: „Villas de propinquo dictae Villae Prostynia adjacentes cum eorum Obligationibus, Columbationibus et Decimis tam antiquis, quam novalibus hominibus utriusq[ue] sexus adjungere adinstar Partis alterius Curam Animarum committere et ordinare [...]".

88 Tamże: „Quomodo Nobiles Bogdanus, Nicolaus, Mathias et Michael quondam Nobilis Andrea de Prostynia filii et germani, Devotionis Zelo venturae Vitae accensi terrena cupientes commutare pro aeternis Divinae retributionis gaudere muneribus, qua hic et in aeterna Beatitudinis Gloria providere non dubitantes se percepturos attendentesq[ue] in Conspectu Divinae Majestatis".

wane w ich intencjach, jak również o zbawienie dusz ich przodków oraz błogosławieństwo Boże dla następców. Miały być one celebrowane w kościołach Trójcy Przenajświętszej i św. Anny[89]. Postanowiono, że w każdy piątek będzie sprawowana Eucharystia w intencji odpuszczenia win fundatorów, a w poniedziałki za ich zbawienie oraz za ich zmarłych krewnych[90].

Proboszcz korzystał z gruntów, które przekazano jako uposażenie parafii. Ponadto miał pewne przywileje polegające głównie na tym, że mógł nieodpłatnie mleć zboże w młynach dziedziców oraz łowić ryby w ich stawach, jak również dokonywać wyrębu drzew z borów dziedziców Prostyńskich na potrzeby budowlane kościołów i plebanii[91].

Osoby związane z fundacją i erekcją parafii

Parafię prostyńską powołał do życia ks. Marcin, wikariusz generalny diecezji łuckiej, proboszcz w Janowie Podlaskim[92] z upoważnienia biskupa łuckiego, Pawła Aligmunta księcia Holszańskiego[93]. Zadanie ks. Marcina polegało na zastępowaniu ordynariusza diecezji we wszystkich sprawach, z wyjątkiem tych, które wymagają święceń biskupich[94]. W akcie fundacji i erekcji parafii występuje tylko jego imię. Na podstawie innych dokumentów archiwalnych wiadomo, że był to ks. Marcin Brzumiński, szlachcic ze wsi Brzumino k. Warszawy (diecezja poznańska)[95].

---

89 Tamże: „[...] ubi Corpus et Sanguis Christi Hostia viva DEO Patri offertur pro humanis et totius mundi peccatis propter Salutis Animarum suorum remedium suorumq[ue] Progenitorum Antecessorum et Successorum ac Amicorum suorum ad Basilicas in Honorem Sanctissimae et Individuae Trinitatis et Sanctae Annae [...]".

90 Tamże: „Quod Plebanus Ecclesiae praedictae cum suis Ecclesiae Ministris vel per se vel per suum Vicarium unam Missam pro Peccatis Die Jovis videlicet Feria Quinta, ac pro eorum Anteccessorum et ipsorum animabus aliam videlicet Feria Secunda Annis Perpetuis voce sonora et concordi cantare tenebuntur et erunt adstricti".

91 Tamże: „Item in Molendino dictorum Nobilium et eorum Successorum molare omnia grana sine omni penitus mensura solutione vel exactione. Item piscaturam Piscium in Lacubus et Stagnis omni industria sive rete excepta, duntaxat Sagina. Item in eorum Nobilium et suorum Successorum Borreis, Sylvis et Nemoribus liberum introitum et ingressum pro ducendis et excidendis Lignis tam pro Aedificiis et omni Domus Plebanalis utensione vel utilitate".

92 Tamże: „Proinde nos Martinus Rector Ecclesiae Parochialis in Janów Vicarius in Spiritualibus et Officialis Ecclesiae Cathedralis Luceoriensis [...]".

93 Ks. bp Paweł Aligmunt Holszański kształcił się w Rzymie. Uczestniczył w obradach soboru lateraneńskiego w 1512 r. Był jednym ze znakomitszych biskupów łuckich. Rządził tą diecezją w latach 1505–1535. Następnie został powołany na stolicę biskupią we Wilnie. Zmarł w 1555 r. Dziedziczne dobra w Janowie zapisał biskupom łuckim. Zob. Z. Chełmicki [Ch.], *Łuckie biskupstwo*, [w:] *Podręczna Encyklopedya Kościelna*, red. Z. Chełmicki, t. XXV-XXVI, Warszawa 1911, s. 115-118.

94 Por. ks. L. Krolik, *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII w.*, Lublin 1983, s. 176; Oprócz wikariusza w sprawach duchowych, istniał jeszcze urząd wikariusza do spraw materialnych [Vicarius in temporalibus].

95 ADS, D-1, s. 92v. Po jego rezygnacji z plebanii w Janowie Podlaskim w 1532 r. ks. bp P. A. →

Fundatorami nowego kościoła byli bracia: Bogdan, Maciej, Mikołaj i Michał Prostyńscy, synowie Andrzeja[96] (wiadomości na ich temat znajdują się w VII rozdziale opisującym miejscowość Prostyń). Fundatorzy oraz ich prawowici następcy mieli prawo prezenty określonego kapłana na probostwo w Prostyni. Mogli więc przedstawiać biskupowi łuckiemu kandydatów na urząd proboszcza.

Świadkami sporządzenia dokumentu erekcyjnego parafii byli duchowni i świeccy, których podpisy widnieją na tym akcie. Z grona duchownych byli to: ks. Jerzy – proboszcz w Hadynowie, ks. Wojciech – proboszcz z Zembrowa, ks. Paweł z Grodna w diecezji wileńskiej; a spośród świeckich: Paweł z Rytel i Andrzej z Lipek[97].

UPOSAŻENIE

Parafia prostyńska była w ciągu wieków bardzo hojnie obdarowywana przez okoliczną szlachtę. Na beneficjum składały się głównie grunty rolne, rzadziej darowizny finansowe. Mieszkańcy wiosek należących do parafii oddawali dziesięcinę. Stanowiło to źródło utrzymania duchownych posługujących w Prostyni. Do uposażenia parafii należały także budynki mieszkalne i gospodarcze. Zachowały się liczne dokumenty ukazujące dzieje prostyńskiego beneficjum.

Grunty i fundusze

Chronologicznie proces uposażania parafii przedstawia się następująco:

← Holszański incorporował ją jako uposażenie archidiakonatu łuckiego, nadając jednocześnie prawa do niej Jerzemu Albinowi. ADS, D-2, s. 24; ADS, D-11, s. 223v; ks. Marcin Brzumiński był też świadkiem fundacji kościoła w Horbowie. ADS, D-45, s. 187.

96 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1: „[...] ut autem idem Bogdanus, Mathias, Nicolaus, et Michael quondam Nobilis Andreae de Prostynia filii et germani suae Fundationis ac Donationis effectum consequi mereantur [...]". Bracia Prostyńscy mieli jedną siostrę. Zob. ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 9: „Zostawił on [Andrzej Prostyński] czterech synów: Bogdana, Mikołaja, Macieja, Michała i jedną córkę. Jak widać, z podziału majątku pozostałego między dziećmi, córka ta wyszła za mąż za Kryńskiego, a część, którą otrzymała, dotąd zwana jest kryńszczyzną".

97 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1: „Anno Domini Millesimo Quingentesimo Undecimo presentibus ibidem Honorabilibus Georgius Curato in Hadynów, Alberto Curato in Zembrowo, et Paulo de Brodna videlicet Dioecesis Vilnensis, Authoritate Apostolica Notario publico nec non Nobilibus Paulo de Rytele, Andrea de Lipki, aliis quam plurimis fide dignis [...]".

1511 – W dokumencie fundacji Bogdan Prostyński wraz ze swymi braćmi przekazał na rzecz kościoła prostyńskiego półtorej włóki ziemi ornej i pół włóki łąk oraz połowę wsi Złotki, jak również 10 kop groszy polskich[98].

1519 – Mikołaj Wodyński, sędzia ziemski drohicki, zastawił część wsi Rostki kościołowi w Prostyni[99].

1522 – Mikołaj, Andrzej i Tomasz, synowie Marcina Kijka z Maleszewy odsprzedali kościołowi prostyńskiemu pół włóki ziemi za 6 kop i 10 groszy[100].

1523 – Andrzej Nychowicz z Maleszewy sprzedał parafii pół swej części dziedzicznej za 80 groszy, podobnie jak Maciej, syn Piotra, za 60 groszy[101].

1531 – Jan i Katarzyna Lizygęba odsprzedali parafii Prostyń pół włóki swej ziemi z dóbr Maleszewa za 4 kopy groszy[102].

1531 – Andrzej Lizek za 4 kopy groszy odsprzedał prostyńskiej parafii pół włóki ziemi na Maleszewie[103].

1535 – W związku z fundacją altarii Andrzej Pathkowski przekazał na rzecz altarzysty pół włóki ziemi w Prostyni. Z czasem obowiązki altarzystów przejęli wikariusze i proboszczowie prostyńscy[104].

1539 – Ks. Wawrzyniec, proboszcz w Stoczku odsprzedał parafii za 200 zł polskich połowę swej rodzinnej włóki, którą miał w Maleszewie w części zwanej Glina[105].

1546 – Jan Lizygęba oraz inni właściciele dóbr Maleszewy zwanej Gliną odsprzedali część swych ziem parafii[106].

1577 – Hieronim Śliwka wraz ze szlachtą z Maleszewy odsprzedali kościołowi

---

98 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Fundatio Prostinensis – 1511, sygn. 1109; ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1.

99 AGAD, TDroh, t. 1, s. 231; por. AGAD, TDroh, t. 2, Inductio literrarum Prostinya – 1546, s. 385v-386.

100 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Termini Communes Drohicienses celebrati Feria secunda post Omnium Sanctorum proxima, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo secundo, sygn. 1109, nr 2043.

101 Tamże, Termini Communes Drohicienses celebrati. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo Tertio, sygn. 1109, nr 2044.

102 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Drohiczyn... – 1531, nr 4.

103 Tamże.

104 APP, Akta najdawniejsze..., Maciej Prostyński – Acta sunt haec... – 1534, nr 13.

105 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Parochia Prostyńska Ceranowska Sterdyńska. Acta sunt haec in Drohiczyn. Feria secunda intra Octavas Visitationis Virginis Mariae Anno Christi Millesimo Quingentesimo Trigesimo Nono, sygn. 1109; ADS, D-45, Recognitio venditionis Sortis Glina alias Maleszewa Eccl[esi]ae Prostinensi factae – 1539, s. 57v-58.

106 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1., sp. 83, Prostinia – 1546, s. 352-352v; tamże, Vadium eorum – 1546, s. 352v.

prostyńskiemu aż dziesięć i pół włók ziemi (była to poważna transakcja, ale przez wieki stała się powodem niesnasek między kolejnymi proboszczami a mieszkańcami Maleszewy, z których nie wszyscy respektowali zawartą umowę)[107].

1580 – Jan Rawa wraz z trzydziestoma dwoma mieszkańcami Maleszewy Nowej odsprzedali parafii półtorej włóki ziemi[108].

1615 – Dzieci Wawrzyńca Rzewuskiego z Prostyni: Anna, Marcin i Arnolf przekazali pole uprawne na rzecz parafii i szpitalika[109].

1629 – Bracia Mateusz, Antoni i Albert Moraczewscy przekazali część swego majątku w Treblince na własność parafii[110].

1633 – Dobra ziemskie parafii Prostyń znacznie się powiększyły dzięki Baltazarowi Prostyńskiemu. Ziemię, która przypadała mu w spadku po ojcu odsprzedał parafii za 1500 florenów polskich. Ks. Tomasz Ochłowski, ówczesny proboszcz, zapłacił mu w momencie kupna $^1/_3$ ceny. W sumie parafia nabyła pięćset siedemdziesiąt dwa pręty ziemi, w skład której wchodziły grunty uprawne, łąki, lasy, jeziora rybne oraz młyny. Baltazar sprzedał swe dziedzictwo, ponieważ przeniósł się z rodziną do Biercza (Birczy) w okolice Przemyśla[111].

1655 – Stanisław Suchodolski z żoną Katarzyną z d. Grabską zapisali na rzecz kościołów w Prostyni dwa półwłóczki ziemi w Kiełczewnie oraz 700 zł [112].

---

107 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Acta sunt haec in Drohiczyn in Terminis Terrestribus Drohiciensibus Celebratis Feria secunda post festum Sancti Michaelis Archangeli, proxima Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Septimo, sygn. 1109, nr 2041; APP, Akta najdawniejsze..., Acta sunt haec in Drohiczyn... – 1577, nr 5.

108 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Acta sunt haec in Drohiczyn, Feria secunda post Dominicam Conductus Paschae proxima Anno Domini Millesimo Quingentesimo Octogesimo in Terminis Terrestribus Drohiciensibus Celebrata, sygn. 1109, nr 2045; APP, Akta najdawniejsze..., Acta sunt haec in Drohiczyn... – 1580, nr 3.

109 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Actum in Castro Livensi Feria Quinta ante Dominicam Oculi Quadragesimalem proxima Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Decimo Quinto, sygn. 1109, nr 2036; APP, Akta najdawniejsze..., Acta sunt haec in Drohiczyn... – 1615, nr 3.

110 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Actum in Castro Regio Drohicinensi Feria Secunda post Dominicam Sexagesimae proxima Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Vigesimo Nono, sygn. 1109, nr 2048.

111 Tamże, Actum in Drohiczyn in Terminis Terrestribus Drohiciensibus Primae Sesionis Generosi Stanislai Skiwski, subjudicis Terrestris Drohiciensis, Feria secunda post festum Sancti Michaelis Archangeli, proxima Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Tertio celebratis, sygn. 1109, nr 2040; APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Drohiczyn... – 1633, nr 4.

112 APPu, Księga Hipoteczna dóbr Kiełczew, sygn. 122; ADS, D-28, Ingrosatio Obligationis duorum mediorum Mansorum in Kielczowo Ecclesiae Prostinensi inscriptum et eiusdem intromissionis recognitte – 1658, s. 205-207v. APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Castro Regio Drohiciensi... – 1698, nr 7.

Z tego kapitału wypłacano parafii co rok 100 zł polskich, za które proboszcz kupował paramenty liturgiczne i pod koniec XVII wieku wybudował ołtarze boczne w obydwu kościołach[113].

1672 – Kazimierz Prostyński, syn Jakuba przekazał dwa pola, w tym jedno przy drodze w Prostyni[114].

1712 – Marcin Krasnodębski, mając na względzie pamięć o rodzicach pochowanych przy świątyniach prostyńskich, zapisał na rzecz parafii grunty naprzeciw kościoła św. Anny, ciągnące się aż do granicy złotkowskiej (współcześnie jest tam basen przeciwpożarowy, a dalej nowy cmentarz). Jednocześnie zobowiązał proboszcza ks. Jana Zdanowskiego i jego następców do celebrowania raz w miesiącu Mszy świętej śpiewanej za jego rodziców[115].

1722 – Ks. Jan Józef Zdanowski zapisał na rzecz parafii sumę 500 zł polskich lokowaną na gruntach Kryńszczyzna w Prostyni, zobowiązując tym samym proboszczów prostyńskich do odprawienia w jego intencji jednej Mszy świętej w tygodniu[116].

1732 – Dziedzice wsi Dębe Antoni Ratyński i Karol Wygonowski przekazali 200 florenów w złocie, aby śpiewano w kościele prostyńskim Koronkę do Trójcy Przenajświętszej[117].

1732 – Dziedzic z Rozbitego Kamienia o nazwisku Wąż przekazał 80 florenów w złocie na śpiewanie tej Koronki w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej[118].

1755 – Krystyna Łuniewska przekazała na codzienne śpiewanie Koronki 1200 zł. Była to suma lokowana w wiosce Telaki[119] (przez ponad 100 lat trwały spory związane z realizacją jej testamentu)[120].

1755 – Barnaba Suchodolski i proboszcz prostyński, chcąc zaprzestać wzajemnie wytaczanych spraw sądowych, doszli do porozumienia. Proboszcz dał

---

113 ADS, D-46, Aprobationis Testamenti Ad. Reverendi Dmowski Parochum Prostinensem, s. 186v-188v.

114 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Actum in Castro Regio Drohiciensi Feria Quarta ante Festum Praesentationis Beatissimae Virginis Mariae proxima Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Septuagesimo secundo, sygn. 1109, nr 2038.

115 Tamże, Actum in Curia Regia Nurensi Feria Secunda ante Festum Sanctorum Simonis et Judae Apostolorum proxima Anno Domini Millesimo Septingesimo Decimo Secundo, sygn. 1109, nr 2039.

116 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, s. 17v-18; tamże, Testamenti Adm Rdi Zdanowski Parochi Prostinensis approbatio – 1722, nr 8; ks. J. J. Zdanowski był proboszczem w Prostyni w latach 1710–1722.

117 ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 596.

118 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Castro Regio... – 1755, [Darowizna na rzecz śpiewania Koronki], nr 9b.

119 Tamże, [Testament Krystyny Łuniewskiej – 1755], nr 10; tamże, Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis in Prostynia... – 1811, nr 25, s. 18 v-19.

120 Tamże, Naczelnik powiatu siedleckiego do ks. Fr. Pogorzelskiego – 1861, nr 50.

dziedzicowi trzy pola od strony Złotek zwane: Olszczyzna, Gralińskie, Kazimierzowizna, a tenże kolator przekazał cztery siedliska oraz półtorej włóki w miejscu zwanym Bielica. Wtedy też ofiarował plac przed kościołem Trójcy Przenajświętszej (gdzie dziś stoi kapliczka naprzeciw dzwonnicy). Ponadto ustalono, że proboszcz nie będzie miał karczmy, która pozostanie tylko dworska. B. Suchodolski w związku z tym zobowiązał się, że corocznie przekaże 200 zł polskich na rzecz kościołów prostyńskich[121].

1755 – Szlachta z Maleszewy na czele z Kazimierzem Maliszewskim przekazała na rzecz parafii 300 tynfów lokowanych na ziemi w Maleszewie Nowej, aby w niedziele i święta śpiewać Oficjum o Najświętszej Maryi Pannie i Litanię Loretańską[122].

1781 – Wawrzyniec Suchodolski dał 300 zł polskich z ziem prostyńskich, na odprawienie pięciu Mszy świętych legowanych[123].

1787 – Stanisław Łazowski przekazał 100 zł polskich lokowanych na dobrach Rytele Święckie, by odprawiano cztery Msze święte w roku w intencji jego i jego rodziny[124].

1800 – Antonina Kossowska ofiarowała 260 zł polskich z ziem w Rytelach Święckich na budowę nowego kościoła prostyńskiego[125].

1800 – Mateusz Zębrowski przekazał także na budowę świątyni z dóbr Rytele Święckie 50 zł polskich[126].

1801 – 500 złotych monet węgierskich lokowanych na dobrach Prostyń i Złotki przekazał nieznany ofiarodawca z prośbą o dwie Msze święte w tygodniu[127].

1802 – Od Jana Dziewulskiego parafia zakupiła pół włóki pola i ogrodu w miejscowości Złotki. Wcześniej ta ziemia była parafialna, do czasu, gdy odsprzedał ją ks. Jan Zdanowski. Przez kupno wróciła ona do parafii[128].

1824 – Marianna Chmieleńska w testamencie przeznaczyła dla prostyńskiej parafii na proporce procesyjne 50 złotych polskich z dóbr Paplin[129].

---

121 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Aprobatio certa Complanationis in rem Ecclesiae Parochialis Prostinensis servientis, sygn. 1109, nr 2037.

122 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, s. 17v-18; tamże, Actum in Castro Livensi... – 1755, nr 8b; tamże, Actum in Castro regio Drohiceinsi... – 1732, nr 9.

123 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, s. 17v-18.

124 Tamże, Actum in Sokołów... – 1787, nr 21.

125 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, s. 18v-19; tamże, Actum in Sokołów... – 1800, nr 11.

126 Tamże.

127 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, s. 17v-18.

128 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Actum in Sokołów in Cancellaria Terrestri Drohicinensi Die Prima Mensis Juli Anno Domini Millesimo Octingentesimo secundo, sygn. 1109, nr 2046.

129 APP, Akta najdawniejsze..., [Akt darowizny – 1824], nr 28.

Parafia Prostyń była jedną z lepiej uposażonych w diecezji łuckiej. W sumie na to beneficjum składało się ponad 400 hektarów ziemi ornej, lasów i łąk. W 1864 roku Józef Dębowiak i Franciszek Kot, posiadając po 20 morgów ziemi, odrabiali 208 dni w roku pańszczyzny (w tym połowa sprzężajnie)[130]. Ponadto na ziemi parafialnej pracowali włościanie w okresach wzmożonych prac, takich jak żniwa czy sianokosy.

Kolatorami do końca XVII wieku pozostali Prostyńscy, którzy po potopie szwedzkim byli zmuszeni opuścić rodzinne strony. Powodem było niewywiązywanie się w latach 1655/56 z podatków na rzecz wojska[131]. Wtedy osiedlili się oni w okolicach Leżajska i Przemyśla[132]. Po nich kolatorami zostali Suchodolscy, właściciele znacznych dóbr w Kiełczewie, Prostyni, Treblince, Wólce Okrąglik i Złotkach[133].

Na początku XIX wieku Marjanna, córka Klary Suchodolskiej i Leopolda Szremera, wyszła za mąż za Kazimierza Łagiewnickiego, który tym samym stał się kolatorem kościołów prostyńskich[134]. W 1868 roku nastąpiła parcelacja dóbr prostyńskich. Łagiewniccy dostali za nie 1267 rubli i 67 kopiejek[135]. Wtedy najwięcej ziemi posiadał Stanisław Mikutowicz (3280 morgów w 1877 roku), którego majątek został rozparcelowany w 1881 roku[136]. Od tego czasu parafia ma niejednego kolatora, a wierni poczuwają się w obowiązku do jej utrzymania.

---

130 Tamże, Tabella dodatkowa do tabelli prestacyjnej z roku 1846 wsi Prostyni do dóbr głównych probostwa należąca własność Kościoła parafialnego stanowiąca – 1864, nr 30.

131 AGAD, CDroh, seria II, t. 33, Executio Bonorum Prostynia – 1656 [wpis późniejszy do tomu, który zasadniczo zawiera dokumenty z lat 1651–1654], s. 252v-253v: „[...] paena Banitionum in Causa ratione stipendy militaris iuxta exigentia` laudio annis Millesimo sexcentesimo quingentesimo quinto et Millesimo sexcentesimo quingentesimo sexto [...]"; AGAD, CDroh, seria II, t. 34, Lista osób podlegających banicji – 1661, s. 284: „Idem Actor contra haeredes et possesores Bonorum Prostynia et Kucaby Citat. Sup. Baniti [...] Idem Actor contra haeredes et possesores Bonorum Cholewy Citat. Sup. Baniti".

132 K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. VII, Lipsk 1841, s. 303: „Prostek herbu Lubicz, w ziemi łomżyńskiej. Są i Prostyńscy z Prostynia, jakom widział na nagrobku w Leżajsku u fary. Anna Prostyńska w kościele naszym Przemyskim pogrzebiona 1674".

133 APP, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Actum in Castro Regio Drohiciensi... – 1690, sygn. 1109; ks. P. Rytel-Andrianik, *Przyczynki do dziejów rodziny Suchodolskich z parafii Prostyń*, [w:] *Źródła do dziejów regionu, I Siedlecka Sesja Archiwalna*, red. U. Głowacka-Maksymiuk i G. Welik, Siedlce 2002, s. 169-178.

134 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., W Imieniu Najiaśniejszego... [Wyrok Senatu w sprawie długu zaciągniętego w parafii], sygn. 1109.

135 Tamże; „Sedleckija Gubernskija Wedomosti", 22/1868, 8 VII (20 VII) 1868, s. 1.

136 „Sedleckija Gubernskija Wedomosti", 21/1891, 25 V (6 VI) 1891, s. 1-4; „Sedleckija Gubernskija Wedomosti", 34/1891, 24 VIII (5 IX) 1891, s. 1-4; por. A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 178; MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego od czasów najdawniejszych do 1970 roku, mps, bdw., s. 194.

Po powstaniu styczniowym władze rosyjskie zarekwirowały ziemie parafialne, pozostawiając zaledwie sześć morgów, a w zamian wyznaczyły symboliczną pensję dla proboszcza. Od tego czasu do współczesności parafia nie odzyskała swych gruntów. Co więcej, w 1971 roku pozbawiono parafię prostyńską nawet tego terenu, na którym przez wieki był cmentarz i gdzie stał kościół św. Anny. Władze PRL zadecydowały o postawieniu właśnie na tym miejscu ośrodka zdrowia. Stan gruntów parafialnych do 1971 roku przedstawia w zarysie mapa z początku XX wieku.

Plan gruntów
Kościoła Rzymskokatolickiego
w Prostyni, 1928 r. (6 ha, 3898 m^2)
– wykonanie Mikołaj Pataj

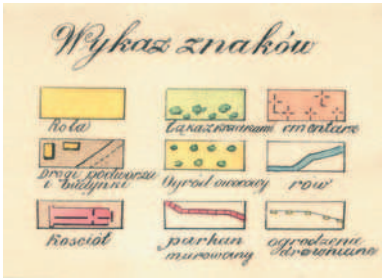

Źródło: APP, Akta najdawniejsze...,
Plan gruntów
Kościoła Rzymskokatolickiego
w Prostyni

Dziesięcina

Oddawanie dziesięciny na rzecz utrzymania osoby duchownej nawiązuje do biblijnego obrazu ukazującego Abrahama oddającego dziesiątą część zdobyczy wojennych kapłanowi Melchizedekowi (Rdz 14, 17-20). U Izraelitów ten zwyczaj był powszechny, a w Kościele katolickim został wprowadzony oficjalnie na II synodzie w Tours w 567 roku.

Wraz z fundacją i erekcją parafii w Prostyni mieszkańcy wiosek, które znalazły się w jej granicach, oddawali dziesięcinę. Wedle aktu erekcyjnego mieszkańcy wiosek Prostyń, Wólka Raszewska, Kiełczew, Rytele Święckie, Maleszewa, Izdby, Treblinka, połowy wsi Złotki oraz Świeykowo[137] byli zobo-

wiązani do dawania dziesięciny snopowej, z plonów ziemi i kolędy noworocznej, na rzecz parafii[138]. Ponadto włościanie pracowali w określone dni na ziemi kościelnej[139]. Ważny jest fragment dokumentu erekcyjnego mówiący, iż ci mieszkańcy mają składać ofiary „*zgodnie z dawnym zwyczajem*", co zdaje się świadczyć, że było to zastrzeżone już w akcie fundacji pierwszego kościoła z 1344 roku[140].

Nie zawsze jednak zapisy zawarte w dokumentach realizowano. Najwięcej sporów było o Maleszewę. Chociaż ta wioska jurydycznie należała do parafii Prostyń, to mieszkańcy oddawali dziesięcinę do Kosowa. W 1713 roku nastąpiła umowa między proboszczem kosowskim i prostyńskim. Postanowiono, że dziesięcina w wysokości 200 zł należy się kościołowi w Prostyni[141]. W rzeczywistości po śmierci tych proboszczów umowa nie była respektowana[142]. Podobnie było ze Złotkami. Chociaż połowa wioski została włączona do parafii Prostyń, to jednak oddawała dziesięcinę do Kosowa[143]. W 1784 roku Suchodolscy płacili dziesięcinę parafii Kosów w wysokości 24 florenów polskich, a włościanie oddawali dwie kopy dziesięciny snopowej[144]. Taki stan utrzymywał się także na początku XIX wieku aż do inkorporacji wioski do parafii Prostyń w 1835 roku[145].

Systematycznie od 1511 roku dziesięcinę do parafii Prostyń oddawali mieszkańcy sześciu wiosek: Prostyni, Kiełczewa, Kutask, Rytel Święckich, Treblinki i Wólki Okrąglik. Dokładne dane o wielkości dziesięcin podaje m.in. Inwentarz parafii z 1798 roku:

> „*1-mo Z Prostyni z Gruntów Dworskich Dziesięciny kop 8 to iest żyta kop 4 Owsa podobnież kop 4. Od Poddanych zaś ciągłe grunta maiących i gospodarstwo zakładne po iednym mędlu żyta i owsa tyleż, albo raczey każdy daie snopów 30.*

---

137 APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1.

138 Columbatio [łac.] – kolęda, okolicznościowa danina kościelna składana w okresie świąt Bożego Narodzenia.

139 Tamże.

140 Tamże: „Villas de propinquo dictae Villae Prostynia adjacentes cum eorum Obligationibus, Columbationibus et Decimis tam antiquis, quam novalibus hominibus utriusq[ue] Sexus adjungere adinstar Partis alterius Curam Animarum committere et ordinare [...]".

141 APP, Akta najdawniejsze..., Umowa między proboszczem kosowskim i prostyńskim – 1713, nr 11.

142 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 180v.

143 ADS, D-133, Villa Kosowo... – 1737, s. 113; ADS, D-138, Descriptio Status Ecclesiae Parochialis et Beneficiis Kosoviensis... – 1791, s. 2.

144 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Anno Domini Millesimo Septingentesimo Octuagesimo Quarto Die vero Mercurii vigesima septima Mansis Octobris Janoviae, sygn. 1109; ADS, D-153, [Akta dotyczące parafii Kosów], s. 193-193v.

145 ADD, APKos, III/I, Inwentarz Kościoła w Kosowie – 1810; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 76v; ADS, D-146 I, Decretum Reformationis pro Ecclesia Parochialis Prostinensi – 1835, s. 77.

2-do Z Treblinki żyta samego w snopie z powłóczka każdego od Poddanych po snopów 45. Z działów zaś szlacheckich oddaią kopę żyta 1. Z całey więc wioski wypada kop 7 żyta.
3-o Z wsi Rytelów Święckich należy się 15 kóp żyta, tyleż owsa według ich samych zeznania; nie daią; iednak ledwie połowę: Z części swey WP Dąbrowski i za Poddanych swoich opłaca tylko rocznie zł. 8, według zwyczaiu od lat kilkunastu.
4-to Z Kutask z Gruntów Dworskich należy Dziesięciny pieniężney zł. 8 tey nieodbiera Kościół iuż od lat sta i więcey, przez upór Dziedziców i Posessorów. Poddani zas oddaią po mędlu żyta i owsa każdy; to iest po snopów 30.
5-to Z Wolki Okrąglik z Gruntów Dworskich odbiera zł. 9 od Poddanych zaś po mędlu żyta i po mędlu owsa; którey iak dotąd oddaią kop 7 w snopie.
6-to Z Kiełczewa z Gruntów Dworskich należy się pieniężna Dziesięcina iak opiewa Testament s.p. X Walentego Dmowskiego Plebana Prostyńskiego w R. 1710 i czynione manifesta tak przez tegoż X Dmowskiego iako i późniejszych Plebanów; iednak teraźnieysi Dziedzice PP Państwo Domaszewscy połowy Kiełczewa i Drugiey połowy Dziedzic Pan Piwoński, iako ich Predecesorowie, nic wcale płacić nie chcą. Poddani zaś ich oddaią po mędlu żyta i tyleż owsa; którey iak dotąd oddaią ogółem kop 11: snopów 30" [146].

Po powstaniu styczniowym władze carskie zlikwidowały wszelkie fundacje i obowiązki względem parafii, w tym i dziesięcinę[147]. Przez pewien czas uiszczano ją w dalszym ciągu na zasadzie dobrowolności, ale pod koniec XIX wieku została zamieniona na inne ofiary.

Budynki

Po utworzeniu parafii, obok kościołów postawiono plebanię i budynki gospodarcze. W XVIII wieku do parafii należało w sumie siedem budynków mieszkalnych oraz dwadzieścia jeden budynków gospodarczych. Nowa plebania, wybudowana w 1775 roku, składała się z dwu izb. W jednej mieszkał proboszcz, a w drugiej czeladź. Własność parafii stanowiły również stare domy w Maleszewie i Złotkach. Kolejne cztery domki w Prostyni, o jednej izbie, były zamieszkane przez organistę oraz trzech poddanych. Przy każdym z domów znajdowały się budynki gospodarcze. W 1775 roku do parafii należało dziesięć obór, siedem stodół, trzy spichlerze i stajnia[148]. W późniejszych latach przybyło

146 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1798, nr 120.
147 T. Krawczak, *W szlacheckim zaścianku*, Warszawa-Siedlce 1993, s. 212.
148 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, →

zarówno budynków mieszkalnych jak i gospodarczych. Często wynajmowali je komornicy. W drugiej połowie XVIII wieku powstały trzy nowe domy: jeden dla organisty, inny dla poddanego plebańskiego i trzeci – wynajmowany przez komornika. Najwięcej inwestycji budowlanych podjęto za czasów ks. Andrzeja Obrokczyńskiego (1775–1792). Budynki, jakie zastał on obejmując parafię, zapewne w większości pochodziły jeszcze z XVI-wiecznej fundacji związanej z powstaniem parafii[149].

Po księdzu Obrokczyńskim najważniejsze inwestycje budowlane podjął ks. Leon Przesmycki. W 1879 roku został rozebrany kościół św. Anny z powodu złego stanu. Z uzyskanego budulca wybudowano nową plebanię i dom dla służby kościelnej[150].

Kolejne prace budowlane prowadzono w XX wieku: w 1936 roku wybudowano wikariat, ponieważ wikariusze wówczas musieli mieszkać w wynajmowanym mieszkaniu[151].

Podczas II wojny światowej, ówczesny proboszcz ks. Aleksander Cegłowski zaangażował się w budowę obiektów gospodarczych. Znaczna ich część została zniszczona pod koniec wojny. Wycofujące się wówczas oddziały niemieckie wysadziły w powietrze kościół i spaliły wikariat, organistówkę i budynki ekonomiczne. Plebania została uszkodzona, ocalała tylko obora przy organistówce[152]. W latach 50. postawiono budynki gospodarcze i rozpoczęto budowę nowej plebani[153]. Prace jednak posuwały się powoli. W 1975 roku obiekt był postawiony do połowy okien na parterze. Plebania została ukończona dopiero pod koniec lat 70. staraniem ks. Romualda Michalczyka[154]. W 1974 roku rozpoczęto budowę organistówki. Prace polegały na adaptacji budynku, służącego po wojnie za kaplicę, na obiekt mieszkalny[155]. Z jednej strony powstało

← nr 12; W 1737 r. dobytek plebański stanowiły m.in. dwa woły, cztery konie, osiem owiec, pięć świń, a także pszczoły. Każdy z poddanych plebańskich miał swój dobytek. ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 126.

149 ADS, D-159, Status Modernus... – 1792, s. 535-536; APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1798, nr 120.

150 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122; ADS, Akta osobiste ks. Leona Przesmyckiego, zaczęte 1 X 1859. Korespondecja urzędowa.

151 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 20 IX 1935, s. 15; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 26 IX 1936, s. 16-16v. APP, Kronika, s. 35.

152 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 6 VII 1945, s. 23v-24; APP, Kronika, s. 36.

153 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji biskupiej ks. bp. I. Świrskiego, Prostyń 5 IX 1955, s. 39.

154 APP, Życiorys ks. R. Michalczyka.

155 APP, Szkic programowy na budowę organistówki w Prostyni, pow. Węgrów.

mieszkanie dla organisty, a z drugiej dwie salki katechetyczne[156]. W 1994 roku, kiedy nauka religii powróciła do szkół, salki katechetyczne przystosowano na mieszkanie[157]. Od tego czasu mieszka tam wikariusz.

Beneficjum parafialne przez wieki ulegało wielu zmianom. Został tu przedstawiony jedynie zarys uposażenia parafii. Dokładny jego opis podają akta fundacji i erekcji parafii z 1511 roku[158] oraz protokoły wizytacji i inwentarze z lat 1729[159], 1737[160], 1775[161], 1787[162], 1791[163], 1792[164], 1798[165], 1799[166], 1809[167], 1835[168], 1893[169]. Istnieją również liczne dokumenty procesów o ziemię, wśród nich akta z 1745 roku[170]. Zachował się też wykaz ziem parafii Prostyń z 1822 roku[171]. Najdokładniejszy jest protokół wizytacji ks. bp. Wojciecha Skarszewskiego z 1811 roku[172]. Są także dokumenty dotyczące beneficjum parafialnego w związku z ukazem uwłaszczeniowym[173]. Wiele cennych informacji podaje księga wizytacji kanonicznych z lat 1919–1997[174], ale najcenniejsze dane zawarte są w księdze hipotecznej dóbr Prostyń, zawierającej nadania począwszy od 1511 roku do XX wieku włącznie[175].

Powyższe dokumenty są świadectwem hojności parafian prostyńskich, którzy, choć żyli w trudnych warunkach ze względu na częste wylewy rzeki Bug i słabourodzajną ziemię, nie szczędzili ofiar na rzecz prostyńskiego sanktuarium.

---

156 APP, Dziennik budowy [organistówki], 1 VIII 1974.
157 APP, Kronika, s. 76.
158 APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1.
159 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176-180v.
160 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121-127v.
161 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12.
162 ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 533-535.
163 ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 13-18.
164 ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593-596.
165 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120.
166 Tamże, Actum in Domo Plebanali Prostinensi... – 1799, nr 19.
167 ADS, D-146 II, Ecclesia Parochialis Prostinensis... – 1809, s. 86- 86v.
168 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 67-77v.
169 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.
170 ADS, D-158, Hic sequentur Documenta Ecclesiam Parochialem Prostinensem concernentes, s. 398-418v.
171 APP, Akta najdawniejsze..., [Wykaz ziem parafii Prostyń – 1822], nr 26.
172 Tamże, Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25; tenże dokument znajduje się także w: AAL, Rep. 60 A: 134a, Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, s. 65-85.
173 APP, Akta najdawniejsze..., Deklaracya co do ilości i jakości gruntu składającego posiadłość Probostwa Prostyń niepodchodzącą pod przepisy Najwyższego Ukazu z dn. 19 lutego [2 marca] 1864 r. o urządzeniu włościan w Królestwie Polskiem, nr 34.
174 APP, Liber visitationum Eccl[esiae] parochialis in Prostyń ab 1919 a.
175 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., powiat węgrowski, sygn. 1109.

Rozdział II

CHARAKTERYSTYKA SANKTUARIUM

Od wieków na Podlasiu i Mazowszu ludzie mają świadomość, że wzgórze prostyńskie jest miejscem, gdzie wiele osób otrzymywało i otrzymuje szczególne łaski[1]. Kwerenda przeprowadzona we wszystkich diecezjach polskich wykazała, że jest to jedyne w naszym kraju sanktuarium Trójcy Przenajświętszej[2]. Jest wiele kościołów poświęconych Trzem Osobom Boskim; jednakże według definicji Kodeksu Prawa Kanonicznego, nie są to sanktuaria na prawach diecezjalnych w ścisłym tego słowa znaczeniu[3]. Tym samym Prostyń to jedno z nielicznych sanktuariów trynitarnych w Europie[4]. Ma ono swoją tożsamość i specyfikę.

---

1 ADS, D-158, Hic Sequntur Documenta Ecclesiam Parochialium Prostinensium concernentes – ok. 1744, s. 403. Występuje zwrot: „ad Sanctuarium Eccle[siae] Parochialis Prostinensi"; ADS, D-72, Adm Rndus Szańkowski Parochus Prostinensis Actor cum Mgco Nicolao Bobrownicki Pocillatore Czernichoviensi Cittarne agrorum pratorum ac aliorum rerum – 1745, s. 278: „[...] ad Sanctuarium Eccl. pertinens in Villa Prostynia [...]".

2 APP, Kwerenda ks. K. Maksimiuka nt. sanktuariów Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Polsce. W teczce są zawarte odpowiedzi, ze wszystkich Kurii Diecezjalnych w Polsce, na list ks. K. Maksimiuka z 11 II 2001, nr 11/2001; por. *Program duszpasterski Komisji Duszpasterska Episkopatu Polski na Wielki Jubileusz Roku 2000 – Te Deum Laudamus*, Katowice 1999. Wymienione są kościoły jubileuszowe, którymi najczęściej były sanktuaria, wśród nich jako jedyne sanktuarium Trójcy Przenajświętszej jest wymieniony kościół w Prostyni.

3 KPK, kan. 1230: „Przez sanktuarium rozumie się kościół lub inne miejsce święte, do którego – za aprobatą ordynariusza miejscowego – pielgrzymują liczni wierni, z powodu szczególnej pobożności"; zob. *I Synod Diecezji Drohiczyńskiej, Statuty, Dokumenty wykonawcze*, Drohiczyn 1997, pkt. 209.

4 Jedno z najstarszych sanktuariów Trójcy Przenajświętszej jest położone na górze w Vallepietra k. Rzymu (diec. Subiacco). Znajduje się tam fresk z przełomu XI i XII w. przedstawiający Trzy Postacie siedzące obok siebie w jednakowej postawie, co ma uzmysłowić jedność i równość Osób Boskich. Zob. →

OBJAWIENIA ŚW. ANNY W PROSTYNI

W historii Kościoła znane są objawienia św. Anny. W latach 1623–1625 ukazywała się ona we francuskiej miejscowości Sainte-Anne d'Auray (pielgrzymował tam Jan Paweł II)[5]. W Polsce jej objawienia są notowane pod koniec XV wieku w wiosce Święta Anna pod Przyrowem[6]. Tego rodzaju nadprzyrodzone zdarzenie – według świadectw zawartych w dokumentach biskupów łuckich – miało również miejsce w Prostyni. Na podstawie wiarygodnych dokumentów archiwalnych można opisać:

a) przebieg tychże objawień według relacji świadków,
b) osoby, które były ich uczestnikami,
c) czas i miejsce,
d) znaczenie objawień św. Anny dla dalszych dziejów sanktuarium prostyńskiego[7].

Przebieg objawień

W dokumencie z 1511 roku zawartym w Księdze Cudów dokładnie zrelacjonowano pierwsze ukazanie się św. Anny[8].

← APP, E. Rychlik, *Historia i legenda sanktuarium Św. Trójcy w Vallepietra k/Rzymu*; E. Rychlik, *Włoskie i polskie sanktuarium [Vallepietra, Prostyń]*, „Niedziela Podlaska", 28(133)/1997, s. III; Inne sanktuarium trynitarne położone jest w Austrii w miejscowości Sonntagberg. Jego początki związane z wybudowaniem kapliczki sięgają końca XV w.

5 Jan Paweł II, *Bądźcie budowniczymi Kościoła wśród nowych pokoleń* [homilia w Sainte-Anne d'Auray], „L'Osservatore Romano", 11-12(188)/1996, s. 24-28.

6 S. A. M. Janukajtis, *Św. Anna Samotrzecia. Historia Cudownej Figury i klasztoru sióstr dominikanek pod Przyrowem*, Lwów 1937.

7 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 70v-71; ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; ten sam tekst znajduje się w: APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1; *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis per Bernardum Maciejowski Episcopum Luceoriensem tribus postremis diebus Februarii Anno Domini MDLXXXIX celebratae*, wyd. Z. Chodyński, Warszawa 1875, s. 40-42; APP, Księga Cudów..., s. 1-4; por. J. Sawicki, *Synody diecezji łuckiej i ich statuty*, [w:] *Concilia Poloniae – Źródła i studia krytyczne*, Warszawa 1949, s. 15.

8 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 70v-71: „In nomine Sanctissimae, et Individuae, Trinitatis Beatissimae Virginis Mariae, ac [eius genitricis S. Annae. Hoc Compendium praepar., Omnipotens Arbiter ac fabricator omnium cujus misericordia omnibus eam postulantibus non denegat. in signe miraculum ac Opus misericordiae quae divinitatis plane ac clarissime pulcherrimeq[ue] longa per loca sparsim revelavit – Anno saluberrimi partus Millesimo quingentesimo decimo in Villa Prostynia Districtus Drohiciensis in festa SSS. Trinitatis nocte sequenti, quasi ante auroram cuidem Mulieri Margarithae Błaskowa Cmethonissae, in Eadem Prostinia, vox audita est „Mulier! Mulier! vocem duplicando, quae perterrita exivit ante Palatium Domus suae, viditq[ue] personam formosam, erine sparso, splendore ac albo colore amictam ante imaginem Crucifixi in fine Villae, tanquam de sexu femineo, habentem cingulaturam in →

Obraz zasłaniający Cudowną Statuę, namalowany w 1991 r. przez Barbarę Osińską z Łodzi – przedstawia moment pierwszego objawienia się św. Anny Małgorzacie Błażejowej (1510 r.), w głębi ukazano krzyż i dwie postacie: Mikołaja Prostyńskiego i Stanisława Żubra z kajdanami, którzy zostali cudownie uwolnieni z niewoli tatarskiej w 1552 r. Fot. ks. Giovanni Antonucci

Dokonało się ono w Prostyni, dnia 27 maja 1510 roku[9]. Nad ranem po uroczystości Trójcy Przenajświętszej, Małgorzata, żona Błażeja, „kmieciowa" mieszkająca na końcu wioski, usłyszała wołanie: „*Niewiasto, Niewiasto!*". Gdy

---

← capite, quae dicta Margaritha existimabat se mortem illudere, seu terrere, vidit ipsam tali claritate ante imaginem Crucifixi in modum crucis prostratam, illuminatam superius radys Surgente ea Sanctissima Persona, in eodem loco Stans Stupefacta Margaritha, audivit, Mulier, ne timas, non sum ego mors, sed sum S. Anna juncta SSS. Trinitati, sed vade ad Prostynski ut locum in Monte Ante villam in Nomine SSS. Trinitatis defendit, ubi jam diu commanemus, ne ibi in eodem loco, peramplius turpitudo habeatq[ue] usq[ue] ad Erectionem Ecclesiae in monte in Nomine SSS. Trinitatis et in hoc loco revelationis Capellae in Nomine S. Annae et in signum hujus, quatuor Serta Arthomasialia super Scabellum Crucis tria in honorem SSS. Trinitatis et quartum in Signum S. Annae – his dictis, iterum dixit, ad hunc in brevi te mihi hic ostendam et sic disparuit – Quae praefata Margaritha vocatis secum suis vicinis, velociter ad Dominum occurrit ea facta nuntiando et Dominus Prostynski his auditis acceleravit, secum non nullis vocatis invenitq[ue] quatuor serta Arthomasialia, prout mulier enodavit, tria radicibus insimul mirabili modo colligata et quartum sub illis jacens ciso gramine ligatum omnia Arthomasialia – quibus Dominus Prostynski de Scabello receptis, pependit hic supra Columnam Crucifixi, a die autem revelationis illas, multa et infinita signa seu miracula agunt in hunc modum conscripta et Signata, his, qui varys infirmitatibus sunt agitati – Ex Libro Miraculor[um] hujus S. loci, de verbo ad verbum rescriptum"; tłumaczenie tego tekstu znajduje się APP, Księga Cudów..., s. 1-4.

[9] *Chronologia Polska*, red. B. Włodarski, Warszawa 1957, tabl. XVIII, s. 324. W 1510 r. Wielkanoc wypadała 31 marca, więc uroczystość Trójcy Przenajświętszej obchodzono 26 maja. Objawienie miało miejsce nad ranem następnego dnia.

wyszła przed dom zobaczyła piękną, jaśniejącą, białą postać z rozpuszczonymi długimi włosami i „przepasaniem" na głowie. Leżała ona krzyżem przed figurą Chrystusa Ukrzyżowanego. Gdy Małgorzata zobaczyła tę Osobę, sądziła, że jest to śmierć [10]. Gdy tak zdumiona stała, nieznana kobieta podniosła się i rzekła: *„Niewiasto, nie bój się! Nie jestem ja śmierć lecz święta Anna związana z Trójcą Przenajświętszą* [11]. *Idź do Prostyńskiego* [12] *i powiedz, aby wzgórze przed wsią gdzie My od dawna przebywamy* [13] *było poświęcone Trójcy Przenajświętszej i, żeby zaprzestano tam grzechów nieczystości* [14], *a wybudowano kościół pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej, na miejscu zaś objawienia kaplicę poświęconą św. Annie. Na znak prawdziwości mych słów pozostawiam cztery wieńce na ławeczce pod krzyżem. Trzy ze sobą złączone na znak Trójcy Przenajświętszej, a czwarty na moją pamiątkę* [15].

Miejsce pierwszego objawienia się św. Anny w Prostyni w 1510 r. Fot. APP

[10] Wówczas śmierć wyobrażano sobie jako chudą kobietę z kosą, ubraną na biało. Por. BWSDD, ks. D. Kujawa, Zwyczaje i obrzędy pogrzebowe w parafii Kamionna koło Węgrowa, magisterium KUL, Lublin 1994, s. 8-11.

[11] Podobne słowa powiedziała św. Anna podczas objawienia się pasterzowi we francuskiej miejscowości Sainte-Anne d'Auray: „Yves Nicolazic, nie lękaj się, ja jestem Anna, matka Maryi. Bóg pragnie, abym była czczona na tym miejscu". Zob. Jan Paweł II, *Bądźcie budowniczymi Kościoła wśród nowych pokoleń* [homilia w Sainte-Anne d'Auray], „L'Osservatore Romano", 11-12(188)/1996, s. 24-28.

[12] Tzn. Bogdana Prostyńskiego, najstarszego z braci. Por. ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188.

[13] Tamże: dosł. „[...] ubi jam diu commanemus, ne ibi in eodem loco, [...]".

[14] Według tradycji była na tym wzgórzu karczma. Por. APP, Księga Cudów..., s. 1-4.

[15] ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 70v-71: „[...] et in signum hujus, quatuor Serta Arthomasialia super Scabellum Crucis tria in honorem SSS. Trinitatis et quartum in Signum S. Annae". Serta – wieńce, girlandy; Arthomasialia w powyższym dokumencie, a w: *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589*, s. 40-42: artemesia. Chodzi tu →

Jeszcze się wkrótce na tym miejscu tobie ukażę"[16]. Po tych słowach odeszła. Małgorzata zwołała swoich sąsiadów i szybko pobiegła do Bogdana Prostyńskiego, oznajmiając, co się stało. Dziedzic Prostyński po wysłuchaniu relacji pospiesznie udał się na miejsce objawienia św. Anny. Znalazł tam cztery wieńce, o których mówiła kobieta. Trzy były ze sobą w nadzwyczajny sposób złączone, a czwarty był połączony z nimi splotem trawy. Szlachcic Prostyński wziął z ławeczki wianki i powiesił je na krzyżu. Od tego dnia w Prostyni miały miejsce liczne cuda[17].

Opis niniejszego objawienia zarówno w języku łacińskim jak i polskim został wypisany na tablicy umieszczonej w zakrystii kościoła Trójcy Przenajświętszej[18]. Tablica ta nie dotrwała do naszych czasów, ale tekst zachował się w jednej z publikacji na temat sanktuarium[19].

Kolejne objawienie się św. Anny, przekazywane z pokolenia na pokolenie, nie zostało utrwalone w dokumentach. Zrelacjonował je ks. Stefan Obłoza w książce o Prostyni z 1904 roku: „*Drugie objawienie się ś-tej Anny przechowała miejscowa tradycya. Wieś Złotki odległa jest od Prostyni przeszło wiorstę*[20], *przedziela je dawne łożysko Bugu zamulone i drobnemi krzewami gdzieniegdzie pokryte. Drogi z tej wsi do Prostyni nie było, a kto chciał tu przedostać się, sześć wiorst drogi na około odbywać musiał. Pewnego dnia, pod jesień, nad wieczorem przybyła niewiasta ubiorem podobna do zakonnicy, do jednego rolnika w Złotkach i żądała przewiezienia jej do Prostyni. Cnotliwy gospodarz, założywszy woły do woza, chciał jechać zwykłą drogą – bydlęta zaś gwałtownie zawróciły na łąki w prostym kierunku do Prostyni. Nie pomogły nawoływania, szły bez zapadania w tę stronę. Przestraszony gospodarz obejrzał się na osobę, którą wiózł, a ta do niego rzekła: «Nie bój się!». Zatem na wolę Bożą się zdał i jechał dalej. Przebył szczęśliwie moczary, a woły zatrzymały się przed pagórkiem, na którym stoi obecny kościół. Osoba nieznana zeszła z wózka, powiedziała do gospodarza te słowa: «Jestem święta Anna, idę oddać cześć Trójcy Świętej», zatrzymała się na środku pagórka, uklęknąwszy, złożyła ręce jak do modlitwy, a po niejakim czasie zniknęła. Świadek tego zdarzenia teraz zrozumiał, dlaczego woły jego przeszły miejsce swobodnie, które uważano za przepaście. Wrócił tąż*

← zapewne o artemisia, tzn. jedną z odmian byliny. Zob. *Słownik łacińsko-polski*, oprac. J. Bobrowski, Wilno 1817, s. 102.

16 Ta wypowiedź jest tłumaczeniem tekstu łacińskiego z ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 70v-71.

17 APP, Księga Cudów..., s. 5nn.

18 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 4-6; APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, s. 10.

19 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 4-6. Tekst znajduje się w aneksie.

20 →

samą drogą, opowiedział, co widział i słyszał, a pobożni mieszkańcy pobudowali w tem miejscu kapliczkę ku czci ś-tej Anny, która stoi blizko dzwonnicy na środku obszernej drogi do dnia dzisiejszego. Pątnicy zawsze kapliczkę tę mają w poszanowaniu i modlą się przy niej, droga zaś wskazana przez ś-tą Annę i dziś jest jedyną drogą między Złotkami a Prostynią, nieco sprostowana"[21].

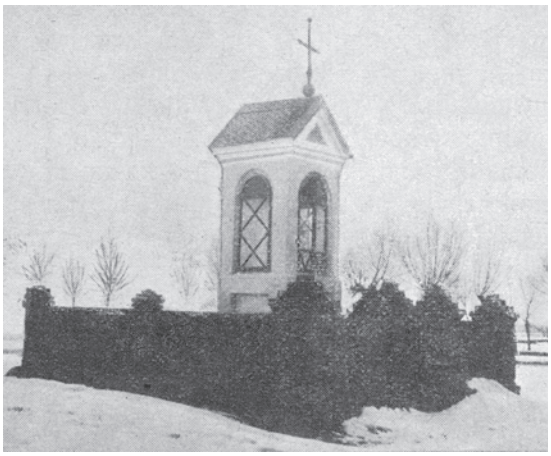

Kapliczka w miejscu drugiego objawienia – stan z 1932 r.

Źródło: Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni z ilustracyami*, Warszawa 1904, s. 11.

Interesujące jest to, że chociaż nie znaleziono do tej pory dokumentów archiwalnych na temat drugiego objawienia, to ludność miejscowa przechowuje w swej tradycji ten fakt bardzo dokładnie. Wielu nie wie o pierwszym objawieniu św. Anny Małgorzacie żonie Błażeja, które jest tak solidnie udokumentowane, a prawie wszyscy wspominają to, co im przodkowie opowiadali o utorowaniu drogi ze Złotek do Prostyni[22].

Osoby związane z objawieniem

W kontekście pierwszego objawienia dokumenty archiwalne z początku XVI wieku jednoznacznie wymieniają Małgorzatę Błażkową, tzn. żonę Błażeja, kmiecia[23]. A zatem możemy wnioskować, że podobnie jak on pracowała na roli[24]. Zapewne nie umiała czytać ani pisać. Tradycja głosi, że była to osoba przystępująca często do sakramentów świętych. Cieszyła się szacunkiem w całej okolicy. Wielokrotnie widziano ją modlącą się u stóp krzyża, gdzie otrzymała objawienie[25].

---

20 ← Wiorsta – 1066,78 m.

21 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni*..., s. 6-7.

22 Por. APP, Relacja Kazimiery Filipczuk; W. Świątkowski, *Podlasie*, Warszawa 1929, s. 42-44; ks. K. Maksimiuk, dk. P. Rytel-Andrianik, *Św. Anna w Prostyni*, „Nasz Dziennik", 173(759)/2000, s. 7.

23 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 70v-71; APP, Księga Cudów..., s. 1-4; *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589*, s. 40-42.

24 Dla porównania św. Anna objawiła się rolnikom również w Sainte-Anne d'Auray we Francji oraz w miejscowości Święta Anna pod Przyrowem. Por. ks. Z. Wójcik, *Święta Anna i jej sanktuarium*, „Niedziela", 30/1998, s. 21.

25 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni*..., s. 7.

Co do gospodarza ze Złotek, przekazy ustne wystawiają mu dobre świadectwo moralne. Z pokolenia na pokolenie przekazywano sobie nawet jego nazwisko, które według tradycji brzmi: „Wiechowski”[26].

Czas i miejsce

Czas i miejsce pierwszego objawienia są dobrze udokumentowane. Wiemy, że dokonało się ono 27 V 1510 roku w niedzielę po uroczystości Trójcy Przenajświętszej. Miejsce również jest znane, ponieważ tam parafianie i pielgrzymi, posłuszni poleceniu św. Anny, wybudowali mały kościół. Budynek stał do połowy XVII wieku. Po spaleniu go przez Szwedów postawiono następny kościół, który przetrwał do końca XIX wieku[27]. Wokół tego kościoła istniał przez stulecia cmentarz grzebalny, a na nim stał wysoki krzyż, do którego jeszcze w XX wieku przybywały procesje z ko-ścioła Trójcy Przenajświętszej[28]. Prawdopodobnie krzyż stał na miejscu tego krucyfiksu, przy którym św. Anna objawiła się Małgorzacie Błażkowej[29].

Ustalenie czasu i miejsca drugiego objawienia jest bardziej skomplikowane. Możemy tu oprzeć się zasadniczo na miejscowej tradycji, łącząc ją z wnioskami płynącymi z dokumentów pisanych. Miało ono miejsce prawdopodobnie około 1510 roku, skoro św. Anna weszła na środek wzgórza i modliła się, to znaczy, że być może jeszcze wtedy nie było tam kościoła. Miejscem zaś objawienia była droga[30] między Prostynią a Złotkami i plac naprzeciw kościoła, gdzie stanęła kapliczka oraz samo wzgórze prostyńskie.

Znaczenie objawień św. Anny dla dalszych dziejów sanktuarium prostyńskiego

Objawienia św. Anny w Prostyni były niezwykłym wydarzeniem nie tylko w dziejach tej miejscowości, ale również w całej diecezji łuckiej, a nawet w całym państwie. Wieść o nadprzyrodzonym wydarzeniu lotem błyskawicy obiegła Rzeczpospolitą Obojga Narodów. W Księdze Cudów są notowane uzdrowienia osób z: Drohiczyna, Lublina, Lwowa, Parczewa, Poznania, ziemi drohickiej i bielskiej, Pomorza, Żmudzi, Prus itd.[31]. Wśród pielgrzymów byli

---

26 APP, Oświadczenie Henryka Wujka.

27 Por. ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 61-62.

28 APP, Relacja Józefy Rytel-Andrianik.

29 Obecnie na miejscu kościoła i pierwszego ukazania się św. Anny znajduje się ośrodek zdrowia, obok którego stoi krzyż.

30 Współczesna droga jest wytyczona obok pierwotnej.

31 APP, Księga Cudów..., s. 5nn.

kmiecie, mieszczanie, szlachta, wojewodowie i biskupi. Wieść o objawieniach św. Anny i cudach w Prostyni dotarła także na dwór królewski. W 1547 roku przybyła na to miejsce królowa Bona Sforza, żona Zygmunta Starego[32]. Pamiątką tej pielgrzymki były paramenty i szaty liturgiczne, o których wspominają inwentarze kościelne: „*Ornat biały Królowey Bony kolumna fioletowa złotem dziana z Galonem złotem manipularz takiż [...] Kapa Czerwona od Królowey Bony*"[33].

Kościół w Prostyni stał się centrum pielgrzymek i odnowy życia duchowego nie tylko dla Podlasia, ale także dla wiernych mieszkających daleko poza granicami województwa podlaskiego[34]. Wydaje się, że Prostyń w XVI wieku odegrała wielkie znaczenie w zachowaniu wiary katolickiej przeciw wpływom protestantyzmu. Na Podlasiu bardzo aktywne były dwa ośrodki Reformacji: Ciechanowiec i Węgrów. Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni było punktem odniesienia dla katolików w tym rejonie, którzy co pewien czas przybywali tu na odpusty lub inne uroczystości. O ważności sprawy może świadczyć fakt, iż biskup łucki Jerzy Falczewski, w maju 1543 roku podczas poświęcenia kościołów w Prostyni[35], w homilii mocno zwracał uwagę na to, aby trwać w wierze katolickiej, a chronić się przed „nowinkami luterskimi"[36].

Objawienia w Prostyni były tak ważnym wydarzeniem w dziejach diecezji łuckiej, że zajęto się tą sprawą na synodzie diecezjalnym w 1589 roku[37]. W dokumentach synodalnych zostało zapisane, że w Prostyni istniały dwa kościoły,

---

32 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 52: „Spisy inwentarza kościelnego wspominają z roku 1636 i 1775, że królowa Bona nawiedziła miejsce objawienia się świętej Anny 1547 r., że modliła się w obydwóch kościołach przeszło godzinę, złożyła w ofierze kilka sztuk aparatów kościelnych".

33 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12.

34 Dla przypomnienia, kult Matki Bożej w Kodniu rozpoczyna się w 1631 r., w Leśnej Podlaskiej od 1683 r., a w Woli Gułowskiej od znalezienia obrazu w XVII w. Zob. *Z dawna Polski Tyś królową, Przewodnik po sanktuariach maryjnych, koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1985*, Szymanów 1986, s. 50-53, 362-367, 631-634. Na terenie diecezji drohiczyńskiej kult Maryjny w sanktuarium ostrożańskim datuje się od ok. 1660 r., a w Miedznej od 1726 r. Por. ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Ostrożanach*, Drohiczyn 1986; ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznej*, Drohiczyn 1996.

35 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 5: „[...] a 1543 [...] fuit consecrata Ecclesiae antiqua parochialis et Capella S[anct]ae Annae".

36 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 59-60. Na podstawie napisu z tablicy, która wisiała w zakrystii kościoła Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. Tablica nie zachowała się do współczesności.

37 *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589*, s. 40-42: „Prostini Ecclesiae duae aedificatae sunt: SS. Trinitatis et S. Annae ex revelatione mulieris conjugatae, habentquae miracula conscripta, et a Car. Indulgentias (Forsitan loquitur de aliquo Nuntio Cardinali, a quo ecclesia Prostinensis obtinuit Indulgentias). Indulgentias esse veras, non est dubium. Revelatio autem et artemesia ei addita in signum, an vera →

jeden pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej, a drugi św. Anny. Stwierdzono, że powstały one w wyniku objawień, cudów oraz orędzia św. Anny w sprawie oddawania Bogu czci na wzgórzu prostyńskim. Ponadto wzmiankowany został przywilej dotyczący odpustów nadanych przez Stolicę Apostolską w 1513 roku, które mogli uzyskiwać pielgrzymi przybywający do kościołów w Prostyni[38]. Ojcowie Synodalni na czele z biskupem Bernardem Maciejowskim nie mieli żadnych wątpliwości co do prawdziwości objawienia i wieńców św. Anny. Badanie autentyczności cudów dokonujących się w Prostyni powierzono specjalnej komisji teologicznej. Synod zachęcał również do pielgrzymowania do kościołów prostyńskich.

Inne objawienia św. Anny związane z Prostynią

Cechą charakterystyczną nadbużańskiego sanktuarium były objawienia św. Anny także poza Prostynią, w których zachęcała ona do nawiedzenia prostyńskiego wzgórza. Świadectwem tego jest Księga Cudów. Oddajmy więc głos temu cennemu dokumentowi:

1511 r. – „*Pewna Niewiasta z Kamieńca słabością wielką złożona, i gdy iuż w konaniu bliską śmierci była i gromnica w ręce Jeyże dana była, taż Niewiasta iuż iakoby zmarła gromnicę długo w Ręce trzymała, i gdy gromnica paląca się iuż blisko Ręki była. Mąż zaś chcąc Onąż za Rękę pociągnąc zaczął gromnicę wydzierać Ona niby ze snu obudzona mowi, i czegoż mnie ciągniesz: Oto teraz widziałam S'tą Annę, Która tu ze mną mowiła i [St]a kazała mi abym poszła do Prostyni. Taż Niewiasta gdy tu przybyła toż sama w opowiedzeniu stwierdziła i Przescieradło Którym była odzianabyła ofiarowała*”[39].

← certaque sit. Miracula quoque quae ibidem fiunt, nostro Episcopali reservamus judicio. Nos enim, Ecclesia illa visitata, simul atquae de illa revelatione atque miraculis aliquid compertum habuerimus, adhibitis in consilium Theologis et aliis piis viris, ea faciemus quae veritati et pietati consentanea judicaverimus. Indulgentiae cum bono usu retineantur, et pia sit templorum pagi illius visitatio. Interea de revelatione illa nihil Parochus populo commemorabit. Non permittat autem Parochus audire quenquam ibi Confessiones, nisi a nobis in scripto nominatim approbatum, vel parochiale beneficium habentem. Neque Missarum celebratio concedatur cuiquam, nisi qui habeat bonum testimonium. Sic etiam semper explicetur aperte ad Ecclesias illas venientibus, quid faciendum sit illis qui volunt indulgentias consequi (Periodus haec vel in fine articuli, vel in fine primae periodi post verbum commemorabit ponenda est; secus enim ordo sententiarum mutatus esse videtur). Sacerdotibus autem illis tantum, quibus ibi missam dicere licebit, si quid insuper offeratur, qua conditione et quam ab causam id fiat, cognoscant ex his qui offerunt, satisque faciant ut fuerit postulatum”.

[38] Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, s. 10: „[...] tablica druga tamże z opisaniem odpustów nadanych pielgrzymującym przez papieża w 1513 r.”.

[39] APP, Księga Cudów..., nr 13, s. 9-10 [nr uzdrowienia 13].

1511 r. – „*W Piątek w Oktawę Bożego Ciała tu Cud został Obiawiony [21 VI 1511]. Pewny Człowiek z Pa[rc]zowa w[yszedł]szy w Pole szuka[jąc konia,] Widokiem czyli od C[zarta opęt]anym został z [wie]lkiego [stra]chu stał się iakby był [bez ro]zumu, Któremu zdało się widziec bydź, i gdy w Prawą Stronę obeyrzał się pokazała się Onemuż S'ta Anna zwielką iasnoscią i łagodnością mowiąc: Nieboysię i ażeby odwiedził Mieysce obiawienia Jeyże w Prostyni upomniała. Gdy zaś w lewą Stronę obeyrzał się dało mu się widzieć Mnostwo Złych Duchow będąc przestraszonym gdy do Pamięci przyszedł uczynił slub odwiedzenia i gdy na to Mieysce Zdrowym przybył Konia i Woz ofiarował*”[40].

1513 r. – „*Pewna Niewiasta z Paśniowa od Pruss przez lat sześć wielką cierpiała słabość; Pewnego dnia dał się Jey leżącey widzieć w Ogniu Obraz Stey Anny, a od Obrazu dał się Iey słyszeć głos takowy: Jeżeli chcesz bydź Zdrową Masz odwiedzić Mieysce obiawienia Przenayswiętszey Troycy i S'tey Anny w Prostyni. To usłyszawszy, a uzupełniwszy slub odwiedzenia zdrową została, i przyszedłszy Nato Mieysce widok ten, i Upominek Xiężom opowiedziała*”[41].

1536 r. – „*W niedzielę Nazwaną Głuchą Imieniem Anna Corka Konwisarza z Pilicy iakoby Płod o śmierć przyprawiła ze wsi WJP Topolskiego przez Tegoż Pana była więzioną i osądzoną na śmierć niesprawiedliwie. Gdy zaś wyspowiadała się a nazaiutrz miała być spaloną w Ogniu. Teyze nocy dała się Iey widzieć nader Piękna Osoba i obudziwszy Onąż mówła Iey: Chcesz bydź uwolnioną z tego Więzienia a Ona odpowiedziała chętnie chciałabym. Mówiła do teyże: idź ze mną do Prostyni, abędziesz uwolnioną z tego Więzienia, i Smierci, która powstawszy, i wziąwszy odzienie gdy postąpiła, Natychmiast wszystkie Więzy z Rąk, Szyi i Nog opadły i zaraz z Tąż Panią drogę przed sięwzieła, abędąc o pół mili od Tegoż Swiętego Mieysca wszystko iawnie opowiadała, co się z Nią działo. Że przez Pomoc Stey Anny została uwolnioną*”[42].

1540 r. – „*Pewna niewiasta nader Uboga z Wysokiego Poslubiła zdwoma synami swemi odwiedzieć Kościół Przenayswiętszey Troycy i S'tey Anny, gdy zaś nieuzupełniła natychmiast BOG Wszechmogący wielką słabość na Onąż dopuscił, tak iż przez Rok w Oneyże slepa leżała. Gdy zaś to cierpiała przyszła do Niey Swięta Anna mowiąc: uskuteczniy coś obiecała, atak zdrową zostaniesz i wzrok odbierzesz. Gdy zaś więc powtornie postanowiła to Swięte Mieysce odwiedzieć, Natychmiast Zdrowie, i Wzrok odebrawszy tu przyszła i dzięki Bogu złożyła*”[43].

---

40 APP, Księga Cudów..., nr 29, s. 13-14.
41 Tamże, nr 74, s. 32.
42 Tamże, nr 97, s. 44-45.
43 Tamże, nr 99, s. 44-45.

Objawienia św. Anny miały przełomowe znaczenie zarówno dla Prostyni jak i dla Podlasia, Mazowsza, a nawet Rzeczypospolitej. Począwszy od 1510 roku do sanktuarium zaczęli przybywać liczni pielgrzymi, wśród których nie brak i orszaku królewskiego na czele z królową Polski. Mała wioska, zagubiona między borami i zakolami Bugu, stała się w krótkim czasie tętniącym życiem ośrodkiem życia duchowego i ostoją katolicyzmu. Ukazanie się św. Anny w Prostyni oraz jej objawienia, zachęcające do pielgrzymowania do tego świętego miejsca, miały bez wątpienia wielki wpływ na rozwój wiary oraz pogłębienie związku z Bogiem mieszkańców Korony i Litwy, a w sposób szczególny Podlasia i Mazowsza, o czym świadczą dokumenty archiwalne z pierwszej połowy XVI wieku.

WIEŃCE I KORONA ŚW. ANNY

Św. Anna podczas pierwszego objawienia zostawiła cztery wieńce, które od początku otaczano szczególną troską. Były one znakiem prawdziwości objawienia się Świętej[44]. Gdy Bogdan Prostyński przybył na miejsce Jej ukazania się i zobaczył wspomniane wieńce, podniósł je z ławeczki i powiesił na krzyżu, u stóp którego się znajdowały[45]. Na podstawie dokumentów archiwalnych wiadomo, że były one wykonane z jednego z rodzajów byliny[46]. Roślina ta ma dwieście gatunków. W Polsce siedem z nich rośnie dziko na polanach leśnych czy nieużytkach (np. bylina pospolita, estragon). W przeszłości byliną ozdabiano domy na Podlasiu i Mazowszu, stosowano ją w lecznictwie, a także wkładano w tzw. snopek na uroczystość Wniebowzięcia NMP – 15 sierpnia[47].

---

44 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 70v-71: „[...] et in signum hujus, quatuor Serta Arthomasialia super Scabellum Crucis tria in honorem SSS. Trinitatis et quartum in Signum S. Annae – his dictis, iterum dixit, ad hunc in brevi te mihi hic ostendam et sic disparuit – Quae praefata Margaritha vocatis secum suis vicinis, velociter ad Dominum occurrit ea facta nuntiando et Dominus Prostynski his auditis acceleravit, secum non nullis vocatis invenitq[ue] quatuor serta Arthomasialia, prout mulier enodavit, tria radicibus insimul mirabili modo colligata et quartum sub illis jacens ciso gramine ligatum omnia Arthomasialia – quibus Dominus Prostynski de Scabello receptis, pependit hic supra Columnam Crucifixi, a die autem revelationis illas, multa et infinita signa seu miracula agunt. in hunc modum conscripta et signata, his, qui varys infirmitatibus sunt agitati"; *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589*, s 40-42; APP, Księga Cudów..., s. 1-4.

45 Tamże.

46 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 70v-71, podaje na określenie wieńców słowo „arthomasialia", a w: *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589*, s. 40-42 jest „artemesia". Chodzi tu zapewne o artemisia, tzn. jedną z odmian byliny. Zob. *Słownik łacińsko-polski*, oprac. J. Bobrowski, Wilno 1817, s. 102.

47 Ł. Gołębiowski, *Lud Polski jego zwyczaje...*, s. 161n, 168, 300.

Pierwsze uzdrowienie w Prostyni jest związane z tymi wieńcami. Według opisu znajdującego się w Księdze Cudów, pewna kobieta z pobliskiego Morzyczyna, cierpiąca przez trzy lata na bóle głowy, gdy dowiedziała się o objawieniach, poszła do Prostyni i wzięła wieniec wiszący oddzielnie, który św. Anna pozostawiła na pamiątkę. Jednak zanim odeszła do domu usłyszała głos: „*Służebnico, nie będziesz zdrową, dopóki ten wieniec na swoje miejsce nie odniesiesz*". Gdy kobieta to uczyniła, natychmiast wyzdrowiała. Działo się to w 1511 roku[48].

Ks. Stefan Obłoza na podstawie dokumentów istniejących jeszcze na początku XX wieku napisał, że: „*Wierni przybywający na miejsce objawienia, po odprawieniu modłów, z uszanowaniem całowali je i czołem dotykali, przywiązując do nich moc cudownych uzdrowień oraz błogosławieństw Boskich. Współcześni, a szczególnie pleban z Kossowa, do którego w owym czasie Prostyń należała, aby one wianki uchronić od profanacyji i zniszczenia, złożyli do skrzyneczki drewnianej z wierzchem szklanym. Po ukończeniu budowy kościołów uroczyście wprowadzili takowe do Kościoła Trójcy Świętej i na wielkim ołtarzu umieścili, a po nabożeństwie kapłan dawał wiernym do ucałowania. W roku 1514, niewiadomy ofiarodawca sprawił koronę srebrną, dosyć skromną, wewnątrz wydrążoną, do której przeniesiono wianki święte i szczelnie w niej zamknięte zostały. Koronę tą, zwaną świętej Anny, kapłan, przybrany w komżę i stułę w większe uroczystości, dotykał, czyli wkładał na głowy ludu pobożnego. Zwyczaj ten zachowuje się do dnia dzisiejszego, ale tylko raz do roku. Po skończeniu nabożeństwa czterdziestogodzinnego, w uroczystość Trójcy Świętej, kapłan dotyka głów koroną św. Anny, na który to obrzęd lud oczekuje z religijnem uszanowaniem i pospolicie nazywa koronacyą*"[49].

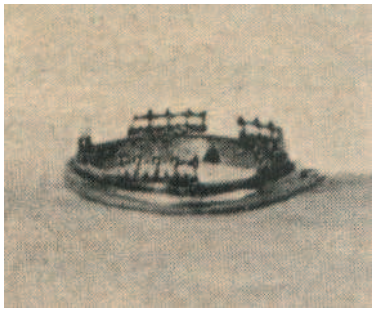

Korona św. Anny, stan z 1904 r.
Źródło: Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 46.

Szereg wzmianek w inwentarzach parafialnych potwierdza fakt, że wewnątrz srebrnej korony św. Anny zostały umieszczone pozostałości po wieńcach, które zostawiła ta Święta[50]. W 1904 roku ks. Obłoza wspomina, że przy

48 APP, Księga Cudów..., s. 1.

49 Ks. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 46-47.

50 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 122: „Sertum srebrne w którym iuxta antiquas traditiones są intus zamkniete wianki Troycy Świętey de sup z koronkami srebrnemi in quo serto perełek malińkich kałakółków sznureczków cztery mieszanych z perełkami dwa"; →

renowacji korony znaleziono tam jeszcze niewielkie pozostałości po wiankach i na powrót je tam umieszczono[51].

O szczególnych łaskach, jakich doświadczano przy okazji błogosławienia koroną św. Anny, świadczą słowa XVIII-wiecznej pieśni:

„Którzy z swych zwykli prac zbierać pożytk[i],
Ten, Ów na duszy, Ciele, będąc brzydki
Powstał i został, wielbiąc oczyszczony,
Dążąc do k[or]ony"[52].

Bardzo stara tradycja tzw. koronacji prostyńskiej zachowała się do współczesności i jeszcze bardziej się rozwinęła[53]. O ile na początku obecnego stulecia błogosławiono koroną św. Anny tylko dwa razy w roku, o tyle współcześnie wszyscy pielgrzymi, którzy o to proszą, mogą zawsze dostąpić przywileju koronacji[54].

CUDOWNA STATUA TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ

Wizerunek Trójcy Przenajświętszej w Prostyni jest otaczany szczególnym kultem. Gdy w dokumentach dotyczących parafii pisze się o statui to jednocześnie jest dodawane stwierdzenie, że słynie ona cudami[55]. Występuje to zarówno

←
APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Korona po wiankach S. Anny"; ADS, D-159, s. 534: „Korona po wiankach S. Anny srebrna"; APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, 4v: „Korona z wiankami objawienia srebrna w Cyborium"; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 69v: „Korona S. Anny bez pozłoty".

51 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 47.

52 APP, Księga Cudów..., Pieśń druga o Ś. ANNIE w Prostyni łaskami słynącey, s. 54.

53 ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 14v. To samo znajduje się w: ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593-596: „Korona srebrna, którą podczas odpustu kładą ludziom na głowy"; APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, 7v: „Korona srebrna do kładzenia na głowy pielgrzymom na odpust przybywającym [...] Próba srebra 84"; por. ADD, APProst III/I/1, Inwentarz kościoła i beneficjum parafii Prostyń... – 1919; P. Rytel-Andrianik, *Sanktuarium Trójcy Świętej – Koronacje prostyńskie*, „Niedziela Podlaska", 43(43)/1995, s. 12.

54 Por. *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. A. Płachno, „Niedziela Podlaska", 32(189)/1998, s. IV; P. Rytel-Andrianik, *Nowy kapłan diecezji drohiczyńskiej*, „Niedziela Podlaska", 34(190)/1998, s. I, IV; Tenże, *Odpowiedź na prośbę Maryi*, „Niedziela Podlaska", 37(247)/1998, s. IV. *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 29(291)/2000, s. IV. Utrwalił się zwyczaj koronacji dzieci w I niedzielę lipca oraz osób w podeszłym wieku w I niedzielę sierpnia; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 31(293)/2000, s. IV.

55 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: →

w najstarszych inwentarzach, jak i w dokumentach z XX wieku. Ważnym przykładem tego jest chociażby list ks. bp. Ignacego Świrskiego, ordynariusza siedleckiego, do papieża Pawła VI [56].

Rys ikonograficzny

Z punktu widzenia ikonograficznego omawiana Statua jest określana jako Tron Łaski. Pod tym pojęciem rozumie się w sztuce takie przedstawienie, w którym Bóg Ojciec trzyma w dłoniach swego Syna ukrzyżowanego, a Duch Święty jest ukazywany w postaci gołębicy umieszczanej najczęściej nad krucyfiksem.

Termin „*Tron Łaski*" wprowadził Franz Xaver Kraus, używając niemieckiego słowa „*Gnadestuhl*", co zostało przetłumaczone na angielski jako „*Throne of*

← „In quo Effigies Sculptilis SSSae et Individuae Trinitatis plurimis miraculis Clara ut patet ex Revelatione ipsa et Variis documentis [...]"; ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 13: „W którym to ołtarzu jest Statua rżnięta z wyrażeniem Troycy Przenayświętszey od dawnych czasów Wielkiemi Cudami słynąca"; APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120: „Pierwszy ołtarz wielki drewniany w roku 1615 wystawiony, w którym jest Statua rżnięta z wyrażeniem Troycy Przenayświętszey z dawna cudami słynąca"; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593: „W którym to Ołtarzu jest Statua rżnięta snycerską robotą z wyrażeniem Troycy Przenayświętszey od Dawnych Czasów wielkiemi cudami słynąca"; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 533: „In quo Effigies Sculptilis Smae et Individuae Trinitatis Plurimus Miraculis Clara, ut patet ex Revelatione ipsa et Variis Documentis"; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 67v: „In maiori altari est imago gratiosa SSS Trinitatis"; tamże, s. 75vn: „Ratione Imaginis Gloriosissimae Trinitatis quae antiquitus et nunc etiam claret miraculis, festo eius singulis annis numerosissimus conglomeratur populus [...] miraculis insignem Imaginem Eius inviventer plenis zeli adhortationibus excitando [...]"; ADS, Akta osobiste ks. Leona Przesmyckiego, zaczęte 1 X 1859, skończone 19 III 1890, Korespondencja urzędowa, List parafian do Konsystorza: „Z całej okolicy uczęszczający na odpust do cudownego obrazu Trójcy Przenajświętszej"; APP, Liber visitationis..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 23 V 1933. Proboszcza prostyńskiego oddaje opiece św. Anny i „Cudownego obrazu Św. Trójcy"; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 14 X 1934, s. 12-13: Dziekan węgrowski pisze w 1933 r. w protokole wizytacyjnym, że dobrze, iż zrobiono polichromię w kościele „ze względu na wielki napływ ludu do Prostyni do cudownego wizerunku Świętej Trójcy [...] Największym skarbem kościoła jest cudowny wizerunek Świętej Trójcy rzeźbiony w drzewie".

56 ADD, APProst, III/Q/1, List ks. bp. Ignacego Świrskiego do Papieża Pawła VI, L. 1545/1967: „[...] Statua Sanctissimae Trinitatis in ecclesia hac consservata confecta est, prout a peritis demonstratur, circa annum 1460 et in sua forma similis est sculpturis a Vito Stos in celeberrimo altari Cracoviensis ecclesiae Beatae Mariae Virginis perfectis, atque ab anno 1513 in ecclesia Prostyniensi veneratur. Anno 1547 locus apparitionis Sanctae Annae in Prostyń necnon miraculosa Sanctissimae Trinitatis statua a Bona Sforza, Poloniae regina, pie invisitur ecclesiaeque preciosis ditantur donis. Ecclesia paroecialis in Prostyń multoties a Sede Apostolica variis dotatur indulgentiis. Ab anno 1511 praefata Sanctissimae Trinitatis statua permultis refulget miraculis. Quotannis e dioecesi Podlachiensi et finitimis aliarum dioecesium territoriis multa milia peregrinantium miraculosam adeunt statuam eximiae pietatis signa dantium".

Mercy" (później używano „*Throne of Grace*")[57]. Takie przedstawienie ikonograficzne Trójcy Przenajświętszej jako Tronu Łaski ma głębokie korzenie biblijne. Tekst o znaczeniu źródłowym pochodzi z Listu do Hebrajczyków 4, 16: „*Przybliżmy się więc z ufnością do tronu łaski, abyśmy otrzymali miłosierdzie i znaleźli łaskę dla [uzyskania] pomocy w stosownej chwili*". W tekście łacińskim występuje termin „*thronus gratiae*", który jest tłumaczeniem greckiego „tō thronō tēs charitos".

Zanim jednak doszło do ukazywania Trójcy Przenajświętszej w sztuce sakralnej, minęło kilka wieków[58]. Z pierwszych stuleci chrześcijaństwa nie mamy wizerunku tego fundamentalnego dogmatu wiary. Później zaś na wyrażenie rzeczywistości trzech Osób Boskich posługiwano się symbolami (trójkąt równoboczny, koło itd.). Dopiero w X wieku zaczęto przedstawiać Trójcę Świętą jako trzy identyczne osoby lub trzy sylwetki głów[59].

W kształtowaniu się Tronu Łaski znaczną rolę odegrała chrystologia łacińska, która w XI i XII wieku pogłębiła rozważania nad życiem człowieka dźwigającego krzyż tak jak Chrystus. Stąd w XII wieku jest bardzo żywa tradycja adoracji cierpień Chrystusa. Kościół podkreślał w swych przedstawieniach Trójcy Świętej Syna Bożego przybitego do krzyża[60]. Przyjmuje się, że pierwsze jasne przedstawienie Tronu Łaski znajduje się w mszale (XII wiek) kościoła Montaure (diecezja Evreux k. Paryża). Jest to ilustracja tekstu rozpoczynającego kanon mszalny: „*Te igitur...*" (Ojcze nieskończenie dobry...). Litera „T" stanowi krzyż Chrystusa, który podtrzymuje Bóg Ojciec[61]. Takie ukazanie Trójjednego Boga służyło zobrazowaniu sensu Modlitwy Eucharystycznej ukazującej miłość Boga Ojca zbawiającego świat przez krzyż Syna w Duchu Świętym[62].

---

57 T. Dobrzeniecki, *U źródeł przedstawień: „Tron Łaski" i „Pietas Domini"*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie", XV/1/1971, s. 298, przyp. 157.

58 Tamże, s. 299-303.

59 *Trinità*, [w:] *Enciclopedia Cattolica*, t. XII, Citta del Vaticano 1954, kol. 543-546. Por. E. Rychlik, *Vallepietra – Prostyń. Włoskie i polskie sanktuarium*, „Niedziela Podlaska", 28(133)/1997, s. III.

60 T. Dobrzeniecki, *U źródeł...*, s. 303, przyp. 165. Wskazanie jednego źródła powstania wyobrażenia Tronu Łaski nie jest możliwe; trzeba przyjąć wiele takich źródeł, które w połączeniu przyczyniły się do wykształcenia nowej formy obrazowej. Por. tamże, s. 299, przyp. 162.

61 Tamże, s. 303-306. Jednakże archetypu przedstawiania Tronu Łaski, można by się doszukiwać już pod koniec VI w. Na szczególną uwagę zasługują ampułki z tego okresu związane z Bazyliką Zmartwychwstania w Jerozolimie. Por. J. Krüger, *Die Grabeskirche zu Jeruzalem, Geschichte-Gestalt-Bedentung*, Regensburg 2000, s. 67-70; A. Grabar, *Ampoules de Terre Saint (Monza – Bobbio)*, Paris 1958, s. 16-31.

62 Por. *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridenti S. P. II V. Pontificis Maximi jussu editum Clementis VIII. Urbani VIII et Leonis XIII. auctoritate recognitur*, Ratyzbona MDLLLXXXIX, s. 260.

Około 1200 roku powstało podobne przedstawienie Trójcy Świętej, gdzie Bóg Ojciec trzyma już nie poziomą belkę krucyfiksu, ale rozpostarte ręce Chrystusa zdjętego z krzyża. Jest to forma pośrednia między wczesnym Tronem Łaski a tzw. „*Pietas Domini*", gdzie Bóg ukazuje ciało swego Syna po zdjęciu z krzyża, a nad nimi Duch Święty w postaci gołębicy[63]. Wspomniane wyobrażenia Trójcy Świętej wyrażają tę samą prawdę: Bóg objawia publicznie, że w Chrystusie zbawił ludzi[64].

Najbardziej znane przedstawienia Tronu Łaski w Europie zawiera m.in.:
- Mszał z Montaure (Biblioteka Miejska, Rouen), XII wiek[65];
- ilustracja do Ewangelii w Biblii z Perpignan, XII wiek[66];
- Mszał z Cambrai, XII wiek[67];
- Biblia księcia Berry z Francji (karta iluminowanego rękopisu w Muzeum Brytyjskim w Londynie), XIV wiek[68];
- miniatura, Michelino da Besozzo, 1400 rok[69];
- obraz Trójcy Świętej w kościele Santa Maria Novella we Florencji, wyk. Massaccio, 1427 rok[70];
- miniatura z księgi bractwa św. Sebastiana, 1503 rok[71];
- portal kościoła św. Anny w Annabergu, 1512 rok[72];
- obraz Wszystkich Świętych Albrechta Dürera z Tronem Łaski pośrodku (Wiedeń)[73].

W Polsce Tron Łaski prezentuje m.in.:
- tympanon portalu kościoła Świętego Krzyża we Wrocławiu, po 1300 roku[74];
- obraz temperowy na desce, ze Świerzawy (Muzeum Diecezjalne we Wrocławiu), około 1360 roku[75];

---

63 T. Dobrzeniecki, *U źródeł...*, s. 306. To drugie przedstawienie jest jednak odrębnym dziełem i ma odmienne znaczenie, bo nawiązuje do przyjęcia przez Boga swego Syna, tak jak Abraham, gdy składał Izaaka w ofierze.

64 Tamże.

65 Tamże, s. 303, przypis 165.

66 L. Reau, *Iconographie de la Bible. Ancien Testament*, „Iconographie de L'art chrétien", II/1/1956, s. 26.

67 Tamże.

68 APP, List Stanisława Juszczaka, Poznań 1 XII 1999.

69 W. Zeihr, *Krzyż – symbol i rzeczywistość*, Warszawa-Kraków 1998, s. 141.

70 B. Beier, *Kronika chrześcijaństwa*, Warszawa 1998, s. 200.

71 *Trinità*, [w:] *Enciclopedia Cattolica*, t. XII, kol. 544-545.

72 APP, List Stanisława Juszczaka, Poznań 1 XII 1999.

73 Tamże.

74 T. Dobrowolski, *Sztuka polska od czasów najdawniejszych do ostatnich, Kraków*, 1974, s. 142.

75 Tenże, *Sztuka na Śląsku*, Katowice-Wrocław 1948, s. 140-142.

– Madonna Szafkowa z Pomorza, znajdująca się w Muzeum Cluny w Paryżu, druga połowa XIV wieku (po otwarciu figury znajduje się rzeźba Tronu Łaski)[76];
– Madonna Szafkowa z Klonówki (ostatnia ćwierć XIV wieku) i z Lubiszewa (pierwsza ćwierć XV wieku) znajdujące się w Muzeum Diecezjalnym w Pelplinie[77];
– Madonna Szafkowa w Sejnach[78] (wizerunek koronowany przez kard. Stefana Wyszyńskiego w 1975 roku z udziałem kard. Karola Wojtyły), pierwsza połowa XV wieku[79];
– rzeźba Tronu Łaski w katedrze krakowskiej, 1467 rok[80];
– figura Trójcy Przenajświętszej w Sierpcu, początek XVI wieku[81];
– obraz olejny z Dębna, powiat Brzesko (Muzeum Narodowe w Krakowie), 1520 rok[82];
– obraz malowany na desce, z Drohiczyna (Muzeum Diecezjalne), pierwsza połowa XVII wieku[83].

Cudowna Statua Trójcy Przenajświętszej z Prostyni pochodzi właśnie z tego kręgu ikonograficznego. Jest ona późnogotycką rzeźbą. Wskazują na to następujące cechy: rysunek szat zbliżony do tzw. stylu łamanego, ale już przekształconego i uproszczonego przez łyżkowate cięcia szaty, typ gotycki przedstawienia frontalnego, wydrążona rzeźba odwrocia, wykonanie figury Boga Ojca z jednego kloca klinowanego[84]. Takie przedstawienie Trójcy Świętej jako Tronu Łaski było charakterystyczne dla gotyku[85].

---

76 Ks. A. Liedtke, *Historia sztuki kościelnej w zarysie*, Poznań 1961, s. 119-121. Podobne Madonny są w dwóch muzeach europejskich (Norymberga i Kopenhaga). Figura z Elbląga została wywieziona przez okupantów. Odnaleziono ją w Niemczech.

77 Ks. R. Ciecholewski, *Skarby Pelplina*, Pelplin 1997, s. 124-129, 247.

78 Ks. J. Złotkowski, *Figura łaskami słynąca Matki Boskiej i kościół sejneński*, Sejny 1938, s. 18-19.

79 Ks. W. Jemielity, *Zespół podominikański w Sejnach*, Łomża 1989, s. 11-13.

80 T. Dobrowolski, *Sztuka polska...*, s. 217.

81 H. Sygietyńska, *Sztuka i rzemiosło artystyczne*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526...*, s. 428.

82 M. Walicki, *Malarstwo Polskie, Gotyk – Renesans – Wczesny Manieryzm*, Warszawa 1961, nr 145, s. 325-326.

83 *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. M. Kałamyjska-Saeed, woj. białostockie, Siemiatycze, Drohiczyn i okolice, seria nowa, t. XII, z. 1, Warszawa 1996, s. 11.

84 APP, Protokół konieczności konserwatorskich, oprac. St. Juszczak – konserwator dzieł sztuki, historyk sztuki, artysta plastyk, 1985 r.

85 APP, List Stanisława Juszczaka, Poznań 1 XII 1999.

Opis statui

Trójca Święta przedstawiona jest w zwartej kompozycji rzeźbiarskiej. Bóg Ojciec – postać centralna – siedzi na tronie w pozie hieratycznej, ubrany jest w płaszcz królewski koloru złotego z granatowym podbiciem i w suknię koloru amarantowego, pod szyją widać srebrną koszulę. Jego dostojne oblicze z długim, siwym zarostem okalają długie, siwe włosy. Na głowie postaci Boga Ojca jest metalowa tiara wyzłocona galwanicznie, zawierająca kamienie szlachetne różnych kolorów. Została ona nałożona na małą drewnianą koronę, stanowiącą jedność z opisywaną figurą[86]. Nogi są obute w spiczaste ciżmy koloru czarnego. Tron ma podział trójdzielny, wyścielony jest poduszką z pomponami na rogach (widoczne po obu stronach postaci). Figura Boga Ojca ma wymiary 125×80 cm. Jest wykonana z jednego kloca klinowanego. Bogato rzeźbione szaty mają liczne wywinięcia i łamane płaszczyzny. Płaszcz jest pozłocony płatkowym złotem dukatowym, a koszula posrebrzana. Połacie szat pozłacanych bez rozwinięcia mają wymiary: 20×22 cm, 40×20 cm, 60×60 cm; zaś wymiary wywinięcia szaty posrebrzonej: 40×30 cm, 50×40 cm (koszula).

Jedna poła płaszcza Boga Ojca, udrapowana fałdami, ułożona jest na Jego kolanach i spada ku dołowi. Stanowi ona tło dla postaci Chrystusa przybitego do krzyża, który podtrzymuje Ojciec, dotykając palcami przebitych dłoni Syna. Krzyż jest w kształcie litery „T". Nad belką pionową znajduje się tabliczka, na której widnieją rzeźbione litery INRI, stanowiące skrót łacińskiego napisu: *Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum* (Jezus Nazarejczyk Król Żydowski).[87] Chrystus ma ciało wyprostowane, zaś głowę o długich włosach pochyloną nieco ku prawemu ramieniu, podbródek z lekkim zarostem opiera się o klatkę piersiową. Głowa opleciona jest bardzo obszerną koroną cierniową, a na jej szczycie umieszczone są trzy trójdzielne promienie (korona i promienie pozłacane). Nogi Chrystusa są przebite gwoździem, prawa spoczywa na lewej. Skromne złocone perizonium przepasuje biodra postaci. Rzeźba Zbawiciela ma wymiary 83×71 cm (rozpiętość krzyża).

---

86 APP, Protokół konieczności konserwatorskich, oprac. St. Juszczak.

87 W czasie potopu szwedzkiego krucyfiks uległ częściowemu zniszczeniu, lecz ubytki uzupełniono w XVIII w. W ciągu wieków Statua była kilkakrotnie restaurowana. W 1860 r. odnowiono i pozłocono Cudowną Statuę. Zob. ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa, List ks. Fr. Pogorzelskiego, s. 35-35v. Kolejne prace konserwacyjne przeprowadzono w 1904 r. sumptem proboszcza i rodziny Budziszewskich ze Złotek. Zob. APP, Kronika, s. 31. Ostatniej renowacji dokonał w 1985 r. Stanisław Juszczak, artysta plastyk z Poznania. Wcześniejsza tabliczka z napisem INRI została dodana prawdopodobnie po potopie szwedzkim. Różniła się ona znacznie od całej kompozycji Statui, w związku z tym Stanisław Juszczak wykonał nową tabliczkę. Zob. APP, Protokół konieczności konserwatorskich, oprac. St. Juszczak; APP, List Stanisława Juszczaka, Poznań 1 XII 1999; por. ADD, APProst, III/Q/3, Korespondencja urzędowa, s. 4-4v.

Cudowna Statua
Fot. APP

Nad krzyżem znajduje się gołębica (biblijny symbol Ducha Świętego), która ma uniesione nieco skrzydła, wyraźnie zaznaczone pióra. Jest ona koloru srebrnego. Widzimy główkę wzniesioną do góry i wyciągniętą w stronę oblicza Boga Ojca. Szyję otacza aureola złocistych promieni. Sprawia to wrażenie, że Duch Święty łączy Osobę Boga Ojca i Syna Bożego w jedną całość ikonograficzną.

Rzeźba jest wykonana z drewna lipowego. Współczesne elementy metalowe prostyńskiego Tronu Łaski prawdopodobnie są późniejsze w stosunku do wykonania rzeźby[88]. Tiara, korona cierniowa i gołębica w ciągu wieków mogły być zastępowane nowymi[89].

Już na pierwszy rzut oka można stwierdzić duże podobieństwo prostyńskiego Tronu Łaski do późnogotyckich rzeźb Wita Stwosza. Szczególnie postać Chrystusa, z podkreśleniem korony cierniowej, przypomina Zbawiciela na krzyżu z kościoła Mariackiego w Krakowie. Podobieństwo do rzeźb z jego warsztatu sugerują: rysy twarzy Ojca, udrapowanie szat i ciżmy. Potwierdza to również czas powstania rzeźby.

Treść ikonograficzna przedstawienia kolejnych Osób Boskich

Bóg Ojciec

Przedstawianie Boga Ojca na tronie wiązało się m.in. z rozwojem studiów nad Starym Testamentem. Ukazywano Go hieratycznie, z pietyzmem i powagą, jako osobę starszą, doświadczoną, lecz bez ujemnych dla wieku starczego właściwości. Często w ikonografii Trójcy Świętej Syn siedzi po prawicy Ojca „*sedet ad dexteram Patris*", a nad Nimi Duch Święty. W omawianej Statui Ojciec ukazuje Syna frontalnie. Ten schemat przedstawienia zaczerpnięto ze sztuki bizantyjskiej, przedstawiającej Matkę Bożą na tronie z Dzieciątkiem Jezus na kolanach przed sobą, pokazującą wiernym swego Syna[90]. W przypadku Tronu Łaski ukazany jest majestat Boga, co podkreśla zajęcie miejsca na tronie, bogate szaty i korona w formie tiary. Bóg jest przedstawiony jako

88 APP, Protokół konieczności konserwatorskich, oprac. St. Juszczak.

89 Zob. ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 123v: „Koronka na Bogu Ojcu w Wielkim Ołtarzu złocista mająca kamieni różnego koloru numero 22. Na tymże Ołtarzu Duch simili metallo, na którym promienie srebrne złociste. Na tymże Ołtarzu u Pana Jezusa korona czerwona srebrna". [Tiara, gołębica i korona cierniowa są tu podane jako wota, być może z tego powodu, że wymieniano srebro i złoto znajdujące się w kościele]. Por. ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 13-18.

90 T. Dobrzeniecki, *U źródeł...*, s. 226, 235. APP, List Stanisława Juszczaka, Poznań 1 XII 1999.

monarcha świata. Ma to swe korzenie w księdze proroka Izajasza, który pisze: „*Ujrzałem Pana siedzącego na tronie, a tren jego szat wypełniał świątynię*" (Iz 6, 1), aniołowie zaś śpiewali Bogu: „*Święty, Święty, Święty...*". Stąd też w ikonografii Tronów Łaski pojawiają się czasem napisy: „*Sanctus, Sanctus, Sanctus...*"[91].

Ten sposób ukazania Boga Ojca określany jest mianem: „*Maiestas Patris*"[92].

Syn Boży

Twarz Jezusa Chrystusa na krzyżu
Fot. APP

Pierwotnie krzyż Zbawiciela był przedstawiany w formie litery „T", nawiązując tym samym do swego pierwowzoru ze wspomnianego kanonu mszalnego „*Te igitur clementissimae Pater...*". Przedstawienie Chrystusa ukrzyżowanego, którego krucyfiks podtrzymuje Ojciec Niebieski, ma swe źródło w Piśmie Świętym, które było szczególnie wnikliwie studiowane w średniowieczu, ze zwróceniem uwagi na aspekty trynitarne[93]. W ikonografii Tronu Łaski, opisującej przedstawienie Jezusa Chrystusa, nawiązuje się do Listu św. Pawła Apostoła do Rzymian 3, 25: „*Jego to ustanowił Bóg narzędziem przebłagania przez wiarę mocą Jego krwi*". W oryginale tego fragmentu występuje greckie słowo „hilastrērion", oznaczające miejsce obecności Boga wśród swego ludu, które każdego roku arcykapłan skrapiał krwią zwierzęcia ofiarnego w Dniu Pojednania (Wj 25, 22; Kpł 16, 2; Hbr 9, 5; por. KKK 433). Gdy św. Paweł mówił o Jezusie, że Bóg Jego ustanowił narzędziem przebłagania przez wiarę, oznacza to, że w Jego człowieczeństwie „*Bóg pojednał ze sobą świat*" (2 Kor 5, 19). Jedynie Mesjasz mógł zgładzić grzech (Ps 51, 12), a nie dano ludziom pod niebem żadnego innego imienia, w którym moglibyśmy być zbawieni (Dz 4, 12)[94]. W prostyńskim Tronie Łaski, ukazującym te tajemnice, widzimy jak Bóg Ojciec nie tylko podtrzymuje swego Syna, ale dotyka od dołu także Jego ran w dłoniach, a krew z nich spływa w ręce Ojca. To wskazuje na fakt, że zbawienie dokonuje się przez Jezusa Chrystusa mocą Jego krwi, bo „*bez wylania krwi nie ma odpuszczenia grzechów*" (Hbr 9, 22). Krzyż jest znakiem i narzędziem zbawienia, czego figurą był miedziany wąż na pustyni za czasów Mojżesza. Gdy plaga jadowitych

91 Por. Psałterz, Monachium – Biblioteka Miejska, w: T. Dobrzeniecki, *U źródeł...*, s. 230nn.
92 T. Dobrzeniecki, *U źródeł...*, s. 306.
93 Tamże, s. 230.
94 Tamże, s. 299-303.

zwierząt dziesiątkowała Izraelitów na pustyni, ten, kto zwrócił swój wzrok na miedzianego węża, zostawał uzdrowiony (Lb 21, 6-9; J 3, 14)[95]. Podobnie w Tronie Łaski Miłosierny Bóg Ojciec ukazuje Jezusa Chrystusa ukrzyżowanego – Zbawiciela, jako ratunek dla każdego chrześcijanina z choroby grzechu.

Z takiego przedstawienia relacji między Osobami Trójcy Świętej wynika, że w dziele zbawienia główna inicjatywa należy do Boga Ojca, który z miłości zbawia ludzi przez Syna. Odkupienie uzyskane ofiarą krzyżową Chrystusa jest wyłącznym darem Boga[96]. Znakiem życia wiecznego w niebie, wysłużonego przez Jezusa, jest rana na Jego prawym boku[97].

Powyższe przedstawienie Syna Bożego określa się tytułem „*Passio Christi*"[98].

Duch Święty

W ikonografii takie ukazanie Trzeciej Osoby Boskiej nawiązuje do chrztu Chrystusa w Jordanie, kiedy to objawiła się cała Trójca Święta: „*A gdy Jezus został ochrzczony, natychmiast wyszedł z wody. A oto otworzyły się Mu niebiosa i ujrzał Ducha Bożego zstępującego jak gołębicę i przychodzącego na Niego. A głos z nieba mówił: «To jest mój Syn umiłowany, w którym mam upodobanie»*" (Mt 3, 16-17). Chociaż w ikonografii Trzeciej Osoby Boskiej były różne przedstawienia, to jednak najczęściej występuje postać gołębicy[99]. Promienie wokół głowy gołębicy symbolizują owoce darów Ducha Świętego: „*miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie*" (Gal 5, 22-23). Gołębica jest ukazana w locie, z rozpostartymi skrzydłami wzbija się ku górze. Ten obraz nawiązuje do pierwszej karty Pisma Świętego, gdzie czytamy, że Duch Boży unosił się nad wodami, dosłownie „*trzepotał skrzydłami*" (Rdz 1, 2) Tak więc Duch Święty, który od Ojca i Syna pochodzi, prowadzi Lud Boży do Domu Ojca od chwili stworzenia. Czyni to przez miłość, która „*rozlana jest w sercach naszych przez Ducha*" (Rz 5, 5).

Podsumowanie teologiczne

Prostyński Tron Łaski ukazuje biblijny obraz Trójcy Przenajświętszej w myśl słów: „*Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał,*

---

95 Tamże, s. 264-265.

96 Tamże, s. 230.

97 Tamże, s. 163. Taki sens występuje w ikonografii już od VI w. [Od Ewangeliarza Rabuli wyd. w 596 r.].

98 Tamże, s. 306.

99 Ks. J. Straszewski TChr., *Symboliczne przedstawienia Ducha Świętego*, „Msza Święta", 1/1998, s. 24-25; *Trinità*, [w:] *Enciclopedia Cattolica*, t. XII, kol. 545. Takie ukazanie jest preferowane po bulli Papieża Benedykta XIV z 1775 r.

aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne" (J 3, 16). Taka interpretacja wynika również z treści kanonu mszalnego „*Te igitur*" (Ojcze nieskończenie dobry), do którego zobrazowania posłużył ten wizerunek.

Autor i pochodzenie Cudownej Statui

Ks. Stefan Obłoza, na podstawie dostępnych dokumentów parafialnych, utrzymuje, że Statua była w Prostyni już w 1513 roku. Została ona zapewne ofiarowana przez ks. bp. Pawła Aligmunta księcia Holszańskiego, ordynariusza diecezji łuckiej, do której należała parafia[100].

Przemawiają za tym różne argumenty, jak chociażby ten, mówiący, że ks. bp Paweł Aligmunt książę Holszański wiele podróżował, skończył studia w Rzymie i zapewne znał wyobrażenie Trójcy Świętej jako Tronu Łaski[101]. Nie bez znaczenia jest też fakt, iż w 1504 roku Paweł A. Holszański zapisał się na studia na Uniwersytecie Krakowskim, więc w tym mieście na pewno widział wystrój kaplicy Świętej Trójcy w katedrze wawelskiej[102].

Istotne jest również, że Zofia z rodu Holszańskich była żoną Władysława Jagiełły. Ona to ufundowała kaplicę św. Trójcy w katedrze wawelskiej, gdzie kilka lat po jej śmierci w 1467 roku stanął Tron Łaski[103]. To arcydzieło znał zapewne biskup łucki, jako krewny fundatorki.

Krakowski tryptyk Tronu Łaski jest dziełem artystów określanych mianem „*Mistrz Chórów*". Do tego kręgu należał Jakub z Sącza (wzmiankowany w aktach z lat 1443–1474)[104]. Jakub był znajomym, lub – jak chcą niektórzy – nawet krewnym ks. bp. Pawła A. Holszańskiego[105].

---

100 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 48-52; APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 10-11; Tenże, *Cudowna Statua Trójcy Przenajświętszej*, „Niedziela Podlaska", 22(127)/1997, s. III; ks. Z. Młynarski, *Modlitewnik Prostyński*, Rzym 1976, s. 3-7; P. Rytel-[Andrianik], *Koronacje prostyńskie – sanktuarium Trójcy Świętej*, „Niedziela Podlaska", 43(43)/1995, s. 12; Tenże, *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej – Prostyń*, „Głos" [Sokołów Podlaski], XII/1999, s. 5.

101 P. A. Holszański, [w:] *Encyklopedia Kościelna*, wyd. ks. M. Nowodworski, t. XII, Warszawa 1879, s. 615: „Paweł Aligmunt książę Holszański h. Hippocentaurus. 1507–1535 [bp łucki], kształcił się w Rzymie. Jeden ze znakomitszych biskupów łuckich. Zasiadał na soborze lateraneńskim 1512 r., dziedziczne swe dobra Janów zapisał biskupom łuckim, w 1535 r. przeszedł na stolicę wileńską; zm. 1555 r.".

102 *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, tom I, Kraków 2004, s. 608.

103 K. Estreicher, *Tryptyk Św. Trójcy w katedrze na Wawelu*, „Rocznik Krakowski", t. XXVII/1936, s. 49-50, 75.

104 M. Walicki, *Malarstwo Polskie...*, s. 308-310. Jakub z Sącza pozostawił po sobie wiele obrazów i rzeźb. Wśród nich w Krakowie znajdują się obrazy z tryptyku Tron Łaski, Trzy Marie oraz obrazy tryptyku z Mikuszowic. Był on bardzo aktywny również w Brdowie, gdzie wykonał główny ołtarz dla tamtejszego kościoła.

105 →

Biskup łucki miał więc kontakty z krakowskim środowiskiem artystycznym. W związku z tym, że kościół w jego rodzinnej posiadłości w Janowie Podlaskim był pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej, zapewne zamówił do ołtarza głównego tamtejszej świątyni rzeźbę Tronu Łaski na wzór krakowski[106]. Gdy jednak Prostyń po objawieniach św. Anny stała się miejscem pielgrzymkowym, biskup zapewne ofiarował tam niniejszą statuę. W Janowie zaś umieszczono na jej miejsce w drugiej połowie XVI wieku obraz Trójcy Przenajświętszej „*Thronus Gratiae*"[107].

Prostyńska statua nosi charakterystyczne cechy rzeźb zarówno Jakuba z Sącza, jak i Wita Stwosza[108]. Jej pierwowzorem, jak wspomniano, był prawdopodobnie tryptyk wawelski z kaplicy Świętego Krzyża. Biorąc pod uwagę znajomość ks. bp. Pawła A. Holszańskiego z wymienionymi mistrzami krakowskimi, można przypuszczać, że opisywaną statuę wykonał jeden z nich albo ktoś z ich bliskiego kręgu. Działo się to w drugiej połowie XV lub na początku XVI wieku[109].

W związku z umieszczeniem Cudownej Statui w prostyńskim kościele, powstała legenda. W kronice parafialnej z końca XIX wieku znajdujemy następujący zapis: „*Tradycja miejscowa co do obrazu Trójcy Świętej w Prostyni. Śledząc pilnie i zebrawszy to co się przechowało w pamięci ludzkiej, co słyszałem od staruszków tak duchownych jak i świeckich, podaję do wiadomości moich szanownych następców. Obraz Trójcy Świętej przypłynął rzeką Bugiem na rogach jelenich [...]. Ówcześni mieszkańcy zbudowali kościół w tem miejscu na pagórku gdzie do dnia dzisiejszego stoi kapliczka, a w niej umieszczona figura drewniana Pana Jezusa Miłosiernego blisko dawnego dworu tuż przy Kancelarii urzędu gminnego. Rogi jelenie służyły za lichtarze na ołtarzu, gdzie umieszczono statuę Trójcy Świętej*[110]*. [...] Objawienie się św. Anny spowodowało zmiany –*

---

[105] ← APP, List Stanisława Juszczaka, Poznań 1 XII 1999; APP, List Stanisława Juszczaka, Poznań 6 IV 2000.

[106] Por. H. Sygietyńska, *Sztuka i rzemiosło artystyczne*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526...*, s. 428.

[107] MDS, Obraz Tronu Łaski z Janowa Podlaskiego, druga poł. XVI w. To wyobrażenie ma wiele cech bliskich rzeźbom „Pietas Domini".

[108] Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 48-52.

[109] APP, Protokół konieczności konserwatorskich, oprac. St. Juszczak; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. I. Galicka, H. Sygietyńska, woj. warszawskie, pow. węgrowski, t. X, z. 26, Warszawa 1964, s. 15; Jeśliby przyjąć, że prostyński Tron Łaski wyrzeźbił mistrz Jakub z Sącza, powstanie Statui można byłoby datować na ok. 1470 r. Jeśli bp P. A. Holszański zamówił ją później, to zapewne Statua została wykonana przez Wita Stwosza lub jego ucznia.

[110] Rogi jelenie, służące jako lichtarze do świec, są wymieniane w niektórych inwentarzach. Por. APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Jelenia Głowa malowana przed ołtarzem S. Troycy ad instar Lustra do świec wisząca". ADS, D-138, Stan →

pobudowano kościoły dwa r. 1511 i przeniesiono Statuę Trójcy do kościoła na to miejsce gdzie dotąd pozostaje"[111].

Według innego znanego przekazu dowiadujemy się, że gdy rzeźba dotarła do Prostyni, pierwsze miały zobaczyć ją kozy, które swoim zbiegowiskiem wzbudziły zainteresowanie miejscowej ludności. Gdy mieszkańcy wioski przyszli na miejsce, skąd pochodził hałas, zobaczyli piękną figurę – obmyli ją i umieścili w kościele[112].

Te opowiadania, choć są legendą, mogą jednak być barwną otoczką faktu historycznego. Prawdopodobnie bowiem Cudowna Statua rzeczywiście mogła być dostarczona Bugiem. Gdy po wojnie trzynastoletniej z Krzyżakami król Kazimierz Jagiellończyk w 1466 roku przyłączył do Polski Pomorze Gdańskie, dla handlu polskiego otwarła się droga na północ. Przez Prostyń przepływały liczne łodzie ze zbożem czy też tratwy[113]. Zapewne ks. bp Paweł A. Holszański przesłał z Janowa tak cenny dar drogą wodną, która wówczas była najlepszym i najbezpieczniejszym środkiem komunikacji z Prostynią. I wtedy rzeczywiście pierwsze mogły zobaczyć ją kozy.

Znaczenie Cudownej Statui

Sanktuarium prostyńskie jest nierozerwalnie związane z Cudowną Statuą, przed którą dokonują się uzdrowienia. Przed tym wizerunkiem Trójcy Przenajświętszej od wieków modlili się pielgrzymi. Miała ona też wpływ na kształtowanie się duchowości trynitarnej wiernych[114].

W przeszłości wizerunek Trójcy Przenajświętszej był kilkakrotnie narażony na zniszczenie. Został nieznacznie uszkodzony w XVII wieku w czasie potopu szwedzkiego. Całkowite zniszczenie groziło mu natomiast w XX wieku na zakończenie II wojny światowej, kiedy to Niemcy zburzyli prostyńską świątynię. Tron Łaski został wówczas cudem ocalony. Ks. Tadeusz Borowy, który był świadkiem tego wydarzenia, wspomina, że w sierpniu 1944 roku Niemcy przetransportowali mieszkańców okolicznych wiosek w okolice Małkini. Wśród

---

← Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 15v: „Jelenia głowa na kościele wisząca z lustrami do świec". ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 595: „Głowa Jelenia na kościele S. Troycy wisząca z lustrami do świec". ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 535. Rogi jelenie nie zachowały się do współczesności. Zaginęły pod koniec XIX w. w związku z budową i rozbiórką kościołów. Por. APP, Kronika, s. 32.

111 APP, Kronika, s. 32.

112 APP, Ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 10-11.

113 T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 35.

114 Tamże; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 52; APP, List Stanisława Juszczaka, Poznań 2 VI 2000.

nich był ks. Ludwik Warpechowski pełniący obowiązki wikariusza w Prostyni. Podczas rannego apelu wywiązała się rozmowa między oficerem niemieckim a kapłanem: „*Czy wiesz, że kościół w Prostyni będzie zburzony? – Nie wiem* – odpowiedział ksiądz. – *Czy chciałby ksiądz coś wartościowego zabrać z kościoła? – Tak, szczególnie Statuę Trójcy Przenajświętszej* – odparł ksiądz Warpechowski. – *To dostanie ksiądz do dyspozycji samochód ciężarowy i dwóch żołnierzy do pomocy i zabierzecie co się da*”[115]. W ten sposób cudownie ocalała Statua Trójcy Przenajświętszej. Ks. Ludwik Warpechowski zawiózł ją do kościoła parafialnego w Ostrowi Mazowieckiej[116]. Stamtąd 10 IV 1946 roku powróciła ona do Prostyni i została uroczyście wprowadzona do tymczasowej kaplicy wybudowanej po zburzeniu świątyni.

Kiedy już zbudowano nowy kościół, w dniu jego pobłogosławienia 13 VI 1954 roku procesjonalnie wniesiono Cudowną Statuę do świątyni, gdzie do dziś znajduje się w głównym ołtarzu[117]. Podczas odpustów pielgrzymi obchodzą na kolanach ołtarz, prosząc o potrzebne łaski. Otaczając w ten sposób kultem Cudowną Statuę, wierni zwracają się do Trójcy Przenajświętszej zgodnie z tym, co jest zawarte w nauce Kościoła katolickiego: a więc, czcząc widzialny znak nadprzyrodzonej rzeczywistości (figurę, obraz), czczą Boga, który jest ukazany przez dany symbol[118]. Wyrazem czci oddawanej Trójjedynemu Bogu w sanktuarium prostyńskim są licznie zamawiane przez wiernych Msze święte „Do Trójcy Przenajświętszej” w różnych intencjach[119].

Ukazywanie Trójjedynego Boga w postaci Tronu Łaski przemawia żywo do wiernych i formuje ich pobożność. Świadczy o tym list kard. Stefana Wyszyńskiego do jednego z księży, w którym Prymas Tysiąclecia zauważa związek między swą duchowością trynitarną a sanktuarium Trójcy Świętej w Prostyni[120].

Ks. bp Wacław Skomorucha, sufragan siedlecki, jeszcze jako dziecko pielgrzymował do tego miejsca wraz ze swymi rodzicami. Tak wspomina te

---

115 Ks. T. Borowy, *Cudowne ocalenie Statuy – wspomnienia związane ze zburzeniem świątyni pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Niedziela Podlaska”, 41(146)/1997, s. 2.

116 APP, Kronika, s. 36; APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 6 VII 1945, s. 23-25.

117 Ks. Z. Młynarski, *Sankłuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Róże Maryi”, 6/1975, s. 22-24; APP, Relacja Czesławy Jakubik.

118 KKK 477.

119 APP, Liber Intentionis Missae (1989–1996), np. 1990 r. w dn. 2 II, 10 IV, 29 V, 7 VII, 3 IX, 2 XII, 10 XII, 21 XII, 29 XII. Najczęstsze intencje są o łaskę zdrowia i błogosławieństwo.

120 Ks. Z. Młynarski, zb pryw., List ks. kard. Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 22 VIII 1976, N. 1873/76/P.

chwile: „*O odpuście Św. Trójcy w Prostyni, o dużej liczbie przychodzących tam pielgrzymów słyszałem jako dziecko od swojej matki. Jeden raz moi rodzice, udając się na odpust do Prostyni, zabrali mnie ze sobą. [...] Z moją matką obszedłem na kolanach główny ołtarz. Matka też opowiadała mi o czczonej Statui Św. Trójcy znajdującej się w wielkim ołtarzu, o łaskach tu otrzymywanych, o zawieszonych wotach*" [121].

Znakiem promieniowania kultu jest też fakt, że inne parafie zamawiały do swych kościołów i kapliczek figury Tronu Łaski wzorowane na prostyńskiej statui. Od początku XVI wieku w Stoczku (Węgrowskim) w głównym ołtarzu jest „*Trójca Święta podobna do prostyńskiej*" [122]. Ponadto w Maciejowicach w głównym ołtarzu kościoła znajduje się „*piękna statua Trójcy Najświętszej na wzór prostyńskiej, wykonana przez artystę rzeźbiarza Panasiuka i ustawiona w d. 7 czerwca 1903 r.*" [123]. Bractwo Najświętszego Sakramentu z Kamionny ufundowało do swego kościoła welon na puszkę „*z wizerunkiem Trójcy Św. Prostyńskiej*" [124]. Obraz prostyńskiego Tronu Łaski umieszczono także w kaplicy w Rytelach Święckich. Figury Trójcy Świętej, choć w mniejszych rozmiarach, znajdują się w kapliczkach przydrożnych, np. w Kosowie Lackim czy Rokitnie[125]. W wielu domach prywatnych, nie tylko w Polsce, ale również poza jej granicami, znajdują się wizerunki Trójjedynego Boga, pochodzące z Prostyni. Liczni pielgrzymi wracali do swych domów, mając na szyi medalik Trójcy Świętej z Prostyni [126].

Ks. bp Jan Mazur w protokole wizytacji kanonicznej napisał, że przez Cudowną Statuę „*Prostyń słynie jako sanktuarium i ściąga rzesze wiernych, nawet z bardzo odległych stron*" [127].

W latach 90. XX wieku coraz częściej pojawia się pragnienie wiernych, aby Cudowna Statua Trójcy Przenajświętszej w Prostyni dostąpiła koronacji koronami papieskimi, tak jak to jest w przypadku obrazów Matki Bożej czy Świętych (św. Józef Kaliski). To pragnienie wielu osób duchownych i świeckich

---

121 APP, List ks. bp. Wacława Skomoruchy, Siedlce 3 XII 1997.

122 APStocz, Liber Benefactorum Ecclesiae Stoczkoviensis, s. 11.

123 APMaciejow, Księga złota parafii Maciejowice, s. 152. Figura została wykonana na zamówienie ks. prał. Adolfa Pleszczyńskiego, proboszcza maciejowickiego; *Maciejowice 200. rocznica Insurekcji Kościuszkowskiej*, red. ks. Romuald Michalczyk, Maciejowice 1995, s. 4, 19-21. A. Pleszczyński przejął od ks. bp. Beniamina Szymańskiego, u którego był kapelanem, cześć do Cudownej Statui Trójcy Przenajświętszej z Prostyni.

124 APKam, Księga Protokołów Bractwa Najświętszego Sakramentu w Kamionnie, s. 9.

125 Ks. J. Dylewski, zb. pryw., *Krzyże, kapliczki i figury przydrożne w parafiach dekanatu sterdyńskiego jako obiekty kultu*, praca magisterska PWT, Warszawa 1999, s. 17, 66.

126 APP, Medalik z ekshumacji żołnierza z okolic Pułtuska.

127 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. J. Mazura, Prostyń 5 VI 1977, s. 59v.

wyraził w swym liście ks. bp Wacław Skomorucha, pisząc: „*Obecnie, kiedy kraj cieszy się wolnością, należałoby ożywić kult Trójcy Św. w Prostyni przez koronację Cudownej Statui*”[128].

WIZERUNKI ŚW. ANNY

Kult św. Anny ma swe początki w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. O imionach rodziców Matki Bożej dowiadujemy się z apokryficznej Protoewangelii Jakuba z II wieku[129]. Ponadto w Seforis k. Nazaretu powstała bizantyjska świątynia upamiętniająca rodzinny dom św. Anny[130]. W Jerozolimie już na przełomie II i III wieku istniało oratorium, a następnie kościół w miejscu gdzie, według tradycji, św. Anna porodziła Maryję[131]. Cześć oddawana Świętej rozpowszechniała się na ówczesny świat. W VI wieku wzmiankuje się jej kościół w Konstantynopolu[132]. Na Zachodzie najstarszy wizerunek św. Anny pochodzi z VIII wieku. Jest to fresk w kościele S. M. Antiqua w Rzymie[133]. Kult św. Anny był szczególnie silny w Niemczech, gdzie ku jej czci wystawiono kilkaset kościołów. Na świecie najbardziej znane są sanktuaria: Düren, Annaberg (w Westfalii i Saksonii oraz koło Mariazell), Auray (Francja), Beaupre (Kanada). Także kościół parafialny w Watykanie jest pod wezwaniem św. Anny. W Polsce zaś na szczególną uwagę zasługują miejscowości: Św. Anna pod Przyrowem (diecezja częstochowska), Annopol na Lubelszczyźnie, Bocheniec (diecezja tarnowska) czy Góra św. Anny, gdzie według tradycji znajdują się relikwie tej świętej[134]. W naszym kraju jest około dwustu piętnastu świątyń ku Jej czci[135].

---

128 APP, List ks. bp. Wacława Skomoruchy, Siedlce 3 XII 1997; por. P. Rytel-Andrianik, *Sanktuarium Trójcy Świętej w Prostyni*, „Niedziela”, 25/2000, s. 18.

129 *Protoewangelia Jakuba 1-5*, oprac ks. M. Starowieyski, [w:] *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie Apokryficzne*, red. Tenże i in., cz. I, Kraków 2003, s. 268-272.

130 SBF, o. P. A. Kaswalder OFM, Galilea e Golan, Escursioni Bibliche, mps, Jerusalem 2005, s. 60-66; B. Bagatti, *Antichi villaggi cristiani di Galilea*, Collezione Minore 13 [SBF], Gerusalemme 1971, s. 112-121.

131 SBF, o. E. Alliata OFM, Gerusalemme. Escursioni settimanali in Gerusalemme e dintorni, mps, Jerusalem 2001, s. 48-51; O. E. Hoade OFM, *Guide to the Holy Land*, Jerusalem 1984, s. 206-211.

132 H. Fros SJ, F. Sowa, *Księga imion świętych*, t. I, Kraków 1997, kol. 196-198.

133 Ks. W. Zaleski SDB, *Święci na każdy dzień – wydanie uzupełnione*, Warszawa 1998, s. 425-426.

134 B. Z. Piechota OFM, *Kult liturgiczny św. Anny na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych*, „Rocznik Teologiczny Śląska”, 2/1970, s. 110-111.

135 Ks. M. Łukaszczyk, *Święta Anna – próba udokumentowania kultu św. Anny*, Kraków 1999, s. 20.

Św. Anna Samotrzeć

Gdy wybudowano kościół na miejscu objawienia się św. Anny w Prostyni, w ołtarzu głównym został umieszczony obraz tej świętej[136]. Nie przetrwał on do współczesności. Jednak na podstawie odnalezionego medalika z podpisem „*Św. Anna Prostyńska*" wiadomo, że przedstawiał on trzy osoby; Matkę Bożą, św. Annę, a pośrodku nich dziecię Jezus[137]. Ten rodzaj przedstawienia określa się jako „*samotrzeć*", czyli trzy osoby razem. W ikonografii na Zachodzie Europy występuje on od XIV wieku. W tradycji biblijnej liczba „trzy" oznacza doskonałość i świętość, odbicie istoty Trójjedynego Boga. W przedstawieniu św. Anny Samotrzeciej łączą się w jedno trzy pokolenia[138]. Jedne z najstarszych figur tego rodzaju ukazują św. Annę siedzącą na tronie, a na jej kolanach spoczywa Maryja, trzymając przed sobą dziecię Jezus[139]. Jest to nawiązanie do przedstawień Trójcy Przenajświętszej w formie Tronu Łaski[140].

Medalik Trójcy Świętej i św. Anny
Źrodło: APP, Medalik z ekshumacji żołnierza z okolic Pułtuska.

Ikonograficznie wyróżnia się cztery warianty przedstawiania „*Św. Anny Samotrzeć*", co świadczy o bogatej tradycji ukazywania tej świętej w powiązaniu z kultem maryjnym i chrystocentrycznym[141]. Św. Anna należy do najczęściej przedstawianych świętych w sztuce polskiej[142]. Najstarsze Jej przedstawienia to św. Anna Samotrzeć ze Strzegomia i z Knurowa, pochodzące z początku XV wieku[143].

---

136 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses binae – 1729, s. 179.
137 APP, Medalik z ekshumacji żołnierza z okolic Pułtuska.
138 Ks. P. P. Maniurka, *Teologiczne treści śląskich rzeźb św. Anny Samotrzeć*, „Liturgia Sacra", 3-4/1995, s. 206.
139 J. H. Emminghaus, *Anna Selbdritt*, [w:] *Lexicon der christlichen Ikonographie – Ikonographie der heiligen Aaron bis Crescentianus von Rom*, red. W. Braunfels, Rzym i in. 1973, kol. 185-190.
140 L. Reau, *Iconographie de la Bible, Nouveau Testament*, „Iconographie de L'art chrétien", II/2/1957, s. 147.
141 I. Ramotowska, *Ikonografia św. Anny samotrzeć w polskiej sztuce gotyckiej*, „Ikonotheka", 3/1991, s. 119-148.
142 M. Bocian, współpr. U. Kraut i I. Lenz, *Leksykon postaci biblijnych – ich dalsze losy w judaizmie, chrześcijaństwie, islamie oraz w literaturze, muzyce i sztukach plastycznych*, Kraków 1995, s. 67-68.
143 T. Dobrowolski, *Sztuka na Śląsku...*, s. 142-144.

Jak wspomniano, prostyński obraz św. Anny był w głównym ołtarzu kościoła wybudowanego na miejscu objawień. W bocznych ołtarzach wisiały obrazy św. Antoniego i św. Stanisława biskupa i męczennika. Nie wiadomo dokładnie, kiedy wizerunek św. Anny został tam umieszczony. Niemniej jednak inwentarz z 1636 roku wspomina trzy ołtarze w tym kościele, więc już wtedy mógł on tam być[144]. Biorąc pod uwagę znaczny ruch pielgrzymkowy po powstaniu sanktuarium i związki z Polską zachodnią, można przypuszczać, że obraz ten mógł być przywieziony w XVI wieku, tym bardziej, iż wtedy w Polsce powstało wiele takich wizerunków[145]. Prostyńskie przedstawienie św. Anny zaginęło prawdopodobnie przy rozbiórce kościoła św. Anny w 1879 roku. Inwentarze parafialne z lat 1893 i 1919 już o nim nie wspominają[146].

Obraz św. Anny Samotrzeć w Prostyni był również uważany jako „*łaskami i cudami słynący*", o czym świadczą zapisy w kilku dokumentach[147].

Św. Anna nauczająca

W ikonografii atrybutem św. Anny jest księga Pisma Świętego[148]. Ma to swoje źródło w tradycji chrześcijańskiej. Ukazuje ona św. Annę jako osobę wyjaśniającą Maryi miejsca z Pisma Świętego mówiące o Mesjaszu i o tej, która ma Go porodzić. Św. Anna jest ukazana w ten sposób jako postać, która „kończy" Stary Testament i przekazuje mądrość Bożą zawartą w jego księgach Maryi, by ona wraz z Chrystusem rozpoczęła Nowe Przymierze[149]. Czasem w scenie nauczania Maryi występował również jej ojciec Joachim, jednak najczęściej św. Anna ukazywana była jako ta, która uczyła swą córkę i wychowywała ją do specjalnej misji, jaką miała pełnić w historii zbawienia[150].

---

144 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, Inwentarz – 1636, s. 5: „Ołtarzow u święty Anni 3 poslocisty".

145 I. Ramotowska, *Ikonografia św. Anny samotrzeć w polskiej sztuce gotyckiej*, s. 119. Zebrano i skatalogowano 163 zabytki z obecnego terenu Polski z dziedziny malarstwa, rzeźby, płaskorzeźby i złotnictwa, które przedstwiają św. Annę Samotrzeć w okresie od końca XIV do połowy XVI w.

146 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół o opis przyjemczo-zdawczy..., nr 122, s. 8v-13; ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919.

147 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Primum altare Divinae Annae etiam ab antiquis temporibus hac Imago miraculis Clara"; ADS, D-159, Status Modernus... – 1787: „Primum altare majus Divinae Annae etiam ab antiquis temporibus hac Imago miraculis Clara"; ADS, D-156, Stan dwóch kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593: „Pierwszy Ołtarz Wielki iest S. Anny dawniejszemi czasy Cudami Słynący".

148 M. Lechner, *Anna Selbdritt*, [w:] *Lexicon der christlichen Ikonographie...*, kol. 173-176. Sporadycznie można spotkać inne atrybuty, takie jak berło, winne grono, czy różaniec. I. Ramotowska, *Ikonografia św. Anny Samotrzeć...*, s. 141.

149 Ks. P. P. Maniurka, *Teologiczne treści śląskich rzeźb św. Anny Samotrzeć...*, s. 217-219.

150 Ks. W. Zaleski SDB, *Święci na każdy dzień...*, s. 221.

Prostyńska figura św. Anny nauczającej pochodzi z 1914 roku i została wykonana przez H. Bąkowskiego. Na początku stała w kapliczce w miejscu drugiego objawienia, ale w 1995 roku przeniesiono ją do wnęki w głównym ołtarzu, natomiast w kapliczce umieszczono jej odlew ze sztucznego tworzywa[151]. Oryginalna figura została wpisana do rejestru zabytków województwa mazowieckiego[152]. Rzeźba przedstawia św. Annę w postawie siedzącej, która naucza stojącą obok Maryję. Gesty Bożej Rodzicielki i jej matki są dynamiczne i wskazują na dialog między nimi.

Św. Anna nauczająca – figura wykonana przez H. Bąkowskiego w 1914 r. Fot. APP

Wizerunki ukazujące objawienie się św. Anny

Po odbudowaniu kościoła w 1860 roku Cudowna Statua Trójcy Przenajświętszej była zasłaniana obrazem, który istniał do zburzenia kościoła w 1944 roku. Ukazywał on moment zjawienia się św. Anny Małgorzacie, żonie Błażeja. W tle namalowano krzyż oraz pejzaż prostyńskich łąk. Nad postaciami w prawym górnym rogu widać Trzy Osoby Boskie. Ojciec i Syn siedzą obok siebie, a nad nimi Duch Święty w postaci gołębicy. Inwentarze nie wspominają, kto namalował ten obraz, znajdujemy natomiast wzmiankę, że jest on „dobrego pędzla”[153]. Wizerunek został zniszczony podczas zburzenia kościoła w 1944 roku. Do współczesności zachowała się jego reprodukcja w książce ks. Stefana Obłozy z 1904 roku[154].

Obecnie Cudowna Statua jest zasłaniana obrazem namalowanym w 1991 roku przez Barbarę Osińską z Łodzi[155]. Na pierwszym planie widać scenę

151 APP, Kronika, s. 78.

152 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992 r., Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie, Decyzja w sprawie wpisania zabytku do rejestru zabytków nr 228/05, Warszawa 17 II 2005. Niniejsza Figura została wpisana pod numerem rejestru B-61.

153 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919.

154 Ks. S. Obloza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 19.

155 APP, Kronika, s. 60.

objawienia się św. Anny. Obok niewiast są złączone ze sobą trzy wieńce (znak Trójcy Przenajświętszej), a czwarty oddzielnie (symbol św. Anny). W tle, pod krzyżem, ukazano dwie postacie: Mikołaja Prostyńskiego i jego sługę Stanisława Żubra przynoszących kajdany. Jest to nawiązanie do ich cudownego uwolnienia z niewoli tatarskiej w 1552 roku.

Bogactwo symboliki znajduje się na kielichu mszalnym, ufundowanym na milenium chrztu Polski. Na jego stopie są przedstawione sceny związane z sanktuarium. Wśród nich znajduje się wyobrażenie św. Anny na tle kapliczki, nawiązujące do Jej objawienia się mieszkańcowi Złotek[156].

W 1979 roku staraniem ks. Romualda Michalczyka wykonano elewację zewnętrzną świątyni metodą sgrafitto[157]. Na frontonie kościoła, ponad drzwiami głównymi, jest ukazana św. Anna trzymająca na chuście znak prawdziwości objawienia – trzy wieńce (symbol trynitarny). Pod jej nogami jest jeszcze jeden wieniec – znak Świętej oraz data ukazania się jej w Prostyni, czyli 1510 rok.

Św. Anna z wiankami (sgrafitto z frontonu kościoła)
Fot. APP

Te wszystkie wizerunki świadczą o szczególnej czci oddawanej św. Annie w miejscu jej objawienia. Wyrazem tego może być także jedna z wielu adnotacji wiernych, przechowywanych w sanktuarium: „*Kochana św. Anno – dzięki Opatrzności Bożej przeczytałam w «Naszym Dzienniku» o Tobie. Mam 57 lat i nie wiedziałam żeś chodziła po polskiej ziemi, po Prostyni. Dlatego ośmielam się prosić Ciebie o łaskę zdrowia dla mnie i dla mojej rodziny. Proszę również za Polskę i Polaków – czuwaj nad nami. Kochana św. Anno – uproś Wnuka niech ma każdy czego szuka. Twoja imienniczka Anna Wasilowicz z Łańcuta*” [158].

156 APP, Inwentarz Fundi Instructi parafii Prostyń, s. 8.

157 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. H. Bujnika, Prostyń 15 XII 1979, s. 61.

158 APP, Adnotacje pielgrzymów. Dotyczy to zapewne artykułu: ks. K. Maksimiuk, dk. P. Rytel-Andrianik, *Św. Anna w Prostyni*, „Nasz Dziennik”, 173(759)/2000, s. 7.

CUDA I ŁASKI

Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni jest miejscem, gdzie od wieków dokonują się cudowne uzdrowienia, a wierni otrzymują szczególne łaski. Na pytanie: „*Czym jest cud?*" ks. prof. Marian Rusecki odpowiada, że jest to znak Boży wyrażony w świecie naturalnym, „*[...] poprzez który Bóg manifestuje swą obecność i działa, objawiając swą miłość i dobroć w celu nawiązania zbawczego dialogu z człowiekiem [...]*" [159].

Jest rzeczą oczywistą, iż cuda są i pozostaną zawsze pewną tajemnicą, a stwierdzenie nadprzyrodzonego charakteru uzdrowień jest zadaniem komisji teologiczno-medycznej. Nie stoi to jednak na przeszkodzie, aby z historycznego punktu widzenia przedstawić niektóre dokumenty stwierdzające istnienie tego rodzaju wydarzeń w sanktuarium prostyńskim. Główne źródło informacji w tym względzie stanowi Księga Cudów (jej treść została umieszczona w aneksie).

Mirakula zawarte w tej księdze zostaną poddane na wstępie analizie typologicznej. Następnie będzie ukazany ich zasięg czasowy, geograficzny i społeczny w celu scharakteryzowania dynamiki kultu prostyńskiego. Ponadto zostaną zaprezentowane niektóre opisy cudownych wydarzeń (mirakulów), począwszy od 1511 roku do współczesności, często z odniesieniem do innych dokumentów archiwalnych danej epoki.

Przy opracowywaniu cudów sanktuarium prostyńskiego sugerowano się metodą zaproponowaną przez s. prof. Aleksandrę Witkowską[160].

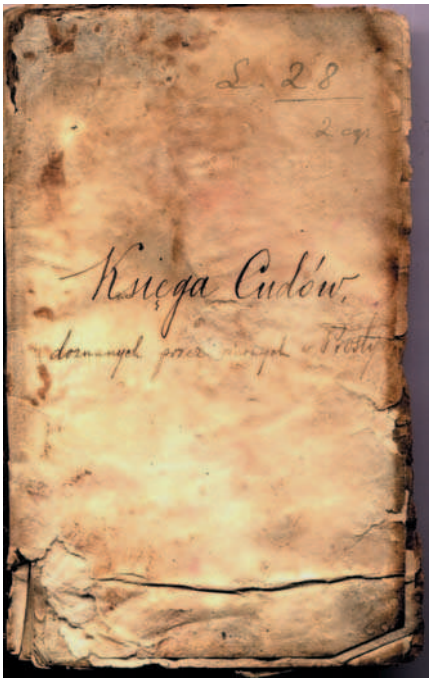

Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni
Fot. APP

159 Ks. M. Rusecki, *Cud*, [w:] *Katolicyzm od A do Z*, Poznań 1982, s. 57; W. Szczepanik, zb. pryw., Semejologiczno-symbolowa koncepcja cudu w ujęciu ks. Mariana Ruseckiego, magisterium, PWT, Warszawa 2002, s. 3nn.

160 S. A. Witkowska, *Miracula małopolskie z XIII i XIV wieku. Studium źródłoznawcze*, „Roczniki Humanistyczne", t. 19(1971), z. 2, s. 29-161.

Metoda ta, będąc owocem wieloletnich badań naukowych Siostry Profesor, jest niezwykle cennym narzędziem w badaniu mirakulów. Ponadto, wiele istotnych wskazówek zaczerpnięto z publikacji Joanny Nastalskiej, w której analizowane są cuda z wykorzystaniem i rozwinięciem tejże metody[161]. W tym nurcie występuje także cenne opracowanie Anny Bosiackiej kontynuującej wspomniany kierunek badań już na terenie Podlasia[162].

Księga Cudów oraz inne dokumenty o mirakulach

Księgi Cudów są niezwykle cennym źródłem informacji w badaniach społecznych, obyczajowych, osadniczych, medycznych, filologicznych i socjo-religijnych[163]. Z przeprowadzonych do tej pory badań wynika, iż prostyńska Księga Cudów jest najstarszym tego rodzaju dokumentem na Podlasiu, jako że jej zapisy sięgają pierwszej połowy XVI wieku. Spis mirakulów prostyńskich został zapoczątkowany w 1511 roku przez ówczesnego proboszcza ks. Macieja Gładczyńskiego. Zadaniem tej księgi było dokumetowanie nadprzyrodzonych wydarzeń, jakie miały miejsce po objawieniach św. Anny w Prostyni. Podobnie jak i w innych sanktuariach zapisy w niej zawarte są świadectwem wdzięczności i radości, często stanowią manifestację pobożności trynitarnej oraz kultu św. Anny. Takie zapisy mają bardzo ważną funkcję dydaktyczną, budującą, apologetyczną, są dowodem świętości miejsca i prawdziwości objawień[164].

Współcześnie nie jest znany oryginał prostyńskiej Księgi Cudów spisywanej w języku łacińskim. W 1882 roku wypożyczył ją z Prostyni ks. Roch Trolichowski, mając zamiar napisać broszurę o prostyńskim sanktuarium. Niestety przedsięwzięcie nie zostało zrealizowane z powodu śmierci tegoż kapłana, a księga zaginęła. Dopiero w 1928 roku ks. Antoni Mioduszewski, ówczesny proboszcz prostyński, idąc za wskazaniem jednego z pielgrzymów, odnalazł ją u adwokata Rolińskiego w Warszawie i księga powróciła do sanktuarium. Na jej podstawie ks. Bronisław Turski wydał w swej książce z 1932 roku,

---

161 J. Nastalska, *Miracula janowskie z lat 1645–1814*, „Roczniki Humanistyczne", t. 45(1997), z. 2, s. 95-158.

162 A. Bosiacka, Miejsce kultu obrazów cudownych w życiu społeczności wiejskiej na Podlasiu w XVI––XVIII wieku na podstawie Ksiąg Cudów, praca magisterska, UW, Warszawa 2005; Taż, *Religijność na Podlasiu w świetle ksiąg cudów z XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2007; Taż, *Leśniańska Księga Cudów 1683–1768*, „Barok. Historia–Literatura–Sztuka", 25(2006), s. 207-236.

163 S. A. Witkowska, *Miracula średniowieczne. Forma przekazu i możliwości badawcze*, „Studia źródłoznawcze", t. 22(1977), s. 86; J. Tyszkiewicz, *Problematyka demograficzna w „Miracula" polskich z XIII i XV stulecia*, „Collegium Polonorum", t. 7(1985/1986), s. 149nn; A. Rogalski, *Liber Miraculorum ze Skórca. Księgi Cudów jako źródło historyczne*, „Prace Archiwalno Konserwatorskie", 13/2002, s. 141-159.

164 S. A. Witkowska, *Miracula małopolskie...*, s. 91-92, 95-96.

pt. *Pamiątka z Prostyni...*, także tę Księgę Cudów, ale po polsku. W 1967 roku ks. Józef Ruciński przekazał Księgę Cudów ks. bp. Ignacemu Świrskiemu w związku ze staraniami o podniesienie kościoła Trójcy Przenajświętszej do rangi Bazyliki Mniejszej[165]. Biskup zmarł i księga ponownie zaginęła. Kwerenda przeprowadzona w Archiwum Dicezji Siedleckiej i w Bibliotece KUL-u nie naprowadziły jeszcze na ślad woluminu.

Niemniej jednak w 1791 roku, alumn Józef Gabriel Tchórznicki dokonał tłumaczenia tejże księgi z oryginału na język polski. Nie zachował się i ten egzemplarz, ale zrobiono kilka odpisów tłumaczenia. Jeden z nich wydał ks. Stefan Obłoza, jednak dokument był w słabym stanie i zawierał tylko 65 opisów. Zachował się zaś odpis tegoż tłumaczenia (z około 1802 roku), który znaleziono w gruzach zburzonego kościoła w 1944 roku[166]. Niniejsza księga została wpisana do rejestru zabytków województwa mazowieckiego[167]. Chociaż brakuje w niej wielu kart i nie ma opisu z lat 1543–1785, to jednak stanowi ona cenne świadectwo działania łaski Bożej w nadbużańskim sanktuarium.

Prostyńska Księga Cudów zawiera 63 strony, zapisane jednym charakterem pisma (z wyjątkiem zeznań nr 57-59). W pierwszej części jest opis objawienia się św. Anny w 1510 roku. Następnie zostało spisanych 110 świadectw (właściwie 109, ponieważ brakuje zeznania nr 60). Dzielą się one na dwie grupy: 105 (właściwie 104) ponumerowanych opisów cudów pochodzących z pierwszej połowy XVI wieku z lat: 1511 (49), 1512 (14), 1513 (12), 1514 (7), 1515 (9), 1517 (1), 1518 (3), 1536 (1), 1539 (1), 1540 (3), 1542 (4) oraz 5 świadectw bez numeracji z drugiej połowy XVIII wieku z lat: 1786 (2), 1788 (1), 1799 (1), 1802 (1). Do zeznania alumna Józefa Gabriela Tchórznickiego z 1788 roku zostały dołączone dwie pieśni: o Przenajświętszej Trójcy oraz o św. Annie, ułożone przez niego jako wotum wdzięczności.

Daty świąt kościelnych pojawiają się w 33 świadectwach (APP, Księga Cudów nr 24, 25, 26, 28, 29, 30, 41, 42, 44, 47, 50, 57, 63, 64, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 79, 83, 85, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 103, 108), w jednym (nr 110) została podana pełna data. Zeznania zostały spisane w trzeciej osobie liczby pojedynczej lub mnogiej (wyłączając ostatni opis z 1802 roku). Zaledwie w 24 świadectwach (22%), zostało podane imię lub nazwisko albo pokrewień-

165 APP, Relacja ks. Romualda Michalczyka, któremu wyznał to ks. Józef Ruciński.

166 APP, Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni (1511–1801). Skrót APP, Księga Cudów..., odnosi się do tego dokumentu.

167 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992; WUOZ w Warszawie, Decyzja w sprawie wpisania zabytku do rejestru zabytków nr 228/05, Warszawa 17 II 2005. Księga Cudów została wpisana pod numerem rejestru B-61.

stwo osoby uzdrowionej. Status społeczny został wyraźnie sprecyzowany w 33 przypadkach (30%). Miejsce pochodzenia określono w 95 opisach (87%)[168]. Zasadniczo opisy w Księdze Cudów są świadectwami osób uzdrowionych. Na końcu XVIII i na początku XIX wieku spotyka się styl protokolarny, w którym oprócz osoby uzdrowionej są wymieniani świadkowie[169].

O uzdrowieniach, które miały miejsce w Prostyni, mowa jest nie tylko w Księdze Cudów, ale także w dokumentach przechowywanych w Archiwum Diecezji Drohiczyńskiej[170] oraz Siedleckiej[171]. Informacje na ten temat znajdują się również w Statutach Synodu Diecezji Łuckiej z 1589 roku, zwołanego przez bp. Bernarda Maciejowskiego, późniejszego Prymasa Polski[172]. O uzdrowieniach pisali także misjonarze św. Wincentego à Paulo, którzy w XVIII wieku prowadzili misje w Prostyni[173]. Wzmianki o nadprzyrodzonych wydarzeniach znajdują się także w herbarzach, m.in. Adama Bonieckiego[174]. Ponadto, w Archiwum Parafialnym w Prostyni są gromadzone współczesne świadectwa uzdrowień i szczególnych łask[175].

---

168 APP, Księga Cudów; por. A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, s. 28-30.

169 APP, Księga Cudów..., s. 57-63.

170 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń, 1919; ADD, APProst, III/Q/1, List ks. bp. I. Świrskiego do Papieża Pawła VI, Siedlce 1 VIII 1967, nr 1545/67, s. 280-281: „Ab anno 1511 praefata Sanctissimae Trinitatis statua permultis refulget miraculis. Quotannis e dioecesi Podlachiensi et finitimis aliarum dioecesium territoriis multa milia peregrinantium miraculosam adeunt statuam eximiae pietatis signa dantium [...]"; ADD, APProst, III/Q/1, List ks. bp. I. Świrskiego do kard. S. Wyszyńskiego, Siedlce 29 VII 1967, nr 1545/67, s. 279.

171 ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 13; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 533; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 67v, 75vn.

172 *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589*, s. 40-42: „Prostini Ecclesiae duae aedificatae sunt: SS. Trinitatis et S. Annae ex revelatione mulieris conjugatae, habentquae miracula conscripta [...] Miracula quoque quae ibidem fiunt, nostro Episcopali reservamus judicio. Nos enim, Ecclesia illa visitata, simul atquae de illa revelatione atque miraculis aliquid compertum habuerimus, adhibitis in consilium Theologis et aliis piis viris, ea faciemus quae veritati et pietati consentanea judicaverimus".

173 AMK, Liber Missionum in Domo Varsaviensi (1741–1840), nr 184/1770: „Prostynia Villa ex Fundatione Lewickich [...] Parochialis Ecclesia sub titulo SSmae Trinitatis, cujus hic Effigies miraculis claret, nimis desolata, futaminibusq[ue] satis erat plena". AMK, Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 303/1781: „Prostynia. Ipso festo SS: Apostolorum Petri et Pauli ad enixas praeces Illustris Magnifici Domini Laurenty Suchodolski Venatoridis Drohicensis inhoavimus Missionem in Ecclesiae Parochiali sub Titulo Ssmae Trinitatis gratijs ac miraculis clara [...]".

174 A. Boniecki, *Herbarz Polski. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. XVI, Warszawa 1913, s. 129, [sv] Łuniewscy.

175 APP, Liber visitationis..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, 14 X 1934, s. 12-13; APP, Relacje o cudach i łaskach; ks. T. Małkiński, *Cuda w Prostyni*, „Niedziela Podlaska", 4(109)/1997, s. III.

Typologia i charakterystyka cudów prostyńskich[176]

Znane z literatury klasyfikacje cudownych wydarzeń były dokonywane według rodzaju doznanej łaski[177]. Wyróżniano zazwyczaj uzdrowienia dotyczące osób, zwierząt, oraz cudowne wizje[178]. Ponadto s. Aleksandra Witkowska dodała jeszcze m.in. cuda o charakterze wewnętrznym[179]. Kontynuując tę metodę badań mirakulów, szczegółowy podział cudownych zdarzeń zaproponowała Joanna Nastalska. Wyróżniła ona: uzdrowienia, wizje i objawienia, wskrzeszenia, pomoc w niebezpiecznych wypadkach, cuda kary, odzyskanie strat materialnych, uzdrowienia chorych zwierząt, uwolnienie z niewoli, pożary i sprawy sądowe[180]. Wśród tych grup największy nacisk kładziono na uzdrowienia i najwnikliwiej je analizowano. Podstawą jednak zawsze były tzw. cuda ewangeliczne (zwane także klasycznymi), czyli takie, których typy odnajdujemy w Ewangelii[181].

W tym nurcie sytuuje się także praca Anny Bosiackiej, która podała typologię charakterystyczną dla sanktuariów Podlasia[182]. Autorka analizuje Księgi Cudów z głównych sanktuariów podlaskich: Prostyni, Różanegostoku, Leśnej Podlaskiej, Miedzny, Sterdyni, Ostrożan i Topczewa. Po przebadaniu w sumie 680 relacji, w których zostało opisanych ponad 700 cudów podaje ona następującą typologię:

– uzdrowienia ludzi,
– wskrzeszenia,
– uwolnienia niesprawiedliwie osądzonych,
– uwolnienia opętanych i szalonych,
– wizje zbiorowe,
– objawienia o charakterze indywidualnym,

176 W analizie cudów prostyńskich oraz porównaniu sanktuarium w Prostyni z innymi ośrodkami kultu na Podlasiu cenna okazała się cytowana wcześniej praca A. Bosiackiej, Miejsce kultu obrazów cudownych w życiu społeczności wiejskiej na Podlasiu w XVI–XVIII wieku na podstawie Ksiąg Cudów, praca magisterska, UW, Warszawa 2005. Została ona wydana drukiem: Taż, *Religijność na Podlasiu w świetle ksiąg cudów z XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2007. Jest to kontynuacja metody badania mirakulów, która została zapronowana przez s. Aleksandrę Witkowską.

177 Por. s. A. Witkowska, *Miracula małopolskie...*, s. 135-138; J. Nastalska, *Miracula janowskie...*, s. 143-150.

178 P. Kowalski, *Prośba do Pana Boga. Rzecz o gestach wotywnych*, Wrocław 1994, s. 139, 169.

179 Dotyczyły one m.in. wyznania zatajonego grzechu, zdemaskowania kłamstwa itp. Por. s. A. Witkowska, *Miracula małopolskie...*, s. 135.

180 J. Nastalska, *Miracula janowskie...*, s. 144.

181 G. Ryś, *Pobożność ludowa na ziemiach polskich w średniowieczu. Próba typologii*, Szczecin 1995, s. 105; P. Kowalski, *Prośba do Pana Boga...*, s. 170-171.

182 A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, s. 158-174.

– cuda kary,
– pomoc w niebezpiecznych wypadkach (w tej grupie znajdują się również uzdrowienia zwierząt).

Niniejsza typologia pozwala uwzględnić różnorodność cudownych wydarzeń występujących w Prostyńskiej Księdze Cudów i jednocześnie spełnia metodologiczne kryterium rozłączności (każde zdarzenie należy tylko do jednej z wymienionych grup).

W prostyńskiej Księdze Cudów w 109 relacjach zostało opisanych 111 cudownych zdarzeń. Wśród nich występują:

– uzdrowienia: choroby nóg (19 osób), dolegliwości oczu (18), „wielka słabość" (7), „wielka choroba" (3), bóle głowy (3), paraliż (3), osoby konające (3), zranienia (2), dezynteria (2), choroby rąk (2); oraz po jednym przypadku uzdrowień z następujących słabości: reumatyzm, febra, kamienica, tzw. „kaduk", ból serca, udławienie i dolegliwość „pod pachą"; jak też uzdrowienie osoby niemej, głuchoniemej oraz niemej i niewidzącej;
– wskrzeszenia: topielców (17), umarłych (12);
– pomoc w ciężkich porodach (2);
– „powrócenie rozumu" (1); uwolnienia od strachu (1);
– uwolnienia niesprawiedliwie więzionych (5).

Jak widać zdecydowaną większość stanowią uzdrowienia (72 cuda – 65%), bardzo liczne są również wskrzeszenia (29 cudów – 26%). Wśród innych łask istotne są także uwolnienia z więzienia niesprawiedliwie osądzonych (5%) oraz uwolnienie od strachu.

Ponadto, chociaż w zachowanej Księdze Cudów nie ma tego opisu, to nie sposób w tym miejscu nie wspomnieć o przypadku uwolnienia z niewoli tatarskiej (1552 rok), o czym wspominają inne dokumenty archiwalne[182].

Bardzo interesujące jest porównanie cudów prostyńskich z innymi mirakulami z Podlasia, co przedstawia następująca tabela:

[182] APP, Księga Chrztów 1620–1648, s. 67; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 71; APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczozdawczy... – 1893, nr 122, s. 7; ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń 1919, s. 84; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1888, s. 63; APP, Kronika, s. 55.

1 Kategorie zdarzeń występujących w podlaskich księgach cudów

	Prostyń	Różanystok	Leśna	Miedzna	Ostrożany	Sterdyń	Topczewo	Ogółem
Uzdrowienia ludzi	72 (65%)	276 (80%)	57 (61%)	114 (78%)	4 (80%)	4 (67%)	1 (33%)	528
Wskrzeszenia	29 (26%)	12 (3%)	11 (12%)	4 (3%)	–	–	1 (33%)	57
Uwolnienia „duchowe”	2	15	4	2	–	–	–	23
Uwolnienia niesprawiedliwie osądzonych	5	1	1	–	–	–	–	7
Uwolnienia z niewoli	–	2	1	1	–	–	–	4
Porody	2	11	–	1	–	–	–	14
Pomoc w nieszczęśliwych wypadkach	–	15 (4%)	5	6	–	–	–	26
Nawrócenie	–	2	–	–	–	–	–	2
Cuda kary – negatywne	–	1	2	–	–	–	–	3
Uzdrowienia zwierząt	–	3	–	2	–	2	–	7
Ochrona przed zarazą	–	–	–	–	1	–	–	1
Cuda klasyczne	77 (69%)	240 (69%)	52 (59%)	96 (66%)	4	4	3	476

Źródło: A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu w świetle ksiąg cudów z XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2007, s. 157.

Jak widać, w Prostyni, podobnie jak i w innych podlaskich sanktuariach, ogromną większość stanowią cuda ewangeliczne, do których należą: wskrzesze-

nia, uzdrowienia chorób nóg, rąk, oczu, paraliżu, reumatyzmu, konających, głuchoniemego oraz niemego[183]. Mają one pierwszeństwo wśród innych mirakulów, ponieważ dotyczą nieszczęść nieodwracalnych, chorób i defektów nieuleczalnych z punktu widzenia poziomu wiedzy medycznej w danej epoce[184]. Poza tym posiadają one niezwykłe znaczenie teologiczne ze względu na swe podobieństwo do cudów Jezusa Chrystusa.

Cechą charakterystyczną cudów prostyńskich jest to, że św. Anna objawiła się osobom, które miały doświadczyć szczególnej łaski. Święta, ukazując się różnym ludziom, zachęcała do pielgrzymowania do Prostyni. W relacji Księgi Cudów św. Anna objawiła się umierającej kobiecie trzymającej już gromnicę w ręku i poleciła nawiedzenie jej sanktuarium (nr uzdrowienia 13). Święta ukazała się w chwili strachu i poczucia bliskości sił nieczystych (nr 29), a także objawiła się chorej kobiecie, nakazując pielgrzymkę do Prostyni (nr 74). Św. Anna objawiła się także w sytuacji, gdy „*Bóg wszechmogący wielką słabość dopuścił*" na kobietę, która nie wypełniła złożonego wcześniej ślubu odwiedzenia sanktuarium. Po upływie roku cierpień tejże, Święta „*przyszła do Niej, mowiąc: Uskuteczniy coś obiecała, atak zdrową zostaniesz i wzrok odbierzesz. Gdy zaś więc powtornie postanowiła to Święte Mieysce odwiedzić, Natychmiast, Zdrowie, i Wzrok odebrawszy, tu przyszła i dzięki Bogu złożyła*" (nr 99). Niezwykle ważne jest też świadectwo kobiety niesprawiedliwie skazanej na śmierć za domniemane zabicie dziecka nienarodzonego. Kiedy odbyła ona już przedśmiertną spowiedź i oczekiwała na wykonanie wyroku, co miało nastąpić dnia następnego, oto ukazała się jej „*nader Piękna Osoba*" i wyprowadziwszy ją z więzienia zaprowadziła do Prostyni (nr 97). Interesujące jest, iż w tym opisie nie ma mowy ani o modlitwie kobiety o uwolnienie z więzienia, ani o ofiarowaniu się[185]. Inicjatywa tym razem, podobnie jak i w wielu innych przypadkach, wyszła ze strony św. Anny.

Charakterystyką prostyńskiego sanktuarium na tle podlaskich ośrodków kultu są także ewangeliczne cuda wskrzeszenia. Tego rozdzaju nadprzyrodzone zdarzenia należały, bez wątpienia, do najbardziej spektakularnych znaków potwierdzających moc Bożej Łaski. W Prostyni zostało przywróconych do życia najwięcej, bo aż 29 osób, w Różanymstoku – 12, w Leśnej – 11, w Miednej – 4, w Topczewie – 1. Wskrzeszenia na Podlasiu dotyczyły sytuacji utraty życia w nagłych okolicznościach, np. przez utonięcie, uduszenie albo przed-

183 A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, s. 158-185. W podlaskich Księgach Cudów najwięcej jest opisów cudownych uzdrowień, około 528 świadectw, czyli 78% wszystkich otrzymanych łask.

184 S. A. Witkowska, *Miracula małopolskie...*, s. 137.

185 A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, s. 158-185.

wcześnie: w zbyt młodym wieku, jeszcze przed chrztem lub w akcie samobójczym. Dwie ostatnie sytuacje są bardzo istotne, ponieważ następowała w nich, jak uważano, śmierć „totalna" , tzn. człowiek umierał nie tylko w swym ziemskim kształcie, ale również dla Nieba[186].

Badania przeprowadzone przez Annę Bosiacką wykazują, że większość wskrzeszeń dotyczyła dzieci. Stanowiły one 78% wszystkich analizowanych przez nią, przywróconych do życia spisanych w powyższych Księgach Cudów. W Prostyni zostało wskrzeszonych dwadzieścia dwoje dzieci, Różanymstoku – dziesięcioro, w Leśnej – ośmioro, w Miedznej – dwoje. Ich śmierć nie była związana ze śmiercią wieczną (totalną), lecz uważano, że straciły one życie w zbyt młodym wieku. Według powszechnego przekonania śmierć powinna przychodzić po życiu, na które składają się kolejne etapy: dzieciństwo, dojrzałość i starość. Tworzy to swoisty porządek świata, który daje poczucie bezpieczeństwa[187]. W momencie utraty życia przez dziecko, zwłaszcza niespodziewanie, interwencja nadprzyrodzona przywracała swoistą harmonię. Dlatego też w świadomości ludzi było czymś bardzo naturalnym ofiarowanie utopionego dziecka do Matki Bożej czy w przypadku prostyńskiego sanktuarium do św. Anny, czy do Trójcy Przenajświętszej, lub zwyczajnie „do Prostyni", albo „na to miejsce". Tego rodzaju opisy są zwykle dość zwięzłe. Dowiadujemy się z nich, że np. chłopiec (tylko 2 spośród 15 relacji związanych z dziećmi dotyczą dziewczynek) utonął i po kilku godzinach lub dniach, po ofiarowaniu go do Trójcy Przenajświętszej, do Matki Bożej lub do św. Anny, powracał do życia. Czasem zdarzają się jeszcze informacje na temat okoliczności wypadku (nr 3, 18, 27, 35, 36, 41, 54, 63, 69, 73, 81, 88, 90, 94).

W podlaskich Księgach Cudów niejednokrotnie są opisywane również wizje senne[188]. Jest to znany od wieków rodzaj kontaktu ze sferą *sacrum*[189]. Wizje senne można zaliczyć do cudów klasycznych, ponieważ występują w Piśmie Świętym. Przykładem tego jest np. uwolnienie św. Piotra opisane z Dziejach Apostolskich 12, 5-17 (por. Dz 5, 17-25; Dz 16, 25-29). Senne doświadczenia *sacrum* były często sugestią – dla wzywającego pomocy Bożej – jakie należy podjąć czynności. Bywało też, że sam cud dokonywał się podczas snu. W prostyńskiej księdze znajduje się kilka takich świadectw. Często chodziło o uwolnienie z więzienia niewinnie osądzonych. Przykładem tego jest świadectwo interwencji św. Anny, która podczas snu uwolniła z więzów niewinnie

186 Tamże.
187 Tamże.
188 Tamże.
189 M. Eliade, *Sacrum, mit, historia*, Warszawa 1974, s. 34.

oskarżonego człowieka (nr 49). Oprócz tego ważny jest opis z XVI wieku, który – choć nie występuje w zachowanej Księdze Cudów, a w innym dokumencie – jest bardzo istotny. Przekazuje on, iż dziedzic wioski Mikołaj Prostyński wraz ze swym sługą Stanisławem Żubrem zostali uwolnieni w 1552 roku z niewoli tatarskiej również podczas snu[190].

Interesująca jest też świadomość wiernych, komu powinni dziękować za cud, którego doznali i jaka była rola św. Anny w uzyskaniu łaski. W Księdze Cudów w 21 świadectwach wymienia się Pana Boga lub św. Annę, albo jednocześnie Pana Boga oraz św. Annę. Najczęstsze sformułowania to: „*w Bogu ożył*" (nr uzdrowienia 71, 75, 82, 90), „*Bogu dzięki złożyła*" (nr 83, 94, 99), „*wielbiąc Boga*" (nr 96, 98), „*przez pomoc Stey Anny*" (nr 97, 98, 101, 102, 103, 109), „*nie szukaiąc Żadnego innego Doktóra, tylko żądaiąc pomocy Stey Anny*" (nr 38), „*przez Łaskę Troycy Przenayswietszey i Zasługi Stey Anny*" (45, 64), „*BÓG Wszechmogący przez przyczynę Stey Anny*" (nr 66, 109). Ponadto dwukrotnie określane są boskie przymioty: „*wszechmogący*" (nr 59) i „*miłosierny*" (nr 75)[191].

Z zapisów wynika, iż wierni uznawali w Panu Bogu główną przyczynę uzyskania szczególnej łaski. Przybywali na wzgórze prostyńskie, aby prosić i dziękować Trójcy Przenajświetszej. Prosząc, często zwracali się do pośrednika – św. Anny – szukając u niej wstawiennictwa przed Tronem Łaski. W podziękowaniu zaś zwracano się bezpośrednio do Pana Boga. Taka świadomość jest znakiem rozwiniętego kultu świętych w pierwszej połowie XVI wieku, i pojmowaniu ich roli jako orędowników u Boga. W przypadku Prostyni zwracano się do św. Anny, ponieważ to ona objawiła się w tym miejscu i poleciła oddawać cześć Trójcy Przenajświętszej. Sama zaś miejscowość Prostyń była nazywana „*siołem św. Anny*" (nr 105).

Istotne jest też dokładne miejsce, w którym dokonywały się uzdrowienia. W wielu relacjach mówi się ogólnie o Prostyni, np.: „*Pewny człowiek od Mińska, od Lat dwudziestu niewidzący, tu gdy przyszedł wzrok odebrał*"[192] lub „*[...] pewna panienka z Trzebieszowa zpod Międzyrzeca, jedynastoletnia od urodzenia ślepa, tu przyszedłszy po Nieszporach wzrok odebrała*"[193]. Takie

---

190 APP, Księga Chrztów 1620–1648, s. 67; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 71; APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, s. 7; ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń –1919, s. 84; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1888, s. 63; APP, Kronika, s. 55.

191 Por. A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu*..., s. 152-153 .

192 APP, Księga Cudów..., nr 7, s. 7.

193 Tamże, nr 24, s. 12c; por. J. Geresz, *Z dziejów parafii i gminy Trzebieszów*, Międzyrzec Podlaski 2000, s. 14.

opisy wskazują zapewne na kościół Trójcy Przenajświętszej, gdzie do dziś znajduje się Cudowna Statua. Niemniej jednak znajdujemy także świadectwa uzdrowień, jakie dokonały się w kościele św Anny. Wśród nich są m.in.: „*Pewna Panienka Imieniem Helena przez dwanaście Lat na Nogach chodzić nie mogła [...] w Kosciele Stey Anny zdrową została*”[194]; „*Pewna Niewiasta z Kostambenku z Nowey Wsi przez Rok niewidziała tu przyszedłszy w Kościele Stey Anny wzrok odebrała*”[195].

Tak więc widać, iż wierni przybywali zarówno do kościoła Trójcy Przenajświętszej jak i św. Anny. Do tego zresztą byli zachęcani, o czym świadczy chociażby jeden ze wspomnianych wcześniej opisów: „*Pewna niewiasta z Paśniowa od Pruss przez lat sześć wielką cierpiała słabość; Pewnego dnia dał się Jey leżącey widzieć w Ogniu obraz Stey Anny, a od Obrazu dał się Iey słyszeć głos takowy: Jeżeli chcesz bydź Zdrową Masz odwiedzić Mieysce obiawienia Przenayswiętszey Troycy i S'tey Anny w Prostyni. To usłyszawszy, a uzupełniwszy ślub odwiedzenia zdrową została, i przyszedłszy Nato Mieysce widok ten i Upominek Xiężom opowiedziała*”[196].

Godne uwagi są też gesty towarzyszące uzdrowieniom[197]. W Księdze Cudów znajdują się relacje mówiące o postawie klęczącej. Dosyć często wspomina się też o leżeniu krzyżem, co było charakterystyczne także dla prostyńskiego sanktuarium, ponieważ gest ten towarzyszył pierwszemu objawieniu się św. Anny. Leżenie krzyżem było także zalecane wiernym przez kapłanów. Gest ten miał miejsce podczas Mszy świętej (nr 106) lub krótko po jej zakończeniu, albo po spowiedzi, gdy człowiek był w stanie łaski uświęcającej (nr 107)[198]. Postawy przyjmowane przez wiernych były gestami modlitewnymi, które otwierały ich na osobistą relację z Bogiem. Sama zaś Msza święta była szczególnym czasem działania łaski Bożej. Często nie wspomina się wprost o Eucharystii, jest jednak oczywiste, że wierni, przybywając na prostyńskie wzgórze, uczestniczyli we Mszy świętej, tym bardziej że przybywali na to miejsce przy okazji dorocznych odpustów oraz innych uroczystości kościelnych, czy też liturgicznych wspomnień świętych.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż na podstawie opisów nadprzyrodzonych wydarzeń daje się zauważyć stałe elementy warunkujące otrzymanie szczególnej łaski. Zawsze w nich podkreślane są następujące czynniki: a) wiara,

194 APP, Księga Cudów..., nr 78, s. 36.
195 Tamże, nr 89, s. 40.
196 Tamże, nr 74, s. 32.
197 Por. A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, s. 175-185.
198 Por. s. A. Witkowska, *Miracula małopolskie...*, s. 152-153.

b) modlitwa, c) ślub lub postanowienie, d) wotum dziękczynne, e) postawa wdzięczności[199]. Osoby uzdrowione, w sanktuarium w Prostyni stawały się gorliwymi świadkami działania łaski Bożej w tym świętym miejscu i osobistym przykładem potwierdzały prawdziwość orędzia przekazanego podczas objawień św. Anny.

Cuda dokonujące się w Prostyni począwszy od 1510 roku potwierdzają świętość tego miejsca oraz wieloraką pomoc Pana Boga.

Zakres czasowy

Świadectwa nadprzyrodzonych wydarzeń w prostyńskiej Księdze Cudów pochodzą z dwóch okresów: 1511–1542 oraz 1786–1802. Najwięcej relacji, bo aż 91 (83%), zostało spisanych w latach 1511–1515, przy czym prawie połowa – 49 (45%) dotyczy tylko 1511 roku. Nie oznacza to, że kult na wzgórzu prostyńskim osłabł w okresach, z których nie ma danych kronikarskich. Z innych źródeł wiadomo, iż kult rozwijał się bardzo prężnie i od XVI wieku sanktuarium prostyńskie było szeroko znane w Rzeczypospolitej. Spisywanie mirakulów miało określony cel, jakim było dokumentowanie cudownych wydarzeń m.in. na potrzeby biskupów łuckich, szczególnie P. A. Holszańskiego, którego zadaniem było sprawdzenie wiarygodności objawień i nadprzyrodzonych wydarzeń. Księga Cudów bez wątpienia służyła także dla pielgrzymów przybywających licznie na prostyńskie wzgórze, przez co przyczyniała się do rozwijania kultu Trójcy Przenajświętszej i św. Anny. Nie dziwi więc fakt, iż w momencie uzyskania przywilejów od Stolicy Apostolskiej w 1513 roku, przez które kardynałowie wyrazili swoją aprobatę i poparcie dla sanktuarium w Prostyni, liczba zapisów znacznie zmalała. Co więcej, nie ma żadnego wpisu z lat 1519–1536. Później zaś świadectwa cudów były zapisywane co dwa lata w liczbie od jednego do czterech. Ponadto nie można zapomnieć, iż Księga Cudów, jaką dysponujemy, nie zawiera danych z lat 1543–1785. O cudach z tego okresu dowiadujemy się z innych źródeł archiwalnych[200]. Świadczą o nich spisy wotów[201]. Od 1786 roku zaś do 1802 uzdrowienia były zapisywane dość rzadko, ale bardzo szczegółowo i z podaniem świadków. Z XIX wieku

199 S. A. Witkowska, *Miracula małopolskie...*, s. 139.

200 Por. m.in. *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589*, s. 40-42; APP, Księga Chrztów 1620–1648, s. 67.

201 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 122-125v; APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 534-534v; ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, 14v; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 594; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... →

zachował się jeden zapis uzdrowienia, zawarty w Księdze Cudów. W następnym stuleciu, na prośbę biskupów diecezjalnych, na nowo podjęto praktykę zapisywania świadectw doznanych łask.

Cennym informacjami zawartymi w prostyńskiej Księdze Cudów są daty dzienne uzdrowień lub zeznań. Zostały one wymienione w latach 1511–1542 31 razy, a w XVIII i XIX wieku w każdym przypadku, co w sumie daje 32% wszystkich świadectw. Jest to niewiele, ale umożliwia naszkicowanie obrazu kultu w sanktuarium prostyńskim. XVI-wieczna datacja, która zawsze odnosiła się do świąt kościelnych, została przedstawiona w poniższej tabeli.

Według Księgi Cudów szczególne działanie łaski Bożej notowano przy okazji uroczystości odpustowej Trójcy Przenajświętszej. W samym tylko roku 1511 zostały opisane cztery uzdrowienia. Ponadto ważnym czasem łaski były uroczystości: Bożego Ciała (czwartek po uroczystości Trójcy Przenajświętszej) oraz Zesłania Ducha Świętego (niedziela przed odpustem Trójcy Świętej). Niektóre uzdrowienia miały miejsce w święta Maryjne, inne zaś występowały w liturgiczne wspomnienia świętych. Wynika z tego, iż cudowne uzdrowienia i ruch pielgrzymkowy w Prostyni był największy w maju i czerwcu, kiedy zazwyczaj wypada uroczystość Trójcy Przenajświętszej. Jest to charakterystyczne także dla współczesności, o czym świadczą opisy łask z XX wieku[202].

Zasięg geograficzny

W Prostyńskiej Księdze Cudów zostały wymienione 84 miejscowości w 95 zeznaniach, co stanowi 87% wszystkich świadectw. Niemalże wszystkie miejscowości istnieją do dzisiaj. Trudno zidentyfikaować jedynie niektóre miejsca z pierwszej połowy XVI wieku, które być może zmieniły nazwę lub przestały istnieć na przestrzeni wieków[203]. Osoby występujące w Księdze Cudów pochodziły z różnych stron Rzeczypospolitej i nie tylko. Tak więc zasadniczo miejscowości się nie powtarzają. Do wyjątków należą: Lublin, wymieniany 5 razy przy okazji pięciu cudownych wydarzeń, Rawa (3), Węgrów (2), Niwiska (2) oraz ziemia dobrzyńska wspomniana także przy okazji dwóch uzdrowień.

Wioska Prostyń była ongiś położona blisko granicy trzech województw: podlaskiego, lubelskiego i mazowieckiego oraz czterech diecezji: łuckiej, kra-

← – 1835, s. 71; APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, s. 7; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1888, s. 63.

202 APP, Relacje o cudach i łaskach.

203 A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, 70-75. Na podstawie opisów cudownych zdarzeń, które wspominają o szybkim przybyciu do sanktuarium, wydaje się, że mogły być one usytuowane w niezbyt dalekiej odległości od Prostyni, może nawet nie przekraczającej kilku dni drogi.

2 Cudowne wydarzenia i ruch pątniczy w Prostyni w latach 1511–1542, na podstawie prostyńskiej Księgi Cudów

Święta / wspomnienia świętych / niedziele	Ile razy występuje	Procent
Zwiastowanie NMP (25 III)	1	1%
Św. Wojciecha (23 IV)	1	1%
Św. Marka (25 IV)	1	1%
Św. Zygmunta (2 V)	1	1%
Św. Stanisława, Biskupa i Męczennika (8 V)	1	1%
Św. Zofii (15 V)	1	1%
Św. Filipa i Jakuba Apostołów (30 V) – w piątek przed obchodem tej uroczystości	1	1%
Narodzenia NMP (8 IX)	1	1%
Św. Jadwigi Śląskiej (16 X)	1	1%
Wszystkich Świętych (1 XI) – w wigilię uroczystości	2	2%
Św. Marcina (11 XI) – w wigilię obchodu święta i w sam dzień	2	2%
<u>Święta ruchome</u>		
Wniebowstąpienie Pańskie – i w oktawie uroczystości	2	2%
Zesłanie Ducha Świętego – i w oktawie uroczystości	4	4%
Przenajświętszej Trójcy – w piątek przed uroczystością, w wigilię – w samą uroczystość i w oktawie	6	6%
Boże Ciało – i w oktawie uroczystości	7	6%
<u>Niedziele</u>		
Niedziela Głucha (trzecia niedziela Wielkiego Postu)	1	1%
Niedziela kwietna (Niedziela Palmowa)	1	1%
Niedziela piąta po Zielonych Świątkach	1	1%
Ogółem	35	32 %

kowskiej, płockiej i poznańskiej. Ponadto przez Węgrów przebiegał trakt wiodący z Warszawy do Brześcia. Z tego względu wiadomości o objawieniach św. Anny oraz cudownych uzdrowieniach mogły w stosunkowo szybkim czasie dotrzeć do szerokiego audytorim, stąd nie dziwi fakt, że pielgrzymi przybywający do sanktuarium pochodzili aż z 15 województw i 10 diecezji. Ponad połowa osób występujących w Księdze Cudów (58%) pochodziła z 3 granicznych diecezji.

Wśród miejscowości występujących w Księdze Cudów znajduje się 30 miast (40% wszystkich) oraz 40 wiosek (43%). Przewaga mieszkańców wsi jest nieznaczna, w związku z tym, nie można jednoznacznie określić charakteru kultu prostyńskiego jako wiejskiego lub miejskiego, chociaż sama Prostyń zawsze była osadą wiejską.

Na podstawie Księgi Cudów oraz innych świadectw stwierdzających mirakula i kult Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni, można stwierdzić, iż sanktuarium było dobrze znane w Rzeczypospolitej, zarówno w Koronie, jak i na Litwie. Wydaje się jednak, iż najwięcej łask otrzymali tutaj mieszkańcy województw: podlaskiego, mazowieckiego i lubelskiego.

Zasięg społeczny

W prostyńskiej Księdze Cudów występuje 110 osób, które doświadczyły nadprzyrodzonej pomocy[204].

Pod względem wyznaniowym nie jest się w stanie stwierdzić, czy wszyscy byli katolikami. Wiadomo, że wierni obrządku wschodniego mieli zasadniczo swoje ośrodki kultu. Dla prawosławnych był to Bielsk (od 1507) oraz Grabarka (1710)[205]; dla wyznawców Unii Florenckiej – Supraśl (od 1500)[206]. Nie wyklucza to jednak faktu, iż mogli oni przybywać także do Prostyni, i doświadczyć cudownej pomocy. Co do protestantów, chociaż w momencie objawień św. Anny w 1510 roku wyznanie to jeszcze nie istniało, to jednak od pierwszej połowy XVI wieku w pobliżu Prostyni istniał ośrodek protestancki w Węgrowie. Zasadniczo prostestanci nie mają rozwiniętego kultu świętych, jednak ich pierwsi zwolennicy na Podlasiu byli przecież wychowani w duchu katolickim. Nie można więc wykluczyć ich obecności w prostyńskim sanktuarium. Mimo

---

204 Ponadto występuje 14 świadków. Dziesięciu z nich to świadkowie anonimowi [XV w.], czterech zaś jest podpisanych imieniem i nazwiskiem [XVIII/XIX w.].

205 P. Chomik, *Kult ikon Matki Bożej w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*, Białystok 2003, s. 178-179.

206 M. Zalewski, *Supraśl. 500 lat dziejów klasztoru i miasta*, Warszawa-Supraśl 2005, s. 10-21; Tenże, *Dawny Supraśl*, Warszawa-Supraśl 2006, s. 13-39.

wszytko, wydaje się bardzo prawdopodobne, że niemal wszystkie osoby występujące w Księdze Cudów były wyznania rzymskokatolickiego. Trzeba jednak brać pod uwagę fakt, iż Księga Cudów nie przedstawia wszystkich mirakulów, jakie dokonały się w Prostyni. Wiele z nich nie zostało zapisanych, sama zaś Ksiega, jak wyżej wspomniano, zawiera opisy głównie z lat 1511–1543. Być może wielu cudów doznali unici licznie przybywający na prostyńskie wzgórze, szczególnie w XIX wieku; nie mając jednak dokumentów archiwalnach, pozostaje się zasadniczo przy analizie Księgi Cudów, która stanowi wiarygodne źródło historyczne.

Oprócz wyznania interesująca jest kategoria płci osób, które doznały nadprzyrodzonej pomocy. Najczęściej występują dzieci – 46, co stanowi 42% wszystkich uzdrowionych. Wśród nich było 29 chłopców, 6 „młodzieniaszków", 1 dziewczynka i 5 panienek oraz 1 „dziecko", którego płci nie podano. Dysproporcje między chłopcami i dziewczynkami (76% i 13%) mogą świadczyć o uprzywilejowanej pozycji w rodzinie męskich potomków, a więc szczególnej trosce o zachowanie ich przy życiu[207]. Było to jednak charakterystyczne dla ludności w XVI wieku, której dotyczy większość świadectw. Taką sytuację potwierdzją opisy uzdrowień także z XV wieku[208].

Niewielką przewagę przedstawicieli płci męskiej nad żeńską notuje się w przypadku osób dorosłych, choć nie ma tu aż tak dużej dysproporcji jak u dzieci. Mężczyźni stanowili 33%, a kobiety 29% osób, które doświadczyły cudownej pomocy[209].

Ponadto interesująca jest również struktura kategorii płci w ramach poszczególnych stanów społecznych. Na podstawie Księgi Cudów widać, iż spośród szlachty i mieszczan, najczęściej do sanktuarium przybywali mężczyźni, których liczba była o ponad 60% wyższa od liczby kobiet. Z kolei w przypadku stanu chłopskiego zdecydowanie częściej pielgrzymowały do Prostyni kobiety, jednakże nieco rzadziej niż mieszczanki. Natomiast jeśli chodzi o dzieci, to najwięcej występuje chłopskich, których liczba ponad dwukrotnie przewyższa liczbę dzieci mieszczańskich i szlacheckich, przez co ich udział w prostyńskim kulcie okazuje się największy. W sumie w Księdze Cudów występuje 47 osób młodych, wśród nich 29 stanowią dzieci, a 13 to przedstawiciele młodzieży. Ludzie starsi nie zostali w sposób szczegolny wyróżnieni, dlatego mogą być włączeni do grupy dorosłych, którzy wobec tego stanowią 58% wszystkich osób[210].

---

207 A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, s. 103-107.

208 S. A. Witkowska, *Kulty pątnicze XV-wiecznego Krakowa*, Lublin 1984, s. 153.

209 A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, s. 103-107.

210 →

Prostyńska Księga Cudów wymienia 8 duchownych (6%). Poza jednym dominikaninem (nr uzdrowienia 77) i klerykiem (nr 108), pozostali to księża diecezjalni: 3 proboszczów (nr 43, 64, 109), kanonik katedralny (nr 109), kapelan (nr 84) i kaznodzieja (nr 51).

Szlachtę reprezentowało 17 osób (16%). Najdostojniejsi z nich to m.in.: wojewodzina poznańska[211] (nr 66) i pomorska[212] (nr 5); sędzia lubelski[213] (nr 86); wojski podlaski[214] (nr 110). Cudownej pomocy doznali także m.in.: podsędek, komornik (nr 40, 68, 101) lub szlachta z urodzenia (nr 67, 72, 87, 98, 103, 104).

Określenie ilu chłopów oraz ilu mieszczan otrzymało szczególne łaski nastręcza pewne trudności. W sumie Księga Cudów podaje 35 mieszkańców miast, którzy nie należeli do stanu duchownego lub szlacheckiego (wśród nich znajdowały się dwie służące i jeden woźnica). W przypadku 2 osób „zacnych" nie zostało dokładnie określone ich pochodzenie, ale wydaje się możliwe ich pochodzenie z miasta, co w sumie daje liczbę 37 osób (34%). Ludzie pochodzący ze wsi, a nienależący do stanu szlacheckiego i duchownego, zostali wymienieni 38 razy (36%). Nie da się określić pochodzenia społecznego w 11 przypadkach, stanowiących 1% wszystkich[215].

W prostyńskiej Księdze Cudów 8 razy występuje imię osoby doznającej nadprzyrodzonej łaski, a 17 osób jest przedstawianych z imienia i nazwiska. Zawód podano 10 razy (konwisarz, pisarz, przewoźnik, tkacz, woźnica oraz 5 razy służące). Określenia charakteryzujące stany społeczne występują 14 razy, zaś funkcje administracyjne zostały wymienione 8 razy, wśród nich: Wielmożny Jaśnie Pan – „WIP" (nr 84, 86, 87, 97, 101); pleban (nr 43, 64, 109); „zacny" (nr 92, 98, 103); „szlachetnie urodzony" (nr 12, 67); „JW" (nr 38, 59); „braciszek" (nr 77); „JP" (nr 104); „gospodarz" (nr 81); „kanonik" (nr 109).

---

[210] ← Tamże.

[211] Prawdopodobnie była żoną wojewody poznańskiego Mikołaja Gardziny Lubrańskiego, który pełnił tę funkcję w latach 1511–1523, zob. *Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII w.*, s. 144.

[212] Prawdopodobnie była żoną wojewody pomorskiego Mikołaja Szpota z Krajowa, który pełnił tę funkcję w latach 1512–1518, zob. *Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII w.*, s. 135.

[213] Bernard Maciejowski z Kłodnicy Maciejowic pełnił funkcję sędziego lubelskiego w latach 1512––1524, zob. *Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII w.*, s. 45, 117; K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. VI, s. 303nn; S. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 89.

[214] Kazimierz Szepietowski pełnił funkcję wojskiego podlaskiego w latach 1788–1792, zob. *Urzędnicy podlascy XVI–XVIII w.*, s. 158.

[215] A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, s. 106.

3 Struktura społeczna osób doznających cudów w Prostyni

Grupa społeczna	Liczba osób			Ogółem	Procent
	Mężczyzn	Kobiet	Dzieci		
Duchowieństwo	8	–	–	8	6%
Szlachta	9	5	3	17	16%
Mieszczanie	17	10	10	37	34%
Chłopi	1	8	29	38	36%
Brak danych	2	4	5	11	8%
Ogółem	36	27	47	110	–
Procent	33%	25%	42%	–	–

Źródło: A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu w świetle ksiąg cudów z XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2007, s. 106.

Struktura społeczna osób doznających cudów w sanktuarium prostyńskim ukazuje wysoki procent ludności chłopskiej (36%) i mieszczan (34%) w porównaniu z reprezentacją szlachty (16%). Taki układ warstw społecznych jest obrazem ludności z pierwszej połowy XVI wieku, jako że prawie wszystkie zapisy w Księdze Cudów pochodzą z tej epoki. Liczna obecność przedstawicieli chłopstwa oraz mieszczan wskazuje na silną wiarę tych warstw społecznych w rzeczywistość nadprzyrodzoną. Owocem tejże wiary były więc liczne uzdrowienia. Ponadto obecność ośmiu duchownych w gronie osób, które doznały nadprzyrodzonej pomocy, wskazuje na znaczne zainteresowanie kapłanów prostyńskim sanktuarium. Co do ludności szlacheckiej, na początku XVI wieku nie była to jeszcze warstwa bardzo liczna, tak jak w następnych stuleciach, nawet na Podlasiu, gdzie zamieszkiwało najwięcej szlachty w porównaniu z innymi regionami Rzeczypospolitej. Stąd zdawałoby się niski jej procent jest w rzeczywistości dość pokaźnym wskaźnikiem zaangażowania się *nobiles* w kult prostyński. Samo zaś objawienie św. Anny ukazuje specyfikę sanktuarium otwartego na różne klasy społeczne, ponieważ święta objawia się kmieciowej Małgorzacie i prosi o przekazanie swego orędzia dziedzicowi Prostyni, szlachcicowi Bogdanowi Prostyńskiemu.

Wybrane opisy cudownych wydarzeń

Treść Księgi Cudów jest podana w aneksie, dlatego w tym miejscu zostaną przytoczone tylko niektóre uzdrowienia w porządku chronologicznym. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż badania naukowe przeprowadzone na tym polu,

wykazały zgodność osób występujących w Księdze Cudów z innymi dokumentami z danego okresu[216].

Bardzo ważne jest pierwsze cudowne uzdrowienie, które we wspomnianej księdze zostało opisane w następujący sposób: „*Iedna Służebnica z Morzyczyna, Która przez Lat trzy wielki bol cierpiała głowy, o tym dowiedziawszy się tu przyszła i ieden wieniec, co był S'tey Anny wzięła, i z nim do Domu odeszła, Którey się dał słyszeć głos: Służebnico niebędziesz zdrową do poki ten wieniec na swoie mieysce nieodniesiesz, Która gdy bez zwłoki odniosła, natychmiast zdrową została*"[217].

W roku 1511 zostało zapisanych jeszcze 48 innych nadprzyrodzonych wydarzeń. Jedno z nich dotyczy podsędka drohickiego o nazwisku Pobikrowski, który niesłusznie wtrącił do więzienia niejakiego Jerzego z miejscowości Nur. Chciał wymóc na nim, aby pomimo spłacenia długu dał mu dodatkowe pieniądze, które mu się nie należały. Mieszkaniec Nura długi czas spędził w więzieniu. Doszło do tego, że powstały na jego ciele rany od łańcucha, którym był związany. Sprawiało mu to ogromny ból. W tej sytuacji więzień polecił się opiece św. Anny. Wtedy – jak opisano w Księdze Cudów – więzy z niego opadły i został uwolniony[218]. Na znak wdzięczności przyniósł narzędzia kaźni do prostyńskiego sanktuarium i złożył je jako wotum. To świadectwo jest o tyle cenne, że występuje w nim nazwisko, co ułatwia sprawdzenie danych personalnych konkretnej osoby. W dokumentach nt. Podlasia czytamy, że w latach 1504–1539 podsędkiem drohickim był rzeczywiście Bartłomiej Pobikrowski[219]. Z innych źródeł mamy o nim także niezbyt pochlebne świadectwa. Ignacy Baranowski, opierając się na Metryce Litewskiej, pisze w książce pt. *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej*: „*Niekorzystne światło na ówczesne (XVI wiek) stosunki Podlasia rzucają dość liczne procesy o zabójstwa i katowanie chłopów*

---

216 Ks. P. Rytel-Andrianik, *Cuda i łaski w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni*, [w:] *Kultura Ludowa Mazowsza i Podlasia. Studia i Materiały*, red. A. Kołodziejczyk, A. Stawarz, t. V, Warszawa 2002, s. 23-57.

217 APP, Księga Cudów..., nr 1, s. 5; Jedne z pierwszych wzmianek w dokumentach o miejscowości Morzyczyn (obecnie parafia Sadowne) pochodzą z 1429 r. W 1552 r. zamieszkiwało tę wioskę 17 rodzin włościańskich. Zob. MBW, T. Szczechura, *Dzieje powiatu węgrowskiego...*, s. 99. Osadnictwo w Morzyczynie było jednak już we wczesnym średniowieczu w VI–VII w.

218 APP, Księga Cudów..., nr 40, s. 17-18.

219 *Urzędnicy Podlascy XIV–XVIII w.*, s. 81, 185; Po Bartłomieju w latach 1539–1554 ten urząd pełnił Jakub Pobikrowski. Zob. AGAD, Kapicjana, pudło nr 2, s. 116. Por. A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 252; A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkiém Księstwie Litewskiém w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887, s. 248. Bartłomiej Pobikrowski był w 1526 r. jednym z reprezentantów ziemi drohickiej w sporze o granice między Litwą a Polską na odcinku Mrozowa Wola-Brzóza-Lipki-Kołodziąż. Zob. M. Dogiel, *Limites Regni Poloniae...*, s. 61-66.

[...] Brak szacunku wobec sądów podlaskich był po części rezultatem nizkiego stanu moralnego samych sędziów. Taki np. podsędek Pobikrowski «robi gwałtowne napady na publicznej drodze» [...]" [220]. Niewykluczone więc, że i w tym przypadku mógł wykorzystać swą władzę w celu uwięzienia niewinnego człowieka.

Pod datą 1515 znajdujemy informację, że Bernard Maciejowski, syn sędziego lubelskiego, chorował na czerwonkę bakteryjną[221]. Lekarze okazali się bezradni wobec jego dolegliwości. Przez trzy lata chłopiec cierpiał z powodu swej choroby. Dopiero gdy uczynił Bogu ślub nawiedzenia prostyńskiego sanktuarium, odzyskał zdrowie[222].

Za większą wiarygodnością opisu uzdrowienia przemawia fakt, iż dane z Księgi Cudów mówią, że ojciec uzdrowionego dziecka był sędzią lubelskim. Rzeczywiście z innych źródeł archiwalnych wiadomo, że w tym okresie sędzią lubelskim był Bernard Maciejowski (1512–1524), który następnie został sędzią sandomierskim (1524–1535) i kasztelanem lubelskim, a zmarł w 1543 roku[223]. Pokrywa się to również z opisem zawartym w herbarzu Niesieckiego[224]. Ów sędzia Bernard Maciejowski miał trzech synów: Stanisława – marszałka koronnego, kasztelana lubelskiego i sandomierskiego (zmarł w 1563); Samuela – późniejszego biskupa chełmskiego (od 1539), płockiego (od 1541) i krakowskiego (1546 – zmarł w 1550), który pełnił obowiązki Kanclerza Wielkiego Koronnego (1539–1550); oraz Bernarda (noszącego imię ojca) uzdrowionego w Prostyni – kasztelana radomskiego (1545–1550), starosty trembowelskiego (1549–1552) i kasztelana lubelskiego (1550–1551), który zmarł w 1551 roku[225], pozostawiając z drugiego małżeństwa z Elżbietą Kamieniecką syna Bernarda (1548–1608). Tenże syn Bernard Maciejowski był biskupem łuckim (od 1588), krakowskim (1600), kardynałem (1603), arcybiskupem gnieźnień-

220 I. T. Baranowski, *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej...*, s. 14. Autor opiera się na Księdze Zapisów Metryki Litewskiej (MLKZ) 11, s. 17, 680; A. Rogalski, *Liber Miraculorum…*, s. 147, 158.

221 Najzłośliwsza postać czerwonki bakteryjnej może prowadzić do śmiertelności przekraczającej 20% przypadków. Por. *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 2, Warszawa 1963, s. 745.

222 APP, Księga Cudów..., nr 86, s. 39-40.

223 *Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII w.*, s. 45, 117.

224 K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. VI, s. 303: „Maciejowski herbu Ciołek z Maciejowic w Sandomierskiem województwie. Bernard Maciejowski najprzód sędzia ziemski lubelski i referendarz, z tym tytułem był komisarzem od Krola Zygmunta I. Do dóbr Solca". Nt. rodziny Maciejowskich pisze Seweryn hr. Uruski, *Rodzina...*, t. X, s. 89: „Wzięli nazwisko od wsi Maciejowice swego dziedzictwa w wojew. Sandomierskiem, a jedna ich gałąź, podniosła się w XVI stuleciu do senatorskiej godności, przez przeciąg pół wieku liczyła się do magnackich rodzin koronnych, wsławiona kilku ludźmi, dziejowo słynnymi, a głównie kanclerzem Samuelem; jednakże już w połowie XVII wieku zgasła świetność tej rodziny przez zubożenie i nastepnie gaśnięcie głównej linii".

225 *Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII w.*, s. 70; *Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII w.*, s. 23, 117; *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIX, s. 48.

skim i Prymasem Polski (1605–1608)[226]. On to, będąc biskupem łuckim, wypowiedział się na temat sanktuarium prostyńskiego w Statutach Synodu Diecezjalnego, potwierdzając prawdziwość objawień św. Anny i nadprzyrodzonych wydarzeń mających miejsce w Prostyni. Stwierdził także autentyczność dokumentów Stolicy Apostolskiej z 1513 roku, nadających odpusty temu świętemu miejscu. Zachęcił ponadto do pielgrzymowania na prostyńskie wzgórze. Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny zostało przez biskupa Maciejowskiego bardzo obszernie opisane[227]. Zapewne znał je osobiście, ponieważ miało ono związek z uzdrowieniem jego ojca.

Ks. kard. Bernard Maciejowski (1548–1608), biskup łucki (od 1588), krakowski (1600), kardynał (od 1603), arcybiskup gnieźnieński i Prymas Polski (1605–1608). Obraz kard. B. Maciejowskiego znajduje się przy wejściu do prywatnej kaplicy w Pałacu Arcybiskupów Krakowskich.
Fot. Tadeusz Warczak

W 1539 roku opisano uzdrowienie Macieja Krosnowskiego z okolic Rawy. Po uderzeniu przez konia, stracił przytomność i w takim stanie leżał od południa do wieczora. Dopiero gdy jego siostra ofiarowała go św. Annie, obiecując pielgrzymkę do miejsca jej objawienia, odzyskał przytomność. Uzdrowiony przybył do Prostyni i opowiedział o swym powrocie do zdrowia za przyczyną św. Anny[228]. Wspomniany Maciej Krosnowski, który odzyskał zdrowie, występuje w innych dokumentach z pierwszej połowy XVI wieku[229]. Był on synem Stanisława Krosnowskiego, podczaszego rawskiego w 1510 roku. Zmarł przed 1548 rokiem. Jego siostra Anna, żona Wszebora z Mrogi, darowała część w Mrodze swym bratankom a synom Macieja Krosnowskiego: Feliksowi, Jerzemu i Maciejowi[230].

---

226 K. R. Prokop, *Kardynałowie Polscy*, Kraków 2001, s. 101-108. Bernard Maciejowski jako kardynał-prezbiter otrzymał kościół rzymski S. Ioannis ante Portam Latinam. Po śmierci został pochowany w katedrze wawelskiej, w kaplicy Matki Bożej Śnieżnej. Spoczął obok stryja Samuela Maciejowskiego, również biskupa krakowskiego. Zachował się portret abp. Maciejowskiego, umieszczony obecnie w Pałacu Arcybiskupów Krakowskich, przy wejściu do kaplicy.

227 *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589*, s. 40-42.

228 APP, Księga Cudów..., nr 98, s. 45-46.

229 S. Uruski, *Rodzina...*, t. VIII, s. 76-81; K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. V, s. 387-390.

230 A. Boniecki, *Herbarz*, t. XII, Warszawa 1908, s. 315-316.

O jednym z cudownych wydarzeń w Prostyni jest wzmianka także w herbarzu Bonieckiego: „*Łuniewscy h. Łukocz z Łuniewa w ziemi drohickiej [...] Kasper, syn Jana, młodzieniec uzdrowiony cudownie 1541 r. u Ś-tej Anny w Prostyni*”[231]. Powyższy zapis potwierdza dane zawarte w Księdze Cudów, gdzie pod datą 1541 znajduje się następujący opis: „*Chłopiec z Łuniewa, imieniem Gaspar, syn WIP Jana Łuniewskiego, komornika, od piątku aż do środy mówić nie mógł i z wielkiego bólu już na pół umarły i prawie konający. Gdy zaś ofiarowany był przez rodziców na to miejsce do pierwszego zdrowia przez pomoc św. Anny wrócił się*”[232].

W zachowanej Księdze Cudów brak zapisów z drugiej połowy XVI wieku. Z tego okresu są wzmianki w innych dokumentach i miejscowej tradycji. Jeden z nich mówi o cudownym uwolnieniu z niewoli dwóch osób. Tak o tym pisze ks. Obłoza: „*Roku 1552, Tatarzy Litwę napadli, trafili i do Prostyni. Złupili kościoły, zabrali do niewoli kilkunastu mieszkańców, którzy nie zdołali się ukryć, a między nimi i fundatora kościoła Mikołaja Prostyńskiego, brata Bogdana. Korzystając z dogodnej chwili wszyscy ratowali się ucieczką, z wyjątkiem Mikołaja podeszłego w latach i jego wiernego sługi Stanisława Żubra. Nieszczęśliwy zostawał w ciężkiej niewoli, tęskniąc do swej siedziby rodzinnej. Gdy zbliżał się dzień uroczystości Trójcy Świętej, nieopisana tęsknota zawładnęła sercem jego; modląc się ze swym towarzyszem, ubolewał, że nie będzie w Prostyni ukochanej.*

Kajdany wykonane na pamiątkę starych tatarskich, przypominających niezwykłe uwolnienie Mikołaja Prostyńskiego i Stanisława Żubra
Fot. APP

Corocznie zanosił korne modły do cudownego obrazu, łącznie z wielką liczbą pątników, był muzykantem w orkiestrze kościelnej, dziś okuty w kajdany, jak największy zbrodniarz. Pogrążony w smutku gorzko zapłakał, polecając się Świętej Trójcy w Prostyni, zasnął. Rano przebudziwszy się, widzi przed sobą drzwi kościoła prostyńskiego, nie wie co się stało, podnosi się, aż tu kajdany

231 Tamże, t. XVI, s. 129. Rodzina Łuniewskich należała wówczas do najznamienitszych rodów ziemi drohickiej i Podlasia.
232 APP, Księga Cudów..., nr 101, s. 47.

opadają z niego, pełza na kolanach przed wielki ołtarz, głosem wielkim woła: «o Trójca Święta cudowna!» resztę głosu i słów nie słychać, bo zastąpiły łzy i płacz rzewny. Razem ze sługą swym Stanisławem, długo modląc się, dziękując za doznany cud, obydwa złożyli kajdany na ołtarzu, które [są] dziś zawieszone w kościele naprzeciw ambony [...]"[233].

Zapewne dokładny opis tego faktu zawierała oryginalna Księga Cudów. Niemniej jednak pewne wzmianki o tym wydarzeniu występują w innych dokumentach. Do najstarszej księgi chrztów z lat 1620–1648 jest wpięta karta z napisem u góry, że w 1552 roku Tatarzy obrabowali Prostyń, a Mikołaj Prostyński i Stanisław Żuber zostali uwolnieni z więzienia[234]. (Według dokumentów z pierwszej połowy XVI wieku Tatarzy niejednokrotnie łupili te okolice)[235].

Obszerniejsza wzmianka na temat tego wydarzenia została spisana w inwentarzu parafii sporządzonym przez wikariusza generalnego diecezji ks. Teodora Majewskiego w 1835 roku[236]. Informacje o kajdanach pozostawionych przez wspomnianych więźniów znajdują się w aktach parafii Prostyń[237] i dokumentach Archiwum Diecezji Drohiczyńskiej[238]. Ponadto, wymienia je jako

---

233 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 51. Wspominany Mikołaj był jednym z licznego wówczas rodu Prostyńskich, ale nie bratem Bogdana, choć wskazywała by na to zbieżność imion. Zob. I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 334.

234 APP, Księga Chrztów 1620–1648, s. 67: „Anno Domini 1552 Tartari spoliaverunt Prostiniam capitaverunt Nicolaum [...] et Stanislai Żuber incapitavitatem liberati sunt".

235 *Acta ecclesiae collegiatae Varsoviensis*, wyd. B. Ulanowski, [w:] *Archiwum Komisji Prawniczej PAU*, t. VI, Kraków 1897–1926, nr 86, s. 76-77. W aktach Kolegiaty Warszawskiej z 1530 r. jest zapis mówiący o tym, że pustoszyli oni dobra kolegiacie sąsiadujące z Prostynią.

236 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 71: „Ex utmq parte altaris, extants appesa catena, de quibus traditio qualiter sunt eadem, quibus circa annum 1516. duo fratres prostyńscy in carcere Turecio per tres annos inclusi, mirabili modo, dormientes translati expergefacti vident se inveniri ante portam Ecclesiae in Prostynia et catenas demissas intrantes Ecclesiam, cognoscunt patrem et fratres ad hunc viventes – agnoverunt mirabilem Deum in hoc opere super illos patrato, et catenas supra fatas appenderunt in perpetuam rei memoriam". Co do daty wymienianej w tym tekście to najprawdopodobniej nie jest ona pewna skoro sam piszący używa zwrotu „circa annum 1516". Ponadto gdyby to wydarzenie miało miejsce w 1516 r., to zostałoby opisane w Księdze Cudów, której tłumaczenie z tych lat zachowało się, a pod tą datą nie ma takiej informacji.

237 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, s. 7: „Zawieszone zaś na ścianie bocznej nawy w bliskości chrzcielnicy kajdan żelaznych rdzą pokrytych sztuk trzy z odległych czasów, pozostawionych jakoby przez więźniów powróconych z niewoli tatarskiej, dowodów jednak fakt ten potwierdzających w Archiwum Kościelnym nie ma". Osoba pisząca te słowa nie dotarła do wzmianek, które są w APP, Księga Chrztów 1620–1648, s. 67; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 71.

238 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń, 1919, s. 84: „Na chrzcielnicy jest 3 pary starych kajdan jakoby przez więźniów cudownie przywróconych z niewoli tatarskiej". Przypisuje się trzy pary tym więźniom, jednak nie tylko oni pozostawili kajadny, przykładem tego jest uwolniony w 1511 r. z więzienia niejaki Jerzy z miejscowości Nur.

wota Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego[239]. Kajdany te przetrwały do 1944 roku, kiedy to wycofujące się wojska niemieckie zburzyły kościół, niszcząc tym samym i to wotum. Po wojnie na pamiątkę starych kajdan wykonano nowe, które wiszą w obecnym kościele na filarze po stronie południowej[240].

Fakt niezwykłego powrotu dwóch więźniów był przedstawiany w ikonografii związanej z sanktuarium. W poprzednim kościele z 1860 roku Cudowna Statua była zasłaniana obrazem, na którym obok św. Anny, ukazującej się Małgorzacie Błażejowej, namalowani byli Mikołaj Prostyński i Stanisław Żuber z kajdanami na rękach[241]. Ten obraz został zniszczony wraz z kościołem podczas II wojny światowej. W obecnym kościele znajduje się nowy obraz, na którym występują te same postacie, i który również służy do zasłaniania Cudownej Statui Trójcy Świętej.

Tak więc, choć nie ma tego opisu w Księdze Cudów to w innych dokumentach znajdują się wzmianki o cudownym uwolnieniu dwóch mieszkańców Prostyni z niewoli tatarskiej. Dokładny zaś opis tego wydarzenia przekazuje miejscowa tradycja. Jest ona tak żywa prawdopodobnie dlatego, że wierni widzieli przez wieki w swym kościele ogromne kajdany i przez pokolenia przekazywali sobie wyjaśnienie ich pochodzenia. Nie bez znaczenia było również przywiązanie do tego szczególnego wotum szlachty prostyńskiej, chroniącej troskliwie świadectwo łaskawości Boga, której doznali ich przodkowie. Ponadto wydarzenie niezwykłego uwolnienia z niewoli trafiło do pieśni śpiewanej w Prostyni, gdzie jest zwrot do św. Anny: „*Przez Twą przyczynę nieraz Anno Ś[wię]ta Stargałaś pęta*"[242].

W zachowanej Księdze Cudów nie ma opisów uzdrowień z XVII wieku. Jest za to wzmianka o tablicach miedzianych, które były ufundowane przez okolicznych mieszkańców jako wotum wdzięczności za trzykrotne uratowanie od epidemii[243]. Ponadto w dokumencie prezentacyjnym ks. Marcina Krassowskie-

---

239 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1888, s. 63: „Między wotami zawieszonemi w kościele były kajdany, oddane tu, według tradycji miejscowej (podanej przez p. Delf. Kalicką), przez małżonków, właścicieli P[rostyni]". To, że byli to małżonkowie, a nie Mikołaj Prostyński ze swym sługą, nie ma poparcia w przedstawionych dokumentach.

240 APP, Kronika, s. 55. Starsi parafianie, pamiętający te kajdany, mówią, że jako dzieci, patrząc na to narzędzie kaźni, doznawali uczucia lęku – tak strasznie wyglądały. Por. APP, Relacja Czesławy Jakubik; Ks. Marian Gorgol wspominał, iż przekazał niezidentyfikowane kajdany Antoniemu Kotowi z Kiełczewa w celu wykonania kopii, która później została umieszczona w kościele. Nie wiadomo, czy chodziło o kajdany tatarskie lub inne kajdany odnalezione w zniszczonym kościele, czy też o kajdany niemające związku z kościołem prostyńskim.

241 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 19.

242 APP, Księga Cudów..., Pieśń druga o Ś. ANNIE w Prostyni łaskami słynącey, s. 55.

243 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 55-56: „Non opis est nostra Salutis grates per solvere →

go na probostwo prostyńskie w 1722 roku parafia jest określana jako miejsce, gdzie dokonują się cuda – „*loco miraculoso*”[244].

Pod koniec XVIII wieku rozpoczyna się opis dalszych uzdrowień. Jedno z nich jest związane z alumnem Józefem Gabrielem Tchórznickim. Z powodu „*wybicia nogi z kulszy*” wrócił on z seminarium sandomierskiego do rodziców do miejscowości Telaki (parafia Kosów Lacki) na kurację. Niestety, zamiast poprawy nastąpiło ponowne „*wybicie*” i pogorszenie stanu zdrowia. Doszło do tego, że chodził o kulach. W sumie przez pięć lat miał poważne problemy z poruszaniem się, a tym samym, nie mógł podjąć dalszych studiów seminaryjnych. W 1788 roku, za namową swego brata, przybył do sanktuarium prostyńskiego, aby odprawić pięciodniowe rekolekcje. Zatrzymał się u proboszcza, gdzie przebywał od piątku do wtorku następnego tygodnia. W ostatnim dniu pobytu wypadało liturgiczne wspomnienie św. Marcina. Wtedy po spowiedzi, gdy już miał przystąpić do Komunii świętej, „*poczuł znaczną folgę w nodze*”[245]. Tego samego dnia zaczął chodzić tylko o lasce, a wkrótce odzyskał pełnię sił i mógł wrócić do seminarium. Zobowiązał się wtedy, że w dowód wdzięczności przetłumaczy Księgę Cudów na język polski, co też wypełnił trzy lata później. Ponadto, przywiózł ze sobą kule, na których chodził i jako wotum zawiesił je w kościele. Ułożył również dwie pieśni: jedną na uwielbienie Trójcy Przenajświętszej, a drugą ku czci św. Anny i dołączył je do swego tłumaczenia.

Kula na pamiątkę uzdrowienia
Józefa Gabriela Tchórznickiego
Fot. APP

dignas O Veneranda Trias Nata, Nepos, Avia, Nam tua nos pietas medio de turbine lethi Eripuit pestister Veneranda Trias. Anna, Maria, Jezu servasti corpore sanos Serva animoquae mago ac vota dicata cape. Jeżeli więc zwyż rzeczone tablice [...], których ślad na samym został papierze, a które jeszcze były przed lat kilkadziesiąt; zaginęły, więc tembardziej mogły być zatracone dawniejsze lat dwóchset [księgi cudów], gdy podówczas częste były najazdy nieprzyjacielskie na kraj, a Kościół ten tylko drewniany nie mógł mieć takiego miejsca, w k[t]órymby można było ukryć sprzęty Kościelne przed chciwym na łup nieprzyjaciela okiem i ręką”.

244 APP, Akta najdawniejsze..., Testamenti Adm Rdi Zdanowski Parochi Prostinensi approbatio – 1722, nr 8; tamże, Testamenti Adm Rdi Zdanowski Parochi Prostinensi approbatio – 1722, nr 18; ADS, D-51, Testamentum A. R. Zdanowski Parochi Prostinensi approbatio – 1722, s. 210-213v.

245 APP, Ksiega Cudów..., s. 51.

Księga Cudów kończy się na początku XIX wieku opisem uzdrowienia z poważnej choroby reumatycznej Kazimierza Szepietowskiego, wojskiego większego województwa podlaskiego[246].

Kolejne łaski i cuda niestety nie były spisywane, choć zapewne miały miejsce, skoro w dokumentach z XIX wieku przy różnych okazjach mówi się o *„kościele Troycy Przenayświętszey y świętey Anny łaskami cudownemi słynącey"*[247]. Nie notowano uzdrowień także na przełomie XIX i XX wieku. Nad tym zaniedbaniem ubolewa ks. bp Henryk Przeździecki w protokole wizytacji kanonicznej. Pisze on ponadto, że w 1919 roku *„było głośne cudowne uzdrowienie dziecka, ale gdy przy licznem zebraniu ludu, bo do 30 tysięcy, matka z dzieckiem zginęła w tłumie, [proboszcz] nie mógł jej później odnaleźć i nazwiska wynotować"*[248].

Przed II wojną światową miało miejsce uzdrowienie dziecka z okolic Sterdyni. Rodzice przyjechali razem ze swą córką, która nie chodziła, i modlili się przed Cudowną Statuą Trójcy Przenajświętszej o łaskę zdrowia. Gdy już mieli wracać, ojciec rodziny powiedział, że pójdzie zaprząc konie, aby były gotowe do odjazdu. Wtedy dziewczynka powiedziała, że pójdzie z ojcem, na co rodzice się uśmiechnęli nie dowierzając. Jednak dziewczynka podniosła się i nieporadnie zaczęła stawiać pierwsze kroki. Rodzice na początku jej pomagali, a już na zewnątrz kościoła ich córka powoli szła o własnych siłach i odzyskała władzę w nogach[249].

Innym znakiem działania łaski Bożej są świadectwa z okresu II wojny światowej i z czasów powojennych. Podczas okupacji niemieckiej wielu mieszkańców parafii zostało wywiezionych na przymusowe roboty do III Rzeszy. Wacław Rytel-Andrianik, który powrócił z Niemiec, opowiadał sąsiadom, że: *„gdy był w niewoli niemieckiej na przymusowych robotach, modlił się przez ten czas do Trójcy Przenajświętszej o łaskę powrotu do domu rodzinnego. Trwało to około pięciu lat. Gdy powrócił z tej niewoli i przyszedł od stacji Małkinia do Rostek – szukał przewoźnika, który przewiózłby go na drugi brzeg rzeki do Rytel Święckich. Zdziwił się, że nie ma go komu przewieźć, a w wiosce było bardzo mało ludzi. W rozmowie z jednym z mieszkańców dowiedział się, że prawie*

---

246 *Urzędnicy województwa podlaskiego XIV–XVIII w.*, s. 158. Kazimierza Szepietowski był wojskim większym województwa podlaskiego w latach 1788–1792.

247 APP, Akta najdawniejsze..., [Umowa między ks. P. Langą a kolatorką Fr. Suchodolską – 1801], nr 22.

248 APP, Liber visitationum, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 4v-5.

249 APP, Relacja spisana przez ks. Zygmunta Królikowskiego.

wszyscy udali się na odpust Trójcy Przenajświętszej do Prostyni. W tym momencie uprzytomnił sobie, że Bóg wysłuchał jego modlitwy i dopomógł w sam dzień Świętej Trójcy powrócić do domu rodzinnego"[250].

Nie ma wielu świadectw o szczególnych łaskach czy uzdrowieniach z drugiej połowy XX wieku, ponieważ nie była prowadzona Księga Cudów. Do sporządzenia takiej księgi zachęcał ks. bp Ignacy Świrski, ordynariusz siedlecki, podczas wizytacji w 1955 roku[251]. Z ostatnich dziesięcioleci zachowało się jednak kilka dokumentów świadczących o szczególnych łaskach i uzdrowieniach, które poniżej są cytowane.

W latach 60. Grażyna z Sokołowa Podlaskiego, w wieku kilku lat bardzo poważnie zachorowała. W tej trudnej sytuacji matka ofiarowała dziecko pod opiekę Trójcy Przenajświętszej w sanktuarium prostyńskim, do którego udała się z pielgrzymką. Od tego czasu zdrowie dziewczynki znacznie się polepszyło i wkrótce wróciło do normy. Od ponad trzydziestu lat pani Grażyna z mężem i dziećmi przyjeżdża corocznie na odpust Trójcy Przenajświętszej, aby dziękować Bogu za łaskę zdrowia[252].

Istnieje również świadectwo z lat 80.: „*Gdy miałem osiem lat zacząłem nerwowo kiwać głową do tyłu. Nie mogłem tego opanować. W takiej sytuacji pojechałem wraz z mamą do lekarza, który powiedział, że jest to tik nerwowy. Dolegliwość w miarę upływu czasu pogłębiała się i stawała się coraz bardziej nieprzyjemna. W 1985 roku po Bożym Ciele wybraliśmy się z tatem na tzw. Ostatni Nieszpór. W drodze tata mówił mi, że kiedyś w Prostyni działy się cuda i powiedział: «Synku módl się do Trójcy Przenajświętszej o uzdrowienie, bo jak Bóg ci nie pomoże, to nikt ci nie pomoże». Po wyjściu z samochodu jeszcze raz zachęcił mnie do modlitwy. Po skończonej Mszy świętej i poświęceniu wianków ludzie wyszli z kościoła, a w ławkach pozostał tylko tata. Gdy podszedłem do niego, powiedział mi: «Synku módl się tak jak potrafisz i ja będę się modlił za ciebie». Gdy wróciliśmy do domu mama przygotowała kolację. Gdy zaczęliśmy jeść, tata mówi do mamy: «Zobacz, on już tak nie kiwa głową jak wcześniej». Po kilku dniach nie było już śladu choroby – tiku nerwowego. Jestem bardzo wdzięczny Panu Bogu za łaskę uzdrowienia w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni*"[253].

---

250 APP, Relacja Mariana Rytel-Andrianika.

251 APP, Liber visitationum, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. I. Świrskiego, Prostyń 5 IX 1955, s. 38-40.

252 APP, Relacja Grażyny N.

253 APP, Relacja ks. Pawła Rytel-Andrianika.

Inne zdarzenie jest związane z panem Stanisławem Gąsiorem z miejscowości Kiełczew: „*W roku 1984 na prawej stronie czoła pokazała się ciemna, krwawiąca plama. Lekarze stwierdzili, że to jest rak skóry i zalecili usunięcie operacyjne. Nie zgodziłem się na to, ufając swojemu lekarzowi – Chrystusowi Panu. Przez wiele niedziel modliłem się z wielką ufnością przed ołtarzem Trójcy Przenajświętszej. I oto pewnej niedzieli usłyszałem głos, głos wewnętrzny, spokojny, ale pełen powagi, pełen pociechy: «tak ci się stanie!». I oto w tym tygodniu zaraz rana zaczęła wyraźnie przysychać. Po kilku dniach zrobił się z niej twardy suchy rożek, ale i ten odpadł przy zetknięciu się z poduszką. Do dnia dzisiejszego po krwawej ranie nie ma śladu. Jestem całkowicie przekonany, że stało się to tylko mocą łaski Bożej. Prostyń 20 maja 1990 r. /-/ Stanisław Gąsior. Własnoręczność podpisu Stanisława Gąsiora potwierdza /-/ Ks. Marian Gorgol*”[254].

Z lat 90. jest w archiwum parafialnym kilka świadectw mówiących o nadprzyrodzonych wydarzeniach. Jedno z nich dotyczy pani Janiny Nioczyn, która tak o tym napisała: „*Oświadczenie do pisma z dnia 10 VIII 1995 r. w sprawie mojego uzdrowienia w Prostyni*[255]*. Pod piersią zrobiła mi się ciemna plama, a na niej narośl podobna do kurzajki, która po pewnym czasie zaczęła się bardzo szybko powiększać. Byłam tym przerażona, gdyż podejrzewałam, że to jest rak skóry, ten najgroźniejszy czerniak. Ponieważ przez 40 lat pracowałam w pogotowiu w Warszawie, a więc miałam kontakt z wieloma przypadkami chorób. Nie mogę tego udokumentować, gdyż nie byłam z tym u lekarza, gdyż wiedziałam, że zostanę skierowana natychmiast na usunięcie tej narośli operacyjnie, a tego się bałam. W dniu 11 czerwca byłam razem z moją cioteczną siostrą w Prostyni na odpuście Świętej Trójcy, podczas którego odbywała się konsekracja kościoła. Byłam u spowiedzi i Komunii świętej, bardzo się modliłam. Potem zauważyłam, że ta narośl nie powiększa się, odskoczyła od skóry i wisiała jakby na nitce, po czym odpadła. Ciemna plama zmniejszyła się i zmieniła kolor z ciemnego, prawie czarnego, na jasny i w krótkim czasie pozostało po tym tylko malutkie*

---

254 APP, Relacja Stanisława Gąsiora. Zob. APP, K. Pawluk, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i świętej Anny w Prostyni, mps 1995, s. 30a-30b.

255 APP, Relacja Janiny Nioczyn spisana przez Krystynę Pawluk 10 VIII 1995: „[...] Janinie Nioczyn wyrosła na skórze kurzajka i zrobiła się w tym miejscu ciemna plama, która wraz z kurzajką zaczęły się po pewnym czasie bardzo szybko powiększać. Ponieważ pracowała 40 lat w służbie zdrowia [Pogotowie Ratunkowe w Warszawie], a więc miała styczność z wieloma przypadkami choroby. Była tym przerażona, gdyż podejrzewała, że jest to rak skóry ten bardzo groźny czerniak. W dniu 11 czerwca 1995 roku była ze mną na odpuście Trójcy Przenajświętszej na Mszy Św. podczas której odbywała się konsekracja kościoła. Odbyła spowiedź podczas Mszy Św. i przyjęła Komunię Św. i była u koronacji koroną św. Anny. W bardzo krótkim czasie zauważyła, że kurzajka czyli ta narośl przestała się powiększać, odskoczyła od skóry i wisiała jakby na nitce poczym odpadła zupełnie. [...] Prawdziwość powyższego Janina Nioczyn potwierdza własnoręcznym podpisem”.

znamię, które już przestało być groźne. W dniu 3 sierpnia 1995 roku pojechałam z pielgrzymką autokarową, zorganizowaną przez Związek Emerytów i Rencistów w Michałowicach, do Prostyni, aby podziękować Trójcy Przenajświętszej za uzdrowienie mnie z niebezpiecznej choroby [...]. Jedynym świadkiem tego jest moja cioteczna siostra Krystyna Pawluk [...], która to widziała, kiedy się ta narośl uaktywniła i zaczęła bardzo szybko powiększać, i potem, kiedy zaczęła się zmniejszać, jak również w chwili, kiedy to prawie zupełnie zniknęło oraz teraz już prawie od dwóch i pół roku. (10 XII 1997) /-/ Janina Nioczyn [...]. Prawdziwość powyższego oświadczenia potwierdzam własnoręcznym podpisem /-/ Krystyna Pawluk" [256].

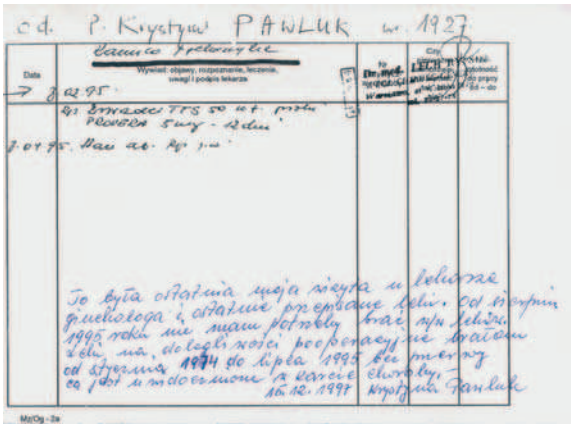

Kserokopia karty historii choroby p. Krystyny Pawluk

Źródło: APP, Kserokopia karty informacyjnej leczenia szpitalnego oraz karty historii choroby Krystyny Pawluk, Wyciąg z Archiwum Wojewódzkiego, aleja Wojska Polskiego 25, Warszawa.

Występująca w powyższym świadectwie pani Krystyna Pawluk stwierdziła szczególne działanie łaski Bożej także w swoim życiu. W dowód wdzięczności napisała opracowanie dziejów parafii Prostyń, w którym jest opisane również to wydarzenie: *„[...] Po przeprowadzonej operacji miałam pewne dolegliwości, na które musiałam przyjmować leki przez prawie 22 lata i musiałabym je brać już do końca życia, takie było orzeczenie lekarskie. Było podejrzenie, że coś się już zaczęło dziać być może niebezpiecznego w moim organizmie. Przeszłam wszystkie badania związane ze sprawami nowotworowymi. Za pół roku miałam się zgłosić na powtórzenie badań, zmieniono mi leki*". Pani Krystyna Pawluk pisze, że bardzo ważnym wydarzeniem w jej życiu była autokarowa pielgrzymka do Prostyni, która miała miejsce 3 VIII 1995 roku. Wtedy ks. Marian Gorgol celebrował dla tej grupy Mszę świętą i udzielił błogosławieństwa koroną św. Anny. Po nawiedzeniu sanktuarium zmienił się diametralnie jej stan zdrowia. Pisze o tym tak: *„[...] Po tej pielgrzymce zauważyłam, że te leki są mi już niepotrzebne i przestałam je brać. Tak stało się za przyczyną Trójcy Przenajświętszej, że zostałam z tej choroby uzdrowiona*" [257].

256 APP, Oświadczenie Janiny Nioczyn.

257 APP, K. Pawluk, Sanktuarium..., s. 30a-30b.

Oprócz tego świadectwa pani Krystyna Pawluk przesłała do archiwum parafialnego kserokopię karty informacyjnej leczenia szpitalnego oraz kartę historii choroby prowadzoną od 1969 roku, a kończącą się 8 VIII 1995 roku. Na kserokopii pacjentka dopisała: „*To była ostatnia moja wizyta u lekarza [...] i ostatnie przepisane leki. Od sierpnia 1995 r. nie mam potrzeby brać w/w leków. Leki na dolegliwości pooperacyjne brałam od stycznia 1974 do lipca 1995 bez przerwy, co jest uwidocznione w karcie choroby*”[258].

Opisane tutaj zostały tylko niektóre łaski i uzdrowienia. W rzeczywistości było ich o wiele więcej. Powyższe dokumenty czy relacje są tylko częścią tego, co znajduje się w zasobach archiwalnych.

Trzeba sobie też zdawać sprawę, iż wiele cudów nie zostało nigdzie zapisanych. Wiemy tylko o małej części cudownych wydarzeń, jakie miały miejsce na nadbużańskim wzgórzu. Jednak to, co zostało przechowane przez wieki, jest niezwykle ważnym i cennym świadectwem działania łaski Bożej w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni.

WOTA

Słowo „wotum” pochodzi od łacińskiego wyrazu *votum* i oznacza przyrzeczenie, ślub. Z określeniem „praktyki wotywne” łączą się czynności wyrażające uczucia indywidualne lub zbiorowe okazywane za pomocą specjalnych środków o charakterze kultowym[259]. Kult wotywny był zarówno błagalny, kiedy składało się przyrzeczenie, jak też miał charakter dziękczynny[260].

Wota i praktyki wotywne występują już w Starym Testamencie począwszy od Księgi Rodzaju (m.in. Rdz 4, 2-5; 22, 1-14; 28, 11-22). Były one znane

---

258 APP, Kserokopia karty informacyjnej leczenia szpitalnego oraz karty historii choroby Krystyny Pawluk, Wyciąg z Archiwum Wojewódzkiego, aleja Wojska Polskiego 25, Warszawa; W 2000 r. wspomniana osoba napisała w nawiązaniu do pielgrzymki do Prostyni w 1995 r.: „W tym dniu [3 sierpnia] w naszej intencji o godz. 15.00 Ks. Gorgol odprawił Mszę św. podczas, której nastąpiło cudowne mnie uzdrowienie, gdyż od tej pory nie odczuwałam potrzeby brania leków, które brałam ponad 20 lat. Ponadto jak wykazały badania zaczęło się coś dziać, chodzi o sprawy nowotworowe, wszystko się zastopowało, nie byłam na żadnych kontrolnych badaniach, które miałam zalecone zrobić, żyję i nie mam żadnych dolegliwości [...]”; APP, List Krystyny Pawluk, Michałowice 18 IV 2000; por. APP, List Krystyny Pawluk, Michałowice 5 I 1998.

259 Por. ks. J. Niedzielski [J. N.], *Ex vote*, [w:] *Podręczna Encyklopedya Kościelna*, red. ks. Z. Chełmicki, t. XI-XII, Warszawa 1907, s. 171.

260 Por. s. A. Witkowska, *Funkcje praktyk wotywnych w religijności ludowej późnego średniowiecza*, [w:] *Sztuka i ideologia XV wieku*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 102.

także w innych kulturach starożytnego świata. W chrześcijaństwie praktyki wotywne rozwinęły się w miejscach szczególnej obecności *sacrum*.

W Polsce najwcześniejsze wota pochodzą z XI wieku. Miały one postać wytworów materialnych przygotowanych do czynności kultowych[261]. Z biegiem lat praktyki kultowe wyrażały się nie tylko w przedmiotach materialnych, ale przede wszystkim w darach niematerialnych, m.in. w ślubowaniu specjalnych praktyk religijnych[262]. Taka sytuacja była również na Podlasiu, czego dowodem jest różanostocka Księga Cudów (1658–1832), gdzie na 159 wymienionych wotów jedynie 21 to wota materialne[263]. Najczęściej w ramach wotum błagalnego lub dziękczynnego były ślubowane pielgrzymki do sanktuariów. W perspektywie antropologicznej tworzyła się pewna sakralna przestrzeń, która była uświęcona określonym celem, ku któremu prowadziła wędrówka, często piesza. Sama droga była pewnym przygotowaniem do spotkania z *sacrum*[264].

W Prostyni praktyki wotywne były kultywowane począwszy od 1510 roku. Niezwykle cennym źródłem informacji na ten temat dla pierwszej połowy XVI wieku jest prostyńska Księga Cudów. O wotach składanych w późniejszych wiekach informują nas dość szczegółowo dokumenty wizytacji kanonicznych oraz inwentarze kolejnych kościołów. Z wotów materialnych niestety nie zachowało się wiele pamiątek, m.in. dlatego, iż znaczna ich część została zniszczona podczas zburzenia kościoła w 1944 roku. Niemniej jednak na podstawie dokumentów archiwalnych można dowiedzieć się, jakie wota pozostawiali pielgrzymi na przestrzeni wieków.

XVI wiek

W 1511 roku człowiek uleczony z kalectwa z okolic Lublina pozostawił kule, przy pomocy których przedtem poruszał się[265]. W tym samym roku niewiasta pochodząca z Kamieńca, uzdrowiona na łożu śmierci, ofiarowała prześcieradło[266]. Pewna kobieta z Krzywienka, która przez trzy lata nie chodziła, została przywieziona przez swą matkę na wózku o dwóch kółkach. Gdy zbliżając się do sanktuarium odzyskała zdrowie, jako wotum wdzięczności pozostawiła ten właśnie wózek[267]. Więziony niesłusznie człowiek, gdy został uwol-

261 Por. A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, s. 131-138; J. Nastalska, *Miracula janowskie...*, s. 154.
262 Por. J. Nastalska, *Miracula janowskie*, s. 153-154.
263 A. Bosiacka, *Religijność na Podlasiu...*, s. 131-150.
264 S. A. Witkowska, *Peregrinatio ad loca sacra. Refleksja antropologiczno-socjologiczna*, „Roczniki Humanistyczne", t. 27(1979), z. 2, s. 8.
265 APP, Księga Cudów, nr 9, s. 7-8.
266 Tamże, nr 13, s. 9-10.
267 Tamże, nr 22, s. 12 a, b.

niony zawiesił kajdany na znak dziękczynienia[268]. W sanktuarium była również zbroja wojskowa pozostawiona przez uzdrowionego z kalectwa mieszkańca Krasnegostawu[269]. W 1511 roku gospodarstwo parafialne powiększyło się o konia z wozem, którego pozostawił mężczyzna z Parczewa jako wotum wdzięczności za uzdrowienie z zaburzeń psychicznych[270]. Niejaki Jerzy z Nura, zawdzięczający św. Annie uwolnienie z więzienia, gdzie niesprawiedliwie był wtrącony, przyniósł na znak wdzięczności łańcuch, którym był skuty[271]. Podobnie uczynił Jan Glinka z Wiślicy oraz człowiek uwolniony z więzienia lubelskiego[272]. Szczególne wotum wdzięczności złożył Mikołaj Prostyński ze swym sługą Stanisławem Żubrem. Za uwolnienie z niewoli tatarskiej w 1552 roku, zawiesili oni w kościele kajdany, którymi byli skuci[273].

W 1547 roku królowa Bona Sforza, będąc w Prostyni, przekazała paramenty liturgiczne na rzecz sanktuarium. Wśród darów królowej inwentarze wymieniają biały ornat i czerwoną kapę[274].

XVII wiek

Zachowało się niewiele informacji na temat wotów ofiarowanych w kościele prostyńskim w XVII wieku. Najczęściej na znak wdzięczności przekazywano do sanktuarium paramenty służące w liturgii, czego często nie odnotowywano. Ponadto w Księdze Cudów jest znaczna przerwa w opisie uzdrowień. Pierwsza część kończy się w 1542 roku, a następna rozpoczyna się w 1786 roku. Brak kart w Księdze Cudów nie świadczy o tym, że nie było uzdrowień czy wotów. Zapewne wierni je składali także w XVII wieku, czego dowodem jest ich znaczna liczba w inwentarzu z początku XVIII wieku.

---

268 APP, Księga Cudów, nr 23, s. 12 b.

269 Tamże, nr 28, s. 13.

270 Tamże, nr 29, s. 13-14.

271 Tamże, nr 40, s. 17-18.

272 Tamże, nr 49, s. 21; tamże, nr 58, s. 25-26.

273 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, s. 7: „Zawieszone zaś na ścianie bocznej nawy w bliskości chrzcielnicy kajdan żelaznych rdzą pokrytych sztuk trzy z odległych czasów, pozostawionych jakoby przez więźniów powróconych z niewoli tatarskiej [...]"; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 71; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1888, s. 63; APP, Kronika, s. 55. Kajdany te przetrwały do 1944 r., kiedy to wycofujące się wojska niemieckie zburzyły kościół, niszcząc tym samym i to wotum. Po wojnie na pamiątkę starych kajdan wykonano nowe, które wiszą we współczesnym kościele. Pamiętający te kajdany starsi parafianie, mówią, że gdy jako dzieci patrzyli na to narzędzie kaźni – bali się. Por. APP, Relacja Czesławy Jakubik.

274 Por. APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12; ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, 14v; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 594; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 534-534v.

XVIII wiek

Cennym dokumentem w historii sanktuarium jest spis wotów z 1737 roku. Został on dokonany przy okazji wizytacji kanonicznej ks. bp. Andrzeja Załuskiego. (Z uwagi na jego unikalnych charakter, tekst jest podany w aneksie)[275]. Z powyższego dokumentu można wywnioskować, jakiego rodzaju łaski doznawali wierni w prostyńskim sanktuarium. Dziesięć srebrnych tabliczek przedstawiających nogi zostało zapewne złożonych za uzdrowienia z kalectwa; kilka tabliczek przedstawiających zęby – za uśmierzenie bólu zębów, a wygrawerowane w srebrze oczy są wyrazem wdzięczności za uzdrowienie z chorób oczu. Oprócz tego jest kilka tablic przedstawiających konkretne sceny, np. mężczyzna i kobieta klęczący przed Tronem Łaski, a między nimi herb Lubicz (herb m.in. rodu Rytelów); na jednej z tablic ukazano konające dziecko z rodziny Borzymoskich. Na znak wdzięczności za otrzymane łaski ludzie najczęściej ofiarowywali wizerunki Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej czy św. Anny. O niektórych wotach wiadomo, kto je przekazał (np. bursę – pani Domaszewska, wojska łukowska, żona Jana Domaszewskiego, wojskiego łukowskiego w latach 1682––1688 [276]), ale zasadniczo spis nie podaje ofiarodawców. Dlatego nie wiadomo, kto złożył srebrny pierścień z kamieniem szmaragdowym (szlachcic czy dostojnik kościelny?). Wymowne jest wotum, które złożyli zapewne małżonkowie, „*na którym dwoie serca złącone z napisem Błogosław Troyco Święta*”.

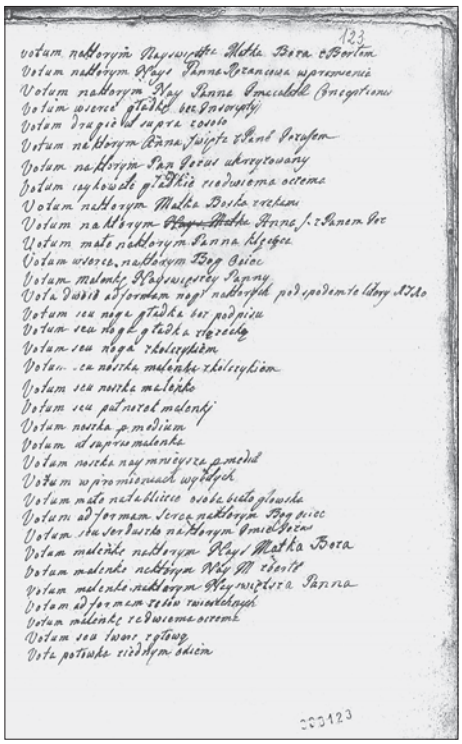

Fragment spisu wotów z 1737 r.
Źródło: ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 122-125v.

W 1775 roku w dwóch prostyńskich kościołach było w sumie sto dwadzieścia siedem wotów[277]. Przez kolejne dwanaście lat przybyło jeszcze

275 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 122-125v.

276 *Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII w.*, s. 88.

277 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Wotów dużych y małych tak u S. Troycy iako y u S. Anny nr 127”.

dwadzieścia[278]. Inwentarz z 1787 roku wspomina, że na znak wdzięczności za łaskę zdrowia były m.in. trzy zęby oprawione w srebro[279]. W 1791 roku w sumie wisiało w świątyniach sto czterdzieści dziewięć wotów[280]. Przez kolejny rok przybyło następne osiem znaków wdzięczności[281]. Jednym z nich były kule zostawione przez alumna Gabriela Tchórznickiego z parafii Kosów, który odzyskał na tym miejscu władzę w nogach[282]. Liczba sto pięćdziesiąt siedem wotów świadczy o tym, jak wielu ludzi zostało w tym sanktuarium uzdrowionych, bądź też otrzymało szczególne łaski.

Pod koniec XVIII wieku niewiele tego rodzaju znaków wdzięczności było już w sanktuarium. Inwentarz z 1798 roku wspomina: „*Wotów srebrnych na ołtarzach wiszących w obydwóch Kościołach szesnaście*”[283]. Powstaje więc pytanie: co stało się z pozostałymi? Prawdopodobnie to samo, co z wotami z innych sanktuariów, tzn. można przypuszczać, że zostały przekazane na rzecz Insurekcji Kościuszkowskiej. Na przykład w 1794 roku, za pozwoleniem biskupa A. Naruszewicza, proboszcz z Miedznej przekazał dwadzieścia pięć tabliczek wotywnych „*kiedy ojczyzna była w potrzebie*”[284]. Podobnie zapewne uczynił proboszcz z Prostyni.

Jednym z najbardziej oryginalnych wotów złożonych w XVIII wieku jest dar alumna Gabriela Tchórznickiego. Oprócz tego, iż w 1788 roku pozostawił on kule, zobowiązał się ponadto przetłumaczyć prostyńską Księgę Cudów, z łaciny na język ojczysty. Ślubu dopełnił trzy lata później. Do opisu swego uzdrowienia dodał, na znak wdzięczności, dwie pieśni: jedną do Trójcy Przenajświętszej, a drugą ku czci św. Anny. Stanowi to pewne *novum*, ponieważ tego rodzaju wotum nie koncentruje się tylko na relacji człowiek-Bóg, ale otwiera się na szerszą wspólnotę: człowiek-Bóg-wspólnota Kościoła.

---

278 Tamże: „Wotów za bytności moiey [ks. Andrzeja Obrokczyńskiego] do ołtarza S. Troycy przybyło n. 20”; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensem... – 1787, s. 535v.

279 ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensem... – 1787, s. 534: „Zębów w srebro oprawnych trzy [...]”.

280 ADS, D-138, Stan Teraźnieyszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 14v: „Wotów było dawniey 127. Teraz zaś wotów 149. Zębów w srebro oprawnych nr 3”.

281 ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 594: „Wotów wszystkich było dawnych nr 127, a teraz przybyło za W. J. X. Obrokczyńskiego nr 30. Sztuk wszystkich wotów 157. Także koronka staroświecka z Talerem bitym Nieboszczyka Króla y z mętallem Matki Boskiey oboyga srebrnym za rządu W. J. X. Obrokczyńskiego dany”.

282 APP, Księga Cudów..., nr 108, s. 50-57. Jego kule wisiały w kościele do czasu zburzenia świątyni w 1944 r.

283 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1798, nr 120. Pod koniec inwentarza znajduje się zapis: „Wotów srebrnych pomierney wielkości Dwa”. Zapewne chodzi tu o dwa większe, a pozostałe były niewielkie.

284 Ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznej...*, s. 56.

XIX wiek

W tym wieku przekazywano do prostyńskiego sanktuarium głównie szaty liturgiczne. Przykładem tego jest biały ornat od Ludwiki Kossowskiej, podkomorzyny drohickiej, czy firanki do ołtarza z materii tureckiej z podpisem Ludwiki Potockiej[285].

Dokumenty z 1835 roku wspominają, że w sanktuarium było „*Wotów różnych wielkości srebrnych... 6*"[286]. Brakowałoby więc dziesięciu, które były w 1798 roku. Wydaje się, że mogły one zostać spieniężone i wykorzystane na budowę kościoła, która trwała od początku XIX wieku.

XX wiek

Inwentarz kościoła z 1919 roku wspomina, że było wtedy w sumie trzydzieści wotów[287]. Wśród nich było osiem złotych, siedemnaście srebrnych, dwa sznurki korali oraz ornat atłasowy z napisem: „*od niegodnego sługi ŚŚŚ Trójcy 10 XI 1915*". Podczas II wojny światowej, na dwie godziny przed zburzeniem kościoła, udało się wynieść wraz z Najświętszym Sakramentem i Cudowną Statuą również wota. Po wojnie wróciły one do parafii[288]. Niestety, nie ocalały one do dziś, ponieważ ktoś dokonał świętokradztwa. Zostały skradzione w nocy 30 IX 1970 roku[289].

Na ich miejsce przybywają nowe. W 1991 roku zostały ofiarowane do kościoła dwa stoły jako wotum wdzięczności za ocalenie życia[290]. Ks. bp Władysław Jędruszuk, gdy był pierwszy raz w Prostyni w 1995 roku, wspominał, że jego rodzice pielgrzymowali do tego sanktuarium z parafii Sarnaki. Jego jednak nie brali ze sobą w tak daleką drogę, choć zawsze bardzo chciał. Gdy już sam, będąc biskupem, przybył na prostyńskie wzgórze, ofiarował jako wotum wdzięczności za tę łaskę różaniec, który otrzymał od Ojca Świętego Jana Pawła II podczas pielgrzymki „*ad limina*"[291].

---

285 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25.

286 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 69v.

287 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919, s. 84v-85: „Wota złote [sztuk] 8, [wartość] 350 marek. Srebro [...] Wota 17 [...wartość] 500 marek. Wota z białego metalu 2 [wartość] 50 marek [...] Dwa sznurki korali (wota) [wartość 500 marek [...] Ornat atłasowy z malowanym w kwiaty słupem, galonem z materji jedwabnej z napisem [wartość] 10.000 marek".

288 APP, Kronika, s. 36.

289 ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa.

290 APP, Kronika, s. 57: „Stoły dwa przybyły w czerwcu. Ofiarował Antoni Kot z Majdanu Kiełczewskiego, jako wotum dziękczynne za ocalone życie. Znajdują się we wnękach przy ołtarzu Matki Bożej [...]".

291 P. Rytel-Andrianik, *Pamięć o zmarłych przedłuża ich życie*, „Wiadomości Diecezjalne", Drohiczyn, rok VII, nr 2/1994, s. 80.

W 1995 roku został przekazany złoty sygnet jako znak wdzięczności Trójcy Przenajświętszej za łaskę powrotu do zdrowia[292]. W drugiej połowie XX wieku podczas pogrzebów, np. kombatantów lub byłych żołnierzy, szanując ich ostatnią wolę, składano w sanktuarium ordery i odznaczenia, jakie w swym życiu otrzymali. Pielgrzymi niejednokrotnie pozostawiają ryngrafy, korale, różańce, a czasem także obrączki ślubne.

ODPUSTY I PIELGRZYMI

Terminem „odpust" określa się często zarówno przywilej darowania kary za grzechy odpuszczone już, co do winy, w spowiedzi, jak i sam akt uzyskiwania odpustu podczas uroczystości patronalnych kościoła, kaplicy, ołtarza itd.

Odpust jako przywilej

Po objawieniach św. Anny Stolica Apostolska w 1513 roku obdarzyła nową parafię szczególnymi przywilejami. Udzielono stu dni odpustu wszystkim, którzy nawiedzą kościół parafialny podczas obchodów uroczystości: Trójcy Przenajświętszej, Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny oraz we wspomnienia św. Anny, św. Mateusza, św. Stanisława biskupa i męczennika. Pod dokumentem podpisało się jedenastu kardynałów przebywających w Rzymie, a sam dekret był uwiarygodniony dwiema pieczęciami. Taki przywilej był szczególną łaską Stolicy Apostolskiej nie tylko dla sanktuarium Trójcy Przenajświętszej, ale i dla diecezji łuckiej. Synod tejże diecezji z 1589 roku wspomina ten właśnie dokument, stwierdzając, że dekret nadający odpusty kościołowi prostyńskiemu jest autentyczny[293]. Treść dokumentu zachowała się w jednym z protokołów wizytacyjnych z początku XIX wieku[294].

Kolejnym przywilejem Stolicy Apostolskiej dla sanktuarium Trójcy Przenajświętszej było wydane w 1776 roku pozwolenie na czterdziestogodzinne nabożeństwo. Adoracja od tego czasu rozpoczynała się w piątek przed uroczystością Trójcy Przenajświętszej, a kończyła w poniedziałek[295]. Do dziś jest ona kontynuowana.

---

292 APP, Relacja ks. Pawła Rytel-Andrianika.

293 *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589*, s 40-41: „Prostini Ecclesiae duae aedificatae sunt: SS. Trinitatis et S. Annae ex revelatione mulieris conjugatae, habentquae miracula conscripta, et a Car. Indulgentias (Forsitan loquitur de aliquo Nuntio Cardinali, a quo ecclesia Prostinensis obtinuit Indulgentias). Indulgentias esse veras, non est dubium".

294 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 69--69v. Tekst dokumentu znajduje się w aneksie nr 7, s. 662-664.

295 →

Dzięki staraniom ks. Pawła Langa szczególne przywileje dla kościoła prostyńskiego wydał Ojciec Święty Pius VII. W 1805 roku udzielił odpustu zupełnego tym, którzy spełnią zwykłe warunki i nawiedzą kościół św. Anny w następujące dni: św. Stanisława Męczennika, św. Rocha (jeśli wypadnie w tym dniu niedziela to w poniedziałek po niej), św. Joachima, tj. w pierwszą niedzielę września oraz w niedzielę przypadającą po uroczystości Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, jak również we wspomnienie św. Anny[296] (po rozbiórce świątyni w 1879 roku obchodzono dalej odpusty z nią związane w kościele Trójcy Świętej)[297].

W 1806 roku Papież Pius VII nadał kościołowi Trójcy Przenajświętszej specjalne odpusty zupełne „na wieczne czasy"[298]. Można było je uzyskać pod zwykłymi warunkami w cztery dni roku. I tak odpustu zupełnego mogli dostąpić wierni po spowiedzi, Komunii świętej i modlitwie w intencjach Ojca Świętego, nawiedzając kościół we wspomnienia świętych i uroczystości: św. Julianny w lutym, św. Macieja Apostoła, św. Rafała Archanioła i w uroczystość Niepokalanego Poczęcia Matki Bożej.

W 1806 roku Ojciec Święty Pius VII udzielił odpustu zupełnego na wieki wszystkim, którzy pod zwykłymi warunkami kiedykolwiek nawiedzą sanktuarium Trójcy Przenajświętszej[299]. Mocą dekretu papieskiego, każdy kto nawie-

---

[295] ← APP, Akta najdawniejsze..., Thomas de Stuart Halyburton... – 1799 [Potwierdzenie Czterdziestogodzinnego nabożeństwa dla parafii Prostyń], nr 20.

[296] ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1805, sygn. 143, s. 172: „Pius PP VII. Ad Perpetua[m] adaugens refectis qui Eccl[es]iam seu Capella publica S. Annae sub Paro[chia]li Eccl[es]iae Prostinen[sem] Lucceorien[si] dioec[esis] in quartuor anni diebus per ordinariu[m] designatos a praemissa, reliqua ut supra et ibidem effunderint. Plenariam o[mn]ium concedimus. In [...concordia]. Religu& ut. Supra. Dat. [die 5 July 1805]"; tekst odpustu zachował się w: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903. Zob. aneks nr 7, s. 664-665.

[297] ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa. Ks. L. Przesmycki, ówczesny poboszcz prostyński, zwrócił się z pytaniem do Kurii Diecezjalnej Lubelskiej, czy można uzyskać odpusty zupełne, związane z kościołem św. Anny, chociaż on już nie istnieje. Odpowiedź była taka, że odpustów uzyskać nie można, ponieważ były one przywiązane do konkretnego ołtarza. Zalecono jednak świętowanie w kościele parafialnym dni odpustowych świątyni św. Anny, ze względu na duchowy pożytek wiernych; APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 3. Ordynariusz siedlecki napisał, że „skoro dziś kaplicy nie ma, to i odpusty upadły". Jednak w protokole to zdanie zostało później przez ks. bp. H. Przeździeckiego skreślone.

[298] ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1805, sygn. 143, s. 196v: „Pius PP VII. Ad Perpetua[m] adaugens refectis qui Eccl[es]iam Paro[chia]lem Prostinen[sem] sub tit[ulo] Ssmae Trinitatis Lucceorien[sis] dioec[esis] in quartuor anni diebus per ordinariu[m] designatos a praefatam visitaverint reliqua et ibidem effunderint. Plenariam o[mn]ium concedimus. In [...concordia]. Reliqu& ut S[upra]. Dat. [die 12 July 1805]"; tekst odpustu zachował się w: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903. Zob. aneks nr 7, s. 665-666.

[299] ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1806, sygn. 145, s. 294v: „Pius PP VII. →

dza kościół prostyński (obojętnie w jakim dniu), raz w roku może dodatkowo uzyskać odpust zupełny, nawet w dzień powszedni przez siebie wybrany. Taki dokument, pozwalający w dowolnym czasie zyskiwać odpust zupełny, był na początku XIX wieku bardzo rzadko spotykany[300].

Ponadto Papież Pius VII w 1806 roku udzielił licznych odpustów dla członków bractwa Trójcy Przenajświętszej w Prostyni[301].

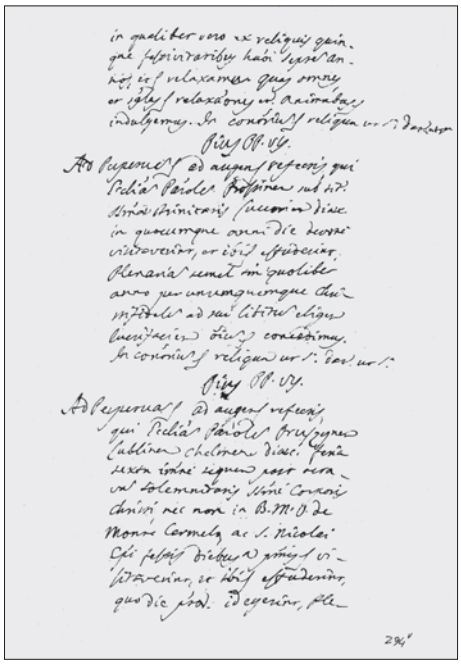

Dokument Ojca Świętego Piusa VII, który udziela odpustu zupełnego wszystkim, którzy kiedykolwiek nawiedzą sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni
Źródło: ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1806, sygn. 145, s. 294v.

W zakrystii wisiały w ramkach odpisy tychże dekretów papieskich[302]. Zostały one zniszczone, podobnie jak dokumenty z 1513 roku, przy zburzeniu kościoła w 1944 roku. Jednak wzmianki o dokumentach i treść przywilejów zachowały się w Tajnym Archiwum Watykańskim i w księdze bractwa Trójcy Przenajświętszej[303]. Spis odpustów nadanych kościołom prostyńskim zawierają także inwentarze parafii z 1893 i 1919 roku[304].

← Ad Perpetua[m] adaugens refectis qui Eccl[es]iam Paro[chia]lem Prostinen[sem] sub tit[ulo] SSmae Trinitatis Lucceorien[sis] Dioec[esis] in quocumque anni die devote circumven[ient]ur, et ibidem effuderint Plenariam semel in quolibet anno per unumquemque Christifideliter ad rem liberum aliquot lucrifacen[dam] omnis concedimus. In [...concordia]. Reliqu& ut. S[upra]. Dat ut S[upra]. [1 aprilis 1806]"; tekst dokumentu zachował się w: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903.

300 Por. ks. A. Arndt SJ, *Odpusty – Podręcznik dla duchowieństwa i wiernych*, Kraków 1890, s. 360-385.

301 ASV, Perpetue da Registro, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1800–1844, sygn. 10, s. 30v: „R. Card. Braschius de Honestis. Pro Confra[ternita]te Archiconfra[ternitatis] nunct. Sub titulo SSmae Trinitatis [...]. In Eccl[es]iae Paro[chia]li Prostinensi sub T[itulo] eiusdem SSmae Trinitatis Luceorien[sis] Dioec[esis] omnia ad libret. applicatas datt S. M. M. P[ap]a. 1[m]o ap[ri]lis 1806"; treść dokumentu zachowała się w: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903. Zob. aneks nr 7, s. 668-670. Zob. także rozdział o bractwie Trójcy Przenajświętszej, s. 387-396.

302 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.

303 Tamże.

304 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122; ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919.

Odpusty jako uroczystości kościelne oraz pielgrzymki do Prostyni

Po objawieniach św. Anny w 1510 roku pątnicy przybywali na to święte miejsce w różnych intencjach. W Księdze Cudów są zapisane uzdrowienia osób z Drohiczyna, Lublina, Lwowa, Parczewa, Poznania, z ziemi drohickiej i bielskiej, z Pomorza, Żmudzi, Prus oraz wielu innych miejscowości[305]. Wśród pielgrzymów byli wojewodowie i biskupi, szlachta, mieszczanie i włościanie. Wieść o objawieniach św. Anny i cudach w małej nadbużańskiej miejscowości dotarła także na dwór królewski i, jak już wspomniano, w 1547 roku przybyła na to miejsce królowa Bona Sforza[306].

Prostyń stała się licznie nawiedzanym miejscem pielgrzymkowym. Tym bardziej, że w XVI wieku było to jedno z nielicznych, jeśli nie jedyne, sanktuarium na Podlasiu[307]. W drugiej połowie XVII wieku nieco mniej pielgrzymów przybywało przed Tron Łaski. Było to spowodowane epidemiami, które wtedy pustoszyły Podlasie i Mazowsze, jak również najazdem szwedzkim. Na przełomie XVII i XVIII wieku w dalszym ciągu, chociaż w mniejszej ilości, przybywali tu pątnicy, czego dowodem jest znaczna liczba wotów w spisie z 1737 roku[308]. W XVIII wieku wiele osób przybywało na to miejsce z sąsiedniej diecezji płockiej z okazji misji prowadzonych przez księży lazarystów[309]. Szczególny zaś rozwój ruchu pielgrzymkowego datuje się po 1776 roku, kiedy to Stolica Apostolska nadała sanktuarium przywilej czterdziestogodzinnego nabożeństwa związanego z odpustem Trójcy Przenajświętszej[310]. Nie bez znaczenia było i to, że potwierdzono także odpusty dla kościoła św. Anny[311].

---

305 APP, Księga Cudów..., s. 5nn.

306 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 52: „Spisy inwentarza kościelnego wspominają z roku 1636 i 1775, że królowa Bona nawiedziła miejsce objawienia się świętej Anny w 1547 r., że modliła się w obydwóch kościołach przeszło godzinę, złożyła w ofierze kilka sztuk aparatów kościelnych".

307 Kult Matki Bożej w Kodniu rozpoczyna się od 1631 r., w Leśnej Podlaskiej od 1683 r., a w Woli Gułowskiej od znalezienia obrazu w XVII w. Zob. *Z dawna Polski Tyś królową...*, s. 50-53, 362-367, 631-634. Na terenie diecezji drohiczyńskiej kult Maryjny w sanktuarium ostrożańskim datuje się od 1660 r., a w Miedznie od 1726 r. Por. ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Ostrożanach*, Drohiczyn 1986; ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznie*, Drohiczyn 1996.

308 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 122-125v. Zob. rozdz. o wotach.

309 AMK, Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 303/1781.

310 APP, Akta najdawniejsze..., Thomas de Stuart Halyburton... – 1799 [Potwierdzenie Czterdziestogodzinnego nabożeństwa dla parafii Prostyń], nr 20: „Expositum nobis est pro parte Dilectionis tua [ks. Pawła Langi] Qualiter ad mentem Procesus olim Illmi et Re[vere]nd[issi]mi Dni Felicis Pauli Turski Episcopi Luceoriensis et Brestensis Die prima Mensi Junij anno 1777. De peragenda devotione Quadraginta horarum Indulgentijs a Sancta Sede Apostolica die quarta Mensis Maij anno 1776 perpetuis futuris temporibus [...]".

311 →

Na początku XIX wieku ks. Paweł Langa uzyskał u Ojca Świętego Piusa VII kolejne przywileje odpustowe dla kościołów prostyńskich[312]. Na skutek tego zwiększyła się liczba pielgrzymów. Najwięcej przybywało na odpust Trójcy Przenajświętszej, a trochę mniej na odpust św. Anny (26 lipca). Jednak pątnicy zazwyczaj nawiedzali obydwa kościoły.

Kiedy w 1860 roku postawiono nowy murowany kościół parafialny, ruch pielgrzymkowy osiągnął swe apogeum. Prostyń była miejscem, *„do którego lud pobożny z dalekich nawet zwykł się stron gromadzić"*[313]. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego* podaje, że kościół prostyński był *„słynny z odpustu na św. Trójcę, gromadzącego dziesiątki tysięcy pobożnych [...]"*[314] pielgrzymów. Być może na ich wzrost w drugiej połowie XIX wieku wpłynął fakt, iż dwa sanktuaria podlaskie – Kodeń i Leśna Podlaska – władze carskie zamieniły na cerkwie prawosławne[315]. Wśród pielgrzymów było wielu prześladowanych unitów, którzy tutaj przystępowali do sakramentów świętych. Jeden z misjonarzy z końca XIX wieku, ks. J. Grudzewski, napisał, że rocznie podczas odpustów prostyńskich unici zawierali około stu dziewięćdziesięciu związków małżeńskich i chrzcili dwieście sześćdziesięcioro dzieci[316]. O szerokim oddziaływaniu sanktuarium prostyńskiego świadczy też fakt, że w latach 1895–1898 do bractw Trójcy Przenajświętszej i św. Anny zapisali się pielgrzymi z ponad dwustu dwudziestu miejscowości[317]. Na Podlasiu i Mazowszu, na wschód od Wisły, aż

---

311 APP, Akta najdawniejsze..., Potwierdzenie nadania odpustu św. Anny – 1777, nr 24: „Felix Paulus Turski Dei et Apostolice Gratia Episcopus Luceoriensis [...] Quia Nos inhierendo tenori Brevis Illmi Domini Nostri Pii VI Pontificis maximi feliciter regnantis de abrogatione festorum sub die vigesima tertia mensis maji anno millesimo septingentesimo septuagesimo quinto editi, facultatiq[ue] et potestati Nobis eodem Brevi attributate insistendo, precibus item in ordine designationis Patroni pro Ecclesia parochiali Prostinensi in Decanatu Vęgroviensi Palatinatu Podlachiae Dioecesis Nostrae constituata Nobis humiliter porrectis deferendo, Patronam hujus Ecclesiae Sanctam Annam cultum principaliorem obtinentem designavimus [...]"; ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 235, 245.

312 ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1805, sygn. 143, s. 172; tamże, s. 196v; tamże, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1806, sygn. 145, s. 294v; tamże, Perpetue da Registro, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1800–1844, sygn. 10, s. 30v.

313 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 15 III 1867. Korespondencja urzędowa.

314 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1888, s. 63.

315 T. Krawczak, *W szlacheckim zaścianku...*, s. 213-214.

316 BN, Dział Rkps, J. Grudzewski, Wspomnienia dotyczące misji jezuickich wśród unitów, sygn. V 5989, s. 105; K. Maksymiuk, *Opieka duchowieństwa katolickiego*, [w:] *Unici Podlascy. Martyrologia Unitów Podlaskich w świetle najnowszych badań naukowych*, red. J. Skowronek, U. Maksymiuk, t. I, Siedlce 1996, s. 163-164; J. Kazimierski, *Walka unitów na Podlasiu* (1836–1905), „Prace archiwalno-konserwatorskie na terenie województwa siedleckiego", z. 8, Siedlce 1993, s. 61-62.

317 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spisy członków.

do obecnej granicy z Białorusią, prawie ze wszystkich parafii przybywali pielgrzymi na odpust Trójcy Przenajświętszej do Prostyni. Odpusty w miejscach wsławionych cudami stanowiły dla okolicznej ludności największą uroczystość obok Bożego Narodzenia i Wielkanocy[318]. Ponadto w XIX wieku zauważa się, że pielgrzymki przybrały na Mazowszu i Podlasiu większe niż wcześniej rozmiary.

Pątnicy przybywali w tzw. kompaniach, grupach liczących od kilkunastu do kilku tysięcy osób. Na przedzie większych kompanii niesiono krzyż, czasem chorągwie. Kiedy pielgrzymi dochodzili do sanktuarium, przybywających witał ksiądz proboszcz.

Opis jednej z kompanii zawiera „Gazeta Świąteczna" z 2 VII 1905 roku: „*W Prostyni, wsi kościelnej w powiecie węgrowskim, guberni siedleckiej, przypada odpust na Świętą Trójcę. W tym roku z powodu ogłoszonej wolności wiary, odpust ten odbył się z niezwykłą uroczystością. Z Broku, z drugiej strony rzeki Bug, przybyła po raz pierwszy od wielu lat kompania w liczbie 6000 osób. Wspaniały to był widok, gdy cała ta rzesza zbliżała się, śpiewając pieśń nabożną przy towarzyszeniu wiejskiej kapeli, a ze wszystkich oczu płynęły łzy rozrzewnienia, jak potok wezbrany, za krzyżem szła gromadka dzieci pięknie ubranych, w komeżkach i pelerynkach pąsowych, z liliami w ręku, dalej młodzież, do stu trzydziestu młodzieńców i dziewcząt z chorągwiami, a wszyscy w bieli, bo młodzieńcy w komżach, a dziewczęta w białych sukniach. Za księdzem zaś przewodniczącym szedł żywy łańcuch z 600 trzymających się za ręce mężczyzn i w końcu lud rozmodlony, a wszystko w porządku pięknie, uroczyście. Wspomnienie tej procesji pozostanie w pamięci wszystkim tym, którzy ją widzieli. A było tam [w Prostyni] ludu do 50 000 z guberni siedleckiej, grodzieńskiej i łomżyńskiej, ale też i z dalszych, nawet bardzo dalekich stron*"[319].

Kompanie przychodziły także z innych miejscowości. Parafianie Zuzelscy, a wśród nich Wyszyńscy, udawali się na odpust do Prostyni procesjonalnie – z chorągwiami, obrazami, krzyżami, a nawet bębnami[320]. Ks. Jan Jakubik w książce o sanktuarium Maryjnym w Łazówku napisał z dumą, że: „*Kompanie idące zza Buga do Prostyni na odpust szły zawsze przez Łazówek i do Matki Boskiej wstępowały*"[321]. W protokole wizytacji kanonicznej z 1919 roku

---

318 M. Biernacka, *Wsie drobnoszlacheckie...*, s. 142, przypis 96.

319 A. W., *Z Prostyni*, „Gazeta Świąteczna", rok XXV, 27(1278)/1905, s. 3. Na końcu jest wzmianka o organizatorze pielgrzymki: „Można powiedzieć, że sercem i duszą kompanii z Broku był ks. Włodzimierz Będowski, tamtejszy wikariusz, za co mu też pątnicy z głębi serc «Bóg zapłać» składają".

320 APZuz, Wspomnienia Janiny Jurkiewicz z d. Wyszyńskiej, nr 4, s. 24.

321 Ks. J. Jakubik, *Łazówek – cudowna miejscowość na Podlasiu, Jednodniówka Jubileuszowa wydana z okazji 25-lecia restytuowanej parafii*, Jelenia Góra 1946, s. 35.

ks. bp Henryk Przeździecki stwierdził, że do sanktuarium przybywało wtedy około trzydzieści tysięcy pątników[322].

Wśród pielgrzymów były także osoby dziś już wyniesione na ołtarze, m.in. bł. Angela Truszkowska, założycielka zgromadzenia sióstr felicjanek. Ona to, odwiedzając siostry w Ceranowie, poszła razem z nimi na odpust Trójcy Świętej[323]. Prawdopodobnie pielgrzymował do Prostyni także bł. ks. Michał Woźniak, który był proboszczem w niedalekiej Kamionnie (1920–1923)[324]. Tym bardziej, że z Kamionny licznie przybywali tu pątnicy[325]. Bł. ks. Edward Grzymała zapewne bywał również na odpustach w sanktuarium. Pochodził on bowiem z miejscowości Kołodziąż, sąsiadującej z parafią Prostyń[326]. W tym miejscu nie sposób nie wspomnieć, iż siostra Tobiana Sobotka, będąca przez wiele lat przełożoną Sióstr Sercanek posługujących Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II, dobrze zna sanktuarium prostyńskie. Siostra Tobiana, pochodząca z parafii Węgrów, jeszcze jako dziecko udała się z pierwszą w swoim życiu pielgrzymką do... Prostyni. Potem uczestniczyła w wielu innych pielgrzymkach, posługując Ojcu Świętemu we wszystkich Jego podróżach apostolskich.

Na czas odpustów Trójcy Przenajświętszej i św. Anny wyludniały się wioski w okolicznych parafiach[327]. By zdążyć na niedzielę, niektórzy pielgrzymi szli już od czwartku. W piątek rano przybywały duże kompanie. Tego dnia o godzinie 18.00 nieszporami zaczynało się czterdziestogodzinne nabożeństwo[328]. Przez kolejne noce było czuwanie w kościele i, jak napisał na początku XX wieku ówczesny proboszcz ks. Obłoza, *„Pieśni nabożne bezprzestannie lud śpiewał dniami i nocami"*[329]. W sobotę, co dwie-trzy godziny odprawiane były Msze święte, a wieczorem nieszpory. Na te święte dni zawieszano naukę w szkole, a budynek szkolny zamieniał się na dom pielgrzyma. Mieszkańcy

322 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 4-5.

323 APP, Relacja s. Tarcyzji, felicjanki z Ceranowa.

324 Por. ks. L. Królik, *Sługa Boży ks. Michał Woźniak (1875–1942)*, [w:] *Męczennicy za wiarę 1939–1945. Duchowni i świeccy z ziem polskich, którzy prześladowani przez nazizm hitlerowski dali Chrystusowi ofiarą życia świadectwo miłości*, red. W. M. Moroz, A. Datko, Warszawa 1996, s. 227-228.

325 APKam, Księga Bractwa SSS. Trójcy przy Kościele w Kamionney (1858–1939); APKam, Księga Zebrań Bractwa Straży Honorowej Najsłodszego Serca Pana Jezusa. Kamionna 1927, s. 105; APP, Księga Zgromadzenia III Zakonu św. Franciszka w Kamionnie. W 1938 r. w pielgrzymce do Prostyni wzięło udział osiemset osób.

326 R. Floryszczyk, *Sługa Boży z Kołodziąża*, „Niedziela Podlaska", 21(231)/1999, s. III.

327 Cz. Wycech. *Wspomnienia 1905–1939*, Warszawa 1969, s. 27. Także Czesław Wycech z parafii Sadowne, późniejszy działacz ludowy w PRL, jako dziecko przyjeżdżał na odpusty do Prostyni.

328 APP, Relacja Czesławy Jakubik.

329 APP, Kronika, s. 30.

wioski gościnnie przyjmowali pątników, którzy nocowali w domach, w stodołach, a także na pobliskich łąkach.

W myśl słów psalmisty „[...] *obchodzę Twój ołtarz Panie*, [...] *by rozpowiadać wszystkie Twoje cuda*" (Ps 26, 6-7), pielgrzymi starali się obejść na kolanach ołtarz główny, w którym stała Cudowna Statua Trójcy Przenajświętszej. Był to czas przedstawiania Bogu intencji, z jakimi przybyli poszczególni pielgrzymi do sanktuarium[330]. Od wieków kultywowany był także obrzęd tzw. koronacji, czyli błogosławieństwa koroną św. Anny[331]. Po głównej Mszy świętej – sumie, procesja szła wokół kościoła. Niesiono wtedy oprócz Najświętszego Sakramentu, chorągwi i feretronów, pątnicze krzyże, z którymi przyszły kompanie pielgrzymów. Krzyży takich było czasem kilkadziesiąt. Nabożeństwo czterdziestogodzinne i uroczystości odpustowe kończyły się w poniedziałek Mszą świętą o godzinie 12.00 [332].

Na przełomie XIX i XX wieku przy okazji odpustu był w Prostyni także duży jarmark. Jedną z atrakcji dla dzieci stanowiła karuzela. Wśród drobiazgów i pamiątek sprzedawano kozy z ciasta, które kupowali niemalże wszyscy pielgrzymi. Na odpust przybywało także wielu ubogich. Niektórzy z nich żebrali przy kościele, choć, jak podaje jeden ze świadków, nie wszyscy byli autentycznie w potrzebie[333].

Pielgrzymi z parafii Winna Poświętna – 1937 r.
Źródło: Zbiory prywatne ks. Adama Niewiarowskiego.

Od 1930 roku proboszczowie prostyńscy zaczęli bardziej posługiwać się urządzeniami technicznymi. Na uroczystość Trójcy Przenajświętszej zainstalowano trzy tzw. gigantofony z firmy Mareszerego[334]. Pozwoliło to rzeszy wiernych zgromadzonych przed świątynią lepiej uczestniczyć w nabożeństwach i lepiej słyszeć głoszone Słowo Boże.

330 Por. APP, List ks. bp. Wacława Skomoruchy, Siedlce 3 XII 1997.

331 ADS, D-138, Stan Teraźnieyszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 14: „Korona srebrna, którą podczas odpustu kładą ludziom na głowy"; APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122: „Korona srebrna do kładzenia na głowy pielgrzymom na odpust przybywającym".

332 APP, Relacja Czesławy Jakubik.

333 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 56-58.

334 APP, Kronika, s. 35.

Jednym z najtragiczniejszych wydarzeń w dziejach sanktuarium było w 1944 roku zburzenie kościoła przez Niemców. Dziekan węgrowski napisał w protokole wizytacyjnym: „*Z dużego tego kościoła, ozdobionego niedawno piękną polichromią, przy którym gromadziło się z trzech dyecezyi na odpust św. Trójcy nieraz do dwudziestu tysięcy pątników, została tylko kupa gruzów*”[335]. Jednak pomimo, że nie było do 1954 roku nowej świątyni, to w dalszym ciągu licznie przybywali tu pielgrzymi. Jedna z pątniczek, Barbara Krzemińska, pochodząca z miejscowości Guty, tak wspomina czas powojenny w dziejach sanktuarium: „*Szczególnie uroczyście był obchodzony Odpust Świętej Trójcy. W mojej rodzinie rodzice przykładali wielką wagę do potrzeby uczestniczenia w tej uroczystości. Od dłuższego czasu liczono niedziele po Wielkanocy. Przygotowywano się duchowo. Wcześniej spowiedź święta w kościele Narodzenia NM Panny w rodzinnej parafii w Kosowie Lackim, aby pielgrzymować w stanie łaski uświęcającej, aby z godnością móc przyjąć do swojego serca Pana Jezusa w stóp Świętej Trójcy [...] Szliśmy pełni radości [...]. Odmawialiśmy pacierz, modlitwy, śpiewaliśmy godzinki do Najświętszej Maryi Panny, pieśni, różaniec święty. [...] Dużo było pątników, więc cały kościół był wypełniony oraz plac wokół kościoła. [...] siedzieliśmy na trawie – z Mamą i moją siostrą i bratem – od strony wschodniej kościoła. Mama klęczała zatopiona w głębokiej modlitwie. My też – jak na nasz wiek – staraliśmy się modlić w skupieniu. A było o co prosić Świętą Trójcę i za co dziękować. Oczywiście modlitwy te zanosiliśmy przez przyczynę św. Anny Prostyńskiej – naszej Babci. W tym czasie usłyszałam głos kapłana. Mama mówiła, że był to ks. Wyszyński, późniejszy Prymas Polski. Powiedział do zgromadzonych, że możemy się rozsiąść, aby móc wygodniej wsłuchać się w jego opowieść o historii sanktuarium i cudach związanych z tym miejscem. Pozwolił nawet jeść kanapki i obwarzanki. Na pewno widział zmęczony już podróżą «lud Boży», jak zwykł zwracać się do wiernych. Z zainteresowaniem słuchaliśmy tej przepięknej, cudownej opowieści. Z pewnością odbierałam tę opowieść po dziecinnemu, choć już wcześniej wiele razy nasza Mama opowiadała nam o cudach w Prostyni, o Świętej Trójcy i o św. Annie*”[336].

W 1957 roku wikariusz generalny diecezji siedleckiej, ks. J. Ryster, pisał: „*Uroczystość Trójcy Przenajświętszej od niepamiętnych czasów obchodzona jest*

---

335 APP, Liber visitationis..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 6 VII 1946, s. 23v. Polichromię wykonano w latach międzywojennych właśnie „ze względu na wielki napływ ludu do Prostyni do cudownego wizerunku Świętej Trójcy”. Zob. tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 14 X 1934, s. 12-12v.

336 APP, Barbara Krzemińska, Wspomnienia pątniczki do Sanktuarium Św. Trójcy i Św. Anny w Prostyni.

w Prostyni w sposób niezwykle uroczysty, gromadząc liczne rzesze pobożnych przybywających nawet z najdalszych okolic"[337]. Rocznie ponad 7 tys. osób przystępowało podczas odpustów do spowiedzi. Dlatego Kuria Diecezjalna wyznaczała kapłanów do pomocy w spowiadaniu wiernych. Decyzję motywowano właśnie tym, że na odpusty przychodzą liczni wierni z powiatów węgrowskiego, sokołowskiego, siedleckiego „*[...] oraz z sąsiednich parafji Dyecezyi Łomżyńskiej, Płockiej i Warszawskiej*"[338]. Ks. bp Ignacy Świrski w pierwszym rzędzie wyznaczał księży z dekanatu węgrowskiego, ale proszono też o posługę duszpasterzy z dekanatów: międzyrzeckiego, łukowskiego, a nawet bialskiego, skąd furmanką trzeba było jechać dwa dni[339]. Jeden ze świadków tych wydarzeń wspomina: „*Pamiętam, że w piątek, jak przychodziły kompanie na odpust to dzwony nie przestawały bić. A kompanie po 200-300 osób przychodziły czy przyjeżdżały furmankami spod Lublina, Krakowa, a nawet Lwowa. Po księży wyjeżdżało się furmankami do pociągu i na odpuście było około stu księży*"[340].

O znacznym ruchu pielgrzymkowym wspomina ks. bp Ignacy Świrski w liście do Papieża Pawła VI w związku ze staraniami podniesienia kościoła do rangi Bazyliki Mniejszej[341]. Tenże biskup siedlecki w liście do kard. Stefana Wyszyńskiego napisał, że podczas odpustu Świętej Trójcy, przybywa tu z całej Polski wielka liczba pielgrzymów: „*50 księży zasiada w konfesjonałach, aby słuchać spowiedzi przez całą noc. Jednocześnie w kościele odbywają się modły w ciągu nocy i następnego dnia*"[342]. W diecezji siedleckiej tutejszy kościół odgrywał znaczącą rolę. Podczas obchodów Milenium Chrztu Polski w 1966 roku, Prostyń była jednym z dwunastu sanktuariów wyznaczonych przez ks. bp. Ignacego Świrskiego, gdzie można było przez cały rok uzyskać odpust zupełny[343].

---

337 ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa, Wyznaczenie spowiedników – 1955.

338 Tamże, Wyznaczenie spowiedników – 1957; por. APP, K. M. Lipka, Zbiór wierszy, Pieśń o Prostyni. Zob. aneks nr 27, s. 741-743.

339 ADD, APProst, III/Q/1, Wyznaczenie spowiedników – 1955–1958.

340 APP, Relacja Henryka Wujka.

341 ADD, APProst, III/Q/1, List ks. bp. Ignacego Świrskiego do Papieża Pawła VI, 1545/67: „Beatissime Pater [...] Quapropter ecclesia paroecialis in Prostyń sanctuarium censeri potest in cuncta dioecesi Podlachiensi primarium et religiosae vitae centrum, multum fidei propagandae profuturum. Ad cultum igitur Sanctissimae Trinitatis promovendum, fidelium pietatem augendam necnon obsequium atquae in Sedem Apostolicam quam maximam observantiam firmandam humillime petimus, ut SANCTITAS VESTRA Sanctissimae Trinitatis Prostyniensis sanctuarium titulo Basilicae Minoris condecorare dignetur [...]. +Ignatius Świrski".

342 ADD, APProst, III/Q/1, List ks. bp. I. Świrskiego do kard. S. Wyszyńskiego, Siedlce 29 VII 1967.

343 Ks. bp I. Świrski, *Jubileusz Tysiąclecia Chrztu Polski w diecezji siedleckiej czyli podlaskiej*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXXV, nr 5/1966, s. 112-113.

W latach 70. w dalszym ciągu przybywało wielu pielgrzymów. Ks. bp Wacław Skomorucha na zakończenie odpustu Trójcy Świętej napisał: „*Na Sumie – w czasie Mszy świętej, odprawianej przez ks. Czesława Mazurka – do wielkiej rzeszy pielgrzymów wygłosiliśmy Słowo Boże*”[344]. W 1979 roku alumni drugiego kursu Wyższego Seminarium Duchownego w Siedlcach, na wstępie drogi kapłańskiej przyjechali na rekolekcje do Prostyni. Jednego dnia odprawili drogę krzyżową na terenie obozu w Treblince, a w drugim dniu była Msza święta w prostyńskim kościele. Historię sanktuarium opowiedział pielgrzymom ks. Józef Ruciński. W zorganizowaniu rekolekcji pomógł al. Sylwester Gałach, pochodzący z tutejszej parafii, który wtedy był właśnie na drugim roku studiów seminaryjnych[345]. W 1984 roku, następnego dnia po święceniach kapłańskich, dwóch neoprezbiterów z tego kursu celebrowało Msze święte przed Cudowną Statuą Trójcy Przenajświętszej w Prostyni[346].

Od lat 90. Nabożeństwo Czterdziestogodzinne odbywa się w następującym porządku: rozpoczyna się w piątek wieczorem Mszą świętą i procesją eucharystyczną. W sobotę Msze święte są zazwyczaj w godzinach 7.00, 11.00 i 18.00. Między nimi ma miejsce adoracja Najświętszego Sakramentu prowadzona przez różne wioski oraz grupy zawodowe i społeczne. O godzinie 20.00 młodzież adoruje Jezusa Chrystusa. Od 1989 roku tradycją stała się droga krzyżowa z lampionami na zewnątrz kościoła o godzinie 22.00[347]. Starym zwyczajem o północy jest sprawowana uroczysta Msza święta ku czci Trójcy Przenajświętszej. W niedzielę Msze święte są w godzinach: 8.00, 10.00, 12.00 z procesją eucharystyczną wokół świątyni i o 18.00. W poniedziałek celebruje się Eucharystie o 7.00, 9.00 i 12.00 z procesją na zakończenie Czterdziestogodzinnego Nabożeństwa. W poniedziałki uczniowie szkół, znajdujących się na terenie parafii, często mają wolne od zajęć, aby móc uczestniczyć w zakończeniu uroczystości odpustowych[348]. Prawie zawsze Pasterce lub głównej Mszy świętej, tzw. Sumie, przewodniczył ks. bp Jan Mazur, ordynariusz siedlecki, lub ks. bp Wacław Skomorucha[349]. Po włączeniu parafii do diecezji drohiczyńskiej uroczystościom przewodniczyli: na początku księża biskupi Wła-

---

344 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji biskupiej ks. bp. Wacława Skomoruchy, Prostyń 6 VI 1971, s. 53v.

345 APP, Relacja ks. Henryka Bałdygi.

346 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenia m.in. z: 24 VI 1984: „O 18.00 będzie uroczysta Msza koncelebrowana przez dwóch neoprezbiterów, którzy pragną odprawić również Mszę św. na początku swego kapłaństwa przed Trójcą Św. Prostyńską”.

347 APP, Kronika, s. 42; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia m.in. z:14 V 1989.

348 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia m.in. z: 4 VI 1995.

349 Por. ks. Z. Młynarski, *Modlitewnik Prostyński*..., s. 7.

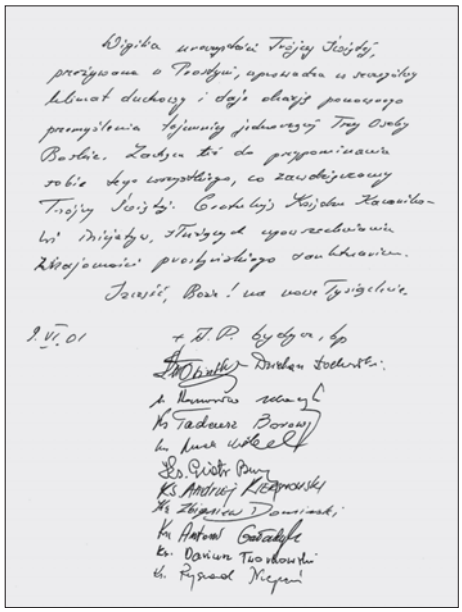

Wpis ks. bp. A. Dydycza
i kapłanów diecezji drohiczyńskiej
do Złotej Księgi Pielgrzymów
Źródło: APP, Złota Księga Pielgrzymów.

dysław Jędruszuk i Jan Chrapek, a następnie ks. bp Antoni Dydycz[350].

W gronie pielgrzymów są tacy, którzy około sześćdziesięciu razy, albo nawet trzydzieści lub czterdzieści lat z rzędu, przybywali do prostyńskiego sanktuarium na odpusty[351]. W drugiej połowie XX wieku zauważa się stopniowe zmniejszenie ruchu pielgrzymkowego. O ile na początku wieku przeciętnie na odpustach bywało dwadzieścia-trzydzieści tysięcy pątników, o tyle już w ciągu ostatnich dwudziestu lat XX wieku bywały odpusty Trójcy Przenajświętszej, na których nie było nawet dwóch-trzech tysięcy pielgrzymów[352]. Wynika to między innymi z tego, że utrwalił się nowy zwyczaj. Do tej pory pielgrzymi przybywali głównie na odpusty, a w ostatnich latach przyjeżdżają tu w ciągu całego roku[353].

Od Roku Jubileuszowego do sanktuarium prostyńskiego przychodzą na odpust św. Anny piesze pielgrzymki, w których biorą udział parafianie, jak i mieszkańcy okolicznych miejscowości[354]. Odradza się w ten sposób tradycja tzw. kompanii, które wędrowały do Prostyni. I tak w 2003 roku np. z nadbużańskich Rytel przyszły dwieście czterdzieści dwie osoby.

---

350 K. R. Prokop, *Pasterze i rządcy diecezji mińskiej, pińskiej i drohiczyńskiej*, Drohiczyn 2006, s. 241-282; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 21(283)/2000, s. IV; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 29(448)/2003, s. IV.

351 APP, Lista pielgrzymów. Krysiak Helena pielgrzymowała ponad 60 razy, Puchała Roman z Kosowa Lackiego ponad 60 razy, Weronika Karpińska ok. 50 razy, Mieczysław Ździeborski z Sokołowa Podlaskiego ponad 40 razy, Teodorczuk Franciszek ponad 40 razy, Stanisław Niepiekło ze Skibniewa ponad 30 razy, Stanisława Kietlińska z Warszawy ok. 30 razy, Cecylia Twarowska z Twarogów, parafia Perlejewo, ponad 20 razy.

352 Por. APP, K. M. Lipka, Zbiór wierszy, Odpust Trójcy Świętej w Prostyni dawniej i dziś.

353 APP, Złota Księga [Pielgrzymów]. Do tradycji weszła już pielgrzymka ułanów, którzy jadąc na Jasną Górę, nawiedzają sanktuarium prostyńskie. Por. G. Dąbkowska, *Hej hej Ułani – Malowane Dzieci...! Pielgrzymka Pułku Kawalerii do Prostyni*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 17(17)/2000, s. 4.

354 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 21 VII 2002; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 33(295)/2000, s. IV.

W gronie przybywających na to święte miejsce nie brak także księży biskupów, posłów, senatorów, wójtów i burmistrzów. Do Prostyni licznie przybywają również rodziny spodziewające się potomstwa, aby polecić się św. Annie – matce Bożej Rodzicielki. To sprawia, że sanktuarium ma charakter bardzo rodzinny, co wyraża się w pieśni: „*Święta Anno uproś wnuka, niech ma każdy czego szuka*". Prostyń to szczególne miejsce również dla rolników, ponieważ św. Anna objawiła się kobiecie pracującej na roli. Prostyńskie sanktuarium ma znaczenie ekumeniczne, szczególnie dla wszystkich chrześcijan, którzy są ochrzczeni w Imię Trójcy Świętej. Bliskie jest ono także osobom życia konsekrowanego, ponieważ św. Anna zechciała ukazać się jako siostra zakonna[355]. Oprócz Podlasiaków przybywają tu ludzie z całej Polski, od „Bałtyku po gór szczyty" i od Śląska, Wielkopolski po wschodnią granicę. Przed Cudowną Statuą modlili się także Rosjanie, Ormianie, Białorusini, Ukraińcy, Włosi i Francuzi, o czym świadczy Złota Księga Pielgrzymów.

Tak więc wzgórze prostyńskie od pięciu wieków stanowi prężny ośrodek życia religijnego[356].

TRADYCJA KÓZ PROSTYŃSKICH

Niemalże wszyscy, którzy od wieków przybywali do sanktuarium kupowali na pamiątkę tzw. kozy prostyńskie. Wykonywane są one z ciasta. Mają kilka centymetrów wysokości, często są lukrowane i malowane. Przypisywano im znaczenie ciasta obrzędowego, stosowanego na Kurpiach i Podlasiu.

Tradycja wykonywania kóz prostyńskich ma bogatą historię i jest związana z Cudowną Statuą. Najprawdopodobniej na początku XVI wieku biskup łucki Paweł A. Holszański ofiarował do Prostyni rzeźbę Trójcy Przenajświętszej. Jego wysłannicy, aby przekazać cenny dar, przypłynęli z Janowa Podlaskiego do Prostyni rzeką Bug, która stanowiła wtedy najbezpieczniejszy środek komunikacji. Według tradycji, kiedy figura Trójcy Przenajświętszej dotarła już do Prostyni, pierwsze miały zobaczyć ją kozy pasące się na nadbużańskich łąkach. Na widok przybyszów zaczęły beczeć. Tym wzbudziły zainteresowanie mieszkańców wioski, którzy przybyli aby zobaczyć co się dzieje. I w ten sposób po raz pierwszy ujrzeli Cudowną Statuę podarowaną im przez ich biskupa i zanieśli ją do kościoła[357].

---

355 Al. P. Rytel-Andrianik, *Sanktuarium Trójcy Świętej w Prostyni*, „Niedziela", 25/2000, s. 18.

356 Por. APP, List ks. bp. Wacława Skomoruchy, Siedlce 3 XII 1997; APP, List ks. bp. Edwarda Samsela, Ełk 30 XII 1998.

357 →

Zwyczaj sprzedawania kóz prostyńskich jest związany również z Unitami Podlaskimi. Kiedy ukazem carskim nastąpiła cywilna kasata kościoła grekokatolickiego, wierni wschodniego obrządku licznie przybywali na odpusty do Prostyni. Tu przystępowali do sakramentów świętych. Dla zmylenia urzędników carskich wcielali się w rolę handlarzy kóz, bo przy okazji odpustów prostyńskich był jarmark. Kiedy jednak doszli do sanktuarium, zwierzęta zostawiali przy pobliskich drzewach, a sami szli do kościoła na modlitwę oraz do spowiedzi i Komunii świętej. Na pamiątkę postawy bohaterskich Unitów Podlaskich na odpustach w Prostyni nie może zabraknąć słynnych kóz.[358]

Trzecim motywem kultywowania tej tradycji jest fakt, iż herbem rodu Prostyńskich jest „półkozic". Tak więc te małe figurki z ciasta, obecne na odpustach, mają bardzo głęboką i symboliczną wymowę.

Kozy prostyńskie
Fot. APP

„Kozy prostyńskie" stały się bardzo popularne nie tylko na Podlasiu i Mazowszu, ale także w całej Polsce[359]. Razem z polskimi misjonarzami dotarły nawet na inne kontynenty. Na wielu plebaniach oraz w domach biskupich można spotkać wypieczone z ciasta kozy z Prostyni. Miała je w swoim domu także rodzina Wyszyńskich z Zuzeli[360]. Trafiły one również do apartamentów Ojca Świętego Jana Pawła II w Watykanie[361].

---

[357] W związku z tym, że nie zachował się dokument, mówiący o sposobie w jaki Cudowna Statua znalazła się w Prostyni, powstawało przez wieki wiele podań i legend związanych z przypłynięciem Tronu Łaski. Stanowią one barwną otoczkę faktu, który zapewne miał miejsce. Zob. rozdział o Cudownej Statui. Por. APP, Kronika, s. 32; APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 11-12.

[358] Ks. Z. Młynarski, *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Róże Maryi", 6/1975, s. 23; por. Tenże, *Modlitewnik Prostyński...*, s. 5.

[359] K. Saysse-Tybiczyk, *Na Mazowszu*, Kraków 1964, s. 126; *Mały przewodnik po trasach turystycznych w powiecie ostrowskim. Informator turystyczny śladami walk i pamiątek historycznych oraz szlakiem nadbużańskim*, [b. red.], Ostrów Mazowiecka 2001, s. 55-56; M. Bartniczak, *Ostrów Mazowiecka i okolice. Panorama historyczno krajoznawcza*, Warszawa 1987, s. 247n.

[360] APZuz, Wspomnienia Janiny Jurkiewicz z d. Wyszyńskiej, nr 4, s. 24.

[361] APP, Relacja ks. Pawła Rytel-Andrianika.

ZWIĄZEK UNITÓW Z SANKTUARIUM

Unia Brzeska z 1596 roku zyskała wielu zwolenników na Podlasiu, w związku z tym powstały liczne parafie obrządku wschodniego utrzymujące łączność ze Stolicą Apostolską w Rzymie. Najbliżej Prostyni istniały dwie: w Ceranowie i Kosowie. Ceranowska cerkiew – jak wspomina dokument wizytacyjny z 1726 roku – była „*pod Tytułem S. Nicety*”[362]. W Kosowie cerkiew powstała w 1718 roku dzięki fundacji Wawrzyńca Kossowskiego[363]. Należeli do niej mieszkańcy Gut, Kosowa, Łomny, Nowej Wsi i Telaków. Nie była to duża parafia, ponieważ – jak pisze dziekan w 1757 roku – unici z Kosowa „*Ritum odmienili*”, przechodząc na wyznanie katolickie[364]. Im dalej jednak na południowy wschód, tym więcej ludności unickiej, np. w Sokołowie Podlaskim w 1757 roku – pięćset dziewięćdziesiąt sześć osób[365].

Kiedy władze carskie prześladowały unitów, diecezja podlaska odegrała ważną rolę w historii Kościoła ze względu na sprawę obrony Unii[366]. Na terenie Podlasia parafie grekokatolickie należały administracyjnie do diecezji chełmskiej. Podczas prześladowań unici uczęszczali do kościołów katolickich w diecezji podlaskiej[367].

Plan władz carskich był taki, aby na początku oddzielić unitów od łacinników, a następnie włączyć grekokatolików do kościoła prawosławnego[368]. Wiele światła na sytuację Unii rzucają wspomnienia byłych unitów[369] oraz książka ks. J. Pruszkowskiego, który zebrał świadectwa ich męczeństwa z Pratulina, Janowa Podlaskiego, a także z okolic Prostyni. Przykładem tego jest

---

362 APL, ChKGK [Wizytacje dziekańskie – 1726], sygn. 101, s. 363v-364. Proboszczem w tym czasie był ks. Jan Woroniecki; J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej w krajobrazie kulturowym Podlasia 1596–1996*, Białystok 1996, s. 49.

363 APL, ChKGK [Wizytacje dziekańskie – 1726], sygn. 101, s. 363-363v. Wizytator napisał, że fundacja została odnowiona, więc już wcześniej byli tu grekokatolicy; J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej...*, s. 49.

364 APL, ChKGK [Wizytacje dziekańskie – 1757], sygn. 109, s. 39-42v. W parafii było 69 osób: Chruszczewka – 24, Łomna – 23, Nowa Wieś – 14, Telaki – 6, Tosie – 2.

365 Tamże, s. 32-44.

366 Ks. F. Dudka, *Unia na Podlasiu*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok LVIII, nr 1-3/1989, s. 43-58.

367 Ks. J. Pruszkowski, [Podlasiak P. J. K.], *Janów Biskupi, czyli Podlaski. Z dawnych i współczesnych źródeł*, Kraków 1897, s. 371-372.

368 St. Arasymowicz, *Śladami Unitów Podlaskich*, [w:] *Biała Podlaska i Południowe Podlasie – przewodnik*, red. St. Arasymowicz i in., Biała Podlaska 1988, s. 45-48.

369 Ks. Z. Oziębło, *Wspomnienia byłych unitów*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok LVIII, nr 8-9/1989, s. 239-286.

Parafie Unickie na Podlasiu

Źródło: T. Popławski, Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturalnego w Białymstoku.

Grodzisk k. Sokołowa Podlaskiego, skąd za obronę proboszcza i nieprzyjęcie zarządzeń carskich dotyczących kasacji Unii, wielu ojców rodzin wywieziono na Syberię, a cztery osoby zginęły pod nahajkami oprawców. Podobna sytuacja była w Seroczynie i Łazowie. W parafii Rogów kozacy poranili dotkliwie dwie kobiety, które po roku zmarły pozostawiając: jedna pięcioro, a druga siedmioro dzieci (sierotami zajęli się z litości sąsiedzi, bo ojców tych dzieci wywieziono w głąb Rosji)[370].

Krwawe prześladowanie unitów spowodowało, że papież Pius IX w 1874 roku wydał specjalny list, w którym stanął w obronie grekokatolików. W 1884 roku przybyła do Rzymu delegacja unitów. Złożyli oni potajemnie na ręce Leona XIII prośbę do cara Aleksandra III, podpisaną przez dziewięć tysięcy trzystu dziewięćdziesięciu unitów, by im pozwolił wrócić do wiary ich ojców. Wtedy gazety włoskie zaczęły pisać o prześladowaniu unii na Podlasiu, a *„w Polsce Moskale, w odpowiedzi na to, rozpisywali się o wolności religijnej"*[371]. Prześladowania jednak trwały nadal[372]. W latach 80. XIX wieku zesłano na Sybir około tysiąc unickich rodzin[373]. W sumie około dwieście tysięcy osób wyznania grekokatolickiego siłą zapisano do Kościoła prawosławnego i uznano za Rosjan[374].

Do niszczenia Kościoła grekokatolickiego przyczynił się m.in. konsystorz diecezji chełmskiej[375] oraz biskup unicki Popiel, mianowany przez władze carskie i oddany Rosjanom[376]. Karał on duchownych grekokatolickich za to, że używali dzwonków na Eucharystii, prowadzili procesje z Najświętszym Sakramentem w monstrancji (Czołomyje, Hołubla). Specjalnym okólnikiem zabronił używania w liturgii języka polskiego, odmawiania w cerkwiach Różańca, śpie-

370 Ks. J. Pruszkowski, *Martyrologium czyli Męczeństwo Unii Ś-tej na Podlasiu*, cz. I, 1864–1882, s. 237-246.

371 Ks. R. Soszyński, *400-lecie Unii Brzeskiej 1596–1996*, Marki Struga 1996, s. 210-213.

372 J. Strychalski, *Powstanie Styczniowe (1863–1865). Bitwy i potyczki na terenie województwa siedleckiego*, Siedlce 1986, s. 11-12. Prześladowanie Unii na Podlasiu odbywało się ze szczególną zaciekłością m.in. i z tego powodu, że na tych ziemiach było najwięcej bitew powstańców z zaborcami, bo aż 78.

373 J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej...*, s. 30; Z. Przybyła, *Unicka chusta Weroniki*, [w:] *Unia Brzeska – geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, red. R. Łużny, Fr. Ziejka i A. Kępiński, Kraków 1994, s. 256. Postawę unitów podlaskich opisuje M. Konopnicka w poemacie pt. *Pan Balcer w Brazylii*, Warszawa 1925, s. 174: „Od Narwi my są oporne... Od Buga, / Od Międzyrzeca, Sokołowa, Biały [...] / Przemierzyliśmy orenburskie stepy, / Powygniatali więzienne pościele, / Bosonóż lodu deptali czerepy, / Tropem przybużne zapchalim kołbiele. / Pałki w nas biły i pletnie – jak cepy. / A równo w swoim wytrwalim Kościele".

374 U. Głowacka-Maksymiuk, *Gubernia Siedlecka w latach rewolucji 1905–1907*, Warszawa 1985, s. 52.

375 Ks. J. Urban, *Wśród unitów na Podlasiu, Pamiętniki wycieczek misyjnych*, Kraków 1923, s. 8. Wyrazem tego był fakt podpisania w 1975 r. przez zwierzchników, ks. Wójcickiego i ks. Popiela, aktu odstępstwa od Kościoła katolickiego i przyłączenie się do prawosławia.

376 J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej...*, s. 29-30.

wania Godzinek i używania organów[377]. Na dwustu księży diecezji chełmskiej, stu czterdziestu nie poddało się tym zarządzeniom, więc musieli wyjechać, pozostawiając osierocone parafie. W takiej sytuacji duchową opiekę nad unitami przejęło duchowieństwo katolickie[378]. Wobec tego gubernator siedlecki w 1867 roku wydał polecenie naczelnikom powiatów, aby śledzić kapłanów obrządku łacińskiego w kościele i poza kościołem, czy nie spełniają posług religijnych unitom, za co wyznaczył w tym piśmie surowe kary[379]. Generał gubernator warszawski rozporządził, aby proboszczowie nie pozwolili organistom rozdawać opłatków rodzinom unickim, a księżom zabraniano święcić pokarmy wielkanocne w takich domach, gdzie choćby jedno z małżonków było wyznania grekokatolickiego[380].

O takiej sytuacji Maria Konopnicka pisała w *Chuście Weroniki*:

„A już najcięższy krzyż mają unici.
Chcesz ślubu? Chcesz chrztu? Nie wolno! Ksiądz nie da,
Że aż po lasach obsyłają wici...
Aż dojdziesz, człeku, ostatnich momentów,
To zdychaj, jak ten pies, bez sakramentów!" [381].

W związku z tym, że unici nie mogli jawnie przystępować do sakramentów świętych, sprawowano je potajemnie w lasach, a także w domach lub stodołach. Na Podlasie przybywali misjonarze, m.in. jezuiccy, którzy przebierali się za handlarzy, a niektórzy jeździli w charakterze majstrów budujących studnie[382]. Wielu kapłanów diecezjalnych nie zważało na zarządzenia władz zaborczych, o czym świadczy fakt, że w latach 1861–1915 za pomoc unitom i udział w powstaniu styczniowym oraz inną pracę religijno-patriotyczną poważnie ukarano stu sześćdziesięciu sześciu kapłanów diecezji podlaskiej (wielu z nich pomoc unitom przypłaciło życiem)[383]. Kilku proboszczów prostyńskich za pomoc grekokatolikom, jeszcze przed probostwem w Prostyni, musiało zmieniać parafie oraz płacić kontrybucje. Ks. Leon Przesmycki, będąc proboszczem w Leśnej Podlaskiej, za udzielanie unitom sakramentów świętych został pozba-

377 Ks. Jan Bojarski [ks. J. B. P.], *Czasy Nerona w XIX wieku pod rządem moskiewskim czyli ostatnie chwile unii w diecezji chełmskiej*, Lwów 1878, s. LXXXVII, s. 162-166.

378 Tamże, s. 243-249.

379 Ks. J. Pruszkowski, *Martyrologium czyli Męczeństwo Unii Świętej...*, s. 22.

380 APP, Kronika, s. 3-4.

381 Z. Przybyła, *Unicka chusta Weroniki*, [w:] *Unia Brzeska...*, s. 257.

382 Ks. J. Urban, *Wśród unitów...*, s. 12-30.

383 Ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 353-364. Ks. Walenty Nawrocki, proboszcz z Huszczy, mający 86 lat, skazany na dwieście pałek, skonał w czasie bicia.

wiony probostwa[384]. Ks. Ludwik Broniszewski naraził się władzom rosyjskim tym, że na odpuście w Miedznie spowiadał unitów[385]. Wtedy z Prostyni został przeniesiony na wikariat do Starejwsi (1891–1894). Kolejny proboszcz, ks. Szymon Tedeusz Mankielun, przyszedł z Sokołowa Podlaskiego do Prostyni, dlatego że był podporą unitów w dekanacie[386]. Władz carskich nie lękał się też ks. Michał Karwacki, który będąc jeszcze wikariuszem, niejednokrotnie był karany przez Rosjan za to, iż udzielał sakramentów świętych unitom i przeciwstawiał się narzucaniu siłą prawosławia[387]. Podobną postawę reprezentowali kolejni duszpasterze: ks. Wacław Chojecki (1894–1902)[388] i ks. Stefan Obłoza (1902–1905)[389].

Tak więc, w drugiej połowie XIX wieku, kiedy najbardziej prześladowano unię, w Prostyni byli proboszczowie, którzy nieustraszenie stali w obronie wolności wyznawania wiary. W związku z tym grekokatolicy, znajdując w nich swoich obrońców, śmiało przychodzili do sanktuarium nieraz nawet z dalekich stron[390]. Najwięcej przychodziło na odpusty Trójcy Przenajświętszej, kiedy mogli się ukryć w tłumie tysięcy pielgrzymów. Starano się o to, aby nie powtórzyła się sytuacja z Ceranowa, gdzie podczas poświęcenia kościoła uprowadzono dwustu unitów i zamknięto w magazynie[391]. W obronie unitów stawał bardzo radykalnie m.in. ziemianin Ludwik Górski[392]. Wielka liczba wiernych przybywających do Prostyni powodowała, że urzędnicy carscy nie mogli zorientować się, kto jest grekokatolikiem. Wiadomo, że unici, przybywając na odpusty do Prostyni, dla zmylenia urzędników carskich przybywali jako handlarze kóz. Kiedy jednak doszli do sanktuarium, zwierzęta czepiali przy pobliskich drzewach, a sami szli do świątyni[393]. Stąd zwyczaj sprzedawania kóz prostyńskich. Świadek tamtych wydarzeń, ks. J. Grudzewski, napisał: „*Dla tych, którzy będą*

384 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, narodowych, zakonnych i prywatnych*, cz. I, Dawne Królestwo Polskie, t. II diecezje: Lubelska z Podlaską i Płocka, Sandomierz 1933, s. 190-191; ks. J. Pruszkowski, *Martyrologium Unii Świętej...*, s. 37.

385 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. I, t. II, s. 36.

386 Tamże, s. 145, 410; ks. Fr. Stopniak, *Kościół na Lubelszczyźnie i Podlasiu na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1975, s. 276.

387 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. I, t. II, s. 101.

388 Tamże, s. 42-43.

389 Tamże, s. 165.

390 J. Kazimierski, *Walka unitów na Podlasiu (1836–1905)*, „Prace archiwalno-konserwatorskie na terenie województwa siedleckiego", z. 8, Siedlce 1993, s. 61-62.

391 A. Jarosiński, *Szkice z Nadbużańskiego Podlasia*, Warszawa 1925, s. 46.

392 BN, Dział Rkps, J. Grudzewski, Wspomnienia dotyczące misji jezuickich wśród unitów, sygn. V 5989, s. 105; tamże, Maria z Łubieńskich Górska, Gdybym mniej kochała, sygn. 9777/74807, t. III. Są tu cenne informacje nt. relacji Ludwika Górskiego ze Stolicą Apostolską.

393 →

poznawali historię Uni za lat 50, albo i więcej, to nie będzie zrozumiałe; jak i dziś są Polacy, co nie rozumieją znaczenia Odpustu, a szczególnie w tych stronach i miejscach gdzie byli Unici". Następnie pisze o takich korzyściach uroczystości odpustowych, jak: możliwość uzyskania odpustu zupełnego, sposobność przystąpienia do spowiedzi i Komunii świętej, a nawet możliwość zawierania sakramentu małżeństwa i chrzczenia dzieci, o czym daje świadectwo, pisząc: „*W taki odpust w Prostyni każdy rok dawał dwieście sześćdziesiąt chrztów, a ślubów sto dziewięćdziesiąt i więcej*"[394]. Unici zapisywali się także do tutejszych bractw – Trójcy Przenajświętszej i św. Anny. Przykładem tego są chociażby osoby z unickiej parafii Hołubla: Józefa Chodowiec, Marian Chodowiec i Marianna Chodowiec[395]. Pochodzą oni z rodziny, która mężnie sprzeciwiała się zarządzeniom władz carskich i pozostała przy swym wyznaniu mimo krwawych prześladowań, które dla niektórych członków rodziny skończyły się wywózką na Syberię, a dla innych kalectwem[396].

Przełomowym wydarzeniem w dziejach Unii był ukaz tolerancyjnym z 1905 roku. Wtedy niemalże wszyscy unici przeszli na obrządek rzymskokatolicki[397]. Wyrazem radości z odzyskanej wolności religijnej był odpust w Prostyni, który – według notatek prasowych z tego roku – zgromadził około pięćdziesiąt tysięcy wiernych[398].

Materiały zebrane na temat Unii w dwudziestoleciu międzywojennym świadczą, że aż sto czterdzieści cztery parafie Podlasia, określane jako pounickie, stały się katolickie[399]. Dlatego ogromna ilość wiernych diecezji siedleckiej to potomkowie unitów, którzy nie ulegli prześladowaniom[400].

---

393 Ks. Z. Młynarski, *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Róże Maryi", 6/1975, s. 23; P. Rytel-Andrianik, *Królowa Męczenników uczy świadectwa wiary*, [w:] *Spojrzeć z bliska w oblicze naszej Matki – czytanki majowe*, [red. ks. Mieczysław Rzepniewski], Drohiczyn 2000, s. 33-36.

394 BN, J. Grudzewski, Wspomnienia dotyczące misji jezuickich wśród unitów, Dział Rkps, sygn. V 5989, s. 105; K. Maksymiuk, *Opieka duchowieństwa katolickiego...*, [w:] *Unici Podlascy...*, s. 163-164, 166; Nie ma w archiwum parafialnym aktów zawarcia związków małżeńskich, czy metryk chrztu unitów. Ma to związek z faktem, że w 1866 r. namiestnik Królestwa Polskiego, Fiodor Berg, wydał postanowienie zakazujące udzielania posług religijnych unitom i wpisywania aktów z nimi związanych w księgi katolickie. Por. tamże, s. 156.

395 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spisy członków.

396 Ks. J. Pruszkowski, *Martyrologium czyli Męczeństwo Unii Świętej...*, s. 223-231. Por. ks. M. Szuciak, *Hołubla – sanktuarium Maryjne uświęcone męczeństwem unitów*, Hołubla 1992, s. 15.

397 U. Głowacka-Maksymiuk, *Gubernia Siedlecka...*, s. 163-164. Tylko w przeciągu 3 lat 1905–1908 przeszło na katolicyzm 120 tys. osób, które wcielono na siłę do cerkwi prawosławnej; Wcześniej zdarzały się przejścia unitów na katolicyzm. W Sokołowie Podlaskim w latach 1780–1880 przeszło w sumie 1126 osób. Zob. M. Kunowska-Poręba, *Parafie Podlasia w świetle „Chołmsko-Warszawskogo Jeparchijalnogo Wiestnika*, [w:] *Unici Podlascy...*, s. 243.

398 A. W., *Z Prostyni*, „Gazeta Świąteczna", rok XXV, 27(1278)/1905, s. 3.

399, 400 →

Kiedy Polska odzyskała niepodległość, diecezja podlaska rozpoczęła proces beatyfikacyjny Wincentego Lewoniuka i dwunastu towarzyszy – męczenników z Pratulina, którzy są przedstawicielami wszystkich unitów cierpiących prześladowania. Proces zakończył się w 1996 roku wyniesieniem na ołtarze mężnych obrońców wiary. Kiedy Jan Paweł II był w Siedlcach, powiedział o prześladowanych unitach podlaskich, że: „*Ci prości ludzie, ojcowie rodzin, w krytycznym momencie woleli ponieść śmierć, aniżeli ulec naciskom niezgodnym z ich sumieniem*”[401].

NASTĘPCY APOSTOŁÓW I PROSTYŃ

„*Biskupi, z ustanowienia Bożego, są następcami Apostołów*” – czytamy w Konstytucji Dogmatycznej o Kościele Soboru Watykańskiego II (*Lumen Gentium III*). Jako pasterze Kościoła otaczają oni troską lud sobie powierzony. Przykładem tego są dzieje tutejszego sanktuarium i parafii. Prostyń była zawsze otaczana szczególną troską ze strony Księży Biskupów diecezji, do których należała, czego przykładem jest obecny Biskup Drohiczyński Antoni Dydycz. Prostyńskie sanktuarium było znane także Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II. Prymas Tysiąclecia kard. Stefan Wyszyński, jak sam pisze, chodził po tej ziemi „*ze czcią*”[402].

Jan Paweł II i Prostyń

Terytorium parafii Prostyń było znane Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II. Papież Polak niejednokrotnie w swoich przemówieniach wymieniał Treblinkę[403]. Sam jednak nie odwiedził tego miejsca[404].

Kiedy zaś Jan Paweł II mógł po raz pierwszy usłyszeć o sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni? Na to pytanie zdaje się odpowiadać ks. bp Ignacy Świrski w swoim liście na temat obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski w diecezji siedleckiej[405]. W 1966 roku ks. bp I. Świrski po

399 ← Ks. A. Dzięga, *Ku beatyfikacji Męczenników Podlaskich*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok LVIII, nr 11/1989, s. 347-350.

400 ← Tamże.

401 Jan Paweł II, *Krzyż łączy niebo z ziemią. Homilia wygłoszona podczas Mszy Świętej w Siedlcach 10 VI 1999*, „Niedziela Podlaska, 25(235)/1999, s. 18.

402 IPSKW, Notatki osobiste Ks. Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego, 8 VIII 1974.

403 Por. www.vatican.va: Jan Paweł II, List Apostolski z okazji 50. rocznicy wybuchu II wojny światowej, Watykan 27 VIII 1989; Jan Paweł II, Audiencja Generalna, Watykan 19 IX 1990.

404 APP, Relacja ks. kard. Stanisława Dziwisza.

405 Ks. bp I. Świrski, *Jubileusz Tysiąclecia Chrztu Polski w diecezji siedleckiej czyli podlaskiej*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok XXXV, nr 5/1966, s. 112-113.

zakończonych uroczystościach jubileuszowych, w obecności ks. kard. Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego oraz metropolity krakowskiego ks. kard. Karola Wojtyły, wspomniał o Prostyni w związku ze staraniami podniesienia kościoła do rangi Bazyliki Mniejszej. Biskup siedlecki wstępnie już zaprosił hierarchów do Prostyni na uroczystości związane z ogłoszeniem kościoła Bazyliką Mniejszą. Niestety zamiar nie został zrealizowany, a tym samym i kard. Karol Wojtyła nie przybył na prostyńskie wzgórze z oficjalną wizytą.

Niemniej jednak kapłani pracujący w Prostyni oraz parafianie prostyńscy nawiedzali niejednokrotnie Ojca Świętego w Rzymie i w jego letniej rezydencji. Przykładem tego może być chociażby pielgrzymka ks. prał. Józefa Rucińskiego, który przybył na audiencję z Ojcem Świętym do Castel Gandolfo. Po skończonej audiencji Jan Paweł II zapytał ks. Rucińskiego: skąd przyjechał. Gdy ksiądz prałat się przedstawił nawiązała się krótka serdeczna rozmowa z Ojcem Świętym[406]. Ponadto Papieża Polaka nawiedziło wiele innych osób pochodzących z parafii Prostyń lub związanych z Prostynią.

Godnym uwagi jest też fakt, iż „kozy prostyńskie" symbolizujące wierność ludu Podlasia do Stolicy Apostolskiej, trafiły także do papieskich apartamentów Pałacu Apostolskiego.

W 1999 roku Jan Paweł II przewodniczył nabożeństwu Ekumenicznemu na błoniach Drohiczyna. Wydarzenie to zostało upamiętnione w Prostyni przez umieszczenie specjalnego sgrafitto z herbem papieskim na wschodniej ścianie świątyni.

Wyrazem szczególnej życzliwości Papieża Jana Pawła II do prostyńskiego sanktuarium stało się specjalne błogosławieństwo osobiście skierowane przez Ojca Świętego. Jego treść jest następująca: „*Udzielam z serca Apostolskiego Błogosławieństwa Parafianom Prostyńskim oraz Pielgrzymom przybywającym do Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni. /-/ Jan Paweł II. Watykan, dnia 2 lutego 2004 r.*".

Tego samego roku ks. bp A. Dydycz zwrócił się z prośbą do Ojca Świętego o specjalne błogosławieństwo z okazji 50. rocznicy odbudowy kościoła prostyńskiego[407]. Jan Paweł II przesłał swoje błogosławieństwo o treści: „*Z okazji 50-lecia odbudowy Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, Duszpasterzom, Wiernym i Pielgrzymom życzę obfitości łask Bożych i z serca błogosławię. /-/ Jan Paweł II, Watykan, 13 czerwca 2004 r.*". Ks. bp A. Dydycz, przekazując to papieskie błogosławieństwo do sanktuarium prostyńskiego,

406 APP, Relacja ks. Zdzisława Młynarskiego.

407 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. bp. A. Dydycza do Ojca Świętego Jana Pawła II, Drohiczyn 27 I 2004; tamże, List ks. bp. A. Dydycza do ks. abp. J. Kowalczyka, Drohiczyn 27 I 2004.

napisał: „*Niech ta pamięć Jego Świątobliwości zachęci do jeszcze gorliwszej pracy nad szerzeniem kultu Trójcy Przenajświętszej oraz do modlitwy w intencji Piotra naszych czasów*”[408].

Pieczęcią ojcowskiej życzliwości Jana Pawła II dla naszej Małej Ojczyzny i sanktuarium prostyńskiego stał się kielich papieski, który Ojciec Święty przekazał w 2003 roku. Ten kielich ma bogatą historię. Został ofiarowany Janowi Pawłowi II w 1996 roku przez Zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego (Siostry Sercanki) z okazji 50. rocznicy jego święceń kapłańskich. Ojciec Święty używał go, celebrując swój złoty Jubileusz kapłaństwa z najbliższymi współpracownikami w prywatnej kaplicy. Kielich był też używany przy innych okazjach. Ostatni raz Papież Polak używał go, celebrując Mszę świętą w dniu swoich imienin, 4 XI 2003 roku. Kilka dni później Ojciec Święty ofiarował ten właśnie kielich do sanktuarium prostyńskiego. W imieniu Jana Pawła II bezcenny dar przekazał ks. bp Antoni Dydycz, który w specjalnym liście napisał: „*Razem z niniejszym pismem przekazuję do parafii Trójcy Przenajświetszej w Prostyni kielich z pateną, plaką i puryfikaterzem, jako dar Ojca Świętego [...]. Niech ten znak życzliwości Ojca Świętego jeszcze bardziej ożywi naszą cześć dla Trójcy Przenajświętszej i przyczyni się do dalszego rozwoju Prostyńskiego Sanktuarium*”[409].

Warto też wspomnieć, iż posługę Papieża Polaka przypominają w parafii Prostyń pamiątkowe dęby Jana Pawła II, zasadzone przy kościele parafialnym i kaplicach. Dnia 24 IV 2004 roku Ojciec Święty poświęcił żołędzie przywiezione przez leśników, a pochodzące z najstarszego w Polsce dębu „Chrobry”. Gdy z żołędzi wyrosły sadzonki, ks. bp Antoni Dydycz przekazał je do każdej parafii diecezji drohiczyńskiej[410].

Oprócz tego są również inne znaki łączności parafii Prostyń z Janem Pawłem II. Nie sposób w tym miejscu nie wspomnieć o kaplicy w Rytelach Święckich, gdzie znajduje się Droga Krzyżowa, której obrazy poświęcił Ojciec Święty w swej prywatnej kaplicy w Watykanie na początku 2005 roku. W rytelskiej kaplicy jest także drugi kielich papieski, którego Jan Paweł II używał, celebrując Mszę świętą na kilka miesięcy przed swym odejściem z tego świata[411].

---

408 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. bp. A. Dydycza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 20 VI 2004.

409 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. bp. A. Dydycza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 3 XII 2003.

410 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (od 2004), ogłoszenie z 23 IV 2006. Sadzonki zostały poświęcone przez ks. bp. A. Dydycza 22 IV 2006. W Prostyni zostały one zasadzone 27 IV 2006.

411 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. bp. A. Dydycza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 7 III 2005, L. 174/05. [List został opublikowany w: „Wiadomości Diecezjalne”, Drohiczyn 2/18/2005, s. 206].

Na wieść o śmierci Ojca Świętego parafia prostyńska podjęła nowennę modlitewną w intencji zmarłego Papieża Polaka. W tym też okresie zrodziła się myśl, aby Zespołowi Szkół Gminnych w Prostyni nadać imię wielkiego Rodaka. Inicjatywa ta spotkała się z wielkim zaangażowaniem ze strony nauczycieli, dzieci i rodziców, co spowodowało, że Rada Gminy w Małkini Górnej uchwałą z 19 VII 2005 nadała Zespołowi Szkół Gminnych w Prostyni imię Jana Pawła II[412]. Uroczyste nadanie imienia miało miejsce 16 IX 2005 roku. Mszy świętej z tej okazji przewodniczył ks. bp Antoni Dydycz, który przy tej okazji poświęcił obraz Jana Pawła II, przeznaczony do kaplicy w Rytelach Święckich. Po uroczystościach w świątyni nastąpiło odsłonięcie i poświęcenie obelisku przed szkołą prostyńską. Znalazły się na nim słowa Ojca Świętego skierowane do młodzieży: „*Wy jesteście nadzieją świata, jesteście nadzieją Kościoła, jesteście moją nadzieją*".

W ten sposób, wyrażając wdzięczność za posługę Jana Pawła II i za życzliwość dla tutejszej parafii i sanktuarium, powstał w Prostyni żywy pomnik ku czci Papieża Polaka, którego za wzór zechciało obrać sobie młode pokolenie naszej Małej Ojczyzny.

Kardynał Stefan Wyszyński i Prostyń

Rodzina Wyszyńskich ma swe korzenie na Podlasiu. Samo nazwisko pochodzi od miejscowości Wyszonki k. Bielska Podlaskiego[413]. Przodkowie Prymasa Tysiąclecia należą do najstarszej generacji szlachty podlaskiej, zamieszkującej te ziemie już od około 1444 roku[414]. Dlatego też od XV wieku Wyszyńscy figurują w księgach ziemskich i grodzkich podlaskich[415]. Nazwisko to pojawia się również w XVI-wiecznych dokumentach Konsystorza Diecezji Łuckiej[416].

W drugiej połowie XIX wieku dziadek Prymasa Tysiąclecia, Piotr, za swoją działalność w obronie unitów musiał opuścić Podlasie. Nabył wtedy posiadłość rolną nad Liwcem na terenie parafii Kamieńczyk i osiadł tu, nie mając prawa powrotu do stron rodzinnych.

Ojciec kard. Wyszyńskiego, Stanisław, urodził się 28 III 1876 roku w miejscowości Gać w parafii Kamieńczyk[417]. Zgodnie ze swoim zamiłowa-

412 UGM, Rada Gminy Małkinia Górna, Uchwała 179/XXX/2005 z 19 VII 2005 [Uchwała w sprawie nadania imienia Jana Pawła II Zespołowi Szkół w Prostyni].

413 I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 469.

414 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 48, 224, 248, 250, 253; [por. Muzeum im. Kard. Stefana Wyszyńskiego w Zuzeli, Eksponaty].

415 AGAD, Księgi Podlaskie, Akta ziemskie i grodzkie bielskie, Akta ziemskie i grodzkie drohickie.

416 ADS D, Akta Konsystorza diecezji łuckiej.

417 →

niem do muzyki poświęcił się pracy organisty[418]. Na początku pracował w Gałkówku k. Łodzi, później został organistą w Prostyni[419].

Matka przyszłego Prymasa Polski pochodziła z miejscowości Fidest w parafii Kamieńczyk. Była córką Adama i Anieli z Giziewiczów. Julianna urodziła się 15 IX 1877 roku[420]. Jej rodzice utrzymywali się z pracy na roli. W wyniku trudnej sytuacji ekonomicznej ich córka podjęła pracę w Warszawie. Została zatrudniona jako pomoc domowa w jednej z tamtejszych rodzin. Mieszkała na terenie parafii pw. Św. Krzyża (ojciec Julianny wtedy już nie żył). Rodzice Prymasa pochodzili z tej samej parafii, więc jest możliwe, że od dawna się znali.

Dnia 4 V 1899 roku, w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni, Stanisław Wyszyński zawarł związek małżeński z Julianną z d. Karp[421]. Świadkami sakramentu byli mieszkańcy Prostyni: Franciszek Mazurek, lat 50 i Franciszek Dąbrowski, lat 37 (potomkowie świadków ślubu mieszkają do dziś na terenie tejże parafii).

---

417 ← APKa, Akta ochrzczonych 1872–1879, Metryka chrztu Stanisława Wyszyńskiego, nr 61/1876.

418 M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, Warszawa 1994, s. 20; *Sługa Boży Stefan kardynał Wyszyński (1901–1981). Co Kościół i Polska zawdzięczają Prymasowi Tysiąclecia?*, red. St. Budzyński i in., Warszawa 2000, s. 16.

419 A. Micewski, *Kardynał Wyszyński Prymas i Mąż Stanu*, Paryż 1982, s. 18-19.

420 APKa, Akta ochrzczonych 1872–1879, Metryka chrztu Julianny Karp, nr 137/1877.

421 APP, Akta małżeństw 1890–1910, Akt małżeństwa Stanisława Wyszyńskiego i Julianny Karp, nr 22/1899, s. 129. Oryginał został sporządzony po rosyjsku ze względu na zarządzenia władz zaborczych. Tłumaczenie polskie brzmi następująco: Stanisław Wyszyński i Julianna Karp. Działo się to we wsi Prostyń, 4 (16) maja 1899 r. o godz. 8.00 wieczorem. Ogłaszamy, że w obecności świadków Franciszka Mazurka lat 50 i Franciszka Dąbrowskiego lat 37, obydwu gospodarzy, mieszkańców wsi Prostyń, zawarty tego dnia religijny związek małżeński pomiędzy Stanisławem Wyszyńskim [w nawiasie występują powtórzone imiona i nazwiska w języku polskim – Stanisławem Wyszyńskim] mającym od urodzenia lat 23, kawalerem, miejscowym organistą, synem Piotra i Katarzyny, urodzonej z Powierżów [po polsku – Piotra i Katarzyny z Powierżów] małżonków Wyszyńskich [po polsku – małżonków Wyszyńskich] urodzonych we wsi Gać w Warszawskiej Guberni, a mieszkającym teraz w Prostyni – a Julianną Karp [po polsku – Julianną Karp] panną, mającą od urodzenia 22 lata, córką [już] zmarłego Adama i Anieli urodzonej z Giziewiczów, małżonków Karp [po polsku – Adama i Anieli z Giziewiczów, małżonków Karp] urodzoną we wsi Fidest Guberni Warszawskiej, a mieszkającą w Warszawie, [będącą] na służbie. Ślub ten poprzedziły trzy zapowiedzi w kościołach parafialnych: prostyńskim i św. Krzyża w mieście Warszawie, ogłoszone 4 (16), 11 (23) i 18 (23 – [sic]) kwietnia bieżącego roku. Młodzi ogłosili, że umowy przedślubnej między sobą nie zawierali. F [Na marginesie podano przepis prawny co do tego, zob. niżej]. Religijny obrzęd ślubu dokonany został przez nas, który podpisał się niżej. Ten akt młodym i świadkom przeczytany, przez niepiśmienność świadków przez nas tylko i młodych został podpisany. Administrator parafii prostyńskiej, utrzymującej akty stanu cywilnego. /-/ Ks. W. Chojecki, /-/ Stanisław Wyszyński, /-/ [po polsku] Julianna Karp.
F – Pozwolenie na pobłogasławienie związku małżeńskiego przyszło od proboszcza parafii św. Krzyża w mieście Warszawa od 3-15 maja 1899 roku za 810. Ks. W. Ch.

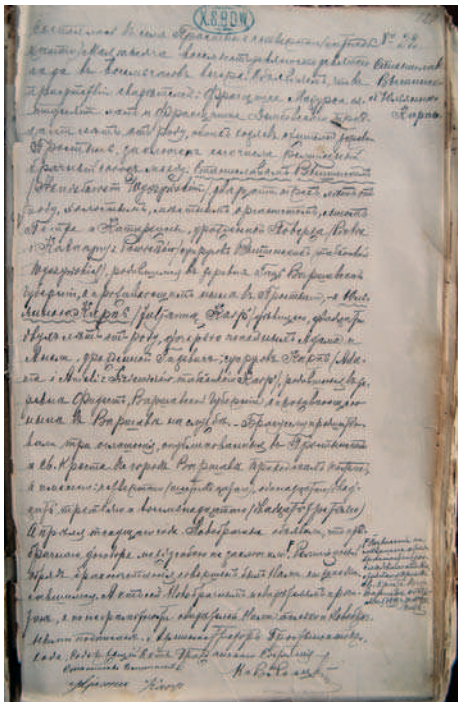

Akt zawarcia sakramentu małżeństwa przez Stanisława Wyszyńskiego i Juliannę Karp

Źródło: APP, Akta małżeństw 1890–1910, s. 129.

W 1900 roku rodzina Wyszyńskich przeniosła się do Zuzeli[422]. Tam urodziła się ich pierwsza córka Anastazja. W 1901 roku przyszedł na świat syn Stefan[423], a po nim kolejne dwie córki: Stanisława i Janina. Związki między Zuzelą a Prostynią były dość silne, tym bardziej, że te miejscowości są położone w niedalekiej odległości od siebie. Parafianie zuzelscy licznie przychodzili na odpusty do najstarszego na Podlasiu sanktuarium. Siostra Prymasa Tysiąclecia, Janina Jurkiewicz z d. Wyszyńska, wspomina, że również jej rodzice przybywali przed Cudowną Statuę[424].

Związek rodziny Wyszyńskich z sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni miał swe odzwierciedlenie w życiu Księdza Prymasa[425]. Jako kapłan bywał on na tutejszych odpustach i, jak wspominają pielgrzymi, opowiadał wiernym historię objawień św. Anny w tej miejscowości[426]. Również w latach późniejszych nieoficjalnie kilkakrotnie nawiedzał to sanktuarium, m.in. 8 VIII 1974 roku[427]. Taką oto notatkę sporządził ks. kard. Stefan Wyszyński z tej wizyty: *„Jedziemy do Prostyni, by odwiedzić Ks. Proboszcza Józefa Rucińskiego, budowniczego nowej świątyni. Stara, piękna świątynia była zburzona w czasie wojny przez Niemców.*

422 *Kalendarium życia Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, „Miejsca Święte", 8(44)/2000, s. 17nn.

423 APZuz, Akt chrztu Stefana Wyszyńskiego, Akta ochrzczonych 1895–1901, nr 148, s. 362v.

424 APZuz, Wspomnienia Janiny Jurkiewicz z d. Wyszyńskiej, nr 4, s. 24; APZuz, R. Czarnowski, *Dzieje i duszpasterstwo parafii Zuzela...*, s. 75; Tenże, *U kolebki życia Prymasa Tysiąclecia w setną rocznicę urodzin i chrztu świętego Sługi Bożego Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Łomża 2001, s. 37-38.

425 P. Rytel-Andrianik, *Związek Kard. Stefana Wyszyńskiego z sanktuarium prostyńskim*, „Niedziela Podlaska", 12(327)/2001, s. II.

426 APP, Barbara Krzemińska, Wspomnienia pątniczki do sanktuarium Św. Trójcy i św. Anny w Prostyni; APP, List Barbary Krzemińskiej, Warszawa 17 XI 2000.

427 Ks. Z. Młynarski, *Modlitewnik Prostyński...*, s. 7. Ks. Józef Ruciński pokazał ks. Zdzisławowi Młynarskiemu zdjęcie z tego pobytu; zob. APP, Relacja ks. Romualda Michalczyka, proboszcza parafii Prostyń w latach 1976–1986; APP, Relacja Wacława Kamińskiego, organisty prostyńskiego, który na prośbę Ks. Prymasa wydał jemu metrykę ślubu Stanisława Wyszyńskiego i Julianny z d. Karp.

Ks. Ruciński wziął się do roboty w 1945 roku. Dziś stoi tu świątynia z wyniosłą kopułą-wieżą, skopiowana z projektu świątyni Opatrzności, prof. B. Pniewskiego. Prostyń jest miejscem pracy mojego Ojca. Tutaj zawarł związek małżeński z śp. Julianną z domu Karp. Stąd przeniósł się do Zuzeli. Chodzimy po miejscu pracy mojego Ojca – z wielką czcią"[428].

Gdy podjęto starania o podniesienie kościoła w Prostyni do rangi Bazyliki Mniejszej, Ksiądz Prymas osobiście zajął się tą sprawą (zamiar nie został zrealizowany, ponieważ świątynia wtedy nie była jeszcze konsekrowana)[429].

W 1976 roku Ksiądz Kardynał, dziękując za publikację o Prostyni, napisał do ks. Zdzisława Młynarskiego o swym związku z Sanktuarium: „*Drogi Księże Rektorze, bardzo dziękuję za niezwykle miłe dla mnie książeczki, zwłaszcza za «Modlitewnik Prostyński». Mój Ojciec przyszedł do Zuzeli z Prostyni, gdzie pracował jako organista i zawarł związek małżeński w Sanktuarium Trójcy Świętej. Może z tym łączy się moja głęboka cześć do Trójcy Świętej. Toteż z wdzięcznością przyjmuję tę małą książeczkę, która mi przypomina zarówno pracę mojego ojca w Prostyni, jak i moją Pielgrzymkę do Sanktuarium. Wyrazy czci i oddania w Chrystusie Panu ślę, z serca błogosławię. + Stefan Kard. Wyszyński Prymas Polski*"[430].

W liście Ksiądz Prymas zauważył związek między swą duchowością trynitarną a sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. O głębi tej duchowości świadczą prymasowskie listy pasterskie i homilie[431] oraz fakt, że kapłanów archidiecezji warszawskiej zawsze święcił w uroczystość Świętej Trójcy, a w latach 70. podczas odpustu w kościele pw. Trójcy Świętej na Solcu, po skończonym kazaniu opowiedział zebranym historię prostyńskiego wzgórza.

---

428 IPSKW, Notatki osobiste Ks. Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego, 8 VIII 1974; IPSKW, Kalendarz Ks. Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego – 1974, 8 VIII 1974.

429 ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja ze Stolicą Apostolską w sprawie podniesienia kościoła w Prostyni do rangi Bazyliki Mniejszej.

430 Ks. Z. Młynarski, zb. pryw., List ks. kard. Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 22 VIII 1976, N. 1873/76/P; tekst wydrukowany w: J. Rydzewski [na podstawie notatek ks. Z. Młynarskiego], *Prymas Tysiąclecia i Prostyń*, „Niedziela Podlaska", 20(335)/2001, s. II.

431 IPSKW – IV 64, K. Turski, *Trynitarny charakter modlitwy w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, magisterium, Kraków 1987; kard. S. Wyszyński, *List do moich kapłanów*, t. I – *Wspólnie z Trójcą Świętą*, Paryż 1962; IPSKW, Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski, Maryja – ukształtowana przez Trójcę Świętą – wzorem dla nas, Homilia podczas koronacji obrazu Matki Bożej Sejneńskiej, Sejny 7 IX 1975, tekst autoryzowany. W Sejnach jest rzeźba szafkowa Maryi, rozkładająca się w tryptyk, w którego centrum jest Trójca Przenajświętsza ukazana w formie Tronu Łaski; APP, List ks. Edmunda Boniewicza, Częstochowa 18 X 2000; por. E. Boniewicz, *Niewolnik Jasnogórskiej Pani*, „Niedziela", 22/1998, s. 18. Jedno z ostatnich zdań Księdza Prymasa, wypowiedzianych przed śmiercią, brzmiało: „Jestem ufny wobec Matki Najświętszej, z którą się związałem w więzieniu w Stoczku i wszystko przez Jej Dłonie składam ku chwale Trójcy Świętej".

Ksiądz Prymas Stefan Wyszyński ze swoim ojcem Stanisławem
Fot. IPSKW

Następca Księdza Prymasa i jego wieloletni współpracownik, kard. Józef Glemp, będąc w Prostyni wyznał, że kard. Stefan Wyszyński często wspominał tutejsze sanktuarium i miał w swoim mieszkaniu obraz Cudownej Statui[432].

Osoby mające kontakt z Prymasem Tysiąclecia niejednokrotnie słyszały jego powiedzenie: „*Jeśli chcesz doznać łaski, jedź do Prostyni*[433].

Po wizytacji kanonicznej ks. bp. Antoniego Dydycza w szkole podstawowej w Kiełczewie w 1997 roku, zrodziła się myśl nadania tej szkole imienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego, na pamiątkę jego związku z sanktuarium prostyńskim[434]. Zamiar doszedł do skutku cztery lata później. Po solidnym przygotowaniu duchowym, intelektualnym oraz organizacyjnym, w 2001 roku miała miejsce uroczystość nadania tejże szkole imienia Prymasa Tysiąclecia. Dokonało się to podczas Mszy świętej, której przewodniczył ks. kard. Józef Glemp w asyście ks. bp. Antoniego Dydycza.

---

432 APP, Kard. J. Glemp, Pielgrzymka do sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni w dn. 25 V 2001 r. [Nagranie video].

433 APP, Ks. kard. J. Glemp, Wywiad nt. Kard. Stefana Wyszyńskiego i Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, Wywiad przeprowadzony przez ks. P. Rytel-Andrianika, Rzym 16 X 2003 [nagranie magnetofonowe].

434 APP, Oświadczenie Andrzeja Korosia, dyrektora Szkoły Podstawowej w Kiełczewie; por. ks. T. Małkiński, P. Rytel-Andrianik, *Związek Stefana Kardynała Wyszyńskiego z Sanktuarium prostyńskim*, „Wiadomości Parafialne" [pismo dekanatu ursynowskiego], rok XV, 5(146)/2001, s. 5-6; Świadectwem duchowego związku parafian prostyńskich z Prymasem Tysiąclecia jest m.in. album: APP, Sługa Boży Ks. Prymas Stefan Wyszyński widziany oczami młodzieży i dzieci [wybór zdjęć i prac przygotowanych przez uczniów gimnazjów i szkół podstawowych z okazji obchodów roku Ks. Prymasa Stefana Wyszyńskiego, opracowane przez koło dziennikarskie w Publicznym Gimnazjum w Prostyni]; zob. ks. K. Maksimiuk, *W hołdzie Prymasowi Tysiąclecia – Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Nasz Dziennik", 121(1010)/2001, s. 6.

Ksiądz Biskup Antoni Dydycz i Prostyń

Ks. bp Antoni Dydycz pochodzi z Serpelic, miejscowości pięknie położonej w zakolach rzeki Bug, w bliskiej odległości od Białej Podlaskiej. Z tej części Podlasia przez wieki przybywali liczni pielgrzymi na prostyńskie wzgórze. Świadczą o tym zapisy m.in. w Księdze Bractw[435]. Z tego też powodu sanktuarium prostyńskie było dobrze znane w Serpelicach i okolicy. Słyszał o tym świętym miejscu także ministrant serpelickiego kościoła, późniejszy biskup drohiczyński – Antoni Dydycz.

Mając 16 lat, Antoni Dydycz wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów i wkrótce przybrał imię zakonne Pacyfik. Został wyświęcony na kapłana 29 VI 1963 roku. Jako neoprezbiter rozpoczął pracę duszpasterską w Lublinie, a następnie w latach od 1967–1976 był pierwszym gwardianem odradzającego się klasztoru i duszpasterzem w Białej Podlaskiej.

Ojciec Antoni Pacyfik Dydycz po raz pierwszy przybył do sanktuarium prostyńskiego pod koniec lat 60. wraz z ministrantami z Białej Podlaskiej. Podróżując tzw. „*Strzałą Północy*", pociągiem, który łączył południe i północ Polski, podczas postoju w Prostyni postanowił nawiedzić tutejsze sanktuarium, o którym tyle wcześniej słyszał.

Późniejsze koleje życia zaprowadziły ojca A. P. Dydycza przez Warszawę, gdzie był prowincjałem (1976–1982), do Rzymu, gdzie został Definitorem Generalnym zakonu (1982–1994)[436].

W 1994 roku Jan Paweł II mianował o. Antoniego Pacyfika Dydycza Biskupem Drohiczyńskim. Od tego czasu Ekscelencja okazywał szczególną troskę o sanktuarium prostyńskie. Często nawiedzał parafię przy okazji różnych uroczystości, szczególnie odpustów Trójcy Przenajświętszej i św. Anny. Dnia 11 VI 1995 roku dokonał poświęcenia (konsekracji) kościoła prostyńskiego. Ks. bp A. Dydycz trzykrotnie wizytował parafię (w dniach: 11-13 XI 1997, 26-28 X 2003, 15-17 XI 2009)[437]. Każda z tych wizytacji była szczególnym przeżyciem dla parafian prostyńskich, ponieważ Ekscelencja nie ograniczał się tylko do spotkań w świątyni. Przykładem mogą być chociażby odwiedziny szkół na terenie parafii, które po raz pierwszy w swej historii gościły biskupa. Ekscelencja odwiedzał także strażaków, ośrodek zdrowia, bywał też w domach

---

435 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903.

436 K. R. Prokop, *Pasterze i Rządcy Diecezji Mińskiej, Pińskiej i Drohiczyńskiej*, Drohiczyn 2006, s. 268-282.

437 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, Protokół wizytacji kanonicznej w parafii Prostyń w dniach 11-13 XI 1997; tamże, Program Wizytacji Kanonicznej Księdza Biskupa Antoniego Dydycza w Parafii Trójcy Przenajświętszej w Prostyni w dniach 26-28 X 2003.

osób chorych i spotykał się z rodzinami wielodzietnymi. Zaszczycił swą obecnością również rodziny księży, sióstr zakonnych i kleryków pochodzących z parafii Prostyń, wyrażając przez to związek pomiędzy rodziną duchową i rodziną naturalną. Podczas wizytacji Ksiądz Biskup spotykał się także ze wspólnotami religijnymi istniejącymi przy parafii: Kółkami Różańcowymi, KSM-em, Akcją Katolicką, Apostolatem Maryjnym itd. Nawiedzał również kaplice w Rytelach Święckich i w Wólce Okrąglik. Wizytacje kanoniczne odbywały się w bardzo miłej rodzinnej atmosferze.

Ks. bp Antoni Dydycz w 2000 roku wyznaczył kościół prostyński jako świątynię jubileuszową i ułożył specjalną modlitwę do Trójcy Przenajświętszej, czczonej w prostyńskim sanktuarium[438]. Postarał się także o to, aby uroczystości odpustowe w Prostyni były transmitowane przez Telewizję Trwam i Radio Maryja[439]. Ponadto Ekscelencja przekazał od Ojca Świętego Jana Pawła II dwa kielichy papieskie: jeden do kościoła w Prostyni[440], a drugi do kaplicy w Rytelach Święckich[441]. W 2004 roku ks. bp A. Dydycz zwrócił się osobiście do Papieża Jana Pawła II z prośbą o błogosławieństwo dla parafian i pielgrzymów przybywających na święte wzgórze prostyńskie oraz o specjalne błogosławieństwo papieskie z okazji 50. rocznicy odbudowy kościoła w Prostyni[442]. Ekscelencja wyraził w ten sposób swoje uznanie dla trudu włożonego w budowę świątyni w niełatwych czasach powojennych. Ksiądz Biskup przekazał także szaty liturgiczne i wsparł materialnie budowę kaplicy w Wólce Okrąglik[443], którą poświęcił 10 X 2004 roku[444].

Godnym uwagi jest też fakt, iż Ksiądz Biskup od początku swej posługi w diecezji stara się przewodniczyć w pierwszą sobotę września modlitwom w Treblince II w intencji pomordowanych tam osób[445].

---

438 APP, Ks. bp. A. P. Dydycz, Modlitwa do Trójcy Przenajświęszej w Prostyni.

439 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 23 V 2004; tamże, ogłoszenie z 6 VI 2004. Transmisja z odpustu Trójcy Przenajświętszej (2004).

440 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. bp. A. Dydycza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 3 XII 2003.

441 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. bp. A. Dydcza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 7 III 2005, L. 174/05.

442 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. bp. A. Dydycza do Ojca Świętego Jana Pawła II, Drohiczyn 27 I 2004; tamże, List ks. bp. A. Dydycza do ks. abp. J. Kowalczyka, Drohiczyn 27 I 2004.

443 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. bp. A. Dydcza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 28 X 2003; tamże, List ks. bp. A. Dydcza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 9 X 2004.

444 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, Ks. bp A. Dydycz, Akt erekcji i poświęcenia kaplicy, Drohiczyn 10 X 2004, L. 970/2004; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 44(515)/2004, s. IV.

445 Ks. bp A. Dydycz, *Bóg pojednał nas ze sobą...*, Kazanie podczas Mszy św. w karnym obozie pracy w Treblince, Treblinka 3 IX 2005, „Wiadomości Diecezjalne", Drohiczyn 1/19/2006, s. 59-61; →

W Roku Jubileuszowym Ekscelencja celebrował Mszę świętą podczas uroczystości nadania Szkole Podstawowej w Wólce Okrąglik imienia św. Franciszka patrona Ekologów (7 VI 2000)[446]. Ponadto wraz z dyrekcją i reprezentacją mieszkańców Kiełczewa, zaprosił ks. kard. Józefa Glempa na uroczystość nadania tamtejszej szkole imienia kard. Stefana Wyszyńskiego (25 V 2001)[447]. Biskup Drohiczyński przewodniczył także Eucharystii podczas nadania imienia Jana Pawła II Zespołowi Szkół Gminnych w Prostyni (16 IX 2006)[448].

W trosce o rozwój sanktuarium ks. bp Antoni Dydycz zatwierdził nowy tekst Koronki do Trójcy Przenajświętszej[449] i tekst Litanii do św. Anny, do publicznego odmawiania[450]. Ponadto w 2003 roku po wizytacji kanonicznej, na prośbę proboszcza i parafian prostyńskich, Ksiądz Biskup podjął starania o podniesienie kościoła w Prostyni do rangi Bazyliki Mniejszej, które są w toku.

Parafianie prostyńscy starali się zawsze odpowiadać wielkodusznie na pasterską troskę swego Biskupa. Trzeba jednak przyznać, iż czasem zachowanie niektórych osób z parafii i spoza niej, zasmucało zarówno Księdza Biskupa, jak i całą wspólnotę prostyńskiej parafii. Na początku 1998 roku wynikły w parafii nieporozumienia, które były podsycane i nagłaśniane również przez osoby z zewnątrz. W takiej sytuacji Ksiądz Biskup wystosował specjalny list do parafian, w którym podziękował tym, którzy stali w obronie prawdy, a osoby, które dały się ponieść emocjom i nie zachowały się godnie, zachęcił do ekspiacji[451].

← Tenże, *Oto siewca wyszedł siać...*, Drohiczyn 2009, s. 664-666; P. Rytel-Andrianik [Paweł], *Golgota Podlaska*, „Niedziela Podlaska", 45(98)/1996, s. II; W. Jakubik, *Treblinka. Straszny cmentarz*, „Niedziela Podlaska", 43(148)/1997, s. I; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 37(299)/2000, s. IV; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 37(352)/2001, s. IV; ks. K. Maksimiuk, *Tragiczna rocznica*, „Niedziela Podlaska", 40(355)/2001, s. IV. Biskupa Drohiczyńskiego reprezentował ks. Zbigniew Rostkowski; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 38(405)/2002, s. IV; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 38(457)/2003, s. IV; G. Dąbkowska, *Treblinka 60 lat później,* „Biuletyn Rady Gminy i Zarządu Gminy Małkinia Górna", 10/2003, s. 9; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 38(509)/2004, s. IV.

446 *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 25(287)/2000, s. IV.

447 Ks. K. Maksimiuk, *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. W hołdzie Prymasowi Tysiąclecia,* „Niedziela Podlaska", 25(340)/2001, s. II.

448 ASProst, Kronika od 2003.

449 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. K. Maksimiuka do ks. bp. A. Dydycza, Prostyń 27 VI 2000, L. 51/2000; AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, Ks. bp A. Dydycz, Dekret [Pozwolenia na publiczne odmawianie w Prostyni nowej wersji Koronki do Trójcy Przenajświętszej], Drohiczyn 29 VIII 2000, L. 945/2000.

450 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, Ks. bp A. Dydycz, Dekret [Pozwolenia na publiczne odmawianie w Prostyni Litanii do Trójcy Przenajświętszej i do św. Anny], Drohiczyn 26 VIII 2000, L. 935/2000.

451 ADD, APProst, List ks. bp. A. Dydycza do parafii Prostyń, Drohiczyn 23 I 1998; APP, →

Jak widzimy, parafia jest jak rodzina. Są momenty radosne, ale zdarzają się też i sytuacje trudne. Ks. bp Antoni Dydycz od początku swojej posługi okazał się być Ojcem i Pasterzem parafii prostyńskiej. W tym momencie widać, jak bardzo aktualne jest zawołanie pasterskie, które obrał sobie Biskup Drohiczyński: „*Lud Twój, Dziedzictwem Twoim – Populus Tuus Hereditas Tua*", dlatego też Ekscelencja jak Ojciec rodziny troszczy się o swe duchowe dzieci, które są Jego ludem i Jego dziedzictwem.

Podsumowując krótko rolę sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni, trzeba przyznać, że wpłynęło ono w znaczny sposób na kształtowanie się duchowości wiernych[452]. Istnieje świadomość wśród mieszkańców Podlasia i Mazowsza, a także pielgrzymów przybywających z różnych stron Polski, że wzgórze prostyńskie jest szczególnym miejscem działania łaski Bożej[453].

← Homilia ks. bp. A. Dydycza, Wielki Piątek, Prostyń 10 IV 1998. Ordynariusz Drohiczyński podczas Liturgii Wielkiego Piątku w Prostyni powiedział: „W dniu dzisiejszym głębiej zastanawiamy się nad tajemnicą krzyża, słyszymy słowa przebaczenia. Może w obecnym czasie chcemy osądzać poszczególne osoby, społeczności lub kapłanów. Bardzo proszę całą parafię Prostyń, abyście chcieli sobie wzajemnie przebaczyć. Pragnę podziękować tym, którzy dochowali wierności Kościołowi. Proszę, żebyśmy w rozmowach tego nie wspominali. Pozostawmy to sprawiedliwości Bożej. W Wielki Piątek, patrząc na krzyż, zamykamy ten rozdział".

452 Por. APP, List Elżbiety Rychlik, Rzym 28 IV 1997; ks. T Małkiński, P. Rytel-Andrianik, *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Miejsca Święte", 6/2000, s. 40-42; ks. T. Małkiński, P. Rytel-Andrianik, *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Wiadomości Parafialne" [pismo dekanatu ursynowskiego], rok XIV, nr 6(130)/2000, s. 5-6.

453 Por. APP, Relacja Danuty Paszkowskiej; APP, Relacja Tadeusza Koca; APP, Relacja Stanisława Zadrożnego; APP, Relacja Anny Żelazowskiej; APP, Relacja Hanny Młyńskiej; APP, K. M. Lipka, zbiór wierszy, Pielgrzymka do Prostyni. Zob. aneks nr 27, s. 743-744.

Pieczęć parafialna
z wizerunkiem kozy prostyńskiej
Fot. APP

Przeniesienie Cudownej Statui
do nowego kościoła – 13 VI 1954 r.
Fot. APP

Kościół Trójcy Przenajświętszej z 1954 r., zrealizowany w miniaturze międzywojenny projekt świątyni Opatrzności Bożej – wotum narodu
Fot. APP

Kapliczka na miejscu drugiego objawienia się św. Anny, ufundowana przez mieszkańców Złotek w 1835 r., postawiona w stylu klasycystycznym Fot. APP

Prezbiterium kościoła Trójcy Przenajświętszej, stan do 2008 r.
Fot. APP

Dzwonnica z ok. 1880 r., stan współczesny
Fot. APP

Korona św. Anny z 1514 r., w której zostały umieszczone pozostałości po wiankach przekazanych podczas pierwszego objawienia Fot. APP

Koronacja koroną św. Anny Fot. APP

Ks. bp Antoni Dydycz podczas wizytacji kanonicznej parafii Prostyń, 15-17 XI 2009 r.
Fot. ks. Artur Płachno

Wspólne zdjęcie z ks. bp. Antonim Dydyczem po uroczystości Trójcy Przenajświętszej, Prostyń 2005 r.
Fot. APP

VII pielgrzymka nadbużańska
na odpust św. Anny
do Prostyni – 2006 r.
Fot. APP

Pielgrzymka piesza...
Fot. APP

Rozdział III

OBIEKTY I MIEJSCA SAKRALNE

KOŚCIOŁY TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ

Obecny kościół parafialny jest już czwartym kościołem Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. Wcześniejsze świątynie istniały w następujących okresach:

pierwsza świątynia – od ok. 1344 roku,
druga świątynia – w latach 1511–1799,
trzecia świątynia – w latach 1860–1944,
czwarta świątynia – od 1954.

W latach 1799–1860 za świątynię parafialną służył kościół św. Anny w Prostyni, a w okresie 1944–1954 spełniała tę rolę tymczasowa kaplica.

Pierwszy kościół z ok. 1344 roku

W Prostyni istniał kościół już w 1344 roku, mimo że parafia powstała dopiero w 1511 roku. Jedno z najbardziej wiarygodnych świadectw powstania kościoła w XIV wieku stanowił krzyż, pochodzący właśnie z tej świątyni. Figura ukrzyżowanego Chrystusa była naturalnej wielkości. Na krucyfiksie widniała data „1344". Krańce krzyża ozdabiały rzeźbione symbole czterech ewangelistów[1]. Niestety został on zniszczony przez Niemców przy zburzeniu świątyni w 1944

[1] APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, 122, s. 8v; zob. ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 12. Krzyż ten przetrwał ok. 600 lat, aż do zburzenia kościoła w 1944 r.

roku. Inny zabytek z pierwszego kościoła to kamienna figura Pana Jezusa Miłosiernego[2]. Jednak i ta pamiątka nie dotrwała do chwili obecnej, ponieważ również została zniszczona, tak jak wspomniany wyżej krzyż, w 1944 roku.

Tak odległą datę powstania pierwszego kościoła potwierdzają również dokumenty najstarszych wizytacji kanonicznych z lat 1636 i 1775[3]. Najprawdopodobniej pierwsza świątynia usytuowana była w połowie wsi, na co wskazuje, znajdująca się w tym miejscu, murowana kapliczka[4].

Co do kwestii fundatorów pierwszego kościoła, można przypuszczać, że byli nimi osadnicy mazowieccy[5]. Tym bardziej, że wcześniej Prostyń znajdowała się po drugiej stronie biegu rzeki Bug[6], a nazwisko Prostyńskich, np. w 1441 roku, występuje w księgach łomżyńskich. Być może na początku przy kościele mieszkał kapłan, skoro w akcie erekcji parafii z 1511 roku jest fragment mówiący, iż mieszkańcy wymienionych miejscowości mają składać ofiary, tak jak to było w zwyczaju od dawna, co zdaje się świadczyć o istnieniu takiego zastrzeżenia już w akcie fundacji pierwszego kościoła[7].

Są przypuszczenia, że w czasie istnienia pierwszej świątyni służbę Bożą pełnili w niej księża z parafii Brok[8]. Być może posługiwali w tutejszym kościele także kapłani z pobliskiej Zuzeli. Wiadomo też, że pod koniec XV wieku i na początku XVI wieku do tego kościoła przybywali z posługą sakramentalną

---

2 Po rozbiórce pierwszej świątyni, figura została umieszczona w kapliczce na miejscu pierwszego kościoła, gdzie stała do 1810 r., kiedy to umieszczono ją na niskim słupie drewnianym po północnej stronie kościoła Trójcy Przenajświętszej, a następnie za głównym ołtarzem tej świątyni. W kapliczce zaś umieszczono kopię tej figury, ufundowaną przez Kosińskiego, dzierżawcę w Prostyni i dziedzica Kutask. Por. ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 11-12.

3 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Una sub titulo SSSmae Trinitatis erecta fuit ut patet ex inscriptione A. D. 1344". Osoba pisząca ten dokument wizytacyjny, odnosi te słowa błędnie do kościoła Trójcy Przenajświętszej, który został wybudowany w 1511 r. Jednak tym samym wskazuje, że w tym kościele był napis mówiący o fundacji kościoła w Prostyni w 1344 r. Co do dokumentu wizytacji z 1636 r., zawartego w: APP, Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1620–1648, s. 1nn, to jest on w znacznej części nieczytelny. Dlatego źródłem informacji pozostaje: ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 12-13.

4 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 12-13.

5 Por. K. Pacuski, *Rozwój sieci parafialnej w XI–XVI w., Komentarz do mapy*, w: *Studia Płockie*, t. III, *Kościół Płocki XI–XX wieku, Jubileuszowa Księga 900-lecia diecezji*, cz. I, red. J. Kłoczowski, Płock 1975, s. 59 nn; J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej...*, s. 3.

6 Mapa Polski Wacława Grodeckiego wydana ok. 1562 r. Oryginał znajduje się w Zakładzie Kartografii Biblioteki Narodowej w Warszawie, nr inwentarza 04409/6, cyt. za: M. Kromer, Polska czyli o położeniu ludności..., mapa.

7 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1.

8 Zob. tekst o erekcji i fundacji parafii [rozdz. I]; por. ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 51-52.

Kapliczka na miejscu pierwszego kościoła wybudowanego w 1344 r., stan z 1904 r. (została przebudowana w 1925 r.)
Źródło: Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni z illustracyami*, Warszawa 1904, s. 8.

księża z Kosowa, o czym świadczy m.in. wzmianka w dokumencie erekcyjnym[9].

Prawdopodobnie omawiana świątynia była pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej[10]. Trudno skonkretyzować, ile lat służyła wiernym. Zapewne funkcjonowała do czasu wybudowania nowego kościoła na wzgórzu za wsią, a potem z powodu złego stanu została rozebrana. Tym bardziej, że była zbudowana z drewna[11].

Drugi kościół (1511–1799)

Druga świątynia w Prostyni powstała – według dokumentów biskupów łuckich – na prośbę św. Anny, wyrażoną podczas objawienia w 1510 roku[12]. Święta wskazała miejsce, gdzie ma powstać nowy kościół i poleciła udać się z tą sprawą do Bogdana Prostyńskiego, ówczesnego właściciela dóbr Prostyń[13]. Odpowiedź dziedzica i całej jego rodziny była wspaniałomyślna. Podjęto starania o erekcję parafii i rozpoczęto budowę zarówno świątyni parafialnej, jak i kościoła św. Anny, na miejscu jej objawienia[14].

---

9 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1; por. ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia – 1835, s. 67.

10 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Prima Ecclesia fundata 1344 a SSS Trinitatis".

11 S. M. Mazurek, zb. pryw., Sieć parafialna południowej części archidiakonatu płockiego do końca XVIII w., magisterium, Lublin 1961, s. 73-76. Do rzadkości należały wtedy kościoły murowane.

12 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 70v-71; ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589, s. 40-42.

13 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 70v-71: „ne timas, non sum ego mors, sed sum S. Anna juncta SSS. Trinitati, sed vade ad Prostynski ut locum in Monte Ante villam in Nomine SSS. Trinitatis defendit, ubi jam diu commanemus, ne ibi in eodem loco, peramplius turpitudo habeatq[ue] usq[ue] ad Erectionem Ecclesiae in monte in Nomine SSS. Trinitatis".

14 →

W świetle aktu erekcyjnego Prostyńscy przekazali na uposażenie kościołów i parafii ziemie uprawne, łąki, dziesięciny i sumy pieniężne.

Bogdan Prostyński ofiarował na potrzeby powstającej parafii sumę dziesięciu kop groszy polskich i połowę gruntów wsi Złotki[15]. Mieszkańcy wsi włączonych do parafii zobowiązani zostali do dawania dziesięciny, a włościanie ponadto do pracy w określone dni na ziemi kościelnej[16].

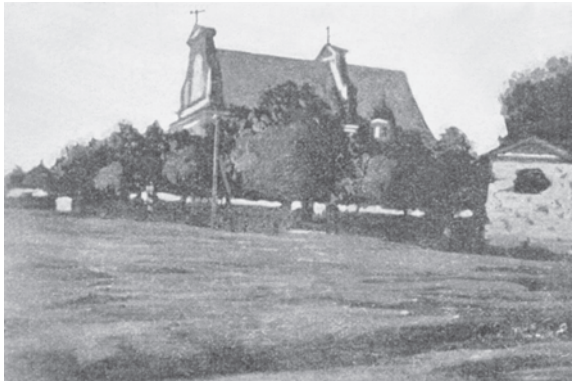

Kościół Trójcy Przenajświętszej z lat 1511–1799
Źródło: Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni z illustracyami*, Warszawa 1904, s. 2.

Wprawdzie fundatorami nowego kościoła byli bracia Prostyńscy: Bogdan, Maciej, Mikołaj i Michał, synowie Andrzeja[17] – to jednak miejscowa szlachta przyszła im z pomocą, o czym świadczą darowizny z XVI wieku[18]. Ponadto budowę kościoła wspierali licznie przybywający pielgrzymi.

W maju 1543 roku ks. bp Jerzy Falczewski, ordynariusz łucki, dokonał poświęcenia kościoła Trójcy Przenajświętszej[19]. Ufundowano z tej okazji tablicę pamiątkową, która opisywała to wydarzenie. Napisane było na niej: *„Pasterz utwierdzał w wierze i błogosławił wszystkich. Zwrócił szczególniejszą uwagę na rodziny fundatorów, stawił za przykład mieszkańców prostyńskich bogobojnych, wśród których Bóg w Trójcy Jedyny obrał tu miejsce, a zatem ukochał dusze ich, jak raczył to objawić przez świętą Annę cudownym sposobem”*[20]. Wizyta biskupa i poświęcenie kościołów wywołało wielką radość

14 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176: „Ecclesia Prochialis Prostinensis prima, seu in qua proprie Sacramenta administrantur est lignea veteri structurae in duos choros disposita, facie ad Occidentem tergo ad orientem situata, a nobilibusque quondam Bogdano, Nicolas, Mathia, et Michaele Fratribus Germanis Villa Prostynia heredibusque die solis decima quinta mensis Junii Anno Domini 1511. Sub Titulo Ssmae Trinitatis”.

15 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1.

16 Tamże.

17 Tamże.

18 APP, Akta najdawniejsze..., Termini Terrestres... – 1531, nr 7.

19 Tamże, Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 5: „[...] a 1543 [...] fuit consecrata Ecclesia antiqua parochialis et Capella Sanctae Annae”.

20 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 59-60. Na podstawie napisu z tablicy, która wisiała w zakrystii kościoła Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. Tablica nie zachowała się do współczesności.

u tutejszych parafian i przez wiele lat wspominano ten pobyt[21]. W każdą trzecią niedzielę po Wielkanocy obchodzono zaś rocznicę poświęcenia świątyni[22].

Opis świątyni

O strukturze kościoła parafialnego i jego wystroju dowiadujemy się z następujących dokumentów: aktu erekcyjnego altarii z 1535 roku[23]; z akt wizytacji parafii, które miały miejsce w latach 1636[24], 1729[25], 1737[26], 1775[27], 1787[28], 1791[29], 1792[30]; z protokołu zdawczo-odbiorczego z 1798 roku[31]; testamentów księży[32] i z innych dokumentów wspominających tę świątynię.

Nowy kościół, podobnie jak poprzedni, był drewniany, późnogotycki, jednonawowy, zbudowany na planie prostokąta. Wchodziło się do niego głównymi drzwiami lub bocznymi od strony północnej[33]. Miał dach dwuspadowy z sygnaturką na środku. Po stronie południowo wschodniej znajdowała się dzwonnica z trzema dzwonami, a przy niej kostnica[34]. Pod koniec XVIII wieku nowa dzwonnica z pięcioma dzwonami stała naprzeciw kościoła[35]. Przy kościele od strony zakrystii stał też duży krzyż. Do świątyni była dostawiona wieżyczka w formie ganku po stronie południowej, przylegająca do ściany zakrystii, gdzie znajdował się obraz Matki Bożej z miejscowości Dzików[36].

Świątynia ta przetrwała prawie trzysta lat, do 1799 roku. Jednak w połowie XVIII wieku wymagała gruntownego remontu, który został wykonany w 1772 roku przez kolatora Wawrzyńca Suchodolskiego, łowczego podlaskiego[37].

---

21 Tamże.

22 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176-180v; ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121.

23 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2.

24 APP, Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1620–1648, s. 3-6, 101.

25 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176-180v.

26 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121-127.

27 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12.

28 ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 533-536.

29 ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 13-18.

30 ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593-596.

31 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120.

32 ADS, D-18, Confirmatio et ingrossatio testamenti olim veri Joannis Prostinski Plebani Prostinensi – 1607, s. 155v-156v; ADS, D-85, Negotium aprobationis testamenti Adm Rndi Antoni Wyrzykowski Parochi Prostinensi – 1775, s. 339v-401v.

33 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176-176v.

34 Tamże, s. 177-177v; ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 123v.

35 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 535v.

36 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 178v.

37 →

Prezbiterium

Ołtarz główny był skierowany ku wschodowi, wykonany z drewna, liczył cztery kolumny. Przechowywano w nim Najświętszy Sakrament[38]. W centrum nastawy ołtarzowej, między dwiema kolumnami, umieszczono Cudowną Statuę Trójcy Przenajświętszej[39], zasłanianą obrazem również Trójcy Świętej[40]. Po bokach znajdowały się figury świętych, od strony północnej – św. Jana Chrzciciela, a po przeciwnej stronie – św. Szymona Apostoła. Nad tym tryptykiem znajdował się obraz przedstawiający ukoronowanie Najświętszej Maryi Panny. Po lewej stronie Matki Bożej ukazano postać św. Doroty, a po prawej św. Mikołaja. Nad obrazem była duża korona wieńcząca ołtarz. Przed Najświętszym Sakramentem zapalano, na niedziele i święta, wieczną lampkę wykonaną z białej blachy. Przy ołtarzu głównym stało siedem metalowych świeczników[41] i wisiały rogi jelenia, na których stawiano świece[42]. Nastawę tego ołtarza wykonano ze składek parafian i pielgrzymów, a poświęcono 17 VI 1615 roku.

Sedile prezbitera stało po stronie północnej prezbiterum, naprzeciwko zaś postawiono ozdobne stalle. Z dwóch stron prezbiterium były pulpity do czytania Słowa Bożego, po stronie północnej czytano Ewangelię, a po przeciwnej pozostałe czytania. Obok pulpitów stały proste ławki. Ambona z baldachimem u góry znajdowała się po stronie Ewangelii[43]. Zakrystia, umieszczona w części północnej kościoła, była w formie kwadratu, miała trzy okna skierowane na wschód. Znajdowała się w niej kredencja, gdzie przechowywano paramenty liturgiczne.

---

37 ← APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120.

38 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121.

39 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „In quo Effigies Sculptilis SSSa et Individua Trinitatis plurimus miraculis Clara ut patet ex Revelatione ipsa et Variis documentis [...]"; ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 13: „W którym to ołtarzu jest Statua rżnięta z wyrażeniem Troycy Przenayświętszey od dawnych czasów Wielkiemi Cudami słynąca"; por. APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 533.

40 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120.

41 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176-180v.

42 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Jelenia Głowa malowana przed ołtarzem S. Troycy ad instar Lustra do świec wisząca"; ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 15v: „Jelenia głowa na kościele wisząca z lustrami do świec"; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 595: „Głowa Jelenia na kościele S. Troycy wisząca z lustrami do świec"; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 535.

43 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 177.

Nad dwiema zakrystiami istniały małe chóry połączone przejściem za ołtarzem głównym. Znajdował się na nim mały pozytyw[44]. Na belce tęczowej była figura Chrystusa ukrzyżowanego, obok zaś rzeźby Matki Bożej Bolesnej i św. Jana Apostoła.

Przy ołtarzu głównym na ścianie zakrystii wisiał obraz przedstawiający Chrystusa trzymającego kielich i ukazującego Hostię. Na dole widniał napis: „*Oto Chleb Aniołów*".

Drewniana chrzcielnica stała przy prezbiterium po stronie południowej[45]. Oleje Święte przechowywano według przepisów liturgicznych w szafeczce we wnęce ściany po stronie północnej[46].

Ołtarze boczne

Pierwszy z nich poświęcono Wniebowzięciu Najświętszej Maryi Panny, św. Andrzejowi Apostołowi i św. Wawrzyńcowi. Z tym ołtarzem miała związek altaria erygowana w 1535 roku. Ołtarz umieszczono w południowej nawie bocznej[47]. W centrum znajdował się obraz Najświętszej Maryi Panny stojącej na półksiężycu i depczącej głowę węża[48]. Przy nim stał relikwiarz, który podawano wiernym do ucałowania[49]. Złożone dzieje tej altarii i ząb czasu spowodowały, że najprawdopodobniej ten właśnie ołtarz został przeniesiony do kruchty kościoła.

Drugi ołtarz boczny, wykonany z drewna, według starych kanonów, stał również po południowej stronie. Między dwiema kolumnami widniał obraz przedstawiający Ukrzyżowanie Pana Jezusa, a nad nim płótno św. Jakuba Większego[50].

Trzeci ołtarz, wykonany w podobnym stylu, ukazywał scenę zdjęcia Jezusa Chrystusa z krzyża i złożenia na kolanach Matki Bożej[51].

W czwartym ołtarzu, po stronie południowej, znajdował się obraz Matki Bożej Częstochowskiej[52].

---

44 Tamże, s. 176v; APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... 1775, nr 12; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 535: „Pozytew dwa szkatulnych ieden większy zły zruynowany, drugi mnieyszy przez nieboszczyka Xdza Wyrzykowskiego Plebana tuteyszego sporządzony".

45 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176v-177v.

46 Tamże, s. 177v; *Synody diecezji łuckiej i ich statuty*, wyd. J. Sawicki, [w:] *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. III, Warszawa 1949, s. 79-80.

47 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2.

48 Tamże.

49 Tamże.

50 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176-180v; ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121.

51 Tamże.

52 Tamże.

Z boku ołtarza głównego, od strony północnej, był obraz ukazujący Maryję trzymającą na rękach Chrystusa, a nad nim wyobrażenie Zmartwychwstania Pańskiego. Najprawdopodobniej w tym ołtarzu przechowywano koronę z wiankami, które pozostawiła św. Anna[53].

Szósty ołtarz, w pobliżu ambony, był pod wezwaniem Imienia Jezus.

W trzech ołtarzach (Trójcy Przenajświetszej, Imienia Jezus i Matki Bożej Częstochowskiej) znajdowały się portatyle[54] i tylko te trzy ołtarze są wymieniane w późniejszych dokumentach (koniec XVIII wieku). Wszystkie ołtarze zostały wykonane w jednym stylu (z wyjątkiem tego, przy którym była altaria) i pochodziły z początku XVII wieku[55]. Podstawa ołtarza głównego była murowana, sama zaś mensa i nastawa – drewniane. Pozostałe ołtarze wykonano z drewna.

Ogólny wystrój wnętrza

Kościół miał przy wejściu kruchtę, z której prowadziły z dwóch stron drzwi na obszerny chór, wspierający się na czterech kolumnach[56]. Na chórze znajdowały się siedmiogłosowe organy ufundowane pod koniec XVI w. przez ks. Jana Prostyńskiego[57]. Okna zdobiły skromne witraże. W kościele stało szesnaście prostych ławek, a pod dużym chórem dwie ozdobne ławki w formie stall. Podłoga świątyni została wykonana z drewna. Na środku kościoła znajdowała się krypta, w której grzebano zmarłych kolatorów i kapłanów[58]. W pobliżu dużego chóru ustawiono dwa proste konfesjonały[59]. Na ścianach kościoła wisiały obrazy, a wśród nich znajdował się krzyż z 1344 roku[60]. W kościele znajdowały się liczne wota[61].

---

53 Tamże, s. 121: „[...] altare paenes sacellam in quo conservat sertum Revelationis Ssmae Trinitatis".

54 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 178v.

55 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 5.

56 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176-176v,

57 Tamże; ADS, D-18, Confirmatio et ingrossatio testamenti olim veri Joannis Prostinski Plebani Prostinensi – 1607, s. 155v-156v; por. ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 66.

58 ADS, D-85, Negotium aprobationis testamenti Adm Rndi Antoni Wyrzykowski Parochi Prostinensi – 1775, s. 399v; ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176v.

59 Tamże.

60 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 125: „Krucyfix in medio Ecclesiae wielki cum signis quatuor Evangelistos, obrazow po bokach tegoż krocyfiksa dwa".

61 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... 1775, nr 12; APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 534; ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 14v; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593-596; ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 122-125v.

Paramenty liturgiczne i paraliturgiczne

W świetle dokumentu wizytacji kanonicznej z 1636 roku widać, że kościół Trójcy Przenajświętszej był bogato wyposażony w paramenty liturgiczne. Wśród nich są wymienione m.in.: monstrancja srebrna częściowo pozłacana, pięć srebrnych kielichów i trzy pozłacane, srebrna puszka, sześć ornatów, pięć kap, dwa srebrne krzyże, pięć par starych ampułek oraz nowe ze srebra, baldachim, alby, komże, trzy mszały, antyfonarz, psałterz. Ponadto były relikwie św. Anny w pozłacanym relikwiarzu, dziesięć obrazów na ścianach i kilka starych tablic pamiątkowych, pięć par lichtarzy mosiężnych i jedna para drewnianych[62].

W marcu 1657 roku kościół został częściowo ograbiony przez Szwedów. Proboszczowi udało się ukryć najcenniejsze naczynia kościelne oraz inne wartościowe przedmioty[63].

W 1737 roku świątynia miała znów dobre wyposażenie. Najświętszy Sakrament przechowywano w srebrnej, pozłacanej puszce. Monstrancja była „*staroświeckiej filigranowej roboty*", a na niej postacie świętych: Piotra i Pawła, Katarzyny i Doroty; a na szczycie dwa aniołki trzymające krzyż; w części środkowej wyobrażenie Zmartwychwstania Pańskiego. Ponadto były cztery kielichy, siedemnaście ornatów (niektóre bardzo cenne), cztery kapy, pięć par mosiężnych lichtarzy i jedenaście par drewnianych, sześć małych dzwonków. Na ścianach wisiały dwadzieścia dwa stare obrazy, m.in.: Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (obraz z altarii erygowanej w 1535 roku), Matki Bożej Studziańskiej i Dzikowskiej, Zwiastowania, Dobrego Pasterza, św. Franciszka, Ukrzyżowania Pana Jezusa[64]. Była również rzeźba głowy Chrystusa w ciernio-wej koronie.

W dekrecie reformacyjnym na zakończenie wizytacji z 1737 roku polecono proboszczowi dokonać renowacji dachu i drzwi kościoła oraz wyremontować dzwonnicę. Zalecono również oddać niektóre ławki do remontu, aby wierni mogli wygodniej siedzieć[65].

Dokument wizytacji kanonicznej z 1775 roku poświęca wiele miejsca wyposażeniu liturgicznemu świątyni. Dowiadujemy się z niego, że w kościele było wtedy ponad dwadzieścia przedmiotów ze srebra i częściowo pozłacanych, nie licząc wotów. Ponadto dwadzieścia ornatów, cztery kapy, trzydzieści dwa lichtarze, pięć portatylów, pięć chorągwi, trzy mszały, a także „*żelazo do pieczenia*

62 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 3-6.

63 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Sokołów... [Dokumenty związane z altarią], nr 2; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 62.

64 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121.

65 Tamże, s. 126-127v.

opłatków". Do 1786 roku ubogacono kościół, m.in. o pięć ornatów, dwie kapy, piętnaście chorągwi.

Do roku 1791 przybyło jeszcze wiele paramentów liturgicznych, które najczęściej były ofiarowywane przez okoliczną szlachtę[66]. Ponadto wspomina się o sześciu dużych dzwonach, w tym jednym starym przechowywanym w świątyni.

W ciągu wieków kościół był wielokrotnie ozdabiany i uposażany. Wśród szczególnych jego dobrodziejów znalazła się królowa Bona Sforza, która modliła się w tej świątyni i pozostawiła hojne dary w postaci paramentów liturgicznych. Wśród darów królowej inwentarze wymieniają biały ornat i czerwoną kapę[67]. Ponadto ks. Jan Prostyński, proboszcz tej parafii, bardzo dbał o kościół, o czym świadczy jego testament, w którym przekazuje fundusze na rzecz świątyni i poleca sprzedać swą sutannę, płaszcz podbijany lisimi skórkami oraz inne ubrania, a uzyskane z tego pieniądze przeznaczyć na ozdobienie Domu Bożego[68]. Wśród innych dobrodziejów można wymienić m.in. rodziny Kuszlów, Kossowskich, Chądzyńskich, Straszewskich[69], czy Łuniewskich[70]. Również Siostry Wizytki z Warszawy często przekazywały ornaty, obrusy lub inne paramenty przydatne do służby Bożej[71]. Ofiarowywano także dary z Wyszkowa[72] i Morzyczyna[73].

---

66 ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 15.

67 Por. tamże, s. 14v: „Ornat [...] Biały Królowey Bony, stary zły z kolumną fioletową [...] Kapa także czerwona quondam od Krolowey Bony, zła"; APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... 1775, nr 12: „Ornat biały Królowey Bony, kolumna fioletowa złotem dziana z galonem złotem manipularz takiż [...] Kapa Czerwona od Krolowey Bony sprawiona stara"; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 594: „Ornat [...] Biały ieszcze Królowey Bony, stary zły z kolumną fioletową sine requisitis [...] Kapa także czerwona quondam od Krolowey Bony dana iuż zła"; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 534-534v: „[...] ornat biały Królowey Bony koluma fioletowa złotem dziana z galonem złotem manipularzem takimże [...] Kapa czerwona od Krolowey Bony sprawiona stara"; por. ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 52: „Spisy inwentarza kościelnego wspominają z roku 1636 i 1775, że królowa Bona nawiedziła miejsce objawienia się świętej Anny w 1547 r., że modliła się w obydwóch kościołach przeszło godzinę, złożyła w ofierze kilka sztuk aparatów kościelnych".

68 ADS, D-18, Confirmatio et ingrossatio testamenti olim veri Joannis Prostinski Plebani Prostinensi – 1607, s. 155v-156v.

69 ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 15.

70 ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 596.

71 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Ornat zielony z Galonami Szychownemi taśmą czerwoną lamowany cum Omnibus Requisitis od P. P. Wizytek"; por. ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 594v; ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 15 [wspomniany jest ornat zielony „od W. W. Wizytek przysłany z Warszawy"]; tamże: „umbraculum na rąbku w kwiaty złotem dziane z wysztychowaniem na środku Opatrzności Boskiej od W. W. P. P. Wizytek Warszawskich dane [...] Drugie umbraculum na atłasie Jedwabniem Zielonem w kwiaty srebrem wyszywane na około szychowane galonem obwiedzione z wysztychowaniem Złotem Naysłodszy Imienia Jezus także od W. W. P. P. Wizytek przysłany".

72 ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 15.

73 →

Historia drugiego kościoła jest o tyle interesująca, że dokonywały się w nim cudowne uzdrowienia, o czym świadczy m.in. dokument wizytacji kanonicznej z 1737 roku[74]. Ponadto ta świątynia była uprzywilejowana w świetle prawa liturgicznego Kościoła, ponieważ miała tzw. ołtarz uprzywilejowany (*altare privilegiatum*). Znaczyło to, że kapłan, sprawujący na nim Eucharystię za osobę zmarłą, zyskiwał dodatkowo dla danej duszy odpust zupełny[75].

Opisany wyżej kościół służył wiernym przez 288 lat. W 1770 roku był odnowiony[76], ale już w 1791 roku wymagał gruntownego remontu. Dokument wizytacyjny kładł na serce tę sprawę proboszczowi i kolatorom. Zalecano w nim zbieranie ofiar od parafian na ten cel[77]. Zły stan świątyni sprawił, że w 1799 roku została ona rozebrana, a na jej miejscu trzy lata później rozpoczęto budowę nowej, już murowanej[78]. W międzyczasie przeniesiono nabożeństwa do pobliskiego kościoła św. Anny.

Trzeci kościół (1860–1944)

Wiadomości dotyczące trzeciego kościoła Trójcy Przenajświętszej zaczerpnięte zostały z dokumentów wizytacji biskupich i dziekańskich z lat 1809[79], 1811[80], 1835[81], 1839[82], 1879[83], 1893[84], 1919[85], 1925[86]; 1922–1943, jak również z inwentarza z 1919 roku[87] oraz innych dokumentów i opracowań[88].

---

73 ← ADS, D-56, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 595.

74 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121: „Villa Prostynia. In hac extant Ecclesiae binae ligneae ed ambae miraculis ubi patet ex variis scriptis [...]".

75 Tamże, 121: „Prima quidem fundata su titulo et Patrocinio Ssmae Trimitatis altera sub Titulo sanctae Annae consecratae per privilegia Romana pontificalia, approbatae utraquae"; APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Ambae hic Ecclesiae Plurimis Privilegiis atq. Indulgentiis a S. Sede Apostolica sunt ditatae"; w kwestii ołtarza uprzywilejowanego por. ks. A. Arnd TJ, *Odpusty – podręcznik dla duchowieństwa i wiernych*, Kraków 1890, s. 268-287.

76 AMK, Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 303/1781.

77 ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 18.

78 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120.

79 ADS, D-146 II, Ecclesia Parochialis Prostinensis... – 1809, s. 86-86v.

80 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25. Ten sam dokument znajduje się w: AAL, Rep. 60/A/134a, Akta Konsystorza Jeneralnego Dyecezji Lubelskiej, [Wizytacje Generalne Dekanatu Węgrowskiego – 1811], Visitatio Generalis Parochiae Prostinensi – 1811, s. 65-85.

81 ADS, D-146 I, Decretum Reformationis... – 1835, s. 76v-77.

82 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 67-77.

83 ADD, APProst, III/Q/1, Inwentarnyj opis... – 1879, s. 52-54.

84 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.

85 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 25 IX 1919, s. 1-6.

86 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 29 VIII 1925, s. 7v-9.

87, 88 →

Budowa świątyni

Pod koniec XVIII wieku proboszczem w Prostyni był ks. Maciej Bieliński. Zastał on budynki sakralne w opłakanym stanie. Kościół Trójcy Przenajświętszej groził zawaleniem się, a św. Anny wymagał pilnego remontu dachu. Jako człowiek w podeszłym wieku nie czuł się na siłach do podjęcia budowy nowej świątyni. Dlatego na swą prośbę został przeniesiony do Miedznej. Na jego miejsce, w 1798 roku, przyszedł ks. Paweł Langa[89]. Był to bardzo energiczny, młody, bo zaledwie osiem lat po święceniach, kapłan. Należał on do instytutu Braci Bartoszków, potocznie zwanych komunistami (ze względu na życie we wspólnocie, łac. communio). Wziął on do pomocy dwóch księży ze swej wspólnoty: ks. Piotra Pieczanowskiego i ks. Michała Zembrowskiego[90]. W ten sposób, nie zaniedbując spraw duszpasterstwa, mógł zająć się świątyniami. Na początku naprawił dach na kościele św. Anny. W 1799 roku zdecydował się na rozbiórkę świątyni parafialnej[91]. Wtedy to Służba Boża została przeniesiona do kościoła św. Anny. Ksiądz proboszcz zbierał ofiary i materiał na budowę nowej, murowanej świątyni. W krótkim czasie zgłosili się liczni dobrodzieje, wśród nich Konstancja z Kuczyńskch Ciecierska – stolnikowa drohicka, Helena Chrapowicka – kasztelanowa mścisławska, Ludwika Kossowska – podkomorzyna drohicka, Antoni i Jan hr. Butlerowie – starostowie preńscy, ks. Michał Jakóbowski, ks. Paweł Dąbrowski, ks. Franciszek Trojanowski oraz wielu innych[92]. Okoliczna ludność

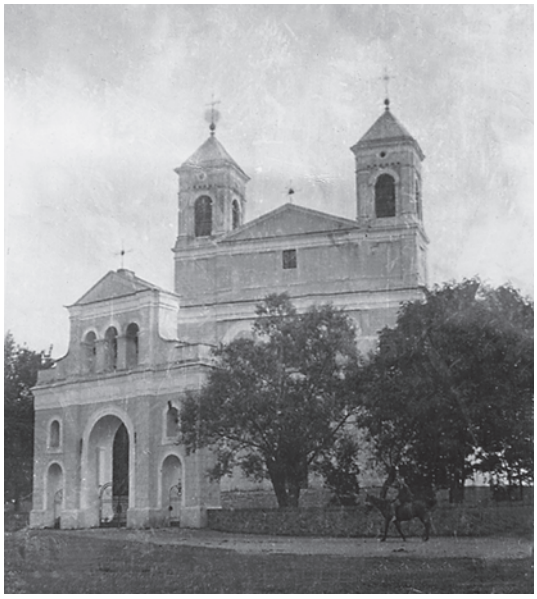

Kościół Trójcy Przenajświętszej z lat 1860–1944
Fot. APP

87 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919.
88 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 72-79.
89 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, 6v.
90 Por. ADS, D-146 II, Ecclesia Parochialis Prostinensis... – 1809, s. 86v.
91 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 25 IX 1919, s. 1v.
92 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 73.

pospieszyła również z datkami i pomocą. Parafia była wtedy niezbyt duża, liczyła niewiele ponad tysiąc osób[93]. Mieszkańcy sąsiednich wiosek, nawet nie należących do parafii, zaangażowali się w pracę nad wzniesieniem prostyńskiej świątyni. Ludzie z Zawist zwozili kamienie, pomagali w lasowaniu wapna. Kupiec spławiający drewno Bugiem ofiarował jeden transport budulca, z którego postawiono dom dla robotników. W Złotkach powstała cegielnia, gdzie wypalano cegłę na potrzeby świątyni[94].

Budowę nowego kościoła rozpoczęto 2 III 1802 roku. W kopaniu fundamentów mieli swój udział nie tylko parafianie z proboszczem na czele, ale także ludność z całej okolicy. Pracami kierowali dwaj majstrzy: Michałowski i Jasiński. W ciągu jednego roku nie tylko położono fundamenty, ale wzniesiono również ściany na wysokość pięciu metrów[95]. Nowo budowana świątynia miała następujące wymiary: długość – 39,4 m, szerokość – 21,8 m[96]. Mimo trudnych okoliczności budowy, istniejących w czasie rozbioru Polski, prace posuwały się dość szybko. Sześć lat po ich rozpoczęciu kościół stał już w stanie surowym. Przez następne lata zajęto się wyposażaniem jego wnętrza.

Staraniem ówczesnego proboszcza w 1806 roku Papież Pius VII nadał dla kościoła Trójcy Świętej specjalne odpusty zupełne, na wieczne czasy[97]. Można było je uzyskać pod zwykłymi warunkami w cztery dni roku. I tak odpustu zupełnego mogli dostąpić, po spowiedzi i Komunii świętej, nawiedzający kościół we wspomnienia świętych i uroczystości: św. Julianny w lutym, św. Macieja Apostoła, św. Rafała Archanioła i w uroczystość Niepokalanego Poczęcia Matki Bożej.

W 1806 roku Ojciec Święty Pius VII udzielił odpustu zupełnego na wieki, wszystkim, którzy kiedykolwiek nawiedzą sanktuarium Trójcy Przenajświętszej[98]. Mocą dekretu papieskiego, każdy, kto obojętnie w jakim dniu nawiedza kościół prostyński, raz w roku może uzyskać odpust zupełny, nawet w dzień powszedni. Dokument pozwalający zawsze zyskiwać odpust zupełny, był w XIX wieku bardzo rzadko spotykany[99].

---

93 ADS, D-146 II, Ecclesia Parochialis Prostinensis... – 1809, s. 86.

94 Do dziś zachowała się nazwa „Cegielnia" dla jednej z kolonii wsi Złotki.

95 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120.

96 APP, Plan fundamentów.

97 ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1805, sygn. 143, s. 196v; zob. APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903.

98 ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1806, sygn. 145, s. 294v; zob. APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903; zob. *Elenchus Ecclesiarum*... – 1925, [w:] Directorium Divini Officii, s. 123: „Ind. plen. [...] item semel in anno pro visitationibus quotid. hanc Ecclesiam".

99 Por. ks. A. Arndt SJ, *Odpusty*..., s. 360-385.

Ks. bp W. Skarszewski z Lublina, wizytując parafię w 1811 roku, dziękując za gorliwą pracę przy budowaniu pięknej świątyni, wyraził się z uznaniem o proboszczu, parafianach i okolicznej ludności. Mówiono, że po farze węgrowskiej jest to najpiękniejszy kościół w okolicy. Jednak w związku z tym, że nie był jeszcze wykończony, nabożeństwa celebrowano dalej w kościele św. Anny. Tymczasowo zaś nową świątynię pokryto na zimę słomą, bo dachówki nie dostarczono na czas. Taki stan trwał około roku, aż do tragicznego momentu w dziejach tej świątyni. Dnia 5 VII 1812 roku, o godzinie pierwszej po południu, w czasie burzy piorun uderzył w wieżę kościoła i spowodował zapalenie się słomianego dachu[100]. Z powodu braku sprzętu przeciwpożarowego ratunek okazał się niemożliwy, tym bardziej, że mury kościoła miały prawie czternaście metrów wysokości. Bardzo trudno było parafianom pogodzić się z tym faktem. Jeszcze trudniej proboszczowi, który dziesięć lat poświęcił dla tego dzieła. Od pożaru kościoła ks. Paweł Langa popadł w depresję, co wpłynęło nawet na charakter jego pisma, które stało się mało czytelne, a wcześniej było wzorem kaligrafii. W testamencie napisał, aby po śmierci pogrzebano go pod wejściem do kościoła, żeby wszyscy przechodzili po jego grobie[101].

Po spaleniu trudno było odbudować kościół, z którego pozostały tylko osmalone ściany[102]. Rolę świątyni parafialnej spełniał w dalszym ciągu kościół św. Anny[103]. Była to mała świątynia, nie mogąca pomieścić parafian, już nie mówiąc o pielgrzymach. Księdzu Obłozie, piszącemu o Prostyni, opowiadał pewien starszy kapłan, że w czasie większych uroczystości w kościele panował taki ścisk, że czasem słychać było nawet płacz i zdarzały się omdlenia z powodu tłoku, a duchowni odchorowywali posługę duszpasterską w Prostyni[104].

W dekrecie powizytacyjnym z 1835 roku jest zachęta do odbudowy kościoła i zbierania ofiar na ten cel oraz zalecenie do tymczasowego celebrowania odpustów Trójcy Przenajświętszej przy ołtarzu polowym, przed kościołem św. Anny[105].

Tymczasem niezabezpieczone mury spalonej świątyni niszczały. Dochodziło nawet do tego, że rosły na nich drzewka kilkucentymetrowej grubości. Tak było do czasu, kiedy biskupem diecezji janowskiej, czyli podlaskiej, został o. Piotr Paweł Beniamin Szymański, kapucyn. Zachęcił wiernych do odbudo-

100 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 67.
101 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 75-76.
102 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, 1v.
103 Tamże, s. 1-6v.
104 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 75.
105 ADS, D-146 I, Decretum Reformationis... – 1835, 76v-77.

wania kościoła Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. Dziedziczka dóbr Mordy, Konstancja z Grzybowskich Ciecierska, wdowa po Dominiku Ciecierskim, pospieszyła parafii ze znaczną pomocą materialną, ofiarowując w testamencie dwanaście tysięcy złotych na spalony kościół[106]. Z tej sumy wraz z procentami utworzył się znaczny fundusz, do którego dołożyli swe ofiary parafianie i pielgrzymi. W latach 1858–1860 miejscowy proboszcz ks. Franciszek Pogorzelski oraz Kazimierz Łagiewnicki, w oparciu o te finanse, odbudowali kościół. Gdy świątynia była w stanie surowym, ks. Pogorzelski prosił biskupa o pozwolenie celebrowania w niej Mszy świętej, ale otrzymał odpowiedź, że lepiej będzie poczekać do całkowitego jej ukończenia. Jednocześnie, aby nie zawieść wiernych licznie przybywających z okolicznych parafii, ordynariusz zezwolił na ustawienie prowizorycznego ołtarza na uroczystości odpustowe w dzień Trójcy Świętej[107]. Konsekracja świątyni miała miejsce podczas odpustu św. Anny 26 VII 1860 roku. Aktu poświęcenia dokonał ks. bp Beniamin Szymański OFM Cap. Na tę uroczystość przygotowali wiernych dwaj kapucyni z Warszawy, którzy głosili w tym czasie kazania w Prostyni[108]. Alumni seminarium janowskiego zadbali o oprawę liturgiczną uroczystości[109].

Kościół Trójcy Przenajświętszej z lat 1860–1944. W latach 1799–1860 rolę świątyni parafialnej pełnił kościół św. Anny.
Źródło: Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni z ilustracyami*, Warszawa 1904, s. 78.

Wybudowanie świątyni w tym okresie było niemałym wysiłkiem, nie tylko z powodów materialnych, ale i administracyjnych. W połowie XIX wieku władze zasadniczo nie pozwalały budować kościołów. Dlatego w diecezji podlaskiej powstały tylko dwa: w Prostyni i Samogoszczy[110].

---

106 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 77.

107 ADS, Indulta na kaplice i upoważnienia do poświęcenia kościołów, kaplic i cmentarzy, sygn. 470, s. 43-44; ks. T. Fręchowicz, *Duszpasterska działalność Beniamina Szymańskiego Biskupa Podlaskiego*, „Studia z historii Kościoła w Polsce", t. I, Warszawa 1972, s. 219, 221.

108 ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa.

109 ADS, D-111, Dziennik Korespondencji – 1860, s. 7v-8.

110 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919; ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 81, 101; Komisja Rządowa zgadzała się na wybudowanie kaplic lub innych obiektów sakralnych, o ile fundusze na inwestycje nie obciążały Skarbu Państwa, a nawet →

Opis świątyni

Kościół zbudowano w stylu neoromańskim, z frontonem skierowanym na zachód, a prezbiterium na wschód. Ozdobiono dwiema wieżami zabezpieczonymi w piorunochrony. Dach pokryto na początku dachówką, którą w 1899 roku zamieniono na blachę metalową, a w 1914 roku na ocynkowaną. Nad frontonem i nad prezbiterium były dwa metalowe krzyże. Do świątyni prowadziły drzwi główne oraz boczne od strony północnej. W 1899 roku podłogę wyłożono terakotą, z wyjątkiem chóru i lóż, gdzie pozostała sosnowa. Okien było w sumie trzydzieści sześć. Okno za ołtarzem głównym było pomalowane i przedstawiało w górnych partiach oko Opatrzności Bożej z aniołami po bokach, poniżej krzyż, obok którego po dwóch stronach były kielichy z hostiami. Kościół z zewnątrz i wewnątrz otynkowano i pobielono. Prawdopodobnie świątynia w Prostyni stanowiła inspirację dla projektu kościoła w Czyżewie, który, choć znacznie mniejszy od prostyńskiego, zdradza pewne podobieństwa[111].

Nowo budowana świątynia prostyńska miała następujące wymiary: długość – 38,7 m, szerokość – 21 m, od posadzki do sklepienia – 24 m, długość nawy głównej – 21,8 m, szerokość nawy głównej – 9,5 m, długość naw bocznych – 20,8 m, szerokość – 3 m[112]. Wokół świątyni był bruk ułożony w 1925 roku. Wtedy to dokonano niwelacji terenu przykościelnego, nawożąc około czterystu furmanek ziemi i kamieni[113].

Przed kościołem od strony zachodniej postawiono, około 1880 roku, murowaną dzwonnicę w stylu klasycystycznym[114], która zachowała się do współczesności (jej wysokość – 11,5 m, szerokość – 2,8 m). Zakończona jest krzyżem. Cztery dzwony, które tam wisiały, zostały zarekwirowane przez władze rosyjskie w czasie I wojny światowej[115]. Ks. bp Czesław Sokołowski poświęcił

← wiernych, ale pochodziły od osób prywatnych lub rodzin. Wprawdzie w czasie pasterskiej posługi bp. Szymańskiego postawiono dwa kościoły, ale wybudowano również sześćdziesiąt kaplic, z których niektóre nie były całkiem małe [Milanów, Kolano]. Zob. ks. T. Fręchowicz, *Duszpasterska działalność Beniamina Szymańskiego...*, s. 214-222. Ofiara p. Konstancji Ciecierskiej z Grzybowskich pokonywała postawione przeszkody i przyczyniła się w znacznym stopniu do budowy świątyni.

111 Kościół czyżewski został wybudowany w latach 1869–1874, według projektu Marconiego [świątynię poświęcono 30 IX 1883].

112 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919.

113 ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa – raport z 1925, s. 107v.

114 ADS, Akta osobiste ks. Leona Przesmyckiego, zaczęte 1 X 1859. Korespondencja urzędowa; APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122; W *Katalogu zabytków sztuki w Polsce...*, t. X, z. 26, s. 15, występuje jako data budowy dzwonnicy 1858–1860. Redakcja zapewne sugerowała się tym, że skoro w tym właśnie czasie wybudowano kościół, to i dzwonnicę. Dokumenty źródłowe jednak przesuwają czas powstania dzwonnicy na ok. 1880 r.

115 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 25 IX 1919, s. 2v.

28 VIII 1925 roku dwa nowe, o imionach Czesław i Anna[116]. W 1942 roku zostały one zabrane przez okupanta niemieckiego[117].

Wystrój wnętrza

Na wystrój wewnętrzny składały się: prezbiterium, trzy nawy, dwie zakrystie, a nad nimi dwupiętrowe loże. W kościele był także skarbiec i tzw. „babiniec", czyli kruchta przy wejściu. Od kremowego tła ścian odbijały wyraźnie białe filary i gzymsy, a w dole ciemnoorzechowa lamperia. Obok ozdobnych krzyży, przy tzw. zacheuszkach, wisiały na ścianach stacje Drogi Krzyżowej, która została erygowana przez ks. Jasińskiego, proboszcza z Korytnicy[118]. Na pierwszym filarze przy chórze, od strony północnej, wisiała tablica upamiętniająca kościoły, które istniały w Prostyni od 1344 roku[119]. Pod nią inna, marmurowa, z krzyżem jubileuszowym. Przy czterech filarach stały po cztery ławki z dwóch stron, ponadto dwie ławki ozdobne wykonane w 1911 roku i dwie stare w tzw. „babińcu". Wszystkie w kolorze ciemnoorzechowym. Na ścianach wisiało dziesięć obrazów, m.in. Ukrzyżowanie Pana Jezusa pędzla J. M. Hofmana (1905 rok) i obraz św. Mateusza, namalowany na płótnie przez Stanisława Zarzeckiego (1898 rok). Z ofiar parafian i pielgrzymów w latach 30. XIX wieku zrobiono w kościele polichromię[120]. Jej wykonawcami byli: w 1931 roku

---

116 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 29 VIII 1925, s. 7v-9.

117 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 15 IX 1943, s. 21.

118 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 25 IX 1919, s. 2v.

119 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919: „D.O.M. I Kościół w Prostyni drewniany zbudowany 1344 r. II Kościół Ś. Trójcy i kaplica Ś. Anny drewniane zbudowane 1511 r. przez braci Bogdana, Mikołaja, Macieja i Michała Prostyńskich, konsekr. biskup łucki Jerzy Falczewski 1543 r., kaplicę spalili Szwedzi 1657 r. Drugą kaplicę zbudował Barnaba Suchodolski 1750 r., rozebrana 1879 r. III Kościół Ś. Trójcy murowany 1802 r. budował z ofiar ks. Paweł Langa, spalony 5 lipca 1812 r. Odbudowany 1859 r. kosztem ś.p. Konstancji z Kuczyńskich Ciecierskiej, dziedziczki dóbr Mordy, konsekr. biskup podlaski Beniamin Szymański 26 lipca 1860 r. Dedic. Dom. IV pt. Pascha". Co do dobrodziejów kościoła prostyńskiego, to wydaje się, że zarówno Konstancja z Kuczyńskich Ciecierska jak i Konstancja z Grzybowskich Ciecierska miały swój wkład w odbudowę świątyni. Zapewne Konstancja z Kuczyńskich Ciecierska wspierała budowę kościoła rozpoczętą w 1802 r. Była ona córką Leona z Korczewa, a wnuczką Wiktoryna, kasztelana podlaskiego, zaś żoną Jakuba Ciecierskiego. Jej portret znajduje się w Muzeum Diecezjalnym w Drohiczynie. Zmarła po 1811 roku w Mordach. Konstancja z Grzybowskich Ciecierska, córka Józefa, prefekta departamentu siedleckiego, żona Dominika Ciecierskiego [syna Jakuba] zmarła w 1857 r. w Pobikrach i tam została pochowana. Jej portret znajduje się w zbiorach rodzinnych Teresy Ciecierskiej Chłapowej w Krakowie. Ona to właśnie wsparła starania ks. bp. B. Szymańskiego, dotyczące odbudowy kościoła, który został poświęcony w 1860 r. Potomkowie Dominika i Konstancji z Grzybowskich Ciecierskich mieszkają obecnie w Anglii.

120 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 14 X 1934, s. 12.

Jan Wagner z Ostrowi Mazowieckiej, w 1932 roku nauczyciel gimnazjum z Łukowa Paweł Palka, a w latach 1933–1934 artysta malarz Święcicki[121].

Konfesjonałów było dziewięć, wszystkie w kolorze zimnego orzecha. Trzy z nich stały w prezbiterium (jeden ozdobny stał po stronie południowej, a dwa proste naprzeciw niego). Dwa ozdobne konfesjonały, ze złoconą ornamentacją i z krzyżem na górze, stały w bocznej nawie po stronie północnej, a po przeciwnej – dwa takie same. Następne dwa, używane podczas odpustów, stały w kaplicy cmentarnej. Chór kościelny zbudowany nad wejściem do świątyni miał murowaną balustradę, na której stała złocona rzeźba, ufundowana w 1909 roku. Na chórze znajdowały się trzynastogłosowe organy, wybudowane przez Mateusza Mielczarskiego z Warszawy (instrument nie został zarekwirowany przez władze niemieckie, którym przekazano stare piszczałki organowe).

Prezbiterium

Ołtarz główny wykonano z marmuru, a ozdobiono czterema półokrągłymi kolumnami, między którymi znajdowały się pozłacane rzeźby świętych Piotra i Pawła[122]. W centrum stała Cudowna Statua Trójcy Przenajświętszej, zasłaniana obrazem „dobrego pędzla", przedstawiającym objawienie się św. Anny Małgorzacie Błażejowej. Poniżej drewniane tabernakulum, na którego drzwiczkach widniała płaskorzeźba Baranka i dwa cheruby. Mensa została wykonana z drewna, położona na murowanej podstawie. Ołtarz był zwieńczony krzyżem, przy którym klęczały z obu stron dwa anioły. Do mensy wchodziło się po trzech sosnowych schodach pomalowanych w kolorze ciemnego orzecha. Ołtarz oddzielono od pozostałych części prezbiterium metalową balustradą w dębowych ramach, wykonaną w 1909 roku, a zaopatrzoną w obrus używany przy Komunii świętej. Prezbiterium było wyłożone dywanami, w tym najpiękniejszym angielskim, strzyżonym, zakupionym w 1916 roku.

Chrzcielnica znajdowała się przy balustradzie po stronie południowej. Była wykonana w formie dużej puszki z pokrywą, pomalowana na czarno i złocona. Na pokrywie widniał napis: „*Deo Omnipotenti A.D. 1790. Die 1 Mai*". Nad chrzcielnicą umieszczono szafkę, gdzie przechowywano oleje święte. Obok wisiały trzy pary kajdan, związane z łaską powrotu więźniów, m.in. Mikołaja Prostyńskiego z niewoli tatarskiej[123].

---

121 APP, Kronika, s. 35.

122 W Prostyni znajdował się ołtarz uprzywilejowany [altare privilegiatum]. Podczas Mszy świętych, celebrowanych na tym ołtarzu za zmarłych, zyskiwano w ich intencji także odpust zupełny. ADD, APProst, III/Q/1, Dekret nr 3997/1939, Siedlce 6 XI 1939, s. 181.

123 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919: „Na chrzcielnicy →

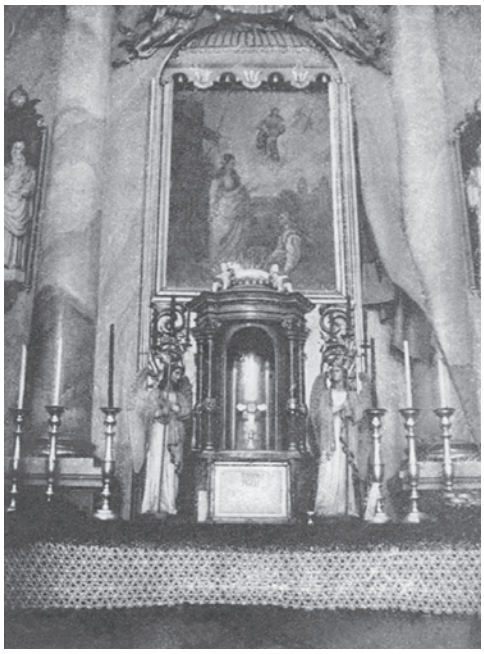

Ołtarz główny kościoła Trójcy Przenajświętszej z lat 1860–1944 (obraz zasłaniający Cudowną Statuę przedstawia objawienie się św. Anny Małgorzacie)
Źródło: Ks. S. Obloza, *Pamiątka z Prostyni z illustracyami*, Warszawa 1904, s. 19.

Ambona znajdowała się przy balustradzie po stronie północnej. Wykonana była z dębiny, miała daszek u góry, na którym od spodu widniała gołębica – znak Ducha Świętego; na wierzchu zaś metalowa, złocona figura Chrystusa z dużym krzyżem w dłoni. Na filarze przy ambonie wisiał krucyfiks, artystycznie wykonany w 1917 roku na wzór krzyża z Kościoła Mariackiego[124].

Do prezbiterium przylegały dwie zakrystie, od południa tzw. kapłańska, gdzie przechowywano paramenty liturgiczne, a od północy tzw. „bracka". W pierwszej zakrystii wisiały, m.in. dwie tablice: jedna z opisem objawienia się św. Anny (w języku łacińskim), a druga z wyszczególnieniem odpustów nadanych przez Stolicę Apostolską w 1513 roku dla pielgrzymujących do prostyńskiego sanktuarium[125].

Ołtarze boczne

Po stronie południowej znajdował się ołtarz Matki Bożej Częstochowskiej ufundowany w 1909 roku. W centrum ołtarza był wizerunek Maryi Jasnogórskiej, wykonany w drewnie, w sukience pozłacanej i ozdobionej sztucznymi kamieniami. Całość oprawiono w złocone ramy, a zasłaniano obrazem przedstawiającym zdjęcie z krzyża Pana Jezusa. W ołtarzu znajdowało się drewniane

← zawieszonych jest 3 pary starych kajdan żelaznych, pozostawionych jakoby przez więźniów cudownie powróconych z niewoli tatarskiej; dowodów jednak na to w archiwum parafialnym nie ma". Okazuje się jednak, że wzmianka o tym wydarzeniu znajduje się w następujących dokumentach: APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 67; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 71; por. APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.

124 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919. Wykonawcą krzyża był artysta Janicki z Warszawy, a fundatorem Jan Wojtkowski ze Złotek.

125 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.

tabernakulum zasłaniane złoconymi firankami. Drzwiczki zdobiła płaskorzeźba kielicha. Do mensy, w której znajdował się portatyl, prowadził jeden stopień. Ołtarz wykonany był z drewna sosnowego i pomalowany na stalowy kolor, ubogacony złoceniami; miał w nastawie dwie kolumny oraz postać anioła przy zwieńczeniu. Harmonizował z całością wystroju kościoła. Był oddzielony od nawy bocznej balustradą z metalu w dębowych ramach, z napisem: „*Panu Bogu na chwałę fundowała Teofila z Jagiełłów Gosiowa z Wólki Okrąglik 1909 r.*".

Ołtarz Pana Jezusa Ukrzyżowanego składał się z drewnianej mensy i małego tabernakulum koloru mahoniowego ze złoceniami. Nad nim na ścianie świątyni wisiał krzyż z pierwszego kościoła z 1344 roku[126].

Po północnej stronie znajdował się ołtarz Serca Pana Jezusa, wykonany podobnie jak i ołtarz Matki Bożej Częstochowskiej. Z tą różnicą, że na balustradzie znajdował się napis: „*Panu Bogu na chwałę Andrzej Kiełek z Wólki Dolnej 1909 r.*". W centrum stała figura (zbliżona do naturalnej wielkości) przedstawiająca Pana Jezusa z otwartym sercem, zasłaniana obrazem św. Antoniego.

Ołtarz św. Rocha miał wygląd podobny do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego. Nie było w nim jednak tabernakulum. Nad mensą wisiał obraz przedstawiający św. Rocha, pędzla Stanisława Zarzeckiego, namalowany na płótnie w 1896 roku.

Paramenty liturgiczne i paraliturgiczne

Kościół był dobrze wyposażony w przedmioty używane do służby Bożej. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje pozłacana monstrancja wysadzana kamieniami czeskimi oraz puszka z 1754 roku. W latach dwudziestych XX wieku było ponad trzydzieści ornatów, kilkanaście kap i alb oraz wiele innych paramentów liturgicznych. Na ścianach wisiały wota złote, srebrne, metalowe, korale itp. Kościół oświetlano świecami ustawianymi na kilku żyrandolach, z których jeden na sześć świec został wykonany ze srebra. W świątyni znajdowały się chorągwie, feretrony, proporce i poduszeczki używane w procesjach. W sumie było ich dwadzieścia siedem. Wśród cennych ksiąg była m.in. Agenda Krakowska z 1591 roku oraz Mszał (Warszawa 1755). Ponadto w bibliotece kościelnej znajdowały się książki teologiczne i duszpasterskie (najstarsze z XVIII wieku).

[126] ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919: „[...] na ścianie kościoła – zawieszony jest wizerunek Ukrzyżowanego Pana Jezusa; krzyż ten artystycznej roboty, dużych rozmiarów, pochodzi z pierwszego kościoła w Prostyni i nosi na sobie datę 1344 r."; APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 14 X 1934, s. 13: „W prawej bocznej nawie jest starożytny wizerunek Pana Jezusa ukrzyżowanego z 1344 r.".

Zburzenie świątyni

Trzeci kościół służył wiernym do sierpnia 1944 roku. W tym miesiącu ta część Podlasia znalazła się w ogniu walk frontowych między wojskami radzieckimi pierwszego frontu białoruskiego marsz. Konstantego Rokossowskiego a drugą armią niemiecką gen. Waltera Weissa[127]. Już 14 sierpnia wojska sowieckie próbowały wyprzeć Niemców z rejonu Małkini i Łochowa. Znaczną przeszkodę stanowiło dla nich przejście rzeki Bug, które udało się dopiero 21 sierpnia. Ucieczka wojsk niemieckich nastąpiłaby szybciej, gdyby akcja wyzwalania Podlasia nie była dwukrotnie zmieniana przez Stalina, który dowiedziawszy się o powstaniu warszawskim, grał na zwłokę w oswobadzaniu tych ziem, czekając na klęskę powstańców[128]. Takie działania powodowały poważne straty w ludziach. Tylko na terenie parafii Prostyń po wojnie ekshumowano dziewięćdziesięciu trzech żołnierzy radzieckich[129].

Przed zbliżającym się frontem wojsk radzieckich Niemcy zlikwidowali obóz karny i obóz zagłady w Treblince i okopali się przy torach kolejowych Warszawa–Małkinia, wysiedlając ludność za Bug. Przy kościele w Prostyni ulokował się niemiecki sztab dowodzenia. Wieże kościoła służyły Niemcom za gniazda obserwacyjne. Naoczny świadek tych wydarzeń, ks. Tadeusz Borowy, wspomina: „*W przeddzień ustąpienia Niemców i zburzenia kościoła [...] żołnierze niemieccy otoczyli nasz teren i przepędzili nas pieszo przez Prostyń, Kiełczew i most pontonowy na Bugu do Dolnej Małkini. Przechodziliśmy tuż przy kościele. Widok był okropny, wieś w większości spalona i zrównana z ziemią, a na kościele strącone wieże, dach i grube mury podziurawione pociskami z ciężkich dział, kościół był podminowany, a przewody od zapalników leżały przy drodze aż do torów kolejowych. Późną nocą dotarliśmy przez pontonowy most na Bugu do Dolnej Małkini i przenocowaliśmy w szkole czy remizie strażackiej. Była nas spora grupa, gdyż po drodze dołączały do nas małe grupki, po kilka osób. Między nami znalazł się ksiądz Warpechowski, starszy wiekiem kapłan, jak się nie mylę pochodził z diecezji wileńskiej i jako rezydent pomagał księżom przy parafii w Prostyni. Rano apel – Niemcy zgromadzili nas przed budynkiem i przesortowali [...]. To co się w tamtej chwili stało uważam za*

127 Por. *Encyklopedia II wojny światowej*, red. K. Sobczak, Warszawa 1975, s. 144, [s.v.] 1 Front Białoruski.

128 E. Pawłowski, *Wyzwolenie Podlasia w 1944 r.*, [w:] *Podlasie w czasie II wojny światowej*, red. Wł. Ważniewski, Siedlce 1997, s. 131-137.

129 APS, AGP, t. 101, Bezpieczeństwo i porządek publiczny /protokóły ekshumacji zwłok żołnierzy Armii Radzieckiej, wykaz grobów wojennych na terenie gminy Prostyń/, 1949, s. 5-15. [Jednego z żołnierzy zidentyfikowano jako Abdrachmana Kosmondilinowa, sierżanta, ur. 1925 – zm. 21 VIII 1944]. Zob. tekst o grobach z okresu II wojny światowej, s. 202.

wydarzenie opatrznościowe, a byłem tego świadkiem. Oficer niemiecki (prawdopodobnie Ślązak, bo mówił poprawnie po polsku) zapytał księdza skąd on jest. – Z Prostyni – padła odpowiedź. – Czy wiesz, że kościół w Prostyni będzie zburzony? – Nie wiem – odpowiedział ksiądz. – Czy chciałby ksiądz coś wartościowego zabrać z kościoła? – Tak, szczególnie Statuę Trójcy Przenajświętszej – odparł ksiądz Warpechowski. – To dostanie ksiądz do dyspozycji samochód ciężarowy i dwóch żołnierzy do pomocy i zabierzecie co się da. I tak cudownie ocalała słynąca łaskami i cudami Statua Trójcy Przenajświętszej w Prostyni"[130]. Oprócz Statui uratowano przed profanacją Najświętszy Sakrament i wzięto ze sobą niektóre paramenty liturgiczne oraz wota, ocalał również skarbiec. Niemcy zburzyli świątynię 19 VIII 1944 roku, wysadzając ją w powietrze dynamitem[131]. Parafianie i pielgrzymi bardzo boleśnie przeżyli to wydarzenie. W murach kościoła pogrzebane zostały pamiątki z pierwszej świątyni, m.in. krzyż z 1344 roku, kajdany tatarskie, ołtarze, obrazy itd. Jedna z parafianek tak opisuje ten czas: „*W wigilię św. Rocha Niemcy jak odchodzili zburzyli kościół. [...] Tak ludzie mówili, że gdyby Statua Świętej Trójcy była zniszczona razem z kościołem, to by kościoła nie byli w stanie odbudować, bo tak byli złamani na duchu, ale że Bóg w Świętej Trójcy pomagał, to kościół budowali. Po zburzeniu jak się odprawiało na dawnym ołtarzu, co go odgarnęli z gruzu, ludzie stali wysoko na gruzach i słychać było tylko płacz*"[132].

Podczas działań wojennych i okupacji, na terenie diecezji siedleckiej spalono lub zburzono cztery kościoły (Oleksin, Kock, Sokołów Podlaski, Prostyń), a 258 zostało poważnie uszkodzonych[133].

Dzień 19 VIII 1944 roku, kiedy to wysadzono w powietrze prostyńską świątynię, mocno się zapisał w pamięci wiernych, którzy na dziesięć lat zostali pozbawieni kościoła parafialnego, spotykając się na modlitwie w małej kaplicy.

Czwarty kościół od 1954 roku

Po zburzeniu Domu Bożego, ówczesny proboszcz prostyński ks. Aleksander Cegłowski, postawiony w tak trudnej sytuacji, poprosił władze diecezjalne o przeniesienie go jako rezydenta do innej parafii.

---

130 Ks. Tadeusz Borowy, *Cudowne ocalenie Statuy – wspomnienia związane ze zburzeniem świątyni pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Niedziela Podlaska" 41(146)/1997, s. 2; Nieco więcej informacji na ten temat znajduje się w: APP, Moje wspomnienia związane ze zburzeniem świątyni pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej w Prostyni.

131 APP, Kronika, s. 36.

132 APP, Relacja Józefy Rytel-Andrianik.

133 Ks. E. Jarmoch, *Duchowni podlascy w czasie II wojny światowej*, [w:] *Podlasie w czasie II wojny światowej*, red. Wł. Ważniewski, Siedlce 1997, s. 124.

Nowym proboszczem został dnia 10 I 1945 roku ks. Józef Ruciński, który z zapałem przystąpił do odbudowy kościoła[134].

Budowa świątyni

Tymczasowo rolę kaplicy spełniała plebania, gdzie przechowywano Najświętszy Sakrament[135]. Korzystając z okazji, ks. Ruciński kupił od Urzędu Likwidacyjnego barak poniemiecki z bali drewnianych 12×15 m i przeznaczył go na tymczasową kaplicę[136]. Zbudowano ją na fundamencie dawnego wikariatu i domu parafialnego[137]. Dnia 1 XI 1945 roku kaplica została poświęcona, a na Wielkanoc dnia 10 IV 1946 roku przeniesiono do niej Najświętszy Sakrament i Cudowną Statuę oraz poświęcono stacje Drogi Krzyżowej[138].

Parafianie wzięli się z zapałem do usuwania gruzów ze zburzonego kościoła i oczyszczania cegły. Z protokołu wizytacji dziekańskiej z 6 VI 1945 roku wynika, że w pracach uczestniczyły całe rodziny: mężczyźni, kobiety, a nawet dzieci. Do czasu wizytacji parafianie wykonali 10 357 dniówek roboczych oraz 760 dniówek z wozami. W ten sposób odzyskano 50% cegieł z poprzedniego kościoła[139]. Dnia 26 VIII 1946 roku przystąpiono do oczyszczania fundamentów poprzedniej świątyni, na których zaczęto wznosić nowe mury. I tak rozpoczęto budowę nowego kościoła, na wzór świątyni Opatrzności Bożej w Warszawie, projektu prof. Bohdana Pniewskiego[140]. Plany wykonał architekt Jerzy Kowarski, pracami kierował inżynier Antoni Szeciłło, a duszą budowy był ks. Józef Ruciński[141]. Znacznej pomocy w korekcie planów i koordynacji budowy udzielił

134 ADS, Akta osobiste ks. Józefa Rucińskiego, zaczęte 2 VII 1926, Dekret nominacyjny.

135 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 6 VII 1945, s. 23-25; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 11 IX 1946, s. 25-26v.

136 APP, Kronika, s. 37; tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. M. Jankowskiego, Prostyń 27 VIII 1950, s. 33; por. APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 75.

137 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 6 VII 1945, s. 23-25.

138 ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa – 1946, s. 220.

139 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 6 VII 1945, s. 23-25; tamże, APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. M. Jankowskiego, Prostyń 27 VIII 1950, s. 33.

140 Por. M. Walicki, J. Starzyński, *Dzieje sztuki polskiej*, Warszawa 1936, s. 272; A. Kulesza, *Wotum przeniesione nad Liwiec*, „Nasz Dziennik", 288(874)/2000, s. 8. Pierwszy projekt kościoła Opatrzności Bożej z końca XVIII w., architekta Jakuba Kubickiego, został zrealizowany w mniejszych rozmiarach w Mokobodach. Drugi – z dwudziestolecia międzywojennego, został wykonany w Prostyni. Współczesna świątynia budowana w Warszawie jest trzecim projektem.

141 APP, Kronika, s. 37-38. Dodatkowo w pracy nad wznoszeniem ścian byli zaangażowani: inż. Felicjan Kowalski i majster dyplomowany Ludwik Wagner. APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 6 VII 1945, s. 23-25, tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. M. Jankowskiego, Prostyń 27 VIII 1950, s. 34.

Prace przy budowie kościoła Fot. APP

Komitet Budowy Kościoła – 1949 r. Fot. APP

pochodzący z Prostyni inż. Bronisław Bronisz, dyrektor drugiego Oddziału Państwowych Przedsiębiorstw Budowlanych okręgu warszawskiego. Pomocnikami zaś inżyniera Szeciłło byli majstrowie Józef Dłuski i Czesław Rostek[142]. Dzięki wielkiemu zaangażowaniu zarówno księży jak i parafian, prace budowlane posuwały się bardzo szybko. O kolejnych etapach budowy szczegółowo informował swych przełożonych w comiesięcznych sprawozdaniach także przewodniczący gminnej Rady Narodowej z Prostyni[143]. W tym punkcie jego sprawozdania, który był poświęcony parafii, często pojawiało się dyplomatyczne i pełne uznania stwierdzenie na temat Komitetu Budowy Kościoła: „*bezczynności tego związku religijnego przypisać nie można*"[144].

W skład wspomnianego Komitetu, któremu przewodniczył ks. Józef Ruciński, wchodzili przedstawiciele wszystkich wsi należących do parafii: z Prostyni – Wiktor Kot, Józef Imbrzykowski, Piotr Dąbrowski, Kazimierz Pilichowski, Edmund Sobotka, Polikarp Wrzosek, Leonard Dmowski; z Bojar – Stanisław Kruk; z Grądów – Stefan Siwiński, Józef Jakubik; z Orzełka – Stanisław Koluch, Stanisław Wiechowski, Stanisław Podgórski, Józef Parys; z Poniatowa – Franciszek Zyśk, Teofil Kamiński; z Rytel Święckich – Jan Kołodziej, Józef Rytel-Andrianik; z Treblinki – Polikarp Borowy; z Wólki Okrąglik i Dolnej – Wacław Sobotka, Bolesław Wyszomirski; ze Złotek – Józef Sudak, Józef Bednarczyk. W sumie Komitet Budowy Kościoła liczył dwadzieścia cztery osoby. Zadaniem członków Komitetu było m.in. zbieranie ofiar w swoich wioskach i przekazywanie ich na budowę świątyni. Nie było to łatwe, bo po wojnie ludność parafii Prostyń przeżywała kryzys ekonomiczny. W wyniku bowiem działań wojennych na terytorium parafii w sierpniu 1944 roku, Niemcy spalili około 65% budynków i zabrali znaczną część dobytku[145]. Ludność w około 80% utrzymywała się z rolnictwa, a pracowała na ziemi niskiej klasy[146]. Gospodarstwa były bardzo rozdrobnione. Ponadto około 50% gruntów dość

---

142 APP, List inż. Br. Bronisza do ks. J. Rucińskiego z 29 X 1977 r. Czytamy w nim, że ks. J. Ruciński zwrócił się do inż. Bronisza, jako do dyrektora Drugiego Oddziału Państwowych Przedsiębiorstw Budowlanych Okręgu Warszawskiego, pod koniec 1949 r. lub na początku 1950 r. Okazało się wtedy, że pierwsze plany podpisane przez prof. Politechniki Warszawskiej, dr. inż. Mayzela, a wykonane *de facto* przez inż. Kościuszko, zawierały błąd w obliczeniach. Aby dalej kontynuować prace, inż. Br. Bronisz wysłał do Prostyni swego zastępcę, inż. A. Szeciłło.

143 APS, AGP, t. 22, Różne, 1947, s. 32. W sierpniu 1947 r. podwyższono mur o 1 m. Łączna wysokość – 7,5 m; APS, AGP, t. 24, Różne , 1948, s. 8. Komitet Budowy Kościoła otrzymał przydział żelaza na budowę filarów.

144 APS, AGP, t. 22, Różne, 1947, s. 25.

145 APS, AGP, t. 1, Przepisy i zarządzenia ogólne, okólniki – 1946, s. 51-52; por. APP, Kronika, s. 36: „Większa część parafii została spalona. Rytele Święckie, Poniatowo, Grądy zostały spalone doszczętnie".

146 APS, AGP, t. 3, Różne, 1948, s. 1.

często dotykała klęska powodzi[147]. W tej sytuacji chodowano przeważnie kilka krów oraz drób. Typowe gospodarstwo liczyło około 4-5 hektarów[148]. Jednak mimo materialnego ubóstwa parafianie prostyńscy okazali godną podziwu ofiarność i z zapałem włączali się w budowę świątyni, dzięki czemu prace posuwały się bardzo szybko[149]. W tym czasie wiele artykułów przemysłowych i rolnych było na przydziały. Przykładem ofiarności ludzi jest fakt, że dziewięćdziesiąt trzy osoby pobrały drewno z przydziału na własne konto, a następnie przeznaczyły je na rzecz kościoła. W sumie przez rok od rozpoczęcia budowy, tzn. do sierpnia 1947 roku, wzniesiono mury kościoła do wysokości 7,5 m[150]. W 1948 roku zgromadzono do dalszej budowy trzy wagony wapna lasowanego, dwa wagony cementu, trzydzieści pięć ton żelaza i około osiemdziesiąt tysięcy cegieł z poprzedniej świątyni. Plan na 1949 rok obejmował wybudowanie trzydziestu dwóch filarów na wysokość naw bocznych[151]. W 1950 roku ks. bp Marian Jankowski, sufragan siedlecki, w protokole powizytacyjnym pisze o stanie budowy świątyni: „*Boczne nawy tak w murze jak i w konstrukcji żelbetonowej doprowadzone są do końca, w nawie głównej roboty ciesielskie i zbrojarskie są wykończone w 75% i całkowicie przygotowane do zabetonowania*"[152]. Przez następne lata budowa posuwała się szybko, mimo trudności w zdobywaniu materiałów budowlanych[153]. W 1953 roku wstawiono dwanaście okien, zbudowano wieżę, oszklono ją i otynkowano oraz wykonano krzyż wieżowy[154].

Po ośmiu latach budowy doczekano się pobłogosławienia nowej świątyni. Dokonał tego w uroczystość Trójcy Przenajświętszej 13 VI 1954 roku ks. bp Ignacy Świrski, ordynariusz siedlecki, który wprowadził do nowej świątyni ocalałą Cudowną Statuę Trójcy Przenajświętszej[155]. Nowa świątynia, którą wybudowano na fundamencie poprzedniej, ma następujące wymiary: długość – 39,4 m, szerokość – 21,8 m[156], wysokość – 21 m, powierzchnia użytkowa

147 Tamże, t. 1, Przepisy i zarządzenia ogólne, okólniki – 1946, s. 51-52; W 1947 r. woda zalała nie tylko pastwiska, ale i grunty orne, skutkiem czego wymarzło zboże ozime, co spowodowało 45% straty. Zob. APS, AGP, t. 21, Zebrania i urzędowanie ciał samorządowych, 1947, s. 105.

148 Por. APS, AGP, t. 45, Drogi i place publiczne, 1949–1951, s. 51-52.

149 APS, AGP, t. 103, Budowa i odbudowa [Wykaz szkód wojennych w budynkach], 1946, s. 16.

150 APS, AGP, t. 22, Różne, 1947, s. 32.

151 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 8 X 1948, s. 29v.

152 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. M. Jankowskiego, Prostyń 27 VIII 1950, s. 33v.

153 Tamże, Protokoły wizytacji dziekańskich ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 23 XI 1951 i 9 X 1952, s. 35-36.

154 Tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 3 IX 1953, s. 36v.

155 Tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 4 XI 1954, s. 36v; APP, Kronika, s. 38.

156 APP, Plan fundamentów kościoła.

Czwarty kościół Trójcy Przenajświetszej – w trakcie prac
Fot. APP

– 900 m, kubatura – 7300 m sześciennych, liczba wiernych mogących się pomieścić – około 4000[157].

Od 1954 roku życie parafii skupiło się więc w kościele. Poprzednia kaplica została zamieniona na budynek mieszkalny, gdzie wprowadzili się ksiądz proboszcz i ksiądz wikariusz. Zdemontowano starą plebanię wybudowaną z rozebranego w 1879 roku kościoła św. Anny[158]. Dnia 16 VIII 1964 roku ks. bp Wacław Skomorucha poświęcił trzy nowe dzwony zakupione w firmie Felczyński w Przemyślu (waga 1118 kg)[159].

Prace przy kościele nie zakończyły się na tym etapie. Przez wiele dalszych lat kolejni proboszczowie, przy czynnej pomocy parafian, a także pielgrzymów, starali się upiększać ten Dom Boży.

Opis świątyni

Obecny wygląd kościoła jest owocem pracy i ofiarności wielu osób. Warto wspomnieć chociażby proboszczów od czasu II wojny światowej, którymi byli: ks. Józef Ruciński (1945–1976), ks. Romuald Michalczyk (1976–1986), ks. Marian Gorgol (1986–1995), ks. Stanisław Grochowski (1995–1998), ks. Krzysztof Maksimiuk (od 1998).

Kościół jest orientowany, czyli wybudowany w ten sposób, aby ołtarz główny wskazywał wschód. Szczyt świątyni stanowi wysoka wieża, która ma trzy kondygnacje, prawie całkowicie oszklone. Na jej wierzchołku znajduje się krzyż. Cały kościół jest obecnie pokryty blachą miedzianą. Jest czworo drzwi wejściowych: trzy frontowe i jedne od strony północnej. W 1979 roku z inicjatywy ks. Romualda Michalczyka została wykonana zewnętrzna elewacja świątyni metodą sgrafitto[160]. Pracami kierował Ryszard Bielecki. Termin „sgrafitto" jest pochodzenia włoskiego i oznacza w sztuce wyrycie w glinie lub na innym

157 ADD, APProst, III/Q/1, Kwestionariusz wizytacji biskupiej..., s. 302.
158 APP, Kronika, s. 38.
159 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Iwaniuka, Prostyń 8 X 1964, s. 45.
160 Tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. H. Bujnika, Prostyń 15 XII 1979, s. 61-62.

materiale określonych motywów artystycznych i zapełnienie wyrytych miejsc innym kolorem. Na ścianach wokół kościoła znajdują się stacje Drogi Krzyżowej. Na frontonie jest ukazana św. Anna w momencie objawienia się, która trzyma trzy wieńce – znak Trójcy Przenajświętszej, a czwarty wieniec, jako jej znak, jest umieszczony pod stopami świętej. Na dole widnieje data objawienia – 1510 rok. Na wschodniej ścianie są przedstawione Trzy Osoby Boskie oraz herb Ojca Świętego Jana Pawła II, z datą 1999, upamiętniający papieską pielgrzymkę do Drohiczyna. Podstawa okalająca budynek jest obłożona piaskowcem z Szydłowca[161]. W 1999 roku odnowiono sgrafitto[162], a w 2003 roku kościół został oświetlony z zewnątrz[163].

Wnętrze świątyni zaprojektowano w sposób nowoczesny. Ołtarz główny zrobiono według projektu s. Michaeli, benedyktynki sakramentki z Warszawy[164]. Budowa trwała od 1958 do 1963 roku[165]. Nastawa ołtarzowa została pokryta różnokolorowymi płytkami tworzącymi mozaikę. W głębi nastawy umieszczono Cudowną Statuę Trójcy Przenajświętszej oraz wota. Tabernakulum znajdujące się w ołtarzu obudowano marmurem różowo-białym (marianna). Do ołtarza wchodzi się po trzech stopniach pokrytych również marmurem[166].

W 1992 roku nastąpiła zmiana ołtarza. Do istniejącego wyposażenia dodano płaskorzeźbę w drewnie lipowym, w formie glorii. Cudowną Statuę przeniesiono wyżej, a na jej miejscu umieszczono figurę św. Anny, wykonaną przez H. Bąkowskiego w 1914 roku[167]. Jednak w 2009 roku figurę Trójcy Przenajświętszej umieszczono na dole, a św. Anny na górze. Obie figury są zasłaniane. Pierwszą zakrywa część nastawy ołtarza z elementami roślinnymi, drugą zaś obraz pędzla Barbary Osińskej z Łodzi. Przedstawia on moment objawienia się św. Anny Małgorzacie Błażejowej w 1510 roku. W głębi ukazano krzyż i dwie postacie: Mikołaja Prostyńskiego i Stanisława Żubra – z kajdanami – którzy zostali cudownie uwolnieni z niewoli tatarskiej w 1552 roku[168]. Całość nastawy ołtarzowej zaprojektował ks. Tadeusz Furdyna – sale-

161 APP, Kronika, s. 77. APP, Liber Fundi Instructi, s. 2.

162 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1997–2001), ogłoszenie z 11 IV 1999; tamże, ogłoszenie z 18 VII 1999; Każda wioska parafii podjęła się odnowienia swej stacji Drogi Krzyżowej. Tamże, ogłoszenie z 25 VII 1999; tamże, ogłoszenie z 1 VIII 1999.

163 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 12 X 2003.

164 APP, ks. M. Gorgol, Chronologia sanktuarium, s. 5.

165 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 9 X 1958, s. 42; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Iwaniuka, Prostyń 10 XII 1963, s. 44v.

166 APP, Liber Fundi Instructi, s. 5.

167 APP, Kronika, s. 78.

168 Tamże, s. 60.

zjanin, a wykonał Jan Martyka[169]. Jej poświęcenia dokonał ks. bp Władysław Jędruszuk na zakończenie odpustu Trójcy Przenajświętszej 15 VI 1992 roku[170].

W prezbiterium znajduje się ołtarz soborowy, ambonka i obok świecznik. Zostały one wykonane z drewna dębowego w 1993 roku[171]. Przy ołtarzu stoi krzyż z początku XX wieku[172]. Ławy w prezbiterium zostały wykonane z drewna dębowego według projektu ks. T. Furdyny[173]. W związku z tym, że parafia poświęciła się Sercu Jezusowemu w 1950 roku, na ścianie północnej prezbiterium umieszczono obraz Serca Pana Jezusa[174]. Za ołtarzem na ścianie wschodniej są tablice, na których zawieszono wota przynoszone przez pielgrzymów. W oknach zaś, w latach 1994–2008, były szyby ozdobne wykonane ze szkła hutniczego, o wymiarach 80×34 cm[175]. W 2009 roku w prezbiterium położono posadzkę granitową.

Wśród zabytków kościoła prostyńskiego na szczególną uwagę zasługują: monstrancja srebrna z XVIII wieku, puszka z 1724 roku, puszka srebrna pozłacana z napisem na stopie: „1754 KSBSLP"[176], krzyż srebrny z XVIII wieku, dalmatyka biała z XVIII wieku, obraz św. Rocha z XVIII wieku[177] oraz kielich ufundowany w 1968 roku, a związany z Milenium Chrztu Polski i historią parafii. Są na nim ukazane różne wizerunki: Trójcy Przenajświętszej z Prostyni, Matki Bożej Częstochowskiej, św. Wojciecha. Jest tam też nawiązanie do obozu koncentracyjnego w Treblince oraz innych kart z dziejów Polski i Kościoła[178]. W zakrystii jest przechowywana korona św. Anny z 1514 roku, która od tamtego czasu służy do błogosławienia wiernych[179].

---

169 Tamże, s. 57, 62-63 Konstrukcję metalową nastawy ołtarzowej i Drogi Krzyżowej wykonali nauczyciele i uczniowie Zespołu Szkół Zawodowych im. Stanisława Staszica w Małkini.

170 Tamże, s. 62.

171 Tamże, s. 67. Wykonanie – Paweł Dębkowski ze Złotek.

172 Tamże, s. 78. Niektórzy przypuszczają, że pochodzi on z opuszczonego zboru protestanckiego z Sadolesia k. Sadownego. Prawdopodobnie jest to jednak krzyż z 1917 r., wzorowany na krucyfiksie z kościoła Mariackiego w Krakowie, a wykonawcą jego był artysta Janicki z Warszawy, fundatorem zaś Jan Wojtkowski ze Złotek; ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919; Renowacja – Paweł Sadlej z Warszawy; por. T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 122.

173 APP, Kronika, s. 53. Wykonanie Piotr Mikołajczuk – Kiełczew.

174 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. M. Jankowskiego, Prostyń 27 VIII 1950, s. 34.

175 APP, Kronika, s. 72.

176 WOSOZwO, Karty Ewidencyjne wyposażenia kościoła w Prostyni; *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, t. X, z. 26, s. 15. Wiele zabytków zostało wyniesionych z kościoła przed jego zburzeniem w 1944 r.

177 APP, Liber Fundi Instructi, s. 16; por. ADD, APProst, III/Q/1, Kwestionariusz wizytacji biskupiej..., s. 305-306; *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, t. X, z. 26, s. 15.

178 APP, Liber Fundi Instructi, s. 8nn.

179 *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, t. X, z. 26, s. 15.

W zakrystii północnej znajduje się biblioteczka parafialna, założona przez Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży w 1995 roku, oraz paramenty paraliturgiczne służące do procesji (różaniec, poduszeczki itp.). W tym miejscu można też nabyć zdjęcia, książki i obrazki związane z sanktuarium.

Między prezbiterium a nawą główną była do 2009 roku balustrada, obecnie przeniesiona do ołtarzy bocznych. Wykonana z drewna dębowego i ozdobiona ażurem metalowym była nakrywana na czas Komunii świętej białym obrusem[180].

Posadzka kościoła została wykonana z terakoty w 1958 roku[181]. Rok wcześniej wykonano 26 ławek dębowych ustawionych w nawie głównej oraz obłożono marmurem filary do wysokości półtora metra[182]. W nawie głównej na filarze od strony południowej wisiały kajdany, które zostały przeniesione za ołtarz główny w 2009 roku. Są one repliką oryginalnych kajdan, które przynieśli do kościoła w 1552 roku wspomniani: Mikołaj Prostyński i Stanisław Żubr, uwolnieni w cudowny sposób z niewoli tatarskiej. Oryginalne kajdany zostały zniszczone podczas zburzenia kościoła w 1944 roku[183]. Ich szczątki miał w swych rękach kowal Antoni Kot z Kiełczewa i na prośbę proboszcza odtworzył je na wzór pierwotnych[184]. Ponadto na filarze, po stronie południowej, było umieszczone błogosławieństwo Ojca Świętego Jana Pawła II dla parafian i pielgrzymów prostyńskich, które w 2009 roku zawieszono za ołtarzem głównym.

W nawie bocznej od strony północnej został umieszczony ołtarz przeniesiony z poprzedniej kaplicy[185]. Ma cztery filary zakończone trójkątem i krzyżem. Między filarami wstawiono obraz pędzla T. Henstschela z Warszawy, namalowany w 1908 roku[186]. Jest na nim ukazany moment śmierci Jezusa Chrystusa na krzyżu. Patrząc na ten ołtarz boczny, po prawej stronie widzimy figurę Pana Jezusa dźwigającego krzyż[187]. Z lewej strony znajduje się rzeźba Głowy Chrystusa wykonana przez artystkę pochodzenia żydowskiego, Wiktorię Jljin. Tę figurę podarował dla kościoła ks. Tomasz Małkiński, parafianin prostyński.

---

180 APP, Liber Fundi Instructi, s. 6; APP, Kronika, s. 38. Wykonawcy – Czesław Rostek, Eugeniusz Ignatowski i Józef Jakubik.

181 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 9 X 1958, s. 42.

182 Tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 21 IX 1957, s. 41-41v; W 1968 r. dorobiono jeszcze kilka ławek. Zob. tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Iwaniuka, Prostyń 30 XI 1968; APP, Kronika, s. 38.

183 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1888, t. IX, s. 63.

184 APP, Kronika, s. 55. Znalezione szczątki oddano ks. Józefowi Rucińskiemu. Obecnie nie wiadomo, gdzie one się znajdują.

185 Tamże, s. 38. Wykonawcy – Czesław Rostek, Eugeniusz Ignatowski i Józef Jakubik.

186 APP, Liber Fundi Instructi, s. 5.

187 Tamże, s. 12.

Na frontonie nawy północnej jest umieszczony obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem. Maryja w długich szatach siedzi na ławie, trzymając Dzieciątko. Wokół głowy Chrystusa widnieje świetlisty nimb. Ciemne tło rozświetlają barwy: zielona, czerwona, brązowa i żółta. Barokowa rama ma wymiary 119×150 cm. Jest to kopia obrazu Bartolome Murilla[188], wykonana we Florencji przez słynnego malarza Alfonsa Boschi (1615–1649)[189].

W ołtarzu bocznym od strony południowej znajduje się figura Matki Bożej Królowej Świata, wykonana w lipie przez Jana Małętę z Warszawy w 1956 roku. Jest to dar pielgrzymów warszawskich, przybywających do tego sanktuarium[190]. W 1993 roku wykonano do tego ołtarza nastawę w formie płaskorzeźby na wzór ołtarza głównego[191]. We wnękach ołtarza są dwa stoły. Ofiarował je Antoni Kot w 1991 roku, jako wotum wdzięczności za ocalone życie[192]. Na jednym stoi figurka Pana Jezusa Praskiego, służąca jako feretron, na drugim – obraz Matki Bożej Częstochowskiej, nawiedzający rodziny[193]. Obok ołtarza znajduje się malowany na płótnie obraz Pana Jezusa Miłosiernego, a na frontonie południowej nawy bocznej jest obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy, dar parafian prostyńskich uczestniczących duchowo w pieszej pielgrzymce diecezji drohiczyńskiej na Jasną Górę. Został on przywieziony z Częstochowy do Prostyni w 1998 roku. Pod nim jest umieszczona mała figura Fatimskiej Pani, ofiarowana przez ks. Giovanniego Antonucci. Troszczą się o nią członkowie Białej Armii.

Na ścianach naw bocznych jest Droga Krzyżowa (w takim samym stylu jak ołtarz główny). Została poświęcona wraz z nastawą ołtarzową w 1992 roku przez ks. bp. Władysława Jędruszuka, w asyście ks. bp. Jana Chrapka[194].

---

188 Zob. *Murillo Bartolome Esteban (1618–1682)*, [w:] *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 7, Warszawa 1966, s. 536. Malarz hiszpański, jeden z najwybitniejszych przedstawicieli baroku. Działał głównie w Sewilli. Malował przede wszystkim kompozycje religijne. Najbardziej znane są pełne słodyczy i wdzięku Madonny [Immaculata]. W dziełach swoich stosował początkowo ostry światłocień i kontrastowe zestawienie kolorystyczne, w późniejszym okresie wykształcił własny styl, odznaczający się delikatnym światłocieniem, miękkim modelunkiem i ciepłym kolorytem. Murillo miał wielu uczniów; wywarł duży wpływ na sztukę hiszpańską XVII w. Jego malarstwo było szczególnie popularne w XIX w.

189 APP, Liber Fundi Instructi, s. 11. Obraz ten kupił ks. J. Ruciński w latach 50. w DES-ie w Warszawie. Tamże. Oryginał tego obrazu znajduje się we Florencji w galerii Pitti. Zob. *Enciclopedia Cattolica*, t. VIII, Citta del Vaticano 1952, kol. 1530-1531.

190 APP, Kronika, s. 66, 67. APP, Liber Fundi Instructi, s. 5. Figurę odnowiła Barbara Osińska z Łodzi na przełomie 1992/93 r.

191 APP, Kronika, s. 64, 67. Wykonanie płaskorzeźby według projektu ks. T. Furdyny – Jan Martyka. Wykonanie konstrukcji metalowej – nauczyciele i uczniowie Technikum im. Stanislawa Staszica w Małkini.

192 Tamże, s. 57.

193 APP, Liber Fundi Instructi, s. 11-12.

194 APP, Kronika, s. 62.

Z dwóch stron kościoła, we wnękach, są cztery konfesjonały. Dwa z nich wykonano w 1962 roku, a następne dwa w 1989 roku[195].

Ściany świątyni są otynkowane i pomalowane, nie ma żadnych napisów ani malowideł. Przy wejściu do południowej nawy bocznej są chorągwie procesyjne, a w nawie północnej jest obraz Matki Bożej Częstochowskiej, służący jako feretron. Kościół ma nagłośnienie, które kilkakrotnie modyfikowano, podobnie jak instalację elektryczną[196].

Chór kościelny znajduje się nad głównym wejściem, na wysokości sześciu metrów. Są tam dwudziestopięciogłosowe organy. Mają dwa manuały po 58 klawiszy, pedał – 30 klawiszy. Prospekt cynkowy, rozbudowany przez całą szerokość nawy, zawiera 1768 piszczałek grających (kamerton – 870). Organy wykonała firma Zygmunta Kamińskiego z Warszawy[197]. Zostały one poświęcone przez ks. bp. Ignacego Świrskiego 26 VI 1963 roku. Dostrojono je w 1976 roku z inicjatywy ks. Mirosława Wyszogrodzkiego, salezjanina. W 1989 roku Marian Leśniczuk z Korczewa dokonał ponownego ich nastrojenia i oczyszczenia[198].

Pod chórem znajduje się przedsionek. W nim przy wejściu stoi kropielnica z granitu czerwonego z XVI wieku. Znajdowała się ona wcześniej przed kościołem wraz z podobną kropielnicą z tego samego okresu (nieco mniejszą). W 1990 roku większą przeniesiono do kościoła i umieszczono od strony południowej przy drzwiach wejściowych[199]. Po tej samej stronie na ścianie wisi czarna, marmurowa tablica z napisem: „*ś.p. Ks. Ludwik Warpechowski kan. kap. ołyckiej na Wołyniu, wikariusz prostyński 1943–1945, pokorny sługa Boży, uchronił cudowną statuę Trójcy Świętej, wota i skarbiec kościelny przed zniszczeniem wojennym podczas burzenia świątyni przez wojska hitlerowskie w 1944 r. Zmarł dn. 10 VIII 1968 r. przeżywszy lat 81. Prosi o modlitwę w jego intencji do Boga*”[200]. Po przeciwnej stronie jest wejście na chór. W 1990 roku w przedsionku wmontowano szklane przepierzenie, którego celem jest

---

195 APP, Liber Fundi Instructi, s. 5. Wykonawcą starszych konfesjonałów jest Czesław Rostek z Orzełka, a nowszych Piotr Gołębiowski z Krzeska k. Siedlec; APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Iwaniuka, Prostyń 18 XII 1962, s. 44.

196 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. I. Świrskiego, Prostyń 5 IX 1955, s. 38-40; APP, Kronika, s. 77; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 12 X 2003.

197 APP, M. Leśniczuk, Prostyń – osobliwa miejscowość nadbużańska. Rzecz o przeszłości parafii i organach w Kościołach Prostyńskich będących, mps, Korczew 1990, s. 8.

198 APP, Liber Fundi Instructi, s. 6; APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Iwaniuka, Prostyń 10 XII 1963, s. 44v. Organy posiadają elektropneumatyczną trakturę gry i registrowania w dwóch wolnych kombinacjach.

199 APP, Kronika, s. 55.

200 APP, Liber Fundi Instructi, s. 6.

zabezpieczenie kościoła i umożliwienie wiernym przychodzenia w ciągu dnia na adorację Pana Jezusa[201]. W 1999 roku założono ogrzewanie domu Bożego[202]. W 2001 roku położono kostkę brukową wokół kościoła[203], we wrześniu 2002 zakończono przebudowę parkanu[204], a w 2008–2009 odnowiono wewnątrz.

Prostyńska świątynia parafialna w dalszym ciągu jest ubogacana i ozdabiana, co sprawia, że dość często następują zmiany jej wystroju.

Rola kościoła w Prostyni

Każdy kościół parafialny ma niezastąpione znaczenie dla danej wspólnoty wiernych, bowiem tu przystępują do sakramentów świętych i modlą się. Niemniej jednak każda świątynia ma swoją specyfikę. Cechą charakterystyczną prostyńskiego sanktuarium jest możliwość zyskiwania w nim odpustów.

W roku Milenium Chrztu Polski wierni mogli uzyskać odpust zupełny, m.in. przez nawiedzenie jednego z sanktuariów wyznaczonych przez Biskupa Ordynariusza danej diecezji. Wśród tych miejsc było sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni[205].

W 1967 roku ordynariusz diecezji siedleckiej, ks. bp Ignacy Świrski, zwrócił się z prośbą do Stolicy Apostolskiej o podniesienie kościoła w Prostyni do godności Bazyliki Mniejszej. Prośbę swą motywował tym, że to sanktuarium istnieje niemalże pięć wieków. Jest w nim Cudowna Statua Trójcy Przenajświętszej. Ponadto dzieją się w tym miejscu cuda, a wiele osób otrzymuje szczególne łaski, w związku z tym przybywa do sanktuarium wielu pielgrzymów[206]. Oprócz wysłania listu do Ojca Świętego Pawła VI, ordynariusz siedlecki prosił także kard. Stefana Wyszyńskiego o zainteresowanie się tą

---

201 APP, Kronika, s. 54. Wykonanie przepierzenia – nauczyciele i uczniowie Technikum im. Stanisława Staszica w Małkini.

202 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1997–2001), ogłoszenie z 21 III 1999. Data uruchomienia ogrzewania to 28 III 1999.

203 Tamże, ogłoszenie z 18 XI 2001.

204 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 24 III 2002; tamże, ogłoszenie z 1 IX 2002.

205 Ks. bp I. Świrski, *Jubileusz Tysiąclecia Chrztu Polski w diecezji siedleckiej czyli podlaskiej*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXXV, nr 5/1966, s. 112-113.

206 ADD, APProst, III/Q/1, List ks. bp. Ignacego Świrskiego do Papieża Pawła VI, Siedlce 1 VIII 1967, L. 1545/1967, s. 280-281: „Beatissime Pater, Infrascriptus Ordinarius Siedlcensis seu Podlachiensis ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus humillime petit, ut Sanctitas Vestra ecclesiam paroecialem in Prostyń, in qua veneratur miraculosa statua lignea Sanctissimae Trinitatis Prostyniensis, titulo Basilicae Minoris cum omnibus iuribus et privilegiis inde resultantibus ditare velit. [...] Solummodo miraculosa Sanctissimae Trinitatis statua in tutum perferri potuit et integra conservari. Bello finito oblationibus piorum peregrinantium et parochianorum, qui in opere perficiendo proprio non parcebant labori, extructa est nova, perpulchra ecclesia in forma moderna et decenti. Statua Sanctissimae Trinitatis in ecclesia hac →

sprawą. W piśmie do Księdza Prymasa napisał, że: „*W uroczystość Świętej Trójcy przybywa tu z całej Polski wielka ilość pielgrzymów; pięćdziesięciu księży zasiada w konfesjonałach aby słuchać spowiedzi przez całą noc. Jednocześnie w kościele odbywają się modły w ciągu nocy i następnego dnia. Nic więc dziwnego, że tak proboszcz kościoła w Prostyni, jak też i wielu księży, od dawna przypominają mi, żebym postarał się wyjednać u Ojca Świętego przywilej Bazyliki Mniejszej dla tego kościoła, co w przekonaniu ogółu podniesie kult Trójcy Przenajświętszej i pobożność ludu podlaskiego*”[207].

Pismo biskupa Świrskiego zostało wysłane do Rzymu, skąd przyszedł kwestionariusz z prośbą o uzupełnienie danych, szczególnie w kwestii wymiarów kościoła i tego, czy był konsekrowany [poświęcony][208]. W związku z tym, że kościół nie spełniał drugiego warunku, odkładano odpowiedź na pismo Stolicy Apostolskiej. Starania o podniesienie kościoła do rangi Bazyliki Mniejszej podjął na nowo ks. Marian Gorgol po poświęceniu kościoła przez ks. bp. Antoniego Dydycza, co miało miejsce 11 VI 1995 roku[209]. Jednak śmierć księdza proboszcza przerwała tok prac w tym kierunku. Trzecią próbę zrealizowania tego zadania podjął ks. Krzysztof Maksimiuk. Toteż starania o podniesienie kościoła prostyńskiego do rangi Bazyliki Mniejszej są w toku[210].

← asservata confecta est, prout a peritis demonstratur, circa annum 1460 et in sua forma similis est sculpturis a Vito Stos in celeberrimo altari Cracoviensis ecclesiae Beatae Mariae Virginis perfectis, atque ab anno 1513 in ecclesia Prostyniensi veneratur. Anno 1547 locus apparitionis Sanctae Annae in Prostyń necnon miraculosa Sanctissimae Trinitatis statua a Bona Sforza, Poloniae regina, pie invisitur ecclesiaeque preciosis ditantur donis. Ecclesia paroecialis in Prostyń multoties a Sede Apostolica variis dotatur indulgentiis. Ab anno 1511 praefata Sanctissimae Trinitatis statua permultis refulget miraculis. Quotannis e dioecesi Podlachiensi et finitimis aliarum dioecesium territoriis multa milia peregrinantium miraculosam adeunt statuam eximiae pietatis signa dantium. Quapropter eccllesia paroecialis in Prostyń sanctuarium censeri potest in cuncta dioecesi Podlachiensi primarium et religiosae vitae centrum, multum fidei propagandae profuturum. Ad cultum igitur Sanctissimae Trinitatis promovendum, fidelium pietatem augendam necnon obsequium atque in Sedem Apostolicam quam maximam observantiam firmandam humillime petimus, ut SANCTITAS VESTRA Sanctissimae Trinitatis Prostyniensis sanctuarium titulo Basilicae Minoris condecorare dignetur [...]. +Ignatius Świrski”.

207 ADD, APProst, III/Q/1, List ks. bp. I. Świrskiego do kard. S. Wyszyńskiego, Siedlce 29 VII 1967, nr 1545/67, s. 279.

208 Tamże. W związku z tym w 1967 r. przygotowywano się do jego poświęcenia. Zob. APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Iwaniuka, Prostyń 18 XI 1967, s. 48v.

209 APP, Kronika, s. 38; por. APP, Ks. Marian Gorgol, Prostyń, mps.

210 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. K. Maksimiuka do ks. bp. A. Dydycza, Prostyń 9 I 2004. L. 3/2004; tamże, List ks. bp. A. Dydycza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 17 I 2004; por. tamże, List ks. bp. A. Dydycza do ks. abp. J. Kowalczyka, Drohiczyn 27 I 2004.

Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni Fot. APP

Uroczystościom 40-lecia odbudowy kościoła przewodniczył ks. Eugeniusz Borowski, Wikariusz Generalny Diecezji Drohiczyńskiej
Fot. APP

Ornat współczesny
Fot. APP

Krzyż z końca XIX wieku Fot. APP

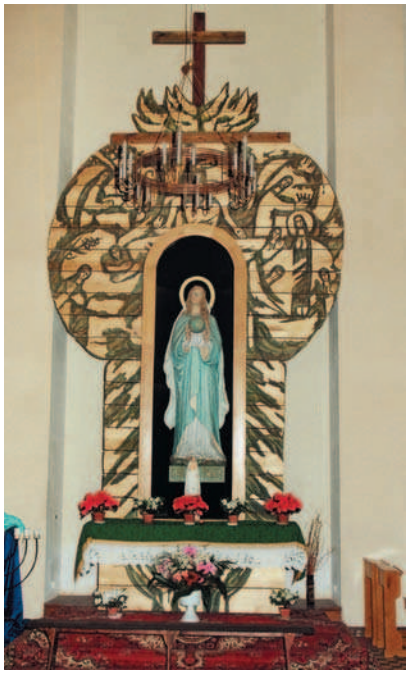

Boczny ołtarz Matki Bożej
Fot. APP

Korporał
z 1898 r.
Fot. APP

Konfesjonał z 1962 r. (wyk. Czesław Rostek), a powyżej stacje drogi krzyżowej (proj. i wyk. ks. Tadeusz Furdyna, selezjanin) Fot. APP

Figura
głowy Chrystusa
(wyk. Wiktoria Iljin)
Fot. APP

KOŚCIOŁY ŚW. ANNY

Podczas objawienia się Małgorzacie Błażejowej, św. Anna prosiła o postawienie kapliczki na miejscu swego ukazania się. Wierni odpowiedzieli wspaniałomyślnie i wybudowali kościół na wskazanym placu. Na tym miejscu istniały dwie świątynie: pierwsza w latach 1511–1750, druga zaś w okresie 1750–1879.

Pierwszy kościół (1511–1750)

Informacje o tej świątyni zawarte są w akcie erekcji i fundacji parafii z 1511 roku[211], statutach synodu diecezji łuckiej z 1589 roku[212] oraz w protokołach wizytacji kanonicznych, m.in. z lat 1636[213], 1729[214], 1737[215].

Fundatorami kościoła byli bracia Bogdan, Mikołaj, Maciej i Michał Prostyńscy, którzy przy wsparciu pielgrzymów i mieszkańców okolicznych wiosek wznieśli tę świątynię[216]. Została ona wraz z kościołem Trójcy Przenajświętszej poświęcona przez bp. Jerzego Falczewskiego, ordynariusza łuckiego, w maju 1543 roku[217]. Dzień poświęcenia świątyni obchodzono razem z dniem poświęcenia katedry łuckiej[218].

Opis kościoła

Świątynia była wykonana z drewna i swym wyglądem przypominała kościół Trójcy Świętej, choć była mniejszych rozmiarów. Dach pokryto gontem, na jego środkowej części, w wieżyczce, umieszczono sygnaturkę. Naprzeciw wejścia stała dzwonnica z dwoma dzwonami średniej wielkości. Wokół kościoła grzebano zmarłych[219].

Prezbiterium było skierowane na północ. Po jego wschodniej stronie znajdowała się ambona. Pierwotnie w świątyni były trzy ołtarze, a na początku

---

211 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; Ten sam tekst znajduje się w: APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1.

212 *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis*... – 1589, s. 40-42.

213 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648. Na początku jest wpięty dokument wizytacji z 1636 r.

214 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 178-179.

215 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121-127v.

216 Tamże, s. 121: „Sanctae Annae cum Cathedra fundata et erecta a nobilibus quondam Bogdano, Nicolao, Mathia et Michaele, quondam Nobilis Andrea de Prostynia Filii et Fratres Germani Haeredes Villae Prostynia Anno Domini 1511 Die Solis Decima quinta Mensis Junii".

217 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25; por. ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni*..., s. 59-60.

218 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 179.

219 Tamże, s. 178v-179.

XVIII wieku wspominano również czwarty[220]. Ołtarz główny wykonano w formie tryptyku na wzór tego, który był w kościele Trójcy Świętej. W centrum, między kolumnami, wisiał obraz św. Anny, a po bokach – św. Antoniego i św. Stanisława biskupa. Część nastawy była pozłacana, a część pomalowana. W tym ołtarzu przechowywano Najświętszy Sakrament[221]. W drugim ołtarzu umieszczono obraz św. Antoniego. Trzeci był poświęcony św. Stanisławowi Kostce, a czwarty ołtarz św. Rochowi. Na początku XVIII wieku w miejsce starego wstawiono nowy obraz tego wspomożyciela chorych. Zachował się on do współczesności i znajduje się po prawej stronie prezbiterium kościoła parafialnego. Św. Roch był szczególnie czczony w Prostyni (w jego wspomnienie gromadzono dobytek z całej parafii na łące koło kościoła i tam następowało jego poświęcenie)[222].

Burzliwe dzieje świątyni

Trudne warunki, jakie przeżywała Rzeczpospolita w XVII wieku, miały wpływ na losy prostyńskich kościołów, a w sposób szczególny na kościół św. Anny. Nie bez znaczenia był fakt, że w 1648 roku na tych terenach panował nieurodzaj, w latach 1650–1651 były powodzie, a także epidemie[223]. Opierając się na dokumencie sporządzonym przez ówczesnego proboszcza, ks. S. Obłoza napisał, że wiele domów zupełnie opustoszało, a zmarłych grzebano nawet w lasach i na polach[224]. Ponadto w 1657 roku Szwedzi pod dowództwem Karola Gustawa splądrowali i częściowo spalili Prostyń, Treblinkę, Poniatowo i Grądy[225]. Na swej drodze nie oszczędzali nawet świątyń i osób duchownych. Gdy przybyli do Prostyni, proboszcz zdołał ukryć się w lasach za Złotkami, ratując część paramentów liturgicznych. Wikariusz, ks. Marcjan Rybieński, który schronił się w kościele św. Anny, został odnaleziony i w tej świątyni zabity[226]. Najeźdźcy sprofanowali oba kościoły i ukradli cenne przed-

220 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 5: „Ołtarzow u świętey Anni 3 poslociste".

221 Tamże: „Puska Mosiądzowa u świętey Anni w którey się chowa Naswietszy Sakrament".

222 APP, Relacja ks. Tomasza Małkińskiego; por. M. Koc, *Św. Roch w sztuce ludowej* [fragment pracy magisterskiej], „U nas na Podlasiu", Sokołów Podlaski 1998, s. 21-26.

223 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 141.

224 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 61.

225 Tamże, s. 62-64; MBW T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 142-143; Tenże, *Nad Bugiem...*, s. 86-89. Poniatowo i Grądy nosiły wówczas nazwę Kutaski i taka nazwa jest wymieniana w dokumentach związanych z omawianym okresem.

226 ADS, D-28, Decanatus Vęgroviensis [Spis strat z 1657 r.], s. 379: „[...] Prostinensis, hic Presbyter occisus"; P. Rabikauskas SJ, *Relationes Status Dioecesium magno ducatu Lithuanie*, Roma 1978, s. 58; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 62. Ks. Obłoza, podając nazwisko zabitego kapłana, korzystał z dokumentów, które, wydaje się, że nie przetrwały do współczesności.

mioty ze złota i srebra. Statua Trójcy Przenajświętszej ocalała zapewne dlatego, że została dobrze ukryta. Z tego okresu pochodzą jednak uszkodzenia krzyża Tronu Łaski[227]. Podczas najazdu w 1657 roku, Szwedzi zabili także dwóch kapłanów w Ceranowie, ograbili kościół w Węgrowie, a w Kosowie spalili[228]. Szczytem okrucieństwa Szwedów na Podlasiu było zabicie siedmiu franciszkanów w Drohiczynie oraz palenie miasta przez cztery i pół miesiąca[229].

Na szczęście w Prostyni świątynie ocalały. W publikacjach, opisujących ten okres z życia sanktuarium, czasem pojawia się stwierdzenie, że w 1657 roku kościół św. Anny został spalony [a odbudowany dopiero w 1750 roku]. Jednak jest to pomyłka, ponieważ dokumenty archiwalne z lat 1726, 1729 i 1737 wspominają go i dokładnie opisują[230]. Niemniej jednak straty były poważne. Na początku XVIII wieku świątynia wymagała gruntownego remontu. Trzeba było naprawić dach, zadbać o ławki, odnowić wnętrze i restaurować organy. W takiej sytuacji, w połowie XVIII stulecia, zdecydowano się na wybudowanie nowego kościoła na miejscu objawienia się św. Anny.

Drugi kościół (1750–1879)

O tej świątyni znajdujemy wiadomości w licznych dokumentach wizytacji kanonicznych oraz inwentarzach z lat: 1775[231], 1787[232], 1792[233], 1798[234], 1811[235]. Na temat drugiego kościoła św. Anny są wzmianki także w księgach Tajnego Archiwum Watykańskiego[236].

---

227 APP, List p. Stanisława Juszczaka, Poznań 1 XII 1999.

228 ADS, D-28, Decanatus Węgroviensis [Spis strat z 1657 r.], s. 379: „Węgroviensis, spoliata [...], Ceranoviensis, Presbyteri occisione polluta, Kossoviensis, una combusta cum parochia"; APCer, Lista proboszczów parafii Ceranów [wywieszona w przedsionku kościoła]. Według tej listy, zabici zostali ks. Jan Wyrozębski oraz ks. Paweł Gałkowski.

229 Ks. E. Borowski, *Działalność Panien Benedyktynek w Drohiczynie nad Bugiem*, „Studia Teologiczne", Białystok-Drohiczyn-Łomża, 7/1989, s. 94: „Okrucieństwo szwedzkich najeźdźców, wspieranych przez hordy Rakoczego i Kozaków, przejawiające się w rabunkach, gwałtach, mordach i niszczeniu wszystkiego co katolickie i polskie, znalazło swe ujście także w Drohiczynie. Przez cztery i pół miesiąca wojska generała De la Garde rabowały i paliły stolicę Podlasia [...] męczeńską śmierć poniosło z rąk Szwedów siedmiu tutejszych Franciszkanów [...] w 1657 r.".

230 Por. ADS, D-123, [Akta synodu diecezji łuckiej – 1726], s. 323; por. *Synody diecezji łuckiej...*, s. 46-51.

231 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12.

232 ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 533-535.

233 ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593-596; to samo jest w: ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 13-18.

234 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120.

235 APP, Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25.

236 ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1805, sygn. 143, s. 172.

Nowy Dom Boży ufundował w 1750 roku dziedzic dóbr Prostyńskich, Barnaba Suchodolski, łowczy podlaski, a od 1744 roku kapitan regimentu gwardii pieszej koronnej (zm. w 1759 roku)[237].

Nowy kościół został postawiony na miejscu pierwszego. Wykonany był z drewna, miał na szczycie kopułę z sygnaturką oraz dwie wieże. W jednej z nich znajdował się dzwon. Około 1780 roku, staraniem ks. Andrzeja Obrokczyńskiego, dach pokryto dachówką i ogrodzono teren[238]. Nowe ogrodzenie było konieczne, gdyż wokół kościoła w dalszym ciągu grzebano zmarłych.

W świątyni były trzy ołtarze. W głównym, gdzie przechowywano Najświętszy Sakrament, wisiał obraz św. Anny. W nawie wschodniej był obraz św. Rocha, a po zachodniej św. Antoniego (tak jak to było w poprzednim kościele). Ołtarze wykonano z drewna dębowego zwykłą snycerską robotą, bez wyzłacania i malowania. Do tego dochodziła prosta ambona stolarskiej roboty. Na chórze był tzw. pozytyw sześciogłosowy. Szczególną troską świątynię tę mieli otaczać mieszkańcy Kępy Biskupiej, Rytel Święckich i Treblinki[239].

Świątynia została pobłogosławiona, ale do końca swego istnienia nie była poświęcona (konsekrowana)[240].

W niespełna pięćdziesiąt lat po wybudowaniu, kościół wymagał gruntownej renowacji. W inwentarzu z 1798 roku czytamy: „*Kościółek Anny Świętey albo raczey Kaplica całkiem tak, wewnątrz iako i zewnątrz naprawiona. Wieżyczki zrzucone i dachówka zebrana, a dach cały gontami pokryty*"[241]. W słabym stanie był też kościół Trójcy Przenajświętszej, który w 1799 roku zdemontowano. Wtedy życie liturgiczne parafii przeniosło się do małego kościoła św. Anny.

W 1805 roku Ojciec Święty Pius VII za nawiedzenie tej świątyni udzielił odpustu zupełnego w cztery dni w roku. Kto wyspowiadał się, przyjął Komunię świętą, wzbudził akt żalu doskonałego, mógł uzyskać taki odpust w następujące dni: św. Stanisława Męczennika (8 maja); św. Rocha (jeśli wypadnie w tym dniu niedziela, to w poniedziałek po niej); św. Joachima (tj. w pierwszą niedzielę

---

237 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Secunda Ecclesia Divinae Annae aedificata anno 1750"; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593; Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku..., s. 140, 192.

238 ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 535v.

239 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 1v.

240 APP, Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593; ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s.13.

241 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1798, nr 120.

września) oraz w niedzielę przypadającą po uroczystości Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny[242].

Kościół św. Anny, ubogacony papieskimi odpustami, służył do 1860 roku, kiedy to nastąpiło poświęcenie nowej świątyni pw. Świętej Trójcy na wzgórzu prostyńskim. Do tego czasu starano się wykonywać konieczne remonty kościółka św. Anny. Jednak był on w tak słabym stanie, że w 1879 roku został rozebrany. Materiały budowlane uzyskane z tej rozbiórki użyto do budowy plebani, która stała do 1954 roku[243].

Dwie wyżej opisane świątynie odegrały bardzo istotną rolę w dziejach sanktuarium. Zwróćmy chociażby uwagę na trzy aspekty: po pierwsze – stały one na miejscu, gdzie objawiła się św. Anna i przypominały o tym wydarzeniu; po wtóre – obraz św. Anny był uważany za słynący łaskami i cudami, o czym świadczą zapisy w kilku dokumentach[244] (chociaż obraz się nie zachował, można przypuszczać, że wizerunek umieszczony na medaliku prostyńskim, przedstawiający św. Annę Samotrzeć, był wzorowany na tym obrazie); po trzecie – na tym miejscu dokonywały się liczne uzdrowienia, czego przykładem jest chociażby Kacper Łuniewski (1542), czy dziecko Wawrzyńca i Franciszki Suchodolskich (1799)[245]. Ponadto pielgrzymi przybywający do sanktuarium zatrzymywali się na modlitwie także w kościele św. Anny – wśród nich królowa Bona, żona Zygmunta Starego, w 1547 roku[246]. Obie świątynie cieszyły się licznymi odpustami i przywilejami nadanymi przez Stolicę Apostolską[247].

---

242 ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1805, sygn. 143, s. 172: „Pius PP VII. Ad Perpetua[m] ad augens refectis qui Eccl[es]iam seu Capella publica S. Annae sub Paro[chia]li Eccl[es]iae Prostinen[sem] Lucceorien[sis] dioec[esis] in quartuor anni diebus per ordinariu[m] designatos a praemissa, reliqua ut supra [et ibidem effunderint. Plenariam o[mn]ium concedimus. In [...Concordia]. Religu& ut Supra. Dat. [die 5 July 1805]"; tekst dokumentu zachował się w: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903. Zob. Aneks nr 7, s. 664-665.

243 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122; APP, Kronika, s. 38.

244 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122: „Primum altare majus Divae Annae etiam ab antiquis temporibus hac Imago miraculis Clara"; to samo w: ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 533; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593: „Pierwszy Ołtarz Wielki iest S. Anny dawniejszemi czasy Cudami Słynący".

245 APP, Księga Cudów..., s. 47, 57-61; A Boniecki, *Herbarz*, t. XVI, Warszawa 1913, s. 129; ks. P. Rytel-Andrianik, *Przyczynki do dziejów rodziny Suchodolskich z parafii Prostyń*, [w:] *Źródła do dziejów regionu...*, s. 169-178.

246 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 52.

247 ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1805, sygn. 143, s. 172 [tekst wyżej cytowany]; ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 533: „Ambae hac Ecclesiae Plurimis Privilegis atquae Indulgentiis a S. Sede Apostolica Sunt Dotatae"; zob. APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12.

W opisywanym kościele obchodzono odpusty we wspomnienia liturgiczne św. Anny, św. Stanisława, św. Rocha, św. Joachima i św. Mikołaja[248].

Współcześnie na miejscu, gdzie stały opisywane kościoły, stoi krzyż, a obok znajduje się ośrodek zdrowia (wybudowany w 1971 roku).

Jeszcze w XX wieku odbywały się procesje zmierzające z kościoła Trójcy Przenajświętszej do miejsca objawień św. Anny. Obecnie rolę opisywanych świątyń przejęła kapliczka św. Anny, stojąca naprzeciw dzwonnicy i kościół parafialny.

ALTARIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY, ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA I ŚW. WAWRZYŃCA

Nazwa altaria pochodzi od łacińskiego słowa „altare" – ołtarz, na którym sprawowano Msze święte w intencji podanej przez fundatorów. Początek altarii sięga XIII wieku i wiąże się z wczesnośredniowieczną instytucją kaplic pałacowych i działającymi w jej ramach kapelanami celebrującymi Msze święte. Fundacja altarii polegała na zbudowaniu w kościele oddzielnego ołtarza i wyznaczeniu uposażenia dla kapłana – altarzysty. Jej celem było pomnożenie chwały Bożej, uczczenie w szczególny sposób świętego patrona fundatora, a zwłaszcza zapewnienie sobie i rodzinie modlitw po śmierci. Około dziesięciu procent parafii w Polsce miało altarie. Fundowano je głównie w miastach, rzadziej na wsi. Powstawały one głównie w pierwszej połowie XVI wieku. Do obowiązków kapłana altarzysty należało celebrowanie dwóch, trzech Eucharystii w tygodniu, najczęściej za duszę fundatora i zmarłych z jego rodziny. Prawo do prezentowania na urząd altarzysty miał fundator i jego następcy. Po Soborze Trydenckim altarie zostały w pełni podporządkowane biskupom, ale rodziny fundatorów miały w dalszym ciągu prawo patronatu. Proces zanikania altarii miał miejsce w XVIII i XIX wieku. Altarzyści na terenie diecezji łuckiej, z powodu braku księży w parafiach, często pełnili funkcje wikariuszy[249].

---

248 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 3; Oprócz tego były jeszcze inne odpusty, jakie zyskiwali w tej świątyni członkowie bractwa św. Anny. APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122: „Niedziele z odpustami dla bractwa Stej Anny. Ktoby Kościół albo kaplicę św. Anny nawiedził spowiadając się i komunikując w niedziel cztery roku to jest: 1mo trzecią po trzech Królach 2do czwartą po Wielkiej nocy 3tio ósmą po Zielonych Świątkach i 4to dwudziestą po Zielonych Świątkach siedm lat i tyleż kwadragen odpustu dostąpi". Po II Soborze Watykańskim Ojciec Święty Paweł VI Konstytucją Apostolską „Indulgentiarum doctrina" wprowadził nowe zasady zyskiwania odpustów, które weszły na miejsce przedsoborowych.

249 →

Fundacja altarii

Altaria Najświętszej Maryi Panny, św. Andrzeja Apostoła i św. Wawrzyńca w Prostyni powstała w 1535 r. Była jedną z najstarszych fundacji tego typu w diecezji łuckiej, obok takich, jak: Kosów – św. Małgorzaty (1522), Topczewo – Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny (1523), Domanowo – Trójcy Przenajświętszej (1534), Rudka – św. Anny (1550)[250].

Zachowało się wiele dokumentów związanych z altarią w Prostyni. Do współczesności przetrwał nawet oryginał aktu erekcji[251]. Dowiadujemy się z niego, że altarię ufundował w 1534 roku Andrzej Patkowski, sędzia ziemi mielnickiej (1532–1541)[252]. Był on dziedzicem, m.in. następujących wsi: Pathkowicze (Patkowicze), Kuthasze (Kutaski), Okrągłe (Wólka Okrąglik), Maleszewa[253]. We wspomnianym dokumencie Andrzej Patkowski wyznaje, że po dojrzałym zastanowieniu się, pobudzony troską o zbawienie swoje i swych poprzedników oraz następców, zdecydował się ufundować altarię Najświętszej Maryi Panny, św. Andrzeja Apostoła i św. Wawrzyńca męczennika, sytuując ołtarz po stronie południowej kościoła Trójcy Przenajświętszej. Jednocześnie ofiarował do tego ołtarza paramenty liturgiczne: kielichy, ornaty itp. Na serca i sumienia swoich następców kładł troskę o wyposażenie tego ołtarza. W tymże dokumencie fundator zastrzegł sobie prawo prezentacji kapłana na urząd altarzysty. Pierwszym altarzystą został ks. Wawrzyniec Gładczyński, proboszcz ze Stoczka. Jemu właśnie i jego następcom darczyńca ofiarował dom w Prostyni, blisko kościoła Świętej Trójcy, a wraz z nim dał pół włóki ziemi nabytej od Macieja Prostyńskiego[254]. Jako uposażenie altarii Andrzej Patkowski wyznaczył dziesięcinę snopową ze wsi Okrągłe i Kutaski – z uprawy roli przez kmieci, od ogrodników i młynarzy, nie licząc szlachty i ubogich. Włościanie ponadto

---

249 J. Szymański, *Altaria*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. I, Lublin 1973, s. 387-388; ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*, Lublin 1983, s. 347-354.

250 Ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 348-351.

251 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2. Urzędowe odpisy aktu erekcji altarii są również w: ADS, D-45, Incorporatio Altaris B. V. Mariae per G. Suchodolski fundat. Ecclesiae Prostinensi – 1665, s. 43v-58; APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Sokołów... [Dokumenty związane z altarią], nr 2. W dokumencie erekcji altarii z 1535 r. jest incorporowany akt fundacji z 1534 r.

252 Por. A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. III, s. 251.

253 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2; por. *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791...*, s. 279; Andrzej Patkowski zmarł w 1541 r., por. *Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku...*, s. 185; Rodzina Patkowskich była jedną z dwóch najzamożniejszych wśród dwóch tysięcy szlachty bielskiej, obok rodziny Raczków. Syn Andrzeja, Piotr, był sędzią mielnickim [1561–1585], a jego wnuk Przecław podstarostą drohickim [1595], chorążym drohickim, mielnickim i podlaskim. A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. III, s. 58.

254 APP, Akta najdawniejsze..., Acta sunt haec in Terminis... – 1534, nr 13.

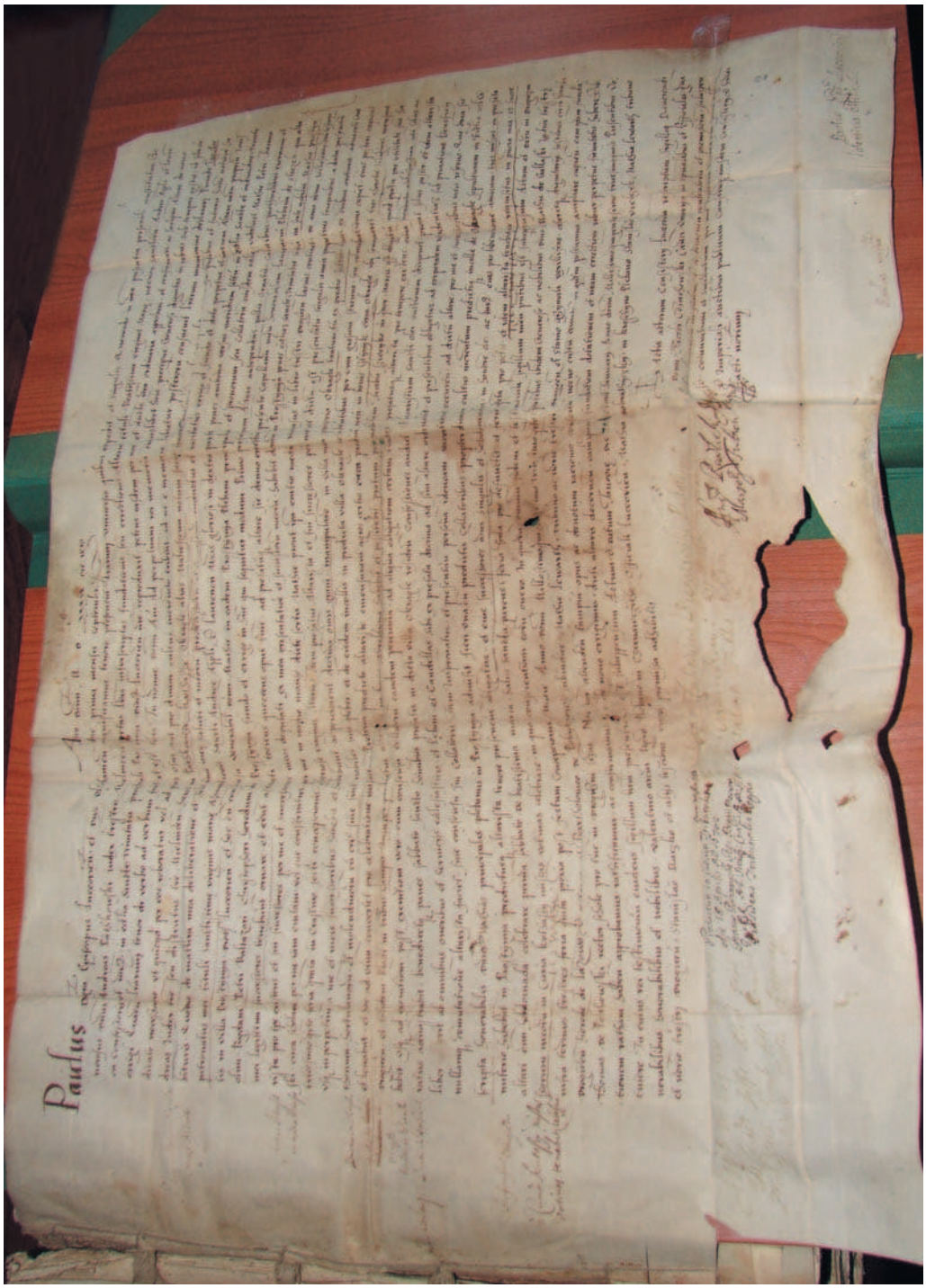

Dokument erekcji altarii – 1535 r. Źródło: ADS, D-156, 2.

zostali zobowiązani do ofiary noworocznej lub darów w naturze, co winno być przeznaczone na potrzeby związane z celebrowaniem Mszy świętej. Altarzysta miał również prawo do dóbr Glinik [dawna nazwa części Maleszewy], skąd należało mu się trzy miary mąki. Mógł również korzystać z łąk Jakuba Szweyko, znajdujących się w dobrach Treblinka.

Do obowiązków altarzysty należała posługa duszpasterska dla mieszkańców miejscowości Okrągłe. Dokument fundacyjny wspomina o spowiadaniu wiernych w czasie Wielkanocnym, udzielaniu im Komunii świętej, grzebaniu zmarłych w krypcie kościoła lub na cmentarzu i udzielaniu innych sakramentów według potrzeby. Każdego tygodnia altarzysta miał celebrować trzy Msze święte: w sobotę wotywną o Najświętszej Marii Pannie oraz w inne dni za zbawienie zmarłych z rodu Patkowskich i założycieli altarii (w poniedziałek za wszystkich zmarłych, a w środę w intencji odpuszczenia kary za grzechy rodzinie fundatorów). Altarzysta był zwolniony z podatków. Jednak ze wspomnianej dziesięciny miał zatroszczyć się o świece do ołtarza. Proboszcz i kolatorzy nie mieli nic przeciwko temu, aby kumulował beneficja.

Dokument fundacji altarii został sporządzony we czwartek po uroczystości Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Drohiczynie w 1534 roku, a zatwierdzony przez biskupa łuckiego Pawła Aligmunta Holszańskiego, przez co dokonała się erekcja altarii dnia 16 I 1535 roku. Jako świadkowie występują m.in.: Maciej z Gałązek, sędzia ziemi drohickiej i dziedzic Łazowa; Bartłomiej z Pobikier, podsędek; Maciej Lewarth, pisarz ziemi drohickiej; chorąży Stanisław Grzymała; Tomasz Polthowski, rektor szkoły w Drohiczynie; Stanisław Raczko; ks. Maciej Gładczyński, proboszcz prostyński; ks. Maciej Dobratycki, proboszcz w Kroszynie; Jakub Kożuchowski, wikariusz generalny diecezji łuckiej[255].

Dzieje fundacji (XVI–XVIII wiek)

Po śmierci fundatora altarii, Andrzeja Patkowskiego, jego obowiązki przejęli synowie Piotr i Stanisław[256]. Ten ostatni miał córkę Elżbietę, która wyszła za mąż za Sebastiana Suchodolskiego, referendarza królewskiego; a po śmierci pierwszego męża poślubiła Alberta Świeyko Ciechanowieckiego, właściciela dóbr Ciechanowiec. Z pierwszego związku miała ona trzech synów: Adama, Sebastiana i Jana[257]. W 1571 roku opiekę nad altarią przejął, po rodzinie Patkowskich, mąż Elżbiety – Sebastian Suchodolski[258]. Tenże Sebastian,

255 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2.
256 ADS, D-2, Stoczek Propositio Prostinia Okrągłe – 1542, s. 156v.
257 I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 314, 395.
258 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Kuthaski Okrąglik Wolia – 1571, s. 285-286; ADS, D-24, →

prosząc o modlitwę, przeznaczył w testamencie na rzecz altarii trzysta złotych polskich, polecając zadbać o wygląd ołtarza[259]. W tym czasie obowiązki altarzysty pełnili księża pracujący w Prostyni, najczęściej wikariusze.

W XVII wieku altaria przeżywała swój regres, co było związane z ogólną sytuacją ludności tego okresu, na którą miał wpływ chociażby potop szwedzki. Proboszcz prostyński ks. Walenty Dmowski w 1665 roku zwrócił uwagę Franciszkowi Suchodolskiemu, synowi Sebastiana, iż powinien zatroszczyć się o wypełnienie zobowiązań wypływających z fundacji altarii i testamentu swego ojca[260]. I tak rozpoczął się spór, który trwał szesnaście lat. Główną przyczyną konfliktu był fakt, że w dokumencie fundacyjnym zatarła się nazwa wioski Kuthasze. Rodzina Suchodolskich nie chciała więc, aby z tej wsi były oddawane datki, a proboszcz dysponował odpisami dokumentu, gdzie występowała ta nazwa. Pod koniec procesów sądowych, które zaprowadziły obie strony do Drohiczyna, Liwa, Lublina i Warszawy, doszło do kompromisu. Suchodolscy wyznali, że podczas potopu szwedzkiego ks. Tomasz Ochłowski przekazał cenne przedmioty i dokumenty ich opiece. Oni włożyli to do skrzyni i ukryli w pobliskich bagnach, gdzie uległy częściowemu zniszczeniu. Stąd nieporozumienie w sprawie występowania nazwy „Kuthasze". Biskup łucki nalegał, aby altaria dalej istniała, pomimo trudności ekonomicznych, czy niewywiązywania się z należności przez Suchodolskich. Rozstrzygnięto więc sprawę ugodowo. Beneficjum związane z altarią zostało już na początku sporu włączone do dóbr parafii Prostyń, a tutejsi duszpasterze mieli pełnić obowiązki altarzysty[261]. Do tej decyzji dołączono postanowienie, żeby dziesięcinę snopową zamienić na ofiary pieniężne i zmniejszyć ich ilość[262]. Tym samym altaria mogła dalej istnieć. Jednak w pierwszej połowie XVIII wieku podzieliła ona los innych fundacji tego typu[263]. W 1729 roku obraz przedstawiający Najświętszą Maryję Pannę stojącą na księżycu został umieszczony w kruchcie przy wejściu do świątyni, więc być może altaria wtedy przestała istnieć[264]. Ostatnia wzmianka o niej znajduje się w dokumencie z 1745 roku[265].

← Confirmatio et Ingrossatio Testamenti Generosi Sebastiani Suchodolski Vexilliferi Drohicinensi – 1636, s. 219v-220.

259 Tamże.

260 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Sokołów... [Dokumenty związane z altarią], nr 2.

261 ADS, D-45, Incorporatio Altaris B. V. Mariae per G. Suchodolski fundat. Ecclesiae Prostinensi – 1665, s. 43v-58.

262 ADS, D-34, Instigator contra Reverendum Dmowski Parochum Prostinensem – 1681, s. 412v-413v.

263 Ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 353.

264 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 178-178v.

265 ADS, D-158, Essentialia contenta Erectionis Altariae in Prostinia in Ecclessia SSS Trinitatis – 1745, s. 406.

Altarzyści

Pierwszym altarzystą, jak już było wspomniane, został ks. Wawrzyniec Gładczyński, proboszcz parafii Stoczek. Był on bliskim krewnym albo nawet bratem ks. Macieja Gładczyńskiego, pierwszego proboszcza prostyńskiego[266]. Najczęściej występuje w dokumentach jako Wawrzyniec, proboszcz ze Stoczka (*Laurentius Plebanus in Stoczek*), bez wymieniania nazwiska[267]. Pochodził z miejscowości Gładczyn k. Pułtuska, z dawnej ziemi nurskiej[268]. Był pierwszym proboszczem w Stoczku (od 1518 roku). Gdy w 1535 roku powstała altaria w Prostyni, został pierwszym altarzystą, będąc jednocześnie proboszczem w Stoczku. Ksiądz Wawrzyniec miał wpływ na tytuł altarii, która była poświęcona Matce Bożej, św. Andrzejowi – patronowi fundatora oraz św. Wawrzyńcowi – patronowi altarzysty. Wiadomo ponadto, że w 1539 roku odsprzedał parafii Prostyń swą część ziemi (pół włóki), którą miał w Maliszewie w miejscu zwanym Glina. Doceniał rolę szkolnictwa, o czym świadczy jego zaangażowanie w otwarcie pierwszej szkoły w Prostyni i Stoczku[269]. Zmarł po 1543 roku[270]. Został pochowany w krypcie pod głównym ołtarzem w stoczkowskim kościele[271].

Po tym altarzyście jego obowiązki pełnili kapłani pracujący w Prostyni. Na przełomie lat 70. i 80. XVI wieku altarzystą i wikariuszem prostyńskim był ks. Jan[272]. Podobna sytuacja istniała w XVII wieku. Jako altarzyści podpisywali

---

266 Oss, Matrica ordinacionis presbiterorum et clericorum per Reverendum patrem Dominum Petrum Dei gratiae episcopum Lacedaemonensem, archidiaconum, suffraganeum et canonicum plocensem ab anno 1515 ad MDXXX, rkps nr 4874, s. 62v: „subdiaconi […] Laurentius Joannis de Gladczyno plocensis dioecesis ad certum titulum sui beneficii in Sthoczek [1519]".

267 ADS, D-2, Propositio Prostinia Okrągłe – 1542, s. 146v: „[...] Laurenty in Stoczek plebani in Prostynia altarista".

268 ADPł, Acta Episcopalia, t. 11, Inst' Myednyk – 1518 s. 364-365: „Discretus Laurentius de Gladczino clericus dioecesis plocensis cum litteris cride inspecsit se ad ecclesiam parochialem noviter erectam in Myednik alias Stoczek, titulo S. Spiritis, vaccantem, ad presentationem generosi domini Stanislai Wąsowski haeredis, patronis et fundatoris dictae ecclesiae in Myednik instituit". W niektórych opracowaniach popularno-naukowych ks. Wawrzyniec jest przedstawiany jako kapłan pochodzący z Prostyni, ale dokumenty archiwalne tego nie potwierdzają. Por. tamże, Erectio E'cliae parrochialis Myednik – 1517, s. 22; tamże, Erectio' Myednyk – 1517, s. 307; tamże, Erectio Altaris in Myednyk – 1517, s. 325-226.

269 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2; APP, Akta najdawniejsze..., nr 2 [Zbiór dokumentów nt. altarii], nr 25 [dołączone do dekretu powizytacyjnego – Consignatio Realitatum ad Ecclesiam pertinentium]. To samo jest w: APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., powiat węgrowski, sygn. 1109; por. ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 66-67.

270 ADS, D-3, Stoczek-Coszowo – 1543, s. 17v: „Honorabilis Domini Laurenty in Stoczek dioecesis plocensis plebani".

271 APStocz, Liber Benefactorum Ecclesiae Stoczkoviensis, s. 9-14; zob. J. Strychalski, *Liber Benefactorum Ecclesiae Stoczkoviensis*, „Prace archiwalno-konserwatorskie na terenie województwa siedleckiego", Siedlce 1980, s. 15-21.

272 ADS, D-14, Confirmatio testamenti Prostinski – 1580, s. 152v.

się następujący duszpasterze: ks. Stanisław Owsziński (1621)[273], ks. Jan Roguski (1621, 1622, 1624, 1626)[274], ks. Marcin Sokołowski (1630)[275], ks. Adam Łazowski (1634, 1644)[276]. W drugiej połowie XVII wieku i na początku XVIII obowiązki altarzystów pełnili proboszczowie[277].

Istnienie altarii w kościele prostyńskim przez około dwa wieki pozostawiło trwały ślad aż do współczesności. O kulcie Bożej Rodzicielki świadczą wizerunki Maryi w sanktuarium prostyńskim, przez wieki umieszczane w nawie południowej, czyli tam, gdzie od 1535 roku stał ołtarz ku Jej czci.

Rola altarii w życiu parafian

Chociaż pierwszy obraz Bogarodzicy został przeniesiony na początku XVIII wieku do kruchty, to na jego miejscu w 1729 roku umieszczono wizerunek Madonny Częstochowskiej (który znajdował się w ołtarzu bocznym). Był on w nowym miejscu aż do rozbiórki kościoła w 1799 roku. Gdy wybudowano nową świątynię i w 1860 roku poświęcono ją, na tym samym miejscu znów wstawiono obraz Pani Jasnogórskiej. Znajdował się tam do zniszczenia kościoła w 1944 roku, gdy został pogrzebany razem z innymi zabytkami. Dziesięć lat po tym fakcie, czyli w 1954 roku, nastąpiło pobłogosławienie nowej świątyni, w której w ołtarzu bocznym po stronie południowej stanęła figura Maryi Królowej Świata, ufundowana w 1956 roku przez pielgrzymów z Warszawy[278]. W nawie południowej znajduje się również obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy, przed którym w każdą środę jest odprawiana Nowenna. Tak więc altaria przyczyniła się do rozwoju i pogłębienia duchowości Maryjnej wśród parafian prostyńskich.

RELIKWIE

Do Soboru Watykańskiego II, w każdym ołtarzu, na którym celebrowano Mszę świętą, musiał znajdować się portatyl, czyli kamień, który zawierał relikwie. Oprócz tego były jeszcze inne relikwie, wystawiane często do publicznego

273 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 101.
274 Tamże, s. 61, 71, 102, 119.
275 Tamże, s. 53.
276 Tamże, s. 32, 112.
277 Por. ADS, D-45, Incorporatio Altaris B. V. Mariae per G. Suchodolski fundati Ecclesiae Prostinensi – 1665, s. 43v-58; ADS, D-34, Instigator contra Reverendum Dmowski Parochum Prostinensem – 1681, s. 412v-413v.
278 APP, Kronika, s. 66-67. Figura została wyrzeźbiona z lipy przez Jana Małętę z Warszawy.

kultu. Dokument wizytacji kanonicznej parafii z 1811 roku m.in. wymienia Drzewo Krzyża Świętego[279]. Ten bezcenny skarb zachował się do współczesności. W stopie relikwiarza jest przechowywany dokument, potwierdzający autentyczność niezwykłych relikwii[280]. Z 1811 roku pochodzą również wzmianki o doczesnych szczątkach św. Pawła Apostoła, umieszczonych w srebrnym krzyżu (z dokumentem potwierdzającym ich autentyczność). W dokumentach parafialnych od 1636 roku pojawiają się informacje o relikwiach św. Anny, ale bez tzw. autentyku[281]. Powyższe przedmioty kultu zachowały się do dziś. Brak tylko niektórych relikwii świętych, dostarczonych do Prostyni z Kobyłki, po śmierci ks. bp. Marcina Załuskiego w 1768 roku[282].

Oprócz tego znajdują się w Prostyni relikwie św. Teodora męczennika, podarowane przez ks. bp. B. Szymańskiego z okazji konsekracji kościoła w 1860 roku[283].

CMENTARZE

Na terenie parafii Prostyń jest zasadniczo siedem miejsc, na których w ciągu wieków dokonywano pochówku zmarłych.

Pierwszy cmentarz

Zgodnie ze starochrześcijańską tradycją od VII wieku panował w Kościele łacińskim zwyczaj grzebania zmarłych przy budynkach sakralnych[284]. Utrzymywał się on do końca XVIII wieku. Stąd bierze się nazwa placu przy świątyniach: „cmentarz kościelny”[285].

---

279 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 4v.

280 APP, Liber visitationum..., Wizytacja biskupia ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 3.

281 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 3: „Anni corpus poslociste”.

282 APP, Dokument potwierdzający prawdziwość fragmentu drzewa Krzyża Świętego; APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 4v; ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń, 1919: „Krzyż z drzewem krzyża świętego odnowiony w 1892 r. z futerałem drewnianym pokrytym bronzowem płótnem angielskiem, wyłożonym wewnątrz zamszową skórką. Krzyż z relikwiami św. Anny, starej pięknej roboty, wysokości cali dwadzieścia trzy [...] krzyż ręczny z relikwiami św. Pawła”; APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, s. 7-7v. Przy relikwiarzu św. Anny z jednej strony jest pasyjka, a z drugiej relikwie.

283 APP, Dokument potwierdzający prawdziwość relikwii św. Teodora.

284 B. Filarska, P. Pałka, *Cmentarz*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. III, Lublin 1979, kol. 517-521.

285 Tamże.

Chronologicznie pierwszym chrześcijańskim miejscem pochówku w Prostyni był plac wokół kościoła z 1344 roku. Tym samym był to pierwszy katolicki cmentarz w rejonie węgrowskim, następny powstał w Liwie w 1350 roku[286].

Po erekcji parafii w 1511 roku i wybudowaniu dwóch kościołów powstały trzy nowe miejsca pochówku: plac przy świątyni św. Anny; krypta w kościele Trójcy Przenajświętszej i plac wokół tego kościoła.

Cmentarz przy kościele św. Anny

Był to największy z cmentarzy prostyńskich. Od 1511 roku to na nim głównie grzebano zmarłych[287]. Dokument wizytacji parafii z 1729 roku podaje, że jest tam pochowanych wiele osób[288]. Podczas misji parafialnych, prowadzonych w 1749 roku przez misjonarzy św. Wincentego à Paulo, miał miejsce obrzęd zwany *sepultura ossium*. Polegał on na tym, że każdy wierny brał kość zmarłego z *ossarium* przy kościele Trójcy Przenajświętszej i przenosił do kościoła św. Anny, obok którego po modlitwie grzebano te doczesne szczątki pod krzyżem[289].

Nagrobek z 1860 r. na cmentarzu wokół kościoła św. Anny (współcześnie na miejscu cmentarza znajduje się ośrodek zdrowia)
Fot. APP

W 1791 roku dziekan dekanatu węgrowskiego ks. Paweł Dąbrowski zwrócił uwagę na potrzebę zadbania o schludny wygląd terenu cmentarnego. Dwadzieścia lat później zanotowano, że na tym cmentarzu znajdują się osiemdziesiąt cztery mogiły[290]. Najczęściej były one zaznaczone krzyżem drewnianym (pod koniec XIX wieku widziano tam pięć pomników: cztery z kamienia, a jeden z cegły)[291]. Ogrodzenie cmentarza, wykonane z drewna sosnowego, pod koniec XIX wieku już zgniło, a miejscami nawet leżało na ziemi. Dlatego parafianie z proboszczem ks. Wiktorem Kamińskim w 1905 roku postawili

286 Por. M. Jakubik, *Cmentarze regionu węgrowskiego*, [w:] *Węgrów dzieje miasta...*, s. 447-448.
287 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 69v; ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2.
288 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 179.
289 AMK, Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), s. 73.
290 APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 120.
291 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.

parkan z kamienia[292]. Jeszcze po wojnie odbywały się procesje na ten cmentarz, głównie podczas uroczystości Wszystkich Świętych. Obecnie na tym terenie znajduje się ośrodek zdrowia wybudowany w 1971 roku. Świadectwo, że kiedyś na tym terenie był cmentarz, stanowi kilka zachowanych pomników.

Interesujące jest, że w latach 1511–1879 o wiele więcej osób było pochowanych przy kościele św. Anny niż wokół świątyni parafialnej. Zapewne działo się tak dlatego, że wierni chcieli być grzebani na miejscu objawienia się tej świętej w Prostyni.

Plac wokół kościoła Trójcy Przenajświętszej

Liczył on zapewne niewiele mogił, choć dokładnie nie wspominają o tym dokumenty. Wiadomo jednak, że przy dzwonnicy usytuowanej po wschodniej stronie świątyni, na przełomie XVII i XVIII wieku istniało tzw. *ossarium*, czyli miejsce, gdzie gromadzono kości zmarłych[293].

Plac miał na początku ogrodzenie drewniane. Pod koniec XIX wieku zamieniono je na kamienne z ceglanym zakończeniem. Schody kamienne, prowadzące od dzwonnicy do kościoła, zostały wykonane w 1892 roku staraniem ks. Wacława Chojeckiego i parafian. W tym czasie nie było na placu przykościelnym żadnego pomnika. Obecnie na tym terenie jest pochowany budowniczy kościoła, ks. Józef Ruciński.

Krypta w kościele Trójcy Przenajświętszej

Prawodawstwo kościelne pozwalało, aby fundatorzy świątyń, ich rodziny, osoby zasłużone dla parafii oraz duchowni byli grzebani w kryptach pod posadzką kościoła[294]. Taki zwyczaj miał miejsce i w Prostyni. Jednym z pierwszych pochowanych w krypcie był Bogdan Prostyński. W zakrystii poprzedniego kościoła wisiał nawet jego portret przypominający o tym fakcie. Późniejsze dokumenty wykazują, że kolatorzy i kapłani również wyrażali wolę, aby ich ciała złożono po śmierci w krypcie, która znajdowała się na środku kościoła[295]. Jako przykład, oprócz Prostyńskich, można wymienić rodzinę Suchodolskich[296], Katarzynę Łuniewską[297] i księży, m.in. Jana Prostyńskiego oraz Antoniego Wyrzykowskiego[298].

---

292 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919, s. 83v.

293 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 177: „Ossorium circa idem Campanile, totum et integrum".

294 B. Filarska, P. Pałka, *Cmentarz*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. III, Lublin 1979, k. 517-521.

295 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae – 1729, s. 176v.

296 ADS, D-24, Commissio ratione earundem rerum in Prostynia absoluta – 1638, s. 219v.

297 APP, Akta najdawniejsze..., [Testament Krystyny Łuniewskiej – 1755], nr 10.

298 ADS, D-18, Confirmatio et ingrossatio testamenti olim veri Joannis Prostinski Plebani Prostinensi, →

Część kości z krypty została przeniesiona podczas misji parafialnych w 1749 roku na cmentarz do kościoła św. Anny. Współcześnie w świątyni nie ma krypty przeznaczonej do grzebania zmarłych, a wejście do podziemi kościoła zostało zamurowane.

Cmentarz na placu obok kościoła parafialnego

W XIX wieku w dekanacie węgrowskim zaczęły powstawać odrębne miejsca pochówku, nie połączone z placem przykościelnym[299].

Obecny cmentarz prostyński powstał staraniem ks. Leona Przesmyckiego w 1879 roku. Wówczas miał około 65 m długości i 70 m szerokości[300]. Pod koniec XIX wieku, podobnie jak plac przykościelny, teren został ogrodzony murem kamiennym zakończonym otynkowaną cegłą. Cmentarz miał dwie bramy, od północy (wejście od kościoła) i od zachodu. Było na nim miejsce wydzielone dla dzieci nie ochrzczonych, samobójców i innowierców[301]. Dnia 30 IX 1879 roku ks. Leon Przesmycki pobłogosławił cmentarz i kaplicę – tzw. kostnicę[302]. Cmentarna kaplica została wykonana z cegły. Podłogę, drzwi, ramy do okien zrobiono z drzewa sosnowego, wstawiono przeźroczyste szyby. Kaplicę pokryto blachą, a na jej szczycie umieszczono krzyż[303].

Na tym miejscu wiecznego spoczynku znajdują się groby trzech proboszczów: inicjatora powstania cmentarza i budowniczego kaplicy ks. Leona Przesmyckiego; wieloletniego proboszcza ks. Wiktora Kamińskiego (pomnik postawiony w 1916 roku)[304] oraz ks. Mariana Gorgola. Ponadto na tylnej ścianie kaplicy jest tablica nagrobna ks. Ludwika Warpechowskiego, który wyniósł Najświętszy Sakrament i Cudowną Statuę przed zburzeniem kościoła przez Niemców w 1944 roku. Oprócz parafian są na nim pochowani także żołnierze

← s. 155v-156v; ADS, D-85, Negotium aprobationis testamenti... – 1775, s. 399v: „Ciało zaś moie iako z Ziemi poczęte iest tak aby Ziemi oddane było y pochowane w tymże Kościele Świętey Troycy [...]".

299 M. Jakubik, *Cmentarze regionu węgrowskiego*, [w:] *Węgrów dzieje miasta...*, s. 471. Przykładem tego jest m.in. Czerwonka Liwska – XIX/XX w., Jadów – pocz. XIX w., Kamionna – pierwsza poł. XIX w., Sadowne – poł. XIX w., Starawieś – 1831 r.

300 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122. Miary podane w łokciach wynoszą: 138 szerokość, 147 długość. Por. *Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 2, Warszawa 1984, s. 802. Łokieć w Królestwie Polskim [od 1819] miał 576 mm, a łokieć rosyjski [od 1849] 474 mm; por. M. Jakubik, *Cmentarze regionu węgrowskiego*, [w:] *Węgrów dzieje miasta...*, s. 450-452.

301 APP, Liber visitationum, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 14 X 1934, s. 13.

302 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122; APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 120.

303 W kostnicy były przechowywane rzeźby z grupy ukrzyżowania, pochodzące z XVIII w., zob. WOSOZwO, Karty ewidencyjne wyposażenia kościoła w Prostyni.

304 ADD, APProst, III/Q/1, Inwentarz kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919, s. 83v.

polegli w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 roku[305]. Jest tam również pomnik Nieznanego Żołnierza[306].

W sto lat po utworzeniu cmentarza, został on poszerzony. W 1979 roku ks. bp Jan Mazur poświęcił nową część, którą ogrodzono betonowo-metalowym parkanem[307].

W ostatnich latach, staraniem ks. Krzysztofa Maksimiuka, po wschodniej stronie opisywanego cmentarza nawieziono i wyrównano teren, ogradzając go parkanem z kamienia[308]. Nowy teren na pochówek wraz z krzyżem poświęcił 13 IX 2002 roku ks. bp Antoni Dydycz[309].

Współcześnie zmarli są chowani tylko na tym cmentarzu.

Jeden z nagrobków na cmentarzu parafialnym (grób rodziny Tararujów)
Fot. APP

Nowa część cmentarza poświęcona w 2002 r.
Fot. APP

305 E. Kospath-Pawłowski, *Cmentarze i mogiły żołnierskie na ziemi siedleckiej i bialskopodlaskiej*, [w:] *Groby wojenne na Podlasiu*, red. E. Kospath-Pawłowski, H. Mierzwiński, Siedlce 1997, s. 36; por. M. Jakubik, *Cmentarze regionu węgrowskiego*, [w:] *Węgrów dzieje miasta...*, s. 466; K. i E. Kopówka, *Bojownikom o niepodległość cześć!*, Siedlce 2001, s. 42-49.

306 E. Jakubik, *Lekcja patriotyzmu i miłości do Ojczyzny*, „Niedziela Podlaska" 47(622)/2006, s. VIII. Nowy pomnik na miejscu poprzedniego został postawiony 28 X 2006, staraniem *Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Prostyńskiej*.

307 APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 121; por. APP, Karta cmentarza.

308 APP, Relacja ks. Krzysztofa Maksimiuka. Nawieziono ponad 1400 przyczep piasku i żwiru.

309 *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 43(410)/2002, s. IV.

Cmentarz w Wólce Okrąglik

Innym miejscem pochowków był teren przed wsią Wólka Okrąglik, leżący po lewej stronie drogi, jadąc od Prostyni, obok posesji rodziny Kalatów. W latach 50. XIX wieku w powiecie węgrowskim panowała epidemia cholery[310]. Osoby zmarłe z powodu tej choroby grzebano przy obiektach sakralnych na skraju danej miejscowości. Z tego okresu pochodzi i ten mały cmentarz. W jego centrum stoi kapliczka. Teren jest ogrodzony parkanem z cegły. Jeszcze w pierwszej połowie XX wieku chowano na tym miejscu zmarłych[311]. Do niedawna istniała tradycja gromadzenia się mieszkańców Wólki Okrąglik i Dolnej na wspólną modlitwę za zmarłych, wieczorem pierwszego dnia Wielkanocy[312].

Groby z okresu II wojny światowej

Na terenie parafii istniał obóz zagłady w Treblince, gdzie zginęło około milion osób, głównie pochodzenia żydowskiego. Szerzej jest o tym mowa w rozdziale o ludności.

Ponadto zaraz po wojnie istniały na terenie parafii mogiły żołnierzy radzieckich. W sumie pochowano dziewięćdziesięciu trzech żołnierzy, którzy zginęli w walce z okupantem hitlerowskim w 1944 roku. Ich ciała ekshumowano do wspólnego grobu w Siedlcach[313].

Opisane cmentarze są otaczane szczególną troską parafian prostyńskich. Na nich spoczywają zmarli przodkowie, krewni, przyjaciele. Wierni często nawiedzają groby swoich bliskich, nie tylko podczas uroczystości Wszystkich Świętych czy Święta Zmarłych, ale często po niedzielnej Mszy świętej zatrzymują się przy nich na prywatnej modlitwie. Ponadto w każdą trzecią niedzielę miesiąca wiele osób uczestniczy w procesji różańcowej na cmentarz.

---

310 MBW, T. Wyszomirski, Z przeszłości Węgrowa, mps, [bd.], s. 60, 65. Zmarłych grzebano wtedy często przy kapliczkach; MBW, T. Szczechura, *Dzieje powiatu węgrowskiego*..., s. 217.

311 APP, Relacja Zofii Nasiłowskiej. W XX w. zostali tam pogrzebani m.in. pp. Wujkowie; *Spis zabytków województwa siedleckiego*, red. Z. Czapski i in., Siedlce 1984, s. 46.

312 APP, Relacja Zofii Nasiłowskiej.

313 APS, AGP, Protokoły z dokonanej ekshumacji i inhumacji zwłok żołnierzy Armii Radzieckiej i obywateli ZSRR poległych w czasie wojny 1939–1945 na terenie województwa warszawskiego w powiecie węgrowskim, gminie Prostyń – data ekshumacji 1-2 IX 1949, t. 101, s. 5-15: Protokół nr 124, Treblinka, 5 zabitych żołnierzy Armii Radzieckiej, posesja Stanisława Kacprzyka, pochowani w dwóch mogiłach; Protokół nr 127, Orzełek, 42 zabitych żołnierzy, posesje Rostka, Grochowskiego i na rogu lasu; Protokół 128, Złotki, 15 zabitych żołnierzy, posesje Józefa Kazimierzowskiego, Stanisława Leśnika; Protokół nr 129, Kiełczew, 3 zabitych żołnierzy, posesje Wacława Dembkowskiego i pole gromadzkie [wiejskie]; Poniatowo, 10 zabitych żołnierzy; Protokół nr 136, Prostyń, 13 zabitych żołnierzy, posesja Edwarda Dembowiaka i przy kapliczce św. Anny; Protokół nr 147, Złotki, 2 zabitych →

KAPLICE

Parafia Prostyń jest dość rozległa terytorialnie. Z uwagi na duchowe potrzeby wiernych w drugiej połowie XX wieku postanowiono postawić dwie kaplice w najbardziej oddalonych wioskach: w Rytelach Święckich i Wólce Okrąglik. Starania o ich budowę podjęto zaraz po wojnie, jednak sprzeciwiały się temu ówczesne władze. Z czasem udało się pokonać te trudności.[314]

Kaplica w Wólce Okrąglik

Pierwsze Msze święte w Wólce Okrąglik były sprawowane jeszcze przed 1945 rokiem w domu państwa Mioduszewskich[315]. Ich mieszkanie służyło także za salkę katechetyczną[316]. Od czasu do czasu odprawiano tam Mszę świętą, chociaż nie było na to pozwolenia władz PRL. Z tego powodu jeden z księży wikariuszy trafił do sądu. Był nim ks. Jerzy Zychora, który po latach tak to opisuje: „*W październiku 1963 roku, w niedzielę, w godzinach popołudniowych, gdy ludzie wychodzili ze Mszy świętej odprawianej w tym punkcie, zatrzymało się na drodze auto i wysiadł mężczyzna (później się okazało, iż to był pierwszy sekretarz PZPR) i zapytał ludzi, co to za zgromadzenie. Ludzie w dobrej wierze odpowiedzieli, że właśnie w punkcie skończyła się Msza święta i wracają do swoich domów. Mężczyzna zapytał o nazwisko tego księdza. Ludzie odpowiedzieli, że to nasz ksiądz prefekt Jerzy Zychora. On zanotował i odjechał. Zaznaczyli dzień i godzinę. Po kilku dniach otrzymałem wezwanie, abym się stawił na Kolegium do spraw wykroczeń. Na Kolegium przysądzono mi znaczną karę pieniężną (około 1200 złotych). Ja prosiłem, że nie mam*

← żołnierzy, w tym jeden rozpoznany – Abdrachman Kosmondilinow, sierżant, ur. 1925, zm. 21 VIII 1944, posesja Bronisławy Wiechowskiej; Protokół nr 148, Grądy, 3 zabitych żołnierzy, las Feliksa Malinowskiego. W sumie ekshumowano ciała 93 żołnierzy, którzy zginęli w walce z Niemcami w sierpniu 1944 r. Zostali oni pogrzebani na cmentarzu wojskowym żołnierzy Armii Radzieckiej w Siedlcach. Por. M. Jakubik, *Cmentarze regionu węgrowskiego*, [w:] *Węgrów dzieje miasta...*, s. 470. Podczas walk z okupantem zginęło na Podlasiu około dwóch tysięcy żołnierzy radzieckich. Tak wielkie straty zostały spowodowane m.in. tym, że Stalin dwukrotnie zmieniał plany wyparcia Niemców z Polski. Ponadto opóźnił akcję wyzwalania tych ziem z powodu wybuchu Powstania Warszawskiego, Stalin bowiem czekał na klęskę powstańców. Por. E. Pawłowski, *Wyzwolenie Podlasia w 1944 r.*, [w:] *Podlasie w czasie II wojny światowej*, red. W. Ważniewski, Siedlce 1997, s. 131-137.

314 APP, Relacja Józefy Rytel-Andrianik.

315 ADS, Akta osobiste ks. Józefa Rucińskiego, zaczęte 2 VII 1926, Zaświadczenie Kurii Diecezjalnej w Siedlcach z 4 VIII 1965.

316 APP, Relacja Stanisława Kucharka. W latach 50. katechizowano w domu prywatnym Zygmunta Podlesia, następnie u Stanisławy Mioduszewskiej [11 lat] i u Krystyny i Józefa Bartczuków [6 lat]. Por. APP, Relacja Krystyny Bartczuk.

pieniędzy, bo dopiero rozpoczynam pracę i proszę o zamienienie na więzienie. Przewodniczący i cały skład Kolegium rozbawili się z tej propozycji. Nie przyjęli tego mego głosu i kazali płacić. Późną jesienią przyjechał komornik pod moją nieobecność, bo ja byłem w punkcie katechetycznym we wsi Kiełczew. Proboszcz ks. Józef Ruciński przyjął komornika i zaprowadził go do mego pokoju na piętrze, gdzie była tylko miednica na wodę do mycia, dzban z wodą, wiadro, łóżko żelazne, mały stolik i na nim radyjko i kilka książek. Na gwoździu wisiało ubranie i pudło z bielizną osobistą. Po oględzinach komornik orzekł, że: «Ks. Jerzy Zychora jest nieściągalny» [...] Na tym kara się skończyła, a Mszę świętą w Wólce Okrąglik odprawiałem dalej, ale sporadycznie. Ludzie stali się mądrzejsi i byli bardziej ostrożni względem obcych"[317].

Pierwsza kaplica

Tutejsza ludność bardzo pragnęła, aby Eucharystia była sprawowana w tej wiosce w każdą niedzielę. Wypełniając wolę swego ojca, pani Stanisława Mioduszewska podjęła się przerobienia domu na kaplicę, biorąc na siebie nakłady finansowe. Mieszkańcy wioski chętnie pomagali jako wolontariusze. Gdy władze zdały sobie sprawę z tego, że budynek może służyć za kaplicę, zaczęły się problemy. Sprawą zajęły się Służby Bezpieczeństwa, które chciały zastraszyć osoby związane z budową i spowodować jej zaniechanie. Jednak to się nie udało i w latach 1982–1985 zamieniono dom mieszkalny na kaplicę, w której zaczęto celebrować Mszę świętą w każdą niedzielę[318]. Plany przebudowy wykonał inż. Zygmunt Sobolewski, murarzem był Zygmunt Skarżyński.

Kaplica znajdowała się na wschodnim krańcu wioski. Miała dwuspadowy dach pokryty eternitem. Po obu stronach drzwi wejściowych były duże okna. W 1993 roku w centrum umieszczono tabernakulum między dwoma oknami na ścianie południowej (wcześniej stał tylko ołtarz). Miejsce przechowywania Najświętszego Sakramentu było wkomponowane w świerkową boazerię, na której wisiał krzyż[319]. W niewielkiej odległości przed tabernakulum stał ołtarz główny. Po jego zachodniej stronie znajdował się ołtarz boczny, a w nim wizerunek Matki Bożej Częstochowskiej z nawiedzenia rodzin z lat sześćdziesiątych[320].

317 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992 r., ks. Jerzy Zychora, Wspomnienia z mojej pracy w Prostyni; to samo świadectwo znajduje się w APP.

318 APP, Kronika, s. 69.

319 Tamże, s. 68. Boazerię i wmurowanie tabernakulum wykonał Paweł Dębkowski. W 1993 r. zakupiono do kaplicy także cyborium i do tego tzw. sukienkę. Od tego czasu, za pozwoleniem ks. bp. Władysława Jędruszuka, był na stałe w kaplicy Najświętszy Sakrament. AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992 r., ks. bp Wł. Jędruszuk, Pozwolenie na przechowywanie Najświętszego Sakramentu w kaplicy w Wólce Okrąglik, Drohiczyn 11 V 1993, L. 625/93.

320 →

Na sąsiedniej ścianie bocznej był zawieszony obraz Maryi z Dzieciątkiem[321]. Po stronie wschodniej znajdowała się szafa z paramentami liturgicznymi. W kaplicy były krzesła i ławki. Na ścianach wisiały stacje Drogi Krzyżowej, erygowanej przez ks. Romualda Michalczyka w dniu 16 III 1984 roku[322]. Wejście było zabezpieczone metalową kratą, przed którą znajdował się przedsionek[323]. Nad drzwiami głównymi wisiał obraz Jana Pawła II, a w przedsionku krzyż[324].

Kaplica w Wólce Okrąglik (w domu p. Mioduszewskich)
Fot. APP

Wierni licznie uczestniczyli w tutejszej kaplicy w niedzielnej Mszy świętej, o czym świadczą dane statystyczne.

4 Uczestnictwo w niedzielnej Mszy świętej w kaplicy w Wólce Okrąglik

Kaplica w Wólce Okrąglik	Liczba wiernych		Liczba osób przystępujących do Komunii świętej	
	mężczyzn	kobiet	mężczyzn	kobiet
1992	65	132	12	62
1998	46	88	16	42
2000	44	87	16	59
2002	67	99	34	67
2004	32	73	14	59
2009	31	60	11	41

Źródło: ADD, Ankiety statystyczne od 1990; tamże, Praktyki religijne, Dane statystyczne z lat 1994–2009.

320 APP, Dane o wyposażeniu kaplicy w Wólce Okraglik. Nad obrazem MB Częstochowskiej z nawiedzenia rodzin znajdował się taki sam obraz, tylko mniejszej wielkości, ofiarowany przez Wiesławę i Zygmunta Skarżyńskich.

321 Tamże, Obraz ofiarował w 1988 r. Leszek Trzciński z Warszawy.

322 ADD, APProst, III/Q/3, Poświadczenie erekcji stacji Drogi Krzyżowej przez ks. R. Michalczyka, s. 2.

323 APP, Kronika, s. 68. Zabezpieczenie to wykonał Jacek Nasiłowski z Wólki Dolnej.

324 APP, Dane o wyposażeniu kaplicy w Wólce Okrąglik. Obraz Jana Pawła II był darem Krystyny Bartczuk, a krzyż wykonał Jacek Nasiłowski.

Druga kaplica

W Roku Jubileuszowym mieszkańcy Wólki Okrąglik i Wólki Dolnej wraz z ks. K. Maksimiukiem podjęli decyzję o budowie nowej kaplicy. Ks. bp Antoni Dydycz poparł tę inicjatywę. W marcu 2000 roku otrzymano plac pod budowę (1267 m^2)[325]. W tym samym miesiącu zawiązał się Społeczny Komitet Budowy Kaplicy i podjęto prace związane z formalnościami urzędowymi[326].

Nową kaplicę zaprojektowała mgr inż. Wanda Jeleniewicz-Ciechanowska oraz inż. Wanda Szymańska-Jóźwiak. Projekt wystroju wnętrza wykonał inż. Witold Żyngiel. Budowę kaplicy prowadził Zakład Remontowo Budowlany z Białegostoku przy dużym udziale wolontariackiej pracy mieszkańców Wólki Okrąglik i Wólki Dolnej. Całością prac kierował ks. Krzysztof Maksimiuk[327].

W 2001 roku świątynia stanęła już w stanie surowym, a w roku 2002 wstawiono okna i ogrodzono plac przykościelny oraz pokryto budynek blachą[328]. Pierwszą Mszę świętą na progu budującej się świątyni celebrowano dnia 29 V 2002 roku. Po niej nastąpiły prace wewnątrz obiektu, które ukończono w 2004 roku. Ks. K. Maksiumiuk, prosząc ks. bp. Antoniego Dydycza o poświęcenie kaplicy, napisał: „*Mieszkańcy wiosek pragną, aby zbudowana nowa kaplica, z racji bliskości od miejsca byłego obozu w Treblince, miała tytuł 108 Błogosławionych Męczenników Polskich, by w ten sposób nawiązać do wielotysięcznej rzeszy ludzi zamordowanych w tymże obozie*”[329]. Uroczyste poświęcenie nowej świątyni miało miejsce 10 X 2004 roku[330].

Kaplica jest zbudowana na planie prostokąta o wymiarach 20,41×8,65 m. W ołtarzu głównym znajduje się tabernakulum, a nad nim wisi obraz 108. Błogosławionych Męczenników Polskich pędzla Oksany Żochowskiej[331].

---

325 Ofiarodawcami terenu byli Zofia i Marian Wójcikowie.

326 APP, Zarys budowy kaplicy w Wólce Okrąglik. Pojekt zagospodarowania działki wykonał Edward Kępa z Sokołowa Podl. [28 III 2000].

327 Por. AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. K. Maksimiuka do Kurii Biskupiej, Prostyń 26 X 2000, L. 124/2000. Kaplica w Wólce Okrąglik jest wzorowana na kaplicy w Halasach, par. Międzyrzec Podlaski z pewnymi uzupełnieniami i przeróbkami; por. ks. Z. Rostkowski, *Zarys historii parafii pw. Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Niedziela Podlaska”, 12(535)/2005, s. IV.

328 APP, Relacja ks. K. Maksimiuka [dot. kaplicy w Wólce Okrąglik]; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 26 V 2002. Okna wykonał Roman Spaltabaka z Siedlec. Ogrodzenie jest darem braci Krzysztofa Spaltabaki z Białegostoku i Romana Spaltabaki z Siedlec [pochodzących z Wólki]; Autorem projektu sygnaturki jest mgr inż. arch. Z. Zabagało, a opracowania mgr inż. arch. R. Gwoździej.

329 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. K. Maksimiuka do ks. bp. A. Dydycza, Prostyń 8 X 2004, L. 159/2004.

330 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, ks. bp A. Dydycz, Akt erekcji i poświęcenia kaplicy, Drohiczyn 10 X 2004, L. 970/2004; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska”, 44(515)/2004, s. IV.

331 Ks. K. Maksimiuk, *Konsekracja Kaplicy w Wólce Okrąglik*, „Moja Parafia” 6(19)/2004, s. 3-4.

W prezbiterium znajduje się ołtarz posoborowy, ambonka oraz krzesła dla przewodniczącego liturgii i ministrantów. W ołtarzu bocznym jest obraz św. Franciszka, zaś z dwóch stron prezbiterium wiszą wizerunki męczenników II wojny światowej, związanych z diecezją drohiczyńską: ks. Antoniego Beszty-Borowskiego, ks. Władysława Maćkowiaka, ks. Mieczysława Bohatkiewicza, ks. Edwarda Grzymały, ks. Michała Woźniaka i s. Kazimiery Wołowskiej[332].

Za prezbiterium znajduje się zakrystia. Wnętrze kaplicy jest ozdobione stacjami Drogi Krzyżowej. Po dwóch stronach świątyni stoją ławki sosnowe[333]. Ozdobą są wykonane w jednym stylu cztery żyrandole, dziesięć świec i kinkiety. Z poprzedniego budynku kaplicy przeniesiono tutaj tabernakulum, krzyż i ołtarz soborowy.

Nowa kaplica w Wólce Okrąglik Fot. APP

Krótki czas powstania budynku jest świadectwem ogromnego zaangażowania zarówno księdza proboszcza, jak również miejscowej ludności i wielu osób dobrej woli[334]. Kaplica wólczańska jest oceniana jako jedna z piękniejszych w diecezji drohiczyńskiej. Jej święto patronalne jest obchodzone 12 czerwca. Od 2009 roku znajduje się w niej obraz Matki Bożej Treblińskiej.

---

332 Obrazy namalowane przez Oksanę Żochowską, podobnie jak obraz św. Franciszka.

333 APP, Relacja ks. K. Maksimiuka [dot. Kaplicy w Wólce Okrąglik]. Wykonanie ławek – Andrzej Rudo.

334 W ogłoszeniach parafialnych proboszcz prostyński i budowniczy kaplicy podał dane dotyczące hojności mieszkańców Wólki Okrąglik i Wólki Dolnej oraz innych dobrodziejów. APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 19 IX 2004. Mieszkańcy Wólki Okrąglik [136 340 zł], mieszkańcy Wólki Dolnej [14 950 zł], tace z Wólki Okrąglik [23 861 zł], sponsorzy [17 544 zł], Strażacy [27 000 zł], Kółka Żywego Różańca z Wólki Okrąglik [4050 zł]. Ponadto trzy tace w kościele i kaplicach [12 036 zł], cegiełki [16 835 zł]. Mieszkańcy Wólki Okrąglik i Wólki Dolnej opodatkowali się po 500 zł rocznie od rodziny, a 250 zł rocznie od osoby samotnej. Oprócz tego wiele dniówek wykonanych w ramach wolontariatu [na ponad 30 000 zł]; Oprócz tego wioski parafii Prostyń złożyły się na paramenty liturgiczne z okazji poświęcenia kaplicy: Prostyń [1633 zł], Kiełczew z Majdanem [1440 zł], Grądy [760 zł], Złotki [710 zł], Rytele Święckie [700 zł], Treblinka [600 zł], Poniatowo [590 zł], Bojary [360 zł]. Tamże, ogłoszenie z 10 X 2004; Budowę kaplicy w Wólce Okrąglik wsparł także ks. bp Antoni Dydycz, przekazując biały ornat i komplet bielizny kielichowej oraz 5000 zł. ADD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. bp. A. Dydycza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 28 X 2003; tamże, List ks. bp. A. Dydycza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 9 X 2004.

Kaplica w Rytelach Święckich

Jeszcze przed wybudowaniem kaplicy w Rytelach Święckich, pierwsze Msze święte w tej wiosce były okazjonalnie sprawowane w punkcie katechetycznym[335]. Na początku lat 80. zaczęto systematycznie celebrować Mszę świętą w remizie strażackiej. Istniała jednak pilna potrzeba budynku sakralnego. Pragnęli tego zarówno mieszkańcy Rytel Święckich, Bojar, jak również ówczesny proboszcz prostyński, ks. Romuald Michalczyk. Projekt ten przedstawiono ks. bp. Janowi Mazurowi podczas wizytacji punktu katechetycznego w Rytelach Święckich. Ksiądz biskup, widząc determinację mieszkańców nadbużańskich wiosek i zaangażowanie proboszcza, całym sercem poparł tę inicjatywę i polecił jej realizację.

Wiosną 1981 roku delegacja Rytel Święckich i Bojar uzyskała w Wydziale Wyznań w Siedlcach pozwolenie tylko na budowę punktu katechetycznego[336]. Początkowo zamierzano postawić go między wioskami Rytele Wszołki i Rytele Święckie, z myślą o późniejszym przeznaczeniu na kaplicę. Nie wszyscy jednak zgadzali się na wybrane miejsce, więc zmieniono lokalizację[337]. Ostatecznie kaplicę wybudowano na placu między Rytelami Święckimi a Bojarami.

Plac o powierzchni 10 arów ofiarował Wacław Zębrowski, a plany wykonał inż. Leszek Sobolewski[338]. Budowa trwała ponad dwa lata (1981–1983). Mieszkańcy Rytel Święckich, Bojar i Boreczka nie szczędzili sił i środków materialnych na budowę domu Bożego[339]. Atmosferę towarzyszącą wznoszeniu kaplicy oddaje świadectwo kobiety, mającej wtedy 75 lat: „*Jak wieźli pustaki na kaplicę, ksiądz kazał trąbić i lecieliśmy zdejmować pustaki. Jeszcze były gorące*”[340].

Kaplica jest pw. Matki Bożej Częstochowskiej, ponieważ w okolicach tej uroczystości rozpoczęto budowę[341]. Wiele serca i trudu w jej powstanie włożył ks. Romuald Michalczyk. Nowy dom Boży został poświęcony przez ks. bp. Jana Mazura dnia 2 IX 1983 roku[342].

---

335 APP, Relacja Lucyny Wierzbickiej. Po wojnie katechizacja odbywała się w szkole mieszczącej się w budynku Janiny i Stanisława Dawidowskich. W związku z zakazem nauki religii w szkole, katechezę prowadzono w domach prywatnych: Stanisławy i Henryka Wierzbickich, później u Ireny i Jana Nozderko, a po nich, aż do wybudowania kaplicy, u Jana i Honoraty Zembrowskich.

336 Tamże. W skład delegacji wchodzili: Stanisław Dawidowski, Zdzisław Kosowski, Wanda Kowalczyk, Tadeusz Mleczko, Jan Siłka, Lucyna Wierzbicka.

337 APP, Życiorys ks. Romualda Michalczyka.

338 ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa, s. 313.

339 APP, Budowa kaplicy w Rytelach 1981; APP, Budowa kaplicy w Rytelach 1982; por. APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 81.

340 APP, Relacja Józefy Rytel-Andrianik. Por. APP, K. M. Lipka, Bardzo dziwne. Zob. aneks, s. 744.

341 APP, Życiorys ks. Romualda Michalczyka.

342 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenie z 26 niedzieli zwykłej 1983 r. Poświęcenie kaplicy dokonało się podczas Mszy świętej o godz. 17.00.

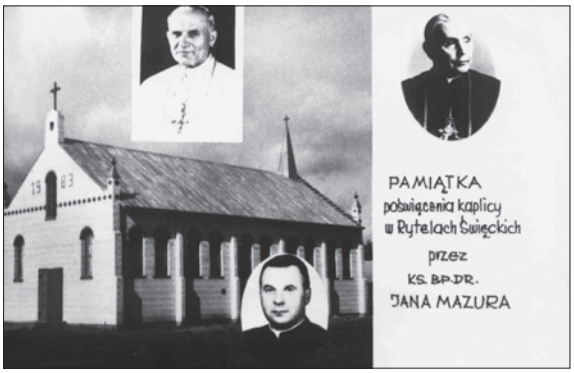

Pamiątka z poświęcenia kaplicy. Rytele Święckie, 2 IX 1983 r. Fot. APP

Kaplica została wybudowana na planie prostokąta. Ma dwuspadowy dach zwieńczony na głównej fasadzie krzyżem, pod którym znajduje się sygnaturka. Na dachu, nad ołtarzem głównym, jest mała wieżyczka. W górnej części głównej elewacji widnieje data pobłogosławienia kaplicy – „1983", a poniżej, po obu stronach drzwi wejściowych są wizerunki apostołów: św. Piotra (od zachodu) i św. Pawła (od wschodu), wykonane przez Ryszarda Bieleckiego metodą sgrafitto. Obok budynku stoi krzyż z napisem „*Jezu, ufam Tobie*". Został on poświęcony 28 V 1995 roku na zakończenie misji parafialnych, prowadzonych przez ks. Eugeniusza Borowskiego, Wikariusza Generalnego diecezji drohiczyńskiej i ks. Tadeusza Syczewskiego, ojca duchownego seminarium. Teren wokół kaplicy został ogrodzony w 1988 roku staraniem ks. Mariana Gorgola, który zadbał również o to, aby od strony wewnętrznej ogrodzenia posadzić tuje. W 2007 roku wokół domu Bożego położono chodnik z kostki brukowej.

Prezbiterium kaplicy jest skierowane na północ. W centrum znajduje się tabernakulum, a nad nim tryptyk[343]. W środkowej części tryptyku jest obraz Trójcy Przenajświętszej – Tron Łaski, pędzla Ryszarda Bieleckiego (obraz ten był w Prostyni w ołtarzu głównym, gdy Cudowna Statua została oddana do renowacji w 1985 roku). Po dwóch stronach tryptyku są symbole czterech ewangelistów: młodzieniec i lew (od zachodu), wół i orzeł (od wschodu). Zostały one tam umieszczone w 1989 roku[344]. Nad wizerunkiem Trójcy Świętej wisi obraz Matki Bożej Częstochowskiej, patronki kaplicy[345]. Na filarze w prezbiterium znajduje się wieczna lampka[346]. Ołtarz główny jest na podwyższeniu, które w 1988 roku obłożono klepką, a następnie wyścielono dywanem[347]. Obok mensy ołtarzowej jest ambonka[348].

343 APP, Relacja Anny Zębrowskiej. Ramy do tryptyku ufundowała Józefa Zębrowska.
344 APP, Kronika, s. 41.
345 APP, Relacja Wandy Rytel-Andrianik. Obraz Jasnogórski został ofiarowany przez tutejszego ziomka, ks. Mariana Rytel-Tyburcego.
346 APP, Relacja Anny Zębrowskiej. Fundatorką wiecznej lampki była Waleria Rytel-Andrianik.
347 APP, Kronika, s. 42. Ołtarz pochodzi z parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Małkini.
348 Ofiarodawcą ambonki byli Zdzisław Samulak, Teresa i Stanisław Mioduszewscy oraz rodzina Rytel-Andrianików.

Po zachodniej stronie prezbiterium znajduje się boczny ołtarz poświęcony Matce Bożej. Został w nim umieszczony wizerunek Jasnogórskiej Madonny, który nawiedzał rodziny parafii Prostyń w latach 1983–1984. Po drugiej stronie prezbiterium, nad wejściem do zakrystii wisi na ścianie obraz Jezusa Miłosiernego, a obok obraz św. s. Faustyny Kowalskiej[349].

Kaplica ma podział trójnawowy. Sklepienie głównej nawy jest wyższe, a dwóch bocznych niższe. Po obu stronach świątyni są filary. Na jednym z nich wisi krzyż procesyjny[350]. Na ścianach są umieszczone stacje Drogi Krzyżowej, erygowane dnia 16 III 1984 roku[351]. W 2005 roku umieszczono nowe obrazy Drogi Krzyżowej, które poświęcił Ojciec Święty Jan Paweł II po Mszy świętej w swojej prywatnej kaplicy[352].

Okna kaplicy mają kolorowe szkła i są zakończone półkolem. W 2005 roku postawiono nowe dębowe ławki (poprzednie ławki, pochodzące z parafii Serca Jezusowego w Małkini, zostały przekazane do kaplicy św. s. Faustyny Kowalskiej w Sokołowie Podlaskim)[353]. Przy wejściu do kaplicy, po stronie wschodniej, na jednym z filarów wisi krzyż i kropielnica, a przy niej stolik, na którym wykłada się prasę katolicką („Niedziela", „Jaś", „Dominik"). Znajduje się tam również pudełko, do którego wierni wkładają intencje modlitwy różańcowej odmawianej przed Mszą świętą. Po dwóch stronach drzwi wejściowych stoją dwa dębowe konfesjonały, wykonane w 1990 roku jako dar mieszkańców Rytel Święckich, Bojar i Boreczka[354].

Za prezbiterium znajduje się zakrystia zaopatrzona w paramenty liturgiczne[355]. Do niej przylega salka katechetyczna, która została poświęcona 24 XI 1984 roku przez ks. bp. Jana Mazura[356]. W tej salce odbywały się lekcje religii w latach 1984–1990 (do czasu powrotu katechizacji do szkoły). Obecnie spotyka się w niej schola. Dzięki ofiarności mieszkańców okolicznych wiosek,

---

349 APP, Relacja Anny Zębrowskiej. Obraz Serca Pana Jezusa i Serca Matki Bożej [znajdujący się w salce katechetycznej] ofiarowali: Wanda i Tadeusz Mleczko z Rytel Święckich.

350 Tamże. Krzyż procesyjny i kielich mszalny są darem Stanisława Rytel-Floryszczyka.

351 Tamże. Drogę Krzyżową erygował ks. Romuald Michalczyk. Fundatorem obrazów przywiezionych z Ziemi Świętej oraz ram był Stanisław Kruk z Bojar.

352 APP, Relacja s. Tobiany Sobotki. Stacje Drogi Krzyżowej zostały poświęcone w styczniu 2005 r.

353 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (od 2004), ogłoszenie z 2 X 2005; Bogdan Kalata w 1999 r. ofiarował 3 jesiony i 20 sztuk dębiny na ławki do kaplicy w Rytelach Święckich. APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1997–2001), ogłoszenie z 31 I 1999. Wykonawcą ławek był Andrzej Rudo.

354 APP, Kronika, s. 54. Wykonawcą konfesjonałów był Eugeniusz Kołak ze Zbulidowa k. Radzynia Podlaskiego.

355 APP, Relacja Anny Zębrowskiej. Monstarncję, jako jeden z paramentów liturgicznych, ofiarowły kobiety z Rytel Święckich.

356 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenie z 18 XI 1984.

przed misjami w 1995 roku na nowo pomalowano wnętrze domu Bożego i uszczelniono okna[357].

Ks. bp Jan Mazur, dekretem z dnia 21 VIII 1986 roku, zezwolił na przechowywanie Najświętszego Sakramentu w kaplicy[358]. Biskup siedlecki gościł tutaj kilkakrotnie, głównie przy okazji wizytacji kanonicznych[359]. Niezapomnianymi wydarzeniami w dziejach kaplicy były również odwiedziny ks. bp. Antoniego Dydycza w dniach: 11 XI 1997, 23 X 2003 i 15 XI 2009 roku[360].

W ramach przygotowań do wizytacji kanonicznej oraz 20-lecia kaplicy dokonano generalnej restauracji obiektu[361]. Uroczystościom jubileuszowym w 2003 roku przewodniczył ks. Romuald Michalczyk, budowniczy kaplicy[362].

W ciągu kolejnych lat ta mała świątyni była przyozdabiana i ubogacana. Wykonano zdobienia głównego ołtarza oraz ołtarza bocznego[363]. Ulepszono oświetlenie, dodano nowe meble do zakrystii. W marcu 2005 roku kaplica otrzymała bardzo cenny dar: kielich papieski. Ks. bp Antoni Dydycz w specjalnym liście napisał: „*Przekazuję do kaplicy w Rytelach Święckich kielich, którego do sprawowania Mszy świętej używał Ojciec Święty Jan Paweł II [...]. Niech ten dar, ofiarowany w roku Eucharystii – jeszcze bardziej ożywi duchowość eucharystyczną i zachęci do częstszego udziału we Mszy świętej, przystępowania do Komunii świętej i nawiedzin adoracyjnych. Ciesząc się z całą wspólnotą, która korzysta z kaplicy w Rytelach Święckich, przesyłam moje pasterskie błogosławieństwo, prosząc o modlitwy w intencji Ojca Świętego*”[364]. Kilka miesięcy później ufundowano do kaplicy obraz papieża Jana Pawła II, który został poświęcony 16 IX 2005 roku przez ks. bp. Antoniego Dydycza. W 2007 roku położono kostkę brukową wokół świątyni, a w 2008 roku ufundowano witraż Matki Bożej Częstochowskiej umieszczony na frontonie budynku.

---

357 APP, Relacja Mariana Rytel-Andrianika.

358 ADD, APProst, III/Q/3, Dekret ks. bp. Jana Mazura pozwalający na stałe przechowywanie Najświętszego Sakramentu w kaplicy w Rytelach Świeckich, Siedlce 21 VIII 1986, nr 1043/86, s. 5.

359 Ks. P. Rytel-Andrianik, zb. pryw., Notatki własne. Ks. bp Jan Mazur celebrował Mszę świętą w tejże kaplicy m.in. 3 XII 1989.

360 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, Protokół wizytacji kanonicznej w parafii Prostyń w dniach od 11 do 13 XI 1997; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 16 X 2003.

361 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 18 V 2003.

362 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 24 VIII 2003.

363 Projektantem ozdób był inż. Witold Żyngiel wraz z ks. Krzysztofem Maksimiukiem.

364 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. bp. A. Dydycza do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 7 III 2005, L. 174/05 [List opublikowany [w:] „Wiadomości Diecezjalne”, Drohiczyn 2/18/2005, s. 206].

O tym, jak ważną rolę spełnia kaplica, świadczy liczba wiernych z Rytel Święckich, Bojar i Boreczka, którzy uczestniczą tu w niedzielnej Mszy świętej.

5 Uczestnictwo w niedzielnej Mszy świętej w kaplicy w Rytelach Święckich

Kaplica w Rytelach Święckich	Liczba wiernych		Liczba osób przystępujących do Komunii świętej	
	mężczyzn	kobiet	mężczyzn	kobiet
1992	160	175	40	96
1998	103	104	46	81
2000	115	113	50	79
2002	88	181	42	77
2004	70	92	28	48
2009	61	71	19	45

Źródło: ADD, Ankiety statystyczne od 1990; tamże, Praktyki religijne, Dane statystyczne z lat 1994–2009.

Podsumowując, można stwierdzić, że chociaż kaplice dojazdowe zarówno w Wólce Okrąglik jak i w Rytelach Święckich wymagają od duszpasterzy szczególnego wysiłku, to jednak księża podejmują ten trud, widzą bowiem błogosławione owoce takiej posługi.

W 1992 roku w dwóch kaplicach uczestniczyły w niedzielnej Mszy świętej w sumie 532 osoby, a 210 przyjęło Komunię świętą. Sześć lat później, choć wioski nieco się wyludniły, w niedzielnej Eucharystii brały udział 442 osoby, a 175 przystępowało do Komunii świętej. Ogólnie rzecz biorąc około 85 % osób zamieszkałych w tych wioskach uczestniczy w Mszach świętych w kaplicach, część zaś mieszkańców dojeżdża do kościoła parafialnego.[365]

Ks. bp Antoni Dydycz w kaplicy w Rytelach Święckich
Fot. APP

365 ADD, Ankiety statystyczne od 1990; tamże, Praktyki religijne, Dane statystyczne z lat 1994–1998.

Pieczęć parafii
Prostyń, 1774 r.
Fot. APP

Kaplica w Rytelach Święckich, 2005 r. Fot. APP

Obraz Trójcy Przenajświętszej i symbole czterech ewangelistów w ołtarzu głównym w kaplicy w Rytelach Święckich
Fot. ks. Giovanni Antonucci

Kopia obrazu Matki Bożej Bartolomea Murilla, wyk. we Florencji przez Alfonsa Boschi (1615–1649)

Obraz św. Rocha z pocz. XVIII w.

Dalmatyka z XVIII w.

Ornat z haftem przedstawiającym Trójcę Przenajświętszą z Prostyni, XX w.

Puszka z 1724 r.

Pacyfikał srebrny z relikwiami św. Pawła (z autentykiem), wyk. ok. 1750 r.

Pacyfikał z relikwiami św. Anny (bez autentyku), XVIII w.

Relikwiarz z fragmentem drzewa Krzyża Świętego (z autentykiem), koniec XVIII w.

Kielich Jubileuszowy z wybitymi na stopie najważniejszymi scenami z życia sanktuarium, wyk. w 1968 r.

NOS FRANCISCUS ANTONIUS XAVERIUS MARXER,
Dominus in Gutrenbrun, & Reidling, DEI & Apostolicæ Sedis Gratia

Dokument z 1772 r. wystawiony przez kard. F. A. X. Marxera, stwierdzający autentyczność relikwii Krzyża Świętego (autentyk)

KRZYŻE I KAPLICZKI PRZYDROŻNE

Ważną rolę w kształtowaniu duchowości parafian prostyńskich odgrywają krzyże i kapliczki przydrożne. Na terenie parafii jest ich ponad siedemdziesiąt (ok. dwudziestu kapliczek i pięćdziesięciu krzyży). Często były stawiane na początku i na końcu wioski[366]. Gromadzili się i gromadzą przy nich mieszkańcy na nabożeństwach majowych oraz październikowych. Kiedy drewniany krzyż pochylał się ze starości lub upadał na ziemię, wkopywano go na nowo lub stawiano na jego miejscu nowy krucyfiks. Często krzyże i kapliczki stawiano w określonych intencjach. Wiele z nich ma bogatą historię. Nie sposób w niniejszej publikacji umieścić wszystkie kapliczki i krzyże przydrożne. Dlatego też zostaną wspomniane tutaj niektóre obiekty sakralne tego rodzaju z parafialnych wiosek (według porządku alfabetycznego).

W Bojarach, przy wjeździe do wioski od strony północnej, stoi krzyż na murowanej podstawie. Został wybudowany po wojnie. Do niego wyprowadza się zmarłych i jest przy nim jedna ze stacji poświęcenia pól.

W miejscowości Boreczek k. Rytel Święckich na posesji Stanisława Laskowieckiego stoi kapliczka postawiona w 1981 roku przez jego ojca, Jana Laskowieckiego. Metalowy krzyż stoi na murowanej podstawie. Teren został ogrodzony metalowym płotkiem pomalowanym na zielono. Wokół rosną drzewka świerkowe.

Na Boreczku k. Treblinki od strony zachodniej znajduje się krucyfiks osadzony na murowanym cokole, ogrodzony drewnianym płotkiem. Do tego krzyża odprowadzili rodzice br. Jana Urbanowicza i tam mu pobłogosławili, kiedy wyjeżdżał z domu, aby wstąpić do Towarzystwa Chrystusowego[367]. Nieopodal tego krzyża, na posesji rodziny państwa Urbanowiczów stoi piękna kapliczka Matki Bożej Niepokalanej, jako wotum poświęcone Bogu, za życie i posługę wspomnianego br. Jana Urbanowicza, który tutaj się wychował. Pod figurką Maryi jest tablica i napis: „*śp. Brat Jan Urbanowicz, ur. 11 X 1956, zm. 10 III 1995, kapliczka w jego intencji*". Uroczystego poświęcenia kapliczki dokonano w dniu 26 lipca 2006 roku podczas VII Nadbużańskiej Pielgrzymki do Prostyni[368].

---

366 Por. M. Pokropek, T. Strączek, *Osadnictwo i tradycyjne budownictwo drewniane okolic Ciechanowca na przykładzie przysiółków drobnoszlacheckich Piętki i Twarogi w woj. Łomżyńskim*, „Rocznik Białostocki", t. XVIII/1993, s. 41-47.

367 APP, Relacja br. Jana Urbanowicza.

368 Kapliczkę poświęcił ks. Paweł Rytel-Andrianik na prośbę mamy br. Jana Urbanowicza, Haliny Urbanowicz oraz jego najbliższej rodziny.

Boreczek – krzyż i grota Matki Bożej na posesji pp. Bruszewskich
Fot. APP

Na tymże Boreczku jest również grota Matki Bożej wykonana z podlaskiego kamienia, a przy niej krzyż. Została ona ufundowana w 2004 roku jako wotum wdzięczności rodziny Stanisławy, Andrzeja i Grażyny Bruszewskich z dziećmi, za łaski otrzymane i z prośbą o dalsze błogosławieństwo[369]. Kapliczka została poświęcona przez ks. Krzysztofa Maksimiuka.

Kiełczew jest jedną z nielicznych wiosek na terenie parafii, gdzie krzyż stoi obok szkoły. Krucyfiks stał przy starym budynku szkolnym. Obecny zaś, dębowy, został ufundowany przez dyrektora szkoły, Andrzeja Korosia z małżonką Dorotą, przy wsparciu ks. Mariana Gorgola. Poświęcono go przy okazji otwarcia nowej szkoły w 1995 roku. Przy nim to mieszkańcy wioski spotykają się na nabożeństwach majowych i październikowych. Jak stwierdził dyrektor, dzieci często modlą się przy krucyfiksie o pomyślność w szkole, a przechodząc obok czynią znak krzyża świętego[370].

W tej samej miejscowości na posesji Renaty Dawidowskiej znajduje się niezwykle misternie wykonany krzyż z wieloma ornamentami i pasyjką o wysokości dwudziestu pięciu centymetrów, z małym zadaszeniem nad nią. Osadzony jest na kamienno-betonowym cokole, na którym widnieje napis: „*Boże błogosław nam 1906 r.*”. Krucyfiks został ufundowany przez pana Gąsiora, aby stanowił miejsce wyprowadzenia zmarłych i taką funkcję spełnia dotychczas[371].

Orzełek jest jedną z miejscowości parafii Prostyń, gdzie znajduje się najwięcej krzyży i kapliczek przydrożnych. Najstarszy drewniany krucyfiks ustawiono przy drodze ze Złotek do Orzełka, na polu Leona Jaworskiego. Mieszkańcy nazywają go krzyżem Giereja, ponieważ ufundował go Mieczysław Gierej na początku XX wieku. Krzyż niejednokrotnie chylił się ku upadkowi, ale mieszkańcy remontowali go i wkopywali na nowo[372]. Gdy nie nadawał się już do

369 APP, Relacja Andrzeja Bruszewskiego.

370 Ks. J. Krasowski, zb. pryw., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne w parafiach dekanatu łochowskiego jako obiekty kultu, magisterium PWT, Warszawa 1999, s. 12. P. Rytel-Andrianik, *Odpowiedź na prośbę Maryi*, „Niedziela Podlaska”, 37(247)/1999, s. IV.

371 Ks. J. Krasowski, zb. pryw., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne..., s. 12.

372 APP, Relacja Jadwigi Bronisz.

Orzełek – „krzyż Giereja”
Fot. APP

Orzełek – kapliczka Matki Bożej w centrum wioski Fot. APP

rekonstrukcji, na jego miejscu postawiono nowy krucyfiks. Nazwa jednak pozostała: „krzyż Giereja”.

W centrum wioski Orzełek, na skrzyżowaniu dróg, przy remizie, stoi kapliczka poświęcona Matce Bożej, z figurą Niepokalanej depczącej głowę węża. W górnej części wisi obraz Pani Jasnogórskiej z podaną datą wybudowania kapliczki: „23 lipca 1936”. Została ona postawiona przy współudziale Józefa Parysa oraz innych mieszkańców wioski, którzy na ten cel przekazali pieniądze, jakie dostali od myśliwych za wykonaną pracę podczas polowania[373].

Kilka metrów dalej, na posesji Edwarda Rostka stoi krzyż, który ufundował Józef Rostek, a wykonał Edward Rostek. Postawiono go około 1913 roku z prośbą o szczęśliwe wychowanie potomstwa, ponieważ kolejne dzieci Józefa Rostka umierały. Kazimiera Rostek, której teść postawił krucyfiks, wspomina: *„W 1913 r. urodził się, jako pierwsze dziecko po postawieniu krzyża, mój mąż, a po nim kolejne dzieci. Prośba została wysłuchana, dzieci już nie umierały, dobrze się chowały”*[374].

Za wsią, po stronie północnej, przy skrzyżowaniu dróg, na polu Jerzego Ziółkowskiego stoi metalowy krzyż z misternie wykonaną pasyjką. Postawiony został przez Antoniego Rostka około 1900 roku[375].

373 Tamże; APP, Relacja Ryszarda Rostka.
374 APP, Relacja Kazimiery Rostek.
375 →

W Poniatowie na podwórku Wacława Kucharka stoi metalowy krzyż o wysokości 5,50 m. Został postawiony przez Czesławę Bork dnia 30 V 1947 roku, jako wotum wdzięczności za przeżytą II wojnę światową oraz w intencji pomordowanych w pobliskim obozie Treblinka. Na krucyfiksie widnieje napis: „*Od powietrza głodu ognia i wojny zachowaj nas Panie!*”[376].

W tej samej miejscowości, na posesji Benedykta i Wandy Kiełków, znajduje się krzyż wykonany z lastriko. Został on postawiony na miejscu drewnianego krucyfiksu, ufundowanego przez Aleksandra Kiełka w dniu 14 VII 1946 roku. Był na nim napis: „*Od powietrza ognia wojny wybaw nas Panie!*”. Obecny krzyż został postawiony jako dziękczynienie Bogu za łaskę powołania zakonnego jednego z członków rodziny br. Ryszarda Kiełka, który wstąpił do zakonu Braci Mniejszych Kapucynów[377].

Poniatowo – kapliczka Matki Bożej Fatimskiej na posesji pp. Szymańczyków
Fot. APP

Po zachodniej stronie wioski stoją dwie kapliczki. Przy wjeździe do miejscowości, po lewej stronie, jest kapliczka ufundowana w pierwszej połowie XX wieku przez rodzinę Zawistowskich. W pobliżu po prawej stronie stoi kapliczka klinkierowa z figurą Matki Bożej Fatimskiej. Ufundowali ją na swej posesji, w roku 2000, Alfred i Maria Szymańczykowie z okazji 40 rocznicy ślubu[378].

W Prostyni najsłynniejsza kapliczka znajduje się naprzeciw dzwonnicy. Ufundowali ją mieszkańcy Złotek w 1835 roku na cześć św. Anny. Została postawiona w miejscu, gdzie według tradycji, podczas drugiego objawienia się św. Anny, zatrzymały się woły wiozące tą świętą ze Złotek do Prostyni. Kapliczka przypomina fakt utorowania drogi między tymi dwiema wioskami, które wcześniej oddzielone były od siebie starym korytem rzeki Bug. Pielgrzymi przybywający do sanktuarium modlą się w tym miejscu, szczególnie o łaskę potomstwa[379]. Kapliczka została postawiona w stylu klasycystycznym, na planie

375 APP, Relacja Jerzego Ziółkowskiego.
376 Ks. J. Krasowski, zb. pryw., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne..., s. 10-11.
377 Tamże, s. 11.
378 APP, Relacja al. Tomasza Przewoźnego.
379 Por. ks. Jan Krasowski, zb. pryw., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne..., s. 58-59; APP, Oświadczenie Krystyny Ciszewskiej.

kwadratu o wymiarach 2×2 m. W przeszklonej wnęce o wymiarach 1×0,6×0,8 m stoi figura św. Anny nauczającej Matkę Bożą, o wysokości 80 cm. Jest to odlew identycznej figury znajdującej się w pobliskim kościele. Kapliczka ma 3,50 m wysokości. Składa się z dwóch części: dolnej liczącej 1 m i górnej mającej 2,50 m. Obiekt jest otoczony murem [380]. W 1980 roku ogrodzono przyległy plac, na którym znajduje się kapliczka [381]. Przed odpustem św. Anny w 1995 roku został zrobiony chodnik betonowy prowadzący do kapliczki i posadzono tuje [382].

Na miejscu pierwszego kościoła z 1344 roku przez wieki stawiano krzyże i kapliczki. Obecnie stoi tam kapliczka z XIX wieku. Pierwotnie umieszczono w niej kamienną figurę Chrystusa Miłosiernego. Około 1810 roku rzeźba została przeniesiona na słup znajdujący się po północnej stronie kościoła. Na jej miejsce dzierżawca Prostyni i dziedzic Kutask, Kosiński, ufundował podobną figurę drewnianą. Kapliczka ta stoi w miejscu, gdzie, według tradycji, były kamienne schody do pierwotnego kościoła z 1344 roku. W 1925 roku z okazji uroczystości 3 maja, staraniem proboszcza prostyńskiego ks. Antoniego Mioduszewskiego, kapliczka została przebudowana od fundamentów. Podstawę obiektu stanowi kwadrat o krawędzi 1,50 m, a jej wysokość wynosi 3,50 m [383].

W tej samej miejscowości na posesji Władysławy Podleś jest kapliczka Matki Bożej Niepokalanie Poczętej. Została postawiona przez Józefa Mioduszewskiego około 1900 roku, jako wotum wdzięczności za szczęśliwy powrót z niewoli carskiej [384].

W części Prostyni zwanej Karczemka, na posesji pp. Rowickich znajduje się kolejna kapliczka. W jej wnętrzu jest figura Niepokalanej, a pod nią napis na podstawie: *„26 V 1926 Dzięki Ci o Maryjo składają za otrzymane zamiary Józef i Antonina Rowiccy”* [385].

---

380 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, s. 5v; ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń, 1919; Katalog zabytków sztuki w Polsce..., t. X, z. 26, s. 15; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 11; ks. J. Krasowski, zb. pryw., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne..., s. 58-59.

381 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. H. Bujnika, Prostyń 18 XII 1980, s. 62v.

382 APP, Kronika, s. 79.

383 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, s. 5v; ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń, 1919; ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa – raport z 1925, s. 107v; APP, Oświadczenie Henryki Jakubik; *Mały przewodnik po trasach turystycznych w powiecie ostrowskim...*, s. 56.

384 Ks. J. Krasowski, zb. pryw., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne..., s. 40.

385 Tamże, s. 40-41.

Prostyń – kapliczka na posesji pp. Rowickich Fot. APP

Jeden z najstarszych krzyży w Prostyni stoi na posesji Ryszarda Dudka. Jego historia sięga 21 VII 1902 roku, kiedy to postawiono go z myślą, aby stanowił stację poświęcenia pól i miejsce, dokąd można wyprowadzać zmarłych [386].

W parku przy kościele znajdował się okrągły słup, na którym umieszczono wspomnianą figurę Chrystusa Miłosiernego. Po przeniesieniu jej do kościoła (na przełomie XIX i XX wieku) ufundowano na jej miejsce inną figurę – Jezusa Frasobliwego. Wtedy została ufundowana kapliczka, którą wykonano na planie okręgu o średnicy 1,40 m. Ma wysokość około 4 m i przypomina swoim wyglądem wieżę. Dolna część jest o 6 cm szersza od górnej, która jest zakończona ozdobnymi gzymsami i krzyżem. Wewnątrz kapliczki jest nisza o wysokości 80 cm, szerokości 50 cm i głębokości 80 cm. W jej wnętrzu umieszczono figurę Jezusa Frasobliwego [387].

Nieopodal tej kapliczki, po stronie północnej, stoi dębowy krzyż, który ma bardzo bogatą historię. Pierwotnie znajdował się on przy dawnym kościele św. Anny, wskazując miejsce objawień tej świętej (obecnie na tym terenie jest ośrodek zdrowia). Następnie krucyfiks został przeniesiony i stanął przy kościele Trójcy Świętej, a gdy już ząb czasu zżarł jego podstawę, został położony na placu przy plebanii. A na jego miejsce postawiono krzyż papieski poświęcony w Drohiczynie przez Jana Pawla II, podczas pielgrzymki w 1999 roku. Następnie ks. K. Maksimiuk dokonał renowacji tego krucyfiksu i poświęcił go podczas nabożeństwa fatimskiego 13 maja 2006 roku[388]. Tym samym krzyż ten, mogący liczyć około 150 lat, przypomina o objawieniach św. Anny w Prostyni.

Po drugiej stronie parku parafialnego, od strony południowej, przy placu zabaw, stoją dwie kapliczki. Jedna na drewnianym cokole ukazuje św. Józefa, któremu jak mówią tutejsi mieszkańcy *„Pan Jezus się wyrywa w stronę placu*

386 Tamże, s. 10.

387 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni*..., s. 78; ks. J. Krasowski, zb. pryw., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne..., s. 21; APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 65; *Mały przewodnik po trasach turystycznych w powiecie ostrowskim*..., s. 56.

388 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (od 2004), ogłoszenie z 16 V 2006.

zabaw". Tę figurę razem z pobliskim placem poświęcił ks. bp Antoni Dydycz dnia 5 czerwca 2004 roku.

Przy wejściu na plac zabaw jest typowo podlaska kapliczka Matki Bożej, postawiona w 2006 roku. Wizerunek Maryi jest umieszczony w specjalnie wydrążonej półce pnia topoli. Matka Najświętsza, jak obserwują niektórzy, czeka na Pana Jezusa wyrywającego się św. Józefowi, aby *„pójść z nim na plac zabaw"*.

W Rytelach Święckich najstarszy zachowany krzyż stoi na polu Eugeniusza Zębrowskiego. Został postawiony w 1932 roku przez Stanisława Rytel-Siłka, który po otrzymaniu w tym miejscu tzw. kolonii, zamierzał się tam przeprowadzić. Nie zostało to jednak zrealizowane, a Stanisław zamieszkał około czterysta metrów od tego placu [389].

Rytele Święckie – najstarszy zachowany krzyż na polu Eugeniusza Zembrowskiego Fot. APP

Na posesji Teresy i Wacława Rytel-Kuców stoi krzyż wykonany z lastriko, postawiony w 1990 roku. Na jego miejscu stał drewniany krzyż postawiony około 1850 roku przez Stanisława Rytel-Skorka (na ówczesnym skrzyżowaniu dróg). Niektórzy przypuszczają, że podczas wojny były pod nim ukryte granaty, ale przy budowie nowego krucyfiksu nic nie znaleziono [390].

W ogrodzie Marzeny i Mariana Rytel-Andrianików znajduje się jedyna w wiosce kapliczka. Ufundował ją Józef Gacioch około 1966 roku. Władze komunistyczne kazały rozebrać kapliczkę, ale rodzina fundatorów, mimo stosowanych szantaży, nie zgodziła sie na to [391].

Na posesji Józefa Rytel-Andrianika (syna Jana) stoi krzyż wykonany w 1985 roku. Postawiono go, aby wypełnić wolę śp. Józefa Rytel-Andrianika (syna Józefa), który jeszcze w latach 60. pragnął, aby przy wjeździe na jego posesję stanął znak zbawienia [392].

---

389 APP, Relacja Jana Rytel-Siłka; APP, Relacja Józefa Zębrowskiego; APP, Relacja Aleksandry Floryszczyk; APP, Relacja Apolonii Siłka. Niektórzy podawali, że krzyż stanął na miejscu, gdzie byk śmiertelnie poturbował Stanisława Rytel-Siłka. W rzeczywistości krzyż stanął wcześniej, jednak prawdą jest, że w niedalekiej odległości Stanisław Rytel-Siłka miał pole i dwie sadzawki. To na tym polu został poturbowany przez zwierzę i zmarł, jak potwierdził jego bratanek Jan Rytel-Siłka.

390 APP, Relacja Wacława Rytel-Kuc; APP, Relacja Teresy Rytel-Kuc.

391 APP, Relacja Franciszki Rytel-Andrianik.

392 →

Rytele Święckie – krzyż z lastriko na posesji pp. Rytel-Kuców
Fot. APP

Rytele Święckie – kapliczka na posesji pp. Rytel-Andrianików
Fot. ks. Giovanni Antonucci

Interesująca jest historia krzyża z napisem „*Boże Błogosław nas*", znajdującego się w centrum Rytel Święckich, przy rozwidleniu dróg.

Został on potajemnie wykonany na początku lat 70. przez rodzinę Tomasza i Heleny Zębrowskich. O metalowy krucyfiks postarano się w Kosowie Lackim, w warsztacie majstra Bolesty. Następnie Tomasz Zębrowski wraz z synem Janem wykonali we własnym ogrodzie murowaną podstawę. Gdy betonowy cokół z krzyżem był gotowy, został przewieziony wozem i ustawiony w centrum wioski. Działo się to wieczorem. Kiedy dowiedziały się o tym ówczesne władze, groziły sankcjami, ale z czasem sytuacja się uspokoiła, a krzyż pozostał do dziś[393]. Warto też wiedzieć, że podobne wydarzenie miało miejsce w Rytelach Wszołkach. Na skraju wioski od strony zachodniej, na posesji Jadwigi i Stanisława Godlewskich, stał drewniany krzyż, do którego wyprowadzano zmarłych. Kiedy na początku lat 80. krucyfiks był już bardzo zniszczony, Antoni Ratyński postawił na tym samym miejscu nowy krzyż z podstawą z cegieł. Działo się to o zmroku. Miejscowe władze komunistyczne natychmiast zareagowały i nakazały następnego dnia rozebrać podstawę ceglaną i usunąć

392 APP, Relacja Mariana Rytel-Andrianika.
393 APP, Relacja Jana Zębrowskiego.

krzyż. Stał więc on tylko jedną noc. Jednak za kilka tygodni mieszkańcy Rytel Wszołek na nowo potajemnie postawili krzyż na tym samym miejscu, a kilka lat później właśnie naprzeciw tego krzyża stanęła kaplica, gdzie do dziś celebruje się Msze święte w niedziele i święta[394].

Najmłodszy krzyż w Rytelach Święckich znajduje się przy kaplicy. Został ufundowany na zakończenie Misji Świętych. Znajduje się na nim napis: „*Pamiątka Misji Św. Rytele Św. 21–28 V 1995 Ks. inf. E. Borowski ks. dr T. Syczewski*". Często wierni, idąc do kaplicy lub przechodząc obok niej, nawiedzają także krzyż, aby przez chwilę pomodlić się i z szacunkiem go ucałować[395].

Treblinka – kapliczka na posesji Stefana Mariańskiego
Fot. ks. Giovanni Antonucci

W Treblince na szczególną uwagę zasługuje kapliczka postawiona ku czci Pana Jezusa. Stoi ona na posesji Stefana Mariańskiego. Jej wysokość to 4,50 m. Zbudowano ją na planie kwadratu o wymiarach 2,30 m. Fronton kapliczki przypomina nieco styl barokowy: posiada gzymsy i charakterystyczne dla baroku zwieńczenie w formie wachlarza. Poniżej znajduje się wnęka o wysokości 1 m, szerokości 40 cm, i głębokości 50 cm. W jej wnętrzu stoi figura Chrystusa Króla, który ma rozłożone ręce, jakby przygarniał świat. Zbawiciel ubrany jest w białą tunikę i kremowy płaszcz z końcami w kolorze brązowym. Kapliczka ogrodzona jest drewnianym płotkiem, a przed nią znajduje się chodnik z kostki brukowej. Tutaj mieszkańcy wioski odprawiają nabożeństwa majowe. Jest to również miejsce ostatniego pożegnania zmarłych[396].

Przy domu rodziny Gałachów znajduje się krzyż, który został postawiony z racji Mszy Świętej Prymicyjnej ks. Sylwestra Gałacha. Wychodząc procesjonalnie z domu, Prymicjant poświęcił go dnia 1 VII 1984 roku[397].

Inny krzyż stoi w Treblince na posesji Stanisława Spaltabaki. Został on ufundowany jako dziękczynienie za szczęśliwy wyjazd do USA i powrót w 1982 roku[398].

394 APP, Relacja Mirona Rytela.
395 APP, Relacja Krystyny Iwanowskiej.
396 Ks. J. Krasowski, zb. pryw., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne..., s. 22.
397 Tamże, s. 11; APP, Życiorys ks. Sylwestra Gałacha.
398 Ks. J. Krasowski, zb. pryw., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne..., s. 11-12.

Treblinka – krzyż na posesji pp. Gałachów
Fot. APP

Kolejny krucyfiks znajduje się na placu Pawła Dębowskiego. Został postawiony na miejscu starego krzyża, z prośbą o błogosławieństwo Boże w rodzinie [399].

Wólka Okrąglik może się poszczycić najstarszymi kapliczkami w okolicy. Jedna z nich znajduje się po wschodniej stronie wioski, na łące Waleriana Kobusa. Została wybudowana prawdopodobnie w połowie XIX wieku przez p. Jakubowskiego. Jest to obiekt neogotycki, postawiony na planie czworoboku o wymiarach 1,50×1,50 m, w górnej kondygnacji ażurowy ze sterczynami w zwieńczeniu. Kapliczka ma 4,50 m wysokości, w centrum jest nisza z czterech stron przeszklona. Jak poinformował Walerian Kobus, w jej wnętrzu stała przed wojną figura św. Jana Nepomucena. Podczas wojny Niemcy zabrali ją do obozu w Treblince i już na swe dawne miejsce nie wróciła. Obecna figura św. Jana Nepomucena została wykonana przez Lucjana Borutę z Drohiczyna na prośbę ks. Romualda Michalczyka [400].

Druga kapliczka została postawiona po stronie wschodniej Wólki Okrąglik, na cmentarzu osób zmarłych podczas epidemii cholery, począwszy od połowy XIX wieku [401] (więcej szczegółów na jej temat jest w rozdziale o cmentarzach).

W Wólce Dolnej przed domem rodziny Nasiłowskich znajduje się kapliczka poświęcona Matce Bożej. Została wybudowana w 1948 roku przez Józefa Nasiłowskiego, jako wotum dziękczynne za szczęśliwie przeżytą okupację i z prośbą o Boże błogosławieństwo dla rodziny, która tu się osiedliła zaraz po wojnie [402].

Na terenie parafii jest jedna kapliczka, którą poświęcił ksiądz biskup. Znajduje się ona w Złotkach w centrum wioski. Uroczystość poświęcenia miała miejsce 27 VIII 1925 roku, a dokonał jej ks. bp Czesław Sokołowski, który w protokole wizytacji napisał: „*Dojeżdżając do Prostyni zatrzymaliśmy się w Złotkach, gdzie Nas ludność miejscowa, oraz żydowska, przywitała chlebem*

399 Tamże, s. 12.
400 Tamże, s. 61; *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, t. X, z. 25, s. 31; *Spis zabytków województwa siedleckiego...*, s. 46; APP, Relacja ks. Romualda Michalczyka.
401 APP, Relacja Zofii Nasiłowskiej; *Spis zabytków województwa siedleckiego...*, s. 46.
402 APP, Relacja Zofii Nasiłowskiej.

Złotki – kapliczka poświęcona przez ks. bp. Czesława Sokołowskiego
Fot. APP

Złotki – kapliczka na posesji Haliny Pamrów
Fot. APP

i solą. Odpowiedzieliśmy mieszkańcom wsi na ich powitanie oraz, na ich prośbę, poświęciliśmy kapliczkę i figurę Matki Boskiej, zbudowaną na upamiętnienie Naszego przyjazdu do parafii Prostyń" [403].

Jedną z najpiękniejszych kapliczek na terenie parafii można spotkać na posesji Haliny Pamrów. Na postumencie wykonanym z kamienia stoi doskonale widoczna figura Matki Bożej. Całość jest zwieńczona metalowym daszkiem z krzyżem. Wokół kapliczki jest ogrodzenie z kamienia, mające około 30 cm wysokości. Wewnątrz ogrodzenia, od wiosny do jesieni rosną kwiaty. Po bokach znajdują się latarnie. Kapliczka została ufundowana w 1997 roku przez Halinę Pamrów, z prośbą o Boże błogosławieństwo w rodzinie [404].

Na początku Złotek, od strony Prostyni, na murowanym cokole znajduje się metalowy krzyż. Został postawiony około 1983 roku na miejscu starego krucyfiksu, który chylił się ku upadkowi. Do niego zazwyczaj wyprowadza się zmarłych [405].

Po zachodniej stronie wioski, na polu Heleny Wiechowskiej stoi krzyż wykonany z lastriko. Został postawiony przy kapliczce wiszącej na tzw. chojnia-

403 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 29 VIII 1925, s. 7v.
404 APP, Relacja Haliny Pamrów.
405 APP, Relacja Lidii Rogozińskiej.

ku, przy którym wedle relacji mieszkańców byli pochowani żołnierze z czasów II wojny światowej[406].

Za tym krzyżem w odległości około 1,5 km na zachód, w miejscu zwanym Kursak, znajduje się kolejny krzyż postawiony w 1993 roku, do którego wyprowadza się zmarłych z tej kolonii[407].

Obok mleczarni w Złotkach od początku XIX wieku stał krucyfiks postawiony przez Stanisława Michałowskiego (syna Jana). Gdy chylił się ku upadkowi, Adolf Styś postawił nowy, na murowanej podstawie. Sprzeciwiały się temu władze PRL i ukarały go poważną grzywną pieniężną, ale ten nie dał się zastraszyć, mówiąc: „*Wystarczyło mi na krzyż, starczy i na karę*"[408], i krucyfiks pozostał do dziś na posesji Józefa Maliszewskiego.

Na kolonii Złotki, od strony południowo-wschodniej, przy drodze stoi krzyż z wyrytą datą 20 V 1945. Został ufundowany przez Rodzinę Michałowskich, jako dziękczynienie, że wszyscy jej członkowie przeżyli II wojnę światową, choć niedaleko ich domu przechodził front, a dwoje dzieci: Jadwigę i Tadeusza, Niemcy wywieźli na przymusowe roboty. Po wojnie dzieci szczęśliwie wróciły do domu. W dowód wdzięczności wspomniany Tadeusz Michałowski wyrzeźbił z drewna gruszkowego pasyjkę, która zachowała się do współczesności[409].

Za Złotkami przy granicy z Majdanem Kosowskim, na murowanym cokole stoi metalowy krzyż, na którym jest napis mówiący o ofiarowaniu swego życia Jezusowi Chrystusowi. Krzyż został ufundowany przez Petronelę Maliszewską. W jego dolnej części znajduje się data „1954 VI 28".

W pobliżu Złotek, w miejscu zwanym Kwestyja, znajduje się ozdobny duży krzyż metalowy na murowanej podstawie, na której widnieje napis: „*Jezu błogosław ludowi Twojemu. Fundator + Martyniak Bolesław 1948 + R + 8 + VI +*". Naprzeciwko tego krzyża mieszkali Martyniakowie. Postawili go z prośbą o błogosławieństwo Boże w wychowaniu dzieci, gdyż troje im zmarło. Po postawieniu krzyża urodziło im się jeszcze dwóch synów, Bolesław i Władysław, których rodziny czasami przybywają na to miejsce[410].

Krzyże i kapliczki przydrożne budowane były często w określonych intencjach. Tak wiele tego rodzaju obiektów sakralnych na terenie parafii Prostyń jest świadectwem wiary tutejszych mieszkańców.[411]

---

406 APP, Relacja Heleny Wiechowskiej.

407 APP, Relacja Reginy Śladewskiej.

408 APP, Relacja Józefa Maliszewskiego; APP, Relacja Marii Michałowskiej.

409 APP, Relacja Marii Michałowskiej.

410 APP, Relacja Cecylii Ołtarzewskiej.

411 W przygotowaniu do druku jest publikacja: *A Ty przydrożna kapliczko. Kapliczki i krzyże przydrożne na terenie parafii Prostyń, gminy Małkinia Górna*, red. E. Jakubik, K. Rostek, O. Żochowska, E. Żurawska.

Rozdział IV

DUCHOWIEŃSTWO I OSOBY KONSEKROWANE

PROBOSZCZOWIE

Od powstania pierwszego kościoła w 1344 roku do współczesności duszpasterzowało w Prostyni wielu księży proboszczów, wikariuszy i altarzystów wspomaganych częstokroć przez zakonników, misjonarzy, rezydentów i diakonów. Z tej parafii także pochodzi dość liczne grono duchownych.

Trudno ustalić konkretnie, jacy księża pracowali w Prostyni do 1511 roku. Zapewne byli to na początku kapłani z parafii, do których należała ta miejscowość, więc z Broku, Zuzeli, a później z Kosowa.

Od erekcji parafii szczególną rolę w kształtowaniu postaw religijnych oraz rozwijaniu kultu Trójcy Przenajświętszej odegrali tutejsi proboszczowie. Na podstawie dokumentów archiwalnych można odtworzyć ich listę, począwszy od 1511 roku.

1. Ks. Maciej Gładczyński, 1511–ok. 1537

Przez długi czas utrzymywano, iż pierwszym proboszczem prostyńskim był ks. Maciej Dobratycki, o czym pisał także ks. Stefan Obłoza[1]. Wydaje się, że czerpał on swoje informacje z kopii dokumentów znajdujących się w Archiwum Parafii Prostyń. W tychże archiwaliach znajdują się pewne nieścisłości.

[1] Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 64-65; *À propos* duchowieństwa parafii Prostyń, w czasie oddawania do druku obecnej książki, opublikowana została bardzo cenna praca: *Lietuvos Katalikų Dvasininkai XIV–XVI*, oprac. V. Ališauskas, T. Jaszczołt, L. Jovaiša, M. Paknys, Vilnius 2009.

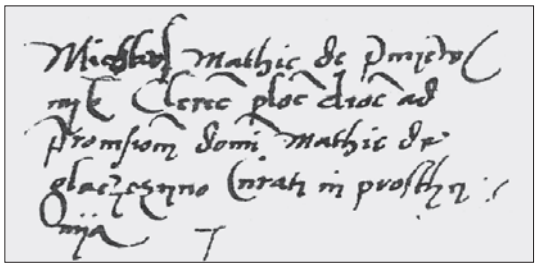

Mathie de Glaczczyno curati in Prosthynya

Źródło: Oss, Matrica ordinacionis presbiterorum et clericorum per Reverendum patrem Dominum Petrum Dei gratiae episcopum Lacedaemonensem, archidiaconum, suffraganeum et canonicum plocensem ab anno 1515 ad MDXXX, rkps nr 4874, s. 22v.

W Archiwum Diecezji Siedleckiej znajduje się oryginał erekcji altarii dokonanej przez bp. Pawła Holszańskiego, z 16 I 1535 roku[2]. Dokument ten cytuje akt fundacji altarii przez Andrzeja Patkowskiego z 1534 roku, w którym jest wymieniony proboszcz prostyński – Maciej. Natomiast w dokumencie erekcji sygnowanym przez biskupa Holszańskiego z 1535 roku wymieniony jest dodatkowo m.in ks. Maciej Dobratycki, proboszcz „in Kroshyno", co zostało błędnie skopiowane do ksiąg archiwum parafialnego w Prostyni na Maciej Dobratycki, proboszcz „in Prostynya"[3]. Stąd być może ks. Obłoza wziął tę informację i w taki sposób utożsamił dwóch odrębnych Maciejów. Do tej pory w żadnym z oryginalnych dokumentów nie znaleziono wzmianki, iż ks. Maciej Dobratycki był proboszczem w Prostyni[4].

---

2 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2.

3 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Sokołów... [Dokumenty związane z altarią], nr 2.

4 Ks. Maciej Dobratycki był pochodzenia żydowskiego. Proboszcz w Kroszynie wzmiankowany w latach od 1533 [Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego (VUB), dz. 57, B-53, rkps 44, s. 88v] do 1563 [Acta Capituli Vilnensis (ACV) IV – Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk (BLAN), dz. 43, rkps 212, s. 99v-100]; sekretarz bp. P. Holszańskiego („notarius a secretis") wzmiankowany od 1533 do 1538 [VUB, dz. 57 B-53, rkps 44, s. 25]; zapewne kreowany kanonikiem nadliczbowym przez bp. P. Holszańskiego, którego reprezentował na posiedzeniu kapituły 1555 IV 27; bakałarz 1556 [ACV, III – dz. 43, rkps 211, s. 139]; kanonik wileński nadliczbowy („extra numerum", „de fructibus mense episcopalis ad vitam suam fundatus"), wzm. od 1540 XI 12 [*Lietuvos Metrika*, knyga nr 10 [229] (1540–1541), nr 27, s. 126]; w 1546 r. wzmiankowany jako „canonicus gratialis Vilnensis" [A. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 2, Rome 1861, No. 622, s. 553-554]; kanonik przemyski, wzm. od 1555 [ACV III, s. 89v.]; w 1559 razem z kan. Wojciechem Narbutem wybrany na poborcę podatku [ACV III, s. 215]; wymieniany jako proboszcz w Kodniu Sapiehów [ADS, D-10, Dobrathiczki – 1560, s. 148-148v]; w 1561 ustąpił z plebanii kodeńskiej na rzecz ks. Adama Zubrzyckiego [ADS, D-11, Mercurii XVIIII Septembris – 1561, s. 51-52]; proboszcz w Pierszajach i Święcianach diec. wileńskiej, wzmiankowany w 1563. Obok swoich obowiązków ks. Maciej Dobratycki wyjednał potwierdzenie fundacji kroszyńskich od Zygmunta Starego 1538 I 22 [R. Jasas, Pergamentu katalogas, nr 396: BLAN, dz. 1, perg. 542]; procesował się o dziesięcinę dla plebanów kroszyńskich 1540–1541 [*Lietuvos Metrika*, knyga nr 10 [229] (1540–1541), nr 27, s. 126]; Posiadał dom drewniany, który wystawił na placu biskupa wileńskiego, a który sprzedał bp. Protasewiczowi [dom ten był przewidziany przez biskupa dla kaznodziei katedralnego], ale ponieważ ks. Maciej Dobratycki pieniędzy nie otrzymał, to w 1563 rezerwował sobie rezydencje w domu tym aż do śmierci i prosił, aby kaznodzieje wzmiankowali go w czasie kazań i Mszy świętych. Zastrzegł, że jeżeli czegokolwiek by zapomniał wpisać do testamentu, wszystko powinni uporządkować „exekutorowie" – kanonicy: →

Pierwszy proboszcz prostyński, ks. Maciej Gładczyński, pochodził z Gładczyna w powiecie kamieńczykowskim, ziemi nurskiej. Pieczętował się herbem Lubicz.

Lata jego posługi kapłańskiej w parafii Prostyń wymagały wielkiego zaangażowania duszpasterskiego. W tym bowiem czasie napływały do miejsca objawień św. Anny liczne rzesze pielgrzymów z Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Powierzenie ks. Maciejowi tej parafii świadczy o wielkim zaufaniu biskupa wobec niego. Wydaje się, że od początku nie zawiódł on tego zaufania, zarówno na płaszczyźnie duchowej, jak i administracyjnej. Przykładem tego jest fakt, iż wraz z kolatorami uzyskał w 1513 roku, za pośrednictwem ks. bp. Pawła Aligmunta Holszańskiego, liczne odpusty u Stolicy Apostolskiej nadane dla nowopowstającego sanktuarium[5].

Niezwykle cenne dokumenty święceń kapłańskich z diecezji płockiej z lat 1515–1530 wspominają go jako wydającego świadectwo o klerykach przed ich posługami i święceniami. I tak w 1516 roku dał pozytywne świadectwo w sprawie dopuszczenia do święceń subdiakonatu, diakonatu i prezbiteratu – Mikołaja Macieja z Pniewnika[6]. W 1519 roku świadczył przy subdiakonacie prawdopodobnie pierwszego znanego kapłana pochodzącego z parafii Prostyń – Andrzeja z Rytel[7]. W tym samym roku był też świadkiem przy subdiakonacie Laurentego [Wawrzyńca] Gładczyńskiego z Gładczyna, proboszcza ze Stoczka i późniejszego pierwszego altarzysty w Prostyni, który zapewne był jego krewnym, a może nawet bratankiem[8].

← Jan Makowiecki, Piotr z Poznania oraz Wojciech Grabowski. Jednym z ważnych wydarzeń w jego życiu była podróż do Rzymu, gdzie dotarł w 1545 r. wraz z archidiakonem wileńskim Józefem Jasińskim. Tenże archidiakon pokrył koszty podróży. W Rzymie ks. M. Dobratycki zdołał pozbawić go wszystkich beneficjów. Przeciwko temu protestował do papieża, Pawła III, król Zygmunt August w 1546 r. [A. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 2, Rome 1861, No. 622, s. 553-554]. Ks. M. Dobratycki ostatni raz wzmiankowany 13 II 1570, że zmarł w czasie epidemii („ex pestilenti contagione") [ACV IV, s. 238-238v]. Cyt. za: APP, List Liudas Jovaisa, Wilno 23 IX 2006.

5 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 70-70v; *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis*... – 1589, s. 41.

6 Oss, Matrica ordinacionis presbiterorum et clericorum per Reverendum patrem Dominum Petrum Dei gratiae episcopum Lacedaemonensem, archidiaconum, suffraganeum et canonicum plocensem ab anno 1515 ad MDXXX, rkps Nr 4874, s. 22v: „subdiaconi […] Nicolaus Mathiae de Pnyewnyk clericus plocensis dioecesis ad provisionem domini Mathie de Glaczczyno curati in Prosthynya" [16 II 1516]; tamże, s. 25: „diaconi […] Nicolaus Mathiae de Pnyewnyk plocensis dioecesis ad provisionem honorabilis Mathie Glathczinsky curati in Prosthynya" [8 III 1516]; tamże, s. 29: „presbiteri […] Nicolaus Mathiae de Pnyewnyk plocensis dioecesis ad provisionem Mathie curati in Prosthynya" [22 III 1516].

7 Tamże, s. 54v: „subdiaconi […] Andreas Alexy de Rythele luceoriensis dioecesis de licencia Domini Ordinarii ad provisionem honorabilis Mathie curati in Prosthynya" [1519].

8 Tamże, s. 62v: „subdiaconi […] Laurentius Joannis de Gladczyno plocensis dioecesis ad certum titulum sui beneficii in Sthoczek [1519]. Od dwóch lat był już proboszczem w Stoczku, a dopiero w 1519 uzyskawał święcenia subdiakonatu; por. tamże, s. 99v.

Za proboszczowania ks. Gładczyńskiego wybudowano w Prostyni dwa kościoły: Trójcy Przenajświętszej i św. Anny. Ponadto około 1530 roku powstała szkoła parafialna[9], zaś w 1535 roku została erygowana altaria. Oprócz tego beneficjum parafialne powiększyło się do około 50 hektarów ziemi ornej, lasów i łąk[10], a był to czas krystalizowania się granic prostyńskiego beneficjum[11].

Ksiądz Gładczyński, będąc świadkiem uzdrowień, które miały miejsce w Prostyni, spisywał je dokładnie w Księdze Cudów. Wpisy mirakulów z XVI wieku, jakie zachowały się do współczesności, pochodzą z lat 1511–1542, a więc w znacznej części z okresu jego proboszczowania.

Prawdopodobnie zmarł on w Prostyni i tu też został pochowany. Podsumowując, można stwierdzić, że ks. Maciej Gładczyński był wybitnym duszpasterzem zaangażowanym w sprawy powstającego sanktuarium.

2. Ks. Jan Suski, ok. 1537–ok. 1542

Jedyna odnaleziona wzmianka o ks. Suskim pochodzi z 1537 roku. Znajduje się ona w odpisie dokumentu dotyczącego dziesięciny dla parafii w Czarnawczycach, gdzie jako jeden ze świadków występuje właśnie „*Joanne Suski Plebano in Prostynia*”[12]. Pochodził on ze szlacheckiego rodu Suskich, herbu Pomian z miejscowości Susk w Ziemi Łomżyńskiej.

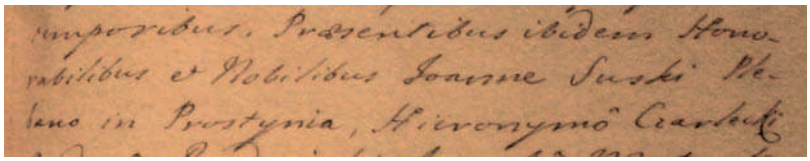

Ks. Jan Suski
Źródło: ADS, D-45, Occasione eiusd' X'mae de Czernie'[wczyce] – 1537, s. 546.

3. Ks. Jan Prostyński (I), ok. 1542–1544

W 1542 roku w czasie *vacatu* proboszcza w parafii Prostyń, obowiązki proboszcza pełnił ks. Stanisław, który się podpisywał jako komendarz, czyli tymczasowy administrator[13].

---

9 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2.

10 Tamże.

11 ADS, D-1, Die veneris nona octobris – 1517, s. 92; *Lietuvos Metrika*, knyga nr 4 [224] (1522––1530), nr 349, s. 292. W 1528 Jan Kamieński podkomorzy drohicki dokonywał rozgraniczenia dóbr dziedziców Maleszewy, a wśród nich „honorabilem Mathiam plebanum in Prostinia, tutorem ecclesiae Sanctae Trinitatis et Beatae Annae in Prostinia, generosum Andream Patkowsky” i innymi dziedzicami Maleszewy a dziedzicami dóbr kosowskich; por. AGAD Kapicjana, pudło 4, s. 132 [Akt fundacji altarii w Kosowie Lackim w 1522 r.].

12 ADS, D-45, Occasione eiusd' X'mae de Czernie'[wczyce] – 1537, s. 545v-546.

13 ADS, D-2, Prostinia – 1542, s. 157; tamże, Veneris prima Decembris – 1542, s. 157v; tamże, →

Nowym proboszczem został, pochodzący z Prostyni, Jan Prostyński. Był on synem Bogdana i Doroty z d. Kossowskiej. W czasie jego proboszczowania została dokończona budowa dwóch kościołów w Prostyni oraz nastąpiło ich poświęcenie w 1543 roku.[14]

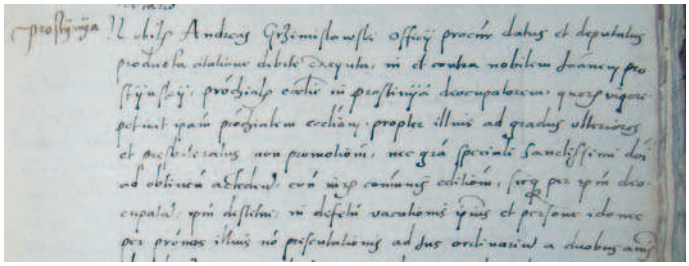

Ks. Jan Prostyński
Źródło: ADS, D-3, Prostynya – 1544, s. 131.

Posługa ks. Jana Prostyńskiego była naznaczona dość licznymi sprawami sądowymi. W 1542 roku występował on razem z Janem i Piotrem [synami Mikołaja] w sprawie przeciwko Janowi Niecieckiemu sędziemu grodzkiemu drohickiemu, który reprezentował interesy Jana, syna Michała Prostyńskiego[15]. Spór ten trwał kilka lat. W 1544 roku Jan, syn Michała Prostyńskiego, kolator kościoła zeznał, iż Jan Prostyński od momentu swojej instytucji aż dotąd, nie uzyskał święceń kapłańskich, dlatego faktycznie istnieje tutaj *vacat*. Zarzucano mu niedbałe wykonywanie obowiązków duszpasterskich, dlatego też kolator zwrócił się do biskupa w tej sprawie[16]. W tej sytuacji ks. Andrzej Grzymisławski, prokurator konsystorza, pozwał Jana Prostyńskiego o to, że nie posiada wymaganych święceń kapłańskich. Następnie Jerzy Albin, wikariusz generalny i audytor konsystorza, złożył Jana Prostyńskiego z funkcji proboszcza, dając mu możliwość odwołania się do metropolity gnieźnieńskiego[17].

4. Ks. Maciej Prostyński, 1544–ok. 1555

Nowym proboszczem został pochodzący również z parafii Prostyń ks. Maciej Prostyński, który był synem Mikołaja Prostyńskiego, jednego z fundatorów z 1511 roku. Na urząd proboszcza w Prostyni prezentowali go jego bracia Krzysztof i Baltazar Prostyńscy oraz główni kolatorzy kościoła[18] (prezenta to

← Testam[enta]aria Shuras – 1542, s. 158; w 1544 r. występuje on jako wikariusz parafii Prostyń. ADS, D-3, s. 103.

14 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25.

15 NGARB, f. 1759, op. 2, nr 4, Disiunctio Prostinia – 1542, s. 164v.

16 ADS, D-3, Nobilis Johannes olim Michael Prostynski – 1544, s. 89v.

17 ADS, D-3, Prostynya – 1544, s. 131.

18 ADS, D-3, Prostynya – 1544 [Prośba kolatorów i dekret nominacyjny], s. 131-131v, 134-134v: „Honorabilis Dominus Mathias Prostynski Magnifici domini Frederici Sapieha capellanus, haeres in Prostynya productis haec praesentationis [...] Nobilis Balthazar Christophorus haeredes in Prostinya →

ówczesne prawo kolatorów kościoła, polegające na możliwości przedstawienia biskupowi diecezjalnemu ewentualnych kandydatów na probostwo danej parafii).

Ks. Maciej Prostyński był wcześniej kapelanem Fryderyka Sapiehy. Rodzina, u której pełnił służbę kapłańską, miała swe posiadłości m.in. w Boćkach, Siemiatyczach, Wysokiem Mazowieckiem i Kodniu (to właśnie wnuczek rodzonego brata Fryderyka przywiózł w 1631 roku cudowny obraz Matki Bożej z Guadelupe na Podlasie)[19]. Obecność kapłana katolickiego na dworze Sapiehów była szczególnym wydarzeniem, ponieważ należeli oni do obrządku wschodniego. W Kodniu, w połowie XVI wieku, istniały dwie świątynie – cerkiew prawosławna i kościół katolicki – obie pod wezwaniem Ducha Świętego i obie uposażane przez ten ród. Sapiehowie uczestniczyli w liturgii obu obrządków, a w cerkwi polecili modlić się za Ojca Świętego[20].

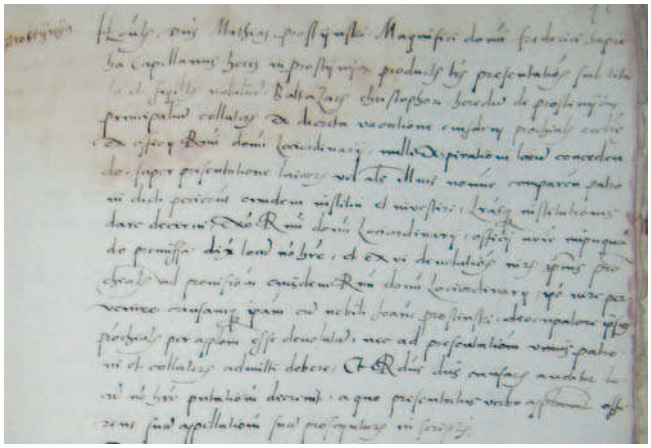

Nominacja ks. Macieja Prostyńskiego
Źródło: ADS, D-3, Prostynya – 1544, s. 134.

Obecność ks. Macieja Prostyńskiego na dworach ówczesnych magnatów Rzeczpospolitej odbijała się pozytywnie na rozwoju sanktuarium. W tym świetle łatwiej nam zrozumieć, skąd królowa Bona oraz wiele innych osób mogło wiedzieć o objawieniach św. Anny w Prostyni.

5. Ks. Jan Prostyński (I), po raz drugi, ok. 1555–ok. 1566

Po uzyskaniu wymaganych święceń ks. Jan Prostyński powrócił na stanowisko proboszcza w Prostyni. Występuje on m.in. w 1555 roku w gronie Prostyńskich, spławiających zboże do Gdańska[21]. Rok później, jako proboszcz

principali collatoris [...] ad praemissioni eiusdem Rndi Domini Lociordinari ipso viri perveniri causarumquae ipsam cum nobili Joannis Prostinski [...] parochiale per apellam esse devoluta, nec praesentationem iuris patroni et collatori admitti debere [...] ad dicta parochialem se institui et investiri".

19 K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. VIII, Lipsk 1841, s. 256nn; K. Klikowska, *Sapiehowie dziedzicami Bociek*, „Niedziela Podlaska", 4(266)/2000, s. III, IV.

20 Ks. J. Pruszkowski Podlasiak [P.J.K.], *Kodeń Sapiehów – jego kościoły i starożytny obraz Matki Bożej Gwadelupeńskiej (z Guadelupe) z dawnych i współczesnych źródeł*, Kraków 1898, s. 17, 24.

21 F. Duda, S. Kutrzeba, *Regestra thelonei aquatici wladislaviensis saeculi XVI*, Kraków 1915, s. 63.

prostyński występuje w aktach konsystorza diecezji łuckiej[22]. W 1566 roku otrzymał od Pawła, syna Macieja Prostyńskiego, część Prostyni, którą ten uzyskał od Jana, syna Michała Prostyńskiego[23].

6. Ks. Andrzej Poddębek, ok. 1566–1570

Dalsze dzieje proboszczów prostyńskich są naznaczone dość licznymi zmianami. Przykładem tego może być ks. Andrzej Poddębek, który był proboszczem zaledwie kilka lat do 1570 roku.[24]

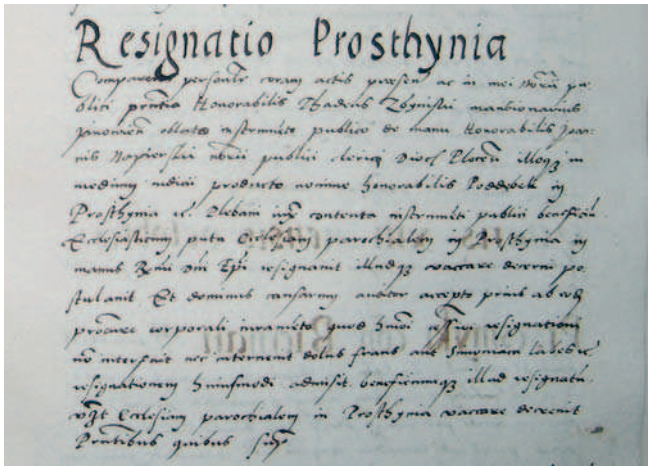
Resignatio Prosthynia

Rezygnacja
ks. Andrzeja Poddębka
Źródło: ADS, D-13,
Resignatio Prosthynia – 1570, s. 55.

7. Ks. Andrzej z Wyszkowa, 1570–ok. 1573

Po rezygnacji ks. Andrzeja Poddębka na proboszcza prostyńskiego został prezentowany ks. Andrzej z Wyszkowa[25]. Prezenta została zaakceptowana, w związku z czym od 16 X 1570 roku przejął on urząd proboszczowski[26].

W pracy parafialnej nie obyło się bez sporów z kolatorami w kwestiach materialnych. W 1571 roku ks. Andrzej protestował przeciwko kolatorom: Piotrowi, Krzysztofowi, Sebastianowi i Franciszkowi Prostyńskim[27]. W tym samym roku Piotr Prostyński w imieniu pozostałych kolatorów protestował przeciwko ks. Andrzejowi, proboszczowi z Prostyni i *vice versa*[28]. Sprawa

22 ADS, D-10, Nareff – 1556, s. 7v-8; por. ADS, D-11, 158v-159v; ADS, D-13, 194v.
23 AGAD, TDroh, t. 4, – 1566, s. 159v-160.
24 ADS, D-13, Resignatio Prosthynia – 1570, s. 55.
25 ADS, D-13, Constitutio procuratoris Prosthinia – 1570, s. 55-55v.
26 ADS, D-13, Prostinia institutio – 1570, s. 56.
27 ADS, D-13, Protesta' Prostinia co'n collatores – 1571, s. 98v-99.
28 ADS, D-13, Prostinsczi co'n Plebanum – 1571, s. 101-101v; tamże, Plebanus co'n Prostyńskie – 1571, s. 101v-102; tamże, Prostynia – 1571, s. 105-105v.

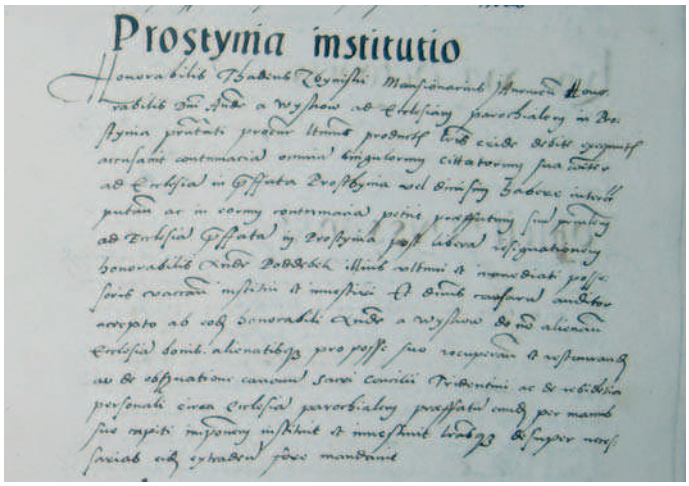
Prostynia institutio

Nominacja ks. Andrzeja z Wyszkowa
Źródło: ADS, D-13, Prostinia institutio – 1570, s. 56.

trwała przez kolejne lata i dotyczyła funduszy kościelnych oraz uposażenia parafii[29]. Ostateczną decyzję w sprawie sporu między ks. Andrzejem z Wyszkowa a kolatorami prostyńskimi podjął konsystorz janowski. Ks. Andrzej został złożony z funkcji proboszcza w Prostyni, a kolatorzy prostyńscy mogli prezentować następnego księdza na ten urząd[30].

8. Ks. Sebastian Świejkowski, ok. 1573–1576

Pod koniec sporu między ks. Andrzejem z Wyszkowa a kolatorami prostyńskimi parafią zarządzał ks. Sebastian Świejkowski, pełniąc funkcję komendarza[31]. On to po złożeniu z urzędu ks. Andrzeja z Wyszkowa został nowym proboszczem. Ksiądz Świejkowski pochodził z rodu Świejków, mających swe dziedzictwo w Treblince i okolicy od XV wieku[32]. Rodzina ta z biegiem lat rozrosła się i weszła w koligacje m.in. z Ciechanowieckimi. Znaczna jej część pod koniec XVI wieku przebywała w Ciechanowcu i okolicach. Sam zaś

29 ADS, D-13, Diligentia Prostynia – 1571, s. 110; tamże, Diligentia Prostynia – 1571, s. 111; Jerzy, syn Piotra Prostyńskiego, w imieniu pozostałych kolatorów żądał wyjaśnień od Andrzeja z Wyszkowa, plebana prostyńskiego, w sprawie pieniędzy kościelnych; tamże, Prostinia co'n Plebanum – 1572, s. 143-143v; tamże, Prostinia utraq' – 1573, s. 143v. Sprawa ks. Andrzeja z Wyszkowa, plebana prostyńskiego, przeciwko Prostyńskim; tamże, Inductio testium Prostinia – 1572, s. 150v-151. Ks. Andrzej z Wyszkowa, pleban prostyński, przedstawił świadków przeciw Prostyńskim w sprawie o pieniądze kościelne. Jeden z nich, Teofil Żelazowski, wówczas nauczyciel w Stoczku, zeznał, że był nauczycielem w Prostyni za czasów poprzedników Andrzeja z Wyszkowa: księży Jana Prostyńskiego i Andrzeja Poddębka; tamże, Instigator Officii Prostinia – 1573, s. 190; tamże, Testium inductio co'n Prostinia – 1573, s. 196. Oficjalat janowski przedstawił świadków przeciwko Andrzejowi z Wyszkowa, plebanowi z Prostyni.

30 ADS, D-13, Instygator co'n Prostinia Świ'a – 1573, s. 198-199. Ks. Sebastian Świejkowski, komendarz w Prostyni, ustanowił prokuratora do występowania przed konsystorzem. Świadek, m.in. ks. Jan altarzysta w Prostyni.

31 ADS, D-13, Const'o procur' Prostinia – 1573, s. 194.

32 AGAD, TVars CVars dissoluta (1424–1500), nr 1, z. l, s. 27. Najstarszy do tej pory odnaleziony oryginalny dokument nt. rodu Świejków w Treblince z 1436 r.

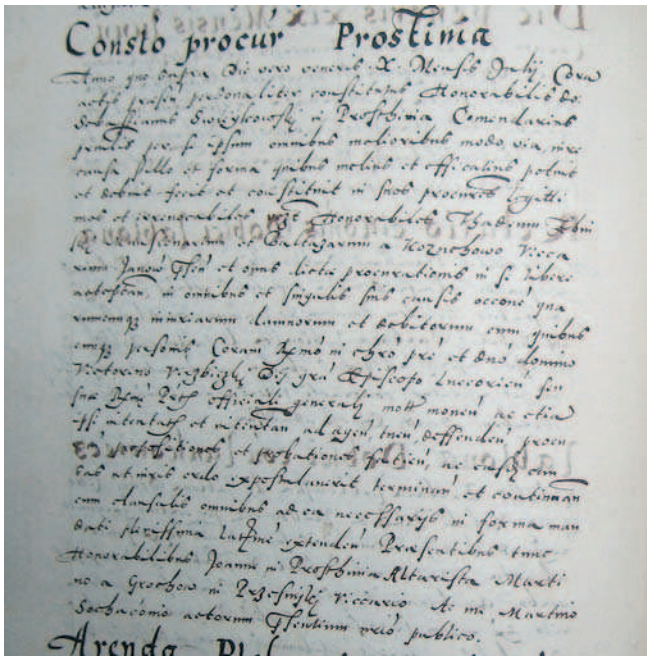
Nominacja ks. Sebastiana Świejkowskiego
Źródło: ADS, D-13, Const'o procur' Prostinia – 1573, s. 194.

ksiądz Świejkowski, mając do pomocy altarzystę, nieczęsto rezydował przy kościele w Prostyni. Przeciw temu występowali kolatorzy prostyńscy, chcąc prezentować nowego proboszcza na jego miejsce[33]. Skutkiem tego w 1576 roku ks. Sebastian Świejkowski został złożony z urzędu[34]. Przy tej okazji rozstrzygnięto sprawę prawa prezenty na urząd proboszcza prostyńskiego. Ustalono, że raz prezentować mają: Krzysztof – syn Mikołaja, Adam i Wojciech – synowie Baltazara, Franciszek – syn Piotra, Maciej – syn Jana (Prostyńscy) i ich potomkowie; a drugi raz Piotr – syn Bogdana z synem Jerzym i Sebastian – syn Macieja (Prostyńscy) i ich potomkowie[35].

9. Ks. Jan Prostyński (II), 1576–1607

Pochodził z rodziny fundatorów parafii i kościołów. Wcześniej był proboszczem w Kadłubach-Ceranowie (od 1569 roku)[36]. Na probostwo prostyńskie został prezentowany przez Franciszka i Adama Prostyńskich, kolatorów kościoła[37]. Urząd objął 15 VI 1576 roku[38].

33 ADS, D-14, Prostinen' patroni co'n Plebanum in ibid. – 1575, s. 38. Franciszek Prostyński, kolator kościoła, protestował przeciwko ks. Sebastianowi Świejkowskiemu, proboszczowi z Prostyni i chciał prezentować nowego kandydata na proboszcza.

34 ADS, D-14, Prostinia Destitutio – 1576, s. 49.

35 ADS, D-14, Alternata Iuris pr'ntandi Prostinia – 1576, s. 46v-47v.

36 ADS, D-13, Iuris Patronatus Kadluby – 1569, s. 15v-16; tamże, Productio re'plic'onu' Kadluby – 1569, s. 18v; tamże, Clausio Rotuli Kadluby – 1570, s. 38. Ks. Jan Prostyński był prezentowany na probostwo w Kadłubach-Ceranowie przez Feliksa Maruszewskiego; por. ADS, D-13, s. 107.

37 ADS, D-14, Pra'sentia viva' vocis oraculo Prostinia – 1576, s. 49v.

38 ADS, D-14, Institutio Prosthinia – 1576, s. 49v-50.

Nie obyło się i tym razem bez procesów. Mieszkańcy Maleszewy przekazali na rzecz parafii ziemię, co zostało odnotowane w 1546 roku w księgach grodzkich drohickich[39]. Jednak nie wszyscy potomkowie donatorów chcieli to respektować. Skutkiem tego w 1577 roku miał miejsce spór o te grunty. Sprawa ciągnęła się przez wieki (zachowały się liczne dokumenty z nią związane)[40]. Ks. Jan Prostyński zaś figuruje w rejestrze podatkowym z 1580 roku, w związku z płaceniem należności za uprawę trzech włók ziemi należących do Maleszewy[41].

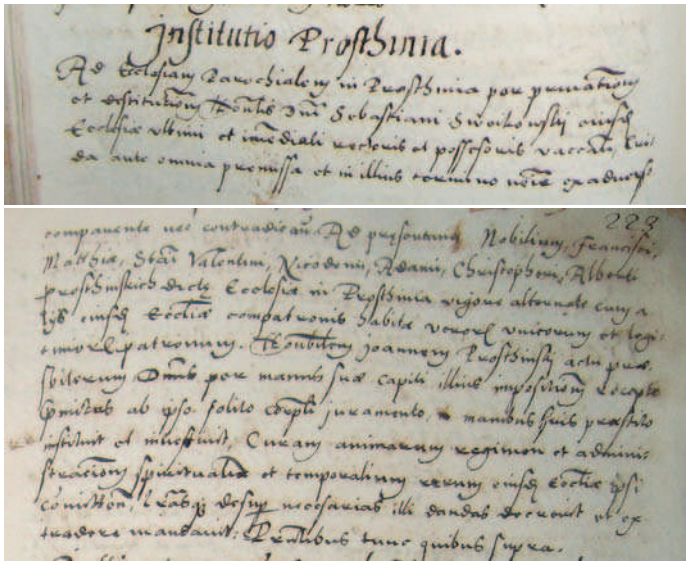

Nominacja ks. Jana Prostyńskiego (II)
Źródło: ADS, D-14, Institutio Prosthinia – 1576, s. 49v-50.

Ksiądz Jan ufundował do kościołów małe organy, czyli tzw. pozytyw[42] (w XVI wieku taki instrument należał do rzadkości w ówczesnych kościołach, tym bardziej w ubogich stronach)[43]. Troszczył się również o szkołę[44]. Jego staraniem powstało w Prostyni w 1586 roku bractwo św. Anny, jako jedno z pierwszych w diecezji łuckiej[45].

Zachował się testament ks. Jana Prostyńskiego sporządzony w styczniu 1607 roku[46]. Na początku tego dokumentu oddaje on Bogu swą duszę. Poleca,

39 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 83, Prostinia – 1546, s. 352-352v; tamże, Vadium eorum – 1546, s. 352v.

40 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., powiat węgrowski, Acta sunt haec in Drohiczyn in Termino Terrestribus Drohiciensibus Celebratis Feria secunda post Festum Sancti Michaelis Archangeli proxima Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Septimo, sygn. 1109: „[...] et praesenti Plebano Honorabili Joanni Prostyński in eadem (olim) heredi et Plebano ac Ecclesiis ibidem erectis"; APP, Akta najdawniejsze..., Acta sunt haec in Drohiczyn... – 1577 i 1580, nr 5 i 6.

41 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie, cz. I*, s. 30: „Jan Prostyński, pleban, dał z Poświątnego, z Maleszewy, z włók ziemskich 3, po gr. 15".

42 ADS, D-18, Confirmatio et ingrossatio testamenti olim veri Joannis Prostinski Plebani Prostinensi – 1607, s. 155v-156v.

43 APP, M. Leśniczuk, Prostyń – osobliwa miejscowość nadbużańska..., s. 3-4.

44 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 65-66.

45 Tamże, s. 53. Por. tekst nt. bractwa św. Anny, s. 382-387.

46 →

aby został pochowany w krypcie kościoła Trójcy Przenajświętszej. Swemu bratu Leonardowi przekazuje włókę ziemi, zlecając, aby wypłacał roczną pensję jego następcy, żeby w święto św. Mateusza Apostoła corocznie była sprawowana za niego Eucharystia, a wikariuszowi – ks. Marcinowi Rozanowi poleca odprawianie za jego duszę jednej Mszy świętej w tygodniu. W testamencie przekazuje mu też prawo do dziesięciny snopowej z Kiełczewa i Rytel Święckich. O trosce ks. Jana Prostyńskiego o miejscowe świątynie świadczy wzmianka w testamencie, że swą sutannę, płaszcz podbijany lisimi skórkami i inne szaty poleca sprzedać i zakupić za uzyskane pieniądze paramenty liturgiczne i ozdoby do kościołów. Tym świątyniom przekazał również dwa kobierce. Z testamentu można wnioskować, że mógł on być miłośnikiem muzyki, skoro miał w posiadaniu różnego rodzaju instrumenty[47].

Ks. Jan Prostyński był trzydzieści jeden lat proboszczem w swej rodzinnej miejscowości, co stanowi jeden z najdłuższych okresów proboszczowania w historii parafii.

10. Ks. Stanisław Kostka, 1607–1628

Pochodził z rodu Kostków herbu Ślepowron, właścicieli Kiełczewa i Kostek. Święcenia subdiakonatu otrzymał 26 III 1605 roku i tego dnia został mianowany altarzystą w Prostyni. Święcenia diakonatu przyjął 27 IV 1605 roku. Następnie został mianowany proboszczem na prośbę szlachty prostyńskiej, korzystającej z tzw. prawa prezenty. Gdy ks. Stanisław Kostka rozpoczynał pracę duszpasterską, mógł doświadczyć opieki Opatrzności Bożej, ponieważ Prostyń ominęła epidemia, która w tym czasie grasowała w całej okolicy[48]. Na pamiątkę tego wydarzenia ufundowano tablicę dziękczynną. Staraniem proboszcza wybudowano nowy ołtarz główny, umieszczając na nowo Cudowną Statuę[49]. Tym samym ks. Stanisław Kostka nadał styl architekturze wnętrza również dla późniejszych kościołów prostyńskich. Ich ołtarze, zarówno główny jak i boczne, przypominały ten z 1615 roku – miały półokrągłe kolumny wykonane z ciemnego drewna.

Za czasów proboszczowania ks. Stanisława Kostki beneficjum parafialne znacznie się powiększyło na skutek darowizny potomków Sebastiana Prostyńskiego dokonanej w 1616 roku[50].

---

46 ADS, D-18, Confirmatio et ingrossatio testamenti olim veri Joannis Prostinski Plebani Prostinensi – 1607, s. 155v-156v.

47 Tamże.

48 ADS, D-18, s. 51v, 53-53v, 156v; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 67.

49 ADS, D-130, Status Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1729, s. 177.

50 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Drohiczyn... – 1616, nr 3.

Akt chrztu sporządzony przez ks. Stanisława Kostkę w 1620 r.
Źródło: APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 8.

W 1628 roku ks. Stanisław Kostka po duszpasterzowaniu w parafii Prostyń był jeszcze proboszczem w Ciechanowcu i Siemiatyczach[51]. Pamięć o nim była w Prostyni żywa przez kilka pokoleń, także i dlatego, iż będąc dobrodziejem parafii zapewnił sobie, że w każdy poniedziałek sprawowano w jego intencji Mszę świętą[52]. Tak było jeszcze w 1729 roku, a zapewne i później.

11. Ks. Tomasz Ochłowski, 1628–1654

Na prośbę kolatorów, Sebastiana i Piotra Prostyńskich, został on oficjalnie mianowany proboszczem w 1629 roku[53], ale posługę duszpasterską pełnił w parafii już od sierpnia 1628 roku, o czym świadczy księga chrztów[54]. Ks. Ochłowski od 1619 roku był jednocześnie proboszczem w Sadownem, ale zastępowali go tam inni księża[55]. Stan kościołów i duszpasterstwa w Prostyni za jego czasów ukazuje m.in. pierwszy zachowany inwentarz parafii z 1636 roku[56]. Na jego podstawie widać, że ks. Ochłowski dbał o wystrój kościoła i paramenty liturgiczne. Wiązały się z tym pewne wydatki. Niestety nie obyło się bez procesów sądowych, mających wykazać prawa parafii do niektórych gruntów, czy też dziesięcin. W 1638 roku procesował się z kolatorami w sprawie zwrotu ziem oddanych w dzierżawę oraz pieniędzy pożyczonych, bo niektórzy z nich nie

51 ADS, D-23, Resignatio Ecclesiae in Prostinia – 1628, s. 25; ADS, D-24, Decretum pro Ecclesia Prostinensi occasione oppignatorum et aliarum rerum – 1638, s. 216-219; APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 95, 103; A. Boniecki, *Herbarz*, t. XI, s. 356; Jeszcze w 1648 r. występuje w dokumentach jako „parocho Ciechanowiensis et Siemiaticensis". ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 179v; zob. ADD, APSiem, IV/Ps/5, Poczet proboszczów parafii Wniebowzięcia NMP w Siemiatyczach od 1513–1992, sporządzony na podstawie źródeł archiwalnych przez ks. E. Borowskiego: „Ks. Stanisław Kostka /1635/- /1641/".

52 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176-180v: „Missa quolibet Feria secunda pro anima Stanislai Kostka Parochi olim Prostinensi".

53 ADS, D-23, Institutio ad Ecclesiam in Prostinia – 1629, s. 58-58v.

54 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 1-2, 103.

55 ADS, D-27, Instigator contra Plebanum Prostinensem et Sadoviensem – 1649, s. 151v; APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne Historia Parafii, mps, s. 21-22, s. 117. W parafii Sadowne zastępowali go m.in. ks. Adam Hendzelewski [1615–1646] oraz po kilka lat: ks. Adam Ratyński, ks. Stanisław Nadolski, ks. Jan Michałowski i ks. Adam Łazowski.

56 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 3-6.

chcieli zwracać należności. W tym sporze pojawiła się nawet możliwość ekskomuniki nieuczciwych kolatorów[57]. Proboszcz chciał również wyegzekwować zapis zawarty w dokumencie fundacji i erekcji parafii w 1511 roku, na mocy którego połowa wsi Złotki była zobowiązana do dziesięciny na rzecz Prostyni, ale nie udało mu się tego doprowadzić do końca. Informacje w tej sprawie przewijały się jeszcze w późniejszych dokumentach. Proces był tym trudniejszy, że druga część wioski należała do parafii Kosów[58]. W związku ze sporami ksiądz proboszcz sprowadzał pieczołowicie do parafii odpisy dokumentów[59].

Nominata ks. Tomasza Ochłowskiego na proboszcza w Prostyni – 1629 r.

Źródło: ADS, D-23, Institutio ad Ecclesiam in Prostinia – 1629, s. 58-58v.

O księdzu Ochłowskim wiadomo również, że bardzo dobitnie wyrażał swe poglądy. Raz nawet doszło do tumultu w kościele[60], co doprowadziło do procesów sądowych[61], które zakończyły się polubownie w latach 40. XVII wieku[62]. Zantagonizowało to relacje proboszcza z niektórymi parafianami, na skutek czego ks. Ochłowski złożył rezygnację z probostwa w 1648 roku, ale nie została ona przyjęta przez biskupa[63].

Ostatnie lata jego proboszczowania były naznaczone klęskami żywiołowymi, które nawiedziły parafię. Ulewne deszcze i powodzie z 1651 i 1652 roku spowodowały nieurodzaje i głód w Polsce, a co się z tym wiąże – gwałtowny wybuch epidemii[64]. Ks. Stefan Obłoza, który opierał się na dostępnych mu dokumentach, stwierdził, że ks. Tomasz Ochłowski zmarł w 1654 roku w wyniku epidemii, która wtedy panowała[65].

---

57 ADS, D-24, Decretum pro Ecclesia Prostinensi... – 1638, s. 216v-219.
58 ADS, D-130, Status Ecclesiae Parochialis Prostinensi... – 1729, s. 180.
59 APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1; tamże, Actum in Sokołów... – 1665 [akta dotyczące altarii], nr 2.
60 ADS, D-27, Generosus Dominus Grabski cum Plebano Prostinensi, s. 28 v-29v.
61 Tamże, Generosus Dominus Grabski cum Reverendo Plebano Prostinensi, s. 14-14v.
62 Tamże, Concordia inter Generosum Dominum Grabski et Plebano Prostinensi, s. 33.
63 Tamże, Prorogatio Resignationis Parochialis Ecclesiae Prostinensis, s. 178-178v.
64 T. Sczechura, *Nad Bugiem...*, s. 85.
65 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 61, 67.

12. Ks. Walenty Dmowski, 1654–1710

Na początku proboszczowania spotkał się z wielką życzliwością kolatorów. W 1655 roku Stanisław Suchodolski z żoną Katarzyną z d. Grabską zapisali na rzecz kościoła dwa półwłóczki ziemi w Kiełczewnie oraz 700 zł[66]. Z tego kapitału wypłacano parafii co rok 100 zł, za które proboszcz kupował paramenty liturgiczne i pod koniec XVII wieku wybudował ołtarze boczne w obydwu kościołach[67]. Jednak na czas jego posługi przypadł bardzo burzliwy okres w dziejach Prostyni. Objął on parafię zdziesiątkowaną i zubożałą po epidemii. Tragiczny był rok 1657, kiedy to Szwedzi napadli na Prostyń. Ograbili wtedy i zniszczyli dwie świątynie, a w kościele św. Anny zamordowali wikariusza ks. Marcjana Rybieńskiego[68]. Ksiądz Dmowski zdołał się uratować.

Kolejne lata jego proboszczowania były związane z troską o ograbione kościoły. Wiązały się z tym liczne procesy w sprawach majątkowych. W trosce o istnienie altarii zwrócił się do następców jej fundatorów, aby pełnili obowiązki związane z jej utrzymaniem. Nie spotkało się to z odzewem, więc sprawa trafiła do sądu i po szesnastu latach procesów doszło do ugody[69]. Oprócz tego ks. Walenty Dmowski miał kilka mniejszych procesów, które albo sam zakładał, albo był pozywanym[70]. Czas jego proboszczowania obfituje w sprawy sądowe związane głównie z kwestiami finansowymi, w których bądź to proboszcz, bądź

---

66 APPu, Księga Hipoteczna dóbr Kiełczew, sygn. 122; ADS, D-28, Ingrosatio Obligationis duorum mediorum Mansorum in Kielczowo Ecclesiae Prostinensi inscriptum et eiusdem intromissionis recognitte – 1658, s. 205-207v. APP, Akta najdawniejsze..., Termini Terrestres Celebrati... – 1531, nr 7.

67 ADS, D-46, Aprobationis Testamenti Ad. Reverendi Dmowski Parochum Prostinensem, s. 186v-188v.

68 ADS, D-28, Decanatus Vengroviensis, s. 379; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 62. Szerzej na ten temat jest w rozdziale nt. kościołów św. Anny, s. 185-187.

69 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Sokołów... – 1665 [akta dotyczące altarii], nr 2; ADS, D-34, Instigator contra Reverendum Dmowski Parochum Prostinensem, s. 412v-413v; ADS, D-45, Incorporatio Altaris B. V. Maria – 1665, s. 43v-58.

70 ADS, D-29, Nobilis Kosowski contra Reverendum Parochum Prostinensem – 1664, s. 47v-49v; tamże, Reverendum Parochum Prostinensem contra Maliszewskie – 1664, s. 65-65v; ADS, D-31, Inter Reverendum Dmowski Parochum Prostinensem et Ludovicum Rytel Decretum – 1668, s. 61v-62; tamże, Manifestatio Reverendum Dmowski Parochum Prostinensem – 1669, s. 69v-70; tamże, Inter Reverendum Dmowski et Nobilem Rytel mutua Quietatio – 1669, s. 93-93v; tamże, Nobilis Rytel – 1669, s. 140v-141; tamże, Bogusławska cum Parocho Prostinensi, s. 155v-156; tamże, Generosi Prostiński contra Parocho Prostinensi, s. 178-179; ADS, D-32, Reverendus Parochus Prostinensi contra Generosum Prostiński – 1672, s. 188-188v; tamże, Aperti Rothuli inquisitionis inter Generosum Prostiński et Reverendum Parochum Prostinensem – 1672, s. 188v-189v; tamże, Generosus Prostiński manifestatur – 1673, s. 195v-196, 197-197v, 206-206v; tamże, Aperti Rothuli inquisitionis Generosum Prostiński contra Reverendum Parochum Prostinensi – 1673, s. 221v-222; ADS, D-34, Vulnera Nobilis Rytelowski – 1679, s. 199v; AGAD, Akta Drohickie Grodzkie, seria II, t. 43, Parochi Prostinensi manifestatio – 1668, s. 1149; tamże, Prostinensis Parochus – 1668, s. 1149v-1150.

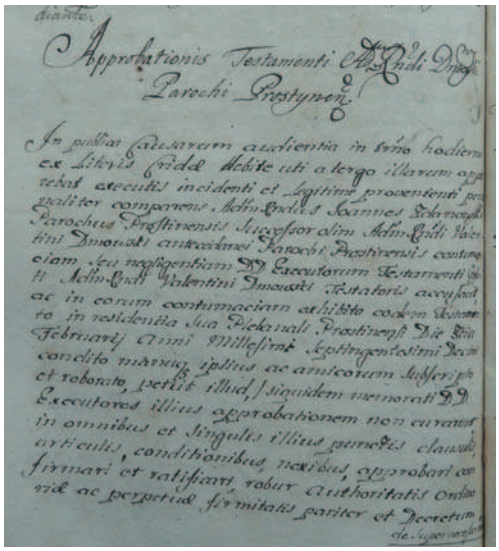

Testament ks. Walentego Dmowskiego – 1710 r.

Źródło: ADS, D-46, Aprobatio Testamenti Ad. Reverendi Dmowski Parochi Prostinensis – 1710, s. 186v-188v.

też kolatorzy dochodzili swych praw. Zdarzały się też przypadki znieważenia, czy zniesławienia, które rozpatrywano w sądzie. Jeden z procesów trafił nawet do Nuncjatury Apostolskiej, gdzie postanowiono na pewien czas ograniczyć ks. Dmowskiemu możliwość głoszenia kazań[71].

Jakkolwiek ks. proboszcz miał energiczny temperament, dbał o stronę prawną parafii. Jemu zawdzięczamy zachowanie się odpisów głównych dokumentów[72]. Ks. Walenty Dmowski zmarł w Prostyni w 1710 roku[73].

Z jego testamentu wynika, że umierając nie posiadał znacznego majątku, tym bardziej, że na skutek przejścia wojsk w wojnie północnej parafia prostyńska została spustoszona, co zawiera zapis testamentalny: „*zboża w stodołach niemasz, bo ie Moskiewska inkursya zabrała*”[74]. Należy przy tym podkreślić, że swemu następcy pozostawił w dobrym stanie kościoły i budynki parafialne.

13. Ks. Jan Józef Zdanowski, 1710–1722

Na probostwo prostyńskie przyszedł z Siemiatycz, gdzie był tymczasowym administratorem (*commendarius*)[75]. W przeciwieństwie do poprzednika prawie wcale się nie procesował. Jedynie w 1718 roku wytoczył sprawę kolatorom, związaną z tym, kto może prowadzić zajazd w Prostyni, czyli tzw. karczmę (każdy bowiem właściciel dóbr ziemskich miał w ich obrębie prawo propinacji[76],

71 ADS, D-31, Nobilis Rytel cum Reverendo Parocho Prostinensis – 1710, s. 148v.

72 ADS, D-149, Fundatio Prostinensi – 1511, s. 185v-188v.

73 ADS, D-46, Iuris Patronatus Ecclesiae Prostinensi – 1710, s. 148v.

74 Tamże, Aprobatio Testamenti Ad. Reverendi Dmowski Parochi Prostinensis – 1710, s. 186v-188v.

75 Tamże, Iuris Patronatus Ecclesiae Prostinensis – 1710, s. 148v-149; tamże, Aprobatio Testamenti Ad. Reverendi Dmowski Parochi Prostinensis – 1710, s. 186v.

76 W. Tatarczyk, *Opowieść o Podlasiu*, cz. II, Hajnówka 1999, s. 72-74. Propinacja było to wyłączne prawo właściciela dóbr ziemskich do produkcji i sprzedaży alkoholu w obrębie swych dóbr. W Polsce to prawo pojawiło się w XVI w., a rozpowszechniło w XVII w. Propinację zniesiono ostatecznie w zaborze pruskim w 1845, w Galicji w 1889, a w zaborze rosyjskim w 1898 r.

a w Prostyni zarówno proboszcz, jak i kolatorzy mieli ten przywilej). Spór nie został do końca rozstrzygnięty, ale z polecenia władz kościelnych proboszcz miał odbyć rekolekcje u Reformatów w Węgrowie[77].

Najwięcej informacji na temat ks. Zdanowskiego można zaczerpnąć z jego testamentu sporządzonego w 1722 roku, który dotrwał do współczesności w kilku odpisach[78]. Przed śmiercią ks. Jan przekazał 600 zł na rzecz parafii, zobowiązując proboszcza i jego następców, aby w każdy piątek była celebrowana w jego intencji Msza święta. Wyrazem jego życzliwości dla węgrowskich Reformatów było przekazanie im dwóch krów. Następca ks. Zdanowskiego na probostwie również nie był poszkodowany, bo otrzymał od niego dziesięć krów i piętnaście owiec oraz wszystkie książki, począwszy od brewiarza (książki dotrwały aż do II wojny światowej, kiedy to w 1944 roku zostały zniszczone wraz z biblioteką parafialną)[79].

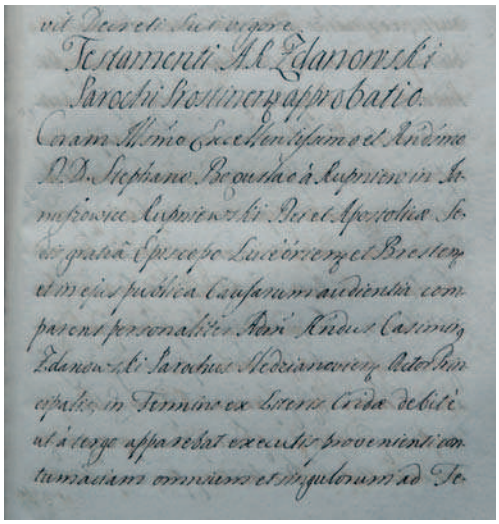

Testament ks. Jana Józefa Zdanowskiego
Źródło: ADS, D-51, Testamentum A. R. Zdanowski Parochi Prostinensi approbatio – 1722, s. 210-213v.

Z testamentu wynika, że jego rodzony brat, Kazimierz, był również kapłanem, a od 1721 roku proboszczem w Śledzianowie[80].

Ks. Jan Zdanowski zmarł w Prostyni w 1722 roku po dwunastu latach proboszczowania[81].

14. Ks. Adam Marcin Krassowski, 1722–1743

Urodził się w 1692 roku. Na prezbitera został wyświęcony w 1720 roku[82]. Do Prostyni przyszedł w 1722 roku z Kosowa, gdzie był altarzystą. W dekrecie

77 ADS, D-158, Decretum infra Adm Reverendum Zdanowski Parochum Prostinensem et Generosus Dłuskie ac Irzykowiczowie – 1718, s. 399-401.

78 APP, Akta najdawniejsze..., Testamenti Adm Rdi Zdanowski Parochi Prostinensi approbatio – 1722, nr 8; tamże, Testamenti Adm Rdi Zdanowski Parochi Prostinensi approbatio – 1722, nr 18; ADS, D-51, Testamentum A. R. Zdanowski Parochi Prostinensi approbatio – 1722, s. 210-213v.

79 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 67.

80 Por. ADD, APŚle, I/B/III, 1706–1726, Akta Chrztów parafi Śledzianów, s. 609.

81 ADS, D-51, Testamentum A. R. Zdanowski Parochi Prostinensi approbatio – 1722, s. 210-213v.

82 ADS, D-130, Status Ecclesiae Parochialis Prostinensis – 1729, s. 180-180v: „Parochus huic →

nominacyjnym ks. bp Stefan Rupniewski zaznacza, że jest on gorliwym kapłanem o dobrych obyczajach, dlatego przychylając się do prośby kolatorów, może posłać go do sanktuarium prostyńskiego słynącego cudami (dosł. „*Loco miraculoso*")[83].

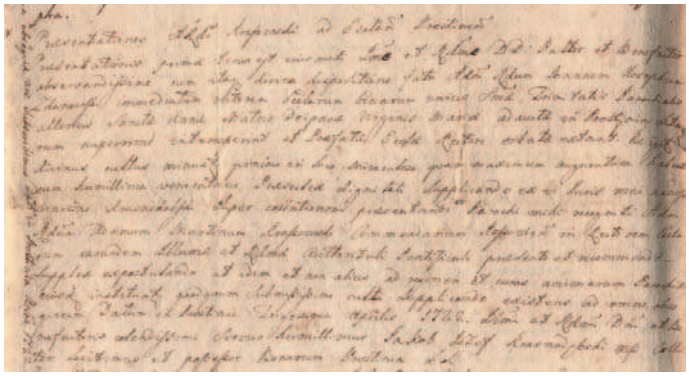

Dokument Prezentacyjny ks. Adama Marcina Krassowskiego na urząd proboszcza w Prostyni

Źródło: APP, Akta najdawniejsze..., Praesentationis A. R. Krassowski ad Ecclesiam Prostinensem – 1722, nr 18.

Nowy proboszcz na miarę możliwości troszczył się o świątynie prostyńskie, o czym świadczą inwentarze z lat 1729[84] i 1737[85]. Ksiądz Krassowski rozwijał kult Trójcy Przenajświętszej i ruch pielgrzymkowy, czego dowodem są liczne wota pozostawiane jako świadectwo otrzymanych łask. Jego praca nie była łatwa, a to z powodu ubóstwa ludności i niewielkiej liczby parafian, która wahała się w granicach czterystu osiemdziesięciu osób[86]. Kościoły, choć dobrze wyposażone w paramenty liturgiczne, wymagały gruntownego remontu, który został częściowo wykonany, ale jeszcze wiele pozostało do zrobienia. Ponadto był to okres klęsk żywiołowych i słabych urodzajów. Wpłynęło to również na prostyńską szkołę, która wówczas podupadała[87].

Za czasów tego proboszcza istniał zajazd parafialny, prowadzony – jak to zazwyczaj bywało – przez osobę wyznania mojżeszowego[88].

← Ecclesiae Ad Reverendus Martinus Krassowski aetatis annorum Triginta septem Sacerdos annis novem ab Illustrimo Załuski ordinatus ad beneficium anter. Praesens per Illustrimum modernum die Vigesima Sexta augusti anno Domini 1722 instituitquae". Por. ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121v. Drugi dokument podaje nieco inne dane niż pierwszy. W takiej sytuacji podana jest wersja ze starszego dokumentu, tym bardziej, że w późniejszym występuje błąd co do imienia. W tym dokumencie są zapiski innym charakterem pisma, niekoniecznie z roku wizytacji – 1737.

83 APP, Akta najdawniejsze..., Praesentationis A. R. Krassowski ad Ecclesiam Prostinensem – 1722, nr 18; por. APP, Akta najdawniejsze..., Institutio ad Ecclesiam Prostinensem A. R. Krassowski – 1722, nr 22; tamże – O taką nominatę prosili nastepujący kolatorzy: Jan Biedrzycki, Marcin Dłuski i Jakub Józef Krasnodębski.

84 ADS, D-130, Status Ecclesiae Parochialis Prostinensis – 1729, s. 180-180v.

85 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121v.

86 ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis, s. 360.

87 Ks. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 67.

88 ADS, D-130, Status Ecclesiae Parochialis Prostinensis – 1729, s. 180v: „In haec Parochia unus Iudeus in Taberna plebanali".

Ks. Adam Marcin Krassowski zmarł w Prostyni w 1743 roku po dwudziestu jeden latach duszpasterzownia w tej parafii[89].

15. Ks. Adam Szańkowski, 1743–1753

Urodził się w 1705 roku. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1739 roku, mając 34 lata. Kiedy w 1743 roku przyszedł do parafii Prostyń trzeba było kontynuować prace poprzednika, tzn. odnawiać kościoły, głównie św. Anny i zająć się szkołą[90]. Podczas wizytacji kanonicznej zobowiązany został do restauracji obiektów sakralnych będących w słabym stanie oraz wznowienia funkcjonowania szkoły[91]. Wiadomo skądinąd, że mając żywiołowy temperament wiele kwestii dotyczących głównie spraw materialnych chciał rozwiązywać na drodze prawnej. Tak było w jego poprzedniej parafii, gdzie miał procesy ze swymi braćmi[92] i nie inaczej w Prostyni, gdzie problemy powstawały w relacjach z kolatorami. Najwięcej procesował się z Mikołajem Bobrownickim[93] i Walentym Zarębą[94]. Władza diecezjalna miała również pewne zarzuty wobec ks. Szańkowskiego, dotyczące beneficjum i jego postawy kapłańskiej[95].

---

89 ADS, D-72, Adm. Reverendus Szańkowski ad Ecclesiam Prostinensem Institutionis – 1743, s. 29.

90 Tamże. Niewiele brakowało aby proboszczem prostyńskim został mansjonarz z Radzynia, ks. Maksymilian Broszkowski. Zob. ADS, D-72, Adm Reverendus Broszkowski Mansionarius Radzynensi Praesentatus Parochus ad Ecclesiam Prostinensem cum Adm Reverendo Szańkowski Parocho Prostinensi – 1743, s. 33-34.

91 ADS, D-156. Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360: „Rector Ecclesiae huius Adm Reverendus Szańkowski aetatis 38 ordinatus ad Ecclesiam Gorecensiem anno 1739 Institutus anno 1743 ad praesens ad Beneficium Prostinensis. In hac villa extant Ecclesiae due vetustate una Parochialis Ssmae Trinitatis, altera S. Annae, ambe indigent reparatione maximae tectorum [...] Scholam Puerorum ad Ecclesiam reperit".

92 ADS, D-70, Generosi Szańkowscy fratre contra Adm Reverendus Szańkowski Commendarium Gorecensem protestant – 1740, s. 30-31; ADS, D-71, Generosi Szańkowscy actores cum Adm Reverendus Szańkowski Vicario Gorecensem Cittato – 1741, s. 18v-19v; ADS, D-79, Adm Rndus Szańkowski actt cum nobilibus Szańkowskie citt., s. 182v.

93 ADS, D-72, Adm Rndus Szańkowski Parochus Prostinensis Actor cum Mgco Nicolao Bobrownicki Pocillatore Czernichoviensi Cittarne agrorum pratorum ac aliorum rerum – 1745, s. 278-278v; tamże, Instigator Iudicii Actor cum eodem Adm Rndus Szańkowski Parocho Prostinensi Citt. Ocasione ruinationis Beneficii ac aliarum rerum – 1745, s. 279-280; ADS, D-76, Magcus Nicolaus Bobrownicki Pocillator Czernichoviensi Bonorum Prostynia obligatorius Possessoris contra R. Adamum Szańkowski protestatur – 1745, s. 32-32v; tamże, Mcus Nicolaus Bobrownicki Pocillator Czernichoviensi Bonorum Prostynia obligatorius Possessor contra Adm Rndum Szańkowski protestatur – 1745, s. 49-49v; tamże, Magcus Bobrownicki contra Adm Rndum Szańkowski protestatur – 1745, s. 64v; ADS, D-77, Magcus Bobrownicki actor cum R. Szańkowski cittatum – 1746, s. 51v-52v; tamże, Magcus Bobrownicki actor contra Rndo Szańkowski – 1747, s. 279v-281; ADS, D-158, Hic Sequntur Documenta Ecclesiam Parochialem Prostinensem commorantes, s. 403, 404, 407-408, 409v-418v.

94 ADS, D-72, Idem Actor cum Gnoso Zaręba Administratore Bonorum Prostinensium – 1745, s. 278v-279; tamże, Idem Actor cum Gnoso Zaręba Administratore Bonorum Prostinensium ac aliis ocasione violentiam – 1745, s. 295-296.

95 →

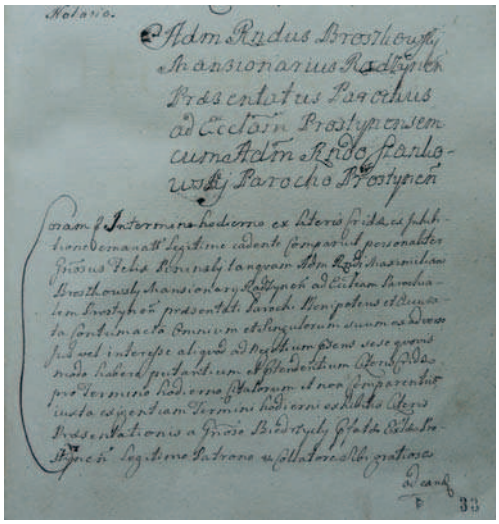

Dokument dotyczący prezentacji ks. Adama Szańkowskiego na urząd proboszcza parafii Prostyń – 1743 r.

Źródło: ADS, D-72, Adm Reverendus Broszkowski Mansionarius Radzynensi Preaesentatus Parochus ad Ecclesiam Prostinensem cum Adm Reverendo Szańkowski Parocho Prostinensi, s. 33-34.

Ksiądz Szańkowski był jednym z proboszczów, którzy mieli najwięcej spraw sądowych. Nie wszystkie oczywiście wychodziły na jego korzyść. Raz został posłany w ramach ekspiacji na miesiąc do seminarium janowskiego w celu odbycia rekolekcji. W 1749 roku popadł w kary kościelne i nie był w parafii podczas misji prowadzonych przez misjonarzy z Siemiatycz[96].

Faktycznie pełnił urząd proboszcza, ale zastępowali go inni księża, głównie Reformaci z Węgrowa[97]. Wtedy istniał tam dość prężny klasztor. W II połowie XVIII wieku zakonna wspólnota liczyła piętnastu kapłanów, siedmiu kleryków i siedmiu braci[98]. Nic więc dziwnego, że im zlecono posługę duszpasterską w Prostyni (o licznych związkach tej parafii z zakonnikami świadczy i to, że jeszcze w XIX wieku znajdował się w kościele prostyńskim *Brewiarz do Choru Reformacki*)[99]. Dokumenty wspominają, że ks. Szańkowskiego zastępowali m.in. tacy kapłani, jak: ks. Antoni Kapica[100], ks. Maciołowski[101] oraz ks. Koroski, który omyłkowo

---

95 ADS, D-72, Instigator Iudicii Actor cum eodem Adm Rndo Szańkowski Parocho Prostinensi Citt. Ocasione ruinationis Beneficii ac aliarum rerum – 1745, s. 279-280; tamże, Instigator Iudicii Actor cum Adm Rndo Szańkowski Parocho Prostinensem ratione certarum inconvenientiarum – 1745, s. 280v-281v; ADS, D-77, Instigator Iudicii Actor cum Adm Rndo Szańkowski citt ratione homicidii – 1747, s. 204-205; tamże, Instigator Iudicii Actor cum A. R. Szańkowski cittato – 1747, s. 227-227v; tamże, Instigator Iudicii Actor cum Rndo Szańkowski Parocho Prostinensi ratione homicidii – 1747, s. 278v-279v; tamże, Instigator Iudicii Actor cum A. Rndo Szańkowski Parocho Prostinensi ratione homicidii – 1747, s. 298v-300v. W związku z powyższą sprawą ks. Adam Szańkowski został posłany na miesiąc do seminarium janowskiego w celu odbycia rekolekcji.

96 AMK, Liber Misionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 112/1749: „Parochus pro tunc institutur ad haec Ecclesias erat R. D. Szankowski, sed propter lietes cum Collatores quasi alienatus, censuris immodatus aberat".

97 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 67-68.

98 Ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 372, 401-402.

99 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 69v.

100 AMK, Liber Misionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 112/1749: „Cuius vices gerebat R. D. Antonius Kapica Officiosus Commendarius".

101 →

został nazwany w jednym z dokumentów proboszczem prostyńskim, choć pełnił jedynie obowiązki proboszcza[102].

Pozytywnym aspektem pracy ks. Szańkowskiego było to, że za jego czasów miały miejsce w Prostyni misje prowadzone przez wspomnianych Misjonarzy Lazarystów z Siemiatycz[103]. Ponadto kolator Barnaba Suchodolski tak zaangażował się w sprawy parafialne, że w 1750 roku ufundował nowy kościół św. Anny[104]. Oprócz tego zakupił wielki dzwon[105]. Tak więc mimo wielu problemów w okresie tego proboszczowania parafia zyskała nową świątynię.

Ks. Adam Szańkowski został przeniesiony z Prostyni w 1753 roku[106]. W dokumentach z 1775 roku jest wspominany jako proboszcz z Malowej Góry[107].

16. Ks. Antoni Wyrzykowski, 1753–1775

Pochodził z miejscowości Wyrzyki[108]. Na probostwo prostyńskie został mianowany w 1753 roku na prośbę kolatora Wawrzyńca Suchodolskiego[109]. Gdy przyszedł do parafii, gorliwie rozpoczął pracę duszpasterską. Szczególną uwagę zwracał na służbę Bożą. Odnowił chór kościelny, zadbał o to, aby w świątyni były nowe organy oraz paramenty liturgiczne[110]. Nawet w swym testamencie przeznaczył odpowiednią sumę na restaurację starych kielichów mszalnych[111]. Ksiądz Wyrzykowski rozwijał kult Trójcy Przenajświętszej, o czym świadczą liczne wota[112]. Dbając o rozwój duchowy parafii, wraz z kolatorami zaprosił księży lazarystów, aby prowadzili Misje święte w latach 1762 i 1770[113].

---

101 ADS, D-158, Hic Sequntur Documenta Ecclesiam Parochialem Prostinensem commorantes, s. 409v: „[...] x Maciołowski tam mieszkał będąc komendarzem na ten czas [1745 r.]".

102 Tamże, s. 417: „Ze strony Imci Xiędza Koroskiego Plebana Prostyńskiego [...]", s. 417.

103 AMK, Liber Misionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 112/1749.

104 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... 1775, nr 12.

105 ADS, D-158, Hic Sequntur Documenta Ecclesiam Parochialem Prostinensem concernentes, s. 409v.

106 ADS, D-81, Institutio A. Rndi Wyrzykowski ad Ecclesiam Prostinensem – 1753, s. 176-176v.

107 ADS, D-85, Negotium aprobationis testamenti Adm Rndi Antoni Wyrzykowski Parochi Prostinensi – 1775, s. 400v.

108 Tamże, s. 400-400v.

109 ADS, D-81, Institutio A. Rndi Wyrzykowski ad Ecclesiam Prostinensem – 1753, s. 176-176v; por. ADS, D-85, Negotium Institutionis Adm Rndi Andrea Obrokczyński ad Ecclesiam Prostinensem – 1775, s. 395v-396.

110 ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 535: „Pozytewow dwa szkatulnych ieden większy zły zruynowany, drugi mnieyszy przez nieboszczyka Xdza Wyrzykowskiego Plebana tuteyszego sporządzony".

111 ADS, D-85, Negotium aprobationis testamenti... – 1775, s. 400-400v.

112 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12.

113 AMK, Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 207/1762; AMK, Liber Missionum in Domo Varsaviensi (1741–1840), nr 184/1770.

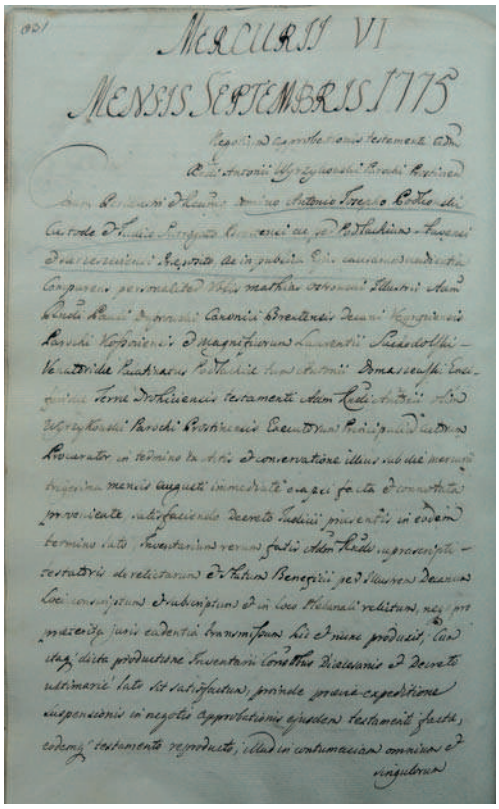
Mercurii VI
Mensis Septembris 1775

Testament ks. Antoniego Wyrzykowskiego
Źródło: ADS, D-85, Negotium aprobationis testamenti... – 1775, s. 398-401v.

W 1766 roku dziedzice ze Złotek, Kossowscy, wytoczyli mu proces, zarzucając, że za ostro piętnował niemoralne życie niektórych członków tej rodziny, i to publicznie, co wywołało wzburzenie w świątyni[114]. Wyrok sądu był taki, że Tomasz Kossowski, niesłusznie zakłócający spokój w kościele, miał przeprosić proboszcza i wynagrodzić zgorszenie ofiarą na rzecz świątyni[115].

Osobowość księdza Wyrzykowskiego ukazuje poniekąd jego testament, w którym zadbał nie tylko o brata i siostrę, ale również o to, aby sprawiedliwie wynagrodzono tych, którzy opiekowali się nim podczas choroby lub byli u niego na służbie[116]. Nie zapomniał także o Seminarium Duchownym w Janowie. Przekazał odpowiednie fundusze Reformatom z Węgrowa i swemu następcy, aby sprawowano Msze święte w jego intencji. Zadecydował również o sprzedaży własnej ziemi, a za uzyskane finanse polecił kolatorom zamówić Msze święte za jego duszę[117]. Zmarł w 1775 roku i został pochowany według swej woli w krypcie kościoła Trójcy Przenajświętszej[118].

114 ADS, D-87, Pro Gnosis Kossowskie Actoribus, contra Rndus Wyrzykowski Curatum Prostinensem et Zascienski applicatum Sterdynensem: Citatos – 1766, s. 226v-227; tamże, Pro Gnosis Kossowskie Actoribus, contra Adm Rndos Wyrzykowski et Zaścieński Citates – 1766, s. 231-231v; tamże, Pro GG Kossowskie Actt, contra Adm Rndos Antonium Wyrzykowski Curatum Prostinensem et Franciscum Zascienski Vicarium Sterdynensem Citatos – 1766, s. 233v-234.

115 Tamże, Pro GG Kossowskie Actt, contra Adm Rndos Antonium Wyrzykowski Curatum Prostinensem et Franciscum Zascienski Vicarium Sterdynensem – 1767, s. 237-238.

116 ADS, D-85, Negotium aprobationis testamenti... – 1775, s. 398-401v.

117 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in castro Livensi Feria Tertia post Festum Sancti Martini Pontificis proxima. Anno Domini Millesimo Septingentesimo Quingentesimo Quinto, nr 8; por. ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 533

118 ADS, D-85, Negotium aprobationis testamenti... – 1775, s. 399v: „Ciało zaś moie iako z Ziemi poczęte iest tak aby Ziemi oddane było y pochowane w tymże Kościele Świętey Troycy [...]".

Lazaryści prowadzący Misje święte w 1762 roku tak scharakteryzowali postawę kapłańską ks. Antoniego Wyrzykowskiego: prawdziwie dobry pasterz dusz – „*vere Bonus Pastor animarum*” [119].

17. Ks. Andrzej Obrokczyński, 1775–1792

Objął parafię we wrześniu 1775 roku[120]. Gorliwie zajął się sprawami budowlanymi i z powodzeniem je prowadził. W 1786 roku mógł już cieszyć się znacznymi osiągnięciami, co zaznaczył w inwentarzu: „*Dzwonnica u S. Troycy y Parkan około Kościoła Święty Anny częścią za jałmużnę zebraną tudzież za pomocą parafianów y Expensem moim własnym wybudowane zostały. Plebania stara że do pomieszkania niezdatna była iako też y inna budowla ze wszystkim upadająca przeto własnym moim expensem wybudowałem plebanią o dwu izbach z alkierzami, tudzież stodół dwie, sopę, chlewy, sklepy inne budowle [...]*” [121].

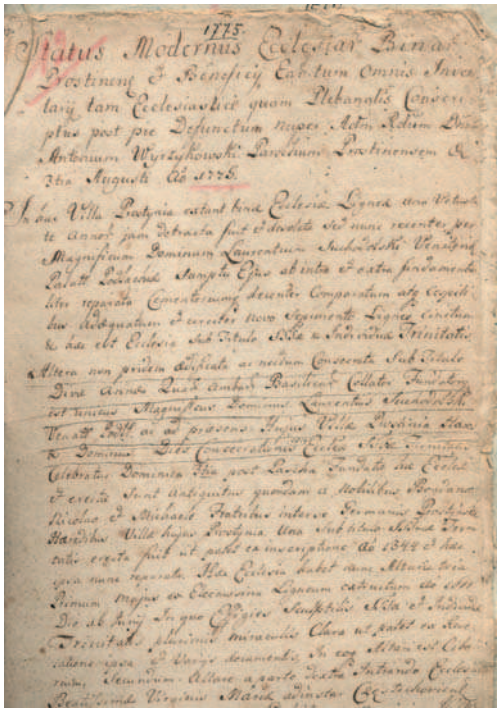

Opis parafii za czasów ks. Andrzeja Obrokczyńskiego
Źródło: APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12.

Oprócz tego zbudował szpitalik o dwóch pomieszczeniach i zadbał o jego wyposażenie[122]. Za czasów ks. Obrokczyńskiego przybyło w parafii dość dużo paramentów liturgicznych, szczególnie ornatów i kap w różnych kolorach. Prace na płaszczyźnie materialnej starał się łączyć z duszpasterstwem. O wzroście kultu Trójcy Przenajświętszej świadczy fakt, że za jego proboszczowania zwiększyła się liczba wotów zawieszonych przez piel-

119 AMK, Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 207/1762.
120 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... 1775, nr 12. O kolejnych proboszczach i wikariuszach z lat 1776–1825 wiele cennych informacji zawiera: ADD, ADzW, Kongregacje dekanalne 1776–1825, sygn. 29.
121 ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 535-536.
122 ADS, D-138, Stan teraźnieyszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 13v; ADS, D-156, Stan dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593 v.

grzymów (z 127 do 157). Nie omieszkał również zaprosić księży lazarystów z Siemiatycz, aby w 1781 roku poprowadzili Misje[123]. Kłopoty wystąpiły w relacjach z jednym z wikariuszy[124]. Ks. Andrzej Obrokczyński, odchodząc z parafii w 1792 roku, pozostawił po sobie znaczny wkład pracy[125].

18. Ks. Maciej Bieliński, 1792–1798

Urodził się w 1739 roku w Bielanach Borysach w parafii Rozbity Kamień. Uczył się w Węgrowie, a następnie w Warszawie, gdzie wstąpił do Seminarium Duchownego. Święcenia kapłańskie przyjął w 1764 roku. Należał do Instytutu Braci Bartoszków. Wikariuszem był osiem lat w Wisznicach, siedem lat w Sokołowie Podlaskim i siedem lat w Kamieńcu, a następnie sześć lat altarzystą w Miedznie. Stąd w 1792 roku przybył na probostwo do Prostyni[126]. O ile zabudowania gospodarcze i plebanię zastał w dobrym stanie, to kościół parafialny, wybudowany jeszcze w 1511 roku, chylił się ku upadkowi i wymagał generalnego remontu albo rozbiórki. Po sześciu latach proboszczowania ks. Bieliński doszedł do wniosku, że nie może podjąć się tego dzieła i przeszedł do sanktuarium Matki Bożej w Miedznie (1798––1806). W nowej parafii w 1802 roku

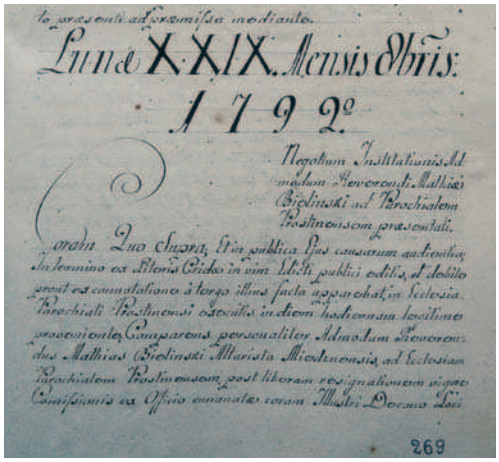

Nominata ks. Macieja Bielińskiego na proboszcza w Prostyni

Źródło: ADS, D-94, Negotium Institutionis Admodum Reverendi Mathiae Bieliński ad Parochialem Prostinensem praesentati – 1792, s. 269-269v.

123 AMK, Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 303/1781.

124 ADS, D-94, Pro Fiscali Promotore Oficii actore contra Reverendum Andream Leszczyński ad Ecclesiam Parochialem Prostinensem comorantem Presbyterum Citatum – 1790, s. 64-65; tamże, Pro Fiscali Promotore Oficii actore contra Admodum Andream Obrokczyński Parochum Prostinensem Citatum – 1790, s. 65-66v; tamże, Pro Fiscali Promotore Oficii actore contra Admodum Reverendos Andream Obrokczyński Parochum et Andream Leszczyński adscitum Vicarium Ecclesiae Prostinensis Citatos – 1790, s. 79-80; tamże, Pro Fiscali actore contra Admodum Reverendum Andream Obrokczyński Parochum Prostinensem Citatum – 1790, s. 99v-101v.

125 ADS, D-156, Stan dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593v.

126 ADS, D-94, Negotium Institutionis Admodum Reverendi Mathiae Bieliński ad Parochialem Prostinensem praesentati – 1792, s. 269-269v; ADS, D-156, Stan dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593; *Ordo Officii Divini ac Missarum ad usum dioecesis Luceoriensis et Brestensis pro Anno 1794*, s. 59; ADD, ADzW III/I/1, Descriptio Ecclesiae Parochialis Miedznensis et Rerum ad Eccle- →

miał miejsce pożar świątyni, dlatego w 1803 roku wraz z kolatorami wzniósł nowy kościół[127].

W jednym z dokumentów ks. Maciej Bieliński jest wzmiankowany jako kapłan odznaczający się pokorą, cierpliwością i pobożnością[128].

19. Ks. Paweł Langa, 1798–1819

Urodził się w Tykocinie w 1767 roku. Seminarium kończył w Kielcach i Warszawie. W wieku dwudziestu trzech lat przyjął święcenia kapłańskie z rąk ks. bp. kijowsko-czernichowskiego Kacpra Cieciszewskiego. Należał do Instytutu Księży Bartoszków. Przez ponad rok pracował w Węgrowie, a następnie przez sześć lat w Kosowie. Do Prostyni przyszedł w 1798 roku.[129] Energicznie zajął się budową nowej świątyni i duszpasterstwem[130]. Rok po objęciu probostwa zdecydował się rozebrać kościół parafialny i w 1802 roku rozpoczął budowę nowego, murowanego (w tym czasie służba Boża była sprawowana w kościele św. Anny). Prace przy budowie świątyni posuwały się dość szybko. W 1811 roku okazały budynek kościelny stał już w stanie surowym. Było to możliwe dzięki wielu ofiarodawcom i niezwykłej gorliwości młodego proboszcza. W protokołach konferencji dekanalnych z lat 1802–1812 często pojawia się wzmianka, że proboszcz prostyński jest nieobecny z powodu budowy kościoła, „*tak że nawet ruszyć się nie może*”[131]. Jego gorliwość i zaangażowanie podkreślił biskup Skarszewski w protokole powizytacyjnym[132].

Nowa świątynia tymczasowo była pokryta słomą i gdy w 1812 roku uderzył w nią piorun, dach spłonął i pozostały osmalone ściany[133]. Bardzo

---

← siam pertinentium – 1804. [Do inwentarza dołączona jest tabela z informacjami nt. księży pracujących w parafii]: „Mathias Bieliński Parochus natus in Bielany Borysy Parochiae Rozbicensis annorum vitae 65. Ordinatus ad mensam Claericorum Saecularium in Comuni Viventium anno 1764. In vicariatu circa Ecclesiam Visnicensem annis octo. In vicariatu circa Ecclesiam Sokolowiensem anni septem. In vicariatu circa Ecclesiam Camenecensem anni septem. Parochus exitit in Prostynia annis sex. Nunc in Miedzna parochus annis septem exit”; por. ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznej...*, s. 77-78.

127 Ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznej...*, s. 77-78.

128 ADD, ADzW III/I/1, Descriptio Ecclesiae Parochialis Miedznensis et Rerum ad Ecclesiam pertinentium – 1804: „Virtutes eius praecipuae: humilitas, patientia, pietas”.

129 ADD, ADzW III/I/1, Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1798. Do inwentarza parafialnego dołączona jest tabela z 1804 r. zawierająca informacje nt. duszpasterzy prostyńskich.

130 APP, Akta najdawniejsze..., nr 120. Tamże, Actum in Domo Plebanali Prostinensi.... – 1799, nr 19.

131 ADD, ADzW/29, Kongregacje dekanalne z lat 1802–1812.

132 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25: „Dedit iam Admodum Rndus Paulus Langa Curatus in Prostinia specimen zeli sui pro Gloria Dei, qui spatio novem annorum ex pura Eleemosyna, loco labentis ligneo Ecclesiae novam ex latere cocto non sine magna impensa extrucendamad tectum noquae curavit”. Por. APP, Akta najdawniejsze..., Decretum Reformationis in Visitatione Generali pro Ecclesia Parochiali Prostinensi – 1811, nr 23.

133 →

trudno było parafianom pogodzić się z tym faktem. Jeszcze trudniej proboszczowi, który dziesięć lat poświęcił dla tego dzieła. Pożar kościoła ks. Paweł Langa przeżył bardzo boleśnie, co wpłynęło nawet na charakter jego pisma, które stało się mało czytelne, a wcześniej było wzorem kaligrafii (dopiero w 1860 roku kościół został odbudowany i poświęcony).

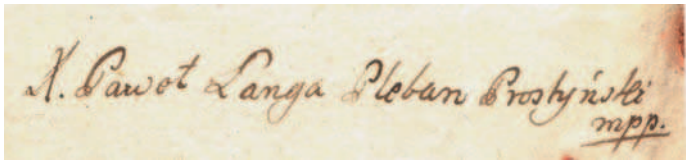

Podpis ks. Pawła Langi
Źródło: APP, Akta najdawniejsze, Umowa między ks. Pawłem Langą a kolatorką Franciszką Suchodolską... – 1801, nr 22.

Ksiądz Langa wpisuje się w grono najbardziej gorliwych duszpasterzy parafii Prostyń. Jego praca, choć skoncentrowana na budowie świątyni, przebiegała sprawnie także na innych płaszczyznach, m.in. z kilku archiwów został zrobiony wyciąg dokumentów dotyczących parafii Prostyń, który przetrwał do naszych czasów[134]. Dzięki temu wyjaśniła się sprawa granic parafii, szczególnie przy wątpliwościach i sporach prowadzonych przez wieki w kwestii wioski Maliszewa[135]. Świadectwem jego troski o duszpasterstwo jest fakt, że do współpracy zaangażował dwóch kapłanów z tego samego co on instytutu: ks. Piotra Pieczanowskiego i ks. Michała Zembrowskiego[136]. Jego relacje z parafianami były bardzo życzliwe, czego dowodem są liczne wzmianki w dokumentach oraz szybko postępująca budowa świątyni[137].

Ks. Paweł Langa zmarł w 1819 roku, mając 52 lata[138]. Jego wolą było, aby po śmierci został pogrzebany pod wejściem do kościoła, żeby wszyscy przechodzili po jego grobie[139].

Jego dwudziestoletnie proboszczowanie w Prostyni było naznaczone gorliwą pracą i krzyżem.

---

133 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia – 1835, s. 67.
134 APP, Akta najdawniejsze.
135 AAL, Rep. 60/X/29, Akta ks. Pawła Langa, Plebana Prostyńskiego, przeciwko Franciszkowi Domaszewskiemu rządcy wsi Nowej Maliszewy, o samowolę i gwałty – 1812 r.
136 APP, Akta najdawniejsze, Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25.
137 ADS, D-146 II, Ecclesia Parochialis Prostinensis secundum situm et stalum suum tempore visitationis decanalis in 17Xbris peractae descripta 1809, Parochus et Parochiani, s. 86-86v.
138 ADS, D-120, Institutio Adm Rndi Ignatii Woiewódzki ad Ecclesiam Parochialem Prostinensem – 1819, s. 7v-8v.
139 Ks. S. Obłoza, *Pamiatłęa z Prostyni...*, s. 75-76.

20. Ks. Ignacy Wojewódzki, 1819–1856

Urodził się w 1791 roku na Podlasiu. Został kapłanem mając, tak jak poprzednik, dwadzieścia trzy lata[140]. Po pięciu latach pracy duszpasterskiej, m.in. jako prefekt szkoły węgrowskiej, w 1819 roku został mianowany proboszczem prostyńskim[141]. O stanie parafii i obiektów sakralnych za czasów jego

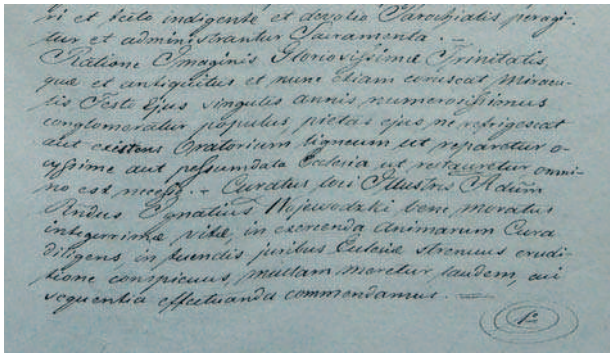

Fragment protokołu wizytacji kanonicznej z 1835 r., wystawiający bardzo dobre świadectwo ks. Ignacemu Wojewódzkiemu

Źródło: ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 76.

proboszczowania dowiadujemy się głównie z inwentarza sporządzonego przy okazji wizytacji kanonicznej w 1835 roku[142]. Na podstawie tego i innych dokumentów widać, że nie podjął się budowy, a właściwie podniesienia z ruin kościoła parafialnego, ale troszczył się o to co zastał. Być może władza diecezjalna liczyła na to, że bardziej zajmie się kwestią budowlaną, dlatego został do Prostyni posłany młody, zaledwie dwudziestoośmioletni kapłan. Przełożeni ks. Wojewódzkiego zachęcali go, aby w miejscu słynącym cudami stanęła świątynia „z prawdziwego zdarzenia”[143]. W tym bowiem czasie w dalszym ciągu sprawowano służbę Bożą w małym kościółku św. Anny. Dokończenie budowy kościoła murowanego nie było jednak łatwe z kilku powodów. Polska

140 ADS, D-120, Institutio Adm Rndi Ignatii Woiewódzki ad Ecclesiam Parochialem Prostinensem – 1819, s. 7v-8v; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 74v-75: „Parochus Ignatius Woiewódzki in Regno Poloniae Palatinatu Podlachiae natus anno 1791. Ad sacerdotium promotus anno 1814. Ad Parochiale Beneficium institutus anno 1819. Ab Illustrimo Francisco Remigio Zambrzycki Episcopo Dardancensi ordinatus”; *Ordo Officii Divini ad usum dioecesis Podlachiensis pro Anno Domini 1835*, s. 69.

141 ADD, ADzW/29, Kongregacja dekanalna z 1817 r.

142 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 67-77v.

143 Tamże, s. 77v: „Regimen et devotum populum sub [tutelam] curatelam Sanctissimae Trinitatis confucientem hoc quae sine miraculis insignem Imaginem Eius invisentem plenis zeli adhortationibus excitando. Excemploquae Praedecessoris Sui propriis minime parcendo sumptibus Ecclesiam muratam finiendam fuerit admisus – Cui oportunam impertimur facultatem collocandi hoc ingressum Oratorii Carbonam bone clausam cum inscriptione: Tu się składa pobożna Ofiara na ukończenie Kościoła murowanego Prostyńskiego”.

w tym czasie była pod zaborami, ponadto sytuacja materialna ludności była dość ciężka, tym bardziej, że w latach 30. i 50. epidemie nawiedzały te okolice[144]. W takiej sytuacji proboszcz nie podjął się dokończenia dzieła swego poprzednika. Skądinąd wiadomo, że jako kapłan dobrych obyczajów był on gorliwym duszpasterzem, pogłębiał swą wiedzę i cieszył się pozytywną opinią wśród współbraci[145]. Przykładał się do wzorowego prowadzenia ksiąg parafialnych, czego dowodem są akta ochrzczonych z lat 1826–1850 pisane wzorowym pismem kaligraficznym.

Ks. Ignacy Wojewódzki zmarł w Prostyni 25 I 1856 roku po trzydziestu siedmiu latach proboszczowania[146].

21. Ks. Franciszek Andrzej Pogorzelski, 1856–1879

Urodził się 3 XII 1811 roku w Krzymoszach jako syn Kazimierza i Marianny z d. Lipińskiej. Po szkole w Węgrowie wstąpił do seminarium janowskiego. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1839 roku. Następnie był wikariuszem w Skrzeszewie (1839–1851)[147], Prostyni (1851–1853)[148], administratorem w Wodyniach (1853–1855), wikariuszem w Kosowie (1855–1856). Na probostwo prostyńskie został prezentowany przez kolatora Kazimierza Łagiewnickiego w 1856 roku.

Jedną z największych jego zasług było podniesienie z ruin kościoła parafialnego, który spłonął w 1812 roku. Odbudowę prowadzono w latach 1858––1860. Odpust Trójcy Przenajświętszej w 1860 roku obchodzono już, za zgodą Konsystorza, w nowym kościele[149].

Ks. Franciszek Pogorzelski dbał o dokumentację praw i przywilejów parafii. Na jego prośbę Konsystorz przesłał odpis protokołu wizytacji kanonicznej z 1811 roku przeprowadzonej przez bp. Skarszewskiego[150]. Nie obyło się jednak bez procesów z niektórymi parafianami. W trakcie załatwiania spraw

144 MBW, T. Wyszomirski, Z przeszłości Węgrowa [fragmenty], mps, s. 60, 65; MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 217.

145 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 76: „Curatus loci Illustris Adm Rndus Ignatius Wojewodzki, bene moratus integerrimae vitae, in exercenda animarum Cura diligens, in sciendis juribus Ecclesiae strenuus eruditione conspicuus, multam meretur laudem [...]".

146 *Ordo Officii Divini... – 1857*, s. 13.

147 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859.

148 Por. APP, Akta ochrzczonych 1852–1864, nr 10/1853; Zob. także *Ordo Officii Divini... – 1852*, s. 13.

149 ADS, D-110, Dziennik korespondencji – 1860, s. 125v-126.

150 Tamże, s. 117.

sądowych czasem zastępowali go w pracy duszpasterskiej inni kapłani. I tak w 1861 roku pomagał mu w pełnieniu obowiązków proboszcza ks. Józef Wyszyński[151]. Na skutek nadmiernej skłonności do procesowania się, ks. Pogorzelski został przez władze diecezjalne skierowany w 1863 roku na miesięczne rekolekcje do Dominikanów w Janowie Podlaskim. Trudności występowały także we współpracy z wikariuszami, szczególnie z ks. Jakubem Izdebskim, który *de facto* był niezrównoważony psychicznie i wymagał ciągłej opieki[152].

W 1876 roku ks. Pogorzelski na skutek wypadku został sparaliżowany i pod koniec życia nie mógł nawet mówić. Od 1877 roku wyręczał go w pracy ks. Leon Przesmycki, a ks. Franciszek przebywał w parafii jako rezydent[153]. Ks. Pogorzelski zmarł w Prostyni 19 III 1883 roku[154].

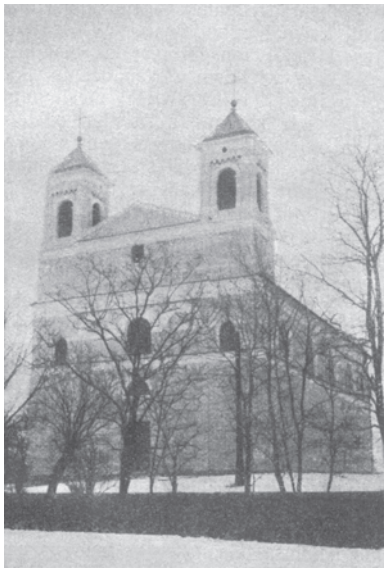

Kościół Trójcy Przenajświętszej podniesiony z ruin w 1860 r., staraniem m.in. ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego
Źródło: Ks. B. Turski, *Pamiątka z Prostyni. Całkowity dochód na polichromię kościoła w Prostyni*, Warszawa 1932, s. 65.

22. Ks. Leon Przesmycki, 1879–1890

Urodził się 14 III 1835 roku w Sokołowie Podlaskim jako syn Piotra i Barbary z d. Moczulskiej. Początkowo uczył się prywatnie w domu. Dnia 8 IX 1853 roku wstąpił do seminarium janowskiego, gdzie pobierał nauki razem ze Stanisławem Brzóską i Michałem Żółtowskim[155]. Święcenia kapłańskie przyjął 27 VI 1858 roku[156].

---

151 APP, Akta najdawniejsze..., Świadectwo o wygłoszeniu zapowiedzi – 1861, nr 31.

152 ADS, D-112, Dziennik korespondencji – 1862, s. 83v-84, 87; ADS, Akta osobiste ks. Jakuba Izdebskiego, zaczęte 24 VI 1881, skończone 18 X 1869, List ks. Mystkowskiego z Kurii, polecający zawieźć ks. Jakuba Izdebskiego do szpitala Św. Jana Bożego w Warszawie, ponieważ wymagał on ciągłej opieki z powodu choroby psychicznej, Janów Podlaski 5 XI 1862; por. J. M. Cygan OFM Cap., G. Michałowski, *Raport Tymczasowej Komisji wojskowo-śledczej z 1865 r. o sprzyjaniu powstaniu styczniowemu przez Biskupa Beniamina Szymańskiego i duchowieństwo diecezji Janowskiej*, „Podlaski Kwartalnik Kulturalny", 2/1995, s. 23: „W tym samym roku 1865 biskupowi Szymańskiemu przyszło borykać się z ogromnie skomplikowaną sprawą ks. Stanisława Brzóski [...] W tym czasie policja carska dla oskarżenia i zastraszenia biskupa Szymańskiego usiłowała wykorzystać wypadek z psychicznie niezrównoważonym ks. Jakubem Izdebskim, wikariuszem w Prostyni".

153 *Catalogus universis cleri... – 1880*, s. 59; *Catalogus universis cleri... – 1882*, s. 60.

154 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 15 III 1867.

155, 156 →

Jako neoprezbiter został wikariuszem w Ostrowie (Lubelskim) (1858––1862), a następnie w Pruszynie (1862–1865)[157]. W tej parafii zastało go powstanie styczniowe. Rozkazem Wydziału Wojny Rządu Narodowego nr 10 z 22 VII 1863 roku został kapelanem jednego z oddziałów powstańczych walczących na Podlasiu[158]. W latach 1865–1867 wikariuszował w Przesmykach, a następnie w Jabłonnie Lackiej (1867–1868). W 1868 roku został proboszczem w Leśnej Podlaskiej. Po śmierci ks. Tomasza Radziszewskiego z pobliskiej Bordziłówki biskup lubelski polecił mu dodatkowo w 1873 roku tymczasową administrację tejże parafii[159]. Jako kustosz sanktuarium Matki Bożej Leśniańskiej otaczał opieką unitów, udzielając im sakramentów świętych[160]. Przez to naraził się władzom rządowym i został pozbawiony probostwa[161]. Równocześnie z usunięciem ks. Przesmyckiego zamknięto kościół, miesiąc później skasowano parafię, a świątynię zamieniono na cerkiew prawosławną (cudowny obraz Matki Bożej Leśniańskiej wywiózł do Łomży ks. bp Beniamin Szymański)[162].

Przez następne lata ks. Leon Przesmycki był wikariuszem w Garwolinie (kwiecień 1875), Łukowie (1875–1876), Starejwsi (1877–1879). Posługując w Starejwsi jednocześnie duszpasterzował w Prostyni, pomagając sparaliżowanemu ks. Franciszkowi Pogorzelskiemu[163].

Proboszczem w prostyńskiej parafii był w latach 1879–1890. Świadectwem jego gorliwej pracy jest list parafian prostyńskich do biskupa lubelskiego, z października 1884 roku, opisujący współpracę z ks. Przesmyckim i jego zasługi. Jest w nim napisane, że pomagał ludziom materialnie, nigdy „*nie targował się*" z parafianami, świątynię pokrył dachówką, wytynkował z zewnątrz, a wewnątrz pomalował na biało, wstawił witraż nad głównym ołtarzem,

---

155 M. Sulej, *Księża Podlascy w Powstaniu Styczniowym. 1. Ks. Leon Przesmycki*, „Podlaskie Echo Katolickie", 7(138)/1998, s. VII.

156 ADS, Akta osobiste ks. Leona Przesmyckiego, zaczęte 1 X 1859, skończone 19 III 1890.

157 Dnia 6 XII 1863 r. aresztowano go w Pruszynie. Zarzucano mu, że wyspowiadał skazanego na śmierć przez powstanców Królikowskiego. Śledztwo nie potwierdziło jednak zarzutów i został zwolniony. Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, s. 425; tamże, cz. III, t. II, s. 281-282.

158 M. Sulej, *Księża Podlascy w Powstaniu Styczniowym. 1. Ks. Leon Przesmycki*, „Podlaskie Echo Katolickie", 7(138)/1998, s. VII.

159 O. K. Szafraniec, *Decus Podlachiae – Ozdoba Podlasia, Sanktuarium Matki Boskiej Leśniańskiej w trzechsetlecie istnienia (1683–1983)*, Warszawa 1982, s. 20, 33.

160 Ks. J. Pruszkowski, *Martyrologium Unii Świętej...*, s. 37.

161 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. I, t. II, s. 190-191.

162 Ks. J. Pruszkowski [Podlasiak P. J. K.], *Historya zjawionego i cudownego obrazu Matki Boskiej oraz kościoła i probostwa w Leśny na Podlasiu zabranego na własność prawosławia*, Kraków 1897, s. 74- 80, 119-124.

163 ADD, ADzW/14, Korespondencja urzędowa – 1877.

a sam ołtarz odnowił. Postawił murowaną dzwonnicę na pięć dzwonów w kształcie bramy na frontonie kościoła. Ze względu na zły stan kościoła św. Anny rozebrał go w 1879 roku, a z uzyskanego budulca wybudował nową plebanię i dom dla służby kościelnej. W tym samym roku utworzył nowy cmentarz koło kościoła parafialnego, na którym postawiono kaplicę. Ponadto ogrodził kamiennym parkanem teren przy kościele i miejsce pochówków. Postawił zabudowania gospodarcze oraz dwie przydrożne kapliczki, ogrodził sad[164]. Dobudował również dwie wieże kościoła, z czego parafianie cieszyli się najbardziej, bo jak napisali w liście, ich kościół dotychczas bez wież bardziej przypominał szopę, co sprawiało im szczególną przykrość[165].

Tak gorliwa praca i liczne inwestycje spotkały się z dezaprobatą Stanisława Mikutowicza, który był głównym kolatorem kościoła, a więc i ofiarodawcą. Buntował się przeciw nowym planom podejmowanym przez proboszcza i pisał donosy na ks. Przesmyckiego, oskarżając go o niemoralne życie, gorszenie parafian i nieuczciwość. Konsystorz w takiej sytuacji powołał sąd, któremu przewodniczył ks. Ludwik Broniszewski z Węgrowa. W trakcie procesu okazało się, że zarzuty są oszczerstwem. Mieszkańcy parafii stanęli w obronie swego proboszcza, co zanotowano w protokole: „*Wszyscy parafianie jednogłośnie odpowiedzieli niemal chórem, że wszyscy są bardzo zadowoleni z X Przesmyckiego, ponieważ mają z niego nie tylko gorliwego pasterza, który zawsze jest gotów z posługą pasterską nie tylko w dzień ale i w nocy, jak się wydarza do chorych [...] – ale nawet dobrego gospodarza dbającego o dobro Kościoła*”[166].

Grób ks. Leona Przesmyckiego na cmentarzu parafialnym w Prostyni
Fot. APP

To, co zrobił ks. Leon Przesmycki, w znacznej mierze przetrwało do dziś.

Zmarł w Prostyni 14 III 1890 roku i został pogrzebany na założonym przez siebie cmentarzu[167].

---

164 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122; ADS, Akta osobiste ks. Leona Przesmyckiego, zaczęte 1 X 1859, skończone 19 III 1890, Korespondecja urzędowa.

165 Tamże; por. ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 79.

166 ADS, Akta osobiste ks. Leona Przesmyckiego, zaczęte 1 X 1859, skończone 19 III 1890, Korespondecja urzędowa, Prostyń 15 I 1882.

167 *Catalogus universis cleri... – 1891*, s. 115.

23. Ks. Ludwik Broniszewski, 1890–1891

Urodził się 16 X 1829 roku w Broku. Skończył gimnazjum w Siedlcach, a seminarium w Janowie Podlaskim. Święcenia kapłańskie przyjął 3 VII 1853 roku. Po święceniach został mianowany wikariuszem w Stężycy, następnie w Górkach, Sarnakach i w Łaskarzewie[168]. W 1863 roku jako wikariusz parafii Parczew został zesłany na Syberię[169]. Powodem było to, że przed powstaniem styczniowym odbierał przysięgę od tych, którzy zobowiązali się uczestniczyć w powstaniu. Na wygnaniu przebywał dwadzieścia lat, m.in. w Kazaniu i Permie[170]. Zwolniono go w 1883 roku dzięki interwencji administratora diecezji lubelskiej ks. Franciszka Jaczewskiego, ale miał zakaz władz carskich piastowania jakiegokolwiek stanowiska kościelnego. Trzy lata później rozpoczął na nowo pracę duszpasterską w diecezji. W 1886 roku został mianowany wikariuszem parafii pw. św. Antoniego z Padwy i św. Piotra z Alkantary w Węgrowie. Następnie przez rok był wikariuszem w Wyszkowie. Później proboszczował w Prostyni (1890–1891). Naraził się wtedy władzom rosyjskim, bo będąc na odpuście w Miedznie spowiadał unitów[171]. Urzędnicy carscy zażądali, aby przeniesiono go do parafii oddalonej od ludności grekokatolickiej. Wtedy z Prostyni został przeniesiony na wikariat do Starejwsi (1891–1894). Ostatnia jego parafia to Łysobyki (Jeziorzany), gdzie był proboszczem w latach 1894––1899. Zmarł 26 VIII 1899 roku[172].

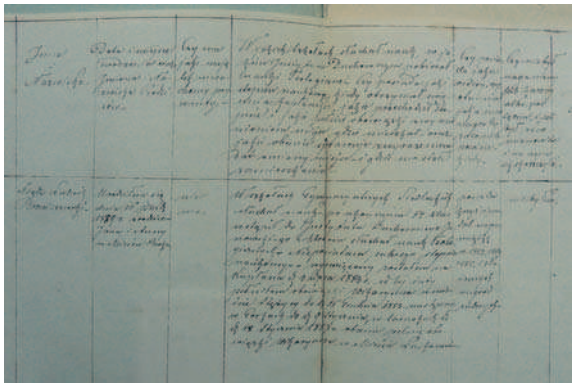

Życiorys spisany własnoręcznie przez ks. Ludwika Broniszewskiego

Źródło: ADS, Akta osobiste ks. L. Broniszewskiego, zaczęte 30 VIII 1861, skończone 26 VIII 1899.

168 ADS, Akta osobiste ks. L. Broniszewskiego, zaczęte 30 VIII 1861, skończone 26 VIII 1899.

169 Tamże; ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 362; por. A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów dzieje miasta...*, s. 168.

170 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. III, t. II, s. 177-179; *Powstanie Styczniowe na południowym Podlasiu*, red. A. Kołodziejczyk, Węgrów-Warszawa 1994, s. 97.

171 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. I, t. II, s. 36.

172 ADS, Akta osobiste ks. L. Broniszewskiego, zaczęte 30 VIII 1861, skończone 26 VIII 1899. Por. APP, Akta najdawniejsze..., 98.

24. Ks. Szymon Tedeusz Mankielun, 1891–1892

Urodził się 28 X 1838 roku w miejscowości Mankary w parafii Mirosław jako syn Jerzego i Zofii ze Szczepananiów. Święcenia kapłańskie przyjął w 1862 roku. Był proboszczem w Skórcu, następnie w Malowej Górze i jednocześnie w Terespolu (1869–1877), wikariuszem w Siedlcach (1877), administratorem parafii Pruszyn (1877–1886), później proboszczem w Sokołowie Podlaskim i dziekanem tegoż dekanatu (1886–1891). Stanowił podporę dla unitów w dekanacie[173]. Za taką postawę władze carskie wymusiły jego przeniesienie do parafii oddalonej od ludności unickiej. Od grudnia 1991 roku do kwietnia 1892 roku proboszczował w Prostyni, a następnie został przeniesiony do Kocka, gdzie zmarł 21 X 1913 roku[174]. Chociaż w Prostyni był krótko, to pozostawił po sobie cenną pamiątkę: pierwszą kronikę parafialną[175]. Ponadto ożywił wspólnotę Szkaplerza Karmelitańskiego, do której np. w styczniu 1892 roku zapisało się sto pięćdziesiąt pięć osób[176].

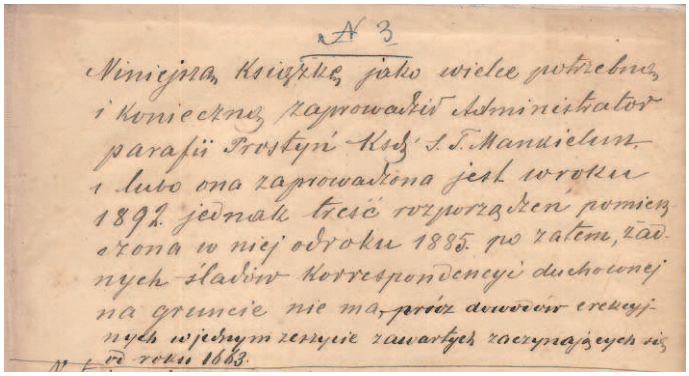

Fragment pierwszej karty kroniki parafialnej założonej przez ks. Szymona Tadeusza Mankieluna
Źródło: APP, Kronika, s. 1.

25. Ks. Wacław Kunowski, 1892–1893

Urodził się 21 X 1865 roku. Święcenia kapłańskie przyjął w 1889 roku i jako neoprezbiter został wikariuszem parafii Skrzeszew. Tam poważnie zachorował. Po rekonwalescencji został w 1890 roku wikariuszem w Węgrowie. Jednocześnie w 1991 roku przez dziesięć miesięcy był administratorem parafii Ceranów, a od czerwca 1892 roku do lutego 1893 roku pełnił obowiązki

---

173 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. I, t. II, s. 145, 410; ks. Fr. Stopniak, *Kościół na Lubelszczyźnie i Podlasiu...*, s. 276.

174 ADS, Akta osobiste ks. Szymona Mankieluna, zaczęte 2 III 1867, skończone 17 XI 1913.

175 APP, Kronika, s. 1: „Niniejszą książkę jako wielce potrzebną i konieczną zaprowadził Administrator parafii Prostyń ksdz S. T. Mankielun i lubo ona zaprowadzona jest w roku 1892 [...]".

176 APP, Księga praw i przywilejów dawniejszych członków Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spis członków.

proboszcza w Prostyni[177]. Tu wykazał szczególną troskę o służbę Bożą. Kupił do świątyni białą kapę i odnowił relikwiarz krzyża świętego[178]. Pełniąc obowiązki proboszcza parafii Prostyń, był równocześnie wikariuszem w Węgrowie. Po nominacie nowego proboszcza prostyńskiego wrócił do Węgrowa. Od 1894 roku wikariuszował w Sterdyni, a później w Miedznie (1895–1902)[179]. W tym czasie był przez sześć miesięcy w klasztorze w Mariampolu (do lipca 1902) w związku z zastrzeżeniami władz diecezjalnych do jego postawy kapłańskiej. Później wikariuszował w Samogoszczy (1902) i Żelechowie (od 1903). Jednocześnie był oddelegowany do pomocy w parafii Ryki. Zmarł 2 IX 1905 roku w szpitalu Dzieciątka Jezus w Warszawie[180].

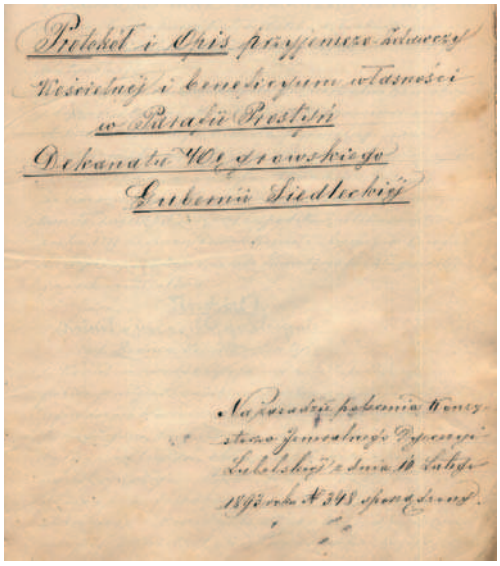

Protokół przyjemczo-zdawczy, opisujący parafię za czasów proboszczowania ks. Wacława Kunowskiego
Źródło: APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.

26. Ks. Michał Karwacki, 1893–1894

Urodził się 27 IX 1849 roku w Sokołowie Podlaskim. Uczył się w Siedlcach. Wstąpił do seminarium janowskiego mając siedemnaście lat. Gdy zostało ono „skasowane" przez władze carskie, rektor ks. Franciszek Jaczewski napisał mu w opinii: „*sprawował się wzorowo w wykładanych naukach. Był pilnym i celujące w nich czynił postępy*". Święcenia kapłańskie przyjął w 1872 roku.

Był wikariuszem w następujących parafiach: Krasnystaw (1872–1876), Kock (1876–1877), Trzebieszów (1877–1878), Chełm (1878–1880), Tomaszów (1880–1881), Trzebieszów (1881–1883), Garwolin (1883–1884), Wisznice (tymczasowy administrator) (1884–1888), Starawieś (1888–1889)[181].

177 APP, Akta małżeństw 1890–1910, nr 22/1892, nr 16/1893.
178 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.
179 ADS, Akta osobiste ks.Wacława Kunowskiego, zaczęte 2 VII 1883, skończone 17 IX 1906.
180 Tamże.
181 ADS, Akta osobiste ks. Michała Karwackiego, zaczęte 15 VII 1867, skończone 14 II 1895.

Będąc wikariuszem niejednokrotnie był karany przez władze zaborcze za to, że udzielał sakramentów świętych unitom lub przeciwstawiał się narzucaniu siłą prawosławia[182]. Od lutego 1889 roku wspierał proboszcza w Stoczku, a następnie go zastąpił. Zastał tam trudną sytuację, ponieważ kościół i plebania wymagały gruntownego remontu, a ludność miejscowa niezbyt była temu przychylna[183]. Wynikały stąd różne nieporozumienia i w lutym 1893 roku na swą prośbę został przeniesiony do Prostyni[184].

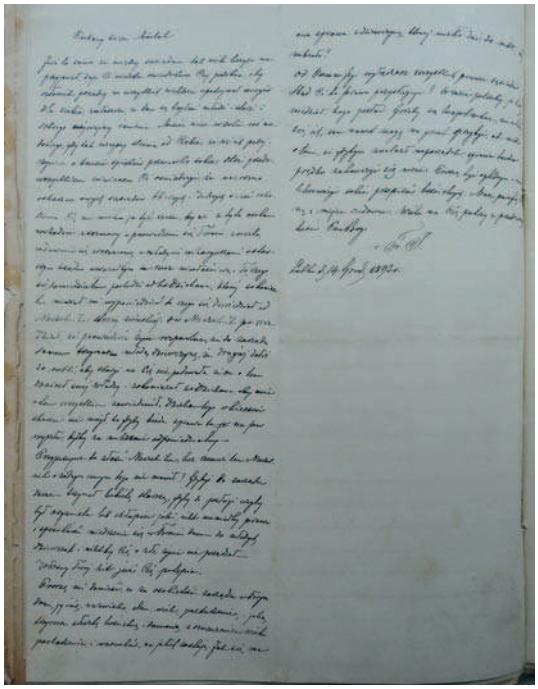

List ks. bp. Franciszka Jaczewskiego do ks. Michała Karwackiego

Źródło: ADS, Akta osobiste ks. Michała Karwackiego, zaczęte 15 VII 1867, skończone 14 II 1895.

Niezbyt dobrze układała mu się współpraca z kapłanami w dekanacie. Biskup Jaczewski w jednym z listów upominał go, aby nie stronił od konfratrów. Jednocześnie mitygował zachowania ks. Karwackiego, zwracając uwagę na to, że jest proboszczem w szczególnym miejscu. W liście z 1893 roku biskup napisał: „*Proszę być oględnym i nie lekceważyć sobie przepisów kościelnych. Masz parafię ładną i miejsce cudowne. Wielu na Cię patrzy, a przede wszystkim Pan Bóg*”[185].

Po dwóch latach proboszczowania w Prostyni[186] ks. Michał Karwacki został przeniesiony do Gończyc k. Garwolina i tam wkrótce zmarł 8 II 1895 roku na zawał serca, mając zaledwie 46 lat, w tym dwadzieścia trzy kapłaństwa[187].

182 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. I, t. II, s. 101.
183 APStocz, Liber Benefactorum Ecclesiae Stoczkoviensis, s. 157-161.
184 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.
185 ADS, Akta osobiste ks. Michała Karwackiego, zaczęte 15 VII 1867, skończone 14 II 1895; tamże, List ks. bp. Franciszka Jaczewskiego do ks. Michała Karwackiego, Lublin 14 XII 1893.
186 APP, Akta małżeństw 1890–1910, nr 23/1893, nr 27/1894.
187 APStocz, Liber Benefactorum Ecclesiae Stoczkoviensis, s. 161.

27. Ks. Wacław Chojecki, 1894–1902

Urodził się 10 IV 1868 roku. Święcenia kapłańskie przyjął w 1890 roku[188]. Będąc wikariuszem w Przesmykach, stamtąd został przez władze rosyjskie usunięty i poddany nadzorowi policji, która umieściła go w Lublinie. Powodem było kazanie, w którym odważnie bronił proboszcza, przeciwko któremu rząd carski wytoczył śledztwo[189]. Do Prostyni przyszedł w 1894 roku z wikariatu w Skrzeszewie[190]. Za jego czasów organistą w Prostyni był Stanisław Wyszyński, ojciec Prymasa Tysiąclecia. Ksiądz Chojecki asystował w 1899 roku przy zawieraniu związku małżeńskiego przez rodziców kard. Stefana Wyszyńskiego[191].

Dbając o wystrój świątyni, w 1899 roku położył terakotę w kościele, a dach pokrył blachą (w miejsce dachówki)[192]. Jednym z większych jego osiągnięć było ożywienie działalności bractw Trójcy Przenajświętszej i św. Anny oraz Żywego Różańca. Podczas swego proboszczowania zapisał ponad tysiąc osób spoza parafii do tych wspólnot.

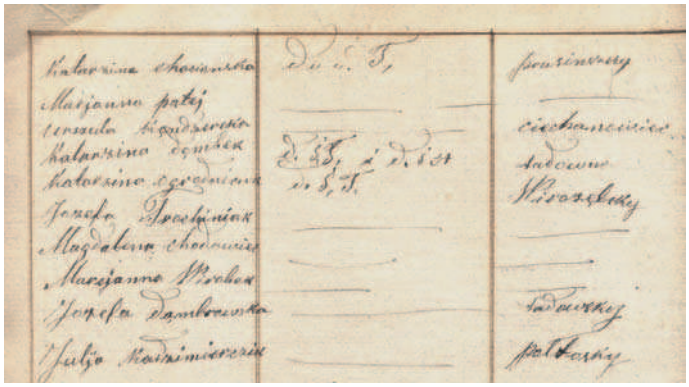

Osoby wpisane przez ks. Wacława Chojeckiego do bractw Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni (fragment listy)

Źródło: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spis członków.

Niejednokrotnie był prześladowany przez władze zaborcze, ale nie dał się im zastraszyć. Będąc proboszczem w Prostyni, udzielał sakramentów świętych unitom, dopuścił do ołtarza kapłana nie zatwierdzonego przez rząd na żadne stanowisko itd. Taka postawa doprowadziła do represji urzędników carskich, w wyniku czego biskup musiał dokonać jego translokaty, która miała miejsce w 1902 roku[193].

188 *Catalogus universis cleri...* – 1895, s. 102.
189 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. I, t. II, s. 42-43.
190 APP, Akta najdawniejsze..., Dekret nominacyjny i wyznanie wiary, nr 91; tamże, Dekret nominacyjny [10 VIII 1894], nr 110.
191 APP, Akta małżeństw 1890–1910, nr 22/1899.
192 ADD, APProst, Inwentarz kościoła i beneficjum parafii Prostyń... – 1919, s. 81.
193 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. I, t. II, s. 42-43.

28. Ks. Stefan Obłoza, 1902–1905

Urodził się 10 XII 1847 roku w miejscowości Dąbrówka Stany w parafii Skórzec, następnego dnia został ochrzczony. Rodzicami byli: Leon i Marianna z d. Więckowska. Do dziesiątego roku życia uczył się w domu, a później w szkole Marianów w Skórcu aż do kasaty zgromadzenia w 1864 roku. Następnie pobierał nauki w Siedlcach, gdzie ukończył pięć klas gimnazjum. Dnia 3 IX 1865 roku wstąpił do seminarium w Janowie Podlaskim. Po dwóch latach rząd carski „skasował" diecezję podlaską i seminarium, a klerycy musieli szukać uczelni, gdzie mogliby ukończyć studia. Ks. Franciszek Jaczewski, ówczesny rektor, napisał w opinii, że „*Obłoza Stefan kleryk mniejszych święceń przez czas dwuletniego pobytu swego w tutejszem Seminarium zachował się wzorowo, w wykładanych naukach był pilnym i wystarczające w nich czynił postępy*"[194]. Alumn Obłoza udał się w 1867 roku do Lublina i tam został przyjęty do seminarium prowadzonego przez księży misjonarzy. Święcenia kapłańskie przyjął z rąk ks. bp. Walentego Baranowskiego 18 XII 1870 roku[195].

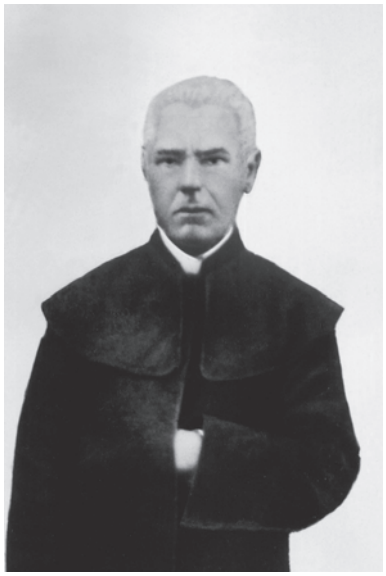

Ks. Stefan Obłoza
Źródło: APSad, Ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps.

Na pierwszy wikariat poszedł do parafii Miedzna (1870–1872), gdzie okazał się wielką pomocą dla starszego już proboszcza ks. Szymona Strussa[196]. Następnie jedenaście miesięcy był w Janowie Podlaskim, ale wrócił znów do Miedzny na prośbę proboszcza, gdzie był do jego śmierci w 1874 roku. Następnie pięć miesięcy administrował parafią. Na prośbę proboszcza węgrowskiego ks. Ignacego Jemielittego został mianowany wikariuszem w Węgrowie, gdzie był do 1879 roku. Później objął probostwo w Huszlewie. Był niewygodny władzom ze względu na posługi udzielane unitom[197]. Przeciwstawiał się falom represji rządu carskiego stosowanym wobec unitów podlaskich. Nie obyło się więc bez rewizji, szykan i innych trudności chociażby w próbie odbudowy zniszczonej świątyni w Huszlewie. Władze rządowe usunęły go z tej parafii

194 ADS, Akta osobiste ks. Stefana Obłozy, zaczęte 15 VII 1867, skończone 16 IV 1924. Opinia ks. F. Jaczewskiego nt. al. Stefana Obłozy z 15 VII 1867.
195 Tamże, [Curriculum Vitae ks. Obłozy własnoręcznie napisane] – 10 VIII 1919.
196 Ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznej...*, s. 130.
197 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. I, t. II, s. 165.

w styczniu 1893 roku. Przez dwa tygodnie przebywał na „bruku lubelskim", mieszkając tymczasowo w hotelu Europejskim w Lublinie[198]. Następnie został mianowany proboszczem w Stoczku Węgrowskim (1893–1902). Gdy przyszedł tu, parafia przeżywała głęboki kryzys nie tylko materialny, ale i obyczajowy. Kościół z 1724 roku groził zawaleniem, podobnie było z plebanią. Ks. Obłoza nie zrażał się tym i rozpoczął w 1895 roku budowę kościoła według projektu Piusa Dziekońskiego[199]. Nie obyło się bez trudności, jednak parafianie pospieszyli z ofiarami i już w 1897 roku nową świątynię poświęcił bp Franciszek Jaczewski. Wtedy nazwał ks. Obłozę „cudotwórcą", gdyż w tak trudnych warunkach potrafił nie tylko wybudować piękny kościół, ale i zjednoczyć parafię[200].

W 1902 roku ks. Stefan Obłoza objął probostwo prostyńskie. Tu okazał się człowiekiem pióra. Na podstawie dokumentów archiwalnych spisał dzieje sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i opublikował je drukiem, dając tytuł *Pamiątka z Prostyni*[201]. Była to pierwsza książka na temat tego świętego miejsca i przez około sto lat stanowiła główne kompendium wiedzy o „prostyńskim wzgórzu". Stała się ona o tyle cenna, że informacje, które w niej podano, były oparte na źródłach, niejednokrotnie dziś już nieistniejących. Ponadto uporządkował kancelarię parafialną i zebrał w 1903 roku w jeden tom najstarsze dokumenty[202]. Dbając o sprawy liturgiczne, w 1904 roku odnowił cztery stare ornaty[203]. Chociaż w Prostyni był tylko trzy lata, jego zasługi dla tej parafii są ogromne.

Z sanktuarium prostyńskiego w marcu 1905 roku został przeniesiony na probostwo do Sadownego. Tu w latach 1906–1909 wybudował jeden z największych kościołów neogotyckich w ówczesnej diecezji[204]. Jego pracę doceniła władza diecezjalna, mianując go w 1919 roku kanonikiem honorowym Kapituły Katedralnej Podlaskiej[205]. W 1921 roku na odpust Jana Chrzciciela obchodził w Sadownem swój złoty jubileusz kapłaństwa[206].

---

198 Ks. A. E. Ol[ędzki], *śp. ks. Stefan Obłoza*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok VI, nr 4-5/1924, s. 86-89.

199 *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, t. X, z. 26, s. 20. Kościoły wybudowane staraniem ks. S. Obłozy są jednymi z piękniejszych w okolicy.

200 APStocz, Liber Benefactorum Ecclesiae Stoczkoviensis, s. 177; por. A. Kaniuk, *Z dziejów parafii Stoczek*, „Niedziela Podlaska", 1(316)/2001, s. III, IV.

201 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, Warszawa 1904, s. 86.

202 APP, Akta najdawniejsze kościoła parafijalnego w Prostyni zebrane, aby uchronić takowe od zagłady tu zgromadzone i oprawione w 1903 r., jak również i akta urzędnika stanu cywilnego na nowo zszyte i oprawione; na temat pracy ks. S. Obłozy por. ADD, ADzW/20, Dane statystyczne, 1903–1905.

203 APP, Kronika, s. 29.

204 APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 67, 86, 88, 127; por. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok II, nr 5/1920, s. 160-161.

205 Ks. A. E. Ol[ędzki], *śp. ks. Stefan Obłoza...*, s. 86- 89.

206 →

Kilka lat przed śmiercią spędził u swego brata Jana w rodzinnej wiosce Dąbrówka Stany w parafii Skórzec. Wyjechał tam dlatego, że jako człowiek starszy wymagał troskliwej opieki, co nie zawsze mogło być zapewnione w Sadownem. W 1922 roku stracił całkowicie wzrok i otrzymał od Stolicy Apostolskiej dyspensę od modlitwy brewiarzowej[207]. W 1923 roku nie mógł już sam celebrować Mszy świętej, lecz tylko w asyście kapłana. Wtedy zrezygnował z probostwa w Sadownem[208].

Ostatnie lata życia ks. Obłozy były naznaczone cierpieniem, ale nie rezygnacją. W 1922 roku napisał do biskupa Henryka Przeździeckiego: „*Całe życie moje kapłańskie było jedną wiązanką cierni. Dziękuję Bogu Wszechmogącemu za nie, że dał mi siłę do zniesienia ich. Nie skarżę się na nie. Jak słońce obszedłszy okrąg niebieski przez dzień i schyla się ku wieczorowi, tak i ja pracując ku chwale Chrystusa Pana niejako jestem sterany i wyczerpany walką, starając się ciągle o dobro Matki Kościoła*”[209].

Zmarł zaopatrzony sakramentami świętymi 28 III 1924 roku w Dąbrówce Stany. Grób jego znajduje się na cmentarzu w parafii Skórzec. Ks. Stefan Obłoza był jednym z najwybitniejszych proboszczów prostyńskich[210].

29. Ks. Wiktor Kamiński, 1905–1915

Urodził się 25 IV 1866 roku. Święcenia kapłańskie przyjął w 1889 roku. Był m.in. wikariuszem w Sokołowie Podlaskim oraz w parafii katedralnej w Lublinie, gdzie opiekował się bractwem Trójcy Przenajświętszej (1900)[211]. Z Lublina przybył na probostwo do Radoryża (1901–1905), a stąd do Prostyni[212]. Jego troska o kościół wyrażała się m.in. w tym, że w 1909 roku wzniesiono w świątyni dwa ołtarze boczne: Matki Bożej Częstochowskiej i Serca Pana Jezusa. Ponadto w 1914 roku zmieniono na kościele blachę metalową na ocynkowaną[213]. Angażował się również w sprawy duszpasterskie.

---

206 Ks. R. W. [ks. R. Wilde (?)], *Sadowne – Złote gody kapłaństwa ks. kan. Stefana Obłozy*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok III, nr 8-10/1921, s. 142.

207 ADS, Akta osobiste ks. Stefana Obłozy, zaczęte 15 VII 1867, skończone 16 IV 1924, [Dyspensa z Nuncjatury Apostolskiej], Warszawa 23 IX 1922.

208 *Nominaty*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok V, nr 1-2/1923, s. 27.

209 ADS, Akta osobiste ks. Stefana Obłozy, zaczęte 15 VII 1867, skończone 16 IV 1924, List do ks. bp. Henryka Przeździeckiego, Sadowne 26 VII 1922.

210 Por. APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, mps, s. 5, 12-17, 32, 36, 39, 41, 55, 61-62, 93, 101, 118, 120.

211 *Catalogus universi cleri... – 1890*, s. 99.

212 *Catalogus universi cleri... – 1900*, s. 15; *Catalogus universi cleri... – 1905*, s. 89.

213 ADD, APProst, Inwentarz kościoła i beneficjum parafii Prostyń... – 1919, s. 81.

Grób ks. Wiktora Kamińskiego i ks. Mariana Gorgola
Fot. APP

W 1907 roku założył w parafii Związek Katolicki, którego był patronem[214]. Miał charyzmat kaznodziejski. Dowodem tego jest m.in. fakt, że podczas konsekracji kościoła w Sadownem w 1910 roku był jednym z dwóch kaznodziejów[215].

Ks. Wiktor Kamiński zmarł w 1915 roku po dziesięciu latach proboszczowania w Prostyni. Został pochowany na miejscowym cmentarzu.

Jeden z jego następców na probostwie prostyńskim, ks. Bronisław Turski, napisał ponad piętnaście lat po śmierci ks. Kamińskiego: „*Do dziś bardzo mile wspominany przez parafijan, za pracę dla dobra kościoła i na polu społecznym [...] spalona wieś Wólka dzięki niemu ma domy murowane. Wdzięczni parafianie uczcili go ładnym pomnikiem na cmentarzu grzebalnym*”[216].

30. Ks. Konstanty Rafał Łysanowicz, 1915–1916

Urodził się 3 X 1891 roku w Kocku jako syn Filipa i Rozalii z d. Guz. Po nauce w Kocku i Lublinie został przyjęty do seminarium lubelskiego, które ukończył w 1913 roku, mając dwadzieścia dwa lata. Rok później został wyświęcony na kapłana. Pierwszą jego parafią było Sadowne, gdzie wcześniej pomagał w katechizacji i pracy kancelaryjnej. Będąc wikariuszem w Sadownem pomagał ciężko choremu ks. Wiktorowi Kamińskiemu. Po śmierci ks. Kamińskiego w 1916 roku został mianowany tymczasowym administratorem parafii Prostyń. Gdy przyszedł nowy proboszcz do Prostymi, ks. Łysanowicz powrócił na wikariat do Sadownego[217]. Z Sadownego poszedł na nowoerygowaną parafię Życzyn (1920–1925)[218]. W 1922 roku wstąpił do Związku Misyjnego Kleru[219]. Drugie jego probostwo było w Sobieszynie (1925–1932). Był uwa-

214 AAL, Rep. 60/IX/25, Związek Katolicki parafii Prostyń, s. 1-7.
215 APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 77.
216 Ks. B. Turski, *Pamiątka...*, s. 58.
217 ADS, Akta osobiste ks. Konstantego Rafała Łysanowicza, zaczęte 18 XII 1914.
218 *Nominaty*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok II, nr 7-10/1920, s. 212.
219 Tamże, rok IV, nr 8/1922, s. 171.

żany w diecezji za złotoustego kaznodzieję. W 1929 roku podczas Kongresu Eucharystycznego w Siedlcach wygłosił kazanie o znaczeniu i pożytkach należenia do bractwa Najświętszego Sakramentu[220]. Po Sobieszynie był proboszczem w Rykach i dziekanem dekanatu stężyckiego (1932–1947). W dowód uznania za swą pracę został mianowany kanonikiem *ad instar*. Swą bezkompromisową postawą naraził się hitlerowcom i przez dwa miesiące przebywał w areszcie w więzieniu lubelskim „na Zamku" (4 X–5 XII 1940)[221]. To zniszczyło jego zdrowie i w 1947 roku został na swą prośbę przeniesiony na mniejszą parafię w Suchożebrach, gdzie był jednocześnie dziekanem dekanatu suchożebrskiego.

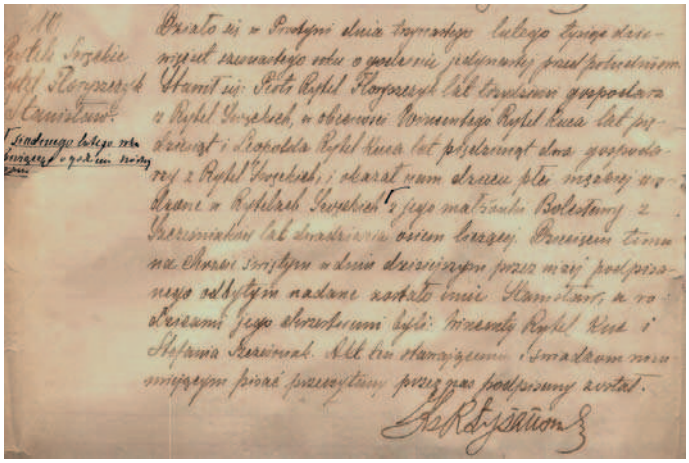

Akt chrztu sporządzony przez ks. Konstantego Rafała Łysanowicza w 1916 r.
Źródło: APP, Akta ochrzczonych 1915–1923.

Zmarł 27 VIII 1963 roku po czterdziestu dziewięciu latach kapłaństwa, mając 72 lata. W pogrzebie, któremu przewodniczył ks. bp Wacław Skomorucha, wzięło udział około siedemdziesięciu księży[222].

31. Ks. Aleksander Wincenty Wojdyno, 1916–1924

Urodził się 27 III 1884 roku. Święcenia kapłańskie przyjął 7 IV 1907 roku. Był wikariuszem w następujących parafiach: Stoczek Węgrowski (1907–1908), Włodawa (1908–1909), Węgrów (1909–1915), Kosów (1915–1916)[223]. Od 11 IV 1916 roku do 11 IX 1924 roku był proboszczem w Prostyni.

Bp Henryk Przeździecki w protokole powizytacyjnym z 1919 roku tak scharakteryzował ks. Wojdyno: „*Zabiega gorliwie około spełnienia pracy religij-*

220 Tamże, rok XI, nr 5-6/1929, s. 110.
221 Ks. W. Jacewicz SDB, ks. J. Woś SDB, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, z. IV, Warszawa 1978, s. 356.
222 Ks. J. Zubka, *śp. ks. Konstanty Rafał Łysanowicz*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXXI, nr 10-12/1963, s. 277-278.
223 ADS, Akta osobiste ks. Aleksandra Wincentego Wojdyny, zaczęte 10 IV 1907.

nej, głosi Słowo Boże, dba o czystość i porządek w kościele, stara się o oświatę i organizowanie życia społecznego w parafii"[224]. Zaraz po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku proboszcz zamówił dwa dzwony w odlewni Braci Kruszewskich w Węgrowie. Jeden z nich ważył 418 kg, a drugi ok. 200 kg[225]. Zostały one poświęcone w 1925 roku przez ks. bp. Czesława Sokołowskiego. Nadano im wtedy imiona: Czesław i Anna[226].

Zaangażowanie ks. Wojdyny w sprawy społeczne obrazuje chociażby to, że był członkiem zarządu Spółdzielni Mleczarskiej i Sklepu w Prostyni, jak również prezesem Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowej i Macierzy Szkolnej w tej miejscowości[227]. Cieszył się zaufaniem biskupa i był zaangażowany również w sprawy diecezjalne. W czasie, gdy pełnił urząd proboszcza w Prostyni, został w 1919 roku członkiem diecezjalnej Komisji ds. Społeczno-Ekonomicznych[228], a od 1923 roku uczestniczył w obradach Synodu[229]. Był także członkiem Rady Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej diecezji podlaskiej, wszedł nawet w skład diecezjalnej Komisji Rewizyjnej Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej[230]. Wstąpił do Związku Misyjnego Kleru[231].

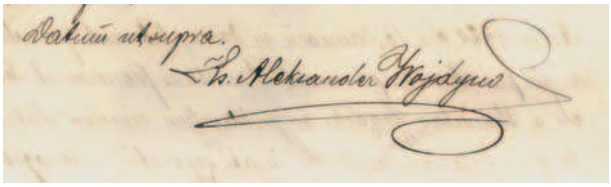

Podpis ks. Aleksandra Wincentego Wojdyny
Źródło: APP, Skoroszyt dokumentacji parafii Prostyń (1919–1224).

W Prostyni zadbał o wykonanie bram w ogrodzeniu wokół cmentarza. Sprowadził również do parafii krzyż, który stał w poprzednim kościele naprzeciw ambony[232]. W dowód uznania za gorliwą pracę biskup mianował go 20 II 1924 roku kanonikiem Kapituły Janowskiej[233]. Kilka miesięcy później został proboszczem w Węgrowie i dziekanem tegoż dekanatu[234].

---

224 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej parafii Prostyń ks. bp. H. Przeździeckiego, 26 IX 1919, s. 3v.
225 APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, mps, s. 63.
226 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej parafii Prostyń ks. bp. Cz. Sokołowskiego, 25 VIII 1925, s. 8.
227 Tamże, s. 4-4v.
228 „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok I, nr 11-13/1919, s. 292.
229 Tamże, rok V, nr 4-5/1923, s. 91.
230 Tamże, rok V, nr 4-5/1923, s. 103
231 Tamże, rok IV, nr 10-11/1922, s. 209.
232 Ks. B. Turski, *Pamiątka*..., s. 58.
233 Por. A. Kołodziejczyk, *Ludność, urzędy i władze powiatu węgrowskiego w latach 1918–1939*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta*..., s. 246.
234 „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok VI, nr 8-10/1924, s. 141-142.

Ks. Aleksander Wincenty Wojdyno, będąc długoletnim członkiem Komisji Oświatowej w Węgrowie, działał na polu społeczno-gospodarczym. Z Węgrowa został wyznaczony na probostwo do Trzebieszowa. Gdy księża z dekanatu węgrowskiego dowiedzieli się o takiej nominacie, napisali prośbę do biskupa, że jest to gorliwy kapłan i proszą aby pozostał ich dziekanem. Podobne pismo wystosowało kilkanaście związków, spółek, cechów i różnych komisji, które istniały w Węgrowie. Jednak w 1932 roku ks. Wojdyno zdecydował, że pójdzie zgodnie z wolą księdza biskupa do Trzebieszowa. W nowej parafii był proboszczem przez czternaście lat. W 1946 roku został mianowany prokuratorem w seminarium.

Rok później poważnie zachorował. Przewieziony do szpitala Przemienienia Pańskiego w Warszawie zmarł 17 VI 1947 roku po czterdziestu latach kapłaństwa[235].

32. Ks. Antoni Mioduszewski, 1924–1929

Źródło: Ks. S. Byczyński, Zarys historii parafii Krześlin, Siedlce 1998.

Urodził się 15 VI 1880 roku w Krześlinie. Uczył się w rodzinnej miejscowości i w Siedlcach. Po ukończeniu czwartej klasy gimnazjum w 1898 roku został przyjęty do seminarium w Lublinie, ale nie uzyskał zatwierdzenia władz cywilnych i niezwłocznie zgłosił się do seminarium w Żytomierzu, które ukończył w 1903 roku z wynikiem bardzo dobrym (otlicznoje). Następnie został posłany na dwa lata do Akademii Duchownej w Petersburgu. Tam z rąk ks. abp. Jerzego Szembeka przyjął w 1905 roku święcenia kapłańskie.

Z uwagi na swą bezkompromisową postawę wobec władz rządowych musiał często zmieniać placówki duszpasterskie. Był wikariuszem w następujących parafiach na Podolu i Wołyniu: Latyczów (1905), będąc jednocześnie prefektem gimnazjum ostrogskiego, Lytyn (1906), Ostróg (1907). Proboszczem został w Kuniowie w 1908 roku, ale po piętnastu miesiącach, wyrokiem administracyjnym Rosyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, został pozbawiony parafii i odebrano mu prawo objęcia jakiegokolwiek probostwa na pewien okres. W 1910 roku został wikariuszem w Mizoczu, później w Felsztynie i stąd przeszedł na wikariat do Szepietowki (1910–1917). Następnie był proboszczem w Ostrogu i dziekanem dekanatów: ostrogskiego i zasławskiego.

---

235 ADD, Akta osobiste ks. Aleksandra Wincentego Wojdyny, zaczęte 10 IV 1907. Por. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXXIII, 4-6/1947, s. 67.

Jak później wyznał, praca na wschodzie kosztowała go wiele trudu i nerwów, co zaważyło na dalszym życiu[236]. W 1918 roku został inkardynowany do diecezji podlaskiej. Biskup diecezji łucko-żytomierskiej napisał o nim: „[...] *kapłan życia przykładnego, pracowity, sumienny i bardzo gorliwy*"[237]. Na Podlasiu był proboszczem w Niemojkach (1918–1919), a następnie w swoim rodzinnym Krześlinie (1919–1922). Tu gorliwie zajął się odnawianiem budynków poklasztornych z połowy XVIII wieku, gdzie mieszkali bernardyni. Następnie przeszedł na probostwo do Hołubli, gdzie był trzy miesiące (czerwiec–sierpień 1922) i został mianowany proboszczem we Włodawie i dziekanem tegoż dekanatu (1922–1924).

W październiku 1924 roku przybył do Prostyni. O jego proboszczowaniu w tej parafii ks. bp Czesław Sokołowski w protokole powizytacyjnym z 1925 roku napisał, że jest to „*[...] kapłan pełen ognia Bożego i umiłowania Służby Pańskiej, który nie tylko słowem i pracą lecz i przykładem życia buduje Kościół Boży w sercach wiernych*"[238]. Zorganizował pielgrzymkę jubileuszową do Rzymu, w której wzięło udział siedem osób z parafii Prostyń. Jako duszpasterz zajął się pracą w bractwach Trójcy Przenajświętszej i św. Anny oraz budował kapliczki przydrożne[239]. Wspierał materialnie janowskie Seminarium Duchowne[240], wybudował też kilka budynków gospodarczych w Prostyni[241].

W 1929 roku powrócił do rodzinnej parafii w Krześlinie. Prawdopodobnie uczynił ślub, że cokolwiek go tu spotka, tej parafii nie opuści do śmierci. Tak też się stało. Chociaż nie było to łatwe, tym bardziej że, jak sam pisze, praca w diecezji łucko-żytomierskiej, gdzie był pod stałym nadzorem władz cywilnych, spowodowała nerwicę serca. W 1932 roku poważnie zapadł na zdrowiu, miał problemy m.in. z nerkami (za względu na stan zdrowia miał dyspensę od odmawiania brewiarza). Sytuację pogarszało to, że przez siedemnaście lat kapłaństwa miał tylko półtora miesiąca urlopu. Jednak nie poddawał się i gorliwie pracował zarówno na płaszczyźnie duszpasterskiej jak i materialnej. Opisuje to dokładnie ks. Stanisław Byczyński w książce pt. *Zarys historii*

---

236 ADS, Akta osobiste ks. Antoniego Mioduszewskiego, rozpoczęte 5 XI 1918.

237 Tamże.

238 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej parafii Prostyń ks. bp. Cz. Sokołowskiego, 29 VIII 1925, s. 8.

239 Ks. B. Turski, *Pamiątka...*, s. 58; APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 64-68.

240 „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok X, nr 1/1928, s. 21, nr 3/1928, s. 103, nr 7-8/1928, s. 284, nr 12/1928, s. 407.

241 APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 66-67.

parafii Krześlin[242]. W 1941 roku za swą gorliwą pracę został mianowany kanonikiem honorowym i odznaczony Krzyżem „Pro Ecclesia et Pontifice"[243].

Ksiądz Mioduszewski zginął 28 VII 1944 roku. Wróciwszy po nawiedzeniu osoby chorej, zostawił bursę w kościele, a gdy wychodził został śmiertelnie raniony odłamkiem z pocisku, który uderzył w świątynię. Jego grób znajduje się na cmentarzu w Krześlinie.

33. Ks. Bronisław Antoni Turski, 1929–1933

Fot. APP

Urodził się 6 X 1894 roku w Mościskach w parafii Trzebieszów. W dzieciństwie poważnie zachorował, o czym sam pisze tak: *„Jako trzyletnie chore dziecko zostałem ofiarowany w Częstochowie na księdza – od ręki wyzdrowiałem"*[244] (często ksiądz Turski wspominał swój powrót do zdrowia, wyrażając wdzięczność Matce Bożej).

Początkowo uczył się w Łukowie, a następnie w Siedlcach i Warszawie. Do seminarium wstąpił w 1902 roku. Święcenia kapłańskie przyjął 14 X 1917 roku. Później pracował jako wikariusz w parafiach: Maciejowice (1917––1920), Biała Podlaska (II–VI 1920), Rozbity Kamień (VI–VIII 1920), Żeliszew (VIII–X 1920), Rozbity Kamień (X–XI 1920), jako Prefekt szkół w Siedlcach (XI 1920–IV 1921, w tym czasie z powodu choroby /tyfus plamisty/ był na kuracji w Zbuczynie) oraz jako wikariusz parafii: Gęś (2–17 IV 1921), Łuków (17 IV–7 IX 1921), Osieck (1921––1922)[245]. Następnie był administratorem parafii Krześlin (1922–1929)[246]. Wtedy wstąpił do Związku Misyjnego Kleru[247]. Wspierał materialnie spalone Seminarium Duchowne[248]. Mianowano go również wizytatorem okolicznych

---

242 Ks. S. Byczyński, *Zarys historii parafii Krześlin*, Siedlce 1998, s. 19-33.

243 ADD, Akta osobiste ks. Antoniego Mioduszewskiego, rozpoczęte 5 XI 1918. Por. ks. P. Rytel-Andrianik, *Ks. Antoni Mioduszewski (1880–1944)*. [*w cyklu „Kapłani diecezji łuckiej"*], „Wołanie z Wołynia" – Pismo religijno-społeczne Rzymskokatolickiej Diecezji Łuckiej, VII–VIII 2002, 4(47), rok 8, s. 15-16.

244 ADD, Akta osobiste ks. Bronisława Antoniego Turskiego, zaczęte 12 XI 1917, List ks. Bronisława Antoniego Turskiego do Władysława Gomółki, Wisznice 26 IV 1967.

245 „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok II, nr 7-10/1920, s. 212; tamże, rok II, nr 11-12/1920, s. 245; tamże, rok III, nr 1-3/1921, s. 23; tamże, rok III, nr 4-6/1921, s. 105; tamże, rok III, nr 8-10/1921, s. 141; tamże, rok IV, nr 6-7/1922, s. 135.

246 Ks. S. Byczyński, *Zarys historii parafii Krześlin*..., s. 21-22.

247 „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok IV, nr 8/1922, s. 171.

248 Tamże, rok IX, nr 5/1927, s. 185; tamże, rok IX, nr 11-12/1927, s. 465.

szkół powszechnych[249]. Z uwagi na słaby wzrok w 1928 roku otrzymał dyspensę od odmawiania brewiarza, co zastąpił codziennym odmawianiem piętnastu tajemnic Różańca[250].

Z Krześlina ksiądz Turski przybył w maju 1929 roku do Prostyni[251]. Tu zajął się m.in. polichromią kościoła. Aby uzyskać na ten cel odpowiednie środki finansowe, wydał książkę *Pamiątka z Prostyni*, która była wznowieniem pozycji wydanej przez księdza Obłozę[252]. Gdy miał odchodzić do Wisznic, parafianie prostyńscy napisali prośbę do biskupa, w której tak scharakteryzowali jego posługę: „*Ks. Proboszcz Turski jest dla nas prawdziwym Ojcem i bardzo wiele u nas podjął pracy (polichromia kościoła), wiele złego wykorzenił tak, że nie możemy pogodzić się z myślą, że nasz ukochany Proboszcz opuści tutejszą parafię na zawsze*"[253]. I chociaż pod tym listem widnieje kilkaset podpisów, to jednak w marcu 1933 roku ksiądz Turski został mianowany proboszczem w Wisznicach i dziekanem tego dekanatu.

W nowej parafii wybudował kościół i tam pozostał aż do śmierci. W 1940 roku mianowano go kanonikiem honorowym, w 1962 roku – gremialnym Kapituły Janowskiej, a następnie kanonikiem Kapituły Katedralnej[254]. W 1969 roku przeszedł na emeryturę. Ostatnie lata chorował. W 1975 roku miał pozwolenie na celebrowanie Mszy świętej w domu.

Zmarł 17 XII 1979 roku, mając 85 lat, w tym sześćdziesiąt dwa lata kapłaństwa (czterdzieści siedem w Wisznicach). W pamięci wiernych zapisał się jako kapłan żyjący w spartańsko-franciszkańskich warunkach. Mieszkanie jego było bardzo skromnie umeblowane i zazwyczaj niezbyt dobrze opalane w zimie. Ceniono u niego to, że codziennie spowiadał wiernych[255]. W pogrzebie ks. B. A. Turskiego wzięli udział: ks. bp Jan Mazur, ks. bp Wacław Skomorucha oraz około stu czterdziestu kapłanów i liczna rzesza parafian i znajomych z parafii, gdzie wypełniał posługę kapłańską.

---

249 Tamże, rok IX, nr 8/1927, s. 281.

250 ADD, Akta osobiste ks. Bronisława Antoniego Turskiego, zaczęte 12 XI 1917.

251 „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XI, nr 11/1929, s. 287; tamże, rok XV, nr 5-6/1933, s. 171.

252 Ks. B. Turski, *Pamiątka z Prostyni. Całkowity dochód na polichromię kościoła w Prostyni*, Warszawa 1932.

253 ADD, Akta osobiste ks. Bronisława Antoniego Turskiego, zaczęte 12 XI 1917.

254 Por. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXX, nr 4-6/1962, s. 187.

255 ADD, Akta osobiste ks. Bronisława Antoniego Turskiego, zaczęte 12 XI 1917, ks. W. Furman, ks. kan. Bronisław Turski (1894–1979), mps; ks. W. Furman, *śp. ks. kan. Bronisław Turski (1894––1979)*, „Wiadomości Dicezjalne Podlaskie", rok LI, nr 2/1982, s. 58-62.

34. Ks. Aleksander Marian Cegłowski, 1933–1945

Fot. APP

Urodził się 3 XII 1885 roku w Żelechowie jako syn Wojciecha i Antoniny z d. Lewandowskiej. Początkowo uczył się prywatnie w domu, a następnie w gimnazjum w Siedlcach. W 1905 roku wstąpił do seminarium w Lublinie. Na kapłana został wyświęcony w 1910 roku. Rozpoczął pracę duszpasterską będąc wikariuszem w następujących parafiach: Sadowne (1910–1911), Janów Podlaski (1911–1912), Starawieś (1912–1914), Tuchowicz (1914–1915), Gorbów (1915–1916), Osieck (1916–1919). Następnie był proboszczem w Goźlinie (1919–1933). W 1922 roku wstąpił do Związku Misyjnego Kleru; wspierał seminarium i był dekanalnym wizytatorem katechetycznym oraz członkiem synodu[256]. Z tej parafii przybył do Prostyni 30 III 1933 roku[257].

Niespełna dwa miesiące po objęciu nowej parafii miał wizytację kanoniczną i gościł u siebie ks. bp. Czesława Sokołowskiego, który w protokole powizytacyjnym napisał o nowym proboszczu: „*Ks. Cegłowskiego mamy jako kapłana gorliwego i pracowitego*”[258]. Nie były to słowa bez pokrycia, bo ks. Aleksander dokończył polichromię kościoła i w 1936 roku wybudował nowy wikariat[259]. Przeszkodą w pracy było słabe zdrowie. W 1935 roku wyjechał na kurację do Truskawca z powodu problemów żołądkowych. Dbał o służbę Bożą, troszczył się o czystość w kościele i o paramenty liturgiczne. Za jego czasów w latach 40. w Prostyni było dwóch wikariuszy[260].

---

256 „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok IV, nr 9/1924, s. 192; tamże, rok V, nr 4-5/1925, s. 192; tamże, rok X, nr 1/1928, s. 20; tamże, rok X, nr 12/1928, s. 407; tamże, rok XV, nr 5-6/1933, s. 170, 172; tamże, rok XVI, nr 12/1934, s. 302

257 ADS, Akta osobiste ks. Aleksandra Mariana Cegłowskiego, zaczęte 2 VIII 1910. Czasem pojawia się wzmianka, że proboszczem w Prostyni był ks. Paweł Kajka, jednak ten kapłan [ur. 6 X 1905] był w czasie wojny proboszczem w Pratulinie, a nie w Prostyni. Zob. ADS, Akta osobiste ks. Pawła Kajki, zaczęte 1 VII 1926; por. ks. W. Jacewicz SDB, ks. J. Woś SDB, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, s. 353-354; ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 376; ks. E. Jarmoch, *Duchowni Podlascy w czasie II wojny światowej...*, s. 120; zob. bardzo ważne dane statystyczne z czasów proboszczowania ks. Aleksandra Cegłowskiego w ADD, APWęgr, VII/A/Ex/8a, Statystyki z lat 1939–1944.

258 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej parafii Prostyń ks. bp. Cz. Sokołowskiego, 23 V 1933, s. 11.

259 APP, Kronika, s. 35.

260 APP, Liber Visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej parafii Prostyń ks. K. Czarkowskiego, 6 IX 1942, s. 19v.

Okres posługi duszpasterskiej ks. Cegłowskiego był bardzo trudny. Na terenie parafii funkcjonowała w tym czasie fabryka śmierci – obóz zagłady w Treblince. Przed wojną istniało powiedzenie „Święta Prostyń", natomiast podczas okupacji niemieckiej – jak pisze dziekan węgrowski w protokole powizytacyjnym z 1945 roku – dokonała się demoralizacja okolicznej ludności[261]. Kielich goryczy dopełnił się, gdy w sierpniu 1944 roku Niemcy zburzyli kościół. Załamany tym faktem, ze słabnącym już zdrowiem, ks. Aleksander złożył rezygnację z probostwa w Prostyni.

W dowód uznania za gorliwą pracę w 1944 roku został mianowany kanonikiem honorowym (*ad instar*). Dnia 10 I 1945 roku został rezydentem w Kosowie Lackim z prawami wikariusza. Po jedenastu miesiącach objął urząd administratora parafii Ceranów (1945–1950)[262]. Później został administratorem w Okrzei (1950–1952). Zmarł 4 I 1952 roku.

35. Ks. Józef Ruciński, 1945–1976

Fot. APP

Urodził się 19 III 1901 roku w Krasowie w parafii Rozbity Kamień. Rodzicami byli: Jan i Anna z d. Jaczewska. Szkołę powszechną ukończył w Krasowie, do gimnazjum uczęszczał w Sokołowie Podlaskim, a następnie w Siedlcach. W 1922 roku został przyjęty do Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim, gdzie był zaledwie kilka miesięcy. W styczniu 1923 roku został wzięty do wojska i odesłany do Państwowej Komisji Uzupełnień w Ostrowi-Komorowie. Pracował tam jako pisarz do kwietnia 1924 roku. Po wojsku miał problemy z płucami. W 1925 roku zwrócił się z prośbą o przyjęcie do seminarium, ale z powodu braku miejsc otrzymał odpowiedź negatywną. Seminarium rozpoczął rok później[263]. Święcenia kapłańskie przyjął w 1932 roku.

Jako wikariusz pracował w następujących parafiach: Kąkolewnica (1932–1933), Parczew (1933–1934), Łaskarzew (1934–1937)[264]. Następnie został administratorem parafii Mszanna (1937–1938), a później Mostów (1938–1945)[265]. W tym okresie boleśnie przeżył śmierć swego ojca Jana, który został rozstrzelany przez Niemców 6 VIII 1944 roku[266].

261 Tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej parafii Prostyń ks. K. Czarkowskiego, 6 VII 1945, s. 23-23v.
262 APCer, ks. J. Jakubik, Ceranów dawniej i dziś, mps, 47.
263 ADD, Akta osobiste ks. Józefa Rucińskiego, zaczęte 2 VII 1926 [Życiorys].
264 „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XVI, nr 10-11/1934, s. 270.
265 Tamże, rok XIX, nr 3-5/1937, s. 149; tamże, rok XX, nr 7-8/1938, s. 215.
266 →

Dnia 10 I 1945 roku ks. Józef Ruciński objął urząd proboszcza parafii Prostyń [267]. Tu zastał trudną sytuację, ponieważ kościół był zburzony, a parafia przeżywała swój kryzys duchowy, jako owoc istnienia na jej terenie obozu w Treblince. Proboszcz, nie zrażając się przeciwnościami, od początku gorliwie zajął się budową nowej świątyni. Nie było to łatwe zadanie, szczególnie z tego względu, że Polska pozostawała pod wpływem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Władze komunistyczne robiły trudności, ale też w całym kraju brakowało podstawowych materiałów budowlanych. Ponadto ks. J. Ruciński miał w tym czasie około dwudziestu godzin katechezy [268]. Jednak w niespełna osiem lat wzniesiono kościół na wzór świątyni Opatrzności Bożej. Nowy kościół pobłogosławił 13 VI 1954 roku ks. bp Ignacy Świrski. Budowa świątyni była dziełem życia ks. Rucińskiego i jednocześnie zjednoczyła parafian. Ksiądz proboszcz, angażując się w budowę, nie zaniedbywał duszpasterstwa, często spowiadał i jeżdżąc do wiosek spotykał się ze swymi parafianami. Ksiądz Czarkowski w protokole wizytacji kanonicznej napisał o nim, że: „*wykazał duży talent i wytrwałość przy odbudowie zniszczonego kościoła, a także gorliwie pracuje dla dusz sobie powierzonych*” [269].

Na prośbę ks. bp. Ignacego Świrskiego 17 XI 1965 roku Ojciec Święty Paweł VI mianował proboszcza prostyńskiego Szambelanem Jego Świątobliwości. W liście do Papieża, proszącym o tę nominację, ksiądz biskup napisał, że proboszcz prostyński jest kapłanem cieszącym się wielkim autorytetem wśród duchowieństwa i parafian. Gorliwie pracuje na polu duszpasterskim i materialnym, wybudował kościół, a ponadto rozwija kult Trójcy Przenajświętszej i dlatego wiele pielgrzymek przybywa do sanktuarium [270].

Za jego czasów podjęto starania o podniesienie kościoła w Prostyni do rangi Bazyliki Mniejszej [271], jednak świątynia jeszcze nie została poświęcona

---

266 ← Z. Wąsowski, T. Jaszczołt, G. Wierzbicki, *Monografia parafii Rozbity Kamień*, Rozbity Kamień 2004, s. 551.

267 ADS, Akta osobiste ks. Józefa Rucińskiego, zaczęte 2 VII 1926 – Nominaty.

268 ADD, APProst, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, 22 XI 1949, s. 239.

269 APP, Liber visitationis..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. K. Czarkowskiego, 14 X 1947, s. 28-28v.

270 ADD, Akta osobiste ks. Józefa Rucińskiego, zaczęte 2 VII 1926 – List do Ojca Świętego, 30 VII 1965: „In hac paroecia Iosephus Ruciński a vigintiam annis usquae ad praesentem diem in indefesso labore sed cum magno successo curae animarum incubit. Ibi tempore belli labore factatos mores fidelium restituit, fidem eorum corroboravit, pueros in religione christiana erudivit et aedes ecclesiae paroecialis magnae molis construxit, cultus Sanctissimae Trinitatis ubi miraculosa imago eiusdem conservatur maxime promovit, cuius rei numerosae perigrinationes quotannis in Prostyń advenientes testimonium reddunt. In hac renovatione paroeciae Prostyń tam materiali quam spirituali Iosephus Ruciński multum promeruit. [...] Supra dictus Iosephus Ruciński qua sacerdos qua parochus gaudet penes populum et clerum optima fama et magno auctoritate. [...] + Ignatius Świrski, Episcopus”.

271 →

(konsekrowana) i sprawa ta była odkładana. Pielgrzymi, którzy przybywali do sanktuarium prostyńskiego, niejednokrotnie wspominają, z jakim zapałem i zaangażowaniem ks. Józef Ruciński opowiadał im dzieje tego miejsca.

Ks. Józef Ruciński odszedł na emeryturę 30 VI 1976 roku po 31 latach proboszczowania w Prostyni. Zachował jednak tytuł „honorowego proboszcza". Ks. bp Jan Mazur, dziękując mu za dotychczasową posługę, napisał: *„Za pracę duszpasterską i administracyjną, pełnioną przez 44 lata na różnych placówkach w naszej diecezji, pracę bardzo owocną dla Kościoła, dla Diecezji, a szczególnie za wybudowanie nowego kościoła murowanego w Prostyni wg projektu architekta Bogusława Pniewskiego, opartego na planach Świątyni Opatrzności, w miejsce spalonego kościoła podczas działań wojennych 1939––1944, składamy Czcigodnemu Księdzu Prałatowi serdeczne podziękowanie i wyrazy pełnego uznania"* [272].

Ksiądz Ruciński niemalże całe swe kapłańskie życie spędził w Prostyni. Rzadko podróżował, ale raz w życiu był w Watykanie na audiencji u Ojca Świętego Jana Pawła II [273].

Zmarł 11 II 1982 roku i został pochowany na placu przykościelnym, po południowej stronie świątyni. Parafianie do dziś wyrażają się o nim z szacunkiem i życzliwością. Często na jego grobie, jako znak pamięci i wdzięczności, palą się znicze. W rocznice śmierci parafianie zamawiają w jego intencji Msze święte [274]. W Kronice Szkoły Podstawowej w Prostyni napisano o nim w dniu pogrzebu: *„Był niezmordowanym działaczem Gminnej Spółdzielni, Ochotniczej Straży Pożarnej oraz wszystkich komitetów społecznych podejmujących działania dla rozwoju poszczególnych wsi w obrębie parafii"* [275]. Jego hobby stanowiły pszczoły, stąd wiele uli stało w ogrodzie.

Do historii przeszedł jako budowniczy kościoła i kapłan wielkiej miłości Boga i bliźniego.

---

271 ADD, APProst, s. 279-285.

272 ADD, Akta osobiste ks. Józefa Rucińskiego, zaczęte 2 VII 1926 – List ks. bp. Jana Mazura z 21 VI 1976.

273 APP, Relacja ks. Z. Młynarskiego, który również był na pielgrzymce. Podczas audiencji w Castel Gandolfo Ojciec Święty zapytał go: „Który raz ksiądz jest w Rzymie?". Odpowiedział: „Pierwszy". Jan Paweł II do niego: „To się cieszę, że ksiądz jest".

274 Por. APP, Liber Intentionis Missae (1989–1996), Msze święte w dniach: 11 II 1990, 12 II 1990, 11 II 1992, 17 II 1992, 18 III 1994, 29 V 1994, 23 VIII 1994 itd.

275 ASPProst, Kronika 1978–85.

36. Ks. Romuald Michalczyk, 1976–1986

Fot. APP

Urodził się 10 VII 1933 roku w Rudniku Małym (parafia Seroczyn Siedlecki) jako syn Wiktora i Katarzyny z d. Kozickiej. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Rudniku (3 klasy) oraz w Seroczynie (kl. 4-8). Maturę uzyskał w Gimnazjum Biskupim w Siedlcach w 1951 roku, po czym wstąpił do tamtejszego Wyższego Seminarium Duchownego. Został wyświęcony na kapłana 29 VI 1957 roku[276].

Jego placówki duszpasterskie to wikariaty w Wilczyskach k. Żelechowa (1957–1960) i katedrze siedleckiej (1960–1965) oraz probostwo w Próchenkach (1965––1974)[277].

W 1974 roku ks. Romuald Michalczyk przybył do Prostyni. Przez pierwsze dwa lata był tzw. wikariuszem koadiutorem, który miał zastąpić proboszcza, a w praktyce pełnił już wtedy jego obowiązki, chociaż oficjalne przekazanie parafii miało miejsce 30 VI 1976 roku. Za czasów swego proboszczowania w Prostyni ks. Michalczyk wykonał elewację zewnętrzną kościoła, którą ozdobiło sgrafitto. Dokończył budowę plebanii, która w momencie objęcia przez niego parafii była postawiona do połowy okien na parterze. Zadbał także o poszerzenie cmentarza grzebalnego[278]. Postarał się o konserwację Cudownej Statui. W trosce o przybliżenie pielgrzymom dziejów sanktuarium wyszedł z inicjatywą wydania „Modlitewnika Prostyńskiego”[279]. Wielką jego zasługą było wybudowanie kaplicy w Rytelach Święckich. Wpłynęło to w znacznym stopniu na duchową formację mieszkańców okolicznych wiosek. Oprócz coniedzielnej Mszy świętej, w kaplicy odbywały się katechezy i spotkania oazowe. Podobną rolę zaczął spełniać punkt katechetyczny w Wólce Okrąglik, zaadaptowany na kaplicę.

Wyrazem troski duszpasterskiej ks. Michalczyka były ponadto Misje Serca Jezusowego w 1977 roku. Mobilizował także wiernych do czytania prasy katolickiej. W 1984 roku parafianie prenumerowali m.in.: „Przewodnik Katolicki”, „Drogi Misyjne”, „Posłaniec Warmiński” i „Posłaniec Serca Jezusowego”[280]. Za czasów jego proboszczowania dość częste były pielgrzymki do sanktuariów

---

276 APP, Życiorys ks. Romualda Michalczyka; APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 81-82.

277 Por. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok XXV, 1957, s. 17; tamże, rok XXVIII, 1960, s. 185.

278 APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 81-82.

279 Ks. Z. Młynarski, *Modlitewnik Prostyński*, Rzym 1976.

280 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenie z II niedz. Adwentu 1984 r.

Maryjnych lub do miejsc mających znaczenie dla historii Polski. Wyjeżdżano do Częstochowy, Lichenia, Woli Gułowskiej, Leśnej Podlaskiej, Miedznej, Kodnia, Krakowa, Wieliczki, Oświęcimia itd.[281].

Po dziesięciu latach proboszczowania w Prostyni, w 1986 roku ks. Romuald Michalczyk został mianowany proboszczem w Maciejowicach i dziekanem dekanatu łaskarzewskiego. W nowej parafii dokonał generalnego remontu kościoła. Wymieniono tynki z zewnątrz i wewnątrz zabytkowej świątyni oraz wykonano nową konstrukcję dachu, który pokryto blachą miedzianą. Ponadto podjął się wybudowania dwóch kaplic dojazdowych w miejscowościach odległych od kościoła o 8-10 km. W 1991 roku otrzymał godność kanonika Kolegiaty Janowskiej. Jako miłośnik historii i tradycji kościuszkowskich postarał się o opublikowanie książki pt. *Maciejowice – 200. rocznica Insurekcji Kościuszkowskiej* [282]. W 2004 roku przeszedł na emeryturę i pozostał rezydentem w parafii Maciejowice.

37. Ks. Marian Gorgol, 1986–1995

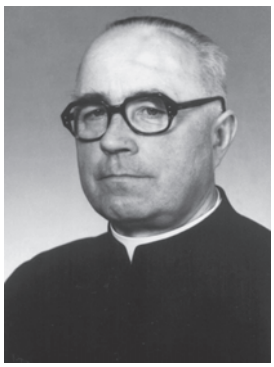

Fot. APP

Syn Franciszka i Aleksandry z d. Deminiuk. Ponieważ urodził się 16 VII 1932 roku, w święto Matki Bożej Szkaplerznej, rodzice postanowili nadać mu imię Marian. Po ukończeniu szkoły podstawowej w rodzinnej wiosce Próchenki, uczęszczał do gimnazjum (1946–1951), a następnie do Wyższego Seminarium Duchownego (1951–1957) w Siedlcach. Prefekt seminarium napisał w opinii, że jest on *„młodzieńcem dobrze wychowanym, odznaczającym się wysoką pobożnością. Ma usposobienie radosne, ciągle zadowolony i miły w obejściu. Zdolności średnie, jak mi się wydaje uzupełnia pracowitością i gorliwością”* [283].

Święcenia kapłańskie otrzymał w 1957 roku. Zanim został proboszczem pracował w następujących parafiach: Górzno (1957–1959), Korytnica (1959––1960), Biała Podlaska – kapelan szpitala (VII–IX 1960), Dęblin (1960––1962), Grębków (1962–1966), Jabłeczna – rektor filii (1966–1968), Sławatycze (1968–1969), Zembry – wikariusz zarządca (1969–1976). Następnie proboszczował w Uhrusku (1976–1986). Na terenie tej parafii, w Woli Uhruskiej, wybudował kościół, gdzie później utworzono parafię.

---

281 Tamże, ogłoszenia m.in. z: 5 VI 1980, 8 VI 1980, 7 IX 1980, 14 IX 1980, 22 VIII 1982, 12 IX 1982, 15 V 1983, III niedz. Wielkanocnej 1984 r. Zob. zdjęcia na s. 356-358.

282 *Maciejowice – 200. rocznica Insurekcji Kościuszkowskiej*, red. ks. R. Michalczyk, Maciejowice 1995.

283 ADD, AZK, IV/Ps/175, Akta osobiste ks. kan. Mariana Gorgola, 16 VII 1932–13 XI 1995, Świadectwo moralności Mariana Gorgola, Siedlce 25 VI 1951 [podpisał prefekt ks. J. Urban].

Dnia 18 IX 1986 roku został mianowany proboszczem w Prostyni. Urząd ten objął 7 X 1986 roku. Z nominatą na nową parafię otrzymał również godność kanonika honorowego Kapituły Janowskiej. Będąc proboszczem w Prostyni, każdego roku starał się podejmować nowe inicjatywy na rzecz parafii, zarówno na płaszczyźnie duchowej, jak i materialnej. W 1987 roku zajął się sprawą pokrycia nawy głównej kościoła blachą miedzianą, w następnym roku odnowiono XVIII-wieczny obraz św. Rocha, w kolejnym roku przed kościołem stanęły dwa metalowe krzyże i zrobiono tryptyk w kaplicy w Rytelach Święckich. Z inicjatywy ks. Mariana Gorgola, 9 X 1989 roku, po raz pierwszy po wojnie została odprawiona Msza święta na terenie obozu w Treblince I [284]. Był to początek spotkań modlitewnych, które odbywają się w tym miejscu do dzisiaj, w pierwszą sobotę września. W tymże roku rozpoczęto również organizowanie corocznych dożynek parafialnych [285]. Następne lata jego posługi w parafii Prostyń przyniosły kolejne dokonania. Wśród nich m.in.: w 1992 roku budowa ołtarza głównego w formie „glorii", jak również wykonanie w tym samym stylu ołtarza Matki Bożej i stacji Drogi Krzyżowej oraz mensy ołtarzowej; zrobienie nowego nagłośnienia; renowacja krzyża i figury św. Anny; założenie szklonych drzwi pod chórem; remont generalny organów; przygotowanie mieszkania dla wikariusza oraz inne sprawy i inwestycje, które są wymieniane w książce ogłoszeń na podsumowaniu każdego roku [286]. W 1995 roku odbyły się misje parafialne i nastąpiło uroczyste poświęcenie kościoła (konsekracja). To, co zostało wykonane za jego proboszczowania, jest spisane w zarysie w kronice parafialnej [287]. Wyrazem tego, jak bardzo zależało mu na rozwoju sanktuarium Trójcy Przenajświętszej, jest fakt, iż na jego prośbę ks. Roman Soszyński napisał opracowanie dotyczące parafii Prostyń [288].

Ks. Marian Gorgol, dbając o duszpasterstwo, miał zwyczaj pół godziny przed Mszą świętą siadać do konfesjonału. Kapłani wspominają go jako człowieka bardzo gościnnego, w myśl przysłowia, które często powtarzał: „*kiedy księża się spotykają, to diabeł płacze*" [289]. Dnia 6 II 1993 roku został mianowany kanonikiem gremialnym Kapituły Kolegiackiej w Węgrowie [290].

---

284 APP, Kronika, s. 48, 80.

285 Tamże, s. 52, 71.

286 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia z: 8 XII 1988, 31 XII 1989, 23 XII 1990, 22 XII 1991, 20 XII 1992, 19 XII 1993, 18 XII 1994.

287 Tamże, s. 40-80.

288 APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, mps.

289 P. Rytel-Andrianik [Brat Paweł], *Człowiek Boży – Homo Dei*, „Niedziela Podlaska", 43(96)/1996, s. II.

290 ADD, AZK, IV/Ps/175, Akta osobiste ks. kan. Mariana Gorgola, 16 VII 1932–13 XI 1995. →

Ks. Marian Gorgol zmarł 13 XI 1995 roku. Został pochowany według swej woli na cmentarzu w Prostyni. Pogrzeb miał miejsce 15 listopada. Mszy świętej przewodniczył ks. bp Antoni Dydycz, a homilię wygłosił ks. bp Wacław Skomorucha, który był ojcem duchownym ks. Gorgola w seminarium. Eucharystię koncelebrowało około stu dwudziestu kapłanów [291].

38. Ks. Stanisław Grochowski, 1995–1998

Fot. APP

Urodził się 21 XII 1945 roku w Kurowie w parafii Trzebieszów jako syn Tomasza i Marianny z d. Iwanowskiej. Szkołę podstawową ukończył w Jakuszach (1952–1959); następnie klasę 8 w Międzyrzecu (1960–1961), klasę 9 w Niższym Seminarium Duchownym Księży Salezjanów w Sokołowie Podlaskim (1961–1962), a klasy 9-11 w Liceum Ogólnokształcącym w Białej Podlaskiej (1962–1964). Po maturze wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Siedlcach. Święcenia kapłańskie przyjął w 1971 roku.

Posługiwał jako wikariusz w następujących parafiach: Uhrusk (1971–1973), Włodawa (1973–1975), Łuków (1975–1978), Siedlce – parafia św. Stanisława (1978–1980).

Następnie był proboszczem w parafiach: Kodeniec (1980–1984), Jeleniec (1984–1990), Kamionna (1991–1995)[292]. W 1995 roku został mianowany wicedziekanem dekanatu łochowskiego [293].

Od 25 XI 1995 roku był proboszczem w Prostyni. Po objęciu parafii zajął się m.in. duszpasterstwem dzieci i niemalże w każdą niedzielę była dla nich specjalna homilia. Na płaszczyźnie materialnej podjął się bardzo trudnego zadania, jakim było odnowienie wieży kościoła, gdyż od momentu wybudowania świątyni minęło ponad czterdzieści lat i wymagała ona gruntownego remontu. Prace z nią związane wykonano w 1996 roku. Później zajęto się zmianą blachy z ocynkowanej na miedzianą na głównej nawie kościoła. Ponadto założono ogrzewanie olejowe na plebanii oraz zmodernizowano nagłośnienie ko-

← Tym samym przestał być kanonikiem honorowym Kapituły Janowskiej; *Spis parafii oraz duchowieństwa diecezji drohiczyńskiej*, Drohiczyn 1994, s. 96; APP, Kronika, s. 67.

291 P. Rytel-Andrianik, *Uroczystości pogrzebowe ks. kan. Mariana Gorgola*, „Niedziela Podlaska", 50(50)/1995, s. 13; W pierwszą rocznicę śmierci, żałobnej Mszy świętej, koncelebrowanej przez ponad 60 kapłanów, przewodniczył ks. bp Antoni Dydycz. APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenie z 27 X 1996.

292 *Rocznik Diecezji Drohiczyńskiej. Spis parafii i duchowieństwa*, Drohiczyn-Warszawa 1999, s. 402-403.

293 *Nominaty*, „Niedziela Podlaska", 13(13)/1995, s. 11.

ścioła. Tak liczne inwestycje wymagały znacznego nakładu środków materialnych[294]. Na początku 1998 roku wynikły w parafii nieporozumienia, które były podsycane i nagłaśniane również przez osoby z zewnątrz[295]. W takiej sytuacji ksiądz proboszcz złożył prośbę o przeniesienie z parafii Prostyń.

Dnia 19 III 1998 roku ks. Stanisław Grochowski został mianowany proboszczem i kustoszem sanktuarium Matki Bożej w Ostrożanach[296]. Urząd ten pełnił do 2007 roku, kiedy przeszedł na emeryturę.

39. Ks. Krzysztof Maksimiuk, od 1998

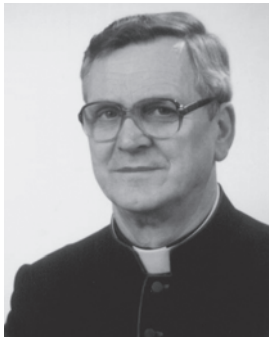

Fot. APP

Urodził się 25 IX 1937 roku w Sytkach w parafii Drohiczyn jako syn Kazimierza i Felicji z d. Maksimiuk. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Sytkach (kl. 1-6), a następnie w Drohiczynie, gdzie również kończył liceum ogólnokształcące (kl. 7-10). Maturę uzyskał w Siemiatyczach, gdzie chodził do 11 klasy. Po maturze w 1955 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Drohiczynie. Święcenia diakonatu otrzymał w Siedlcach w 1960 roku, a święcenia kapłańskie w Drohiczynie 25 VI 1961 roku. Przez pierwszy rok kapłaństwa był wikariuszem w Topczewie. Następnie studiował prawo kanoniczne na KUL-u (1962–1966). Po ukończeniu studiów był wikariuszem w: Perlejewie (1966––1967), Brańsku (1967–1968), Ciechanowcu (1968–1970). W latach 1970––1978 był proboszczem w parafii Kłopoty Stanisławy, a następnie w parafii Miłkowice (1978–1983).

Przez prawie piętnaście lat był proboszczem i kustoszem sanktuarium Matki Bożej Ostrożańskiej (1983–1998)[297]. Ksiądz Maksimiuk bardzo rozwinął kult Maryi w tym świętym miejscu. Przyczynił się w znacznej mierze do tego, że obraz Matki Bożej Ostrożańskiej został ukoronowany koronami papieskimi. Dokonało się to 5 VII 1987 roku przez posługę ks. kard. Józefa Glempa. Kustosz ostrożański troszczył się również o wydanie książki ks. Eugeniusza Borowskiego, poświęconej temu sanktuarium[298]. Podczas jego proboszczowania coraz więcej pielgrzymek zaczęło przybywać do Pani Ostrożańskiej.

---

294 Por. APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia z lat 1995–1997.

295 R., *Konflikt w Prostyni – i co dalej?*, „Węgrowska Gazeta Lokalna", 2(13)/1998, s. 4.

296 T. Jaszczołt, *Duchowieństwo patrafii Ostrożany (cz. 2) – 550-lecie kościoła w Ostrożanach*, „Niedziela Podlaska", 44/2000 (29 X 2000), s. III.

297 *Rocznik Diecezji Drohiczyńskiej...* – 1999, s. 426-427.

298 Ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Ostrożanach*, Drohiczyn 1986.

Ks. Krzysztof Maksimiuk był przez szereg lat referentem Kurii Biskupiej ds. duszpasterstwa rodzin (1980–2009). W 1993 roku został mianowany kanonikiem honorowym Kolegiackiej Kapituły Węgrowskiej, a następnie w 1997 roku kanonikiem gremialnym. Ponadto w 1993 roku objął urząd rzecznika sprawiedliwości i sędziego przy Sądzie Biskupim w Drohiczynie.

W uroczystość św. Józefa, dnia 19 III 1998 roku, został mianowany proboszczem w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni. Tego samego roku gorliwie zajął się pracami przy kościele. Na początku przystąpił do robót blacharskich nad zakrystiami kościoła, które zostały pomyślnie zakończone. Kolejne lata owocowały w coraz to nowe przedsięwzięcia. Staraniem ks. Maksimiuka, we współpracy z parafianami prostyńskimi oraz dobrodziejami spoza parafii, wykonano następujące inwestycje: instalacja ogrzewania gazowego w świątyni (1999); odnowienie zewnętrznej elewacji kościoła (1999), zabezpieczenie przed działaniem czynników atmosferycznych zewnętrznych stacji Drogi Krzyżowej oraz frontonu głównego (1999)[299]; poszerzenie cmentarza (2000) i ogrodzenie go kamiennym parkanem (2001); wymiana okien na plebanii (2002); przebudowa parkanu wokół kościoła (2002)[300], odnowienie kaplicy w Rytelach Święckich i założenie nowego nagłośnienienia (2000)[301]; wymiana instalacji elektrycznej w kościele oraz wykonanie oświetlenia zewnętrznego świątyni (2003)[302]; położenie płytek przed kościołem (2006); remont kaplicy cmentarnej (2006); gruntowne odnowienie wnętrza kościoła (2008–2010). Owocem zaś współpracy z gminą Małkinia jest plac zabaw przy kościele.

Jednym z najważniejszych dzieł ks. Krzysztofa Maksimiuka była budowa kaplicy pw. 108. Męczenników II Wojny Światowej w Wólce Okrąglik (2000––2004), która jest jedną z piękniejszych kaplic w diecezji drohiczyńskiej.

Ponadto powołał do istnienia pierwszą w diecezji drohiczyńskiej grupę Białej Armii[303]. Za jego proboszczowania powstały w parafii następujące ruchy i stowarzyszenia: Apostolat Maryjny (2000), Podwórkowe Kółka Różańcowe Dzieci (2001), Caritas – oddział im kard. Stefana Wyszyńskiego (2000)[304], Katolicki Klub Sportowy „Olimpia Prostyń" (2003)[305], Akcja Katolicka (2003)[306].

---

299 *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 47(257)/1999, s. IV.

300 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 24 III 2002; tamże, ogłoszenie z 1 IX 2002.

301 Tamże, ogłoszenie z 18 V 2003; tamże, ogłoszenie z 25 V 2003; por. APP, Kronika Parafii Prostyń od 1998 r.

302 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 12 X 2003.

303 P. Rytel-Andrianik [Paweł], *Biała Armia w Prostyni*, „Niedziela Podlaska", 43(200)/1998, s. III; Tenże, *Odpowiedź na prośbę Maryi*, „Niedziela Podlaska", 37(247)/1999, s. IV; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 25(235)/1999, s. IV.

304, 305, 306 →

Ponadto ksiądz Maksimiuk wprowadził i odnowił wiele nabożeństw. Od 1998 roku trzynastego dnia miesiąca (od maja do października) są w parafii nabożeństwa fatimskie organizowane w różnych wioskach, a trzynastego dnia miesiąca (od listopada do kwietnia) – Różaniec fatimski w kościele parafialnym. Odrodził modlitwę Koronki do Trójcy Przenajświętszej, dodając nowe jej części charakterystyczne dla prostyńskiego sanktuarium (2000)[307]. Za zgodą władz kościelnych wprowadził także publiczne odmawianie Litanii do Trójcy Przenajświętszej oraz do św. Anny[308]. Ponadto kultywuje coroczne nabożeństwo poświęcenia wody[309] i promuje duchową adopcję dzieci nienarodzonych[310].

Ksiądz proboszcz w szerzeniu kultu Trójcy Przenajświętszej wykorzystuje także środki społecznego przekazu. Uroczystości prostyńskie były transmitowane m.in. przez Telewizję Trwam i Radio Maryja[311] oraz przez Katolickie Radio Podlasie[312]. Od 2002 roku wydaje gazetkę pt. „Moja Parafia", która rozchodzi się w 500 egzemplarzach[313].

Jako kustosz sanktuarium, swe doświadczenie z Ostrożan wykorzystuje w rozwijaniu kultu Trójcy Przenajświętszej i św. Anny. Podczas jego proboszczowania znacznie zwiększyła się liczba pielgrzymów nawiedzających wzgórze prostyńskie.

---

304 ← AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. K. Maksimiuka do Kurii Biskupiej, Prostyń 18 X 2000, L. 123/2000; tamże, List ks. Z. Rostkowskiego do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 7 XI 2000, L. 1161/00, 124/2000.

305 ← APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 16 X 2003.

306 ← AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. K. Maksimiuka do ks. bp. A. Dydycza, Prostyń 22 V 2003, L. 81/2003.

307 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. K. Maksimiuka do ks. bp. A. Dydycza, Prostyń 27 VI 2000. L. 51/2000; AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, ks. bp A. Dydycz, Dekret [Pozwolenia na publiczne odmawianie w Prostyni nowej wersji Koronki do Trójcy Przenajświętszej], Drohiczyn 29 VIII 2000, L. 945/2000.

308 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, ks. bp A. Dydycz, Dekret [Pozwolenia na publiczne odmawianie w Prostyni Litanii do Trójcy Przenajświętszej i do św. Anny], Drohiczyn 26 VIII 2000, L. 935/2000.

309 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 27 VI 2004.

310 Tamże, ogłoszenie z 16 III 2003; tamże, ogłoszenie z 21 III 2004.

311 Tamże, ogłoszenie z 23 V 2004; tamże, ogłoszenie z 6 VI 2004. Transmisja z odpustu Trójcy Przenajświętszej [2004].

312 Tamże, ogłoszenie z 19 V 2002. Transmisja z odpustu Trójcy Przenajświętszej [2002].

313 APP, „Moja Parafia", od 1(1)/2002; zob. APP, Kronika Parafii Prostyń od 1998 r.

WIKARIUSZE

Już od XVI wieku w Prostyni byli wikariusze. Do połowy XVII wieku często pełnili oni jednocześnie funkcje altarzystów. Gdy na przełomie XVII i XVIII wieku altaria przestała istnieć, w Prostyni zwykle pracował tylko ksiądz proboszcz. Najwięcej wikariuszy było w okresie od XIX wieku do współczesności. Ale również w tym czasie bywały okresy, że nawet wtedy, gdy parafia liczyła ok. cztery tysiące wiernych, nie było w niej wikariusza (1890–1932). Wówczas zdarzało się, że pomagał rezydent (1882–1887, 1976–1982).

W świetle zachowanych dokumentów można odtworzyć prawie kompletną listę wikariuszy parafii Prostyń [314].

Ks. Stanisław, 1544 [315]
Ks. Wawrzyniec, 1549 [316]
Ks. Hieronim, ok. 1556 [317]
Ks. Urban, 1571 [318]
Ks. Jan, 1580–1581 [319]
Ks. Marcin z Różana, 1607 [320]
Ks. Melchior Zawadzki, 1625, 1628 [321]

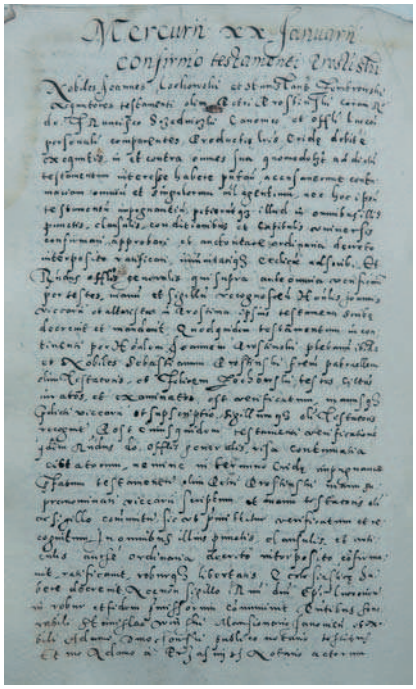

Testament Piotra Prostyńskiego sporządzony w 1580 r. przez wikariusza i altarzystę w Prostyni – księdza Jana
Źródło: ADS, D-14, Confirmatio Testamenti Prostiński – 1580, s. 152v.

314 Daty przy nazwiskach są podane na podstawie dokumentów, w których występuje dany wikariusz. Nie oznacza to, że był on tylko w tym roku, bo mógł być w parafii Prostyń przed tą datą lub po niej.
315 ADS, D-3, s. 103.
316 ADS, D-6, s. 130v. Trudno stwierdzić, czy jest to Wawrzyniec Gładczyński, altarzysta prostyński i proboszcz stoczkowski. Zob. tekst o altarii i listę altarzystów, s. 190-196.
317 ADS D-10, Nareff – 1556, s. 8.
318 ADS, D-13, s. 98v.
319 ADS, D-14, Confirmatio Testamenti Prostiński – 1580, s. 152v: „Joannis vicarii ac altaristae in Prostynia"; tamże, – 1581, s. 235.
320 ADS, D-18, Confirmatio et ingrossatio testamenti olim veri Joannis Prostinski Plebani Prostinensi – 1607, s. 155v-156v.
321 →

Ks. Albert Modzelewski, 1620–1624 [322]
Ks. Jan Roguski, 1620, 1624–1625 [323]
Ks. Marcin Sokołowski, 1629–1631 [324]
Ks. Stanisław Rostkowski, 1638 [325]
Ks. Kacper Brdowski, 1641, 1648 [326]
Ks. Piotr Kohlewski, 1642–1643 [327]
Ks. Adam Łazowski, 1645, 1665 [328]
Ks. Marcjan Rybieński, 1657 [329]
Ks. Andrzej Leszczyński, 1790 [330]
Ks. Krzysztof Buczyński, 1803–1804 [331]
Ks. Cyprian Wóycik, 1806–1808 [332]
Ks. Wincenty Żukowski, 1809 [333]
Ks. Piotr Pieczanowski, 1809–1811 [334]

---

321 ← APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 48, 110, 72.

322 Tamże, s. 1, 71, 74.

323 Tamże, s. 72, 74.

324 Tamże, s. 53, 81, 99; ADS, D-23, Instigator Ven. Martinus Sokołowski Altarista Prostinensis – 1631, s. 158v; tamże, Ven. Thomas Ochłowski Plebanus Prostinensis cum Ven. Martino Sokołowski Altarista Prostinensis – 1631, s. 161v-162.

325 ADS, D-24, Commisio ratione earundem rerum in Prostynia absoluta – 1638, s. 218-220.

326 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 32, 39, 58.

327 Tamże, s. 91, 97, 112.

328 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Sokołów... – 1665, nr 2; ADS, D-45, Iura Ecclesiae Parochialis Prostinensis – 1665, s. 47, 55v, 56; APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 58; por. APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 21, 117.

329 Ks. Marcjan Rybieński został zabity w kościele św. Anny w 1657 r. przez oddziały Karola Gustawa. ADS, D-28, Decanatus Węgroviensis [Spis strat z 1657 r.], s. 379: „[...] Prostinensis, hic Presbyter occisus"; P. Rabikauskas SJ, *Relationes Status Dioecesium magno ducatu Lithuanie...*, s. 58; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 62: „Pleban zdołał część naczyń kościelnych ukryć i sam schronił się w lasach Złotkowskich, wikary zaś ks. Marcyan Rybieński szukał ocalenia w kościele świętej Anny. Tu znaleziony, wywleczony na środek kościoła został zamordowany przez wojska szwedzkie [...]".

330 ADS, D-94, Pro Fiscali Promotore Officii actore contra Reverendum Andream Leszczyński ad Ecclesiam Parochialem Prostinensem comorantem Presbyterum Citatum – 1790, s. 64-65; tamże, Pro Fiscali Promotore Officii actore contra Admodum Reverendos Andream Obrokczyński Parochum et Andream Leszczyński adscitum Vicarium Ecclesiae Prostinensis Citatos – 1790, s. 79-80.

331 ADD, ADzW III/I/1, Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1798. Do inwentarza parafialnego dołączona jest tabela z 1804 r. zawierająca informacje nt. duszpasterzy prostyńskich. Ks. Krzysztof Buczyński pochodził z Buczyna w parafii Skibniew.

332 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spis z 1806: „Xiądz Cypryan Woycik, mansyj. Prost."; ADD, ADzW/29, Kongregacje dekanalne z lat 1806–1808.

333 ADD, ADzW/29, Kongregacja dekanalna z 1809.

334 ADS, D-146 II, Ecclesia Parochialis Prostinensis... – 1809, s. 86v; APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25; ADD, ADzW/29, Kongregacje dekanalne z lat 1809–1811.

Ks. Michał Zembrowski, 1811–1816 [335]
Ks. Stanisław Lubowicki, 1838 [336]
Ks. Michał Sikorski, 1840–1841 [337]
Ks. Leon Korolec, 1853–1855 [338]
Ks. Wojciech Andraszek, 1855–1856 [339]
Ks. Konstanty Chojecki, 1862–1864 [340]
Ks. Jakub Izdebski, 1862–1865 [341]
Ks. Stefan Stareżowski, 1890 [342]
Ks. Stanisław Pieczara, 1932–1933 [343]
Ks. Antoni Paduch, 1933 [344]
Ks. Kazimierz Szlendak, 1933–1934 [345]
Ks. Wacław Gajowniczek, 1934–1936 [346]
Ks. Bolesław Grzywaczewski, 1636–1937 [347]

---

335 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25; ADD, ADzW/29, Kongregacje dekanalne z lat 1811–1816.

336 *Ordo Officii Divini... – 1838*, s. 82.

337 *Ordo Officii Divini... – 1840*, s. 84; ADS, D-97, Pro parte Adm. Rndi Fiscali Principalis actoris contra Rndum Michaelum Sikorski, Vicarium Prostynensem – 1841, s. 54-54v.

338 *Ordo Officii Divini... – 1854*, s. 13; APP, Akta ochrzczonych 1852–1864, nr 87/1853-12/1855.

339 *Ordo Officii Divini... – 1856*, s. 13; APP, Akta ochrzczonych 1852–1864, nr 47/1855-4/1856.

340 ADS, Akta osobiste ks. Konstantego Chojeckiego, zaczęte 18 X 1859, Nominaty; APP, Akta ochrzczonych 1852–1864, nr 79/1862-6/1864; *Ordo Officii Divini... – 1863*, s. 56; *Ordo Officii Divini... – 1864*, s. 54.

341 ADS, Akta osobiste ks. Jakuba Izdebskiego, zaczęte 24 VI 1881, Nominaty; ADS, D-112, Dziennik korespondencji – 1862, s. 83v-84, 87; por. J. M. Cygan OFM Cap., G. Michałowski, *Raport Tymczasowej Komisji wojskowo-śledczej z 1865 r. o sprzyjaniu powstaniu styczniowemu przez Biskupa Beniamina Szymańskiego i duchowieństwo diecezji Janowskiej*, [w:] „Podlaski Kwartalnik Kulturalny", 2/1995, s. 23.

342 APP, Akta małżeństw 1890–1910, nr 7/1890.

343 ADS, Akta osobiste ks. Stanisława Pieczary, zaczęte 28 VI 1931, Nominaty; por. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XV, nr 1/1933, s. 5.

344 ADS, Akta osobiste ks. Antoniego Paducha, zaczęte 21 XII 1929, Nominaty; ADD, APStar VII/A/33, Korespondencja urzędowa – 1933; por. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XV, nr 1/1933, s. 5; tamże, rok XV, nr 5-6/1933, s. 172.

345 ADS, Akta osobiste ks. Kazimierza Szlendaka, zaczęte 20 VIII 1923, Nominaty; por. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XV, nr 5-6/1933, s. 172; APP, Liber visitationis..., Wizytacja kanoniczna ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 23 V 1933, s. 11.

346 ADS, Akta osobiste ks. Wacława Gajowniczka, zaczęte 25 VIII 1925, Nominaty; por. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XVIII, nr 7-9/1936, s. 235.

347 ADS, Akta osobiste ks. Bolesława Grzywaczewskiego, zaczęte 29 VI 1932, Nominaty; „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XVIII, nr 7-9/1936, s. 235; ks. S. Domański, *Nekrolog śp. ks. Bolesława Grzywaczewskiego*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XLIII, nr 7/1974, s. 221-223; APP, Liber visitationis..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 26 IX 1936, s. 16v; APP, Kronika, s. 35.

Ks. Adolf Wlaźlacki, 1937–1939 [348]
Ks. Wacław Ostojski, 1939–1940 [349]
Ks. Franciszek Zapadka, 1940 [350]
Ks. Czesław Łupiński, 1940–1941 [351]
Ks. Henryk Ruszkiewicz, 1940–1942 [352]
Ks. Bolesław Krzywiec, 1941–1944 [353]
Ks. Władysław Białowolski, 1942–1943 [354]
Ks. Ludwik Warpechowski, 1943–1945 [355]
Ks. Marian Rytel-Tyburcy, 1947 [356]
Ks. Zygmunt Szymczak, 1950 [357]
Ks. Kazimierz Nasiłowski, 1951–1952 [358]
Ks. Bronisław Wyszyński, 1953–1957 [359]

Pamiątkowa płyta poświecona ks. Ludwikowi Warpechowskiemu, który uratował Cudowną Statuę przed zniszczeniem
Fot. APP

348 ADS, Akta osobiste ks. Adolfa Wlaźlackiego, zaczęte 17 V 1926, Nominaty; „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XIX, nr 11-12/1937, s. 388; APP, Liber visitationis..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 8 X 1938, s. 17v; APP, Akta małżeństw 1931–1945, nr 11/1939.

349 ADS, Akta osobiste ks. Wacława Ostojskiego, zaczęte 2 I 1938, Nominaty.

350 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Zapadki, zaczęte 13 I 1929, Nominaty; ks. R. Kamiński, *Nekrolog śp. ks. Franciszka Zapadki*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok LIII, nr 12/1984, s. 378-383.

351 ADS, Akta osobiste ks. Czesława Łupińskiego, zaczęte 29 IV 1940, Nominaty.

352 ADS, Akta osobiste ks. Henryka Ruszkiewicza, zaczęte 26 VIII 1927, Nominaty; APP, Liber visitationis..., Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 6 X 1942, s. 19v.

353 Ks. R. Rosiński, *Nekrolog śp. ks. Bolesława Krzywca*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XLIII, nr 9-10/1974, s. 319-322; APP, Akta małżeństw 1931–1945, nr 34/1941-6/1944; APP, Liber visitationis..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 15 IX 1943, s. 22.

354 ADS, Akta osobiste ks. Władysława Białowolskiego, zaczęte 28 VI 1931, Nominaty; „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXX, nr 7-9/1961, s. 150; APP, Liber visitationis..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 15 IX 1943, s. 22.

355 ADS, Akta osobiste ks. Ludwika Warpechowskiego, zaczęte 8 XI 1943, Nominaty; APP, Akta małżeństw 1931–1945, nr 38/1943-2/1945; APP, Kronika, s. 59.

356 ADS, Akta osobiste ks. Mariana Rytel-Tyburcego, zaczęte 22 VIII 1942, Nominaty.

357 ADS, Akta osobiste ks. Zygmunta Szymczaka, zaczęte 26 VI 1938, Nominaty.

358 ADS, Akta osobiste ks. Kazimierza Nasiłowskiego, zaczęte 3 VI 1945, Nominaty; APP, Liber visitationis..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 23 IX 1951, s. 35; ks. W. Furman, *Nekrolog śp. ks. Kazimierza Nasiłowskiego (1920–1995)*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok LXIV, nr 7/1995, s. 217-218.

359 ADS, Akta osobiste ks. Bronisława Wyszyńskiego, zaczęte 13 V 1953, Nominaty; APP, Liber →

Ks. Zygmunt Królikowski, 1959 [360]
Ks. Wincenty Jagodziński, 1959 [361]
Ks. Czesław Mazurek, 1961–1963 [362]
Ks. Jerzy Zychora, 1963–1966 [363]
Ks. Michał Kania, 1964–1965 [364]
Ks. Jan Stolarczyk, 1966 [365]
Ks. Henryk Żuk, 1966–1969 [366]
Ks. Piotr Zabielski, 1969–1970 [367]
Ks. Marian Mitura, 1970–1971 [368]
Ks. Krzysztof Mućka, 1971–1974 [369]
Ks. Romuald Michalczyk, 1974–1976 [370]
Ks. Marian Franczuk, 1982 [371]
Ks. Bogdan Cabaj, 1982–1984 [372]
Ks. Antoni Przybysz, 1984–1986 [373]
Ks. Józef Bielawski, 1986–1987 [374]
Ks. Marek Kukiel, 1987–1989 [375]
Ks. Wojciech Zadrożny, 1989–1991 [376]
Ks. Bogdan Maciejuk, 1991–1992 [377]

← visitationis..., Protokół wizytacji kanoniczej ks. bp. I. Świrskiego, Prostyń 5 IX 1955, s. 40; APP, Kronika, s. 59; „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok LIII, nr 12/1984, s. 383.

360 „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXVIII, nr 6-8/1959, s. 118.

361 Tamże, rok XXVIII, nr 6-8/1959, s. 118.

362 Tamże, rok XXXII, nr 10-12/1963, s. 260-261.

363 Tamże, rok XXXII, nr 10-12/1963, s. 260-261; tamże, rok XXXV, nr 10, s. 225; APP, Akta ochrzczonych 1964–1969, nr 87/1964-48/1966.

364 APP, Akta ochrzczonych 1964–1969, nr 86/1964-75/1965.

365 Tamże, nr 55/1966-79/1966.

366 Tamże, nr 86/1966; APP, Akta ochrzczonych 1969–1979, nr 57/1969.

367 APP, Akta ochrzczonych 1969–1979, nr 59/1969-49/1970.

368 Tamże, nr 52/1970-52/1971.

369 Tamże, nr 53/1971-52/1974.

370 Tamże, nr 55/1974; zob. życiorys ks. Romualda Michalczyka, s. 278-279.

371 APP, Akta ochrzczonych 1979–1984, nr 8/1982-54/1982; W latach 1976–1982 nie było wikariusza, a w duszpasterstwie pomagał jako emerytowany proboszcz ks. Józef Ruciński.

372 Tamże, nr 56/1982; APP, Akta ochrzczonych od 1984 , nr 15/1984.

373 APP, Akta ochrzczonych od 1984, nr 49/1984-36/1986.

374 Tamże, nr 44/1986-27/1987.

375 Tamże, nr 50/1987; por. akt z 25 XII 1988.

376 Tamże, nr 27/1989-36/1991.

377 Tamże, nr 44/1991-28/1992.

Ks. Dariusz Jagodziński, 1992–1995 [378]

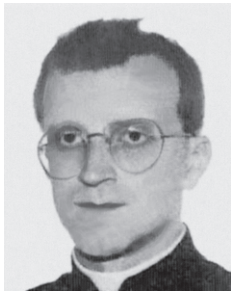
Fot. APP

Urodzony 7 IV 1965 roku w Węgrowie. Szkołę podstawową (1972–1980) i liceum ogólnokształcące (1980–1984) ukończył w Węgrowie. Następnie rozpoczął studia na Akademii Rolniczej w Warszawie na Wydziale Chirurgii Weterynaryjnej (1984–1985). W 1986 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Siedlcach. Święcenia kapłańskie otrzymał 13 VI 1992 roku. Wikariuszem parafii Prostyń był w latach 1992–1995. W 1995 roku wyjechał do pracy duszpasterskiej do Rosji, do diecezji św. Klemensa w Saratowie. Przez pierwsze trzy lata był proboszczem w Tuapse, następnie w Soczi i Adlerze (1998–2008). Od 2000 do 2008 roku był wikariuszem biskupim dla dekanatów: rostowskiego, krasnodarskiego i północno-kaukaskiego. W 2000 roku został mianowany kapelanem Jego Świątobliwości (prałat), a w 2002 kanonikiem Drohiczyńskiej Kapituły Katedralnej. W latach 2003–2008 był wikariuszem generalnym diecezji św. Klemensa w Saratowie. W 2008 roku został mianowany dyrektorem Caritas w Rosji.

Ks. Grzegorz Terpiłowski, 1995–1996 [379]

Fot. APP

Urodzony 1 I 1965 roku w Terespolu. Szkołę podstawową (1972–1980) i liceum zawodowe (1980–1984) ukończył w Terespolu. Następnie w latach 1984–1987 studiował w Wyższym Seminarium Duchownym w Siedlcach. W 1987 roku podjął pracę w FSM w Bielsku-Białej, a później pełnił służbę wojskową (1987–1989). W 1989 roku podjął naukę w Wyższym Seminarium Duchownym w Drohiczynie. Święcenia kapłańskie przyjął 13 VI 1993 roku. Był wikariuszem w parafiach: Stara Wieś (1993–1995), Prostyń (1995–1996), Stoczek Węgrowski (1996–1999), Topczewo (1999–2001), Ciechanowiec (2001–2003), Winna Poświętna (2003–2005). Od 2005 jest proboszczem w Chojewie, a od 2010 kanonikiem Podlaskiej Kapituły Kolegiackiej.

---

[378] Tamże, nr 48/1992-21/1995; AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, ks. bp Wł. Jędruszuk, Nominata na wikariusza parafii Prostyń, Drohiczyn 25 VI 1992, L. 1076/92; tamże, ks. bp A. Dydycz, Zwolnienie z wikariusza parafii Prostyń, Drohiczyn 28 VI 1995, L. 881/1995; *Rocznik Diecezji Drohiczyńskiej... – 1999*, s. 406-407; APP, Kronika, s. 63, 79-80. *Diecezja drohiczyńska. Spis parafii i duchowieństwa – 2004*, s. 574.

[379] AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, ks. bp A. Dydycz, Nominata na wikariusza parafii Prostyń, Drohiczyn 28 VI 1995, L. 860/1995; *Rocznik Diecezji Drohiczyńskiej... – 1999*, s. 458-459. *Diecezja drohiczyńska. Spis parafii i duchowieństwa – 2004*, s. 658-659.

Ks. Adam Bogdanowicz, 1996–2000 [380]

Fot. APP

Urodzony 27 VIII 1969 roku w Sokołowie Podlaskim. Szkołę podstawową (1976–1984) i technikum przemysłu spożywczego (1984–1988) ukończył w Sokołowie Podlaskim. Następnie podjął studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Siedlcach (1988–1992) i Drohiczynie (1992–1994). Święcenia kapłańskie otrzymał 11 VI 1994 roku. Był wikariuszem w parafiach: Stoczek Węgrowski (1994–1996), Prostyń (1996–2000), Sarnaki (2000–2002), Stara Wieś (2002–2007). Od 2007 roku jest proboszczem w Ugoszczy.

Ks. Dariusz Jan Misior, 2000–2005 [381]

Fot. APP

Urodzony 27 I 1967 roku w Węgrowie. Po szkole podstawowej i liceum ogólnokształcącym w rodzinnym mieście, podjął studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Siedlcach (1988–1992) i w Drohiczynie (1992–1994). Święcenia kapłańskie przyjął 11 VI 1994 roku. Następnie pełnił posługę duszpasterską w: Topczewie (1994–1995), Brańsku (1995–1996), Grodzisku (1996–1998), Ceranowie (1998–2000), Prostyni (2000–2005), Sokołowie Podlaskim – parafia pw. Miłosierdzia Bożego (2005–2010). Od 2010 roku jest proboszczem w Rogowie.

Ks. Zbigniew Józef Średziński, 2005–2008 [382]

Fot. APP

Urodzony 5 I 1969 roku w Bielsku Podlaskim. Szkołę Podstawową nr 2 (1976–1984) i Liceum Ogólnokształcące im. T. Kościuszki (1984–1988) ukończył w Bielsku Podlaskim. Następnie rozpoczął studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Drohiczynie (1988–1994). Święcenia kapłańskie otrzymał 11 VI 1994 roku. Pracował w parafiach: Brańsk (1994–1997), Ciechanowiec (1997–1999), Rudka (1999–2001), Łochów (2001–2003).

---

380 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, ks. bp A. Dydycz, Nominata na wikariusza parafii Sarnaki, Drohiczyn 4 VIII 2000, L. 844/2000; *Rocznik Diecezji Drohiczyńskiej... – 1999*, s. 389. *Diecezja drohiczyńska. Spis parafii i duchowieństwa – 2004*, s. 543-544.

381 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, ks. bp A. Dydycz, Nominata na wikariusza parafii Prostyń, Drohiczyn 4 VIII 2000, L. 845/2000. *Rocznik Diecezji Drohiczyńskiej... – 1999*, s. 430-431; *Diecezja drohiczyńska. Spis parafii i duchowieństwa – 2004*, s. 610.

382 APP, Życiorys ks. Zbigniewa Józefa Średzińskiego; *Diecezja Drohiczyńska. Spis parafii i duchowieństwa – 2004*, s. 655.

380 →

Ukończył doktoratem studia z zakresu liturgiki na KUL, studiując zaocznie (2000–2003) i stacjonarnie (2003–2005). Następnie był wikariuszem w Prostyni (2005–2008), dyrektorem Domu Miłosierdzia Jana Pawła II w Sokołowie Podlaskim i zastępcą dyrektora Caritas diecezji drohiczyńskiej (2008––2009). W 2009 roku objął urząd proboszcza parafii Szmurły. Jest wykładowcą liturgiki w Wyższym Seminarium Duchownym w Drohiczynie.

Ks. Paweł Błaszczyk, od 2008

Urodzony 9 V 1975 roku w Sokołowie Podlaskim. W rodzinnym mieście ukończył szkołę podstawową (1982–1990) i liceum ogólnokształcące (1990–1994). Następnie rozpoczął studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Drohiczynie. Święcenia kapłańskie otrzymał 16 VI 2001 roku. Był wikariuszem w parafiach: Bielsk Podlaski – parafia pw. Matki Bożej z góry Karmel (2001–2003), Jabłonna Lacka (2003–2008). Od 2008 roku duszpasterzuje w Prostyni.

Fot. APP

ALTARZYŚCI

W posłudze duszpasterskiej pomagali też altarzyści:
Ks. Wawrzyniec Gładczyński, 1535–1540 [383]
Ks. Jan, 1580 [384]
Ks. Stanisław Owsziński, 1621 [385]
Ks. Jan Roguski, 1621–1622, 1624, 1626 [386]
Ks. Marcin Sokołowski, 1630–1631 [387]
Ks. Adam Łazowski, 1634, 1644 [388]

---

383 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2; ADS, D-3, Stoczek-Coszowo – 1543, s. 17v: „Honorabilis Domini Laurentii in Stoczek dioecesis plocensis plebani"; APStocz, Liber Benefactorum Ecclesiae Stoczkoviensis, s. 9-14; Oss, Matrica ordinacionis presbiterorum…, rkps nr 4874, s. 62v; por. ADS, D-2, s. 71, 144v; ADS, D-6, s. 133. ADPł, Acta Episcopalia, t. 11, s. 364-365.

384 ADS, D-14, Confirmatio testamenti Prostiński – 1580: „Joannis vicarii ac altarista in Prostynia [...] viccarii".

385 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 101.

386 Tamże, s. 61, 71, 102, 119.

387 Tamże, s. 53; 81, 99; ADS, D-23, Instigator Ven. Martino Sokołowski Altarista Prostinensi – 1631, s. 158v; tamże, Ven. Thomas Ochłowski Plebanus Prostinensi cum Ven. Martino Sokołowski Altarista Prostinensi – 1631, s. 161v-162.

388 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 32, 112; por. APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 21, 177.

W drugiej połowie XVI wieku i od początku XVII obowiązki altarzystów pełnili wikariusze lub proboszczowie [m.in. ks. Stanisław Kostka][389].

REZYDENCI

W pracy duszpasterskiej służyli pomocą także księża będący rezydentami. Wśród nich byli:

Ks. Leonard, 1541 [390]
Ks. Paweł Krasuski, 1846–1849 [391]
Ks. Józef Gierłowski, 1861 [392]
Ks. Franciszek Andrzej Pogorzelski, 1877–1883 [393]
Ks. Tomasz Kobuszewski, 1882–1887 [394]

DIAKONI

W prostyńskiej parafii odbywali praktyki duszpasterskie również diakoni. Do ich grona należeli:

Dk. Walenty Szordikowski, 1809 [395]
Dk. Kazimierz Komar, 1972 [396]
Dk. Adam Parzonka, 1997
Dk. Andrzej Lubowicki, 2000
Dk. Leszek Olendzki, 2003
Dk. Jacek Wentczuk, 2003
Dk. Robert Figura, 2005
Dk. Marcin Wojtyra, 2006
Dk. Piotr Pędzich, 2010

---

389 Por. ADS, D-18, s. 51v, 53-53v, 156v; ADS, D-45, Incorporatio Altaris B. V. Maria per G. Suchodolski fundati Ecclesiae Prostinensi – 1665, s. 43v-58; ADS, D-34, Instigator contra Reverendum Dmowski Parochum Prostinensem – 1681, s. 412v-413v.

390 ADS, D-2, s. 64.

391 *Ordo Officii Divini... – 1846*, s. 13; *Ordo Officii Divini... – 1849*, s. 13.

392 *Ordo Officii Divini... – 1861*, s. 77.

393 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859, Korespondencja urzędowa; *Catalogus universi cleri... – 1880*, s. 59; *Catalogus universi cleri... – 1882*, s. 60.

394 *Catalogus universi cleri... – 1882*, s. 60; *Catalogus universi cleri... – 1887*, s. 97.

395 ADD, ADzW/29, Kongregacja dekanalna z 1809.

396 APP, Akta ochrzczonych 1969–1979, nr 38-39/1972.

KSIĘŻA, SIOSTRY I BRACIA ZAKONNI POCHODZĄCY Z PARAFII

Nie sposób ustalić dokładnej listy duchownych, którzy pochodzą z parafii Prostyń. Dlatego zostaną przedstawieni ci, których udało się odszukać na obecnym etapie badań. Rok przy nazwisku oznacza pierwszą odnalezioną wzmiankę w dokumencie, a od XX wieku – datę święceń kapłańskich księży diecezjalnych lub datę pierwszych ślubów zakonnych osób konsekrowanych.

Księża diecezjalni i zakonni
Ks. Andrzej z Rytel – 1519
Ks. Jan z Kiełczewa – 1525
Ks. Jan Prostyński (I) – 1542
Ks. Maciej Prostyński (I) – 1544
Ks. Stanisław Rytel – 1552
Ks. Sebastian Świejkowski – 1573
Ks. Jan Prostyński (II) – 1576
Ks. Stanisław Kostka – 1607
Ks. Maciej Prostyński (II) – 1616
Ks. Marian Rytel-Tyburcy – 1942
O. Ryszard Mystkowski, jezuita – 1951
Ks. Tadeusz Borowy – 1961
Ks. Wacław Jakubik – 1965
Ks. Józef Skarpetowski – 1966
Ks. Mirosław Wyszogrodzki, salezjanin – 1965
Ks. Sylwester Gałach – 1984
Ks. Andrzej Wujek, salezjanin – 1981
Ks. Tomasz Małkiński – 1991
Ks. Jakub Buczyński – 1999
Ks. Paweł Rytel-Andrianik – 2001

Siostry zakonne
S. Genowefa Rytel-Tyburcy, loretanka – 1949
S. Elżbieta Ziółkowska, szarytka – 1973
S. Joanna Kucharek, loretanka – 1998
S. Amelia Jakubik, loretanka – 2005

Bracia zakonni
Br. Jan Urbanowicz, chrystusowiec – 1979
Br. Ryszard Kiełek, kapucyn – 1993

Klerycy
Kl. Robert Laskowiecki
Dk. Marcin Szymanik
Dk. Tomasz Przewoźny

Ks. Andrzej z Rytel

Jest pierwszym znanym do tej pory kapłanem pochodzącym z parafii Prostyń. Wzmiankowany w dokumencie święceń diecezji płockiej z lat 1515–1530[397]. Według tego źródła przyjął on święcenia subdiakonatu w 1519 roku. Powyższy dokument poświadcza, że był z Rytel, ale nie podaje, z których. Niemniej jednak – biorąc pod uwagę fakt, iż przy święceniach opinię o nim wydawał ks. Maciej Gładczyński, proboszcz prostyński – można przyjąć, że pochodził on z Rytel Święckich, będących na terenie tejże parafii. Do tej pory nie udało się odnaleźć więcej wiadomości na jego temat, ale w dalszym ciągu trwają badania dotyczące dalszych losów tego kapłana.

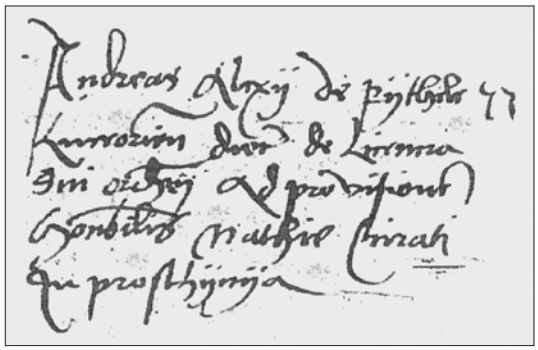

Ks. Andrzej z Rytel

Źródło: Oss, Matrica ordinacionis presbiterorum..., rkps nr 4874 [1519], s. 54v: „subdiaconi […] Andreas Alexy de Rythele luceoriensis dioecesis de licencia Domini Ordinarii ad provisionem honorabilis Mathie curati in Prosthynya".

Ks. Jan z Kiełczewa

Jest pierwszym znanym księdzem pochodzącym z Kiełczewa. Został wyświęcony na kapłana 1 VI 1525 roku w Płocku, jednak dla diecezji łuckiej[398]. Ksiądz Jan był rekomendowany do święceń przez Krzysztofa ze Skibniewa, dziedzica także na Kiełczewie.

397 Oss, Matrica ordinacionis presbiterorum…, rkps nr 4874, s. 54v.
398 Tamże, s. 99.

Przykład ks. Jana świadczy o tym, że duchowieństwo podlaskie na początku XVI wieku pochodziło także w rodzin włościańskich. Tak więc droga do kapłaństwa była otwarta dla każdego, bez względu na pochodzenie społeczne.

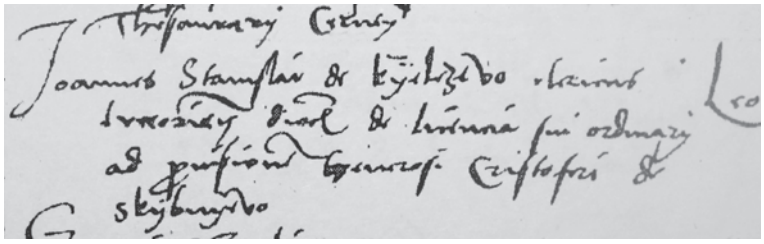

Ks. Jan z Kiełczewa
Źródło: Oss, Matrica ordinacionis presbiterorum..., rkps nr 4874, s. 99.

Ks. Jan Prostyński (I)
Ks. Maciej Prostyński (I)

Proboszczowie parafii Prostyń. Zob. tekst o proboszczach, s. 232-235.

Ks. Stanisław Rytel

Pochodził z rodu Rytelów w Ziemi Drohickiej. Można przypuszczać, że był parafianinem prostyńskim, nie jest to jednak do końca pewne. Jedyna znana wzmianka o nim pochodzi z 5 X 1552 roku, kiedy to występuje jako wikariusz parafii Długa Dąbrowa[399].

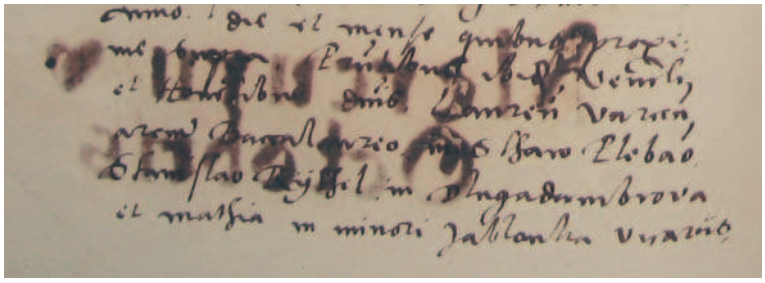

Ks. Stanisław Rytel
Źródło: ADS, D-7, In Dlugadąbrova... – 1552, s. 182v.

Ks. Sebastian Świejkowski
Ks. Jan Prostyński (II)
Ks. Stanisław Kostka

Proboszczowie parafii Prostyń. Zob. tekst o proboszczach, s. 236-240.

399 ADS, D-7, In Dlugadąbrova... – 1552, 182v.

Ks. Maciej Prostyński (II)

W latach 1616–1657 był proboszczem w parafii Mordy. Ponadto pełnił w diecezji łuckiej odpowiedzialne funkcje – przez szereg lat był dziekanem łosickim, a nawet surogatem. Hierarchia kościelna w tym okresie przedstawiała się w ten sposób, że na czele konsystorza – odpowiednik dzisiejszej kurii diecezjalnej – stał oficjał. Kiedy oficjał wyjeżdżał, zastępował go wiceoficjał, zwany surogatem (iudex surrogatus). Miał on uprawnienia na równi z oficjałem. Za czasów bp. Andrzeja Gembickiego, w latach 1638–1639, surogatem oficjała janowskiego ks. Jana Zalewskiego był właśnie ks. Maciej Prostyński[400]. W praktyce często na jego barkach spoczywało administrowanie diecezją, czego świadectwem są liczne dokumenty zawarte w 25. tomie Akt Konsystorza Janowskiego (Archiwum Diecezji Siedleckiej)[401]. Z dokumentów wynika, że potwierdzał on fundacje, m.in. kaplicy i szpitala w Kamieńcu Litewskim, zatwierdzał testamenty, przyjmował skargi w związku z dziesięcinami i załatwiał szereg podobnych spraw. W Archiwum Parafii Prostyń zachował się spis inwentarza kościelnego dokonany przez niego w 1636 roku[402]. W samej parafii Mordy jego nazwisko występuje często w księgach ochrzczonych, które rozpoczynają się od 1610 roku[403].

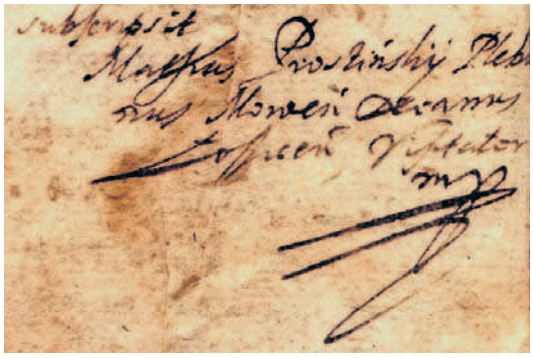

Podpis ks. Macieja Prostyńskiego – 1636 r.
Źródło: APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 4.

W gronie kapłanów pochodzących z parafii Prostyń był on jednym z pełniących najbardziej odpowiedzialne funkcje w diecezji.

400 Ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 167, 178; ks. S. Byczyński, *Zarys dziejów parafii i miasta Mordy*, Siedlce 1998, s. 44.

401 ADS, D-25, Audientia observata coram A. R. Dno Mathia Prostyński Decano Łosicensi Mordensi Plebano in Podlachia et Brestensi Fractu Judice Surogato... – 1638, s. 15-15v; tamże, Surogatio Judicis Adm R. D. Mathia Prostyński D. Ł. M. P. 1638, s. 23.

402 Tamże; APP, Akta ochrzczonych 1620–1648.

403 APM, Akta ochrzczonych od 1610 r.; APM, ks. S. Byczyński, *Historia Parafii Mordy*, t. I, Nowe Opole 1994, s. 24-25.

Ks. Marian Rytel-Tyburcy

Fot. APP

Urodzony 11 XI 1915 roku w Rytelach Święckich. Syn Polikarpa i Zofii z d. Skłodowskiej. W 1923 roku rozpoczął naukę w miejscowej pięcioklasowej szkole powszechnej, którą ukończył w 1929 roku, po czym wstąpił do siedmioklasowej szkoły powszechnej w Zarębach Kościelnych i tam skończył szóstą klasę. W 1930 roku rozpoczął naukę w czwartej klasie gimnazjum biskupiego w Siedlcach i tam złożył egzamin dojrzałości w 1935 roku[404]. Po maturze wstąpił do Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1942 roku.

Kolejno pełnił następujące funkcje: wikariusz – Sarnaki (1942–1943), Zbuczyn (III–X 1944), Mordy (X–XII 1944), administrator parafii Hrud (XII 1944–V 1945), rektor filii w Horoszkach Dużych (V 1945–VII 1946). W czerwcu 1946 roku na swą prośbę został zwolniony z tej placówki z pozwoleniem na wstąpienie do zakonu jezuitów[405]. Ksiądz Marian przebywał tymczasowo na terenie rodzinnej parafii i na prośbę ks. Józefa Rucińskiego został mianowany wikariuszem parafii Prostyń (I–VIII 1947). Od września 1947 roku został prefektem szkół siedleckich, gdzie uczył nawet dziesięć godzin religii dziennie. Katechizował m.in. w Państwowym Liceum i Gimnazjum im. Bolesława Prusa oraz w Szkole Zawodowej im. Stanisława Staszica[406]. Później zastępował chorego ks. A. Cegłowskiego w administrowaniu parafią Ceranów (VI 1948–IV 1949)[407]. W 1949 roku dostał nominatę na prefekta filii duszpasterskiej w Bejdach, później był wikariuszem w Łaskarzewie (II–X 1950), Parysowie (IX–XII 1950), Sterdyni (XII 1950–I 1951), Ulanie (IV–VIII 1951). Następnie został mianowany prefektem szkół w Garwolinie i tamtejszym wikariuszem (VIII 1951–II 1954). Pełnił obowiązki wikariusza w Parczewie (II–VIII 1954), a od sierpnia 1954 został mianowany administratorem parafii Siemień, gdzie pracował do czasu otrzymania funkcji administratora parafii Goźlin (1960–1965). W okresie od listopada 1965 do kwietnia

404 ADS, Akta osobiste ks. Mariana Rytel-Tyburcego, zaczęte 22 VIII 1942 – Życiorys i świadectwo maturalne.

405 „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXII, nr 10-12/1946, s. 77; tamże, rok XXIII, nr 1-3/1947, s. 27; tamże, rok XXIII, nr 7-9/1947, s. 105; tamże, rok XXV, nr 4-12/1949, s. 95; tamże, rok XXXV, nr 8-9/1966, s. 200.

406 B. Ziontek, *W cieniu Staszica – 100 lat najstarszej szkoły zawodowej w Siedlcach*, Warszawa 2003, s. 290.

407 APCer, ks. J. Jakubik, Ceranów dawniej i dziś..., s. 47.

1966 przebywał w Austrii, gdzie biskup Rubin rozmawiał z nim w sprawie duszpasterstwa wśród polonii zagranicznej[408]. Jednak w maju 1966 roku wrócił do Polski i pomagał w duszpasterstwie parafii Prostyń. W sierpniu 1966 roku został mianowany wikariuszem parafii Trzebieszów. Od 1968 roku pełnił urząd administratora parafii Brus, a od 1972 roku – Wyszków. Jedenaście lat później przeszedł na probostwo do parafii Marianna (1983–1987). Stamtąd na swoją prośbę odszedł na emeryturę.

Następnie zamieszkał u swej rodziny w Zielonce, posługując w miejscowym kościele pw. Matki Bożej Częstochowskiej[409]. Wakacje spędzał w rodzinnej wiosce Rytele Święckie, pełniąc *de facto* obowiązki rektora tamtejszej kaplicy. Był także rezydentem w parafii św. Antoniego w Mińsku Mazowieckim[410].

Zmarł 2 XI 1990 roku po 48 latach kapłaństwa. Został pochowany na cmentarzu parafii Matki Bożej Częstochowskiej w Zielonce. Ks. Marian Rytel-Tyburcy był pierwszym kapłanem parafii Prostyń wyświęconym w XX wieku. Jego starsza siostra Helena była loretanką.

O. Ryszard Mystkowski, jezuita

Fot. APP

Urodzony 24 I 1930 roku w Poniatowie. Syn Jana i Józefy z d. Iwańskiej. Jego matka była nauczycielką i zorganizowała w Poniatowie filię prostyńskiej szkoły podstawowej (klasy 0-4). Gdy Ryszard miał 3 lata zmarła jego matka, a w wieku 6 lat stracił ojca, który był kolejarzem. Dalszym wychowaniem zajmowali się krewni ze strony ojca. Ryszard Mystkowski uczęszczał do szkoły podstawowej w Prostyni. W wieku 14 lat w wyniku działań wojennych był poważnie ranny w nogę. W 1946 roku wraz z rodziną przeniósł się do Szczecina i tam ukończył szkołę podstawową i liceum ogólnokształcące, po czym złożył dokumenty na politechnikę w tym mieście[411].

W 1949 roku wstąpił do zakonu jezuitów, rezygnując ze studiów świeckich. Dnia 14 IX 1949 roku rozpoczął nowicjat w Kaliszu pod kierunkiem o. Juliana Piskorka. Pierwsze śluby złożył 15 IX 1951 roku w Starej Wsi na ręce o. Wojciecha Krupy. Tam uzupełniał naukę, aby w 1953 roku otrzymać tzw. dużą maturę. W latach 1953–1956 studiował filozofię w Krakowie,

408 ADS, Akta osobiste ks. Mariana Rytel-Tyburcego, zaczęte 22 VIII 1942 – List ks. Mariana Rytel-Tyburcego do Biskupa Diecezji Siedleckiej, Wiedeń 23 IV 1966.

409 APP, List Barbary i Stanisława Rytel-Tyburcy, Zielonka 15 I 2006.

410 *Rocznik Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 1993, s. 161.

411 APP, List o. Ryszarda Mystkowskiego, Piotrków Trybunalski 21 X 1997.

a następnie teologię w Warszawie w latach 1956–1960[412]. Święcenia kapłańskie przyjął 29 VI 1959 roku w Warszawie z rąk ks. bp. Jerzego Modzelewskiego. Po studiach w roku 1960/61 odbył Trzecią Probację w Czechowicach pod kierunkiem o. instruktora Edwarda Bulandy. Ostatnie śluby złożył 2 II 1962 roku w Świętej Lipce na ręce o. superiora Józefa Macha.

Prawie całe życie kapłańskie był katechetą i zajmował się chorymi. Najpierw w Świętej Lipce (1961–1963), następnie w Piotrkowie Trybunalskim i Bydgoszczy (1963–1964), Radomiu (1964–1966), Poznaniu (1966–1967) Szczecinie (1967–1977), gdzie również pełnił funkcję wikariusza parafii. W 1977 roku powrócił do Piotrkowa Trybunalskiego i katechizował do 1979 roku. W latach 1979–1985 pracował w Bydgoszczy jako katecheta i zajmował się chorymi w parafii. Prowadził także rekolekcje[413]. To samo spełniał od roku 1985 w Piotrkowie Trybunalskim.

Od 1992 roku ze względów zdrowotnych musiał ograniczać swoją pracę katechetyczną i duszpasterską wśród chorych, więc pomagał w kościele, zwłaszcza posługując w konfesjonale. Dyspozycją na rok 2003/2004 został przeniesiony do infirmerii w Gdyni, gdzie modlił się za Kościół i Towarzystwo Jezusowe. Zmarł 9 III 2005 roku w Gdyni, w 76 roku życia, 56 życia zakonnego, 46 kapłaństwa. Został pochowany w Piotrkowie Trybunalskim dnia 14 III 2005 roku.

Ks. Tadeusz Borowy

Urodzony 28 II 1931 roku w Prostyni. Syn Antoniego i Urszuli z d. Walczuk. Szkołę podstawową ukończył w Prostyni (1939–1946) – był świadkiem wydarzeń związanych ze zburzeniem kościoła w 1944 roku[414]. W Sadownem uzyskał małą maturę, a następnie w Łochowie dużą maturę (1952). Chciał iść na studia, ale nie przyjęto go z powodu apolityczności. Na jesieni (1952) poszedł do wojska, gdzie był w 53. batalionie łączności w Lublinie[415]. Po służbie wojskowej pracował kilka miesięcy w Minister-

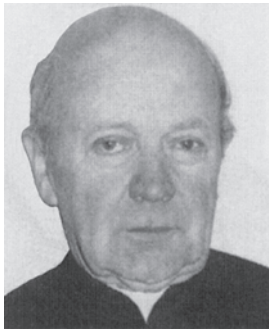

Fot. APP

412 *Encyklopedia wiedzy o Jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. Ludwik Grzebień SJ, Kraków 1996, s. 448.

413 APP, List o. Ryszarda Mystkowskiego, Piotrków Trybunalski 27 II 1998.

414 Ks. T. Borowy, *Cudowne ocalenie Statuy. Wspomnienia związane ze zburzeniem świątyni pw. Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Niedziela Podlaska", 41(146)/1997, s. 2.

415 APP, Życiorys ks. Tadeusza Borowego; por. A. Kaniuk, *Z dziejów parafii Stoczek*, „Niedziela Podlaska", 1(316)/2001, s. III, IV.

stwie Przemysłu Drobnego i Rzemiosła w Warszawie. W 1955 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Siedlcach. Święcenia kapłańskie przyjął 27 V 1961 roku z rąk ks. bp. Ignacego Świrskiego.

Był wikariuszem w parafiach: Okrzeja (1961–1962), Mordy (1962–1963), Radoryż (1963–1964), Malowa Góra (II–VII 1964), Łochów (1964–1967). Następnie został mianowany administratorem parafii: Kodeniec (1967), Wirów (1967–1971), Seroczyn Siedlecki (1971–1987).

W 1987 roku został proboszczem parafii Stoczek Węgrowski. W 1993 roku dostąpił godności kanonika honorowego, a w 2000 roku kanonika gremialnego – Kapituły Kolegiackiej w Węgrowie. W 2003 roku przeszedł na emeryturę i pozostał rezydentem w parafii Stoczek Węgrowski[416].

Ks. Tadeusz Borowy, rodak prostyński, jest osobą łączącą dzieje parafii Stoczek Węgrowski i Prostyń, podobnie jak ks. Wawrzyniec Gładczyński, pierwszy proboszcz stoczkowski i altarzysta prostyński.

Ks. Wacław Jakubik

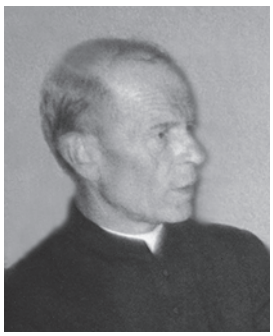

Fot. APP

Urodzony 1 V 1932 roku. Syn Franciszka i Marianny z. d. Leśniewskiej. Po szkole podstawowej w Prostyni i po gimnazjum w Łochowie (mała matura) był nauczycielem w szkole podstawowej w Rytelach Olechnych. W 1959 roku wstąpił do Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie. Święcenia kapłańskie przyjął 27 V 1965 roku z rąk ks. kard. Stefana Wyszyńskiego.

Był wikariuszem w następujących parafiach: Siennica, Krośniewice, Postoliska, Leszno, Wiązowna. Po okresie wikariuszowskim został rektorem kościoła w Secyminie, a później rezydentem w Leoncinie, a następnie w Brochowie.

Po długiej chorobie zmarł w 2003 roku i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Brochowie[417].

Jest pierwszym znanym kapłanem diecezjalnym pochodzącym z parafii Prostyń, który był inkardynowany do diecezji, do której nie należała jego rodzinna parafia.

---

416 *Rocznik Diecezji Drohiczyńskiej... – 1999*, s. 110, 231, 339, 355, 361, 392; *Diecezja drohiczyńska. Spis parafii i duchowieństwa – 2004*, s. 548; por. A. Kaniuk, *Z dziejów parafii Stoczek*, „Niedziela Podlaska", 1(316)/2001, s. III, IV.

417 *Rocznik Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 199; APP, Relacja Małgorzaty Bernasiuk.

Ks. Mirosław Józef Wyszogrodzki, salezjanin

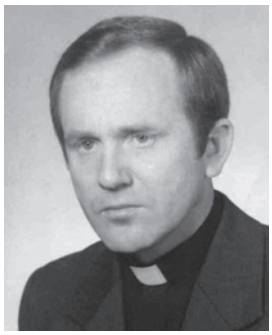

Fot. APP

Urodzony 27 VIII 1948 roku w Prostyni. Syn Romualda i Marianny z d. Chaberskiej. W 1962 roku ukończył szkołę podstawową w Prostyni. Od 1962 roku był uczniem Salezjańskiej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu, którą władze komunistyczne zamknęły w październiku 1963 roku. Następnie wstąpił do Towarzystwa Salezjańskiego i od tego czasu przez sześć lat przebywał w Czerwińsku n. Wisłą, gdzie miał aspirantat (1963/64), nowicjat (1964/65) i kończył szkołę średnią, uzyskując w 1967 roku maturę. Pierwsze śluby zakonne złożył 2 VIII 1965 roku. Dwuletnie studia filozoficzne odbywał również w Czerwińsku, w latach 1967–1969.

W latach 1969–1970 miał asystencję w Gdańsku-Oruni, pełniąc obowiązki organisty w tamtejszym kościele. Jednocześnie pobierał lekcje gry na fortepianie u Marii Mireckiej i otrzymał świadectwo ukończenia nauki w zakresie działu młodzieżowego Społecznego Ogniska Muzycznego w Gdańsku. Przez następne cztery lata odbywał studia teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Lądzie n. Wartą. Święcenia kapłańskie otrzymał dnia 19 VI 1974 roku w Sokołowie Podlaskim.

W latach 1974–1978 pracował jako wikariusz i organista we Fromborku. W okresie 1978–1979 pomagał w pracy duszpasterskiej i wykładał muzykologię w nowicjacie w Czerwińsku. Następnie w latach 1979–1983 duszpasterzował w Warszawie przy bazylice Najświętszego Serca Pana Jezusa. W tym czasie (1978–1983) odbył studia w Akademii Teologii Katolickiej na Wydziale Teologicznym w zakresie muzykologii, uzyskując stopień magistra. W 1983 roku wraz z chórem muzykologii Akademii Teologii Katolickiej brał udział w festiwalu muzycznym zorganizowanym przez Katolicki Uniwersytet z Mediolanu. Następnie był w Kutnie-Woźniakowie (1983–1990). Wykładał muzykę sakralną w tamtejszym seminarium i prowadził orkiestrę dętą oraz chór klerycki. Od 1990 roku przebywał w Lutomiersku. Przez pierwsze sześć lat był przełożonym domu, a następnie nauczycielem chorału gregoriańskiego i akompaniamentu liturgicznego w Salezjańskiej Szkole Ogólnokształcącej i Szkole Muzycznej II stopnia w Lutomiersku[418]. W 2000 roku przeszedł na placówkę w Zgierzu, a rok później podjął pracę duszpasterską w Ełku, gdzie był przez cztery lata. Od 2005 roku posługuje w parafii pw. świętych Cyryla i Metodego w Żyrardowie.

418 APP, Życiorys ks. Mirosława Wyszogrodzkiego.

Ks. Józef Skarpetowski

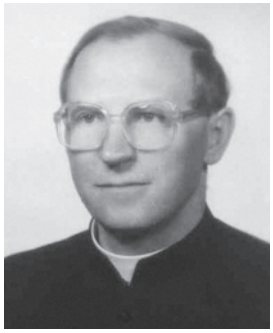
Fot. APP

Urodzony 19 IV 1943 roku w Prostyni. Syn Lucjana i Łucji z d. Michalskiej. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Prostyni, a do liceum ogólnokształcącego w Sadownem. Po zdaniu egzaminu dojrzałości w 1960 roku rozpoczął studia w Wyższym Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Warszawie[419]. Został wyświęcony na kapłana w dniu 12 VI 1966 roku przez kard. Stefana Wyszyńskiego. Po święceniach był wikariuszem w parafiach: Sobików (1966–1967), Strzelce k. Kutna (1967–1968) i św. Anny w Wilanowie (1968––1972). Następnie został przeniesiony na rezydenta parafii św. Jana Kantego w Warszawie (1972–1975). Rozpoczął studia katechetyczne na Akademii Teologii Katolickiej. Później został wikariuszem parafii św. Augustyna w Warszawie (1975–1983). W 1976 roku ukończył ATK, uzyskując stopień magistra w zakresie katechetyki. W roku akademickim 1978/79 był słuchaczem wykładów z pedagogiki religijnej na Uniwersytecie Monachijskim. W 1983 roku otrzymał polecenie prowadzenia wykładów z katechetyki w Wyższym Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Warszawie. Jednocześnie rozpoczął pisanie doktoratu. W tym czasie był rezydentem przy filii seminarium w Tarchominie (1983–1984) oraz przy parafi Wniebowzięcia NMP w Konstancinie (1984–1985) i parafii Matki Bożej Różańcowej na Bródnie (1985–1986). Następnie został przeniesiony na wikariat parafii św. Floriana na Pradze (1986–1989). W 1989 roku uzyskał tytuł doktora teologii na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Od tego roku jest proboszczem parafii św. Brata Alberta w Warszawie Wesołej-Zielonej. Obejmując nową parafię, zajął się budową kościoła. Jednocześnie kontynuował wykłady z katechetyki w Wyższym Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Warszawie, a kiedy powstało Seminarium Duchowne diecezji warszawsko-praskiej podjął tam wykłady. Dodatkowo w latach 1994–1998 wykładał katechetykę w Wyższym Seminarium Duchownym diecezji łowickiej. Obecnie jest profesorem w seminarium warszawsko-praskim i proboszczem w parafii św. Brata Alberta w Warszawie Zielonej-Wesołej[420].

419 APP, Życiorys ks. Józefa Skarpetowskiego.

420 *Rocznik Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 1993, s. 117, 124, 271, 314, 709.

Ks. Sylwester Gałach

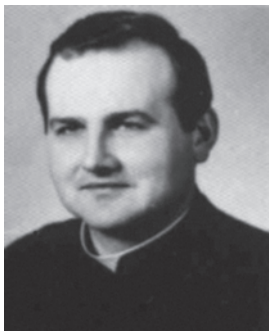
Fot. APP

Urodzony 4 III 1958 roku w Treblince. Syn Kazimierza i Barbary z d. Jagiełło. Szkołę podstawową ukończył w Prostyni, a następnie technikum rolnicze w Sokołowie Podlaskim. Po maturze uzyskanej w 1978 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Siedlcach[421]. Ksiądz Sylwester, będąc w seminarium, tak napisał o swej drodze do kapłaństwa: „*Rodzicom, a w szczególności mamie zawdzięczam to, iż znalazłem się na tej drodze. [...] jak wynika z opowiadań mamy, już od lat dziecięcych chciałem być kapłanem. [...] Z czasów szkoły średniej chyba najbardziej przełomowym okresem był dla mnie ostatni rok, to jest piąta klasa. [...] O decyzji wstąpienia do Seminarium pierwszej powiedziałem mamie. Było to pewnego wieczoru przed ostatnim egzaminem maturalnym. Przyjęła tę wiadomość ze łzą radości w oczach. Powiedziała, iż zawsze modliła się o to i czuła, że tak się stanie*”[422]. Kapłanem, który miał znaczny wpływ na jego powołanie, był ks. Józef Ruciński, długoletni proboszcz w Prostyni, jak również ks. Romuald Michalczyk, który był proboszczem rodzinnej parafii w czasie trwania jego studiów seminaryjnych.

Ks. Sylwester Gałach przyjął święcenia kapłańskie z rąk ks. bp. Jana Mazura 23 VI 1984 roku. W dniu prymicji, 1 lipca, ksiądz neoprezbiter poświęcił krzyż przy rodzinnej posesji. W uroczystości brali udział niemalże wszyscy mieszkańcy Treblinki. Po poświęceniu krzyża wyruszyli procesjonalnie ze śpiewem na ustach, za krzyżem i chorągwią, do kościoła w Prostyni, gdzie była Msza święta prymicyjna, podczas której homilię wygłosił ks. Marek Major – biblista.

Ksiądz Gałach był wikariuszem w następujących parafiach: Motwica (1984–1985), Łaskarzew (1985–1988), Ryki (1988–1991). W latach 1991––2002 był proboszczem nowoutworzonej parafii w Bazanowie. Od 2002 roku jest proboszczem w Zwoli Poduchownej.

W latach 1986–1990 ksiądz Gałach studiował na Akademii Teologii Katolickiej w Instytucie Studiów nad Rodziną w Łomiankach, gdzie obronił pracę magisterską nt. *Implikacje święta Świętej Rodziny w odniesieniu do rodziny współczesnej*, napisaną pod kierunkiem ks. Jana Decyka.

---

421 APP, Życiorys ks. Sylwestra Gałacha; *Katalog diecezji siedleckiej* – 1999, Siedlce 1999, s. 648.

422 Ks. J. Skorodiuk, *Wpływ domu rodzinnego na powołanie życiowe /pogadanka dla ministrantów/*, [w:] *Ewangelizacja w rodzinie przez wychowanie dzieci i młodzieży – materiały na światowy dzień modlitw o powołania*, red. ks. J. Król SDB, o. E. Osiecki SVD, Warszawa 1980, s. 34-36.

Wychodząc z założenia, że parafia jest rodziną rodzin, ks. Sylwester Gałach zaangażował się w sposób szczególny w duszpasterstwo rodzin. Ponadto, dostrzegając problem alkoholizmu, pomaga osobom uzależnionym oraz wspiera w wytrwaniu w trzeźwości tych, którzy nie mieli problemów z alkoholem. Począwszy od parafii Łaskarzew do chwili obecnej z jego pomocy skorzystało wiele osób[423]. Sam zaś jeszcze przed obłóczynami w sutannę postanowił być abstynentem i tak jest do tej pory[424].

Ks. Andrzej Wujek, salezjanin

Fot. APP

Urodzony 12 VI 1961 roku. Syn Piotra i Krystyny z d. Goś. W latach 1968–1976 uczęszczał do szkoły podstawowej w Prostyni. Następnie podjął naukę w liceum ogólnokształcącym w Sokołowie Podlaskim. W 1980 roku zdał egzaminy maturalne i został przyjęty do nowicjatu Towarzystwa Salezjańskiego w Czerwińsku n. Wisłą, który zakończył złożeniem pierwszych ślubów zakonnych 22 VIII 1981 roku. Na przełomie 1981/82 roku miał praktykę duszpasterską w Lutomiersku k. Łodzi. Po jej zakończeniu odbywał studia seminaryjne: pierwsze dwa lata w Kutnie-Woźniakowie, a następne cztery lata w Lądzie n. Wartą. Zakończył je obroną pracy magisterskiej z teologii pt. *Koncepcja Bytu Koniecznego w „Księdze Wiedzy" Awicenny*. Święcenia kapłańskie przyjął 25 VI 1988 roku i został skierowany na studia w zakresie filozofii teoretycznej na KUL. Po czwartym roku studiów otrzymał urlop dziekański i stypendium językowo-naukowe w Londynie i Oksfordzie. Studia ukończył w 1993 roku uzyskaniem stopnia magistra historii filozofii na podstawie pracy pt. *Historia filozofii w ujęciu „Summa Philosophiae" przypisywanej Robertowi Grosseteste*[425].

Od roku 1990 był nadzwyczajnym spowiednikiem w domach Córek Maryi Wspomożycielki (selezjanki). W 1993 roku rozpoczął pracę wykładowcy w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi. Wśród dyscyplin przez niego wykładanych były: filozofia religii, filozofia Boga, antropologia filozoficzna, łacina oraz historia filozofii średniowiecznej. W latach 1996–1998 wykładał filozofię Boga w WSD Towarzystwa Salezjańskiego

423 M. Rytel-Andrianik [Marian], *Warto być trzeźwym*, „Niedziela Podlaska", 20(125)/1997, s. Inn. Świadectwo nt. posługi Sylwestra Gałacha.

424 T. Pulcyn, *Trzeźwość wpisana jest w całą moją pracę duszpasterską – wywiad z ks. Sylwestrem Gałachem*, „Trzeźwymi bądźcie", Numer specjalny 1997, s. 4-9.

425 APP, Życiorys ks. Andrzeja Wujka.

w Lądzie n. Wartą. Jednocześnie w okresie 1995–1998 był katechetą we wspólnocie postnowicjackiej, a w latach 1999–2007 wicerektorem do spraw filozofii. W roku 2004 był przełożonym wspólnoty postnowicjackiej. Od 2007 roku przebywa we wspólnocie selezjańskiej w Lublinie, gdzie kończy pisanie rozprawy doktorskiej. Jest autorem kilkunastu artykułów naukowych i popularnonaukowych[426].

Ks. Tomasz Małkiński

Fot. APP

Urodzony 10 III 1947 roku w Morzyczynie-Włókach. Syn Tomasza i Honoraty z d. Młynarczyk. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Morzyczynie-Włókach, a do liceum ogólnokształcącego w Sadownem. Ukończył studia wyższe w zakresie psychologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, finalizując je doktoratem (temat: *Koncepcja człowieka w poglądach Jana Władysława Dawida*), następnie studia podyplomowe na Akademii Rolniczej w Warszawie (ochrona i kształtowanie środowiska naturalnego); studium nauczycielskie w zakresie filologii polskiej oraz studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Warszawie. Został wyświęcony na kapłana 28 V 1991 roku przez ks. kard. Józefa Glempa w Archikatedrze Warszawskiej[427]. Następnego dnia, w Uroczystość Zesłania Ducha Świętego, celebrował Mszę świętą prymicyjną w Prostyni[428].

Jako wikariusz pracował w parafiach: Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Konstancinie Jeziornej oraz Matki Bożej Fatimskiej w Warszawie Ursusie, gdzie był m.in. opiekunem Rodzin Nazaretańskich i duszpasterzem studentów. W 1995 roku został mianowany wikariuszem parafii św. Tomasza Apostoła w Warszawie (Ursynów). Podjął również obowiązki psychologa w Poradni Katolickiej Zdrowia Psychicznego oraz opiekuna „Grupy św. Tomasza" skupiającej inteligencję tejże parafii. W 2006 roku otrzymał godność kanonika Archidiecezji Warszawskiej.

Ks. T. Małkiński interesuje się tematami teologicznymi, psychologicznymi, literackimi i ekologicznymi[429]. Publikuje artykuły w czasopismach: „Humanizacja Pracy", „Przegląd Historyczno-Oświatowy", „Przegląd Pedagogiczny", „Gość Niedzielny". Należy do Unii Kapłańskiej i Polskiego Towarzystwa

426 *Seminarium salezjańskie*, „Echo Wodnej", [Pismo salezjańskiego WSD w Łodzi], 4(34)/1998, s. 11.
427 APP, Życiorys ks. Tomasza Małkińskiego.
428 APP, Książka ogłoszeń parafialnych 1987–1997, ogłoszenie z 12 V 1991; APP, Kronika, s. 63.
429 APP, List ks. Tomasza Małkińskiego, 4 I 2000.

Psychologicznego. Życie księdza Tomasza Małkińskiego jest ściśle związane z posługą chorym i pomocą psychologiczną. Po studiach wykładał psychologię w Ośrodku Doskonalenia Kadr Kierowniczych i pracował jako salowy w Domu Pomocy Społecznej. Następnie ukończył kurs pielęgniarza i sanitariusza szpitalnego. Po święceniach kapłańskich był kapelanem Szpitala Stołecznego Centrum Rehabilitacji im. prof. Weisa w Konstancinie oraz w Centrum Kształcenia Inwalidów. Ponadto pełnił funkcję kapelana i psychologa w Domu Emeryta Polskiej Akademii Nauk w Konstancinie, a od 1995 roku podjął pracę w Hospicjum Onkologicznym w Warszawie na Ursynowie. W wywiadzie udzielonym w ósmym roku kapłaństwa, stwierdził: „*To, że jestem człowiekiem szczęśliwym, ma uzasadnienie w tym, że staram się w swoim życiu Boga mieć na pierwszym miejscu i szanować ludzi, dla których chcę pracować i dostrzegać w każdym cierpiącym człowieku Chrystusa. Moja wrażliwość na cierpienie była zauważalna od najmłodszych lat [...] Pochylając się nad człowiekiem umierającym, mam świadomość, że pochylam się nad Chrystusem cierpiącym, w myśl słów: «Byłem chory, a odwiedziliście mnie...». To płynie z mojej głębokiej wiary, że chorzy są najlepszą cząstką Kościoła i że są najbliżej Chrystusa cierpiącego. I to jest dla mnie źródłem pogody ducha*”[430].

Ks. Jakub Buczyński

Fot. APP

Urodzony 22 XII 1973 roku w Węgrowie. Syn Mariana i Zofii z d. Korszeniewskiej. Chrzest przyjął w parafii Kosów Lacki. Pierwszą Komunię świętą i bierzmowanie miał w Prostyni. Od urodzenia do 1988 roku mieszkał w parafii Prostyń, ponieważ jego rodzice pracowali jako nauczyciele w szkole podstawowej w Wólce Okrąglik, do której uczęszczał również Jakub. W tej miejscowości służył do Mszy świętej, a przez pewien czas śpiewał w tamtejszej scholi. W Wólce Okrąglik chodził na lekcje religii[431]. Szkołę średnią i technikum elektryczne ukończył w Sokołowie Podlaskim. Po maturze w 1993 roku wstąpił do Seminarium Duchownego w Drohiczynie. Studia seminaryjne uwieńczył magisterium z teologii, na podstawie pracy: *Grzech społeczny wg nauczania Jana Pawła II*, napisanej pod kierunkiem ks. Stanisława Ulaczyka. Święcenia diakonatu przyjął 12 VI 1998, a prezbiteratu 19 VI 1999

[430] Ks. T. Małkiński, *Moja droga do kapłaństwa – wywiad udzielony J. Łubkowskiej*, „Wiadomości Parafialne” [pismo dekanatu ursynowskiego], 2/2000, s. 4-6.

[431] APP, Życiorys ks. Jakuba Buczyńskiego; ks. Z. Rycak, *Będziecie kapłanami Boga Najwyższego*, „Niedziela Podlaska”, 25(235)/1999, s. II.

roku. Po święceniach kapłańskich podjął pracę duszpasterską w następujących parafiach: Perlejewo (1999–2002); Węgrów – parafia pw. Wniebowzięcia Matki Bożej (2002–2004); Liw (2004–2007)[432], Rozbity Kamień (2007––2009); Sarnaki (od 2009).

Ks. Paweł Rytel-Andrianik

Fot. APP

Urodzony 9 VIII 1976 roku Syn Mariana i Wandy z d. Rytel. Ma trzech braci: Artura, Sylwestra i Krzysztofa. Szkołę podstawową ukończył w Rytelach Święckich w 1991 roku, a Liceum Ogólnokształcącym im. A. Mickiewicza w Węgrowie w 1995 roku. Po maturze wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Drohiczynie. Podczas studiów seminaryjnych uzyskał stopień magistra na podstawie pracy: *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni w latach 1510–1998*, napisanej na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie, pod kierunkiem ks. inf. dr. Eugeniusza Borowskiego. Wszystkie posługi i święcenia otrzymał z rąk ks. bp. Antoniego Dydycza. Święcenia diakonatu miały miejsce dnia 16 VI 2000 roku, a prezbiteratu 16 VI 2001 roku.

Pełnił posługę wikariusza w parafii i sanktuarium Matki Bożej w Ostrożanach (1 VIII 2001–1 IX 2003). W tym okresie został mianowany także kapelanem Nadbużańskiego Hufca ZHP (29 XII 2001–1 IX 2003) oraz dekanalnym duszpasterzem ministrantów (12 V 2003–1 IX 2003).

W 2003 roku ks. bp Antoni Dydycz skierował go na studia teologiczne na Pontificia Università della Santa Croce w Rzymie, które uwieńczył w 2005 roku licencjatem z teologii, na podstawie pracy: *Manna, pane dal cielo, nei libri sapienziali* [„Manna, chleb z nieba, w księgach mądrościowych"], napisanej pod kierunkiem ks. prof. Michelagnelo Tábeta. W 2005 roku został skierowany na studia biblijne do Studium Biblicum Franciscanum w Jerozolimie. Korzystając z okazji uczęszczał również na wybrane wykłady w École Biblique et Archéologique Française oraz Hebrew University w Jerozolimie. W 2008 roku obronił licencjat z nauk biblijnych na podstawie pracy: *Il dono della manna nel Salmo 78, 23-25 riletto nella tradizione giudaica antica* [„Dar manny w Psalmie 78, 23-25 i jego recepcja w antycznej tradycji żydowskiej"]. Praca została napisana pod kierunkiem o. prof. Frédérica Mannsa OFM. Po obronie licencjatu roz-

[432] *Diecezja drohiczyńska. Spis parafii i duchowieństwa – 2004*, s. 549.

począł cykl doktorancki na Studium Biblicum Franciscanum. W ramach pracy doktorskiej wyjechał na stypendium naukowe do Uniwersytetu w Oksfordzie.

Dnia 13 lutego 2010 roku otrzymał od ks. bp. Antoniego Dydycza Krzyż Papieski Diecezji Drohiczyńskiej, znak jedności z Prezbiterium Drohiczyńskim.

W pracy duszpasterskiej i naukowej posługuje się kilkoma językami nowożytnymi i starożytnymi. Jest autorem kilkudziesięciu artykułów, głównie popularno-naukowych. Pragnie przeżywać kapłaństwo jako radosne dziękczynienie Trójcy Przenajświętszej, przez Maryję.

S. M. Genowefa Helena Rytel-Tyburcy, loretanka

Fot. ASL

Urodzona 20 I 1912 roku w Rytelach Święckich jako trzecie dziecko Polikarpa i Zofii z d. Skłodowskiej. Szkołę podstawową ukończyła w rodzinnej wiosce, a następnie szkołę krawiecką w Zarębach Kościelnych w 1928 roku. Mając szesnaście lat chciała wstąpić do zgromadzenia zakonnego, ale ojciec nie wyraził na to zgody. Swój zamiar spełniła dopiero po śmierci ojca. Mając 34 lata wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Loretańskiej 13 XI 1946 roku[433]. Po aspirantacie rozpoczęła postulat (6 VI 1947). Obłóczyny odbyły się 1 II 1948, a pierwsza profesja 2 II 1949. Śluby wieczyste złożyła 2 II 1955 roku[434].

W zgromadzeniu przebywała tylko w dwóch domach: w Żegiestowie przez pierwszych dwanaście lat życia zakonnego, a od 1961 roku aż do śmierci w Loretto. Przez cały czas pracowała w gospodarstwie domowym i trudniła się pszczelarstwem. Siostra Genowefa zarówno w Żegiestowie jak i w Loretto założyła pasiekę. Ze względu na pracowitość oraz otwartość na innych, siostry nazywały ją „pszczółką”[435]. Jej młodszy brat Marian był kapłanem diecezji siedleckiej.

Siostra Genowefa odznaczała się cichością i pogodą ducha, które zdobiły ją do końca życia, także przez ostatnie lata, gdy nawiedziła ją choroba i starcza demencja. Odeszła do Pana 7 XI 1991 roku cicho i niepostrzeżenie, podobnie jak szła przez całe życie[436]. Została pochowana na wspólnym cmentarzu zgro-

433 ASL, L-p-146, Własnoręcznie napisany życiorys s. M. Genowefy Heleny Rytel-Tyburcy.

434 APP, List s. M. Anicety Borowskiej [Sekretarki Generalnej Zgromadzenia Sióstr Loretanek], Warszawa, 14 IX 2000.

435 ASL, L-p-15, Wspomnienia o zmarłych siostrach Loretankach.

436 ASL, Skrócony odpis aktu zgonu Heleny Rytel-Tyburcy z USC Wyszków nr 384/1991.

madzenia w Loretto k. Łochowa. Jest pierwszą znaną siostrą zakonną pochodzącą z parafii Prostyń.

S. Elżbieta Ziółkowska, szarytka

Fot. APP

Urodzona 2 I 1945 roku w Kiełczewie. Córka Stanisława i Jadwigi z d. Podleśnej. W 1959 roku ukończyła szkołę podstawową w rodzinnej miejscowości. Otrzymawszy „przypadkowo" obrazek św. Katarzyny Labouré z krótkim jej życiorysem oraz adresem Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo w Warszawie (ul. Tamka 35), w 1962 roku zgłosiła się do tego zgromadzenia. Tam pod opieką sióstr kontynuowała naukę w szkole średniej i równocześnie przygotowywała się zawodowo, zdobywając stopień czeladnika w zakładzie krawieckim. Dnia 17 III 1963 roku złożyła pierwsze śluby zakonne. Maturę uzyskała w 1966 roku. Następnie ukończyła roczny kurs księgowości oraz kurs katechetyczny. W 1967 roku rozpoczęła postulat w Zgromadzeniu Sióstr Miłosierdzia, a następnie roczny nowicjat.

W 1969 roku została posłana do Zakładu Opieki dla Chorych w Przasnyszu, ale z uwagi na potrzebę nauczania religii przy kościele parafialnym w Przasnyszu, podjęła od września 1969 roku pracę katechetki. Od 1971 roku była katechetką przy kościele farnym w Białymstoku. W 1977 roku przełożeni skierowali ją na studia do Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie i jednocześnie do pracy katechetycznej w tym mieście, w kościele przy ul. Opaczewskiej. Rok później, kontynuując studia na ATK, podjęła katechizację w Białymstoku. W 1983 roku z powodu problemów zdrowotnych została przeniesiona do Domu Prowincjonalnego w Warszawie przy ul. Tamka 35. W styczniu 1984 roku uzyskała tytuł magistra teologii i została skierowana do Częstochowy w charakterze katechetki przy kościele św. Barbary. W 1990 roku wróciła do Warszawy i rozpoczęła naukę religii na Kamionku przy ul. Grochowskiej 365. Trzy lata później przeszła operację serca i, jak wyznała, dzięki wprost cudownej opiece Matki Bożej rychło powróciła do zdrowia i już od września tego roku podjęła pracę. Obecnie kontynuuje katechezę w przedszkolu i jest opiekunką bielanek[437].

[437] APP, Życiorys s. Elżbiety Ziółkowskiej.

S. M. Joanna Agnieszka Kucharek, loretanka

Fot. APP

Urodzona 26 XII 1970 roku w Sokołowie Podlaskim. Córka Stanisława i Krystyny z d. Borowej. Do szkoły podstawowej uczęszczała w Wólce Okrąglik, a następnie do liceum ekonomicznego w Siedlcach. Po maturze podjęła naukę w Instytucie Teologicznym w Siedlcach. Od września 1991 roku pracowała jako katechetka w szkołach podstawowych w Wólce Okrąglik i Grądach[438]. W 1997 roku obroniła pracę magisterską z teologii pastoralnej pt. *Wizja małżeństwa i rodziny w ujęciu adhortacji Jana Pawła II „Familiaris Consortio" a jej realizacja w środowisku rodzin parafii Prostyń*, napisaną pod kierunkiem ks. Jana Zowczaka.

Dnia 1 II 1998 roku wstąpiła do Zgromadzenia Matki Bożej Loretańskiej. Po zakończeniu postulatu (14 VIII 1998) podjęła formację nowicjacką zakończoną pierwszymi ślubami zakonnymi w dniu 15 VIII 2000 roku. Ponadto od września 1999 roku rozpoczęła pracę katechetyczną w Mińsku Mazowieckim, gdzie uczyła zarówno w szkole podstawowej, jak i w liceum. Przebywała w klasztorze przy parafii św. Antoniego w Mińsku Mazowieckim. W 2008 roku została przełożoną w klasztorze w Loretto.

Na początku drogi życia konsekrowanego napisała: *„Jestem wdzięczna Panu za łaskę powołania i pragnę przez życie zakonne świadczyć o Jego wielkiej Miłości do każdego człowieka. Ufam, że On napełni moje serce łaską i wytrwaniem"*[439].

S. Amelia Elżbieta Jakubik, loretanka

Fot. APP

Urodzona 6 I 1979 roku. Córka Ryszarda i Henryki z d. Borowej. W 1992 roku, po ukończeniu szkoły podstawowej w Prostyni, rozpoczęła naukę w liceum ogólnokształcącym w Ostrowi Mazowieckiej, zdając egzamin dojrzałości w 1997 roku. Po maturze podjęła pięcioletnie studia na KUL-u na kierunku matematyczno-informatycznym, które sfinalizowała obroną pracy magisterskiej pt. *Wielomiany Czebyszewa pierwszego rodzaju*. Ukończyła również Podyplomowe Studium Pedagogiczne przy Instytucie Pedagogiki KUL (2002).

438 ASPPon, Kronika 1994–1998.
439 APP, Życiorys s. Joanny Agnieszki Kucharek.

Dnia 15 X 2002 roku wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Loretańskiej. Po postulacie oraz dwuletnim nowicjacie złożyła pierwszą profesję w dniu 15 VIII 2005 roku. W zgromadzeniu podjęła na początku pracę w Świetlicy Środowiskowej „Dom Ojca Ignacego", zapewniającej opiekę dzieciom z rodzin biednych i patologicznych z warszawskiej Pragi. Ukończyła także Podyplomowe Studium Polityki Wydawniczej i Księgarstwa na Uniwersytecie Warszawskim[440]. Od 2005 roku pracuje w Wydawnictwie Sióstr Loretanek w Rembertowie, w dziale prenumeraty. Dnia 31 VII 2010 roku złożyła śluby wieczyste.

Br. Jan Urbanowicz, chrystusowiec

Fot. ATChr

Urodzony 11 X 1956 roku w Boreczku, a trzy dni później ochrzczony w prostyńskim kościele. Syn Bogusława i Haliny z d. Krupińskiej. Po ukończeniu szkoły podstawowej rozpoczął naukę w szkole zawodowej, zdobywając kwalifikacje piekarza. Przed wstąpieniem do Chrystusowców pracował przez rok w piekarni w Małkini. Swą drogę powołania opisał w podaniu o przyjęcie do zgromadzenia: *„O Towarzystwie Chrystusowym dowiedziałem się z chwilą rozpoczęcia pracy zawodowej w Małkini, z miesięcznika «Msza Święta» i od braci Sokołowskiego i Chromińskiego, których poznałem podczas przebywania ich na urlopach w Małkini. Bardzo wcześnie poczułem w sobie powołanie do stanu zakonnego. Wybór był trochę kłopotliwy. Po przybyciu do Poznania zapoznałem się na miejscu i stwierdziłem, że życie w Towarzystwie Chrystusowym będzie mi najbardziej odpowiadało. Po przyjęciu mnie w poczet członków Towarzystwa będę starał się wszelkimi siłami nie zawieść ani Boga ani przełożonych tegoż Towarzystwa"*[441].

Po wstąpieniu do zgromadzenia i odbyciu aspirantatu, br. Jan rozpoczął nowicjat dnia 28 IX 1978. Rok później złożył pierwszą profesję zakonną w Kiekrzu (29 IX 1979), drugą – w Poznaniu (29 IX 1980) oraz wieczystą – również w Poznaniu (29 IV 1984). Swemu zgromadzeniu br. Jan służył szesnaście lat. Na początku pracował w kuchni, później w ogrodzie. Były także plany posłania br. Jana Urbanowicza do Brazylii, jednak pozostał w Polsce[442]. Na kilka lat przed śmiercią pełnił obowiązki szafarza Domu Głównego. Mot-

440 APP, Życiorys s. Amelii Elżbiety Jakubik.

441 ATChr, Karta osobowa br. Jana Urbanowicza; ATChr, Biogram śp. br. Jana Urbanowicza napisany przez ks. W. Necela.

442 APP, List ks. Edwarda Szymanka SChr., Poznań 12 X 2000.

tem życia uczynił słowa: „*Będę się starał wszelkimi siłami nie zawieść Boga*". Jego gorliwa praca była przykładem zaangażowania się w służbie Bogu i ludziom. Cieszył się wielkim zaufaniem współbraci. Listy br. Jana są świadectwem jego wielkiej pokory, głębokiego przeżywania relacji z Bogiem i niezwykłej życzliwości wobec drugiego człowieka[443]. Głębię jego życia duchowego ukazują życzenia, jakie zapisał jednemu ze współbraci w dniu święceń diakonatu: „*Podążaj za Chrystusem w szczerości serca, umiejętnie rezygnuj z tego, co przeszkadza ci w spotkaniu z Nim, by serce twoje radowało się zawsze w Panu. Niech On wplecie w trud wszystkich twoich dni swoje błogosławieństwo i miłosierdzie. Niech twoja posługa wobec ołtarza i Ludu Bożego napełnia cię pokojem i radością. Bądź zawsze dumny z godności sługi Najwyższego. Nie zapomnij nigdy o Matce – Pani Jasnogórskiej, której dłonie niech cię chronią i strzegą po wszystkie dni twojej kapłańskiej posługi*"[444].

Br. Jan Urbanowicz zmarł 10 III 1995 roku, mając 38 lat. Został pochowany pięć dni później na cmentarzu Miłostowo w Poznaniu, w jednej z kwater Towarzystwa Chrystusowego. W pogrzebie wzięło udział ponad stu współbraci ze zgromadzenia oraz rodzina i znajomi zmarłego. Na cmentarzu w Prostyni, na grobie rodzinnym Urbanowiczów jest umieszczona pamiątkowa tablica z jego zdjęciem, a przy rodzinnym domu w Boreczku stanęła kapliczka Matki Bożej, będąca podziękowaniem za życie i posługę br. Jana. W miesięczniku „Msza Święta", od którego zaczęła się jego droga powołania, napisano po śmierci: „*Niespodziewana była śmierć br. Jana Urbanowicza. Odszedł nagle, bez choroby, po wylewie krwi. Niezwykle ofiarny, pracowity, nie lękający się żadnego wysiłku [...]*"[445].

Br. Ryszard Kiełek, kapucyn

Urodzony 7 I 1966 roku w Węgrowie. Syn Benedykta i Wandy z d. Diehl. Przez cztery lata uczęszczał do szkoły podstawowej w Grądach, a następnie w Prostyni. W roku 1985 ukończył technikum rolnicze w Sokołowie Podlaskim. Następnie rozpoczął studia w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, na kierunku ogólnorolniczym. W trakcie studiów odbywał praktykę w Norwegii i w Anglii. Magisterium z zakresu ekonomiki rolnictwa obronił w 1991 roku.

Fot. APP

443 Ks. P. Rytel-Andrianik, zb. pryw., Listy od br. Jana Urbanowicza; P. Rytel-Andrianik [Brat Paweł], *Człowiek Boży – Homo Dei*, „Niedziela Podlaska", 43(96)/1996, s. II.

444 APP, List ks. Andrzeja Sołopy SChr., [do którego życzenia były skierowane], Bonn 14 XII 2000.

445 *Brat zakonny*, „Msza Święta", 7-8/1995, s. 255.

Po studiach zetknął się z Braćmi Mniejszymi Kapucynami. Dnia 23 IV 1992 roku wstąpił do tego zakonu. Postulat odbył w Lublinie, a 8 IX 1992 roku rozpoczął nowicjat w Nowym Mieście n. Pilicą. Pierwsze śluby złożył 8 IX 1993 roku. Podjął następnie studia w seminarium kapucyńskim, ale po roku wybrał drogę powołania brata zakonnego.

Od 1994 roku przebywał przez półtora roku w Lubartowie, gdzie opiekował się chorym współbratem zakonnym. W 1996 roku został przeniesiony do Warszawy. Pracował z ubogimi. Śluby wieczyste złożył 4 X 1998 roku. Następnie pracował w takich placówkach jak: Zakroczym (2001–2002); Łomża (2002–2005); Lublin (2005–2009). Od 2009 roku ponownie pracuje w Łomży. Interesuje się sztuką, czasem nawet sam rzeźbi. Posługę ubogim i chorym uważa za ubogacające doświadczenie dane przez Boga[446].

Kl. Robert Laskowiecki

Fot. APP

Urodzony 17 II 1977 roku. Syn Tadeusza i Barbary z d. Masłowskiej. Ma brata Mirosława. Szkołę podstawową ukończył w Rytelach Święckich w 1991 roku, następnie rozpoczął naukę w liceum ekonomicznym w Siedlcach. Po szkole średniej wstąpił do Nowicjatu Księży Pallotynów w Wadowicach. Rok później rozpoczął studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Ołtarzewie. Po pięciu semestrach stwierdził, że jego powołaniem jest dzielenie życia wspólnie z osobami niepełnosprawnymi. W związku z tym w lutym 1999 roku wstąpił do wspólnoty „Arka" (L'Arche) w Brukseli. W 2001 roku rozpoczął studia katechetyczne w Międzynarodowym Instytucie Katechetyczno-Pastoralnym „Lumen Vitae", które zakończył w 2003 roku[447]. Następnie odbył przygotowanie misyjne we wspólnocie w Cork w Irlandii. W latach 2005–2008 był na misjach w Ugandzie. Od 2008 roku jest w Brukseli, przygotowując się do święceń diakonatu. Jego zainteresowaniami są: natura (góry), podróże, jazda na rowerze i dobra lektura. W pracy duszpasterskiej posługuje się głównie językami francuskim i angielskim.

Dnia 27 XI 2010 roku przeżywał uroczystość zwaną Zawarciem Przymierza, przez co zaangażował się definitywnie w posługę we wspólnocie L'Arche.

446 APP, Życiorys br. Ryszarda Kiełka OFM Cap.
447 APP, List kl. Roberta Laskowieckiego, Bruksela 4 I 2001.

Dk. Tomasz Przewoźny

Fot. APP

Urodzony 28 XII 1984 roku w Ostrowi Mazowieckiej. Syn Krzysztofa i Irminy z d. Kamińskiej. Ma siostrę Emilię i brata Huberta. W roku 1999 ukończył szkołę podstawową w Grądach. Następnie kontynuował edukację w liceum ogólnokształcącym przy Zespole Szkół Rolniczych im. Stanisława Staszica w Miętnem. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości, w 2003 roku rozpoczął studia na kierunku Stosunki Międzynarodowe na Uniwersytecie Warszawskim. W październiku 2004 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Drohiczynie. W seminarium należy do KSM-u, Koła Misyjnego i Kleryckiego Kręgu Harcerskiego. Interesuje się filmem oraz sportem (piłką nożną i siatkówką). Lubi podróżować.[449] Święcenia diakońskie przyjął 12 VI 2009 roku z rąk ks. bp. Antoniego Dydycza.

Dk. Marcin Szymanik

Fot. APP

Urodzony 7 XII 1985 roku w Ostrowi Mazowieckiej. Syn Tadeusza i Barbary z d. Kłósek. Ma dwie siostry: Kamilę i Ewę. W latach 1992–2000 uczęszczał do szkoły podstawowej w rodzinnej miejscowości – Kiełczewie. W 2004 roku ukończył Liceum Ogólnokształcące im. Wł. Orkana w Sadownem. W tym też roku rozpoczął formację i studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Drohiczynie. Pełnił funkcję kierownika biblioteki seminaryjnej (2006–2008) oraz dziekana alumnów (2008–2009). Interesuje się życiorysami świętych oraz literaturą. Święcenia diakońskie przyjął 12 VI 2009 roku z rąk ks. bp. Antoniego Dydycza.[448]

Wraz z diakonem Tomaszem Przewoźnym przyjął święcenia prezbiteratu w Prostyni w dniu 12 VI 2010 roku z rąk ks. bp. Antoniego Dydycza[450].

448 APP, Życiorys dk. Marcina Szymanika.

449 APP, Życiorys dk. Tomasza Przewoźnego.

450 W czasie gdy wspomniani diakoni przygotowywali się do święceń prezbiteratu, ich życiorysy zostały oddane do druku, dlatego są jeszcze w części książki poświęconej klerykom.

Podsumowanie

Na przestrzeni wieków grono osób duchownych związanych z parafią i sanktuarium prostyńskim było bardzo liczne. Do 1511 roku przyjeżdżali tutaj księża z sąsiednich parafii. Następnie był już na stałe proboszcz, wspierany w posłudze duszpasterskiej przez wikariuszy, altarzystów, rezydentów, czy diakonów. W sumie w dziejach parafii było prawie czterdziestu proboszczów oraz ponad sześćdziesięciu wikariuszy.

Praca duszpasterska zaowocowała licznymi powołaniami kapłańskimi i zakonnymi z parafii. W XVI wieku i na początku XVII w szeregi duchownych wstępowali m.in. Rytelowie, Prostyńscy i Świejkowie. W drugiej połowie XX wieku z parafii wyszło jedenastu kapłanów, cztery siostry zakonne i dwóch braci zakonnych. Ponadto w 2010 roku w seminariach było trzech alumnów, w tym dwóch diakonów.

Jest też liczne grono duchownych i osób konsekrowanych związanych z parafią Prostyń więzami rodzinnymi. Jednym z najstarszych przykładów może być zapewne ks. Andrzej Rytel z Lizy (parafia Topczewo), który był wyświęcony na kapłana 6 XI 1519 roku[451]. O jego związku z parafią Prostyń świadczy fakt, iż jego dziadek Andrzej był rodzonym bratem Pawła Rytela, który występuje jako świadek w akcie erekcji parafii Prostyń w 1511 roku[452]. Ponadto jest wiele osób z ostatnich dziesięcioleci związanych z parafią prostyńską. W ich gronie są m.in.: s. Maria Bereza – szarytka, o. Jan Mirosław Bereza – benedyktyn, ks. Łukasz Gąsior – diecezja drohiczyńska, ks. Dariusz Kucharek – diecezja drohiczyńska, ks. Jarosław Wojcieski – archidiecezja warszawska. Są też rodacy prostyńscy w trakcie formacji zakonnej, wśród nich s. Magdalena Ajdys w Zgromadzeniu Sióstr Świętej Rodziny z Bordeaux.

Podsumowując można wyrazić radość, iż przez niemalże pięćset lat istnienia parafii byli w niej bez przerwy kapłani pełniący służbę Bożą i angażujący się w posługę głoszenia Słowa Bożego i sprawowania sakramentów świętych. Nie brakowało również i tych, którzy, pochodząc z tejże parafii, podjęli posługę duszpasterską w Polsce i poza jej granicami w duchu słów Jezusa Chrystusa: „*Idźcie i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w Imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego*" (Mt 28, 19).

---

451 ADS, D-10, 85v; zob. ADS, D-5, s. 12v; ADS, D-10, s. 123.

452 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 188; APP, Akta najdawniejsze…, Fundatio Prostinensis, nr 1.

O. Jan Mirosław Bereza, benedyktyn, po swej Mszy świętej prymicyjnej w kaplicy w Rytelach Święckich, z ks. Marianem Rytel-Tyburcym i z rodziną
Fot. APP

Ks. Marek Kukiel przewodniczy Mszy świętej podczas Dnia Wspólnoty Oazy dekanatu węgrowskiego (Prostyń 1988)
Fot. APP

Ks. Marian Gorgol Fot. APP

Papież Jan Paweł II i br. Jan Urbanowicz
Fot. Arturo Mari

Śluby wieczyste, m.in.
s. Joanny Kucharek, loretanki
Fot. ASL

s. Magdalena Ajdys
Fot. APP

Ks. kard. Józef Glemp
i ks. kan. Krzysztof Maksimiuk
– Kiełczew, 25 V 2001 r.
Fot. APP

Rozdział V

SŁUŻBA BOŻA

Jednym z najważniejszych zadań parafii jest duszpasterstwo. Obejmuje ono głoszenie Słowa Bożego, posługę sakramentalną, posługę liturgiczną i paraliturgiczną[1], jak również kształtowanie sumienia na kanwie Bożych przykazań[2].

PORZĄDEK NABOŻEŃSTW

Eucharystia jest źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego. Na przestrzeni wieków w niedziele i święta przed Mszą świętą przygotowywano się do jej przeżywania przez specjalne nabożeństwa. Ponadto w parafii prostyńskiej rozwijały się różnorakie formy kultu pozaeucharystycznego. Na podstawie protokołów wizytacji kanonicznych można odtworzyć świąteczny porządek służby Bożej.

---

1 Paraliturgia – termin, który pojawił się w latach 50. XIX w. na oznaczenie nabożeństw prywatnych oraz pobożności ludowej [różaniec, litanie, śpiew kolęd, koronki, nabożeństwa fatimskie, poświęcenia pokarmów wielkanocnych itp.].

2 Ks. M. Jabłoński, *Teoria duszpasterstwa (XVI–XVIII w.)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. II, cz. 1, Lublin 1975, s. 336-339. Wielki wpływ na kształtowanie się duszpasterstwa wywierały synody i sobory, w sposób szczególny Sobór Trydencki. Oprócz tego na kształtowanie się służby Bożej w Polsce, od pocz. XVII w. przez ok. dwieście lat, wywarły listy pasterskie bp. Bernarda Maciejowskiego [Epistola Pastoralis Macieioviana], które skierował w 1601 r. do proboszczów diecezji krakowskiej. W krótkim czasie stały się one obowiązującym podręcznikiem służby Bożej we wszystkich diecezjach. Bp B. Maciejowski pisał w nich o roli proboszcza jako zapobiegliwego pasterza i gospodarza parafii. Zachęcał do umieszczania w kościołach obrazów świętych, które by pobudzały gorliwość i pobożność. →

W 1729 roku w soboty (lub wigilie uroczystości) śpiewano Nieszpory. W niedziele przed Mszą świętą była Jutrznia. Następnie przy grze organów śpiewano Różaniec do Najświętszej Maryi Panny lub Imienia Jezus. Później miał miejsce pokutny obrzęd pokropienia wodą święconą (aspersja) i procesja. Po takim przygotowaniu uczestniczono we Mszy świętej. Podczas Eucharystii było kazanie lub wykład katechizmu. W kościele prostyńskim była również śpiewana Koronka do Trójcy Przenajświętszej[3]. W 1732 i 1755 roku utworzono fundację, której celem było wynagrodzenie księdza i organisty za jej śpiewanie.

W drugiej połowie XVIII wieku nieco inaczej wyglądał porządek nabożeństw, ponieważ niektórzy zamawiali specjalne modlitwy. W 1755 roku Kazimierz Maliszewski z żoną Konstancją z d. Żochowską przekazali ofiarę trzystu tynfów polskich, z prośbą, aby w niedziele i święta śpiewać Officium brewiarzowe do Matki Bożej i Litanię Loretańską oraz Ave Maria i Skład Apostolski za zmarłych z ich rodzin[4].

Z dokumentu wizytacji kanonicznej z 1775 roku dowiadujemy się, że kontynuowano tradycję śpiewu Nieszporów w dni poprzedzające uroczystości i w niedziele. Przed Mszą świętą śpiewano wówczas Jutrznię, Officium brewiarzowe do Matki Bożej i Litanię Loretańską, a następnie Koronkę do Trójcy Przenajświętszej z Litanią. Modlitwy te kończyły się obrzędem pokropienia wodą święconą i procesją. Zaraz po procesji była Msza święta śpiewana, zwana sumą[5]. O podobnym porządku nabożeństw mówią dokumenty z końca XVIII wieku (1787[6], 1792[7], 1799[8]).

← Wielką wagę przywiązywał do kazań, które miały być oparte na Piśmie Świętym i Tradycji, a nie stanowić owoc barokowego krasomówstwa. Propagował częstą spowiedź i Komunię świętą, a przy kolędzie kładł akcent na kontakt kapłana z parafianami, a nie na kwestę. Poszczególni biskupi do Listów Pasterskich dodawali swe uwagi. Ks. bp Rupniewski, ordynariusz łucki, wypowiadał się m.in. na temat kontaktów między katolikami a unitami. Obecnie kontynuacją tej pięknej tradycji w Diecezji Drohiczyńskiej są Listy Pasterskie ks. bp. Antoniego Pacyfika Dydycza OFM Cap., zob. Tenże, *Wy jesteście moim listem... Listy Pasterskie 1994–2009*, Drohiczyn 2010.

3 ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 596; APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Castro... – 1732 [Fundacja na rzecz śpiewania Koronki], nr 9b: „Die Dominicae ab Actu praesentis Inscriptionis per Organarium Eiusdem Ecclesiae cum Populo ad Divina Congregato, ante Celebrationem Missae Maioris, atquae sub Tempus Elevationis Sanctissimi Sacramenti Himno secundo Partis Eiusdem Corona Sanctissimae Trinitatis alias Synu Boży Narodzony ac: ut totus Idem Himnus in se continetur decantandis [...]"; tamże, Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 17v-19; tamże, [Testament Krystyny Łuniewskiej – 1755], nr 10.

4 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń, pow. węgrowski, Actum in castro Liviensi Feria Tertia post Festum Sancti Martini Pontificis proxima Anno Domini Millesimo Septingentesimo Quingentesimo quinto, sygn. 1109, nr 2078.

5 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12.

6 ADS, D-159, Status modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1787, s. 533-533v.

7, 8 →

Na początku XIX wieku nastąpiły pewne zmiany. W soboty i wigilie uroczystości śpiewano Nieszpory. W niedziele i dni świąteczne o godzinie 7.00 była Jutrznia. O godzinie 8.00 śpiewano Koronkę do Trójcy Przenajświętszej i odmawiano związane z nią modlitwy. Po niej jeden z kapłanów celebrował Mszę świętą, a drugi spowiadał. O godzinie 9.00 była lekcja katechizmu dla dzieci i młodzieży. Przez pół godziny kapłan wyjaśniał prawdy wiary, a przez następne pół godziny zadawał pytania. Później wspólnie odmawiano krótki pacierz: *Pozdrowienie Anielskie*, *Skład Apostolski*, dziesięć przykazań Bożych, pięć przykazań kościelnych oraz akty wiary, nadziei i miłości. O godzinie 11.30 sprawowano uroczystą Mszę świętą, tzw. sumę, podczas której było pokropienie wodą święconą i procesja. Na ołtarzu paliło się sześć świec, a gdy było wystawienie Najświętszego Sakramentu zapalano ich co najmniej dwanaście. Po południu o godzinie 14.00 śpiewano Koronkę do św. Anny, a o 15.00 Nieszpory, które kończyły się *Pozdrowieniem Anielskim*[9].

Na przełomie XIX i XX wieku znów zmienił się nieco porządek nabożeństw. Katechizacja przeszła do szkół, wchodziły nowe formy modlitwy. Niemniej jednak co niedziela (aż do zburzenia kościoła w 1944 roku) parafianie odmawiali dwie koronki, rano do Trójcy Przenajświętszej, a wieczorem do św. Anny.

Rozwój kultu Serca Jezusowego w XX wieku spowodował przystępowanie wielu osób do Komunii świętej w pierwsze piątki miesiąca. Rozwinęła się w parafii także praktyka pierwszych sobót miesiąca.

Współcześnie porządek nabożeństw w niedziele i święta jest następujący:[10]

8.30 – Godzinki o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Marii Panny
9.00 – Msza święta
10.45 – Koronka do Trójcy Przenajświętszej
11.00 – Msza święta
16.00 – Msza święta (lipiec–sierpień: 17.00).

---

[7] ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 596: „Cantatur Corona SSSmae Trinitatis etiam cum Litaniis his finitis aspersio et Processio, post haec Cantatur Missa Conventualis".

[8] APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Domo Plebaniali Prostinensi... – 1799 [Dekret Wikariusza Generalnego *in spiritualibus* ks. Tomasza Halyburtona potwierdzający nadanie odpustów przez Stolicę Apostolską], nr 19: „Corona SSSmae Trinitatis quibus Diebus Dominicis et Festivis Solemnibus in Ecclesia juxta antiquum usum intonatur".

[9] APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 23-24.

[10] Ks. Z. Rostkowski, *Zarys historii parafii pw. Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Niedziela Podlaska", 12(535)/2005, s. IV.

W kaplicy w Wólce Okrąglik Eucharystia niedzielna jest sprawowana o godzinie 7.45, a w Rytelach Święckich o 14.00. Przed Mszą świętą niedzielną w kaplicach odmawia się Różaniec.

Protokoły wizytacji kanonicznych świadczą o tym, że bardzo duży procent parafian uczestniczy w niedzielnej Mszy świętej[11].

W tym miejscu warto wspomnieć, iż niezwykle cenna jest gazetka parafialna „Moja Parafia", wydawana od 2002 roku, ponieważ są w niej zawarte nie tylko informacje z życia parafii, ale także program służby Bożej na dany okres, np. programy rekolekcji, daty spotkań oraz informacje dotyczące sprawowania i przygotowania do sakramentów świętych[12].

ŻYCIE SAKRAMENTALNE

W akcie fundacji i erekcji parafii podkreśla się, że kościoły są fundowane po to, aby była w nich sprawowana służba Boża[13]. Oto jak na przestrzeni wieków przedstawia się sytuacja udzielania sakramentów świętych.

Chrzest

Chrzcielnica kamienna przy głównym wejściu do kościoła (prawdopodobnie XVI w.)
Fot. APP

Po raz pierwszy w Prostyni udzielono chrztu prawdopodobnie już w połowie XIV wieku w kościele z 1344 roku. Kolejne świadectwa, mówiące o tym sakramencie, są z XV i XVI wieku. Z tego okresu zachowały się dwa granitowe kamienie. Jeden z nich miał służyć do przechowywania wody chrzcielnej, a drugi, nieco mniejszy, był kropielnicą (większy jest obecnie w przedsionku świątyni, a drugi na zewnątrz)[14]. Od XVI wieku w kościele znajdowała się chrzcielnica (po stronie południowej), przy której wisiały jako wota kajdany[15]. Do naszych czasów przetrwała księga chrztów z lat 1620–1648, która stanowi bogate źródło informacji o ludności i duchowieństwie parafii. Liczbę chrztów w kolejnych latach ukazuje zestawienie w tabeli nr 6.

11 APP, Liber visitationum..., passim.
12 APP, „Moja Parafia", od 1(1)/2002.
13 APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1.
14 APP, Kronika, s. 55.
15 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.

6 Liczba ochrzczonych w prostyńskim kościele w latach 1620–1648

Rok	Wioski należące do parafii Prostyń							Wioski nie należące do parafii Prostyń			
	Kiełczew	Kutaski	Prostyń	Rytele Święckie	Treblinka	Wólka Okrąglik	Złotki	Wólka Lipowa	Orzełek	Kołodziąż	Małkinia
1620	4	–	7	6	1	–	5	3	1	–	3
1621	7	–	7	10	5	–	6	4	3	1	–
1622	6	–	3	7	1	–	4	2	1	3	1
1623	15	7	5	7	5	–	–	4	1	1	–
1624	17	3	4	10	3	–	–	3	4	1	1
1625	12	2	5	15	–	–	3	5	2	1	–
1626	9	4	2	12	5	1	3	3	2	–	1
1627	11	6	2	5	2	–	4	1	1	–	1
1628	3	3	4	6	3	–	7	5	–	1	–
1629	8	–	4	5	–	–	4	1	–	–	1
1630	5	4	7	12	3	–	4	3	4	4	2
1631	7	2	3	5	6	–	2	2	3	4	1
1632	3	3	5	5	–	–	1	1	–	–	–
1633	6	3	3	1	–	–	2	1	1	–	–
1634	5	–	1	2	2	1	2	1	1	–	–
1635	2	–	5	1	–	–	I	–	–	–	–
1636	2	1	1	3	–	1	1	–	–	6	1
1638	3	3	1	2	2	1	2	3	2	5	1
1639	I	–	1	–	–	–	1	–	–	3	–
1640	6	2	1	1	2	–	–	–	1	–	–
1641	9	3	2	9	4	–	3	–	4	9	5
1642	–	2	2	–	–	–	1	–	1	1	–
1643	2	–	3	–	–	–	–	1	–	4	1
1644	1	1	1	1	1	–	–	1	2	7	–
1645	8	3	–	4	–	–	–	–	–	12	1
1646	–	–	–	1	–	–	–	–	–	7	4
1647	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1648	4	1	1	4	4	–	–	1	–	–	2

Źródło: APP, Akta ochrzczonych parafii Prostyń z lat 1620–1648.

Kolejne zachowane akta metrykalne pochodzą z lat 1811–1812. Na ich podstawie widać, że dzieci chrzczono zaledwie kilka dni po urodzeniu, a nawet w sam dzień narodzin. Najczęściej występujące wówczas imiona chrzestne to Stanisław, Józef, Wojciech, Andrzej, Jan oraz Stanisława, Józefa i Marianna. Do połowy XX wieku dzieci zasadniczo nosiły imiona świętych.

Na podstawie kolejnych ksiąg metrykalnych widać rozwój parafii od XIX do XXI wieku (zestawienie w tabeli nr 7).

Bierzmowanie

Sakramentu bierzmowania zasadniczo udziela biskup, najczęściej podczas wizytacji kanonicznych. W archiwum parafialnym odnotowano, że w Prostyni po raz pierwszy bierzmowanie miało miejsce w 1543 roku przy okazji poświęcenia kościoła przez bp. Jerzego Falczewskiego[16]. W zachowanym zespole akt parafii Prostyń następna wzmianka o bierzmowaniu pochodzi z 1811 roku. Wtedy sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej udzielił ks. bp Wojciech Leszczyc Skarszewski. Jak wspomina tenże biskup, w okresach między poszczególnymi bierzmowaniami w Prostyni, wierni przystępowali do tego sakramentu w sąsiednich parafiach przy okazji wizytacji biskupich (zapewne w Węgrowie).

Ze względu na duże odstępy czasu między kolejnymi bierzmowaniami, przystępowało do niego wielu parafian jednocześnie. I tak przykładowo w 1811 roku – 912 osób, w 1919 – 725[17], w 1933 – 545[18], a w 1955 – 432 osoby[19]. Od drugiej połowy XX wieku do bierzmowania, które ma miejsce co dwa-trzy lata, przystępuje młodzież z gimnazjów i szkół średnich[20].

---

16 Tamże, Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25: „Confirmatio. Hoc Sacramentum, quo tempore sit administratum; nulla datur notio in hac Ecclesia nisi a. 1543 fuit administratum, quo fuit consecrata Ecclesia antiqua parochialis et Capella S. Annae. Aut cum administratum fuisset sacramentum in vicinis Ecclesis, curabant parochi loci insinuare suis parochianis ad auscipiendum hoc sacramentum. In praesens visitatione confirmatae personae 912 numerantur".

17 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 5v.

18 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 23 V 1933, s. 11.

19 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. I. Świrskiego, Prostyń 5 IX 1955, s. 38v.

20 APP, Księga bierzmowanych 1977–2000; AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, Protokół wizytacji kanonicznej w parafii Prostyń w dniach 11-13 XI 1997; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 32(347)/2001, s. IV; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 20(387)/2002, s. IV; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 23(546)/2005, s. IV.

7 Chrzty w parafii Prostyń w latach 1811–2009

Rok	Liczba ochrzczonych	Rok	Liczba ochrzczonych	Rok	Liczba ochrzczonych	Rok	Liczba ochrzczonych
1811	81	1890	169	1930	157	1970	93
1812	52	1891	176	1931	119	1971	101
1852	116	1892	136	1932	175	1972	92
1853	95	1893	187	1933	136	1973	93
1854	93	1894	182	1934	157	1974	77
1855	47	1895	178	1935	140	1975	80
1856	55	1896	159	1936	139	1976	104
1857	81	1897	186	1937	145	1977	80
1858	64	1898	150	1938	131	1978	79
1859	100	1899	167	1939	149	1979	73
1860	65	1900	138	1940	132	1980	95
1861	87	1901	153	1941	117	1981	103
1862	112	1902	183	1942	130	1982	97
1863	126	1903	164	1943	128	1983	90
1864	108	1904	159	1944	150	1984	89
1865	110	1905	152	1945	104	1985	101
1866	125	1906	151	1946	127	1986	72
1867	129	1907	152	1947	134	1987	62
1868	98	1908	149	1948	124	1988	70
1869	99	1909	138	1949	114	1989	84
1870	97	1910	161	1950	152	1990	65
1871	98	1911	162	1951	111	1991	67
1872	107	1912	138	1952	126	1992	63
1873	108	1913	140	1953	139	1993	65
1874	122	1914	134	1954	139	1994	70
1875	95	1915	98	1955	132	1995	48
1876	122	1916	88	1956	150	1996	64
1877	107	1917	84	1957	142	1997	58
1878	166	1918	82	1958	147	1998	42
1879	117	1919	113	1959	122	1999	45
1880	100	1920	136	1960	144	2000	58
1881	100	1921	112	1961	101	2001	46
1882	116	1922	152	1962	111	2002	45
1883	125	1923	140	1963	125	2003	48
1884	134	1924	140	1964	121	2004	28
1885	127	1925	145	1965	103	2005	49
1886	158	1926	155	1966	96	2006	38
1887	144	1927	130	1967	107	2007	35
1888	169	1928	151	1968	92	2008	33
1889	142	1929	145	1969	99	2009	41

Źródło: APP, Akta ochrzczonych parafii Prostyń z lat 1811–2009.

Eucharystia

Eucharystia jest fundamentem życia chrześcijańskiego. W dokumencie erekcji parafii Prostyń fundatorzy zaznaczają, że jednym z głównych motywów, jakimi się kierują przy budowie kościoła, jest troska o to, aby w tej miejscowości były sprawowane Msze święte[21]. Dlatego zastrzegli sobie, aby w każdy piątek była sprawowana Eucharystia w intencji odpuszczenia grzechów fundatorów, a w poniedziałek za ich zbawienie oraz za zmarłych krewnych[22]. Pod koniec XVIII wieku sprawowano w powyższych intencjach Eucharystie w poniedziałki i wtorki[23]. W drugiej połowie XIX wieku pomimo dewaluacji uposażeń i niekorzystania z wielu dóbr ziemskich, Mszy świętych odprawianych w intencji fundatorów i dobroczyńców parafii było tak wiele w ciągu tygodnia, że w 1798 roku wydano dekret o ich redukcji[24]. Na początku XIX wieku w intencji dobrodziejów (znanych i nieznanych) celebrowano jedną Eucharystię w niedzielę w kościele Trójcy Przenajświętszej, a drugą we wtorek w kościele św. Anny[25]. W 1866 roku ks. bp Beniamin Szymański przypominał, aby każdy proboszcz w dniu zadusznym odprawiał Eucharystię za dusze zmarłych fundatorów i dobroczyńców miejscowego kościoła[26].

Wyrazem pieczołowitości i szacunku wobec Eucharystii było sumienne przestrzeganie przepisów liturgicznych. Dbano o to, aby przed Najświętszym Sakramentem paliła się wieczna lampka[27]. Na plebanii było specjalne żelazo do

---

21 APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1: „[...] ubi Corpus et Sanguis Christi Hostia viva DEO Patri offeretur pro humanis et totius mundi peccatis propter Salutis Animarum suarum remedium suorumquae Progenitorum Antecessorum et Successorum ac Amicorum suorum ad Basilicas in Honorem Sanctissimae et Individuae Trinitatis et Sanctae Annae [...]".

22 Tamże.

23 ADS, D-138, Stan Teraźnieyszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 14.

24 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Domo Plebanali Prostinensi... – 1799 [Dekret Wikariusza Generalnego *in spiritualibus* ks. Tomasza Halyburtona potwierdzający nadanie odpustów przez Stolicę Apostolską], nr 19; tamże, Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1798 [Decretum Reductionis Missae], nr 122; Wiele osób zamawiało Msze święte, np. za zmarłych ze swej rodziny i składało ofiarę, która została już wykorzystana albo następowała dewaluacja fundacji; APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., pow. węgrowski, Actum in curia Ostroviensi, die trigesima Mensis Marti Anno Domini Millesimo Septuagesimo Octuagesimo Primo, sygn. 1109. Laurenty Suchodolski zamawia pięć Mszy świętych za swych poprzedników, składając ofiarę trzystu florenów polskich; W drugiej połowie XIX w. miały miejsce znaczne redukcje Mszy świętych celebrowanych za dobrodziejów i fundatorów, szczególnie po powstaniu styczniowym, gdy ukaz carski zostawiał każdej parafii tylko sześć mórg ziemi. Por. ks. T. Fręchowicz, *Duszpasterska działalność Beniamina Szymańskiego*..., s. 196-205. Zob. tekst o uposażeniu parafii, s. 34-44.

25 APP, Akta najdawniejsze..., Nota Documentorum... – 1801 [Umowa między Franciszką Suchodolską i ks. Pawłem Langą], nr 10.

26 APP, Kronika, s. 12.

27 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 127v.

pieczenia opłatków przygotowywanych do przeistoczenia w Ciało Chrystusa[28]. Księża trzykrotnie prali bieliznę kielichową, a wodę wylewali do specjalnego miejsca przy kościele[29]. Eucharystia była sprawowana najczęściej w godzinach przedpołudniowych, ponieważ post eucharystyczny obowiązywał od północy danego dnia. Do niedawna istniał zwyczaj, że po przyjęciu Komunii świętej i po wyjściu ze świątyni, parafianie spożywali jako pierwszy pokarm odrobinę chleba.

Zasadniczo liczba wiernych w parafii pokrywała się z liczbą osób przystępujących do sakramentu Eucharystii w okresie paschalnym[30]. Z zachowanych dokumentów wynika, że w pierwszej połowie XIX wieku parafia znacznie się zmniejszyła. W 1809 roku do Komunii świętej wielkanocnej przystąpiło 1125 osób[31], a niespełna dwadzieścia lat później w 1835 roku tylko 700 parafian[32].

W drugiej połowie XX wieku w pierwsze wtorki miesiąca (dzień modlitwy bractwa św. Anny) były Msze święte wotywne do Trójcy Przenajświętszej i modlitwy za zmarłych[33].

W sanktuarium sprawowano tzw. Eucharystie składkowe. Wierni składali ofiary w specjalnej skarbonie, a później w podanych intencjach odprawiano Najświętszą Ofiarę[34]. Współcześnie Msze święte składkowe zamawiają pielgrzymi, szczególnie podczas odpustów.

W Kościele Rzymskokatolickim istnieje tradycja Mszy świętych gregoriańskich. Nawiązuje ona m.in. do prośby papieża Grzegorza Wielkiego, aby po śmierci sprawowano w jego intencji trzydzieści Eucharystii. Stąd wierni zamawiają trzydzieści Mszy świętych w intencji swych zmarłych. W ostatnich latach rozpowszechniła się także tzw. Komunia święta gregoriańska, czyli przyjmowanie Eucharystii przez trzydzieści dni w intencji zmarłych[35].

Szczególnym wydarzeniem w rodzinie parafialnej były Msze święte prymicyjne. W drugiej połowie XX wieku miały one miejsce co kilka lat. Celebrowali je

---

28 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 3v

29 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 14 X 1934, s. 13.

30 Nieprzystępowanie do spowiedzi i Eucharystii w czasie wielkanocnym mogło pociągnąć za sobą takie konsekwencje jak brak pogrzebu katolickiego, a nawet ekskomunikę.

31 ADS, D-146 II, Ecclesia Parochialis Prostinensis... – 1809, s. 86-86v.

32 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 67.

33 ADD, APProst, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Iwaniuka, Prostyń 6 VI 1971, s. 293.

34 APP, Kronika, s. 31; ADD, APProst, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Iwaniuka, Prostyń 6 VI 1971, s. 293.

35 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia m.in. z: 27 X 1991, 25 X 1992, 31 X 1993, 30 X 1994, 29 X 1995, 27 X 1996.

nie tylko księża pochodzący z parafii Prostyń, ale także ci, którzy chcieli jedne z pierwszych Eucharystii w swym życiu celebrować w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej[36].

Na Mszach świętych duszpasterze prostyńscy razem ze swymi kolegami kursowymi obchodzili także jubileusze kapłańskie, m.in.: ks. Dariusz Jagodziński – drugą rocznicę święceń kapłańskich (13 VI 1994); ks. Dariusz Misior – ósmą rocznicę święceń (12 VI 2002)[37]; ks. Stanisław Grochowski – dwudziestopięciolecie kapłaństwa (26 VII 1996); a ks. Marian Gorgol – trzydziestopięciolecie kapłaństwa (30 VI 1992)[38]. Podczas odpustu Trójcy Przenajświętszej w 2002 roku obchodzili 46. rocznicę święceń kapłańskich: ks. J. Sobechowicz, ks. A. Laszuk, ks. H. Bujnik, ks. E. Sroka, ks. M. Zbieć[39].

Szczególnym wyrazem czci wobec Jezusa Chrystusa obecnego w Eucharystii stały się adoracje Najświętszego Sakramentu. W pierwszy czwartek miesiąca od połowy XX wieku jest Godzina Święta, a każda pierwsza niedziela miesiąca stała się niedzielą adoracyjną, kiedy to na pół godziny przed Mszą świętą jest wystawiony Najświętszy Sakrament[40].

Niemalże każda rodzina w parafii prostyńskiej zamawia przynajmniej raz w roku Mszę świętą za swych zmarłych. Uczestniczą w niej bliscy i krewni przyjeżdżający nawet z daleka. Jest to bardzo stara tradycja. Bierze się ona stąd, że od dawna rodzina przywiązuje wielką wagę do celebrowania Eucharystii za swych przodków. W przeszłości na wspólną modlitwę zjeżdżali się bliscy z okolicznych wiosek. Po Mszy świętej zapraszano wszystkich do domu na posiłek, co przemieniało się w rodzinne spotkanie[41].

Szczególnym przeżyciem dla dzieci jest Pierwsza Komunia Święta. Przygotowania do niej trwają praktycznie przez całą drugą klasę szkoły podstawowej, a kończą się egzaminem. Podczas uroczystej Eucharystii, dzieci po raz pierwszy w życiu przyjmują Jezusa Chrystusa. W parafii prostyńskiej dzieje się to na przełomie maja i czerwca.

---

36 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenie m.in. z 24 VI 1984; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenie z 4 VI 1995. Ks. Krzysztof Kosson celebrował prymicję na zakończenie czterdziestogodzinnego nabożeństwa 12 VI 1995; P. Rytel-Andrianik, *Nowy kapłan diecezji drohiczyńskiej*, „Niedziela Podlaska", 34(191)/1998, s. I, IV. Ks. Giovanni Antonucci z Włoch odprawił Mszę świętą prymicyjną w Prostyni.

37 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 9 VI 2002.

38 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia z: 11 VI 1994, 21 VII 1996, 28 VI 1992.

39 *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 23(390)/2002, s. IV.

40 ADD, APProst, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 22 XI 1949, s. 240.

41 Por. M. Biernacka, *Wsie drobnoszlacheckie...*, s. 142, przypis 96.

W XX wieku coraz więcej osób przystępowało do Stołu Pańskiego. W 1943 roku udzielono 11 tysięcy Komunii świętych, a pięćdziesiąt lat później 110 tysięcy, mimo że w tych latach była porównywalna liczba wiernych (około cztery tysiące). Sytuację tę przedstawia poniższe zestawienie.

8 Liczba rozdanej Komunii świętej w latach 1921–2008

Rok	Liczba	Rok	Liczba	Rok	Liczba
1921	8 500	1934	14 520	1992	110 000
1922	7 900	1935	14 060	1993	110 000
1923	7 800	1937	13 960	1994	97 000
1924	6 400	1938	13 595	1995	110 000
1925	10 634	1943	11 000	1996	120 000
1926	14 200	1949	12 000	1997	84 000
1927	10 320	1962	37 600	1998	89 000
1928	10 220	1967	50 000	2000	124 000
1929	11 220	1968	60 000	2002	157 000
1930	12 930	1970	40 000	2004	133 000
1931	11 810	1979	48 000	2006	123 000
1932	13 310	1980	60 000	2007	125 000
1933	14 180	1982	57 000	2008	130 000

Źródło: ADD, APProst, III/Q/2, Ankiety statystyczne z lat 1921–1938; APP, Liber visitationum..., Protokoły wizytacyjne z lat 1943–1982; ADD, APProst, III/Q/1, Ankiety statystyczne z lat 1992––2008; APP, Kronika.

Spowiedź święta

Oprócz Eucharystii sakrament pojednania jest jednym z najczęściej sprawowanych w życiu parafialnym. Wedle przykazań kościelnych, każdy katolik winien przynajmniej raz w roku, w czasie wielkanocnym wyspowiadać się i przyjąć Komunię świętą. Sobór Laterański IV w 1215 roku wprowadził obowiązek corocznej spowiedzi wielkanocnej u swego proboszcza[42]. Po soborze trydenckim podkreślono sam obowiązek spowiedzi, ale już niekoniecznie u swego proboszcza.

Do wyjątków należały osoby, które nie przystępowały do sakramentu pojednania i Eucharystii w czasie paschalnym. Przy tej okazji do niedawna były

42 Ks. A. Michalik, *Duszpasterstwo wczoraj, dziś i jutro*, Tarnów 1997, s. 49.

jeszcze prowadzone księgi, w których zapisywano liczbę osób przystępujących do tych sakramentów[43]. Stąd też wiadomo, ile osób liczyła parafia w danym okresie. Przykładowo w 1745 roku do sakramentu pojednania w okresie wielkanocnym przystąpiło 467 osób, a w 1811 roku 952 osoby[44]. W połowie XIX wieku ks. bp B. Szymański, dbając o sprawy duchowe diecezji, zapoczątkował wydawanie numerowanych kartek przed spowiedzią wielkanocną, które penitenci zostawiali spowiednikom. Na ich podstawie można było ocenić, ilu parafian przystąpiło do spowiedzi wielkanocnej, wypełniając przykazanie kościelne[45].

Obecnie wierni coraz częściej korzystają z sakramentu pojednania. Niemal podczas każdej Mszy świętej jest kapłan w konfesjonale. Badania przeprowadzone przez Agnieszkę Kucharek w 1997 roku wykazały, że co miesiąc spowiada się ponad 30% parafian prostyńskich. Do wyjątków należą osoby, które nie korzystają z sakramentu pojednania w okresie wielkanocnym[46].

Namaszczenie chorych

Sakrament namaszczenia chorych przez wieki był traktowany jako „*ostatnie olejem świętym namaszczenie*". Dlatego też, gdy kapłan przychodził, aby namaścić chorego, uważano, że stan jego zdrowia już jest bardzo ciężki. W związku z tym o ten sakrament proszono prawie w ostatnich godzinach życia. Niejednokrotnie księża byli wzywani w środku nocy.

Obecnie coraz lepiej rozumiana jest teologiczna treść sakramentu namaszczenia chorych, a więc już nie jako ostatnie namaszczenie, ale jako wsparcie w chorobie, co wyraża formuła sakramentalna. W parafii Prostyń prowadzona jest księga osób, którym udzielono sakramentu namaszczenia chorych. Od wieków olej używany do namaszczenia chorych jest poświęcany przez biskupa w katedrze w Wielki Czwartek, a następnie przechowywany w baptysterium lub w specjalnym miejscu w świątyni[47]. Kapłan idący z Wiatykiem jest ubrany w komżę i stułę, a przed nim idą ministranci (lub inne osoby) ze świecą i dzwonkiem[48].

---

43 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 127v.

44 ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360; APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 5v.

45 Ks. T. Fręchowicz, *Duszpasterska działalność Beniamina Szymańskiego...*, s. 172.

46 APP, A. Kucharek, Wizja małżeństwa i rodziny w ujęciu adhortacji Jana Pawła II Familiaris Consortio, a jej realizacja w środowisku rodzin parafii Prostyń, magisterium, Siedlce 1997, s. 100.

47 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 5v.

48 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903.

Kapłaństwo

Sakrament kapłaństwa jest sprawowany zazwyczaj w katedrze. W diecezji drohiczyńskiej istnieje zwyczaj udzielania sakramentu kapłaństwa we wspólnotach parafialnych jednego z przyszłych neoprezbiterów. Dnia 12 VI 2010 roku ks. bp Antoni Dydycz udzielił święceń kapłańskich w Prostyni, rodzinnej parafii neoprezbiterów: ks. Tomasza Przewoźnego i ks. Marcina Szymanika.

Małżeństwo

Małżeństwo jest jedynym sakramentem, którego udzielają sobie nawzajem małżonkowie, a kapłan jest urzędowym świadkiem Kościoła, który błogosławi powstający związek małżeński. Przed ślubem są głoszone tzw. zapowiedzi przedślubne[49]. Ponadto synod łucki z 1589 roku przypominał, aby narzeczeni, zawierając związek małżeński, byli bez grzechu ciężkiego[50].

Wśród par, które w Prostyni stały na ślubnym kobiercu, byli m.in. rodzice kard. Stefana Wyszyńskiego, którzy zawarli związek małżeński 4 V 1899 roku[51].

Sakrament małżeństwa najczęściej zawierano w soboty lub w niedziele. Biskupi zachęcali, aby przyjęcie organizowane z tej okazji odbywało się bez alkoholu[52]. W latach 50. napisano, że w Prostyni „*Wesel bez wódki jest coraz więcej*”[53].

Do połowy XX wieku w parafii Prostyń związki niesakramentalne się nie zdarzały. Późniejsze dokumenty podają, że w 1955 roku były trzy takie związki, w 1965 – jeden, a w 1995 – dwadzieścia dwa[54].

Agnieszka Kucharek napisała bardzo cenną pracę magisterską o sytuacji rodzin z parafii Prostyń, w której szczegółowo omówiła zagadnienia związane z wieloma płaszczyznami życia rodzinnego[55].

---

49 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 5v.

50 *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis... – 1589*, s. 35.

51 APP, Akta małżeństw 1890–1910, Akt małżeństwa Stanisława Wyszyńskiego i Julianny Karp, nr 22/1899, s. 129. Zob. zdjęcie aktu małżeństwa, s. 137.

52 Ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 116.

53 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 13 IX 1956, s. 41.

54 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. I. Świrskiego, Prostyń 5 IX 1955, s. 39v; tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. W. Skomoruchy, Prostyń 12 VI 1965, s. 47; APP, Kronika, s. 77.

55 APP, A. Kucharek, Wizja małżeństwa i rodziny w ujęciu adhortacji Jana Pawła II Familiaris Consortio, a jej realizacja w środowisku rodzin parafii Prostyń, magisterium, Siedlce 1997.

9 Liczba związków małżeńskich zawartych w parafii Prostyń w latach 1877–2008

Rok	Liczba ślubów	Rok	Liczba ślubów	Rok	Liczba ślubów	Rok	Liczba ślubów
1877	17	1910	41	1943	41	1976	43
1878	10	1911	26	1944	36	1977	60
1879	18	1912	26	1945	45	1978	44
1880	28	1913	35	1946	42	1979	55
1881	29	1914	25	1947	54	1980	46
1882	27	1915	13	1948	32	1981	54
1883	25	1916	23	1949	35	1982	40
1884	25	1917	30	1950	42	1983	43
1885	22	1918	36	1951	26	1984	45
1886	37	1919	49	1952	47	1985	51
1887	44	1920	32	1953	37	1986	34
1888	34	1921	41	1954	36	1987	33
1889	36	1922	55	1955	48	1988	37
1890	31	1923	25	1956	49	1989	39
1891	31	1924	33	1957	48	1990	37
1892	30	1925	42	1958	19	1991	27
1893	27	1926	33	1959	28	1992	28
1894	39	1927	47	1960	35	1993	29
1895	32	1928	43	1961	28	1994	24
1896	37	1929	53	1962	36	1995	38
1897	30	1930	47	1963	38	1996	19
1898	25	1931	33	1964	35	1997	23
1899	24	1932	37	1965	33	1998	24
1900	28	1933	32	1966	28	1999	28
1901	41	1934	34	1967	42	2000	21
1902	40	1935	38	1968	41	2001	20
1903	28	1936	34	1969	44	2002	23
1904	28	1937	33	1970	44	2003	29
1905	28	1938	36	1971	34	2004	13
1906	25	1939	21	1972	53	2005	17
1907	42	1940	34	1973	35	2006	22
1908	33	1941	26	1974	39	2007	20
1909	41	1942	48	1975	38	2008	19

Źródło: APP, Akta małżeństw parafii Prostyń z lat 1877–2008.

Pamiątki pierwszokomunijne

Fot. APP

Fot. APP

Fot. APP

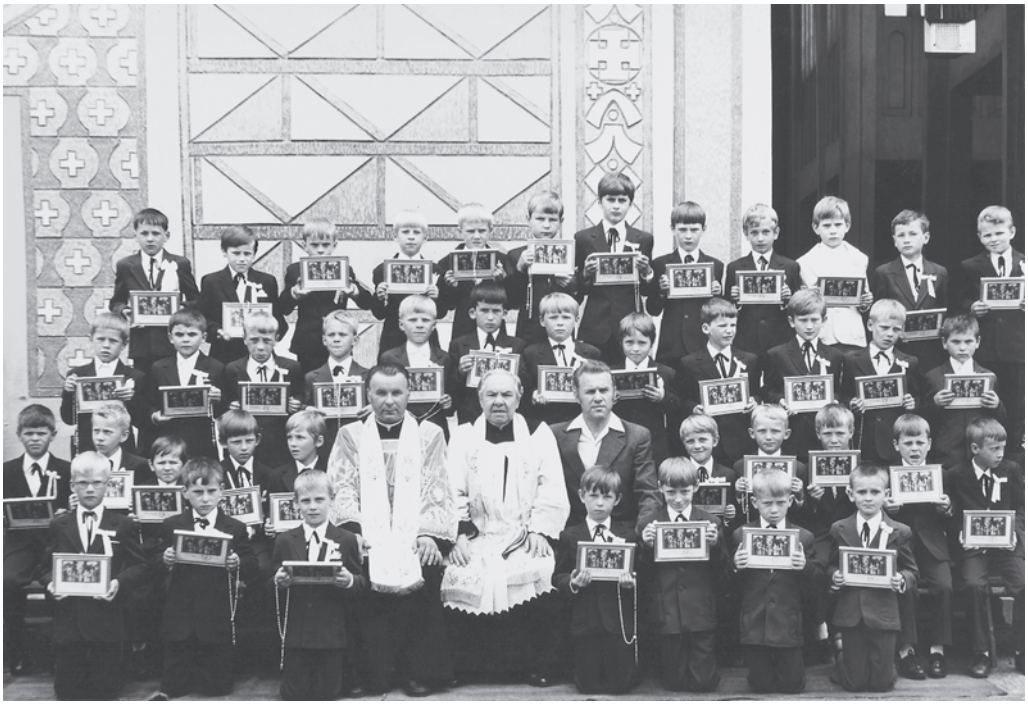

Fot. APP

Fot. APP

Fot. APP

Fot. APP

Pamiątka Pierwszej Komunii Świętej
Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni 15 maja 2005r.

SAKRAMENTALIA

Oprócz sakramentów istotne w duszpasterstwie są także sakramentalia, którymi są m.in.: liturgie pogrzebowe, poświęcenia pól i poświęcenia pokarmów.

Przez wieki wytworzyła się w parafii tradycja związana z obrzędami pogrzebowymi. Po śmierci jednego z mieszkańców wioski, sąsiedzi i znajomi licznie gromadzą się wieczorami w jego domu na wspólnej modlitwie[56]. W dniu tzw. *exporty* ciało odprowadza się do wyznaczonego krzyża. Przy krucyfiksie lub przed domem kapłan mówi krótką homilię i żegna w imieniu zmarłego jego rodzinę i bliskich. Niekiedy podchodzi się do kapłana i całuje stułę, na znak pożegnania ze zmarłym. Podczas Mszy świętej w kościele parafialnym niemalże wszyscy przystępują do Komunii świętej w intencji zmarłej osoby. Po Eucharystii ma miejsce wyprowadzenie na cmentarz, które kończy się śpiewem modlitwy *Anioł Pański*. Następnie biorący udział w pogrzebie są zapraszani na obiad żałobny. Od 1998 roku jest zwyczaj gromadzenia się, przez dziewięć dni po pogrzebie, w domu zmarłego na nowennie różańcowej, ofiarowanej w jego intencji.

Do sakramentaliów należy także obrzęd poświęcenia pól, który odbywa się corocznie na przełomie wiosny i lata. Kapłan ubrany w komżę i stułę rozpoczyna uroczystość przy krzyżu lub przy jednej z kapliczek w danej miejscowości. Wyznaczone są cztery stacje, gdzie ksiądz czyta Ewangelię i odmawia modlitwy o urodzaje. Przy każdej stacji następuje pokropienie wodą święconą pól i łąk. W trakcie procesji, podczas której niesione są chorągwie, śpiewa się Litanię do Wszystkich Świętych i okolicznościowe pieśni. Na zakończenie obrzędu sprawowana jest Eucharystia w intencji mieszkańców danej wioski, z prośbą o urodzaje[57].

Ponadto tradycyjne poświęcenie pokarmów wielkanocnych odbywa się w Wielką Sobotę. W parafii Prostyń jest zwyczaj, że ma ono miejsce nie tylko w kościele czy kaplicach, ale także w każdej niemalże miejscowości. Mieszkańcy wiosek przynoszą pokarmy do remizy strażackiej lub gromadzą się w domach prywatnych. Przy okazji poświęcenia pokarmów błogosławi się także wodę, którą następnie zabiera się do domu. Tą wodą gospodarze, lub ktoś z rodziny, poświęcają dom, budynki gospodarcze, dobytek, a także pola.

---

56 APP, Modlitwy i pieśni żałobne, mps. Wierni śpiewają z książek i zeszytów powielanych na ksero.

57 *Obrzędy błogosławieństwa pól*, oprac. ks. T. Syczewski, ks. M. Łaziuk, Drohiczyn 1997.

10 Zgony w parafii Prostyń w latach 1811–2008

Rok	Liczba zmarłych	Rok	Liczba zmarłych	Rok	Liczba zmarłych	Rok	Liczba zmarłych
1811	61	1877	61	1941	79	1975	46
1812	68	1878	65	1942	184	1976	46
1813	79	1879	44	1943	84	1977	49
1814	73	1880	101	1944	137	1978	60
1826	64	1881	72	1945	87	1979	49
1827	38	1882	92	1946	65	1980	57
1828	57	1883	62	1947	40	1981	59
1829	64	1884	94	1948	52	1982	57
1830	58	1885	70	1949	50	1983	67
1831	78	1886	79	1950	49	1984	51
1832	53	1887	73	1951	48	1985	53
1833	43	1888	58	1952	44	1986	53
1834	50	1889	103	1953	46	1987	51
1835	44	1890	133	1954	36	1988	55
1836	51	1891	83	1955	52	1989	55
1837	46	1892	94	1956	44	1990	60
1838	48	1893	131	1957	43	1991	62
1839	41	1894	99	1958	42	1992	53
1840	33	1925	75	1959	47	1993	58
1841	66	1926	70	1960	37	1994	68
1842	67	1927	79	1961	38	1995	73
1843	83	1928	71	1962	45	1996	51
1844	53	1929	74	1963	35	1997	57
1845	64	1930	63	1964	54	1998	52
1846	50	1931	80	1965	36	1999	60
1847	60	1932	98	1966	55	2000	50
1848	77	1933	68	1967	50	2001	54
1849	55	1934	98	1968	41	2002	50
1850	66	1935	72	1969	48	2003	45
1851	40	1936	96	1970	43	2004	53
1873	122	1937	80	1971	38	2005	54
1874	68	1938	66	1972	52	2006	49
1875	60	1939	86	1973	39	2007	60
1876	44	1940	107	1974	45	2008	66

Źródło: APP, Akta zmarłych parafii Prostyń z lat 1811–2008.

NABOŻEŃSTWA

W życiu liturgicznym parafii szczególne miejsce ma nabożeństwo czterdziestogodzinne. Początkami sięga ono XVI wieku i jest głęboko zakorzenione w tradycji eucharystycznej Kościoła. Polega ono na czterdziestogodzinnnej adoracji Jezusa Chrystusa obecnego w Najświętszym Sakramencie. Definitywnie wprowadził je w 1623 roku papież Urban III i od tego czasu rozpowszechniło się w Kościele[58].

Dla Prostyni wyjednał je u Stolicy Apostolskiej ks. bp Feliks Paweł Turski w 1776 roku. Czterdziestogodzinna adoracja rozpoczyna się w piątek przed uroczystością Trójcy Przenajświętszej, a kończy w poniedziałek[59]. Od 1776 roku do chwili obecnej nabożeństwo to jest obchodzone w Prostyni bardzo uroczyście[60].

W krajobraz duchowości prostyńskiej parafii wpisały się liczne nabożeństwa do Matki Bożej. Dnia 17 VI 1987 roku wprowadzono nabożeństwo do Matki Bożej Nieustającej Pomocy, które połączono ze specjalnymi modlitwami o trzeźwość. Była to odpowiedź na szerzące się przypadki alkoholizmu i chęć pomocy tym, którzy zdecydowali się wytrwać w trzeźwości[61]. W 1998 roku pielgrzymi duchowi przywieźli z Częstochowy nowy obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy[62].

W dniu 13 V 1998 roku[63] wprowadzono również nabożeństwo fatimskie odprawiane w różnych wioskach trzynastego dnia każdego miesiąca.

---

58 Ks. A. Podleś, *Dzieje Czterdziestogodzinnego nabożeństwa w Polsce*, [w:] *Studia z dziejów Liturgii w Polsce*, red. ks. M. Rechowicz, ks. W. Schenk, ks. J. Kopeć, t. IV, Lublin 1982, s. 253-284.

59 APP, Akta najdawniejsze..., Thomas de Stuart Halyburton... – 1799 [Potwierdzenie czterdziestogodzinnego nabożeństwa dla parafii Prostyń], nr 20: „Expositum nobis est pro parte Dilectionis tuae [ks. Pawła Langa] Qualiter ad mentem Processus olim Illmi et Re[vere]nd[issi]mi Dni Felicis Pauli Turski Episcopi Luceoriensis et Brestensis Die prima Mensi Junij anno 1777. De peragenda devotione Quadraginta horarum Indulgentiis a Sancta Sede Apostolica die quarta Mensis Maii anno 1776 perpetuis futuris temporibus [...]".

60 *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 28(290)/2000, s. IV. Nabożeństwu przewodniczył ks. Dariusz Jagodziński; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 25(340)/2001, s. IV. Nabożeństwu przewodniczył ks. Zbigniew Domirski; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 23(390)/2002, s. IV. Nabożeństwu przewodniczył ks. Zbigniew Karolak.

61 APP, Kronika, s. 42. Ważnym motywem wprowadzenia tego nabożeństwa w 1987 r. był fakt poważnego pobicia trzech osób na terenie parafii, co wiązało się z nadużyciem alkoholu. W krótkim czasie od tego wydarzenia zapoczątkowano wspomniane nabożeństwa, które do dziś są kontynuowane.

62 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1997–2001), ogłoszenie z 23 VIII 1998.

63 Tamże, ogłoszenie z 10 V 1998.

Od niedawna w sanktuarium obchodzony jest także Dzień Chorych połączony ze specjalnymi modlitwami. Światowy Dzień Chorych ustanowił Jan Paweł II w 1992 roku. W Prostyni po raz pierwszy przeżywano go w sposób uroczysty 11 II 1993 roku. Na Mszę świętą o godzinie 15.00 przybyło około stu osób. Po Eucharystii było wystawienie Najświętszego Sakramentu i błogosławieństwo każdej osoby indywidualnie, tak jak w Lourdes. O przeżywaniu Dnia Chorych ówczesny proboszcz ks. Marian Gorgol napisał w kronice: „*Wrażenie duże, nawet spływające łzy po policzkach*”[64].

Zgodnie z wielowiekową tradycją, w prostyńskiej parafii, zarówno w kościele parafialnym, jak i w kaplicach oraz przy krzyżach przydrożnych odprawiane są nabożeństwa majowe i październikowe[65].

PROCESJE

Feretron Trójcy Przenajświętszej z pocz. XX w.
Fot. APP

Szczególnym wyrazem wiary w obecność Chrystusa w Sakramencie Ołtarza były i są procesje eucharystyczne. Na początku XIX wieku odbywały się one w dniach głównego odpustu Trójcy Przenajświętszej oraz w uroczystości i święta: Zmartwychwstania Pańskiego, Zesłania Ducha Świętego, Bożego Ciała (i w oktawie), świętych Piotra i Pawła, św. Anny, św. Rocha, św. Joachima, Wszystkich Świętych, św. Mikołaja biskupa, Imienia Jezus, św. Stanisława biskupa i męczennika, jak również w inne dni odpustów nadanych przez Stolicę Apostolską.

Prawie każda wioska miała swój feretron lub chorągiew, które niesiono w procesji. W pierwszej połowie XX wieku mieszkańcy Kiełczewa mieli feretron z obrazami: z jednej strony Serca Jezusowego, a z drugiej Matki Bożej. Mieszkańcy wsi Orzełek ufundowali feretron z obrazami Matki Bożej Różańcowej i św. Stanisława Kostki, mieszkańcy Rytel Święckiech – z wizerunkami św. Kazimierza i św. Jadwigi, a Wólki Okrąglik – z obrazami św. Franciszka i św. Wojciecha. Oprócz wymienionych, było kilka chorągwi, proporców i feretronów z wizerunkiem Cudownej Statui Trójcy Przenajświętszej

64 APP, Kronika, s. 65-66.

65 Na temat nabożeństwa majowego w diecezji Podlaskiej por. ks. T. Fręchowicz, *Duszpasterska działalność Beniamina Szymańskiego*..., s. 133.

z Prostyni oraz przedstawiających św. Annę. I tak np. w 1919 roku w procesji niesiono: dwanaście feretronów, dziewięć chorągwi, pięć proporców oraz jedną figurę Matki Bożej[66]. Jezusowi Chrystusowi niesionemu w procesji towarzyszyli i nadal towarzyszą wierni niosący świece[67].

Podczas okupacji niemieckiej, w 1940 roku, zabroniono wszelkich procesji, jednak zaraz po wojnie, mimo sprzeciwu władz państwowych, odrodziła się ta tradycja i jest kontynuowana do dzisiaj[68].

NAWIEDZENIA WIZERUNKÓW MARYJNYCH I OBRAZU PANA JEZUSA MIŁOSIERNEGO

Duchowość parafian prostyńskich ma od wieków charakter Maryjny, tym bardziej że wiąże się ona ściśle z kultem św. Anny. Liczny jest udział wiernych w nabożeństwach majowych i październikowych. Dlatego tak wiele osób z parafii pielgrzymuje do sanktuariów Matki Bożej, gdzie są słynące łaskami obrazy Bogarodzicy. Wizerunek bowiem jest widzialnym znakiem nadprzyrodzonej rzeczywistości, a przez to czcimy Maryję, którą ukazuje w sposób symboliczny konkretny obraz, czy figura[69].

W czasach komunistycznych, kiedy udział w życiu religijnym był utrudniony, ks. Prymas Stefan Wyszyński w trosce o Kościół w Polsce zainicjował peregrynację po parafiach kopii obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej. Później przerodziła się ona w nawiedzenie każdego domu przez wizerunek Matki Bożej. Jednym z pomysłodawców peregrynacji po Polsce był m.in. ks. Roman Soszyński, który jako proboszcz w Piszczacu zapoczątkował na terenie swej parafii nawiedzanie rodzin przez obraz Serca Pana Jezusa. Według jego relacji, ówczesny biskup podlaski, ks. Marian Jankowski, podsunął tę myśl księdzu Prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu, który podjął tę inicjatywę w związku z Milenijną Nowenną Narodu[70].

---

66 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919. Oprócz wymienionych przedmiotów było jeszcze siedem zniszczonych chorągwi i feretronów. Prawie wszystkie feretrony i proporce wykonane zostały staraniem ks. A. Wojdyno w pracowniach artystycznych Janickiego i Strakacza w Warszawie.

67 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 5v. Podczas wystawienia Najświętszego Sakramentu, na ołtarzach paliły się dwadzieścia cztery świece.

68 Ks. E. Jarmoch, *Duchowni Podlascy w czasie II wojny światowej...*, s. 110.

69 KKK 477.

70 T. Krawczak, *W szlacheckim zaścianku...*, s. 213.

Dnia 16 III 1958 roku Matka Boża Królowa Polski nawiedziła parafię Prostyń w znaku jasnogórskiego wizerunku. Dla wiernych było to szczególne przeżycie, stanowiące jednocześnie manifestację wiary[71].

Ważnym wydarzeniem w dziejach diecezji siedleckiej była peregrynacja Matki Bożej w kopii cudownego obrazu kodeńskiego, z okazji jubileuszu 350-lecia pobytu w Kodniu. W Prostyni wizerunek patronki Podlasia był w dniach 19-20 X 1980 roku. Do tej uroczystości parafianie przygotowali się duchowo przez misje prowadzone przez księży pallotynów. Świadek nawiedzenia, ks. Henryk Bujnik, napisał w protokole wizytacji dziekańskiej: *„Liczne rzesze parafian uczestniczących w misjach, głównych uroczystościach, licznie przystępujący do sakramentów świętych, jak również strona zewnętrzna – udekorowana świątynia, przystrojona cała trasa od granicy parafii (od strony Kosowa – obraz przybył z parafii Kamionna) powitalnymi bramami, kolorowymi proporcami o barwach papieskich, maryjnych i narodowych, udekorowane kapliczki i krzyże przydrożne oraz domy z oświetlonymi emblematami religijnymi, świadczyły o przywiązaniu do wiary Ojców i miłości do Matki Bożej, Królowej Ziemi Podlaskiej”*[72]. Pierwszego dnia nawiedzenia Eucharystii przewodniczył ks. bp Wacław Skomorucha, a drugiego dnia – ks. bp Jan Mazur. Wiele osób podjęło z racji tego nawiedzenia konkretne postanowienia.

Obraz Maryi nawiedzający rodziny w 1987 r.
Fot. APP

Bardzo głębokie przeżycia duchowe towarzyszyły również podczas nawiedzenia parafii przez kopię obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w dniu 2 VII 1985 roku.

Oprócz peregrynacji po parafiach, wizerunki Maryjne nawiedzały także rodziny. Pod koniec lat 60. XX wieku miała miejsce peregrynacja obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej. Było ono okazją do odnowy życia religijnego i modlitwy w gronie rodziny, sąsiadów i znajomych. Powtórne nawiedzenie rozpoczęło się w 1978 roku[73]. Kolejna peregrynacja zaczęła się w 1987 roku[74].

W marcu 1996 roku trwało Maryjne nawiedzenie diecezji drohiczyńskiej w znaku fatimskiej figury. Wydarzenie to było impulsem do zorganizowania

---

71 *Nawiedzenie parafii przez wizerunek Matki Bożej Częstochowskiej*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok XXV nr 9-10/1958, s. 295.

72 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. H. Bujnika, Prostyń 18 XII 1980, s. 63.

73 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenie z 15 X 1978.

74 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997).

nawiedzenia rodzin. Parafianie prostyńscy ufundowali figurę Matki Bożej Fatimskiej, która rozpoczęła taką peregrynację. Dla każdej rodziny było to bardzo ważne przeżycie. Świadczy o tym wiersz ułożony przez jedną z mieszkanek Treblinki, zatytułowany *Zaproszenie Matki Bożej*:

Matko Fatimska, serdecznie Cię witamy
I do naszej wioski szczerze zapraszamy,
Byś do nas przybyła i każdą rodzinę w domu odwiedziła.
Nasza Treblinka to niewielka wioska,
Ale zna ją cały świat, no i cała Polska.
Okrutna to sława, krwią jest zapisana,
Tysiące ludzi jest tu pochowane.
Dlatego prosimy, przyjdź do naszej wioski,
Byśmy mogli Tobie, Matuchno, powierzyć nasze radości i troski.[75]

Oprócz nawiedzenia wizerunków Matki Bożej, ważnym wydarzeniem w dziejach parafii było nawiedzenie obrazu Pana Jezusa Miłosiernego, poświęconego przez Jana Pawła II i przekazanego diecezji drohiczyńskiej. Przygotowania do tej uroczystości trwały od pierwszego piątku września 2003 roku. W pierwsze piątki miesiąca o godzinie 16.30 było wystawienie Najświętszego Sakramentu, w tym czasie spowiedź, śpiew Koronki do Miłosierdzia Bożego, a następnie Eucharystia. W ramach przygotowań zapoznano się jeszcze dogłębniej z orędziem Bożego Miłosierdzia, objawionym przez Pana Jezusa siostrze Faustynie Kowalskiej. Nawiedzenie obrazu miało miejsce w dniach 13-14 XII 2003 roku. Uroczystościom przywitania i pożegnania wizerunku przewodniczył ks. bp Antoni Dydycz, a Mszę świętą o godzinie 24.00 sprawowali księża pochodzący z tutejszej parafii, przy licznym udziale wiernych[76]. Przez cały czas nawiedzenia trwała adoracja Najświętszego Sakramentu w kościele i warta honorowa strażaków z całej parafii[77].

Ponadto 13 V 2007 roku rozpoczęła się peregrynacja figury Matki Bożej Fatimskiej w diecezji drohiczyńskiej. Uroczyste nawiedzenie parafii Prostyń miało miejsce 28 V 2007 roku, czyli dokładnie dzień po objawieniu się św. Anny w Prostyni, które miało miejsce 27 V 1510 roku.[78]

---

75 B. Mazurek, zb. pryw., Wiersz na przywitanie figury fatimskiej w Treblince, pt. *Zaproszenie Matki Bożej*.

76 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 7 XII 2003.

77 Tamże, ogłoszenie z 23 XI 2003.

78 E. Jakubik, *Nawiedzenie Matki Bożej Fatimskiej*, „Niedziela Podlaska", 25(653)/2007, s. IV-V.

Droga Krzyżowa – Kiełczew, 25 II 2005 r. Fot. APP

Wielka Sobota –
15 IV 2006 r.
Fot. APP

Nabożeństwo majowe przy krzyżu szkolnym – Kiełczew 2005 r. Fot. APP

Chorągwie procesyjne Fot. APP

Procesja Bożego Ciała – Prostyń 1938 r. Fot. zb. pryw., Honorata Niegowska

Procesja Bożego Ciała – Prostyń 2005 r. Fot. APP

Procesja Bożego Ciała – Prostyń 2005 r. Fot. APP

Poświęcenie wody w uroczystość św. Jana Chrzciciela – Boreczek 2005 r.
Fot. APP

Nawiedzenie cudownego obrazu Matki Bożej Kodeńskiej

Fot. APP

Nawiedzenie kopii cudownego obrazu Matki Bożej Częstochowskiej Fot. APP

Figura Matki Bożej Fatimskiej nawiedzająca rodziny w parafii Prostyń w końcu 90. lat
Fot. APP

PIELGRZYMKI PARAFIALNE

Mieszkańcy parafii nie tylko są świadkami ruchu pielgrzymkowego do prostyńskiego sanktuarium, ale także sami pielgrzymują. Najczęściej odwiedzane miejsca to: Jasna Góra, Leśna Podlaska, Wola Gułowska, Miedzna, Ostrożany, a także Łazówek[79]. Bywało, iż w niektórych latach w ciągu dwóch tygodni odbyły się dwie pielgrzymki do Częstochowy (14 IX 1980 – kombatantów, a 21 IX 1980 – kobiet)[80]. Istniał też zwyczaj przybywania dzieci pierwszokomunijnych do Miedznej, aby powierzyć się opiece Maryi w jej sanktuarium[81]. Do rozwoju ruchu pielgrzymkowego przyczynił się w znacznej mierze ks. Romuald Michalczyk, który przy okazji nawiedzania miejsc świętych ukazywał także miejscowości związane z historią naszej ojczyzny. Jedną z ważniejszych pielgrzymek parafialnych były wyjazdy do Rzymu i sanktuariów włoskich (2006) oraz do Ziemi Świętej (2009), zorganizowane przez ks. Zbigniewa Średzińskiego.

Godnym podkreślenia jest fakt, że z inicjatywy parafian prostyńskich zrodziła się tzw. Pielgrzymka Duchowa Diecezji Drohiczyńskiej. W 1993 roku siedemnaście osób z parafii wybrało się na III Pieszą Pielgrzymkę Drohiczyńską na Jasną Górę. Ci, którzy pozostali w domach, chcieli łączyć się duchowo z pątnikami. W takiej sytuacji Barbara Gałach zwróciła się z prośbą do ks. Mariana Gorgola o możliwość pielgrzymowania do kościoła w dniach 1-15 sierpnia. Proboszcz chętnie się zgodził i poparł inicjatywę, a w kronice zapisał: „*I tak zaczęło się pielgrzymowanie: około sto dwadzieścia osób, pań i panów, w różnym wieku, od dzieci szkolnych aż do staruszek z laskami, przychodzi każdego dnia ze śpiewem, obchodzą kościół naokoło, śpiewają Godzinki i słuchają rozważań podczas Mszy świętej*”[82]. Wierni, którzy nie mogli być w kościele parafialnym, gromadzili się na wspólnej modlitwie w kaplicach, a po uroczystości Wniebowzięcia Matki Bożej udali się autokarem na Jasną Górę[83].

Pomysł bardzo spodobał się kierownikowi drohiczyńskiej pielgrzymki, ks. Jarosławowi Redoszowi, który zachęcał, aby także w innych parafiach

---

79 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenia m.in. z: 8 II 1980, 29 VIII 1982, 12 IX 1982, 15 V 1983.

80 Tamże, ogłoszenia z: 7 IX 1980, 14 IX 1980.

81 Tamże, ogłoszenie z 5 VI 1980.

82 APP, Kronika, s. 70; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenie z 1 VIII 1993; APP, Relacja Barbary Gałach. Pątnicy początkowo wychodzili razem z każdej wioski i pieszo szli do Prostyni, wspólnie się modląc.

83 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenie z 15 VIII 1993.

wspierano modlitwą pątników. Kolejny kierownik, ks. Krzysztof Kisielewicz, wydrukował nawet specjalne karty i znaczki duchowego pielgrzymowania. Podobnie zrobił jego następca, ks. Wiesław Niemyjski. W tę formę wędrowania licznie włączają się diecezjanie, którzy nie mogą wyruszyć pieszo do Częstochowy. Pątnicy mówią, że od czasu, gdy istnieje duchowa pielgrzymka, idzie się znacznie lepiej i na trasie panuje atmosfera większego skupienia i modlitwy[84].

Tradycyjnie już prostyńscy pielgrzymi duchowi po zakończonej pielgrzymce pieszej udają się autokarem na Jasną Górę lub do innych sanktuariów Maryjnych[85]. Ponadto w ciągu roku uczestniczą w spotkaniach formacyjnych razem z Apostolatem Maryjnym 27. dnia każdego miesiąca. Od czasu do czasu uczestniczą także w parafialnych ogniskach. O jednym z takich spotkań ich organizator, ks. Krzysztof Maksimiuk, z nieukrywaną radością zanotował w książce ogłoszeń: *„Przy ognisku poszło 10 kg kiełbasy. Atmosfera bardzo miła. Młodzi z KSM-u chętnie pomagali”*[86].

Pamiątki z pielgrzymek parafialnych

Fot. APP

84 APP, Relacja dk. Zenona Czumaja.
85 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 18 VIII 2003.
86 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (od 2004), ogłoszenie z 11 IX 2005.

Fot. APP

DYSPOZYTOR
KOPALNIA SOLI WIELICZKA OBIEKT TURYSTYCZNY
WIELICZKA 21 VII 1983

Fot. APP

DYSPOZYTOR
KOPALNIA SOLI WIELICZKA OBIEKT TURYSTYCZNY
WIELICZKA 8 IX 1983

Fot. APP

Fot. APP

Fot. APP

MISJE LUDOWE

Geneza misji ludowych sięga posłania zawartego w słowach Jezusa Chrystusa: „*Idźcie i nauczajcie wszystkie narody...*" (Mt 28, 19). Od wieków wędrowni kaznodzieje, mnisi, osoby życia konsekrowanego i duchowieństwo diecezjalne wypełniają ten nakaz Chrystusa.

Na początku XVII wieku pod pojęciem „misje ludowe" rozumiano kaznodziejstwo wędrowne uprawiane przez kaznodziejów z zewnątrz, nie związanych z życiem parafialnym. Celem misji była gruntowna odnowa życia chrześcijańskiego jednostek, a przez to także parafii. Stosowano następujące środki: głoszenie Słowa Bożego, sprawowanie sakramentów świętych (szczególnie pokuty i Eucharystii) oraz procesje i obrzędy paraliturgiczne[87].

Na Podlasiu dzieło misji ludowych podjęło Zgromadzenie Księży Misjonarzy św. Wincentego à Paulo, zwanych także lazarystami. Głównym celem, dla którego św. Wincenty je założył, było głoszenie Ewangelii wśród ubogiej ludności wsi i miasteczek. Do Polski lazaryści przybyli w 1651 roku i rozpoczęli posługę w kościele Świętego Krzyża w Warszawie. Przyczynili się do powstania i rozpowszechnienia nabożeństwa Gorzkich Żali. W 1719 roku założyli swój klasztor także w Siemiatyczach. Swą działalnością przyczynili się do tego, że misje weszły na stałe w duszpasterski krajobraz Podlasia.

Lazaryści prowadzili księgę misji, w której charakteryzowali każdą parafię, jej duszpasterzy i opisywali przebieg misji. Dlatego stanowi ona cenne źródło do dziejów Kościoła na Podlasiu w XVIII wieku. Księża misjonarze z Warszawy i Siemiatycz głosili cztery serie misji w parafii Prostyń, w latach: 1749, 1762, 1770 i 1781.

W protokole powizytacyjnym z 1737 roku ks. bp Stanisław Kostka Załuski polecił przeprowadzenie rekolekcji w parafii Prostyń, jako wypełnienie zaleceń statutu synodu, zwołanego przez bp. Stefana Rupniewskiego[88].

Pierwszy raz w Prostyni prowadzono misje w dniach 1-15 V 1749 roku[89]. Zasadniczo program ćwiczeń duchownych był stały. Misjonarze wstawali

---

87 Ks. G. Siwek, *Misje ludowe w teorii i praktyce Kościoła. Studium homiletyczne*, Kraków 1999, s. 5, 150-151.

88 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 127.

89 AMK, Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 112/1749: „Prostinia. 112. Villae haec duas habet Ecclesias, unam S. Annae, alteram SS. Trinitati dedicatum in hac altera inchoata est Missio 1ma maii, finita vero 15 ejusdem ipso die ascensionis Domini, die sequenti fecimus Sepulturam Ossium. Comunica[ve]runt 1000. Parochus pro tunc institutus ad haec Ecclesias erat R. D. Szańkowski, sed propter lites cum Collatore quasi alienatus, censuris innodatus aberat. Cujus vices gerebat R. D. →

o godzinie czwartej rano. Dzień rozpoczynali od rozmyślania, a po nim odmawiali brewiarz. O godzinie szóstej udawali się do kościoła. O tej godzinie biły dzwony i wierni gromadzili się w świątyni, a jeden z misjonarzy odprawiał cichą Mszę świętą. O godzinie siódmej celebrowano Mszę świętą śpiewaną, a po niej modlono się wspólnie z ludem, z książeczki pt. *Powinności Chrześcijańskie*. Od godziny ósmej do dziewiątej uczono katechizmu. O godzinie dziewiątej wystawiano Najświętszy Sakrament, głoszono kazanie, po którym wyruszała procesja, a po niej odprawiano uroczystą Mszę świętą przed wystawionym Najświętszym Sakramentem. Następnie śpiewano *Święty Boże*, kończono adorację Najświętszego Sakramentu i odmawiano *Anioł Pański*. Na tym dobiegało końca nabożeństwo przedpołudniowe. Po południu, o godzinie trzynastej biły dzwony zapraszające wiernych do uczestnictwa w Nieszporach. Od godziny czternastej do piętnastej uczono katechizmu. O godzinie piętnastej uderzano jeszcze raz w dzwony i było wystawienie Najświętszego Sakramentu. Śpiewano wówczas litanię i głoszono kazanie, a po nim odmawiano wieczorne modlitwy z książeczki, z której modlono się rano. Dzień misyjny kończyła procesja około godziny osiemnastej. Misje trwały najczęściej 8-10 dni[90].

Misjonarze siemiatyccy kładli szczególny akcent na katechizację i dokształcanie wiernych, pogrążonych niejednokrotnie w mrokach zabobonów oraz ignorancji religijnej. Zachował się spis tematów kazań, jakie misjonarze głosili w 1749 roku. Najwięcej, bo aż dwadzieścia cztery homilie, poświęcono przykazaniom Bożym, dziewięć homilii dotyczyło sakramentu pojednania, pięć – rzeczy ostatecznych, trzy – wiary, dwie – Eucharystii, jedna okolicznościowa zamykała ćwiczenia duchowne[91].

Słowo Boże głoszone przez misjonarzy, tak bardzo poruszało wiernych, że niekiedy ci, mieszkający dalej od świątyni, nie wracali na noc do domów, by nie utracić nawet jednej nauki misyjnej, jak było np. w 1721 roku w Czarnawczycach. W Boćkach zaś nie chciano wypuścić misjonarzy, prosząc ze łzami w oczach, by misje trwały dalej.

Na zakończenie ćwiczeń duchownych w Prostyni w 1749 roku miał miejsce obrzęd zwany „pogrzebaniem kości" (*sepulturam ossium*). Kronika misyjna

---

← Antonius Kapica. Officius Commendarius. Operari iidem q[ui] supra [Albertus Kruszewski, Joannes Hortyński i Thomasius Liniewski]".

90 Ks. M. Bańbuła CM, *Liturgia na misjach ludowych i w duszpasterstwie parafialnym zgromadzenia Księży Misjonarzy w Polsce 1851–1864*, „Nasza Przeszłość" [Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce], red. A. Schletz, rok XLV, Kraków 1976, s. 241-243.

91 ADD, APSiem XI/Ms/4, Materyie kazań na Missyą do Prużany [1750 r.]; por. ks. E. Borowski, *Działalność Zgromadzenia Misji w Siemiatyczach (1719–1832)*, „Studia Teologiczne", Białystok-Drohiczyn-Łomża, 3/1985, s. 204.

domu siemiatyckiego tak opisuje to nieznanego dziś nabożeństwo: „*Pod koniec misji odbyło się uroczyste pogrzebanie kości. Nabożeństwo to rozpoczęto dnia poprzedniego w następujący sposób. Po godzinie trzeciej po południu, duchowieństwo z ludem wyszło procesjonalnie z kościoła do kostnicy, gdzie już znajdowały się wydobyte uprzednio z grobów kości zmarłych. Odmówiono psalm «De profundis» z modlitwą za zmarłych, a następnie po pokropieniu wodą święconą i okadzeniu, każdy z obecnych, zaczynając od kapłana celebrującego, [...] aż do ostatniego z ludu, wziąwszy kość, przenieśli wszystkie, składając na jednym miejscu pośrodku kościoła. Potem duchowieństwo odśpiewało nieszpory za zmarłych. Następnego dnia wszyscy księża odprawili Msze za zmarłych, a po odprawieniu oficjum za zmarłych i uroczystej Mszy świętej z kazaniem, tak jak dnia poprzedniego, zabrawszy kości, procesja wyruszyła przez cmentarz, z czterema stacjami i responsoriami, podobnie jak w Dniu Zadusznym. Na koniec, po odprawieniu uroczystego kondukt u, kości zostały pochowane*”[92].

Opis ten dotyczy misji przeprowadzonych w parafii Winna k. Ciechanowca. Można jednak przypuszczać, że w parafii Prostyń miał on podobny przebieg. Prawdopodobnie po katechezie o godzinie 15.00 wierni zebrali się przy *ossarium* (miejsce, w którym składano kości). Znajdowało się ono po stronie północno-wschodniej kościoła Trójcy Świętej, przy dzwonnicy. Tam leżały wydobyte wcześniej kości. Po odmówieniu Psalmu 51. oraz innych modlitw, każdy uczestnik, trzymając w swym ręku kość zmarłego, udał się procesjonalnie do kościoła na Nieszpory, gdzie złożono szczątki zmarłych przed ołtarzem. Następnego dnia podczas Mszy świętej było kazanie. Jego tematem zapewne było przemijanie życia. Słuchacze, patrząc na stos kości swoich przodków, usypany przed głównym ołtarzem, mieli tego jasny dowód. Po Eucharystii wszyscy – dzieci, młodzież i dorośli – wzięli do ręki kości zmarłych i wyruszyli w procesji na cmentarz przy kościele św. Anny. Tam złożono kości w specjalnej mogile, na której ustawiono później krzyż misyjny (współczesne krucyfiksy stawiane na zakończenie misji, nawiązują m.in. do tej tradycji, choć nie stawia się ich na mogiłach).

Na zakończenie misji przystąpiono do Komunii Świętej Generalnej. W Prostyni przystąpiło wówczas około tysiąca osób. Parafia w 1749 roku liczyła niespełna pięciuset wiernych, więc na ćwiczeniach duchownych byli wierni także z okolicy.

Misje stanowiły ważne wydarzenie nie tylko dla parafii Prostyń, ale i dla dekanatu węgrowskiego. Tym bardziej, że prowadzili je doświadczeni kazno-

[92] Ks. M. Bańbuła CM, *Liturgia na misjach ludowych...*, s. 260-161.

dzieje: ks. Albert Kruszewski i ks. Jan Hortyński. Katechizm zaś wykładał ks. Tomasz Liniewski[93]. Proboszczem w Prostyni był wówczas ks. Adam Szańkowski, ale nie uczestniczył w misjach. Zastępował go ks. Antoni Kapica.

Kolejne misje przeprowadzili siemiatyccy lazaryści w 1762 roku[94]. Zaczęły się one 28 lutego, w pierwszą niedzielę Wielkiego Postu. Misjonarze zapisali, że podczas ćwiczeń duchownych był ostry mróz i silny wiatr, ale mimo to ludzie obyci z trudnymi warunkami atmosferycznymi licznie brali w nich udział. Nie było już obrzędu „pogrzebania kości", ale zamiast tego miała miejsce procesja na cmentarz z Najświętszym Sakramentem i nabożeństwo za zmarłych. Misje zakończyły się 14 marca, w trzecią niedzielę Wielkiego Postu. Wedle ówczesnego zwyczaju nie udzielano przez te dwa tygodnie sakramentu Eucharystii, ale na zakończenie była Komunia Święta Generalna, do której przystąpiło około sześćset osób.

Misje prowadzili: ks. Feliks Jakubowski, ks. Jan Poborski, ks. Paweł Cieślicki i alumn Stanisław Walauski[95]. Prostyńskim proboszczem był wtedy ks. Antoni Wyrzykowski, którego lazaryści określili jako prawdziwie dobrego pasterza dusz – „*vere Bonus Pastor ani[mar]um*"[96].

W 1770 roku misje w Prostyni prowadzili misjonarze z kościoła pw. Świętego Krzyża w Warszawie[97]. Rozpoczęły się one 5 października, we wspomnienie apostołów Szymona i Judy Tadeusza. Gdy misjonarze przybyli,

---

93 AMK, Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 105, 106, 108/1749; ks. E. Borowski, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 176, 211-212.

94 AMK, Liber Misionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 1/1762: „Annus Domini 1762. Villa Prostynia. Unam tantum in autumno anno immediate olapso absolvimus Missionem et hoc ratione Conventus Provincialis Varsaviae pro tunc habiti sed anno D[omi]ni 1762 feliciter incepto incepimus etiam primam hoc anno Missionem in Villa Prostynia in Dioecesis Luceoriensi posita, haereditaria Magnifici D[omi]ni Laurenty Suchodolski venatoridis Drohicensis et hoc die 28 Mensis February, cadente tunc D[omi]nica 1 Quadragesimae Quamvis ergo hymaverat frigus validum, magnus vento mixta saepe concitabat tempestas, tam quotidie populus consuete Missionis Devotioni in sufficienti frequentia adesse conspevit. Comunicannt itaq[ue] anime 600 factii Generali cum Sanctissimo Sacramento per propitiqviores campus Proccessione, absolutisy consueto napromodo pro defunctis suffragiis id 14 Mensis marti id est D[omi]nica 3 Quadragesimae. Operarii hujus Missionis fuerunt RD Felix Jakubowski, RD Joannes Cantius Poborski, RD Paulus Cieślicki ac Charissimus Stanislaus Walauski clericus studiosus. Parochus huius loci ARD Antonius Wyrzykowski vere Bonus Pastor ani[mar]um".

95 Ks. E. Borowski, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 189, 209, 214. Ks. Jan Kanty Poborski [w domu siemiatyckim był w latach 1758–1772], ks. Paweł Cieślicki [1761–1769] i alumn Stanisław Walauski, który jako kapłan nie przebywał w domu siemiatyckim.

96 AMK, Liber Misionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 1/1762.

97 AMK, Liber Missionum in Domo Varsaviensi (1741–1840), nr 184/1770: „Prostynia Villa ex Fundatione Lewickich, distat a Varsavia 15 Milliar[um]. In simili occasione invitati sumus pro Jubilaeo bihebdomadali a solo ARD. Parocho, sed quoniam Parochialis Ecclesiae sub titulo SSmae Trinitatis, cujus hic Effigies miraculis claret, nimis desolata, futaminibusqu[uae] satis erat plena, id[on]eo proposu-→

powitano ich biciem dzwonów. Sam zaś kolator Suchodolski, syn Barnaby, dawał przykład uczestnictwa w ćwiczeniach duchownych. W czasie trwania misji szczególnym zainteresowaniem cieszyły się katechezy prowadzone przez alumna Krzysztofa Nemani. Misje odbywały się wtedy w kościele św. Anny, ponieważ świątynia parafialna była w remoncie. Lazaryści stwierdzili, że ludność miejscowa zna wiele praktyk religijnych, a szczególnie te, które są związane z misjami (co jest dowodem ich zaangażowania w poprzednie ćwiczenia duchowne). Wielką radością parafian i owocem misji było pogodzenie się dwóch szlachciców, którzy od kilku lat gniewali się na siebie i obrzucali wyzwiskami. Na zakończenie nauk misyjnych do Komunii świętej przystąpiło siedemset trzydzieści pięć osób. W gronie misjonarzy, oprócz wspomnianego alumna, byli księża: Bętkowski, Żukowski i Krzemkowski.

Cenne jest świadectwo zapisane w księdze misyjnej. Lazaryści odnotowali bowiem, że w Prostyni jest Cudowna Statua Trójcy Przenajświętszej, która od wieków słynie cudami!

Jedenaście lat później, w 1781 roku, znów miały miejsce misje parafialne, prowadzone tym razem przez lazarystów z Siemiatycz[98]. Przybyli oni w uroczy-

←
imus absolvere Jubilaeum in Ecclesia nunc procul distante novo erecta á MD. Suchodolski pie defuncto sub titulo S. Annae, pro tunc desistit totaliter devotio in Parochiali Ecclesia. Jubilaeum incaepimus Dom. 5 Octobris cadente tunc festo SS. Ap[os]to[lo]r[um] Simonis et Judae ubi quotidiae habuimus convenientes homines pro devotione, solusq[ue] MD. Suchodolski Venatorida filius pie defuncti omnibus praeibat exemplo, nam audita prima Campana conveniere cum aulicis in dies solebat, abstinensq[ue] a venationibus quibus multum deditus per integr[um] abstinuit tempus, de reintegratione Parochialis Ecclesiae serio cogitare caepit rogavitq[ue] commendari Nobilibus ut eum adjuvent in advehendis lignis jam a fabribus paratis quot etiam fuit inculcatum. Missio suo fuit Ordine, in diesq[ue] Altaria cum hominibus circumiebant per nostrum Clericum et orationes juncta hebdomadae Communionis recitabantur insimul. Populus hic sat devotus et eruditus ob peractam ante septem annos hic Missionem á nostris [d]e Domo Siemiaticensi. Missio durabat Hebdomadis Duabus, nemitte nos adjuvante Communio Processioq[ue] bono ordine Dominica 3. Novembris, in qua duo Nobiles sec[und]um p[er] aliquod annos litigantes et se odientes palam hominibus se deprecarunt cum lacrimisq[ue] ambo Corpus X[ris]ti susceperunt. Comunicantium numerus erat 735. Parochiani numerant hic quingenti ideo ex aliis parochiis concurrerunt, post Missionem MD. Venetorida Exequias fecit pro sua familia, nosq[ue] humanissime colebat et remissit ad Mokobody. Ec[c]lesia Parochialis sita est in Dioecesis Luceoriensi, in medio sylvarum, Parochus ARD. Wyrzykowski maturus jam aetate ideo non adeo frequens in docendo et praedicando. Operarii hic fuerunt Iiidem qui Supra [R. D. Bętkowski, Żukowski, et Krzemkowski Adalbertus, Catechista Ch. Seminarista Nemani]".

98 AMK, Liber Misionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 303/1781: „Ipso festo SS: Apostolorum Petri et Pauli ad enixas preces Illustris Magnifici Domini Laurenty Suchodolski Venatoridis Drohicensis inchoavimus Missionem in Ecclesia Parochiali sub Titulo Ssmae Trinitatis gratijs ac miraculis clara, haec Villa habet alteram Praebendalem Ecclesiam sub Titulo S: Annae, in qua undecim annos, ob reparationem Ecclesiae Parochialis, Nostri Varsavien[si] Missionem peregerunt. In hac missione succursus quotidiae copiosus, praecipuae ex Djacesi [sic] Plocensi, qui trajcientes flumen Buk dictum turmatim adveniebant. Adjuvabant nos in excipiendis Confessionibus ARD: Andreas Obrokczyński →

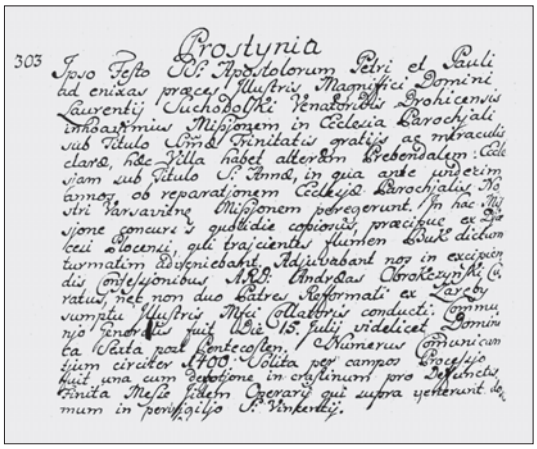
303 Prostynia
Ipso Festo SS: Apostolorum Petri et Pauli ad enixas prayeri Illustris, Magnifici Domini Laurentij Suchodolski Venatorum Prokicensis imbastimus Missionem in Ecclesia Parochiali sub Titulo Sanctæ Trinitatis gratijs ac miraculi clara, hæc Villa habet alteram Prebendalem Ecclesiam sub Titulo S: Annæ, in qua ante inierim, nos, ob reparationem Ecclesiæ Parochialis Nostri Varsaviæ Missionem peregerunt. In hac Missione concurrit quamplurima copiosa, præcipue ex Ecclesiis Slocensi, qui trajcientes fluvium Bug dictum turmatim adveniebant. Adjuvabant nos in excipiendis confessionibus R.R.D. Andreas Obrokczyński Curatus, nec non duo Patres Refformati ex Zaręby sumptu Illustris Mci Collatoris conducti. Communio Generalis fuit Die 15. Julij videlicet Dominica Sexta post Pentecosten. Numerus Comunicantium circiter 1400. Solita per campos Processjo fuit una cum devotione in crastinum pro Deffunctis Finita Messe Jidem Operary qui supra veneruit domum in pervjigiljo S: Vincenty.

Opis misji przeprowadzonych w 1781 r. przez lazarystów

Źródło: AMK, Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785), nr 303/1781.

stość Apostołów Piotra i Pawła, na zaproszenie kolatora Wawrzyńca Suchodolskiego. Misje cieszyły się tak wielkim zaineresowaniem, że nawet z sąsiedniej diecezji płockiej ludzie przeprawiali się przez Bug i tłumnie przybywali na nauki duchowne do miejsca, które, jak zaznaczyli misjonarze, słynie łaskami i cudami. Napływ ludności był tak wielki, że oprócz proboszcza ks. Andrzeja Obrokczyńskiego i trzech misjonarzy poproszono dwóch ojców reformatów z Zaręb, aby pomogli spowiadać. Ćwiczenia duchowne zakończyły się 15 lipca procesją i Komunią Świętą Generalną, do której przystąpiło tysiąc czterysta osób. Misje prowadził sam superior lazarystów ks. Tomasz Chmielowski[99]. W grupie misyjnej byli także księża: Ignacy Grychczyński, Jan Tuliński oraz alumn Michał Awedyk[100].

Zasługi lazarystów siemiatyckich i warszawskich dla rozwoju życia duchowego parafii Prostyń oraz Podlasia są bardzo wielkie. Z księgi, do której wpisywali notatki z prowadzonych misji, wynika, że w latach 1720–1785 wyspowiadali ponad pół miliona wiernych, wygłosili ponad piętnaście tysięcy kazań i katechez. Przyczynili się do nawrócenia setek osób i uporządkowania życia sakramentalnego wielu rodzin[101].

W XIX wieku głoszenie misji było ograniczone. Nie zgadzały się na nie władze zaborcze[102]. Swoisty rodzaj misji mógł mieć miejsce dopiero przed poświęceniem kościoła w 1860 roku. Wtedy do Prostyni przybył gwardian

← Curatus, nec non duo Patres Refformati ex Zaręby sumptu Illustris M[agni]fici Collatoris conducti. Communio Generalis fuit Die 15 July videlicet Dominica sexta post Pentecostes. Numerus Comunicantjum circiter 1400. Solita per campos Processjo fuit una cum devotione in crastinum pro Deffunctis Finita Misse Jidem Operary qui supra [ARD Thomasus Chmielowski, superior Domus, RD Ignatius Grychczyński, RD. Joannes Tuliński et Chr. Michael Awedyk] veneruit domum in pervjigiljo S: Vincenty".

99 Ks. E. Borowski, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 182. Ks. T. Chmielowski pochodził z diecezji przemyskiej, ur. 10 XII 1732. Do zgromadzenia wstąpił 21 VIII 1757. Proboszczem siemiatyckim był w latach 1770–1781. Zmarł w Warszawie w szpitalu Dzieciątka Jezus 10 VI 1786.

100 Na temat tych misjonarzy zob. ks. E. Borowski, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 208-210.

101 Tamże, s. 204.

102 Ks. G. Siwek, *Misje ludowe...*, s. 67-69.

kapucynów z Warszawy wraz z jeszcze jednym kapłanem, aby przygotować parafię do tej uroczystości[103]. Ćwiczeniach duchowne, które obaj kapłani wówczas poprowadzili, wspominano jeszcze pięćdziesiąt lat później[104].

W XX wieku w prostyńskiej parafii misje dość często miały miejsce. W 1922 roku w dniach 9-15 czerwca misje Serca Jezusowego prowadzili ojcowie jezuici. Na ich zakończenie postawiono przy kościele krzyż[105]. Druga połowa XX wieku była obfitsza w tego rodzaju praktyki duchowe. Kolejne misje prowadzili w 1958 roku ojcowie oblaci z Kodnia[106]. Ks. bp Jan Mazur w specjalnym liście zwrócił uwagę na to, że diecezja siedlecka w 1951 roku została poświęcona Sercu Jezusowemu, i zachęcał, aby w 25. rocznicę w każdej parafii odnowiono akt oddania parafii Sercu Chrystusa[107] (parafianie prostyńscy poświęcili się Sercu Jezusowemu w 1950 roku)[108]. W związku z tym listem pasterskim, w 1976 roku o. Zdzisław Pałubicki prowadził misje Serca Jezusowego[109]. W 1980 roku w dniach 19-20 października w Prostyni miało miejsce nawiedzenie kopii obrazu Matki Bożej Kodeńskiej. Do tej uroczystości przez tydzień przygotowali wiernych księża pallotyni: ks. Tadeusz Cieplak i ks. Stanisław Stypa[110]. W 1995 roku misje prowadzili ks. Eugeniusz Borowski, wikariusz generalny diecezji drohiczyńskiej oraz ks. Tadeusz Syczewski, ojciec duchowny seminarium[111]. Trwały one w dniach 21-28 maja i były przygotowaniem parafii do poświęcenia świątyni, której dokonał 11 VI 1995 roku ks. bp Antoni Dydycz. W czasie tych rekolekcji Msze święte z naukami misyjnymi były w godzinach: 10.00 – dla wszystkich, 16.00 – dla dzieci, 18.00 – dla młodzieży. Oprócz stałego programu kolejne dni były związane ze specjalnymi nabożeństwami. W środę był dzień przebłagania za grzechy,

---

103 ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa, List z Konsystorza do proboszcza prostyńskiego – 1860.

104 ADS, D-111, Dziennik korespondencji – 1860, s. 7v-8; APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 58-59.

105 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. R. Wilde, Prostyń 5 IX 1922, s. 6v.

106 Tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 9 X 1958, s. 42.

107 Ks. bp J. Mazur, *Komunikat Biskupa siedleckiego o rozpoczęciu misji Najświętszego Serca Pana Jezusa w diecezji*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XLV, nr 3/1976, s. 76-77.

108 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. M. Jankowskiego, Prostyń 27 VIII 1950, s. 34.

109 Tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Iwaniuka, Prostyń 20 XII 1976, s. 56v; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenie z V niedzieli wielkanocnej 1976; W 1980 r. miała miejsce renowacja misji. Prowadzili ją o. Zdzisław Pałubicki i o. Kazimierz Barczyński. Na zakończenie renowacji odbyła się intronizacja krzyża w rodzinach; tamże, ogłoszenie z 3 II 1980.

110 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. H. Bujnika, Prostyń, 18 XII 1980, s. 63.

111 APP, Kronika, s. 78.

w czwartek odbyło się błogosławieństwo małych dzieci, w piątek o godzinie 10.00 było spotkanie z chorymi i z osobami w podeszłym wieku, o godzinie 18.00 – modlitwy za zmarłych z procesją na cmentarz, w sobotę ponad dwieście pięćdziesiąt par małżeńskich odnowiło przysięgę małżeńską, a w niedzielę miało miejsce wspólne wyznanie wiary i procesja z odnowionym krzyżem, który umieszczono w świątyni przy głównym ołtarzu. Na zakończenie misji postawiono nowy krucyfiks przy kaplicy w Rytelach Święckich[112].

W dniach 23-31 V 2010 roku kolejne misje parafialne, przygotowujące do 500-lecia objawień św. Anny w Prostyni, prowadził ks. Wojciech Węgrzyniak, biblista z Krakowa. Plan tych ćwiczeń duchowych był podobny jak poprzednich misji, a nauki były oparte głównie na Piśmie Świętym.

Z racji misji wiele osób podejmuje szczególne postanowienia. Widząc takie owoce, kolejni proboszczowie dbają o prowadzenie co pewien czas tego rodzaju ćwiczeń duchowych. Począwszy od 1749 roku, nadzwyczajny środek duszpasterski, jakim są misje, odgrywa znaczącą rolę w formowaniu duchowości parafian prostyńskich i w pogłębianiu ich wiedzy religijnej.

HOMILIE, KATECHIZACJA I REKOLEKCJE

Głoszenie Słowa Bożego z ambony i katechizacja prowadzona w dawnych wiekach przed tzw. sumą, stanowiły główne źródło wiedzy religijnej parafian. Dawało to szansę poznania podstaw wiary i moralności chrześcijańskiej. W ramach roku kościelnego omawiano w homiliach tajemnice wiary związane z okresami liturgicznymi i uroczystościami oraz rozważano Pismo Święte.

Homilie

W XVI wieku po objawieniach św. Anny częstym tematem kazań były wydarzenia związane z samym zjawieniem się świętej oraz cudowne uzdrowienia. Przykładem tego jest zapis w Księdze Cudów z 1511 roku: „*Pewna Panienka z Grabanowa i Przedlżecki przez Lat siedm niewidziała gdy na to mieysce przyszła wzrok odebrała, i Kaznodzieia Onąż zgromadzonemu ludowi pokazywał*”[113].

W późniejszych wiekach poruszano na ambonie sprawy dotyczące moralności parafian. Kazania ks. Tomasza Ochłowskiego (†1654), który bardzo

[112] APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenie z 21 V 1995 [Program misji].
[113] APP, Księga Cudów..., nr 16, s. 11.

dobitnie wyrażał swe poglądy, doprowadziły nawet do tumultu w kościele i do procesów sądowych[114]. Zdarzały się też przypadki oskarżeń o znieważenie, czy zniesławienie[115]. W 1766 roku dziedzice ze Złotek i Kossowscy wytoczyli sprawę ks. Antoniemu Wyrzykowskiemu († 1775) za ostre i publiczne piętnowanie niemoralnego życia niektórych członków tej rodziny[116]. Zgodnie z wyrokiem sądu, Tomasz Kossowski, zakłócający niesłusznie spokój w kościele, miał przeprosić proboszcza i wynagrodzić zgorszenie ofiarą na rzecz świątyni[117].

Znaczny wpływ na głoszenie Słowa Bożego w XVIII wieku wywarli, jak już zostało wspomniane, księża misjonarze, którzy czterokrotnie prowadzili misje ludowe w Prostyni[118].

Na początku XIX wieku gorliwy duszpasterz, ks. Paweł Langa, zajął się budową nowego kościoła i rozwojem bractwa Trójcy Przenajświętszej i św. Anny. Zapewne znalazło to swe odzwierciedlenie w homiliach, skoro tak wiele osób wstępowało w szeregi brackie. Głoszenie kazań po III rozbiorze Polski nabrało nowego znaczenia. Podtrzymywało bowiem ducha narodu polskiego. Kościół był jedynym miejscem, gdzie można było modlić się i mówić po polsku. Niektórzy proboszczowie prostyńscy za odważną postawę w obronie Kościoła i Ojczyzny byli represjonowani, m.in. ks. Wacław Chojecki[119].

Pierwsza połowa XX wieku to czas wielu przemian: odzyskanie niepodległości, dwudziestolecie międzywojenne, II wojna światowa, a w pobliżu funkcjonowanie obozu zagłady w Treblince. Znalazło to zapewne oddźwięk w homiliach. Był też i czas, kiedy władze niemieckie podczas okupacji chciały, aby głoszono tylko te kazania, które były zatwierdzone przez odpowiednie instancje cywilne. Jednak księża powszechnie nie respektowali tego zarządzenia i nie

---

114 ADS, D-27, Generosus Dominus Grabski cum Plebano Prostinensi, s. 28v-29v; tamże, Generosus Dominus Grabski cum Reverendo Plebano Prostinensi, s. 14-14v.

115 Jeden z procesów trafił nawet do Nuncjatury Apostolskiej, gdzie zdecydowano na pewien czas ograniczyć ks. Walentemu Dmowskiemu głoszenie kazań. Zob. ADS, D-31, Nobilis Rytel cum Reverendo Parocho Prostinensi – 1710, s. 148v.

116 ADS, D-87, Pro Gnosis Kossowskie Actoribus, contra Rndum Wyrzykowski Curatum Prostinensem et Zascienski applicatum Sterdynensem: Citatos – 1766, s. 226v-227; tamże, Pro Gnosis Kossowskie Actoribus, contra Adm Rndos Wyrzykowski et Zascienski Citatos – 1766, s. 231-231v; tamże, Pro GG Kossowskie Actt, contra Adm Rndos Antonium Wyrzykowski Curatum Prostinensem et Franciscum Zascienski Vicarium Sterdynensem Citatos – 1766, s. 233v-234.

117 Tamże, Pro GG Kossowskie Actt, contra Adm Rndos Antonium Wyrzykowski Curatum Prostinensem et Franciscum Zascienski Vicarium Sterdynensem – 1767, s. 237-238: „Quia vero et Gnosus Tomas Kossowski non habito respectu loci sacri tum et personae Spiritualis Eundem Rndum Citatt, verba verbis reportando injuria affecit cum scandalo populi, proinde in reparationem scandali ac deprecationem loci sacri Marcas Triginta pro Ecclesia Parochiali Prostinensi [...]".

118 Zob. tekst o misjach, s. 360-367.

119 Ks. bp P. Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, cz. I, t. II, s. 42-43.

mogło być ono wyegzekwowane[120]. Po Soborze Watykańskim II utrwalił się model głoszenia homilii opartych na Słowie Bożym z danej niedzieli, z odniesieniem do życia[121].

Katechizacja

Oprócz kaznodziejstwa jednym z najważniejszych zadań Kościoła jest katechizacja. Początkowo były nią objęte dzieci uczące się w szkole parafialnej, istniejącej już w 1535 roku. W późniejszym czasie katechizowano także dorosłych. Biskup łucki Andrzej Stanisław Załuski w 1737 roku przypominał proboszczowi, aby w niedziele i święta po tzw. sumie prowadził lekcje katechezy dla wiernych, a miały one dotyczyć spraw wiary i życia duchowego[122]. Obowiązek katechizacji był podkreślany także w późniejszych dokumentach[123]. W XIX wieku po rannej Mszy świętej przez pół godziny kapłan wyjaśniał prawdy wiary, a przez następne pół godziny zadawał pytania[124]. W 1881 roku na katechizację uczęszczało do Prostyni około trzysta dzieci[125].

W pierwszej połowie XX wieku nauczyciele prowadzili lekcje religii w szkołach, w zakresie dwóch godzin tygodniowo[126]. Ks. bp Henryk Przeździecki podczas wizytacji stwierdził, że dzieci dobrze znają pacierz i katechizm[127].

Dość liczna była przedwojenna kadra nauczycieli religii. W 1926 roku w Prostyni katechizował ks. Antoni Mioduszewski, w Kiełczewie – Maria Rochańska, w Poniatowie – Wanda Rogozińska, w Rytelach Święckich – Aleksandra Skoniecka i Michał Michalewicz, a w Wólce Okrąglik – Stanisław Gryglas. Trzy lata później zmieniło się nieco grono katechetów. W Prostyni uczyli ks. Bronisław Turski i Anna Winnikówna, w Kiełczewie w dalszym ciągu Maria Rochańska, w Poniatowie – Józefa Mystkowska, w Orzełku –

120 Ks. E. Jarmoch, *Duchowni Podlascy w czasie II wojny światowej...*, s. 110. W powiatach węgrowskim i sokołowskim kazania miał cenzurować ówczesny starosta Ernst Gramms.
121 Ks. bp A. Dydycz, *Dokument Pastoralny diecezji drohiczyńskiej 2001–2002*, Drohiczyn 2001, s. 17-20.
122 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 127-127v.
123 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Domo Plebanali Prostinensi... – 1799 [Dekret Wikariusza Generalnego *in spiritualibus* ks. Tomasza Halyburtona potwierdzający nadanie odpustów przez Stolicę Apostolską], nr 19.
124 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 23v.
125 ADD, ADzW/15, Tabela statystyczna – 1881.
126 ADD, ADzW/26, Dane statystyczne – 1916–1917. Katechizowano wtedy ponad 250 dzieci.
127 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 5.

Krystyna Fialówna, w Rytelach Święckich – Felicja Koterówna i w Wólce Okrąglik – Eugenia Czerniawska i Emilia Majewska[128].

W integralnej formacji młodego pokolenia wielką rolę odgrywał przykład nauczycieli, którzy w każdą niedzielę prowadzili uczniów do kościoła na parafialną Mszę świętą[129]. W latach 1946–1963 w nauczaniu religii zaszły znaczne zmiany. W 1946 roku katechizowali nauczyciele, rok później religii uczył tylko proboszcz (Prostyń), a w innych szkołach nie było katechizacji z powodu zarządzeń inspektorów. W 1955 roku katechizacja odbywała się w kościele (dla Prostyni) oraz w punktach katechetycznych. Dwa lata później religia była na powrót we wszystkich szkołach[130]. Trwało to do 1960 roku, kiedy to znowu zastosowano ograniczenia i katechizację uzależniono od pozwolenia władz oświatowych. W parafii prostyńskiej pozwolono na katechizację w dwóch szkołach. Ponadto uczono w punktach katechetycznych[131]. W 1962 roku katechizacja odbywała się już tylko w punktach katechetycznych. Proboszcz uczył w Prostyni i Rytelach Święckich, a wikariusz w Grądach, Kiełczewie, Orzełku i Wólce Okrąglik[132].

Był to czas walki o krzyże w szkołach, która rozpoczęła się w 1958 roku (a trwała z różnym nasileniem do lat 80., a w niektórych szkołach do 90. lat). Ówczesny wikariusz, ks. Zygmunt Królikowski, w liście do dziekana węgrowskiego opisał sytuację, jaka zaistniała we wrześniu 1958 roku[133]. Krzyże pozostały zasadniczo w dwóch szkołach na terenie parafii: w Kiełczewie i Rytelach Święckich.

---

128 ADD, APProst, III/Q/2, Wykaz nauczycieli religii w szkołach powszechnych – 1926 i 1929.

129 ASPKiełcz, List Feliksy Kalinowskiej, Komorów 31 I 2001.

130 Ks. E. Jarmoch, *Sytuacja Kościoła katolickiego w Polsce powojennej (1944–1958)*, [w:] *Stosunek między władzą państwową a Kościołem Katolickim w Polsce powojennej (1944–1958)*, red. Wł. Ważniewski, Siedlce 1997, s. 49-53; Wł. Ważniewski, *Polityka władz państwowych wobec Kościoła Katolickiego w Polsce powojennej (1944–1958)*, [w:] tamże, s. 8, 29.

131 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 11 IX 1946, s. 26v; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 14 X 1947, s. 28v; tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. I. Świrskiego, Prostyń 5 IX 1955, s. 39v; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 21 IX 1957, s. 41v; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Terlikowskiego, Prostyń 5 X 1960, s. 43; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. J. Iwaniuka, Prostyń 16 XII 1962, s. 44v.

132 ADD, APProst, III/Q/2, List ks. Józefa Rucińskiego do dziekana węgrowskiego, Prostyń 9 XI 1962.

133 ADD, APProst, III/Q/2, List ks. Zygmunta Królikowskiego do dziekana węgrowskiego, Prostyń 13 IX 1958: „W dwóch szkołach kierownicy zdjęli (dość wcześnie) a ludzie nie. W jednej zdjął Kier. z nauczycielkami a ludzie zawiesili i nie. W dwóch kierownicy zrobili zebranie – w jednej zabronili Kierownikowi zdjąć i on czeka, co będzie nie wiem. O drugiej szkole – nie wiem – wczoraj mieli zebranie. Z Inspektoratu na obu duży atak. W Prostyni natomiast dopiero zdjąć mieli wczoraj nauczyciele, częściowo zdjęli. Co jest dzisiaj nie wiem".

Zawsze przywiązywano wielką wagę do katechizacji, czego przykładem może być fakt, iż podczas wizytacji kanonicznych biskupi odwiedzali punkty katechetyczne. I tak np. podczas wizytacji kanonicznej, która miała miejsce w dniach 2-4 XII 1989 roku, ks. bp Jan Mazur odwiedził punkty katechetyczne w Grądach, Kiełczewie, Orzełku, Prostyni, Rytelach Święckich oraz w Wólce Okrąglik[134]. W 1990 roku, po czterdziestu latach, religia powróciła do szkół. Wtedy ks. proboszcz rozpoczął naukę religii w Grądach, ks. wikariusz w Prostyni (starsze klasy) i w Rytelach Święckich, Stanisława Jakubik w Prostyni (młodsze klasy), Anna Brzostek w Kiełczewie i Orzełku, Wacław Kamiński w Wólce Okrąglik[135]. W ciągu kolejnych lat zmieniał się skład kadry katechetów, jednak wszystkie dzieci w parafii zawsze były objęte katechizacją[136].

Oprócz dzieci ze szkół podstawowych, katechizacją objęto również młodzież pracującą, która ma spotkania raz w miesiącu, najczęściej po Mszy świętej o godzinie 9.00[137]. Realizuje się na nich program kursu przedmałżeńskiego[138].

Systematyczna katechizacja osób dorosłych w parafii praktycznie nie była prowadzona. Wyjątek stanowili ci, którzy należeli do ruchów i stowarzyszeń katolickich. Pewien rodzaj edukacji religijnej dokonywał się przez lekturę prasy katolickiej. W parafii Prostyń na początku XX wieku czytano około szesnastu tytułów gazet i czasopism religijnych. W latach 80. prenumerowano m.in.: „Przewodnik Katolicki", „Misyjne Drogi", „Posłańca Warmińskiego", „Posłańca Serca Jezusowego", „L'Osservatore Romano"[139]. Od 1995 roku, gdy do edycji „Niedzieli" dodano wkładkę podlaską, tygodnik ten prenumeruje około 40 rodzin. Oprócz wymienionych tytułów, są także inne czasopisma o treści religijnej, które parafianie zamawiają prywatnie.

---

134 APP, Kronika, s. 53.

135 Tamże, s. 56. W następnych latach grono katechetów zmieniało się, np. w 1998 r. Agnieszka Kucharek wstąpiła do Zgromadzenia Matki Bożej Loretańskiej, a na jej miejsce została zatrudniona Teresa Bieńkowska. Zob. ASPPon, Kronika 1994–1998.

136 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, Protokół wizytacji dziekańskiej, Prostyń 21 II 1997. Katechizacja obejmowała wszystkie dzieci katolickie, co stanowi prawie 100% wszystkich uczniów. I tak katechezą objęto dzieci i młodzież z następujących miejscowości: Prostyń [225 dzieci], Kiełczew [197], Wólka Okrąglik [94], Rytele Święckie [62], Poniatowo-Grądy [56], Orzełek [49]; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej, Prostyń 14 III 2003. Wówczas katechizowano w sześciu szkołach podstawowych [402 dzieci] i w gimnazjum publicznym [124 dzieci].

137 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. W. Skomoruchy, Prostyń 6 VI 1971, s. 53-53v.

138 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. I. Świrskiego, Prostyń 5 IX 1955, s. 38v. Ordynariusz Siedlecki zalecał, aby co dwa tygodnie po Mszy świętej prowadzono katechezy, przynajmniej dwudziestominutowe, dla rodziców i rodziców chrzestnych, aby ci prowadzili później podobne katechezy w domu.

139 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenie z 29 I 1984 oraz z II niedzieli Wielkanocy 1984.

Rekolekcje

W formacji duchowej, oprócz misji i katechizacji, ważny środek stanowiły rekolekcje. Do końca XIX wieku nie były one czymś powszechnym. W XX wieku ćwiczenia rekolekcyjne weszły w zakres stałego duszpasterstwa w Prostyni. W drugiej połowie tego stulecia oprócz rekolekcji wielkopostnych organizowano także adwentowe. Ponadto ćwiczenia duchowne odbywały się często przy okazji odpustów Trójcy Przenajświętszej i św. Anny[140]. Czasem zdarzały się rekolekcje stanowe, organizowane tylko dla dzieci lub dla młodzieży[141].

W gronie rekolekcjonistów byli zarówno duchowni diecezjalni, jak i osoby życia konsekrowanego. W ostatnich latach rekolekcje głosili m.in. ks. Andrzej Dzięga[142] (późniejszy arcybiskup) oraz następujący kapłani: ks. Piotr Arbaszewski, ks. Paweł Bejger, ks. Janusz Bolewski, o. Andrzej Rębacz CSSR, ks. Zbigniew Domirski, ks. Jerzy Dylewski, ks. Stanisław Dziekoński, ks. Julian Dzierżak SDB, ks. Leszek Gardziński, ks. Jan Gomółka, ks. Wojciech Iwanowski, ks. Dariusz Jagodziński, ks. Jacek Jagodziński, ks. Zbigniew Karolak, ks. Dariusz Kujawa, ks. Andrzej Lubowicki, ks. Marek Matusik, ks. Sławomir Mazur, ks. Krzysztof Mielnicki, ks. Tomasz Pełszyk, ks. Kazimierz Pierzchała, ks. Andrzej Rojewski, ks. Andrzej Rosiak SAC, ks. Zbigniew Rostkowski, ks. Zbigniew Rycak, o. Dariusz Sosnowski OFM Cap.[143]

Rekolekcje adwentowe w 2002 roku, po raz drugi miał głosić w Prostyni ks. Andrzej Dzięga, jednak kilka tygodni wcześniej został mianowany przez Jana Pawła II biskupem sandomierskim. Proboszcz prostyński tak o tym poinformował parafian: „*Dziś w Sandomierzu święcenia biskupie otrzyma ks. Andrzej Dzięga – kapłan diecezji siedleckiej, który bardzo udzielał się w życiu naszej diecezji. Jest profesorem na KUL. Ks. Dzięga miał u nas prowadzić rekolekcje adwentowe. Decyzja Ojca Świętego, powołująca go na stolicę biskupią w Sandomierzu, zmieniła te plany*”[144].

Podczas rekolekcji jest zawsze możliwość skorzystania z sakramentu pojednania, aby jak najlepiej przygotować się do ważnych uroczystości kościelnych.

---

140 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. I. Świrskiego, Prostyń 5 IX 1955, s. 39v.

141 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenie z 15 VII 1990. Ks. Jan Gomółka prowadził rekolekcje dla młodzieży przed odpustem św. Anny, w dniach 24-26 VII 1990.

142 APP, Relacja Mariana Rytel-Andrianika.

143 APP, Książki ogłoszeń parafialnych z lat 1987–2006; E. Jakubik, *Spotkanie rekolekcyjne*, „Niedziela Podlaska”, 13(641)/2007, s. III.

144 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 24 XI 2002.

UROCZYSTOŚCI OKOLICZNOŚCIOWE

W minionych latach podejmowano różnorakie inicjatywy na polu duszpasterskim. Wielu osobom leży na sercu trzeźwość narodu, stąd inicjatywy podejmowane w celu jej krzewienia. Dnia 4 II 1987 roku do Prostyni przybyła Świeca i Księga-Kronika Młodzieżowego Ruchu Trzeźwości św. Maksymiliana Kolbe, które później przekazano Ojcu Świętemu. W czasie nabożeństwa w tym dniu można było zadeklarować wstrzemięźliwość od napojów alkoholowych lub przedłużyć takie postanowienie[145].

W 1989 roku miały miejsce pierwsze, po dłuższej przerwie, dożynki parafialne. Ks. Roman Soszyński odprawił Mszę świętą i wygłosił kazanie o pracy, której jest potrzebne Boże błogosławieństwo. Wieńce zrobili mieszkańcy z Grądów, Kiełczewa, Orzełka, Poniatowa, Rytel Święckich, Treblinki, Wólki Okrąglik i Złotek[146].

Dożynki parafialne – 2000 r. Fot. APP

Dnia 12 VI 1994 roku obchodzono czterdziestolecie poświęcenia kościoła. Uroczystościom przewodniczył ks. Eugeniusz Borowski, który w homilii ukazał dzieje parafii oraz etapy budowy obecnej świątyni. Na jubileusz przybyli księża pochodzący z parafii oraz ci, którzy pracowali w Prostyni; wśród nich poprzedni proboszcz ks. Romuald Michalczyk. W rocznicy poświęcenia świątyni wzięli

[145] APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenie z 21 I 1987; APP, Kronika, s. 40.
[146] APP, Kronika, s. 52.

udział także trzej członkowie Komitetu Budowy Kościoła: Leonard Dmowski, Stefan Siwiński i Polikarp Wrzosek[147]. Ks. Marian Gorgol tak o tym dniu napisał w kronice: „*Celem tej uroczystości było przypomnienie i uświadomienie tym, którzy jeszcze pamiętają, tego co się dokonało wśród trudu i ofiarności, a tym, którzy nie pamiętają, najmłodszym, pouczenie o wielkiej wierze i samozaparciu praojców*” [148].

W tym samym roku, 21 sierpnia, w 50. rocznicę zburzenia kościoła, które miało miejsce 19 VIII 1944 roku, obchodzono Dzień Ekspiacji. Homilię na Mszy świętej o godzinie 11.30 wygłosił ks. Tadeusz Borowy, świadek tych wydarzeń [149].

MODLITWA OSOBISTA

„*O Podlasiakach pisano, że są pobożni, kościoła nigdy nie opuszczają, a nawet po łacinie lubią śpiewać*” [150]. Większość czynności i prac zaczyna się od modlitwy, wezwania Boga na pomoc. Zbożem poświęconym 8 września rozpoczyna się siew, na chlebie kreśli się znak krzyża świętego. Do dziś parafianie prostyńscy pierwszy raz pędzą dobytek na łąki gałązką poświęconą w Niedzielę Palmową. W wieczór wigilijny daje się zwierzętom okruchy opłatka. W domach czasem można spotkać małe kropielniczki z wodą święconą, którą żegnają się domownicy, wychodząc do swych zajęć. Od wieków wierzy się, że, jak mówi staropolskie przysłowie: „*Bez Boga ani do proga*” i, jak śpiewał psalmista: „*Jeżeli Pańskiej nie macie pomocy, na nic się przyda wstawać o północy*” (Nieszpory Maryjne, Ps 127).

O ile o wewnętrznym stanie wiary parafian trudno jest orzekać, to jednak są pewne zewnętrzne kryteria, które choć w pewnym stopniu odzwierciedlają przeżycia religijno-moralne człowieka. O przeżywaniu wiary mówi chociażby częstotliwość odmawiania modlitwy osobistej. Badania przeprowadzone w 1997 roku przez Agnieszkę Kucharek na terenie parafii Prostyń ukazują następującą sytuację:

147 Tamże, s. 73; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenie z 5 VI 1994.

148 APP, Kronika, s. 72. Przy okazji jubileuszu czterdziestolecia poświęcenia kościoła parafianie złożyli liczne dary.

149 APP, Kronika, s. 75; por. ks. Tadeusz Borowy, *Cudowne ocalenie Statuy...*, s. 2.

150 T. Krawczak, *W szlacheckim zaścianku...*, s. 213.

11 Częstotliwość odmawiania modlitwy osobistej

Kategorie	Kobiety		Mężczyźni		Ogółem	
	l.	%	l.	%	l.	%
Codziennie lub prawie codziennie	60	96,8	38	79,2	98	89,1
Przynajmniej raz w tygodniu	2	3,2	10	20,8	12	10,9
Raz w miesiącu	–	–	–	–	–	–
Kilka razy w roku	–	–	–	–	–	–
Raz w roku	–	–	–	–	–	–
Nigdy	–	–	–	–	–	–
Brak odpowiedzi	–	–	–	–	–	–
Ogółem	62	100	48	100	110	100

Źródło: APP, A. Kucharek, Wizja małżeństwa i rodziny w ujęciu adhortacji Jana Pawła II Familiaris Consortio, a jej realizacja w środowisku rodzin parafii Prostyń, magisterium, Siedlce 1997, s. 94.

12 Modlitwa w sytuacjach życia codziennego

Modlitwa	A		B		C		D		Ogółem	
	l.	%	l.	%	l.	%	l.	%	l.	%
Podczas posiłku	13	11,8	32	29,1	60	54,5	5	4,6	110	100
Rano i wieczorem	53	48,2	28	25,5	24	21,7	5	5,6	110	100
W trudnych sytuacjach życiowych	71	64,5	25	22,7	12	10,9	2	1,9	110	100
Przed podróżą	40	36,4	31	28,2	36	32,7	3	2,7	110	100
Przed miejscami świętymi	61	55,5	29	26,3	19	17,3	1	0,9	110	100
W inny sposób	15	13,6	–	–	5	4,6	90	81,8	110	100

Symbol A oznacza odpowiedź – tak, B – czasami, C – nie, D – brak odpowiedzi

Źródło: APP, A. Kucharek, Wizja małżeństwa i rodziny w ujęciu adhortacji Jana Pawła II Familiaris Consortio, a jej realizacja w środowisku rodzin parafii Prostyń, magisterium, Siedlce 1997, s. 95.

Na podstawie przedstawionych danych wynika, że 89% parafian modli się przynajmniej raz w ciągu dnia. Zapewne jest to wieczorny pacierz i ewentualnie dziesiątek różańca odmawiany często w gronie rodzinnym.

Metodą ankietową zbadano także częstotliwość modlitwy parafian prostyńskich w różnych sytuacjach życiowych. Dwa razy dziennie, rano i wieczorem, modli się zawsze 48% parafian. Okazało się, że przed posiłkiem modli się czasami około 30% respondentów, a 11% stara się modlić zawsze.

Na podstawie powyższych danych widać, że znaczna większość parafian prowadzi systematyczne życie modlitwy osobistej.

Kard. Stefan Wyszyński, dobrze znając pobożność nadbużańskiej ludności, powiedział: „*Urodziłem się na styku Podlasia z Mazowszem. Pamiętam do dziś ludzi prostych, których obserwowałem jako chłopiec. Zdumiewająca była ich spokojna, ufna wiara. Tego nie można nazwać żadną miarą niewiedzą religijną, bo z tym się łączy patrzenie w głąb, niemal jakieś mistyczne obcowanie. Ci ludzie widzą to, w co wierzą [...]. Obserwatorzy tego nie widzą, ale oni widzą*”[151].

ORGANIŚCI

Ważną rolę w dziejach sanktuarium pełnili organiści, którzy pracowali w Prostyni od końca XVI wieku, kiedy zakupiono do kościoła Trójcy Przenajświętszej pozytyw[152]. Wzmianki o nich pochodzą z początku XVII wieku. Organiści byli jednymi z najbardziej wykształconych ludzi w parafii. Oprócz umiejętności gry na instrumencie, musieli znać dość dobrze łacinę, jako język liturgii. W związku z tym uczyli oni w prostyńskiej szkole parafialnej. Mieszkali zawsze blisko kościoła w budynkach parafii. Do ich obowiązków należało ponadto prowadzenie chóru i animacja życia liturgicznego[153].

Na podstawie zachowanych dokumentów można zestawić nazwiska niektórych organistów od 1621 roku:

Grzegorz Czesławik, 1621–1622 [154]

Andrzej Czerwiński, 1625 [155]

---

151 *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski w świetle własnych wypowiedzi*, [w:] *Prymas Tysiąclecia*, [b. red.], Warszawa 1987, s. 12.

152 ADS, D-18, Confirmatio et ingrossatio testamenti olim Ven[erabil]i Joannis Prostinski Plebani Prostinensi, s. 155v-156v.

153 APP, M. Leśniczuk, Prostyń – osobliwa miejscowość nadbużańska..., s. 9-12.

154 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 70, 92, 101, 116.

155 Tamże, s. 76, 93.

Jakub Roguski, 1626–1627[156]
Andrzej Jabłoński, 1629–1630[157]
Jakub Dąbrowski, 1633–1638[158]
Paweł Ostrowski, 1709–1745[159]
Ignacy Czarnowicki, 1775[160]
Jan Gąssowski, 1776–1809[161]
Czyżewski, pocz. lat 50. XIX w.[162]
Kuszerski, koniec lat 50. XIX w.[163]
Paweł Błoński, przełom lat 50/60. XIX w.[164]
Warmiński, pocz. lat 60. XIX w.[165]
Józef Orłowski, ok. 1870[166]
Paweł Nowacki, 1892[167]
Stanisław Wyszyński, 1899[168]
Władysław Chołodowski, 1905–1960[169]
Wacław Kamiński, od 1960.

---

156 Tamże, s. 103. W dokumentach „organarius" i „cantor ecclesiae" to najczęściej dwie nazwy tego samego urzędu.

157 Tamże, s. 53, 81, 105.

158 Tamże, s. 26, 83.

159 ADS, D-46, Aprobatio Testamenti Ad. Reverendi Dmowski Parochi Prostinensis – 1710, s. 188; ADS, D-51, Testamentum A. R. Zdanowski Parochi Prostinensi approbatio – 1722, s. 212; ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121v: „Organarius ad praesens Nobili Paulus Ostrowski circa triginta annos Existens ad Ecclesiam. Nulla etiam est fund[atio], nisi ex gratia Rndi Rectoris illi solvae[nda] [...] Domus Organarii ex opposito Ecclesiae"; ADS, D-158, Hic Sequntur Documenta Ecclesiam Parochialium Prostinensium concernentes – 1745, s. 410: „Już mi blisko 70 lat, a przy kościele jestem lat 36".

160 ADS, D-85, Negotium aprobationis testamenti Adm Rndi Antoni Wyrzykowski Parochi Prostinensi – 1775, s. 401v.

161 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 6v: „Modulator Organorum N. Joannes Gąssowski 38 annorum inservit Ecclesiae Prostinensi ab annis binis, cum regressu ad idem munus". Z tego wynika, że był organistą w 1771 r., ale w 1775 występuje Ignacy Czarnowicki.

162 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859. Korespondencja urzędowa.

163 Tamże.

164 Tamże.

165 Tamże.

166 Tamże.

167 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy. Razem z żoną Klementyną zapisał się do Bractwa Szkaplerza Świętego.

168 APP, Akta małżeństw 1890–1910, Akt małżeństwa Stanisława Wyszyńskiego i Julianny Karp – nr 22/1899, s. 129.

169 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń →

Jak widać, do grona organistów prostyńskich zalicza się także ojciec kardynała Stefana Wyszyńskiego – Stanisław. Najdłużej pracującym organistą w Prostyni, bo aż pięćdziesiąt pięć lat, był Władysław Chołodowski. Po nim, od 1960 roku do chwili obecnej, funkcję tę pełni Wacław Kamiński, który prowadzi również chór parafialny.

KOŚCIELNI

Posługa zakrystianów w prostyńskiej parafii ma swe początki już w XIV wieku, kiedy to powstał pierwszy kościół. Funkcja ta przeżywała swój renesans po ufundowaniu nowej świątyni na początku XVI wieku. Zasadniczo kościelnymi byli parafianie. Często się zdarzało, że ich obowiązki pełnili organiści. Funkcja ta wymagała pewnej znajomości przepisów kościelnych w zakresie liturgii oraz orientacji w języku łacińskim, aby móc odpowiadać na wezwania kapłana.

W źródłach archiwalnych znajdujemy niektóre tylko nazwiska kościelnych z parafii Prostyń:

Albert Wróblewski, 1621 [170]
Andrzej Czerwiński, 1621–1624 [171]
Jan Sluborski, 1626–1627 [172]
Maciej Mokrzycki, 1627 [173]
Maciej Kasprowicz, 1628 [174]
Jan Łuniewski, 1629 [175]
Stanisław Wieliszewski, 1631–1636 [176]
Stanisław Czigowski, 1641 [177]
Jan Gita, 1642 [178]

← 26 IX 1919, s. 3v: „Organistą jest Władysław Chołodowski, ma lat 37, jest w parafii na stanowisku lat 14, żonaty, dzieci ma czworo, dobrze żyje z żoną, pracowity i religijny, chór prowadzi mieszany z osób starszych, nie ma chóru dzieci".

170 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 100. Na oznaczenie funkcji kościelnego używano określeń „campanator" i „claviter".

171 Tamże, s. 70, 73-74.

172 Tamże, s. 64, 78, 102.

173 Tamże, s. 64.

174 Tamże, s. 79.

175 Tamże, s. 81.

176 Tamże, s. 65, 82, 84.

177 Tamże, s. 88-89.

178 Tamże, s. 91.

Jan Niwiński, 1664[179]
Jan Parys, 1860–1865[180]
Wojciech Renik, 1893[181]
Antoni Dębowski, 1907–1933[182]
Aleksander Spaltabaka, 1933–1944[183]
Stanisław Jakubik, 1944–ok.1954[184]
Stanisław Kotowski, ok. 1954–ok. 1957[185]
Władysław Jakubik, ok. 1957–ok. 1959[186]
Władysław Sobotka, ok. 1959–ok. 1981[187]
Stanisław Wódka, 1981–1988[188]
Witold Mianowicz, 1988–1994[189]
Jacek Wileński, 1994–1998
Krzysztof Gąsior, 1998–2009
Piotr Flak, od 2009.

Przez wieki, zarówno organiści jak i kościelni troszczyli się o piękno liturgii w sanktuarium prostyńskim. Niektórzy z nich pełnili swą wierną posługę przez wiele lat.

---

179 ADS, D-29, R[ndus] Par[ochus]. Prostinen[sis] con[tra] Maliszewskie – 1664, s. 65v.

180 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859. Korespondencja urzędowa.

181 APS, Załącznik do Rep. 200 Milla Cejlstejna notariusza sokołowskiego – 1893.

182 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 3v; tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 23 V 1933, s. 11-11v.

183 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 23 V 1933, s. 11-11v; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 6 VII 1945, s. 23v; Aleksander Spaltabaka zginął wraz z żoną Janiną i synami Janem (lat 16) i Stanisławem (lat 13) w dn. 18 VIII 1944 r. podczas działań wojennych na linii przechodzącego frontu, w lesie w Złotkach, w miejscu zwanym Karskie. Wraz z nimi zginęli m.in.: Marianna Parys, Józef Parys, Antoni Parys, Aleksandra i Cecylia Kotowskie. Wszyscy zginęli od pocisku, przebywając przy schronie. W schronie była m.in. Honorata Niegowska. Zob. APP, Relacja Honoraty Niegowskiej.

184 Tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 6 VII 1945, s. 24v; APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 98.

185 APP, Relacja Honoraty Niegowskiej.

186 Tamże.

187 Tamże.

188 APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 98; APP, Kronika, s. 41.

189 APP, Kronika, s. 72.

Podsumowanie

Sakramenty święte, sakramentalia i nabożeństwa wyznaczają rytm życia parafian prostyńskich i prowadzą do spotkania z Panem Bogiem. Chrzciny, pierwsze Komunie święte, śluby stają się również okazją do spotkań w gronie rodziny i przyjaciół. Także bolesne doświadczenia, takie jak odejście osoby bliskiej, są przeżywane we wspólnocie sąsiedzkiej, w myśl słów Pisma Świętego: „*Weselcie się z tymi, którzy się weselą, płaczcie z tymi, którzy płaczą*" (Rz 12, 15).

Na przestrzeni wieków widać rozwój różnych form pobożności parafian prostyńskich. Niektóre z nich zanikały, przychodziły nowe, a czasem następowało odrodzenie dawnych tradycji, czego przykładem jest chociażby koronka do Trójcy Przenajświętszej. Na szczególną uwagę zasługuje fakt coraz to częstszego przystępowania do Komunii świętej, szczególnie po Soborze Watykańskim II. O ile w 1949 roku rozdano 12 tysięcy Komunii świętej, to w 2006 roku aż 123 tysiące. Ponadto w krajobraz duchowości wiernych na stałe wpisały się pierwsze piątki miesiąca, kiedy to wiele osób przystępuje do spowiedzi świętej. Wiarę przeżywa się nie tylko osobiście, ale również we wspólnocie, czemu sprzyjają liczne pielgrzymki do sanktuariów, misje i rekolekcje parafialne.

Tak więc służba Boża ma zarówno wymiar wertykalny, skierowujący do Pana Boga, jak i wymiar horyzontalny, obejmujący wspólnotę wierzących.

Rozdział VI

BRACTWA, STOWARZYSZENIA I RUCHY KATOLICKIE

Wzmianki o istnieniu zorganizowanych grup wiernych o charakterze religijnym sięgają początków Kościoła. W średniowieczu powstawały bractwa, czyli stowarzyszenia wiernych, mające na celu uświęcenie osobiste i bliźnich oraz różne cele społeczne. Zwane były m.in. fraterniami czy konfraterniami. W XVI wieku wiele z nich przeżywało głęboki kryzys. Sobór Trydencki przyniósł ich odrodzenie i przyczynił się do powstawania nowych wspólnot tego rodzaju[1]. Podczas zaborów Polski w XIX wieku bractwa odegrały ogromną rolę zarówno religijną, jak i patriotyczną. W okresie międzywojennym nastąpił dynamiczny rozwój Akcji Katolickiej, tercjarstwa oraz stowarzyszeń o charakterze społeczno-religijnym. Po Soborze Watykańskim II, w świetle nowego spojrzenia na Kościół, stało się oczywiste, że małe wspólnoty są niezbędne do jego rozwoju.

W Prostyni w ciągu wieków wierni wstępowali do takich wspólnot, jak: Bractwo św. Anny, Bractwo Trójcy Przenajświętszej, Szkaplerz Karmelitański, Żywy Różaniec, Polski Związek Katolicki, Trzeci Zakon św. Franciszka, Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, Apostolstwo Modlitwy, Akcja Katolicka, Wspólnota Krwi Chrystusa, Apostolat Maryjny, Ruch Światło-Życie, Zespół Synodalny, Biała Armia, Podwórkowe Kółka Różańcowe Dzieci, Caritas, ministranci, lektorzy,

[1] Ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 334-342.

chór i schole. Ponadto parafianie prostyńscy wstępowali indywidualnie do innych wspólnot religijnych. Wiele osób zaangażowało się w formację i ma kontakt osobisty lub korespondencyjny m.in. z Rycerstwem Niepokalanej, Wspólnotą Modlitewną św. Wincentego Pallotiego, Odnową w Duchu Świętym itd. Oprócz tego wielu parafian jest w gronie osób podejmujących Duchową Adopcję, która w Prostyni ma miejsce corocznie w uroczystość Zwiastowania NMP[2]. Liczni są także ci, którzy przez Apostolat Margaretka modlą się w intencji osób duchownych i konsekrowanych.

BRACTWO ŚW. ANNY

Matka Najświętszej Maryi Panny – św. Anna – jest patronką małżeństw, matek, wdów i żeglarzy. Jej małżonkiem był św. Joachim. Kult Świętej sięga VI wieku. W XIII wieku w Europie było jej święto, które papież Grzegorz XIII rozciągnął na cały Kościół (1584 rok), wyznaczając dzień świętowania na 26 lipca[3].

Pierwsze bractwa św. Anny powstały we Włoszech w XIV wieku. W Polsce pierwsza wspólnota tego rodzaju została założona przez ks. bp. Jana Dymitra Solikowskiego w 1578 roku w Warszawie. Członkowie bractwa rekrutowali się początkowo z warstw wykształconych. Ich zadaniem była obrona wiary katolickiej przed zarzutami protestantów. W tym celu po gruntownym studium nauki katolickiej podejmowano dyskusje z członkami innych wyznań oraz stosowano środki nadprzyrodzone (m.in. udział w codziennej Mszy świętej, przyjmowanie sakramentów świętych w ich intencji, modlitwa). Ponadto zobowiązywano się do zwalczania wad o charakterze społecznym, szczególnie potępiano nadużywanie alkoholu. Papież Sykstus V zezwolił członkom bractwa na noszenie medalika z wizerunkami św. Anny, Matki Bożej i Dzieciątka Jezus (tzw. św. Anna Samotrzeć)[4].

---

2 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 16 III 2003; tamże, ogłoszenie z 21 III 2004.

3 P. De Ambroggi, *Anna santa*, [w:] *Enciclopedia Cattolica*, t. I, Città del Vaticano 1948, kol. 1360.

4 K. Kuźmak, *Anna św.*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. I, Lublin 1973, kol. 624-626; ks. S. Chodyński, *Bractwo*, [w:] *Encyklopedja Kościelna ks. M. Nowodworskiego*, Warszawa 1873, t. II, s. 571; ks. H. Fiatowski, *Anny św. bractwo*, [w:] *Podręczna Encyklopedya Kościelna...*, t. I-II, s. 220; ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 340-341.

Założenie bractwa w Prostyni

Ks. Stefan Obłoza napisał: „*Bractwo świętej Anny istniało w roku 1586, jak świadczy inwentarz kościelny z 1636 roku. Z upływem czasu zatracony został autentyk [dokument erekcji tego bractwa], osądzono za rzecz potrzebną odnowić. Dnia 27 kwietnia 1635 roku ks. Maciej Prostyński, proboszcz mordzki, dziekan łosicki, jako delegat biskupa Bogusława Radoszewskiego, [na nowo] wprowadził bractwo ś-tej Anny kanonicznie*”[5]. Inwentarz z 1636 roku, na który powołuje się ks. Obłoza, jest współcześnie zamazany atramentem i przez to nieczytelny. Jednak musiała być tam miarodajna wzmianka o powstaniu bractwa św. Anny, skoro także jeden z późniejszych dokumentów nawiązuje do niego[6].

W protokole wizytacji kanonicznej z 1729 roku czytamy, że biskup diecezji łuckiej, Paweł Wołucki, dnia 30 XI 1610 roku zatwierdził wprowadzone bractwo św. Anny w Prostyni, które podlegało arcybractwu w Warszawie[7]. Wbrew pozorom nie ma w tych dwóch wypowiedziach sprzeczności, ponieważ procedura zakładania bractwa była taka, że na początku powstawała wspólnota wiernych, która po pewnym czasie istnienia była zatwierdzana przez kompetentną władzę kościelną. Podobnie było z archikonfraternią warszawską. Została ona założona w 1578 roku, ale dopiero po trzech latach była zatwierdzona wraz ze statutami przez nuncjusza apostolskiego abp. G. A. Caligariego, a papież Sykstus V wyniósł ją w 1589 roku do godności arcybractwa, dając prawo agregacji na całą Polskę[8]. Tak więc wspólnota pod wezwaniem tej świętej istniała przy kościele św. Anny w Prostyni prawdopodobnie już od 1586 roku; została zaś zatwierdzona kanonicznie dopiero w 1610 roku.

Niewątpliwie do powstania i rozwoju bractwa przyczyniły się objawienia św. Anny w Prostyni. Po nich sanktuarium stanowiło silny ośrodek kultu tej świętej, o czym świadczy Księga Cudów. Tym samym bractwo prostyńskie jest jednym z najstarszych bractw św. Anny w diecezji łuckiej. Jeden z najwcześniej-

---

5 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 53. W tym tekście nastąpił prawdopodobnie błąd edytorski: zamiast 27 kwietnia 1635 r. powinno być 27 kwietnia 1636 r. – data wizytacji.

6 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 4v-5: „De Confraternitatibus [...] S. Annae – de eius institutionis tempore nihil certum adest, per quem sit introducta et quo anno, nisi extat mentio in antiquo inventarii libro, anno 1636 die 27 aprilis in Visitatione Dioecesana de eadem Confraternitate. [...] Absque illa fundatione, habetque suum librum inscriptionis confratrum et sororum”.

7 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses binae... – 1729, s. 180v: „Sciendum autem 1mo quod in hac Ecclesia affiliata sit confraternitas S. Annae juxta Privilegium a Confraternitate eadem Varsaviensem die ultima mensis novembris Anno Domini 1610 et per Illustrimum Paulum Wołucki Eppiscopum Luceoriensis admissum introducta sed eiquae fundationibusquae”.

8 K. Kuźmak, *Anna św.*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. I, kol. 626.

szych zachowanych dokumentów erekcyjnych posiada wspólnota z Winnej, którą erygowano w 1603 roku[9]. Wcześnie założono również bractwo św. Anny w Drohiczynie, które istniało tam w 1618 roku[10].

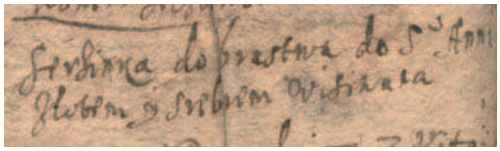

Wzmianka o bractwie św. Anny w inwentarzu Parafii Prostyń z 1636 r.
Źródło: APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 2.

Prostyńska konfraternia była głęboko zaangażowana w życie liturgiczne parafii. Świadczy o tym fragment zachowanego inwentarza z 1636 roku: „*Sersinka do brastwa do S'Anni zlotem y srebrem wisiwana [...] Horągiew u S'Anni wielka braczka*"[11].

Rozwój bractwa w XVII–XX wieku

Wydaje się, że początek XVII wieku był czasem najżywszego rozwoju bractwa. Potem jednak nieszczęścia, jakie spadły na Polskę i parafię (potop szwedzki, ograbienie i zniszczenie kościołów w 1657 roku), zahamowały na pewien czas działalność konfraterni.

Na początku XVIII wieku pisano o bractwie prostyńskim bardzo lakonicznie, stwierdzając tylko jego początki[12]. Pod koniec stulecia, gdy w 1799 roku przyszedł do Prostyni energiczny proboszcz ks. Paweł Langa, działalność bractwa św. Anny została odnowiona. W dniu 5 VII 1805 roku papież Pius VII obdarzył jego członków licznymi odpustami, które były jednocześnie związane z kościołem św. Anny[13]. Jeden z inwentarzy parafialnych z 1893 roku wymienia następujące przywileje tej wspólnoty: „*Niedziele z odpustami dla bractwa Ś-tej Anny. Ktoby Kościół albo kaplice Ś-tej Anny nawiedził spowiadając się i komunikując w niedziel cztery roku to jest: 1mo trzecią po Trzech Królach 2do czwartą po Wielkiej Nocy 3tio ósmą po Zielonych Świątkach i 4to dwudziestą po Zielonych Świątkach siedm lat i tyleż kwadragen [280 dni] odpustu dostąpi*"[14].

---

9 ADS, D-18, Ingrossatio Confraternitatis S. Annae in Winna – 1604, s. 33-34.

10 Ks. E. Borowski, *Działalność Franciszkanów w Drohiczynie od schyłku XIV w. do 1832 r.*, „Studia Teologiczne", Białystok, Drohiczyn, Łomża, 10/1992, s. 185.

11 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 2-3.

12 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses binae – 1729, s. 180v.

13 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, PIUS PAPA VII ad perpetuam rei memoriam.

14 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122; por. APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 4v.

Do obowiązków osób zrzeszonych w bractwie należało w każdą niedzielę o godzinie 14.00 śpiewanie koronki do św. Anny[15].

Do tego bractwa wstąpiło wiele znamienitych osób, m.in.: Jan i Antoni hr. Butlerowie – starostowie preńscy (mieszkający w Miedznie); Józefa hr. Butlerowa; Ludwika Kossowska – podkomorzyna drohicka; Feliks Kossowski – podkomorzy drohicki; Franciszka Suchodolska – kolatorka; ks. Michał Jakubowski – kanonik brzeski, proboszcz skrzeszewski; ks. Paweł Dąbrowski – kanonik łucki, proboszcz kosowski; ks. Paweł Langa – proboszcz miejscowy i wiele innych znamienitych osób. Księga bractwa św. Anny nie przetrwała do współczesności, a od 1895 roku członkowie tej wspólnoty byli wpisywani do księgi bractwa Trójcy Przenajświętszej[16]. Często zdarzało się, że ktoś należał do tych dwóch wspólnot jednocześnie lub do jednego z bractw i do wspólnoty Szkaplerza lub Różańca. I tak w 1895 roku do wspólnoty św. Anny wpisało się 39 osób, w 1896 – 72, w 1897 – 24, a w 1898 – 95. Pochodziły one nie tylko z parafii Prostyń, ale byli to również pielgrzymi przybywający nieraz z odległych miejscowości.

W 1919 roku biskup Henryk Przeździecki napisał w protokole wizytacji kanonicznej parafii Prostyń: *„Jest także bractwo św. Anny, w parafii należy kilkadziesiąt osób, a poza parafią bardzo dużo; zapisują się najbardziej w czasie odpustu Trójcy Świętej. Oba te bractwa [św. Anny i Trójcy Przenajświętszej] są kanonicznie erygowane i dokumenty przechowują się w archiwum parafialnym”*[17]. Wspomniane dokumenty niestety nie ocalały. Wiadomo tylko, że istniała: *„Książka zawierająca w sobie dowody i przywileje Bractwa Świętej Anny [...]; Książka rachunkowa Kassy Brackiej z roku 1877 [...]”*[18].

Statut

W celu ożywienia działalności bractwa św. Anny w 1924 roku ustanowiony został jego statut, który zawierał prawa i obowiązki tej wspólnoty[19].

---

15 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 24: „A meridie hora Secunda cantabitur Corona de S. Anna”; por. tamże, Decretum Reformationis – 1811, nr 23; *Bractwo Świętej Anny Samotrzeciej Wielkiej Podskarbini Łask Bożych*, bmw. i bdw. [prawdopodobnie koniec XIX w.], s. 2-46.

16 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spis członków.

17 APP, Liber visitationis..., Wizytacja kanoniczna ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 4.

18 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.

19 *Statut Bractwa pod wezwaniem św. Anny*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok VI, nr 11-12/1924, s. 197-209.

Dokument był podzielony na siedem rozdziałów zawierających takie informacje, jak: cel bractwa, sytuacja prawna, zarząd, warunki przynależności do wspólnoty, przywileje i obowiązki członków, sytuacja administracyjno-finansowa, istota zebrań, możliwość kasaty. Oprócz tego w aneksach podano sposób przyjęcia do bractwa i wzór dyplomu.

Na tej podstawie wiadomo, że członkowie bractwa powinni m.in.: szerzyć chwałę Bożą przez szczególną cześć św. Anny, pełnić dzieła miłosierdzia, dbać o wygląd ołtarza i świątyni parafialnej, wzorowo pełnić obowiązki stanu (rodzice winni troszczyć się o dobre wychowanie dzieci), rozpowszechniać dobre książki i prasę katolicką, codziennie odmawiać pacierz wspólnie z rodziną, o ile to możliwe – uczestniczyć we Mszy świętej brackiej odprawianej we wtorek (a przynajmniej w pierwszy wtorek każdego kwartału), odmawiać koronkę do św. Anny i nosić jej medalik[20].

Osoby, które należały do tego bractwa, miały liczne przywileje i mogły bardzo często zyskiwać odpusty pod zwykłymi warunkami. Odpusty zupełne: w uroczystość św. Anny; w pierwszy wtorek kwartału za uczestnictwo w nabożeństwach brackich; za uczestniczenie w procesji Bożego Ciała; w godzinie śmierci, po spowiedzi i Komunii świętej (jeśli nie było takiej możliwości to po wezwniu imienia Jezus i wzbudzeniu aktu żalu doskonałego); w uroczystość Bożego Narodzenia; w Wielki Czwartek, Wielkanoc i Wniebowstąpienie Pańskie. Ponadto bardzo często mogli uzyskać odpusty cząstkowe (np. dziesięć lat i dziesięć kwadragen [400 dni] – każdego dnia Wielkiego Postu).

Przyjęcie do bractwa św. Anny odbywało się podobnie jak i do bractwa Trójcy Przenajświętszej[21]. Różnica polegała na tym, że przyjmując do omawianego bractwa, poświęcano medaliki św. Anny i składano przysięgę, która brzmiała: „*Święta Anno, Matko Najświętszej Panny Bogarodzicy, a Babko Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa, ja NN biorę Ciebie dziś za Patronkę, prosząc Cię, abyś mnie nigdy z opieki swej nie wypuszczała, ale raczej pomocą była w każdej potrzebie, po wszystkie dni żywota mojego, a zwłaszcza czasu śmierci mojej. Amen*”[22].

Na terenie diecezji siedleckiej w 1928 roku bractwo św. Anny było w trzynastu parafiach (m.in. w Prostyni); liczyło 840 członków[23]. W 1934 roku tylko do bractwa św. Anny w Prostyni należały 383 osoby [24].

---

20 Tamże.

21 Por. tekst o bractwie Trójcy Przenajświętszej.

22 Tamże, s. 209.

23 Ks. bp H. Przeździecki, *List pasterski z okazji dziesięciolecia diecezji*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok X, nr 8-8/1928, s. 228-229.

24 →

Podczas ekshumacji ciał żołnierzy, z pierwszej połowy XX wieku, dokonanej w okolicach Pułtuska, odkryto przy jednym z nich medalik z wizerunkiem św. Anny i napisem na awersie: „Św. Anna Prostyńska", a na rewersie z Tronem Łaski podpisanym: „Trójca Święta Prostyńska". Prawdopodobnie ów żołnierz należał do tego bractwa, które było związane z noszeniem medalika patronki.

Prostyńska konfraternia istniała ponad trzysta lat, do czasu II wojny światowej. Obecnie wiele osób pragnie reaktywowania bractwa Świętej, której Prostyń tyle zawdzięcza.

BRACTWO TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ

Konfraternia Trójcy Przenajświętszej sięga tradycją końca XII wieku, kiedy to powstał zakon Trójcy Przenajświętszej „od wykupu niewolników", a przy nim bractwo pod tą samą nazwą. Bractwo miało cele o dwojakim charakterze: wewnętrznym i zewnętrznym. Przede wszystkim chodziło o to, aby czcić Imię Trójcy Przenajświętszej i oddawać się Jej w opiekę, w każdą niedzielę odmawiać Koronkę do Trójcy Przenajświętszej albo przynamniej trzy razy *Ojcze nasz*, *Zdrowaś Maryjo* i raz *Wierzę w Boga*, często przystępować do sakramentów świętych, młodzież i osoby o małej wiedzy religijnej nauczać prawd wiary dotyczących zwłaszcza Trójcy Świętej. Co do celów zewnętrznych – w związku z tym, że zasadniczo w Europie nie było niewolnictwa, członkowie bractwa składali jałmużny przeznaczone na chrześcijańskie wychowanie dzieci. Szczególny akcent kładziono również na miłość bliźniego i spieszenie z pomocą tym, którzy pozostawali w niewoli moralnej[25]. W Prostyni zadaniem należących do tej wspólnoty była ponadto troska o Cudowną Statuę Trójcy Przenajświętszej[26]. Członkowie bractwa mieli liczne przywileje związane głównie z odpustami, szczególnie w dniu wstąpienia do bractwa, w główne święto brackie i w momencie śmierci. Oprócz tego niektóre konfraternie parafialne miały własne odpusty. W Polsce pierwsze bractwo Trójcy Przenajświętszej zostało założone 8 I 1632 roku przy kościele św. Anny w Poznaniu[27].

---

24 ADD, APProst, III/Q/2, ks. A. Cegłowski, Sprawozdanie o bractwach w parafii Prostyń dekanatu węgrowskiego – 1934.

25 Ks. E. Borowski, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 194-195; ks. S. Gall, *Bractwa i Stowarzyszenia religijne*, [w:] *Podręczna Encyklopedya Kościelna*, t. V-VI, s. 116-117.

26 ADD, APProst, III/Q/2, ks. A. Cegłowski, Sprawozdanie o bractwach w parafii Prostyń dekanatu węgrowskiego – 1934.

27 Ks. S. Chodyński, *Bractwo*, [w:] *Encyklopedja Kościelna...*, t. II, s. 557.

Trzeba wspomnieć, iż w historii Kościoła było kilka konfraterni Świętej Trójcy. Pod podobną nazwą istniało chociażby Arcybractwo Przenajświętszej Trójcy dla Pielgrzymów, założone w Rzymie w 1548 roku[28]. Kwestia wykupu niewolników stała się inspiracją do powstania w Paryżu w 1847 roku kolejnego bractwa Trójcy Przenajświętszej: dla wybawienia dusz z niewoli grzechu i czyśćca. Członkowie konfraterni modlili się za dusze cierpiące w czyśćcu i zamawiali Msze święte w tej intencji[29]. W Prostyni istniał pierwszy rodzaj bractwa, pochodzący od trynitarzy.

Powstanie bractwa i Koronka

Ks. Stefan Obłoza podaje (na podstawie dokumentów, którymi dysponował w 1904 roku), że w Prostyni bractwo powstało już w 1672 roku, a więc czterdzieści lat po wprowadzeniu go do Polski[30]. Było ono jednym z najstarszych w diecezji łuckiej, jeśli nie najstarszym[31]. O tym, jak wielką wagę przywiązywano do kultywowania pobożności trynitarnej, świadczy chociażby fakt, iż w 1732 roku dziedzice wsi Dębe, Antoni Ratyński i Karol Wygonowski, przekazali dwieście florenów w złocie na śpiewanie w kościele prostyńskim Koronki do Trójcy Przenajświętszej[32]. W tym samym roku dziedzic z Rozbitego Kamienia, Domicjan Wąż[33], cześnik drohicki (1717–1732), przekazał osiemdziesiąt florenów w złocie na śpiewanie tej koronki w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej[34]. W 1755 roku Krystyna Łuniewska przekazała na ten cel

---

28 Ks. A. Fajęcki, *Trójcy Świętej Bractwo*, [w:] *Podręczna Encykłopedya Kościelna*, t. XXXIX-XL, s. 258.

29 K. Kuźmak, *Bractwo kościelne*, [w:] *Encykłopedia Katolicka*, t. II, kol. 1016.

30 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 54.

31 Ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 341. Jako jedno z najstarszych bractw Trójcy Przenajświętszej autor podaje powstałe w połowie XVIII w. wspólnoty z Rozbitego Kamienia i Ciechanowca.

32 ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 596: „Item Anno 1732. Feria 5ta in Crastino Festi Transfigurationis Christi Domini in Castro Regio Drohicinensi Inscripsit Summam Duecentorum Florenum Poll. Gnosus Antonius Ratyński B.C.D. in Bonis Villae Dębe a quiae summa provisio solvi debit pro decantanda Corona SSSmae Trinitatis et [...] solve debet Gnosus Gnosus Carolus Wygonowski Iurisquaesitor ac Haeres Bonorum Villae Dębe".

33 Z. Wąsowski, T. Jaszczołt, G. Wierzbicki, *Monografia parafii Rozbity Kamień...*, s. 126.

34 APP, Akta najdawniejsze..., [Odpis aktu donacyjnego], nr 9b: „[...] Quem libet Florenis Octodecem numerando Aureum Hungaricalem, de manibus Magnifici Domiciani in Węże et Kamień Wąż. Eandem Summam Ecclesiae Parochiali Prostinensi Tituli Sanctissimae Trinitatis, pro Corona Sanctissimae Trinitatis cum Litaniis et aliis Orationibus in Libello eiusdem Corona existentibus quolibet Die Dominicae ab Actu praesentis Inscriptionis per Organarium Eiusdem Ecclesiae cum Populo ad Divina Congregato, ante Celebrationem Missae Maioris, atquae sub Tempus Elevationis Sanctissimi Sacramenti Himno secundo Paretis Eiusdem Corona Sanctissimae Trinitatis alias Synu Boży Narodzony ac: ut totus Idem Himnus in se continetur decantandis [...]"; tamże, Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis in Prostynia... – 1811, nr 25, s. 17 v-18.

tysiąc dwieście złotych (suma lokowana w wiosce Telaki)[35]. Z dokumentu wizytacji kanonicznej z 1775 roku dowiadujemy się, że w każdą niedzielę przed Mszą świętą (tzw. sumą) śpiewano Koronkę, później Litanię, po której był obrzęd pokropienia wodą święconą (aspersja) i procesja[36]. Stanowiło to przygotowanie do Eucharystii. O podobnym porządku nabożeństwa istnieją wzmianki z lat: 1792[37], 1799[38], 1811[39] (samą zaś Koronkę śpiewano od 1732 roku do II wojny światowej). W 2000 roku ks. bp Antoni Dydycz zatwierdził nowy tekst koronki, który został opracowany i uzupełniony, w porównaniu z poprzednim tekstem, przez ks. Krzysztofa Maksimiuka[40].

Odnowienie bractwa i odpusty

Pod koniec XVIII wieku bractwo przeżywało regres, ale w 1806 roku staraniem ks. Pawła Langi zostało odnowione[41]. Ponadto papież Pius VII w 1806 roku udzielił licznych odpustów dla członków bractwa Trójcy Przenajświętszej w Prostyni[42]. Ci, którzy do niego należeli, zyskiwali odpust zupełny w następujących dniach: w dniu wstąpienia do bractwa, po przystąpieniu do

35 Tamże, Testament Krystuny Łuniewskiej, nr 10: „[...] i do tego Kościoła Prostyńskiego summę Złotych Polskich Tysiąc dwieście Nro 1200 leguię i wiecznemi czasy zapisuię na Koronkę Troycy Przenayswiętszey, która Koronka aby Codziennie śpiewana była tak za zmarłych, iako i za żywych Sukcessorów moich, a osobliwie za Duszę moią Męża moiego i Siostry maiey i troie pozdrowienia także codziennie z ludźmi aby mowione były"; APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis in Prostynia... – 1811, nr 25, s. 18 v-19.

36 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12: „Cantatur Corona SSSmae Trinitatis etiam cum Litaniis his finitis aspersio et Processio fiat et Missa Cantatur Conventualis".

37 ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 596: „Cantatur Corona SSSmae Trinitatis etiam cum Litaniis his finitis aspersio et Processio, post haec Cantatur Missa Conventualis".

38 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Domo Plebanali Prostinensi... – 1799 [Dekret Wikariusza Generalnego *in spiritualibus* ks. Tomasza Halyburtona potwierdzający nadanie odpustów przez Stolicę Apostolską], nr 19: „Corona SSSmae Trinitatis quibus Diebus Dominicis et Festivis Solemnibus in Ecclesia juxta antiquum usum intonatur".

39 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis in Prostynia... – 1811, nr 25; por. tamże, Decretum reformationis... – 1811, nr 23: „Hora Octava Corona SSSmae Trinitatis aliquae devoti hymni cum Populo cantabuntur".

40 Ks. bp A. Dydycz, *Zezwolenie na publiczne odmawianie określonych modlitw w kościele w Prostyni* [dekret], „Wiadomości Diecezjalne", Drohiczyn, nr 2/8/2000, s. 57-58. Tekst koronki został umieszczony w aneksie nr 10, s. 675-678. W. Piotrowski, *Uroczystość Trójcy Przenajświętszej*, „Niedziela Podlaska", 21(388)/2002, s. II.

41 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Domo Plebanali Prostinensi... – 1799 [Dekret Wikariusza Generalnego in spiritualibus ks. Tomasza Halyburtona potwierdzający nadanie odpustów przez Stolicę Apostolską], nr 19; APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis in Prostynia... – 1811, nr 25, s. 4v-5.

42 ASV, Perpetue da Registro, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1800–1844, sygn. 10, s. 30v; →

spowiedzi i Komunii świętej; w chwili śmierci po spowiedzi i przyjęciu Najświętszego Sakramentu, a jeśli nie było takiej możliwości to po wzbudzeniu aktu żalu i wezwaniu imienia Jezus; w pierwszym dniu uroczystości Zesłania Ducha Świętego, gdy nawiedzą świątynię, przystąpią do spowiedzi i Komunii świętej oraz pomodlą się w intencji Kościoła; w drugą niedzielę po Trzech Królach w święto Imienia Jezus. Zyskiwali ponadto wiele odpustów cząstkowych, np. za nawiedzenie świątyni i modlitwę w intencji Kościoła – siedem lat i siedem kwadragen w następujące uroczystości i święta: Wszystkich Świętych, w drugą niedzielę po Trzech Królach, w niedzielę przypadającą w marcu i kwietniu. Ponadto zyskiwano sześćdziesiąt dni odpustu za: uczestniczenie we Mszy świętej czy nabożeństwie celebrowanym w kościele; obecność na spotkaniach brackich; przyjęcie ubogiego do domu; pogodzenie nieprzyjaciół; uczestniczenie w pogrzebie członków bractwa i innych osób; udział w procesji z Najświętszym Sakramentem; asystowanie przy Komunii świętej chorego (a jeśli było to niemożliwe – odmówienie pacierza); nawrócenie błądzących; nauczanie nieumiejętnych; odmówienie modlitwy *Anioł Pański* w południe; modlitwę o jedność chrześcijan; każdy dobry uczynek miłości bliźniego. Ponadto każdy członek bractwa był zobowiązany do odmówienia trzech pacierzy i trzy razy *Chwała Ojcu*... – w niedzielę, czwartek i piątek[43].

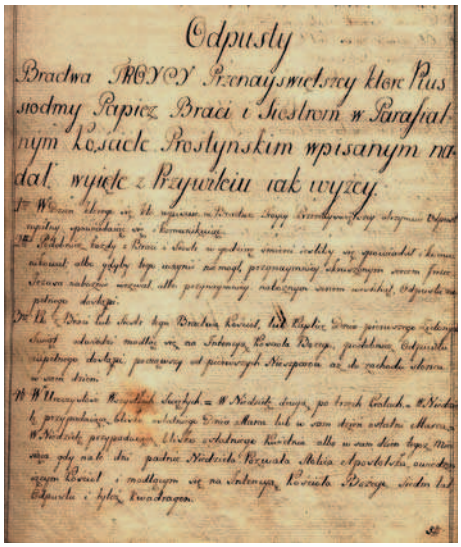
Odpusty
Bractwa NAYO Przenayswietszey które Pius siodmy Papiez Braci i Siostrom w Parafialnym Kosciele Prostynskim wpisanym nadał wyięte z Przywileiu iak wyżey

Fragment księgi Bractwa Trójcy Przenajświętszej z 1806 r.
Źródło: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy, 1806–1903.

← „R. Card. Braschius de Honestis. Pro Confra[ternita]te Archiconfra[ternitatis] nunct. Sub titulo SSmae Trinitatis [...]. In Eccl[es]iae Paro[chia]li Prostinensi sub T[itulo] eiusdem SSmae Trinitatis Luceorien[sis] Dioec[esis] omnia ad libret. applicatas datt S. M. M. P[ap]a. 1[m]o ap[ri]lis 1806"; Treść dokumentu zachowała się w: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903: Pius Papa VII ad Perpetuam Rei Memoriam – 1806. Zob. aneks nr 7, s. 668-670.

[43] Por. ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 69v; APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Odpusty Bractwa Troycy Przenayświętszey, które Pius siódmy Papież Braci i Siostrom w Parafialnym Kościele Prostyńskim wpisanym nadał, wyięte z przywileju jak wyżey; APP, Akta najdawniejsze..., Protokół przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.

Bractwo, mając charakter religijny, spełniało także zadania społeczne, a jego członkowie byli zobowiązani do wolontariatu i bezinteresownego spieszenia z pomocą bliźnim.

Członkowie

Papież Pius VII w 1806 roku podniósł bractwo prostyńskie do rangi arcybractwa z prawem agregacji, pozwalającym na przyjmowanie osób spoza parafii[41]. Na początku wstępowali w jego szeregi duchowni i wierni z najbliższych okolic.

Istniał specjalny rytuał przyjęcia do bractwa. W kościele spotykali się jego członkowie, zaś ci, którzy chcieli być przyjęci, przychodzili przed ołtarz, trzymając w rękach świece i śpiewając *Veni Creator*. Promotor bractwa zapoznawał zebranych z obowiązkami członków oraz z odpustami, które mogli zyskiwać, a następnie wzywał tych, którzy chcieli żyć prawdziwie po chrześcijańsku i zachowywać ustawy konfraterni, aby przystąpili do specjalnego stolika. Wtedy kandydaci przychodzili, klękali i podawali swoje imię oraz nazwisko, a kapłan wpisywał ich do księgi brackiej, zachęcając do realizacji założeń tej wspólnoty. Wpisywani trzymali zapalone świece, *„które nic inszego nie znaczą iedno serce miłością Boską i bliźniego goreiące i życie przykładem oświecające"*[42]. Gdy wszyscy zostali wpisani, ksiądz modlił się w intencji nowych członków, odmawiając Psalm 99. oraz specjalną modlitwę. Następnie nowo przyjęci składali przysięgę: *„Święta i nierozdzielna Troyco, Oycze Synu i Duchu Święty tu i wszędzie obecny ieden Boże, upadam przed nayłaskawszym Majestatem twoim ia stworzenie twoie, i oddaię się dziś Tobie za sługę w Bractwie Imienia twego Troycy Przenayswietszey, proszę Cię przez Miłosierdzie twoie abyś mi użyczył łaski do uczczenia Ciebie i w potrzebach moich tak duchowych iako i doczesnych opatrywał, a po śmierci między wybrane sługi Twoie przyjąć raczył. Amen"*[43]. Po przysiędze ksiądz promotor wypowiadał specjalną formułę przyjęcia do wspólnoty. I tak kończył się obrzęd.

Członkowie konfraterni uczestniczyli co pewien czas w spotkaniach, czyli tzw. „schadzkach brackich". Na początku i na końcu zebrań odmawiano specjalne modlitwy[44]. W trakcie schadzek omawiano szczegóły związane z życiem religijnym parafii. Podejmowano również konkretne zadania. Jednym z obowiązków bractwa była troska o świece na ołtarzu i oświetlenie świątyni[45].

---

41 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903. Pius Papa VII ad Perpetuam Rei Memoriam – 1806. Treść dokumentu znajduje się w aneksie.

42 Tamże, Sposób wpisywania do Bractwa Troycy Przenayswiętszey.

43 Tamże.

44 Tamże, Modlitwy.

45 →

W pierwszych latach po założeniu, bractwo rozwijało się bardzo prężnie, o czym świadczy duża liczba członków. W 1806 roku zapisały się do niego 173 osoby, m.in. proboszcz ks. Paweł Langa, mansjonarz prostyński ks. Cyprian Wójcik, kolatorka Franciszka Suchodolska[46]. W 1807 roku do tej konfraterni wstąpiło 427 osób. Wśród nich byli, m.in. dziedzice z Kosowa – Ignacy, Feliks, Tekla i Teresa Kosowscy. Wstąpił do niego również kapłan grekokatolicki o. Jozafat Ilczewicz, bazylianin. Wszyscy zapisali się w dniu odpustu Trójcy Przenajświętszej, co świadczy o licznym napływie pielgrzymów na tę uroczystość. Rok później, podczas tego samego odpustu, wstąpiło 197 osób, m.in. ks. Maciej Jastrzębski, wikariusz z Mokobód. W 1809 roku zapisano 25 osób, a w roku następnym – 34. Za to w 1811 roku do bractwa przystąpiło 379 osób, m.in. Marianna Kuczyńska.

Rok 1812 był tragiczny w życiu parafii Prostyń, ponieważ piorun uderzył w nową murowaną świątynię pokrytą tymczasowo słomą, powodując pożar. Pozostały tylko osmalone ściany. To zahamowało rozwój bractwa, bo w 1812 roku zapisało się do niego tylko pięć osób. W następnych latach również niewiele osób wstępowało w szeregi wspólnoty: w 1815 – sześć, 1818 – jedna, 1819 – cztery, 1822 – dziesięć, 1823 – dwadzieścia[47]. W 1824 roku nastąpił poważny regres wszelkich konfraterni, ponieważ Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, dekretem z 9 II 1824 roku, poddała bractwa większej kontroli[48]. Faktycznie dążono do ograniczenia ich działalności. Zapewne i niewielkie zainteresowanie proboszcza, ks. Ignacego Wojewódzkiego, wpłynęło na słaby rozwój tej wspólnoty[49]. Po restrykcjach z 1824 roku następni członkowie wstąpili do bractwa dopiero w roku 1861 – 38 osób. Późniejszy okres przyniósł prawie w każdym roku nowych członków (tym bardziej, że w 1862 roku ks. bp Beniamin Szymański zalecał pracę na tym polu ówczesnemu proboszczowi, ks. Fr. A. Pogorzelskiemu)[50]. W 1862 roku wstąpiło

---

45 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis in Prostynia... – 1811, nr 25, s. 4v-5; W 1863 r. tzw. jałmużnikami zbierającymi ofiary na światło i inne potrzeby kościoła byli: Tomasz Rytel i Wincenty Maleszewski. Zob. ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859, Korespondencja urzędowa.

46 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spis z 1806 r.

47 Tamże, Spisy członków.

48 APP, Kronika, s. 1-2.

49 Por. ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis et Beneficy in Villa Prostynia... – 1835, s. 69: „In antiquis inventarys datur mentio de duabus Confraternitatibus scilicet SSS Trinitatis et S. Annae, sed modernus Parochus nulla advivenit vestigia tempore aditu sui. De statutis, praescriptis ad redilibus nulla adest mentio".

50 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859, Korespondencja urzędowa.

do bractwa siedemnaście osób, w 1863 – piętnaście, 1864 – pięć, 1865 – dwadzieścia cztery, 1866 – siedem, 1867 – siedem, 1868 – osiem, 1869 – sześć, 1870 – cztery, 1872 – jedna, 1874 – cztery, 1879 – trzydzieści osiem (wtedy wstąpił do tej wspólnoty m.in. proboszcz ks. Leon Przesmycki). W 1885 roku wyszły kolejne restrykcje władzy zaborczej, mówiące iż majątki bractw przechodzą pod opiekę Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, choć dochody mają być nadal przeznaczane na potrzeby bractw[51]. To osłabiło rozwój tych wspólnot, lecz nie na długo. Pod koniec XIX wieku bractwo prostyńskie przeżywało swój rozkwit. Zapisywali się do niego nie tylko parafianie, ale również pielgrzymi. O jego szerokim zasięgu świadczy fakt, że w latach 1895–1898 zapisali się do niego pielgrzymi z ponad 220 miejscowości. Z uwagi na znaczenie tego dokumentu, zostaną tutaj wymienione występujące w nim miejscowości. I tak w księdze bractwa są zapisane osoby z następujących miejsc: Andrzejewo, Baczki (par. Czyżew), Pieczyski (par. Perlejewo), Biała, Białobrzegi (par. Sterdyń), Białosieje (par. Czyżew), Białystok, Bieńki (par. Rosochate), Borzymy (par. Ostrożany), Brok, Bronki (par. Brańsk), Boćki, Boguty, Bohy (par. Wyrozęby), Borowe, Ceranów, Czarkówka (par. Perlejewo), Chądzyn (par. Sterdyń), Chechłowo, Choroszcz, Ciechanowiec, Cieleswice (par. Janów), Ciołkowo, Czaje, Czaple, Czarnawczyce (par. Brześć), Czekanów, Czerwińsk, Czerwonka, Czyżew, Dąbrówka, Dębe Wielkie, Długie Kamieńskie, Długosiodło, Dobre, Dołubowo, Domanice, Domanowo, Drażniewo (par. Rusków), Drohiczyn, Dzięcioły (par. Sterdyń), Dworaki (par. Sokołów), Elżbietów (par. Sokołów), Gałki (par. Skrzeszew), Glina, Głodowo (par. Szweliza), Gorowów, Górki, Grabiny, Granne, Grębków, Grodno, Gródek k. Jabłonny, Hadynów, Hodyszewo, Hołubla, Huszlew, Jabłonka, Jabłonna, Jabłoń, Janów Podlaski, Jasiorówka (par. Kamionna), Jelonki, Kaczkowo, Kamionna, Kasmy (par. Sokołów), Kiersnowo (par. Brańsk), Kiewłaki (par. Topczewo), Kleszczele, Kleszczyn (par. Boćki), Kluków, Kłyzówka (par. Drohiczyn), Knychówek, Kobylany, Kobyłka, Kocielnik (par. Sadowne), Korczew, Kornica, Korytnica, Koski (par. Ostrożany), Kosów, Koszyki, Kożuchówek, Krupieńskie (par. Sadowne), Krynki (par. Wyrozęby), Kuczyn, Kulesze, Kurowice, Księżopole (par. Rozbity Kamień), Lesznia (par. Strabla), Lipiny (par. Przesmyki), Litewniki (par. Sarnaki), Liza (par. Topczewo), Łepki, Łopusze (par. Ostrożany), Łosice, Łubin, Ługów, Łukawica (par. Topczewo), Łuków, Łuniewo, Łuzki (par. Jabłonna), Makarówka (par. Huszlew), Maliszewa, Małkinia, Miedzna, Mężenin, Mieśnik (par. Wyszków), Międzyrzec, Minczewo (par.

[51] APP, Kronika, s. 3.

Drohiczyn), Mokobody, Mordy, Morzyczyn, Moskwino (par. Topczewo), Mrozowa Wola, Mulawicze (par. Strabla), Narojki, Niemojki, Niewin, Niewody, Nowogródek, Nur, Ocięte, Oleksin (par. Brańsk), Olszewo (par. Topczewo), Osnówka (par. Perlejewo), Ostrołęka, Ostrożany, Ostrów, Pawłów (par. Janów), Perlejewo, Piekuty, Pióro, Plewnik, Płonka, Pniewnik, Pobikry, Podborze, Popławy (par. Huszlew), Pruszanka (par. Piekuty), Pruszyn, Przesmyki, Przewóz, Pułtusk, Radzików (par. Zbuczyn), Radzymin, Remiszew, Repki, Rosochate, Rostki (par. Miedzna), Rozbity Kamień, Różanystok, Ruda, Rudka, Rudnik (par. Skrzeszew), Rusków, Roszki (par. Płonka), Rytele (par. Ceranów), Sadowne, Saki (par. Bielsk), Sałajka (par. Poświętne), Sarnaki, Sewerynów, Siedlce, Siemiatycze, Siemiężna, Skoroszczyn (par. Mariówka), Skorupki (par. Kożuchówek), Skórzec, Skupie (par. Mokobody), Skrzeszew, Sokołów, Sokoły, Starawieś, Stanisławów, Sterdyń, Stoczek, Strumiany (par. Dąbrowa), Suchożebry, Suraż, Szczepankowo, Śledziejów, Śledzinów, Śniadowo, Świelice, Święck (par. Dąbrowa), Telaki, Topczewo, Trzebieszów, Turośl, Twarogi, Tykocin, Ugów, Waniewo, Waronie (par. Bielsk), Warszawa, Wasilków, Węgrów, Wiercień (par. Boćki), Wierzchuca, Wizna, Wołówki, Wyrozęby, Wyrzyki, Wysokie Mazowieckie, Wyszki, Wyszków, Winna, Wirów, Zajęczniki (par. Drohiczyn), Zalesie (par. Topczewo), Zaręby, Załuskie (par. Brańsk), Zambrów, Zawisty, Zbuczyn, Zębrawizna (par. Jabłoń), Zemły (par. Mokobody), Zembrów, Zimnochy (par. Suraż), Zuzela, Żochy, Żyrardów[52].

Przyjęcia do bractwa miały miejsce najczęściej podczas odpustów Trójcy Przenajświętszej lub św. Anny, kiedy to do sanktuarium przybywały wielotysięczne tłumy wiernych. Wtedy zapisywano się również do innych wspólnot, m.in. do bractw: św. Anny, Szkaplerznego i Różańcowego. Z zapisów księgi brackiej wynika, że na odpuście Świętej Trójcy w 1892 roku wstąpiło do konfraterni Trójcy Przenajświętszej 110 osób, W 1896 roku w uroczystość patronalną – 188, a na Wszystkich Świętych – 32, czyli razem 220 osób. Ponad tysiąc członków przyniosły kolejne dwa lata. W 1897 roku w święto Matki Bożej Gromnicznej zapisało się 12 osób, w odpust Trójcy Przenajświętszej – 402 i we wspomnienie św. Anny – 99, czyli razem 513 osób. Podobnie w roku 1898, kiedy to podczas dwóch odpustów przystąpiło do bractwa 512 osób. O kolejnych latach nie ma w księdze wiadomości. Jest tylko spis osób nowowstępujących: w roku 1903 – 283 osoby; w 1904 – 189 osób[53].

[52] APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spisy członków.

[53] Tamże.

Wiek XX

Bractwo Świętej Trójcy należało do najliczniejszych i najprężniej rozwijających się spośród istniejących na początku XX wieku wspólnot (Bractwo św. Anny, Trzeci Zakon św. Franciszka, Żywy Różaniec)[54]. Bractwo Trójcy Przenajświętszej miało do dyspozycji jedną zakrystię, gdzie spotykali się członkowie. We wspólnocie istniała ustalona hierarchia, a lista tzw. starszych wisiała oprawiona w ramki we wspomnianej zakrystii[55]. Członkowie bractwa mieli liczne zadania do spełnienia w parafii, szczególnie podczas uroczystości Trójcy Przenajświętszej i św. Anny. Jeden z proboszczów napisał w Kronice w 1904 roku: „*Podczas odpustów porządek wzorowy bractwo utrzymywało wszędzie – każdy miał swoje stanowisko, czego ściśle na przemiany pilnowano. Bractwo ze świecami po dwóch co godzinę klęczało przed wielkim ołtarzem w czasie wystawienia Najświętszego Sakramentu*”[56].

W 1919 roku członkowie wspólnoty, która liczyła w parafii kilkaset osób, śpiewali Różaniec przed Mszą świętą (tzw. sumą) i koronkę do Trójcy Przenajświętszej przed Nieszporami[57], brali również czynny udział w procesjach. Niektórzy być może służyli do Mszy świętej, skoro w 1919 roku mieli osiemnaście swoich komż[58].

Druga dekada XX wieku przyniosła kryzys bractwa trynitarnego na szczeblu diecezjalnym[59]. W tym czasie jednak powstało wiele nowych wspólnot religijnych, do których wstępowano. W diecezji siedleckiej, czyli podlaskiej, działało wówczas około dwudziestu ośmiu nowych stowarzyszeń i wspólnot, do których należało ponad 100 tysięcy członków. W 1924 roku bractwo Trójcy Przenajświętszej istniało tylko w dwunastu parafiach (m.in. w Prostyni)[60], a cztery lata później w czternastu parafiach. Liczyło łącznie 1294 osoby[61].

---

54 *Elenchus Ecclesiarum... – 1925*, [w:] *Directorium Divini Officii*, s. 124.

55 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 120, s. 8v-10v.

56 APP, Kronika, s. 30.

57 APP, Liber visitationis..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 4; Tekst koronki jest zawarty m.in. w książce: *Nowy ołtarz złoty zbiór nabożeństwa dla chrześcijan katolików z przydatkiem pieśni nabożnych dla użytku wiernych ułożony*, Warszawa 1897, s. 140nn.

58 ADD, APProst, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919, s. 92v.

59 Ks. A. E. Olędzki, *Koreferat o bractwach*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok XVI, nr 3/1924, s. 84-86.

60 *Bractwo Trójcy Przenajświętszej*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, rok VI, nr 2-3/1924, s. 44. Oprócz Prostyni bractwo istniało w następujących parafiach: Ceranów, Knychówek, Niemojki, Rozbity Kamień, Siedlce [św. Stanisława], Skibniew, Sobieszyn, Stoczek Łukowski, Warszawice, Węgrów, Żeliszew; W 1925 r. bractwo istniało oprócz tych parafii jeszcze w: Adamowie, Janowie, Stoczku Węgrowskim. Zob. tamże, rok VII, nr 10-12/1925, s. 279.

61 Ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 240-242.

W tym okresie na szczeblu diecezjalnym podjęto próby odrodzenia tej wspólnoty. W 1925 roku powstał nowy statut bractwa, który określał jego cel oraz przywileje i obowiązki członków[62]. Przyczyniło się to do jego znacznego rozwoju, bo w 1934 roku w samej tylko parafii Prostyń zapisało się aż 1529 osób, czyli więcej niż było członków tego bractwa w całej diecezji siedleckiej kilka lat wcześniej[63].

W 1940 roku władze okupacyjne zakazały działalności wszelkich stowarzyszeń, w tym także religijnych[64]. Niemniej jednak sanktuarium prostyńskie ze swymi corocznymi odpustami stanowiło oazę konfraterni Świętej Trójcy. Prostyńska wspólnota była jedną z najdłużej istniejących w diecezji, bo jeszcze w roku 1943 odnotowano jej rozwój[65]. Po wojnie, gdy w dalszym ciągu władze, tym razem komunistyczne, utrudniały istnienie zorganizowanych wspólnot religijnych, członkowie bractwa przechodzili do ruchów nieformalnych, takich jak chociażby Kółka Różańcowe. Po wojnie wiele osób z bractwa Trójcy Świętej pomagało czynnie przy wznoszeniu nowej świątyni. W ostatnim czasie ks. Krzysztof Maksimiuk podjął starania o reaktywowanie bractwa.

SZKAPLERZ KARMELITAŃSKI

Wspólnota sięga tradycją XIII wieku, kiedy to 16 VII 1251 roku Matka Boża objawiła się generałowi zakonu karmelitów, o. Szymonowi Stockowi. Obiecała wtedy, że kto będzie prowadził godne życie i nosił szkaplerz, ten nie będzie potępiony. Kilkadziesiąt lat później Maryja objawiła się papieżowi Janowi XXII i powiedziała, że osoby noszące szkaplerz zostaną wybawione z czyśćca w sobotę po swej śmierci[66].

---

62 *Statut Bractwa Trójcy Przenajświętszej*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok VII, nr 6-7/1925, s. 175-190.

63 ADD, APProst, III/Q/2, ks. A. Cegłowski, Sprawozdanie o bractwach w parafii Prostyń dekanatu węgrowskiego – 1934.

64 Ks. E. Jarmoch, *Duchowni Podlascy w czasie II wojny światowej...*, s. 111.

65 APP, Liber visitationis..., Wizytacja kanoniczna ks. Kazimierza Czarkowskiego, Prostyń 15 IX 1943, s. 21v.

66 Ks. S. Gall, *Bractwa i stowarzyszenia religijne*, [w:] *Podręczna Encyklopedya Kościelna*, t. V-VII, s. 121; M. Bartynowski, *Szkaplerz*, [w:] *Podręczna Encyklopedya Kościelna*, t. XXXVII-XXXVIII, s. 378-379. Przywilej związany ze szkaplerzem potwierdzili mi.in. papieże: Klemens VII, Paweł III, św. Pius V, Grzegorz XIII, Klemens X oraz Inocenty III. Warunkiem uzyskania tej łaski było: noszenie szkaplerza na sobie; zachowywanie cnoty czystości; codzienne odmawianie tzw. małego oficjum o Najświętszej Marii Pannie [w Polsce 7 *Ojcze nasz*, 7 *Zdrowaś Mario* i *Wierzę w Boga*, a w niedziele i święta 7 dziesiątków różańca], a od 1910 r. 7 pacierzy, w niedziele i święta 7 dziesiątków różańca. →

Najstarszą wzmiankę o powstaniu wspólnoty Szkaplerza Karmelitańskiego w Prostyni spotykamy w księdze bractwa Trójcy Przenajświętszej, gdzie czytamy, że w 1817 roku do Szkaplerza zapisało się dziewiętnaście osób, w 1818 – trzydzieści dwie, 1819 – czternaście, 1822 – dziewięć, 1823 – czterdzieści dwie. Wspólnota miała charakter typowo żeński. Na 111 członków było tylko sześciu mężczyzn[67]. O stanie tego bractwa w latach 1824–1893 nic nie wiadomo, ponieważ nie zachowały się spisy członków z tego okresu. Wiemy natomiast, że w 1894 roku wstąpiło do niego 118 osób. Od tego czasu zaczęło pojawiać się w nim coraz więcej mężczyzn. Osoby z tej wspólnoty prawie zawsze były dodatkowo w bractwie Trójcy Przenajświętszej lub św. Anny. Do Szkaplerza zapisywali się, tak jak i do innych bractw, nie tylko parafianie, ale również pielgrzymi. W 1895 roku zapisało się 181 osób, w 1896 – 216, a w 1897 – 444[68].

Wspólnota Szkaplerza Karmelitańskiego nie jest formalnie wspominana w późniejszych dokumentach, jednak wielu parafian do niej należało i należy również obecnie.

WSPÓLNOTY RÓŻAŃCOWE

Modlitwa różańcowa sięga tradycją XIII wieku, kiedy to upowszechniał ją św. Dominik. Była zalecana przez wielu papieży i wiązała się z licznymi odpustami[69]. Pierwsze bractwo różańcowe, zorganizowane przez dominikanów, powstało w Walencji w 1221 roku.

W Polsce zostało ono wprowadzone w 1585 roku przy kościele Trójcy Świętej w Krakowie[70]. Członkowie konfraterni zobowiązywali się do odmawia-

← Można było to zamienić na wstrzemięźliwość od pokarmów mięsnych w środy i soboty. Sam szkaplerz, to dwie podłużne części materiału, które osoby zakonne zakładają na habit w ten sposób, że z przodu i z tyłu prawie sięgały ziemi. Do dziś można to zobaczyć w ubiorze zakonów o regule benedyktyńskiej czy karmelitańskiej. Osoby świeckie zakładają na siebie dwa małe płótna [jedno z przodu, drugie z tyłu połączone tasiemką] z wizerunkiem Maryi. Od 1910 r. szkaplerz to również medalik przedstawiający z jednej strony Matkę Bożą [najczęściej ukazanie się Jej generałowi zakonu karmelitańskiego], a z drugiej ukazujący Pana Jezusa wskazującego na swe serce.

67 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spis członków. Jan Wyszomierski, Wawrzyniec Stokowski, Grzegorz Szymański, Wawrzyniec Klepacki, Ignacy Dmochowski i Jan Styś.

68 Tamże.

69 Ks. M. Stefanowski, *Różaniec*, [w:] *Podręczna Encyklopedya Kościelna*, t. XXXIII-XXXIV, s. 347-348.

70 Ks. S. Gall, *Bractwa i stowarzyszenia religijne*, [w:] *Podręczna Encyklopedya Kościelna*, t. V-VII, s. 120-121.

nia w tygodniu piętnastu tajemnic Różańca świętego, co wiązało się z możliwością uzyskiwania licznych odpustów.

Przez wieki odmawiano Różaniec również w Prostyni. O tym, jak wielką wagę przywiązywano do tej modlitwy, świadczy jedno z wot z 1737 roku ku czci Najświętszej Maryi Panny Różańcowej[71]. W 1862 roku ks. bp Beniamin Szymański zachęcał wikariusza prostyńskiego, ks. Konstantego Chojeckiego do założenia w parafii Bractwa Różańcowego, ale spotkał się z tłumaczeniem, że w małej parafii nie sposób założyć nową wspólnotę, ponieważ istnieją już inne konfraternie[72].

Z czasem Bractwa Różańcowe przekształciły się w Kółka Żywego Różańca. W księgach prostyńskich z końca XIX wieku zapisywano się po prostu: „do Różańca". Istniało tu jednak zarówno Bractwo Różańcowe, jak i Kółka Różańcowe[73].

Inną wspólnotą Maryjną o podobnej duchowości jest Żywy Różaniec. Założyła go sługa Boża Paulina Maria Jaricot w 1826 roku w Lyonie. Członkowie Żywego Różańca dzielą się na tzw. róże, czyli grupy piętnastoosobowe. Każdy z członków odmawia po jednej tajemnicy różańcowej każdego dnia[74]. Członkowie zyskują wszystkie przywileje i odpusty, tak jakby odmawiali codziennie piętnaście tajemnic. Celem założenia wspólnoty jest modlitwa w intencji misji. W Polsce pierwszymi propagatorami Żywego Różańca, w trzydzieści lat po jego powstaniu, byli kapłani pracujący w Warszawie: ks. W. Ożarowski i o. H. Koźmiński OFM Cap[75].

Początki Żywego Różańca w parafii Prostyń sięgają końca XIX wieku. W latach 1892–1894 ponad 200 osób zobowiązało się odmawiać Różaniec. Na podstawie danych, odnośnie liczby osób z kolejnych wiosek, można wyciągnąć dane procentowe, co do zaangażowania w Żywy Różaniec: najwięcej było z Treblinki (54 osoby na 266 mieszkańców wioski) – 20%, z Prostyni (51 na 505) – 10%, obecne Poniatowo i Grądy (34 na 315) – 10%, Orzełek (30 na 219) – 13%, Złotki (26 na 263) – 10%, Rytele Święckie (19 na 497) – 4%, Kiełczew (16 na 600) – 3%[76]. Trzeba jednak przyjąć, że wielu mieszkańców

---

71 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 123: „Votum na ktorym Nays. Panna Różańcowa w promienie".

72 ADS, Akta osobiste ks. Konstantego Chojeckiego, zaczęte 18 X 1859, Korespondencja urzędowa.

73 Nie zachowały się jednak w archiwum parafialnym dokumenty erekcyjne tych wspólnot.

74 Ks. S. Gall, *Bractwa i stowarzyszenia religijne*, [w:] *Podręczna Encyklopedya Kościelna*, t. V-VII, s. 121.

75 S. M. Werner OSU, *O. Honorat Koźmiński – kapucyn (1829–1916)*, Poznań-Warszawa 1972, s. 81-88.

76 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spis →

wiosek, szczególnie tych oddalonych od Prostyni, w dzień zapisywania do bractwa mogło być nieobecnych, np. mieszkańcy Wólki, którzy znacznie bliżej mają do Kosowa Lackiego i tam mogli się zapisać.

Od końca XIX wieku prezentowana wspólnota rozwijała się w każdej wiosce. Na wspólnej modlitwie spotykano się w domach prywatnych (najczęściej w pierwszą niedzielę miesiąca). Przy tej okazji następowała wymiana tajemnic różańcowych. W drugiej dekadzie XX wieku coraz mniej osób było zaangażowanych w Żywy Różaniec, twierdzono nawet, że nie ma ani jednej róży[77]. Jednak w 1922 roku ten rodzaj modlitwy zaczął się odradzać[78].

Ponadto w 1933 roku odrodziło się również Bractwo Różańca Świętego, które w rok po założeniu miało 208 członków. Ci, którzy do niego należeli, w niedziele i święta prowadzili śpiew modlitwy różańcowej w kościele[79].

Wtedy członków wspólnoty Żywego Różańca również było wielu. W 1934 roku istniało 57 róż, w tym 7 róż mężczyzn, 35 róż kobiet, 12 róż panien i 3 róże kawalerów, czyli w sumie 855 osób[80]. W pierwsze niedziele miesiąca spotykano się przy ołtarzu Matki Bożej, gdzie słuchano konferencji na tematy religijne, wychowawcze i społeczne. W latach 40. była to w dalszym ciągu jedna z najliczniejszych wspólnot[81]. W protokole wizytacji dziekańskiej z 1946 roku zanotowano: „*Z bractw kościelnych najliczniejsze i najbardziej żywotne jest Różaniec połączone w kółka Żywego Różańca*”[82]. Tych kółek było w 1947 roku około 30, a więc skupiały one około 450 osób[83], w 1948 było 45 kółek, czyli należało do nich 675 osób[84]. Podczas wizytacji kanonicznej ks. bp. Antoniego Dydycza w listopadzie 1997 roku na spotkanie Kółek Różańcowych przyszło około 400 osób. Świadczy to o powszechności tej modlitwy także pod koniec XX wieku.

← członków; *Kiełczew*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IV, Warszawa 1883, s. 38; *Kutaski*, [w:] tamże, t. IV, Warszawa 1883, s. 953; *Orzełek*, [w:] tamże, t. VII, Warszawa 1886, s. 612-613; *Prostyń*, [w:] tamże, t. IX, Warszawa 1888, s. 63; *Rytele*, [w:] tamże, t. X, Warszawa 1889, s. 117; *Treblinka*, [w:] tamże, t. XII, Warszawa 1892, s. 425; *Złotki*, [w:] tamże, t. XIV, Warszawa 1895, s. 638.

77 APP, Liber visitationum..., Wizytacja kanoniczna ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 4-4v.

78 Tamże, Wizytacja dziekańska ks. R. Wilde, Prostyń 5 IX 1922, s. 6v; *Elenchus Ecclesiarum... – 1925*, [w:] *Directorium Divini Officii*, s. 124.

79 ADD, APProst, III/Q/2, ks. A. Cegłowski, Sprawozdanie o bractwach w parafii Prostyń dekanatu węgrowskiego – 1934.

80 Tamże.

81 ADD, APProst, III/Q/1, Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 15 IX 1943, s. 188.

82 Tamże, Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 11 IX 1946, s. 232.

83 Tamże, Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 14 X 1947, s. 237.

84 APP, Liber visitationum..., Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 8 X 1948, s. 30.

Dnia 15 V 1983 roku powstała w Prostyni Parafialna Rodzina Różańcowa. Do tej wspólnoty zapisało się 315 osób, a więc niemalże 10% parafian. Ci, którzy wstąpili do Rodziny Różańcowej, podjęli postanowienie m.in. odmawiania wspólnie w rodzinach przynajmniej dziesiątka Różańca. Najczęściej do tej grupy wpisywały się całe rodziny, które już od pokoleń codziennie wieczorem odmawiały wspólnie pacierz i dziesiątek Różańca[85].

W 2005 roku w diecezji drohiczyńskiej zrodziła się nowa inicjatywa koordynowana przez ks. Romana Kowerdzieja. Kółka Rożańcowe tworzą wspólnotę nieustannej modlitwy. Osoby zainteresowane wybierają sobie pół godziny w ciągu dnia albo w ciągu nocy i w tym czasie modlą się na różańcu w intencjach Kościoła Powszechnego, diecezji i swoich własnych. Parafia Prostyń ma swoją „całą dobę" 19. dnia każdego miesiąca[86].

Tak więc modlitwa różańcowa kultywowana w parafii od kilku wieków jest „chlebem powszednim" wielu osób.

POLSKI ZWIĄZEK KATOLICKI

Po rewolucji w 1905 roku władze carskie złagodziły przepisy ograniczające działalność stowarzyszeń. Wcześniej wszelkie próby ich założenia kończyły się wysłaniem statutów do Petersburga, skąd nie było odpowiedzi[87]. W 1906 roku za pozwoleniem władz rządowych powstał nowy związek. W jego programie czytamy: *„Polski Związek Katolicki jest zrzeszeniem się katolików polskich w celach szerokiej katolickiej akcji społecznej dążącej do oparcia na nauce Chrystusa wszelkich objawów życia narodowego, w dziedzinach: duchowej, społecznej i ekonomicznej"*[88].

---

85 APP, Księga Parafialnej Rodziny Różańcowej. W Księdze występują następujące rodziny: Bednarczykowie, Bernasiukowie, Borowi, Broniszowie, Chaberscy, Czyżewscy, Dawidowscy, Dębkowie, Drążykowie, Floryszczykowie, Gałachowie, Gąsiorowie, Goskowie, Górscy, Jagiełłowie, Jakubikowie, Jarząbkowie, Jasińscy, Jaszewscy, Kadajowie, Kalatowie, Kamińscy, Kiełkowie, Kłuskowie, Kołodziejowie, Kotowie, Kowalczykowie, Kowalewscy, Kozierodkowie, Krukowie, Kucharkowie, Laskowieccy, Łazareccy, Mazurkowie, Mieczkowscy, Mleczkowie, Młynarczykowie, Młyńscy, Mystkowscy, Oleszczukowie, Ołtarzewscy, Ordyniakowie, Ostrowscy, Pilichowscy, Podlesiowie, Przewoźni, Renikowie, Rostkowie, Rutkowscy, Rytelowie, Rytel-Andrianikowie, Rytel-Kucowie, Rytel-Skorkowie, Rytel-Tyburczy, Samulakowie, Skarżyńscy, Sobotkowie, Socikowie, Spaltabakowie, Staniszewscy, Szcześniakowie, Szerszeniowie, Szewczykowie, Szymańczykowie, Turkowie, Wiechowscy, Widowscy, Wierzbiccy, Wojciechowscy, Woźniakowie, Wódkowie, Wójcikowie, Wujkowie, Wyszogrodzcy, Zębrowscy, Ziółkowscy, Żachowie; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 12 I 2003.

86 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (od 2004), ogłoszenie z 27 XI 2005.

87 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 243.

88 R. Bender, *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze rosyjskim w latach 1865–1918*, →

Związek Katolicki założono w Prostyni 15 IX 1907 roku, a 179 osób, które zapisały się do niego, rozpoczęło pracę pod kierunkiem ks. Wiktora Kamińskiego. W 1909 roku wybrano zarząd, w skład którego wchodzili: patron – ks. W. Kamiński, prezes – A. Dłuski, skarbnik – J. Bronisz, sekretarz – Wł. Chołodowski [89].

Działalność stowarzyszenia skupiała się głównie na dwóch polach: religijno-oświatowym i gospodarczym. O zaangażowaniu członków w pracę społeczną świadczy m.in. fakt, że w 1910 roku sprowadzano do parafii szesnaście tytułów czasopism, takich jak: „Dziennik Powszechny", „Polak – Katolik", „Posiew", „Gazeta Świąteczna", „Przewodnik Kółek Rolniczych", „Rola" (z dodatkami), „Apostolstwo Modlitwy", „Kółka Różańcowe", „Głos Serca Jezusowego", „Życie Świętych", „Rozmowy Niedzielne", „Biblioteka Parafialna", „Głos Ludu", „Chłop Polski", „Zorza" (Pobudka z dodatkami), „Wiadomości Codzienne".

Związek Katolicki prowadził również kasę pożyczkowo-oszczędnościową i sklep spożywczy, o znacznym kapitale pięciuset rubli [90].

Zarząd zmieniał się co dwa lata i w 1911 roku wybrano kolejne osoby. Prezesem został ks. Wiktor Kamiński, zastępcą prezesa – Edward Popławski, skarbnikiem – Józef Świstek, sekretarzem Aniela Dłużewska. W drugiej dekadzie XX wieku zmniejszała się liczba członków. I tak w 1909 roku było ich 178, w 1909 roku – 118, w 1910 – 137, a w 1911 – 46. Nie bez znaczenia w malejącej liczbie członków było zapewne i to, że ks. Kamiński przez ostatnie lata życia chorował. Najprawdopodobniej działalność Związku Katolickiego w parafii zakończyła się wraz z jego śmiercią w 1915 roku. Niemniej jednak wspólnota ta pobudziła katolików świeckich parafii Prostyń do zaangażowania się w sprawy społeczne. Tak więc ks. bp Henryk Przeździecki mógł napisać w 1919 roku w protokole wizytacyjnym: „*Są dwa sklepy spożywcze bardzo dobrze się rozwijające – proboszcz jest członkiem zarządu w sklepie w Prostyni. Są dwie mleczarnie spółkowe – proboszcz jest członkiem zarządu w Prostyni. Kasa pożyczkowo-oszczędnościowa dobrze idzie – proboszcz jest prezesem rady. Macierz ma bibliotekę – około siedemset tomów treści religijnej, społecznej, gospodarczej i historycznej [...] Wszystkie te instytucje pracują na gruncie narodowym i katolickim*" [91].

← [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 229.

89 AAL, Rep. 60/IX/25, Związek Katolicki parafii Prostyń, s. 1-3.

90 Tamże, s. 1-7; por. A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów dzieje miasta i okolic...*, s. 192; W 1910 r. nie zatwierdzono planu prowadzenia kasy pożyczkowo-oszczędnościowej. Zob. ks. Fr. Stopniak, *Kościół na Lubelszczyźnie i Podlasiu...*, s. 483.

91 APP, Liber visitationum..., Wizytacja kanoniczna ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, →

Parafianie wiele zyskiwali na istnieniu Związku, chociażby z tego powodu, że docierała do nich prasa religijno-społeczna. Pismo „Apostolstwo Modlitwy" w znacznej mierze przyczyniło się do powstania Apostolstwa Modlitwy na terenie parafii; a „Kółko Różańcowe" – do formacji osób będących w Żywym Różańcu. Ponadto, w sklepach prowadzonych przez przedstawicieli tego związku można było kupować towary często po niższych cenach[92]. Podobna działalność była realizowana również w okolicznych parafiach, m.in. w Kamionnie, Korytnicy, Miedznie, Sadownem, Starej Wsi, Stoczku czy Węgrowie[93].

KATOLICKIE STOWARZYSZENIA MŁODZIEŻOWE

W Prostyni istniały kolejno: Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży.

Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej powstało w 1919 roku. Miało na celu wychowanie *„swych członków na światłych, rozumnych, praktykujących synów Kościoła, a chciano to osiągnąć przez kontakt osobisty Księdza Patrona z młodzieżą i rodzicami, przez wykłady religijne, wspólne nabożeństwa, rozwój czytelnictwa, imprezy i przedstawienia amatorskie, śpiew, muzykę, wychowanie fizyczne, wycieczki itp."*[94]. Dla chłopców hasłem było – „*Gotów*", a dla dziewcząt – „*Sprawie służ*".

Dziekan węgrowski zachęcał proboszcza ks. Aleksandra Wojdyno do zorganizowania tego stowarzyszenia w Prostyni już w 1922 roku[95]. Jednak zostało ono założone przez jego następcę, ks. Antoniego Mioduszewskiego 5 II 1925 roku. Powstały wtedy dwa koła: męskie – liczące 30 członków i żeńskie – mające 22 członkinie[96].

← s. 4-4v; por. *Elenchus Ecclesiarum... – 1925*, [w:] *Directorium Divini Officii*, s. 124; Za czasów ks. bp. H. Przeździeckiego notuje się na terenie diecezji siedleckiej czyli podlaskiej rozwój życia religijnego. Zob. AU KUL, ks. B. Błoński, *Organizacja diecezji siedleckiej czyli podlaskiej za rządów bp. H. Przeździeckiego (1918–1939)*, magisterium KUL, Lublin 1986, sygn. T. m. 2787, s. 129.

92 AAL, Rep. 60/IX/25, Związek Katolicki parafii Prostyń.

93 Ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznej...*, s. 109-110; por. A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów dzieje miasta i okolic...*, s. 192.

94 Ks. J. Majka, *Katolickie organizacje młodzieżowe*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce...*, s. 341-344.

95 APP, Liber visitationum..., Wizytacja dziekańska ks. R. Wilde, Prostyń 5 IX 1922, s. 7.

96 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 334.

W diecezji siedleckiej w 1929 roku stowarzyszenie istniało w dwustu czterech parafiach (na trzysta siedem) i skupiało 3421 druhów oraz 3735 druhen, a w dekanacie węgrowskim istniało w czterech parafiach: Węgrowie, Kamionnie, Miedznie i Prostyni[97].

W latach 1930–1932 w diecezjach została powołana Akcja Katolicka na wzór włoski, czyli miała cztery filary: Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (KSMM), Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej (KSMŻ), Katolickie Stowarzyszenie Mężów (KSM), Katolickie Stowarzyszenie Kobiet (KSK). W 1931 roku Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej weszło w skład Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej. Podobnie było w Prostyni. Po tej reorganizacji kontynuowano kierunki pracy SMP, zwracając większą uwagę na formację religijno-społeczną członków. W statucie Katolickich Stowarzyszeń MM i MZ z 1934 roku znajduje się zapis mówiący, że ich celem jest formacja osób *„na światłych i czynnych członków Kościoła katolickiego, przygotowanie ich do indywidualnego i zbiorowego apostolstwa Chrystusowego oraz szerzenie zasad katolickich poprzez wszystkie dziedziny życia i kultury"*[98].

W 1934 roku zanotowano w protokole wizytacyjnym: *„Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej rozwijają się pomyślnie"*[99]. Taki stan rzeczy był w latach 30., kiedy to niemalże co roku podkreślano, że coraz więcej osób należy do stowarzyszeń[100] i że *„młodzież do swoich organizacyi jest bardzo przywiązana"*[101].

Chlubne świadectwo KSM-owi wystawił jeden z proboszczów, ks. Aleksander Cegłowski. W sprawozdaniu do władzy diecezjalnej napisał: *„Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej w Prostyni mają za sobą dość starą tradycję, dlatego też praca w stowarzyszeniach płynie żywo. [...] W roku 1934 zostały urządzone następujące imprezy i uroczystości: 1) jasełka, 2) sztuczka teatralna, 3) akademia papieska, 4) akademia ku czci Chrystusa Króla, 5) opłatek i choinka. Nie zapominają druhowie i druhny o pokarmie duchowym i dlatego dość często przystępują do Stołu Pańskiego. W dzień Św. Stanisława Kostki Stowarzyszenia Męskie i Żeńskie przystąpiły razem do spowiedzi i Komunii Świętej. [...] Obecnie Stowarzyszenie przeżywa okres gorączkowej pracy przygo-*

---

97 *Wiadomości Związku Młodzieży Polskiej Diecezji Podlaskiej, Jednodniówka Zlotowa*, rok X, nr 1-9/1929, s. 33; *Stowarzyszenia młodzieży*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok IX, nr 2/1927, s. 84.

98 *Statut Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XVI, nr 8, 9/1934, s. 200-240.

99 APP, Liber visitationum..., Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 14 X 1934, s. 13v.

100 Tamże, Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 20 IX 1935, s. 15v; tamże, Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 8 X 1938, s. 17v.

101 Tamże, Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 26 IX 1936, s. 16v.

KSM-owicze w szkołach parafii Prostyń
Fot. APP

towania się do jasełek na 6 stycz. 1935. Stan liczebny przedstawia się następująco: KSM Męskiej liczy 20 członków, zaś KSM Żeńskiej liczy 22 członków. Z programem na przyszłość wysuwają się na czoło dwa zespoły rolnicze"[102]. Tak więc młodzież parafii Prostyń chętnie się angażowała w pracę kulturalną i rozwój duchowy. Druga wojna światowa przerwała działalność stowarzyszeń, a po niej istnienia tego rodzaju wspólnot zakazywały władze komunistyczne[103].

Katolickie stowarzyszenia młodzieżowe odrodziły się w Polsce po długiej przerwie, oficjalnie w 1990 roku, a nowy statut zatwierdzono w 1993 roku. Dwa filary połączono w jedno, jako Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży. Zasadniczym celem KSM-u jest kształtowanie dojrzałych chrześcijan oraz aktywne uczestnictwo we wspólnocie i misji Kościoła. Streszcza się to w haśle: „*Przez cnotę, naukę i pracę służyć Bogu i Ojczyźnie – Gotów!*".

W diecezji drohiczyńskiej KSM reaktywowano w 1994 roku, wybierając Zarząd Tymczasowy. Oficjalnie powołał je do istnienia ks. bp. Antoni Dydycz dekretem z dnia 28 V 1995 roku[104].

Odrodzenie KSM-u w Prostyni nastąpiło jesienią 1996 roku po liście pasterskim ks. bp. Antoniego Dydycza, zachęcającym do zakładania tego stowarzyszenia. Pierwszym asystentem był ks. Grzegorz Terpiłowski, który rozpoczął pracę z kaesemowiczami od założenia biblioteczki parafialnej. Większość członków stanowiły osoby śpiewające w scholi młodzieżowej, które zechciały wejść w struktury KSM. Byli to uczniowie szkół średnich, przyjeżdżający do parafii najczęściej tylko na soboty i niedziele. Młodzież chętnie uczestniczyła w systematycznych spotkaniach formacyjnych. Niektórzy wyjeżdżali na szkolenia. Angażowano się w życie dekanatu i diecezji[105]. W parafii zaś organizowano czuwania przy Grobie Pańskim podczas Triduum Paschalnego, pomagano w przygotowaniu świątyni na uroczystości kościelne, m.in. przez projektowanie i wykonanie szopki na Boże Narodzenie. Prowadzono wieczorki kolęd dla parafian i gości[106].

W 1996 roku do KSM-u należało ponad dwadzieścia osób. Następne lata przyniosły pewien regres stowarzyszenia w diecezji drohiczyńskiej, co dało się zauważyć również w parafii Prostyń.

---

102 ADD, APProst, III/Q/2, Sprawozdanie o KSM ks. A. Cegłowskiego, Prostyń 1934.

103 Ks. S. Chodźko, *Nasze korzenie – historia KSM*, [w:] *Podręcznik – Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży*, red. ks. A. Bączkowski i in., Kraków 1999, s. 22-26.

104 P. Rytel-Andrianik, *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży*, „Niedziela Podlaska", 4(57)/1996, s. 12.

105 Tenże, *Fatimskie nawiedzenie*, „Niedziela Podlaska", 13(66)/1996, s. 13.

106 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia z: 31 XI 1995, 25 II 1996, 28 IV 1996, 15 IX 1996.

W 2002 roku stowarzyszenie ponownie podjęło działalność, angażując się aktywnie w życie parafii oraz miejscowej społeczności[107]. Młodzież jest współorganizatorem turniejów sportowych oraz intelektualnych w okolicznych szkołach, głównie w Kiełczewie i w Prostyni, włącza się w prowadzenie kawiarenki internetowej w parafii, organizuje ogniska, bale sylwestrowe i dyskoteki, rozprowadza prasę katolicką[108]. KSM koordynował akcję „«Nie» dla narkotyków". Księga z podpisami zebranymi pod tym zobowiązaniem, jako dar została przekazana Ojcu Świętemu Benedyktowi XVI[109].

Jednocześnie w trosce o formację duchową KSM-owicze uczestniczą w rekolekcjach diecezjalnych, pielgrzymkach, kursach i szkoleniach zarówno na terenie diecezji drohiczyńskiej, jak i poza jej granicami. W 2007 roku KSM prostyński liczył 30 członków[110]. Na szczeblu diecezjalnym KSM-u podjęli pracę: Sylwester Rytel-Andrianik (2004–2007), Grzegorz Adam Żebrowski (2006–2009), Paulina Rutkowska (od 2007).

Stowarzyszenie spełnia bardzo ważną rolę jako pozarządowa organizacja młodzieżowa promująca katolicką naukę społeczną w swoim środowisku.

TRZECI ZAKON ŚW. FRANCISZKA

Trzeci Zakon Świętego Franciszka jest zwany popularnie tercjarstwem. Nazwa bierze się stąd, że – jak podkreśla św. Bonawentura – św. Franciszek dostał od Boga posłannictwo założenia trzech zakonów: 1 – braci mniejszych; 2 – sióstr klarysek; 3 – zakon braci i sióstr żyjących w świecie. Papież Honoriusz III w 1221 roku zatwierdził regułę dla trzeciego zakonu, a potwierdził ją Leon XIII w 1883 roku. Tercjarze oprócz reguły zakonnej mieli nowicjat,

---

107 K. Rostek, D. Barszcz, *Jan Paweł II patronem Zespołu Szkół Gminnych w Prostyni,* „Niedziela Podlaska", 44(567)/2005, s. I; G. Dąbkowska, *Ślubowanie gimnazjalistów w Prostyni,* „Biuletyn Rady Gminy i Zarządu Gminy Małkinia Górna", 2/2000, s. 6-7; D. Koroś, *W trosce o radość i uśmiech dzieci. Zimowy Dzień Radości w Prostyni*, „Niedziela Podlaska", 9(584)/2006, s. I.

108 APP, Sprawozdanie z działalności KSM w 2007 r.; ks. Z. Średziński, *Pielgrzymkowe spotkanie*, „Niedziela Podlaska", 42(617)/2006, s. II.

109 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (od 2004), ogłoszenie z 21 V 2006.

110 APP, Lista członków KSM Prostyń w 2007 r.: Asystent: ks. Zbigniew Średziński, Członkowie: Emil Borowy, Anna Dąbrowska, Dominika Ignatowska, Monika Karczmarczyk, Przemysław Kiełek, Ewa Kotowska, Ewelina Kotowska, Patrycja Kruszewska, Hubert Lipka Bartosik, Anna Młynarczyk, Elżbieta Ołtarzewska, Krystian Przewoźny, Paula Przewoźna, Artur Renik, Edyta Renik, Michał Renik, Estera Rostek, Kinga Rudo, Paulina Rutkowska, Sylwester Rytel-Andrianik, Albert Sikora, Ewelina Spaltabaka, Ewa Stańczewska, Łukasz Szymańczyk, Małgorzata Walczuk, Karolina Wiechowska, Anna Zadrożna, Łukasz Zębrowski, Katarzyna Żach, Grzegorz Adam Żebrowski.

mogli używać habitu i składać śluby. Tworząc rodzinę franciszkańską mogli też zyskiwać liczne odpusty[111].

Na przełomie XIX i XX wieku apostołem tercjarstwa był o. Honorat Koźmiński OFM Cap (1829–1916), który bywał w majątku Ludwika Górskiego w sąsiednim Ceranowie i Sterdyni[112]. Idea Trzeciego Zakonu nie była więc obca parafianom prostyńskim, tym bardziej, że istniał on również w sąsiednich parafiach: Ceranowie, Kosowie i Sadownem[113].

W Prostyni tercjarstwo sięga początkami II dekady XX wieku. W 1922 roku w protokole wizytacyjnym napisano, że tercjarstwo jest w stanie organizacji[114]. Była to dość znaczna grupa, z którą podczas wizytacji kanonicznej w 1933 roku spotkał się ks. bp Czesław Sokołowki[115]. W 1934 roku należało do niej osiemdziesiąt pięć osób. Tercjarze w każdy pierwszy piątek miesiąca spotykali się na Mszy świętej, a po niej na spotkaniu z konferencją[116]. Podczas II wojny światowej bractwo dalej się rozwijało i jak zaświadczył dziekan węgrowski: „*Członkowie Trzeciego Zakonu opiekują się chorymi i biednymi*”[117].

Po wojnie bractwo podzieliło los innych wspólnot religijnych; protokoły wizytacyjne już o nim nie wspominają. Niemniej jednak są w parafii osoby, które wstąpiwszy w młodości do tercjarstwa, do dziś przechowują franciszkański pasek (*cingulum*) na znak ciągłej przynależności do tej wspólnoty.

BRACTWO NAJŚWIĘTSZEGO SAKRAMENTU

Bractwo Najświętszego Sakramentu zostało erygowane w diecezji siedleckiej przez ks. bp. Czesława Sokołowskiego dnia 16 I 1926 roku. W aktach parafii Prostyń znajduje się statut tej wspólnoty. Ustala on nazwę, cel i stanowisko prawne bractwa, zarząd, prawa i obowiązki członków itp.[118] Proboszcz prostyński ks. A. Cegłowski napisał w jednym ze sprawozdań w 1934 roku, że „*członkowie [bractwa] uczestniczą ze światłem w czasie procesji z Najświętszym*

111 Ks. S. Gall, *Bractwa i stowarzyszenia religijne*, [w:] *Podręczna Encyklopedya Kościelna*, t. V-VIII, s. 127-128.
112 O. P. A. Dydycz, *Z Podlaskiej ziemi wezwany bł. Honorat Koźmiński, kapucyn (1829–1916)*, Rzym 1989, s. 46, 53; M. Werner OSU, O. *Honorat Koźmiński...*, s. 74-81.
113 *Elenchus Ecclesiarum... – 1925*, [w:] *Directorium Divini Officii*, s. 107, 109, 124-125.
114 APP, Liber visitationum..., Wizytacja dziekańska ks. R. Wilde, Prostyń 5 IX 1922, s. 6v.
115 Tamże, Wizytacja kanoniczna ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 23 V 1933, s. 10v.
116 ADD, APProst, III/Q/2, ks. A. Cegłowski, Sprawozdanie o bractwach w parafii Prostyń dekanatu węgrowskiego – 1934.
117 APP, Liber visitationum..., Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 15 IX 1943, s. 22v.
118 ADD, APProst, V/Fr/1, Statut Bractwa Najświętszego Sakramentu w parafii Prostyń, 1926.

Sakramentem; towarzyszą kapłanowi ze światłem przy odwiedzaniu chorych; pracują słowem i przykładem w rozszerzaniu czci dla Chrystusa utajonego w Najświętszym Sakramencie. Zebrania walne raz na rok oraz zwyczajne co kwartał. Liczba członków 112"[119]. Po II wojnie światowej bractwo nie odrodziło się w swych strukturach, ale pozostał zwyczaj niesienia zapalonych świec przed Jezusem Chrystusem podczas procesji eucharystycznych.

BRACTWO NAUKI KATOLICKIEJ I LIGA KATOLICKA

Działalność tych wspólnot przejawiała się w trosce o pogłębianie wiedzy religijnej przez parafian prostyńskich. Niewiele mamy wzmianek na ich temat. W dokumentach jest mowa, że w latach 1933–1937 członkowie Bractwa Nauki Katolickiej zajmowali się kolportażem prasy religijnej, w czym zapewne wspierały ich osoby należące do Ligi Katolickiej[120].

APOSTOLSTWO MODLITWY

Przed wojną parafia prenumerowała czasopismo „Apostolstwo Modlitwy" i prawdopodobnie pierwszymi członkami Apostolstwa Modlitwy byli czytelnicy tego pisma[121]. W 1948 roku dość dobrze rozwijało się ono w parafii Prostyń. Członkowie tej wspólnoty mieli swe nabożeństwo w każdy pierwszy piątek miesiąca. Osoby z Apostolstwa Modlitwy licznie uczestniczyły w „godzinie świętej" w pierwsze czwartki miesiąca, czcząc Serce Jezusowe[122]. Istnienie tej wspólnoty pogłębiło wśród wiernych pobożność, przejawiającą się przystępowaniem do Komunii świętej w pierwsze piątki miesiąca. Od lat 80. w pierwsze czwartki miesiąca, przy okazji Mszy świętej wieczornej, członkowie Apostolstwa Modlitwy wraz z osobami ze Wspólnoty Krwi Chrystusa mają wspólną adorację Jezusa Chrystusa obecnego w Najświętszym Sakramencie[123].

---

119 ADD, APProst, III/Q/2, ks. A. Cegłowski, Sprawozdanie o bractwach w parafii Prostyń dekanatu węgrowskiego – 1934.

120 ADD, APProst, III/Q/1, Protokół zdawczo-odbiorczy... – 1933; ADD, APProst, III/Q/2, Wykaz statystyczny... – 1937.

121 AAL, Rep 60 IX/25, Związek Katolicki parafii Prostyń, s. 1-7.

122 APP, Liber visitationum..., Wizytacja dziekańska ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 8 X 1948, s. 30.

123 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia m.in. z: 2 VII 1989, 3 IX 1989, 1 VII 1990, 27 VI 1993, 3 VII 1994.

DZIEŁO DUCHOWEJ POMOCY NA RZECZ POWOŁAŃ KAPŁAŃSKICH I ZAKONNYCH

W związku z Tygodniem Powołań w 1967 roku, Papieskie Dzieło Powołań Zakonnych zainicjowało w Polsce Dzieło Duchowej Pomocy na rzecz Powołań (DDPP). W biuletynie wydanym z tej okazji napisano, że są parafie, które odnoszą wielkie korzyści z zachęcania wiernych do cotygodniowego uczestnictwa we Mszy świętej i przyjmowania Komunii świętej w intencji powołań. W 1969 roku kierownictwo Komisji Powołań Zakonów Męskich w Polsce podjęło decyzję o włączeniu się w tę inicjatywę. Powstał odpowiednik Statutu DDPP. Od tego czasu przedstawiciele zgromadzeń zakonnych prowadzą rekolekcje powołaniowe i wpisują do specjalnej księgi osoby, które decydują się wesprzeć modlitwą przyszłych kapłanów i osoby życia konsekrowanego[124]. Szczególny akcent położono na odmawianie w rodzinach w każdy czwartek dziesiątka Różańca w intencji powołań, aby wypełnić zachętę Chrystusa: „*Proście Pana żniwa, aby wyprawił robotników na swoje żniwo*" (Mt 9, 37).

W Prostyni miały miejsce trzy serie rekolekcji powołaniowych. Pierwszą z nich, w dniach 6-9 III 1983 roku prowadził ks. Jan Paplaras, pallotyn i s. Edwina Kijek ze zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi. Ćwiczenia duchowne poświęcone były wyborowi drogi życiowej. Owoc rekolekcji był zdumiewający, ponieważ aż 723 osoby zadecydowały, że w każdy czwartek będą się modlić w intencji powołań kapłańskich i zakonnych. Wiele spośród zapisanych decydowało się podjąć takie postanowienie na całe życie, inni na rok lub na kilka lat. Kolejna seria rekolekcji odbyła się w dniach 25-29 III 1984 roku. Prowadzili je ks. Adolf Religa, pallotyn i s. Edwina Kijek. Do grona parafian, którzy w poprzednim roku wstąpili w szeregi DDPP, przyłączyło się jeszcze 177 osób. W 1985 roku od 10 do 13 marca zastanawiano się nad apostolskim powołaniem człowieka świeckiego. Rozważania prowadzili o. Włodzimierz Szklarski, bernardyn i (jak poprzednio) s. E. Kijek. W tym czasie wpisało się do księgi Dzieła Duchowej Pomocy na rzecz Powołań jeszcze 125 osób.

W księdze jest w sumie 1025 wpisów, a więc stanowi to jedną czwartą parafii. Zdarzało się, że ci, którzy za pierwszym razem podjęli postanowienie tylko na rok, później przedłużali je na całe życie. W sumie 513 osób z parafii

[124] APP, Parafialna Księga Dzieła Duchowej Pomocy Powołań.

Prostyń zdecydowało się do końca życia odmawiać w każdy czwartek dziesiątek Różańca w intencji powołań[125]. Inni podejmowali postanowienie na okres roku, pięciu lat lub np. do ukończenia szkoły podstawowej.

Obecnie w wielu rodzinach w czwartki parafianie modlą się w intencji powołań kapłańskich, zakonnych i misyjnych.

13 Liczba osób z miejscowości parafii Prostyń, zdecydowanych przez całe życie modlić się w intencji powołań kapłańskich i zakonnych, szczególnie w każdy czwartek

Miejscowość	1983 r.	1984 r.	1985 r.	Ogółem
Bojary	5	11	–	16
Boreczek	1	1	–	2
Grądy	17	5	1	23
Kiełczew	52	4	3	59
Majdan Kiełczewski	3	–	–	3
Orzełek	19	1	2	22
Poniatowo	22	13	8	43
Prostyń	93	19	5	117
Rytele Święckie	61	22	17	100
Treblinka	21	7	4	32
Wólka Dolna	1	–	–	1
Wólka Okrąglik	49	6	7	62
Złotki	25	7	1	33
Ogółem				513

Źródło: APP, Parafialna Księga Dzieła Duchowej Pomocy Powołań.
[Boreczek k. Rytel Święckich zapisywany jest razem z Rytelami Święckimi, w tabeli występuje Boreczek k. Treblinki. Zdarzało się, że osoby, które np. w 1984 r. podjęły na całe życie modlitwę w intencji powołań, odnawiają postanowienie jeszcze w 1985 r.].

WSPÓLNOTA KRWI CHRYSTUSA

Wspólnota powstała z inicjatywy wiernych w 1987 roku[126]. Jej zadanie polega na pogłębianiu duchowości przez rekolekcje, konferencje i spotkania modlitewne, jak również przez kult Krwi Chrystusa. Wiele osób z tej wspólnoty mieszka w Prostyni, Wólce Okrąglik i Wólce Dolnej oraz Rytelach Święckich. W Wólce stało się tradycją obchodzenie pierwszych czwartków miesiąca przez

125 Tamże.
126 APP, Lista członków Wspólnoty Krwi Chrystusa. Została założona z inicjatywy Barbary Gałach. Pierwszym opiekunem został ks. Marian Gorgol.

spowiedź i Komunię świętą[127]. W Prostyni zaś są adoracje Eucharystyczne. Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, w niedzielę po Mszy świętej o godzinie 10.00, co pewien czas organizowano spotkania[128]. Wiele osób z parafii otrzymuje prasę oraz materiały formacyjne przysyłane z centrali Wspólnoty Krwi Chrystusa.

RUCH ŚWIATŁO-ŻYCIE – OAZA

Ruch Światło-Życie sięga korzeniami lat 50. XX wieku, kiedy to jego założyciel, ks. Franciszek Blachnicki, prowadził piętnastodniowe oazy wakacyjne (od 1954 roku). Były one organizowane na początku dla służby liturgicznej, a później dla szerszego grona młodzieży. Sama nazwa „Ruch Światło-Życie" wykrystalizowała się w 1976 roku[129]. Zadaniem wspólnoty jest formacja „nowego człowieka" w duchu liturgiczno-biblijnym, m.in. przez codzienną modlitwę, cotygodniowe spotkania w małych grupach i wakacyjne rekolekcje[130].

W Prostyni „Oaza" powstała w 1988 roku, kiedy wikariuszem był ks. Marek Kukiel. Wtedy na pierwsze rekolekcje oazowe pojechało z Prostyni 61 osób[131]. Po wakacjach rozpoczęły się systematyczne spotkania formacyjne: na początku przy kościele parafialnym, a później również przy kaplicy w Rytelach Święckich. Świadectwem prężnego działania „Oazy" w parafii było chociażby zorganizowanie dekanalnego dnia młodzieży w 1988 roku. Wtedy po raz pierwszy w historii parafii miało miejsce ustanowienie dwunastu osób w posłudze lektora. Ożywił się również udział młodzieży w Eucharystii, m.in. przez to, że w kościele parafialnym i kaplicach powstały schole.

Osoby, które wyjeżdżały na oazy, wstępowały również w szeregi Krucjaty Wyzwolenia Człowieka, zobowiązując się do abstynencji od napojów alkoholowych na określony czas[132].

---

127 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia m.in. z 2 V 1989; APP, Lista członków Wspólnoty Krwi Chrystusa. W Wólce Okrąglik należą do tej wspólnoty m.in.: Jadwiga Chaberska, Maria Dudek, Barbara Goska, Janina Goska, Barbara Kruk, Teresa Kruk, Zofia Nasiłowska, Anna Oleszczuk, Alina Przewoźna, Krystyna Skarżyńska.

128 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia m.in. z: 25 VI 1989, 2 VII 1989, 3 IX 1989, 26 IX 1989, 1 VII 1990, 27 VI 1993, 3 VII 1994.

129 Ks. M. Ostrowski, *Historia i struktury Ruchu Światło-Życie*, z. 1, Kraków 1998, s. 19-29.

130 Ks. F. Blachnicki, *Charyzmat „Światło-Życie". Teksty podstawowe*, wyd. II, Lublin 1996, s. 31-45.

131 Ks. M. Boruc, *Ruch Światło-Życie i liturgiczna służba ołtarza w diecezji siedleckiej w latach 1968–1993*, [w:] *Magnificat anima mea Dominum. 25-lecie posługi biskupiej ks. bp. Jana Mazura w diecezji siedleckiej*, Siedlce 1988, s. 199-212.

132 KWC DDroh, Karty zgłoszeń do Krucjaty Wyzwolenia Człowieka, z lat 1992–1999.

Mimo zmian personalnych w parafii po 1989 roku i sporadycznych wyjazdów na rekolekcje wakacyjne, jeszcze do 1993 roku przy kaplicy w Rytelach Święckich odbywały się systematyczne spotkania oazowe, w których uczestniczyło kilkanaście osób. W późniejszym okresie parafianie prostyńscy już tylko indywidualnie korzystali z formacji oazowej, wyjeżdżając na rekolekcje oraz uczestnicząc w diecezjalnych spotkaniach tego ruchu.

„Oaza" w znacznym stopniu przyczyniła się do ożywienia formacji biblijno-liturgicznej w parafii oraz wywarła bardzo pozytywny wpływ na życie wielu osób, które zetknęły się z tym ruchem.

ZESPÓŁ SYNODALNY

W trakcie trwania Synodu Ogólnopolskiego w parafiach istniały zespoły osób, zajmujących się tematyką synodalaną. Cele istnienia takich grup przy parafii nakreślił ks. bp Jan Chrapek w liście do członków grup synodalnych diecezji drohiczyńskiej: „*Potrzeba świadomych katolików świeckich, by dali świadectwo wiary w Jezusa Chrystusa [...] Trzeba wiarę zanieść do rodzin, fabryk i wszelkich warsztatów pracy. Trzeba nią przepoić całe życie społeczne. Praca w grupach synodalnych pomoże wam intelektualnie i duchowo przygotować się do dania takiego świadectwa chrześcijańskiej wiary*"[133].

W Prostyni Zespół Synodalny istniał od 1992 do 1995 roku. Podczas spotkania założycielskiego w czerwcu 1992 roku wybrano zarząd grupy synodalnej. Przewodniczącym został jednogłośnie ks. Marian Gorgol, zastępcą Honorata Niegowska, a sekretarzem Mirosława Mianowicz[134]. Do wspólnoty należały 23 osoby z różnych miejscowości[135]. Spotkania formacyjne prowadził ks. Marian Gorgol. Odbywały się one co pewien czas w niedziele po rannej Mszy świętej, ok. godziny 10.00[136]. Omawiano na nich bieżące wydarzenia z życia diecezji oraz parafii. Tematem spotkań były także sakramenty Kościoła,

---

133 Ks. bp J. Chrapek, *List do członków grup synodalnych, Drohiczyn 26 IV 1993*, „Wiadomości Diecezjalne", Drohiczyn, 2/1993, s. 43.

134 APP, Protokoły spotkań Parafialnej Grupy Synodalnej, nr 1/1992.

135 Tamże, Lista członków. Do Grupy Synodalnej należeli: Edward Borowy, Krzysztof Bronisz, Barbara Gałach, Czesław Jasiński, Stanisław Kiełek, Agnieszka Kucharek, Jan Kucharek, Henryka Maliszewska, Elżbieta Mystkowska, Ireneusz Mystkowski, Teresa Niedźwiedzka, Marianna Renik, Janina Rostek, Marian Rytel-Andrianik, Paweł Rytel-Andrianik, Grażyna Socha, Lucyna Wierzbicka, Jacek Wileński, Apolonia Woźniak.

136 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997), ogłoszenia m.in. z: 14 I 1990, 22 IV 1990, 9 XII 1990, 1 XII 1991, 7 XI 1993, 13 III 1994, 26 II 1995.

szczególnie Eucharystia. Na jednym z zebrań ks. M. Gorgol przedstawił sprawę reorganizacji granic dekanatów. Chcąc zasięgnąć rady parafian, poddał pod głosowanie, czy parafia Prostyń miałaby należeć do dekanatu łochowskiego czy sterdyńskiego. Okazało się, że dziewięć osób na trzynaście obecnych głosowało za dekanatem łochowskim[137]. O takiej woli parafian poinformował później władze diecezjalne. Zespół synodalny był odpowiednikiem parafialnej rady duszpasterskiej. Ponadto jego członkowie wiele zyskali przez kontakt z księdzem proboszczem, katechezy i konferencje, a także przez możliwość zadawania pytań i rozwiązywania swych wątpliwości w kwestiach liturgicznych, dogmatycznych czy moralnych[138]. Prace tej wspólnoty były kontynuowane podczas działalności I Synodu Diecezji Drohiczyńskiej. Doprowadzono je do końca przed śmiercią ks. Mariana Gorgola w 1995 roku.

BIAŁA ARMIA – ARMATA BIANCA

Biała Armia jest ruchem, który powstał we Włoszech w 1974 roku z inicjatywy o. Andrzeja D'Ascanio. Motywem założenia była zachęta św. o. Pio z San Giovanni Rotondo do tworzenia grup modlitewnych dzieci, w myśl słów świętego „*Dzieci uratują świat*". W Białej Armii chodzi o to, aby przygotować dzieci, które na wzór trójki pastuszków z Fatimy, ofiarowałyby się Bogu. Członkowie Białej Armii spotykają się w grupach, aby wspólnie modlić się na różańcu, o co prosiła Matka Boża podczas wielu objawień, szczególnie w XX wieku[139]. Wzorem życia są dla nich dzieci fatimskie: Franciszek, Łucja i Hiacynta.

Na świecie jest w tym ruchu około pół miliona dzieci[140]. W Polsce pierwsze grupy Białej Armii powstały w latach 90. w sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej na Krzeptówkach. W diecezji drohiczyńskiej założycielem ruchu był ks. Giovanni Antonucci, który miał święcenia kapłańskie w Drohiczynie w sierpniu 1998 roku[141], a Mszę świętą prymicyjną sprawował w prostyńskim sanktuarium[142]. Właśnie po tej prymicyjnej Eucharystii ks. Krzysztof Maksimiuk

137 APP, Protokoły spotkań Parafialnej Grupy Synodalnej, nr 5/1994.
138 Tamże, Protokoły z lat 1992–1995.
139 O. A. D'Ascanio, *L'Armata Bianca*, [w:] *Fatima e i bimbi*, wyd. II, Aquila 1984, s. 83-85.
140 B. aut., *Armata Bianca*, „Mały Gość Niedzielny", 10/1999, s. 3; ks. M. Gancarczyk, *Różaniec na szaniec – rozmowa z pierwszym białoarmistą, księdzem Giovannim Antonuccim*, „Mały Gość Niedzielny", 10/1999, s. 5.
141 Ks. A. Płachno, *Dzieci uratują świat – Biała Armia na Podlasiu*, „Niedziela Podlaska", 34(191)/1998, s. III.
142 P. Rytel-Andrianik, *Nowy kapłan diecezji drohiczyńskiej*, „Niedziela Podlaska", 34(191)/1998, s. I, IV.

wyraził chęć założenia Białej Armii w Prostyni. Dnia 5 IX 1998 roku podczas Mszy świętej miało miejsce pierwsze spotkanie dzieci, które powierzyły się swoim aniołom stróżom w myśl orędzia fatimskiego. Tym samym zainicjowano istnienie tego ruchu w prostyńskiej parafii.[143] Od tamtej pory dzieci spotykają się w każdą środę, aby wspólnie modlić się nowenną do Matki Bożej Nieustającej Pomocy i dziesiątkiem Różańca[144].

Obecnie liczna grupa osób regularnie przychodzi na środową Mszę świętą, głównie z Prostyni, a wiele innych osób, które ze względu na odległość mają problemy z przybyciem do kościoła, modli się prywatnie[145].

Jedne z najbardziej prężnych grup Białej Armii to wspólnoty w Wólce Okrąglik i Rytelach Święckich, gdzie dzieci bardzo często spotykają się na wspólnej modlitwie różańcowej.

Na płaszczyźnie ogólnopolskiej Biała Armia połączyła się w ostatnich latach z Podwórkowymi Kółkami Różańcowymi Dzieci, promowanymi przez Magdalenę Buczek w Radiu Maryja. Podobnie stało się i w Prostyni. Członkowie ruchu oprócz modlitwy czynnie pomagają w organizowaniu życia parafialnego. Uczestniczą w przygotowaniach dekoracji w kościele i biorą udział w procesjach oraz w pielgrzymkach[146]. W 2007 roku na liście PKRD było ponad 150 dzieci z parafii.

W poznawaniu duchowości fatimskiej i jej pogłębianiu oraz umacnianiu w wierze osób należących do tego ruchu służą nabożeństwa fatimskie organizowane od maja do października w różnych wioskach. Znakiem istnienia Białej Armii w Prostyni jest także figura Matki Bożej z Fatimy, umieszczona w kościele po stronie południowej.

APOSTOLAT MARYJNY

Wywodzi się ze Stowarzyszenia Cudownego Medalika działającego w Polsce przed wojną, głównie na terenie dawnej Galicji. Zadaniem Stowarzy-

143 Tenże, *Biała Armia – odpowiedź na prośbę Maryi*, „Niedziela Podlaska", 11(273)/2000, s. IV.

144 Tenże, *Biała Armia w Prostyni*, „Niedziela Podlaska", 43(200)/1998, s. III.

145 Tenże, *Odpowiedź na prośbę Maryi*, „Niedziela Podlaska", 11(273)/2000, s. IV; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 30 VI 2002.

146 APP, K. Rostek, Funkcjonowanie Sanktuarium pod wezwaniem Trójcy Świętej w Prostyni od czasów najdawniejszych do współczesności, mps, praca dyplomowa, Pułtusk 2000, s. 45; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 13 VI 2002; tamże, ogłoszenie z 17 X 2002; tamże, ogłoszenie z 24 XI 2002; A. Dąbrowska, M. Koroś, *Modlitwą Różańcową obejmujemy cały świat*, „Niedziela Podlaska", 5(424)/2003, s. IV.

szenia było rozpowszechnienie wizerunku Niepokalanej z objawień, jakie w 1830 roku miała s. Katarzyna Labouré. Wtedy Matka Boża powiedziała do niej: „*Postaraj się o wykonanie medalika według tego wzoru. Wszyscy, którzy go nosić będą, dostąpią wielkich łask. Tych, którzy mi ufają, otoczę szczególną opieką*". Z okazji 150. rocznicy objawień powstała w naszym kraju myśl ożywienia Stowarzyszenia Cudownego Medalika w postaci tak zwanego Apostolatu Maryjnego. Założycielem i gorliwym Dyrektorem nowego stowarzyszenia stał się ks. Teofil Herrmann CM[147].

Apostolat Maryjny posiada swój statut zatwierdzony przez Prymasa Polski w 1992 roku. Stowarzyszenie ma potrójny cel: a) pogłębianie kultu Niepokalanej życiem autentycznie chrześcijańskim i rozpowszechnianie Cudownego Medalika, b) oddziaływanie na ludzi zaniedbanych, obojętnych i zagrożonych religijnie, zwłaszcza znajdujących się u kresu życia, c) szerzenie braterskiej miłości i likwidowanie obojętności, niechęci, niezgody oraz długotrwałych sąsiedzkich napięć, względnie rodzinnych niesnasek i nieporozumień.

Apostolat Maryjny erygował na terenie diecezji drohiczyńskiej ks. bp Antoni Dydycz w 1997 roku. Pierwszym opiekunem diecezjalnym został ks. Sławomir Mazur, a moderatorką diecezjalną Maria Puchalska. Jedne z pierwszych wspólnot powstały w Brańsku i Drohiczynie.

Dnia 9 VII 2000 roku idea Apostolatu została przedstawiona parafianom prostyńskim przez Marię Puchalską, moderatorkę diecezjalną AM, która przybyła wraz z członkiniami z Brańska[148]. Pierwsze spotkanie zainteresowanych miało miejsce w Prostyni 6 VIII 2000 roku[149]. W krótkim czasie zawiązały się dwie grupy, jedna w Prostyni[150] z przewodniczącą Mirosławą Kowalewską, druga w Rytelach Święckich z przewodniczącą Lucyną Wierzbicką[151].

Członkowie Apostolatu Maryjnego spotykają się na modlitwie 27. dnia każdego miesiąca, czyli w dniu objawień cudownego medalika s. Katarzynie

147 M. Puchalska, *Diecezjalne spotkanie Apostolstwa Maryjnego*, „Niedziela Podlaska", 51-52(679-680)/2007, s. VII.

148 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1997–2001), ogłoszenie z 9 VII 2000.

149 Tamże, ogłoszenie z 30 VII 2000.

150 W 2007 r. do Apostolatu Maryjnego w Prostyni należały: Marta Cymerman, Bożena Bartczuk, Stanisława Jakubik, Anna Kłusek, Mirosława Kowalewska, Maria Kucharek, Krystyna Marczyk, Natalia Mystkowska, Honorata Niegowska, Krystyna Uziębło, Lidia Pilichowska, Anastazja Renik, Maria Smolewska, Lidia Sobotka, Elżbieta Wojtkowska.

151 W 2007 r. do Apostolatu Maryjnego w Rytelach Święckich należeli: Regina Czyżewska, Krystyna Harlińska, Wiesława Kołodziej, Jadwiga Łach, Anna Mleczko, Irena Nozderka, Irena Renik, Janina Rytel, Marian Rytel-Andrianik, Waleria Rytel-Andrianik, Wanda Rytel-Andrianik, Regina Rytel-Kuc, Jadwiga Sarnecka, Mirosława Rytel-Skorek, Zdzisław Samulak, Krystyna Socik, Waleria Szcześniak, Irena Warda, Lucyna Wierzbicka, Anna Zębrowska, Maria Zyśk.

Labouré. Ponadto biorą aktywny udział w życiu parafii, zarówno na polu duchowym jak i materialnym, troszcząc się o miejscowe świątynie. Na uwagę zasługuje chociażby prowadzenie Różańca przed Mszami świętymi w Prostyni. W Rytelach Święckich wyraża się to także przez troskę o piękno tamtejszej kaplicy, opiekę nad paramentami liturgicznymi oraz zaangażowanie w prace związane z fundacją nowych ławek i położeniem chodnika z kostki wokół kaplicy. Wiele osób również modli się za kapłanów i osoby życia konsekrowanego w duchu tzw. Margaretki.

Dzięki gorliwemu zaangażowaniu członków Apostolatu Maryjnego rozwija się jeszcze bardziej kult Matki Najświętszej w ich rodzinach i w parafii prostyńskiej.

CARITAS

Oddział Caritas im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego przy parafii w Prostyni powstał w Roku Wielkiego Jubileuszu 2000[152]. Osoby należące do Caritas są bardzo zaangażowane w swoją posługę[153]. W ramach wolontariatu zajmują się pomocą osobom potrzebującym oraz wspierają inicjatywy parafialne i szkolne, m.in.: Dzień Radości Wakacyjnej w Kiełczewie; zbiórkę odzieży i podręczników; sprzedaż zniczy, baranków wielkanocnych i świec Caritas; pomoc w rozprowadzaniu gazet i folderów oraz prowadzą wiele innych bardzo ważnych dzieł. W swej misji członkowie Caritas współpracują także z innymi organizacjami parafialnymi, np. z Akcją Katolicką i KSM. Jest to jedno z najprężniejszych stowarzyszeń.

---

152 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. K. Maksimiuka do Kurii Biskupiej, Prostyń 18 X 2000, L. 123/2000; tamże, List ks. Z. Rostkowskiego do ks. K. Maksimiuka, Drohiczyn 7 XI 2000, L. 1161/00, 124/2000.

153 Członkowie Caritas im. kard. Stefana Wyszyńskiego w parafii Prostyń w 2008 r.: Krystyna Bartczuk, Bogdan Kłusek, Dorota Koroś, Mirosława Kowalewska, Bożena Mazurek, Teresa Mróz, Lidia Pilichowska, Lidia Rogozińska, Halina Rytel-Skorek, Krystyna Turos, Lilla Wiechowska, Anna Wycech, Anna Zamolska, Zofia Zębrowska. Sympatycy Caritas im. kard. Stefana Wyszyńskiego w parafii Prostyń ze szkół podstawowych i gimnazjalnych w 2008 r.: Partycja Borowa, Wioleta Dębiec, Dorota Kowalewska, Patrycja Kruszewska, Radosław Lipka-Bartosik, Marta Maliszewska, Paulina Mianowicz, Paulina Przywoźna, Angelika Renik, Sylwia Rozkosz, Beata Szymańska, Katarzyna Szymańska, Ewelina Woźniak, Beata Wycech, Beata Zadrożna.

AKCJA KATOLICKA

Wywodzi się ona z katolickich ruchów społecznych przełomu XIX i XX wieku. Wspierana przez kolejnych papieży została założona w Polsce w 1930 roku. Celem Akcji Katolickiej jest formacja dojrzałych chrześcijan i promocja katolickiej nauki społecznej w życiu publicznym we współpracy z hierarchią Kościoła.

Stowarzyszenie miało bardzo bogatą historię w Polsce międzywojennej, kiedy to w 1939 liczyło około 750 tysięcy członków. Po wojnie ze względu na zakazy komunistycznego państwa Akcja Katolicka nie mogła kontynuować swej działalności. Odrodziła się po 1993 roku na wyraźne życzenie Jana Pawła II. W diecezji drohiczyńskiej stowarzyszenie zostało erygowane 21 VI 1995 roku dekretem ks. bp. Antoniego Dydycza.

Parafianie prostyńscy mogli bliżej się zapoznać z ideą Akcji Katolickiej dnia 8 XI 2002 roku na spotkaniu z prezeską diecezjalną stowarzyszenia, Lucyną Woźnicą[154]. Kilka miesięcy później, 13 IV 2003, grupa składająca się z 24 osób wstąpiła do Akcji Katolickiej Diecezji Drohiczyńskiej, składając przyrzeczenia[155]. Na pierwszego prezesa został wybrany Andrzej Bruszewski, którego po czteroletniej kadencji zastąpiła Bożena Mazurek.

Członkowie Akcji Katolickiej włączają się bardzo efektywnie w życie parafii oraz miejscowej społeczności. Tradycją już stało się organizowanie: corocznego obrzędu poświęcenia wody nad Bugiem w Boreczku[156], corocznych majówek[157] oraz pomocy w przygotowaniu Dni Radości Wakacyjnej w Kiełczewie[158]. Ponadto Akcja Katolicka współpracuje w różnych inicjatywach podejmowanych razem z KSM-em, Caritasem i klubem sportowym „Olimpia".

W ramach osobistej formacji duchowej, członkowie uczestniczą w roratach, pierwszych czwartkach, piątkach i sobotach miesiąca, spotkaniach opłatkowych,

---

154 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001-2004), ogłoszenie z 8 XI 2002.

155 AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List ks. K. Maksimiuka do ks. bp. A. Dydycza, Prostyń 22 V 2003, L. 81/2003. Jako pierwsi do odrodzonej Akcji Katolickiej wstąpili: Elżbieta Antoniak, Wanda Bartczuk, Edward Borowy, Grażyna i Andrzej Bruszewscy, Katarzyna Gąsior, Ewa i Wojciech Jakubikowie, Lilia Jaskólska, Alina i Bogdan Kłósek, Dorota i Andrzej Koroś, Mirosława Kowalewska, Bożena Mazurek, Euzebia Mazurek, Jacek Nasiłowski, Honorata Niegowska, Krystyna Rakowska, Marian Rytel-Andrianik, Zdzisław Samulak, Krystyna Turos, Lucyna Wierzbicka, Anna Zębrowska.

156 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 27 VI 2004; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (od 2004), ogłoszenie z 10 IV 2005.

157 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 25 IV 2004.

158 Tamże, ogłoszenie z 17 VIII 2003.

Mszach świętych wypominkowych w wioskach, poświęceniach pól, w wyjazdach na Dni Młodzieży do Serpelic i na Wieczerniki Maryjne do Ostrożan[159]. Są oni też obecni na diecezjalnych dniach skupienia[160].

Prostyńska Akcja Katolicka, zaangażowana w formację duchową i pracę charytatywną, wpisuje się na stałe w geografię wiary i działalności społecznej Podlasia.

MINISTRANCI

Służba ołtarza jest nieodłącznie związana z liturgią i zapewne taka była od początku istnienia kościołów prostyńskich. W XVI wieku ministrantami byli najprawdopodobniej uczniowie szkoły parafialnej, znający nieco łacinę. O życiu liturgicznym w późniejszych wiekach możemy się dowiedzieć chociażby z tego, ile było komż ministranckich w parafii. I tak na początku XVII wieku w zakrystii była para małych komż dla ministrantów i dziewięć większych[161]. Inwentarz kościoła z 1737 roku podaje: „*Komeszek dla chłopców 9*", co już świadczy o zaangażowaniu się ówczesnej młodzieży w życie liturgiczne parafii[162]. W niespełna trzydzieści lat później było już trzynaście komż[163]. I taki stan utrzymał się do końca wieku XVIII[164]. W inwentarzu z 1811 roku znajdujemy zapis: „*Komże dla służących i asystujących...15*"[165]. Można przypuszczać, że wtedy, gdy w parafii oprócz ks. Pawła Langi było dwóch wikariuszy, dbano szczególnie o służbę liturgiczną. Zapewne kryzys nastąpił po pożarze świątyni w 1812 roku, gdyż służba Boża skupiała się w małym kościółku św. Anny. Na początku drugiej połowy XIX wieku, czyli po wybudowaniu nowej świątyni, niezbyt troszczono się o służbę liturgiczną, skoro nawet podczas tak wielkiej uroczystości, jaką jest Boże Ciało, w 1863 roku służył tylko jeden ministrant[166].

---

159 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 17 VIII 2003.

160 Tamże, ogłoszenie z 26 I 2003; tamże, ogłoszenie z 8 II 2004; APP, Książka ogłoszeń parafialnych (od 2004), ogłoszenie z 23 I 2005; ogłoszenie z 10 IV 2005.

161 APP, Akta chrztów 1620–1648, Inwentarz z 1636 r., s. 3: „Komrzow Wielkich 3, Komeszek malich na chłopcow Kolińskich para, Rozmaitego płotna y grubego 3 pary".

162 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 124v.

163 APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensem... – 1775, nr 12: „Komeszek prostych dla chłopców ...9 [dopisane przez wizytatora 13]".

164 ADS, D-138, Stan Teraźnieyszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 15: „Komeszek prostych dla chłopców było y teraz nr 12".

165 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 4.

166 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859, Korespondencja urzędowa.

Co więcej – jak podawał wikariusz ks. Konstanty Chojecki – nie było nawet kościelnego. Odrodzenie ministrantury nastąpiło pod koniec XIX wieku, gdy proboszczem został ks. Leon Przesmycki. Po okresie jego proboszczowania było w kościele już dwadzieścia siedem komż dla ministrantów[167]. Na początku XX wieku w służbę liturgiczną włączali się członkowie bractw, którzy podczas odpustów ubierali się w komże i klęcząc adorowali Najświętszy Sakrament[168]. W połowie dwudziestego stulecia do Mszy świętej służyli przedstawiciele niemalże każdej wioski. Do drugiej połowy XX wieku ministranci odpowiadali na wezwania mszalne po łacinie, co dla niektórych było nie lada wyzwaniem.

Zwiększenie zaangażowania w służbę Bożą nastąpiło szczególnie po Soborze Watykańskim II, gdy liturgia zaczęła być sprawowana w językach narodowych. Bardzo duży wpływ na powiększenie grona ministrantów miało wybudowanie kaplic w Wólce Okrąglik i Rytelach Święckich, gdzie miejscowa młodzież zaczęła służyć do Mszy świętej, czytać Pismo Święte i śpiewać psalmy. Niekiedy członkowie służby liturgicznej wyjeżdżają na rekolekcje powołaniowe do Drohiczyna oraz do Domu „Betania" w Nurcu[169].

Obecnie w parafii jest grupa około osiemdziesięciu ministrantów. W Prostyni jest ich ponad pięćdziesięciu, w kaplicy w Rytelach Święckich około dwudziestu, a w Wólce Okrąglik około piętnastu.

LEKTORZY

Do zaangażowania liturgicznego młodzieży polskiej po Soborze Watykańskim II przyczynił się w znacznej mierze Ruch Światło-Życie. Podobnie było i w Prostyni. Gdy wikariuszem został ks. Marek Kukiel, zorganizował kurs lektorski w kaplicy w Rytelach Święckich. Po jego ukończeniu w maju 1988 roku miało miejsce ustanowienie w posłudze lektora dwunastu chłopców ze szkoły podstawowej i średniej[170]. Nowi lektorzy służyli do Mszy świętej w albach. Później w Prostyni i w Wólce Okrąglik młodzież zaczęła czytać Pismo Święte. I tak zaczęła się posługa lektorska w parafii. Słowo Boże czytali również dorośli przy okazji takich uroczystości jak: Pierwsza Komunia Święta, niektóre odpusty

167 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122, s. 13-13v.
168 APP, Kronika, s. 30.
169 Ks. J. Łoniewski, *Rekolekcje powołaniowe*, „Konferencje Rejonowe, Biuletyn Kurii Diecezjalnej w Dohiczynie", 7/1998.
170 W posłudze lektora zostali wtedy ustanowieni m.in.: Dariusz Kruk, Robert Laskowiecki, Zenon Mleczko, Adam Młyński, Sławomir Rytel-Floryszczyk, Jarosław Rytel-Andrianik, Paweł Rytel-Andrianik, Zenon Rytel-Kuc, Mirosław Zębrowski, Zbigniew Zębrowski.

czy Msze święte jubileuszu małżeństwa[171]. Do tej służby włączono również dziewczęta. W 2000 roku nastąpiło odnowienie posługi. W Prostyni został przeprowadzony przez ks. Krzysztofa Maksimiuka kurs i ustanowiono kolejnych lektorów, którzy podczas Eucharystii, ubrani w alby, czytają Pismo Święte. Ponadto 25 VI 2006 roku posługę lektora z rąk ks. bp. Antoniego Dydycza otrzymali: Emil Borowy, Krystian Przewoźny, Michał Renik, Kamil Rogoziński, Grzegorz Adam Żebrowski[172]. Obecnie, zarówno w kościele jak i w kaplicach, młodzież chętnie czyta lekcje podczas Mszy świętej.

CHÓR I SCHOLE

Organy były w Prostyni od końca XVI wieku. Przypuszcza się, że kolejni organiści nie tylko podtrzymywali śpiew swą grą, ale także prowadzili chór parafialny[173].

Z połowy XIX wieku zachowała się lista dwudziestu czterech chórzystów[174]. Na jej podstawie wiemy, że do chóru należały osoby prawie z każdej wioski w parafii. W pierwszej połowie XX wieku mieszany chór dorosłych prowadził organista Władysław Chołodowski[175]. Bardzo ważnym wydarzeniem w życiu chórzystów były odpusty, szczególnie do lat 70. XX wieku, kiedy to przybywały liczne rzesze wiernych, często pod przewodnictwem biskupa. Obecnie do chóru, prowadzonego przez organistę Wacława Kamińskiego, należy ponad trzydzieści osób, które śpiewają w niedziele na Mszy świętej o godzinie 11.00.

W latach 80. przy kaplicach parafialnych powstały schole. W Wólce Okrąglik, podczas wizytacji kanonicznej ks. bp. Wacława Skomoruchy w 1984 roku, grał „muzyczno-wokalny zespół młodzieżowy z tej miejscowości”[176] (do

171 W tych okolicznościach lekcje czytali m.in.: Andrzej Koroś, Mirosława Mianowicz, Marian Rytel-Andrianik, Barbara Siłka i inni.

172 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (od 2004), ogłoszenie z 2 VII 2006.

173 APP, M. Leśniczuk, Prostyń – osobliwa miejscowość nadbużańska..., s. 1nn.

174 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trojcy 1806–1903. Lista członków [1864]: „Zapisani, którzy mają szczególniej należyć do śpiewu: Tomasz Rytel-Skorek, Wincenty Maleszewski, Stanisław Rytel-Andryanik, Tomasz Kwicak, Ignacy Zawistowski, Wiktoria Jagiełło, Józef Borowy, Franciszek Goś, Franciszek Prostek, Józef Góralczyk, Antoni Mikołajczyk, Kazimierz Borowy, Jan Skrzeczkowski, Elżbieta Rytel, Anastazja Rytel, Rozalia Krawczykowska, Rozalia Maleszewska, Marianna Zawistowska, Franciszka Kwiak, Karolina Rostek, Marianna Sobotka, Ewa Zawistowska, Katarzyna Tomaszek [...]”.

175 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. Henryka Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 3v.

176 Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. W. Skomoruchy, Prostyń 8 VII 1984, s. 65v; ASPWól, Kronika 1981–1989. Zespół prowadziła na początku lat 80. Barbara Korszeniewska.

zespołu należał również Jakub Buczyński, obecnie kapłan diecezji drohiczyńskiej)[177]. W 1988 roku schola powstała również przy kaplicy w Rytelach Święckich. Obie schole działają do dziś.

W 1988 roku również w Prostyni powstała schola młodzieżowa. W latach 1992–1995 odrodził ją ks. Dariusz Jagodziński. Wtedy należało do niej około trzydziestu osób. W 1995 roku członkowie scholi zdecydowali się zaangażować w formację KSM-u. W 1997 roku, na V Diecezjalnym Festiwalu Piosenki Religijnej w Bielsku Podlaskim, ta wspólnota zajęła II miejsce w kategorii scholi młodzieżowych z mniejszych parafii (I nagrody nie przyznano)[178]. Pod koniec lat 90. powstała schola dziecięca, która zaczęła śpiewać głównie na Mszach świętych dla dzieci.

Od roku 1999 formacją oraz śpiewem dziewcząt i chłopców zajmuje się Dorota Koroś. Schola przygotowuje śpiew do liturgii Mszy świętej w kościele lub na inne uroczystości poza parafią (prymicje, śluby itp.). W okresie świąt Bożego Narodzenia członkowie scholi biorą udział w przygotowaniu konkursu kolęd i pastorałek oraz wystawianiu jasełek[179].

Od roku 2004 w parafii istnieją dwie schole: młodzieżowa i dziecięca. Młodzieżowa skupia w swych szeregach młodzież z klas gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, dziecięca to uczniowie ze szkół podstawowych.

Prawie każdego roku scholanki przygotowują się i biorą udział w Diecezjalnych Festiwalach Piosenki Religijnej. W roku 2006 schola młodzieżowa pod kierunkiem Malwiny Terciak zajęła I miejsce na szczeblu diecezjalnym. Finał odbył się w Bielsku Podlaskim. Nagrodą była gitara, która na pewno jeszcze bardziej przyczyni się do rozwoju młodych talentów z parafii.

KATOLICKI KLUB SPORTOWY „OLIMPIA PROSTYŃ”

W listopadzie 2003 roku, staraniem ks. Krzysztofa Maksimiuka, został powołany Katolicki Klub Sportowy „Olimpia Prostyń”[180]. Klub został zarejestrowany w ewidencji Starostwa Powiatowego w Ostrowi Mazowieckiej. Prezesem wybrano Andrzeja Korosia. Głównym założeniem klubu jest wychowanie

177 APP, Życiorys ks. Jakuba Buczyńskiego.

178 Ks. P. Anusiewicz, *Śpiewajmy Panu – V Festiwal Piosenki Religijnej, Bielsk Podlaski '97*, „Niedziela Podlaska”, 44(149)/1997, s. II-III.

179 *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska”, 3(370)/2002, s. IV.

180 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 16 X 2003.

przez sport. Młodzież regularnie uczestniczy w diecezjalnej lidze piłki nożnej – w sezonie 2003/04 zajęto trzecie miejsce w Diecezji Drohiczyńskiej. Młodymi zawodnikami opiekują się nauczyciele wychowania fizycznego ze szkoły w Kiełczewie i Prostyni. W okresie wakacji, wyróżniający się zawodnicy uczestniczą w obozach sportowych. W 2004 roku uczestniczyli w obozie zorganizowanym w Ełku, zaś rok później w Londynie. W planach władz Klubu jest powołanie kolejnych sekcji sportowych[181]. O jego sukcesach w jednym z ogłoszeń parafialnych ks. Krzysztof Maksimiuk napisał z nieukrywaną radością: „*Nasi chłopcy (z kl. III i IV) [...] w Perlejewie zajęli I miejsce na osiem drużyn*”[182].

Podsumowanie

Bractwa, Stowarzyszenia, Ruchy oraz różnego rodzaju organizacje katolickie odgrywały i odgrywają nadal bardzo istotną rolę w życiu sanktuarium i parafii prostyńskiej. Z jednej strony przyczyniają się do duchowej formacji członków, z drugiej zaś, mają istotny wymiar kulturotwórczy.

Jak widać, na podstawie dokumentów archiwalnych, już od 1586 roku pierwsze bractwa cieszyły się dużym zaufaniem wiernych, którzy chętnie wstępowali w ich szeregi. W przypadku sanktuarium prostyńskiego członkami organizacji religijnych byli nie tylko parafianie, ale także pielgrzymi z całej Polski.

Po Soborze Watykańskim II powstały nowe ruchy i stowarzyszenia. Ich członkowie, najczęściej młodzi ludzie, bardzo aktywnie zaczęli się angażować w życie parafii, szczególnie na polu liturgicznym. Obecnie trudno byłoby sobie wyobrazić sanktuarium prostyńskiego bez tychże wspólnot.

---

181 Por. D. Koroś, *W trosce o radość i uśmiech dzieci. Zimowy Dzień Radości w Prostyni*, „Niedziela Podlaska”, 9(584)/2006, s. I.

182 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004), ogłoszenie z 20 VI 2004.

Mecz parafian prostyńskich i gości z drużyną księży i kleryków diecezji drohiczyńskiej
Fot. APP

Diecezjalny Turniej Piłki Nożnej, 29 I 2005 r.
Fot. APP

KARTA WPISOWA

№ 8

Zaświadczam, że Helena (imię)

Rytel (nazwisko)

z Rytel (miejscowość)

należy do Stow. Żywego Różańca

w parafji Prostyńskiej

jako członkini (członek, zelator, nadzelator)

Unja Ż. R. № 8

Kółko №

Du. 19 XI 1932 r.

Ks. Dyr. U.Ż.R. w par.

Ks.

Ks. Fr. Nowakowski.

ŻYWY RÓŻANIEC

Główny skład:
u autora w Ciechocinku.
1931.

Karta wpisowa do Żywego Różańca Heleny Rytel z Rytel Święckich, z dnia 19 XI 1932 r. Źródło: zb. pryw., Wanda i Marian Rytel-Andrianikowie.

Członkowie Sodalicji Mariańskiej przy kościele św. Wincentego Pallotiego w Warszawie (ul. Skaryszewska 12) – 1946 r.
W tym gronie są też parafianie prostyńscy.
Fot. APP

Oazowy Dzień Wspólnoty dekanatu węgrowskiego, Prostyń 1988 r.
Fot. APP

Parafianie prostyńscy na Dniu Misyjnym, Węgrów 2003 r. Fot. APP

Pierwsi członkowie Białej Armii w Prostyni z proboszczem ks. Krzysztofem Maksimiukiem
Fot. APP

Schola parafialna w Prostyni
Fot. APP

Rozdział VII

LUDNOŚĆ

Parafia Prostyń położona nad Bugiem, na pograniczu Podlasia i Mazowsza, stanowiła przystań dla osadnictwa mazowieckiego. Docierały tu także wpływy ze wschodu. Dlatego prostyńska parafia jest swoistą mozaiką kultur i tradycji.

TERYTORIUM PARAFII

Po wzniesieniu w 1344 roku pierwszego kościoła w Prostyni, uczęszczali do niego mieszkańcy okolicznych wiosek. Kiedy w 1511 roku erygowano parafię, w jej skład weszły miejscowości: Prostyń, Wólka Raszewska, Kiełczewo, Rytele Święckie, Maleszewo, Izdby, Treblinka, Złotki oraz Świeykowo[1]. W ciągu wieków terytorium parafii ulegało pewnym zmianom.

Spory toczyły się o Maleszewę. Chociaż wioska *de iure* należała do parafii Prostyń, to *de facto* mieszkańcy oddawali dziesięcinę do Kosowa. Świadczyło to o ich poczuciu przynależności do parafii kosowskiej, do której pierwotnie należeli. W 1713 roku nastąpiła umowa między proboszczem kosowskim a prostyńskim, że Maleszewa ma należeć do Prostyni[2]. Po śmierci tych księży

[1] ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1.

[2] APP, Akta najdawniejsze..., Dekret Konsystorza Janowskiego... [Umowa między proboszczem kosowskim a prostyńskim – 1713], nr 11.

umowa nie była respektowana[3]. Nie pomogły starania późniejszych proboszczów[4]. Interesujące jest jednak to, że mieszkańcy Maleszewy od wieków uroczyście obchodzą odpust Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, jako ich parafialny.

Również sytuacja Złotek była złożona. Wynikało to stąd, że jedna część wioski została włączona do parafii Prostyń, a druga część pozostała w parafii kosowskiej[5]. Jurydycznie uznawano jednak całą wioskę Złotki za należącą do Kosowa[6], choć wierni tej miejscowości zasadniczo uczęszczali do kościoła prostyńskiego, o czym świadczy księga chrztów z pierwszej połowy XVII wieku[7]. W 1645 roku ks. Tomasz Ochłowski dochodził praw parafii prostyńskiej do połowy Złotek, jednak problem przynależności nie został rozwiązany i w dalszym ciągu były na tym tle nieporozumienia[8]. Spór o przynależność parafialną Złotek rozstrzygnął w 1835 roku wikariusz generalny diecezji podlaskiej ks. Teodor Majewski. Podczas wizytacji kanonicznej wierni tej miejscowości zwrócili się do niego z prośbą o przyłączenie ich wioski do parafii Prostyń. Motywując swą prośbę podali, że do Prostyni mają znacznie bliżej niż do Kosowa i w związku z tym mogliby częściej przystępować do sakramentów świętych. Wizytator uwzględnił prośbę i dokonał inkorporacji całej wioski do parafii prostyńskiej[9].

Od początku istnienia wioski Orzełek wielu jej mieszkańców uczęszczało do kościoła prostyńskiego. W XVI wieku nie znalazła się ona jednak w granicach parafii Prostyń, ponieważ, tak jak Sadowne, należała do dóbr kolegiaty warszawskiej i znajdowała się już na Mazowszu[10]. Cały czas jednak był kontakt

---

3 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 180v.

4 AAL, Rep. 60/X/29, Akta ks. Pawła Lange Plebana Prostyńskiego przeciwko Franciszkowi Domaszewskiemu, rządcy wsi Nowej Maleszewy, o samowolę i gwałty – 1812.

5 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; ADS, D-133, Villa Kosowo... – 1737, s. 113; ADS, D-138, Descriptio Status Ecclesiae Parochialis et Beneficiis Kosoviensis – 1791, s. 2.

6 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Anno Domini Millesimo Septingentesimo Octogesimo Quarto Die vero Marcurii vigesima septima Mansis Octobris Janoviae, sygn. 1109; ADS, D-153, [Akta dotyczące parafii Kosów], s. 193-193v; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 31; A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny. Strukłura własności ziemskiej w województwie podlaskim w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1998, s. 106.

7 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 16, 23, 37, 100-106.

8 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 180; ADD, APKosów, III/I, Inwentarz Kościoła w Kosowie – 1810.

9 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 76v: „[...] Potestate Nobis haec in parte ab Excellentissmo Loci Ordinario tributa tam Nobiles quam Villanos incolas villae Złotki a Parochia Kossoviensi separamus eosque Parochia Prostinensi incorporamus, invisceramus [...]"; to samo w: ADS, D-146 I, Decretum Reformationis pro Ecclesia Parochialis Prostinensi... – 1835, s. 77.

10 Por. APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 31.

między parafią Prostyń a Orzełkiem. W XVII wieku notowane były w Prostyni chrzty z Orzełka, a w XIX wieku mieszkańcy tej wioski zapisywali się w sanktuarium prostyńskim do bractw i stowarzyszeń katolickich[11]. W sierpniu 1884 roku zwrócili się oni do biskupa diecezji lubelskiej, ks. Kazimierza Józefa Wnorowskiego, z prośbą o przyłączenie ich wioski do parafii Prostyń. W liście podali cztery powody, dla których chcą tej zmiany. Przede wszystkim dlatego, że do Prostyni jest o wiele bliżej niż do Sadownego. Ponadto linia kolejowa Warszawa–Petersburg utrudnia przejazd np. „*Księdza z Panem Bogiem, gdy w nocy trzeba czekać na pochyłym przejeździe*". Piszący podanie kierowali się też troską o dzieci, które mogłyby częściej uczestniczyć w naukach katechizmowych wykładanych po Mszach świętych niedzielnych. Jako ostatni argument podano fakt, że Orzełek został odłączony od gminy Sadowne, a przyłączony do gminy Prostyń, skąd trzeba przewozić w razie potrzeby niektóre dokumenty[12]. W październiku 1884 roku biskup wyznaczył dziekana węgrowskiego do dokładnego zbadania sprawy. Po jej rozpatrzeniu, dnia 14 IX 1885 roku wieś Orzełek została przyłączona do parafii Prostyń[13].

W 1902 roku ks. bp Franciszek Jaczewski został poproszony przez mieszkańców kolonii Maliszewy Nowej, zwanej Kwestyją, o przeniesienie ich wioski z parafii Kosów do Prostyni. Na granicę parafii przybył dziekan węgrowski ks. Ludwik Broniszewski, aby rozpatrzyć sprawę w obecności proboszczów z Kosowa i Prostyni. Po jego relacji złożonej do kurii, biskup lubelski, dekretem z dnia 23 VII 1902 roku, przyłączył Kwestyję do parafii prostyńskiej[14]. Współcześnie ta miejscowość już nie istnieje, na jej miejscu pozostał krzyż na murowanej podstawie.

W kwietniu 1946 roku mieszkańcy Bojar, należący do parafii Kosów, wystąpili z prośbą do ks. bp. Ignacego Świrskiego o włączenie ich wioski do parafii Prostyń. W podaniu wymienili następujące powody: „*1. Odległość z Bojar do Kosowa wynosi około 12 km a do Prostyni 6 km, przy czym droga do Prostyni jest znacznie lepsza i wygodniejsza. 2. Dzieci nasze na naukę przygotowującą do pierwszej Spowiedzi i Komunii Świętej uczęszczają zawsze*

---

11 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 18; APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903.

12 AAL, Rep. 60/I/B, 142, Akta dotyczące terytorialnego rozgraniczenia parafii w diecezji lubelskiej, [brak paginacji], List mieszkańców Orzełka z prośbą o przyłączenie ich wioski do parafii Prostyń.

13 Tamże, Dekret zmieniający terytorium parafii Prostyń; por. APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 65.

14 AAL, Rep. 60/I/144, Akta Konsystorza Jeneralnego Dyecezji Lubelskiej, O terytoriach 1896–1905, Dekret ks. bp. Franciszka Jaczewskiego nr 174/1902, Lublin 23 VII [5 VIII] 1902.

do Prostyni. 3. Dzieci nasze uczęszczają do szkoły powszechnej w Rytelach Święckich, dokąd na naukę religii dojeżdża ksiądz z Prostyni. 4. Doroczną Spowiedź tutejsza ludność odbywa prawie wyłącznie w Prostyni. 5. Jeżeli chodzi o zaopatrywanie chorych ostatnimi Sakramentami, to ze względu na dużą odległość i złą drogę do Kosowa, udajemy się zawsze do parafii Prostyń"[15]. Ksiądz biskup zlecił, by sprawę zbadał dziekan węgrowski, który przybył do wioski i zarządził głosowanie. Sześćdziesiąt siedem osób opowiedziało się wówczas za przejściem z parafii Kosów Lacki do Prostyni, trzy osoby wyraziły chęć pozostania, a dziesięć osób było nieobecnych[16]. W takiej sytuacji 13 VII 1946 roku ks. bp Ignacy Świrski wydał dekret, mocą którego z dniem 1 VIII 1946 roku Bojary zostały odłączone od parafii kosowskiej, a przyłączone do prostyńskiej[17].

Kolejna zmiana terytorium parafii prostyńskiej nastąpiła w 1955 roku. Dwie rodziny: Kanciałów i Delugów (mieszkańcy kolonii Wólka Okrąglik), zwróciły się z prośbą do ordynariusza siedleckiego o przyłączenie ich do parafii Kosów Lacki z uwagi na bliskość świątyni. Dekretem z 16 VI 1955 roku ks. bp Ignacy Świrski spełnił ich prośbę[18].

W ten sposób ukształtowały się granice obecnej parafii, która obejmuje około 620 km kwadratowych, a należą do niej wioski: Bojary, Boreczek k. Treblinki, Boreczek k. Rytel Święckich, Grądy, Kiełczew, Majdan Kiełczewski, Orzełek, Poniatowo, Prostyń, Rytele Święckie, Treblinka, Wólka Dolna, Wólka Okrąglik, Złotki, Kolonia Złotki[19].

MIESZKAŃCY PARAFII

Z punktu widzenia etnicznego ludność parafii stanowili zasadniczo Polacy przybyli z Mazowsza. Niemniej jednak są przypuszczenia, że niektórzy osadnicy Treblinki, którzy przybyli tu na przełomie XV i XVI wieku, mają korzenie na Rusi Kijowskiej[20]. Ponadto Bojary – jak sama nazwa wskazuje – to szlachta

15 ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa – List mieszkańców Bojar do Księdza Biskupa Diecezji Podlaskiej, Bojary 23 IV 1946.

16 Tamże, Lista głosujących.

17 Tamże, Dekret ks. bp. I. Świrskiego nr 4714/1946, Siedlce 13 VII 1946; ten sam dokument znajduje się w: ADD, APWęgr, VII/A/Ex/11, Dekret ks. bp. I. Świrskiego nr 4714/1946, Siedlce 13 VII 1946.

18 ADD, APProst, III/Q/1, Dekret ks. bp. I. Świrskiego nr 1018/1955, Siedlce 16 VI 1955.

19 ADD, Ankiety statystyczne od 1990, Ankieta z 1992; *Rocznik Diecezji Drohiczyńskiej... – 1999*, s. 231.

20 A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. III, s. 226-227.

wschodniego pochodzenia. Tereny te zamieszkiwali również Żydzi, którzy pod koniec XVI wieku sprowadzali się do różnych wiosek, gdzie najczęściej zajmowali się handlem.

Statystykę ludności na przestrzeni XVIII–XX wieku przedstawia poniższa tabela:

14 Mieszkańcy poszczególnych wiosek parafii Prostyń

Miejscowość	1745 r. Liczba osób	1827 r. Liczba domów / osób	1924 r. Liczba domów / Pl.* / Ż.**	1995 r. Liczba osób	2004 r. Liczba osób
Bojary	nie istn.	2 / 34	23 / 132 / 0	96	91
Grądy	nie istn.	nie istn.	46 / 232 / 7	273	256
Kiełczew	58	30 / 354	116 / 660 / 20	724	741
Majdan Kiełczewski	nie istn.	6 / 52	–	63	41
Orzełek	–	14 / 94	53 / 292 / 0	306	260
Kutaski--Poniatowo	37	18 / 151	43 / 242 / 11	210	208
Prostyń	38	28 / 221	102 / 669 / 136	859	825
Rytele Święckie	205	55 / 384	79 / 468 / 32	340	350
Treblinka	29	18 / 133	47 / 276 / 0	284	275
Wólka Dolna	nie istn.	1 / 10	15 / 86 / 0	88	79
Wólka Okrąglik	100	19 / 163	55 / 354 / 0	303	342
Złotki	–	14 / 107	91 / 468 / 72	384	314
Razem	467	205 / 1703	670 / 3879 / 271	3930	3782

* Pl. – Polacy; ** Ż. – Żydzi

Źródło: ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360. Oprócz Polaków na terenie parafii znajdowały się także 22 osoby pochodzenia żydowskiego; *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności*, t. I-II, Warszawa 1827. Boreczek k. Rytel Święckich występował razem z tą wioską podobnie jak Boreczek k. Treblinki z Treblinką. W 1827 r. występował Majdan Okrąglik, co przekształciło się w Wólkę Dolną; *Słorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*, t. IV, województwo lubelskie, Warszawa 1924. Chmielnik, Nakło, Emilianów spisano razem z miejscowością Grądy (Kutaski-Grądy). Łęg spisano z Prostynią; APP, Kronika, s. 77. UGK, Statystyka ludności, 31 XII 1995, 31 XII 2004; UGM, Statystyka z ludności, 31 XII 1995, 31 XII 2004; UGS, Statystyka ludności, 31 XII 1995, 31 XII 2004.

Mieszkańcy Prostyni oraz okolicznych miejscowości od wieków są zasadniczo wyznania rzymskokatolickiego. Wyjątek stanowili Żydzi, wyznający religię mojżeszową[21]. W drugiej połowie dziewiętnastego stulecia liczba Żydów wzrosła do ponad dwustu osób. Zawsze jednak stanowili mniejszość w parafii liczącej około cztery tysiące wiernych[22]. Mieli swą niewielką szkołę połączoną z bożnicą – miejscem modlitwy[23]. Przykładem ich asymilacji w środowisku jest fakt, że kiedy biskupi przybywali do parafii, wraz z ludnością katolicką witały ich z szacunkiem także osoby wyznania mojżeszowego. Podczas II wojny światowej niemalże wszyscy Żydzi z okolicy zginęli w obozie w Treblince. Od tego czasu na terenie parafii nie mieszkają osoby wyznania mojżeszowego. Poza tym w dziejach parafii od XIX wieku było kilka osób prawosławnych i protestantów[24]. Po II wojnie światowej na teren parafii Prostyń przybywali świadkowie Jehowy. Początkowo nie zdobywali posłuchu. Po pewnym jednak czasie niektórzy zdecydowali się wstąpić w ich szeregi. W 1995 roku czternaście osób deklarowało się jako świadkowie Jehowy[25].

Poza osobami należącymi do wspomnianych wspólnot religijnych, pozostali mieszkańcy wiosek należących do parafii Prostyń to katolicy. Charakterystykę ich religijności zanotował jeden z dziekanów w protokole wizytacyjnym: „*parafianie prostyńscy są dobrymi katolikami: w dni świąteczne tłumnie uczestniczą w nabożeństwach kościelnych, licznie przystępują do Sakramentów Św.*”[26]. Chociaż słowa te zostały zapisane w 1938 roku, można je odnieść także do czasów współczesnych.

Na terenie parafii Prostyń było kilka rodów mających znaczne posiadłości ziemskie. Do połowy XV wieku włości w Świejkach, Prostyni i Treblince mieli Świejkowie. Po nich przejęli te ziemie Prostyńscy. W XVI wieku niektórzy ze Świejków opuścili swe gniazdo rodowe i przenieśli się do Ciechanowca, inni weszli w koligacje rodzinne z Prostyńskimi. Na początku XVI wieku przyszli na te ziemie Suchodolscy i osiedli w Kiełczewie, mając jednocześnie swe włości

---

21 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25.

22 *Ordo Officii Divini... – 1858*, s. 44; *Ordo Officii Divini... – 1863*, s. 57; *Ordo Officii Divini... – 1873*, s. 100.

23 MBW, B. Mikołajczyk, Rządowe szkolnictwo elementarne w powiecie węgrowskim, w latach 1867–1912, magisterium, Akademia Podlaska, Siedlce 1988, s. 79. Wzmianka o istnieniu chederu w Prostyni w 1906 r.

24 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919, s. 87v; APP, Akta najdawniejsze..., nr 93; ADD, ADzW/21, Dane statystyczne – 1907; A. Kołodziejczyk, *Ludność, urzędy i władze powiatu węgrowskiego w latach 1918–1939*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 241, 244.

25 APP, Kronika, s. 77.

26 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 8 X 1938, s. 17v.

w Kutaskach, Wólce Okrąglik, Treblince, Złotkach, a także w Prostyni[27]. Po potopie szwedzkim Prostyńscy opuścili rodzinne ziemie. Część rodziny wywędrowała do Birczy (Biercza) k. Przemyśla, a inni ruszyli na północ. Do początku XIX wieku pozostali tu Suchodolscy. Przez koligacje rodzinne ich włości stały się własnością Szremerów, Łagiewnickich, a później Mikutowiczów. Prostyńscy i Suchodolscy – to dwa główne rody osiadłe na terenie parafii. Oprócz nich uprawiała tu swe ziemie także drobna szlachta. Miejscowości należące do parafii były szlachecko-włościańskie, ze znaczną przewagą włościan, czego przykładem są takie miejscowości jak: Kiełczew, Orzełek, Kutaski (Poniatowo), Prostyń, Treblinka oraz Wólka Okrąglik. Wioski typowo szlacheckie to Bojary, Rytele Święckie i Złotki.

Krótką charakterystykę parafii prostyńsko-ceranowskiej w XVI wieku (ówczesna jednostka administracji państwowej) daje Aleksander Jabłonowski: „*Otóż najprzód nad samym Bugiem, poczynając od rębu u jego brzegu granicznego z ziemią nurską, pomiędzy miast. Brokiem a Małkinią, leżącemi po prawej stronie tej rzeki, rozciąga się poprzez dolny bieg dopływów jej drobnych, idąc w górę, mianowicie: Trzeblinki, Czarnej Strugi i Chudziny, aż ku Ceranowu, parafia Ceranowo-Prostyńska, ogarniająca osad wiejskich 14, uprawiających (1580 r.) włók ziemskich 40,5 oraz osiadłych 46,5. Zatem okolica to bardziej drobnoszlachecka, w której jednak przeważa nieco uprawa kmieca (osiadłych). Z pomiędzy szlachty – gniazda tu: Prostyńskich, Świejkowskich, Dłuskich, Rytelów*”[28].

Kiedy analizuje się statystyki międzynarodowe, widać, że odsetek szlachty w krajach europejskich wynosił około 1% (np. Francja). W Polsce było zupełnie inaczej. Na mapie Europy Rzeczpospolita Obojga Narodów była postrzegana jako swoiste zagłębie szlacheckie. Najwięcej było tzw. drobnej szlachty na Podlasiu i na Mazowszu[29]. Szlachta na tych ziemiach stanowiła prawie połowę mieszkańców. W poszczególnych wioskach, np. w Boguszach (par. Perlejewo) czy Grzymałach (par. Skibniew), nie zanotowano w ogóle włościan[30]. Szlachta podlaska pod względem majątkowym niewiele się różniła od włościan. Główną różnicą był brak obowiązku pracy u dziedzica. Włościanie zaś w XVI wieku

---

27 Ks. P. Rytel-Andrianik, *Przyczynki do dziejów rodziny Suchodolskich z parafii Prostyń*, [w:] *Źródła do dziejów regionu...*, s. 169-178.

28 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 150.

29 T. Jaszczołt, Ł. Lubicz-Łapiński, *Drobna szlachta województwa Podlaskiego (II). Ziemie drohicka i mielnicka*, „Verbum Nobile”, 16/2007, s. 32-40; T. Jaszczołt, zb. pryw., Szlachta ziemi drohickiej w XV i pocz. XVI w. Zagadnienia społeczne, gospodarcze i genealogiczne, praca doktorska, UwB, Białystok 2010 [w przyg. do druku].

30 A. Laszuk, *Ludność województwa podlaskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1999, s. 43-47.

byli zobowiązani do odpracowania u niego pięćdziesięciu dwóch dni w roku (pod koniec tegoż wieku liczba dni znacznie się zwiększyła)[31].

Z czasem drobną szlachtę na tych ziemiach stanowili po prostu rolnicy cieszący się wolnością osobistą i posiadający małe zagony ziemi. Włościanie natomiast pracowali we dworze lub na ziemi należącej do kogoś innego. Łukasz Gołębiowski na początku XIX wieku pisał, że szlachta zaściankowa władała kiedyś szablą, a teraz ziemię orze. Ongiś najzamożniejsi w województwie mówili do nich: „*panie bracie*", a oni sami o sobie powiadali z dumą: „*szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie*"[32]. W rzeczywistości jednak nie było zasadniczych różnic między ich stylem życia a życiem włościan. Uprawiali tę samą ziemię, spotykali się w życiu codziennym, na odpustach, czy innych uroczystościach. Gdy czasem jakiś sarmata podlaski ukazywał swą wyższość, szybko „*sprowadzano go na ziemię*" humorystycznymi powiedzeniami typu: „*Gdy się pies na której z fortun położy, to ogona już na niej nie zmieści i na sąsiednim terytorium trzymać musi*"; „*Szlachcic podlaski ma laski, piaski i karaski*"; „*Fortun sześć a nie ma co jeść*"; „*Choć mam fortunę nie szeroką, ale długą, wysoką i głęboką*". Ostatnie z przysłów komentowano: „*Fortuna szlachcica podlaskiego długa jak bicz, szeroka jak nóż, a głęboka aż do środka ziemi*". Na co odcinali się niektórzy: „*Choć nie umiem czytać, ani pisać, ale królem mogę zostać*". Ripostą na to były niejednokrotnie słowa: „*Choć łata na łacie, kłaniam, Panie bracie*"[33]. Te i inne stwierdzenia weszły do folkloru wiejskiego i świadczą o poczuciu humoru i pomysłowości mieszkańców. Do legendy już przeszedł rzekomy list szaraczkowego szlachcica do Ojca Świętego: „*Mnie wielce miłościwy Ojcze – [miał pisać sarmata mazowiecki] – nie piszem do was Bracie, bo nie wiem, czyście szlachcic, czyli nie, boście nie z naszej ziemi*"[34]. Znawca kultury podlaskiej, Tadeusz Krawczak, wyróżnił niektóre przywary i zalety charakteryzujące szlachtę Podlasia. Do nich należą: pewność siebie, buta wobec mieszczan i włościan, czasem zarozumiałość, zaś pozytywne cechy to: religijność, kultywowanie życia towarzyskiego, pielęgnacja tradycji rodzinnych, miłość do ziemi[35].

Na temat każdej z wiosek parafii Prostyń można byłoby napisać odrębną monografię, ponieważ zachowały się liczne dokumenty z nimi związane. W tym miejscu zostanie przedstawiony jedynie zarys ich dziejów, ze szczególnym uwzględnieniem XVI wieku, kiedy to miały miejsce objawienia św. Anny w Prostyni.

---

31 I. T. Baranowski, *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej...*, s. 67.

32 Ł. Gołębiowski, *Lud Polski – jego zwyczaje, zabobony*, Warszawa 1830, s. 131nn.

33 T. Krawczak, *W szlacheckim zaścianku...*, s. 252.

34 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 158.

35 Tamże, s. 254.

Część wiosek była pod wpływem Mazowsza, a część pod wpływem Podlasia, i dlatego osadnictwo w Prostyni jest inne niż w Kiełczewie, a w Treblince inne niż w Rytelach. Chociaż wioski leżą blisko siebie, mają swoją specyfikę. Aby lepiej zrozumieć dzieje parafii, warto poznać losy mieszkańców poszczególnych wiosek. Oni to przez wieki modlili się w prostyńskich kościołach, uposażali je, byli świadkami uzdrowień, wstępowali do bractw i stowarzyszeń religijnych.

Bojary

Nazwa wsi pochodzi od statusu społecznego pierwszych mieszkańców. W XV wieku w Rosji bojar zajmował najwyższe stanowisko przy dworze. Ci, którzy mieli ten szlachecki tytuł, mogli uczestniczyć w bojarskim parlamencie (Dumie). W X wieku znamienici ludzie na Rusi nazywani byli bojarami[36]. W XI–XIV wieku bojarzy stanowili najwyższą warstwę społeczną na Rusi. W miarę jednak rozdrobnienia feudalnego, ich majątki bardzo się zmniejszyły. W XV wieku władycy litewscy, chcąc umocnić swą władzę na ziemiach „ciążących" do Mazowsza, obsadzali pod grodami i przy granicy swych bojarów zobowiązanych do służby wojskowej[37]. Kosów w tym czasie podlegał władzy litewskiej[38]. Dlatego zapewne właśnie wtedy przybywali na te tereny pierwsi bojarzy. Potwierdza to zróżnicowanie etniczne Kosowa, który dzielił się na Lacki i Ruski. W XVI wieku nastąpiło zubożenie bojarów i wytworzyła się grupa tzw. bojarów putnych. Zachowali oni wolność osobistą i byli zwolnieni od pańszczyzny. Do ich obowiązków należała „*służba listów*", polegająca na przewożeniu wiadomości, z którymi „*ich poszle starostu*". Później to zadanie przeszło na niższe warstwy, a bojarzy mieli pełnić służbę wojskową. Z upływem lat wiele ich gniazd straciło swe przywileje i wielu z ich grona zmuszano do odrabiania pańszczyzny. Były jednak i takie gniazda, którym udało się utrzymać swe prawa i dlatego mogły zamienić się w zaścianki szlacheckie[39]. Z tego powodu w dokumentach figurują

---

36 *Encyklopediczeskij Słowar*, red. I. E. Andrelewskij, t. IV, S-Peterburg 1891, s. 518-521.

37 J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej białostocczyzny*, „Acta Baltico – Slavica", XI/1977, s. 17.

38 *Miasta Polski w Tysiącleciu*, t. II, Wrocław i in. 1967, s. 476, [s. v.] Kosów Lacki. W 1417 r. książę Witold nadał tę miejscowość Marcinowi Ciołkowi, kanonikowi kolegiaty pułtuskiej, co przyczyniło się do powstania parafii w 1425 r.

39 I. Rychlikowa, *Deklasacja drobnej szlachty polskiej w Cesarstwie Rosyjskim. Spór o „Pułapkę na szlachtę" Daniela Beauvois*, „Przegląd Historyczny", t. LXXIX, Warszawa 1988, s. 128-129. Na przełomie XVIII i XIX w. Bojarzy często byli pozbawiani swych praw i przywilejów szlacheckich. Przykładem tego są wydarzenia, które miały miejsce w Kossowie, w powiecie słonimskim. Na terenie II i III zaboru rosyjskiego wprowadzono prawo o podatku od duszy, tzw. poduszne oraz powinność służby wojskowej dla szlachty bezrolnej i czynszowej. Ci, którzy byli spisani w tzw. skazkach, mieli płacić podatek przez 25 lat. Bojarowie nie dali się spisać. Za takie przestępstwa wywożono na Syberię. Oni jednak dowiedli swego szlacheckiego pochodzenia wobec Zamoyskich i Czartoryskich. Nie pojechali na Syberię, →

czasem jako „*nobiles bojari*". W tym rejonie przykładem nobilitacji są bojarzy putni z Seroczyna k. Sterdyni, którzy otrzymali od księcia Witolda przywileje, jakimi cieszyła się szlachta podlaska[40]. Ponadto pozycję bojarów litewskich wyznania katolickiego umocniła unia horodelska z 1413 roku. Zostali wtedy przyjęci do polskich herbów i mieli te same prawa[41]. Część ludności bojarskiej, która była obrządku wschodniego, w 1596 roku przyjęła Unię Brzeską, tym samym jednocząc się ze Stolicą Apostolską. W tym regionie właśnie bojarowie są protoplastami unitów podlaskich. Z punktu widzenia etnicznego w XVII wieku ulegli oni spolszczeniu[42].

Powstanie miejscowości

Na podstawie dokumentów archiwalnych można byłoby przypuszczać, iż wioska Bojary ma swe początki już w połowie XV wieku. Otóż w 1464 roku w księdze sądowej drohickiej znajduje się zapis, iż Piotr Kurowicki poręczył za braci z Ryteli: Dominika, Andrzeja, Stanisława i Szczepana, że nie będą Oniszymowi i Kostce, dannikom królewskim, przeszkadzać w oddawaniu danin książęcych z lasów należących do tychże Ryteli. Chodziło w tym przypadku o daniny z miodu i wosku z barci, które znajdowały się w lasach prywatnych. Drzewa bartne nie były bowiem własnością tego do kogo las należał, ale stanowiły własność króla i na dwór królewski była oddawana danina przez tzw. danników. Często się wówczas zdarzało, że właściciele lasów nie respektowali tego prawa i stąd wynikały liczne spory.

Inny interesujący zapis pochodzi z 1503 roku, kiedy to Michał z Ryteli zastawił dwie włóki ze swego działu Mikołajowi Oniszymowiczowi z Ryteli (czyli synowi Oniszyma, zapewne tego, o którym była mowa w dokumencie z 1464 roku). Biorąc pod uwagę fakt, że – Oniszym, Onichim, Onisiej to typowe imię starosłowiańskie często używane w języku starocerkiewnym przez prawosławnych – można przypuszczać, iż ci dwaj: Oniszym i jego syn Mikołaj, byli bojarami ruskimi, którzy osiedlili się na części gruntów Ryteli i stąd dawali daniny do grodu, tudzież strzegli barci. To zapewne od nich przyjęła się nazwa Bojary. Ich mała osada mogła zniknąć na pewien czas, gdyż od XVI

← ale za nieposłuszeństwo zabrano im domy i budynki gospodarcze. Wtedy szukali mieszkań w okolicy. Kosów Lacki znajdował się, podobnie jak Kossów z pow. słonimskiego, w zaborze rosyjskim. Być może trudności prawne z tego okresu, mające na celu ograniczenie przywilejów tej warstwy społecznej, spowodowały opuszczenie Kosowa Lackiego lub Ruskiego i założenie wioski Bojary.

40 I. T. Baranowski, *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej...*, s. 48nn.

41 W. Tatarczyk, *Opowieść historyczna o Podlasiu*, cz. I, Hajnówka 1999, s. 20-21, 49-51.

42 M. Biernacka, *Wsie drobnoszlacheckie...*, s. 55-56; por. A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 95, 99.

do XVIII wieku nie napotyka się na jakikolwiek jej ślad w źródłach archiwalnych, poznanych do tej pory. Jednakże sama nazwa Bojary, jako np. nazwa terenu czy lasu, mogła funkcjonować w świadomości mieszkańców okolicznych wiosek i przetrwać przez długi czas[43].

Gdy w drugiej połowie XVIII wieku przybyli na te tereny osadnicy, objęli w posiadanie ziemie zwane od wieków Bojarami. Trudno byłoby bowiem przypuszczać, aby w XVIII wieku istniało jeszcze osadnictwo typowo bojarskie na tych terenach, ponieważ bojarzy o wiele wcześniej zasymilowali się z polską ludnością. Widać na tym przykładzie, jak nazwa może czasem mieć archaiczną genezę topograficzną przechowywaną przez pokolenia.

Wiele światła na XVIII-wieczne początki Bojar dają nam dokumenty parafii Kosów Lacki (w prostyńskich archiwaliach wioska pojawia się dopiero w połowie XIX wieku). Inwentarze kościoła kosowskiego z 1737 roku, wymieniając wioski należące do parafii, nie wspominają o Bojarach[44]. W inwentarzu zaś z 1791 roku występuje „Bojarska Wólka"[45]. Skoro zaś była to „Wólka", to znaczy, że była wolna od podatków, a takie prawo przysługiwało na określony czas tym, którzy zakładali osadę.

Być może XVIII-wieczni osadnicy byli z okolic Kosowa (może Kosowa Ruskiego). Ich pochodzenie tłumaczyłoby przynależność wioski do parafii kosowskiej, chociaż bliżej im było do kościoła w Prostyni.

Interesujący jest fakt, iż w inwentarzu parafii Kosów z 1810 roku Bojary nie są wymieniane jako jedna z wiosek, która płaciła dziesięcinę[46]. Występuje ona jednak w dokumentach wizytacji kanonicznej z 1835 roku[47]. Mimo licznych związków z Kosowem, dość często mieszkańcy Bojar przystępowali do sakramentów świętych w bliższym kościele prostyńskim[48].

W ciągu ponad stu lat istnienia miejscowości, znacznie się ona rozwinęła. W 1827 roku były tu dwa domy, w których mieszkały trzydzieści cztery osoby, zaś w 1924 roku w wiosce były już dwadzieścia trzy domy i stu trzydziestu dwóch mieszkańców[49].

---

43 Por. APP, Oświadczenie Kazimierza Siwka.

44 ADS, D-133, Villa Kosowo... – 1737, s. 113.

45 ADS, D-138, Descriptio Status Ecclesiae Parochialis et Beneficiis Kosoviensis... – 1791, s. 2.

46 ADD, APKos, III/I/, Inwentarz Kościoła w Kosowie, 1810.

47 ADD, APKos, III/Q, Akta Parafii Kosów Lacki, 1857–1978. Inwentarz Kościoła w Kosowie z 1869 r. wspomina dokument wizytacji kanonicznej z 1835 r.

48 APP, Akta ochrzczonych 1852–1864, s. 76. Chrzest z rodziny Kruków.

49 *Bojary*, [w:] *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności*, t. I-II, Warszawa 1827; *Bojary*, [w:] *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*, t. IV, województwo lubelskie, Warszawa 1924.

W 1946 roku mieszkańcy Bojar wystąpili z prośbą do ks. bp. Ignacego Świrskiego o włączenie ich wioski do parafii Prostyń[50]. W takiej sytuacji ordynariusz siedlecki wydał dekret, mocą którego z dniem 1 VIII 1946 roku Bojary zostały odłączone od parafii kosowskiej, a przyłączone do prostyńskiej[51].

W połowie XX wieku była to dość liczna wioska. W 1948 roku mieszkało w niej trzydziestu trzech gospodarzy[52]. Pod koniec wieku XX w 1995 roku wioska liczyła dziewięćdziesiąt sześć osób. W ciągu ostatnich lat liczba mieszkańców znacznie się zmniejszyła[53].

W odległości jednego kilometra na południe od wioski znajduje się Bojarski Grąd. Jest to niewielki rezerwat florystyczny założony w 1996 roku[54]. Stanowi bogactwo przyrodnicze i atrakcję gminy Kosów Lacki. Obejmuje dwie wydmy o bardzo bogatej roślinności. Na powierzchni około siedmiu hektarów znajduje się ponad sto czterdzieści gatunków rzadko spotykanych roślin[55]. Występują tu cztery gatunki objęte całkowitą ochroną: pełnik europejski, wielosił błękitny, naparstnica zwyczajna oraz lilia złotogłów. Częściową ochroną objęte są: kosanki piaskowe i kopytnik pospolity. Występują tu również: wierzba śniada, gorysz siny, przetacznik pagórkowaty, tymotka Boemera i inne.

Tak bogata roślinność świadczy o czystości środowiska okolicy, która włączona do Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego stanowi zielone płuca Polski[56].

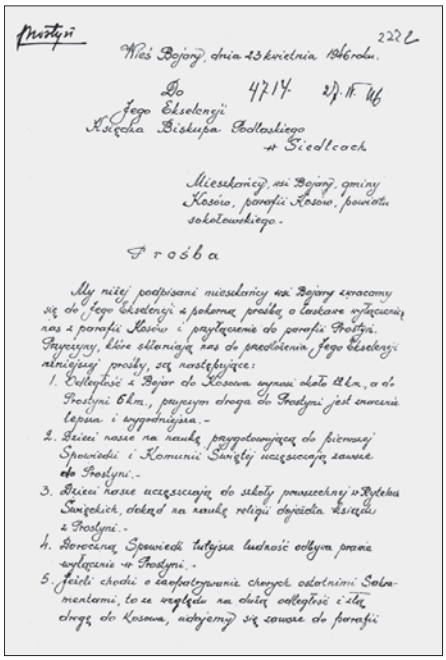

Prośba mieszkańców Bojar o inkorporację ich wioski do parafii Prostyń – 1946 r.

Źródło: ADD, APProst, III/Q/1, List mieszkańców Bojar do Księdza Biskupa Diecezji Podlaskiej, Bojary, 23 IV 1946.

50 ADD, APProst, III/Q/1, List mieszkańców Bojar do Księdza Biskupa Diecezji Podlaskiej, Bojary 23 IV 1946; tamże, Lista głosujących.

51 ADD, APProst, III/Q/1, Dekret ks. bp. I. Świrskiego nr 4714/1946, Siedlce 13 VII 1946.

52 APS, AGK, t. 103, Rolnictwo – statystyka rolna, 1948.

53 APP, Kronika, s. 77; Urząd Gminy w Kosowie Lackim, Statystyka ludności gminy Kosów Lacki, 31 XII 1995, 31 XII 2004.

54 H. Kot, C. Starczewski, *Nadbużański Park Krajobrazowy*, [bmw. i bdw.] s. 20.

55 *Przyroda województwa siedleckiego*, red. H. Kot, Siedlce 1995, s. 123-124.

56 *Stan środowiska w województwie Mazowieckim*, red. A. Ludwikowski, Warszawa 2000, s. 24.

Kiełczew

Najbardziej znanym i interesującym znaleziskiem archeologicznym pochodzącym z Kiełczewa jest „*skarb ozdób brązowych*". Odkryty przed I wojną światową w niejasnych okolicznościach. Składał się on z umieszczonych w glinianym naczyniu dwóch nagolenników i czterech bransolet taśmowych. Początkowo pozostawał w rękach prywatnych, ale w 1930 roku został przekazany do zbiorów Muzeum Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki we Lwowie. Skarb został opracowany i opublikowany w 1936 roku na łamach „Światowita" przez Józefa Pasternaka[57].

Bransolety spiralne wykonane z brązu, pochodzące ze skarbu z Kiełczewa (ok. 700–300 r. p.n.Chr.)
Źródło: J. Pasternak, *Brązowy skarb halsztacki z Kiełczewa*, Światowit, red. Wł. Antoniewicz, t. XVII – 1936/37, s. 289.

Datowany jest na wczesną epokę żelaza (okres halsztacki około 700–300 lat p.n.Chr.) i wiąże się z plemionami tzw. kultury łużyckiej. Przedmioty były zdobione ornamentem składającym się z naciętych kresek. Nagolenniki i bransolety z Kiełczewa wykazują duże podobieństwo do podobnych egzemplarzy znajdowanych na terenie Wielkopolski. Kiełczewski skarb halsztacki należy do niezwykle cennych znalezisk archeologii nadbużańskiego Podlasia i Mazowsza[58]. Niestety nie wiadomo, gdzie ten skarb obecnie się znajduje.

---

57 J. Pasternak, *Brązowy skarb halsztacki z Kiełczewa*, „Światowit", red. Wł. Antoniewicz, t. XVII, 1936/37, s. 287-292; „Przegląd Archeologiczny", red. J. Kostrzewski, t. XV, 37/1962, s. 39: „Kiełczew, pow. węgrowski. W 1930 r. ofiarowano do zbiorów Muzeum Tow. Naukowego im. Szewczenki we Lwowie skarb brązowy, składający się z 2 ciężkich nagolenników typu stanomińskiego i 4 bransolet zwojowych z wąskiej taśmy trójgraniastej, z tych dwie z 17, 25 zwoja, jedna z 16, 25 zwoja, a jedna z 13 zwojów"; S. Nosek, *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Buga*, „Annales" [UMCS], sectio F, Vol. VI-1951, s. 282, 382, tabl. XXII, nr 6-11; S. Nosek, *Zabytki brązowe z Niewiadomej w pow. Sokołowskim na Podlasiu*, „Materiały Archeologiczne", t. II/1960, s. 342; J. Tyszkiewicz, *Pradzieje ziem mazowieckich*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526 roku...*, s. 55; *Bibliografia Archeologiczna Mazowsza i Podlasia 1951–1968*, oprac. S. Woyda, t. I, Warszawa 1970, s. 40: „Kiełczew, pow. Węgrów. Skarb hal., kult. łuż."; MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 16, 23; por. H. Modrzewska, *Materiały Wczesnośredniowieczne*, t. III, Warszawa 1951, s. 102-134.

58 J. Kostrzewski, *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, [w:] *Prehistoria ziem polskich. Encyklopedia Polska*, t. IV, cz. 1, dział V, Kraków 1939, s. 270-271: „Rzadziej znajduje się tu kujawskie naszyjniki skośne żłobkowane z końcami zwiniętymi w uszka, spiralne zwoje cylindryczne do ozdoby rąk z ornamentami klepsydrowatymi (Kiełczew, pow. Sokołowski)".

Nazwa i powstanie miejscowości

Niektórzy przypuszczają, że nazwa pochodzi od pierwszych właścicieli tej wioski[59]. Być może, ktoś w odpowiedzi na pytanie: czyja jest to wioska? – odparł – Kiełcza. Inni twierdzą, że skoro w okolicy występują nazwy związane z przyrodą, np.: Orzełek, Grabiny, Borowe itd., to nazwa powstała od słowa „kiełcz", który kiedyś oznaczał karcz, pniak, a czasami także chojniak. Wskazywałoby to na związek nazwy z karczowaniem tego terenu[60].

Administracyjnie Kiełczew był miejscowością na Litwie najdalej wysuniętą w stronę północno-wschodnią[61]. W drugiej połowie XIII wieku książęta ruscy, korzystając z osłabienia Mazowsza, przesunęli swe wpływy na zachodnim brzegu Bugu bardziej na północ i około 1300 roku sięgały one po Paplin, Międzyleś, Lipki i Kiełczew. Od tamtego czasu datuje się związek tych terenów z ziemią drohicką[62].

Jedna z najstarszych wzmianek o Kiełczewie znajduje się w aktach konsystorza diecezji płockiej. Jest w nich zapis, że w 1452 roku Albin i Michał z tej wioski prowadzili spór o barcie (Kyelczewo)[63]. Kolejny zapis w tychże aktach pochodzi z 1482 roku (Khyelczewo)[64].

W drugiej połowie XV wieku wioska należała do braci Wojciecha Kostki ze Skibniewa i Pawła Kostki z Suchodołu. W 1464 roku dokonali oni podziału dóbr. Wojciech, podsędek drohicki, wziął Skibniew i część Kiełczewa, a Paweł, wojski drohicki – Suchodół i drugą część Kiełczewa. Paweł zmarł bezpotomnie i dlatego wszystkie te dobra odziedziczyli synowie Wojciecha: Krzysztof, Marek

---

59 A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. III, s. 199-202: „Nazwy osad [...] Kategoryę III-cią dadzą nazwy dzierżawcze w liczbie pojedynczej, z końcówką na «owo» albo «ów» etc., na pytanie czyje siedlisko lub sioło, czyj działek lub dwór; a nawet na «owa», na pytanie czyja osada. [...] Kiełczew"; tamże, s. 207-208: „Nazwa na «owo» i «ewo» wskazywać się zdaje – nie tylko, że [...] osada ta rozwijała się tylko powoli, w postaci siedliska jedynie przez czas dłuższy, nim została siołem, wsią [...] zajęte wyłącznie prawie przez poddanych «osiadłych», jak Brzozów, Chodów, Czekanów, Głuchów, Kiełczew, Wierów etc. – niby wskazujące, czyje to były, których kmieci działki pierwotnie".

60 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 128.

61 M. Dogiel, *Limites Regni Poloniae Magni Ducatus Lituaniae ex originalibus et exemplis autenticis descripti*, t. II, Wilno 1758, s. 20-21; A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. II, s. 23.

62 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 33.

63 ADPł, Acta Episcopalia, t. 5, s. 64v: „In Causa providi Jacobi Slampk de Bransk contra Venceslaum de Crangy, Michaelem de Kyelczewo, Mathiam de Brok, Stanislaum Oczwyrznycza de Morzyczyn et Albertum de Kyelczewo praedicta et Mykosch de Wyschkowo pro et super mellificiis in borra inter fluvium Brinicza et villam Brok per eos constructis et comparatis […] Episcopus decrevit quod omnia mellificia per ipsos post datam privilegii sub titulo et sigillo ipsius episcopi eidem Jacobo Slampk more solito inter huiusmodi operis laboratores servato eisdem persoluet [1452 r.]".

64 Tamże, t. 11, s. 265v: „Stanislaus Koszyroth de Brog, Johannes Syar de ibidem, Jacobus de Khyelczewo Koszyroth, Albinus de ibidem […], Martinus Plaska de ibidem, Johannes Gyskowycz de Prostina, Bartholomeus de Borzyczyno Sturnowycz, quilibet per decem cere dederunt […] [1482 r.]".

i Stanisław[65]. Krzysztof był żonaty z Dorotą Kossowską, córką Stanisława i Anny Jakimowskiej. Marek miał za żonę Barbarę Kossowską, siostrę Doroty. Stanisław ożenił się z Małgorzatą, córką Jakuba Kałuskiego z Kałuszyna w ziemi liwskiej. Od Marka pochodzili Kostkowie, natomiast od Stanisława – Suchodolscy. Obie te rodziny w XVI wieku dziedziczyły w Kiełczewie. Mówią o nich liczne akta ziemskie drohickie.

XVI wiek

W latach 1501–1509 nazwa Kelczowo występuje w księgach ziemskich drohickich przechowywanych w Państwowym Historycznym Archiwum Białorusi w Mińsku[66] – w związku ze stabilizacją spraw majątkowych oraz z podatkami. Tamże spotykamy liczne wzmianki o dziedzicach Suchodolskich. Na przykład w 1501 roku występowali Marek Kostka Skibniewski i jego brat Krzysztof ze swymi żonami[67]. W 1503 roku występuje Stanisław, syn niegdyś Wojciecha Kostki ze Skibniewa[68]. W 1503 roku Marek Kostka ze Skibniewa zastawił część na Kiełczewie Stanisławowi Dyszowi z Dybowa[69]. W 1504 roku Stanisław Kostka z Suchodołu zapisał ziemie swej żonie Małgorzacie, córce Jakuba z Kałuszyna, na swych dobrach w Kiełczewie, Suchodole i Skibniewie[70]. W 1504 roku Helena Hornowska z siostrą Dobrogowską pozywały swego brata Krzysztofa Kostkę ze Skibniewa o spadek po stryju Pawle Kostce, wojskim drohickim[71]. W 1519 roku Mikołaj, syn zmarłego Marka Kostki ze Skibniewa, zwrócił pieniądze Małgorzacie Suchodolskiej i jej synom za zastaw

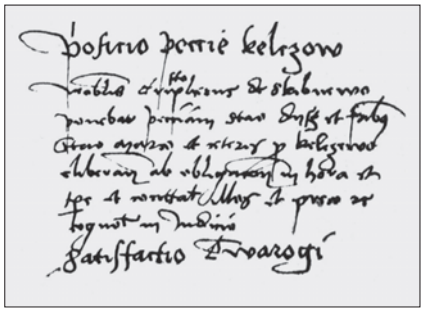

Sprawa sądowa w Sądzie Drohickim Ziemskim, dotycząca Kiełczewa – ok. 1502 r.
Źródło: NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Positio [...] Kelczowo – ok. 1502, s. 106v.

65 Por. AGAD, Testamentum, Dok. pergaminowy nr 6139. Paweł Suchodolski, dziedzic Suchodołu, Skibniewa i Kiełczewa, zapisuje testamentem kościołowi w Skibniewie dwa rączki miodu (ok. 20 garnców) ze swoich dóbr w Kiełczewie [1495 r.]. Na dzień dzisiejszy jest to najstarszy znany testament z terenu Podlasia, zachowany w oryginale.

66 Por. NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Positio pecuniae Kelczowo – 1502, s. 106v; tamże, Obligatio Kyelczewo – 1501-1509, s. 256v.

67 Tamże, Venditio Jakymowicze, s. 28, 28v; por. NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 1, Obliga[tio] Ritele Rosthkii, s. 138v-139.

68 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Decretum Skybnyewo, s. 70.

69 Tamże, Obligatio Kyelczow, s. 75.

70 Tamże, Dotalicium Stanislai Koszthka, s. 111v.

71 Tamże, Comisio Hornowo, s. 120.

Skibniewa, Suchodołu i Kiełczewa[72]. W 1521 roku Krzysztof Kostka ze Skibniewa procesował się z Małgorzatą Suchodolską i jej synami: Feliksem, Bartłomiejem i Jakubem, dziedzicami ze Skibniewa, Suchodołu i Kiełczewa[73].

W 1511 roku Kiełczew jest wspominany jako jedna z wiosek parafii Prostyń[74]. W połowie XVI wieku miały tu swe ziemie rodziny Kostków i Wodyńskich[75]. Z Metryki Litewskiej wynika, że w Kiełczewie miał też swe dobra proboszcz z Kosowa – Walenty Suchodolski, brat Sebastiana (1567)[76].

W 1579 roku Hipolit, Piotr i Wawrzyniec – synowie Mikołaja Kostki – dziedziczyli na Kiełczewie. Powoli jednak rodzina sprzedawała swe ziemie Suchodolskim, czego przykładem jest Hipolit Kostka, który w 1584 roku odstąpił swój dział.

W ten sposób posiadłości kiełczewskie przechodziły na rzecz Suchodolskich, którzy byli wtedy jednymi z najzamożniejszych w ziemi drohickiej[77]. Właścicielami Kiełczewa byli już od około 1564 roku[78]. W 1571 roku Stanisław Kałuski, syn Jana, sprzedał Sebastianowi Suchodolskiemu pół włóki ziemi

---

72 AGAD, TDroh, t. 1, s. 234v.

73 AGAD, CDroh, seria II, t. 2, s. 193.

74 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188.

75 AGAD, TDroh, t. 2, Kiełczewo – 1543, s. 248; tamże, Decretum donorumquae Vodinskich pro bonis Kiełczewo – 1544, s. 370-370v; AGAD, Metryka Litewska, nr 214, s. 1033. Feliks, Bartłomiej, Jakub olim Stanisława Stawianego Suchodolskiego i Mikołaj olim Marka dziedzice ze Skibniewa i Kiełczewa procesowali się z Małgorzatą wdową po Janie Wodyńskim i jej synami Stanisławem i Mikołajem, że dzierży części w Kiełczewie należące do Wojciecha Kostki [1545 r.].

76 *Litowskaja metrika*, [w:] *Russkaja istoriczeskaja biblioteka*, t. XXXIII, Petrograd 1915, kol. 1022: „Kielczewo. Pleban Kosowskij wysłał sługu, c czasti swoiej kljacza, kaf., miecz. Stanisław Janowicz Kaluskij kljacza, miecz, arkab. Polit Kostka wysłał sługu, koń, kaf., rucz."; I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 395.

77 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 2, sp. 82, Quietatio Kiełczewo – 1572, s. 546. Jako zapłatę i podatek za nabywane włości Sebastian Suchodolski zapłacił w 1572 r. 4 tys. florenów.

78 A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. III, s. 52: „Suchodolscy herbu Pobóg – ród mazowiecko-podlaski. 1564 r. posiadają (Kap. 395) Suchodół – w parafii Prostyńskiej, nadto działy Rytów, Nieciecz, Tchórznicę, Wyszki, Borków, Skibniew, Kostki i Kiełczew. 1580 r. Sebastyan, referendarz królewski – posiada Suchodół, Kostki etc. w Parafii Prostyńskiej, włók 13 + 16 zastaw. Inni Suchodolscy – włók 21 w parafii Skibniewskiej. (Kap. rękop.) 1593 r. Zygmunt cześnik podlaski, posiada: Suchodół, Kostki, Rytów, Skibniew etc."; I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 395: „Dom Suchodolskich. Dobra Suchodół w ziemi drohickiej. 1564 in Actis terrestribus Drohiciensibus. Sebastianus Reverendarius S. R. Majestatis in terra Podlachiensi et reverendus Valentinus Plebanus in Kuczyno et Kossowo, atquae Stanilaus, Joanes, Jacobus filii olim Felicis Suchodolski, pro fratre suo juniori Christophoro fidejubendo, bonorum suorum paternum in Rytowo, Suchodoł, Nieciecza, Tchanica Wiski, Borkowo, Skibniewo, Kostki et Kiełczewo sitorum divisionem intr se faciunt. 1588, ibidem. Helisabeth Padkowska filia olim Stanislai Padkowski, primi olim Sebastiani Suchodolski referendarii S. R. Majestatis causarum Maideburgensium et tribuni Drohiciensis, secundi ad praesens voti consors Albertii filii Antonii Swieyko Ciechanowiecki in Ciechanowiec etc. Haeredis, Adamo, Sebastiano et Joanni Suchodolskim filiis suis cum eodem priori marito suo procreatis summam inscribit".

w Kiełczewie[79]. W tym samym roku nabył także od Patkowskich dobra ziemskie w Kutaskach i Wólce Okrąglik[80]. W 1580 roku Sebastian Suchodolski, referendarz królewski, miał w parafii prostyńskiej dwadzieścia dziewięć włók ziemi[81] (imię Sebastian było popularne w tej rodzinie – pierwszy Sebastian był referendarzem królewskim i wojskim drohickim /1576–1584/, a jego syn był chorążym drohickim /1624–1636/)[82].

Suchodolscy, mający znaczne posiadłości ziemskie, byli kolatorami kościołów prostyńskich. Wiązały się z tym obowiązki utrzymywania parafii, ale i przywileje. Jako kolatorzy mieli tzw. prawo prezenty, które polegało na tym, że mogli przedstawiać biskupowi kapłana na urząd proboszcza w Prostyni[83]. Mieli także swoją kryptę w kościele prostyńskim, gdzie byli grzebani[84]. Herbem Suchodolskich, zamieszkałych w parafii prostyńskiej, był Ślepowron[85]. W 1563 roku występuje Jakub Suchodolski, brat Sebastiana, herbu Ślepowron (o tej rodzinie jest wiele informacji m.in. w herbarzu A. Bonieckiego, gdzie w każdym tomie są wzmianki o Suchodolskich).

Pod koniec XVI wieku w dokumentach jest wspominany kiełczewski folwark tej rodziny[86]. W ziemi drohickiej jeden folwark przypadał na trzy-cztery wsie. Pracowało na nim około piętnaście osób[87]. Pod koniec XVI wieku w Kiełczewie

---

79 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Kiełczewo – 1571, s. 369: tamże, Intromissio Kielczewo – 1571, s. 482v.

80 Tamże, Venditio Kuthaski Okrąglik Wolia – 1571, s. 285-286; tamże, Venditio Kuthaski – 1571, s. 281; tamże, Intromissio Kuthaski – 1571, s. 283v; tamże, Intromissio Kuthaski Wólka Okrąglik – 1571, s. 368; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 32.

81 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 52; por. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dział I, sygn. 27, Kuthaszki, Okrąglik – 1582, s. 921v.

82 ADS, D-24, Confirmatio et Ingrossatio Testamenti Generosi Sebastiani Suchodolski Vexilliferi Drohicinensi – 1636 [wpisane do akt konsystorskich w 1638]: „Ja Sebastian Suchodolski na Kiełczewie, Chorąży Drohicki [...] Ducha mego wprzód w ręce Boga Trójjedynego polecam, a ciało ziemi pogrzebem w kościele Prostyńskim przystoynem Chrześcijańskim oddaję"; *Urzędnicy Podlascy od XIV do XVIII...*, s. 192.

83 ADS, D-120, Institutio Adm Rndi Ignatii Woiewódzki ad Ecclesiam Parochialem Prostinensem – 1819, s. 7v-8v.

84 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 176v.

85 *Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w.*, wyd. Wł. Semkowicz, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego", t. III, Lwów 1913, s. 258; Niektórzy przypisywali im herb Pobóg.

86 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 32: „[...] urodzony Sebastyan Suchodolski, referendarz króla Jegomości, dał z włók swych z Kiełczewa, Kutask, Okrąglika, Suchodoła, z włók osiadłych 13, po złotemu"; tamże, cz. II, s. 142-143: „Średnia własność. [...] Z paro-folwarkowych, niezależnie od stopnia zamożności ich posiadaczy w ogóle, znajdujemy 1580 r. wybitniejsze: W ziemi Drohickiej, po lewej stronie Buga: W powiecie drohickim. Od zachodu – na samej koniczynie ziemi drohickiej u Buga – Kiełczew i 2 wsie inne nad dopływem tej rz., Treblinką, o 13 tylko włókach – Suchodolskich, mających dobra rozproszone i gdzie indziej".

87 Tamże, cz. III, s. 32-34.

było około dziesięciu włók osiadłych, czyli uprawianych przez włościan, które należały do majątku Suchodolskich[88]. Włościanie mieli bardzo trudną sytuację materialną. Według ustawy włócznej Zygmunta Augusta z 1557 roku (art. 19) mieli „*stawać do roboty [...] jak słońce wschodzi, zejść zaś – jak zachodzi*"[89].

XVII–XVIII wiek

W tym stuleciu Kiełczew i Rytele Święckie były największymi wioskami w parafii. Świadczy o tym księga ochrzczonych w latach 1620–1648. Stanowi ona bogate źródło, na podstawie którego można odtworzyć szereg nazwisk osób zamieszkujących wówczas te wioski. W pierwszej połowie XVII wieku występują w Kiełczewie następujące nazwiska: Gaczochnik, Gosik, Jasieński, Klucek, Kłościk, Kramarczyk, Sczapik, Kucharczik, Łinik, Muczka, Nitek, Pałczik, Pietrozik, Pisarczik, Piskorek, Rusek, Sikorczik, Suchodolski, Stachurczik, Śliwczyk, Wietrik, Woytczik, Zadrożny, Zembrosik, Zyczyk. W niektórych latach, jeśli chodzi o liczbę chrztów, Kiełczew dystansuje inne miejscowości. W 1623 roku z Kiełczewa było ich piętnaście, z Rytel – siedem, a z Prostyni – pięć. Podobnie w roku następnym. W 1644 roku z Kiełczewa – osiem chrztów, z Rytel – cztery, a o Prostyni nie ma wzmianki.

W połowie XVII wieku parafia otrzymała od kolatorów znaczne dobra. Wnuczek wspomnianego Sebastiana Suchodolskiego, Stanisław, razem ze swoją żoną Katarzyną z d. Grabską przekazali na rzecz parafii dwa półwłóczki ziemi jako lokatę siedmiuset florenów, od czego co roku miał być wypłacany procent[90] (dla ówczesnego proboszcza i jego następców była to znaczna pomoc po zniszczeniach potopu szwedzkiego). Jeden półwłóczek był usytuowany w części dóbr zwanej „Woczkowski", a drugi w rejonie nazywanym „Cichoszowski". Pola graniczyły z własnością rodziny Pisarków i Grzegorczyków[91].

---

88 Tamże, cz. I, s. 32.

89 Tamże, cz. III, s. 7, 35. Czeladź niewolna [stan brańców wojennych lub bardzo biedna klasa]. Do 1529 r. była nazywana niewolnikami. Można było ich dowolnie sprzedawać. Z czasem stali się ojczycami [przywiązani do skiby].

90 ADS, D-28, Ingrossatio obligationis duorum mediorum mansorum in Villa Kielczowo Ecclesiae Prostinensi inscripti et eiusdem Intromissionis recognitto – [dokument z 1655 r. włączony do akt konsystorskich w 1658], s. 205-207v; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich – 1792, s. 596; APP, Akta najdawniejsze..., Visitationis Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 17v-18. Niejednokrotnie zdarzało się tak, że wierni przystępowali do sakramentów świętych w bliżej położonym kościele kosowskim. Czasem też dokonywano pochówków na kosowskim cmentarzu. Por. APKosL, Akta ochrzczonych parafii Kosów 1672–1727; APKosL, Akta ochrzczonych parafii Kosów 1727–1757; APKosL, Akta ochrzczonych parafii Kosów 1758–1789; APKosL, Akta ochrzczonych parafii Kosów 1790–1821; APKosL, Akta małżeństw parafii Kosów 1703–1727; APKosL, Akta małżeństw parafii Kosów 1727–1809; APKosL, Akta zmarłych parafii Kosów 1729–1759; APKosL, Akta zmarłych parafii Kosów 1760–1796; APKosL, Akta zmarłych parafii Kosów 1797–1825.

91 →

W drugiej połowie tego stulecia właścicielem Kiełczewa był Franciszek Suchodolski[92]. Występuje o nim wzmianka w dokumentach elekcyjnych Jana III Sobieskiego z 1674 roku[93]. Franciszek wraz z królem Sobieskim walczył pod Wiedniem[94]. Po potopie szwedzkim kolatorzy Suchodolscy byli zmuszeni opuścić rodzinne strony. Powodem było niewywiązywanie się w latach 1655––1656 z podatków na rzecz wojska[95]. Jednak zapewne po wpłaceniu kaucji udało się im pozostać na swych włościach. A były one wówczas rozległe, ponieważ oprócz Kiełczewa zaliczały się do nich: Dębe, Guty, Telaki oraz Złotki[96]. W Kiełczewie Suchodolscy mieli dwór po wschodniej stronie wioski, stąd nazwa zadworze. Dwór był wybudowany, tak jak inne dwory szlacheckie, w wyżej położonym eksponowanym miejscu, gdzie nie zagrażała powódź[97].

W 1673 roku posiadaczem części Kutask i Kiełczewa był także Aleksander Łuszczewski, który miał w sumie czterdziestu siedmiu poddanych[98].

Na początku XVIII stulecia spadkobiercą znacznej części majątku Suchodolskich został Stanisław Ugniewski, podstarości ostrowski[99]. Był on jednocześnie kolatorem kościołów prostyńskich. Z Kiełczewem byli związani również

---

91 ADS, D-28, Ingrossatio obligationis duorum mediorum... – 1658, s. 206: „[...] duos medios mansos desertos penes se et insimul extantes vocatos unum Woczkowski et alteram Cichoszowski [...] Mathia Grzegorczyk ex una et Mathia Piszorek ex altera parte".

92 Informacje o rodzinie Suchodolskich można znaleźć również w: ks. P. Rytel-Andrianik, *Przyczynki do dziejów rodziny Suchodolskich z parafii Prostyń*, [w:] *Źródła do dziejów regionu...*, s. 169-178; por. tekst nt. altarii w Prostyni i ks. W. Dmowskiego, proboszcza prostyńskiego, s. 190-196, 242-243.

93 *Suffragia woyewodztw y ziem koronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, zgodnie na Nayiaśnieyszego Jana III* [dokument elekcyjny – 1674], [w:] *Volumina Legum* [Przedruk praw staraniem XX Pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku 1782 wydanego], t. V, Petersburg 1860, s. 159.

94 *Spis Rycerstwa Polskiego walczącego z Janem III Sobieskim pod Wiedniem oraz Szyk Bojowy Wojsk Polskich i Sprzymierzonych dnia 12 Września 1683 r. Na pamiątkę dwóchsetletniej rocznicy obchodu zwycięstwa pod Wiedniem*, wyd. B. T., Poznań 1883, s. 21; por. K. Niesiecki SJ, *Herbarz Polski*, t. VIII, Lipsk 1841, s. 559.

95 AGAD, CDroh, seria II, t. 34, [Lista osób podlegających banicji – 1661], s. 284: „Idem Actor contra haeredes et possesores Bonorum Prostynia et Kucaby Citat. Sup. Baniti [...] Idem Actor contra haeredes et possesores Bonorum Kutaski, Kiełczewo, Wólka Okrąglik Citat. Sup. Baniti"; tamże, s. 437v.

96 ADS, D-153, Sprawa dziesięciny do kościoła Kossowskiego, s. 193-193v; ADS, D-25, Protestatio Contra Gnosos Stephanum et Lucam Suchodolskich – 1641, s. 280v-281.

97 A. M. Sikorska, *Wiejskie siedziby szlachty polskiej z czasów saskich*, Warszawa 1991, s. 22-23.

98 BCzK, Rejestr Pogłównego Województwa Podlaskiego z 1676 r., rkps nr 1099, s. 614: „Wieś Kiełczewo y Kutaski. Naprzód dwór. Imć Aleksander Łuszczewski z Iemścią czeladzią, czeladź: P. Jan Sobolewski, P. Józef Żochowski, P. Kasper Tyszka, P. Fabian Żochowski, woźnic dwóch i pastuch plebeis, Panna Maryanna Lipińska, Panna Kalińska, Dwornicka, Dziewka Dziewczyna plebeis. Tegoż Imci w Kiełczewie y Kutaskach utriusque sexus poddaństwa nro 47"; A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, załącznik nr 7.

99 ADS, D-46, Approbationis Testamenti Ad. Rndi Dmowski Parochi Prostynensi – 1710, s. 188v.

Domaszewscy[100]. To tłumaczy fakt, dlaczego do kościoła prostyńskiego pani Domaszewska, wojska łukowska, ufundowała bursę[101].

W połowie XVIII wieku liczba mieszkańców wioski znacznie się zmniejszyła. W 1745 roku Kiełczew liczył pięćdziesiąt osiem osób przystępujących do spowiedzi i Komunii Świętej Wielkanocnej[102].

XIX wiek

Na przełomie XVIII i XIX wieku znaczną część dóbr Kiełczewa posiadał Sebastian Piwoński, a po nim jego syn Jan[103]. Miała tu swe ziemie w dalszym ciągu rodzina Domaszewskich[104]. Suchodolscy powoli odsprzedawali swe majątki i przenosili się do innych dóbr. Przez koligacje rodzinne ich włości wnoszone jako wiano stawały się własnością innych rodów. Na początku XIX wieku Marianna, córka Klary Suchodolskiej i Leopolda Szremera, wyszła za mąż za Kazimierza Łagiewnickiego, który tym samym stał się kolatorem kościołów prostyńskich[105]. Rodzina ta była winna parafii pięćset florenów, o co trwały spory przez ponad pięćdziesiąt lat (do połowy XIX wieku)[106].

Na początku XIX wieku z Kiełczewa przekazywano największą dziesięcinę – trzydzieści pięć florenów. W tym samym czasie z Rytel Święckich przekazywano dwadzieścia trzy floreny, z Kutask – trzynaście, z Prostyni – dwanaście, z Treblinki i Wólki Okrąglik – po siedem.[107]

---

100 Por. K. Niesiecki SJ, *Herbarz Polski*, t. III, Lipsk 1839, s. 371-372.

101 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 122nn.

102 ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360.

103 APPu, Księga Hipoteczna dóbr Kiełczew, sygn. 122.

104 APP, Akta najdawniejsze..., Visitationis Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis – 1811, nr 25, s. 1: „Kiełczewo sors una Magnifici Thadei Domaszewski, altera vero magnificorum Piwońskich"; Co do Domaszewskich por. K. Niesiecki SJ, *Herbarz Polski*, t. III, Lipsk 1839, s. 371-372; Ród Piwońskich ma bardzo bogatą historię. Zob. *Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, red. S. Uruski i in., t. XIV, Warszawa 1917, s. 55: „Piwoński. Jan w nagrodę zasług rycerskich dostał w 1440 roku od króla Władysława III sześćdziesiąt grzywien, zabezpieczone na Russowie, w wojew. kaliskiem; tenże król żonie Jana, Annie i synom Janowi i Niemierze dał w zastaw tęż wieś, pożyczywszy od nich sto grzywien srebra. Jan, syn Andrzeja, 1648 r. (Ks. Gr. Przedeckie). Sebatyan, dziedzic części Kiełczewa, składał podanie o wylegitymowanie go w Galicyi Zachodniej 1805 r. (Akta po-Galicyjskie)".

105 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., W Imieniu Najiaśniejszego... [Wyrok senatu w sprawie długu zaciągniętego w parafii], sygn. 1109.

106 APP, Akta najdawniejsze..., Nota documentorum... – 1801 [Oświadczenie Franciszki Suchodolskiej w sprawie długu], nr 10; tamże, W Imię Troycy Przenayświetszey... – 1755 [Testament Krystyny Łuniewskiej], nr 10; tamże, Między Wiel. Imć Panią Franciszką... – 1801 [Oświadczenie Franciszki Suchodolskiej w sprawie długu], nr 22.

107 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 73v: „De Villa Kiełczewo. Ex agrispraedialibus redimitt fl 25. Ex agris Cmethonalibus-siliginis sexagnas 5. Ex agris Cmethonalibus-avenae sexagnas 5".

W 1843 roku dwadzieścia trzy rodziny z Kiełczewa opuściły swe ziemie z powodu wylewów rzeki Bug, które czyniły znaczne zniszczenia w gospodarstwach. Część włości przejęła wówczas rodzina Detynieckich[108]. W 1855 roku Jozafata Katarzyna z Raczyńskich Piwońska po śmierci swego męża Jana poślubiła Stanisława Detynieckiego[109]. W ten sposób stał się on właścicielem Kiełczewa, należącego wcześniej do Piwońskich. W drugiej połowie XIX wieku mieli tu swe włości także Zamoyscy, którzy posiadali majątki m.in. w parafii Jadów, Kamionna, Sadowne i Stoczek (niektóre już od 1819 roku)[110]. W 1875 roku po Andrzeju dobra kiełczewskie odziedziczył Zdzisław Zamoyski[111]. Zasadniczo granica posiadłości przebiegała w ten sposób, że $^3/_8$ dóbr miała ta rodzina, a resztę Detynieccy oraz inni mniejsi właściciele.

Kiedy powstały gminy, Kiełczew został włączony do gminy Prostyń. Wioska miała też swego sołtysa. W 1862 roku był nim Maciej Krawczykowski[112].

W drugiej połowie XIX wieku pojawia się w dokumentach nazwa Majdan Kiełczewski[113] (wiele wiosek miało tzw. majdany, czyli kolonie, które powstawały w miarę rozwoju i przemieszczania się ludności na obrzeża danej miejscowości).

Mieszkańcy Kiełczewa byli represjonowani za udział w wydarzeniach związanych z powstaniem styczniowym. Dwudziestoletni Stanisław Wasieńko został oskarżony o współudział w zabiciu żołnierza, który odłączył się od swej grupy. W marcu 1864 roku został skazany na piętnaście lat katorgi w kopalniach, ale odesłano go do Warszawy[114]. Chcąc zastraszyć tutejszych mieszkańców – z rozkazu urzędników carskich – w listopadzie 1864 roku powieszono trzydziestosześcioletniego Jana Garadzińskiego z Prostyni[115]. Powodem egzekucji było oskarżenie o współudział w zabiciu żołnierza.

---

108 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859. Korespondencja urzędowa.

109 APPu, Księga Hipoteczna dóbr Kiełczew, sygn. 122.

110 APL, RGL, skb. sygn. 326, Dokładny opis dóbr Zamojskich, jakie otrzymali w formie rekompensaty za miasto Zamość. Wtedy jeszcze nie należał do tych dóbr Kiełczew, który znajdując się przy granicy, został później dołączony. Na temat rodu Zamojskich por. S. Sęczyk, *Dzieje Łochowa i okolic*, Łochów 1993, s. 42-48.

111 APPu, Księga Hipoteczna dóbr Kiełczew, sygn. 122.

112 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859. Korespondencja urzędowa.

113 *Ordo Officii Divini...* – 1863, s. 57.

114 A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 165.

115 M. Jakubik, A. Kołodziejczyk, *Żołnierska danina życia...*, s. 14: „Garadziński Jan, lat 36, rolnik z Prostyni. Powieszony przez Rosjan 27 XI 1864 r. w Kłoczewie [Kiełczewie]. Miejsce pochówku nieznane"; A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 161. Jan Garadziński od marca 1864 r. przebywał w więzieniu.

Pod koniec XIX wieku zauważa się prawie dwukrotny wzrost liczby mieszkańców. W 1827 roku było w Kiełczewie 30 domów i 354 mieszkańców, a w 1883 roku już 74 domy i 600 mieszkańców. Do wioski należało 2286 morgów ziemi, w tym 1234 stanowiły areały folwarczne[116].

XX–XXI wiek

W 1919 roku jedna z sześciu córek Zdzisława Zamoyskiego – Elżbieta Łodzia-Kurnatowska, żona Eryka – odziedziczyła po ojcu włości, a wśród nich Kiełczew[117]. W 1932 roku dokonała się parcelacja czterdziestu czterech hektarów dóbr Elżbiety Łodzi-Kurnatowskiej[118].

Podczas II wojny światowej również z tego rejonu Rosjanie wywozili oficerów polskich w okolice Katynia. Marian Kalinowski, kapitan 50. pułku piechoty, zamieszkały w Kiełczewie, był więziony w Starobielsku, a następnie rozstrzelany w Kozielsku[119]. Groby mieszkańców tej wioski z czasów wojennych są rozsiane w różnych częściach Europy. We Włoszech na cmentarzu polskim w Loreto jest pochowany Henryk Puścian, strzelec II Korpusu Polskiego, zabity 3 VII 1944 roku[120]. W czasie wojny mieszkańcy Kiełczewa udzielali pomocy zbiegłym z obozu w Ostrówku jeńcom radzieckim. Tadeusz Kucharek w 1943 roku przyprowadził do Jana Borowego „Bora", członka AK, trzech żołnierzy radzieckich, z prośbą o nakarmienie i udzielenie im schronienia[121].

Wycofujący się w 1944 roku front niemiecki nie uczynił w Kiełczewie takich strat jak w innych miejscowościach. Na 130 domów i 260 budynków gospodarczych, które były w Kiełczewie, zniszczono 12 domów i 36 obór. W po-

---

116 *Kiełczew*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IV. Warszawa 1883, s. 38; *Kiełczew*, [w:] *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego... – 1827*.

117 APPu, Księga Hipoteczna dóbr Kiełczew, sygn. 122.

118 Tamże, Kolejna parcelacja 21 ha miała miejsce w 1937 r.

119 *Katyń – Księga cmentarna Polskiego cmentarza wojennego*, red. J. Snitko-Rzeszut, oprac. J. Kiński i in., Warszawa 2000, s. 244; M. Jakubik, A. Kołodziejczyk, *Żołnierska danina życia...*, s. 42: „Kalinowski Marian, syn Stanisława i Anny, urodzony w 1913 r. przebywał we wsi Kiełczew (żona pracowała w szkole jako nauczycielka). Kapitan 50. pułku piechoty, więziony w Starobielsku, zamordowany w Harkowie"; W niektórych pozycjach jest podawane, że został rozstrzelany w Kozielsku. Zob. *Podlasiacy w Katyniu*, red. P. Matusak, wyd. II, Siedlce 1996, s. 79; T. Boruta, J. Garbaczewski, *Lista Podlasiaków – więźniów obozów w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku*, Aneks [w:] *Podlasiacy w Katyniu...*, s. 72; M. Jakubik, *Cmentarze regionu węgrowskiego*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 469.

120 M. Jakubik, A. Kołodziejczyk, *Żołnierska danina życia...*, s. 47: „Puścian Henryk, urodzony 20 VIII 1914 w Kiełczewie, strzelec, II Korpus Polski. Data śmierci: 3 VII 1944, pochowany na cmentarzu polskim w Loreto (Włochy)".

121 W. Gozdawa-Gołębiowski, *Powiat węgrowski w latach okupacji niemieckiej 1939–1944*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 356.

równaniu z innymi wioskami był to niewielki procent strat[122]. W 1946 roku rozparcelowano ziemie należące do folwarku w Kiełczewie. Z 256 hektarów 217 podzielono między rolników, a 38 hektarów przeznaczono na inne cele, głównie wioskowe[123]. Po wojnie Kiełczew był największą wioską w gminie Prostyń. Miejscowość liczyła wtedy 314 gospodarstw. Dla porównania: Prostyń miała 268 gospodarstw, a Morzyczyn Włościański – 245[124]. W Kiełczewie mieszkało 708 osób w wieku od pięciu do sześćdziesięciu lat. Drugą pod względem liczby ludności była Prostyń, licząca w tym samym przedziale wiekowym 493 osoby. Z punktu widzenia geograficznego zachowały się do współczesności niektóre nazwy topograficzne, m.in.: Butki, Górki, Kirkut, Majdan, Zachoinie.

O stosunku mieszkańców Kiełczewa do nowej władzy w okresie powojennym świadczą protokoły zebrań Gminnej Rady Narodowej. Chociaż po wojnie założono w Kiełczewie oddział PPR, to jednak w jednym z protokołów GRN zapisano, że Kiełczew jest opieszały w budowaniu PRL[125].

W drugiej połowie XX wieku wybudowano tu remizę strażacką i sklepy oraz funkcjonalną szkołę. W 2004 roku Kiełczew liczył 741 mieszkańców[126]. Dość dużo osób dojeżdża do pracy do Warszawy. Usytuowanie miejscowości przy linii kolejowej powoduje, że ma ona perspektywy rozwoju. Ważną funkcję edukacyjno-kulturalną spełnia w Kiełczewie Szkoła Podstawowa im. Kard. Stefana Wyszyńskiego.

Orzełek

W opisywanych okolicach są liczne nazwy, mające swe źródło w topografii. O lesistości terenu świadczą nazwy wiosek: Boreczek, Borowe, Brzóza, Grabiny, Lipki, Ocięte, Sadoleś, Zalesie, Zieleniec itp. Wśród lasów i moczarów musiało być wiele dzikich zwierząt i ptaków, dlatego powstały wsie Czaplowizna, Łosiewice, Sokółka, Wilczogęby itd. Nazwa Orzełek również należy do tej kategorii. Pochodzi być może od orłów, które miałyby tu swe gniazda[127].

---

122 APS, AGP, t. 104, Budowa i odbudowa,1946–1947, s. 35.

123 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., cz. 2, s. 32. Autor podaje datę rozparcelowania 1944, jednak w aktach gminy Prostyń jest 1946; APS, AGP, t. 19, Zebrania i urzędowanie ciał samorządowych, 1946, s. 27; APS, AGP, t. 50, Rolnictwo, 1946, s. 143nn.

124 APS, AGP, t. 72, Wykaz osób posiadających gospodarstwa w miejscowości Prostyń, 1948; APS, AGP, t. 75, Wykaz osób posiadających gospodarstwa rolne w miejscowości Kiełczew, 1949; APS, AGP, t. 79, Wykaz osób posiadających gospodarstwa rolne w miejscowości Morzyczyn Włościański, 1949.

125 APS, AGP, t. 9, Protokoły zebrań GRN, sprawozdanie z działalności PGRN, 1952, s. 35; Okręg Siedlecki 1942–1944, Z walk PPR, GL i AL, Warszawa 1977, s. 137.

126 APP, Kronika, s. 77; por. UGS, Statystyka ludności gminy Sadowne, 31 XII 1995.

127 L. Herz, *Wędrówki Mazowieckie I*, Pruszków 2001, s. 156-159; por. Cz. Wycech, *Wspomnienia 1905–1969*, Warszawa 1969, s. 18.

XVI wiek

Pierwsza wzmianka o Orzełku pochodzi z 1527 roku[128]. Wtedy to miała miejsce lustracja dóbr Kolegiaty Warszawskiej, do której należała wioska. Dokument wspomina o tym, że w dobrach wsi Orzeł jest dziesięć włók ziemi, w tym dwie włóki przeznaczone dla wójta. Jednak w tym czasie jeszcze nikt tu nie zamieszkiwał, jedynie wójt wykarczował swą ziemię. Wynikało to z ciągłych sporów o granicę między ziemiami należącymi do Lipek, Kosowa oraz Kolegiaty Warszawskiej[129]. Na początku XVI wieku zdarzało się, że mieszkańcy sąsiadujących miejscowości napadali na siebie nawzajem, chcąc zagarnąć kolejne połacie puszczy. Sprawa była tym bardziej drażliwa, że spór miał miejsce na granicy Polski i Litwy. W 1515 roku poruszano ją także na sejmie brzeskim, a Zygmunt August w 1526 roku nawet powołał komisję do zbadania sporu[130]. Orzeczenie delegacji królewskiej nie było respektowane przez strony i spór na granicy trwał. Poruszano tę sprawę na sejmie w 1565 roku, skutkiem czego Zygmunt August zapowiedział wysłanie kolejnych komisariuszy[131]. Gdy w 1569 roku Podlasie zostało przyłączone do Korony, spór nie miał już takiego charakteru i sprawy rozważano na płaszczyźnie województwa[132]. Tak więc osadnictwo w Orzełku wymagało nie lada odwagi.

Przy okazji sporów granicznych można ustalić dokładną datę powstania wioski (1527). Jednak dopiero około 1530 roku mieszkali tu już na stałe pierwsi osadnicy[133].

---

128 *Acta Ecclesiae Collegiatae Varsoviensis*, wyd. B. Ulanowski, [w:] *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. VI, Kraków 1897–1926, nr 46, s. 56: „A. 1527 Aprilis 7 [...] Villa nova Orzel emensurata. Ibi nullos homo sedit nec agrum in aliqua parte extirpavit, excepto quod advocatus parum de agro extirpavit, in quo nullus audet seminare propter minas et inhibitionem Dni Cossowsky, et per consequens neque hii [?], qui susceperunt silvam ad extirpandum, et nec ibi aliquid fieri potest, nisi limites fiant, vidimus omnia ibi et vidimus limites cum Lypky et omnes silvas circumivimus. Ibi deberent esse emensurati decem mnsi et duo advocai, sed nescitur, quomodo limite facto cedet. Item fecimus conseminare agrum advocati cum ipsius advocati voluntate pro curia quia solus nos przesumpsit advocatus seminare; item ut possessores faciant diligentiam pro graniciis cum bonis Cossowskych, aliter non potest ibi villa Orzel esse, donec granicies inter bona Colodzyacz erunt, seu Orzeł et Cossowskye. Item possessores terminent granicies cum Lypki, ubi non sunt factae, et si possint altiores et latiores erigi, bonum esset etc.".

129 A. Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa, *Spory graniczne polsko-litewskie w XV i XVI w.*, Wilno 1938, s. 116, 134.

130 M. Dogiel, *Limites Regni Poloniae...*, s. 61-66: „Venerabilis Capituli Varsaviensis cum Nobilibus in Lipki [...] Et etiam ex eo, quia praefati Lipkowie nulla signa convenientia ostenderunt, neq; illos monticulos, quos pro scopulis demonstrabant [...] ad ultimam seu angularem graniciem, bonorum Maliszewo, Lipki & Kołodziądz. Quam partem bonorum seu donationem, quam facerunt dicti Canonici praefatis Nobilibus de Lipki, multis scopulis in terra, & Crucibus granicialibus in arboribus per ordinem utrinq; consignavimus, & limitavimus [1526]".

131 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 17-18.

132 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 106; Tenże, *Nad Bugiem...*, s. 53, 57-58.

133 →

Wioska należała do parafii Sadowne, erygowanej w 1524 roku. Znajdowała się w kluczu dóbr Kołodziąż, a więc leżała na Mazowszu i tym samym wchodziła w skład posiadłości Kolegiaty Warszawskiej[134]. Za uprawę włóki ziemi mieszkańcy byli zobowiązani do odrabiania dwóch dni pańszczyzny w tygodniu. Ponadto płacili dziesięcinę w wysokości dwóch groszy z włóki. Uiszczanie tej należności w pieniądzach świadczy o wysokim rozwoju kolonizacji na prawie niemieckim, jaka miała miejsce w Orzełku[135].

W 1552 roku mieszkało w tej wiosce już 21 rodzin, co szacuje się na około 100 osób[136]. Podobnie w 1563 roku na dziesięciu włókach pracowało ponad 100 osób[137]. W latach 1572–1573 epidemia dotknęła Mazowsze, co przyczyniło się do zubożenia regionu, ale nie miało znacznego wpływu na Orzełek. Dokumenty z 1578 roku wzmiankują, że w dalszym ciągu jest uprawianych dziesięć włók, w tym jedną z nich mają tzw. ogrodnicy, czyli włościanie mający bardzo małe poletka[138]. Według danych szacunkowych z 1588 roku pracowało na tej ziemi, również około 100 osób[139].

XVII–XVIII wiek

Na podstawie ksiąg metrykalnych parafii Sadowne i Prostyń można odtworzyć nazwiska mieszkańców Orzełka z pierwszej połowy XVII wieku. I tak w aktach chrztów z tego okresu występują: Babiński, Gęsia, Grafowski, Grala, Jegustiniak, Rostek, Pokropa, Tworek, Sobiczek, Szewczyk, Szustek, Wesołek, Żochowicz[140]. Chociaż wioska należała do parafii Sadowne, to w latach 1620–1648 ochrzczono w prostyńskim kościele trzydziestu czterech mieszkańców Orzełka[141].

---

133 APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 12-14. W akcie erekcji parafii Sadowne z 1524 r. nie ma wzmianki o Orzełku; por. T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 57-58.

134 Ks. L. Królik, *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku*, Warszawa 1990, s. 74-75, 92, 94, 97.

135 AU KUL, A. Wernic, Wielka własność kolegiaty warszawskiej w XV–XVI w., magisterium KUL, Lublin 1955, sygn. hist. m. 308, s. 42, 46.

136 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 106. Autor podaje szacunkową liczbę 130 osób.

137 Tamże, s. 115, 146. Autor podaje na 1563 r. szacunkową liczbę 160 osób, jednak wydaje się, że liczba jest zawyżona, tym bardziej że T. Szczechura w książce pt. *Nad Bugiem...*, s. 70, podaje, iż w 1564 r. było w wiosce 120 mieszkańców.

138 A. Pawiński, *Polska XVI wieku pod względem geograficznym. Mazowsze*, t. V, *Źródła dziejowe*, t. XVI, Warszawa 1895, s. 407: „Orzełek man. 9, hort. 1". Wymieniany jako własność kolegiaty warszawskiej.

139 T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 70.

140 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 117, 121; APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 20.

141 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648.

W 1673 roku mieszkało tu około 60 osób, w tym około 40 powyżej dziesiątego roku życia[142]. O dalszym rozwoju wioski w XVII wieku świadczą księgi metrykalne parafii Sadowne. Według nich można ustalić liczbę chrztów w określonych pięcioleciach. I tak w latach 1648–1652 były cztery chrzty, 1666–1670 – dwanaście, 1671–1675 – dziesięć, 1676–1680 – dziewięć, 1681–1685 – brak wzmianek, 1686–1690 – jedenaście, 1691–1695 – jedenaście, 1696–1700 – dziesięć[143].

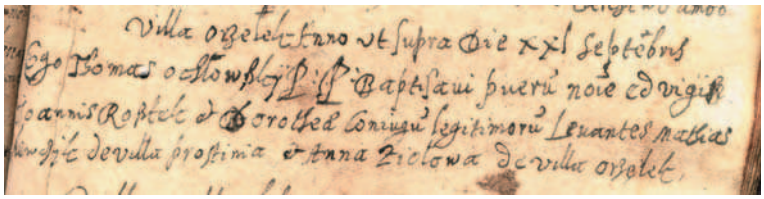

Akt chrztu z rodziny Rostków z Orzełka, 1640 r.
Źródło: APP, Akta ochrzczonych 1620–1648.

Pierwsza połowa XVIII wieku i związane z nią epidemie oraz wojna północna przyniosły znaczne zmniejszenie się liczebności wioski. W 1764 roku w Orzełku były tylko 34 osoby[144].

Wśród mieszkańców, którzy zamieszkiwali te ziemie na przełomie XVIII i XIX wieku, występują następujące nazwiska: Gęsia, Goś, Guz, Kądziela, Koluch, Pigul, Rekus, Rostek, Wójcik[145].

XIX–XXI wiek

Na początku XIX wieku dobra ziemskie wioski liczyły 258 morgów i 258 prętów, a jej mieszkańcy musieli odrobić w sumie 1356 dni pańszczyzny (sprzężajna – 636, ręczna 624, tłuki – 96)[146]. Pod koniec trzeciej dekady XIX wieku zamieniono dziesięcinę wytyczną w parafii Sadowne na tzw. zsypową. Z Orzełka przekazywano na rzecz parafii osiem korców i pięć garnców zboża[147].

W tym stuleciu zauważa się systematyczny wzrost liczby mieszkańców. W 1808 roku były w wiosce 92 osoby w 15 domach, a w 1827 roku 94 osoby zamieszkiwały 14 domostw[148]. W 1840 roku w Orzełku było 13 domów włościan oraz dwór[149]. W 1859 roku mieszkało tu 155 osób[150].

---

142 T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 91.

143 Tamże, s. 96. Dane te są szacunkowe, ponieważ dzieci z Orzełka były chrzczone także w Prostyni.

144 APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 28; por. T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 91.

145 APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 42.

146 APL, DOZ, sygn. 16973e, s. 147-160. W dokumentach występuje bardzo szczegółowy opis klucza kołodziąskiego, w tym i Orzełka. Są też opisane inne miejscowości.

147 APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 38, 50. Korzec – miara ciał sypkich, ok. 125 litrów.

148, 149, 150 →

W 1819 roku Orzełek, leżący w kluczu dóbr Kołodziąża, przeszedł na własność Stanisława Zamoyskiego jako wynagrodzenie ze strony cara Aleksandra za twierdzę w Zamościu[151]. Pod koniec XVIII wieku Zamoyscy zwolnili chłopów w kluczu terespolskim z pańszczyzny na rzecz udzielania pomocy dworowi w razie potrzeby w czasie od św. Wojciecha (23 IV) do św. Marcina (11 XI). Doszło jednak do tego, że poddani prosili o powrót pańszczyzny. Z takiego obrotu sprawy można wnioskować o nadużyciach ze strony właścicieli majątku, choć na pewno nie można uogólniać tego w stosunku do wszystkich Zamoyskich[152].

Do czasu uwłaszczenia chłopi z Orzełka płacili rodzinie Zamoyskich znaczny czynsz – 276 rubli za użytkowanie ponad 390 morgów ziemi. W połowie XIX wieku gospodarzyło w wiosce piętnaście rodzin. W 1864 roku 394 morgi ziemi ornej, łąk i pastwisk oraz 12 morgów nieużytków przeszło na własność mieszkańców Orzełka[153]. Zachowały się liczne dokumenty z tego okresu opisujące szczegółowo dobra Orzełka i zawierające mapę klucza kołodziązkiego[154].

W 1884 roku mieszkańcy Orzełka zwrócili się z prośbą do biskupa diecezji lubelskiej, Kazimierza Józefa Wnorowskiego, o przyłączenie ich wioski do parafii Prostyń[155]. Biskup przychylił się do ich prośby i wioska została przyłączona do prostyńskiej parafii dnia 14 IX 1885 roku[156]. Na przestrzeni wieków mieszkańcy Orzełka mieli stały kontakt z parafią Prostyń. Przystępowali tu do sakramentów świętych, zapisywali się w sanktuarium prostyńskim do bractw Trójcy Przenajświętszej i św. Anny oraz do Żywego Różańca[157].

Pod koniec XIX wieku liczba domów niewiele się zmieniła, ale przybyło ludności. W 1886 roku w 15 domach mieszkało 219 osób. W tym czasie wioska, wchodząc w skład dóbr Kołodziąż, dysponowała 387 morgami ziemi[158].

---

148 ← *Orzełek*, [w:] *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego... – 1827*.

149 ← APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 58.

150 ← Tamże, s. 132.

151 APL, DOZ, sygn. 16973e, s. 40, 147-160.

152 R. Orłowski, *Położenie chłopów w dobrach Ordynacji Zamojskiej w drugiej połowie XVIII w.*, „Annales" [UMCS], sectio F, t. VII, Lublin 1952, s. 114.

153 T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 111, 127-128, 144.

154 APL, RGL, skb. sygn. 326, s. 441-487.

155 AAL, Rep. 60/I/B: 142, Akta dotyczące terytorialnego rozgraniczenia parafii w diecezji lubelskiej, [brak paginacji], List mieszkańców Orzełka z prośbą o przyłączenie ich wioski do parafii Prostyń.

156 Tamże, Dekret zmieniający terytorium parafii Prostyń; por. APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 31, 65.

157 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 18; APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903.

158 *Orzełek*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. VII, Warszawa 1886, s. 612-613.

Na przełomie XIX i XX wieku wybudowano w Orzełku prawie 40 domów. W 1924 roku w 53 domach mieszkały 292 osoby, w tym 121 mężczyzn i 171 kobiet, wszyscy narodowości polskiej[159].

Podczas II wojny światowej Orzełek poniósł niewielkie straty w budynkach. W 1939 roku było tu 50 budynków mieszkalnych i 90 gospodarczych. W trakcie działań wojennych zniszczono cztery domy i dwanaście obór[160].

W 1947 roku gospodarzyło w Orzełku 88 rodzin[161]. Dane z 1949 roku podają, że zamieszkiwało tę wioskę 198 osób w wieku od pięciu do sześćdziesięciu lat[162]. W 1963 roku Orzełek został zelektryfikowany[163]. Około 1970 roku postawiono nowy budynek remizy strażackiej. Do północnej jego części przeniesiono sklep, który już wcześniej funkcjonował[164]. Ponadto w Orzełku znajduje się szkoła podstawowa. W centrum wioski stał do niedawna najstarszy dom, z połowy XIX wieku, w którym od pokoleń mieszkała rodzina Rostków[165].

W 1995 roku wioska liczyła 306 osób, a dziewięć lat później zmniejszyła się do 260 mieszkańców[166]. Wyrazem pobożności tutejszej ludności są liczne kapliczki i krzyże przydrożne, mające bogatą tradycję.

O przywiązaniu mieszkańców wioski do swych rodzinnych korzeni napisał ks. bp Antoni Dydycz w Księdze Pamiątkowej, podczas swej wizyty w szkole podstawowej w 2003 roku: *„Z uczuciem wdzięczności przeglądam strony tej Księgi, gdyż spotykam jakże wiele świadectw wyrażających szacunek i miłość do Polskiej Wsi, której na imię Orzełek. Nie ten wprawdzie, który zdobił albo i zdobi żołnierski strój, ale zawsze drogi każdemu polskiemu sercu, zwłaszcza dziecięcemu! Niech Królowa Polski umacnia tę miłość do ojczystej ziemi, niech wspomaga w kształtowaniu i wychowaniu nowych pokoleń Polaków. Szczęść Boże!”* [167].

Kutaski, Poniatowo, Grądy, Sołdany

W latach 50. XX wieku przeprowadzono badania archeologiczne na terenie Poniatowa i Grądów. Wykazały one, że pierwotne osadnictwo sięga tu wczesnego średniowiecza, a więc IX i X wieku[168].

---

159 *Orzełek*, [w:] *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej... – 1924*.

160 APS, AGP, t. 103, Budowa i odbudowa [Wykaz szkód wojennych w budynkach], 1946, s. 4; APS, AGP, t. 104, Budowa i odbudowa, 1946–1947, s. 35.

161 APS, AGP, t. 68, Wykaz gospodarstw grom. Orzełek, 1947.

162 APS, AGP, t. 110, [Ludność], 1949, s. 196-244.

163 ASPOrzełek, Kronika, 1956–1976.

164 E. Czekajewski, *Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Sadownem*, [w:] *Rozwój Gromady Sadowne w Polsce Ludowej 1944–1968*, red. T. Szczechura, Warszawa 1969, s. 65.

165 APP, Oświadczenie Ryszarda Rostka; A. Firewicz, *Sadowne i okolice wczoraj i dziś*, Warszawa 2004, s. XVIII.

166 APP, Kronika, s. 77; por. UGS, Statystyka ludności z 31 XII 1995, 31 XII 2005.

167, 168 →

Nazwa wioski ulegała zmianom w ciągu kolejnych stuleci. Pierwotnie stanowiła część ziem zwanych Maleszewa. Dnia 10 III 1466 roku starosta drohicki Piotr Strumiłło, na polecenie króla Kazimierza Jagiellończyka, polecił nadać Michałowi Wyszomierskiemu Dąbrowę nazywaną Maleszewą, która znajdowała się przy granicy mazowieckiej. Powodem nadania tych dóbr były wielokrotne narzekania Michała, że wraz z dziesięcioma braćmi nie może się wyżywić z jednej ziemi[169]. Michał Wyszomierski pochodził ze wsi Wyszomierz Kutaski w parafii Skibniew (dziś Kutyski). Przydomek „Kutaska" był dość często używany przez Wyszomierskich herbu Rawicz. Od tej rodziny pochodzi zapewne nazwa wsi. W 1515 roku potomek Michała Wyszomierskiego, Jakub Doś-Wyszomierski, sprzedał Andrzejowi Patkowskiemu swoją dziedzinę, wówczas jeszcze zwaną Maleszewą[170]. Nazwa Kutaski po raz pierwszy pojawiła się w 1528 roku przy okazji odgraniczenia tej wioski od dóbr Kossowo[171].

Staropolskie słowo „kutas" znaczyło tyle, co współczesne „pompon". Była to ozdoba z nici, jedwabiu lub wełny zrobiona w formie pędzla. W tym znaczeniu używali tego wyrazu poeci i pisarze XIX i XX wieku. Wśród nich Adam Mickiewicz (1798–1855), Henryk Rzewuski (1791–1866). W utworach Aleksandra Fredry (1793–1876) występuje zdanie: „*Wszakżem czapkę dał z kutasem, czapkę piękną*"[172]. Niektórzy chcą przypuszczać, że na początku XVI wieku mieszkańcy wioski mogli być znani z odświętnych ubrań ozdobionych pomponami. Z czasem przeszło to na określenie wioski i zamieniło się w nazwisko[173]. W 1567 roku w Rytelach mieszkał Stanisław Kutaska[174], a w 1571 występuje w aktach ziemskich drohickich nazwisko Feliks Kutaska z Kutask[175].

---

167 ASPOrzełek, Księga Pamiątkowa, od 13 maja 2001 r. Wpis z dn. 27 listopada 2003 r.

168 Por. J. Miśkiewicz, *Wyniki badań powierzchniowych przeprowadzonych w dolinie Bugu na odcinku Granne–Serock*, „Wiadomości Archeologiczne", z. 3, t. XXVIII/1962, s. 272: „Okres wczesnośredniowieczny i średniowieczny. Grądy, pow. Sokołów, Stanowisko I. Po południowej stronie drogi wiodącej przez Kutaski w kierunku toru kolejowego. Pole H. Zawistowskiego. 1. Fragment przykrawędny naczynia cienkościennego silnie obtaczanego. Krawędź wychylona na zewnątrz. Powierzchnia zewnętrzna ciemnoszara. Domieszka drobnoziarnista. Średnica wylewu 16 cm [...] 2. Dwa ułamki glinianych uchwytów do patelni oraz kilkanaście średnio- i cienkościennych fragmentów naczyń silnie obtaczanych. Stanowisko średniowieczne".

169 *Lietuvos Metrika*, knyga nr 4 [224] (1522–1530), Vilnius 1998, s. 291.

170 Tamże, s. 292.

171 Tamże, s. 291-292.

172 *Słownik Języka Polskiego*, PAN, t. III, Warszawa 1961, s. 1325, [s.v.] kutas.

173 Por. A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 199-201; por. H. Górnowicz, *Rodowe nazwy miejscowe Podlasia*, „Onomastica", 12, 1-2/1967, s. 14-15.

174 *Litowskaja Metrika*, [w:] *Russkaja istoriczeskaja biblioteka*, t. XXXIII, otdel I, cz. 3, s. 1019: [podane w transkrypcji polskiej] „Rytele Staroie sieło i Borki. [...] Stanisław Wojtchowicz Kutaska kljacza, miecz".

175 AGAD, TDroh, t. 5, Intromissio Kuthaski – 1571, s. 283v.

XVI wiek

W dokumencie fundacji parafii Prostyń z 1511 roku nie występuje nazwa Kutaski[176]. Niektórzy wnioskują, że wcześniej miejscowość ta nosiła nazwę Wólka Raszewska i jako taka została wymieniona w akcie erekcyjnym[177]. Jest to jednak tylko przypuszczenie. Nazwa Kutaski występuje w 1535 roku w akcie fundacji i erekcji altarii pw. Najświętszej Maryi Panny, św. Andrzeja Apostoła i św. Wawrzyńca[178]. Odtąd altarzysta był jednocześnie duszpasterzem w Kutaskach i Wólce Okrąglik. Do jego obowiązków należało spowiadanie wiernych z obu wiosek (głównie w okresie wielkanocnym) oraz udzielanie im sakramentów świętych.

W pierwszej połowie XVI wieku części Kutask, Wólki Okrąglik i Maleszewy należały do Andrzeja Patkowskiego z Patkowic, sędziego mielnickiego[179]. Między okoliczną szlachtą, głównie z Maleszewy, a rodziną Patkowskich zdarzały się spory graniczne, dlatego w 1543 roku ustalono granice między tymi wioskami[180]. Nie rozwiązało to jednak sporu do końca[181].

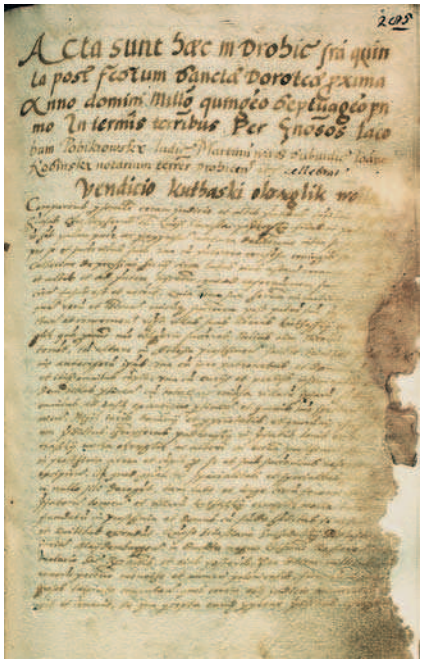
Venditio kuthaski okraglik wo

Akt sprzedaży Kutask i Wólki Okrąglik przez rodzinę Patkowskich Sebastianowi Suchodolskiemu – 1571 r.
Źródło: AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Kuthaski Okrąglik Wolia – 1571, s. 285-286.

176 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1.

177 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 63; W 1811 r., nawiązując do aktu erekcji, proboszcz napisał, że nie zna miejscowości o nazwie Wólka Raszewska. APP, Akta najdawniejsze..., Visitationis Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis – 1811, nr 25, s. 17v-18.

178 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2. Urzędowe odpisy aktu erekcji altarii są również w: ADS, D-45, Incorporatio Altaris B. V. Maria per G. Suchodolski fundati Ecclesiae Prostinensi – 1665, s. 43v-58; APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Sokołów... [Dokumenty dotyczące altarii, nr 2].

179 AGAD, TDroh, t. 2, Decretum pro parte nobilium Pathkowskich pro bonis Malesseewa spectantes – Kutaski Okrąglik – 1544, s. 369-369v; tamże, Kutaski Okrąglik [...] nobilium Pathkowskich – 1544, s. 369v-370.

180 Tamże, Malessewa Granites cum Kutaski usq. ad Kołodziąż – 1543, s. 256.

181 Tamże, Decretum Maleszewa Patkowicze – 1545, s. 398; tamże, Decretum Pathkowicze – 1545, s. 402-402v.

Rok 1571 był przełomowy dla Kutask. Ziemie należące do tej wioski zmieniły wtedy swych właścicieli. Dobra w Kutaskach i w Wólce Okrąglik Patkowscy odsprzedali Sebastianowi Suchodolskiemu, referendarzowi królewskiemu, który miał swe ziemie także w Kiełczewie[182]. Feliks Kutaska zaś odsprzedał swój udział Stanisławowi Wyszomierskiemu. Jeszcze w tym samym roku kolejną część Kutask i Wólki Okrąglik kupił od Wyszomierskich Sebastian Suchodolski[183]. Nowy właściciel razem z przywilejami przejął obowiązek utrzymania altarii w kościele prostyńskim.

XVII–XVIII wiek

W pierwszej połowie XVII wieku w Kutaskach występują takie oto nazwiska: Adamczyk, Arkabuzyk, Bartosik, Byrynacik, Dziczanek, Gałąska, Leśnik, Maczieyczyk, Maleszewscy, Mioduszewscy, Serseń, Wiendprczyk, Wuiek, Wuycik, Zającik, Zygmuncik[184].

W tym czasie był w Kutaskach młyn, o czym świadczą zapisy w księdze metrykalnej[185]. Tradycja podaje, że podczas potopu szwedzkiego mały oddział wojska Karola Gustawa zaatakował tenże młyn. Okoliczna ludność, która się tam ukrywała, odparła atak, powodując śmierć kilku żołnierzy. Szwedzi zemścili się i zabili tych, którzy tam się bronili, a młyn spalili. W tym miejscu pozostały do dziś ślady zamulonego stawu i pale sterczące z wody, które mogą być pozostałością dawnego młyna[186].

W drugiej połowie XVII wieku wioska była w rękach kilku właścicieli. W 1673 roku zasadnicza część Kutask oraz niektóre ziemie Wólki Okrąglik należały do Barbary Suchodolskiej, mającej dwunastu poddanych[187]. W 1673 roku część Kutask i Kiełczewa stanowiły własność Aleksandra Łuszczewskiego, w którego majątku pracowało czterdziestu siedmiu poddanych[188]. Miał tu swe ziemie także Bronisław Łubkowski, któremu służyło dwunastu poddanych[189].

---

182 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Kuthaski Okrąglik Wolia – 1571, s. 285-286; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 32.

183 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Kuthaski – 1571, 281; tamże, Intromissio Kuthaski – 1571, s. 283v; tamże, Intromissio Kuthaski Wólka Okrąglik – 1571, s. 368; por. także: AGAD, CDroh, s. I, t. 1, Kuthasky – 1573, s. 191; por. też ADS, D-4, s. 103 v. Pod datą 16 XII 1545 występują m.in.: „Honestus Georgius Szayacz advocatus de Kuthasky et Stanislaus advocatus de Okrągle".

184 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 21, 25, 38-39, 87, 92-96.

185 Tamże, s. 88: „Małgorzata młynarzowa de Kutaski"; tamże, [1621], s. 92-93: „Georgi Młynarz de Kutaski [...] filiam nomine Anna, Georgi et Zophia Młynarz".

186 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 62-63.

187 A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, załącznik nr 7.

188 Tamże.

189 BCzK, Rejestr Pogłównego Województwa Podlaskiego z 1676 r., rkps nr 1099, s. 615: „ImP. →

W XVIII wieku z gruntów dworskich parafii należała się dziesięcina w wysokości ośmiu złotych, ale dziedzice nie chcieli jej wypłacać. Włościanie zaś dawali dziesięcinę w naturze, po trzydzieści snopów od rodziny[190]. W 1745 roku mieszkało w Kutaskach 37 dorosłych osób, przystępujących do spowiedzi i Komunii świętej wielkanocnej[191].

XIX–XXI wiek

Na początku XIX wieku Kutaski należały do rodziny Kosińskich[192]. Tym razem lepiej wywiązywano się ze zobowiązań dotyczących dziesięciny, którą przekazywano w naturze[193]. We wsi był także sołtys. W 1862 roku urząd ten pełnił Szymon Wyrobek[194].

Kutaski wpisały się w mapę walk związanych z powstaniem styczniowym. Za tą wioską, w okolicach obecnych Sołdan, w maju 1863 roku oddział majora Ludwika Lutyńskiego (stu powstańców) stoczył bitwę z wojskami carskimi (dwie kompanie piechoty, stu ułanów i kozaków, dwa działa). W walce poległo dwudziestu Polaków i dziesięciu żołnierzy carskich[195].

Pod koniec XIX wieku obok Kutask powstały nowe wioski: Grądy i Sołdany. W katalogu diecezji lubelskiej ich nazwy występują po raz pierwszy w 1883 roku[196]. Możliwe, że jednak były nieco wcześniej zamieszkane, a dopiero później zaczęto je wymieniać w oficjalnych dokumentach. W pobliżu powstała też miejscowość Nakło, gdzie mieszkali m.in. Dłuscy, Grzymałowie, Maliszewscy, Rytelowie i Stańczukowie[197].

W XIX wieku ludność Kutask się podwoiła. Gdy w 1827 roku w 18 domach mieszkało 151 osób, to w 1883 roku było już 315 mieszkańców. Wówczas w wiosce istniał folwark, a do samej miejscowości należały 954 morgi

---

← Bronisław Łubkowski z małżonką, dziewka. Tegoż Imci poddaństwa utriusque sexus nro 12"; A. Laszuk, *Zaściankі i królewszczyzny...*, załącznik nr 7.

190 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1798, nr 120.

191 ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360.

192 APP, Akta najdawniejsze..., nr 25, Visitationis Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis – 1811, s. 1.

193 Tamże, s. 15v-16; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostynia... – 1835, s. 73v; por. ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, 179v.

194 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859. Korespondencja urzędowa.

195 J. Strychalski, *Powstanie Styczniowe 1863–1865, Bitwy i potyczki...*, s. 30, 51. Według innej wersji potyczka miała się rozegrać 10 V 1863 r. w okolicach Węgrowa; por. S. Góra, *Partyzantka na Podlasiu 1863–1864*, Warszawa 1976.

196 *Catalogus universi cleri... – 1883*, s. 97.

197 APS, Hipoteka, Dobra Nakło, pow. węgrowski, 1889–1936, sygn. 307.

ziemi, w tym 435 uprawiali włościanie na trzydziestu trzech tzw. osadach[198]. Pod koniec XIX wieku właścicielami tych dóbr byli m.in.: Bielińscy, Gołębiowscy, Grzymałowie, Kosińscy, Kudelscy, Lisieccy, Malinowscy, Maliszewscy, Matusikowie, Mleczkowie, Szczepańscy[199]. Na początku XX wieku w parafii istniały trzy folwarki: Kiełczew, Milewko, Sołdany[200].

Po I wojnie światowej w latach 20. zamieniono nazwę Kutaski na Poniatowo[201]. I tak już pozostało do tej pory.

Tragicznym wydarzeniem w dziejach tej miejscowości z okresu II wojny światowej było powstanie w jej sąsiedztwie obozu pracy Treblinka I i obozu zagłady Treblinka II. Bardzo boleśnie przeżywali mieszkańcy fakt, że tak blisko giną tysiące osób, a oni w tej sprawie nic nie mogą zrobić. Codziennie ocierali się o śmierć. Ponadto niejednokrotnie spotykali w swej wiosce oprawców. Żyli w ciągłym strachu, świadomi, jak niewiele potrzeba, aby i oni zostali zabrani do obozu. Będąc w tak przykrym położeniu, niektórzy załamywali się duchowo i psychicznie. Byli też tacy, którzy nie ulegli presji okupantów i często z narażeniem życia świadczyli pomoc więźniom obozu.

Przed wojną było w Poniatowie 49 domów i 98 budynków gospodarczych. Wycofujące się oddziały niemieckie, zacierając za sobą ślady istnienia obozu w Treblince, zemściły się także za pomoc udzielaną więźniom i doszczętnie spaliły wioskę. Nie ocalał żaden budynek mieszkalny ani gospodarczy[202]. Po wojnie zaczęła się odbudowa. Na początku lat 50. (podobnie jak i w Prostyni) założono w wiosce elektryczność[203].

Do tradycji Poniatowa należy aktywność jego mieszkańców, głównie młodzieży, na polu artystycznym. W latach 60. były tu organizowane przedstawienia teatralne, zwane popularnie komedyjkami. Działo się to pod kierunkiem Jana Kobusa, a brali w nich udział m.in.: Maria Królikowska, Alfred Szymańczuk, Zofia Świstek. Czasami zespół wyjeżdżał z tzw. komedyjkami do sąsiednich wiosek[204].

---

198 *Kutaski*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IV, Warszawa 1883, s. 953; *Kutaski*, [w:] *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego... – 1827*.

199 APS, Hipoteka, Dobra Kutaski, pow. węgrowski, 1822 – 1938, sygn. 224.

200 APP, ks. R. Soszyński, Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej..., s. 113.

201 A. Kołodziejczyk, *Ludność, urzędy i władze powiatu węgrowskiego w latach 1918–1939*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 241. Według autora był to 1921 r.; MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 257.

202 APS, AGP, t. 103, Budowa i odbudowa [Wykaz szkód wojennych w budynkach], 1946, s. 8; APS, AGP, t. 104, Budowa i odbudowa, 1946-47, s. 35.

203 APS, AGP, t. 57, Elektryfikacja gm. Prostyń,1950; APS, AGP, t. 9, Protokoły zebrań GRN, sprawozdanie z działalności PGRN, 1952, s. 35v.

204 APP, Relacja Zofii Oksiędzkiej.

Prostyń

Informacje na temat powstania wioski i jej nazwy zostały przedstawione w I rozdziale. W tym miejscu zostanie ukazany dalszy ciąg dziejów Prostyni.

Największy wpływ na jej historię wywarły bez wątpienia objawienia św. Anny oraz fundacja i erekcja parafii, która chociaż była jedną z mniejszych w diecezji łuckiej, stała się prężnym ośrodkiem życia religijnego na Podlasiu i Mazowszu[205].

XVI wiek

Prostyń figuruje na najstarszych mapach Polski, często pod starą nazwą Prostynia[206]. W dokumentach z XVI wieku miejscowość ta była często wymieniana razem z sąsiednimi wioskami, które należały do dziedzictwa Prostyńskich. Były to Cholewy i Kuczaby. W spisie z 1528 roku jest podane, że z Prostyni i Cholew (k. Sterdyni) przeznaczono na potrzeby wojenne Litwy trzy konie[207].

Wioska Cholewy sięga początkami XV wieku. Nazwa być może pochodzi od herbu Cholewa, którym pieczętowali się jej założyciele, albo od nazwiska[208] uchodzącego ongiś za *„przezwę zbiorową pierwotnych założycieli"*[209]. Na Mazowszu miejscowość Cholewy istniała już w 1439 roku, a ród Cholewów w 1448 roku otrzymywał przywileje od księcia Bolesława[210]. Jedna z pierwszych wzmianek o dziedzictwie Prostyńskich w Cholewach pochodzi z 1482 roku. Wtedy to Jan Cholewa miał sprawę w sądzie drohickim z Piotrem Prostyńskim[211]. Około 1505 roku właścicielami wioski byli też Mikołaj i Wojciech Cholewa[212]. W księgach grodzkich drohickich z około 1565 roku jako właściciele części wioski występują: Mikołaj, syn Bartłomieja i jego brat Maciej[213]. W 1569 roku pod aktem unii Polski z Litwą podpisało się czterech dziedziców wioski Cholewy: *„Jadam s. Pawłow, szl. Aleksy s. Bartoszow, szl. Wawrzyniec s. Janow, szl. Jan s. Stanisławow, dziedzicowie z Cholew"*[214]. Pod koniec XVI wieku

---

205 A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, s. 17, 108.

206 H. Rutkowski, *Ziemia Liwska na mapach od XVI do XVIII wieku*, „Rocznik Liwski", t. I, Liw-Siedlce 2005/2006, s. 114-118.

207 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 184.

208 A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku...*, s. 360; por. H. Górnowicz, *Rodowe nazwy miejscowe Podlasia...*, s. 50-51.

209 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 199, 201, 206.

210 W. Smoleński, *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, Kraków 1908, s. 22, 31; A. Wolff, *Nazwy miejscowe na Mazowszu*, cz. II, „Onomastica", 2/1956, s. 73.

211 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 436.

212 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Causa Choliievi – 1501–1509, s. 480v.

213 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 1, Concordia Choliewii – ok. 1565, s. 246.

214 *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791...*, s. 283.

stanowiła własność Franciszka Prostyńskiego, syna Sebastiana[215]. Wioska była związana z Prostyńskimi jeszcze w drugiej połowie XVII wieku[216].

Razem z Prostynią w dokumentach występuje również miejscowość Kuczaby[217]. Według zapisu z ksiąg ziemskich drohickich wioskę tę na początku XVI wieku Jakub Kuczaba odsprzedał Prostyńskim[218], zaś w 1636 roku Baltazar Prostyński sprzedał ją parafii[219]. Nazwa Kuczaby pochodziła od przydomka pierwszych założycieli, związanych z czasownikiem „kuczeć/kuczyć" (siedzieć w kucki), albo od ich herbu, który był popularny na Mazowszu[220].

Niektórzy z tutejszych mieszkańców trudnili się m.in. produkcją miodu. Dokumenty wspominają jednego z bartników – Wojciecha Bachora z Prostyni, który wzmiankowany jest w 1520 roku[221]. W jego posiadaniu już wtedy było

---

215 AGAD, CDroh, seria II, t. 8, Prostinia Cholewy Vulnera – 1591, s. 709.

216 AGAD, CDroh, seria II, t. 34, [Lista osób podlegających banicji – 1661], s. 284: „Idem Actor contra haeredes et possesores Bonorum Cholewy Citat. Sup. Baniti"; tamże, s. 437v; T. Jaszczołt, *Osadnictwo lewobrzeżnej części ziemi drohickiej w XV i na początku XVI w. – okolice Sokołowa, Węgrowa i Mord*, [w:] *Sokołów Podlaski…*, s. 145-147.

217 AGAD, TDroh, t. 2, Prosthyna Kuczabi – 1543, s. 5v; tamże, Kuczaby – 1543, s. 9-9v; tamże, Kuczabi – 1543, s. 13.

218 *Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w...*, s. 266, poz. 367: „Drohiczyn roki ziemskie, d. 7 czerwca r. 1585. Comparens personaliter coram officio praesenti terrestri Drohiciensi, actisque praesentibus nobilis Laurentius, filius olim nobilis Mathiae Kuczaba, de Kuczaby quondam haeredes, deducendo et declarando, quia ex praedecessoribus suis nobilibus, status et conditionis militaris, processisset et ut ubique locorum libertatibus militaribus nobilium posset frui tute, constituit coram officio praesenti nobiles terrigenas huius palatinus Podlachiae, districtus Dohiciensis, homines graves, senio confectos, bene notos, scilicet nobiles Petrum Skorupsky, Nicolaum, filium Hieronimi Kaliczki, Christoferum Sawiczki, Stanislaum Nasilowsky, Martinum Czarnoczki, Christoferum et Joannem Sawiczkie, qui coram officio personaliter constituti, non compulsi nec coacti, animo et corpore sani existentes, suis personalibus recognitionibus mediantibus attestati sunt et oretenus retulerunt, quia nobilis Laurentius, filius olim nobilis Mathiae quondam de Cuczaby haeres, fuisset verus nobilis, ex parte nobili olim Mathia Kuczaba procedens, cuius avus nobilis olim Jacobus Kuczba, bona sua Kuczaby nobilibus Prostynskim pro certa summa pecuniaria vendidit, ex matre vero nobili olim Zophia Buialska progenitus, cuius praedecessores seu parentes cum ipsis simul servitia regalia bellica et Reipublicae serviebant, uti caeteri nobiles huius districtus Drohiciensis, de quibus omnibus praemissis praedicti nobiles eius modli suam relationem et attestationem sub iuramentis et conscientis suis fecerunt. Terr. Drohic. t. 10. 106. p. 204".

219 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Actum in Drohiczyn in Terminis Terrestribus Drohiciensibus Primae Sesionis Generosi Stanislai Skiwski, subjudicis Terrestris Drohiciensis, Feria secunda post festum Sancti Michaelis Archangeli, proxima Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Tertio celebratis, sygn. 1109, nr 2040.

220 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 201; H. Górnowicz, *Rodowe nazwy miejscowe Podlasia...*, s. 36; A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku...*, s. 3 nr 8, s. 42 nr 231, s. 56 nr 265; ks. St. Kozierowski, *Nazwiska, przezwiska, przydomki imiona polskie niektórych typów słowotwórczych. Księga rodzaju polskiego*, Poznań 1938, s. 82. Kuczaby lub Kuczały należą do grupy słowiańskich nazw kończących się na -uła, -uł. Występuje to nazwisko także w XXI w.

221 *Acta Ecclesiae Collegiatae Varsaviensis...*, nr 81, s. 71: „Item Albertus Bachor de Proschynya deposuit medio iuramento se habere robora possessionata decemocto, nescit de roboribus possessionatis quia novus est, pratum habet, unum manuale et 3 gr. dominis solvit, uno signo utitur".

dziewiętnaście barci. Przypuszcza się, że wówczas z jednego roju otrzymywano przeciętnie dziesięć-dwanaście litrów miodu, tj. piętnaście-osiemnaście kilogramów[222]. Ponadto o ludności i topografii Kuczab, Cholew i Prostyni w pierwszej połowie XVI wieku dowiadujemy się m.in. z Metryki Litewskiej[223].

Przed 1522 rokiem zmarł Bogdan Prostyński, który na przełomie XV i XVI wieku, jako najstarszy z braci, miał największy wpływ na dzieje Prostyni[224]. Pozostawił po sobie żonę Dorotę oraz pięciu synów: Bartłomieja, Piotra, Pawła, Jana i Macieja[225]. Dalszych członków tego rodu można odnaleźć w spisie wojska litewskiego z 1567 roku[226], jak również w dokumencie unii lubelskiej Polski z Litwą z 1569 roku[227] oraz w aktach ziemskich i grodzkich drohickich[228].

Oprócz nazwiska Prostyńskich na początku XVI wieku pojawiają się w archiwaliach, przy okazji zawieranych transakcji, również inne nazwiska związane z tą miejscowością, np.: Goska[229] i Lipka[230]. Świadczy to o nasilaniu się osadnictwa mazowieckiego w tym rejonie. Nazwisko Goska jest bowiem typowe dla ziemi łomżyńskiej[231]. Ponadto rodzina Prostyńskich wchodziła w koligacje z sąsiednimi rodami, m.in. z Łochowskimi i Kossowskimi[232]. Po-

---

222 T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 32-33; MBW, Tenże, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 60.

223 AGAD, Metryka Litewska, nr 207, s. 480. Sprawa pomiędzy Piotrem, Maciejem, Janem, Krzysztofem, Janem, Baltazarem Prostyńskimi z Cholew dziedzicami, a Ściborem, Mikołajem, Elżbietą, Grzegorzem, Janem, Jerzym, Piotrem, Stanisławem, Walentym, Pawłem, Stefanem, Terencjuszem, ze Stelągów o granice między Cholewami i Kuczabami [1541 r.]; AGAD, Metryka Litewska, nr 214, s. 828. Dziedzice ze Stelągów pozywali, Macieja, Piotra, Jana plebana, Baltazara, Krzysztofa, Franciszka, Jana olim Piotra oraz Małgorzatę żonę Jana Wierzbickiego i Jana olim Michała dziedziców z Prostyni o to, że dzierżą Szerokie Pole sąsiadujące z Kuczabami [1544 r.].

224 I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 334: „1539, in actis terrestribus Drohiciensibus. Mathias, Petrus, Joannes filii olim Bohdan, Baltasar, Christophus filii olim Nicolai, Stanislaus, Joannes filii olim Petri in Prostynia haeredes scribunt se".

225 AGAD, CDroh, seria II, t. 2, Prosthynia – 1522, s. 48; tamże, Prosthynia – 1522, s. 70-70v.

226 *Litowskaja Metrika*, [w:] *Russkaja istoriczeskaja biblioteka*, t. XXXIII, Petersburg 1915, kol. 1021: „Prostynia i Kuczaby. Fronc Pietrowicz kljacza, miecz. Wdowa Janowa kljacza, miecz. Adam Baltazarow kljacza miecz. Krysztof Mikołajewicz, kljacza miecz. Paweł Mateiewicz kljacza, rogati. Juri Prostinski Pietrowicz koń. Pleban Prostunski z Milczowa, c Kużab koń".

227 *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791...*, s. 293: „Prostynia: szl. Paweł s. Maciejow, szl. Sebastian s. Maciejow, szl. Jurgi s. Piotrow od ojca swego starością zjętego, szl. Kristof s. Mikołajow i od synowcow swych Frącza syna Piotrowego, Macieja Janowego i małych synowcow, szl. Wojciech s. Baltazarow, szl. Jadam s. Baltazarow, dziedzicowie z Prostyni".

228 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 83, Cirulitq [sic] r[er]u[m] Prostinia – 1544, s. 78v. W dokumencie występuje m.in. Jan Prostyński, syn zmarłego Macieja; NGARB, CDroh, f. 1715, op. 2, sp. 82, C[o]missio Galki Prostinia – 1570, s. 44-44v. Wzmianka o Sebastianie synu Macieja.

229 AGAD, CDroh, seria II, t. 2, Prosthynia – 1522, s. 70-70v.

230 Tamże, Prosthynia – 1522, s. 178.

231 Z. Gloger, *Dawna Ziemia Łomżyńska*, Warszawa 1876, [przedruk – Łomża 1986], s. 12.

232 A. Boniecki, *Herbarz*, t. V, Warszawa 1902, s. v. Łochowscy: „Jadwiga [Łochowska], żona →

dział dóbr powodował czasem spory. W połowie XVI wieku zdarzały się procesy, które wyjaśniały głównie sprawy graniczne dóbr Prostyni[233]. W 1522 roku Małgorzata, żona Jakuba z Prostyni (córka Andrzeja), pozywała Macieja, Michała oraz Dorotę i jej synów Bartłomieja i Pawła, dziedziców Prostyni, o równy podział dóbr[234]. W 1524 roku Piotr Prostyński (syn Bogdana) razem z Andrzejem z Żochów mieli proces z Feliksem i Rafałem Kossowskimi[235]. Czasem władza świecka sądownie dopominała się od właścicieli Prostyni spłaty podatków[236]. Sprawy sporne, dotyczące praw fundatorów i proboszcza, załatwiano w sądach duchownych[237].

Na temat dziejów Prostyni i jej mieszkańców spotykamy liczne dokumenty sądowe w Narodowym Historycznym Archiwum Republiki Białoruś (Нацыянальны Гістарычны Архіў Рэспублікі Беларусь) i w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Na szczególną uwagę zasługują archiwalia z początku XVI wieku. Ze względu na ich wagę zostaną tu przytoczone niektóre fakty w porządku chronologicznym. I tak:

1501 – Jakub Świejko procesował się z Mikołajem Prostyńskim i jego braćmi o szkody wyrządzone w jego młynie[238].

1502 – Wit Prostyński procesował się ze swoim bratem Mikołajem Prostyńskim[239].

1502 – Mikołaj Prostyński ze wszystkimi braćmi odgraniczał swoje dobra od dóbr Jakuba Świejki[240].

1505 – Wit Prostyński procesował się ze Stanisławem Saczkowiczem z Gałek[241].

1505 – Wit i Jakub z Prostyni występowali w sądzie[242].

1507 – Jakub, Andrzej, Feliks, Rafał Kossowscy procesowali się z Mikołajem Prostyńskim o dobra Kuczaby. Mikołaj twierdził, iż Kuczaby są jego macierzyzną[243].

← Piotra Prostyńskiego, dziedziczka części Prostyni i Kuczał, w drohickim 1580 r."; por. AGAD, CDroh, seria II, t. 2, Prosthynia et Kossowo – 1522, s. 92; AGAD, CDroh, seria II, t. 41, Elizabetha Kosowska Suszka seu Prostyńska – 1665, s. 454v.

233 AGAD, TDroh, t. 2, Prostiyna – 1543, s. 152v; tamże, Prostinia – 1543, s. 254v; tamże, Decretum Prostinia – 1544, s. 370v-371v; ADS, D-2, Prostinia – 1542, s. 156v.

234 AGAD, CDroh, seria II, t. 2, 1522, s. 178.

235 Tamże, Prosthina [...] Zochy – 1524, s. 263v.

236 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 83, Obligat[i]o Prosthinia – 1545, s. 135v.

237 ADS, D-14, Alternata iuris pr'ntandi Prostinia – 1576, s. 46v-47v.

238 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Vsthanye rokow, s. 23v.

239 Tamże, Prostinsky, s. 44v.

240 Tamże, Inhibicio, s. 52.

241 Tamże, s. 210.

240 Tamże, s. 253v.

243 Tamże, Decretum Prostynya cum Kossowo, s. 253v.

1507 – Mikołaj Prostyński wygrał sprawę z siostrą Małgorzatą, żoną Stanisława Chądzyńskiego, o dobra macierzyste w Kuczabach[244].

1507 – Jakub Świejko z synami rozgraniczał swoje dobra w Treblince od Mikołaja, Bogdana, Macieja, Jakuba i Michała Prostyńskich. Granica miała biec od Bugu do starego koryta, do młyna, przez staw aż do granicy z Maleszewskimi[245].

1509 – Mikołaj Prostyński procesował się ze swoim bratem Jakubem o pieniądze[246].

1516 – Małgorzata, córka Andrzeja z Cholew, sprzedała swoją część w Cholewach za 40 kop groszy Bogdanowi Prostyńskiemu. Wojciech Cholewa protestował przeciw tej transakcji[247].

1517 – Stanisław Lizygamba z żoną Heleną sprzedali część Zajączkowską i Stanisławowską w Maleszewie Bogdanowi Prostyńskiemu[248].

1519 – Feliks Kossowski zapisał swemu szwagrowi Bogdanowi Prostyńskiemu część ziemi na Kossowie[249].

1521 – Bogdan Prostyński był arbitrem w sprawie dziedziców z Maleszewy[250].

1522 – Dorota, wdowa po Bogdanie Prostyńskim, z synami Bartłomiejem, Piotrem, Pawłem i Janem pozywała do sądu Ludmiłę Kossowską i jej syna Feliksa[251].

1522 – Zofia, żona Leonarda z Czarnot, procesowała się z Bartłomiejem, Piotrem, Pawłem, Janem, Maciejem i Michałem z Prostyni[252].

1522 – Mikołaj, Andrzej i Tomasz, synowie Marcina Kijek z Maleszewy, sprzedali pół włóki ziemi kościołowi parafialnemu w Prostyni. Podobnie jak Jakub, syn Stanisława Lizygamba z Maleszewy[253].

1523 – Andrzej Nychowicz z Maleszewy sprzedał grunt kościołowi w Prostyni. Podobnie Maciej, syn Piotra z Maleszewy[254].

1523 – Maciej, syn Mikołaja z Prostyni, zastawił działy w Złotkach Kossowskim (tenże Maciej to późniejszy proboszcz w Prostyni, a jego ojciec był jednym z fundatorów kościoła w 1511 roku)[255].

---

244 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Prosthinsky cum Chadzino, s. 259.
245 Tamże, Compositio Prostinsky cum Szweyko, s. 267.
246 Tamże, Asticio in termino, s. 484v.
247 AGAD, TDroh, t. 1, s. 33.
248 Tamże, s. 64v.
249 Tamże, s. 271.
250 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 210.
251 Tamże, s. 252.
252 Tamże, s. 315.
253 NGARB, f. 1759, op. 2, sp. 3, s. 108, 128v-129.
254 Tamże, s. 145v-146.
255 →

1525 – Ugoda Piotra Prostyńskiego i Piotra Steląga[256].

1525 – Dorota, wdowa po Bogdanie z Prostyni, ze swymi synami Bartłomiejem, Piotrem, Pawłem i Janem procesowała się z Małgorzatą, żoną Jakuba Wierzbickiego z Prostyni[257].

1528 – Anastazja, wdowa po Mikołaju Prostyńskim, występowała w sądzie z synami Maciejem, Piotrem i Baltazarem[258].

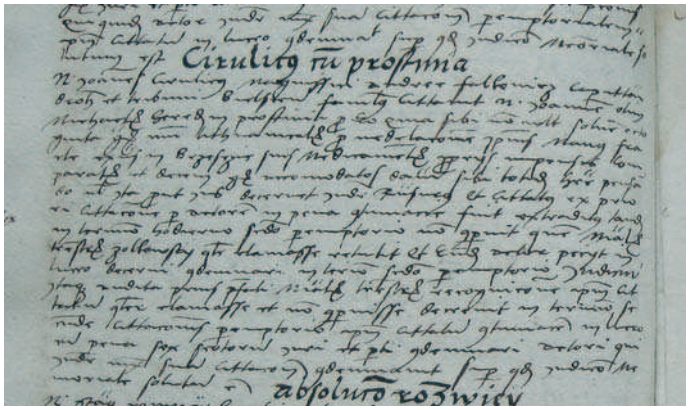

Dokument wspominający m.in. Jana Prostyńskiego, syna Macieja – 1544 r.
Źródło: NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1. sp. 83, Cirulitq [sic] r[er]u[m] Prostinia – 1544, s. 78v.

W dziejach miejscowości bardzo ważny okazał się rok 1547. Wtedy do nadbużańskiej wioski zawitał królewski orszak. Z pielgrzymką do sanktuarium przybyła królowa Bona Sforza[259].

W dziejach Prostyni były też bolesne momenty. Podobnie jak na całe Podlasie i część Mazowsza, napadały na nią hordy tatarskie. W 1552 roku Tatarzy zniszczyli wioskę, a niektórych mieszkańców wzięli do niewoli. Wśród nich był dziedzic Mikołaj Prostyński wraz ze swoim sługą Stanisławem Żubrem. Obaj doznali szczególnej opieki Trójcy Przenajświętszej, gdyż w niezwykły sposób powrócili z tej niewoli[260].

W 1580 roku dobra ziemskie Prostyni liczyły 14,5 włóki ziemi, czyli ponad 240 hektarów[261]. Był tu również młyn. Według rejestru podatków z końca XVI wieku dwie trzecie gruntów, leżących w granicach parafii, upra-

255 ← Tamże, s. 162v.
256 Tamże, s. 235v.
257 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 218, s. 247.
258 Tamże, s. 462.
259 Por. APP, Akta najdawniejsze..., Status Modernus Ecclesiarum Binarum Prostinensium... – 1775, nr 12; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 52.
260 Zob. rozdział II, tekst o cudach i łaskach, s. 98-100.
261 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 32: „Prosthinia, Kuczali, Ślachetny Christof i Frącz, Maciej, Stanisław, Mikołaj, Walenty Prostyńscy, dali z Prostyni i Kuczał, z włók ziemskich 4, →

wiała drobna szlachta, a tylko jedną trzecią chłopi pańszczyźniani. W 1572 roku jednym z głównych współwłaścicieli wioski był Sebastian Prostyński[262]. Jurysdykcyjnie w kwestii sądownictwa Prostyń należała w tym czasie wraz z sąsiednimi miejscowościami do miasta Miedzna[263].

XVII wiek

W tym stuleciu ród Prostyńskich przenosił się w inne strony Polski. Baltazar, syn Wojciecha, był w 1614 roku dworzaninem królewskim[264]. W 1636 roku odsprzedał swą dziedziczną posiadłość w parafii prostyńskiej za 1500 florenów i przeniósł się do miejscowości Bircza k. Przemyśla[265].

O wielu mieszkańcach wioski dowiadujemy się z księgi chrztów z lat 1620–1648. Zawarte są w niej wzmianki o Pawle, Piotrze, Kazimierzu i Macieju oraz innych z rodu Prostyńskich. Występują w niej również nazwiska takie jak: Ambroźnik, Bielik, Biernaczik, Cyran, Giza, Golik, Grala, Grodski, Jerzyk, Jębrozik, Kaczoch, Kalanczyk, Klimczik, Kowal, Kowalczyk, Koscik, Krawiecz, Maceyczik, Mazor, Mucha, Muczka, Musik, Perkulik, Przywoznik, Rostkowski, Szierik, Śliwka, Zubrzik i inni. Na podstawie niektórych nazwisk możemy wnioskować, że w Prostyni zapewne była kuźnia, skoro jest Kowal, Kowalowa itd. Na podobnej zasadzie można przypuszczać, że w okolicy Prostyni przewożono ludzi przez Bug (Przewoźnik). Oprócz tego występują we wspomnianej księdze nazwiska, które wskazują wprost na wykonywaną pracę, np.: Orak, Bartnicky, Karcz, Rymars i Zdunik. W tym okresie występują nazwiska bardzo popularne do dziś: Brosowsky (Bruszewski), Grodzky (Grądz-

---

← po gr. 15. Ślachetna Jadwiga Łochowska, małżonka niegdy Piotra Prostyńskiego, dała z włók ziemskich 2,5 po gr. 15 (zł. 1, gr. 7, sz. 4). Od jedego koła młynarskiego dorocznego, gr. 12. Taż Jadwiga dała z Cholew z włók ziemskich 5, po gr. 15. Ślachetny Wojciech Prostyński dał z Prostynej z włók ziemskich 2, po gr. 15. Ślachetny Christof Prostyński dał z półwł. ziems. gr. 12. Ślachetny Frącz Prostyński, dał z delacyej z Kuczał, półwłóczka ziemskiego, gr. 7, sz. 4"; tamże, s. 71: Prosthinia, Sebestyan Prostyński, dał z 21 włóki ziemskiej, gr. 15 [Zapewne wystąpił błąd w druku i zamiast 21 włóki powinno być 1 włóki, tym bardziej, że gdy mowa o kilku włókach to jest napisane „po gr. 15"]; AGAD, TDroh, t. 2, Parochiae kosowska, prosthińska sterdyńska – 1543, 7v.; por. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dział I, sygn. 27, Prosthynynia – 1582, s. 921.

262 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 2, sp. 82, C[o]missio Galki Prostinia – 1570, s. 44-44v; tamże, Debitum Prostinia – 1572, s. 543v.

263 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 70-71.

264 W. Wittyg, St. Dziadulewicz, *Nieznana szlachta Polska i jej herby*, Kraków MCMVIII, [s. v.] Prostyński.

265 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Drohiczyn... – 1633, nr 4: „Generosus Balthasarus Filius olim Generosi Adalberti Prostyński in Prostynia et Kuczaby Districtus Drohiciensis et Biercza Districtus Przemysliensis [...]".

ki)[266], Wuyko (Wujek)[267]. W XVII wieku Prostyńscy mieli duży młyn na rzece Bug[268]. Był to prawdopodobnie młyn zwany potocznie „bździelem"[269].

Sytuacja mieszkańców w połowie XVII wieku stała się szczególnie trudna. W 1648 roku na tych terenach był nieurodzaj. W latach 1650–1651 nawiedzały parafię powodzie, a do tego epidemie, trwające w niektórych miejscach nawet trzy lata (1650–1653)[270]. Ksiądz Obłoza, opierając się na wzmiance ówczesnego proboszcza, pisze: „*Nieszczęścia spadły na Prostyń i całą okolicę w roku 1653. Zapisał to własnoręcznie pleban miejscowy w krótkich, ale wielce znaczących wyrazach: «Dnia 12 sierpnia wszczęła się wielka morowa zaraza i trwała aż do miesiąca lutego roku następnego. Choroba straszna zabijała ludzi nagle po kilku godzinach, a niekiedy przeciągała się do kilku dni, przerażenie wielkie ogarnęło wszystkich. Jedni kryli się na górach, w lesie, za wsią Złotki, drudzy zostawali na miejscu, zamykając się w domach, chroniąc się zetknięcia nawet z sąsiadami. Wiele domów zostało zupełnie pustych, wymarli wszyscy. Cmentarze zapełniono umarłymi. Grzebano nawet w lasach, na polach, pod krzyżami, aby choroby nie roznosić, a w końcu nie było chętnych oddawać ostatniej posługi, bo każdy lękał się zarazy»*"[271]. Wtedy stawiano na Podlasiu krzyże chroniące od morowego powietrza. Miały dwa równoległe ramiona, a nazywano je karawakami (od nazwy miasta w Hiszpanii, gdzie ludzie, modląc się, zostali ocaleni od zarazy).

Trudną sytuację ludności pogłębił potop szwedzki. W 1657 roku Szwedzi pod dowództwem Karola Gustawa splądrowali i spalili część Prostyni oraz sąsiednie wioski: Treblinkę i Kutaski[272] (w Wólce Okrąglik zachowały się okopy z tego okresu, podobne do tych, które usypano w Ceranowie)[273].

---

266 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 14: „Die junii 23 [1628] Ego Stanislaus Kostka plebanus prostinensis Baptisavi pueru` Nomine Anna Coniugium Nobilis Andrae et Zophiae Grodzky Levantes Nobilis Stanislaus Brosowsky de eadem e[t] Nobilis Anna Broskowska de eadem villa".

267 ADS, D-29, Nobilis Kosowski contra Reverendum Parochum Prostinensem – 1664, s. 47v-49v: „Honesti Josephi Wuyko".

268 AGAD, CDroh, seria II, t. 43: „G. Prostinski TŁ Protestatio – 1668, s. 816v-817: „[...] molendinum in fluvio Bug existens".

269 T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 62. Autor opisuje, że budowano takie młyny na łodziach. Aby je uruchomić odciągano na bystry prąd wody, a po pracy ściągano do brzegu.

270 I. Grochowska, *Klęski elementarne na Podlasiu na przełomie XVII–XVIII w.*, „Białostocczyzna" 2/30/1993, s. 9-10.

271 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 61.

272 MBW T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 142-143: „Karol Gustaw pogonił za chorągwiami Sapiehy i Gosiewskiego przez Sokołów w 1657 r., ale gdy hetmani uchylili się od walki z przeważającym nieprzyjacielem, Karol Gustaw skierował się po lewym brzegu rzeki Bug na zachód, a Rakoczy za nim po prawym przez Nur i Brok"; Tenże, *Nad Bugiem...*, s. 86-89; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 62-64.

273 T. Święcki, *Opis Starożytnej Polski*, Kraków 1861, s. 256: „Na karcie geograficznej przy dziełach →

Po potopie szwedzkim niektórzy Prostyńscy byli zmuszeni opuścić rodzinne strony. Powodem była niezwykle trudna sytuacja materialna oraz niewywiązywanie się w latach 1655–1656 z podatków na rzecz wojska[274]. Osiedlili się wtedy w okolicach Leżajska i Przemyśla[275]. Marcjan, który był najprawdopodobniej potomkiem fundatorów kościoła z linii Michała Prostyńskiego, przeniósł się do ziemi łomżyńskiej. Wraz ze swą żoną Elżbietą z d. Rakowską odziedziczył dobra w Prostyni i Złotkach. Odsprzedał je około 1660 roku Stanisławowi Suchodolskiemu, synowi Stanisława[276]. Ta linia Prostyńskich miała później swe włości m.in. na Purzeczkach, a Marcjan był wojskim łomżyńskim (1661–1672)[277]. Tenże Marcjan procesował się m.in. z ówczesnym proboszczem w Prostyni o prawo do prowadzenia zajazdu, tzw. karczmy, która znajdowała się w pobliżu kościoła św. Anny[278].

Wiele cennych informacji na temat Prostyni w XVII wieku znajdujemy w sumariuszu ksiąg ziemskich drohickich, przechowywanym w Archiwum Państwowym w Białymstoku. Na szczególną uwagę zasługują wzmianki z kolejnych lat:

1641 – Anna, córka zmarłego Macieja Prostyńskiego, żona Pawła Brzumińskiego, występowała w sądzie z Marcjanem Prostyńskim, synem zmarłego Piotra, swym bratem stryjecznym[279].

← Puffendorfa: de rebus gestis Carolus Gustawi [...] krwawe drogi tego wojownika po Polsce są odznaczone [...] w lasach Ceranowa pod Nurem okopy jego dotąd widzieć można".

274 AGAD, CDroh, seria II, t. 33, Executio Bonorum Prostynia – 1656 [wpis późniejszy do tomu, który zasadniczo zawiera dokumenty z lat 1651–1654], s. 252v-253v: „[...] paena Banitionum in Causa ratione stipendy militaris iuxta exigentia laudio annis Millesimo sexcentesimo quingentesimo quinto et Millesimo sexcentesimo quingentesimo sexto [...]"; AGAD, CDroh, seria II, t. 34, [Lista osób podlegających banicji – 1661], s. 284: „Idem Actor contra haeredes et possesores Bonorum Prostynia et Kucaby Citat. Sup. Baniti [...] Idem Actor contra haeredes et possesores Bonorum Cholewy Citat. Sup. Baniti"; por. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dział I, sygn. 70, s. 102, 179v-180; J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej białostocczyzny...*, s. 49.

275 K. Niesiecki SJ, *Herbarz Polski*, t. VII, Lipsk 1841, s. 303: „Prostek herbu Lubicz, w ziemi łomżyńskiej. Są i Prostyńscy z Prostynia, jakom widział na nagrobku w Leżajsku u fary. Anna Prostyńska w kościele naszym Przemyskim pogrzebiona 1674".

276 AGAD, CDroh, seria II, t. 43: „G. Prostinski TŁ Protestatio – 1668, s. 816v-817: „[...] Gnosus Martianus Prostyński Tribunus Terrae Łomzensis in Prostynia et Złotki [...] et Gnosa Elizabetha Rakowska Consors sua legitymae"; Ich synem był Walenty Prostyński ur. 1620 r. APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 8.

277 AGAD, CDroh, seria II, t. 43, Prostyński Protestatur – 1667, s. 400-401v; tamże, Prostyński Relatio – 1667, s. 514v-516.

278 ADS, D-32, Reverendus Parochus Prostinensi contra Generosum Prostiński – 1672, s. 188-188v; tamże, Aperti Rothuli inquisitionis inter Generosum Prostiński et Reverendum Parochum Prostinensem – 1672, s. 188v-189v; tamże, Generosus Prostiński manifestatur – 1673, s. 195v-196, 197-197v, 206--206v; tamże, Aperti Rothuli inquisitionis Generosum Prostiński contra Reverendum Parochum Prostinensi – 1673, s. 221v-222; ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 180.

279 APB, Sumariusz ksiąg ziemskich drohickich z lat 1640–1697, s. 100.

1642 – Jan i Marcjan Prostyńscy, bracia rodzeni, występowali w sądzie[280].
1643 – Aleksander Makowiecki, syn Mikołaja, zastawił Marcjanowi, synowi Piotra Prostyńskiego i jego żonie Elżbiecie Rakowskiej, dobra Bryki koło Wysokiego Mazowieckiego[281].
1645 – Marcin, syn zmarłego Stanisława Prostyńskiego, z żoną Agnieszką Hrunicką i synami Baltazarem, Stanisławem i Wojciechem, dziedzice w Prostyni[282].
1685 – Helena, córka Marcjana Prostyńskiego wojskiego łomżyńskiego, z mężem Szymonem, synem Andrzeja Skiwskiego, dziedzice w Skiwach i Tyborach Kamiance[283].

W 1669 roku Franciszek miał posiadłość w ziemi chełmskiej. Bliżej Prostyni pozostali Tomasz i Jakub, którzy występują w aktach elekcyjnych z 1669 roku jako szlachcice podpisani z ziemi drohickiej i nurskiej[284]. Marcin Prostyński pozostał w rodzinnym zaścianku, mając w 1673 roku jedynie siedmiu poddanych[285].

Wioski związane ściśle z Prostynią, jak Cholewy i Kuczaby, występują jeszcze w rejestrze pogłównego z 1676 roku[286]. Później zapewne miały ściślejszy związek ze Sterdynią w związku ze swym położeniem i zmianą właścicieli[287].

Niektórzy z terenu parafii, skazani na banicję za nie udzielenie pomocy wojsku, pozostali na swych ziemiach po wpłaceniu znacznej kaucji dwóch tysięcy florenów (Anna Ołtarzewska, Stanisław Ołdakowski i inni)[288].

W 1673 roku dobra Prostyń posiadali m.in.: Stanisław Suchodolski, mający dwunastu poddanych, Stanisław Kossowski z dwoma sługami i Albrycht Grabski, który miał siedemnastu poddanych[289].

---

280 Tamże, s. 181v.
281 Tamże, s. 331.
282 Tamże, s. 381.
283 Tamże, s. 648v.
284 S. Uruski i in., *Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, t. XIV, Warszawa 1917, s. 356-357.
285 A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, załącznik nr 7.
286 BCzK, Rejestr Pogłównego województwa Podlaskiego z 1676 r., rkps nr 1099, s. 609, 611: „Wieś Kuczaby. JMP Adam Grądzki, czeladnik nobilis drugi plebeis, gospodarz plebeis, Tegoż jegomości poddanstwa utriusque sexus osob nro 12. [...] Wieś Cholewy – P. Kazimierz Prostyński z żoną, dziewka y chłopiec pleb. P. Piotr Prostyński z żoną"; por. tamże, s. 291, 298-299; por. także AGAD, CNur, Wieczysta (1616–1617), Donatio Stelągi Cholewy – 1616, 1v-2v; tamże, Donatio Kuczaby – 1616, 12v-14; tamże, Donatio Kuczaby – 1616, s. 77-77v.
287 A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, mapa.
288 AGAD, CDroh, seria II, t. 33, Executio Bonorum Prostynia – 1656 [wpis późniejszy do tomu, który zasadniczo zawiera dokumenty z lat 1651–1654], s. 252v-253v.
289 BCzK, Rejestr Pogłównego Województwa Podlaskiego z 1676 r., rkps nr 1099, s. 609: „Wieś →

XVIII wiek

Początek stulecia na terenie parafii naznaczył się przejściem wojsk, biorących udział w 1710 roku w wojnie północnej. Ówczesny proboszcz z żalem napisał w testamencie: „*zboża w stodołach niemasz bo ie Moskiewska inkursya zabrała*”[290].

W tym wieku dobra ziemskie Prostyni zostały znacznie rozdrobnione. Jako dziedzice z tej miejscowości pisali się: Kryńscy[291], Biedrzyccy, Dłuscy, Krasnodębscy[292], Zarębowie i Bobrowniccy[293]. Największe włości w 1729 roku mieli Dłuscy i Kryńscy[294]. Nie było tu już Prostyńskich. Występują oni za to w dokumentach innych ziem. W 1733 roku Samuel Prostyński podpisał elekcję w ramach szlachty ziemi wileńskiej[295].

W połowie XVIII wieku Prostyń była jedną z mniejszych miejscowości w parafii. W 1745 roku liczyła zaledwie 38 osób wyznania katolickiego, przystępujących do sakramentów świętych oraz kilka osób wyznania mojżeszowego[296].

W 1754 roku król August III wydał przywilej ustanawiający doroczne jarmarki i cotygodniowe targi w Prostyni[297]. Taki dokument sprzyjał rozwojowi miejscowości i napływowi okolicznej ludności do Prostyni.

Niektórzy mieszkańcy wioski pracowali we dworze. W 1791 roku z dworem związani byli m.in.: Piotr Wuyek, Stanisław i Paweł Sobotka, Paweł Łowimiuk[298] oraz Adam Cichos, Adam Kosiak, Mikołaj Stangreciuk, Jan, Kazimierz i Walenty Szerszeń, Adam Władczuk[299]. W 1791 roku grunta parafialne uprawiali pracownicy kościelni: Stanisław Wesołek i Franciszek Mazurek[300].

← Prostynia – Poddaństwa Imci Xiędza Plebana Prostyńskiego osob nro 8. J.P. Stanisław Suchodolski, czeladnik Pogorzelski nobilis Sokołowski nobilis z żona y czeladzi plebeis nr 4. Tegoż Imci poddaństwa utriusquae sexus osob nro 12”; A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, załącznik nr 7.

290 ADS, D-46, Aprobatio Testamenti Ad. Reverendi Dmowski Parochi Prostinensi – 1710, s. 186v-188v.

291 ADS, D-51, Testamentum A. R. Zdanowski Parochi Prostinensi approbatio – 1722, s. 211.

292 APP, Akta najdawniejsze..., Institutio ad Ecclesiam Prostinensem A. R. Krassowski – 1722, nr 22.

293 ADS, D-72, Adm Rndus Szańkowski Parochus Prostinensis Actor cum Mgco Nicolao Bobrownicki Pocillatore Czernichoviensi Cittarne agrorum pratorum ac aliorum rerum – 1745, s. 278-278v; ADS, D-158, Hic Sequntur Documenta Ecclesiam Parochialem Prostinensem concernentes, s. 403, 404, 407-408, 409v-418v; ADS, D-72, Idem Actor cum Gnoso Zaręba Administratore Bonorum Prostinensium – 1745, s. 278v-279; por. życiorys proboszcza ks. Adama Szańkowskiego i przypisy z tym związane.

294 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses binae... – 1729, s. 176: „Villa Prostynia haereditatis Gnossorum Martini Dłuski et Krynskich in Terra et Districtu Drogiciensis posita [...]”.

295 S. Uruski i in., *Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, t. XIV, Warszawa 1917, s. 356-357.

296 ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360.

297 AGAD, Sigillata nr 28, s. 365.

298 ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 17-17v.

299 APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1791, nr 120.

300 Tamże.

W dokumentach z XVII wieku występują różne nazwy topograficzne gruntów prostyńskich, które w znacznej części przetrwały do współczesności: Dąbrówka, Grabszczyzna[301], Kryńszczyzna[302] oraz Bielica, Brodek, Dębina, Długoniwa, Gularka, Kąty, Krzewy, Kurników, Przece, Rąbież, Sosnowy Grunt, Świniocha, Wyprzątnizna, Zatoka[303]. W późniejszym okresie pojawiają się jeszcze takie nazwy, jak: Pulwy, Wieska, Zajezierze[304].

XIX wiek

Na początku stulecia dziedzicami Prostyni byli Suchodolscy[305]. Rodzina ta należała do głównych kolatorów parafii. Jednak parafia prostyńska wspierana była także przez inne rody podlaskie, wśród których na szczególną uwagę zasługuje rodzina Ciecierskich[306]. O moralności mieszkańców Prostyni i okolic wystawione jest świadectwo w protokole wizytacyjnym bp. Wojciecha Skarszewskiego z 1811 roku. Wizytator zapisał, że obyczaje parafian są w jednych wioskach dobre, a w innych pozostawiają nieco do życzenia. W każdym razie nie ma w parafii sporów i waśni, które by nie zostały rozwiązane, nie ma konkubinatu. Żyje kilka osób, które nie w pełni przyjmują prawdy objawione i naukę Kościoła, niemniej jednak wszyscy parafianie przystępują do spowiedzi i Komunii świętej wielkanocnej[307]. Na terenie parafii zamieszkiwała znaczna liczba Żydów. W 1858 roku było sto dwadzieścia osób wyznania mojżeszowego, w 1863 – sto, a w 1873 – dwieście[308].

W połowie XIX wieku dobra ziemskie Prostyni liczyły 58 włók, 11 morgów i 165 prętów, czyli około 1000 hektarów[309]. W 1868 roku nastąpiła parcelacja dóbr prostyńskich. Łagiewniccy dostali za nie 1267 rubli i 67

301 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses binae – 1729, s. 179v.

302 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 17v-18.

303 Tamże, Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1791, nr 120.

304 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 72-73.

305 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 1.

306 T. Jaszczołt, *Ciecierscy h. Rawicz na Podlasiu. Zarys historii rodziny w XVI–XX w.* [w:] *Dziedzictwo duchowe i materialne szlachty podlaskiej od XIX wieku do III Rzeczypospolitej*, Siedlce 2006, s. 204. Szczególnie hojna była Konstancja z Grzybowskich Dominikowa Ciecierska.

307 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 6v.

308 *Ordo Officii Divini... – 1858*, s. 44, *Ordo Officii Divini... – 1863*, s. 57; *Ordo Officii Divini... – 1873*, s. 100.

309 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Wypis urzędowy trybunału cywilnego Guberni Lubelskiej w Siedlcach – 1860, wydział hipoteczny, sygn. 1109.

kopiejek[310]. Pozostało jednak jeszcze dość dużo w posiadaniu Stanisława Mikutowicza (3280 mórg w 1877 roku), co rozdzielono dopiero pod koniec stulecia[311].

Ważnym wydarzeniem w dziejach wioski było poprowadzenie obok niej linii kolejowej Warszawa–Petersburg. W 1861 roku oddano ją do użytku dla pociągów towarowych, a w 1862 roku dla osobowych[312]. Chociaż w Prostyni nie było przystanku, tylko w Małkini, to jednak istnienie kolei ożywiło nieco kontakty mieszkańców ze stolicą[313].

Po powstaniu styczniowym represje dotknęły także tutejszą ludność. W 1864 roku w Kiełczewie powieszono Jana Garadzińskiego, pochodzącego z tej wioski, a w samej Prostyni 29 listopada tegoż roku stracono trzydziestopięcioletniego Jana Wawrzyńskiego, ojca dwojga dzieci[314]. Obydwaj byli oskarżeni o zabicie żołnierza rosyjskiego.

W ciągu tego stulecia zwiększyła się liczba mieszkańców. W 1827 roku było tu 28 domów i 231 mieszkańców, a w 1888 roku były 32 domostwa, mieszkało w nich 336 osób[315]. Po utworzeniu w 1864 roku gminy, Prostyń stała się wioską gminną[316]. Należały do niej sąsiednie miejscowości (tzw. gromady): Kępa Pruska, Kiełczew, Kutaski, Morzyczyn Włościański, Morzyczyn Włóki, Orzełek, Treblinka i Złotki[317]. Od 1866 roku gmina prostyńska była w powiecie węgrowskim[318]. Pod koniec wieku kilkadziesiąt osób wyjechało do pracy do Ameryki i wielu z nich już nie wróciło (współcześnie ich potomkowie czasem odwiedzają rodzinną parafię)[319].

---

310 Tamże; „Sedleckija Gubernskija Wedomosti", 22/1868, 8 VII [20 VII] 1868, s. 1.

311 A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 178; MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 194.

312 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 208-209.

313 S. Sęczyk, *Dzieje Łochowa i okolic...*, s. 25-28. Na trasie Warszawa–Małkinia do I wojny światowej były nieliczne stacje: Wołomin, Tłuszcz, Łochów, Zieleniec (obecnie Sadowne).

314 M. Jakubik, A. Kołodziejczyk, *Żołnierska danina życia...*, s. 14: „Wawrzyński Jan stracony 29 XI 1864 w Prostyni. Miejsce pochówku nieznane"; T. Krawczak, *W szlacheckim zaściankuu...*, s. 94; A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 159, 161, 165.

315 *Prostyń*, [w:] *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego... – 1827*; *Prostyń*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1888, s. 63.

316 APS, Inwentarze Archiwalne, t. XVIII, cz. 2, Akta gmin z pow. Węgrów 1864–1954, oprac. U. Głowacka-Maksymiuk, Siedlce 1974, s. 1-2. W niniejszym archiwum są akta z lat 1946–1954. Wcześniejsze zostały zniszczone, zapewne podczas rozbrajania posterunku MO, w listopadzie 1946, przez pododdział IV Brygady. Zob. *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu w walce z systemem komunistycznym w latach 1944–1952*, red. M. Bechta, L. Żebrowski, t. II, Siedlce 1998, s. 286.

317 *Prostyń*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1888, s. 63.

318 A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 170, 176. Przykładowo, w 1911 r. wójtem gminy Prostyń był Wojciech Kalbarczyk.

319 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 81.

Cechą charakterystyczną XIX wieku był szybki wzrost ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium Trójcy Przenajświętszej. Wiele osób z okolic Warszawy, Grodna, Białegostoku i innych miejscowości przybywało na odpusty właśnie koleją. W *Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego* czytamy, że: kościół prostyński jest „*słynny z odpustu na św. Trójcę, gromadzącego dziesiątki tysięcy pobożnych [pielgrzymów]*”[320]. Prostyń zamieniała się wówczas w wielki zajazd, gościnnie przyjmujący zmęczonych pątników.

XX–XXI wiek

Na początku XX wieku znacznie wzrosła liczba mieszkańców Prostyni[321]. Interesujący jest fakt, że chociaż w 1903 roku nie było w parafii szkoły to, jak stwierdził ówczesny proboszcz, prawie każdy umiał pisać[322].

Miejscowa ludność nie akceptowała zwierzchnictwa Rosji nad Polską. Wyrazem tego było niszczenie szyldów w języku rosyjskim na budynkach publicznych i zastępowanie ich polskimi. W grudniu 1905 roku w Prostyni i Złotkach zniszczono godła państwa rosyjskiego, wiszące na domach sołtysów i rozwieszono odezwy wzywające do wystąpień przeciw zaborcy[323].

Poglądy polityczne mieszkańców gminy Prostyń były dość zróżnicowane. Po odzyskaniu niepodległości miejscowa ludność popierała Komitet Obrony Narodowej, wspierając materialnie wojnę polsko-sowiecką z 1920 roku[324]. Na początku lat dwudziestych – jak pisze Tomasz Szczechura – „*nieoczekiwanie dużo w gminie Prostyń*” głosowało na listę prawicową. W 1922 roku klęskę poniosła endecja, a wygrało PSL Wyzwolenie (lewica parlamentarna – 47%)[325]. Później sytuacja się wyrównała. Ponad 60% zyskiwała prawica, a lewica powyżej 30%. Takie dane nie odbiegały od średniej w powiecie węgrowskim[326]

Na początku stulecia prężnie działały w Prostyni stowarzyszenia i związki społeczno-gospodarcze[327]. Na kilka lat przed odzyskaniem niepodległości

---

320 *Prostyń*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1888, s. 63.

321 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 211-212.

322 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni*..., s. 81.

323 U. Głowacka-Maksymiuk, *Gubernia Siedlecka*..., s. 108-110; Taż, *Powiat węgrowski w latach rewolucji 1905–1907*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic*..., s. 203; T. Krawczak, *W szlacheckim zaścianku*..., s. 118; MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 238-239.

324 H. Mierzwiński, *Południowe Podlasie w 1920 r. 34. pułk piechoty w wojnie polsko-sowieckiej*, Siedlce 1998, s. 81- 82.

325 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 265, 291-292.

326 T. Szczechura, *Ruch ludowy w Siedleckiem*, Warszawa 1984, s. 97.

327 A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic*..., s. 190-193. Por. rozdział VI o wspólnotach religijnych w parafii Prostyń, s. 381-426.

powstała w Prostyni, z inicjatywy Józefa Mazurka, Ochotnicza Straż Pożarna[328]. W 1909 roku założono Kasę Pożyczkowo-Oszczędnościową (w 1918 roku była ona jedną z czterech w powiecie). Stowarzyszenie Spożywcze liczyło 114 członków, a jego prezesem był proboszcz ks. Aleksander Wincenty Wojdyno. W Stowarzyszeniu Mleczarskim było 56 osób[329]. Istniał ponadto Związek Katolicki oraz inne bractwa i stowarzyszenia (opisane w rozdziale o wspólnotach religijnych). Były również dwa sklepy spożywcze, dwie mleczarnie spółkowe i Macierz Szkolna, prowadząca bibliotekę, liczącą siedemset tomów książek o treści religijnej, społecznej, gospodarczej i historycznej[330]. Istniała tu także ochronka dla dzieci, prowadzona przez Węgrowską Radę Opiekuńczą Powiatową. W 1916 roku korzystały z niej 42 osoby, w tym sieroty pochodzące z Warszawy, a wychowujące się w tej okolicy[331]. W 1917 roku w gminie istniało pięć szkół, które liczyły zaledwie po kilka klas. Uczyło się w nich w sumie 325 dzieci[332].

Przez wieki w okolicy określano tę wioskę mianem „*Święta Prostyń*"[333]. Taka nazwa wzięła się nie tylko stąd, że znajduje się w niej sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny, ale i z innych powodów. Jednym z nich była cnota trzeźwości jej mieszkańców. W 1919 roku w całej diecezji siedleckiej śpiewano suplikacje po Mszy świętej jako wynagrodzenie za grzechy pijaństwa, z prośbą o trzeźwość. Wyjątkiem była parafia Prostyń. Gdy bp Henryk Przeździecki podczas wizytacji kanonicznej dowiedział się, że „*nie ma tu ani jednej tajnej meliny*", zwolnił parafian z tego obowiązku[334]. Oczywiście nie znaczy to,

328 ASPProst, Kronika 1978–1985. W 1984 r. pisano o 60. rocznicy założenia OSP w Prostyni.

329 APL, KPPPW, Oddział informacyjny – Wykazy związków i kooperatyw istniejących na terenie powiatu węgrowskiego, Wykaz osób należących do Stowarzyszenia mleczarskiego będącego we wsi i gminie Prostyń – 1924, sygn. 18, s. 142-144. Oprócz prezesa ks. A. Wojdyno, w zarządzie byli: Franciszek Sobotka – kasjer, Stefan Kosowski – gospodarz sklepu, Edward Rusiniak – sekretarz; tamże, Wykaz osób należących do Stowarzyszenia Spożywczego we wsi i gminie Prostyń – 1924. sygn. 18, 146v-147, Prezes – Karol Renik, kasjer – Władysław Bernasiuk, sekretarz – Władysław Chołodowski [wieloletni organista w Prostyni].

330 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 4-4v.

331 Tamże, s. 4v-5; MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 250; A. Kołodziejczyk, *Pierwsza wojna światowa*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 213.

332 A. Kołodziejczyk, *Pierwsza wojna światowa*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 218; W 1927 r. wizytatorem religii w szkołach był proboszcz z Miedznej, ks. Teofil Rybka. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok IX, nr 8/1927, s. 282.

333 MBW, Z. Tromla, Święta Prostyń, mps, Węgrów, s. 1-4; ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 60.

334 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 3v-4; ks. K. Kwiatkowski, *Prostyń* [wizytacja kanoniczna parafii], „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok II, nr 5/1920, s. 161.

że wszyscy parafianie byli godni naśladowania. Protokoły posterunku Policji Państwowej z Prostyni z lat 20. XX wieku zawierają wzmianki o pewnych wykroczeniach mieszkańców wiosek, należących do tej gminy[335].

Dowodem hojności parafian było wsparcie finansowe odbudowywanego seminarium diecezji siedleckiej[336], mimo że Prostyń znacznie ucierpiała w wyniku działań I wojny światowej oraz powodzi (1931, 1942)[337].

Pod względem liczby mieszkańców, gmina prostyńska była jedną z przeciętnych w powiecie. W 1921 roku liczyła 3946 osób, zaś w 1931 roku – 4312, w tym 276 Żydów i kilka osób prawosławnych[338]. Żydzi mieli w Prostyni bożnicę. W powiecie węgrowskim w 1931 roku ludność katolicka stanowiła 86%, Żydzi byli mniejszością – 10%, ewangelików było 1,7% oraz 43 grekokatolików i 40 prawosławnych[339].

Czas II wojny światowej był dla mieszkańców wioski szczególnie trudny. W 1940 roku, z rąk rosyjskich, w Miednoje zginął komendant tutejszego posterunku Policji Państwowej, Jan Urliński (urodzony 1892 roku)[340]. Ponadto sąsiedztwo obozu w Treblince wpłynęło na negatywne, ale też i heroiczne zachowania okolicznej ludności. Tragiczny był los prostyńskich Żydów, którzy na początku wojny byli przez Niemców wywiezieni na roboty przymusowe do Baczek, a we wrześniu 1942 roku zostali zamordowani w Treblince. Niektórzy jednak ocaleli dzięki pomocy okolicznej ludności[341].

W wyniku działań wojennych, wycofujące się w sierpniu 1944 roku odziały niemieckie zniszczyły 65% budynków i inwentarza gminy. W samej Prostyni ze 125 budynków mieszkalnych spalono 60, z czego po wojnie odbudowano niespełna jedną czwartą. Przed okupacją było 260 budynków gospodarczych,

---

335 APL, KPPPW, Posterunek Policji Państwowej w Prostyni, Kontrola Protokołów – 1921–1923, sygn. 40. Najczęstsze sprawy to: budowy bez pozwolenia władz, nieuczciwość, nieporządek w gospodarstwach, a niekiedy brutalne zachowanie, m.in. wobec funkcjonariuszy policji itp.

336 Por. *Ofiary na rzecz seminarium*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok X, nr 3/1928, s. 112; tamże, rok XI, nr 4/1929, s. 95; tamże, nr 5-6/1929, s. 137; tamże, nr 9-10/1929, s. 255; por. ADD, ADzW/27, Wykazy ofiar na seminarium – 1918-1920.

337 A. Kołodziejczyk, *Pierwsza wojna światowa*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 217.

338 ADD, APProst, III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń – 1919, s. 87v; APP, Akta najdawniejsze..., [Sprawa chrztu dziecka rodziców dwojga wyznań – 1902], nr 93; A. Kołodziejczyk, *Ludność, urzędy i władze powiatu węgrowskiego w latach 1918–1939*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 241, 244.

339 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 259.

340 M. Jakubik, A. Kołodziejczyk, *Żołnierska danina życia...*, s. 43; M. Jakubik, *Cmentarze regionu węgrowskiego*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 470; Inni twierdzą, że zginął w Ostaszkowie. Zob. *Podlasiacy w Katyniu...*, s. 107.

341 *Pinkas Hakehilot. Encyclopaedia of Jewish Communities. Poland*, wyd. A. Wein i in., vol. II, Districts Lublin-Kielce, Jerusalem 1999, s. 400.

a po wojnie zostało ich tylko 21 (odbudowano 60)[342]. Parafianie dotkliwie przeżyli zburzenie kościoła i z podziwu godną ofiarnością wybudowali nową świątynię[343].

Zniszczenia w gminie Prostyń spowodowane działaniami II wojny światowej ukazuje w formie tabelki jeden z protokołów urzędowych.

15 Zniszczenia wojenne na terenie gminy Prostyń w wioskach należących do tej parafii

Miejscowości	Liczba budynków w 1939 r.		Zniszczono w czasie wojny		Odbudowano przy pomocy państwa		Odbudowano bez pomocy państwa	
	mieszk.	gosp.	mieszk.	gosp.	mieszk.	gosp.	mieszk.	gosp.
Grądy	56	120	48	108	10	20	12	26
Kiełczew	130	260	12	36	–	2	–	3
Orzełek	50	90	4	12	1	2	–	2
Poniatowo	49	98	49	98	7	70	5	18
Prostyń	125	260	60	239	6	35	6	25
Treblinka	42	84	23	89	2	10	1	10
Złotki	75	150	14	38	–	–	3	5
Razem	527	1062	210	620	26	139	27	89

Źródło: APS, AGP, t. 104, Budowa i odbudowa, 1946–1947, s. 35.

O sytuacji ludności po wojnie mówią dane zawarte w aktach gminnych. Ze sprawozdań wynika, że na jej terenie istniały dwie piekarnie, sześć sklepów spożywczych, młyn, wiatrak, cztery szkoły (Prostyń, Kiełczew, Morzyczyn, Orzełek – 1946 rok) i wytwórnia wód gazowanych. Oprócz tego był Dom Matki i Dziecka, Gminny Ośrodek Opieki Społecznej, Związek Samopomoc Chłopska, Koło Gospodyń Wiejskich, Gminny Komitet Oświaty, posterunek Milicji Obywatelskiej oraz Spółdzielnia Spożywców, która istniała od 1920 roku. Gmina Prostyń liczyła 4236 mieszkańców (nie było zmian terytorialnych od 1864 roku). Nie zanotowano mniejszości narodowych. Obszar liczył 6500 hektarów, w tym łąki dobre – 928 hektarów, słabe – 1840 hektarów oraz nieużytki – 894 hektary. Największym problemem były częste powodzie. Jak zapisano w sprawozdaniu urzędowym, corocznie 50% ziem zalewała woda.

342 APS, AGP, t. 103, Budowa i odbudowa [Wykaz szkód wojennych w budynkach], 1946, s. 2; APS, AGP, t. 104, Budowa i odbudowa, 1946–1947, s. 35.

343 Zob. rozdział III nt. obiektów sakralnych w Prostyni, s. 159-184.

Żywioł był tym dotkliwszy, że 75% ludności utrzymywało się z rolnictwa, a tylko 23% stanowili robotnicy, urzędnicy zaś i handlowcy stanowili po 1%. W tym czasie starano się likwidować powstałe w okresie okupacji tajne gorzelnictwo[344]. We wsi istniał też Gminny Ośrodek Maszynowy, z którego można było wypożyczać konie i sprzęt rolniczy[345].

Po wojnie ścierały się prądy dążące do wprowadzenia władzy ludowej z tymi, które tej władzy nie chciały. Znajdowało to swe odzwierciedlenie w powszedniej rzeczywistości. Dnia 11 XI 1946 roku posterunek MO w Prostyni został rozbrojony przez pododdział IV Brygady NSZ[346]. Pod koniec lat 40. ludność stroniła od ugrupowań socjalistycznych, pozostając bezpartyjną. Przykładem tego jest fakt, że na przełomie 1945/46 roku na dwudziestu pracowników gminy tylko jeden należał do PPR, pozostali byli bezpartyjni[347]. W powiecie węgrowskim, jeśli popierano jakąś partię, to głównie PSL. Dopiero na przełomie lat 40. i 50. niektórzy pracownicy gminni należeli do PZPR[348]. W 1947 roku, tak jak niemalże w każdej gminie, podjęto uchwałę o powstaniu Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej[349]. Jednak, jak stwierdzono, Prostyń była opieszała w budowaniu PRL[350]. Z inicjatywy gminy 30 IV 1949 roku powstało w Prostyni Koło Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci[351].

---

344 APS, AGP, t. 1, Przepisy i zarządzenia ogólne, okólniki 1946, s. 51-52; APS, AGP, t. 3, Różne, 1948, s. 1; APS, AGP, t. 19, Zebrania i urzędowanie ciał samorządowych, 1946, s. 27-28v; APS, AGP, t. 22, Różne, 1947, s. 2, 25; Dnia 28 VII 1951 r. powołano Gminny Komitet Walki z Alkoholizmem, w którego skład wchodziło 10 osób. Przewodniczącą była Antonina Mazurek, a zastępcą Władysław Kucharek. APS, AGP, t. 98, Administracja ogólna, 1951, s. 50-50v; APS, AGP, t. 115, Oświata, kultura i sztuka, 1951, s. 7; Koło Gospodyń Wiejskich powstało w 1930 r. Zob. ADD, APProst, III/Q/2, Korespondencja urzędowa – 1931.

345 APS, AGP, t. 9, Protokoły zebrań GRN, sprawozdanie z działalności PGRN, 1952, s. 35v. Sprzęt rolniczy stanowiły dwie kosiarki. [Co do spraw ekonomicznych to w 1947 chleb żytni kosztował 1 zł, chleb wiejski 1,35, a kiełbasa 11-14 zł]; por. APS, AGP, t. 96, Popieranie przemysłu i handlu, 1951; Od 1965 r. działała w Prostyni spółka zajmująca się melioracją rowów w okolicznych dziewięciu wioskach. Zob. E. Adamowicz, *Rozwój rolnictwa na terenie gromady Sadowne*, [w:] *Rozwój Gromady Sadowne w Polsce Ludowej 1944–1968*, red. T. Szczechura, Warszawa 1969, s. 43-44.

346 *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu w walce z systemem komunistycznym w latach 1944–1952*, red. M. Bechta, L. Żebrowski, t. II, Siedlce 1998, s. 286.

347 T. Krawczak, *W szlacheckim zaścianku...*, s. 159; Po wojnie były słabe wpływy ludowców w tym rejonie. MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 358; W sprawozdaniach urzędowych z 1946 r. napisano, że na terenie gminy jest praktycznie jedna partia – PZPR, która „nie przejawia działalności". APS, AGP, t. 19, Zebrania i urzędowanie ciał samorządowych, 1946, s. 28v.

348 W 1944 r. dwie osoby były w PPR, a reszta to bezpartyjni. APS, AGP, t. 14, Sprawy osobowe członków organów gminy i pracowników gminnych, 1946, s. 43; W 1949 r. trzy osoby należały do PZPR, a w 1951 jedna. APS, AGP, t. 15, Sprawy osobowe członków organów gminy i pracowaników gminnych, 1949; APS, AGP, t. 16, Sprawy osobowe członków pracowników Prezydium, 1950–1951.

349 APS, AGP, t. 21, Zebrania i urzędowanie ciał samorządowych, 1947, s. 105.

350 APS, AGP, t. 9, Protokoły zebrań GRN, sprawozdanie z działalności PGRN, 1952, s. 35.

351 →

Ważnym wydarzeniem w życiu miejscowości było założenie elektryczności na początku lat 50.[352] W tym czasie istniał w Prostyni odpowiednik małego PGR-u, obejmujący majątki Marianka i Ewin[353]. Działało również Koło Gospodyń Wiejskich[354] oraz Towarzystwo Przyjaciół KUL-u[355].

Jedną z chlubnych kart działalności gminy było zauważenie i docenienie rodzin wielodzietnych. W 1946 roku odznaczono złotym krzyżem zasługi siedem matek mających dziesięcioro dzieci (w tym pięć matek z Prostyni). Srebrny krzyż wręczono czterdziestu ośmiu matkom mającym powyżej sześcioro dzieci[356].

Ważnym wydarzeniem z tego okresu było powstanie, z inicjatywy ks. Józefa Rucińskiego, przystanku kolejowego w Prostyni[357]. Proboszcz prostyński włączył się również aktywnie w poprawę dróg na terenie parafii[358].

Do tej pory mieszkańcy wioski utrzymywali się głównie z rolnictwa. W połowie XX wieku w Prostyni było 268 gospodarstw[359]. Mieszkały tu 493 osoby w wieku od pięciu do sześćdziesięciu lat[360]. Budowa przystanku kolejowego przyspieszyła znaczny odpływ ludności do pracy w stolicy, co utrzymuje się do dnia dzisiejszego. W 1950 roku na pytanie zadane tutejszej młodzieży, czy pozostaną na wsi, prawie wszyscy odpowiedzieli „tak", a tylko kilka osób preferowało wyjazd na stałe. Jednak już pod koniec lat 50. sytuacja była inna[361]. Zanotowano to w kronice szkoły: „*Rolnictwo, które przez szereg lat było wyłącznym utrzymaniem mieszkańców, przechodzi na plan drugi. Większość obywateli pracuje w Warszawie i przyległych miejscowościach, dojeżdżając do pracy każdego dnia pociągiem. Jakkolwiek wzrasta zamożność społeczeństwa to z drugiej strony młodzież, która dojeżdża do pracy, przywozi z powrotem także złe nawyki, które udzielają się młodzieży miejscowej*"[362].

---

351 ← APS, AGP, t. 5, Sprawy organizacyjne, 1949, s. 114.

352 APS, AGP, t. 57, Elektryfikacja gm. Prostyń, 1950; APS, AGP, t. 9, Protokoły zebrań GRN, sprawozdanie z działalności PGRN, 1952, s. 35v.

353 APS, AGP, t. 59, Państwowy majątek „Marianka i Ewin" w Prostyni, 1950–1951.

354 APS, AGP, t. 115, Oświata, kultura i sztuka, 1951, s. 7.

355 ASłSok, Akta Towarzystwa Przyjaciół KUL, załącznik nr 2. W drugiej połowie XX w. sześćdziesiąt osiem osób z parafii Prostyń miało legitymacje TP KUL.

356 APS, AGP, t. 20, Księga protokołów zebrań Gminnej Rady Narodowej gm. Prostyń, 1946–1947, s. 49. Pięć matek miało po dziewięcioro dzieci, 11 matek – po ośmioro, 15 matek – po siedmioro, 17 matek – po sześcioro.

357 ASPProst, Kronika 1978–1985.

358 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1955–1962), ogłoszenie z 26 VIII 1956.

359 APS, AGP, t. 72, Wykaz osób posiadających gospodarstwa w miejscowości Prostyń, 1948.

360 APS, AGP, t. 110, [Ludność], 1949, s. 196-244.

361 APS, AGP, t. 50, Rolnictwo, 1946, s. 29n.

362 ASPProst, Kronika do 1977.

W latach 50. Prostyń nawiedzały wylewy rzeki Bug. Największa powódź była w 1958 roku. Wtedy poszkodowanym pospieszył z pomocą ks. bp Ignacy Świrski, przekazując na rzecz powodzian 5000 złotych[363].

W tym okresie podejmowano różne inwestycje na terenie miejscowości. Jedną z nich w 1971 roku była budowa ośrodka zdrowia na miejscu dawnego kościoła św. Anny i cmentarza parafialnego.

Dnia 1 I 1973 roku, zgodnie z nowym podziałem administracyjnym, oficjalnie gmina Prostyń przestała istnieć, a wioskę przyłączono do gminy Małkinia. Tym samym miejscowość została odłączona od powiatu Węgrów, a włączona do powiatu Ostrów Mazowiecka[364].

W 1979 roku znów miała miejsce powódź, podczas której rolnicy ponieśli znaczne straty[365]. Mimo to podjęto się budowy remizy w Prostyni. Uroczyste wmurowanie kamienia węgielnego nastąpiło dnia 29 IX 1979 roku[366]. Kolejną inwestycją było wykonanie w 1982 roku basenu przeciwpożarowego, który znajduje się naprzeciwko ośrodka zdrowia[367].

Obecnie w Prostyni jest kościół, ośrodek zdrowia, Ochotnicza Straż Pożarna, szkoła i kilka sklepów[368]. Na uwagę zasługuje muzeum regionalne utworzone przez Andrzeja Kongiela[369] oraz działające od 2003 roku Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Prostyńskiej, którego prezeską jest Marta Deniszewska[370]. W 1995 roku mieszkało w Prostyni 859 osób, a w 2004 roku – 825[371]. Współcześnie Prostyńscy nie mieszkają w Prostyni, będącej ich rodzinnym gniazdem. Są rozproszeni w różnych częściach Polski. Jednym z przedstawicieli rodu jest Jan Prostko-Prostyński, profesor Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu[372].

---

363 ADD, APProst, III/Q/1, Korespondencja urzędowa, s. 267.

364 M. Bartniczak, *Podziały administracyjne w powiecie Ostrów Mazowiecka*, [w:] *Ostrów Mazowiecka – z dziejów miasta i powiatu*, red. St. Russocki, Warszawa 1975, s. 290, 299. Razem z Prostynią do gminy Małkinia w 1973 r. i do powiatu zaliczono wioski: Borowe, Boreczek, Grądy, Kiełczew [bez Majdanu Kiełczewskiego], Poniatowo i Treblinka. Inne wioski włączono do gminy Sadowne, m.in.: Orzełek, Złotki, Majdan Kiełczewski.

365 ASPProst, Kronika 1978–1985.

366 Tamże. W aneksie tej kroniki znajduje się „Akt wmurowania kamienia węgielnego pod remizę-świetlicę", z wyszczególnieniem osób związanych z tą inwestycją.

367 APP, Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987), ogłoszenie z 5 XII 1982.

368 Ośrodek zdrowia został wybudowany w 1971 r. Część dokumentów z tym związanych spłonęła. APP, Relacja Elżbiety Wojtkowskiej.

369 G. Dąbkowska, *Cudze chwalicie, swego nie znacie..., czyli o muzeum w Prostyni*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 20(215)/2004, s. 4, 12. Muzeum utworzył Andrzej Kongiel, na swej prywatnej posesji. Prostyń nr 159.

370 APP, Statut Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Prostyńskiej.

371 APP, Kronika, s. 77.

372 Zob. aneks nr 25, s. 720-723.

Ze względu na walory zdrowotne, w lecie przyjeżdża w te rejony wielu turystów. Miejscowość zaliczono do makroregionu mazowiecko-podlaskiego[373]. W Polsce Prostyń jest znana głównie ze względu na sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i miejsce objawień św. Anny.

Prostyń i okolice

373 A. Kociszewski, *Regionalizm Mazowiecki*, Ciechanów 1993, s. 18-23.

Rytele Święckie oraz Wszołki, Suche, Olechny i Wólka Rytelska [374]

W 1915 roku geolog prof. Jan Samsonowicz znalazł na wydmie w okolicach Rytel Olechnych kilkadziesiąt narzędzi krzemiennych i odpadów świadczących o osadnictwie pochodzącym z epoki kamienia oraz fragmenty naczyń glinianych związanych z wczesnym średniowieczem [375]. Interesujące są zwłaszcza fragmenty siekier gładzonych oraz niektóre odpady produkcyjne, które niewątpliwie wiązać należy z plemionami tzw. kultury pucharów lejkowatych (około 3500–2500 lat p.n.Chr.). Są one na Podlasiu i Mazowszu jednymi z najstarszych świadectw potwierdzających osadnictwo ludności, której podstawą gospodarki była uprawa roli i hodowla zwierząt. To właśnie plemiona, określane jako tzw. kultura pucharów lejkowatych, przejmując i adaptując wzorce płynące z południa Europy, przyczyniły się do rozprzestrzenienia na naszych ziemiach nowych form zdobywania pożywienia, opartego na rolnictwie i hodowli, a nie tak jak dotychczas na zbieractwie, myślistwie i rybołówstwie.

Potwierdzeniem neolitycznego osadnictwa w okolicach Rytel Olechnych są także znaleziska toporu z rogu łosia oraz glinianego naczynia z ornamentem sznurowym (około 1800 lat p.n.Chr.)[376], a także motyki rogowej i fragmentu topora rogowego [377].

---

[374] W tym miejscu zostaną przedstawione dzieje Rytel Święckich, należących do parafii Prostyń, na tle historii innych Rytel, ponieważ nienaturalnym byłoby pominięcie innych wiosek o tej samej nazwie, które wspólnie stanowią jedną całość i są gniazdem rodowym Rytelów.

[375] Niepublikowane materiały w zbiorach PMA, nr inw. I/9370: 104 krzemienie, w tym dwa fragmenty siekier gładzonych, skrobacze i drapacze oraz trzy fragmenty ornamentowe naczyń z wczesnego średniowiecza.

[376] T. Żurowski, *Województwo Warszawskie, Rytele Olechny, pow. Sokołów Podl.*, „Z Otchłani Wieków", z. 5, R. XXIII/1957, s. 292: „Miejscowość Rytele-Olechny leży na wschód od Treblinki w połowie drogi do miasteczka Nur nad Bugiem. W 1956 r. podczas wydobywania żwiru do celów gospodarczych rolnik Stanisław Pastewka odkrył topór z rogu łosia oraz kubek gliniany z ornamentem sznurowym. Topór i naczynie tkwiły w żwirze u spodu skarpy na poziomie dzisiejszego lustra wody. W otworze topora miał tkwić drewniany trzonek zczerniały i przegniły. Zarówno trzonek drewniany, jak i naczynie jeszcze tego samego dnia uległy rozpadowi. Córka znalazcy, Irena Pastewka, zamieszkała w Ząbkach, przyniosła topór i przekazała szczegółowe wiadomości do Wydziału Zabytków Archeologicznych Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków. Toporek jest doskonale zachowany i posiada patynę. Ślady obróbki i użytkowania są złagodzone przez wyświecanie na skutek działania piasku na powierzchnię narzędzia. Topór jest zaopatrzony w okrągły otwór o średnicy 28 mm, uzyskany, jak się wydaje, nie przez wiercenie, lecz wycięcie. Nie jest wyłączone, że otwór później został poprawiony nożem. Topór jest wykonany z fragmentu spłaszczonej części rogu. Po tej stronie znajduje się obuch nieco zaostrzony przez ścinanie. Ostrze po przeciwnej stronie zostało wykonane przez ukośne obcięcie narośli cieńszej. Profil narzędzia posiada lekko esowaty kształt. Wymiary topora: długość około 18 cm, szerokość obucha 7,2 cm, wysokość przy ostrzu 4,6 cm, przy otworze 3,2 cm. Nad Bugiem występują częste znaleziska. Dość liczne wyroby z rogu były dotychczas oddawane przez różnych odkrywców bez dokład-

[377] → →

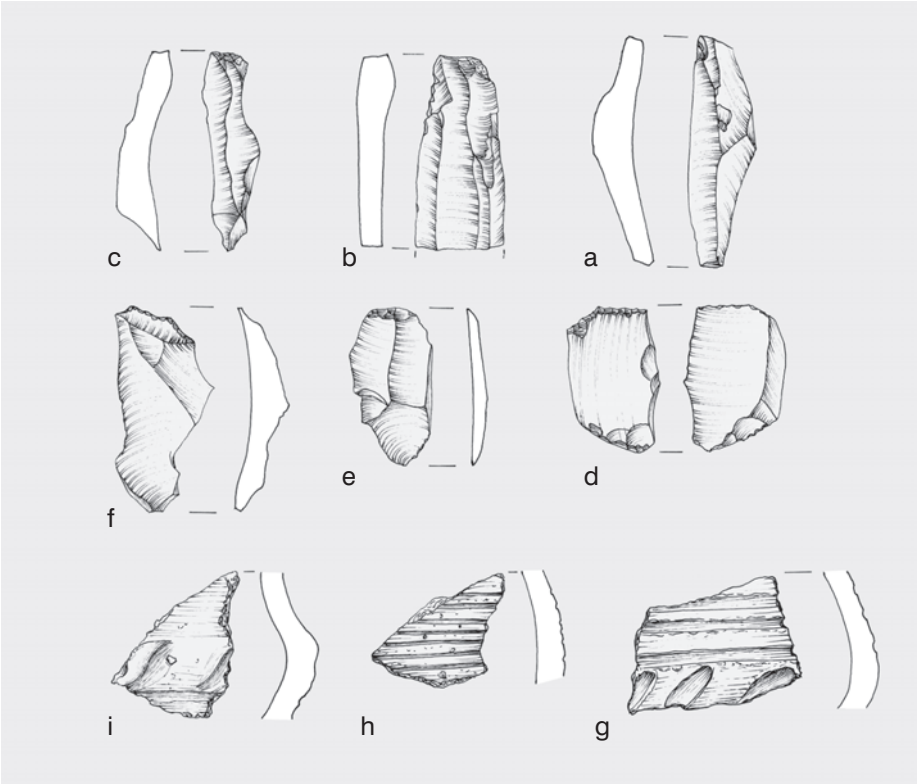

Neolityczne zabytki związane z tzw. kulturą pucharów lejkowatych (ok. 3500–2500 p.n.Chr.): wióry z krzemienia świeciechowskiego (a-c), skrobacz z krzemienia czekoladowego (d), drapacz i fragment ostrza siekiery z krzemienia narzutowego (e i f) oraz zdobione fragmenty ceramiki z wczesnego średniowiecza (g-i). Rytele Olechny – stanowisko archeologiczne zostało zlokalizowane podczas badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1915 r. przez Jana Samsonowicza. Obejmuje ono wielkie wydmy na zachód i północ od wsi. Zebrane materiały wskazują na ślady osadnictwa z mezolitu, neolitu i wczesnego średniowiecza.

Źródło: PMA, nr inw. I/9370, Rytele Olechny, rys. Bartosz Karch.

Pieczęć Andrzeja Rytela (1530 r.), sędziego bielskiego, syna Szczepana, a brata Pawła, który występuje w akcie fundacji i erekcji parafii Prostyń – na pieczęci widoczny herb Lubicz

Źródło: AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 1138.

Na kilku stanowiskach archeologicznych w tym rejonie odkryto także interesujące ślady osadnictwa datowanego na epokę brązu i wczesną epokę żelaza (około 1800–400 lat p.n.Chr.). Są to znaleziska głównie z okolicy Rytel Wszołek[378]. Również w pobliżu Rytel Święckich, przy drodze prowadzącej do Wszołek, odkryto na wydmie osadę tzw. kultury łużyckiej (około 1200–400 lat p.n.Chr.)[379]. Znaleziono tutaj rozwiane paleniska, stropy rozwianych jam[380]

niejszej lokalizacji, co zmniejszało wartość naukową zabytku. Opisany topór jest okazem dobrze zlokalizowanym, a ponadto posiada fragment trzonu drewnianego, który jest znaleziskiem nader rzadkim."; por. B. Gierlach, M. Gierlach, *Stanowiska archeologiczne w województwie siedleckim*, cz. I, Siedlce 1980, s. 15; *Bibliografia Archeologiczna Mazowsza i Podlasia*…, s. 53: „Rytele Olechny, pow. Sokołów Podl. – znal. luź. – neolit".

377 J. Głosik, *Odkrycia – neolityczne topory i motyki rogowe znad dolnego Bugu*, „Wiadomości Archeologiczne", z. 1, t. XXXIX/1974, s. 102-103: „W dniu 3 września 1971 r. Stanisław Zawadzki emeryt z Warszawy zamieszkały na Saskiej Kępie, zgłosił do Pogotowia, że jest w posiadaniu «różnego rodzaju narzędzi kościanych». Przekazane do zbiorów PMA przedmioty sprowadzały się do dużego topora rogowego i fragmentów drugiego egzemplarza. Powyższe znaleziska odkrył przypadkowo Zawadzki podczas połowu ryb na tamie na Bugu, w miejscowości Rytele-Olechny, pow. Sokołów Podlaski. Topór z miejscowości Rytele-Olechny wykonany jest z grubego rogu jelenia. Otwór przewiercony został w miejscu odciętego bocznego odgałęzienia. Oba końce utrącone. Długość zachowana 26 cm, średnia szerokość 6 cm. Na powierzchni widoczne współczesne poprzeczne nacięcia. Drugi egzemplarz uszkodzony, wykonany jest z podobnego rogu jelenia. Długość zachowana 11,5 cm, średnia szerokość 4,2 cm. PMA, nr inw. I/6824".

378 J. Tyszkiewicz, *Pradzieje ziem Mazowieckich*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526*..., s. 53-55; W tym okresie rozwijały się osady również w Nurze Kolonii i Kamionce Nadbużnej i Hryniewiczach. Materiały ze zbiorów PMA, nr inw. III/5805.

379 PMA, nr inw. III/5799, epoka brązu, okres halsztacki [B, Ha]; T. Węgrzynowicz, *Materiały kultury łużyckiej ze wschodniego Mazowsza i Podlasia*, „Wiadomości Archeologiczne", z. 3-4, t. XXXIV/1969, s. 401-402: „Rytele Święckie, pow. Sokołów Podlaski, STAN[owisko]. 4. LOK[alizacja]. Na wydmie położonej tuż przy drodze z Ryteli Święckich do wsi Wszołki i Jakubiki. CHAR[akterystyka] STAN[owiska]. Zapewne osada. Widoczne rozwiane paleniska. INW[entarz]. a) Ponad 30 fragmentów brzuśców naczyń, w znacznej większości schropowaconych; b) Drobny fragment ozdoby brązowej o średnicy 18 mm, wykonanej z taśmy płaskowypukłej szerokości 2 mm. BAD[ania] Powierzchniowe T. Węgrzynowicz w 1964 r. ZB[iór] Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych. CHRON[ologia] Nieustalona. [W inwentarzu PMA (III/5799) jest określona chronologia – B, Ha, epoka brązu, okres halsztacki, kultura łużycka]".

380 PMA, nr inw. III/5800, epoka brązu, kultura łużycka; T. Węgrzynowicz, *Materiały kultury łużyckiej*..., s. 401-402: „Rytele Święckie, pow. Sokołów Podlaski, [...] STAN[owisko]. 6. LOK[alizacja]. W niecce deflacyjnej wydmy, położonej o 200 m na południe od stan. 4 i o 70 m od wspomnianej drogi. CHAR[akterystyka] STAN[owiska]. Osada. Widoczne stropy odwianych jam. INW[entarz]. a) 2 fragmenty miski półkolistej o powierzchniach brunatnych, wygładzonych, domieszce naturalnej i średnicy otworu 22 cm; b) 2 małe ułamki naczyń z otworkami pod krawędzią, o powierzchniach brunatnych, wygładzonych i gruboziarnistej domieszce; c) 2 fragmenty naczyń sitowatych o powierzchniach brunatnych, niewygładzonych i domieszce średnioziarnistej; d) Ułamek naczynia sitowatego o powierzchniach wygładzonych i domieszce średnioziarnistej; Około 30 ułamków brzuśców różnych naczyń, schropowaconych i wygładzonych. BAD[ania] Powierzchniowe T. Węgrzynowicz w 1964 r. ZB[iór] Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych. CHRON[ologia] Nieustalona". W PMA nr inw. III/5800 jest określona chronologia – epoka brązu, kultura łużycka.

oraz fragmenty naczyń i krzemieni, a także część pierścionka z taśmy brązowej, który wskazywałby na kontakty handlowe z Wielkopolską lub Śląskiem[381].

Wszystkie te znaleziska świadczą o intensywnym osadnictwie związanym z tzw. kulturą łużycką występującą w tym rejonie w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza.

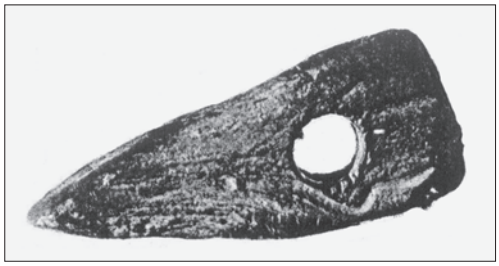

Toporek z rogu łosia z epoki neolitu (ponad 1700 lat p.n.Chr.) znaleziony w Rytelach Olechnych
Źródło: T. Żurowski, *Województwo Warszawskie – Rytele Olechny, pow. Sokołów Podl.*, „Z Otchłani Wieków", z. 5, R. XXIII/1957, s. 292.

W zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, oprócz wyżej wspomnianych stanowisk, znajdują się materiały, które trudno jest jednoznacznie określić[382]. Natomiast pewnie datowane są fragmenty naczyń z rozwianej wydmy w okolicach Rytel Święckich, które pochodzą z późnego średniowiecza (około 1250–1500 roku)[383].

Początki miejscowości i nazwa

W średniowieczu rejony nadbużańskie stanowiły granicę między Litwą a Mazowszem. Ziemie te, mające charakter kresowy, narażone były na najazdy pruskie, jaćwieskie, litewskie i ruskie[384]. Starano się więc zabezpieczyć je przed napadami wrogów. W drugiej połowie XIV wieku na Mazowszu podjęto próbę zwiększenia efektywności służby rycerskiej. Wprowadzono odrębny typ nadań ziemskich, wzorowany na lennych. Panujący nadawał dziesięciołanowe areały (10 włók – około 170 h) w zamian za konną służbę wojskową, w lekkim uzbrojeniu, oraz inną służbę w zależności od potrzeby. Niestawienie się na wyprawę wojenną groziło konfiskatą gruntów[385]. Książę Janusz I (w dokumentach

381 J. Tyszkiewicz, *Pradzieje ziem Mazowieckich*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526...*, s. 55.
382 PMA, nry inw. VIII/5802, nieokr., VIII/5803, nieokr., VIII/5804, nieokr.
383 PMA, nr inw. VI/5801, p. średniow. Lokalizacja – 50 metrów na północ od zabudowań Marii Kotowskiej.
384 Por. MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 33. Autor podaje, że obrona granic pozostała w mentalności tutejszej ludności. Według niego echem takiej rzeczywistości jest powiedzenie w wioskach nadbużańskich „pcha się jak głodna Litwa", występujące jeszcze w XX w.
385 St. Russocki, *Ustrój polityczny i prawo*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526...*, s. 313; Mazowszanie chętnie przesiedlali się na Podlasie, ale zostało to zabronione ustawą z 1531 r. Por. I. T. Baranowski, *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej...*, s. 66.

z lat 1391–1429) wpłynął na przeniesienie setek rodzin drobnego rycerstwa z Mazowsza na Podlasie[386]. Stało się to, gdy w 1391 roku król Władysław nadał Januszowi I na wieczystą własność ziemię drohicką z grodami Drohiczyn, Mielnik, Suraż i Bielsk[387]. Po unii w Krewie w 1385 roku, pokój, jaki zapanował na pograniczu Litwy i Mazowsza, sprzyjał rozwojowi osadnictwa[388]. Mazowszanie, którzy przybyli na te tereny, dostawali ziemię i szlachectwo w zamian za służbę wojskową[389]. Na ziemi drohickiej, jak pisze A. Jabłonowski, wielu „*milites*" przeobraziło się w „*nobiles*"[390]. W tym czasie ten teren był dość licznie zaludniony i, co więcej, „*nie łatwo [było] w tak wielkim skupisku ludzi spotkać człowieka prostego pochodzenia*"[391].

Nazwa Rytele zapewne pochodzi od rycerzy, którzy tu się osiedlili na przełomie XIV i XV wieku[392]. W tym okresie licznie przybywali na te tereny rycerze z Mazowsza, Prus i Litwy[393]. W języku niemieckim słowo „ritter"

386 J. Wiśniewski, *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w.*, „Acta Baltico – Slavica", I/1964, s. 123-126; Tenże, *Osadnictwo wschodniej białostocczyzny...*, s. 15; Na temat Janusza I zob. *Chronologia Polska*, red. Br. Włodarski, Warszawa 1957, s. 436. Występuje on w dokumentach w okresie 1391–1429; Zachowały się niektóre dokumenty nadań ziemi rycerzom, dokonywane przez Janusza I i Ziemowita IV. Por. *Kodeks Dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, wyd. T. Lubomirski, Warszawa 1863, s. 115; T. Jaszczołt, *Źródła do badań nad genealogią szlachty ziemi drohickiej i mielnickiej*, „Verbum Nobile" 16/2007, s. 10-11.

387 *Iura Masoviae Terrestria – Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego*, wyd. J. Sawicki, t. I (1228–1471), Warszawa 1972, nr 41, s. 60-63; Janusz I wydawał dokumenty dotyczące sądów, bartników itd. dla swego terytorium. Tamże, nr 61-61, s. 94-96.

388 J. Maroszek, *Osadnictwo drobno-szlacheckie w miastach Podlaskich w XVI–XVIII wieku. Problem konkurencji gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe", z. 19, t. IV, dział H, Białystok 1977, s. 202-203. Główny zrąb osadników przybył za czasów książąt Janusza I, Bolesława IV i księcia Witolda. Trwało to do połowy XV w.; MBW, J. Suproniuk, Osadnictwo ziemi liwskiej w XV i XVI w. w świetle źródeł pisanych, IHPAN, mps, Warszawa 2003, s. 5nn; ks. Z. Czumaj, *Kościół-Matka. Dzieje parafii Kamionna w latach 1488–2005*, Kamionna-Ostrówek 2005, s. 11-20.

389 Por. ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 37-38.

390 A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. III, s. 72.

391 S. Pyzyra, *Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Święcickiego*, Warszawa 1974, s. 154-155; Ze względu na bardzo ścisłe związki Mazowsza i Podlasia w tym rejonie i wspólne korzenie osadnicze od 1917 r. używana jest nazwa Nizina Mazowiecko-Podlaska. Zob. M. Pokropek, T. Strączek, *Osadnictwo i tradycyjne budownictwo drewniane okolic Ciechanowca na przykładzie przysiółków drobnoszlacheckich Piętki i Twarogi w woj. Łomżyńskim*, „Rocznik Białostocki", t. XVIII, Warszawa 1993, s. 12.

392 S. Uruski i in., *Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, t. XV, Warszawa 1931, s. 359: „Rytel v. Ryttel h. Szeliga [...] Licznie rozrodzeni na Podlasiu i już w początkach XV stulecia założyli w ziemi drohickiej kilka osad z nazwą Rytele. Adam z Rytła, kasztelan Gostyński 1436 r. Mikołaj i Piotr na Podlasiu 1450 r.". Adam z Rytła to w rzeczywistości Adam z Życka [błąd w herbarzu].

393 O mazowiecko-pruskim pochodzeniu nazwiska pisze R. Trautmann, *Die altpreussischen Personennamen. Ein Beitrag zur baltischen Philologie*, Göttingen 1925, s. 83; por. H. Górnowicz, *Rodowe nazwy miejscowe Podlasia...*, s. 56. O pruskim pochodzeniu miejscowości świadczy fakt, że na tamtym terenie jest kilka miejscowości o podobnej nazwie. Miejscowość Rytel w pow. chojnickim sięgająca 1430 r., kiedy to komtur krzyżacki z Tucholi, Jost von Hohenkirchen, nadał ją Marcinowi Rytelowi z prawem dziedzi-→

znaczy „rycerz", podobnie w języku litewskim – „ritaras". Z biegiem lat ritter/ritaras zamieniło się na Rytel[394]. W ciągu wieków jednak pisownia nazwiska przyjmowała różne warianty: Ritel, Rytel, Rittel, Ryttel, Rythel, Rytell, Rithel, Rithell, Рител, Ритель, Рітель, Рітел, Рытел, Рытель, czasami: Ritil, Retel. W ten sposób określano osadę i przybyłych rycerzy, których zadaniem była obrona granicy. Do dziś nazwisko Rytel w różnych wariantach jest popularne także w Niemczech, szczególnie na Bawarii[395]. To nazwisko w pisowni Rittel pojawia się też na północy Polski[396].

Na Podlasiu – jak pisze Henryk Sienkiewicz – często zdarzało się, że „*rody brały nazwę od zaścianków albo zaścianki od rodów*"[397]. W tym przypadku zaścianek wziął nazwę od rodu, tworząc w ten sposób tzw. gniazdo szlacheckie. Występowanie kilku miejscowości różniących się tylko drugim członem nazwy, wskazuje, że były zakładane przez rodzinę. Gdy wioski zakładał jeden osadnik, nigdy nie rozrastały się tak szeroko[398]. Na Podlasiu ponad 40% nazw miejscowych pochodzi od rodzin, które je zakładały[399].

← czenia. W Prusach były też pod koniec XIX w. Rytelskie Bagna, z niemieckiego Rittelbruch, należące w 1887 r. do nadleśnictwa Wilhelmsberg w powiecie brodnickim. Oprócz tego w końcu XIX w. występują nazwy: Kamionka Rytelska w pow. ostrowskim i Rytelowszczyzna na Litwie w ówczesnym powiecie lidzkim, w okolicy Szczuczyna; por. St. Russocki, *Mazowieckie rody gniazdowe, kilka uwag w sprawie ich genezy i charakteru*, „Przegląd Historyczny", t. LII, Warszawa 1968, s. 5.

394 A. Vanagas, *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. I-II, Vilnius 1985–1988, s.v. Ritelis, Rytelis; E. Breza, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, t. II, Gdańsk 2002, s. 392. Por. A. Jarosiński, *Szkice z nadbużańskiego Podlasia...*, s. 16. Ks. J. Jakubik, *Łazówek...*, s. 18: „Są Rytelowie wywodzący się od Ritterów (rycerzy) niemieckich"; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 199-201: „Nazwy osad województwa Podlaskiego [...] Do kategoryi I-szej, jako najliczniejszej, należeć będą nazwy urobione z przezwy zbiorowej pierwotnych założycieli danej osady – nadawane im w liczbie mnogiej, pomiędzy któremi były też herbowe i narodowościowe. [...] Rytele [...] Rytele Święckie"; tamże, s. 221-222: „Szlachta – nazwiska, nazwy, przezwy [...] Nazwy utrzymane jeszcze w 1580 r. w postaci pierwotnej: W ziemi Drohickiej [...] Rytel"; W Galicji na określenie stopnia w hierarchii szlachectwa używano od 1770 r. nazwy ritter – recerz. I tak był książę, hrabia, baron, ritter i adel. Por. Sł. Górzyński, Nobilitacje w Galicji w latach 1772–1918, Warszawa 1999, s. 21-23; D. Kosieradzki, *Małe ojczyzny – Rytele*, „Gazeta Powiatowa", nr 252(2000), s. 19.

395 A. Hauber, *Zur Geschichte der Familie Rüttel*, [w:] *WürttVjhhLG NF*, vol. XX, Meinz 1913, s. 362; J. Zeller, *Andreas Rüttel aus Rottenburg. Ein Beitrag zur Geschichte der Erforschung der römischen Altertümer Württembergs*, [w:] *WürttVjhhLG NF*, vol. XVIII, Meinz 1909, s. 241-244; tamże, s. 242, przypis 3: „Derselbe schreibt sich selbst (Belege folgen unten) Ruttelius [...] Ruttellius; dieser Form entspricht die Schreibweise Rüttel am besten. Es kommt aber auch öfter die Schreibung Ritel, Rittel, Ryttel oder Rytel [!] vor".

396 K. M. Brauer, *Bewohner des Kirchspiels Bischofstein im Ermland zwischen 1300 und 1900*, Berlin 2004, s. 72, 83-87, 181-182, 217, 225-227, 329-333.

397 Zob. H. Sienkiewicz, *Potop*, t. I, Warszawa 1956, s. 6.

398 B. Mikołajewska, *Nazwy etniczne jako czynnik dystansu etnicznego, Studium przypadku zróżnicowania społecznego na Podlasiu*, Warszawa 1987, s. 125.

399 H. Górnowicz, *Rodowe nazwy miejscowe Podlasia...*, s. 65.

Oprócz nadbużańskich Ryteli, istnieje jeszcze miejscowość Rytel położona w Gminie Czersk, na skraju Borów Tucholskich. Nazwa osady pochodzi od nazwiska pierwszego karczmarza Marcina Retela (Retila), któremu komtur tucholski Jost von Hohenkirchen z Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie (w Polsce zwanego Krzyżakami) nadał w 1430 roku karczmę wraz z terenem do niej należącym[400]. Jednakże badania wykazały, iż ta osada nie jest gniazdem rodu Rytelów, a samo nazwisko Rytel na przestrzeni wieków pojawia się tam sporadycznie i zazwyczaj w odniesieniu do rodziny prowadzącej karczmę. Ponadto sama miejscowość przez wieki stanowiła własność królewską, a nie miejscowej szlachty[401]. Interesująca jest również wzmianka o tym, że pod dokumentem fundacji kościoła w Hadynowie k. Łosic w 1421 roku, jako jeden ze świadków figuruje „*Martino Rythelo de Rudnik et Stephano de Lepki et Miecislao de Bolesty cum fratre germano et aliis*"[402]. Na obecnym etapie badań trudno określić, jaki miał związek tenże Marcin Rythelo z Rytelami. Niemniej jednak można stwierdzić, iż rozprzestrzeniony w Polsce ród Rytelów to potomkowie szlachty o takim nazwisku, których „Małą Ojczyzną" są nadbużańskie Rytele.

W ziemi drohickiej nierzadko występują nazwy dwuczłonowe[403]. Określenie „Rytele Święckie", być może pochodzi stąd, że do tych Ryteli zaczęli napływać pod koniec XIV wieku osadnicy z dynamicznie rozwijającej się miejscowości Święck k. Broku[404]. Zdaje się to potwierdzać fakt, iż w aktach unii lubelskiej wśród szlachty Rytelskiej jest nawet wspomniany „*szl. Walenty s. Jakubow z Święcka*" oraz „*szl. Walenty s. Janow Święckich*"[405]. W księgach ziemskich drohickich z XVI wieku występuje niejednokrotnie Stanisław Święcki,

---

400 P. Panske, *Urkunden der Komturei Tuchel*, Danzig [Gdańsk] 1911, s. 154-155; K. Kowalkowski, *Rytel. W 100-lecie parafii*, Gdańsk 2005, s. 17. [Obecnie jest to dość duża miejscowość wypoczynkowa, licząca ponad 1500 mieszkańców, mająca swój kościół parafialny]. *À propos* parafii Rytel, jej pierwszym proboszczem był ks. Antoni Kowalkowski [1866–1932], autor m.in. tak znanych pieśni, jak: „Kiedyś o Jezu chodził po świecie" i „Pan Jezus już się zbliża". Tamże, s. 93-100.

401 K. Kowalkowski, *Rytel*..., s. 17-36.

402 ADS, D-162, 7v. Zob. aneks nr 17, s. 692.

403 I. T. Baranowski, *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej*..., s. 4.

404 A. Gieysztor, *Trzy stulecia najdawniejszego Mazowsza (połowa VI w.–połowa XIII w.)*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526*..., s. 107: „[...] Święck (Święck-Strumiany) nad górnym Brokiem ma grodzisko z XI–XII w. pośrodku intensywnego, istniejącego tam w XII i XIII w. osadnictwa"; W końcu XI w. w Święcku istniała już świątynia. T. Żebrowski, *Kościół (X–XIII w.)*, [w:] tamże, s. 151; Święck był jednym z największych grodów na Mazowszu. Na początku XIII w. należało do niego 45 osad, głównie w górnej okolicy rzeki Brok, a więc osadnictwo stąd przemieszczało się na południe. W XIII––XIV w. zaszły największe zmiany osadnicze w tym rejonie, stare wioski zanikały a powstawały nowe. Zob. tamże, s. 135.

405 *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791*..., s. 286.

tzn. pochodzący z Rytel Święckich[406]. Nie jest to jedyna wersja pochodzenia tego przydomka. Można też przypuszczać, że mógłby wywodzić się np. od starosłowiańskiego imienia Święcisław lub jego pochodnych. W 1476 roku występuje Marcin Święcki z Ryteli[407].

Najstarsze osadnictwo często przemieszczało się z zachodu na wschód. Rytele Święckie były zapewne pierwotną osadą rycerzy. Dlatego w dokumentach pisze się o tej miejscowości: „*Rithelie villa antiqua*" („*Rytele stara wioska*")[408]. Sięgała ona z czasem aż po granicę z Treblinką, do klucza dóbr rodu Świejkowskich[409].

W miarę rozrastania się rodzin, osadnicy zajmowali kolejne tereny na wschód, przy rzece Bug[410]. Powstawały tym sposobem kolejne wioski, mające w swej nazwie przydomek „Rytele"[411]. Nazwa Rytele Olechny występuje już w połowie XV wieku[412]. Pochodzi od imienia Olechno (starosłowiański odpowiednik imienia Aleksander)[413]. Taki przydomek funkcjonował już w 1478 roku. Świadczą o tym dokumenty z tego okresu, zawarte w księgach drohickich grodzkich. W tymże roku Elżbieta, wdowa po Mikołaju Rytelu, stawiła się w urzędzie z dwoma córkami: Jadwigą, żoną Olechny Saczkowicza i Elżbietą[414]. W 1478 roku zastawiła ona Wojciechowi Kostce Skibniewskiemu część gruntów w Rytelach oraz przekazała swemu zięciowi Olechnie część swej dziedziny,

---

406 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Ritelie – 1570, s. 233v-234; tamże, Venditio Ritelie media – 1571, s. 403v-404.

407 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 149, 169.

408 *Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w...*, s. 256: „Drohiczyn, roki ziemskie, d. 24 listopada r. 1558. Venientes personaliter ad iudicium nostrum nobiles Adam, Georgius olim Georgii de Rithelie antiqua haeredes"; *Litowskaja Metrika*, [w:] *Russkaja istoriczeskaja biblioteka*, t. XXXIII, kol. 1019: [podane w transkrypcji polskiej] „Rytele Staroe sieło i Borki [1567]".

409 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Rithelie – 1571, s. 452-452v: „[...] Rythelie in campo Dąbrówka apellatio granitiarum swieykowskie [...]". W okolicach granicy z dobrami rodu Świejków, znajdującymi się na terenie obecnej Treblinki, była część Rytel zwana „Dąbrowska" od nazwiska właściciela.

410 Por. T. Jaszczołt, *Osadnictwo lewobrzeżnej części ziemi drohickiej w XV i na początku XVI w. – okolice Sokołowa, Węgrowa i Mord*, [w:] *Sokołów Podlaski…*, s. 132-136.

411 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Rithelie Dąbrowska – 1571, s. 451v-452.

412 H. Górnowicz, *Rodowe nazwy miejscowe Podlasia...*, s. 46; *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, Wł. Semkowicz, t. I, Kraków 1932–1939, s. 250. Znajduje się wzmianka, że w niniejszym źródle występuje miejscowość Rytele Olechny pod datą 1456 r. Jest tam jednak wzmianka o dobrach „familiari domini Olechno", jako donacja na rzecz kościoła w Brzeźnicy. Zapewne chodzi tu o inne Olechny, ponieważ nie ma mowy o Rytelach. Niemniej jednak Rytele Olechny wtedy już zapewne istniały.

413 *Lietuvos Metrika*, knyga nr 3 [3] (1440–1498), Vilnius 1998, s. 13-14, 71. W XV w. na Litwie był książę Olechno Hłazinicz. Wojewoda wileński nazywał się Olechno Sudymuntowicz. Por. A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. II, s. 131: „Nadania [...] 1477–1490 r. Olechnie Sudymontowiczowi z Chożowa wojewodzie wileńskiemu – Siemiatycze"; por. tamże, s. 252.

414 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, Rytelowa – 1478, s. 268v; tamże, Recognitio rerumquae [...] →

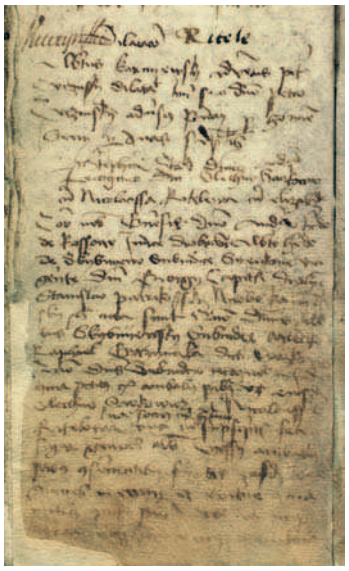

Fragment dokumentu z 1479 r., wzmiankujący mieszkańców Rytel: m.in. Szczepana Rytela oraz Mikołaja, Andrzeja i Jakuba, synów Andrzeja Rytela
Źródło: AGAD, CDroh, seria II, t. 1, Dilatio Ritele – 1479, s. 345v-346.

również w Rytelach. Prawdopodobnie na dziale Olechny Saczkowicza powstały Rytele Olechny.

Wpływ osadnictwa wschodniego na te ziemie wykazują dokumenty z 1527 roku, kiedy to kniaź Michał Iwanowicz Gliński nabył Ceranów, Lubieszę i Wolę (Rytelską) za 60 kop groszy od Rafała Raczki, syna Jerzego, sędziego ziemskiego bielskiego[415]. W Ceranowie była cerkiew prawosławna[416]. Wpływy osadnictwa ze wschodu notuje się również w pobliskiej parafii Sterdyń[417]. W Kosowie już w 1530 roku istniała cerkiew prawosławna pw. Bogarodzicy, będąca pod patronatem Kossowskich, co świadczy o zamieszkaniu tego rejonu przez ludność obrządku wschodniego, która po unii brzeskiej w 1596 roku uznała zwierzchnictwo Rzymu[418]. O wpływach wschodnich świadczą także nazwy topograficzne zachowane do dziś, np. Kosów Lacki i Ruski[419].

Na przełomie XV i XVI wieku wioska Rytele, będąc wolna od podatków, jak to zwykle bywało przy powstawaniu nowej miejscowości – otrzymała przydomek Wólka Rytelska[420]. Miejscowość jest wspominana w akcie erekcyjnym parafii Ceranów[421].

← Nicolaussa Ritilowa ad filiabusquae – 1478, s. 269; tamże, Dilatio Ritele – 1479, s. 345v-346; AGAD, TVars CVars dissoluta, nr 1, z l, s. 93. „*Nicolaissa Rythelowa vidua de Rythele*" ustanowiła prokuratora do występowania przed sądem nurskim.

415 *Lietuvos Metrika*, knyga nr 12 [12] (1522–1530), Vilnius 2001, s. 617. Świadkiem dokumentu był m.in. Paweł Rytel [Rither]; A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku., Podlasie*, cz. II: „Kniaź Michał Iwanowicz Hliński (z Pobojowa) nabywa w 1527 r. u Raczków i Olędzkiego Kadłuby, czyli Ceranów, Lubiszów i Wolę w powiecie droh. – parafii łazowsko-sterdyńskiej (K. L. zap. 12, 15.)".

416 Na temat rozwoju osadnictwa w Ceranowie por. A. Młyński, zb. pryw., Dzieje parafii Ceranów, magisterium, Akademia Podlaska, Siedlce 2003.

417 Ks. A. Szajko, zb. pryw., Parafia św. Anny w Sterdyni w latach 1517–1945, magisterium, PAT, Warszawa 1997, s. 18-29.

418 *Akty izdavajemyje vilenskoju archeograficzeskoju kommissieju*, t. XXXIII, Wilno 1908, s. 31.

419 *Kosów Lacki. Szkice z dziejów miejscowości*, red. A. Ziontek. W przygotowaniu do druku; W. Więcek-Tchórzewska, *Kosów Lacki. Zarys Dziejów*, Kosów Lacki 2002, s. 5nn.

420 *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791*..., s. 286: „[...] szl. Paweł Ostafiejow, szl. Jan s. Ostafiejow dziedzic z Rytelow Wolki [...]".

421 →

Nazwa Rytele Wszołki zaczęła się kształtować na przełomie XVI i XVII wieku. Do około 1600 roku nazywano tę wioskę Rytele Średnie. Przydomek Wszołki pochodzi od nazwiska właścicieli – rodziny Wszołek[422]. Tenże ród w połowie XVI wieku w tym rejonie był dość liczny. W 1569 roku, po włączeniu Litwy do Polski przez unię lubelską, hołd królowi Zygmuntowi Augustowi złożyło czterech Wszołków z Lipek[423]. Dokumenty z 1570 roku wspominają o mieszkającej tu rodzinie Wssołkowskich[424].

Na przełomie XVI i XVII wieku występuje nazwa Rytele Suche. Pochodzi ona zapewne od terenu wyżej położonego, który nie był zalewany podczas występowania z brzegów rzeki Bug, a więc był suchy. W 1604 roku właścicielami Rytel Suchych byli m.in. Paweł Rytel, syn Piotra oraz Adam Rytel wraz ze swą żoną Dorotą z d. Rostkowską[425]. Przez wieki istniał ścisły związek między Rytelami. Świadczy o tym chociażby fakt, że jeszcze na początku XVII wieku zdarzały się w Prostyni chrzty z Rytel Wszołek czy Rytel Olechnych[426].

Ponadto w historii wioski na uwagę zasługuje kwestia herbu. Jak wiadomo najczęściej z nadaniami ziem i herbów wiązały się zwycięstwa militarne[427]. Ród Rytelów z ziemi drohickiej pieczętował się herbem Lubicz[428]. Pod koniec XVI wieku zdarzało się, że zamiast nazwy Rytele Święckie pisano Rytele Lubicze[429].

---

421 ← AGAD, Kapicjana, pudło 7, s. 400; por. ADS, D-1, s. 88.

422 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 1, Quietatio Ritelie – ok. 1565, s. 246; APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 48: „Anna Wsołek" [1625].

423 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 131.

424 AGAD, TDroh, t. 5, Donatio Rithelie Srednie – 1570, s. 158: „[...] in fluvio Bug incidente iam granitiam Wssołkowska in bonis Rythelie Srednie [...]".

425 AGAD, CDroh, seria II, t. 10, Rytel – 1604, s. 423-424: „[...] Nobilis Paulus filius Petri de Rythele Suche, nomine Adami Rythel [...] cum olim Nobila Dorothea Rostkowianka uxor primi matrimonii".

426 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 48-49.

427 A. Małecki, *Studya heraldyczne*, t. II, Lwów 1890, s. 196-197.

428 I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 365: „Dom Rytelów herbu Lubicz. Dobra Rytele w ziemi drohickiej. 1450, in Actis terrestribus Drohiciensibus. Nocolaus et Petrus Rytelowie fratres germani scribunt se. 1505, in Brzeście. Alexander Rex Poloniae, Andreae Rytel cubicularo suo, bona Liza perpetuis temporibus dando contulit Privilegium. W przywileju tymże i to jest wyszczególnione, że dobra nazwane Liza w ziemi bielskiej leżą. 1522, in Actis terrestribus Drohiciensibus. Alexius, Joannes, Christophorus, Mathias, Nicolaus, Jacobus et Leonardus haeredes de Rytele scribunt se. 1524, in Actis terrestribus Branscensibus. Andreas Rytel haeredes de Liza, subjudex terrestris Bielscensis scribit se. 1596, in Actis terrestribus Surasensibus. Thomas Rytel notarius terrestris Bielscensis scribit se. 1606, in Actis castrensibus Nurensibus. Florianus filius olim Stanislai Rytel de Rytele Święcki et Treblina haeres, Samueli filio Joannis Swieyko de Swieyki et Treblina haeredi, ac Sophiae Rytelowna filiae suae, invicem conjugibus transactionem fecit. Cujus transactionis 1607 anno in Actis terrestribus Drohiciensibus continetur Oblata"; *Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w...*, s. 256: „1558 [...] quia nobilis Sebastianus Rithel haeres de Rithelie villa antiqua est eorum frater ex patre olim Mathia Rytel procedens et originem ducens et ex armis eorum paternis, unius stemmatis alias kleynothu Lubiczowie procedens";

429 → →

Lubicz
herb Rytelów

Herb Lubicz nawiązuje do zwycięstw książąt mazowieckich z XII wieku[430]. Był jednym z najbardziej popularnych na Mazowszu[431].

W herbarzach podaje się, że osadnicy o nazwisku Rytel i temu pochodni (Rytelski, Ryterski) pieczętowali się Szeligą[432]. Według Kacpra Niesieckiego oraz innych heraldyków, w 1436 roku Adam Rytel, kasztelan gostyński, używał tego herbu[433]. Nie ma to jednak podstaw w dokumentach archiwalnych, ponieważ wspominany Adam nie nazywał się Rytel, ale Adam z Życka, herbu Junosza, kasztelan Gostyński w latach 1432–1441.

Sam zaś herb Szeliga (krzyż na półksiężycu) nawiązuje do wyprawy Leszka Czarnego na Litwę. Żołnierz Szeliga, posłany na zwiady, uzyskał wiele cennych informacji, które umożliwiły zdobycie części Litwy bez znacznego rozlewu krwi. W uznaniu zasług książę nadał żołnierzowi herb. Półksiężyc ma nawiązywać do tego, że zwycięstwo dokonało się w nocy. Początkowo na półksiężycu był miecz (narzędzie walki), który biskup krakowski Bodzanta zamienił na krzyż i tak już pozostało[434]. Herb nadawano zazwyczaj za spryt i odwagę w zdobywaniu murów obronnych[435].

← I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 365: „Dom Rytelów herbu Lubicz. Dobra Rytele w ziemi drohickiej"; APK, Zbiór Zygmunta Glogera, nr 32, s. 277; Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, f. 1, nr 87. Przy tym dokumencie wisi pieczęć Andrzeja Rytela, podsędka bielskiego, z herbem Lubicz.

429 ← AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Rythelie Lubicze, Intromissio eiusdem – 1571, s. 439v-440: „[...] Nobilis Mathias olim Bartholomei de Rithelie Lubicze [...] ad bona Rithelie Lubicze".

430 B. Paprocki, *Herby rycerstwa Polskiego zebrane i wydane r.p. 1584*, Kraków 1858, s. 431-439.

431 I. T. Baranowski, *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej...*, s. 3-4: „Szlachta podlaska w znacznej mierze była mazurskiego pochodzenia. Świadczą o tym nazwy zaścianków przenoszone z Mazowsza oraz [...] te same herby, które najbardziej były rozpowszechnione wśród szlachty mazowieckiej [...] Ślepowron [...] Bolesta, Lubicz, Rawicz"; T. Gajl, *Polskie rody szlacheckie i ich herby*, Białystok [bdw.], s. 180. Lubiczem pieczętowało się ok. 480 rodów.

432 K. Niesiecki SJ, *Herbarz Polski*, t. VIII, Lipsk 1841, s. 605-607.

433 Tamże, s. 212: „Rytelski herbu Szeliga, w Rawskim województwie. Adam z Rytła kasztelan Gostyński 1436. podpisał pokój Brzeski u Łask. w Statut. fol. 140. N. miał za sobą Wierzbowską. Mateusza, z Anny Jerzmanowskiej herbu Ślepowron syn Antoni 1701"; S. Uruski i in., *Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, t. XV, Warszawa 1931, s. 359: „Rytel v. Ryttel h. Szeliga. Senator w rodzinie: Adam kasztelan gostyński 1436"; *Polska Encyklopedia Szlachecka*, t. X, s. 343: „Rytel v. Ryttel h. Szeliga, 1440" – Brak podania źródła archiwalnego takiej informacji.

434 B. Paprocki, *Herby rycerstwa Polskiego...*, Kraków 1858, s. 376-379; A. Małecki, *Studya heraldyczne*, t. I, Lwów 1890, s. 136-137.

435 K. Niesiecki w *Herbarzu* [t. VIII, s. 213] napisał, że Piotr Ryterski w roku 1403 „Z Witoldem książęciem Litewskim wojując w Inflanciech przy dobywaniu Dynabergu, pierwszy na mur wskoczył. Tenże czy inszy Piotr, Bielski fol. 336. któremu Władysława Jagiełły Króla Polskiego synowie na edukacyą byli oddani"; por. B. Paprocki, *Herby rycerstwa Polskiego...*, s. 791: „Piotr Ryterski ochmistrz →

Według herbarzy, Szeligą pieczętowali się m.in. niektórzy właściciele Rytel Wszołek i Suchych[436]. Chociaż takie wiadomości znajdujemy w herbarzach, to jednak dokumenty archiwalne wykazują, że pierwotnym klejnotem Rytelów Podlaskich jest zasadniczo Lubicz.

XV–XVI wiek

Od XV wieku o właścicielach Rytel czytamy już w licznych dokumentach archiwalnych. Jedna z pierwszych wzmianek pochodzi z 1450 roku. Wtedy to wymieniani są protoplaści rodu, bracia Mikołaj i Piotr Rytelowie[437]. W 1451 roku wieś Rytele była już odgraniczona od dóbr ceranowskich[438]. Wspomniany Mikołaj Rytel miał żonę Elżbietę, która w 1475 roku występuje jako wdowa. Prawdopodobnie ta gałąź rodzinna była u początków Rytel Olechnych[439]. Akta Drohickie Grodzkie wspominają w 1475 roku Szczepana Rytela[440]. W 1476

← dzieci Władysława Jagiełły". W tych herbarzach jest mowa, że Ryterski miał herb Topór, dlatego zapewne nie chodzi tu o osobę z opisywanych Rytel, ponieważ pieczętowali się oni innym herbem.

436 *Polska Encyklopedia Szlachecka*, t. X, s. 343: „Rytelewski idą od Rytelów h. Szeliga, 1550; Rytele-Wszołki sokołowski. Jedna z gałęzi rodziny Rytel na Podlasiu, dziedzicząca na wsi Rytele--Wszołki, wzięła już w XVI w. nazwisko Rytelewski (Kt., Br., Ur.)"; por. wyżej cytowane dzieła K. Niesiecki SJ, *Herbarz Polski*, t. VIII, Lipsk 1841, s. 212: „Rytelski herbu Szeliga, w Rawskim województwie. Adam z Rytła kasztelan Gostyński 1436. podpisał pokój Brzeski u Łask. w Statut. fol. 140. N. miał za sobą Wierzbowską. Mateusza, z Anny Jerzmanowskiej herbu Ślepowron syn Antoni 1701"; S. Uruski i in., *Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, t. XV, Warszawa 1931, s. 359: „Rytel h. Lubicz. Podług Kapicy na Podlasiu, lecz, że osiedlenie w tem województwie są po większej części h. Szeliga, a nie znam należących do herbu Lubicz, wszystkich wiadomych mi zamieszczam pod herbem Szeliga"; tamże, s. 359-360: „Rytel v. Ryttel h. Szeliga [...] Po Antonim, dziedzicu wsi Rytele Suche 1726, syn Kacper [...] Rytelewski h. Szeliga. Jedna z gałęzi rodziny Rytel na Podlasiu, na wsi Rytele Wszołki dziedzicząca, wzięła już w XVI stuleciu nazwisko Rytelewski. Adam, syn Marcina, ożeniony z Teresą Podgórską 1690 r. Adam, Mateusz, Franciszek i Wojciech podpisali z ziemią nurską elekcją 1697 r. Rytelewski h. Szeliga. Pochodzą od rodziny Rytel, zmienili nazwisko już w początkach XVII stulecia. Kacper w woj. rawskiem 1618 r. Po Mateuszu, dzidzicu dóbr Raczków i Upuszczów w woj. sieradzkiem 1694 r., syn Antoni, tego syn Jakób miał syna Andrzeja, żona Tekla Korytkowska, z niej syn Józefat, strażnik graniczny w Pyzdrach, wylegit. w Król 1841 r."; A. Małecki, *Studya heraldyczne...*, s. 92-93; *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, oprac. E. Sęczys, Warszawa 2000, s. 603.

437 APK-W, Zbiór Zygmunta Glogera, sygn. 36, s. 3; I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 365: „Dom Rytelów herbu Lubicz. Dobra Rytele w ziemi drohickiej. 1450, in Actis terrestribus Drohiciensibus. Nicolaus et Petrus Rytelowie fratres germani scribunt se"; por. *Rytele*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. XV, cz. II, s. 567: „Rytele-wieś, powiat sokołowski. W dok. z r. 1450 i nast. występują Rytelowie".

438 APB, Silva rerum rodu Krassowskich [zbiór bardzo ważnych wypisów z ksiąg sądowych drohickich], s. 423.

439 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, Rytelowa – 1478, s. 268v; tamże, Recognitio rerumquae [...] Nicolaussa Ritilowa ad filiabusquae – 1478, s. 269; tamże, Dilatio Ritele – 1479, s. 345v-346.

440 Tamże, s. 80v.

roku Andrzej z Kossowa, sędzia ziemski drohicki, pozywał Stanisława, Aleksego (Olechnę), Piotra i Szczepana, synów Święckiego z Ryteli, o zabicie swojego poddanego, Jana. Rytelowie postawili świadków – Adama Rytela, Pawła z Długiego, Andrzeja z Trzcieńca, Marcina Żocha, Wawrzyńca Rytela, Marcina Święckiego z Ryteli, którzy złożyli przysięgę: „*Yąko my tho dobrze wiemy, ysze Stanisław, Olęksy, Szczepan i Piotr nie zabili człowieka panu sadzyemu*”[441].

Wiele bezcennych informacji na temat Rytel w XV wieku znajdujemy w dokumentach sądowych. Ze względu na ich znaczenie warto przytoczyć chociażby niektóre z nich. I tak:

1464 – Dominik, Andrzej, Stanisław i Szczepan bracia z Ryteli[442].
1473 – Andrzej z Ryteli występował przed sądem[443].
1473 – Rytelowie procesowali się z Mikołajem i Michałem Mścichami z Maleszewy[444].
1474 – Andrzej Rytel pozywał Szczepana Żocha o krowę[445].
1474 – Mikołajowa z Ryteli, z córkami Jadwigą i Halszką, zastawiła pole Wojciechowi Kostce, podsędkowi drohickiemu[446].
1475 – Mikołajowa Rytelowa procesowała się z Dominikiem i Szczepanem z Ryteli[447].
1475 – Szczepan Rytel procesował się ze Szczepanem Żochem[448].
1476 – Szczepan z Ryteli procesował się z Prędotą z Wyszomierza[449].

Nie brak wzmianek o Rytelach w kolejnych dokumentach XV-wiecznych. W 1479 roku występują: Szczepan, Mikołaj, Andrzej, Jakub syn Andrzeja – Rytelowie[450]. W roku 1482 jest kilka wzmianek o tym rodzie, m.in. o: Marcinie, Olechnie, Szczepanie[451]. Wtedy też Rytelowie od swego herbu byli zwani „Lubiczanie”[452]. Rodzina rozrastała się i powiększała swe włości. W 1482 roku Jakub Świejko zastawił swoją część w Seroczynie Szczepanowi Rytelowi[453].

441 Tamże, s. 149, 169.
442 BPAN Kraków, sygn. 8823/9, s. 49v.
443 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, s. 1.
444 Tamże, s. 9v.
445 Tamże, s. 33v.
446 Tamże, s. 60.
447 Tamże, s. 76.
448 Tamże, s. 80v.
449 Tamże, s. 105v.
450 Tamże, s. 345v-346.
451 Tamże, s, 425.
452 Tamże, s, 439.
453 Tamże, s. 449.

Szczepan jest jednym z najbardziej znanych i nobliwych Rytelów w XV wieku. Miał on trzech synów: Piotra, Pawła i Andrzeja. Niezwykle cenną wzmiankę o Piotrze znajdujemy w Metryce Uniwersytetu Krakowskiego, gdzie występuje on w 1493 roku („*Petrus Stephani de Ritelye dioecesis Plocensis*"), kiedy to zapisał się na studia na Uniwersytecie Krakowskim[454]. Wzmianka ta jest o tyle istotna, iż podaje diecezję pochodzenia studenta – „*dioecesis Plocensis*". Świadczy to więc o związkach Rytel z diecezją płocką, co w ówczesnej rzeczywistości oznaczało, iż mieszkańcy Rytel jeszcze pod koniec XV wieku należeli do parafii Zuzela, znajdującej się po drugiej stronie rzeki Bug.

Drugi syn Szczepana, Andrzej Rytel, do 1505 roku należał do najbliższej służby dworskiej króla Aleksandra, syna Kazimierza Jagiellończyka, był opiekunem królewskiej sypialni (*cubicularius*)[455]. Za tę służbę otrzymał wioskę Liza k. Topczewa[456]. W 1524 roku występuje w aktach ziemi brańskiej jako jej właściciel[457]. W latach 1521–1531 był podsędkiem ziemi bielskiej[458]. Andrzej Rytel zmarł przed 12 VI 1531 roku[459]. W 1569 roku pod aktami Unii Lubelskiej podpisał się Stanisław Rytel z Lizy, parafii Topczewo[460]. Jeden z tamtejszych Rytelów, Tomasz, był pisarzem bielskim (od 1595 roku do śmierci w 1614 roku). Jego zaś potomkowie ufundowali kaplicę w Lizie[461].

---

454 *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego*, t. I, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Kraków 2004, s. 516.

455 Z. Grabski, *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 1983, s. 143-145.

456 APK-W, Zbiór Zygmunta Glogera, sygn. 29, s. 136; I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 365: „1505, in Brzeście. Alexander Rex Poloniae, Andreae Rytel cubiculario suo, bona Liza perpetuis temporibus dando contulit Privilegium. W przywileju tymże i to jest wyszczególnione, że dobra nazwane Liza w ziemi bielskiej leżą"; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 132; S. Uruski i in., *Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, t. XV, Warszawa 1931, s. 359: „Rytel v. Ryttel h. Szeliga [...] Andrzej, dworzanin króla Aleksandra Jagiellończyka, dostał od niego na dziedzictwo majątek Lizę w ziemi bielskiej 1596 r. Florjan, syn Stanisława, dziedzic wsi Rytele Święckie 1606 r. Piotr Podpisał elekcję 1632 r. z woj. podlaskiego, a Władysław 1674 r.".

457 I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 365: „1524, in Actis terrestribus Branscensibus. Andreas Rytel haeredes de Liza, subjudex terrestris Bielscensis scribit se".

458 BLAN, f. 1, nr 87: „Nos Georgius Raczko judex, Andreas Ritel subjudex bielscenses significamus tenore presencium quia facta est nobis ex actis terrestribus plenaria fides, quod dominus judex, existens amicabilis compositor parcium infrascriptarum Zophie Corczewska, heredis de Rudka uxoris olim Stanislai Hlebowicz, palatini Polocensis, nunc vero Nicolai Rafaelis de Czaple…". Przy tym dokumencie wisi pieczęć Andrzeja Rytela z herbem Lubicz [zob. zdjęcie jego pieczęci na s. 482]; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 252.

459 A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkiém Księstwie Litewskiém w XV i XVI wieku...*, s. 289; *Urzędnicy Podlascy XIV–XVIII w...*, s. 49, 187.

460 *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791...*, s. 239: „Stanislaus Rithel de Lisza etc haeres, de parochia Thopiczewska".

461 ADS, D-152, Fundatio Capella Topczeviensis, s. 163-166; I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 365: „1596, in Actis terrestribus Surasensibus. Thomas Rytel notarius terrestris Bielscensis scribit se"; →

Trzeci syn Szczepana, Paweł, występuje w akcie fundacji kościoła w Prostyni w 1511 roku jako przedstawiciel Rytelów. Prawdopodobnie on lub jego ojciec Szczepan założyli wioskę Wólka Rytelska. W 1528 roku Rytelowie z Rytel Święckich wystawili po cztery konie, a Paweł stawił się we dwa konie. W 1540 roku syn Pawła, Andrzej Rytel, zapisał dwie włóki ziemi w Wólce Rytelskiej Stanisławowi z Zawist [462].

W zbiorze akt ziemskich drohickich, który znalazł się w Państwowym Historycznym Archiwum Białorusi w Mińsku, zachował się dokument z początku XVI wieku, z którego dowiadujemy się, że około 1503 roku stał w Rytelach młyn, co świadczy o pewnym rozwoju miejscowości. Ustaliła się również przynależność administracyjna, która wówczas w tym rejonie była bardzo płynna. Rytele są wymieniane jako wioska „*in districtu drohicinensi*" [463].

Cennym źródłem informacji na temat ludności Rytel w pierwszej połowie XVI wieku są Księgi Ziemskie i Grodzkie Drohickie. Na szczególną uwagę zasługują wzmianki z następujących lat:

1502 – Szczepan Rytel procesował się z Mikołajem Wierzbickim z Ryteli [464].
1503 – Piotr, syn Szczepana z Ryteli, zwrócił pani Katarzynie Piotraszkowej z Ceranowa sześciu kmieci, których miał od niej w zastawie [465].
1503 – Olechno z Ryteli procesował się z wójtem z Ceranowa [466].
1505 – 4 marca na sejmie brzeskim Aleksander, król polski, nadał Andrzejowi Rytelowi (synowi Szczepana, a bratu Pawła), swojemu dworzaninowi, dwie włóki gruntu w dobrach królewskich Liza i jedną włókę w dobrach Hodyszewo [467].
1508 – Jan Rytel procesował się z Jakubem Świejką [468].
1509 – Paweł z Ryteli występował w sądzie [469].

← *Urzędnicy Podlascy XIV–XVIII w...*, s. 44, 147; por. A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 252. Zapewne z tej gałęzi rodziny pochodził Stanisław Rytel poborca bielski [1581–1585]; por. tamże, s. 256; Na temat Rytelów w Lizie zob. AGAD, Metryka Litewska, nr 207, s. 68. Spór pomiędzy Feliksem i Stanisławem zwanymi Olyechnowiczy Rytelami i Stanisławem synem niegdyś Andrzeja Rytela z Lizy [1539 r.].

462 ADS D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio Prostinensis – 1511, nr 1; *Litowskaja Metrika*, [w:] *Russkaja istoriczeskaja biblioteka*, t. XXXIII, kol. 122; BPAN Kraków, nr 8822, s. II, s. 129.

463 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, [...] Rithe[le] cum Podgorze – 1501–1509, s. 82-82v.

464 Tamże, Rithel, s. 42v.

465 Tamże, Obligatio Crzenowo vel Kadluby, s. 66.

466 Tamże, Vsthane rokow, s. 192.

467 AGAD, CDroh, seria I, t. 28, Privilegium Liza, s. 728-728v.

468 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Rithel cum Szweyko, s. 285v.

469 Tamże, Constitutio Rithel, s. 321.

1509 – Święccy Rytelowie: Jakub, Jan, Piotr i Aleksy procesowali się z Jakubem Świejką[470].

1513 – Michał z Ryteli zastawił dwie włóki ze swego działu Mikołajowi Oniszymowiczowi z Ryteli[471].

1519 – Jadwiga (Rytelówna) żona zmarłego Olechny i jej synowie: Maciej, Mikołaj i Stanisław[472].

1519 – Paweł Rytel procesował się z Jakubem z Kossowa[473].

1522 – Andrzej z Ryteli procesował się z Katarzyną, wdową po Bartłomieju z Ryteli[474].

1527 – Andrzej, Tomasz, Leonard, Jakub, synowie Dominika; Leonard, syn Wawrzyńca; Jan, syn Andrzeja; Krzysztof, Wojciech, Maciej, synowie Bartłomieja; Jan, Jakub, Mikołaj, synowie Marcina; Jakub, syn Piotra – procesowali się z Adamem, Jakubem, Feliksem, Dominikiem, Grzegorzem, Stanisławem z Rostek[475].

1542 – Stanisław, syn Andrzeja z Rostków procesował się z Leonardem, Szczepanem, Wojciechem, Stanisławem, Zachariaszem, Maciejem, synem Bartłomieja, Jarosławem, Jakubem i Bartłomiejem z Ryteli[476].

1545 – Jan, Mikołaj, synowie Marcina; Jarosław, Marcin, Piotr, Klemens, Wojciech, synowie Jakuba; wdowa po Janie z synami; Stanisław, Urban, Andrzej, Leonard, Jakub, synowie Dominika; Paweł, Stanisław, Maciej, Michał, synowie Jana; Jakub, syn Piotra; Zofia, Ewa, Jadwiga z Ryteli – z jednej strony oraz Jakub, syn Stefana; Stefan, syn Jana; Grzegorz, Michał, synowie Aleksego; Stanisław, Feliks, Jan, synowie Michała; Jakub, Hieronim, Andrzej, Józef, synowie Mikołaja; Jakub, Marcin, Jan, synowie Stanisława; Andrzej, Jan, Stanisław, Maciej, Wojciech, synowie Marcina; Walenty, Feliks, Jan, Andrzej, Bartłomiej, synowie Piotra; Krzysztof, Maciej z Ryteli Święckich – z drugiej strony, przeprowadzili podział swoich dóbr[477].

Mieszkańcy wioski wchodzili w koligacje z okolicznymi rodzinami, czego przykładem jest wspomniana Agnieszka, córka Mikołaja z Rytel, która wyszła

470 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Causa Svyaczkych Rithelye – Svyeyko, s. 425.
471 Tamże, Obligatio Rithele Michal, s. 447.
472 AGAD, TDroh, t. 1, s. 221.
473 Tamże, s. 319v.
474 AGAD, CDroh, seria II, t. 2, s. 275v.
475 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 218, s. 394v.
476 NGARB, CDroh, f. 1759, op. 2, sp. 4, s. 96v.
477 NGARB, CDroh, f. 1759, op. 2, sp. 6, s. 253-253v.

za mąż za Stefana z Podgórza. W ten sposób niektórzy wchodzili w posiadanie ziem także na Mazowszu, m.in. w Rostkach.

Warto dodać, że już w XV wieku Rytelowie kontaktowali się w sprawie kupna ziemi z Lipkami[478]. Ponadto w aktach drohickich grodzkich spotykamy po raz kolejny, tym razem pod datą 1482, Szczepana Rytela[479]; a na początku XVI wieku występuje w nich Marcin Rytel[480]. Interesująca jest wzmianka z 1508 roku dotycząca erekcji parafii w Ceranowie, do której ks. bp Paweł Aligmunt Holszański włączył m.in. wioski: „Święckie et Rytele Wolka"[481].

Gdy w 1511 roku powstała parafia w Prostyni, została do niej włączona wioska Rytele Święckie. Jako jej przedstawiciel pod dokumentem erekcyjnym podpisał się Paweł Rytel, syn Szczepana[482] (występuje on również w księgach drohickich grodzkich z 1524 roku, w popisie wojskowym z 1528 roku oraz w innych dokumentach)[483]. Od tego czasu mieszkańcy wioski płacili regularnie dziesięciny do Prostyni[484].

Szczególny kult Trójcy Przenajświętszej rozwinął się w Rytelach zapewne po wydarzeniu, które miało miejsce w 1512 roku. W zachowanej Księdze Cudów jest następujący zapis: „*Chłopiec z Rytelow wpadłszy w Zrzódło utonął i kilka godzin po Południu w Wod[zie] znaleziony umarły. Nato Miey[sce ofia]rowany i Niesiony blisko [będąc] tego Mieysca ożył*"[485].

W 1522 roku jednymi z właścicieli Rytel byli Andrzej i Marcin[486]. Wtedy jeszcze nie posługiwano się powszechnie nazwiskami. Zapis taki, jak „Andreas de Rytelle" (Andrzej z Rytel), przekształcił się później w nazwisko Andrzej Rytel.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że w XVI wieku, w tym rejonie, zespół gospodarczy budowano najczęściej w kształcie litery „U". Składał się zasadniczo z trzech budynków: oddzielnego domu, naprzeciw niego w odległości

478 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Dilatio Rithelie – 1501–1509, s. 102v.

479 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, Staephani Rytel – 1482, s. 425-425v.

480 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Obligatio Rithele – 1501–1509, s. 268.

481 AGAD, Kapicjana, pudło 7, [Akt erekcji parafii Ceranów – 1508], s. 400; por. ADS, D-1, s. 88.

482 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188: „[...] Nobilibus Paulo de Rytele, Andrea de Lipki, alys quam plurimis fide dignis [...]".

483 AGAD, CDroh, seria II, t. 2, Rytehel – 1524, s. 239: „Nobilis Paulus Rythel [...]"; A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. I, s. 184; AGAD, Metryka Litewska, nr 207, s. 502, Mikołaj Szorc z Cibarzewa wuj rodzony Stanisława syna olim Andrzeja Rytela z Lizy podsędka bielskiego, procesował się z Pawłem Rytelem stryjem Stanisława [1541 r.].

484 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; ADS, D-123, Spis miejscowości diecezji łuckiej – 1726, s. 323; ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 180 v; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 596.

485 APP, Księga Cudów..., nr 54, s. 24.

486 AGAD, CDroh, seria II, t. 2, Rytelle – 1522, s. 47v.

50-80 metrów stała stodoła wierzejami zwrócona do domu, a przy niej dobudowywano pod kątem prostym budynki inwentarskie[487] (taki wzorzec zachował się do dziś). Przy domach istniały ogródki, często od strony drogi. Prowadzono głównie gospodarkę trójpolową. Każdy z gospodarzy dzielił ziemię na trzy części. Jedna była obsiewana zbożem ozimym, druga jarym, a trzecią przeznaczano na ugór. W następnym roku, na każdym z pól następowały zmiany, aby ziemia się nie wyjaławiała[488]. Siano głównie żyto, owies i jęczmień, a znacznie rzadziej pszenicę (z powodu nieurodzajności gleby). Uprawiano również groch i grykę, a czasem warzywa[489]. Mieszkańcy m.in. Rytel Święckich byli zobowiązani do świadczeń na rzecz wojska. W 1528 roku przekazali na potrzeby wojenne województwa podlaskiego cztery konie[490]. W tym czasie występują w wiosce imiona: Salomon, Abraham, czy nawet Mojżesz[491]. Nie należy ich jednak kojarzyć wyłącznie z pochodzeniem żydowskim, ponieważ w XV–XVI wieku były one używane także przez polską szlachtę.

W połowie XVI wieku zdarzały się sprawy sądowe dotyczące m.in. kwestii majątkowych[492]. Często kończyły się one polubownie[493]. W 1545 roku ustalono granicę między ziemiami należącymi do Rytel Świeckich, a tymi, które przynależą Rytelom Średnim (obecnie Wszołkom)[494]. Ustalono, że własność Rytel Średnich zaczyna się na wschód od drogi prowadzącej do Kosowa (istniejącej do dzisiaj). Odtąd ziemie, aż do Treblinki, należały do mieszkańców Rytel Święckich. W XVI wieku występował zarówno jeden, jak i drugi Boreczek, które dziś są na terenie parafii[495]. Były one czymś w rodzaju obecnych kolonii

487 M. Pokropek, T. Strączek, *Osadnictwo i tradycyjne budownictwo drewniane...*, s. 47-60.

488 T. Szczechura, *Nad Bugiem...*, s. 41.

489 I. T. Baranowski, *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej...*, s. 60-61.

490 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 184: „Swiackiie Ryteli...4"; tamże: „Rytelewskii zemiane... 2 koni"; *Litowskaja Metrika*, [w:] *Russkaja istoriczeskaja bibliotęka*, t. XXXIII, kol. 122: „Swiackiie Ryteli...4". W XVI w. był obowiązek przesyłania jednego konia z 8 włók [służb].

491 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 2, sp. 82, Drewnowa Riitelie – 1542, s. 112-12v.

492 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 83, Swieczkie cum Rithele – 1545, s. 179v; AGAD, TDroh, t. 2, Rithelie Swiączkie – 1543, s. 12v-13; tamże, Rythelye – 1543, s. 152; tamże, Rythelie Szrednie – 1543, s. 152; tamże, Rythelie – 1543, s. 249; tamże, Rytelle – 1543, s. 253 v-254; tamże, Rithelie – 1543, s. 255-256; AGAD, CDroh, s. I, t. 1, Donatio Rithelle Szwięczkie – 1573, s. 391; tamże, Rithele Święczkie obligatio – 1584, s. 641; tamże, Ritele c'a Kossowskie – 1542, s. 759; Rithele Kossowo – 1542, s. 762; tamże, t. 5, Comissio cum plenipotentia Ritelie – 1570, s. 36v.

493 Por. NGARB, CDroh, f. 1715, op. 2, sp. 82, Vadium Ritellie – 1531, s. 50v; NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 83, Abrenu[ntio] Riithele – 1544, s. 91v.

494 AGAD, TDroh, t. 2, Iuditio granitierum Ritelle Śrzednie – 1545, s. 397-398.

495 *Litowskaja Metrika*, [w:] *Russkaja istoriczeskaja bibliotęka*, t. XXXIII, kol. 1019: [podane w transkrypcji polskiej] „Rytele Staroe sieło i Borki [1567]"; AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Rithelie Swięckie – 1570, s. 157v: „Nobilis Joannis olim Christopfori de Rythelie Swięckie [...] in campo treblińskie [...] u Borkowskiey granitis".

danej wioski. Nazwa Boreczek pochodzi od borów, które w tamtym czasie rosły wzdłuż linii rzeki Bug, o czym jest wzmianka w dokumentach z XVI wieku[496].

Czasem zdarzały się mieszkańcom Rytel poważne procesy. Jeden z nich dotyczył Jana Ostrowskiego, który został skazany na banicję[497]. Przez urzędy województwa podlaskiego przechodziły także innego rodzaju sprawy. W 1558 roku Sebastian Rithel dowiódł w sądzie ziemskim drohickim swych praw do dziedzictwa w Rytelach Święckich oraz swych szlacheckich korzeni[498].

Dość dużo wiadomości o ludności Rytel można zaczerpnąć ze spisu wojska litewskiego, sporządzonego w 1567 roku[499]. Niektóre nazwiska zachowały się w wiosce do dziś (Skorek czy Kuc). Według spisu wojska, Rytele stanowiły

496 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Rithelie Swięczko – 1571, s. 451-451v.

497 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 2, sp. 82, Riitelije Swiączkie – 1542, s. 112.

498 *Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w...*, s. 256: „Drohiczyn, roki ziemskie, d. 24 listopada r. 1558. Venientes personaliter ad iudicium nostrum nobiles Adam, Georgius olim Georgii de Rithelie antiqua haeredes, ad requisitionem nobilis Sebastiani olim Mathiae de eadem publice et per expresse recognoverunt, quia nobilis Sebastianus Rithel haeres de Rithelie villa antiqua est eorum frater ex patre olim Mathia Rytel procedens et originem ducens et ex armis eorum paternis, unius stemmatis alias kleynothu Lubiczowie procedens. Deinde nobiles Leonardus olim Dominici, Stanislaus olim Felicis, ministerialis terrestris Drohiciensis, de eadem Rithelie haeredes, testificati sunt, quia nobilis Sebastianus de Rithelie haeres ex matre nobili Catherina Ritheliowna progenitus, eorum est frater, ex linea maternali originem ducens et ex eisdem armis nuncupatis Ślepowron. Tandem nobiles Mathias Butrim, Joannes Szmuda, haeredes de Żochi, tale testimonium praebuerunt, quia nobilis Sebastianus Rithel ex avia eorum paternali est et est eorum frater et eisdem insignibus utitur, vocatis Lubiczow. Qui quidem supranominati testes super illorum praemissam veram et iustam testificationem corporale iuramentum ad imaginem Crucifixi iuxta dispositiones statuti polonici et more solito praestiterunt, sicut praedictus Sebastianus Rithel est frater illorum ex patruis et maternis armis procedens et originem suam ducens. Et iudicium praemissa declaratione et demonstratione nobilitatis genealogiquae ipsius Sebastiani audita et cognita, praedictum Sebastianum Rythel fuisse, esse et fore nobilem decrevit, cum ipsius succesoribus temporibus sempiternis. Terr. Drohic. t. 10.077. p. 261".

499 *Litowskaja Metrika*, [w:] *Russkaja istoriczeskaja biblioteka*, t. XXXIII, kol. 1019: [podane w transkrypcji polskiej. Skróty kaf. – kaftan, kor. – kord, rogati. – rohatyna] „Rytele Staroie sieło i Borki. Stanisław woznyj kljacza, kaf., rogati. Ambrożej Sebestyjanowicz piesz, miecz. Adam Jurkowicz kljacza, kaf., rogati. Kgawieł Krisztofow koń, miecz. Jan Niepiekło, ot niego Matys Tomkowicz kljacza. Bartosz Szczepanowicz Kochanek kljacza, kaf., miecz. Walenty Janowicz Ostrowskij kljacza, rogati. Jan Stanisławowicz Żakowicz kljacza, miecz. Martin Janowicz Brożik kljacza, miecz. Lenart wysłał syna Andrieja, kljacza, kaf., miecz. Matiej Jakubowicz Pacow kljacza, kaf., miecz. Wojtiech Andrieejewicz Kocow piesz, miecz. Stanisław Wojtchowicz Kutaska kljacza, miecz. Jan Szczepanowicz piesz, rogati. Wojtiech Szczasnowicz piesz, rogati. Paweł Krysztopowicz kljacza, rogati. Wojtiech Szczasnowicz Patacha piesz. Matiej Labryncowicz Mysztakowicz piesz, rogati. Wojtiech Stiepanowicz piesz, rogati. Wojtiech Szczesnekgo Patikowicz piesz. Matys Tomkowicz ot Jana Niepiekła koń. Mikołaj Martin Janowicz Mrozik koń, kaf. Paweł Matieew ot ojca i ot żony piesz. Andriej Jakubowicz Gołowczin piesz, miecz. Bartosz Pietrowicz wysłał syna Jana, kljacza, kaf., miecz. Michał Martinowicz piesz. Walenty Jakubowicz piesz, rogati. Sebestyjan Ambrożieewicz piesz, miecz. Bartosz Jakubowicz Olkowicz piesz c kor. Stanisław Bartoszewicz kljacza, kaf., miecz. Walenty Matieew Kydeszczin piesz s kor. Kaspor Matieewicz Sobiraj piesz. Jan Wojtiechowicz Kudaszczin piesz, miecz. Pietr s Korek Jakubowicz wysłał syna Martina, kljacza, kaf., miecz. Jan Jakubowicz s Korek wysłał syna Andrieja pieszo. Matiej Lenartowicz piesz, miecz. Udowa →

bardzo liczną osadę. Świadczy o tym fakt, że w spisie umieszczono 41 rycerzy, będących przedstawicielami wioski w służbie wojskowej. Wysłano wtedy 19 konnych i 22 pieszych. Ponadto na potrzeby wojenne przekazano 15 mieczy, 10 rohatyn (włócznia z hakiem przy grocie, używana przez lekką jazdę), 10 kaftanów (odzież ochronna zakładana pod pancerz) i 2 kordy (krótkie miecze). Była to jedna z największych delegacji na Podlasiu[500]. W tym czasie, na mocy ustawy Zygmunta I z 1529 roku o służbie i opłacie wojennej, *„z panów zaś, duchownych i świeckich, każdy ma stawić z 8 służb [włók] swoich pachołka dobrego, w sukni barwistej nie w siermiędze, w pancerzu dobrym, z przyłbicą, mieczem, powężą oraz drzewcem z proporcem barwistym, a koń ma być pod nim wartości 4 kop groszy"*[501]. Gdy ktoś nie był w stanie posłać poddanego na służbę wojskową, sam miał obowiązek stawić się. W tym okresie uzbrojenie jeźdźców podlaskich było bardzo proste. Przeważały miecze i kordy, a strój do walki stanowiły głównie kaftany. Rzadko zdarzały się kopie, tarcze, pancerze i przyłbice[502].

W 1569 roku Podlasie zostało przyłączone do Korony mocą Unii Lubelskiej. Było to możliwe z tej racji, że większość podlaskich osadników była pochodzenia mazowieckiego. Lista mieszkańców ziemi drohickiej, w tym Rytel, powstała wtedy, gdy tamtejsza szlachta podpisywała się pod aktem unii[503]. Jest

---

← Szczepanowa wysłała syna piesz. Stanisław Gołowka wysłał syna pieszo. Stanisław Płeszka koń. Jan Weteszka piesz. Walenty Tofilow koń"; Imiona typowo chrześcijańskie ukazują pochodzenie etniczne mieszkańców Rytel w połowie XVI w. Wynika z nich, że byli to przybysze z Mazowsza; por. Z. Abramowicz, *Imiona chrzestne szlachty drohiczyńskiej w XVI w.*, „Białostocczyzna", 1/45/1997, s. 33-35.

500 M. Plewczyński, *Szlachta podlaska w Wojsku Polskim za ostatnich Jagiellonów*, „Studia Podlaskie", t. III, Białystok 1991, tabela nr 2. Dla porównania: z Radziszewa było 45 rycerzy, z Kłopot – 31, z Kosowa – 19, z Prostyni – 7, z Kiełczewa – 3. Jedną z najliczniejszych grup [liczniejszą od m.in. Radziszewa] stanowili przedstawiciele Łazowa.

501 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 200.

502 M. Plewczyński, *Szlachta podlaska w Wojsku Polskim...*, s. 17.

503 *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791...*, s. 286: „Średnie Rytele Święckich: szl. Jan s. Wojciechow, szl. Andrzej s. Wojciechow, szl. Michał s. Marcinow i od brata swego szl. Jurjego niemocnego, szl. Jadam s. Juriego i od dzieci będąc opiekunem szl. Jana, Andrzeja, Macieja, Stanisława, szl. Wojciech s. Szczęsnego, szl. Maciej syn Lenartow, szl. Jakub s. Maciejow i od żony swej Anny, szl. Wojciech s. Stanisławow i od ojca swego, szl. Sebastjan s. Wawrzyńcow i od brata swego niemocnego szl. Macieja, szl. Kasper s. Andrzejow i od ojca, szl. Maciej s. Jarosławow, szl. Piotr s. Jarosławow, szl. Sebastian s. Wojciechow, szl. Jan s. Marcinow, szl. Jakub syn Stanisławow, szl. Jan s. Jakubow i od ojca swego, szl. Marcin s. Piotrow i od ojca, szl. Maciej s. Stanisławow, szl. Walenty s. Stanisławow, szl. Walenty s Niepiekłow, s. Stanisława Socha i od [żony] swej Anny i od wdowy..., szl. Paweł s. Maciejow, szl. Jan z Maciejow, szl. Klimunt s. Jakubow i od wdowy Janowej, szl. Paweł s. Szczepanow, Wojciech s. Szczepanow, szl. Piotr Rytel, szl. Szczęsny Rytel, szl. Jan s. Szczepanow, szl. Bartosz s. Szczepanow, szl. Paweł Ostafiejow, szl. Jan s. Ostafiejow dziedzic z Rytelow Wolki, Jan Skłodo z Rytelow Wolki, szl. Jan Jakobow s., szl. Marcin s. Piotrow i od wdowy Abramowej szl. Jadwigi, szl. Lenart s. Stanislawow, szl. Lenart synowiec Lenartow, szl. Lenart s. Janow, szl. Jeronim s. Janow, szl. Lenart s. Janow, →

ona bardzo wiarygodna, ponieważ ziemianie byli zobowiązani, pod karą ciężkiej grzywny, podpisywać się pod wspomnianym aktem[504]. Na podstawie tego dokumentu można wysnuć następujące wnioski. W 1569 roku występują cztery nazwy Rytel: Rytele Wólka (obecnie Wólka Rytelska), Rytele Średnie (Suche i Wszołki), Rytele Borek (obecnie Boreczek) oraz Rytele Święckie. Pod aktem podpisało się ponad 80 osób z tych miejscowości, co wskazuje na to, iż mogło je zamieszkiwać około 80 rodzin. Gdy przyjmiemy, że w każdej rodzinie było po pięć osób, wynika z tego, iż mieszkało tam około 400 osób. Była to więc w tym czasie jedna z najliczniejszych osad w okolicy.

W XVI wieku znaczne areały ziemi danych wiosek zmieniały właścicieli. W 1569 roku znaczna część dóbr Rytel Wszołek należała do rodziny Abramowskich, Gałąsków, Godlewskich, Klesmithów, Rytelów, Szulborskich, Szymanowskich, Ślepowrońskich, Witków i Zawistów[505]. Mieszkańcy Wszołek mieli swe ziemie także po drugiej stronie Buga, m.in. w Rostkach[506]. W 1570 roku dziedzicem Wólki Rytelskiej był Andrzej, syn Pawła Rytela[507]. Znaczną część ziem w Rytelach Olechnych mieli w tym czasie Kosieradzcy, Rytelowie, Wyszomierscy oraz Chądzyńscy[508]. W 1569 roku Klemens, syn Jakuba z Rytel Święckich, sprzedał swą część dziedziczną Andrzejowi, synowi Bartłomieja z Rostek, za siedemdziesiąt seksagenów (kop groszy). Akt został sporządzony w zamku w Nurze, a następnie włączony do ksiąg ziemskich drohickich przez Stanisława Rytela[509]. W 1570 roku Mikołaj Gałązka dał Piotrowi, synowi Mikołaja,

---

← szl. Jan s. Maciejow z Średnich Rytelów, szl. Piotr s. Jakubow, szl. Stanisław s. Andrzejow dziedzic z Rytelow, szl. Sebastian s. Stanisławow, szl. Jan s. Maciejow, szl. Jan syn Stanisławow i od brata stryjecznego nemocnego szl. Jana, szl. Paweł z Janow, szl. Katarzyna żona Bala i Pan [...], szl. Paweł s. Janow Grodzicki, szl. Sobestjan s. Janow, szl. Jakub s. Szczęsnego, szl. Stanisław s. Janow, szl. Jan z Bartoszow i za ojca swego, szl. Marcin s. Piotrow Uścieński, szl. Bartosz s. Jakubow, szl. Maciej s. Jakubow, szl. Jan s. Jakubow, szl. Walenty s. Jakubow z Święcka, szl. Andrzej s. Lenartow i od ojca swego niemocnego szl. Lenarta, dziedzicowie z Rytel Borkow, szl. Walenty s. Janow Święckich, szl. Piotr s. Mikołajow, szl. Marek s. Janow, szl. Stanisław woźny ziemski, szl. Jan s. Stanisławow, szl. Jan s. Jadamow, szl. Jakub s. Jadamow Godlewscy, dziedzicowie z Rytelow Średnich".

504 O. Halecki, *Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Korony w roku 1569*, Kraków 1915, s. 209-215, 245.

505 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 2, sp. 82, Liber Ritelle – 1542, s. 102; NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 83, Quietatio Rithele – 1544, s. 91v; AGAD, TDroh, t. 2, Donatio Ritele Śrzednie – 1569, s. 46; tamże, Donatio Rytele Śrzednie – 1569, s. 47v; tamże, Donatio Rytele Śrzednie – 1569, s. 66-66v; tamże, t. 5, Intromissio Rithelie Srednie, alia de ibidem – 1570, s. 103; tamże, Donatio Rithelie Srednie, intromissio eiusdem – 1570, s. 212v-213; tamże, Abrenuntiatio Rytelie – 1571, s. 394v.

506 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 1, Obliga[tio] Ritele Rosthkii – ok. 1565, s. 138v-139.

507 AGAD, TDroh, t. 5, Intromissio Rithelie Wolka – 1570, s. 110v.

508 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 1, Renovatio Rithele – ok. 1565, s. 102-102v. AGAD, TDroh, t. 5, Intromissio Rithelie Oliechni – 1570, s. 170.

509 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Rithelie Swięczko, Intromissio eiusdem – 1569, s. 85-85v.

jeziora w Rytelach Święckich[510]. W tym samym roku Jan, syn Krzysztofa z Rytel, sprzedał Stanisławowi Rytelowi część swej ziemi znajdującej się przy Treblince w okolicach Boreczka[511]. Stanisław, syn Feliksa, sprzedał część swej ziemi rodzinie Kossowskich[512]. W 1571 roku Maciej, syn Bartłomieja, sprzedał swój majątek w Rytelach Święckich Maciejowi Tomaszowi, synowi Macieja z miejscowości Żebry[513]. Miał tu swe ziemie także Mikołaj Mogielnicki[514].

Jeden z największych majątków w Rytelach Święckich posiadał w tym czasie Rafał Kossowski, syn Feliksa. Jemu to odsprzedawali swe ziemie: Maciej Rytel[515], Jakub syn Dominika[516], Józef[517], Maciej syn Wojciecha[518], Jan syn Stanisława[519]. W drugiej połowie XVI wieku byli w tej wiosce Skorupkowie[520], Rostkowscy[521], Zawistowscy[522]. Sprowadzali się tu także mieszkańcy wioski Wyszomierze Niepiekły[523]. W 1571 roku Jan Dąbrowski miał w Rytelach młyn[524]. W 1580 roku także Marcin Wąż posiadał w Rytelach Święckich młyn oraz ziemie uprawne. Był także właścicielem znacznego areału w Rytelach Olechnych i Wólce Rytelskiej[525] (Rytele Olechny weszły w jego dziedzinę jako posag córki Andrzeja Rytela[526]). W tymże 1580 roku, Szczęsny, potomek Rytela Święckiego, wraz ze swymi wspólnikami zapłacił podatek z trzech włók ziemi, a Wojciech syn Andrzeja płacił z dwóch włók, które miał w Rytelach Święckich i Borkach[527]. Rytelowie w miarę rozrastania się rodów przenosili się do innych miejscowości[528].

---

510 Tamże, Donatio Rithelie Swięczko, Intromissio eiusdem – 1570, s. 103v-104.

511 Tamże, Venditio Rithelie Swięckie – 1570, s. 157v-158.

512 Tamże, Venditio Rithelie Świeczkie – 1570, s. 196-196v; tamże, Intromisio Rithelie Swięczko – 1570, s. 201v.

513 Tamże, Venditio Rythelie Lubicze, Intromissio eiusdem – 1571, s. 439v-440.

514 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 1, Intromissio Ritelle – ok. 1565, s. 102.

515 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Rithelie Dąbrowska – 1571, s. 451v-452; tamże, Venditio Rythelie – 1571, s. 452-452v.

516 Tamże, Transfusio Rythelie seu venditio – 1571.

517 Tamże, Venditio Rythelie Swięczkie – 1571, s. 453v-454.

518 Tamże, Venditio Rythelie Swięczko – 1571, s. 454-454v.

519 Tamże, Venditio Rythelie Swięczko – 1571, s. 454v-455.

520 Tamże, Venditio Rythelie Swięczkie – 1571, s. 475v-476.

521 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 1, Obliga[tio] Ritele Rosthkii – ok. 1565, s. 138v-139; AGAD, TDroh, t. 5, Donatio Rythelie Swięczkie – 1571, s. 483-483v; tamże, Contumatio Rythelie Swięczkie, Intromissio Rythelie Swięczkie, alia de eadem, Intromissio Rythelie – 1571, s. 483v-484.

522 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Rythelie Swięczko – 1571, s. 485-485v.

523 Tamże, Venditio Rithelie – 1570, s. 233v-234.

524 Tamże, Donatio Swięczko – 1571, s. 476.

525 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 25: „[...] urodzony pan Marcin Wąż, podsędek ziemski drogicki, dał z Patrikóz Rudich, Kowies, Treblina, Ritelów, z włók osiadłych 17, po złotemu. [...] Z Ritelów, dał od jednego koła dorocznego, gr. 12"; AGAD, TDroh, t. 5, Intromissio Rithelie Oliechni – 1570, s. 170.

526, 527, 528 →

W tym stuleciu istniały już jeziora, powstałe zapewne po zmianie koryta rzeki Bug – Przesmyc i Borkowskie[529]. Wspominają o nich dokumenty z około 1565[530] i 1570 roku[531].

Tutejsza ludność przeważnie była uboga, ponieważ pracowała na ziemi dzisiaj zakwalifikowanej do IV-VI klasy. Rzadko kto pełnił obowiązki państwowe. Wyjątkiem był Stanisław Rytel, pracujący w kancelarii ziemskiej drohickiej (1565–1571)[532]. Trafne wydaje się tu przysłowie: *„Laski, piaski i karaski, to ma właśnie lud podlaski"*[533].

XVII wiek

Na dzieje wioski wiele światła rzucają akta ochrzczonych parafii Prostyń z lat 1620–1648[534]. Dowiadujemy się z nich, jakie nazwiska występowały wtedy w tej miejscowości i jak się kształtowały. Okazuje się, że bardzo wiele osób nazywało się Rytel. Aby odróżniać się i nie mylić osób, nadawano przydomki. Większość z nich do dziś się zachowała. I tak w aktach są osoby o nazwisku Rytel Siłka[535] (silny), Rytel Skorek lub Skorczyk[536] (skory, szybki), Rytel Kuc

---

526 *Litowskaja metrika*, [w:] *Russkaja istoriczeskaja biblioteka*, t. XXXIII, kol. 386.

527 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 33: „[1580 r.] Rithelie Szweczkie, ślachetny Szczęsny, niegdy Stanisławów z Ritela Świeckiego woźnego ziemskiego drogickiego, z cześnikami swemi dał z włók ziemskich 3, po gr. 15. Ślachetny Wojciech, niegdy Andrzejów, dał. z Ritelów Święckich i z Borków, z włók ziemskich 2, po gr. 15"; por. tamże, s. 31: „Rithelie Średnie, ślachetny Paweł Ritel z cześnikami swemi, dali z Riteliów Średnich, z włók ziemskich 8, po gr. 15. [...] Rithelie, urodz. Melchior Nieciecki podkomorzy drogicki i ślachetna Anna Chądzińska, dali z włók osiadłych 4,1/2 po złotemu. Z ogrodników bezrolnych 3, po gr. 4. A od 3/4 włóki pustej, gr. 7, sz. 4"; tamże, s. 72: „Rithelie, Oliechny, ślachetna Anna Chądzyńska, dała od koła dorocznego, gr. 12. Od komornika jednego, gr. 2"; O rodzie Wężów zob. I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 446; *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791...*, s. 268; AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dział I, sygn. 27, Rythelie Srzednie – 1582, s. 920v; tamże, Rithelie Szwięckie – 1582, s. 921v.

528 Por. AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Rythelie Swięckie – 1571, s. 447v; tamże, Donatio Swięczko – 1571, s. 476.

529 O. Kolberg, *Dzieła Wszystkie. Mazowsze*, t. 41, cz. VI, Wrocław-Poznań 1968, s. 413. Na ukształtowanie nadbużańskiego terenu wpłynęło zlodowacenie z okresu plejstocenu [10300–10100 p.n.Chr.], skąd pochodzi zlodowacenie podlaskie, które pozostawiło po sobie jeziora i wydmy charakterystyczne dla opisywanego terytorium. Zob. W. Hensel, *Polska starożytna*, wyd. III, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988, s. 19.

530 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 1, Obliga[tio] Ritele Rosthkii – ok. 1565, s. 138v-139.

531 AGAD, TDroh, t. 5, Donatio Rithelie Swięczko, Intromissio eiusdem – 1570, s. 103v-104.

532 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 1, Intromissio Rithele – ok. 1565, s. 102; AGAD, TDroh, t. 5, Donatio Rythelie Swięczkie – 1571, s. 483-483v; tamże, Contumatio Rythelie Swięczkie, Intromissio Rythelie Swięczkie, alia de eadem, Intromissio Rythelie – 1571, s. 483v-484.

533 Z. Gloger, *Dawna Ziemia Bielska i jej cząstkowa szlachta*, Warszawa 1873, s. 1-2.

534 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648.

535 Tamże, s. 49, 47: „[...] Martini Sziłka de villa Rytele [...] Anna Silikowna [...]" – 1624.

536 Tamże, s. 45-46, 51, 60, 112, 85: „Stanislaus Schorek Rytel" – 1638.

lub Kucz[537] (niskiego wzrostu), Rytel Floryszczyk[538] (zapewne syn Floriana), Rytel Andrianik lub Andrieani[539] (syn Adriana). Występowały także inne nazwiska, np.: Andryszczyk, Christosik, Czerwień, Kacprzyk, Kluk, Kokościk, Konstancik, Niepilichowa, Ostrowski, Pawluk, Rytelewski, Sceśnik i inni[540].

W XVII wieku obserwuje się na Podlasiu ewolucję nazwisk, przybierających końcówki: ik, yk[541]. Przetrwało to do dziś w nazwiskach Andrianik, Floryszczyk, Socik itd.

Na podstawie metryk urodzenia wiadomo, że w pierwszej połowie XVII wieku Rytele i Kiełczew były największymi wioskami w parafii. Widać to po liczbie chrztów z Rytel Święckich w danym roku: 1620 – sześć chrztów, 1621 – dziesięć, 1622 – siedem, 1623 – siedem, 1624 – dziesięć, 1625 – piętnaście, 1626 – dwanaście, 1627 – pięć, 1628 – sześć, 1629 – pięć, 1630 – dwanaście, 1631 – siedem, 1632 – pięć, 1633 – jeden, 1634 – dwa, 1635 – jeden, 1636 – trzy, 1637 – brak danych, 1638 – dwa, 1639 – brak danych, 1640 – jeden, 1641 – dziewięć, 1642 i 1643 – brak danych, 1645 – cztery, 1646 – jeden, 1647 – brak danych, 1648 – cztery.

Wiele interesujących informacji można też znaleźć w wywodzie szlachectwa Rytelów ze wsi Rytele, herbu Lubicz, znajdującym się w Archiwum Państwowym w Krakowie, w zbiorze Zygmunta Glogera[542]. Mamy tam nieocenione źródło informacji, dotyczącej ludności tej wioski.

Kolejną ważną sprawą w dziejach miejscowości była granica parafialna, określająca, do jakiej parafii mają należeć mieszkańcy wiosek określanych mianem Rytele. W rzeczywistości była ona dość płynna. W 1659 roku proboszczowie Kosowa i Ceranowa mieli sami zadecydować, do jakiej parafii mają płacić dziesięcinę mieszkańcy Rytel Wszołek i Rytel Suchych[543]. W dokumentach z 1726 roku Rytele Olechny są wymieniane przy parafii Ceranów, Suche i Wszołki należą do Kosowa, a Święckie do Prostyni[544].

---

537 Tamże, s. 48, 51, 96, 47: „Stanislai Kucz de Ritele" – 1624.

538 Tamże, s. 47, 48, 96, 51: „[...] uxor Stanislai Floriszczikowa" – 1626.

539 Tamże, s. 89: „[...] Valentinum Nobilis Andreani Rytel" – 1641; tamże, s. 41: „[...] Zophiam Nobilis Andriani Rytel" – 1648.

540 Tamże, s. 39, 45, 46, 48, 55, 108, 122.

541 L. Dacewicz, *Wieloetniczny charakter antroponimi dawnego Podlasia*, „Białostocczyzna" 1/45/1997, s. 30. W XVIII w. kształtują się typowo podlaskie nazwiska z sufiksem -uk.

542 APK-W, Zbiór Zygmunta Glogera, sygn. 32, s. 277.

543 A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, s. 16. Autorka cytuje ADS, D-28, s. 342: „Libere inter se composuerunt de decima ex villa Rytele Suche et Wsołki".

544 ADS, D-123, [Spis parafii i miejscowości diecezji łuckiej – 1726], s. 323; ks. T. Długosz, *Sieć parafialna diecezji łuckiej w 1726 roku*, „Studia Theologica Varsaviensia", rok I, 1/1963, s. 196.

Interesujące są wyniki badań historyków, wskazujące na zróżnicowany stosunek XVII-wiecznej szlachty i magnaterii do Boga. W środowiskach szlacheckich Bóg uczestniczył we wszystkich wydarzeniach życiowych. Zauważa się głęboką wiarę w Opatrzność Bożą, kierującą nawet najmniejszymi sprawami. Stosunek magnatów do Boga charakteryzował się o wiele większym dystansem. Według nich, Boga należy wielbić ale nie spoufalać się z Nim[545].

W drugiej połowie XVII wieku parafia prostyńska bardzo dotkliwie odczuła potop szwedzki. Wydaje się jednak, że oddziały wojskowe nie dotarły do Rytel Święckich, lecz skierowały się najkrótszą drogą z Ceranowa przez Jakubiki do Wólki Okrąglik i Prostyni[546].

Jedna z monet z 1663 r. znalezionych w Rytelach Święckich
Fot. APP

Wiadomo, że w XVII wieku Rytele Święckie utrzymywały kontakty handlowe z Prusami i Litwą. Świadczą o tym monety znalezione na terenie wioski, a pochodzące m.in. z 1663 i 1664 roku[547]. W drugiej połowie XVII wieku Rytele były jednym z trzydziestu czterech zaścianków szlacheckich ziemi drohickiej[548]. W dalszym ciągu mieszkańcy wioski rozchodzili się w różne części Podlasia[549]. Wymieniani są oni wówczas wśród mieszkańców Wierzbin[550]. Zamieszkują również pobliskie Wszebory[551]. W połowie XVII wieku, przy okazji przenosin do innych miejscowości, zdarzały się procesy związane ze sprawami majątkowymi[552]. Bogatym źródłem informacji na ten temat są nurskie księgi ziemskie i grodzkie[553].

---

545 E. Dubas-Urwanowicz, *Negatywne wartości etyczne w rozumieniu szlachty polskiej I połowy XVII wieku*, „Zeszyty Naukowe", z. 19, t. IV, dział H, Białystok 1977, s. 19.

546 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 62-64.

547 APP, Zdjęcia monet znalezionych na terenie Rytel Święckich w 2000 r.

548 A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, s. 91.

549 AGAD, CNur, Relacje i oblaty (1676–1745), s. 7v, 8, 12-12v; A. Boniecki, *Herbarz*, t. XVI, Warszawa 1913, s. 131. Wojciech Plewa sprzedał w 1678 r. część Kuczyna wniesioną w posagu przez Krystynę Rytel".

550 AGAD, CDroh, seria II, t. 10, Rytel Wierzbicki protestatio – 1620, s. 320.

551 AGAD, CNur, Wieczysta (1616–1617), s. 30-31.

552 AGAD, CDroh, seria II, t. 33, Rytel Oblata – 1654, s. 425.

553 Por. m.in.: AGAD, CNur, Relacje i oblaty (1601–1602), Lucrum Rytele – 1602, s. 508v-509; AGAD, CNur, Wieczysta (1616–1617), Usus Ritelie – 1616, s. 69-69v; tamże, Donatio Ritelie – 1616, s. 71v-72v; tamże, Obli[gati]o Ritele – 1616, s. 96; tamże, Dem[iss]io Ritele – 1616, s. 96v; tamże, Obligatio Rytele Święckie – 1616, s. 98-98v.

W 1661 roku niektórzy mieszkańcy Rytel Święckich musieli opuścić swą wioskę (podobnie jak Prostyńscy i inni z tej okolicy). Głównym powodem było niewywiązywanie się z obowiązków podatkowych na rzecz wojska, podczas potopu szwedzkiego[554]. W 1697 roku z Ziemią Nurską, a nie Drohicką, podpisali się pod dokumentem elekcji króla Augusta II: Adam, Franciszek, Mateusz i Wojciech Rytelewscy[555]. W XVII wieku następowało zubożenie Rytelów. Pod koniec tego wieku zaledwie jeden, Ludwik Rytel, miał majątek, na którym pracowało dwóch poddanych. Inni pracowali sami w swoich gospodarstwach[556]. W tym czasie jeden z największych majątków w Rytelach miała rodzina Ołdakowskich[557]. Należały do niej m.in. wioski: Rytele Olechny, Wólka Rytelska, Prochnów oraz część Rytel Święckich i Toś. Mieli w sumie 79 poddanych[558].

W rejestrze pogłównego z 1676 roku zachował się dokładny spis mieszkańców Rytel. I tak np. w Rytelach Święckich mieszkały następujące rodziny: „*P. Sebastyan Kokoszka z żoną, P. Walenty Kuc z żoną, Adryan Rytel z żoną, synów trzech, P. Tomasz Dłuski z żoną, P. Jakub Zębrowski z żoną, P. Maciej Rytel Cherubińczyk z żoną, P. Woyciech Kuc z żoną, P. Niepiekło z żoną, P. Piotr Szymanik z żoną, P. Marcin Pawliczyk z żoną, P. Jakub Matusik z żoną, P. Jan Kochanek z żoną, P. Andrzej Uszeński z żoną, P. Michał Rostkowski z żoną, P. Aleksander Olszewski z żoną, P. Jan Zawistowski z żoną, P. Tomasz Kurek z żoną, Mikołaj Pieluch z żoną, P. Pieluchowa sama, Andrzejowa Pieluchowa wdowa, P. Tyburcy z żoną, P. Szymon Kopanka z żoną, P. Szymon Kuczyk z żoną, P. Mateusz Kokoszczyk z żoną, Woyciech Kokoszka z żoną, P. Grzegorz Kokoszka z żoną*”[559].

---

554 AGAD, CDroh, seria II, t. 34, [Spis osób opuszczających swe posiadłości – 1661], s. 437; „[...] haeredes et posessores bonorum Rytele Wyszołki, Olechny Święckie stare Cittatum Sup. [supra] Banitio [...]”; tamże, s. 284: „[...] haeredes et posessores bonorum Rytele Olechny Citatum Sup[ra] Baniti [...]”.

555 *Suffragia woyewodztw y ziem koronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, zgodnie na Nayiaśnieyszego Augusta II* [dokument elekcyjny – 1697], [w]: *Volumina Legum – Przedruk praw staraniem XX Pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku 1782 wydanego*, t. V, Petersburg 1860, s. 451.

556 A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, załącznik nr 7.

557 S. Uruski i in., *Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, t. XII, Warszawa 1915, s. 337-339: „Ołdakowski h. Rawicz [...] Maciej z Rytelów, miecznik drohicki, z ziemią drohicką [...] podpisali elekcyę 1669. […]”. Michał, drugi syn Stanisława-Michała i Sobolewskiej, wojski drohicki 1712 r., podstoli podlaski 1731 r., zaślubił Katarzynę Krasnodębską i z niej pozostawił syna Franciszka, dziedzica dóbr Rytele, podczaszego nurskiego 1720 r., elektora z wojew. Podlaskiego, po którym córki: Konstancya, Ludwika i Walerya [...] Józef dziedzic dóbr Rytele-Olechny i Sucha Wólka [...]”.

558 A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, załącznik nr 7.

559 BCzK, Rejestr Pogłównego Województwa Podlaskiego z 1676 r., rkps nr 1099, s. 612-613; AGAD, CNur, Relacje i oblaty (1676–1745), s. 1nn.

XVIII wiek

Na ten okres przypada rozwój wioski. W 1745 roku na 476 parafian prostyńskich 205 mieszkało w Rytelach Święckich[560]. Przebywał tam również jeden Żyd, który prowadził karczmę i sklepik[561]. Na terenie wioski parafia miała część swego beneficjum w postaci włóki ziemi, z której dzierżawcy płacili podatek[562].

Okoliczna ludność w sposób szczególny czciła Matkę Bożą. Pobożność Maryjna rozwijała się z większą mocą po odnalezieniu w 1727 roku obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Miedznej. Wiadomości o tym sanktuarium błyskawicznie docierały do Rytel. Świadczy o tym wydarzenie, które miało miejsce we dworze rodziny Ołdakowskich. Mieszkali oni w Rytelach Olechnych na tzw. Jagodniku, mieli część dóbr również w Rytelach Święckich[563]. W 1727 roku starosta budziszewski, Tarczyński, gościł we dworze Franciszka Ołdakowskiego. Podczas biesiadowania zaginęła mu diamentowa spinka pod szyję warta sto talarów. Poszukiwania okazały się bezowocne. Zmartwiony stratą, Tarczyński udał się w dalszą podróż do Gdańska. Atmosfera w domu gospodarzy stała się przykra, ponieważ cień podejrzeń mógł paść na domowników. W takiej sytuacji Ołdakowski, słysząc o cudach i nadzwyczajnych łaskach otrzymywanych w miedzeńskim sanktuarium, powierzył Matce Bożej Pocieszenia tę sprawę. Gdy Tarczyński wracał z Gdańska, znów zatrzymał się we dworze w Rytelach. Jak wielka była radość, gdy w trakcie przyjęcia, w szparze między deskami taboretu dostrzeżono diamentową spinkę! Przebieg tego zdarzenia, zrelacjonowany przez Franciszka Ołdakowskiego, spisano 14 IX 1727 roku w Księdze

---

560 ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360.

561 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 180v: „In hac Parochia un'q Iudas in taberna plebanali, aliter in Święckie".

562 ADS, D-130, Ecclesiae Parochialis Prostinenses Binae – 1729, s. 179-179v: „Ex Villa Rytele Swięckie Borki Cassulas Siliginis quindecens et avenae totidem juxta assertionem nobilium d't percipere, juxta instructionem quae habetur ex Libro beneficjorum ex manso dicta Villa quolibet una cassula siliginis alteram avenae tertia hordei ex quarta ciceris deberet percipere nihil omniunquae D. Ołdakowska praesens circa visitationem super eius modi puncto lasitabat"; ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121v: „Ex Villa Rytele Swięckie Cassulas Siliginis 15 avenae totidem"; APP, Akta najdawniejsze..., Opisanie Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1798, nr 120: „Z wsi Rytelów Święckich należy się 15 kóp żyta, tyleż owsa według ich samych zeznania; nie daią jednak ledwie połowę: z części swej WP Dąbrowski i za poddanych swoich opłaca tylko rocznie złP 8, według zwyczaiu od lat kilkunastu".

563 S. Uruski i in., *Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, t. XII, Warszawa 1915, s. 337-339: „Ołdakowscy [...] Michał, drugi syn Stanisława-Michała i Sobolewskiej, wojski drohicki 1712 r., podstoli podlaski 1731 r., zaślubił Katarzynę Krasnodębską i z niej pozostawił syna Franciszka, dziedzica dóbr Rytele, podczaszego nurskiego 1720 r., elektora z wojew. Podlaskiego, po którym córki: Konstancya, Ludwika i Walerya [...] Józef dziedzic dóbr Rytele-Olechny i Sucha Wólka [...]".

Cudów w sanktuarium Matki Bożej w Miedznej[564]. Innym wydarzeniem, wskazującym na pobożność Maryjną okolicznych mieszkańców, jest uzdrowienie w 1728 roku Pawła Drembskiego z Ceranowa. Jako snycerz, pracujący przy ołtarzu w Ceranowie, pojechał do wspomnianego Franciszka Ołdakowskiego po drewno. Przy zabieraniu budulca wybił sobie obojczyk i złamał prawą rękę. Wtedy żona poleciła go opiece Matki Bożej Miedzeńskiej. Mąż jej wkrótce wyzdrowiał i mógł dokończyć rzeźby w ceranowskim kościele[565].

W XVIII wieku Rytelowie rozeszli się po okolicy, a do wioski przybywali nowi mieszkańcy[566]. Świadczą o tym m.in. wzmianki w herbarzu A. Bonieckiego. Na ich podstawie dowiadujemy się, że w 1751 roku Barbara Wawrzyńcowa Rytelowa była spokrewniona z Jabłeckimi[567]; Mateusz Dziewulski z Treblinki nabył w 1769 roku od Michała Rytela część dóbr Rytele Święckie[568]; Szymon Dąbrowski, burgrabia ostrowski, nabył Tosie od Rytela w 1772 roku[569]; Tadeusz i Ignacy Lipscy sprzedali w 1787 roku Rytelowi część Trzcińca Małego itd.[570]. Ze względu na trudne warunki ekonomiczne, drobna

564 ADD, Zespół Akt Parafii Miedzna – APMiedz, XI/Mon, Rękopis Connotacya Łask Boskich doznanych z różnych mieysc, różnych ludzi, y widzianey Jasności na Kościołem y w kościele Miedzeńskim przy Obrazie Łaskawey Matki Bożey, Oficiose sequestrowanym, y zapieczętowanym w roku 1727 w lepiance Młynarskiey, w sobotę po Nowym Roku obiawionym, opisana y przy Comissyi produkowana w kościele Miedzeńskim dnia, Roku Pańskiego 1729. Ad M.D.J.O.M.G.B.V.M.P.L.O. nec non OO SS Honorem, s. 3-4: „Die. 14. 7mbris zeznał Wielmożny Im P. Franciszek Ołdakowski Podczaszy Nurski, że we dworze Iego w Rytelach iadącemu do Gdańska Wielmożnemu ImCi Panu Tarczyńskiemu Staroście Budziszewskiemu zginęła była od szyie spinka Dyamentowa valoris sta bitych talerów polecana przez pomienionego Im Pana Podczaszego Nurskiego, taż spinka do obrazu tuteyszego w kilka Niedziel w dzień powrotu ze Gdańska podczas wieczerzy w taborku, cudownym sposobem znalazła się spinka, y in szeprodigium, ktore się tu ob [sic] obseruantium certae Personae ratione Blasphemiae tego obrazu nie kładzie, co się działo w drodze Gdańskiey Wielmożne[go] Podczasy Nurski sub Corporali Iuramento in Futura Commysiono deklarował zeznać"; ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznej...*, s. 41, 132-133.

565 ADD, APMiedz, XI/Mon, Rękopis Connotacya Łask Boskich, s. 10-11: „October [1728] Die 17. Octobris P. Paweł Drembski snycerz z Ceranowa zeznał, że u Wielmoznego Im P. Ołdakowskiego Podczaszego Norskiego po tarcicę leżąc spadł z gory oboyczyk y prawą złamał rękę y konaiący od żony swoiey ofiarowany do tego Obrazu zdrowy poszedł y tą ręką iakoby nigdy niezłamana kończył Wielki Oltarz w Kościele Ceranowskim, y ten sub Iura[men]to zeznał".

566 Por. AGAD, TNur, Relacje i oblaty (1750–1774), s. 30-30v; por. J. Maroszek, *Osadnictwo drobnoszlacheckie w miastach Podlaskich w XVI–XVIII wieku. Problem konkurencji gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe", z. 19, t. IV, dział H, Białystok 1977, s. 201-217.

567 A. Boniecki, *Herbarz*, t. VIII, Warszawa 1905, s. 98.

568 Tamże, t. V, Warszawa 1902, s, 208.

569 Tamże, t. IV, Warszawa 1901, s. 150.

570 Tamże, t. XIV, Warszawa 1911, s. 343; S. Uruski i in., *Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, t. XV, Warszawa 1931, s. 359: „Rytel v. Ryttel h. Szeliga [...] Tomasz regent ziemi bielskiej 1773 r. Adam, Andrzej, Bartłomiej, Bernchard, 2 Janów, Kacper, Maciej, Mateusz, Paweł, Piotr i Szymon wylegit. w Galicji 1803–1804 r. (Quaterniones). Po Antonim, dziedzicu wsi Rytele Suche 1726 r., syn →

szlachta w XVIII wieku często wstępowała w szeregi wojskowe. Zauważył to nawet król Stanisław August, twierdząc, że wszyscy pocztowi w narodowej kawalerii byli drobną szlachtą, w znacznej mierze podlaską[571]. Interesujący pod tym względem jest również rejestr podatków na wojsko z 1791 roku[572].

Pod koniec XVIII wieku w dokumentach dotyczących Rytel Święckich pojawiają się takie nazwiska, jak: Bruszewscy, Kossowscy, Kosutkowie, Maleszewscy, Rytelowie, Butkowie, Tyburczak-Wyrwasowie czy Zębrowscy. Wspominane rodziny w 1792 roku przekazały 310 złotych na remont świątyni[573]. Występują też Łazowscy i Ołdakowscy, którzy przekazali w 1787 roku 100 złotych, aby celebrowano w ich intencji cztery Msze święte w roku[574].

← Kacper, tego syn Jan, żona Elżbieta Rybicka, z niej synowie: Leon, komornik gub. w Siedlcach, i Walenty, rejent w Węgrowie, dziedzic dóbr Kownaty, Tomasz i Stanisław wylegitymowani w Król. 1838 r.; z tej linii Norbert, syn Jakoba, i Walenty, syn Jana, wnuk Tomasza, wylegitymowani z Król. 1839 r. Maciej syn Mateusza i Marjanny, a wnuk Jakoba i Elżbiety z Dmowskich, ochrz. 1737 r. w par. Suchożebry, wylegitymowany w Galicji 1804 r., dziedzic wsi Wierzchowiny, miał syna Ludwika, sędziego z wyboru od 1820 r., po którym synowie: Franciszek i Leonard; po Leonardzie córka N. Heydukowska i syn Bronisław, którego synowie: Antoni i Kalikst. Franciszek, ur. 1823 r., pozostawił córkę Marię z Piątkowiczem i sześciu synów: Władysława, Lucjana, Mieczysława, Antoniego, po którym syn Roman, Stanisław, tego syn Kazimierz i Teofila, po którym córki: Stanisława Urbanowska i Irena Wilczyńska. Władysław, ur. 1849 r., adwokat, pozostawił córki: Ludwikę Mitkiewiczową, Anielę z Piotrem Rytelem i synów: Władysława i Mieczysława. Lucjan, ur. 1850 r. dr medycyny, pozostawił córki: Marję Fiedorowiczową, Natalję, Julję i synów: Aleksandra, Wacława i Piotra; po Wacławie córka Halina Pażarska i syn Zygmunt, a Piotr, ur. 1884 r., profesor Konserwatorjum i kompozytor, z żony Anieli Rytlówny ma córkę Jadwigę ur. 1915 r. i syna Witolda ur. 1917 r. Mieczysław, ur. 1878 r., urzędnik Tow. Kr. Ziem., ma córkę Różę Kotkowską i synów: Mieczysława i Józefa, po którym syn Marek. Kazimierz, syn Jana i Barbary, ur. 1794 r. [w] Ostrówku w pow. radzymińskim, wszedł 1809 do chorągwi przewodnich i tegoż roku został podporucznikiem, a 1813 r. porucznikiem w 13 p. p. X Warsz.; 1820 r. otrzymał dymisję z rangą kapitana (Ks. Wojskowe)".

571 J. Wojtasik, *Drobna szlachta podlaska w wojsku Rzeczypospolitej i w powstaniach narodowych (XVII–XIX w.)*, [w:] *Drobna Szlachta Podlaska w XVI–XIX wieku. Materiały sympozjum w Hołnach Majera (26-27 V 1989 r.)*, red. S. K. Kuczyński, Białystok 1991, s. 32.

572 VUB, rkps 4802, [Rejestr ofiar na wojsko – 1791].

573 APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Sokołów... – 1800, nr 11; tamże, Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 18v: „260 zł. [...] Antonina Kossowska Debitores 260 zł sunt sequentes Adalbertus Ryter Tyburczak, Casimirus Ostrowski, et Paulus Opęchawski haeredes [...] in parte tam Nicolaus Maleszewski, Petrus Rytel Butko, Fran. Zebrowski, Arot. Rytel Kosutek, Matheus Rytel Skurek, et Josephus Bruszewski possessores obligatorii in altera parte sortis post depimentum Adamum Rytel Wyrwas Tyburczak in pago Rytele Święckie. Reliqtae Debitor autem summae 50 zp Matheus Zebrowski etiam in pago Rytele Święckie nobilians. Testamentum die 2. Ianuarii 1800 anno in pago Rytele Święckie datum et in actis terrestribus in Sokołów die 28 Martii 1800 a. oblatuatum ut Documentum. L. Sors in villa Rytele Święckie Adami Rytel Wyrwas propria in districtu Drohiciensi. Eadem sors in circulo Siedlcensi. Reparatio Ecclesiae. Respectu huius debiti fecit parochus relationem Cas. Reg. substituto Fiscali Lublinensi Officio cum occlusione quam etiam et inscriptionis in anno 1792. coram actis Castrensibus Drohiciensibus facta et etiam in hoc testamento pravocatae in extarctu autentico".

574 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, →

W XVIII stuleciu nastąpiło znaczne zubożenie miejscowej szlachty[575]. Przyczyną tego były nieurodzajne gleby oraz rozdrobnienie majątków[576]. Przeciętnie gospodarzono na 10-15 morgach ziemi.

XIX wiek

Znaczna część ziemi w Rytelach Święckich należała do Józefa Dąbrowskiego, a pozostałe areały uprawiała miejscowa szlachta[577].

W zaścianku rytelskim mieszkali razem włościanie i szlachta. W Olechnych były dwa folwarki. Jeden liczył 694 morgi, a drugi, zwany Jagodnikiem – 784 morgi (1868 rok)[578] (jeszcze w latach 60. XX wieku występowały nazwy Rytele Olechny Szlacheckie i Włościańskie)[579]. Szlachcice na tych ziemiach byli rolnikami posiadającymi małe zagony ziemi i cieszącymi się wolnością osobistą, a włościanie pracowali najczęściej we dworze.

W 1862 roku w Rytelach Święckich właścicielem folwarku był Józef Wojewódzki, a sołtysem był wówczas Jan Rytel. O pewnej edukacji mieszkańców świadczy fakt, że w tym czasie kilkanaście osób z wioski potrafiło pisać[580]. W związku z tym, że nie istniała szkoła w Prostyni, mieszkańcy zapewne uczęszczali do pobliskiej szkoły w Kosowie[581].

Gdy w 1864 roku utworzono gminy, Rytele należały do gminy Olszew powiatu siedleckiego, guberni siedleckiej, a od 1867 roku – powiatu sokołow-

---

← s. 17v: „Zł. 100 [...] Stanislaus Łazowski, Paulus Ołdakowski, Insciptio in Curia Nurensi die 16 Februarii a. 1787 facta ut Documentum, In villa Rytele Święckie sorteq. Pauli Ołdakowski hereditas in districtu Drohiciensi, eadem sors in villa Rytele Święckie in circulo Siedlcensi., ad a. 1700 festa S. Joannis Census rotentus. 4 Missae in anno".

575 Sytuację szlachty w tym okresie wyraża fragment poematu Ludwika Kondratowicza [1823–1862], *Zaścianek Podkowa*, XIII, w. 1-8, [w:] *Księga Cytatów z polskiej literatury pięknej od XIV do XX wieku* ułożona przez P. Hertza i Wł. Kopalińskiego, wyd. I, Warszawa 1975, s. 156, nr 15: „Póki szlachta z zaścianków, święte przodki moje / Byli panom potrzebni na sejmy i boje, / Głaskali nas, poili w uprzejmej postaci, / I nosiliśmy imię miłościwych braci. / Minęły stare czasy, a wśród różnej zmiany / I braterstwa i miłość zapomniały pany. / Czytasz z pańskich postępków i na pańskiej twarzy / Pogardę i szyderstwo z herbowych nędzarzy".

576 *Poznaj swoje województwo*, [b. red.], Warszawa 1979, s. 159-160, 202-204. W sumie 46% gleb na terenie byłego województwa siedleckiego jest V i VI klasy. Na terenie byłego województwa ostrołęckiego 76% gruntów notuje się w V i VI klasie, a są to województwa typowo rolnicze.

577 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25: „Rytele Święckie una sor Nobilior Generosi Josephi Dąbrowski, relique sortes variorum nobilium". Por. K. Niesiecki SJ, *Herbarz Polski*, t. III, Lipsk 1839, s. 202, s.v. „Dąbrowski h. Rawicz".

578 D. Kosieradzki, *Małe ojczyzny – Rytele*, „Gazeta Powiatowa, 252/2000, s. 19.

579 *Spis miejscowości Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej*, oprac. J. Jodłowska i in., Warszawa 1967, s. 1000.

580 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859. Korespondencja urzędowa.

581 *Pamiatnaja kniżka siedleckoj guberni 1886*, s. 81-82.

skiego tejże guberni[582]. W 1912 roku, po skasowaniu guberni siedleckiej, Rytele weszły w skład guberni lubelskiej, w której były do 1939 roku, kiedy to zostały włączone do województwa warszawskiego.

Mieszkańcy Rytel Święckich należeli, tak jak inni parafianie, do bractw i stowarzyszeń oraz kółek różańcowych istniejących w parafii. W połowie XIX wieku dość liczna grupa należała też do chóru kościelnego[583]. Udzielali się również w życiu kościelnym, o czym świadczy fakt, że w 1893 roku prezesem Dozoru Kościelnego był Piotr Rytel, a jednym z członków Władysław Rytel[584].

Na wiek XIX przypada rozwój wioski Rytele Święckie. O ile w 1827 roku liczyła 55 domów i 384 mieszkańców, to w 1889 roku było w niej 65 domów, w których mieszkało 497 osób[585]. Na przełomie XIX i XX wieku mieszkały tu 72 rodziny[586]. Czasami związki małżeńskie były zawierane między osobami z jednej wsi lub mieszkańcami okolicznych wiosek[587].

XX–XXI wiek

W ciągu wieków wiele osób, których rodzinne korzenie są w Rytelach, przenosiło się w różne miejsca Polski. Na Podlasiu pracowali głównie na polu oświaty. Władysław Rytel, żyjący na przełomie XIX i XX wieku, bardzo

---

582 J. Łukasiewicz, B. Michalczuk, *Powiat sokołowski na przełomie XIX i XX w.*, [w:] *Dzieje Sokołowa Podlaskiego i jego regionu*, red. J. Kazimierski, Warszawa 1982, s. 133, 171. W 1912 r. po skasowaniu guberni siedleckiej Rytele weszły w skład guberni lubelskiej, w której były do 1939 r., kiedy to zostały włączone do województwa warszawskiego, cały czas będąc w powiecie siedleckim.

583 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903. Lista członków bractw i chóru.

584 APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... 1893: „Prezes Piotr Rytel, członkowie: Wincenty Ratyński, Ludwik Jakubik, Władysław Rytel".

585 *Rytele Święckie*, [w:] *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego... – 1827*; *Rytele*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. X, Warszawa 1889, s. 117: „Rytele Święckie, wś, pow. sokołowski, gm. Olszew, par. Prostyń, ma 65 dm., 497 mk., 955 mr. ziemi. W 1827 r. 55 dm., 384 mk.". Dla porównania dane z innych Rytel. Zob. tamże: „Rytele 1) Olechny, wś i fol. (Lit A i B) nad rz. Buczynką (Stardynką), pow. sokołowski, par. Ceranów, ma 25 dm., 400 mk. W 1827 r. 32 dm., 251 mk. Fol. R. Olechny lit. A. rozl. mr. 649. Wś R. Olechny os. 30 z gr. mr. 146. Fol Olechny lit B. z nomenkl. Jagodnik rozl. w 1868 r. mr. 784. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. Olechny os. 13, z gr. mr. 133; wś R. Wszołki os. 2 z gr. mr. 4; wś R. Suche os. 10, z gr. mr. 282; wś Wólka Rytelska os. 10, z gr. mr. 126. 2) R. Suche, wś, pow. sokołowski., gm. Olszew, par. Ceranów ma 15 dm., 136 mk., 387 mr. (wg Pam. Kniżki). w 1827 r. 17 dm. 118 mk. 3) R. Święckie... [wcześniej cytowane], 4) R. Wszołki, wś przy ujściu Buczynki do Buga, pow. sokołowski, gm. i par. Kossów, ma 29 dm., 236 mk., 474 mr. W 1827 r. 20 dm., 125 mk."; tamże, t. XIII, Warszawa 1893, s. 846: Wólka Rytelska, wś, pow. sok., par. Ceranów, ob. Rytelska Wólka. W 1827 r. Rytele Wólka ma 6 dm., 39 mk.".

586 APS, AGO, t. 6, Kniga postojannoga narodasielenija dzierewni Rytele Świenckie 1876–1915; tamże t. 16, Księga ludności stałej wsi Rytele Święckie 1890–1915.

587 APP, Akta najdawniejsze..., Dyspensa od przeszkody 3 i 4 pokolenia – 1858, nr 37; tamże, Dyspensa od przeszkody 3 i 4 pokolenia – 1859, nr 43.

aktywnie wystąpił przeciwko planowanej przez carat rusyfikacji narodu polskiego. Wraz z kolegami prowadził we wsiach tajne komplety z historii, geografii i literatury polskiej. Zorganizował także w 1906 roku tajne seminarium dla nauczycieli konspiracyjnych, które ukończyło trzydziestu pedagogów[588]. Rytelowie mężnie stawali w obronie ojczyzny[589]. Nie obca im była praca na polu społeczno-naukowym[590]. Wstępowali także w szeregi duchownych[591].

Po 1920 roku w Rytelach Święckich, nad rzeką Kosówką, wybudowano młyn wodny poruszany turbiną, a po wojnie elektrycznością[592]. Sześć lat po odzyskaniu niepodległości mieszkało tu 437 Polaków i 32 Żydów w 73 domostwach[593].

Przed II wojną światową nadbużańskie Rytele stały się znane w okolicy z powodu nadzwyczajnych wydarzeń. W 1937 roku dzieci z Wólki Rytelskiej oświadczyły, że miały objawienia Matki Bożej. Kwestia nie została do końca

---

588 D. Kosieradzki, *Małe ojczyzny – Rytele*, „Gazeta Powiatowa", 252/2000, s. 19; T. Krawczak, *W szlacheckim zaścianku...*, s. 115: „Władysław Rytel [...] urodzony na wsi [...] znał doskonale jej mieszkańców [...był on] potomkiem rodziny z dawna zamieszkałej na Podlasiu w zaścianku drobnoszlacheckim". Wł. Rytel był jednym z najwybitniejszych działaczy Ligi Narodowej na pocz. XX w.; por. A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta...*, s. 189. Stanisław Rytel był także nauczycielem w Sadownem.

589 T. Sobieraj, *Pieśń maków pod Monte Cassino*, Warszawa 1999, s. 26: „[Zginął pod Monte Cassino] Rytelewski Kazimierz, uł. P. Uł. Karp., ur. 15 VIII 1926, Giełczyn, 19 V 1944, gr 9-A-19"; St. Bartniczak, *Z dziejów Broku*, [w:] *Ostrów Mazowiecka...*, s. 499: „Józef Młyński ur. 17 X 1889 r. w Rytelach Suchych, s. Karola, robotnik, aresztowany podczas łapanki w 1942 r. i osadzony w Majdanku, zginął w Buchenwaldzie 16 IV 1945 r."; D. Kosieradzki, *Małe ojczyzny – Rytele*, „Gazeta Powiatowa", 252/2000, s. 19. Rytel z Tarkowa należał podczas II wojny światowej do plutonu AK Wołosa ps. Śmieszny.

590 Zob. PSB, red. J. Rudowski, A. Rząśnicki, t. XXXIII, Wrocław i in. 1991–1992, s. 575-583. Rytel Eugeniusz Piotr [1896–1944] dyrektor szpitala w Ostrowi Mazowieckiej. Rytel Piotr [1884––1970] kompozytor. Rytel Zygmunt [1880–1947] inżynier mechanik; K. Jastrzębska, *Dzieje zaścianka szlacheckiego Jastrzębie między Domanicami a Wiśniewem*, Siedlce 2003, s. 186, 209; E. Podniesiński, *Małe ojczyzny. Zbiór wspomnień ogrodników, pszczelarzy i ich sympatyków, cz. I, region siedlecki i sokołowski*, Siedlce 2002, s. 245-247.

591 PSB, t. XXXIII, s. 575-583. Rytel Wacław [Viator] OFM Cap [1883–1942]. Studiował w Petersburgu. Jako kapucyn m.in. opiekował się ubogimi; Z. Wąsowski, T. Jaszczołt, G. Wierzbicki, *Monografia Parafii Rozbity Kamień...*, s. 41. Ks. Karol Ryttel był wikariuszem w Rozbitym Kamieniu w 1864 r.; *Znad Buga dla Boga. Złoty Jubileusz Wyższego Seminarium Duchownego Najświętszego Serca Pana Jezusa w Drohiczynie*, red. ks. S. Mazur, ks. T. Syczewski, ks. M. Łaziuk, Drohiczyn 2007, s. 136, 140, 142, 195.

592 M. Pietrzak, *Wodne młyny, wiatraki, zabytkowe domy zachodniego Podlasia*, [w:] Tenże, *Dwory, folwarki, pałace zachodniego Podlasia*, Sokołów Podlaski 1998, wyd. II, s. 228, 244; *Zabytki Architektury i Budownictwa w Polsce, województwo siedleckie*, 36/1, Warszawa 1988, s. 89: „Młyn wodny, ob. nieczynny, wł. Dublewicz, mur.-drewn., 1944". Był on czynny do ok. 1970 r. Został rozebrany z powodu budowy wałów przeciwpowodziowych w 1998 r. W tym czasie stanowił własność rodziny Dublewiczów; W Rytelach Olechnych po 1920 r. rodzina Rytelów wybudowała wiatrak, który był czynny do 1960 r.

593 *Rytele Święckie*, [w:] *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego... – 1827*.

wyjaśniona przez odpowiednie komisje. Wydarzenie to jednak zostało opisane przez proboszcza ceranowskiego, ks. Jana Jakubika[594].

Mieszkańcy Rytel Święckich bardzo boleśnie odczuli działania wojenne w latach 1939–1944. Za uchylanie się od wyjazdu do Rzeszy spalono zabudowania gospodarcze Januszowi Siedleckiemu i Ignacemu Jakubikowi[595]. Tragiczne były losy tych, którzy zostali zabrani do obozu w Treblince. Przykładem tego jest Marianna Rytel-Kuc. Jej relację z tego okresu spisała Halina Rytel-Skorek: *„Pani Marianna dostała się do obozu, ponieważ rodzinnie otrzymali nakaz oddania 18 metrów zboża, a byli w stanie oddać tylko połowę. Za niewywiązanie się z obowiązkowej dostawy zabierano kogoś z rodziny. Ludzie uciekali, chowali się, uciekła również i ona, uciekły jej siostry i brat, została tylko chora matka. Niemcy bili ją okrutnie, staruszka krzyczała, wołała pomocy, do pracy nie była zdolna, chodziło tylko o ludzi zdrowych i silnych. Pani Marianna bała się, nie miała ojca, może zabraknąć jej jeszcze matki, dlatego sama dobrowolnie wróciła do domu. W obozie przebywała około 3 miesięcy, wróciła przed Bożym Narodzeniem, [...] w lekkim jesiennym ubraniu. Na wiosnę zabrano jej brata.*

---

[594] Ks. J. Jakubik, *Ceranów dawniej i dziś*, wstęp i oprac. A. Ziątek, BNP I, Siedlce 2005, s. 129-130: *„W lecie 1937 r. dużego rozgłosu nabrały „Objawienia Matki Bożej" w Wólce Rytelskiej, odległej od Ceranowa o 4 km. W dzień Matki Bożej Anielskiej 2 VIII 1937 r. w ogrodzie u Kursów dziewczynki: Teresa Kursa, Jadwiga Kursa, Janina Godlewska, Honorata Szymańska, Eugenia Kołek i Kasprzewska ujrzały – jak twierdzą – prześliczną postać Matki Bożej Niepokalanej, która od tego czasu często się im ukazywała i żądała odmawiania różańca. Widziały czasem i Pana Jezusa cierpiącego i św. Józefa, ale najczęściej Matkę Bożą Niepokalaną. Widziały ją w różnych miejscach, nawet i w szkole, do której uczęszczały, ponieważ były to dziewczynki w wieku lat 9-11. Przy objawieniach wpadały w zachwyt, zwłaszcza Teresa Kursa i Eugenia Kołek. Nie reagowały na bodźce zewnętrzne. Kłuto je, przeszkadzano, nie robiło to na nich żadnego wrażenia. Najwięcej objawień miały pod krzyżem w ogródku na brzegu Wólki od Ceranowa. Gromadziły się tysiące ludzi, często przybywających z daleka. Jedni zachowywali się z wiarą, inni z ciekawością, a niektórzy z szyderstwem i bluźnierstwem. Po pewnym czasie, gdy w tłumach zaczęło brać zło, dziewczynki widywały siły złe, które je biły, rzucały na ziemię i splatały im ręce tak mocno, że trudno je było rozłączyć. Dziewczynki wtedy płakały i wołały o pomoc. Tak trwało przez cały sierpień i część września, dopóki nie przyszły prace w polu, wykopki, słoty i zimna. Wtedy tłumy zaczęły się zmniejszać, widzenia stawały się rzadsze, wreszcie się skończyły. Tylko jedna z tych dziewczynek, Eugenia Kołek, miała jeszcze od czasu do czasu, jak sama mówi, widzenia w kościele w Ceranowie do r. 1941. Choć nie zbadane i przez nikogo nie udowodnione co to było, różni ludzie to komentowali i komentują. Same dziewczynki były gotowe oddać życie za to, że to były widzenia prawdziwe, a nie halucynacje, czy przywidzenia i tak twierdzą do dziś, choć już są dorosłe i mają swoje rodziny"*.

[595] K. Witt, *Działalność okupanta hitlerowskiego w powiecie Sokołów Podlaski w latach 1939–1944*, „Rocznik Mazowiecki", t. III, Warszawa 1970, s. 248; tamże, s. 240-241: „Za ukrywanie jeńców [radzieckich] aresztowani zostali wraz z ukrywającymi się Ignacy i Józef Mróz ze wsi Rytele Olechny. Obaj zginęli"; W związku z sytuacją podczas wojny w sąsiednich wioskach, por. ks. J. Dylewski, zb. pryw., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne w parafiach dekanatu sterdyńskiego..., s. 5. W Rytelach Olechnych przy krzyżu, znajdującym się 50 m od znaku z napisem nazwy miejscowości po stronie zachodniej, gromadzili się podczas wojny mieszkańcy tej wioski na wspólnej modlitwie, prosząc o przetrwanie zawieruchy wojennej.

Dostarczała mu paczki żywnościowe. Oboje wiedzieli, że to wielkie niebezpieczeństwo. [...] Opowiadała, że w obozie segregowała ubrania, pościel, kożuchy, futra. Układała to w kostkę i robiła paczki przewiązane sznurkiem. Kładła je później na wozy, które odwożono do stacji Małkinia. [...] Jedzenie było liche, zupę gotowano z brukwi, woda była cuchnąca, obierek nie dało się jeść [...]" [596].

Nie wszyscy wracali z obozu w Treblince. Tragiczny był los jednego z członków rodziny Siłków. Za brak współpracy z okupantem i nieoddanie całego kontyngentu została wzięta do obozu Albina Siłka. Po pewnym czasie jej syn Władysław przywiózł do obozu kontyngent. Widząc swą wycieńczoną matkę, podał jej zawiniątko z żywnością. Gdy to zobaczył jeden ze strażników obozowych, wypuścił matkę, a na jej miejsce wziął syna. Dwudziestoletni Władysław został zamordowany w Treblince.

Wycofujące się w sierpniu 1944 roku oddziały niemieckie z wyjątkową skrupulatnością paliły wsie nadbużańskie w odwet za ukrywanie Żydów, pomoc zbiegom z armii radzieckiej oraz za stawianie oporu okupantom. W sumie spalono doszczętnie jedenaście wsi, a dwadzieścia częściowo[597]. W Rytelach Święckich wojsko niemieckie spaliło wszystkie domy, a było ich 87. Ocalały tylko niektóre domostwa na koloniach[598]. Po wojnie zaś za przynależność do AK mieszkańcy okolicznych wiosek byli przez NKWD wywożeni na Syberię[599]. Tym bardziej, że okazało się, iż w Wólce Rytelskiej AK osłaniało w 1944 roku nadajnik utrzymujący stałą szyfrowaną łączność z Londynem[600].

W połowie XX wieku stan liczebny ludności Rytel Święckich przedstawiał się następująco: w 1947 roku mieszkało tu 397 osób, w tym trzydzieścioro dzieci do lat trzech, czterdzieścioro pięcioro w wieku 3-12 lat, pięćdziesięcioro jeden w wieku 12-18 lat, pięć półsierot (sierot całkowitych nie było), sześćdziesiąt osób powyżej 50. roku życia[601]. W trakcie wyborów w 1952 roku mieszkańcy Rytel Święckich głosowali w okręgu wyborczym w Prostyni[602].

---

596 H. Rytel-Skorek, zb. pryw., Tradycje i pieśni wsi Treblinka w edukacji historycznej, praca licencjacka, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Warszawa 1988, s. 27-28.

597 K. Witt, *Sokołów Podlaski w latach 1939–1950*, [w:] *Dzieje Sokołowa Podlaskiego...*, s. 231; Niemcy mieli w tym rejonie rubierze obronne, które przebiegały przez Zofijówkę, Jakubiki, lasy k. Maliszewy, Grzymki, Rytele Olechny, Rytele Wszołki, Rytele Święckie i Grądy.

598 APS, AGO, t. 104, Wykaz właścicieli spalonych zabudowań w 1944 r.; por. APP, Kronika, s. 36.

599 MBW, J. Zalewski, Obóz NKWD w Rembertowie i łagry na Uralu 1945–1947, mps, s. 5: „Żurawski Stanisław, s. Franciszka, ur. 1922, Rytele Wszołki, pow. Sokołów Podl., schwytany w Sokołowie Podl. 8 II 1945, członek AK zatrzymany w łagrze NKWD nr 231 Swierdłowskiej guberni".

600 W. Augustynowicz, E. Muszyński, M. Rękawek, *1831 dni zmagań z hitlerowskim najeźdźcą. Kalendarium działań bojowych i dywizyjnych podokręgu Armii Krajowej Warszawa Wschód 1.09.1939––4.09.1944*, Pruszków 2000, s. 115.

601 APS, AGO, t. 49, Wykaz ilościowy gromad i mieszkańców gminy Olszew, 1947.

602 →

Bolączką tutejszej ludności były wylewy rzeki Bug. Przyczyną znacznych szkód w gospodarstwach były powodzie w latach 1958 i 1979[603]. W związku z tym w latach 80. i 90. wybudowano wały przeciwpowodziowe.

W wiosce znajduje się kaplica, remiza Ochotniczej Straży Pożarnej, sklep, garbarnia i przystanki autobusowe. Podczas wakacji przyjeżdżają turyści i wczasowicze, ponieważ w tym rejonie występują dość liczne jeziora: Borkowskie, Przemyc, Wojnowo i inne, które powstały na skutek zmiany koryta rzeki Bug[604]. W 1995 roku mieszkało w Rytelach Święckich 340 osób, a w 2004 liczba wzrosła do 350[605]. Młode pokolenie nie często pozostaje na gospodarstwie, wielu z nich wyjeżdża do pracy do miast, albo za granicę. Jednak z sentymentem wracają do Rytel, swej „Małej Ojczyzny".

Treblinka

W rejonie Treblinki ślady najstarszego osadnictwa można datować na neolit. Istnieje informacja o znalezieniu w Borowem nad Bugiem topora kamiennego oraz topora z rogu łosia, które należałoby datować na ten okres (około 3600–1800 lat p.n.Chr.)[606].

Osada powstała nad małą rzeką o tej samej nazwie[607]. Nazwa zarówno rzeczki jak i miejscowości pochodzi od nazwiska pierwszego osadnika i odpowiada na pytanie: czyja osada, rzeka? Odpowiedź mogła brzmieć: Treblina[608]. Podobne pochodzenie mają też i inne miejscowości: Drohiczyn – znaczy „*tyle co gród Drohicy, Buczyno – sioło Buczy, Kuczyno – Kuczy, Kudelczyno – Kudelki itp.*"[609]. Tę hipotezę potwierdza występowanie w połowie XVI wieku nazwiska Trebliński, które zapewne powstało przez dodanie do członu podstawowego końcówki -ski[610]. W XVI wieku była to jedyna miejscowość na Pod-

602 APS, AGP, t. 10, Akcja wyborcza do Sejmu RP, 1952. Jan Rytel-Kuc został pozbawiony prawa wyborczego.

603 ASPRyt, Księga protokołów Rady Pedagogicznej (1957–1964). Dyrektor E. Pawełczuk stwierdził, że pomoc jest potrzebna 91 dzieciom.

604 O. Kolberg, *Dzieła Wszystkie, Mazowsze*, t. 41, cz. VI, s. 413.

605 APP, Kronika, s. 77; UGK, Statystyka ludności 31 XII 1995, 31 XII 2004.

606 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 12, 23. Autor podaje, że znalezione przedmioty zostały przekazane do Muzeum Archeologicznego do Warszawy w 1964 r. Nie potwierdziła tego kwerenda wykonana w tym Muzeum. Jednak na podstawie zachowanej dokumentacji i opinii archeologa Marka Zalewskiego z PMA, przedmioty te należałoby datować na neolit.

607 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 34.

608 Tamże, cz. III, s. 199, 202.

609 Tamże, cz. III, s. 208-209, 220.

610 *Litowskaja Metrika* [w:] *Russkaja istoriczeskaja biblioteka*, t. XXXIII, kol. 1020: „Treblina Swiejki. [...] Jan Tomkowicz Treblinski ot matki Kateriny koń".

lasiu z końcówką -ina. Nazwa wskazuje, że pierwotni osadnicy przybyli ze wschodu[611].

Jedna z najstarszych wzmianek o Treblince zachowała się w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie. Przechowywany tam jest jeden z najstarszych oryginalnych dokumentów dotyczących terytorium parafii Prostyń, w którym występuje: „*Nobilis Albertus de Treblina parte ex una cum provido Boguslao de Morzyczyn...*"[612].

Z dobrami Treblinki była związana bardzo stara osada Świejkowo (k. Sterdyni), należąca do rodziny Świejków herbu Trzaska. Już w 1432 roku w aktach ziemskich łomżyńskich występuje jeden z protoplastów rodu – Jakub Świeyko z Prostyni[613]. W latach 1531–1535 urząd podstarosty drohickiego piastował Jan Uhryn (Węgrzyn) Świejko[614]. Był on protoplastą linii Świejków z Ciechanowca, którzy przyjęli herb Dąbrowa zamiast Trzaska.

W 1464 roku syn Jakuba, Szczepan Świejko, był starostą drohickim[615]. Występuje on w sądzie w 1464 roku jako właściciel Treblinki i Świejków[616]. Tenże starosta miał syna, którego nazwał imieniem swego ojca Jakuba. Ów Jakub (Świejkowicz) występuje w aktach ziemskich grodzkich drohickich z lat 1479–1496[617]. Świejkowie w XV wieku posiadali oprócz Treblinki także część wsi Seroczyno, która od ich nazwiska zaczęła nazywać się Świejki (Dzisiaj Szwejki).

Zarówno Treblinka jak i Świejki należały do jednego klucza dóbr, czasem nawet pisano: „Treblina (Świejki)" lub „Świeyky Treblinka"[618]. Sama nazwa Świejki jest pochodzenia polskiego i bierze początek od starosłowiańskiego wyrazu „šweja / šwej" – krawiec; lub, co bardziej prawdopodobne, od „szwajca" – przyrządu w kształcie szydła, wykorzystywanego w bartnictwie[619].

---

611 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 226-227: „[...] bojarstwo (ziemiaństwo) mało (i biało-) ruskie chyba już całkiem prawie zespoliło się ze szlachtą mazowiecko-polską – w trybie życia, języku i wyznaniu nawet. Nazwy osad wyraźniejsze. Ale też niemało osad samych o notorycznie ruskim nazw brzmieniu. Ziemia Drohicka Pow. Drohicki. [...] par. Prostyńska – Długie Łuki, Treblin".

612 AGAD, TVars CVars dissoluta, nr 1, z l, s. 27.

613 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 51-52: „Świejkowie herbu Trzaska mieli za gniazdo Świejki w parafii Ceranowsko-Prostyńskiej (...). 1432 r. Jakub de Prostynia"; por. AGAD, TVars CVars dissoluta, nr 1, z l, s. 164v, 177-177v, 220, 283v-284.

614 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 248.

615 *Urzędnicy Podlascy od XIV do XVIII w....*, s. 193; por. *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791...*, s. 271; *Polska Encyklopedia Szlachecka*, t. XI, Warszawa 1938, s. 320.

616 BPAN Kraków, sygn. 8823/9, s. 54.

617 AGAD, CDroh, seria II, t 1, s. 322v, 326, 449v.

618 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 202; AGAD, CDroh, seria II, t. 26a, De Swieyko Vulnera – 1638, s. 63v: „Nobilis Joannes Swieyko olim Stanislai filius [...] de eadem Swieyky Tręblinka".

619 →

XVI–XVII wiek

Wykrystalizowanie się terytorium wioski Treblinka nastąpiło na początku XVI wieku. Jakub Świejko odgraniczył swe dobra od dóbr Mikołaja Prostyńskiego i jego braci[620], a następnie w 1507 roku podczas drugiego podziału gruntów ten sam Jakub Świejko z synami rozgraniczył swe dobra Treblina od dóbr Mikołaja, Bogdana, Macieja, Jakuba i Michała Prostyńskich. Granica miała iść od rzeki Bug do starego koryta przy młynie, przez staw, aż do granic Maleszewskich[621].

Kiedy w 1511 roku powstała parafia w Prostyni, została do niej włączona Treblinka[622]. Gdy zaś w 1535 roku założono altarię w Prostyni, na użytek altarzysty oddano niektóre łąki Jakuba Świejki, znajdujące się w dobrach Treblinki[623].

W 1543 roku znaczna część dóbr Świejki należała do Stanisława Świejkowskiego[624]. Jako dziedzice Trebliny i Świejków podpisywali się także Jan i Sebastian Świejkowie[625]. W 1546 roku bratanek Jana „Węgrzyna", Sebastian Świejko, syn Feliksa, zapisał pół włóki ziemi w Treblinie księdzu Leonardowi „*actu presbiter de Kamyeniec et Prostynia*"[626].

Od połowy XVI wieku znaczna część tej rodziny zaczęła przenosić się do Ciechanowca. Początek był taki, że Jan Świejkowski ożenił się z Anną Ciechanowiecką, ostatnią z tego rodu. Po ślubie przybrał herb żony (Dąbrowa) i zaczął podpisywać się Świeyko-Ciechanowiecki. Z czasem, przy imionach jego potomków pozostał tylko drugi człon nazwiska[627].

---

619 H. Górnowicz, *Rodowe nazwy miejscowe Podlasia...*, s. 14-15; Niektórzy przypuszczają, że nazwa może pochodzić od pruskiego Sweyke. Jednak ten pruski wyraz, jak twierdzą inni, może być słowiańskiego pochodzenia. Niemniej jednak było ono popularne w Prusach. Por. R. Trautmann, *Die altpreußischen Personennamen...*, s. 102; K. Braun, *Bartnictwo w Puszczy Białej*, [w:] Brok i Puszcza Biała, przeszłość, środowisko geograficzno-kulturowe i przyrodnicze, Ciechanów, „Studia i Materiały", nr XXVIII, Ciechanów 1989, s. 370.

620 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Inhibitio, s. 52.

621 Tamże, Compositio Prostinsky cum Szweyko – 1507, s. 267.

622 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188.

623 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2. Urzędowe odpisy tego dokumentu są również w: ADS, D-45, Incorporatio Altaris B. V. Maria per G. Suchodolski fundati Ecclesiae Prostinensi – 1665, s. 43v-58; APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Sokołów... [Dokumenty dotyczące altarii], nr 2.

624 AGAD, TDroh, t. 2, Swyeyki – 1543, s. 8; tamże, Swyeyki – 1543, s. 167-167v.

625 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 83, Threblina – 1545, s. 188v; AGAD, TDroh, t. 2, Inductio literrarum Prostinya – 1546, s. 385v-386.

626 AGAD, TDroh, t. 2, s. 385.

627 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 51-52: „Świejkowie herbu Trzaska mieli za gniazdo Świejki w parafii Ceranowsko-Prostyńskiej powiatu Drohickiego. Z tych: 1432 r. Jakub de Prostynia. W połowie XVI w. Jan, ożeniwszy się z Anną Ciechanowiecką, ostatnią ze swego rodu, →

Na podstawie spisu wojska litewskiego z 1567 roku, wiadomo, że oprócz wspominanych osób, w Treblince mieszkali synowie Szczęsnego (Feliksa) Świejki[628].

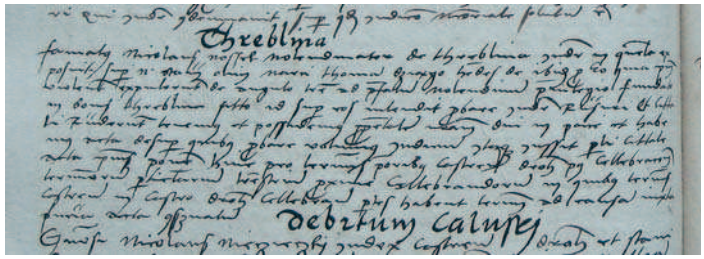

Dokument wspominający młynarza z Treblinki, Mikołaja Noska – 1545 r.
Źródło: NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 83, Threblina – 1545, s. 154v.

W 1545 roku był już w Treblince młyn wodny[629]. Po śmierci właściciela, Mikołaja Noska, jego dziedzicami zostali potomkowie młynarza – Jan i Barbara[630]. W połowie XVI wieku wynikły spory o prawa do własności młyna[631]. W 1571 roku prawo do niego miała rodzina Kossowskich[632]. W tym czasie na terenie parafii niemalże w każdej wiosce byli młynarze. Pracowali w młynach mających jedno koło napędowe, a więc mało wydajnych. Niemniej jednak młynarstwo w Treblince ma swą tradycję, gdyż od XVI wieku przez kolejne trzy stulecia ciągle stał tam młyn[633].

← przybiera herb onego (Dąbrowę) i nazwę Ciechanowiecki. (Kapica, str. 403.) W 1564 r. posiadają oni część Ciechanowca, Kozar, Tworkowic, Żebr, Świejków, Treblina, Maleszewa. (Kap. str. 11.) W 1580 r. posiadają jeszcze część Ciechanowca – włók 10,5, Tworkowic i Kozarów – włók 12,25, Świejków i Treblina – włók 3,25"; I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 402: „Dom Świejków herbu Trzaska. Dobra Świejki w ziemi drohickiej i różańskiej. 1432, in Actis terrestribus Łomzensibus. Jakobo Szweyko de Prostynia heres et Hinka Boguska conjuges scribunt se. 1432, ibidem. Bronisius et Martinus haeredes de Boguszyce Boguscy Jacobo Szweyko haeredi de Prostynia, 20 sexagenas ratione dotis Hinkam Boguska sororem suam grmanam et ejus consortem concernentis, inscribunt"; Na przełomie XVIII i XIX w. ród Świeykowskich miał wielkie latyfundia na Wołyniu. Trudno jednak ustalić ich związki ze Świeykowskimi pochodzącymi z terenu parafii Prostyń. Por. I. Rychlikowa, *Deklasacja drobnej szlachty...*, s. 146, przypis 133.

628 *Litowskaja Metrika*, [w:] *Russkaja istoriczeskaja biblioteka*, t. XXXIII, kol. 1020: „Treblina Swiejki. Siebiestyn Szczasnowicz koń zbrojno. Martin Szczasnowicz kljacza, kaf., miecz. Matiej Szczasnowicz kljacza kaf. rogatii. Stanisław Markowicz kljacza kaf., miecz. Wiktor Martewicz kljacza, kaf., miecz. Jan Tomkowicz Treblinski ot matki Kateriny koń, kaf. Pietr Szczasnogo koń, kaf.".

629 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 83, Threblina – 1545, s. 154v: „Nicolaus Nossek molendinatorum de Threblina".

630 Tamże, Threblina – 1545, s. 183; tamże, Laureum Threblina – 1545, s. 241v.

631 Tamże, Threblina – 1545, s. 248.

632 AGAD, TDroh, t. 5, Donatio Treblina – 1571, s. 422-422v: „Molendinum [...] Nobilem Georgii Kossowski".

633 Por. ADS, D-138, Stan Teraźnieyszy Kościołów Prostyńskich... 1791, s. 17; APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Wypis urzędowy, trybunał cywilny Gubernii Lubelskiej w Siedlcach, Wydział hipoteczny – 1860, sygn. 1109; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce...*, t. X, z. 26, s. 21. Obecnie nie ma w Treblince funkcjonującego młyna.

Treblinka była w znacznej mierze własnością szlachty folwarcznej[634]. Sześć włók ziemi zapisanych w rejestrze podatkowym z 1580 roku uprawiała miejscowa drobna szlachta. Nie ma wzmianki o włókach osiadłych, co może świadczyć o tym, że nie było tu wielu włościan. Pod koniec XVI wieku znaczną część dóbr ziemskich Treblinki posiadały rodziny Bielińskich, Wężów, Suchodolskich, Świejków i Zembrowskich (Zębrowskich)[635]. W 1629 roku bracia Mateusz, Antoni i Albert Moraczewscy przekazali część swego majątku w Treblince na własność parafii[636].

W pierwszej połowie XVII wieku mieszkały tu rodziny o następujących nazwiskach: Augustinik, Czeran, Dunicz, Filipczik, Kaczprzyk, Kałuszik, Kursa, Młynarz, Muczczik, Noszek, Ostrowski, Półtorek, Rybak, Rytel, Sęk, Trebliński, Usaczyk, Wiński i inni[637]. Ponieważ na Bugu nie było mostu w okolicy Treblinki, ludzi przewożono przez rzekę tratwą. W drugiej dekadzie XVII wieku przewoźnikami byli Jan Flaga i Stanisław Przewoźnik[638]. W dokumentach z tego okresu występuje jeszcze ród Świejków, gdyż nie wszyscy wyemigrowali ze swej rodzinnej posiadłości[639]. Znaczne zmiany nastąpiły w 1661 roku, kiedy

---

634 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 128.

635 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 25, 32, 40-41: „[...] urodzony pan Marcin Wąż, podsędek ziemski drogicki, dał z Patrikóz Rudich, Kowies, Treblina, Ritelów, z włók osiadłych 17, po złotemu [...] Treblina, Swejki, ślachetny Stanisław niegdy Marków, dał z 1 włóki ziemskiej, gr. 15. Ślachetny Jakób Wąż, dał ze Swiejków zastawy, z 1 włóki ziemskiej, gr. 15. Ślachetny Marcin Swejko, dał ze Swejków, z włók ziemskich 2, zł. 1. Ślachetny Stanisław Zembrowski ze Swejkow, dał z włók ziemskich 2, zł. 1 [...] Ślachetny Stanisław Swejkowski z cześnikami swemi [...] Z Swejków i Treblini, z włóki jednej osiadłej i z ćwierci jednej osiadłej, zł. 1", tamże, cz. II, s. 143; I. Kapica-Milewski, *Herbarz...*, s. 11: „Dom Bielińskich herbu Junosza, ze Swiejkami Ciechanowieckimi złączony. [...] 1564, in Actis terrestribus Drohiciensibus. Antonius filius olim Joannis de Swieyki et Ciechanowiec haeres, Catharinae filiae Alberti Bieliński de Ducatu Masoviae et districtu Zakroczymensi, uxori suae, in bonis suis, vidlicet oppido Ciechanowiec, Kozarze, Tworkowice, Zebry, Swieyki, Treblina, Maleszewa, advitalitatem inscribit. 1565, in Actis terrestribus Drohiciensibus. Idem Antonius filius olim Joannis Swieyko, in Ciechanowiec, Swieyki, Treblina etc. Haeres, Catharinam filiam Alberti Bieliński de Ducatu Masoviae, districtu Zakroczymensi, uxorem suam commemorat"; por. tamże, s. 70-73; AGAD, CDroh, s. I, t. 5, Demissio Sweyky – 1570, s. 43; tamże, Donatio Szweyko Treblina – 1569, s. 89-90; tamże, Inscriptio Treblina – 1569, s. 94v; AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dział I, sygn. 27, Treblina Szweiki – 1582, s. 921v; Nt rodu Wężów zob: Z. Wąsowski, T. Jaszczołt, G. Wierzbicki, *Monografia Parafii Rozbity Kamień…*, s. 120-128, 191.

636 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Actum in Castro Regio Drohicinensi Feria Secunda post Dominicam Sexagesimae proxima Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Vigesimo Nono, sygn. 1109, nr 2048; APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 13v-14.

637 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648.

638 Tamże, s. 61, 63.

639 AGAD, CDroh, seria II, 26a. D: Swieyko Vulnera – 1638, s. 63v; APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 22, 61-62, 75.

właściciele Treblinki i Świejków musieli opuścić rodzinne strony[640]. Świejkowie prawdopodobnie udali się do Cholew i Kuczab w okolice Sterdyni[641]. W 1673 roku nowymi właścicielami dóbr Treblinki byli Broszkowscy; jeden z nich miał czterech poddanych, a drugi, Maksymilian – siedemnastu[642].

XVIII–XIX wiek

W 1745 roku w Treblince mieszkało 29 osób przystępujących do spowiedzi i Komunii świętej wielkanocnej[643], wśród nich rodzina Dziewulskich herbu Rawicz, z Dziewul w powiecie Łukowskim. W dokumentach z 1769 roku jest mowa o Mateuszu Dziewulskim, synu Jana z Treblinki[644].

Pod koniec XVIII wieku powstała przy Treblince niewielka wioska – Kępa Pruska (istniała do końca XX wieku)[645]. W początkach XIX wieku dawna wieś Świejkowo pozostała tylko w nomenklaturze urzędowej[646].

We wsi Treblinka mieli swe dobra Suchodolscy, jak również hrabiowie Butlerowie (Jan i Antoni) oraz miejscowa szlachta[647]. W 1827 roku stało w Treblince 18 domów, mieszkały w nich 133 osoby. Ziemie należące do wioski liczyły 385 morgów[648]. W połowie XIX wieku postawiono tu nowy

---

640 AGAD, CDroh, seria II, t. 34, [Lista osób zmuszonych opuścić swe posiadłości – 1661], s. 284: „Actor contra haeredes et possesores bonorum Treblina et Swieyki Cittati sup. Baniti"; tamże, s. 437.

641 A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, mapa.

642 Tamże, załącznik nr 7; BCzK, Rejestr Pogłównego Województwa Podlaskiego z 1676 r., rkps nr 1099, s. 615: „Im P. Brzoszkowski, czeladzi dwoje y kucharka, Jan Kuchcik z żoną, parobek, dziewka, Zygmunt z matką, sióstr dwie, Jakub Skonieczny z żoną, Jagnieszka y Barbara szlachcianki ubogie. P. Krzysztof Radgowski z żoną rydlem kopie. P. Maciej Radgowski rydlem kopie. P. Jakub Kałuski".

643 ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360.

644 A. Boniecki, *Herbarz*, t. V, Warszawa 1902, s. 208: „Dziewulscy h. Rawicz [...] Mateusz Dziewulski syn Jana z Treblinki nabył w 1769 r. część Rytel Święckich od Michała Rytela. Mateusz [...] z pierwszej żony Ewy, miał syna Mikołaja, ur. 1764; z drugiej Maryanny, syna Jana, ur. 1778 r. (metryki w Prostyni), wylegitymowanych ze szlachectwa 1804 r. w Galicyi zachodniej, razem z Mateuszem, synem Stefana, który poprzednio nabył część Tremblinka, w drohickiem, od brata swego Marcina".

645 M. Bartniczak, *Podziały administracyjne w powiecie Ostrów Mazowiecka*, [w:] *Ostrów Mazowiecka...*, s. 290.

646 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 15v-16: „Super Bonis Swieykowo [...] Villa Swejkowo ad praesens non existit, nec est vestigium de haec nomenclatura".

647 Tamże, s. 1: „Treblinka I. Magnificorum Joannis et Antonii Butlerów ac Variorum Nobilium"; por. tamże, s. 15v-16; APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., sygn. 1109, nr 113, s. 288.

648 *Treblinka*, [w:] *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego... – 1827*; *Treblinka*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. XII, Warszawa 1892, s. 452: „Treblinka, wś i os. nad rzeką Czarną Strugą, zwaną też Treblinką al. Kosówką, pow. Węgr. gm. i par. Prostyń, leży w bagnistej okolicy, niedaleko Bugu, przy linii dr. żelaznej idącej z Siedlec do Małkini, o 2 w. od wsi kolej przechodzi Bug po moście mającym 150 sążni długości. Wieś ma [...] w 1827 18 dm. 133 mk.; 25 dm. 266 mk. 385 mr; os. 2 dm. 6 mk.".

drewniany młyn konstrukcji zrębowej, łączonej w rybi ogon[649] (w XX wieku został nieznacznie przekształcony przez dodanie ceglanej dobudówki, betonowej podmurówki i nowego szalunku w górnej części).

Wioska miała swego sołtysa. W 1862 roku był nim Franciszek Socha[650]. W 1892 roku stało w Treblince 25 domów, a mieszkało w nich 266 osób[651].

Pod koniec XIX wieku, gdy w parafii powstał Żywy Różaniec, najwięcej osób zapisało się do tej wspólnoty właśnie z Treblinki – praktycznie co piąty mieszkaniec (54 osoby na 266)[652]. Świadczy to o Maryjnej pobożności mieszkańców wioski.

Ważnym wydarzeniem w dziejach Treblinki było wybudowanie w 1887 roku linii kolejowej na trasie Małkinia–Siedlce[653]. Wtedy postawiono budynki przy stacji kolejowej, które częściowo istnieją do dziś.

XX–XXI wiek

W drugiej dekadzie XX wieku Niemcy, którzy zajęli te tereny, prowadzili gospodarkę nadzwyczaj utrudniającą życie mieszkańcom. Przemiał zboża był dozwolony tylko w kilku młynach (za nielegalny przemiał nakładano kary). W 1916 roku dla gmin Sadowne i Prostyń wyznaczono tutejszy młyn Antoniego Gołembiewskiego, jeden z większych w okolicy[654].

Czas II wojny światowej był tragiczny dla okolicy Treblinki z powodu powstania obozu zagłady. Niemiecki obóz znajdował się w kilkukilometrowej odległości od wioski. Nazwa obozu „Treblinka" pochodzi od stacji kolejowej, do której przyjeżdżały transporty śmierci. Stąd szła bocznica kolejowa do lasu między Poniatowem a Wólką Okrąglik, gdzie hitlerowcy dokonywali masowego ludobójstwa.

Mieszkańcy Treblinki, podobnie jak i okolicznych wiosek, żyli w ciągłym

649 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Wypis urzędowy, trybunał cywilny Gubernii Lubelskiej w Siedlcach, Wydział hipoteczny, 1860, sygn. 1109; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce...*, t. X, z. 26, s. 21.

650 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859. Korespondencja urzędowa.

651 *Treblinka*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. XII, Warszawa 1892, s. 452: „Wś ma 25 dm. 266 mk. 385 mr.; os. 2 dm. 6 mk.".

652 APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903, Spis członków.

653 U. Głowacka-Maksymiuk, *Gubernia Siedlecka w latach rewolucji 1905–1907...*, s. 42.

654 A. Kołodziejczyk, *Pierwsza wojna światowa*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 210-211. Tenże młyn przestał być użytkowany w 1938 r. i został zamieniony na magazyn. Po II wojnie światowej nowy właściciel, pan Bindas, próbował uruchomić go na nowo, ale nie spełniał on już takiej funkcji jak przed wojną. Por. H. Rytel-Skorek, zb. pryw., Tradycje i pieśni wsi Treblinka..., s. 7.

strachu o własne życie. Członkowie wielu rodzin zostali wzięci do obozu i już nie wrócili, inni zostali rozstrzelani przy swych domostwach. Wbrew często niesprawdzonym i tendencyjnym opiniom, k'woli prawdy trzeba w tym miejscu wspomnieć, iż wielu mieszkańców Treblinki oraz okolicznych wiosek często z narażeniem życia ratowało Żydów przeznaczonych przez Niemców do eksterminacji. Byli również i tacy, którzy dali się zastraszyć. Jednak przykładem heroicznej postawy były chociażby działania pracowników kolei i ich rodzin, m.in. rodzin: Ząbeckich, Gawłowskich, Pronickich, Wierzbowskich, Bąków czy Sochów[655].

Podczas wojny mieszkańcy Treblinki również walczyli na froncie. W 1942 roku zginął kapral Stefan Socha, który został pochowany w Teheranie[656].

Znaczne były zniszczenia powojenne. Podczas wycofywania się frontu niemieckiego zniszczono 23 domy na 42 istniejące wtedy w Treblince. Spalono również około 80 budynków gospodarczych. Po wojnie prawie wszystkie domy zostały odbudowane[657]. Niemcy zniszczyli także most na Bugu na trasie Małkinia–Kosów. Został on odbudowany i oddany do użytku dopiero 28 XI 1972 roku. Na jego miejsce nowy most otwarto 15 XI 2010 roku[658].

W 1949 roku w Treblince mieszkało 207 osób w wieku od pięciu do sześćdziesięciu lat[659]. Prowadzono wtedy 89 gospodarstw[660]. Po wojnie, na początku lat 50. założono tu elektryczność[661].

Obecnie w Treblince znajduje się remiza Ochotniczej Straży Pożarnej, sklep i budynki kolejowe. Na przełomie lat 80. i 90., czyli ponad sto lat od założenia kolei, przestały jeździć tędy pociągi, m.in. z uwagi na słaby stan mostu. W 2004 roku mieszkało tu 275 osób, czyli nieco mniej niż w poprzednich latach[662].

Szczegółowe badania dotyczące tradycji Treblinki przeprowadziła Halina Rytel-Skorek, która jest poetką. Część jej wierszy została wydana drukiem[663].

---

655 F. Ząbecki, *Wspomnienia dawne i nowe*, Warszawa 1977, s. 15, 23, 46, 49-50, 76.

656 M. Jakubik, A. Kołodziejczyk, *Żołnierska danina życia...*, s. 47: „Socha Stefan urodzony 13 IX 1906 r. w Treblince, kapral. Data śmierci: 8 IX 1942 r., pochowany na cywilnym cmentarzu katolickim w Teheranie".

657 APS, AGP, t. 104, Budowa i odbudowa, 1946–1947, s. 35.

658 Por. APS, AGP, t. 19, Zebrania i urzędowanie ciał samorządowych, 1946, s. 27; APS, AGP, t. 44, Drogi i place publiczne, 1949, s. 22. Most kolejowy na trasie Warszawa–Małkinia oddano do użytku 1 II 1949.

659 APS, AGP, t. 110, [Ludność], 1949, s. 196-244.

660 APS, AGP, t. 80, Wykaz osób posiadających grunty w miejscowości Treblinka, 1949.

661 APS, AGP, t. 9, Protokoły zebrań GRN, sprawozdanie z działalności PGRN, 1952, s. 35v.

662 APP, Kronika, s. 77; UGM, Statystyka ludności, 31 XII 1995, 31 XII 2004.

663 Por. H. Rytel-Skorek, *Dwie miłości. Ileż tu wdzięku ileż miłości. Ojcze Janie*, [w:] *Kantyczka zgody. Dedykacje poetyckie dla Ojca Świętego Jana Pawła II*, [b. red.], Sieradz 2001, s. 82-84.

Artystyczne talenty odziedziczyli po niej synowie: wiersz Radosława został wyróżniony w konkursie „Niedzieli”[664], podobnie jak i rysunek Tomasza[665].

Dzieje tej wioski są poniekąd podobne do innych wiosek podlaskich, jednak jej nazwa jest znana w świecie w związku z obozem zagłady, który wziął nazwę od stacji kolejowej w Treblince.

Wólki: Okrąglik i Dolna

Archeologiczne badania powierzchniowe, przeprowadzone w tym rejonie w 1956 roku przez Jacka Miśkiewicza z PMA[666], przyczyniły się do odkrycia śladów osadnictwa z epoki brązu, związanych z plemionami tzw. kultury łużyckiej (około 1200–400 lat p.n.Chr.)[667]. Najprawdopodobniej żyli tu osadnicy z wysoczyzny płockiej i ciechanowskiej. Tereny pokryte bogatą szatą leśną sprzyjały myślistwu, a bliskość zbiorników wodnych powodowała rozwój rybołówstwa. W nieobronnych osadach w tym okresie hodowano przede wszystkim trzodę i bydło, co miało związek z uprawą roli. W pracy posługiwano się brązowymi siekierkami i sierpami. Jako ozdób używano szpil, bransolet i nagolenników. Rozwijała się też produkcja ceramiki. Robiono dzbanki, czerpaki i miseczki, a na wschodzie naczynia chropowacone, tak było zapewne na terenie Wólki Okrąglik. W tym okresie ciała zmarłych palono[668]. Zwyczaj ten trwał od XII wieku p.n.Chr. do IX wieku. Kremacja zwłok miała służyć „*uwolnieniu*” duszy od ciała i jej oczyszczeniu przez ogień z „*win grzechowych*”[669]. Spalone szczątki zmarłych składano w popielnicach lub jamach i pokrywano kamieniami[670].

---

664 R. Rytel-Skorek, *Jasnogórski Prymas*, [w:] *O herb Prymasa Tysiąclecia. Międzynarodowy Konkurs Poetycki i Plastyczny*, red. U. Buglewicz, J. Kozłowski, Lublin 2001, s. 61.

665 *Najmłodsi poeci i malarze*, oprac. graficzne M. Bałka, Warszawa 1998, s. 35 [Rysunek „Pies, piłka i ja” wyk. Tomasz Rytel-Skorek lat 12].

666 PMA, nr inw. III/6592 B, KŁ; J. Miśkiewicz, *Wyniki badań powierzchniowych przeprowadzonych w dolinie Bugu na odcinku Granne–Serocką*, „Wiadomości Archeologiczne”, z. 3, t. XXVIII/1962, s. 271: „Wólka Okrąglik, pow. Sokołów. Stanowisko I. Około 50 m na północny wschód od drogi Kosów Lacki–Wólka Okrąglik i 50 m na południowy wschód od drogi do Jakubik. 1. Drobny fragment przykrawędny naczynia cienkościennego kultury łużyckiej. Krawędź prosta. Powierzchnia zewnętrzna szarobrunatna, gładka. Domieszka drobnoziarnista. 2. Kilkanaście drobnych ułamków naczyń średnio- i grubościennych kultury łużyckiej o powierzchniach zewnętrznych silnie chropowatych, brunatnych i brunatnoceglastych”; por. B. Gierlach, M Gierlach, *Stanowiska archeologiczne...*, s. 66.

667 J. Tyszkiewicz, *Pradzieje ziem Mazowieckich*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526 roku...*, s. 53-55.

668 Tamże, s. 52-55.

669 Ks. J. Buxakowski, *Antropologia Nadprzyrodzona*, cz. II, Pelplin 1983, s. 8.

670 Por. J. Tyszkiewicz, *Mazowsze północno-wschodnie we wczesnym średniowieczu – Historia pogranicza nad górną Narwią do połowy XIII w.*, „Prace Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych”, nr 26, Warszawa 1974, s. 53, 156, 176.

Nazwa Wólka Okrąglik ma pochodzenie topograficzne. Nawiązuje do położenia wioski, która od wieków leżała przy zakręcie drogi, mającym prawie dziewięćdziesiąt stopni. Sprawia to wrażenie, jakby miejscowość tworzyła okrąg – stąd nazwa Okrąglik[671]. Natomiast przydomek „Wólka" jest odniesieniem do okresu, kiedy tutejsi osadnicy byli wolni od płacenia podatków.

XVI–XVII wiek

Nazwa „Okrąglo" pojawia się w 1528 roku. Była to wtedy część rozległej dziedziny Maleszewa, która należała do Andrzeja Patkowskiego. Odgraniczał on Wólkę razem ze swoimi innymi dobrami od dóbr Kossów, należących do Kossowskich. Z dokumentu procesowego wynika, że w 1514 roku Mikołaj Patkowski kupił część Maleszewy od kilku Maleszewskich. Po śmierci (bezpotomnej) Mikołaja, dobra te odziedziczył jego brat Andrzej Patkowski. Powstały tutaj wioski „Okrąglik" i „Glinna"[672]. Być może Maleszewscy dokonali sprzedaży bezprawnie, skoro w 1537 roku król Zygmunt Stary polecił staroście drohickiemu sprawdzić, czy Andrzej Patkowski posiada dokumenty na dobra w Maleszewie i Kutaskach oraz, czy nie zajmuje bezprawnie królewskiej ziemi[673]. Sprawa się wyjaśniła dopiero w 1542 roku, kiedy starosta drohicki pozwał braci Piotra i Stanisława Patkowskich, synów zmarłego Andrzeja, o to, że nieprawnie posiadają dobra Maleszewa i Kutaski. Ci przedstawili dokument kupna od Maleszewskich. Wobec tego starosta pozwał Maleszewskich o dokonanie sprzedaży dóbr należących do króla bez jego wiedzy[674].

Z wioską Wólka Okrąglik związana była także altaria erygowana w 1535 roku pw. Najświętszej Maryi Panny, św. Andrzeja Apostoła i św. Wawrzyńca[675]. Według dokumentu erekcyjnego, altarzysta był jednocześnie duszpasterzem w Wólce Okrąglik i Kutaskach. Do jego obowiązków należało spowiadanie wiernych z tych wiosek (szczególnie w okresie wielkanocnym) oraz udzielanie im sakramentów świętych.

Dobra ziemskie Wólki Okrąglik były ściśle połączone z posiadłościami należącymi do Kutask. W pierwszej połowie XVI wieku – jak zostało wspomniane – części Kutask, Wólki Okrąglik i Maleszewy należały do Andrzeja Patkowskiego

671 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. III, s. 204, 210.

672 *Lietuvos Metrika*, knyga nr 4 [224] (1522–1530), Vilnius 1998, s. 291-292.

673 Tamże, knyga nr 25 [25] (1387–1546), Vilnius 1998, s. 264.

674 Tamże, s. 259-260.

675 ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2. Zdjęcie dokumentu znajduje się na s. 192. Urzędowe odpisy aktu erekcji altarii są również w: ADS, D-45, Incorporatio Altaris B. V. Maria per G. Suchodolski fundati Ecclesiae Prostinensi – 1665, s. 43v-58; APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Sokołów..., nr 2.

z Patkowic, sędziego mielnickiego[676]. W związku ze sprawami spornymi między rodziną Patkowskich a okoliczną szlachtą, głównie z Maleszewy, w 1543 roku ustalono granice między tymi wioskami[677]. Jednak w dalszym ciągu linia graniczna ulegała zmianom[678]. W roku 1571 ziemie należące do tych wiosek zmieniły swych właścicieli. Patkowscy odsprzedali swoje dobra, zarówno w Kutaskach, jak i w Wólce Okrąglik, Sebastianowi Suchodolskiemu, referendarzowi królewskiemu[679]. Feliks Kutaska odsprzedał swą posiadłość Stanisławowi Wyszomierskiemu, a ten jeszcze w tym samym roku odsprzedał część Kutask i Wólki również Sebastianowi Suchodolskiemu[680]. Nowy właściciel razem z przywilejami przejął obowiązek utrzymania altarii w kościele prostyńskim. Oprócz Suchodolskiego miał tu swe włości także niejaki Sawicz[681].

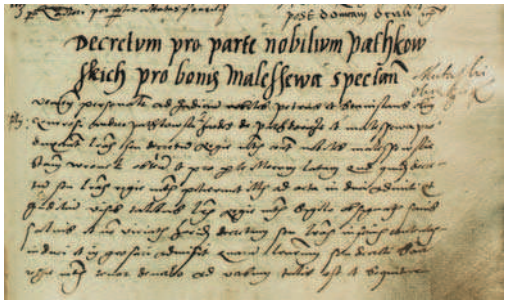

Dokument ustalający sprawy majątkowe Rodziny Patkowskich w Maleszewie, Kutaskach i Wólce Okrąglik – 1544 r.

Źródło: AGAD, TDroh, t. 2, Dectretum pro parte nobilium Pathkowskich pro bonis Malesseewa spectantes – Kutaski Okrąglik – 1544, s. 369-369v.

W księdze chrztów z lat 1620–1648 zachowało się jedynie pięć metryk chrztu z Wólki Okrąglik, w których wymieniane są m.in. rodziny Gosków i Suchodolskich[682]. Natomiast dość dużo jest wpisów z nieistniejącej już Wólki Lipowej, która znajdowała się w okolicy Wólki Okrąglik i według niektórych dokumentów należała w XVII wieku do parafii Kosów[683] (być może chodzi tu o miejscowość określaną na początku XVIII wieku jako Jesionowa Wólka (współczesne Jakubiki)[684].

---

676 AGAD, TDroh, t. 2, Dectretum pro parte nobilium Pathkowskich pro bonis Malesseewa spectantes-Kutaski Okrąglik – 1544, s. 369-369v; tamże, Kutaski Okrąglik [...] nobilium Pathkowskich – 1544, s. 369v-370.

677 Tamże, Malessewa Granites cum Kutaski usq. ad Kołodziąż – 1543, s. 256.

678 Tamże, Decretum Maleszewa Patkowicze – 1545, s. 398; tamże, Decretum Pathkowicze – 1545, s. 402-402v.

679 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Kuthaski Okrąglik Wolia – 1571, s. 285-286; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 32. Por. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dział I, sygn. 27, Kuthaszki, Okrąglik – 1582, s. 921v.

680 AGAD, TDroh, t. 5, Venditio Kuthaski – 1571, 281; tamże, Intromissio Kuthaski – 1571, s. 283v; tamże, Intromissio Kuthaski Wólka Okrąglik – 1571, s. 368.

681 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 33.

682 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 98.

683 A. Laszuk, *Zaścianki i królewszczyzny...*, s. 106; W 1673 r. Wólka Lipowa była własnością Wojciecha Wyszyńskiego, podstolego bielskiego. Tamże, załącznik nr 7.

684 ADS, D-123, [Spis parafii i miejscowości diecezji łuckiej – 1726], s. 323.

W 1657 roku oddziały Karola Gustawa znacznie zniszczyły Wólkę Okrąglik[685]. Po północnej stronie wioski znajdują się okopy, które prawdopodobnie pochodzą z czasu potopu szwedzkiego.

Pod koniec XVII wieku właściciele Wólki Okrąglik, Suchodolscy, mieli opuścić rodzinne strony. Powodem było nie wywiązywanie się w latach 1655––1656 z podatków na rzecz wojska[686]. Jednak po wpłaceniu kaucji pozostali na swych ziemiach[687].

XVIII–XIX wiek

Na początku XVIII wieku znaczną rolę w diecezji łuckiej odegrało sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Miedznej. Zachowała się oryginalna Księga Cudów, w której zapisano szczególne łaski, jakich ludzie doświadczali przed obrazem Madonny. Jest w niej zawarte świadectwo otrzymania łaski powrotu do zdrowia jednego z właścicieli dóbr Wólki Okrąglik, Wincentego Suchodolskiego. Dnia 2 V 1733 roku przybył do miedzeńskiego sanktuarium, aby podziękować Maryi za uzdrowienie. Jak sam zeznał, przez pięć tygodni bardzo poważnie chorował, przyjął Wiatyk i był przygotowany na śmierć. Gdy jednak został ofiarowany Najświętszej Maryi Pannie, wrócił do pełni sił. Dlatego przybył z pielgrzymką do jej sanktuarium, aby podziękować za łaskę zdrowia[688].

W XVII wieku Wólka Okrąglik była jedną z większych miejscowości w okolicy. Tu w 1745 roku mieszkało stu parafian, gdy tymczasem cała parafia prostyńska liczyła czterysta sześćdziesiąt siedem osób[689].

Na początku XIX wieku dobra wioski posiadała rodzina Kossowskich[690], zaś w latach 60. XIX wieku tutejszy folwark wraz z okolicznymi ziemiami

685 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 62-62.

686 AGAD, CDroh, seria II, t. 34, [Lista osób podlegających banicji – 1661], s. 284: „Idem Actor contra haeredes et possesores Bonorum Prostynia et Kucaby Citat. Sup. Baniti [...] Idem Actor contra haeredes et possesores Bonorum Kutaski, Kiełczewo, Wólka Okrąglik Citat. Sup. Baniti"; tamże, s. 437v.

687 BCzK, Rejestr Pogłównego Województwa Podlaskiego z 1676 r., rkps nr 1099, s. 611: „Jeym. Pani Barbara Suchodolska wdowa, syn Baltazar y osob plebeis utriusque sexus trzy Teyże Jeymci Poddaństwa w Wólce Okrągliku y w Kutaskach Nro 12".

688 ADD, APM, XI/Mon, Rękopis Connotacya Łask Boskich..., s. 25: „Wolka z Parafii Kossowskiey d. 2 Maji, przybył tu Wielm[ożny] Imć. P. Wincenty Sochodolski, Burgrabia Nurski, Niedziel circiter 5, fataliter choruiąc, y post administratione S[anctissimum] S[ac]r[ament]u[m] tu od około stoiących do Nays[więtsz]ey Panny ofiarowany, in columie piechoto z winną gratiam akcyą, p. pstita gra[ti]a, co omni in loco zeznać gotow, y inni IchMć Kolligaci". Zapis, że Wólka należała do parafii kosowskiej, jest nieścisły, zapewne z tego względu, że Suchodolscy oprócz parafii Prostyń znaczną część swych włości mieli w parafii kosowskiej [część Gut, Telak i Dębego]. Por. ADS, D-153, [Akta dotyczące parafii Kosów], s. 193-193v.

689 ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360.

690 →

należał do rodu Rozemberdów[691]. Dziedzic miał czworo dzieci: Mariannę, Zofię, Albinę i Henryka. Od ich imion powstały nazwy ziemi, którą dziedziczyli: Marianka, Sofijówka, Albinów i Henrysin. W tym czasie Wólka Okrąglik składała się z trzynastu gospodarstw tzw. pełnych (po 54 morgi) oraz z jedenastu rodzin wyrobniczych, pracujących we dworze, a mających na własność 3-4 morgi. W wiosce było dziesięć czworaków wybudowanych przez właściciela dworu oraz karczma z zajazdem, którą dzierżawili Żydzi[692]. Włościanie byli zobowiązani do odrabiania pańszczyzny, często sześć dni w tygodniu. Pracę liczono na akord. Jedna dniówka piesza równała się wymłóceniu albo sześćdziesięciu snopów żyta, albo trzydziestu pszenicy, piętnastu owsa lub jęczmienia. Po ludzi do pracy przyjeżdżali konno gońcy z dworu, informując, jakie narzędzia trzeba ze sobą zabrać. Po uwłaszczeniu dwór nie utrzymał się długo. Ziemię rozkupili mieszkańcy Wólki i nowi osadnicy.

Jednym z XIX-wiecznych zabytków w tej miejscowości jest neogotycka przydrożna kapliczka. Do dziś stoi przy wjeździe do wioski od strony Kosowa Lackiego, po lewej stronie[693].

XX–XXI wiek

Dnia 11 XI 1911 roku w Wólce Okrąglik wybuchł pożar[694]. Wiele osób straciło dach nad głową. Ks. Wiktor Kamiński pomógł wybudować nowe, murowane domy[695]. Siedem budynków z początku XX wieku istnieje do dzisiaj. Z 1911 roku pochodzi dom pod numerem 38, własność J. Rytel-Siłki; pięć innych zostało wybudowanych w latach 20.: nr 16 – własność E. Wójcik, nr 59 – własność Wiechowskich oraz nr 67, 69 i 93. Ostatni budynek jest drewniany, pozostałe zaś murowane. W latach 30. wybudowano dom pod numerem 137[696].

---

690 APP, Akta najdawniejsze..., Visitationis Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 1, 15v-16.

691 ASPWól, Kronika 1951–1981. Kronikarz pisze, że zabudowania dworskie zlokalizowane były nad strugą po stronie południowej drogi do posesji, którą miał w 1951 r. Kazimierz Truskolaski. Ostatni dom Rozemberdów został pod koniec XIX w. sprzedany do Sokołowa Podlaskiego i postawiony na ul. Wolności przy budynku pogotowia ratunkowego.

692 ASPWól, Kronika 1951–1981. Karczma mieściła się po prawej stronie drogi do stacji kolejowej, na posesji Mieczysława Olszewskiego.

693 *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. I. Galicka, H. Sygietyńska, woj. warszawskie, pow. sokołowski, t. X, z. 25, Warszawa 1965, s. 31; J. Niemirka, *Sokołów Podlaski i jego okolice*, Sokołów Podlaski 1986, s. 33.

694 ASPWól, Kronika 1951–1981.

695 Ks. B. Turski, *Pamiątka...*, s. 57-58.

696 *Zabytki Architektury i Budownictwa w Polsce, województwo siedleckie*, 36/1, Warszawa 1988, s. 90-91.

W pierwszej połowie XX wieku wioska prężnie się rozwijała. W 1913 roku związek spółdzielczy wybudował mleczarnię. W latach 1920–1921 własnymi siłami zbudowano dom spółdzielczy, w którym oprócz mleczarni mieściła się także szkoła i mieszkanie dla nauczyciela. W latach 1928–1929 położono bruk na drodze. Sprawnie działało kółko rolnicze, którego członkowie stosowali nowe metody uprawy roślin i hodowli zwierząt. W okresie międzywojennym w Wólce było kilka warsztatów masarskich, z których wyroby dostarczane były także do Warszawy. W 1915 roku powstała pierwsza szkoła, jednak w okresie całego dwudziestolecia międzywojennego tylko dwie osoby uczęszczały do szkół średnich[697]. Z inicjatywy pana Gryglasa, jednego z nauczycieli (1925–1927), założono Ochotniczą Straż Pożarną.

Szczególnie trudne chwile przeżywali mieszkańcy Wólki Okrąglik podczas II wojny światowej, gdy w ich sąsiedztwie zaczęła funkcjonować fabryka śmierci – obóz pracy i zagłady Treblinka. Okupanci byli bezlitośni wobec każdego, kto się im sprzeciwiał. Na początku 1942 roku, obok przystanku kolejowego, Niemcy zamordowali sto osób, głównie Żydów[698]. Mieszkańcy wioski żyli w ciągłym zastraszeniu i niepewności jutra. Niektórzy zostali zabici nawet bez najmniejszej winy. Podczas wieczornych „*spacerów*", przy domu Lucjana Kobusa, członkowie straży obozowej zamordowali: Zygmunta Kobusa, Mariana Tararuja, jego matkę Mariannę, Stefana Socika i Antoniego Wojtczuka (wszyscy z Wólki Okrąglik). W podobnych okolicznościach został zabity Stefan Pierzchanowski z Wólki Dolnej[699]. Mieszkańcy wioski byli świadkami zarówno zbrodni, jak i niemoralnego życia oprawców obozowych, co bez wątpienia miało także demoralizujący wpływ na okoliczną ludność.

Po wojnie napływały grupy przestępcze w celu poszukiwania na terenie obozu zagłady cennych kruszców. Działał tu także szwadron „Młota" dowodzony przez mjr. Łupaszkę, który miał potyczki z MO i UBP w rejonie Olszew-Tosie-Wólka Okrąglik[700]. W kronice szkolnej zapisano, że „*ten okres był szczególnie niekorzystny dla kształtowania cech charakteru dzieci i młodzieży [...]*"[701].

---

697 ASPWól, Kronika 1951–1981.

698 S. Lewandowska, *Ruch oporu na Podlasiu 1939–1944*, Warszawa 1982, s. 107; K. Witt, *Działalność okupanta hitlerowskiego w powiecie Sokołów Podlaski...*, s. 233.

699 K. Witt, *Działalność okupanta hitlerowskiego w powiecie Sokołów Podlaski...*, s. 241; Tenże, *Sokołów Podlaski w latach 1939–1950*, [w:] *Dzieje Sokołowa Podlaskiego...*, s. 224. Józef Kursa, z niedalekiej miejscowości Dębe, został zastrzelony podczas pracy na polu; por. M. Jakubik, *Cmentarze regionu węgrowskiego*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 466.

700 *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu w walce z systemem komunistycznym w latach 1944–1952*, red. M. Bechta, L. Żebrowski, t. II, Siedlce 1998, s. 297.

701 ASPWól, Kronika 1951–1981.

W 1948 roku w Wólce Okrąglik i Dolnej funkcjonowało 115 gospodarstw rodzinnych[702]. Wspólnym wysiłkiem zbudowano wówczas remizę strażacką. W 1950 roku dzięki staraniom mieszkańców wybudowany został przystanek kolejowy i wykonano elektryfikację wioski. Dziesięć lat później otwarto nową obszerną szkołę podstawową. Szczególnie aktywnie działały Koło Gospodyń Wiejskich i Kółko Rolnicze, które miało swój zestaw maszyn[703]. W 1972 roku otwarto nową remizo-świetlicę, gdzie oprócz zabaw tanecznych urządzane były m.in. wesela[704].

Pod koniec lat 70. w domu państwa Mioduszewskich oficjalnie powstała kaplica, choć już w latach 40. przyjeżdżał kapłan z Prostyni i odprawiał w Wólce Msze święte.

Od kilku lat istnieje w wiosce Biała Armia, której członkowie codziennie spotykają się na wspólnej modlitwie. Jest tu także szkoła podstawowa, licząca około 40 dzieci.

Złotki

Osadnictwo w Złotkach sięga początku XIII wieku, co potwierdzają znaleziska fragmentów naczyń glinianych, które znajdują się w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie[705].

Nazwa wsi pochodzi od nazwiska założycieli „Złotek”[706], które na przełomie XVI i XVII wieku przekształciło się w Złotkowski herbu Grzymała[707].

XV–XVIII wiek

Jedne z najstarszych dokumentów dotyczących Złotek znajdują się w księgach drohickich ziemskich i grodzkich przechowywanych w Państwowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku oraz w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Z zachowanych dokumentów wiadomo, że w 1477 roku część dóbr Złotki należała do Andrzeja Kossowskiego herbu Ciołek[708],

---

702 APS, AGK, t. 103, Rolnictwo – statystyka rolna, 1948.

703 ASPWól, Kronika 1951–1981. Z Wólki dostarczano do mleczarni ok. 1500 litrów mleka dziennie, co było jednym z najwyższych wskaźników w okolicy. Wydajność z 1 ha była wyższa od średniej krajowej, wynosiła 20 q.

704 Tamże.

705 Niepublikowane materiały w zbiorach PMA, nr inw. VI/6292, średn.

706 A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. III, s. 201, 222; por. MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 131.

707 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 100-106.

708 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, Obligatio Domini Iudici Kosowo Złotki – 1477, s. 186; zob. NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Obligatio Złothkii – 1501–1509, s. 468. Por. T. Jaszczołt, *Osadnictwo lewobrzeżnej części ziemi drohickiej w XV i na początku XVI w. – okolice Sokołowa*, →

sędziego drohickiego, który zastawił ją za dwadzieścia kop półgroszków Stanisławowi Dyszowi z Dybowa. Dokument świadczący o tym jest pokreślony, ponieważ Kossowski wykupił wieś z zastawu od Dybowskiego[709]. Wzmianki z lat późniejszych wykazują, że w 1479 roku mieli tu swe ziemie Jakub Brzosowski oraz Mikołaj Sadzycz[710].

W latach 1501–1509 występuje w dokumentach Mikołaj Kossowski, wnuk sędziego Andrzeja, a syn Stanisława, fundatora kościoła w Jakimowiczach (Starejwsi)[711]. Jego żoną była Ludmiła, która oddawała Złotki w zastaw różnym osobom, m.in. Stanisławowi z Rostek[712]. Braćmi Mikołaja Kossowskiego byli Andrzej i Jakub, którzy po-

Dokument wykupu zastawu przez Andrzeja z Kosowa od Stanisława Dysza z Dybowa (dlatego dokument jest pokreślony)
Źródło: AGAD, CDroh, seria II, t. 1, Recognitio Domini Iudex Kossowsky – Złotki 1477, s. 212-212v.

zywali swą bratową, Ludmiłę, o część wsi Złotki[713]. Interesujący jest dokument z początku XVI wieku, ponieważ przy nim znajduje się odpowiednik herbu – grecka litera Ω (omega), a wewnątrz i na zewnątrz w górnej części są umieszczone dwa krzyże[714]. Jest to zapewne herb Lubicz.

Ważna jest wzmianka zawarta w aktach ziemskich drohickich przechowywanych w Archiwum Państwowym w Mińsku na Białorusi. W latach 1508––1509 znajduje się w nich zapis, że Andrzej Kossowski (brat Mikołaja) oddał pół wsi Złotki w zastaw Bogdanowi Prostyńskiemu[715]. Wzmianka ta jest potwierdzona w dokumencie fundacyjnym kościoła w Prostyni, z której także wynika, iż część Złotek była w 1511 roku w zastawie u tegoż dziedzica.

Przełomowym wydarzeniem w dziejach Prostyni i okolicy, a w sposób szczególny Złotek, były objawienia św. Anny. Tradycja podaje, że do jednego z rolników tej miejscowości, o nazwisku Wiechowski, przybyła siostra zakonna

---

← *Węgrowa i Mord*, [w:] *Sokołów Podlaski...*, s. 132-136; zob. Tenże, *Kosowscy herbu Ciołek w ziemi drohickiej i ich dobra w XV i XVI wieku*, [w:] *Kosów Lacki...*, w przygotowaniu do druku.

709 AGAD, CDroh, seria II, t. 1, Recognitio Domini Iudex Kossowsky – Złotki 1477, s. 212-212v.

710 Tamże, Złotki 1479, s. 347.

711 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, Złotki 1501–1509, s. 105-105v.

712 Tamże, Złotki 1501–1509, s. 193v.

713 Tamże, Złotki C[aus]a [...] r[er]u[m] Kossowska Ludimilla – 1501–1509, s. 393.

714 Tamże, Decretum [...] Złotki 1501–1509, s. 480-480v.

715 Tamże, Obligatio Złothkii 1501–1509, s. 468.

i poprosiła o przewiezienie jej do Prostyni[716]. Gospodarz zaprzągł woły do woza i chciał jechać zwykłą drogą przez Kutaski (Złotki znajdowały się około dwóch kilometrów od Prostyni – jeżdżono jednak naokoło, drogą przez Kutaski /dzisiejsze Poniatowo/ mającą około sześciu kilometrów, ponieważ wioskę przedzielało stare koryto rzeki Bug, tworząc niebezpieczne bagna)[717]. Skoro tylko wyjechał, woły gwałtownie zawróciły i popędziły na łąki prosto do Prostyni. „*Nie pomogły nawoływania, [zwierzęta] szły bez zapadania w tę stronę. Przestraszony gospodarz obejrzał się na osobę, którą wiózł, a ta do niego rzekła: «nie bój się!». Zatem na wolę Bożą się zdał i jechał dalej. Przebył szczęśliwie moczary, a woły zatrzymały się przed pagórkiem, na którym stoi obecny kościół. Osoba nieznana zeszła z wózka, powiedziała do gospodarza te słowa: «Jestem święta Anna, idę oddać cześć Trójcy Świętej», zatrzymała się na środku pagórka, uklęknąwszy, złożyła ręce jak do modlitwy, a po niejakim czasie zniknęła*”[718]. W ten sposób została utorowana droga między Złotkami a Prostynią, która nieco sprostowana jest używana do dziś.

Interesujące jest, że chociaż nie znaleziono do tej pory dokumentów pisanych na temat tego objawienia się św. Anny, to ludność miejscowa przechowuje w swej tradycji ten fakt bardzo dokładnie. Wielu nie wie o pierwszym objawieniu się św. Anny Małgorzacie, żonie Błażeja, które jest tak solidnie udokumentowane, a prawie wszyscy wspominają o utorowaniu drogi ze Złotek do Prostyni.

W XVI wieku Złotki zasadniczo należały do rodziny Kossowskich, choć w dalszym ciągu niektóre grunty były oddawane w zastaw[719]. W 1511 roku Bogdan Prostyński, mając w zastawie od Andrzeja Kossowskiego połowę wsi za czterdzieści seksagenów polskich (kop groszy), przekazał ją na rzecz parafii[720].

---

716 APP, Oświadczenie Henryka Wujka.

717 Por. Mapa Polski Wacława Grodeckiego wydana ok. 1562 r. Oryginał znajduje się w Zakładzie Kartografii Biblioteki Narodowej w Warszawie, nr inwentarza 04409/6, cyt. za: M. Kromer, *Polska czyli o położeniu ludności...*, mapa.

718 Ks. S. Obloza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 6-7.

719 NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, s. 194v. W 1503 – Ludmiła Kossowska zwróciła część pieniędzy za zastaw Złotek Jakubowi Dowojnowiczowi, byłemu staroście drohickiemu; NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, s. 276v. W 1508 – Ludmiła Kossowska oddała resztę pieniędzy za zastaw Złotek Hannie Dowojnowiczowej, wdowie po Jakubie; AGAD, TDroh, t. 1, s. 128. W 1518 – Ludmiła Kossowska zastawiła Złotki; AGAD, CDroh, seria II, t. 2, s. 193v, 225v. W 1521 – Mikołaj, Andrzej i Stanisław z Kossowa procesowali się z ojcem Jakubem z Kossowa o podział dóbr Kossowo, Olszewo, Zawady i Złotki; NGARB, CDroh, f. 1715, op. 1, sp. 218, s. 395v. W 1527 – Jadwiga, córka Mikołaja Kossowskiego, żona Piotra ze Złotek występowała w sądzie; AGAD, Metryka Litewska, nr 207, s. 517. Mikołaj, pleban w Międzylesiu [Miedznej] i Andrzej – bracia Kossowscy – wnosili skargę na Jana, plebana z Prostyni i jego brata Piotra Prostyńskich o dobra w Złotkach należne im po matce Barbarze Wodyńskiej, żonie Jakuba Kossowskiego [1541 r.].

720 ADS, D-149, Fundatio Prostinensis – 1511, s. 185-188; APP, Akta najdawniejsze..., Fundatio →

Ofiarodawca podkreślał przy tym, że jest to darowizna nieodwołalna, na wieczne czasy[721] i zastrzegł sobie, iż w żadnym wypadku tej połowy wsi nie można sprzedać[722]. Tym samym mieszkańcy Złotek zostali zobowiązani do pracy na rzecz parafii i do uiszczania dziesięciny. W rzeczywistości, gdy połowa wioski należała do parafii Kosów, a druga do parafii Prostyń, często występowały na tym tle nieporozumienia. Miało to swe historyczne korzenie. W XV wieku Złotki należały do parafii kosowskiej, a z Prostynią nie miały prawie żadnych kontaktów z powodu bagien, które przedzielały obie wioski. W XVI wieku, pomimo tego, że połowa Złotek została włączona do nowo powstałej parafii, w dalszym ciągu istniał żywy związek z poprzednią parafią, ponieważ na tamtejszym cmentarzu byli pogrzebani ich przodkowie, a ponadto Kossowscy byli kolatorami kościoła w Kosowie i tam płacili dziesięcinę[723].

W XVI wieku zmieniali się właściciele niektórych gruntów wioski. W 1526 roku Rafał Kossowski potwierdził sprzedaż za dziewięć kop groszy włóki ziemi w Złotkach Janowi Pobożaninowi, synowi Marcina[724]. Potomkami Jana Pobożanina byli Złotkowscy herbu Pobóg. Gdy w 1569 roku Podlasie zostało przyłączone do Korony, na dokumencie unii lubelskiej podpisali się trzej mieszkańcy wioski: „*szl. Łazarz s. Piotrow, szl. Andrzej s. Piotrow, szl. Bartosz s. Wojciechow dziedzicowie z Złotkow*”[725].

← Prostinensis – 1511, nr 1: „[...] Item medietatem villae quae vocatur Złotki, quam quidem villam nobilis Andreas Kossowski apud dominum Bogdanum de Prostynia in quadraginta Sexagenas in medientibus Pollonical[ium] invadiavit et impignoravit. Qui etiam Dominus Bogdanus eidem Andreae ex propris pecuniis praedictarum Basilicarum Decem sexagenas in medientibus dedit, quas Decem sexagenis tempore suo recipiet et restituet ad Basilicas praefatas, cum eorum Cmethonibus, hominibus et servitutibus, quibus& labore, onere, solutionibus, Censibus, Proventibus et redditibus, agris, pratis, terris, cultis et incultis, juribusq[ue] universis et Dominio ejusdem Villae medietate et summa universali sicut solus Dominus Bogdanus vel praefatus Andreas Kossowski habebat, tenebat et possidebat nihil juris vel proprietatis prose et aliquibus Successoribus suis, in dicta medietate reservando [...]”.

721 Tamże.

722 Tamże.

723 Por. A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. I, s. 31; A. Laszuk, *Zaściankі i królewszczyzny...*, s. 106. Sprawa kościelnej przynależności administracyjnej została definitywnie rozstrzygnięta ponad trzysta dwadzieścia lat po erekcji parafii.

724 AGAD, Kapicjana, pudło nr 3, s. 61-62, 271-273: „In Nomine Domini Amen. Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Vigesimo, Sexto, Ego Rafael Kosowski do et confirmo Mansum in praedicta Villa Złothki Nobili Joanni Pobożanin, filio olim Martini qui mansus pertinet ad advocatum, ut Ius qui mansus pertinet ad advocatum, ut Ius ostendit a Granitiae usquae ad Granities cum agris et Pratis Naddawki et Sylvis, et aliis Omnibus quae pertinent ad Mansum situm. Et Site Joannis debit mihi pro Sita Confirmatione Iuris Tres Sex Sexagenas ad Pecunias Paternales numerando per Octo album quolibet Grosso tota Summa fai. Novem Sexagenas [...]”; Pobożanie są rodem mazowieckim. Por. A. Wolff, *Nazwy miejscowe na Mazowszu...*, s. 78-79.

725 *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791...*, s. 296.

W 1580 roku w Złotkach uprawiano ponad cztery włóki ziemi, czyli około 70 hektarów. Po dwie włóki należały do Bartosza Złotka i do Bartosza Kossowskiego. Oprócz tego miał tu niewielkie działki Sebastian Suchodolski, referendarz królewski[726]. Czasem zdarzały się spory graniczne między dziedzicami, czego przykładem jest chociażby proces między wspomnianymi Bartoszami[727].

Na przełomie XVI i XVII wieku wierni ze Złotek uczęszczali do kościoła prostyńskiego i tam chrzcili swe dzieci. W pierwszej połowie XVII wieku zamieszkiwały w wiosce następujące rodziny: Arkabusikowie, Biernatowie, Bruckowie, Chodaczykowie, Jasieńcy, Kaczmarczykowie, Kępkowie, Koskowie, Kursowie, Maleszewscy, Michalczykowie, Matczykowie, Nagórnikowie, Olszewscy, Pigulowie, Ratyńscy, Rosłanowie, Ruskowie, Strzelczykowie, Szczęśni, Windorowie, Wójcikowie, Wsółowie, Wujkowie, Zadrożnikowie, Złotkowscy, Zołtuchowie[728]. W latach 1620–1642 ochrzczono w Prostyni 53 dzieci z tej miejscowości.

W 1645 roku ks. Ochłowski dochodził praw parafii prostyńskiej do połowy Złotek, jednak problem nie został rozwiązany i w dalszym ciągu były nieporozumienia[729].

W połowie XVII wieku znaczna część dóbr wioski należała do Marcina i Łazarza Złotkowskich, synów Stanisława[730]. Po potopie szwedzkim właściciele Złotek byli zmuszeni opuścić rodzinne strony z powodu niewywiązywania się ze zobowiązań na rzecz wojska w okresie potopu szwedzkiego[731]. W 1676 roku występowały tu m.in. takie nazwiska, jak: Złotkowski, Olszewski, Paczuski, Ratyński[732].

W dokumentach z 1726 roku Złotki występowały jako miejscowość parafii Kosów, a nie parafii Prostyń[733]. Jednak w dalszym ciągu proboszcz prostyński dochodził swych praw do połowy tej wioski[734].

---

726 A. Jabłonowski, *Polska XVI w.*, *Podlasie*, cz. I, s. 31. Por. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dział I, sygn. 27, Zlothky – 1582, s. 920v.

727 NGARB, CDroh, f. 1715, op. 2, sp. 82, Debitum Zlotki – 1579, s. 664v-665.

728 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648, s. 16, 23, 37, 100-106.

729 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae – 1729, s. 180.

730 AGAD, CDroh, seria II, t. 33, Złotkowski Rellatio – 1651, s. 204.

731 AGAD, CDroh, seria II, t. 34, [Lista osób podlegających banicji – 1661], s. 284: „Idem Actor contra haeredes et possesores bonorum Złotki Citat. Baniti"; tamże, s. 437.

732 BCzK, Rejestr Pogłównego Województwa Podlaskiego z 1676 r., rkps nr 1099, s. 612: P. Adam Złotkowski z żoną, syn y dziewka plebeis. P. Władysław Olszewski z żoną, syn, parobek, dziewka. P. Pacoska wdowa, synów dwóch, jeden z żoną i dziewka. P. Marcin Ratyński z żoną y syn".

733 ADS, D-123, [Spis parafii i miejscowości diecezji łuckiej – 1726], s. 323; ks. T. Długosz, Sieć parafialna diecezji łuckiej w 1726 roku..., s. 196.

734 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 180.

W 1784 roku Suchodolscy płacili z tej miejscowości dziesięcinę parafii Kosów w wysokości 24 florenów polskich, a włościanie oddawali dwie kopy dziesięciny snopowej[735]. Taki stan utrzymywał się także na początku XIX wieku[736].

XIX–XXI wiek

Dokumenty z pierwszej połowy XIX wieku wzmiankują, że w Złotkach był w tym czasie dwór, a obok niego stała karczma[737]. Ówczesne dwory drobnoszlacheckie nie należały do budynków okazałych. Najczęściej były drewniane, miały trzy-cztery izby, a zdarzało się, że gospodarze i czeladnicy mieszkali razem[738].

W Złotkach miała swe ziemie parafia prostyńska. Na tę własność składał się jeden ogród i pół włóki ziemi ornej oraz łąk[739]. Wszystko to leżało przy drodze do Kołodziąża. Pierwsza część tych dóbr (pół włóki) została przekazana parafii Prostyń w 1738 roku, druga w 1796, a trzecią odsprzedał w 1802 roku Jan Dziewulski[740]. W 1801 roku Franciszka Suchodolska, po uzdrowieniu syna Józefa w kościele św. Anny, ofiarowała na rzecz parafii pięćset złotych węgierskich, lokowanych na gruntach Złotek i Prostyni[741].

W dalszym ciągu jednak trwał spór o przynależność parafialną Złotek. Rozstrzygnął go w 1835 roku wikariusz generalny diecezji podlaskiej, ks. Teodor Majewski, który na prośbę mieszkańców Złotek dokonał inkorporacji całej wioski do parafii prostyńskiej[742].

W 1860 roku do Złotek należało 46 włók i 296 prętów ziemi[743]. Tereny były często zalewane przez Bug[744]. W połowie XIX wieku występują związane ze Złotkami następujące nazwy topograficzne: Cegielnia, Chmielnik,

735 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Anno Domini Millesimo Septingentesimo Octuagesimo Quarto Die vero Marcurii vigesima septima Mansis Octobris Janoviae, sygn. 1109; ADS, D-153, [Akta dotyczące parafii Kosów], s. 193-193v.

736 ADD, APKos, III/I, Inwentarz Kościoła w Kosowie – 1810.

737 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 72.

738 M. Pokropek, T. Strączek, *Osadnictwo i tradycyjne budownictwo drewniane...*, s. 105-114.

739 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 73.

740 APP, Akta najdawniejsze..., Visitationis Generalis Ecclesiae Parochialis Prostinensis – 1811, nr 25, s. 1, 13v-14.

741 Tamże, s. 1, 17v-18; APP, Księga Cudów..., s. 56-61; por. APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Wyrok Senatu z 29 V 1847, wypis urzędowy – 1860, sygn. 1109.

742 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 76v. To samo w: ADS, D-146 I, Decretum Reformationis pro Ecclesia Parochialis Prostinensi... – 1835, s. 77.

743 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Wypis urzędowy, trybunał cywilny Gubernii Lubelskiej w Siedlcach, Wydział hipoteczny – 1860, sygn. 1109.

744 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 191.

Dziegciarki, Kąty, Kornatki, Kursak, Łazy i Zapiaszcze[745]. W 1888 roku folwark złotkowski był w posiadaniu rodziny Walniaków i Wajnbergów[746].

W XIX wieku Złotki powiększyły się ponad dwukrotnie. O ile w 1827 roku było tu 14 domów i 107 mieszkańców, to pod koniec stulecia w 1895 roku istniało 27 domów zamieszkanych przez 263 osoby[747]. Na przełomie XIX i XX wieku mieszkały tu m.in. rodziny: Bednarczyków, Budziszewskich, Dłuskich, Fridów, Grądzkich, Koników, Kuleszów, Reników, Rybińskich, Rytel-Skorków, Skrzeczkowskich, Wardów, Wojtkowskich, Złotkowskich[748].

Mieszkańcy Złotek nie szczędzili ofiar na budowę kościoła w Sadownem (1906–1909). Przykładem tego są Albina i Jan Wojtkowscy, którzy przekazali znaczną ofiarę, sto złotych, na potrzeby tejże świątyni[749].

Niezwykłym wydarzeniem w dziejach Złotek była wizyta sufragana diecezji podlaskiej ks. bp. Czesława Sokołowskiego. Miała ona miejsce dnia 27 VIII 1925 roku. Dostojnego gościa udającego się z Ugoszczy na wizytację kanoniczną do parafii Prostyń, mieszkańcy wioski, zarówno Polacy jak i Żydzi, przywitali chlebem i solą. Wtedy ksiądz biskup poświęcił przydrożną kapliczkę, wybudowaną na skrzyżowaniu dróg na pamiątkę wizytacji[750].

W czasie II wojny światowej Niemcy zniszczyli w Złotkach 14 z 75 domów oraz 38 budynków gospodarczych ze 150[751]. Pozostałe budynki nie przetrwały do współczesności, ponieważ spłonęły w pożarze, który ogarnął niemalże całą wioskę. Po pożarze nowe domy budowano już z cegły. W 1971 roku postawiono remizę strażacką, a w 1979 – mleczarnię[752].

---

745 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Rejestr pomiarowy dóbr dziedzicznych Złotki – 1946, sygn. 1109.

746 *Pamiatnaja kniżka siedeleckoj guberni – 1888*, s. 195; W 1862 r. sołtysem Złotek był Antoni Michałowski. Zob. ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859. Korespondencja urzędowa.

747 *Złotki*, [w:] *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego... – 1827*; *Złotki*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. XIV, Warszawa 1895, s. 638.

748 APS, Hipoteka, Folwark Złotki wydzielony z dóbr Prostyń, t. I, pow. węgrowski, 1883–1908, sygn. 528; APS, Hipoteka, Folwark Złotki wydzielony z dóbr Prostyń, t. II, pow. węgrowski, 1909––1937 [1943], sygn. 529; APS, Hioteka, Folwark Złotki Zapiaszcze wydzielony z dóbr Złotki, pow. węgrowski, 1891–1932, sygn. 531; APS, Hipoteka, Dobra Złotki „A" wydzielone z dóbr Zawady „B" i dóbr Prostyń – części, pow. węgrowski, 1896–1935, sygn. 530.

749 APSad, ks. P. Aleksandrowicz, Sadowne – Historia Parafii, mps, s. 79.

750 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 29 IX 1925, s. 7v.

751 APS, AGP, t. 103, Budowa i odbudowa [Wykaz szkód wojennych w budynkach], 1946, s. 7; APS, AGP, t. 104, Budowa i odbudowa, 1946–1947, s. 35.

752 APP, Relacja Elżbiety Wojtkowskiej.

W 1995 roku w Złotkach mieszkały 383 osoby. W kolejnych latach liczba spadała – do 314 osób w 2004 roku[753]. Mieszkańcy wioski z pokolenia na pokolenie przekazują tradycję związaną z nawiedzeniem ich przodków przez św. Annę. Nawet dzieci wiedzą, że ta święta utorowała drogę ze Złotek do Prostyni.

TREBLINKA – OBÓZ PRACY I ZAGŁADY

Na terenie parafii Prostyń podczas II wojny światowej powstały dwa niemieckie obozy: karny obóz pracy – Treblinka I (głównie dla Polaków) oraz jeden z największych hitlerowskich obozów zagłady – Treblinka II (zasadniczo dla Żydów i Romów).

Ukazało się na ten temat wiele publikacji książkowych, artykułów naukowych i prac dyplomowych[754]. W związku z tym zostanie przedstawiony jedynie bardzo skrótowy zarys historii obozów, których istnienie było jedną z największych zbrodni w historii ludzkości.

---

753 APP, Kronika, s. 77; por. UGS, Statystyka z ludności z 31 XII 1995, 31 XII 2004.

754 *Archiwum Ringelbluma. Getto warszawskie lipiec 1942–styczeń 1943*, oprac. R. Sakowska, Warszawa 1980; *Archiwum Ringelbluma. Listy o Zagładzie*, t. 1, oprac. R. Sakowska, Warszawa 1997; *Eksterminacja Żydów na ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej. Zbiór dokumentów*, oprac. T. Berenstein, A. Eisenbach, A. Rutkowski, Warszawa 1957; *Polacy – Żydzi. Polen – Juden. Poles – Jews. Wybór źródeł. Quellenauswahl. Selection of Documents*, oprac. A. K. Kunert, Warszawa 2001; S. Adler, *In the Warsaw Ghetto, 1940–1943. An Account of a Witness*, Jerusalem 1982; Y. Arad, *Belzec, Sobibor, Treblinka. The Operation Reinhard Death Camps*, Bloomington 1987; W. Bartoszewski, Z. Lewin, *Ten jest z ojczyzny mojej. Polacy z pomocą Żydom 1939–1945*, Kraków 1966 = *Righteous Among the Nations – How Poles Helped the Jews, 1939–1945*, London 1969; R. Czarkowski, *Zakola wojennej pamięci*, Warszawa 1981; Tenże, *Cieniom Treblinki*, Warszawa 1989; S. Goldberg, *Relacja byłego więźnia obozu śmierci w Treblince*, [w:] *Dokumenty i materiały z czasów okupacji hitlerowskiej w Polsce*, t. I, Łódź 1946; W. Grossman, *Piekło Treblinki*, Katowice 1945; J. Gumkowski, A. Rutkowski, *Treblinka*, Warszawa 1962; I. Gutman, *The Jews of Warsaw, 1939–1943. Ghetto, Underground, Revolt*, Bloomington 1982; R. Hrabar, Z. Tokarz, J. E. Wilczur, *Czas niewoli czas śmierci. Martyrologia dzieci polskich w okresie okupacji hitlerowskiej*, Warszawa 1979; A. J. Kamiński, *Hitlerowskie obozy koncentracyjne i ośrodki masowej zagłady w polityce imperializmu niemieckiego*, Poznań 1964; J. Karski, *Tajne państwo. Opowieść o polskim podziemiu*, oprac. W. Piasecki, Warszawa 2000; J. Kosiński, *Niemieckie obozy koncentracyjne i ich filie*, oprac. Waldemar Sobczyk, Stephanskirchen 1999; M. & S. Kuperhand, *Shadows of Treblinka*, Urbana 1998; *Literatura polska wobec Zagłady*, red. A. Brodzka-Wald, D. Krawczyńska, J. Leociak, Warszawa 2000; M. R. Marrus, *Holocaust. Historiografia*, tłum. A. Tomaszewska, Warszawa 1993; T. Prekerowa, *Konspiracyjna Rada Pomocy Żydom w Warszawie 1940–1943*, Warszawa 1982; J. F. Steiner, *Treblinka*, New York 1979; J. Wiernik, *Rok w Treblince*, Warszawa 1944 = *A Year in Treblinka*, New York 1944 [reprint: Warszawa 2004]; S. Willenberg, *Surviving Treblinka*, oprac. W. Bartoszewski, New York-Oxford 1989; Fr. Ząbecki, *Wspomnienia dawne i nowe*, Warszawa 1977; Jednym z głównych źródeł informacji są Biuletyny Głównej Komisji →

Ojciec Święty Jan Paweł II w Liście Apostolskim z okazji 50. rocznicy wybuchu II wojny światowej napisał, iż także naród żydowski stał się ofiarą haniebnego nazistowsko-niemieckiego procederu śmierci, a zdjęcia z oblężenia getta Warszawy oraz informacje o Auschwitz, Majdanku i Treblince przekraczają wszelkie ludzkie wyobrażenie.

Treblinka I

Obóz został zorganizowany na terenie majątku Milewek w gminie Kosów Lacki. W tym miejscu znajdowała się kopalnia żwiru, połączona bocznicą z małą stacją kolejową Treblinka, położoną przy linii kolejowej Małkinia–Siedlce. W związku z problemami niemieckiej spółki betoniarskiej, starosta sokołowski Ernst Gramss zarządził, aby kopalnię zamienić na obóz pracy dla „opornych elementów". Za oficjalną datę powstania obozu podaje się 15 XI 1941 roku, kiedy to Ludwik Fischer, gubernator dystryktu warszawskiego, wydał zarządzenie o jego funkcjonowaniu, z mocą obowiązującą wstecz od 1 IX 1941 roku.

Obóz miał kształt nieforemnego czworoboku. Całość ogrodzono wysokim na dwa metry płotem z drutu kolczastego. Na rogach ogrodzenia ustawiono drewniane wieże strażnicze. Obóz podzielono na dwie części. Południowo-wschodnią zajmowali Niemcy i Ukraińcy stanowiący załogę, a północno-zachodnią przeznaczono dla więźniów.

Do obozu kierowano tych Polaków, którzy występowali przeciwko chociażby najdrobniejszym zarządzeniom władz niemieckich: nielegalny ubój, szmuglowanie żywności, podanie wody więźniom, a nawet spóźnienie się na zebranie sołtysów. Największa część więźniów pracowała dziesięć-dwanaście godzin dziennie w żwirowni. Otrzymywali dziennie litr bardzo wodnistej zupy i około 20 dkg chleba. Jeśli ktoś nie był zdolny do pracy to, z braku lekarza obozowego, rozstrzeliwano go na miejscu. Funkcjonowanie tego obozu w zasadzie przypominało obóz koncentracyjny. W systemie hitlerowskiej eksterminacji ludności spełniał on te same zadania.

Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Obecnie prace Mauzoleum w Treblince wspiera m.in. Fundacja „Treblinka – Prawda, Pamięć, Pojednanie". Por. AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992, List A. Anulewicza do ks. Z. Rostkowskiego, Sokołów Podlaski 15 XI 2004; E. Kopówka, zb. pryw., Karny obóz pracy w Treblince; E. Kopówka, zb. pryw., Obóz zagłady w Treblince; W. M. Jakubik, zb. pryw., Obóz w Treblince – przykład realizacji hitlerowskiego programu zagłady Żydów, magisterium, Ostrołęka 1998; P. Pilichowski, zb. pryw., Geneza i organizacja obozu pracy w Treblince, magisterium, Kielce 1977; ponadto zostało opublikowanych wiele innych książek i artykułów. W języku hebrajskim wydano ponad 30 książek i ponad 100 artykułów naukowych nt. obozów w Treblince.

Komendantem obozu Treblinka I, przez cały czas jego funkcjonowania, był SS-Hauptsturmführer Theodor (Theo) van Eupen. Załoga liczyła około 20 esesmanów i około 100 strażników. Szczególnym okrucieństwem wyróżniał się Franz Schwarz zwany „katem", który często zabijał więźniów kilofem lub drewnianym młotem[755].

Pomnik w obozie Treblinka I
Fot. APP

Likwidacja obozu rozpoczęła się 23 VII 1944 roku. Zabito wtedy ponad 500 więźniów i zniszczono dokumentację. Po barakach pozostały tylko betonowe podłogi[756].

W Treblince I zginęło ponad 10 000 osób. Niewielu z tych, którzy tu przebywali, wróciło na wolność (wśród ocalałych był Stanisław Rytel ze Wszebor, którego wnuczkiem jest piszący te słowa).

Dla upamiętnienia tragedii, jaka dokonała się w Treblince I, postawiono w 1963 roku pomnik w kształcie kropel krwi, przy którym stanął w 1989 roku brzozowy krzyż[757]. Obok pomnika znajdują się symboliczne mogiły niektórych więźniów.

Treblinka II

Był to obóz zagłady Żydów i Romów, który funkcjonował od 23 VII 1942 roku przez ponad rok. Teren ogrodzono drutami kolczastymi o wysokości dwa i pół metra. W centrum znajdowały się komory gazowe, do których prowadziła droga z bocznicy kolejowej. Przy niej stały dwa baraki, a obok był plac, na którym ograbiano więźniów ze wszystkiego. Komory znajdowały się w budynku w kształcie bożnicy, z gwiazdą Dawida na szczycie. Wpędzano do nich jak najwięcej osób. Gdy już było ciasno, na głowy dorosłych wrzucano małe dzieci. Następnie wpuszczano gaz. Po około dwudziestu minutach mąk otwierano komory gazowe i wyciągano ciała zabitych. Następnie zakopywano je w pobliskich dołach.

W Treblince II oprócz Romów ginęli głównie Żydzi i to nie tylko z Polski, ale także z Austrii, Belgii, Bułgarii, Czech, Francji, Grecji, Jugosławii, Niemiec,

755 E. Kopówka, zb. pryw., Karny obóz pracy w Treblince, s. 4.
756 P. Pilichowski, zb. pryw., Geneza i organizacja obozu pracy w Treblince..., s. 45-46.
757 E. Kopówka, zb. pryw., Obóz zagłady w Treblince, s. 27. Autorem pomnika jest Franciszek Strynkiewicz.

Rosji, Słowacji i Ukrainy[758]. Wśród ofiar Treblinki jest także Janusz Korczak, który nie skorzystał z możliwości ratowania swego życia, lecz wybrał śmierć wraz z dziećmi, które były jego wychowankami, będąc jeszcze w Warszawie.

Komendantem obozu zagłady był początkowo Irmfrid Eberl (do sierpnia 1942), a po nim przez rok – Franz Stangl, zwany „Białą Śmiercią". Po powstaniu więźniów, na to stanowisko został mianowany Kurt Franz.

Informacje o tym, co się działo w Treblince, docierały na zachód Europy i do USA, m.in. dzięki przekazom Jana Karskiego-Kozielewskiego. Spotkał się on nawet z Rooseveltem w Waszyngtonie, z Churchillem w Londynie oraz przedstawicielami Żydów w świecie[759].

Dnia 2 VIII 1943 roku wybuchło powstanie więźniów. Nie odcięto jednak linii telefonicznej i strażnicy zadzwonili po pomoc. Mimo że uciekło ponad siedemset osób, to zaledwie dwustu z nich udało się ujść obławie, a koniec wojny doczekało zaledwie stu byłych więźniów[760].

Powstanie w pewnej mierze przyczyniło się do szybszej likwidacji obozu. Ostatni transport, w którym byli Żydzi z Białegostoku, przybył 19 VIII 1943 roku. Całkowite zrównanie obozu z ziemią trwało do 17 XI 1943 roku. Ziemię, w której spoczywały prochy ludzkie, zaorano i zasiano łubinem. Zamieszkał tu Niemiec z Ukrainy, były członek załogi – Strebel, który założył na pozór normalne gospodarstwo. Opuścił je, uciekając przed zbliżającą się Armią Czerwoną[761].

Funkcjonowanie obozów Treblinka I i Treblinka II było tragedią dla okolicznych mieszkańców, którzy żyli w ciągłym zastraszeniu, szantażowani przez oprawców. Były osoby, które poddawały się silnej presji okupantów. Tym bardziej, że wyraźny opór mógł zakończyć się tragiczną śmiercią. Wiele do myślenia daje analiza księgi zmarłych parafii Prostyń z lat wojny (por. s. 341 niniejszej monografii). W 1942 roku, kiedy powstały obozy, zanotowano 184 pogrzeby, podczas gdy rok wcześniej – 79, a rok później – 84. To pokazuje, jaki wtedy panował terror. Z drugiej strony nie można przemilczeć faktu, że istnienie tych obozów wpłynęło bardzo negatywnie na postawę etyczną niektórych mieszkańców okolicznych wiosek, co wyrażało się np. przez handel alkoholem, czasem wynajmowanie mieszkań kobietom lekkich obyczajów czy poszukiwanie cennych kruszców po zlikwidowaniu obozu Treblinka II. Tym większa jest zasługa osób, które mimo wszystko nie uległy zdemoralizowaniu. Na szczególną uwagę zasługuje postawa tych, którzy mężnie stawali w obronie

758 P. Pilichowski, zb. pryw., Geneza i organizacja obozu pracy w Treblince..., aneks nr 1.
759 E. Kopówka, zb. pryw., Obóz zagłady w Treblince, s. 23-24.
760 Tamże, s. 19.
761 W. M. Jakubik, zb. pryw., Obóz w Treblince..., s. 92-98.

więźniów, często z narażeniem życia. Józef Podleś za pomoc w wyrobieniu dokumentów Ukraińcowi, który chciał uciec z obozu, został żywcem spalony. Wiele osób zginęło, nie chcąc kolaborować z Niemcami albo Ukraińcami z obozów, inni zostali zabici bez najmniejszego powodu. Aleksandra Filipowicz została zastrzelona przez strażników Treblinki podczas kopania ziemniaków na swym polu w pobliżu obozu. Osierociła ona 2-letnią córeczkę i 6-letniego synka. Anna Tararuj (lat 52) z Wólki Dolnej została zabita za to, że nie dała Ukraińcowi alkoholu. Zabity również został jej syn Marian (lat 19), bo ktoś z Wólki pobił Ukraińców. Franciszek Jakubik (lat 21) został zamordowany, gdy odprowadzał swoją narzeczoną. Jego ciało zawieziono do obozu i nie wydano ojcu, tłumacząc, że tam też jest cmentarz, a on już jest pogrzebany. Kazimierz Manowski z Prostyni (lat 22) zginął w awanturze wywołanej przez Ukraińców. Stanisław Dmowski podczas pracy został wepchnięty pod pociąg. Stanisław Mazurek został zabity za odmowę sprzedaży alkoholu. Takich przykładów jest bardzo wiele, a ukazują one terror tamtego okresu[762].

Dyplom Honorowy dla Gustawa i Kazimiery Diehl, odznaczonych Medalem Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata
Fot. APP

Wśród parafian prostyńskich i okolicznych mieszkańców są odznaczeni medalem „Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata", który jest przyznawany osobom bezinteresownie ratującym Żydów. W ich gronie są m.in. Kazimiera Diehl z d. Abramowicz wraz ze swym mężem Gustawem, którzy z narażeniem życia przez całą okupację przechowywali Żydówkę Marię[763].

762 Ks. P. Rytel-Andrianik, zb. pryw., Notatki własne nt. Treblinki.

763 AYV, Sprawiedliwi Wśród Narodów Świata. Teczki Personalne: Kazimiera i Gustaw Diehl (sygn. 7965), Rodzina Karczmarczyk (sygn. 7181), Leon i Maria Lubkiewicz oraz syn Stefan (sygn. 7520), Kazimierz Miłobędzki (sygn. 8409), Bolesława i Alfred Pietraszko (sygn. 10966), Zygmunt Rytel (sygn. 315), Jadwiga Stankiewicz-Jóźwik (sygn. 8450); por. *Księga Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata. Ratujący Żydów Podczas Holokaustu. Polska*. Red. I. Gutman i inni, Kraków 2009; E. Kopówka, zb. pryw., Obóz zagłady w Treblince, s. 25-26. Maria, która zamieszkała później w Argentynie, nosiła nazwisko Nirenberg; Tenże, *Treblinka nigdy więcej*, Treblinka 2002, s. 52-54; por. MBW, B. Rubin, Oświadczenie; *Polacy ratujący Żydów w czasie Zagłady. Przywracanie pamięci*, Łódź 2009 = *Poles who rescued Jews during the Holocaust. Recalling Forgotten History*, b. red., [Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej], Łódź 2009, s. 116-117.

Dnia 10 V 1964 roku na terenie Treblinki II odsłonięto pomnik z bloków granitowych przypominających ścianę płaczu w Jerozolimie. W górnej części od strony zachodniej znajduje się płaskorzeźba przedstawiająca porozrywane szczątki ludzkie oraz symbol zaczerpnięty z nagrobków żydowskich – błogosławiące dłonie. Od strony wschodniej widnieje menora – starotestamentalny symbol judaizmu. Pomnik upamiętnia śmierć ponad 800 000 osób, które tu zginęły i zostały pochowane. Wokół niego znajduje się 17 000 kamieni różnej wielkości. Symbolizują one macewy, nagrobki na żydowskich cmentarzach. Na ponad dwustu wypisano nazwy miejscowości, z których przywożono Żydów[764].

Pomnik w obozie Treblinka II
Fot. APP

Obecnie na terenie byłych obozów Treblinka I i Treblinka II nie ma baraków ani komór gazowych. Ta ziemia stała się miejscem modlitwy i refleksji. Przybywał tutaj na modlitwę również kard. Stefan Wyszyński i kard. Józef Glemp Prymasi Polski[765]. Od 1989 roku w pierwszą sobotę września przy pomniku w Treblince I celebrowana jest Msza święta, zazwyczaj pod przewodnictwem biskupa drohiczyńskiego[766]. W 1995 roku ks. bp Antoni Dydycz w homilii mszalnej nazwał obóz w Treblince „Golgotą Podlasia”[767].

764 E. Kopówka, zb. pryw., Obóz zagłady w Treblince, s. 26. Autorami pomnika są: Adam Haupt, Franciszek Duszenko i Franciszek Strynkiewicz.

765 IPSKW, Notatki osobiste Ks. Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego, 8 VIII 1974.

766 Ks. bp Antoni Dydycz, *Bóg pojednał nas ze sobą..., Kazanie podczas Mszy św. w karnym obozie pracy w Treblince*, Treblinka 3 IX 2005 [w:] „Wiadomości Diecezjalne”, Drohiczyn 1/19/2006, s. 59-61 = Tenże, *Oto siewca wyszedł siać...*, Drohiczyn 2009, s. 664-666; P. Rytel-Andrianik [Paweł], *Golgota Podlaska*, „Niedziela Podlaska”, 45(98)/1996, s. II; W. Jakubik, *Treblinka. Straszny cmentarz*, „Niedziela Podlaska”, 43(148)/1997, s. I; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska”, 37(299)/2000, s. IV; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska”, 37(352)/2001, s. IV; ks. K. Maksimiuk, *Tragiczna rocznica*, „Niedziela Podlaska”, 40(355)/2001, s. IV. Biskupa Drohiczyńskiego reprezentował ks. Zbigniew Rostkowski; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska”, 38(405)/2002, s. IV; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska”, 38(457)/2003, s. IV; G. Dąbkowska, *Treblinka 60 lat później*, „Biuletyn Rady Gminy i Zarządu Gminy Małkinia Górna”, 10/2003, s. 9; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska”, 38(509)/2004, s. IV; W. Rogala, *Uroczystości patriotyczno-religijne w Treblince*, „Niedziela Podlaska”, 44(515)/2004, s. I.

767 APP, Kronika, s. 43-52. Szczegółowy opis uroczystości.

Ks. kard. Józef Glemp i ks. bp Antoni Dydycz nawiedzają obozy Treblinka I i Treblinka II – 25 V 2001 r.
Fot. APP

Barbara Bednarska (z d. Zalewska) ocalała z obozu w Treblince I – 2005 r.
Fot. APP

Ks. bp Antoni Dydycz w Treblince
Fot. APP

PRZYNALEŻNOŚĆ ADMINISTRACYJNA CYWILNA I KOŚCIELNA

W ciągu wieków istnienia miejscowości i parafii Prostyń dość często zmieniała się przynależność administracyjna państwowa i kościelna terytoriów objętych jej zasięgiem. Miało to związek z tym, że opisywane tereny znajdują się na pograniczu Podlasia i Mazowsza.

Administracja cywilna

Niestałość granicy mazowiecko-podlaskiej w rejonach Prostyni „*szczególnie była jakby chroniczna*”[768]. Osadnicy przybyli na te tereny głównie z Mazowsza. Terytorialnie zaś parafia należała do ziemi drohickiej. Stanowiła w ten sposób „*ziemię pomiędzy*”, pomost między Podlasiem a Mazowszem[769].

Przynależność państwowa

Nazwa Podlasie oznacza tereny „Pod Lachami”, czyli podległe Polakom, osiedlane przez Polaków[770]. Potwierdzają to badania historyków, którzy podają, że zachodnia część Podlasia w X–XI wieku stanowiła integralną część Polski Piastowskiej[771]. Od połowy XI wieku do połowy XIV wieku tereny te były podbite przez Ruś[772] (w 1253 roku w Drohiczynie miała miejsce koronacja księcia włodzimiersko-halickiego Daniela Romanowicza)[773]. Od połowy XIV wieku do 1391 roku ziemia drohicka należała do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Władysław Jagiełło w 1391 roku przekazał ją książętom mazowieckim, stwierdzając, że: „*ta ziemia należy i należeć do Królestwa Polskiego powinna*”[774]. Nie trwało to długo, ponieważ po 1401 roku zajął te tereny książę Witold. Prostyń do końca XIV wieku leżała po północnej stronie rzeki Bug

768 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 8; por. M. Dogiel, *Limites Regni Poloniae...*, s. 61-66.

769 Por. P. A. Dydycz OFM Cap., *Z podlaskiej ziemi wezwany... bł. Honorat Koźmiński, kapucyn (1829–1916)*, wyd. II, Rzym 1989, s. 5-16.

770 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 1.

771 J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej białostocczyzny...*, s. 8; ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 59.

772 Por. H. Paszkiewicz, *Z dziejów Podlasia XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny”, red. J. Ptaśnik, rocznik XLII, Lwów 1928, s. 229-245.

773 Ks. E. Borowski, *Działalność Franciszkanów w Drohiczynie...*, s. 160.

774 I. Daniłowicz, *Skarbiec diplomatów papiezkich, cesarskich, królewskich, książęcych, Uchwał narodowych różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych krajów*, t. 1, Wilno 1860, s. 90.

i tym samym wchodziła w skład Mazowsza. Inne miejscowości należące do późniejszej parafii Prostyń były już na Podlasiu[775].

W latach 1440–1444 ziemia drohicka należała do Mazowsza, a następnie do Wielkiego Księstwa Litewskiego[776]. Unia lubelska z 1569 roku włączyła Podlasie na stałe do Korony wraz z ziemią mielnicką, bielską i drohicką[777]. Taki stan utrzymał się do trzeciego rozbioru Polski w 1795 roku, kiedy to Prostyń znalazła się pod zaborem austriackim[778]. W roku 1809 przyłączono lewobrzeżną część Podlasia do Księstwa Warszawskiego, a od 1815 roku Prostyń stanowiła część Królestwa Polskiego pod rządami Moskwy[779]. Po wyparciu Rosjan w 1915 roku, przez trzy lata rządzili tu Niemcy. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku Podlasie wróciło do Polski. W czasie II wojny światowej parafia prostyńska znalazła się pod okupacją niemiecką (Generalne Gubernatorstwo)[780]. Od 1945 roku Podlasie znajduje się w granicach powojennej Polski.

Przynależność wojewódzka i powiatowa

Pierwotnie Prostyń, jako część ziemi drohickiej, należała do województwa trockiego[781]. Taki stan trwał do około 1513 roku, kiedy to powstało województwo podlaskie, którego istnienie potwierdził oficjalnie Zygmunt Stary w 1520 roku[782]. Stolicą nowego województwa został Drohiczyn, będący do potopu szwedzkiego jednym z większych grodów na Litwie i w Koronie. W XIII wieku planowano erygować w Drohiczynie diecezję, jednak ten plan ziścił się dopiero siedem wieków później[783]. Obraz miasta Drohiczyn kształtowały w znacznej mierze zakony: bazylianie, franciszkanie[784], jezuici[785], pijarzy[786] i benedyktynki[787].

---

775 Mapa Polski Wacława Grodeckiego wydana ok. 1562 r. Oryginał znajduje się w Zakładzie Kartografii Biblioteki Narodowej w Warszawie, nr inwentarza 04409/6.

776 A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 8.

777 I. T. Baranowski, *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej...*, s. 1nn; O. Halecki, *Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Korony w roku 1569*, Kraków 1915, s. 209nn; Ziemia brzeska została odłączona od Podlasia w 1566 r. i utworzono z niej odrębne województwo w ramach Wielkiego Księstwa Litewskiego. A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 11.

778 A. Kołodziejczyk, *Pod zaborem austriackim i w latach Księstwa Warszawskiego*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 77- 84.

779 Tenże, *W latach Królestwa Kongresowego*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 85-90.

780 W. Gozdawa-Gołębiowski, *Powiat węgrowski w latach okupacji niemieckiej 1939–1944*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 324-327.

781 Por. NGARB, TDroh, f. 1759, op. 2, sp. 2, [...] Rithe[le] cum Podgorze – ok. 1501–1509, s. 82-82v.

782 W. Jarmolik, *Powstanie województwa podlaskiego*, „Białostocczyzna", nr 4, 1989, s. 6-9; Z. Gloger, *Dawna Ziemia Bielska i jej cząstkowa szlachta*, Warszawa 1873, s. 2.

783 Ks. E. Borowski, *Działalność Franciszkanów w Drohiczynie...*, s. 159.

784 Tamże, s. 159-207.

785, 786, 787 →

Po 1657 roku gród nie wrócił do dawnej świetności. Pozostawał jednak w dalszym ciągu miastem wojewódzkim. Trwało to do III rozbioru Polski.

Pod koniec XVIII wieku Austriacy ustanowili w swoim zaborze dwanaście cyrkułów. Prostyń została wtedy włączona do cyrkułu siedleckiego. Gdy w 1809 roku parafia znalazła się w Księstwie Warszawskim, cyrkuły zamieniono na departamenty i Prostyń administracyjnie należała do departamentu podlaskiego z siedzibą w Siedlcach. W roku 1837 departamenty zostały przemianowane na gubernie. W 1845 roku gubernię siedlecką włączono do lubelskiej. Ukazem carskim z 1866 roku Królestwo Polskie podzielono na dziesięć guberni. Wtedy powstała na nowo gubernia siedlecka w granicach sprzed 1845 roku. Została ona podzielona na dziewięć powiatów. Prostyń należała do powiatu węgrowskiego. W 1912 roku Duma w Petersburgu wydała ustawę o utworzeniu guberni chełmskiej i o przyłączeniu jej do Cesarstwa Rosji w celu rusyfikacji Polaków. Zlikwidowano wtedy gubernię siedlecką, a powiat węgrowski wcielono do guberni łomżyńskiej. W 1915 roku gubernia łomżyńska weszła w skład Generał-Gubernatorstwa warszawskiego pod okupacją niemiecką. W roku następnym powiat węgrowski połączono z sokołowskim, ustanawiając siedzibę w Sokołowie Podlaskim.

Po odzyskaniu niepodległości powiat węgrowski, w ramach reformy z 1921 roku, włączono do województwa lubelskiego. W 1924 roku władze powiatu Ostrów Mazowiecka wystąpiły z propozycją przyłączenia gmin Sadowne i Prostyń do Ostrowi Mazowieckiej, ale nie zgodziły się na to władze powiatu węgrowskiego[788]. Na skutek petycji z 1 IV 1939 roku, powiaty węgrowski i sokołowski przeniesiono administracyjnie do województwa warszawskiego.

W czasie II wojny światowej utworzono z tych powiatów jeden – sokołowski, który znalazł się w Generalnym Gubernatorstwie w dystrykcie warszawskim. W latach 1945–1975 Prostyń należała do województwa warszawskiego. W ramach podziału administracyjnego z 1975 roku, zlikwidowano powiaty, a utworzono 49 województw. Prostyń, Boreczek, Grądy, Kiełczew (bez Majdanu Kiełczewskiego), Poniatowo i Treblinka weszły w skład województwa ostrołęckiego[789]. W obrębie województwa siedleckiego znalazły się wioski: Bojary, Orzełek, Majdan Kiełczewski, Rytele Święckie, Wólka Dolna, Wólka Okrąglik i Złotki.

---

785 ← Ks. E. Borowski, *Działalność Towarzystwa Jezusowego w Drohiczynie nad Bugiem*, „Studia Teologiczne", Białystok, Drohiczyn, Łomża, 2/1984, s. 157-185.

786 ← Ks. E. Borowski, *Działalność Księży Pijarów w Drohiczynie nad Bugiem*, „Studia Teologiczne", Białystok, Drohiczyn, Łomża, 1/1983, s. 239-282.

787 ← Ks. E. Borowski, *Działalność Panien Benedyktynek w Drohiczynie nad Bugiem*, „Studia Teologiczne", Białystok, Drohiczyn, Łomża, 7/1989, s. 84-135.

788 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 257.

789 →

W 1999 roku nastąpił ponowny podział administracyjny. Całe terytorium parafii Prostyń weszło w skład województwa mazowieckiego z siedzibą w Warszawie. Kolejne miejscowości zaś znalazły się w trzech powiatach: Ostrów Mazowiecka (Grądy, Kiełczew, Poniatowo, Prostyń, Treblinka), Sokołów Podlaski (Bojary, Rytele Święckie, Wólka Dolna, Wólka Okrąglik), Węgrów (Orzełek, Złotki).

Przynależność gminna

Przez ponad 150 lat wioski parafii Prostyń dość często zmieniały swoją przynależność gminną, za wyjątkiem Prostyni, która była siedzibą gminy w latach 1866–1973. (Zmiany przynależności gminnej zostały przedstawione przy opisywaniu dziejów każdej z wiosek). Współcześnie wioski prostyńskiej parafii są w trzech gminach: Kosów Lacki (Bojary, Rytele Święckie, Wólka Dolna, Wólka Okrąglik), Małkinia (Grądy, Kiełczew, Poniatowo, Prostyń, Treblinka), Sadowne (Orzełek, Złotki). Zasadniczo są to gminy wiejskie, za wyjątkiem Kosowa Lackiego. Z uwagi na związki administracyjne, geograficzne i kulturowe Prostyni z tymi ośrodkami, godna uwagi jest krótka charakterystyka tych jednostek administracyjnych.

W skład gminy Kosów Lacki wchodzi trzydzieści jeden miejscowości. Gmina liczy ponad 7,6 tys. mieszkańców (2,3 tys. w mieście)[790]. Terytorialnie jest to jedna z większych gmin w Polsce (200,17 km^2). Najważniejszymi wydarzeniami w historii Kosowa były: 1425 – erygowanie parafii, 1723 – nadanie praw miejskich, 1869 – utrata praw miejskich, 1964 – odnalezienie na plebanii w Kosowie Lackim obrazu El Greco z XVI wieku *Ekstaza św. Franciszka*, 2000 – odzyskanie praw miejskich[791]. Na terenie gminy znajduje się były hitlerowski obóz zagłady Treblinka[792].

Małkinia Górna jest dość dużą wsią w Polsce (ok. 6 tys. mieszkańców). Sama gmina liczy 12,6 tys. mieszkańców i obejmuje obszar 134,08 km^2. Przez jej teren, ze wschodu na zachód, przepływa rzeka Bug, która dzieli obszar gminy na dwie części. Do gminy należy dwadzieścia siedem miejscowości[793].

---

[789] ← M. Bartniczak, *Podziały administracyjne w powiecie Ostrów Mazowiecka*, [w:] *Ostrów Mazowiecka...*, s. 290, 299.

[790] Albinów, Bojary, Buczyn Dworski, Buczyn Szlachecki, Chruszczewka Szlachecka, Chruszczewka Włościańska, Dębe, Grzymały, Guty, Henrysin, Jakubiki, Kosów Lacki, Kosów Ruski, Kosów-Hulidów, Krupy, Kutyski, Nowa Maliszewa, Nowy Buczyn, Rytele Święckie, Stara Maliszewa, Sągole, Telaki, Tosie, Trzciniec Duży, Trzciniec Mały, Wyszomierz, Wólka Dolna, Wólka Okrąglik, Łomna, Żochy.

[791] Por. *Kosów Lacki, Szkice...*, w przygotowaniu do druku.

[792] Por. tamże; http://www.kosowlacki.pl

[793] Po prawym brzegu rzeki położone są miejscowości: Błędnica, Daniłowo Parcel, Daniłówka I, →

Na przestrzeni wieków Małkinia rozwijała się w cieniu Zuzeli od wschodu i Broku od zachodu. Jednak w związku z budową kolei Warszawa–Petersburg, w drugiej połowie XIX wieku Małkinia stała się bardzo prężną i dużą osadą, i tak pozostało do współczesności. Najcenniejszym zabytkiem gminy jest Statua Trójcy Przenajświętszej w Prostyni[794].

Gmina Sadowne obejmuje terytorium 144,72 km^2 i liczy 6,3 tys. mieszkańców w dwudziestu jeden wioskach[795]. Pierwsze wzmianki kronikarskie o Sadownem sięgają przełomu XIV i XV wieku. Od 1404 roku, przez ponad czterysta lat wioska stanowiła uposażenie Kapituły Kolegiaty Warszawskiej św. Jana Chrzciciela. Z terenu gminy, z wioski Kołodziąż, pochodzi jedyny wyniesiony do chwały ołtarzy w tym regionie, błogosławiony ks. Edward Grzymała (1906–1942). Monumentalnym zabytkiem gminy jest kościół neogotycki w Sadownem z 1909 roku[796].

Wszystkie opisane gminy są położone na terenie Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego i należą do Stowarzyszenia Gmin, Powiatów i Regionów Nadbużańskich. Mają one także swoje strony internetowe informujące na bieżąco o najważniejszych wydarzeniach tego regionu[797].

Administracja kościelna

W ciągu wieków istnienia parafia prostyńska wchodziła w skład różnych diecezji i dekanatów.

Przynależność diecezjalna

Początkowo tereny parafii prostyńskiej należały do diecezji płockiej[798]. Potwierdza to bł. Wincenty Kadłubek w swej kronice, pisząc, że w 1192 roku w okolicach Drohiczyna biskup płocki sprawował Mszę świętą[799]. Kiedy

---

← Daniłówka II, Daniłowo, Glina, Kańkowo, Klukowo, Małkinia Dolna, Niegowiec, Orło, Podgórze Gazdy, Przewóz, Rostki Piotrowie, Rostki Wielkie, Małkinia Górna, Sumiężne, Zawisty Nadbużne, Zawisty Podleśne, Żachy Pawły. Po lewym brzegu rzeki Bug leżą: Boreczek, Borowe, Grądy, Kiełczew, Poniatowo, Prostyń, Treblinka.

794 http://www.malkinia.com

795 Bojewo, Grabiny, Kołodziąż, Kołodziąż-Rybie, Krupińskie, Morzyczyn Włościański, Morzyczyn-Włóki, Ocięte, Orzełek, Płatkownica, Rażny, Sadoleś, Sadowne, Sokółka, Szynkarzyzna, Sójkówek, Wilczogęby, Zalesie, Zarzetka, Zieleniec, Złotki.

796 http://www.sadowne.pl

797 http://www.kosowlacki.pl; http://www.malkinia.com; http://www.sadowne.pl

798 Ks. K. Pacuski, *Rozwój sieci parafialnej w XI–XIV w. Komentarz do mapy*, [w:] *Jubileuszowa Księga Pamiątkowa 900-lecia diecezji*, cz. I, red. J. Kłoczowski, Płock 1975, s. 59-66; por. ks. R. Czarnowski, *Parafia Zuzela. Dzieje i duszpasterstwo w latach 1796–1925*, Warszawa 2006, s. 14-20.

799 Ks. E. Borowski, *Referat z okazji srebrnego jubileuszu sakry biskupiej ks. bp. Władysława Jędruszuka. Drohiczyn, 26 VI 1988*, „Wiadomości Diecezjalne", Drohiczyn, 3-4/1988, s. 139-141.

w 1344 roku powstał pierwszy kościół w Prostyni, został objęty jurysdykcją biskupów z Płocka, mających swą siedzibę w Broku[800].

Na przełomie XIV i XV wieku krystalizowały się granice biskupstwa włodzimierskiego. Początkowo książę Witold chciał włączyć ziemię drohicką do diecezji wileńskiej, gdyż jako uposażenie nadał katedrze wileńskiej Wasilew i Jarnice, leżące w ziemi drohickiej[801]. W 1409 roku papież Aleksander V na prośbę Witolda włączył m.in. Brześć i Drohiczyn z okręgami (a zatem ziemię drohicką) do diecezji włodzimierskiej[802]. W 1425 roku papież Marcin V przeniósł siedzibę diecezji z Włodzimierza do Łucka[803].

Erekcji parafii Prostyń w 1511 roku dokonał ks. Marcin Brzumiński, wikariusz generalny diecezji łuckiej z siedzibą w Janowie Podlaskim. Biskupstwo łuckie z siedzibą w Janowie Podlaskim trwało przez kolejne stulecia.

W 1795 roku, podczas III rozbioru Polski, tereny diecezji łuckiej znalazły się w trzech zaborach[804]. Pod rządami pruskimi były miejscowości leżące po prawej stronie Buga, tereny lewobrzeżne pod zaborem austriackim, zaś ziemie diecezji położone na Wołyniu włączono do zaboru rosyjskiego. Lewobrzeżną częścią diecezji, gdzie leżała Prostyń, zarządzał ksiądz biskup łucko-brzeski Adam Naruszewicz, rezydujący w Janowie Podlaskim. Po jego śmierci w 1796 roku władzę przejął wikariusz kapitulny ks. Tomasz Halyburton z Białej Podlaskiej[805].

W 1805 roku Pius VII utworzył diecezję lubelską, w której skład weszły tereny diecezji łuckiej położone po lewej stronie Buga, a z nimi parafia prostyńska.

Taki stan utrzymał się do 1818 roku, kiedy to Pius VII utworzył diecezję janowską, czyli podlaską, z siedzibą w Janowie Podlaskim. Parafia prostyńska była w niej do 1867 roku, kiedy to po powstaniu styczniowym car Aleksander II wydał ukaz znoszący diecezję janowską i włączający jej tereny do diecezji lubelskiej. Według prawa kościelnego była to jednak nadal odrębna diecezja,

---

800 Por. *Castelaniae Ecclesiae Plocensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica – Pomniki Dziejowe Polski*, t. V..., s. 423: „Castrum Poltowsko cum omnib[us] [be]neficiis [...] Kossovo [...] Malessevo". Zob. tekst o fundacji i erekcji parafii Prostyń, s. 26-30.

801 *Vitoldiana, Codex privilegiorum Vitoldi...*, s. 15-16.

802 *Bullarium Poloniae*, cz. III, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, St. Kuraś, Rzym 1988, s. 199.

803 Tamże s. 297; ks. B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich – diecezja (włodzimierska) łucka*, [w:] ABMK, t. 19, Lublin 1969, s. 347-351.

804 Ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 404.

805 S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006, s. 131, 179, 344-345, 435, 447. W drugiej połowie XVIII w. kościół Trójcy Przenajświętszej w Prostyni był jednym z 17-tu kościołów parafialnych w dekanacie węgrowskim, a kościół św. Anny jednym z 6-ciu filialnych w tymże dekanacie. Pod koniec XVIII w. kościół Trójcy Przenajświętszej był jednym z 335-ciu w Rzeczpospolitej, pod tym wezwaniem.

dlatego zarządzali nią oddzielni administratorzy. Kanonicznie diecezja janowska została włączona do lubelskiej dopiero w 1899 roku.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, Benedykt XV wskrzesił diecezję janowską, czyli podlaską, ze stolicą w Janowie Podlaskim. W 1924 roku przeniesiono siedzibę biskupa do Siedlec i zmieniono nazwę diecezji z janowskiej czyli podlaskiej na siedlecką czyli podlaską[806].

Kolejna zmiana administracyjna nastąpiła w 1992 roku, na mocy bulli Jana Pawła II „*Totus Tuus Poloniae Populus*", kiedy to Prostyń weszła w skład diecezji drohiczyńskiej[807].

Przynależność dekanalna

Po soborze trydenckim powszechnym diecezje podzielono na okręgi zwane dekanatami. W diecezji łuckiej w połowie XVI wieku powstały trzy dekanaty: w Janowie, Mielniku i Sarnakach. Brak jednak wzmianek źródłowych na ich temat[808]. Na synodzie przeprowadzonym przez ks. bp. Bernarda Maciejowskiego w 1589 roku powiększono liczbę dekanatów do siedmiu i zakreślono ich granice. Prostyń włączono do okręgu międzyleskiego (Miedzna)[809]. Parafia ta należała tym samym do archidiakonatu brzeskiego. W 1604 roku ks. bp Marcin Szyszkowski reorganizował diecezję, ustanawiając dekanat węgrowski, w którego skład weszły parafie z okręgu międzyleskiego[810]. Ustanowiona wtedy sieć parafialna nie uległa poważnym zmianom przez ponad dwieście lat[811].

W 1819 roku dokonano nowego podziału dekanalnego. Prostyń pozostała w granicach dekanatu węgrowskiego. Wkrótce jednak nastąpiły zmiany, w wyniku których włączono tę parafię do dekanatu liwskiego[812]. Taki stan trwał do 1835 roku, kiedy to zniesiono dekanat liwski i parafia prostyńska powróciła do dekanatu węgrowskiego[813].

---

806 Ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 63-86.

807 Ks. E. Borowski, *Diecezja Drohiczyńska*, [w:] *Drohiczyn Miasto – Diecezja – Ludzie. Oczekując wizyty Jana Pawła II na Podlaskiej Ziemi*, [b. red.], Drohiczyn 1999, s. 19-25.

808 Ks. L. Królik, *Organizacja dekanalna diecezji łuckiej i brzeskiej w XVII–XVIII wieku*, Lublin 1981, s. 10-11.

809 *Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensi... – 1589*, s. 28-29.

810 Ks. L. Królik, *Początki organizacji dekanalnej na Podlasiu w diecezji łuckiej i brzeskiej*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XLVII, nr 12/1978, s. 374-378.

811 Ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 278; Tenże, *Organizacja dekanalna diecezji łuckiej...*, s. 32; ks. T. Długosz, *Sieć parafialna w diecezji łuckiej w 1726 roku*, „Studia Theologica Varsaviensia", rok I, nr 1/1963, s. 196; por. *Synody diecezji łuckiej...*, s. 110-111.

812 Ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 201-204.

813 *Ordo Officii Divini... – 1835*, s. 69; ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 67nn; ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka...*, s. 201-204.

Nowa reorganizacja nastąpiła w 1995 roku, kiedy ks. bp Antoni Dydycz powołał do istnienia dekanat łochowski, włączając w jego struktury Prostyń[814].

Podsumowanie

Położenie parafii Prostyń na pograniczu mazowiecko-podlaskim stanowi o jej specyfice. Ks. bp Antoni Dydycz tak to scharakteryzował: „*Podlasie [...] w całej swej historii znajdowało się na pograniczu «czegoś» i musiało pełnić zadania pomostu «pomiędzy». Nie są to określenia najszczęśliwsze, ale tak się przyjmuje w stosowanym obecnie języku. Nie są najszczęśliwsze, gdyż mogą zakładać, że kultura, tradycje Podlasia stanowią swego rodzaju zbiór różnorakich doświadczeń i nie mają charakteru wyraźnego. Otóż, takie spojrzenie na przeszłość i teraźniejszość Podlasia trzeba odrzucić [...]. Podlasie ma bardzo wyraźnie określoną tożsamość regionalną i kulturową. Postrzegamy to w zwyczajach, tradycjach, mowie [...] i mentalności. Ten ostatni czynnik jest najciekawszy. Mentalność podlaska najlepiej wyraża się w odporności na różnego rodzaju przeciwności i w zaskakującej otwartości na świat i idee. Polska naszym stronom zawdzięcza wspaniałych pisarzy (Sienkiewicza, Kraszewskiego, Niemcewicza) i przywódców. Charakter mieszkańców Podlasia może najlepiej oddaje powiedzenie Teodora Parnickiego. Kiedyś zapytano go, dlaczego bohaterami jego powieści są ludzie z pogranicza (poganin – chrześcijanin; Germanin – Słowianin). On sam był człowiekiem pogranicza – przyswojonym i uratowanym dla kultury polskiej przez wspaniałych wychowawców. Parnicki wówczas wyjaśnił, że człowiek «z pogranicza» jest kimś bardzo dynamicznym, gdyż zmierza do przekraczania różnego rodzaju «granic». Tenże sam, autor «Tylko Beatrycze», dodaje, że jego ideałem człowieka jest Jezus Chrystus, a przecież to Ktoś z pogranicza: Bóg – Człowiek!*”[815].

814 Ks. bp A. Dydycz, *Nowa organizacja dekanatów w diecezji drohiczyńskiej*, „Niedziela Podlaska”, 9/1995, s. 11.

815 Tenże, *Niedziela dla Podlasia* [wywiad udzielony ks. I. Skubisiowi], „Niedziela”, 46/1994, s. 1, 6.

Chata z pogranicza Podlasia i Mazowsza – Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu

Fot. ks. Giovanni Antonucci

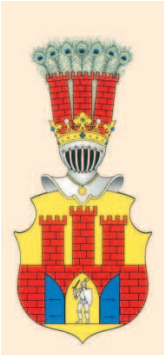

Grzymała
herb Dłuskich

Lubicz
herb Rytelów

Półkozic
herb Prostyńskich

Ślepowron
herb Suchodolskich

Topór
herb Złotkowskich

Antoni Dłuski, 1891 r. –
dotychczas najstarsze zdjęcie
mieszkańca Złotek
Fot. APP

Testament Pawła Suchodolskiego,
dziedzica Suchodołu, Skibniewa i Kiełczewa,
z 1495 r. – na dzień dzisiejszy
jest to najstarszy znany testament
z terenu Podlasia, zachowany w oryginalne
Źródło: AGAD, Testamentum, Dokument pergaminowy nr 6139.
Fot. APP

Dziecko przed wejściem do domu
Źródło: Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu.
Fot. APP

Dzieci ze Złotek, lata sześćdziesiąte –
w pierwszym rzędzie (od prawej): Elżbieta Dłuska, Monika Pawlewska i Barbara Dłuska;
w drugim rzędzie stoją (od prawej): Weronika Dłuska, Wojciech Mystkowski, Jacek Dłuski, Wincenty Mystkowski i Ewa Pawlewska
Fot. APP

Mieszkańcy Rytel Święckich na wspólnej majówce
Fot. zb. pryw., Lucyna Wierzbicka

Wylew Bugu w Prostyni
Fot. APP

Młyn w Rytelach Święckich
Fot. APP

Prace polowe
Fot. ks. Paweł Rytel-Andrianik

Bojary
Fot. APP

Boreczek
Fot. APP

Kiełczew
Fot. Wojciech Jakubik

Orzełek
Fot. APP

Poniatowo
Fot. APP

Prostyń
Fot. Wojciech Jakubik

Rytele Święckie, kaplica – parafia Prostyń
Fot. Sylwester Rytel-Andrianik

Rytele Wszołki, kaplica – parafia Kosów Lacki
Fot. APP

Rytele Olechny, kaplica – parafia Ceranów
Fot. APP

Wólka Rytelska
(par. Ceranów)
Fot. APP

Rytele Suche
(par. Ceranów)
Fot. APP

Grądy
Fot. APP

Wólka Okrąglik
Fot. Wojciech Jakubik

Wólka Dolna
Fot. Wojciech Jakubik

Złotki
Fot. Wojciech Jakubik

Treblinka
Fot. Wojciech Jakubik

Przed stacją kolejową w Treblince, ok. 1915 r.
Źródło: SOK, Zbiór zdjęć Jana Pendicha. Treblinka.

Rozdział VIII

SZKOLNICTWO I SZPITAL

Edukacja w Prostyni sięga początku XVI wieku, kiedy to powstała szkoła parafialna, która funkcjonowała z przerwami do XIX wieku. Na początku wieku XX niemalże w każdej wiosce powstawały szkoły powszechne i podstawowe. W ten sposób, od prawie pięciu wieków następował rozwój kulturalny parafian. Nie zaniedbano także potrzeb bliźnich, czego przykładem jest szpital parafialny oraz ochronka dla dzieci.

SZKOŁA PARAFIALNA W PROSTYNI

W Polsce dziedzina oświaty aż do drugiej połowy XVIII wieku była niemal wyłącznym terenem działalności Kościoła katolickiego. Szkoły prowadzone przez instytucje kościelne dzieliły się zasadniczo na cztery grupy: klasztorne, katedralne, kolegiackie i parafialne. W XVI wieku i na początku XVII stulecia olbrzymia większość parafii miała własne szkoły[1].

Podobnie było w Prostyni. Pierwsza szkoła parafialna istniała już w 1534 roku, o czym wspominają liczne dokumenty[2]. Została ufundowana prawdopodobnie przez Prostyńskich. Budynek, w którym odbywały się zajęcia, znajdował się w pobliżu kościoła Trójcy Przenajświętszej.

---

[1] Ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 315-316; A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 233.

[2] APP, Akta najdawniejsze..., [Akt sprzedaży ziemi Andrzejowi Patkowskiemu przez Macieja →

W szkołach parafialnych uczono wtedy katechizmu, czytania i pisania (po polsku i po łacinie), podstawowych wiadomości o świecie, rachunków, a także śpiewu i służby liturgicznej. Edukowano głównie chłopców, a dziewczęta często oddawano na wychowanie do klasztorów, gdzie oprócz nauki czytania i pisania w ojczystym języku uczyły się zajęć typowo kobiecych.

Szkoła parafialna była furtką na świat dla wielu osób. W niej to rozpoczynali swoją edukację Prostyńscy, m.in. Maciej, Jan i kolejny Maciej. Posiadanie podstawowej wiedzy umożliwiło im dalszą naukę i wstąpienie do stanu duchownego. Jednym z pierwszych nauczycieli w Prostyni był Teofil Żelazowski[3].

O szkołę troszczyli się kolejni proboszczowie, szczególnie jej wychowanek ks. Jan Prostyński, który powiększył fundusz na utrzymanie nauczyciela[4].

Wiele cennych informacji na temat pedagogów prostyńskiej Alma Mater zawiera księga chrztów z lat 1620–1648[5]. Często jako chrzestni występują tam właśnie nauczyciele prowadzący szkołę, nazywani wtedy rektorami. Na tej podstawie można ustalić ich listę:

Szymon Palucewicz, pocz. XVII w.[6]
Jan Klembowski, 1620[7]
Jan Dębowski, 1621[8]
Paweł Pacheyka, 1623[9]
Andrzej Czerwiński, 1630[10]
Grzegorz Wieliszewski, 1631–1632[11]
Albert Zboński, 1634–1640,1641–1648[12]
Andrzej Czigowski, 1640–164[13].

← Prostyńskiego – 1534] nr 13: „Constitutus personaliter in Judicio et actis praesentibus Mathias Prostyński, sanus mente et corpore existens publice recognavit. Quia medium mansum, a via, quae tendit ad Borram, alias ad angulum Bor, juxta Scholam [...]"; ADS, D-156, Dokument erekcji altarii – 1535, s. 2: „Altarista [...] habebit Domum in Prostynia panes Ecclesiam Sanctissimae Trinitatis situm in sorte Nobilis Mathiae Prostyński circa Scholam". Zdjęcie dokumentu znajduje się na s. 192. Urzędowe odpisy aktu erekcji altarii są również w: ADS, D-45, Incorporatio Altaris B. V. Maria per G. Suchodolski fundati Ecclesiae Prostinensi – 1665, s. 43v-58; APP, Akta najdawniejsze..., [Dokumenty związane z altarią], nr 2.

3 ADS, D-13, [1572], s. 150v. Teofil Żelazowski jako nauczyciel w Stoczku zeznał, że uczył w Prostyni za czasów poprzedników ks. Andrzeja z Wyszkowa: księży Jana Prostyńskiego i Andrzeja Poddębka.

4 Ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 65-66.

5 APP, Akta ochrzczonych 1620–1648.

6 Tamże, s. 121, 124. Na końcu księgi są wpięte kartki, najprawdopodobniej sprzed 1620 r.

7 Tamże, s. 61.

8 Tamże, s. 116.

9 Tamże, s. 46.

10 Tamże, s. 81, 96, 99.

11, 12, 13 →

Rodzice bardzo cenili sobie rektorów, więc często prosili ich na ojców chrzestnych nowonarodzonych dzieci. Nie do prześcignięcia był jednak Grzegorz Wieliszewski, który w latach 1631–1648 około trzydzieści razy podawał dzieci do chrztu.

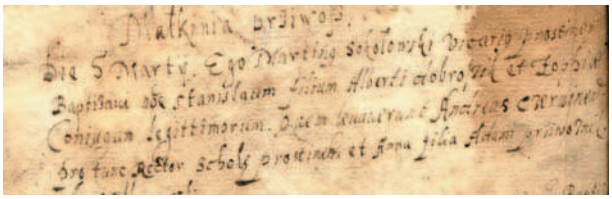

Akt chrztu wspominający jednego z rektorów szkoły parafialnej, Andrzeja Czerwińskiego – 1630 r.
Źródło: APP, Akta ochrzczonych 1620–1648.

Oprócz rektorów nauczali w szkole tzw. bakałarze i kantorzy. W pierwszej połowie XVII wieku byli to m.in.:

Paweł z Broku, bakałarz, 1624–1626[14]

Andrzej Czerwiński, bakałarz, 1624–1627[15]

Jakub Dąbrowski (z Wólki Raszewskiej), kantor, 1631–1638[16].

W drugiej połowie XVII wieku szkolnictwo parafialne przeżywało kryzys. Wywołały go zniszczenia spowodowane przez najazd szwedzki, epidemie lat pięćdziesiątych, a także osłabienie się reformy trydenckiej[17]. Szkoła w Prostyni jednak przetrwała te burze. Potwierdzają to akta z 1665 roku, wspominające jednego z nauczycieli – Jana Kamieńskiego[18].

Wiek XVIII nie przyniósł rozwoju szkole. Co prawda istniała ona w pierwszej połowie tego stulecia, ale wymagała większego zaangażowania ze strony proboszczów. W 1745 roku władze duchowne zobowiązały ks. Szańkowskiego do odnowienia funkcjonowania szkoły, jednak ani ten proboszcz, ani następni nie podołali temu zadaniu[19]. Przestała więc istnieć w drugiej połowie XVIII

11 Tamże, s. 56, 99.

12 Tamże, s. 26, 40, 84.

13 Tamże, s. 87, 89.

14 Tamże, 63, 93; W 1625 r. występuje niejaki „Andreas Cantor ibidem prostinensem". Tamże, s. 48.

15 Tamże, 78, 94.

16 Tamże, s. 56.

17 Ks. L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 315-316. A. Jabłonowski, *Polska XVI w., Podlasie*, cz. II, s. 233.

18 ADS, D-45, Iura Ecclesiae Parochialis Prostinensis – 1665, s. 56: „Ego Joannes Kamieński Cantor Scholae Prostinensi [...]"; APP, Akta najdawniejsze..., [Dokumenty związane z altarią], nr 2.

19 ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360: „Rector Ecclesiae huius Adm Reverendus Szańkowski [...] Nec Scholam Puerorum ad Ecclesiam reperit"; ADS, D-156, s. 360. W 1741 r. szkoła parafialna nie funkcjonowała. Por. J. Chachaj, *Łacińskie szkoły parafialne na terenie metropolii lwowskiej w epoce nowożytnej*, Towarzystwo Naukowe KUL, t. 290, Lublin 2005, s. 102.

wieku, chociaż Komisja Edukacji Narodowej nalegała, aby każda parafia miała swoją szkołę[20].

Działalność szkoły została wznowiona dopiero za czasów ks. Pawła Lange (1798–1819). Prowadził ją sam proboszcz, a niekiedy zastępował go organista[21]. Wznawiając funkcjonowanie szkoły, proboszcz miał na uwadze, aby przygotować dobrych ministrantów i obywateli Polski, która była wtedy pod zaborami. W szkole uczyli się czytać, pisać po polsku i łacinie, jako że w tym języku odpowiadali podczas Mszy świętej[22]. Jedna z ostatnich wzmianek o szkole parafialnej pochodzi z 1811 roku[23].

W 1835 roku szkoła już nie istniała z powodu problemów związanych z jej utrzymaniem. Funkcjonował wtedy w Prostyni cheder – szkoła żydowska połączona z miejscem modlitwy wyznawców judaizmu[24]. W XIX wieku mieszkańcy Prostyni i okolic zdobywali wiedzę w sąsiednich miejscowościach, gdzie istniały szkoły parafialne lub placówki zakładane przez Komisję Edukacji Narodowej. W połowie XIX wieku w każdej wiosce kilka osób potrafiło czytać i pisać. Najczęściej byli to sołtysi lub bogatsi szlachcice[25]. Sytuacja znacznie się poprawiła na początku XX wieku, kiedy w sześciu wioskach powstały kilkuklasowe szkoły podstawowe.

Szkoła parafialna w Prostyni istniała prawie trzysta lat (XVI–XIX wiek). Często nauczyciele, którzy sami wcześniej przechodzili tu edukację, powracali po latach do Prostyni, aby przekazywać swą wiedzę. Istnienie szkoły parafialnej na przestrzeni wieków jest bez wątpienia świadectwem troski kapłanów i wiernych o wszechstronny rozwój dzieci i młodzieży.

---

20 T. Wierzbowski, *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Edukacji Narodowej, 1773–1794*, Kraków 1921, s. 174-175.

21 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis... – 1811, nr 25: „Pro Schola parochiali illa est fundatio. Modernus Parochus sustinet pro potte [parte?] curam schole ab commoditatem inservendi sacrificio Missae praeceptorem scholae, tantisper sustentatur a parocho, vel organarius ejus vices supplet".

22 MBW, A. Kołodziejczyk, Szkoły w regionie węgrowskim XVI–XIX w., mps, s. 1-9.

23 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25.

24 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 75: „Schola Parochialis non existit ab defectu fundi. Scholae Heterodoxorum Hebruorum; ac alia Oratoria et eorum Coemeteria intra finis hujus Parochus non dantur".

25 ADS, Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859. Korespondencja urzędowa.

SZKOŁY PAŃSTWOWE

Obok szkoły parafialnej istniały zakładane przez państwo szkoły podstawowe, które przed wojną liczyły często po kilka oddziałów. Nauka odbywała się początkowo w domach prywatnych, a dopiero później w odrębnych budynkach. Edukacja w tych szkołach wpłynęła w znacznym stopniu na kształtowanie się kultury duchowej parafian prostyńskich.

Szkoła Podstawowa im. Kard. Stefana Wyszyńskiego w Kiełczewie

Najstarsze informacje wskazują, że pierwsza szkoła w Kiełczewie powstała około 1913 roku. Wówczas uczono w niej pisać i czytać. Zajęcia odbywały się zasadniczo po rosyjsku[26].

W rok po odzyskaniu niepodległości, czyli w 1919 roku otwarto Szkołę Podstawową, która początkowo mieściła się w domu prywatnym. Uczył w niej pan Iwański. W związku z tym, iż nauczyciele otrzymywali bardzo niskie pensje, przyjął go bezpłatnie na stancję Antoni Chaberski. W 1920 roku pan Iwański wstąpił do Legionów Piłsudskiego i już do Kiełczewa nie powrócił. Po wojnie bolszewickiej otwarto szkołę powszechną w budynku wynajętym od jednego z gospodarzy. Pracowała w niej przybyła ze Lwowa Maria Paraskiewicz-Rochańska, później dołączyła do niej Maria Milewska[27].

W latach 1922–1923 postawiono budynek szkolny liczący dwie izby[28]. Budowę prowadził Stefan Kłusek. Początkowo istniały tu klasy 1-4, do następnych uczęszczano do Prostyni. W roku szkolnym 1930/31 na jednego nauczyciela przypadało aż osiemdziesięciu dwóch uczniów[29]. W latach następnych starano się powiększyć grono pedagogiczne. W 1939 roku w szkole została zatrudniona Feliksa Kalinowska z d. Chaberska (jej mąż, oficer rezerwy, zginął w Kozielsku). Podczas okupacji niemieckiej dzieci uczęszczały na edukację do Prostyni.

---

26 ASPKiełcz, List Feliksy Kalinowskiej, Komorów 31 I 2001; por. A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic*..., s. 187; MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 218; Rosjanie odeszli z powiatu węgrowskiego w 1915 r., tak więc mogła być przerwa w istnieniu szkoły. Por. ks. P. Aleksandrowicz, *Diecezja siedlecka*..., s. 258.

27 ASPKiełcz, List Feliksy Kalinowskiej, Komorów 31 I 2001. Maria Paraskiewicz-Rochańska uczyła także religii.

28 ASPKiełcz, Informacje zebrane przez Halinę Chaberską.

29 MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 327.

Po II wojnie światowej szkoła ponownie została powołana do życia. W tym czasie władze komunistyczne starały się, aby wychowanie dzieci i młodzieży odbywało się w duchu socjalistycznym. Jednak w szkole kiełczewskiej spotkało się to ze znacznymi oporami. Świadczy o tym relacja ówczesnej nauczycielki, Feliksy Kalinowskiej: „*Pewnego razu przyjechał do szkoły na wizytację inspektor. Był u mnie na lekcji języka polskiego w klasie V. Tematem lekcji było opracowanie wiersza J. Słowackiego zaczynającego się od słów: «Niechaj mnie Zośka o wiersze nie prosi, bo kiedy Zośka do Ojczyzny wróci, to każdy kwiatek powie wiersze Zosi» itd. Podkreśliłam wielki patriotyzm poety, jego miłość do Ojczyzny i tęsknotę za nią na obczyźnie. Ponieważ to była ostatnia lekcja, należało pożegnać się z dziećmi i kazać im iść do domu. Wtedy już nie wolno było odmawiać modlitwy ani przed nauką, ani po nauce. Ja – po krótkiej chwili – postanowiłam nie stchórzyć. Powiedziałam: Stać, modlitwa. Po modlitwie inspektor powiedział: «Skoro pomodliliście się, możecie iść do domu, a ja z panią porozmawiam». Myślałam, że dostanę naganę, ale nie bałam się. Byłam z siebie zadowolona. Inspektor powiedział: «Cóż ja mogę powiedzieć o pani lekcji. Sam się dużo nauczyłem». Widocznie to był «nasz człowiek». [...] Kiedyś przyjechało do nas dwóch inspektorów* – kontynuuje p. Kalinowska. *Kazali nam pozdejmować krzyże z każdej klasy. Żadna z nas nie chciała tego zrobić. Powiedzieli, żeby się namyśleć, bo po dwóch tygodniach zadzwonią do nas i spytają, czy już zdjęte krzyże. I tak zrobili, ale każda z nas odpowiedziała: «Nie zawieszałam krzyża i nie będę go zdejmować». Nie byłyśmy pociągane do odpowiedzialności. Nie wiem, jak to się stało, bo pani kierowniczka powiedziała – o ile sobie przypominam – że: «ktoś w nocy zdjął krzyże». Każdej z nas dała krzyż ze swojej klasy. Ja ucałowałam krzyż i mam go do dnia dzisiejszego*”[30]. Zdjęcie krucyfiksów ze ścian miało miejsce w 1958 roku. Sytuacja się nie zmieniła również wtedy, gdy po Marii Paraskiewicz-Rochańskiej dyrektorem został Benedykt Bojar. Kiedy jednak w 1960 roku urząd dyrektorki objęła Halina Chaberska, w ciągu miesiąca utworzył się komitet rodziców i krzyże zostały zawieszone. Popierali to wszyscy nauczyciele. Władze gminne pod pozorem malowania ścian zdjęły krzyże, ale komitet rodzicielski po kilku dniach na nowo je zawiesił. Kiełczewska szkoła była jedną z nielicznych, w których w czasach prześladowań komunistycznych wisiały krzyże[31]. Dyrektorka z tego tytułu była pozbawiona awansów i nagród.

30 ASPKiełcz, List Feliksy Kalinowskiej, Komorów 31 I 2001.

31 ASPKiełcz, Relacja Haliny Chaberskiej, dyrektorki Szkoły Podstawowej w Kiełczewie w latach 1960–1987. W tym okresie nauczycielkami oprócz dyrektorki były m.in.: Elżbieta Antoniakówna, Feliksa Kalinowska, Irena Mianowicz, Danuta Przewoźna, Maria Spaltabaka, Antonina Strąk i Anna Trojan.

W czasie powojennym szkoła przeżywała trudności lokalowe. Ponadto w 1951 roku w budynku szkolnym wybuchł pożar. Jednak z pomocą gminy oraz mieszkańców szybko odbudowano obiekt. Mimo to w kilku izbach lekcyjnych trudno było pomieścić ponad dwieście dzieci[32]. Kłopoty były także z pomocami naukowymi. Do biblioteki zamiast lektur przysyłano pięknie oprawione książki marksistowskie, które, za radą jednego z inspektorów, trafiały na strych[33].

W roku szkolnym 1977/78 szkoła prowadziła edukację w klasach 1-4, kolejne cztery klasy rozpoczęły naukę w szkole podstawowej w Prostyni[34]. Taki stan przetrwał do około 1985 roku. Później było już sześć klas, a od 1991 roku – osiem klas.

W styczniu 1982 roku Halina Chaberska otrzymała od kuratora nagrodę za osiągnięcia dydaktyczno-wychowawcze[35]. Po dwudziestu siedmiu latach energicznego pełnienia przez nią obowiązków dyrektora, urząd przejęła Antonina Strąk. Dzięki staraniom pani Strąk oraz ówczesnego Komitetu Rodzicielskiego plac szkolny został powiększony o około 0,75 hektara oraz wykonano ogrodzenie placu szkolnego na podbudowie betonowej, o łącznej długości około 350 metrów.

Od 1990 roku dyrektorem jest Andrzej Koroś, który podjął się budowy nowej szkoły. Wspólnie z powołanym Społecznym Komitetem Budowy Szkoły pozyskano część funduszy oraz materiałów budowlanych pozwalających na rozpoczęcie robót. W skład Społecznego Komitetu wchodzili: Barbara Chaberska, Mirosław Imbrzykowski, Barbara Pietrak. Dzięki zaangażowaniu dyrektora szkoły, Komitetu Budowy oraz wkładzie gminy, kuratorium i pracy rodziców, w 1995 roku oddano do użytku dużą funkcjonalną szkołę, która została poświęcona w trakcie roku szkolnego, 21 grudnia[36]. W tym czasie wykonano również wymianę ogrodzenia wzdłuż głównej drogi oraz oddano do użytku boisko z dwoma odcinkami bieżni. Zajęto się również zagospodarowaniem zieleni. Przy współpracy z nadleśnictwem w Ostrowi Mazowieckiej oraz Wójtem Gminy Małkinia, posadzono ponad tysiąc drzew i krzewów.

---

32 APS, AGP, t. 119. Odbudowa szkoły w Kiełczewie, 1951. W czasie remontu szkoły dzieci uczyły się w domach prywatnych.

33 ASPKiełcz, List Feliksy Kalinowskiej, Komorów 31 I 2001.

34 ASPProst, Kronika 1978–1985.

35 ASPKiełcz, Relacja Haliny Chaberskiej, dyrektorki Szkoły Podstawowej w Kiełczewie w latach 1960–1987.

36 APP, Książka ogłoszeń parafialnych 1987–1997, ogłoszenie z 3. niedzieli adwentu.

Dnia 11 XI 1997 roku szkołę odwiedził ks. bp Antoni Dydycz[37]. Po tej wizycie – jak stwierdził dyrektor Andrzej Koroś – powstała myśl, aby szkole nadać imię kard. Stefana Wyszyńskiego. Rozpoczęto prace zmierzające do nadania imienia, m.in. został zorganizowany konkurs dekanalny: „Wiedza o życiu i dziedzictwie kardynała Stefana Wyszyńskiego". Uczestniczyło w nim 241 uczniów z 27 szkół podstawowych i gimnazjów. Uroczyste wręczenie nagród odbyło się 28 IV 2001 roku w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, w którym przed laty rodzice Prymasa Tysiąclecia zawarli związek małżeński[38].

Po wielu staraniach i wytężonej pracy dyrekcji wraz z gronem pedagogicznym, rodzicami oraz duszpasterzami prostyńskimi, nadszedł ten upragniony dzień 25 V 2001 roku, kiedy szkole podstawowej w Kiełczewie nadano imię ks. kard. Stefana Wyszyńskiego[39]. Uroczystej Eucharystii z tej okazji przewodniczył Prymas Polski ks. kard. Józef Glemp w asyście ks. bp. Antoniego Dydycza. W homilii ksiądz kardynał podziękował nauczycielom ofiarnie pracującym nad wychowaniem dzieci i młodzieży oraz zachęcił do poznawania osoby i dzieła Prymasa Tysiąclecia. Na zakończenie Mszy świętej nastąpiło poświęcenie sztandaru szkoły[40]. Ponadto ks. kard. Józef Glemp, za upowszechnianie wiedzy o osobie i dziedzictwie kardynała Stefana Wyszyńskiego, uhonorował sześć osób pamiątkowym Medalem Arcybiskupa Warszawskiego[41].

W tym dniu na placu przyszkolnym zgromadziło się ponad tysiąc wiernych. W uroczystości celebrowanej przed budynkiem szkoły w Kiełczewie, oprócz licznie przybyłych księży z diecezji warszawskiej, łomżyńskiej, siedleckiej i drohiczyńskiej, brali udział przedstawiciele parlamentu oraz władz samorządowych i oświatowych, jak również inni dostojni goście[42].

---

37 APP, ks. bp A. P. Dydycz, Wizytacja kanoniczna parafii Prostyń w dniach 11-13 XI 1997, nagranie magnetofonowe.

38 A. Koroś, *Konkurs Prymasowski w dekanacie łochowskim*, „Niedziela Podlaska", 19(334)/2001, s. III; L. Wujek, *Finał konkursu wiedzy o życiu i dziedzictwie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w dekanacie Łochów*, „Wiadomości Małkińskie", 5/(106)2001, s. 4-5. Finaliści konkursu w obecności swoich rodzin odebrali nagrody z rąk wójta Gminy Małkinia Marka Kubaszewskiego, przewodniczącego Rady Gminy Andrzeja Bruszewskiego, dyrektora Szkoły Podstawowej w Kiełczewie Andrzeja Korosia oraz proboszcza parafii Prostyń ks. Krzysztofa Maksimiuka.

39 Ks. K. Maksimiuk, *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. W hołdzie Prymasowi Tysiąclecia*, „Niedziela Podlaska", 25(340)/2001, s. II.

40 ASPKiełcz, A. Koroś, Szkoła Podstawowa w Kiełczewie 1990–2006. Sztandar ufundowali Teresa i Zdzisław Knobel – żołnierze AK, na stałe mieszkający w Kanadzie.

41 Tamże. Medal otrzymali: ks. Krzysztof Maksimiuk – proboszcz parafii Prostyń, Marek Kubaszewski – wójt Gminy Małkinia Górna, Andrzej Bruszewski – przewodniczący Rady Gminy Małkinia Górna, Andrzej Koroś – dyrektor Szkoły Podstawowej w Kiełczewie, Teresa Mróz – sołtys wsi Kiełczew oraz Bogdan Kłusek – mieszkaniec Kiełczewa.

42 Tamże. Wśród gości byli m.in.: senator Jadwiga Stokarska, senator Jan Chodkowski, poseł →

Szkoła Podstawowa
im. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego
w Kiełczewie
Fot. APP

Ks. kard. Józef Glemp,
Prymas Polski, w towarzystwie
ks. bp. Antoniego Dydycza
i ks. Krzysztofa Maksimiuka
w sanktuarium prostyńskim
Fot. APP

Msza święta
pod przewod-
nictwem
ks. kard.
Józefa Glempa
Fot. APP

Wizyta Prymasa Polski była przygotowana z wielką pieczołowitością przez ks. Krzysztofa Maksimiuka oraz przez dyrektora szkoły Andrzeja Korosia wraz z małżonką Dorotą i licznymi współpracownikami. Trzeba przyznać, że w całej swej historii Kiełczew nigdy dotąd nie przeżywał tak podniosłego wydarzenia, o tak wysokiej randze[43].

Po uroczystościach w Kiełczewie ks. kard. Józef Glemp udał się w asyście ks. bp. Antoniego Dydycza do sanktuarium w Prostyni, następnie oddał cześć pomordowanym w byłym obozie zagłady w Treblince, po czym pojechał do Drohiczyna, gdzie przewodniczył Dniu Modlitw o Świętość Kapłanów. W ten sposób szkoła podstawowa w Kiełczewie wpisała się w centralne obchody Roku Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Diecezji Drohiczyńskiej[44].

W każdą rocznicę nadania szkole imienia obchodzone jest Święto Szkoły i jej patrona[45]. W uroczystości tej biorą udział władze samorządowe, oświatowe, duchowieństwo oraz mieszkańcy. W ciągu roku zaś, w rocznice ważniejszych wydarzeń związanych z osobą patrona, organizowane są apele z udziałem pocztu sztandarowego szkoły.

Placówka należy do Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Szkół im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego prowadzonego przez Instytut Prymasowski. Współpracuje z pobliskimi szkołami noszącymi imię Kardynała Stefana Wyszyńskiego. W ramach współpracy następuje wymiana doświadczeń oraz oficjalne wizyty przedstawicieli szkoły w w/w placówkach. Poczet sztandarowy szkoły uczestniczył w wielu uroczystościach nadania szkołom imienia: w Chojewie (gm. Bielsk Podlaski), w Kosowie Lackim, w Szulborzu, w Dybkach, w Andrzejewie

---

← Henryk Dykta, wicekurator Mazowieckiej Oświaty Regina Pruszyńska, dyrektor delegatury Mazowieckiego Kuratorium Oświaty w Ostrołęce Wiesław Perzanowski, dyrektor Instytutu Prymasowskiego Iwona Czarcińska, dyrektor Fundacji Kardynała Stefana Wyszyńskiego Emilia Błaszak, wicestarosta Powiatu Ostrowskiego Józef Polak, radni Rady Powiatu Ostrowskiego, radni Rady Gminy Małkinia Górna, wójtowie i burmistrzowie okolicznych gmin i miast, generał Nałęcz-Komornicki – przewodniczący Kapituły Orderu Virtuti Militarii, pułkownik Władysław Piotrowski – sekretarz Kapituły Orderu Virtuti Militarii, dyrektor szpitala powiatowego Władysław Krzyżanowski, wizytatorzy Kuratorium Oświaty, dyrektorzy szkół podstawowych, gimnazjów oraz szkół ponadpodstawowych, komendanci Policji, komendanci i prezesi Państwowych i Ochotniczych Straży Pożarnych, policjanci i strażacy. W uroczystości uczestniczyły także poczty sztandarowe i przedstawiciele młodzieży szkolnej z terenu całej gminy Małkinia Górna, organizacje społeczne i kombatanckie oraz chór i orkiestra strażacka.

43 G. Dąbkowska, *Prymas na ziemi małkińskiej*, „Biuletyn Urzędu Gminy Małkinia Górna", 2/2001, s. 11; ks. T. Małkiński, *Ks. Kard. Józef Glemp w Diecezji Drohiczyńskiej*, „Wiadomości Parafialne" 7/8(142/143)/2001, s. 2-3.

44 *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 24(339)/2001, s. IV; D. Koroś, *Jak obchodzono Rok Kardynała Stefana Wyszyńskiego w parafii pw. Świętej Trójcy w Prostyni?*, „Niedziela Podlaska", 7(347)/2002, s. IV.

45 ASPKiełcz, Kronika 1999–2003.

i w Prostyni. Przynajmniej raz na dwa lata organizowana jest wycieczka pod hasłem: „Śladami Kardynała Stefana Wyszyńskiego". Uczniowie odwiedzili m.in. takie miejsca jak: Andrzejewo, Zuzela, Częstochowa, Komańcza[46]. Kilkakrotnie mieli okazję modlić się przed grobem patrona w katedrze św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Byli również w siedzibie Prymasa Polski przy ulicy Miodowej w Warszawie.

Tutejsze grono pedagogiczne w większości stanowią nauczyciele z wykształceniem wyższym magisterskim. Podejmują oni ciągłe doskonalenie, zdobywając dodatkowe kwalifikacje na studiach podyplomowych[47]. W październiku 2001 roku z okazji Dnia Edukacji Narodowej, dyrektor szkoły Andrzej Koroś – pierwszy spośród nauczycieli szkół podstawowych i gimnazjów z terenu Gminy Małkinia – otrzymał nagrodę Mazowieckiego Kuratora Oświaty II stopnia.

Szkoła oprócz przekazywania uczniom niezbędnej wiedzy stara się rozwijać ich zainteresowania, organizując liczne zajęcia pozalekcyjne[48]. W 2005 roku, z funduszy ministerialnych oraz strukturalnych Unii Europejskiej, została pozyskana nowoczesna pracownia komputerowa. Szkoła redaguje własną stronę internetową: http://www.kielczew.malkiniagorna.pl.

Uczniowie z powodzeniem biorą udział w zawodach sportowych i odnoszą zwycięstwa przede wszystkim w takich dyscyplinach sportowych jak: piłka nożna, tenis stołowy, biegi przełajowe, ringo, warcaby[49]. Do największych sukcesów sportowych uczniów zaliczyć można: I miejsce w gminnych, II miejsce w powiatowych i udział w finale rozgrywek międzypowiatowych w zawodach tenisa stołowego, II miejsce w powiatowych oraz udział w finale międzypowiatowym Turnieju Tenisa Stołowego o Puchar Siedmiu Redakcji[50]. Odnoszono sukcesy w międzypowiatowych biegach przełajowych[51] i w wielu innych dyscyplinach.

---

46 Tamże.

47 ASPKiełcz, A. Koroś, Szkoła Podstawowa w Kiełczewie 1990–2006. W 2006 r. grono pedagogiczne szkoły stanowili: Andrzej Koroś, Aldona Borowa, Marianna Ducka, Mariusz Chudzik, Hanna Kiełek, Dorota Koroś, Irena Młynarczyk, Aneta Mystkowska, Jadwiga Pisarek, Barbara Sobieska, Halina Rytel--Skorek, Anna Złotkowska. Pracownikami obsługi szkoły byli: Renata Dawidowska, Ewa Chaberska, Jolanta Syta, Andrzej Pietrak.

48 D. Koroś, *Aby te zawody były dla nas z pożytkiem doczesnym i wiecznym*, „Niedziela Podlaska", 7(426)/2003, s. I-II.

49 A. Sadowski, *Niedziela na wsi*, „Wiadomości Małkińskie", 8(73)/1988, s. 1nn.

50 ASPKiełcz, A. Koroś, Szkoła Podstawowa w Kiełczewie 1990–2006. Rok szkolny 2003/04, I miejsce w rywalizacji gminnej – Magdalena Koroś, Anna Zadrożna, Emilia Syta. Rok szkolny 2004/05, I miejsce w zawodach powiatowych i udział w finale rozgrywek międzypowiatowych – Julita Zyśk, Emilia Pilichowska, Agnieszka Zadrożna.

51 Tamże. Szczególne sukcesy odnieśli: Julita Zyśk, Karolina Kucharek, Kamil Pietrak, Damian Kucharek.

Jednym z największych osiągnięć sportowych szkoły był udział ucznia Damiana Kucharka w Wojewódzkich Biegach Przełajowych, które odbyły się w maju 2006 roku w Płocku. Uczniowie uczestniczą także w olimpiadach z przedmiotów ścisłych i humanistycznych, zdobywając znaczne osiągnięcia[52].

Wychowankowie angażują się również w przedstawianie jasełek, podtrzymują tradycję kolędników bożonarodzeniowych. Przy obiekcie szkolnym stoi krzyż, wokół którego w maju i październiku razem z panią Dorotą Koroś licznie gromadzą się dzieci, młodzież i dorośli na wspólnej modlitwie[53].

Tradycją tej szkoły jest organizowany od 2000 roku wspólnie z parafią i urzędem gminy festyn rekreacyjno-sportowy pod nazwą: „Dzień Radości Wakacyjnej"[54]. Jest to dzień gier, zabaw i rozgrywek sportowych. Podczas imprezy każdego roku kilkuset uczniów nieodpłatnie korzysta z urządzeń rekreacyjnych, jak również z całodziennego wyżywienia. Ideą festynu jest czynienie dobra. Dzieci i młodzież w ciągu całego roku zbierają potwierdzone przez dorosłych pisemne „protokoły" dobrych uczynków, w zamian otrzymują karnet na festyn. W organizację festynu, oprócz głównych organizatorów, angażują się również mieszkańcy Kiełczewa, członkowie Parafialnego Koła Akcji Katolickiej oraz KSM. To wspólne przedsięwzięcie jest również wspierane przez władze samorządowe oraz wiele miejscowych firm i zakładów wypoczynkowych[55].

W piątą rocznicę nadania imienia podjęto w szkole wiele przedsięwzięć. Okazją ku temu były przypadające w roku 2006 ważne rocznice związane z patronem szkoły: 105. rocznica urodzin, 25. rocznica śmierci oraz 50. rocznica Jasnogórskich Ślubów Narodu.

---

52 Tamże. W roku szkolnym 1988/89 Katarzyna Dudzińska pod kierunkiem Elżbiety Antoniak została finalistką olimpiady biologicznej, a Dorota Chaberska pod kierunkiem Marianny Duckiej – laureatem olimpiady historycznej. Wychowankowie osiągają wysokie miejsca w festiwalach artystycznych. Przykładem może być sukces Eweliny Mianowicz, która pod kierunkiem Doroty Koroś została laureatem I Powiatowego Festiwalu Piosenki Szkolnej. Wśród konkursów organizowanych przez kiełczewską szkołę były m.in.: konkurs plastyczny „Najpiękniejsza pisanka wielkanocna", konkurs ortograficzny pod hasłem „Gmina – moja mała Ojczyzna", konkurs wiedzy pt. „Zdrowy styl życia", czy też pierwszy w historii gminy Małkinia G. konkurs recytatorski „Piękno poezji angielskiej".

53 Ks. K. Maksimiuk, *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. W hołdzie Prymasowi Tysiąclecia*, „Niedziela Podlaska", 25(340)/2001, s. II.

54 Por. m.in.: L. Wujek, *Dzień Radości Wakacyjnej w Kiełczewie*, „Wiadomości Małkińskie", 8(97)1999, s. 1-2; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 32(294)/2000, s. IV; P. Rytel-Andrianik, *Dzień Radości w Kiełczewie*, „Niedziela Podlaska", 34(296)/2000, s. IV; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 32(347)/2001, s. IV; J. Pisarek, *Festyn w Kiełczewie*, „Niedziela Podlaska", 33(348)/2001, s. II; D. Koroś, *Dzień Radości Wakacyjnej*, „Niedziela Podlaska", 33(400)/2002, s. I, III; E. Antoniak, *Dzień Radości Wakacyjnej*, „Niedziela Podlaska", 38(457)/2003, s. I, IV.

55 ASPKiełcz, A. Koroś, Szkoła Podstawowa w Kiełczewie 1990–2006.

Kiełczew – rok szkolny 2005/2006
Fot. ASPKiełcz

Szkoła w Kiełczewie, wspólnie z Wydziałem Katechezy i Szkolnictwa Katolickiego Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie, zorganizowała Diecezjalny Konkurs na prezentację multimedialną o osobie i dziedzictwie kardynała Stefana Wyszyńskiego, pod hasłem: „Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce, i wszystko, co czynię dla Kościoła, czynię dla niej". Do konkursu nadesłano pięćdziesiąt sześć prac ze szkół podstawowych i gimnazjów z terenu diecezji drohiczyńskiej i łomżyńskiej. Honorowy patronat nad konkursem sprawowali: Biskup Drohiczyński – Antoni Dydycz, Wójt Gminy Małkinia Górna – Marek Kubaszewski oraz Proboszcz Parafii Prostyń – ks. Krzysztof Maksimiuk.

W imieniu ks. bp. Antoniego Dydycza nagrody laureatom wręczył ks. Krzysztof Mielnicki – dyrektor Wydziału Nauki Katolickiej Diecezji Drohiczyńskiej. Uroczystość odbyła się 12 czerwca w kościele parafialnym podczas zakończenia uroczystości odpustowych ku czci Trójcy Przenajświętszej. Przed nabożeństwem uczniowie tej szkoły wystawili montaż słowno-muzyczny o osobie Prymasa Tysiąclecia.

W dniach 29-30 V 2006 roku uczniowie oraz nauczyciele szkoły w Kiełczewie brali udział w I Ogólnopolskim Zlocie Szkół im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Jego organizatorem był Instytut Prymasowski oraz Fundacja Dziedzictwo Kardynała Stefana Wyszyńskiego. W zlocie wzięło udział ponad 1500 uczestników ze 120 szkół z całej Polski. Dzięki tej inicjatywie młodzież z Kiełczewa pogłębiła swoją wiedzę o patronie, jak również nawiązała wiele kontaktów z rówieśnikami z innych szkół szczycących się imieniem Kardynała Stefana Wyszyńskiego[56].

Uczniowie kiełczewskiej szkoły angażują się w życie parafii, stanowiąc trzon Katolickiego Klubu Sportowego „Olimpia Prostyń" oraz Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży. Uczestniczą także wraz z nauczycielami w patriotycznych uroczystościach środowiskowych, zwłaszcza rocznicowych: Odzyskania Niepodległości, Konstytucji 3 Maja, Cudu nad Wisłą itp.[57]. O bieżących wydarzeniach można dowiedzieć się ze strony internetowej szkoły: http://www. kielczew. malkiniagorna.pl.

Wychowanie w Szkole Podstawowej w Kiełczewie ma charakter zawierający się w słowach umieszczonych w holu głównym: „Bóg, Honor, Ojczyzna".

---

56 ASPKiełcz, Kronika od roku 2003.

57 Tamże; por. E. Jakubik, *Ferie w parafii Prostyń*, „Niedziela Podlaska", 10(638)/2007, s. VI.

Szkoła Podstawowa w Orzełku

Szkoła została założona w 1925 roku, początkowo jednoklasowa, mieściła się w domu państwa Grochowskich[58]. Pierwszą nauczycielką była Stanisława Tomczykiewicz, pochodząca z Wadowic. Następni nauczyciele to: Krystyna Fiolówna ze Lwowa, Zygmunt Gała z Sadownego, Alfons Kowalewski z Kowalewa (pow. Wąbrzeźno) oraz Otylia Żulichowska z Rembertowa.

Zajęcia w szkole trwały nawet podczas okupacji niemieckiej. Do 1943 roku edukacja odbywała się w dalszym ciągu u państwa Grochowskich, a potem u państwa Kiełków. W tym czasie z inicjatywy dyrektor Urlichowej rozpoczęto budowę nowej szkoły, w co bardzo zaangażowała się tutejsza ludność, a w sposób szczególny Czesław Rostek.

W nowej szkole pracowali m.in. Zofia Samotyjek, Halina Michalska, Sabina Kalata i Jan Kobus. W 1953 roku kierownikiem szkoły została Jadwiga Romanowska. Wtedy też powstała klasa 7, której do tej pory nie było. Energiczna dyrektorka rozpoczęła remont szkoły. Niestety wykonawca remontu – firma budowlana z Sokołowa Podlaskiego okazała się niesolidna do tego stopnia, że trzeba było zwrócić się o pomoc do Polskiego Radia, aby nagłośnić całą sprawę. Wprawdzie odniosło to skutek, ale jak czytamy w kronice szkolnej, efekt pracy firmy był raczej objawem partactwa, a nie solidnej pracy[59].

W 1956 roku nowym dyrektorem został Antoni Jakubik, który opracował dzieje szkoły w formie kroniki. Dyrektor zajął się również ogrodzeniem terenu szkolnego, posadzeniem drzewek ozdobnych, a także wykopaniem studni. Wiele trudu kosztował remont szkoły, w której tynki miejscami odpadały od ścian, a sufit groził zawaleniem. Prace materialne szły w parze z wychowawczymi i kulturalnymi. W 1958 roku powstał zespół muzyczny.

Dwa lata później, w 1960 roku, grono pedagogiczne uległo zmianie. Do Morzyczyna odeszła Jadwiga Gąsior, a na jej miejsce przyszła Stanisława Jakubik, która pracowała tu sześć lat.

W latach 60. prężnie działała drużyna harcerska podejmująca akcje, np. „niewidzialnej ręki", polegające na anonimowej pomocy osobom starszym i chorym. Członkowie PCK dbali o czystość w szkole i wokół niej.

W 1967 roku nastąpiła zmiana dyrektora. Miejsce Antoniego Jakubika zajęła Anna Wiśniewska. W roku szkolnym 1967/68 było najmłodsze grono pedagogiczne w dotychczasowej historii szkoły. Na sześciu nauczycieli, pięciu pracowało od roku, a jedna osoba rozpoczynała pracę. Oprócz dyrektora

58 ASPOrzełek, Kronika 1956–1976.
59 Tamże.

pracowali wtedy: Krystyna Wójcik, Lidia Wiechowska, Halina Rzepińska, Teresa Grabowska i Piotr Pilichowski. Gorliwie zaangażowali się oni w prace dydaktyczne, co zaowocowało sukcesami uczniów w olimpiadach na szczeblu rejonowym i powiatowym.

W 1968 roku nowym dyrektorem został Piotr Pilichowski. Zajął się remontem szkoły, organizowaniem wycieczek szkolnych oraz mobilizował młodzież do wystawiania sztuk teatralnych. W 1972 roku uczniowie zaangażowali się w akcję ZBoWiD-u, który zorganizował konkurs dotyczący II wojny światowej, pod hasłem: „Zachowajmy to w pamięci". Z zebranych materiałów zrobiono „kącik pamięci narodowej". Młodzież z klas 7 i 8 napisała w ramach tego konkursu wypracowania pt. „Życie ludności z mojej miejscowości w latach okupacji". Oparte były one na relacjach świadków tamtych wydarzeń. Praca Wojciecha Guza zdobyła II nagrodę na szczeblu powiatowym. W tym czasie w ramach spółdzielni uczniowskiej podjęto także akcję dożywiania za niewielką odpłatnością, a popołudniami działała także świetlica. Związek Młodzieży Wiejskiej organizował przedstawienia teatralne[60].

W roku szkolnym 1973/74 nastąpiły kolejne zmiany personalne. Na miejsce dyrektora Piotra Pilichowskiego, który odszedł do Prostyni, mianowano – Halinę Gerej. Następnie na jej miejsce przyszedł Ryszard Ziółkowski. Nowy dyrektor wprowadzał elementy systemu wychowawczego Heliodora Muszyńskiego. Klasy miały swoje nazwy, proporczyki, prowadziły kroniki itd. W znacznym stopniu wzrosło znaczenie organizacji i kół zainteresowań. Zuchy i Harcerze, prowadzeni przez Henrykę Ziółkowską i Mariana Kanię, odnosili sukcesy na festiwalach w Sadownem, Łochowie oraz Mińsku Mazowieckim. Uczęszczało wtedy do szkoły około stu dzieci, a zajęcia odbywały się w pięciu salach lekcyjnych[61].

W 1976 roku został mianowany nowy dyrektor – Marian Kania, który pełnił tę funkcję przez cztery lata, kontynuując poprzednie zadania. Po nim dyrektorem została Renata Dernałowicz. Od 1980 roku nauczanie odbywało się w klasach 0-6, do których uczęszczało siedemdziesięcioro pięcioro dzieci. Uczniowie ze starszych klas zostali przeniesieni do szkoły w Kołodziążu. W 1981 roku wybuchł pożar budynku szkolnego, który spowodował jego częściowe zniszczenie. Po pożarze wyłączono z użytku szkolnego dwie izby lekcyjne znajdujące się na piętrze. Po wykonaniu remontu wykorzystywano tylko trzy sale lekcyjne mieszczące się na parterze. W 1982 roku do szkoły wrócili uczniowie klas 7-8 i uczyło się w niej ponad dziewięćdziesiąt osób[62].

60 ASPOrzełek, Kronika 1956–1976.
61 Tamże.
62 Tamże.

W 1983 roku dyrektorem szkoły została Krystyna Pełka. W szkole było bardzo ciasno, toteż coraz częściej na spotkaniach z władzami gminnymi mieszkańcy podejmowali temat budowy nowej szkoły. W wyniku rozmów zapadła decyzja, że mieszkańcy w czynie społecznym, przy nieznacznej pomocy z zewnątrz, wybudują nowy budynek szkolny. Powstał więc Komitet Budowy Szkoły, który miał koordynować wszystkie prace. Na początku pojawił się pomysł budowy szkoły ze starych elementów, które przywieziono z rozbiórki budynku z Woli Gułowskiej. Okazało się jednak, że uzyskany materiał nie da się wykorzystać do budowy. Wtedy to mieszkańcy przystąpili do gromadzenia nowych materiałów, a potem do prac budowlanych. Wykonano fundamenty, wzniesiono ściany i zalano strop. Budowa budynku została jednak wstrzymana z powodu braku środków finansowych. Wzniesiony budynek niszczał przez kilka lat[63]. Prace budowlane zostały wznowione i udało się je ukończyć w roku 1993, gdy do budowy włączyła się Rada Gminy Sadowne oraz Kuratorium Oświaty i Wychowania w Siedlcach[64].

W latach 1989–1993 następowały zmiany dyrekcji szkoły. Od 1989 roku przez rok pełniła tę funkcję Bogumiła Kucharek, przez kolejny rok Wanda Jakubik, a następnie Elżbieta Dębkowska. W latach 1990–1993 z powodu trudności lokalowych nauka odbywała się także w domach prywatnych. Uczęszczało wtedy do szkoły około siedemdziesięciu uczniów i pracowało w niej ośmiu nauczycieli[65].

W 1994 roku konkurs na stanowisko dyrektora szkoły wygrała Dorota Kłusek, wcześniej nauczycielka szkoły podstawowej w Kołodziążu. Nowa dyrektor podjęła się prac w budynku szkolnym oraz wokół niego. Naukę zorganizowano w sześciu oddziałach: wprowadzono samodzielne zajęcia w oddziale przedszkolnym, klasach 1 i 8, a w pozostałych klasach kontynuowano pracę w systemie klas łączonych. W krótkim czasie zostały rozebrane fundamenty po starym budynku szkolnym oraz powstało nowe boisko sportowe. W prace te zaangażowali się nie tylko pracownicy szkoły, ale także uczniowie oraz ich rodzice. W kolejnych latach zajęto się doposażeniem szkoły i zagospodarowaniem terenu wokół niej. Istotnym wydarzeniem roku szkolnego 1995/96 było powstanie stowarzyszenia o nazwie Uczniowski Klub Sportowy „Iskra" przy szkole podstawowej w Orzełku. Po zarejestrowaniu go w Wydziale Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Wojewódzkiego w Siedlcach klub otrzymał nieodpłatnie sprzęt do

63 ASPOrzełek, Relacja Krystyny Pełki – dyr. Sz. P. w Orzełku w latach 1983–1989.

64 ASPOrzełek, Relacja Danieli Ogonowskiej – przewodniczącej Komitetu Rodzicielskiego Sz. P. w Orzełku (1993).

65 ASPOrzełek, D. Kłusek, Szkoła Podstawowa w Orzełku 1975–2006.

lekkoatletyki, unihokeja i gimnastyki korekcyjnej z Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki w Warszawie. W roku szkolnym 1996/97 w szkole kształciło się sześćdziesięcioro sześcioro dzieci oraz pracowało w niej ośmiu nauczycieli[66].

Jednym z najważniejszych wydarzeń roku szkolnego 1997/98 była wizyta ks. bp. Antoniego Dydycza (11 XI 1997), który spotkał się z uczniami, nauczycielami, rodzicami oraz mieszkańcami wioski.

W kolejnym roku szkolnym w tejże placówce uczyło się siedemdziesięcioro jeden dzieci. Pracowało w niej dziewięciu nauczycieli[67]. W roku szkolnym 1999/2000 po reformie systemu edukacji placówka zaczęła funkcjonować jako szkoła podstawowa z klasami 1-6 i oddziałem przedszkolnym[68].

Istotnym wydarzeniem 2000 roku było zajęcie przez szkołę II miejsca w gminnym konkursie „Ocalić od zapomnienia", polegającym na zbiórce i przygotowaniu wystawy przedmiotów dawnego użytku[69].

W roku szkolnym 2000/01 podjęto działania służące promocji placówki w środowisku. Szkoła została zgłoszona do udziału w konkursie „Najbardziej estetyczny obiekt użyteczności publicznej w Powiecie Węgrowskim", w którym zajęła I miejsce. Dyplom i puchar został wręczony dyrektor Dorocie Kłusek przez starostę Elżbietę Lanc na sesji Rady Powiatu Węgrowskiego[70].

Promocji szkoły służyło również zorganizowanie w dniu 20 V 2001 roku imprezy kulturalnej „Święto Wsi Polskiej". Do udziału w niej zostały zaproszone wszystkie zaprzyjaźnione ze szkołą placówki oświatowe z terenu gminy Sadowne, Brok i Małkinia. Celem tej imprezy było przybliżenie kultury regionu oraz popularyzacja amatorskiego ruchu artystycznego wśród dzieci i młodzieży[71].

---

66 ASPOrzełek, Organizacja Sz. P. w Orzełku na rok szkolny 1996/1997.

67 ASPOrzełek, Organizacja Sz. P. w Orzełku na rok szkolny 1998/1999.

68 ASPOrzełek, Organizacja Sz. P. w Orzełku na rok szkolny 1999/2000. Naukę w klasach 1-3 zaczęto prowadzić jako nauczanie zintegrowane (bez podziału na przedmioty), zaś w klasie 4 pojawiły się nowe zajęcia edukacyjne, takie jak przyroda i sztuka. Po raz pierwszy wprowadzono naukę w klasach 0-3 jako klasach rozdzielnych. Do szkoły uczęszczało 57 dzieci. Pracowało w niej 9 nauczycieli (w tym 2 niepełnozatrudnionych). Aby zmniejszyć koszty funkcjonowania szkoły, uchwałą Rady Gminy Sadowne, uczniów, którzy mieli uczęszczać do ostatniej klasy 8 przeniesiono do Szkoły Podstawowej w Kołodziążu. Rok ten przyniósł wiele zmian nie tylko w organizacji nauczania, ale również na płaszczyźnie materialnej, ponieważ przed sezonem zimowym dokonano modernizacji kotłowni centralnego ogrzewania, polegającej na zamianie tradycyjnego ogrzewania na ekologiczne ogrzewanie olejowe.

69 Por. A. Stankiewicz, *Ocalić od zapomnienia*, „Gazeta Węgrowska", 21(101)/2000, s. 3, 12.

70 Por. D. Kuziak, *Dwa razy promocja*, „Tygodnik Siedlecki", 46/2000, s. 2nn; W. Bartkiewicz, *Pierwsza nagroda*, „Gazeta Węgrowska", 46(126)/2000, s. 7; D. Kuziak, *Najpiękniejsza szkoła w powiecie*, „Tygodnik Siedlecki", 1/2001, s. 3nn.

71 Por. M. Dębkowski, *Święto Wsi Polskiej*, „Gazeta Lokalna," 6(57)/2001, s. 11: „W dniu 20 maja 2001 r. Orzełek w gminie Sadowne stał się centrum kultury ludowej". Program imprezy obejmował m.in.: występy artystyczne zespołów ludowych „Sadowianki" i „Małkinianki", konkursy muzyczne, plastyczne →

Orzełek – pamiątki z archiwum
Fot. ASPOrzełek

Orzełek
– XXI wiek
Fot. ASPOrzełek

„Święto Wsi Polskiej" w Orzełku spotkało się z zainteresowaniem nie tylko ze strony lokalnej społeczności, ale również mieszkańców całej gminy Sadowne oraz sąsiednich gmin. Wzięło w nim udział około pięciuset uczestników[72].

W czasie wakacji 2001 roku ze środków finansowych pozyskanych przez szkołę m.in. zorganizowano i wyposażono pracownię komputerową. Dzięki temu we wrześniu po raz pierwszy wprowadzono do oferty edukacyjnej szkoły zajęcia z informatyki dla uczniów klas 5-6.

Do roku szkolnego 2002/03 organizacja nauczania nie uległa zmianie, ale w lutym 2003 roku Rada Gminy Sadowne podjęła uchwałę o reorganizacji szkoły. Zgodnie z nią w roku szkolnym 2003/04 liczbę oddziałów zredukowano do czterech, łącząc nauczanie w oddziale przedszkolnym i klasie 1 oraz w klasie 2 i 3. Zredukowano również do siedmiu liczbę zatrudnionych nauczycieli.

W dniu 27 X 2003 roku szkoła po raz drugi miała zaszczyt gościć w swoich progach ks. bp. Antoniego Dydycza, który spotkał się z uczniami, pracownikami szkoły, rodzicami oraz przybyłymi mieszkańcami wsi Orzełek i Kolonii Złotki. Uroczystość została uświetniona programem artystycznym w wykonaniu uczniów. O spotkaniu tym przypominają zapisy i zdjęcia w kronice szkolnej oraz wpis Księdza Biskupa w Księdze Pamiątkowej szkoły: „*Z uczuciem wdzięczności przeglądam strony tej Księgi, gdyż spotykam jakże wiele świadectw, wyrażających szacunek i miłość do Polskiej Wsi, której na imię Orzełek. Nie ten wprawdzie, który zdobił albo i zdobi żołnierski strój, ale zawsze drogi każdemu polskiemu sercu, zwłaszcza dziecięcemu. Niech Królowa Polski umacnia tę miłość do ojczystej ziemi, niech wspomaga w kształceniu i wychowaniu nowych pokoleń Polaków! Szczęść Boże!...*"[73].

Lata 2001–2005 charakteryzowały się sukcesami sportowymi uczniów w indywidualnych biegach przełajowych oraz w turniejach tenisa stołowego. Do

---

← i techniczne dla dzieci i młodzieży oraz degustację chleba wypieczonego w wiejskim chlebowym piecu według starych receptur.

72 Por. A. Stankiewicz, *Trzeba kontynuować tradycję ojców*, „Gazeta Węgrowska", 20(152)/2001, s. 6; Tenże, *Święto Wsi Polskiej*, „Gazeta Węgrowska", 23(155)/2001, s. 3, 12; W. Rogala, *Szkoła ośrodkiem kultury na wsi*, „Gazeta Węgrowska", 27(210)/2002, s. 8, 12; D. Kuziak, *Święto wsi*, „Tygodnik Siedlecki", 23/2001, s. 8. Gośćmi imprezy byli przedstawiciele władz powiatowych ze starostą węgrowskim Elżbietą Lanc oraz władz gminnych z wójtem Tadeuszem Danajem, licznie przybyli również: dyrektorzy szkół, nauczyciele, radni. O wadze wydarzenia wypowiedzieli się niektórzy jej uczestnicy, wpisując się do Księgi Pamiątkowej szkoły. W Księdze są wpisy m.in.: Tadeusza Danaja – wójta gminy Sadowne, Bożeny Gierej – sekretarza gminy Sadowne, Małgorzaty Bernasiuk – dyrektora Szkoły Podstawowej w Prostyni, Iwony Maliszewskiej – dyrektora Szkoły Podstawowej w Grądach, Doroty Wyrobek – dyrektora Szkoły Podstawowej w Sokółce, Ireneusza Zyśka – dyrektora Szkoły Podstawowej w Kołodziążu oraz Tadeusza Kopaniarza – kierownika zespołu „Małkinianka". Zob. ASPOrzełek, Księga Pamiątkowa, od 13 V 2001 r.

73 ASPOrzełek, Księga Pamiątkowa, od 13 V 2001 r.

największych osiągnięć uczniów należą: I miejsce w Mistrzostwach Powiatu w indywidualnych biegach przełajowych dziewcząt klas 4 (rok 2001)[74], II miejsce – dziewcząt klas 5 (rok 2002) i dziewcząt klas 6 (rok 2004), I miejsce w Drużynowych Mistrzostwach Powiatu w tenisie stołowym dziewcząt (rok 2003 i 2004), I miejsce w Indywidualnych Mistrzostwach Powiatu w tenisie stołowym dziewcząt klas 4[75] (rok 2002 i 2005), II miejsce – klas 5 (rok 2003)[76], III miejsce – klas 6 (rok 2003) oraz V i VI miejsce w Finale Regionalnym Tenisa Stołowego (byłe województwo siedleckie) w kategorii dziewcząt urodzonych w latach 1991–1992 (rok 2003 i 2004)[77]. Uczniowie brali aktywny udział i osiągali sukcesy również w innych konkursach pozaszkolnych. Jednym z ostatnich sukcesów 2005 roku było zdobycie nagrody w akcji „Zostań przyjacielem ptaków"[78].

W roku szkolnym 2005/06 w szkole kształciło się czterdzieści dwoje dzieci, w tym sześcioro w oddziale przedszkolnym[79]. Pracowało w niej siedmiu nauczycieli[80]. W 2006 roku nastąpiła zmiana na stanowisku dyrektora, które objęła Małgorzata Kujawa. Na terenie szkoły działały organizacje szkolne oraz koła zainteresowań, w których uczniowie rozwijali swe zdolności i zainteresowania. Były to: Samorząd Uczniowski, Liga Ochrony Przyrody, Polski Czerwony Krzyż, Spółdzielnia Uczniowska, zespół redakcyjny gazety szkolnej „Promyk" oraz klub sportowy „Iskra". Sprawdzianem umiejętności uczniów były bardzo dobre wyniki w szkolnych oraz pozaszkolnych zawodach sportowych i konkursach[81].

Nauczyciele i uczniowie starają się kultywować tradycje związane z edukacją regionalną. W tym celu powstał m.in. kącik historyczny oraz odbywa się

---

74 Por. W. Soliński, *Sport szkolny*, „Gazeta Węgrowska", 42(174)/2001, s. 14, 15.

75 Por. Tenże, *Tenisowy turniej*, „Gazeta Węgrowska", 13(196)/2002, s. 14, 15.

76 Por. M. Buczek, *Mistrzostwa powiatu*, „Tygodnik Siedlecki", 17/2003, s. 11; por. Tenże, *Mistrzostwa LZS*, „Tygodnik Siedlecki", 12/2003, s. 2nn.

77 Por. Tenże, *Mariola, Milena, Eliza*, „Tygodnik Siedlecki", 15/2004, s. 2nn; Tenże, *Dwukrotnie Zawady*, „Tygodnik Siedlecki", 13/2004, s. 2nn.

78 Por. K. Harasimiuk, *Rosną ornitolodzy*, „Tygodnik Siedlecki", 21/2005, s. 19.

79 ASPOrzełek, D. Kłusek, Szkoła Podstawowa w Orzełku 1975–2006. Dzieci pochodziły z następujących wiosek: Orzełek – 26 dzieci, Złotki – 11, Kolonia Złotki – 1, spoza obwodu szkoły – 4. Szkoła prowadziła nauczanie w klasach 0-6. Zajęcia odbywały się w 4 oddziałach (klasy: 0-1, 2-3, 4-5, 6), w których realizowanych było 115 godzin dydaktycznych tygodniowo. W celu pomniejszenia kosztów funkcjonowania szkoły część zajęć edukacyjnych odbywała się jako zajęcia łączone.

80 Tamże. W skład rady pedagogicznej wchodzili: dyrektor szkoły Dorota Kłusek oraz nauczyciele: Wanda Jakubik, Barbara Kiełek, Małgorzata Kujawa, Elżbieta Maliszewska, Krystyna Pełka oraz do dnia 31 I 2006 r. ks. Zbigniew Średziński, a od 1 II 2006 r. Marzenna Owsianka. Ponadto na stanowisku pracownika obsługi w pełnym wymiarze zatrudniona była Jolanta Dębkowska.

81 M. Buczek, *Węgrowskie eliminacje*, „Tygodnik Siedlecki", 9/2006; Tenże, *Najlepsi w regionie*, „Tygodnik Siedlecki", 17/2006, s. 2nn; Tenże, *Rezolutna Anita*, „Tygodnik Siedlecki", 18/2006, s. 3nn; →

szereg uroczystości szkolnych, w których uczestniczą nie tylko uczniowie i nauczyciele, ale również rodzice uczniów i inni mieszkańcy. Świętem dla dużej części lokalnej społeczności jest choinka szkolna, w czasie której spotykają się w szkole trzy pokolenia: dziadkowie, rodzice i dzieci. Z każdym kolejnym rokiem przybywa gości na uroczystościach z okazji Dnia Babci i Dziadka, czy też Dnia Matki i Ojca.

Szkoła to także miejsce spotkań mieszkańców wsi. Tu spotykają się mieszkańcy m.in. podczas zebrań wiejskich, Mszy świętych, czy też na poświęceniu pokarmów przed świętami wielkanocnymi.

Cennym źródłem informacji o pracy szkoły od 1994 roku, oprócz własnej dokumentacji, jest systematycznie prowadzona kronika szkolna, w której można znaleźć wzbogacone kolorowymi fotografiami zapisy dotyczące poszczególnych wydarzeń.

Podsumowując zarys dziejów Szkoły Podstawowej w Orzełku, można stwierdzić, iż nauczycielom podczas pracy dydaktycznej i wychowawczej z uczniami przyświecają słowa Jana Zamoyskiego umieszczone na szkolnym korytarzu: „*Takie Rzeczypospolite będą, jakie jej młodzieży chowanie*".

Szkoła Podstawowa w Poniatowie-Grądach

Szkoła powszechna w Poniatowie zainaugurowała swą działalność w roku szkolnym 1928/29. Obejmowała klasy od 1 do 4 (do następnych oddziałów dzieci z Grądów i Poniatowa uczęszczały do Prostyni). Początkowo zajęcia odbywały się w budynku należącym do państwa Dulębów, położonym w środkowej części Poniatowa. Pierwszymi nauczycielami byli: Wanda Rogozińska, Józefa Mystkowska i pan Ogonowski. Po dwóch latach pracy, gdy zakupiono plac na końcu wioski, wybudowano na nim obszerny drewniany budynek z dwoma pomieszczeniami lekcyjnymi i mieszkaniem dla nauczyciela. W czasie okupacji hitlerowskiej, chociaż część szkoły była zajęta przez Niemców, zajęcia prowadził Antoni Smoliński. W 1944 roku wycofujące się odziały niemieckie spaliły wioskę, w tym i szkołę. Nowy budynek postawiono po wojnie na terenie wioski Grądy. Szkoła rozpoczęła edukację w 1954 roku i funkcjonowała do 1992 roku jako sześcioodziałowa, dopiero później jako ośmioodziałowa. Lekcje odbywały się w czterech pomieszczeniach budynku oraz w mieszkaniach wynajętych u państwa Buczyńskich, Kaczmarczyków i Jakubików.

← D. Kuziak, *Cezary & Cezary*, „Tygodnik Siedlecki", 25/2006, s. 3nn. Największe sukcesy osiągali m.in: Radosław Dębkowski, Klaudia Dyoniziak, Jolanta Filipiak, Łukasz Ignatowski, Patryk Kiełek, Ewa Maliszewska, Dawid Nieścieruk, Ewa Oniśk, Agnieszka Podgórska, Paulina Podgórska, Martyna Rostek, Ilona Styś, Karolina Styś, Anna Ścibor.

Grądy
– rok szkolny 1965/66
Fot. APP

Grono Pedagogiczne
przed szkołą
w Grądach – 1970 r.
Fot. APP

Grądy – 1972 r.
Fot. APP

Taki stan trwał do 1994 roku, kiedy to oddano do użytku nową okazałą szkołę, jedną z najlepiej wyposażonych w rejonie. Jej budową kierował dyrektor Ryszard Jakubik[82]. W prace administracyjne i wykonawcze byli zaangażowani także: wójt gminy Małkinia – Jerzy Wdowiak, przewodnicząca Społecznego Komitetu Budowy Szkoły – Alina Kolosek oraz majstrzy – Piotr Kucharek, Henryk Parys, Jan Klepacki i Mieczysław Szymalski. W budowę oprócz fachowców włączyli się wspaniałomyślnie mieszkańcy Grądów i Poniatowa. Zakupili plac, ogrodzili go, wykonali fundamenty pod cały budynek, zwieźli żwir i piasek do tynków. W sumie szacuje się, że podczas trwania budowy w latach 1985–1994, ich wkład wyniósł miliard ówczesnych złotych.

Dnia 1 IX 1994 roku miało miejsce poświęcenie nowego budynku i uroczyste przecięcie wstęgi przez przedstawicieli Gminy Małkinia i Kuratorium Oświaty z Ostrowi Mazowieckiej[83]. W nowej szkole podjęło pracę jedenastu pedagogów.

Nauczyciele wraz z uczniami przygotowywali: Dzień Matki, Dzień Babci, zabawy choinkowe, przedstawienia teatralne, bale przebierańców, a także akademie z okazji Dnia Służby Zdrowia. Uczniowie brali udział w różnych konkursach, m.in.: plastycznym, biologicznym i sportowym. Czasem dochodzili nawet do poziomu ogólnopolskiego szkół podstawowych. Wychowankowie szkoły w Poniatowie-Grądach przejawiali zdolności artystyczne, czego dowodem było umieszczenie rysunków Agnieszki Ajdys i Tomasza Rytela-Skorka w książce ks. Jana Twardowskiego pt. *Najmłodsi poeci i malarze*[84]. Innym wyróżnieniem stał się dyplom dla Katarzyny Ogrzewały za pracę nagrodzoną w konkursie „Herb Gminy Małkinia". W gronie uczniów nie brakowało też literatów – Agnieszka Maliszewska zajęła I miejsce w konkursie „Bohaterowie książek H. CH. Andersena", organizowanym przez Gminną Bibliotekę Publiczną w Małkini. W szkole istniał Uczniowski Klub Sportowy, który miał wiele osiągnięć w różnych dyscyplinach sportowych[85]. Na uwagę zasługuje fakt, że wychowankowie szkoły należeli do młodzieżowej drużyny strażackiej, która na

---

82 ASPPon, Kronika 1994–1998.

83 Tamże.

84 *Najmłodsi poeci i malarze...*, s. 35 [Rysunek „Pies, piłka i ja" wyk. Tomasz Rytel-Skorek lat 12]; tamże, s. 49. [Agnieszka Ajdys, lat 9]; zob. J. Sapa, *Jak bukiet kwiatów pozbieranych z różnych łąk*, „Płomyczek", 9/1998, s. 3; H. Kowalska, *Spełnione Marzenia*, „Płomyczek", 11/1998, s. 6-7; L. Wujek, *Pierwszy dzwonek*, „Kurierek", 27, IX/1994, s. 1nn. Prace zostały wykonane pod kierunkiem Haliny Rytel-Skorek.

85 A. Sadowski, *Gminna Spartakiada Sportowa szkół podstawowych „Małkinia* '98", „Wiadomości Małkińskie", 6(71)/1998, s. 1nn; Tenże, *Spartakiada Sportowa*, „Wiadomości Małkińskie", 3(68)/1999, s. 1nn; M. Wolff, *Bezpieczne Miasto – Konkurs „Jak żyć bezpieczniej"*, „Kurier Ziemi Ostrowskiej", 6(48)/1998, s. 1nn.

zawodach zdobywała czołowe miejsca[86]. Jej opiekunem był Jerzy Maliszewski. W szkole działało Koło Miłośników Historii pod kierunkiem Aleksandry Maleńkiej, zajmujące się gromadzeniem eksponatów i dokumentów z przeszłości.

Uczniowie odwiedzali Dom Pomocy Społecznej w miejscowości Stare Lipki oraz Dom Seniora w Broku, gdzie mieli występy artystyczne. Podczas wakacji na terenie szkoły odbywały się festyny[87]. Kilkakrotnie angażowano się w akcję „Sprzątanie Świata". Andrzej Nadany po kompleksowej wizytacji, której dokonał z ramienia Kuratorium Oświaty w 1996 roku, wydał bardzo pozytywną opinię o pracy dydaktyczno-wychowawczej grona pedagogicznego.

Szczególnym dniem w dziejach szkoły była wizyta ks. bp. Antoniego Dydycza 12 XI 1997 roku. Po przywitaniu chlebem i solą przez Ryszarda Jakubika i Alinę Kolosek, ksiądz biskup zwiedził obiekt, rozmawiał z uczniami i spotkał się z pracownikami szkoły. Uroczystość uświetniła część artystyczna w wykonaniu dzieci i młodzieży. W kronice szkoły ksiądz biskup napisał: „*Boże błogosławieństwo niech towarzyszy nauce i wychowaniu, aby nowe pokolenia Polek i Polaków mogły się rozwijać coraz pełniej. Szczęść Boże! +Antoni Dydycz biskup drohiczyński. Ps. Bóg zapłać za gościnne przyjęcie*".

Dnia 1 IX 2002 roku stanowisko dyrektora Szkoły Podstawowej w Grądach objęła Iwona Maliszewska, dotychczasowa nauczycielka tejże szkoły. Przystąpiono do zagospodarowania placu wokół szkoły, budowy boisk sportowych oraz placu zabaw dla dzieci. W prace te zaangażowali się nie tylko pracownicy szkoły, ale także uczniowie oraz ich rodzice.

Szkoła Podstawowa w Poniatowe-Grądach mogła się poszczycić jednym z najlepszych obiektów w rejonie, a także aktywnością na płaszczyźnie gminy i powiatu. W latach 1998–2004 uczniowie osiągali znakomite wyniki w sporcie, czego przykładem był udział Dariusza Jakubika w rozgrywkach w tenisie stołowym na szczeblu krajowym. Uczniowie zwyciężali także w licznych konkursach plastycznych, recytatorskich czy literackich, zarówno na szczeblu gminy, powiatu, jak i na szczeblu ogólnopolskim.

W dniu 27 X 2003 roku ponownie nawiedził szkołę ks. bp Antoni Pacyfik Dydycz. Ekscelencja spotkał się z dziećmi, z Radą Pedagogiczną, pracownikami szkoły i rodzicami. Wizyta przebiegała w miłej atmosferze. Ksiądz Biskup po wysłuchaniu części artystycznej rozpoczął spontaniczny dialog z uczniami[88].

---

86 *Informacja o przebiegu zawodów Sportowo-Pożarniczych*, „Wiadomości Małkińskie", 9(74)/1998, s. 1nn.

87 ASPPon, Kronika od 1998; A. Sadowski, *Niedziela na wsi*, „Wiadomości Małkińskie", 8(73)/1998, s. 1nn.

88 ASProst, Kronika Szkoły w Grądach od 1998.

W lutym 2004 roku Rada Gminy w Małkini Górnej podjęła uchwałę o likwidacji szkoły w Grądach z dniem 1 IX 2004 roku. Mimo iż lokalna społeczność miała świadomość o nieuchronności tego kroku w związku z malejącą liczbą dzieci, decyzja ta wywołała wśród mieszkańców wielkie poruszenie. Kończyła się bowiem zaledwie dziesięcioletnia historia szkoły w nowej siedzibie, budowanej z tak wielkim poświęceniem. Część mieszkańców próbowała jeszcze powołać do życia tzw. „małą szkołę", ale kalkulacja finansowa była nieubłagana. W momencie likwidacji szkoły uczęszczało do niej zaledwie dwudziestu sześciu uczniów. Dzieci trafiły do Zespołu Szkół Gminnych w Prostyni. W nowej szkole spotkało je serdeczne przyjęcie. Również większość nauczycieli pracujących w Grądach znalazło pracę w Zespole Szkół Gminnych w Prostyni.

Mała szkoła w Poniatowie-Grądach sprzyjała rozwijaniu wielu talentów wśród uczniów oraz ich aktywności sportowej. Było to możliwe dzięki zaangażowaniu nauczycieli oraz ich ofiarnej pracy. Sam zaś budynek, chociaż nie jest używany obecnie jako szkoła, w przyszłości prawdopodobnie będzie wykorzystany w celach kulturalno-społecznych.

Zespół Szkół Gminnych im. Jana Pawła II w Prostyni

Podczas zaboru rosyjskiego, w Prostyni istniała szkoła trzyoddziałowa, która powstała około 1913 roku[89]. Była ona jedną z pierwszych w gminie Prostyń. W 1917 roku na terenie tejże gminy funkcjonowało już pięć szkół, do których uczęszczało trzystu dwudziestu pięciu uczniów[90]. Po odzyskaniu niepodległości powstała w Prostyni szkoła powszechna, która miała już siedem oddziałów. Istniała także ochronka dla ubogich dzieci[91]. Pierwszymi nauczycielkami były panie: Zofia Chaberska, Helena Jakimiak i Kazimiera Kossowska. W 1925 roku dyrektorem został Jan Ziemba. W roku szkolnym 1929/30 oprócz dyrektora pracowały w szkole Natalia Jaronek i Irena Winter. O religijno-

89 A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 187; W 1917 r. w gminie Prostyń był najwyższy procent uczniów w powiecie węgrowskim. Przypadało 89 uczniów na 1000 osób. Później była Starawieś – 83 na 1000, w Węgrowie – 17 na 1000. Zob. MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 224.

90 A. Kołodziejczyk, *Pierwsza wojna światowa*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 218; MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 218. Kolejne lata przyniosły rozwój szkolnictwa na terenie parafii Prostyń. W 1919 r. istniało już sześć szkół i jedna ochronka. APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 4-4v; W 1925 r. do trzech szkół dwuklasowych i trzech jednoklasowych uczęszczało 453 katolików i 23 Żydów. Zob. *Elenchus Ecclesiarum... – 1925*, [w:] *Directorium Divini Officii*, s. 124.

91 APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. H. Przeździeckiego, Prostyń 26 IX 1919, s. 4-4v.

-patriotycznym wychowaniu uczniów w tym czasie świadczy zapis wizytacji kanonicznej z 1933 roku, w którym sufragan siedlecki ks. bp Czesław Sokołowski zapisał: *„[...] p. Ziemba kierownik szkoły w imieniu nauczycielstwa serdecznie nas witając, przyrzekł, że powierzoną dziatwę wychowają na wiernych synów Kościoła i miłośników Ojczyzny"* [92].

Nauka w tym okresie odbywała się w trzech oddzielnych budynkach. Dopiero w listopadzie 1937 roku szkoła otrzymała własny obiekt, w którym zajęcia odbywały się do 1939 roku. Przez kilka pierwszych miesięcy wojny lekcje były zawieszone. Od marca 1940 roku edukację szkolną zaczęto prowadzić w domach prywatnych, ponieważ budynek szkolny był często zajmowany przez żołnierzy. W 1944 roku wznowiono naukę w szkole. Kierownikiem został Mieczysław Zimnoch, a pomagali mu w pracy pedagogicznej nauczyciele: Apolinary Bartoszewski, Irena Bartoszewska, Natalia Jasonek i Jadwiga Zimnoch. W późniejszym okresie skład grona pedagogicznego ulegał znacznym zmianom. W roku szkolnym 1946/47 lekcje prowadziło tylko dwoje nauczycieli – kierownik Irena Bartoszewska i Stanisław Barbasiewicz. W roku szkolnym 1953/54 na stanowisko kierownika został mianowany Ryszard Wycech. W tym czasie ożywiło się życie kulturalne szkoły. Powstał zespół artystyczny, który brał udział w eliminacjach powiatowych w Węgrowie, aktywnie działała także drużyna harcerska prowadzona od roku przez Zdzisława Kęska. O atmosferze, jaka panowała wtedy w gronie pedagogicznym świadczy relacja ówczesnej nauczycielki, przeniesionej z Kiełczewa do Prostyni, Feliksy Kalinowskiej: *„Było nas kilkoro, zgrani, trzymający się twardo zasad Kościoła Katolickiego. Pewnego razu p. Wycech po przyjeździe z konferencji w Węgrowie powiedział, że zostało im przekazane, aby w następną niedzielę nikt z nauczycieli nie poszedł do kościoła (była to przecież okupacja rosyjska), ale my nie posłuchaliśmy i wszyscy – jak zwykle – poszliśmy w tę zakazaną niedzielę do kościoła. I nikt nas nie pociągnął do odpowiedzialności. Sprawdziła się zasada: «W jedności siła»"* [93].

W tym czasie podejmowano znaczne inwestycje. W roku 1954/55 szkoła została ogrodzona i założono elektryczność. W latach 50. przeciętna klasa liczyła około czterdziestu uczniów. Z uwagi więc na potrzeby lokalowe rozbudowano budynek szkolny, który oddano do użytku w 1956 roku. W kolejnych latach liczba uczniów zwiększała się. Dlatego zdecydowano się na budowę nowej murowanej szkoły. Oddano ją do użytku w 1962 roku dzięki zaangażowaniu w prace dyrektora szkoły Ryszarda Wycecha, ks. Józefa Rucińskiego

[92] Tamże, Protokół wizytacji kanonicznej ks. bp. Cz. Sokołowskiego, Prostyń 23 V 1933, s. 10.
[93] ASPKiełcz, List Feliksy Kalinowskiej, Komorów 31 I 2001.

oraz rodziców, którzy nie żałowali środków materialnych i czasu. Warunki lokalowe były już bardzo dobre i mieściło się w niej ponad trzystu uczniów. Oprócz dzieci i młodzieży z Prostyni, Treblinki i Boreczka, do starszych klas uczęszczali absolwenci kilkuklasowych szkół w Kiełczewie i Poniatowie.

Na przełomie lat 60. i 70. w jedenastu oddziałach uczyło się trzystu dwudziestu dziewięciu uczniów. Sytuacja szkoły uległa pewnej zmianie administracyjno-prawnej w związku z likwidacją gminy w Prostyni i przyłączeniem tej miejscowości do Małkini. W 1975 roku dyrektorem szkoły został Antoni Jakubik, a jego zastępcą do spraw pedagogicznych mianowano Piotra Pilichowskiego. W latach 70. szkoła miała znaczne osiągnięcia sportowe. W maju 1977 roku drużyna piłkarska z Prostyni, jako reprezentacja gminy Małkinia, zdobyła pierwsze miejsce w rozgrywkach na szczeblu wojewódzkim w piłce nożnej. Wygrała z Ostrołęką 3:1, a z Przasnyszem 9:1 i zdobyła puchar – „Złotą Piłkę". Ważnym wydarzeniem tego roku była także wycieczka do Trójmiasta zorganizowana przez Jana Kobusa. O dobrym poziomie nauczania świadczy fakt, że na zakończenie roku szkolnego 1976/77 dwadzieścia sześć osób z trzystu dwudziestu pięciu uzyskało świadectwa z czerwonym paskiem, wśród nich prym wiedli Bogumiła Kamińska i Artur Kobus[94].

W latach 1976–1978 trwały prace remontowo-budowlane na terenie szkoły. Wybudowano kotłownię, założono centralne ogrzewanie, wodę, a podłogi i korytarze wyłożono posadzką PCV. W aneksie do kroniki szkolnej z lat 1977–1985 zapisano: *„Brygada remontowo-budowlana oddała uczniom szkołę pachnącą farbą, unowocześnioną, piękną i czystą, w której nauka sprawia samą przyjemność"*[95]. Podczas wizytacji kompleksowej w 1979 roku bardzo wysoko oceniono organizację procesu dydaktycznego i stan obiektu szkolnego.

Uczniowie przejawiali aktywność na płaszczyźnie sportowej, zdobywając czołowe miejsca w powiecie i kwalifikując się do szczebla eliminacji wojewódzkich w tenisie stołowym[96]. Trzech uczniów: Jacek Borowy, Marek Maliszewski i Marek Mariański zakwalifikowało się nawet do rozgrywek na szczeblu ogólnopolskim. Wychowankowie mieli także osiągnięcia na polu naukowym. Krzysztof Borowy zajął w 1981 roku w Ostrołęce I miejsce w konkursie wojewódzkim z fizyki[97]. Sukcesy uczniów szły w parze z solidnym przygotowaniem pedagogiczno-dydaktycznym nauczycieli, o czym świadczą liczne nagrody i wyróżnienia

94 ASPProst, Kronika do 1977; tamże, Kronika 1978–1985.

95 ASPProst, Kronika 1978–1985.

96 Tamże.

97 Tamże. Prymusami w klasie 8 w 1981 r. byli, oprócz Krzysztofa Borowego: Krzysztof Kamiński, Małgorzata Kwiatkowska, Dorota Mariańska, Marzena Sobolewska, Lidia Sobotka.

Szkoła powszechna w Prostyni – 1924/25 r.
Wśród dzieci: ks. Antoni Mioduszewski oraz nauczyciele – pp. Rusiniakowie i Jan Ziemba

Uczniowie (znani z imienia i nazwiska):

Pelagia Bednarczyk – Prostyń
Czesław Dulemba – Poniatowo
Wacław Jakubik – Prostyń
Maria Kalata – Prostyń
Maria Kiełek – Treblinka
Genowefa Koroś – Prostyń
Lucyna Koroś – Prostyń
Polikarp Książek – Grądy
Aleksander Leśnik – Złotki
Dominik Michalski – Prostyń
Wacław Michalski – Prostyń
Apolonia Mystkowska – Poniatowo
Maria Mystkowska – Treblinka
Czesław Ogonowski – Prostyń
Wacław Ogonowski – Prostyń
Janina Rytel – Prostyń
Maria Szymanik – Prostyń
Wacław Świstek – Poniatowo
Kornela Wyszogrodzka – Prostyń
Roman Wyszogrodzki – Prostyń

Uczniowie (znani z nazwiska):

Jakubik – Grądy
Śladewski – Prostyń
Tymiński – Poniatowo
Koper – Prostyń
Leśnik – Złotki
Grodzicka – Prostyń
Kacprzyk – Treblinka
Wasieńko – Złotki
Stańczewski – Prostyń
Bernasiuk – Prostyń
Terlikowski – Złotki
Koper – Prostyń
Jakubik – Prostyń

Źródło: zb. pryw., Halina Rytel-Skorek.

Ks. Aleksander Marian Cegłowski, nauczyciele i uczniowie szkoły powszechnej w Prostyni – ok. 1933 r.
Źródło: zb. pryw., Mirosław Borowy.

Nauczyciele i uczniowie szkoły powszechnej w Prostyni – 1936 r.
Źródło: zb. pryw., Mirosław Borowy.

Prostyń –
pamiątki z archiwum
Fot. ASPProst

Ministra Oświaty i Kuratora. W roku szkolnym 1981/82 „Złoty Krzyż Zasługi" otrzymały Stanisława Jakubik i Teresa Kobus, a nagrodę kuratora, oprócz wspomnianej Teresy Kobus, uzyskali Marianna Borowa, Halina Chaberska, Antoni Jakubik, Lidia Pilichowska[98].

Na przełomie lat 70. i 80. dyrektor organizował kolonie dla dzieci z Prostyni i okolic, aby odciążyć rodziców zajętych pracami polowymi. Jedną z kolonijnych atrakcji w 1980 roku była kąpiel na boisku szkolnym, które w lipcu było zalane z powodu wystąpienia z brzegów rzeki Bug. W tym czasie aktywnie działała w szkole drużyna harcerska, której komendantem był podharcmistrz Antoni Jakubik.

W 1984 roku Rada Pedagogiczna podjęła decyzję o nadaniu szkole imienia Janusza Korczaka. W tym celu dyrekcja udała się do Instytutu Badań Pedagogicznych na konsultację z Marią Falkowską, kierowniczką korczakowskiego Domu Sierot przy ul. Krochmalnej w Warszawie.

Uczniowie organizowali różnego rodzaju imprezy kulturalno-rozrywkowe, jak: andrzejki, choinka itp. W kronice szkoły znajdują się opisy udziału społeczności uczniowskiej w świętach organizowanych przez ówczesne władze gminne, wojewódzkie i państwowe, co było narzucone z góry i skrupulatnie egzekwowane.

W 1985 roku, po trzydziestu czterech latach pracy w szkolnictwie, w tym osiemnastu w Prostyni, odszedł na emeryturę dyrektor Antoni Jakubik. W pożegnalnym przemówieniu powiedział: „*Świadom wielkiej odpowiedzialności za powierzony mi odcinek działania przed prawem, Bogiem i własnym sumieniem, stawiałem zawsze wymagania sobie, podwładnym oraz w miarę możliwości młodzieży*"[99]. Jego obowiązki przejął dotychczasowy wicedyrektor Piotr Pilichowski. Był na tym stanowisku do 1991 roku. W trakcie swej kadencji położył nacisk na sprawy wychowawczo-dydaktyczne, o czym świadczy podsumowanie wizytacji inspektora Mariana Kocha. Po nim dyrektorem została Lidia Pilichowska. W tym czasie zajęto się remontem centralnego ogrzewania, kotłowni, łazienek itd. Wymieniono wykładzinę podłogową, pomalowano na nowo wszystkie sale lekcyjne i korytarze, zrobiono ocieplenie szkoły. Przy współpracy z Agencją Modernizacji i Restrukturyzacji Rolnictwa zakupiono sprzęt komputerowy. Ówczesna dyrektorka stwierdziła, że było to możliwe dzięki wielkiemu zaangażowaniu rodziców[100]. Bardzo prężna okazała się Rada Rodziców, w której skład wchodzili m.in.: Andrzej Bruszewski, Krystyna

98 Tamże. W poprzednich latach nagrody kuratora lub ministra otrzymali: Krystyna Dębowiak, Antoni Jakubik, Stanisława Jakubik, Piotr Pilichowski, Anastazja Renik, Ryszard Wycech.

99 Tamże.

100 ASPProst, L. Pilichowska, Szkoła Podstawowa w Prostyni w latach 1991–1999.

Grądzka i Urszula Starzyńska. Troska o sprawy materialne szła w parze z pracą pedagogiczno-wychowawczą. Świadczy o tym fakt, że wielu uczniów brało udział w konkursach nawet na szczeblu wojewódzkim. Znaczna grupa absolwentów kończyła szkołę ze średnią 4,75. Grono pedagogiczne dostrzegało w swej pracy nie tylko wybitnych uczniów, którzy pogłębiali swą wiedzę i zdolności w kołach zainteresowań (język polski, matematyka, ekologia, chór szkolny, Szkolny Klub Sportowy), ale troszczyli się także o uczniów, którzy mieli problemy w nauce. Organizowano dla nich zespoły wyrównawcze, gimnastykę korekcyjną oraz kontaktowano z logopedą. Na wysokim poziomie przygotowywano uroczystości szkolne i pozaszkolne[101].

Dnia 12 XI 1997 roku w progi prostyńskiej szkoły zawitał ks. bp Antoni Dydycz. Po przywitaniu przez dyrekcję, przedstawicieli rodziców i dzieci, ksiądz biskup uczestniczył w programie słowno-muzycznym, przygotowanym przez wychowanków szkoły. Po oficjalnej części Biskup Drohiczyński spotkał się z nauczycielami. W kronice napisał m.in.: „*Z całego serca życzę Gronu Pedagogicznemu, Dzieciom i Młodzieży, Bożej pomocy w trudach odkrywania i przyswajania prawdy oraz w kształtowaniu charakterów, godnych spadkobierców Tadeusza Kościuszki i Męczenników Podlaskich!*”[102]. Odtąd nawiązały się życzliwe relacje między ks. bp. A. Dydyczem a prostyńską szkołą[103].

W związku z reformą oświaty przeprowadzaną w 1998 roku, w budynku prostyńskiej szkoły, obok szkoły podstawowej zaczęło działać publiczne gimnazjum[104]. Na stanowisko dyrektora gimnazjum powołana została Iwona Sobotka, nauczycielka języka rosyjskiego w szkole podstawowej. Publiczne gimnazjum rozpoczęło swą działalność od września 1999 roku. Do szkoły tej trafili absolwenci klas szóstych szkół podstawowych z Prostyni, Kiełczewa, Grądów i kilkoro absolwentów z Orzełka. Od września 1999 w jednym budynku mieściły się dwie szkoły – Szkoła Podstawowa i Publiczne Gimnazjum.

We wrześniu 1999 na stanowisku dyrektora szkoły podstawowej Lidię Pilichowską zastąpiła Małgorzata Bernasiuk, nauczycielka nauczania zintegrowanego. Jednym z priorytetowych działań było zdjęcie z budynku szkoły szkodliwych dla zdrowia elewacyjnych płyt azbestowych oraz wymiana zniszczonej stolarki okiennej i docieplenie budynku szkoły. Dzięki staraniom wójta i Zarzą-

101 ASPProst, L. Pilichowska, Szkoła Podstawowa w Prostyni w latach 1991–1999.

102 ASPProst, Kronika od 1997–1999.

103 ASPProst, ks. bp A. Dydycz, *List do redakcji Żaka*, Drohiczyn 30 III 1999, „Żak”, 4/1999, bns.; ASPProst, A. Kotowska, *Wspomnienia*, „Gazetka Szkoły Podstawowej w Prostyni”, XII 1997, bns.

104 UGM, Rada Gminy Małkinia Górna, Uchwała 48/V/1999, z 12 III 1999 [Uchwała w sprawie utworzenia Publicznego Gimnazjum w Prostyni].

du Gminy, radnych Rady Gminy oraz społeczności lokalnej, latem 1999 roku szkoła nabrała zupełnie innego wyglądu. Po zdjęciu i utylizowaniu azbestowej elewacji budynek pokryła estetyczna elewacja. W związku z tym, że część prac współfinansowana była przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie, w dniu 10 XI 1999 roku doszło do oficjalnego oddania budynku, w którym uczestniczył prezes WFOŚiGW Tadeusz Skrzyczyński i władze gminy[105].

W latach 1999–2002 w szkole podstawowej w Prostyni odbyło się szereg cennych inicjatyw, uroczystości i imprez. Do tradycji weszły festyny rodzinne. Cenną inicjatywą było zorganizowanie Dnia Europejskiego (20 IV 2002).

We wrześniu 2002 roku na stanowisku dyrektora szkoły Małgorzatę Bernasiuk zastąpił Wojciech Jakubik, nauczyciel historii w publicznym gimnazjum. W budynku przeprowadzone zostały kolejne remonty i działania podnoszące jakość pracy szkoły. Zostały wyremontowane szatnie, świetlica, pomieszczenia klasowe, powstał gabinet pedagoga szkolnego. Powstała nowa ekologiczna kotłownia olejowa i była kontynuowana rozbudowa szkoły (w tym budowa sali gimnastycznej). W szkole odbyło się szereg konkursów. Dzięki zaangażowaniu nauczycieli, dzieci miały możliwość rywalizowania z rówieśnikami z sąsiednich szkół. Przykładem tego jest chociażby współpraca z proboszczem prostyńskim ks. Krzysztofem Maksimiukiem i dyrektorem szkoły podstawowej w Kiełczewie Andrzejem Korosiem, z której zrodziły się coroczne międzyszkolne konkursy ortograficzne oraz turnieje tenisa stołowego o Puchar Proboszcza Parafii Prostyń.

W dniu 28 X 2003 roku ponownie w murach szkoły gościł ks. bp Antoni Pacyfik Dydycz. Ksiądz Biskup spotkał się z dziećmi szkoły podstawowej i młodzieżą publicznego gimnazjum oraz z połączonymi radami pedagogicznymi obydwu szkół, pracownikami szkół i rodzicami. Spotkania z dziećmi i młodzieżą były pełne spontaniczności i entuzjazmu. W 2004 roku decyzją Rady Gminy szkoła podstawowa i publiczne gimnazjum w Prostyni zostały połączone w Zespół Szkół Gminnych w Prostyni[106]. Zlikwidowana została szkoła podstawowa w Grądach, a jej uczniowie trafili do szkoły w Prostyni. Dyrektorem Zespołu Szkół Gminnych został Wojciech Jakubik, natomiast funkcję wicedyrektora objęła dotychczasowa dyrektor szkoły w Grądach Iwona Maliszewska. Pracę w ZSG znaleźli nauczyciele ze zlikwidowanych szkół w Grądach i Daniłowie.

---

105 ASProst, Kronika 1999–2003.

106 UGM, Rada Gminy Małkinia Górna, Uchwała 108/XX/2004, z 9 VII 2004 [Decyzja o utworzeniu ZSG w Prostyni].

Wielkim wydarzeniem w życiu szkoły był wybór patrona. W szkole podstawowej w 2002 roku, po wielu rozmowach i ankietach, zaproponowano Marię Konopnicką na patrona szkoły. W związku z tym podjętych zostało wiele działań przybliżających jej postać. Między innymi odbyła się wystawa prac plastycznych uczniów gminy Małkinia Górna i parafii Prostyń, których tematem była twórczość Marii Konopnickiej. Natomiast 2 XII 2004 roku w szkole odbył się Gminny Konkurs Recytatorski Poezji Marii Konopnickiej, w którym udział wzięli uczniowie szkół podstawowych z terenu gminy. W gimnazjum natomiast w związku ze Zlotem Korczakowców, który odbył się na terenie szkoły 5 VIII 2002 roku, ponownie pojawiła się postać Janusza Korczaka jako kandydata na patrona szkoły. Jednak po śmierci Ojca Świętego Jana Pawła II, w dniu 2 IV 2005 roku zrodziła się inicjatywa, aby cały Zespół Szkół Gminnych otrzymał imię wielkiego Polaka. Z olbrzymią energią uczniowie, rodzice i nauczyciele przystąpili do prac nad popularyzacją postaci patrona, co spowodowało, że Rada Gminy w Małkini Górnej uchwałą z 19 VII 2005 roku nadała Zespołowi Szkół Gminnych imię Jana Pawła II[107].

Uroczyste nadanie imienia odbyło się 16 IX 2005 roku. Ks. bp Antoni Pacyfik Dydycz celebrował Mszę świętą, a następnie poświęcił sztandar ufundowany przez Radę Rodziców i Wójta Gminy Małkinia Górna Marka Kubaszewskiego. Podczas uroczystości uczniowie ślubowali na nowo otrzymany sztandar, podpisany został akt erekcyjny sztandaru, odczytana została uchwała Rady Gminy o nadaniu imienia i odbyła się refleksyjna część artystyczna pt. „Nie lękajcie się!". Po uroczystościach w kościele nastąpiło odsłonięcie i poświęcenie obelisku przed szkołą, na którym znalazły się słowa Ojca Świętego skierowane do młodzieży: „*Wy jesteście nadzieją świata, Jesteście nadzieją Kościoła, Jesteście Moją nadzieją*". W szkolnym holu poświęcony został także portret Jana Pawła II, namalowany przez nauczycielkę tejże szkoły – Oksanę Żochowską[108]. Dyrektor szkoły napisał: „*Praca wychowawcza, w oparciu o naukę i wzór osobowy tak znakomitego patrona, pozwoli niewątpliwie uzyskać pozytywne efekty, co ma znaczenie zwłaszcza w sytuacji napotykanych problemów dydaktycznych i wychowawczych. Tym bardziej, że często standardowe działania nie są wystarczające i nie pozwalają na osiągnięcie zamierzonego celu*"[109].

---

107 UGM, Rada Gminy Małkinia Górna, Uchwała 179/XXX/2005 z 19 VII 2005 [Uchwała w sprawie nadania imienia Jana Pawła II Zespołowi Szkół w Prostyni].

108 ASProst, Kronika od 2003.

109 ASProst, W. Jakubik, Szkoła Podstawowa, Gimnazjum, Zespół Szkół Gminnych w Prostyni, 1998–2006.

We właściwej pracy szkoły bardzo pomagają rodzice. Współpraca ta w konsekwencji prowadzi do podniesienia jakości nauczania. Dzięki zaangażowaniu rodziców, przy szkole powstał zespół boisk sportowych. Owocuje to znakomitymi wyniki sportowymi osiąganymi przez uczniów zarówno szkoły podstawowej, jak i publicznego gimnazjum[110]. W roku szkolnym 2004/05 szkoła podstawowa w Prostyni zajęła w Gminnej Spartakiadzie Sportowej II miejsce, a w roku 2005/06 zwyciężyła w tym cyklu zawodów sportowych. Uczniowie publicznego gimnazjum występują nawet na rozgrywkach szczebla wojewódzkiego w klasyfikacji powiatowej, plasując się na wysokich pozycjach (w roku 2004/05 – miejsce VII, natomiast w 2005/06 – miejsce VI). Ponadto uczniowie Zespołu Szkół Gminnych dają wyraz zaangażowania się w lokalne wydarzenia, przygotowując parafialne obchody w rocznicę śmierci patrona szkoły – papieża Jana Pawła II. Prężnie działa koło teatralne. Reaktywowane zostało harcerstwo. Do dyspozycji uczniów zostało oddanych trzydzieści pięć zestawów komputerowych. Założono własną stronę internetową, na której można znaleźć aktualne informacje o wydarzeniach w szkole (http://www.zsgprostyn.emil.tnp.pl)[111]. W 2009 roku stanowisko dyrektora Zespołu Szkół Gminnych objęła Ewa Szymanik, nauczycielka matematyki i biologii. Wśród wielu istotnych zajęć była kontynuacja budowy nowoczesnej sali gimnastycznej, która została oddana do użytku 12 XI 2010 roku.

Nauczyciele i uczniowie biorą udział w uroczystościach religijnych i patriotycznych oraz angażują się w działania proekologiczne. Dzięki tak szerokiej współpracy i zaangażowaniu w życie społeczności lokalnej, szkoła prostyńska spełnia w środowisku rolę kulturotwórczą.

---

110 ASProst, Kronika od 2003.

111 M. Bernasiuk, E. Borowa, *Zielony gaik w Prostyni*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 21(112)/2002, s. 3; G. Dąbkowska, *Witamy w Europie*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 19(110)/2002, s. 2; A. Kożuchowska, *Zlot z okazji 60. rocznicy śmierci Janusza Korczaka*, „Gazeta Powiatowa", 17(317)/2002, s. 2; K. Matuszewski, *Trebliński kadisz*, „Kurier Siedlecki", 33(539)/2002, s. 12-13; G. Dąbkowska, *Konopnicka w oczach dziecka*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 23(218)/2004, s. 3; Taż, *Poezja Marii Konopnickiej w Prostyni*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 50(250)/2004, s. 8; W. Jakubik, *Dzień Patrona*, „Niedziela Podlaska", 45(620)/2006, s. VI; M. Dylewski, *Nowe komputery w szkole*, „Tygodnik Ostrołęcki", 12(1358)/2006, s. 2; Tenże, *Zostało tylko dwoje świadków*, „Tygodnik Ostrołęcki", 37(1383)2006, s. 2; Tenże, *Wagary z papieżem*, „Tygodnik Ostrołęcki", 45(1391)/2006, s. 54; Tenże, *Czwórbój lekkoatletyczny*, „Tygodnik Ostrołęcki", 21(1419)/ 2007, s. 53; Tenże, *IV Spartakiada Szkół Podstawowych*, „Tygodnik Ostrołęcki", 27(1425)/2007, s. 53; Tenże, *Prostyń wygrała gimnazjadę*, „Tygodnik Ostrołęcki", 27(1425)/2007, s. 55; E. Jakubik, *Nie było miejsca dla Ciebie…*, „Niedziela Podlaska", 3(683)/2008, s. V.

Prostyń – pamiątki z archiwum
Fot. ASPProst

Prostyń –
nadanie szkole imienia
Jana Pawła II
Fot. APP

Szkoła Podstawowa w Rytelach Święckich

Szkoła powstała po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku. W 1920 roku mieściła się ona w wynajmowanym domu państwa Czyżewskich. Później uczono w budynku, który stał na placu państwa Iwanowskich[112]. Gdy uczniowie się tam nie mieścili, IV klasa miała zajęcia w niedalekim domu państwa Wierzbickich. Pierwszym dyrektorem został Józef Żochowski, a w pracy pomagali mu: panie Zawadzka i Ziółkowska oraz pan Sać. W 1921 roku uczył tutaj także Jan Jakubik, pochodzący z Ceranowa, późniejszy kapłan i autor wielu cennych książek dotyczących historii Podlasia[113].

W 1937 roku zaczęto budowę nowej szkoły (na obecnym placu szkolnym). W nowym obszernym budynku dzieci miały rozpocząć naukę 1 IX 1939 roku. Niestety, przeszkodził temu wybuch wojny. Grono pedagogiczne zostało zredukowane (pana Sacia zmobilizowano do służby wojskowej). Zajęcia podczas okupacji niemieckiej odbywały się tylko przez dwa lata[114]. Wycofujący się okupant spalił całą wioskę, a z nią także obiekt szkolny.

Po wojnie zajęcia odbywały się w domu państwa Dawidowskich, gdzie początkowo uczył pan Białkowski[115]. W latach 50. kierownictwo szkoły często się zmieniało. Pierwszym kierownikiem była Elżbieta Mróz, następnie od 1954 roku szkołą, liczącą wtedy ponad siedemdziesięciu uczniów, kierowała Maria Niepiekło [po ślubie – Pawełczuk], a wkrótce po niej Teresa Świniarska[116].

W 1956 roku dyrektorem został Edward Pawełczuk[117]. Za jego czasów rozegrała się walka o krzyż w szkole. Dyrektor na ostre polecenia swych władz zdecydował się zdjąć krzyże, ale rodzice powiesili je na nowo. Gdy drugi raz zdjęto krucyfiksy, mieszkańcy wioski znów je umieścili na swoim miejscu. Kiedy sytuacja powtórzyła się po raz trzeci, rodzice tak mocno przybili krzyże, że nie dało się ich usunąć. Władze, dowiedziawszy się o tym, wysłały milicję. Gdy funkcjonariusze robili dochodzenie, rodzice powiedzieli, że sami zawiesili krzyże i nie pozwolą ich zdjąć. Milicja chciała zastraszyć ludzi, jednak spotkała się z mocnym sprzeciwem mieszkańców powołujących się na Konstytucję gwarantującą wolność wyznawania wiary[118]. Wobec oporu rodziców z Rytel Święckich,

---

112 APP, Relacja Jana Rytel-Siłka. Dom umieszczony na placu pp. Iwanowskich był własnością pp. Szcześniaków i Marcina Rytel-Kuca.

113 Ks. J. Jakubik, *Ceranów dawniej i dziś...*, s. XXI-XXII. Ks. J. Jakubik był miło wspominany przez swoich uczniów.

114 APP, Relacja Ireny Nozderko. W szkole uczyli m.in. nauczyciele wysiedleni z Pomorza.

115 APP, Relacja Teodora Kołodzieja.

116 ASPRyt, Księga protokołów Rady Pedagogicznej (1953–1957).

117 Tamże.

118 APP, Relacja Lucyny Wierzbickiej.

Bojar i Boreczka, funkcjonariusze zrezygnowali z realizacji planu. Niektóre osoby były wzywane na przesłuchania do Sokołowa Podlaskiego, ale krzyże pozostały[119]. Panującą wtedy atmosferę może oddać jedna z wypowiedzi mieszkańców wioski: „*Moja mama opowiadała, że jak chcieli zdjąć krzyże ze ścian szkoły, ludzie się zeszli i powiedzieli: Wolimy trupem paść, a krzyży zdjąć nie damy*"[120].

W 1960 roku do szkoły uczęszczało sto dwadzieścioro dzieci, ale powierzchnia czterech izb lekcyjnych wynosiła zaledwie 12×9 metrów[121]. W takiej sytuacji Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Rytelach Olechnych podjęło w 1960 roku decyzję o budowie nowej szkoły[122]. Wojewódzka Dyrekcja Osiedli Robotniczych zatwierdziła projekt pięcioklasowej szkoły podstawowej[123]. Nowy obiekt szkolny otwarto w 1965 roku. Kiedy w 1966 roku w wiosce zakładano elektryczność, założono światło również w szkole[124]. W tym samym roku ogrodzono także teren szkolny[125].

Na początku lat 60. prężnie działało szkolne harcerstwo. Do ZHP należało wówczas czterdzieści osób podzielonych na trzy zastępy[126]. Była w tym zasługa pracujących nauczycieli: Marii i Edwarda Pawełczuków oraz Izabeli i Józefa Wrzosków.

Kolejnym dyrektorem po Edwardzie Pawełczuku, który wiele trudu włożył w wybudowanie nowej szkoły, został Grzegorz Przysztupa[127], a po nim w 1975 roku Zdzisław Kosowski. Istotnym aspektem w procesie wychowania młodego pokolenia było angażowanie dzieci i młodzieży w różnego rodzaju aktywności na szczeblu szkoły, gminy i powiatu. Szczególnym zainteresowaniem cieszyły się konkursy recytatorskie i geograficzne. Poważnym problemem wychowawczym

---

119 APP, Relacja Franciszki Rytel-Andrianik.

120 Tamże.

121 ASPRyt, Założenia projektowe na budowę szkoły pięcioizbowej w Rytelach Święckich.

122 Tamże; Komitet budowy szkoły istniał już w 1958 r. i gromadził środki potrzebne na budowę obiektu. Pierwszym jego przewodniczącym został Edward Imbrzykowski. Zob. ASPRyt, Księga protokołów Rady Pedagogicznej (1957–1964).

123 ASPRyt, Założenia projektowe na budowę szkoły pięcioizbowej w Rytelach Święckich. Projekt szkoły był standardowy OB-3551, podobnie zresztą jak domu nauczycieli MB-0304. W pierwotnych planach szkoła miała mieć dwie kondygnacje. Pozostała jednak wersja jednopoziomowa. Kierownikiem budowy był Janusz Parol.

124 ASPRyt, Projekt instalacji elektrycznej.

125 ASPRyt, Budowa szkoły – Varia.

126 ASPRyt, Księga protokołów Rady Pedagogicznej (1957–1964); ASPRyt, Księga protokołów Rady Pedagogicznej (1953–1957). ZHP i PCK były już w 1954 r. Istniała także Szkolna Kasa Oszczędnościowa (SKO). W myśl instrukcji Kuratorium, założono ok. 1954 r. Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej.

127 ASPRyt, Protokoły zdawczo-odbiorcze do 1969.

w kształceniu uczniów była ich słaba frekwencja na lekcjach z powodu angażowania dzieci w prace rolnicze[128].

Od roku 1980 pracowali w szkole m.in. następujący nauczyciele: Włodzimierz Chybowski, Janina Zębrowska, Tadeusz Oleszczuk, Longina Oleszczuk, Janina Renik, Jolanta Floryszczyk, Bożenna Kołodziej, Aleksandra Kruk, Krystyna Sobol, Mariola Sobol, Barbara Oleszczuk, Krystyna Leoniak, Teresa Styś, Dorota Kołodziej, Teresa Sylwestrzak, Julita Frąc, Jolanta Surgał, Agnieszka Ratyńska, Jadwiga Kryczka, Agnieszka Radomska. Nauczycielami religii byli najczęściej księża pracujący w parafii Prostyń. Od roku 1987 pracowali w szkole: ks. Wojciech Zadrożny, ks. Bogdan Maciejuk, ks. Dariusz Jagodziński, ks. Grzegorz Terpiłowski, ks. Adam Bogdanowicz, ks. Dariusz Misior, ks. Zbigniew Średziński i ks. Krzysztof Maksimiuk.

W rytelskiej szkole w ciągu ostatnich lat działały następujące organizacje uczniowskie: Szkolna Kasa Oszczędności, Polski Czerwony Krzyż, Liga Ochrony Przyrody, Spółdzielnia Uczniowska, Związek Harcerstwa Polskiego, Zuchy.

Uczniowie wielokrotnie brali udział w sadzeniu lasów. Wiele hektarów obszarów leśnych, należących do Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego, jest dziełem pokoleń uczniów ze szkoły podstawowej w Rytelach Święckich.

Od roku 1999 dyrektorem szkoły jest Barbara Siłka, która pracuje w tej szkole od wielu lat. W 2000 roku został zmieniony stopień organizacji szkoły z ośmioklasowej na sześcioklasową. W szkole jest również oddział przedszkolny, do którego uczęszczają dzieci sześcioletnie. Obecnie w Rytelach Święckich pracuje pięciu nauczycieli w wymiarze pełnym i dwóch w wymiarze niepełnym. W skład kadry pedagogicznej wchodzą nauczyciele z wieloletnim stażem pracy i doświadczeniem pedagogicznym: Joanna Ceglarz, Jolanta Floryszczyk, Alicja Krasnodębska, ks. Krzysztof Maksimiuk, Jacek Omieciuch, Jadwiga Pisarek, Wojciech Rosłon, Barbara Siłka.

Uczniowie szkoły podstawowej biorą udział w konkursach szkolnych i pozaszkolnych. Istotne osiągnięcia mają w konkursach plastycznych i recytatorskich. Szczególnym powodzeniem cieszy się Parafialny Konkurs Palmy Wielkanocnej, w którym biorą udział poszczególne oddziały. Palmy wykonane przez uczniów szkoły były kilkakrotnie nagradzane[129]. Od 2004 roku uczniowie szkoły podstawowej w Rytelach Święckich uczą się dodatkowego języka obcego, którym jest język angielski.

---

128 ASPRyt, Księga protokołów Rady Pedagogicznej (1957–1964).

129 A. Mystkowska, *Najpiękniejsza palma wielkanocna*, „Niedziela Podlaska", 19(490)/2004, s. II: „W kategorii grupowej klas 0-3: I miejsce – Szkoła Podstawowa z Rytel Święckich klasy 2-3; →

Tradycją stały się odbywające się corocznie uroczystości szkolne, w których uczestniczą nie tylko uczniowie. Wśród imprez szkolnych szczególną popularnością cieszą się: Pasowanie na Ucznia, Wigilia Szkolna, Choinka Noworoczna, Dzień Matki oraz Dzień Dziecka. Wielkie znaczenie dla całej społeczności Rytel Święckich ma Choinka Noworoczna, w której uczestniczą uczniowie, ich rodzeństwo, nauczyciele, rodzice i młodzież. W programie tej uroczystości są zawsze: występy artystyczne uczniów (jasełka, przedstawienia teatralne, piosenki i kolędy), dyskoteka, poczęstunek przygotowany dla wszystkich dzieci przez Radę Rodziców oraz Mikołajki z prezentami. W roku 2005 w organizacji choinki szkolnej pomagała młodzież z Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży przy parafii Prostyń. Przedstawiciele KSM wręczyli prezenty najmłodszym dzieciom ze szkoły. Ta uroczystość miała niepowtarzalny charakter i nastrój.

Bardzo ważnym wydarzeniem w historii szkoły były wizyty ks. bp. Antoniego Dydycza, które miały miejsce w latach: 1998, 2003 i 2009. Spotkania z Biskupem Drohiczyńskim, odbywane w bardzo rodzinnej atmosferze, były szczególnym przeżyciem dla społeczności szkolnej. Na pamiątkę odwiedzin, Dostojny Gość obdarował bibliotekę szkolną wieloma cennymi książkami.

W ostatnich latach w szkole podstawowej w Rytelach Święckich zaszły zmiany, które ułatwiają pracę nauczycielom i uczniom. W 2001 roku oddano do użytku łazienkę szkolną, która została wykonana dzięki ofiarnej pomocy finansowej rodziców i sponsorów[130]. W roku szkolnym 2004/05 założono centralne ogrzewanie i wymieniono okna w całym budynku[131]. Ponadto w trosce o uczniów, szkoła współpracuje z następującymi instytucjami: Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Sokołowie Podlaskim, Gminna Komisja do Spraw Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, Straż Pożarna, Policja itp. Uczniom, których rodziny są w trudnej sytuacji materialnej, przyznawana jest pomoc w postaci stypendium.

W latach 1957–2009 szkołę podstawową w Rytelach Święckich ukończyło ponad 600 uczniów, którzy zawsze z wdzięcznością wspominają rodzinną atmosferę swej pierwszej *Alma Mater*[132].

← II miejsce – Szkoła Podstawowa z Rytel Święckich klasy 0-1; III miejsce – Szkoła Podstawowa z Prostyni klasa 3. W kategorii grupowej klas 4-6: I miejsce – Szkoła Podstawowa z Rytel Święckich klasa 6; II miejsce – Szkoła Podstawowa z Rytel Święckich klasy 4-5; III miejsce – Szkoła Podstawowa z Kiełczewa klasa 6".

130 M.in. OSM Kosów Lacki, Cukrownia Sokołów, Stanisław Rytel-Kuc, Dariusz Zębrowski.

131 Pieniądze na ten cel pozyskał Organ Prowadzący, którym jest Urząd Miasta i Gminy Kosów Lacki.

132 ASPRyt, Księga uczniów Szkoły Podstawowej w Rytelach Święckich.

Uczniowie szkoły podstawowej w Rytelach Święckich na wycieczce w Białowieży
Fot. ASPRyt

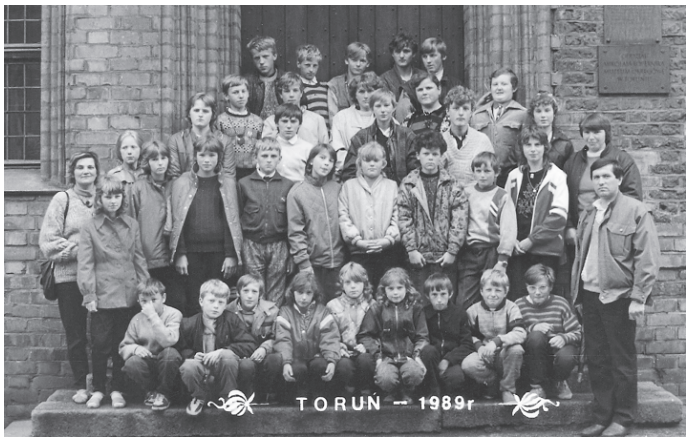

Nauczyciele i uczniowie szkoły podstawowej w Rytelach Święckich na wycieczce w Toruniu –1989 r.
Fot. ASPRyt

Ks. Dariusz Jagodziński oraz nauczyciele i uczniowie szkoły podstawowej w Rytelach Święckich –1995 r.
Fot. ASPRyt

Wizyta ks. bp. Antoniego Dydycza – 27 X 2003 r.
Fot. ASPRyt

Rytele Święckie – pamiątki z archiwum
Fot. ASPRyt

Szkoła Podstawowa im. Św. Franciszka, patrona ekologów, w Wólce Okrąglik

Szkoła rozpoczęła działalność w roku szkolnym 1915/16, po opuszczeniu tych ziem przez Rosjan[133]. Zajęcia odbywały się w domu prywatnym Stanisława Oleszczuka. Pierwszą nauczycielką była pani Miszewska, która wcześniej organizowała przedstawienia dla mieszkańców wioski, zwane komedyjkami. W roku szkolnym 1917/18 posadę nauczycielki objęła pani Buczkowska, a zajęcia odbywały się w domu Stanisława Wójcika. Kolejny nauczyciel, pan Jabłkowski, znany był ze stosowania kar cielesnych wobec uczniów. Czwartym pedagogiem była Felicja Milik, która pracując przez dwa lata, zdobyła sympatię uczniów. W tym czasie szkoła mieściła się początkowo u Edmunda Goski, a następnie w domu Józefa Kalinowskiego. Następny nauczyciel, pan Krukowski, rozpoczął pracę pedagogiczną w 1919 roku, ale w rok później walczył w wojnie polsko-bolszewickiej (w 4. Pułku Strzelców Podhalańskich). Gdy wrócił do Wólki, wpisał się w dzieje miejscowości jako pracowity człowiek i aktywny społecznik. Zorganizował spółdzielnię uczniowską, prowadził rachunkowość kółka rolniczego, a nawet podjął się koordynacji budowy domu wiejskiego, w którym mieściła się mleczarnia, szkoła i mieszkanie dla nauczyciela. Dzięki jego staraniom szkoła w Wólce przekształciła się z jednoklasowej w czteroklasową. Za jego czasów funkcję budynku szkolnego pełniła część domu Józefa Wójcika. Gdy pan Krukowski został przeniesiony do Ceranowa, na jego miejsce przyszło dwoje nauczycieli: pani Dubieniakówna i pan Zajc (oficer ze Starego Sącza), którego zastąpił po niespełna roku pan Zeriffs. Ci nauczyciele dla starszej młodzieży zorganizowali V klasę w formie kursów wieczorowych.

W okresie międzywojennym nauczyciele często się zmieniali i rzadko pozostawali tu dłużej niż dwa lata. Jednym z najbardziej aktywnych był pan Gryglas (1925–1927), który założył w Wólce Okrąglik Ochotniczą Straż Pożarną. W tym okresie zajęcia odbywały się w domu spółdzielczym, a także w domu Wacława Stańczuka.

Podczas okupacji niemieckiej, chociaż oficjalnie nauczanie było zabronione, władze tolerowały fakt, że w wiosce nauczała Regina Skoneczna.

Po wojnie szybko zorganizowano na nowo szkołę. Początkowo uczyła pani Stefańska, którą materialnie wspierali mieszkańcy wioski, ponieważ uposażenie nauczyciela wtedy było bardzo skromne. W następnych latach uczyła również pani Tosińska. Prowadzono wówczas naukę w sześciu klasach. W 1951 roku odeszła pani Tosińska, a na jej miejsce przyszli: Wanda Jarka i Henryk

[133] ASPWól, Kronika 1951–1981.

Maćkowiak. Wtedy zaczęto realizować pełny program szkoły podstawowej. Zajęcia odbywały się w dwóch izbach. Klasa 7 uczyła się u Marii Dudek, a pozostałe w domu spółdzielczym. Wólczańska szkoła obejmowała także dzieci z Gut oraz z jednoklasówki w Jakubikach. W sumie uczyło się około stu osób. W 1951 roku Henryk Maćkowiak zorganizował drużynę harcerską im. Tadeusza Kościuszki. Harcerze z zapałem zajęli się pracami społecznymi.

Na początku lat 50. grono pedagogiczne w dalszym ciągu zmieniało się dość często. W 1952 roku kierownikiem był pan Kleszczewski, rok później Anna Czaplak, a następnie w 1954 roku pan Henryk Maćkowiak[134]. Od 1955 roku rozpoczęli pracę Danuta Paczuska i Ryszard Mroczek, którzy od 1956 roku [już jako małżeństwo] pracowali aż do 1970 roku, kiedy to przenieśli się do Sokołowa.

Trudne warunki lokalowe zmobilizowały ówczesną kadrę do działania ku ich poprawie. W 1956 roku powstał Komitet Budowy Szkoły. Pod kierunkiem Henryka Maćkowiaka pracowali w nim: Wiktor Godlewski, Franciszek Goś, Stanisław Kobus, Władysław Kobus, Stanisław Kucharek, Henryk Ślebzak, Kazimierz Truskolaski, Wacław Wójcik i Stanisław Wujek[135]. Dzięki ofiarności mieszkańców i zebraniu znacznych środków materialnych, w 1958 roku rozpoczęto budowę obiektu według projektu inż. Jana Stolarczyka[136]. Działkę pod budowę szkoły odkupiła wieś od Jana Oleszczuka za jedenaście tysięcy złotych. Z ramienia Inspektoratu Szkolnego działania wspomagał Franciszek Jazurek. Wykonawcą planów było Państwowe Przedsiębiorstwo Budowlane z Sokołowa Podlaskiego. Wszystkie zaś prace niefachowe, jak przywóz żwiru, kamieni, cegły, wykopy, lanie betonu itp., wykonali mieszkańcy wsi Wólka Okrąglik i Wólka Dolna.

Po niespełna dwóch latach prac oddano nowy budynek do użytku, było to dnia 13 II 1960 roku. Tradycyjnego przecięcia wstęgi dokonał Stanisław Zambroń, przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej. Wyrazem radości z powstania obiektu szkolnego są słowa piosenki ułożonej na tę okoliczność (na melodię *Wojenko wojenko*):

---

134 Tamże. To on właśnie spisał w założonej kronice szkolnej historię nauczania w Wólce, opierając się na relacjach najstarszych mieszkańców wsi.

135 Tamże.

136 Tamże. Fundusze na budowę szkoły pochodziły z organizowanych zabaw dochodowych i przedstawień, a także z dobrowolnych składek mieszkańców wsi i nauczycieli. Wysokość ofiarowanych kwot przekraczała nawet 1000 zł (dla orientacji 24 zł kosztował wtedy kilogram kiełbasy), a były też datki w kwocie 2000 zł.

„Wólko nasza, Wólko, czegoś doczekała,
że taka wspaniała, że taka wspaniała
szkoła tu powstała [...]”[137].

Po tygodniowej przeprowadzce, 20 lutego, po raz pierwszy zabrzmiał dzwonek elektryczny w nowej szkole. Tego samego roku rozpoczęto organizowanie tu koloni dla dzieci. W następnych latach doprowadzono do szkoły wodę, skanalizowano częściowo mieszkania dla nauczycieli i ogrodzono teren. Od tego czasu w szkole przyjmowano wiele osobistości życia naukowego i politycznego oraz osoby związane z Obozem-Mauzoleum w Treblince.

W tym okresie bardzo prężnie rozwijała się drużyna harcerska im. Tadeusza Kościuszki, należąca do hufca Sokołów Podlaski. Harcerze opiekowali się terenem obozu w Treblince[138]. Uczniowie szkoły byli uwrażliwiani na potrzeby drugiego człowieka. Kiedy spaliła się stodoła ze zbiorami u jednego z rolników, dzieci i młodzież pomagali tej rodzinie w pracach polowych. Ponadto wśród dokonań wólczańskich harcerzy znajduje się m.in.: posadzenie kilku tysięcy drzew, wybrukowanie uliczki dojazdowej od drogi głównej do przystanku PKP w Wólce Okrąglik, pomoc w budowie drogi brukowej Wólka–Guty. W tym czasie harcerze ułożyli przyśpiewkę:

„Niech każdy obywatel
Wnet pomyśli o tem
Co mamy poradzić
Z tym do stacji błotem
Nikt go kupić nie chce
Aby nim handlować
Stąd jedyne wyjście –
Drogę zreperować”.

W 1960 roku Warszawskie Przedsiębiorstwo Zaopatrzenia Budownictwa zorganizowało w szkole kolonie dla swoich dzieci, a w zamian za dzierżawę budynku wykonało częściową instalację wodno-kanalizacyjną w szkole. W 1961 roku w szkole obradował Honorowy Komitet Budowy Pomników w Treblince, któremu przewodniczył Stanisław Turski, ówczesny rektor Uniwersytetu Warszawskiego. Wiosną 1963 roku zniwelowano i zagospodarowano pięknymi

137 ASPWól, Kronika 1951–1981.

138 Tamże. W nagrodę harcerze zostali zaproszeni przez ministra Janusza Wieczorka, przewodniczącego Rady Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa na specjalne spotkanie do Warszawy.

roślinami (wiele z nich dotrwało do obecnej chwili) otoczenie szkoły i wykonano ogrodzenie[139]. W roku szkolnym 1960/61 uczyło się w szkole 151 uczniów, a pracowało pięciu nauczycieli. Przybyła Apolonia Krzemińska (Bieńkowska) z Gut. Od roku szkolnego 1962/63 klasy 1-4 rozpoczęły realizację programu szkoły ośmioklasowej.

W 1963 roku na miejsce kierownika Henryka Maćkowiaka przyszedł Stanisław Kicki, który przybył tu wraz z żoną Lucyną. W tym okresie szkoła, na prośbę ówczesnego kustosza byłego obozu w Treblince, Tadeusza Kiryluka, znów aktywnie zaczęła opiekować się terenem mauzoleum. Uczniowie wykonywali prace porządkowe i wspomagali obsługę wycieczek oraz zagranicznych delegacji państwowych.

W połowie lat 60. w szkole uczyło się ok. 170 uczniów. W roku szkolnym 1967/68 do pracy jako nauczyciel przyszła Zofia Mosiej (Stańczuk). W 1968 roku przybyli: Jadwiga Dziewulska (Truskolaska) i Michał Łuniewski.

Nauczyciele aktywnie uczestniczyli w organizowaniu życia wsi, wspierając pracę Ochotniczej Straży Pożarnej (np. kierownik szkoły Stanisław Kicki); Związku Młodzieży Wiejskiej (p. Dziewulska); Koła Gospodyń Wiejskich (panie Kicka, Stańczuk, Dziewulska). Wyrazem tego zaangażowania była też inicjatywa Stanisława Kickiego o budowie remizo-świetlicy OSP w Wólce Okrąglik, która rozpoczęła się 4 V 1969 roku, a została zakończona dwa lata później. Nauczyciele dość często organizowali szkolne wycieczki, m.in. w Góry Świętokrzyskie, na Mazury, do Gdańska, Hajnówki, Warszawy, Węgrowa, Ciechanowca, Liwa itd.

W roku szkolnym 1969/70 w szkole pracowało już ośmiu nauczycieli. W budynku szkolnym nadal były organizowane kolonie[140]. W tymże roku udało się sprowadzić do szkoły ambulans dentystyczny, który objął systematyczną opieką nie tylko samych uczniów, ale i innych mieszkańców Wólki Okrąglik oraz okolicznych miejscowości[141].

W 1970 roku do pracy w Sokołowie odeszli państwo Mroczkowie, a do Wólki przyszli państwo Buczyńscy i pani Wolska. Ważnym wydarzeniem było uroczyste otwarcie i przekazanie strażakom nowej strażnicy, które odbyło się 21 XI 1971 roku.

---

139 Tamże. Prace te prowadził Wojciech Samuel, a nadzorował Lucjan Marasek.

140 Tamże. Tym razem przez Wytwórnię Filmów Dokumentalnych i Fabularnych z ulicy Chełmskiej w Warszawie. W zamian firma wykonuje w szkole bieżące remonty i współfinansuje zakupy sprzętu.

141 Tamże. Pracowały w nim lekarki: Barbara Mikulska i Ewa Kasprowicz, oraz pielęgniarki: Beata Zielińska i Helena Urbańska.

Rok 1972 przyniósł także ważne wydarzenia w życiu szkoły: budowa asfaltowego boiska przy szkole, a nade wszystko otwarcie w październiku Izby Pamięci Narodowej. Zwiedziło ją wiele osób, m.in. uczniowie szkół z powiatów węgrowskiego i sokołowskiego, oraz wiele innych osobistości[142]. Kronika zawiera także wpisy przedstawicieli ówczesnych władz PRL, którzy odwiedzali szkołę. Izba Pamięci Narodowej była jedną z dwóch tego rodzaju w powiecie sokołowskim. W Kosowie była Izba Pamięci poświęcona sylwetce Janusza Korczaka, a w Wólce Okrąglik ukazująca obóz zagłady i obóz pracy w Treblince, oparta na symbolu barakowej celi[143].

W roku szkolnym 1972/73 do szkoły w Wólce włączono (jako punkty filialne) szkołę w Jakubikach, którą kierowała Danuta Sołoducha (16 uczniów w klasach 1-4) oraz w Gutach, którą kierowała Janina Sudoł (23 uczniów w klasach 1-4). Po skończeniu tam klasy 4, dzieci przychodziły do klasy 5 do szkoły w Wólce.

Od 1973 roku zaczęła funkcjonować Zbiorcza Szkoła Gminna w Kosowie Lackim, której podlegały trzy szkoły ośmioklasowe w Wólce, Telakach i Maliszewie. W tym roku także po raz pierwszy zaczęły działać „dziecińce letnie", prowadzone w szkole w okresie wakacji, w trakcie nasilonych prac żniwnych.

W 1975 roku stanowisko dyrektora szkoły objęła Jadwiga Dziewulska (Truskolaska)[144]. W tym samym roku przeprowadzono w szkole remont generalny[145]. Pod koniec lat 70. organizowano zimowiska dla uczniów, podczas których nauczyciele pracowali społecznie. Grono pedagogiczne przeżywało w tym okresie kryzys kadrowy. W 1977 roku na ponad stu uczniów było tylko trzech nauczycieli. W takiej sytuacji „*łączymy klasy łączone*" – napisała w kronice pani dyrektor[146]. Mimo tego organizowano inscenizacje i przedstawienia:

---

142 Tamże. Do kroniki, jako jedna z pierwszych, wpisała się Julia Pogorzelska urodzona w Irkucku, której dziadek Józef Samoczyński walczył w powstaniu styczniowym, a ojciec Jan Pogorzelski, jako członek SDKPiL był więziony w X pawilonie Cytadeli i został wywieziony na Syberię. Przybył także potomek Józefa Księżopolskiego, powstańca walczącego w batalionie ks. gen. Stanisława Brzóski.

143 Por. W. Kruszewski, *Tak było... Bandyci czy bohaterzy?!*, „Gazeta Powiatowa", 6(281)/2001, s. 7. Tworzenie szkolnej izby pamięci wspierał kustosz muzeum w Liwie, Marian Jakubik, pochodzący z Kosowa (były żołnierz AK).

144 ASPWól, Kronika 1951–1981. Państwo Kickowie zostali zatrudnieni w okolicy Łosic. W tym roku przybyli do pracy państwo Piwowarowie, z tym że Tadeusz Piwowar wyjechał od razu na roczne studia do Związku Radzieckiego, jego żona mieszkała w budynku szkoły i uczyła matematyki. Po roku pp. Piwowarowie odeszli do pracy w szkole w Telakach, a do Wólki przyszła Janina Sudoł ze zlikwidowanego punktu filialnego w Gutach.

145 ASPWól, J. Truskolaska, Dzieje Edukacji w Wólce Okrąglik do 2006 r. Zmieniono dachówkę na eternit i dokonano reperacji pieców. Pokryto także dywanikiem asfaltowym boisko do piłki ręcznej.

146 ASPWól, Kronika 1951–1981.

„Zemsta", „Wesele u króla" i „O Szewczyku". Nawet drużyna zuchowa i przedszkolaki na choince w styczniu 1978 roku zaprezentowały „swoje pląsy"[147]. Uczestniczono także aktywnie w Treblince w uroczystości 100. rocznicy urodzin Janusza Korczaka.

W trosce o uczniów, za niewielką odpłatnością, wydawano im obiady. Od stycznia 1978 roku rozpoczęła pracę szkolna stołówka wydająca pełne posiłki[148]. Korzystały z niej prawie wszystkie dzieci.

Na przełomie lat 70. i 80. aktywnie działał harcerski zespół taneczny, występujący w mundurkach ZHP. Uczniowie brali udział w akcji sadzenia drzew, a za uzyskane z tego fundusze organizowano wycieczki, m.in. do Puław, Nałęczowa, Krakowa, Zakopanego, Oświęcimia, Ojcowa, Wieliczki, Częstochowy. Szkoła angażowała się także w pomoc finansową różnym fundacjom i instytucjom, o czym świadczą liczne odcinki kasowe, znajdujące się w kronikach.

W 1982 roku nastąpiła modernizacja szkoły. Oddano do użytku instalację wodno-kanalizacyjną oraz centralne ogrzewanie. W tym okresie, na ponad sto dzieci, szkoła zatrudniała dwudziestu jeden pracowników. Podniosło to poziom nauczania i pozwoliło zaangażować się bardziej w koła zainteresowań. Harcerski zespół taneczny pod kierunkiem Barbary Korczeniewskiej święcił swe sukcesy. W 1984 roku zajął I miejsce w rejonowym festiwalu piosenki harcerskiej. Członkowie ZHP pod opieką Elżbiety Soszki zajęli I miejsce w województwie siedleckim w Przeglądzie Dorobku Artystycznego Szkół.

W 1984 roku zorganizowano kolonie dla dzieci z Czechosłowacji, a dziewięciu uczniów z Wólki wyjechało w ramach wymiany za południową granicę.

W latach 1985/87 dyrektorką szkoły była Zofia Stańczuk. W tym czasie uczniowie otrzymali nagrodę od Ministra Rolnictwa, Leśnictwa i Gospodarki Żywnościowej za społeczne zaangażowanie się na rzecz ochrony przyrody.

W drugiej połowie lat 80. na imprezach szkolnych występował także zespół „Kołowrotek", którym opiekowały się m.in. Barbara Dolińska, Lidia Fabiańczuk i Zofia Buczyńska. W 1986 roku wólczański „Kołowrotek" zajął I miejsce w kategorii piosenki i ruchu w wojewódzkich eliminacjach „Barwy Przyjaźni". Dwa lata później artyści okazali się najlepsi w powiecie Sokołów Podlaski. Uczniowie szkoły zajmowali także pierwsze miejsca w konkursach plastycznych. W szkole organizowano spotkania związane z organizacjami istniejącymi na terenie gminy Kosów Lacki, m.in. z przedstawicielami Ochotniczej Rezerwy

147 Tamże.

148 ASPWól, J. Truskolaska, Dzieje Edukacji w Wólce Okrąglik do 2006 r. Wcześniej, od 1964 r. dzieci otrzymywały kanapki złożone z bułki i wędliny oraz ciepły napój lub mleko.

Milicji Obywatelskiej i in.[149]. Do tradycji szkoły wpisał się też coroczny wieczór wigilijny, podczas którego wystawiane były i są jasełka.

W 1987 roku na stanowisko dyrektora szkoły wróciła Jadwiga Truskolaska. W trosce o uczniów organizowano liczne wyjazdy, m.in. do: Drohiczyna, Sarnak, Janowa Podlaskiego, Leśnej Podlaskiej, Kostomłot, Kodnia, Białej Podlaskiej, Międzyrzeca Podlaskiego, Siedlec, Niepokalanowa, Łowicza, Lichenia i Warszawy. Dzieci czas wakacyjny spędzały także na biwakach w Broku, Gródku i Kiełpińcu. Na Mszę świętą do Prostyni, kończącą rok szkolny, często wyjeżdżano rowerami razem z katechetką Agnieszką Kucharek.

W latach 80. szkoła posiadała liczne grono pedagogiczne, które co pewien czas zmieniało się[150]. W tym okresie podejmowano wiele inwestycji na terenie szkoły i wokół niej[151].

W 1989 roku pożegnano państwa Zofię i Mariana Buczyńskich, którzy pracowali w szkole od 1970 roku.

W latach 90. organizowano w szkole konkursy, m.in. czytelniczy, recytatorski, a nawet pożarniczy. Były też zawody sportowe. Praca pani dyrektor oraz grona pedagogicznego przynosiła liczne sukcesy na płaszczyźnie powiatu, a nawet województwa[152]. W dowód uznania, w 1994 roku, Jadwiga Truskolaska i Barbara Dolińska za pracę pedagogiczną otrzymały nagrodę Kuratora Oświaty w Siedlcach.

---

149 ASPWól, Kronika 1981–1989.

150 Tamże. W roku szkolnym 1981/82 pracowali: Zofia i Marian Buczyńscy, Zofia Stańczuk, Barbara Korczeniewska (Dolińska), Janina Skwierczyńska, Janina Sudoł i Renata Oktabiańczuk jako kierownik świetlicy oraz Jadwiga Truskolaska – dyrektor szkoły. W roku 1983/84 do tego grona dołączyła Elżbieta Soszka (Rabek) i Barbara Kobus na zastępstwo do świetlicy za Renatę Oktabiańczuk. W tym czasie w obsłudze szkoły pracowali: Eugeniusz Jakubik, Maria Kossakowska, Jan Krawczykowski, Grażyna Podleś, Teresa Przyborowska, Jan i Helena Skroccy i Marcin Wójcik. W tym czasie B. Korczeniewska prowadzi z dużym powodzeniem zespół szkolny, E. Soszka drużynę harcerską. W roku szkolnym 1984/85 B. Kobus w świetlicy zmienia Bogusława Kietlińska. Od listopada zasilają grono pedagogiczne: Hanna Rytel-Floryszczyk (z domu Stańczuk, była uczennica Sz. P. w Wólce Okrąglik, wówczas studentka SGPiS) i Bogusław Szybka. W roku szkolnym 1986/87 do pracy w szkole przybywa Małgorzata Zyśk, a do świetlicy Dorota Kołodziej.

151 ASPWól, J. Truskolaska, Dzieje Edukacji w Wólce Okrąglik do 2006 r. W 1981 r. podjęto inicjatywę budowy centralnego ogrzewania w szkole i modernizacji sieci wodno-kanalizacyjnej. Dnia 27 XI 1982 oddano do użytku te instalacje, oraz nową studnię wykonaną nieodpłatnie dla szkoły przez Edwarda Włostowskiego. W tym okresie szkoła korzysta ze wsparcia nowopowstałej w Gutach firmy polonijnej „Sherida" pod kierownictwem Romana Białka. Firma służyła swoimi autokarami przy organizowaniu wycieczek szkolnych. Podarowała szkole kolorowy telewizor i pianino. Pracownicy wykonywali drobne prace remontowe w szkole. W roku szkolnym 1987/88 miał miejsce kapitalny remont, malowanie wewnętrzne i elewacji zewnętrznej oraz budowa składu opału. W tym czasie zostały także zakupione podlaskie stroje dla szkolnego zespołu.

152 ASPWól, Kronika 1989–1996; ASPWól, J. Truskolaska, Dzieje Edukacji w Wólce Okrąglik →

Wólka Okrąglik – szkoła ok. 1926 r.
Fot. ASPWól

Wólka Okrąglik – szkoła po II wojnie światowej
Fot. ASPWól

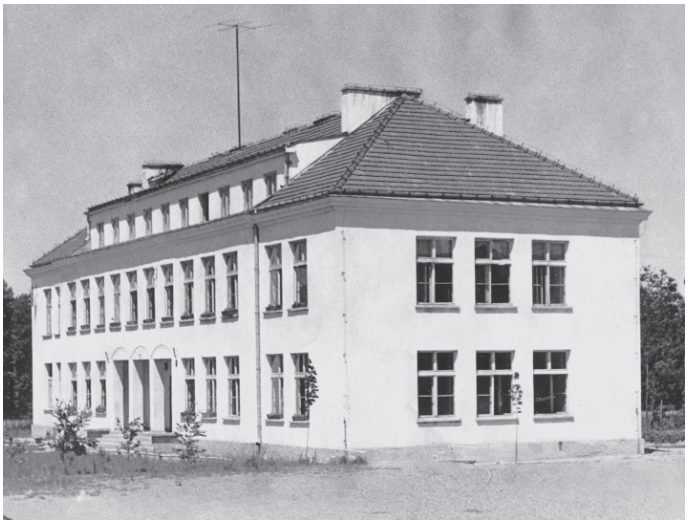

Wólka Okrąglik – szkoła z 1960 r.
Fot. ASPWól

Wólka Okrąglik – pamiątki szkolne
Fot. Andrzej Koroś

Dnia 12 XI 1997 roku szkołę odwiedził ks. bp Antoni Dydycz. Z tej okazji zespół wokalno-muzyczny Barbary Dolińskiej „Wólczanka" przedstawił inscenizację pt. „Jesień". Uczniowie nie tylko dzielnie odpowiadali na pytania dostojnego gościa, ale też je zadawali, np.: „*Czy Ksiądz Biskup jak był w trzeciej klasie to myślał, że będzie księdzem?*" lub „*Co trzeba zrobić, żeby zostać biskupem?*". Odwiedziny zakończyły się spotkaniem z gronem pedagogicznym.

Rok 1998/99 był pierwszym rokiem funkcjonowania nowej struktury systemu oświatowego. Absolwenci klasy VI kontynuowali naukę w gimnazjum w Kosowie Lackim, zaś absolwenci klasy VIII w szkołach średnich głównie na terenie powiatu sokołowskiego.

Wakacje 1999 roku to czas spotkań z młodzieżą studencką, m.in. z wolontariuszami „Akcji Znaku Pokuty", głównie z Niemiec, którzy wykonywali prace porządkowe na terenie Treblinki i byli zakwaterowani w wólczańskiej szkole.

Rok 2000 był szczególnie ważny w dziejach szkoły. W tymże roku otrzymała ona imię: św. Franciszka patrona ekologów. Decyzja Rady Gminy zapadła 26 IV 2000 roku, a oficjalna uroczystość miała miejsce 7 czerwca tegoż roku[153]. Nadaniu imienia szkole i poświęceniu sztandaru przewodniczył ks. bp Antoni Dydycz, przy licznym udziale władz samorządowych, przedstawicieli Kuratorium Oświaty oraz mieszkańców wioski i okolicznych miejscowości[154]. Uroczystość ta była powiązana z 85-leciem istnienia zorganizowanej nauki w Wólce Okrąglik oraz 40. rocznicą oddania do użytku obecnego budynku szkoły. Uroczystość nadania imienia wólczańskiej *Alma Mater* była pierwszym tego rodzaju wydarzeniem w gminie Kosów Lacki. Było ono w znacznej mierze zasługą współpracy dyrekcji, grona pedagogicznego, rodziców i uczniów[155].

← do 2006 r. W 1991 r. przybyli nowi nauczyciele: Hanna Przesmycka, Marzena Ryciak i Agnieszka Kucharek jako katecheta. Rok 1992/93 rozpoczął się w składzie 11 osób personelu pedagogicznego i 123 uczniów, a mała wiejska szkoła odnosiła znaczne sukcesy w środowisku: szkolny zespół „Kołowrotek" zdobył pierwsze lokaty na forum powiatu i województwa siedleckiego; uczennica Joanna Tararuj zdobyła XVI miejsce w Wojewódzkiej Olimpiadzie Języka Polskiego (przygotowana przez E. Rabek). W roku 1993/94 do grona nauczycieli weszła Beata Sowa. Ciągle drobnymi kwotami wspierano m.in. Centrum Zdrowia Dziecka, Centrum Zdrowia Matki Polki, Polski Związek Niewidomych i fundację „Wszystko dla dzieci". W roku 1996/97 odeszła E. Rabek, a jej miejsce zajęła Agnieszka Wesołowska [Steć].

153 AGK, Rada Miasta i Gminy w Kosowie Lackim, Uchwała XVII/117/2000, z 26 IV 2006. [Uchwała w sprawie nadania imienia św. Franciszka patrona ekologów Szkole Podstawowej w Wólce Okrąglik]; *Wiadomości z Podlasia*, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 25(287)/2000, s. IV.

154 Wśród gości byli m.in.: Andrzej Krasnodębski – burmistrz miasta i gminy Kosów Lacki, Dorota Starczewska – dyrektor Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego oraz Henryk Maćkowiak były dyrektor i budowniczy wólczańskiej szkoły. Duchowieństwo reprezentowali m.in.: ks. Krzysztof Maksimiuk – proboszcz par. Prostyń, ks. Stanisław Kurek – proboszcz par. Kosów Lacki i dziekan dekanatu sterdyńskiego, ks. Stanisław Bogdański – dyrektor Liceum Salezjańskiego w Sokołowie Podlaskim.

155 →

Po roku 2000, w związku z reformą szkolnictwa, zajęto się podnoszeniem jakości pracy szkoły oraz podnoszeniem kwalifikacji nauczycieli[156]. W tym okresie notowane były także liczne sukcesy uczniów wólczańskiej szkoły[157]. Na szczególną uwagę zasługują osiągnięcia zespołu muzycznego, który pod kierunkiem B. Dolińskiej uzyskiwał pierwsze nagrody w powiatowych festiwalach piosenki dziecięcej.

W 2002 roku powołano Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Wólki Okrąglik i okolic, które posiada osobowość prawną. Ma ono na celu wspomaganie funkcjonowania szkoły, a w planach nawet prowadzenie tzw. „małej" szkoły. W perspektywie, przy pomocy samorządu, znajduje się zorganizowanie: szkoły integracyjnej dla dzieci i młodzieży gminy Kosów Lacki; uruchomienie bazy noclegowej dla uczestników przebiegającej tu ścieżki rowerowej, Edukacyjnego Ośrodka Ekologicznego oraz „zielonych szkół" dla uczniów z rejonu. Umożliwi to pełne wykorzystanie bazy szkolnej i jej otoczenia. Przy realizacji tych zadań dydaktycznych i wychowawczo-opiekuńczych rozwija się współpraca z Samorządem Gminy, Gminną Komisją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Gminnym Ośrodkiem Pomocy Społecznej, Gminnym Ośrodkiem Kultury, Nadleśnictwem w Sokołowie oraz Dyrekcją Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego.

Program wychowawczy szkoły szczególną wagę (obok ekologii) przywiązuje do kultywowania tradycji szkolnych, regionalnych i narodowych. Kanonem życia szkolnego jest udział w uroczystościach patriotycznych i kościelnych całej społeczności szkolnej i pocztu sztandarowego. Wielką wagę przykłada się też do wizyt ks. bp. Antoniego Dydycza, który 27 X 2003 roku po raz trzeci, a 16 XI 2009 po raz czwarty odwiedził szkołę.

---

155 ASPWól, J. Truskolaska, Dzieje Edukacji w Wólce Okrąglik do 2006 r. W roku 1999/2000 grono pedagogiczne stanowili: dyrektor – Jadwiga Truskolaska, oraz nauczyciele – Teresa Bieńkowska, Barbara Dolińska, Lidia Korczeniewska, Anna Kryczka, Renata Oktabiańczuk, Zofia Stańczuk, Agnieszka Steć, Katarzyna Tomczuk, Małgorzata Zyśk. Pracownikami obsługi byli: Teresa Małgorzata Nowak, Jadwiga Henryka Kobus, Zofia Kryczka, Helena Krystyna Skrocka, Sławomir Wycech, Marcin Andrzej Wójcik, Krzysztof Żochowski.

156 Tamże. Przykładem tego jest rok szkolny 2004/05, kiedy to podjęto inicjatywę organizowania pedagogicznych rad szkoleniowych, wspólnie ze szkołami w Telakach i Rytelach Święckich, prowadzonych przez Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli, Oddział w Siedlcach. Wszyscy nauczyciele spełniający wymagane kryteria otrzymali awans na stopień nauczyciela dyplomowanego, zdobyli też dodatkowe kwalifikacje – logopedia, oligofrenopedagogika, kinezjologia edukacyjna, informatyka, przyroda.

157 Tamże. Wśród laureatów różnego rodzaju konkursów występują m.in: Łukasz Jakubik, Paulina Krawczykowska, Katarzyna Kruk, Łukasz Olszak, Agata Salach, Przemek Wójcik. Wśród nauczycieli angażujących się w przygotowanie uczestników konkursów byli m.in: B. Dolińska, R. Oktabiańczuk, A. Steć, J. Truskolaska.

Charakterystyką wólczańskiej szkoły, zgodnie z jej imieniem, jest wielka aktywność na polu ekologii[158].

Szkoła Podstawowa w Złotkach

Była jedną z pierwszych szkół na terenie gminy Prostyń. Powstała bowiem około 1913 roku[159]. Tak jak i w innych szkołach, nauka odbywała się początkowo w domu prywatnym. Edukacja trwała z przerwami do 1925 roku. Jedna z ostatnich wzmianek o niej zawarta jest w relacji proboszcza prostyńskiego, który wtedy uczył religii[160]. W wykazach statystycznych parafii Prostyń z 1925/26 roku znajduje się wzmianka o szkole w Złotkach z zaznaczeniem, że już jest nieczynna[161]. Od tego więc roku, aż do współczesności, dzieci uczęszczają na edukację do sąsiedniego Orzełka lub Prostyni.

---

158 Tamże. W ramach projektu ekologicznego przystąpiono do konkursu organizowanego przez warszawskie stowarzyszenie „EKO-OKO" pod hasłem: „Dzień Ziemi 2000". Uczniowie przy wsparciu merytorycznym Tadeusza Mroza [Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Sokołowie Podl.] przygotowali materiał: „Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii", który został wyróżniony, a uczniowie i szkoła otrzymali tytuł „Honorowy Przyjaciel Ziemi" i koszulki z emblematem imprezy. Po raz kolejny wzięto udział w konkursie organizowanym pod patronatem „Tygodnika Siedleckiego": „Porządkujemy i odnawiamy las" przy fachowej pomocy Antoniego Kosakowskiego [miejscowego leśniczego] i Janusza Kura [pracownika Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego]. Realizowany jest program szkół nadbużańskich i z dobrymi efektami wólczańska szkoła uczestniczy w konkursie plastycznym: „Spotkania z przyrodą", prowadzonym przez dyrekcję parku. Otrzymano także nagrodę za udział w konkursie: „Porządkujemy i odnawiamy las". Nagrodzono także program dydaktyczny opracowany i zrealizowany z uczniami klasy 6 przez J. Truskolaską. Otrzymane fundusze stały się wkładem własnym w przedsięwzięcie, zrealizowane przy pomocy Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, polegające na sfinansowaniu zakupu komputerów dla szkoły w zamian za przeprowadzenie szkoleń dla rolników na przełomie lat 2001/02. Z pomocą przy uzupełnieniu wkładu finansowego przyszedł miejscowy samorząd i OSP z Wólki Okrąglik. W dniach 9-15 VII 2001 r. w szkole pracowała grupa studentów, członków Mazowieckiego Towarzystwa Ochrony Fauny. Zajmowali się oni obserwacją ptaków na terenie Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego. W roku szkolnym 2001/02, poza systematyczną realizacją programowych zadań szkoły, prowadzono szkolenia dla rolników obejmujące problematykę rachunkowości rolnej, agroturystyki, wiedzy o UE i podstaw obsługi komputera. Ciekawym elementem były wycieczki organizowane w ramach kursów. Praca edukacyjna w dziedzinie ekologii znalazła odbicie w materiale na konkurs: „Gmina przyjazna środowisku". Samorząd Miasta i Gminy w Kosowie zdobył w tym konkursie pierwsze miejsce w kraju w 2002 r. W 2003 r. zostały przygotowane materiały o edukacji ekologicznej prowadzonej w szkole na konkurs: „Nasza Gmina w Europie". Wiosną 2004 r. zakupiono i zamontowano centralne ogrzewanie na eko-groszek, co przynosi znaczne oszczędności.

159 A. Kołodziejczyk, *Węgrów i okolice w latach 1864–1914*, [w:] *Węgrów – dzieje miasta i okolic...*, s. 187; MBW, T. Szczechura, Dzieje powiatu węgrowskiego..., s. 218.

160 ADD, APProst, III/Q/2, List ks. A. Wojdyno do dziekana węgrowskiego – 1924.

161 Tamże, Wykazy statystyczne – 1925 i 1926.

CHEDER

Ludność żydowska na terenie parafii Prostyń stanowiła dość liczną grupę. Kultywowała ona swe tradycje oraz liturgię. Jednym z podstawowych obowiązków Żyda była znajomość Pisma Świętego. W związku z tym istniała konieczność nauki języka hebrajskiego. Dlatego wspólnoty żydowskie miały swoje szkoły. Odpowiednikiem szkoły podstawowej był cheder. Nauka polegała głównie na czytaniu tekstów liturgicznych używanych podczas modlitwy, Pięcioksięgu z komentarzem Rasziego oraz Talmudu. Nauka odbywała się najczęściej w mieszkaniu nauczyciela zwanego *rebbe* (*rabbi* w jęz. yiddish) lub po polsku – *mełamed* (od hebrajskiego *melammed* – uczyć). Do chederu uczęszczali chłopcy przygotowujący się do obrzędu *bar micwa*, kiedy to czytali przed zgromadzeniem Torę i dawali krótki komentarz. Od tego czasu byli uznawani za pełnoletnich wobec prawa mojżeszowego[162]. Wzmianki o istnieniu chederu w Prostyni pochodzą z 1906 roku[163]. Należy jednak pamiętać, że tam, gdzie były wspólnoty żydowskie, uczono języka hebrajskiego i zasad judaizmu o wiele wcześniej i nie tylko w samej Prostyni. Ponadto dzieci żydowskie uczęszczały również do szkół państwowych[164].

SZPITAL PARAFIALNY

Działalność charytatywna jest jedną z głównych dziedzin pracy Kościoła. Dlatego niemalże przy każdej parafii istniał tzw. szpital, w którym mieszkali ubodzy.

Jedna z pierwszych wzmianek o zorganizowanej pomocy charytatywnej w parafii Prostyń pochodzi z 1615 roku. Wtedy dzieci Wawrzyńca Rzewuskiego: Anna, Marcin i Arnolf, idąc za przykładem Sebastiana Prostyńskiego, przekazały pole uprawne na rzecz parafii i szpitalika[165]. Istnienie tego rodzaju

---

162 L. I. Rabinowitz, *Heder*, [in:] *Encyclopedia Judaica*, vol. 8, Detroit i in. 2007, s. 752.

163 MBW, B. Mikołajczyk, Rządowe szkolnictwo, 79.

164 Por. *Elenchus Ecclesiarum… – 1925*, [w:] Directorium Divini Officii, s. 124. Na terenie parafii Prostyń nauki pobierało 453 katolików i 23 osoby wyznania mojżeszowego.

165 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Actum in Castro Livensi Feria Quinta ante Dominicam Oculi Quadragesimalem proxima Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Decimo Quinto sygn. 1109, nr 2036; APP, Akta najdawniejsze..., Actum in Castro Livensi... – 1615, nr 3: „[...] modo perpetuae donationis [...] Ecclesiis Prostinensibus Tituli Sanctissimae Trinitatis et Sanctae Annae vel pro Xenodochio [...]".

instytucji było bardzo potrzebne. Świadczy o tym fakt, że na początku XVIII wieku przebywało w nim osiem-dziesięć osób[166]. Nie było osobnej fundacji na ten cel, ale wrażliwi parafianie składali na potrzeby bliźnich dobrowolne ofiary[167]. W kilku dokumentach występują nazwiska mieszkańców szpitalika[168].

W 1792 roku ks. Andrzej Obrokczyński ukończył budowę nowego budynku szpitala na placu przy kościele Trójcy Przenajświętszej[169]. Miał on dwie izby: jedną dla kobiet, a drugą dla mężczyzn. W obu były piece i wspólna kuchnia. Wokół domu znajdował się ogród. W 1809 roku w szpitaliku przebywało pięć osób[170].

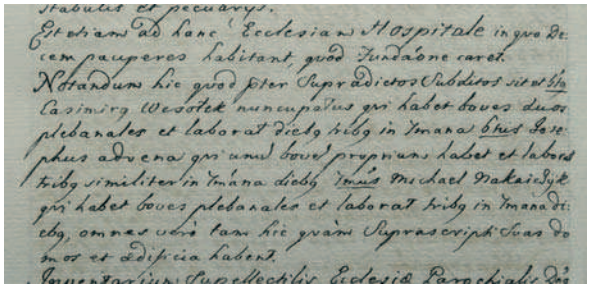

Fragment dokumentu wizytacji parafii z 1729 r., wspominający, iż w szpitaliku parafialnym przebywa dziesięć osób
Źródło: ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 180v.

Około 1810 roku ks. Paweł Langa własnym sumptem wybudował przy kościele św. Anny nowy szpitalik. Na stałe przebywały w nim dwie-trzy osoby, ale okresowo dochodziło wielu innych ubogich z okolicy[171]. W późniejszych latach zorganizowana aktywność charytatywna parafii osłabła. W 1835 roku szpitalik już nie funkcjonował. W razie potrzeby, proboszcz udzielał doraźnego wsparcia[172].

166 ADS, D-130, Ecclesiae Parochiales Prostinenses Binae... – 1729, s. 180v: „Etiam ad hanc Ecclesiam Hospitale in quo Decem pauperes habitant, quod Funda[tio]one caret".

167 ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 121v: „Xenodohium contet pauperos 8 nullam habens fundatio. Ex sola Eleemosina viventes".

168 APS, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń..., Odpis metryki chrztu Jana Suchodolskiego – 1776, sygn. 1109: „[...] et Marianna Rytelowa avis Xenodochialibus"; ADS, D-77, Instigator Iudicii Actor cum A. Rndo Szańkowski Parocho Prostinensi ratione homicidii – 1747, s. 299: „[...] primo vetulam in xenodohio Prostin[ensi] ac Jacobus Zołkowski in eodem existens [...]".

169 AGAD, Nabytki oddziału I, sygn. 118. Rejestr podymnego ziemi drohickiej – 1789, s. 208: „We wsi Prostynia szpital nowo budować zaczęty, niedokończony"; ADS, D-156, Stan Dwóch Kościołów Prostyńskich... – 1792, s. 593v; ADS, D-138, Stan Teraźniejszy Kościołów Prostyńskich... – 1791, s. 13, 16v.

170 ADS, D-146 II, Ecclesia Parochialis Prostinensis... – 1809, s. 86: „Xenodochium pro pauperibus in bono statu in quo 5 personas pauperos habitant".

171 APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25, s. 5, 22: „Xenodochium pauperum erectum est paenes Oratorium Sa Annae, sumptus moderni curati in quo pro parte Eleamosyna benevolo oblata sustentanur namunquam 2.3 aliquando plures pauperes personae".

172 →

W późniejszym okresie parafia pomagała potrzebującym w ramach Caritasu. W 1934 roku przeznaczono na ten cel 68 zł 50 gr i pięć korców ziemniaków, wspierając tym samym dwadzieścia osiem osób najbardziej potrzebujących[173]. Troskę o chorych i ubogich przejawiały także bractwa, a w sposób szczególny trzeci zakon św. Franciszka[174].

Szpitalik, który istniał przy kościołach prostyńskich ponad dwieście lat (od około 1615 do 1835 roku) oraz inne formy pomocy społecznej były wyrazem konkretnej troski o ubogich.

Po zamknięciu szpitalika parafia nie przestała udzielać pomocy charytatywnej. Często osoby potrzebujące mogły znaleźć pomoc u swego proboszcza. W ostatnim czasie aktywnie pracuje na tym polu m.in. Caritas, Akcja Katolicka i KSM.

Podsumowanie

Zarówno szkolnictwo, jak i działalność charytatywna w miejscowościach należących do parafii Prostyń, mają korzenie katolickie. Połączenie życia i wiary tutejszych mieszkańców zaowocowało integralnym rozwojem człowieka na płaszczyznach: duchowej (Kościół), intelektualnej (szkoła) oraz humanitarnej (szpitalik).

---

172 ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 75: „Xenodochium nullum et pauperas non existens panes Ecclesiam Salumodo saullamus de moduo reditu Parochi sustentat".

173 ADD, APProst, III/Q/2, Sprawozdanie o K. S. M. ks. A. Cegłowskiego, Prostyń 1934.

174 Tamże, ks. A. Cegłowski, Sprawozdanie o bractwach w parafii Prostyń dekanatu węgrowskiego – 1934; APP, Liber visitationum..., Protokół wizytacji dziekańskiej ks. K. Czarkowskiego, Prostyń 15 IX 1943, s. 22v; ADD, APProst, III/Q/1, Protokół zdawczo-odbiorczy... – 1933, s. 142-143. Była wtedy Księga Ubogich.

EPILOG

„Jeśli chcesz doznać łaski, jedź do Prostyni"
– kard. Stefan Wyszyński

Czymże jest wspomniana Prostyń? Czym jest tutejsze sanktuarium? Jak scharakteryzować i podsumować dzieje *„Naszej Małej Ojczyzny"* – Ziemi Nadbużańskiej?

Można w różny sposób interpretować historię sanktuarium i parafii Prostyń. Na koniec można zaproponować interpretację teologiczną. Otóż, po przeprowadzeniu badań naukowych i po analizie licznych dokumentów archiwalnych, wydaje się, że światłem w odkrywaniu *misterium* prostyńskiego sanktuarium oraz Naszej Małej Ojczyzny, mogą być słowa Pisma Świętego, z listu św. Pawła do Rzymian: *„Gdzie jednak wzmógł się grzech, tam jeszcze obficiej rozlała się łaska"* (Rz 5, 20).

Badania archeologiczne wskazują, że pierwsze osadnictwo na opisywanym terenie było już ok. 8 tys. lat p.n.Ch. Znalezione obiekty z tego czasu, jak również z młodszych epok, świadczą o dynamicznym rozwoju miejscowej kultury, czego dowodem jest chociażby skarb halsztacki z Kiełczewa (V wiek p.n.Chr.).

Pierwsze wzmianki kronikarskie o Prostyni pochodzą z 1344 roku. Dowiadujemy się z nich, że już wówczas stał tu drewniany kościół. Była to jedna z pierwszych świątyń na zachodnim Podlasiu. Powoli kształtowała się też mozaika tutejszej ludności z przybywającymi osadnikami z Mazowsza i Podlasia: Świejkami, Prostyńskimi, Złotkowskimi, Rytelami, Suchodolskimi i Wężami.

W XV wieku na wzgórzu prostyńskim była karczma, ciesząca się złą sławą w całej okolicy. Wkrótce jednak tam *„gdzie [...] wzmógł się grzech, jeszcze obficiej rozlała się łaska"*. Jak podają dokumenty archiwalne, w 1510 roku

w Prostyni objawiła się św. Anna i poleciła na tym wzgórzu postawić kościół ku czci Trójcy Przenajświętszej, bo „*my tam od dawna przebywamy*". Objawienia św. Anny! Trudno opanować wzruszenie, gdy bierze się do ręki Księgę Cudów i czyta o 104 uzdrowieniach z różnego rodzaju chorób, i to tylko w latach 1511–1542! A gdyby tego jeszcze było za mało, ks. bp Paweł Aligmunt Holszański przekazuje do Prostyni Statuę Trójcy Przenajświętszej stwoszowskiego warsztatu. Przywieźli ją z Janowa Podlaskiego kurialiści razem z przywilejem odpustu, wydanym w Watykanie w 1513 roku. Widniały na nim podpisy jedenastu kardynałów rzymskich, a dwie masywne pieczęcie potwierdzały jego autentyczność. Dar został przywieziony Bugiem – jak chce miejscowa tradycja – pierwsze miały zobaczyć go kozy, dlatego też na odpustach do dzisiaj nie może zabraknąć słynnych kóz prostyńskich. Wieść o nadzwyczajnych wydarzeniach lotem błyskawicy obiegła Rzeczpospolitą, skąd zaczęli napływać licznie pielgrzymi (w Księdze Cudów prowadzonej od 1511 roku tylko w pierwszej połowie XVI wieku wspominani są pielgrzymi aż z 15 województw i 10 diecezji). W 1547 roku do nadbużańskiej wioski, „*sioła św. Anny*", przybyła także królowa Bona Sforza, żona Zygmunta Starego.

Radość jednak nie trwała długo, ponieważ już w 1552 roku Tatarzy napadli na wioskę i zabrali do niewoli m.in. dziedzica – Mikołaja Prostyńskiego, wraz z jego sługą Stanisławem Żubrem. Zostali oni w cudowny sposób uwolnieni. Po powrocie do swej *Nadbużańskiej Ojczyzny* zostawili na znak łaskawości Boga ciężkie kajdany – o czym czytamy w relacji wpiętej do najstarszej księgi chrztów. I znów „*Gdzie [...] wzmógł się grzech, tam jeszcze obficiej rozlała się łaska*", a sanktuarium powróciło do dawnej świetności. Parafianie z radością „*śpiewali o łaskach Pana*" (Ps 105, 2) przy nowym pozytywie, i „*pospolitym ruszeniem*" wstępowali w szeregi bractwa św. Anny, jako jednego z pierwszych w diecezji łuckiej.

Po stu latach jednak „*wzmógł się grzech*", kiedy przyszedł „potop" wojsk Karola X Gustawa. Szwedzi zabili w 1657 roku wikariusza prostyńskiego ks. Marcjana Rybieńskiego. Jego ciało pozostawili na środku kościoła św. Anny. Do tego doszły nieurodzaje i powodzie drugiej połowy XVII wieku, które zdziesiątkowały Podlasiaków.

Wiek XVIII zaś był szczególnym „*rozlaniem łaski*". Świadczy o tym ponad 120 wotów pozostawionych przez uzdrowionych pielgrzymów. Prężnie działało wówczas bractwo Trójcy Przenajświętszej. Parafianie wiele zyskali, uczestnicząc kilkakrotnie w parafialnych misjach prowadzonych przez Księży Misjonarzy św. Wincentego à Paulo. Ponadto tutejsi mieszkańcy byli zachwyceni, gdy pod koniec stulecia przyszedł do nich młody i energiczny kapłan

z Instytutu Księży Bartoszków, ks. Paweł Langa. On to na początku XIX wieku wyjednał specjalne odpusty u Stolicy Apostolskiej i podjął się budowy nowej, monumentalnej świątyni. W kilka lat wystrzeliły w niebo mury kościoła, nie stać jednak było jeszcze na dachówkę, i... w 1812 roku piorun uderzył w słomiany dach! Osmalone ściany świątyni stały przez ponad 40 lat, do czasu, gdy do diecezji podlaskiej przyszedł energiczny biskup kapucyn – Paweł Beniamin Szymański. Za jego pasterzowania już w 1860 roku poświęcono nową, odbudowaną świątynię.

W tym czasie morze pielgrzymów przybywało na prostyńskie wzgórze, wędrując z Podlasia i Mazowsza. Ile unickich kóz wtedy stało przywiązanych do prostyńskich drzew, trudno sobie wyobrazić, skoro w 1905 roku gazety notują tu 50 tysięcy pątników.

Kto wtedy, podczas tych odpustów przypuszczał, że drobny ksiądz opowiadający w miejscu, gdzie jego ojciec był organistą, o tym jak św. Anna objawiła się Małgorzacie Błażejowej – to przyszły Prymas Tysiąclecia?! Kto by pomyślał, że ta mała dziewczynka z długim warkoczem, w drewnianych chodakach, która pierwszy raz w życiu poszła na pielgrzymkę, czekała na koronację i starła sobie kolana, przechodząc wokół ołtarza, a potem wracała do domu rozpromieniona, trzymając jak skarb – obrazek Trójcy Przenajświętszej i kozy prostyńskie – zostanie siostrą zakonną, która przez wiele lat będzie posługiwać Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II, z zaszczytnym tytułem „*La suora della Famiglia del Papa*" – „*Siostra z Rodziny Papieża?!*".

Przedwojenne dzieje były szczególnym czasem łaski tak dla pielgrzymów jak i dla parafian, a ks. bp Henryk Przeździecki po wizytacji w 1919 roku, będąc pod wrażeniem tutejszych mieszkańców, określił parafię mianem: „*Święta Prostyń*".

Bolesne doświadczenia II wojny światowej jednak nie ominęły i tej ziemi. Niemieccy okupanci zamordowali w obozach Treblinka I i Treblinka II około 1 000 000 osób, tylko dlatego, że były pochodzenia żydowskiego lub pomagały Żydom! W 1944 roku Niemcy zburzyli też piękny kościół prostyński. Ocalała jednak Cudowna Statua. W ciągu ośmiu lat z gruzów wystrzelił w niebo nowy kościół, na wzór międzywojennego projektu świątyni Opatrzności Bożej Bohdana Pniewskiego. W tym kościele, jak pisze ks. bp Ignacy Świrski w liście do papieża Pawła VI: „*Słynie łaskami Statua Trójcy Przenajświętszej, do której przybywają tysiące pielgrzymów*". Zaś w piśmie do Księdza Prymasa Stefana Wyszyńskiego Biskup Świrski dodaje: „*W uroczystość Świętej Trójcy przybywa tu z Całej Polski wielka ilość pielgrzymów; 50 księży zasiada w konfesjonałach, aby słuchać spowiedzi przez całą noc*".

Pielgrzymki przybywały nie tylko na odpusty, ale i w dni powszednie. Kto wtedy pomyślał, że młody ojciec kapucyn – który przejeżdżając z ministrantami z Białej Podlaskiej do Lublina, wstąpił do sanktuarium – jeszcze tu nie raz zawita już jako... Biskup Drohiczyński, i w przeddzień wigilii swoich imienin, św. Antoniego, poświęci tutejszy kościół.

Pod koniec XX wieku jednak coraz trudniej było spotkać pielgrzymów. Niektórzy nie poznają teraz odpustów prostyńskich, pytają, gdzie te kompanie pątników, które już od czwartku miedzami szły na skróty, pozdrawiając pracujących przy sianokosach parafian staropolskim „*Panie Boże, dopomóż!*".

Na początku nowego tysiąclecia stajemy wpatrzeni w przyszłość sanktuarium, myśląc co ona przyniesie? Chrystus mówi: „*Kiedy już jego gałąź (drzewa figowego) nabiera soków i wypuszcza liście, poznajecie, że blisko jest lato...*" (Mk 13, 28). Zdaje się, że i prostyńskie sanktuarium „*nabiera soków i wypuszcza liście*". Jak bowiem inaczej określić fakt, że w nowym tysiącleciu rozdaje się w tym świętym miejscu każdego roku ponad 140 tys. Komunii świętych?! Taka myśl nasuwa się także, gdy patrzy się na sam kościół oraz jego otoczenie; kiedy słyszy się scholę i widzi Podwórkowe Kółka Różańcowe Dzieci, Akcję Katolicką, Caritas, KSM, Apostolat Maryjny, Kółka Różańcowe, ministrantów i lektorów oraz Parafialny Klub Sportowy „Olimpia". Serce raduje się na widok przyjeżdżających coraz częściej pielgrzymów. Czyż nie jest „*rozlaniem się łaski*" także kielich od Sługi Bożego Jana Pawła II, którego używał, celebrując Mszę świętą z okazji 50 rocznicy swoich święceń kapłańskich?! Albo czyż nie jest tym również specjalne błogosławieństwo Apostolskie dla pielgrzymów i parafian prostyńskich?! Rozpoczynające się więc Trzecie Tysiąclecie jest kontynuacją optymistycznego zawołania św. Pawła: „*Gdzie jednak wzmógł się grzech, tam jeszcze obficiej rozlała się łaska*".

Bogu niech będą dzięki za to, że wybrał sobie przed wiekami „*Naszą Małą Ojczyznę*" – Ziemię Nadbużańską z jej sanktuarium w Prostyni, aby stąd rozdzielać zdroje łask. Niniejsza monografia powstała właśnie jako wotum wdzięczności Trójjedynemu Bogu oraz Matce Bożej i św. Annie za łaski otrzymane w tym świętym miejscu.

Chciałoby się jednak widzieć kontynuację poznawania „*misterium prostyńskiego wzgórza*". To opracowanie jest – ze względu na swój szeroki zasięg – próbą swoistej syntezy wielowiekowej historii Kościoła ma tym skrawku Nadbużańskiej Ziemi. Niektóre tematy zostały tylko wspomniane i zasygnalizowane z odniesieniem w przypisach do źródeł, które mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych badań. Ponadto jest jeszcze wiele dokumentów, które czekają na kwerendę; w sposób szczególny Drohickie Księgi Ziemskie i Grodzkie z Pań-

stwowego Archiwum w Mińsku na Białorusi. Tylko najstarsze z nich zostały uwzględnione w niniejszej pracy, ale również kolejne tomy stanowią przebogaty skarbiec informacji o ludności parafii Prostyń i bezcenne źródło do badań genealogicznych. W związku z tym mogłyby powstawać kolejne prace dyplomowe, ukazujące różne aspekty z życia tutejszej wspólnoty Kościoła, tym bardziej, że zachowana do współczesności baza archiwalna jest bardzo bogata. Niezwykle cenne byłyby prace dotyczące bractw działających przy parafii prostyńskiej, obiektów sakralnych, uroczystości odpustowych i ruchu pielgrzymkowego. Interesujące stałyby się także oddzielne monografie każdej z wiosek należących do parafii. Wielkiej wagi byłyby również opracowania poświęcone Cudownej Statui, a także cudom, które miały miejsce w sanktuarium prostyńskim.

Jeśli zaś chodzi o najnowsze dzieje to starano się podać je w pewnym skrócie, ponieważ osoby zainteresowane mogą sięgnąć po liczne opracowania czy też prasę, jako źródło informacji. W tym miejscu na szczególną uwagę zasługuje strona internetowa sanktuarium (www.parafiaprostyn.pl) ukazująca na bieżąco dzieje prostyńskiego wzgórza.

Prace na tym polu przyczyniają się do głębszego umiłowania „*Ziemi Nadbużańskiej – Naszej Małej Ojczyzny*", a nade wszystko służą pogłębieniu naszej osobistej relacji z Panem Bogiem, który ukazany przez Cudowną Statuę w formie Tronu Łaski, zdaje się przypominać nam słowa z Ewangelii św. Jana, iż Bóg „*tak umiłował świat, że Syna swego jednorodzonego dał, aby każdy kto w Niego wierzy nie zginął, ale miał życie wieczne*" (J 3, 16). Ten dialog miłości Boga i człowieka na wzgórzu prostyńskim dokonuje się w dalszym ciągu. Sanktuarium rozwija się i promieniuje na naszą *Ojcowiznę* i na *Ojczyznę*, na Podlasie i Mazowsze, na Rzeczpospolitą i poza jej granice.

Cóż więc nam pozostaje jeśli nie wziąć sobie do serca słów Prymasa Tysiąclecia: „*Jeśli chcesz doznać łaski, jedź do Prostyni*"…

Aneks 1.
[DO ROZDZIAŁU I]

AKTA FUNDACJI I EREKCJI PARAFII PROSTYŃ – 1511 ROK

Źródło: APP, Akta najdawniejsze kościoła parafijalnego w Prostyni zebrane aby uchronić takowe od zagłady tu zgromadzone i oprawione 1903 r., jak również i akta urzędnika stanu cywilnego na nowo zszyte i oprawione, Fundatio Prostinensis, nr 1:

In Nomine Domini Amen. Ad rei memoriam sempiternam in terra quae solicitudinis nobis Commissi Officij diligenter meditationem revolvit, illud nobis occurrit potissimum, ut illos qui se exhibent benigniter devotos ad beata Vita Januam, quam Actibus pietatis requirunt tandem Solemniter per Dominum valeamus. Proinde nos Martinus Rector Ecclesiae Parochialis in Janów, Vicarius in Spiritualibus et Officialis Ecclesiae Cathedralis Luceoriensis ex Officio Nobis per Reverendissimum in Christo Patrem et Dominum Paulum DEI Gratia tunc Electum Confirmatum, nunc vero Episcopum Luceorien[sem] nobis ad praemissa et infrascripta specialiter et generaliter commisso et concesso. Significamus tenore praesentium. Universis, praesentibus et futuris quibus interest aut interesse possit in futurum Quomodo Nobiles Bogdanus, Nicolaus, Mathias, et Michael quondam Nobilis Andreae de Prostynia filii et germani Devotionis Zelo venturae Vitae accensi terrena cupientes commutare pro aeternis, Divinae retributionis gaudere muneribus, qua hic et in aeternae Beatitudinis Gloria providere non dubitantes se percepturos attendentesq[ue] in Conspectu Divinae Majestatis. Oblationem non magis acceptam esse, quam ubi Corpus et Sanguis Christi Hostia viva DEO Patri offertur pro humanis et totius mundi peccatis propter Salutis Animarum suarum

remedium, Suorumq[ue] Progenitorum Antecessorum et Successorum ac Amicorum suorum ad Basilicas in Honorem Sanctissimae et Individuae Trinitatis et Sanctae Annae Matris Beatae Virginis Mariae Novae et Divinae Revelationis quae multis Miraculis clarescunt in Villa Prostynia per nos erigendum et in titulum Ecclesiarum erigi petendum pro Presbytero Plebano ac aliis Ministris dictarum Ecclesiarum futuris et perpetuis Rectoribus pro Eorum Sustentatione et expensis ac Successoribus Eorum unum et medium Laneum seu Ma[n]sum pro Aratura et Cultura in quolibet Campo seu loco, medium secundum Laneum seu Mansum et in pratis ubi Sylvas extirpare pro Campis competens fuerit locus ubi Dominos et Cmethones illie et Plebanus habeat cum Pratis et graminibus, quae indictis locis sive Campis haberi possunt et constituunt. Item in Molendino dictorum Nobilium et eorum Successorum molare omnia grana sine omni penitus mensurae solutione vel exactione. Item Piscaturam piscium in Lacubus et Stagnis omni industria sive rete excepta, duntaxat Sagina. Item in eorum Nobilium et suorum Successorum Borreis, Sylvis et Nemoribus liberum introitum et ingressum pro ducendis et excidendis Lignis tam pro Aedificiis et omni Domus Plebanalis utensione vel utilitate. Item medietatem Villae quae vocatur Złotki, quam quidem Villam Nobilis Andreas Kossowski apud Dominum Bogdanum de Prostynia in Quadraginta Sexagenas in medientibus Polonicatt invadiavit et impignoravit. Qui etiam Dominus Bogdanus eidem Andreae ex propriis pecuniis praedictarum Basilicarum Decem Sexagenas in medientibus dedit, quas Decem Sexagentas tempore suo recipiet et restituet ad Basilicas praefatas, cum eorum Cmethonibus, hominibus et servitutibus, quibus& labore, onere, solutionibus, Censibus, Proventibus et redditibus, agris, pratis, terris, cultis et incultis, Iuribusq[ue] universis et Dominio ejusdem Villae medietate et Summae universali sicut solus Dominus Bogdanus vel praefatus Andreas Kossowski habebat, tenebat et possidebat, nihil juris vel proprietatis prose et aliquibus Successoribus suis, in dicta medietate reservando nec retinendo, habendum, tenendum, possidendum et per Rectores futuros regendum ad ususq[ue] suos et Ecclesiarum praedictarum Commodum et utilitatem convetendum et reformandum non tamen aliquo modo alienandum. Item homines sive Cmethones quos vel quantum poterit Plebanus in terra lacubus sive mansis ut supra iam specificatis et designatis, ponens et locans praedictis Ecclesiis et Rectoribus eorundem futuris erigen& et fundanen& donaverunt, inscripserunt, atq[ue] dotaverunt. Donatione et Dotatione irrevocabili perpetue et in aevum nobis affectuose humiliter supplicantes quantumvis praedictas Basilicas sive Ecclesias hujuscemodi fundare et erigere praedictas Donationes et adscriptiones Authorit[a]t[e] nobis concessa, ratificare, approbare et confirmare, ac alias Villas depropinquo dictae Villae Prostynia adjacentes cum eorum Obligationibus, Columbationibus et

Decimis tam antiquis, quam novalibus hominibus utriusq[ue] Sexus adjungere adinstar Partis alterius Curam Animarum committere et ordinare, atq[ue] deputare, assignare, limitareq[ue] dignaremur, roburq[ue] perpetuae firmitatis opponere. Nos itaq[ue] Martinus Rector et Officialis praefatus volens, praefatum Bogdanum, Nicolaum et Michaelem paternis affectibus caelestis Beatitudinis efficere possessores et ut ea, quae eorum pietati manus devote effuderunt Centuplum percipere valeant in futurum eorumq[ue] exemplis aliorum Corda ad amorem Patriae Caelestis exciten& Praefatas Basilicas, Capellas, sive Oratoria novae Revelationis in dicta Prostynia ad honorem Cunctapotentis DEI et Individuae Sanctissimae Trinitatis Virginis Gloriosae Mariae et Sanctae Annae suae Gloriosae Matris, Authorit[a]te nobis concessa juxta Vota praefatorum Dominorum fundavimus et ereximus, fundamusq[ue], et erigimus per praesentes subsequenter autem fecimus per dictos Nobiles Bogdanum, Nicolaum et alios dictae Villae eorum Vicinos Nobiles, Cmethones, hominesq[ue], utriusq[ue], sexus debita cum Instantia moniti, requisiti, atq[ue], rogati quatenus consideratis Animarum periculis, quae contingere et evenire maxime propter Sacram Paenitentiam, Corporis Domini Nostri JESU Christi perceptionem et parvulorum Baptisma in dicto loco et penes consvevit dictas Villas ut permittitur per nos erectas et fundatas in Titulum Ecclesiarum Parochialium adinstar vicinarum Ecclesiarum Parochialium deputare, annumerare et consignare ad eandemq[ue], aliquas Villas vicinas maxime propter pericula praemissa aliaque viarum discrimina cum earund[em] Villarum Decimis, Obligationibus et aliis proventibus et obedientiis adjungere et limitare dignaremur. Nos etenim Martinus Officialis praefata Authoritate supradescripta volentes praedictis periculis ex onere pastorali obviare maxime propter inundatiixones, quae in illis locis certis temporibus Anni evenire et fieri consveverunt et fuerunt, et propter quas populus illarum Villarum illiusq[ue] partis Diebus festis et aliis temporibus Ecclesias visitare non potuit. Attento eo, quod dicta Prostynia et Villae infrascriptae non dum ad aliquam Parochialem modo debito et juxta Ordinatione sunt pro Parochiali adjunitae assignatae et limitatae Authoritatae nostrae Officii nobis commissi et consensu, et assensu Honorabilis Domini Martini in Korzewo Luceorien[sis] Dioecesis praefati Plebani, qui circa omnia et singula supradicta praesens fuit et ipse consensit nec quoquomodo repugnavit sive contradixit dictam Ecclesiam videlicet Sanctissimae et Individuae Trinitatis, in Ecclesiam Parochialem deputavimus et nominavimus, deputamusq[ue], et fieri volumus et ut dicta Parochialis in Prostynia sit ut praefertur deputata, fundata, erecta, et constituta, aliarum Parochialium Pastorem sive Plebanum haben& aliquam haberet Parochiam limitatam ad eandem Villas videlicet Prostynia, Wolka Raszewska, Kiełczewo, Rytele Swięckie, Maleszewo, penes Izdby et Treblino ac Villarum Swieykowo cum eorum

Decimis, Obligationibus et Obedientiis universis perpetua et in aevum adcribimus incorporamus et limitamus per praesentes, fontemq[ue] Baptismalem aliaq[ue] circa notabilem Parochialem denotan& teneri et haberi voluimus et praecipimus Administrationemq[ue], omnium et singulorum Sacramentorum Ecclesiasticarum receptis de jure recipiendi et obeundi omnimodam licentiam in eisdem damus. Praedictasq[ue], donationes, fundationes, erectiones expraemissis aliiasq[ue], rationabilibus causis Animum Nostrum moventibus et praesertim cum dicta Villa Prostynia cum Villis praescriptis ut prafertur intra loco jacent paludinosa et aquosa dicta Parochialis in Kossowo Rector et ipsisq[ue] Successores propter ejusd[em] Parochiae latiludinem abundae [?] et honestae cum suis Ecclesiarum M[inist]ris in Kossowo vivere poterit et post omnia suprasripta disposita et ordinata eidem Ecclesiae in Prostynia Sanctissimae et Individuae Trinitatis approbamus, incorporamus, ac approbavimus et incorporavimus controversiam nusquam et impedimento non obstante tenore praesentium median& per Rectorem ipsius Ecclesiae, qui pro tempore fuerit tenen[de], haben[de] et percipien[de] temporibus duraturis decernentes ut deinceps Donationes praedictae et Villae Ecclesiae nuncupentur ac pro ipsorum defensione et recuperatione ad judicium Ecclesiasti[c]um recursus haberetur, quodq[ue] eos ejusdem Ecclesiae Rector et ejus Successores legitimi, quos Parochianos habent limitatos et adjunctos temporibus suis valeant Confessiones audire, et Paenitentiam in Casibus praemissis injungere omnimodam concedimus potestatem ut autem idem Bogdanus, Mathias, Nicolaus, et Michael quondam Nobilis Andreae de Prostynia filii et germani suae Fundationis ac Donationis effectum consequi mereantur ac sui et eorum legitimi Posteri et Successores statuimus et ordinavimus Quod Plebanus Ecclesiae praedictae cum suis Ecclesiae Ministris vel per se vel per suum Vicarium unam Missam pro Peccatis Die Jovis videlicet Feria Quinta, ac pro eorum Antecessorum et ipsorum animabus aliam videlicet Feria Secunda Annis perpetuis voce sonora et concordi cantare tenebuntur et erunt adstricti. Jusq[ue] praesentationis ejusdem Ecclesiae penes eandem per Cessum vel decessum variare contigerit praefatis Bogdano, Nicolao, Mathiae et Michaeli et eorum Successoribus legitimis perpetuo reservandum decrevimus. In quorum omnium et Singulorum fidem et Testimonium praemissorum Sigilla nostra videlicet nostrorum, et praedictorum Fundatorum sunt appensa, datum et actum in Prostynia Die Solis Decima Quinta Mensis Junii in Domo habitationis Nobilis Domini Bogdani Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Undecimo, praesentibus ibidem Honorabilibus Gregorio Curato in Hadynów, Alberto Curato in Zembrowo et Paulo de Brodna videlicet Diocecesis Vilnen[sis,] Authoritate Apostolica Notario publico, nec non Nobilibus Paulo de Rytele, Andrea de Lipki, aliis quam plurimis fide dignis Testibus circa praemissa. Locus Sigilli.

Aneks 2.
[DO ROZDZIAŁU II]

OPIS PIERWSZEGO OBJAWIENIA SIĘ ŚW. ANNY

Dokładny przebieg objawienia się św. Anny w Prostyni został spisany w 1511 roku na podstawie relacji świadków.

Źródło: ADS, D-146 IV, s. 70v-71:

„In nomine Sanctissimae, et Individuae, Trinitatis Beatissimae Virginis Mariae, ac Eius genitricis S. Annae. Hoc Compendium praeparet., Omnipotens Arbiter ac fabricator omnium cujus misericordia omnibus eam postulantibus non denegat. in signe miraculum ac Opus misericordiae quae divinitatis plane ac clarissime pulcherrimeq[ue] longa per loca sparsim revelavit – Anno saluberrimi partus Millesimo quingentesimo decimo in Villa Prostynia Districtus Drohiciensis in festa SSS. Trinitatis nocte sequenti, quasi ante auroram cuidem Mulieri Margarithae Błaskowa Cmethonissae, in Eadem Prostinia, vox audita est „Mulier! Mulier! vocem duplicando, quae perterrita exivit ante Palatium Domus suae, viditq[ue] personam formosam, erine sparso, splendore ac albo colore amictam ante imaginem Crucifixi in fine Villae, tanquam de sexu femineo, habentem cingulaturam in capite, quae dicta Margaritha existimabat se mortem illudere, seu terrere, vidit ipsam tali claritate ante imaginem Crucifixi in modum crucis prostratam, illuminatam superius radys Surgente ea Sanctissima Persona, in eodem loco Stans Stupefacta Margaritha, audivit; Mulier, ne timas, non sum ego mors, sed sum S. Anna juncta SSS. Trinitati, sed vade ad Prostynski ut locum in Monte Ante villam in Nomine SSS. Trinitatis defendit,

ubi jam diu commanemus, ne ibi in eodem loco, peramplius turpitudo habeatq[ue] usq[ue] ad Erectionem Ecclesiae in monte in Nomine SSS. Trinitatis et in hoc loco revelationis Capellae in Nomine S. Annae et in signum hujus, quatuor Serta Arthomasialia super Scabellum Crucis tria in honorem SSS. Trinitatis et quartum in Signum S. Annae – his dictis, iterum dixit, ad hunc in brevi te mihi hic ostendam et sic disparuit – Quae praefata Margaritha vocatis secum suis vicinis, velociter ad Dominum occurrit ea facta nuntiando et Dominus Prostynski his auditis acceleravit, secum non nullis vocatis invenitq[ue] quatuor serta Arthomasialia, prout mulier enodavit, tria radicibus insimul mirabili modo colligata et quartum sub illis jacens ciso gramine ligatum omnia Arthomasialia – quibus Dominus Prostynski de Scabello receptis, pependit hic supra Columnam Crucifixi, a die autem revelationis illas, multa et infinita signa seu miracula agunt. in hunc modum conscripta et Signata, his, qui varys infirmitatibus sunt agitati – Ex Libro Miraculor[um] hujus S. loci, de verbo ad verbum rescriptum".

Tłumaczenie dokumentu zostało wyryte na tablicy w zakrystii.

Tablicę zniszczono podczas wojny, ale treść zachowała się w książce ks. S. Obłozy pt. Pamiątka z Prostyni z illustracyami, Warszawa 1904, s. 4-6:

„W Imię Przenajświętszej i nierozdzielnej Trójcy, oraz przebłogosławionej Panny Maryi i Jej rodzicielki świętej Anny. Wszechmocny Rządca i Stworzyciel wszystkich rzeczy, który swego miłosierdzia wszystkim dopraszającym się nie odmawia znaków, cud i dzieła miłosierdzia bóstwa swego wyrozumnie, jawnie i nader pięknie po wielu miejscach tu i ówdzie objawił.

Roku zbawienia tysiącznego pięćsetnego dziesiątego, we wsi Prostyni, ziemi drohickiej, w dzień obchodu uroczystości Przenajświętszej Trójcy, nocy następującej właśnie przed świtem, Małgorzacie Błaszkowej, kmieciowej w tejże Prostyni, głos da się słyszeć: niewiasto, niewiasto! Głos powtarzając, która będąc przerażona, wyszła pod przedsionek domu swego i zobaczyła osobę nader piękną, mającą włosy rozpuszczone, w jasności i białej postaci okazującą się przed obrazem ukrzyżowanego Chrystusa Pana na końcu wsi, jakoby z płci żeńskiej, mająca przepasanie na głowie, która pomieniona Małgorzata, gdy mniemała, iż się jej śmierć przedstawia, zaczęła się trwożyć, widząc osobę w wielkiej jasności przed obrazem Ukrzyżowanego, krzyżem leżącą, promieniami jaśniejącą. Gdy zaś powstała ta najświętsza osoba, a pomieniona Małgorzata,

stojąc zdumiona na temże miejscu, usłyszała: niewiasto, nie bój się, nie jestem ja śmierć, lecz święta Anna przyłączona do Przenajświętszej Trójcy, ale idź do Prostyńskiego, ażeby miejsce na górze przed wsią w Imię Przenajświętszej Trójcy i Świętej Anny zasłonił, gdzie już dawno przebywamy, by na tem miejscu więcej żadnej sprośności nie działo się, aż do wystawienia kościoła na tej górze w Imię Przenajświętszej Trójcy, a na tem zaś miejscu objawienia, w imię świętej Anny wybudowanie kaplicy, a na znak tego cztery wieńce dziwnie złączone na wierzchu podnóżka, czyli ławeczki na krzyżu, Przenajświętszej Trójcy trzy, czwarty na znak świętej Anny widzieć się dadzą; to powiedziawszy, znowu rzekła: jeszcze się na tem miejscu wprędce pokażę – i tak zniknęła. Która to pomieniona Małgorzata, zwoławszy pobliskich swoich sąsiadów, jak najprędzej do pana pobiegła, oznajmując co się stało, a pan Prostyński to usłyszawszy, pośpieszył, zawoławszy z sobą niektórych, znalazł cztery wieńce, jak niewiasta pomieniona powiedziała, trzy wieńce wraz dziwnym sposobem połączone, a czwarty pod niemi leżący, trawą złączony, wszystkie sztucznie zdziałane, które pan Prostyński wziąwszy z podnóżka, czyli ławeczki, zawiesił na filarze Ukrzyżowanego. Od dnia tego zaś objawienia, wiele niezliczonych znaków, czyli raczej cudów dziać się poczęło, z których to cudów niektóre dla dogodzenia pobożnie ciekawych chęciom kładą się".

NB: Tłumaczenie tekstu łacińskiego znajduje się także w: APP, Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni (1511–1801), s. 1-4.

Aneks 3.

[DO ROZDZIAŁU II]

FRAGMENT STATUTU SYNODU DIECEZJI ŁUCKIEJ POTWIERDZAJĄCEGO OBJAWIENIE SIĘ ŚW. ANNY

Wątpliwości na temat prawdziwości objawienia rozwiał ks. bp Bernard Maciejowski, ordynariusz łucki, późniejszy kardynał, biskup krakowski, arcybiskup gnieźnieński i Prymas Polski, kiedy dokonał specjalnego zapisu w dokumentach synodu z 1589 roku.

Źródło: Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis per Bernardum Maciejowski Episcopum Luceoriensem tribus postremis diebus Februarii Anno Domini MDLXXXIX celebratae, wyd. ks. Z. Chodyński, Varsaviae 1875, s. 40-42:

„Prostini Ecclesiae duae aedificatae sunt: SS. Trinitatis et S. Annae ex revelatione mulieris conjugatae, habentquae miracula conscripta, et a Car. Indulgentias (Forsitan loquitur de aliquo Nuntio Cardinali, a quo ecclesia Prostinensis obtinuit Indulgentias). Indulgentias esse veras, non est dubium. Revelatio autem et artemesia ei addita in signum, an vera certaque sit. Miracula quoque quae ibidem fiunt, nostro Episcopali reservamus judicio. Nos enim, Ecclesia illa visitata, simul atquae de illa revelatione atque miraculis aliquid compertum habuerimus, adhibitis in consilium Theologis et aliis piis viris, ea faciemus quae veritati et pietati consentanea judicaverimus. Indulgentiae cum bono usu retineantur, et pia sit templorum pagi illius visitatio. Interea de revelatione illa nihil Parochus populo commemorabit".

Aneks 4.
[DO ROZDZIAŁU II]

KSIĘGA CUDÓW DOZNANYCH PRZEZ WIERNYCH W PROSTYNI (1511–1801)

Źródło: APP, Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni (1511––1801).

Tekst przepisano zgodnie z oryginałem. W nawiasach kwadratowych podano numery stron w oryginale oraz zasygnalizowano zmiany charakterów pisma, jak również umieszczono brakujące fragmenty za: ks. S. Obłoza, Pamiątka z Prostyni z illustracyami, Warszawa 1904, s. 21-45. W klamrach zaś podano datę uzdrowienia, obliczaną wg Chronologia Polska, red. B. Włodarski, Warszawa 1957. W sprawie historii Księgi Cudów zob. tekst o cudach i łaskach, s. 78-80.

W Imię Przenayswiętszey i Nierozdzielney TRÓYCY, oraz Przebłogosławioney Panny MARYI i JEY Rodzicielki Świętey ANNY.

Wszechmogący Rządzca i Budownik wszystkich Rzeczy, który si[ę] jego miłosierdzia wszystkim dopraszającym się nieodmawia, Znakomity Cud i Dzieło Miłosierdzia Bóstwa Swego wyrozumnie, jawnie i nader pięknie po wielu mieyscach tu i owdzie objawił. – Roku zaś Tysiącznego Pięćsetnego Dziesiątego we wsi Prostyni, Ziemi Drohickiey w Dzień Obchodu Uroczystości Przenayświętszey TRÓJCY nocy następującey jakoby przed świtaniem pewney niewiaście Imieniem Małgorzacie Błaskowey, kmieciowey w teyże Prostyni, Głos dał się słyszeć: Niewiasto, Niewiasto, głos powtarzając, która będąc przerażona wyszła przed Przysionek Domu [s]wego i zobaczyła Osobę nader piękną, mającą włosy rozpuszczone w Iasności i białey postaci, okazującą się przed Obrazem

Ukrzyżowanego Chrystusa Pana[1] [1][2] na Końcu Wsi iakoby z Płci Żeńskiey, maiącą przepasanie na głowie, Która to pomieniona Małgorzata gdy mniemała, iż się iey śmierć sprzeciwia, i zaczęła się trwożyć widząc Onąż w Wielkiey iasności przed Obrazem Ukrzyżowanego Krzyżem leżącą wyżey promieniami iaśnieiącą. Gdy zaś powstała Ta Nayswiętsza Osoba a pomieniona Małgorzata stoiąc zadum[i]ona na tym że mieyscu, u[sły]szała: Niewiasto, niebo[y] się, nie iestem ia śmierć, lecz [2] Swięta Anna przyłączona do Przenayświętszey Troycy; Ale idź do Prostyńskiego ażeby mieysce na Gorze przed Wsią w Imię Przenayswiętszey Troycy, i Swiętey Anny zasłonił gdzie iuż dawno przebywamy; by natem mieyscu więcey żadney sprosnosci niedziało się aż do wystawienia Kościoła na Gorze w Imię Przenayświętszej Troycy. A natym zaś mieyscu Obiawienia wystawienia Kaplicy w Imię Stey Anny, a na znak tego Cztery Wieńce dziwnie złączone na [3] wierzchu Podnożka czyli Ławeczki na Cześć Przenayświętszey Troycy trzy, a Czwarty na Znak Stey Anny widzieć się dadzą. To powiedziawszy znowu rzekła: ieszcze ci się natem mieyscu wprętce pokażę; i tak zniknęła. Która to pomieniona Małgorzata zwoławszy swoich Pobliskich Sąsiad[ów] iak nayprędzey do Pana pobiegła, oznaymuiąc co się stało. A Pan Prostyński to usłyszawszy przyspieszył zawoławszy z Sobą niektórych i znalazł cztery Wień[ce], [4] iak Niewiasta pomieniona powiedziała; trzy, Końcami w wraz dziwnem sposobem połączone; a Czwarty podniemi leżący trawą złączony wszystkie sztucznie udziałane, Które Pan Prostyński wziąwszy z pod Nożka czyli Ławeczki zawiesił na Filarze Ukrzyżowanego. Od Dnia zaś tego obiawienia wiele niezliczonych Znakow czyli raczey Cudow dzieie się wten sposob opisanych i stwierdzonych temi, Którzy będąc rozlicznemi słabosciami i Przypadkami obarczeni Łaski tu doznali. [5]

[Roku 1511][3]

Pierwszy Znak Cudu. Iedna Służebnica z Morzyczyna, Która przez Lat trzy wielki bol cierpiała głowy, o tym dowiedziawszy się tu przyszła i ieden wieniec, co był S'tey Anny wzięła, i z nim do Domu odeszła, Którey się dał słyszeć głos: Służebnico niebędziesz zdrową, do poki ten wieniec na swoie mieysce nieodniesiesz, Która gdy bez zwłoki odniosła, natychmiast zdrową została.

---

1 Dopisane pod tekstem w oryginale: „*To jest przed Figurą, ktora stała w tem miey[scu] dziś cmenta[rz,] na którym stał [...]*". Dalej tekst nieczytelny, domyślnie: „*kościół św. Anny*".

2 Paginacja w Księdze Cudów rozpoczyna się od tego fragmentu. W niniejszym wydaniu liczby w nawiasie kwadratowym sygnalizują początek kolejnej strony.

3 Data wstawiona w publikacjach: ks. S. Obłoza, *Pamiątka z Prostyni...*, s. 22; ks. B. Turski, *Pamiątka...*, s. 17.

Drugi Znak Chłopiec Przewoźnika z Prostyni od wpół Srzodóposcia codzienną Febrę [6] miewał, tu gdy był przywiedziony, natychmiast zdrowym został.

Trzeci Syn Tkacza gdy utonął, a skoro nato mieysce był ofiarowany: w BOGU ożył.

Czwarty Dwoch Chłopcow ieden z Tosiow, a drugi z Kanikowa od Urodzenia slepi tu z Łaski Przenayświętszey Troycy i za wstawieniem się S'tey Anny wzrok odebrali.

Piąty Pewny Młodzieniaszek z Biały cierpiał Dyssenteryą przez Rok, tu przyszedłszy Słabym, zdrowym został.

Szosty Pewny Młodzieniaszek [7] niedowierzaiący, aby to było rzeczą prawdziwą, stało musię iakoby był bez rozumu. Przez Modlitwy zaś Ludu, i przez własne upadnienie przed Obrazem Ukrzyżowanego dostąpił Łaski Przenayświętszey Troycy i Stey Anny i Zdrowie, Które iuż był utracił, odzyskał.

Siodmy Pewny człowiek od Mińska od Lat dwudziestu niewidzący, tu gdy przyszedł wzrok odebrał.

Osmy Służebnica z Lublina przez Lat dwie na Nogach chodzić niemogła, tugdy ślub odwiedzenia uczyniła natychmiast zdrową została. [8]

Dziewiąty Pewny człowiek Kulawy od Lublina złamał Nogę tak, iż iuż więcey chodzić do Zgonu Życia swego niespodziewał się chodząc na Kulach przez Rok, gdy tego mieysca slub odwiedzenia uczynił, a będąc wdrodze około Węgrowa uczuł swoiey słabości ulżenie [g]dy zaś tu przybył blisko tego Mieysca uzdrowionym został i Kule zawiesiwszy odszedł.

Dziesiąty Chłopiec z Czyżewa cierpiący Kamień na to mieysce obiecany gdy przyszedł uzdrowionym został.

Iedynasty Chłopiec od Łomży więcey Roku niewidział Któ[9]remu Oczy tak białkiem zaszły, iż zaledwie Mieysca Oczu widzieć można było: Na to mieysce obiecany w Domu wzrok odebrał.

Dwunasty. Pewny człowiek Szlachetny od Ośmiany z Litwy wielki bol głowy cierpiał tak iż połowa głowy Jego odpadła i Twarz była zkrzywion[a] Na to Mieysce obiecany i slub odwiedzenia maiący zaraz Zdrowie otrzymał.

Trzynasty Pewna Niewiasta z Kamieńca słabością wielką złożona, i gdy iuż wskonaniu bliską śmierci była i gromnica w Ręce Jeyże dana była, Taż [10] Niewiasta iuż iakoby zmarła gromnicę długo w Ręce trzymała, i gdy gromnica paląca się iuż blisko Ręki była. Mąż zaś chcąc Onąż za Rękę pociągnąc zaczął gromnicę wydzierać Ona niby ze Snu obudzona mowi, i czegoż mnie ciągniesz: Oto teraz widziałam S'tą Annę, Która tu zemną mowiła i [St]a Kazała mi abym poszła do Prostyni. Taż Niewiasta gdy tu przybyła toż sama w opowiedzeniu stwierdziła i Przescieradło Którym była odzianabyła ofiarowała.

Czternasty Pewny Człowiek od Iłży nadzwyczaynie chorował tak iż Ręce i Nogi zdawały się odpaść, co więcey iż niczego Ręką [11] dotknąc się niemogł tego Mieysca slub odwiedzenia uczyniwszy wdrodze Zdrowie otrzymał, i tu przybywszy Znaki Zdrowia swego przed Xsiędzem pokazał.

Piętnasty Pewny Człowiek z Lublina przez dwadziescia Niedziel niewidział; uczyniwszy slub odwiedzenia tego mieysca gdy przyszedł, Natychmiast w[zrok] odebrał.

Szesnasty Pewna Panienka z Grabanowa i Przedlżecki przez Lat siedm niewidziała gdy nato mieysce przyszła wzrok odebrała, i Kaznodzieia Onąż zgromadzonemu ludowi pokazywał. [12]

Siedmnasty Dorota Karczewska z Pogorzeli przez Lat szesc nie widziała, nato mieysce przyszedłszy wzrok odebrała.

Osiemnasty Pewny Chłopiec gdy utonął, przez dwa dni leżąc umarły Nato mieysce obiecany trzeciego Dnia ożył.

Dziewiętnasty Pewny Chłopiec z [Ż]alatkow od Warki przez Lat pięc niechodził, tu gdy nato mieysce podczas Nieszporow przyszedł zdrowym został.

Dwudziesty Pewna Niewiasta ze Sterdyni przez połroku nie widziała maiąca slub odwiedzenia gdy nato mieysce przyszła wzrok odebrała. [12a] [*zmiana charakteru pisma*] [4]

Dwudziesty pierwszy. Pewny chłopiec od Drohiczyna od urodzenia swego na nogach niechodził, w Dzień Obchodu uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego na to miejsce przybywszy zdrowym został.

Dwudziesty drugi.[5] Także pewna służebnica z Krzywienka od trzech lat na nogach chodzić nie mogła, [któ]rą Matka wsadziw[szy] na wóz o dw[óch] kółkach mająca ślub od[wiedz]e[nia te]go miejsca sama ciągnęła i gdy [w dro]dze były; a przejechawszy do Zbuczyna gdzie była wystawiona kaplica pod Imieniem Ś. Anny – sama służebnica z wozu zsiadła i wysiadła, a będąc jeszcze niezupełnie zdrową, gdy na to miejsce przybyły i ślubu odwiedzenia dokonały, zupełnie zdro[12b]wie otrzymała i odeszła zostawiwszy ten wóz o dwóch kółkach.

Dwudziesty trzeci. Także pewny Vicesregent ze Stężycy trzymał i więził Pewnego Człowieka, który gdy nazajutrz na śmierć miał być osądzonym – tedy

---

4 W tekście Księgi Cudów są trzy charaktery pisma: pierwszy – od początku do s. 12, s. 13-24, 25-49; drugi – s. 12a-12d, 24a-24b, 54a-56; trzeci – s. 49-54, 57-63. Ponadto po zakończeniu formalnie tekstu Księgi Cudów są zapiski różnymi charakterami pisma na stronach 63-68.

5 Przed tym opisem uzdrowienia znajduje się dodatkowy wpis w: ks. B. Turski, *Pamiątka*…, s. 20: „*Pewna niewiasta z Borowych przez dziesięć lat nie widziała, uczyniwszy ślub odwiedzenia miejsca świętego, przyszła i podczas modlitwy odzyskała wzrok*”.

więzień zostając w ucisku i smutku sły[szał] głos: Jeżeli chcesz śmierci ujść poleć [się świętej] Anni[e i] odwiedź miejsce Objawie[nia Jej, że]; to usłyszawszy, gdy wzbudził w [so]bie pragnienie odwiedzenia tego miejsca, zaraz więzy, któremi był związany, opadły, On zaś będąc wolnym, zostawiwszy cięższe więzy tu przybył, tylko te, które na ręku miał, z sobą przyniósł. Po niejakim czasie tenże sam Vicesregent tu przybył i wyznał, że On tego człowieka był więził. [12c]

Dwudziesty czwarty. Także w Piątek przed Świętem Przenajświętszej TRÓYCY {14 VI 1511} pewna Panienka z Trzebieszowa zpod Międzyrzeca – jedynastoletnia od urodzenia ślepa, tu przyszedłszy po Nieszporach wzrok odebrała.

Dwudziesty piąty.[6] Także pewna Służebnica Dorota ze Zbuczyna przez lat trzy niewidziała, tu przybywsz[y w wi]gilią obchodu Uroczystości Prz[enaj]świętszej TRÓYCY wzrok odebrała {15 VI 1511}.

Dwudziesty szósty.[7] – Pewna niewiasta z pod Węgrowa dostała ranę na twarzy i przez lat dziesięć tu i owdzie do znachorów i doktorów się udając i leki od nich przyjmując zdrowia uzyskać nie mogła także twarz cała gnić zaczęła i zęby ze szczęką wy[12d]gnić niedługo się zdawały, tu gdy się na to miejsce do Trójcy Przenajswiętszej ofiarowała i przyszła, w sam dzień Uroczystości TRÓYCY Przenajświętszej zdro[w]ie otrzymała {16 VI 1511}.

Dwudziesty siódmy. Także pewien młodzieniec imieniem Kacper, kąpiąc się [...] Bugu utonął, a później przez ludzi […]leziony, leżał parę godzin martwy. Matka płacząc ofiarowała go do Prostyni do TRÓYCY Przenajświętszej – jakoż wkrótce okazał się żyjącym i powoli do zdrowia wrócił się.

Dwudziesty Ósmy. W Poniedziałek po Obchodzie Uroczystości Przenajświętszej TRÓYCY Pewny człowiek z Krasnystawu krzywe nog[i] mający, długo kulejąc konno tu przybył, mający ślub odwiedze [13] *[zmiana charakteru pisma]* nia tego Mieysca zsiadając z Konia zdrowym został na Obydwie Nogi co BOGU obiecał ofiarował, i Zbroię zostawił {17 VI 1511}.

Dwudziesty Dziewiąty w Piątek w Oktawę Bożego Ciała tu Cud został Obiawiony {21 VI 1511}. Pewny Człowiek z Pa[rc]zowa w[yszedł]szy w Pole szuka[jąc konia,] Widokiem czyli od C[zarta opę]tanym został z [wie]lkiego [stra]chu stał się iakby był [bez ro]zumu, Któremu zdało się widziec bydź, i gdy w Prawą Stronę obeyrzał się pokazała się Onemuż S'ta

---

6 Przed tym opisem uzdrowienia znajduje się dodatkowy wpis w: ks. B. Turski, *Pamiątka*…, s. 21: *„Pewna niewiasta z Krakowa, przez trzy lata nie mogąc chodzić, gdy tu przybyła, w tym samym dniu została uzdrowiona"*.

7 Ten opis uzdrowienia jest tylko tutaj (APP, Księga Cudów..., nr 26, s. 12c-12d).

Anna zwielką iasnoscią i łagodnością mowiąc: Nieboysię i ażeby odwiedził Mieysce obiawienia Jeyże w Prostyni upomniała. [14] Gdy zaś w lewą Stronę obeyrzał się dało mu się widzieć Mnostwo Złych Duchow będąc przestraszonym gdy do Pamięci przyszedł uczynił slub odwiedzenia i gdy na to Mieysce Zdrowym przybył Konia, i Woz ofiarował.

[Trzydzies]ty[8] Pewna Niewiasta Imie[niem] [...]nna z Tarczyna przez […]owie na nogach chodzić nie […]gła tu przyszedłszy Dnia Niedzielnego w Oktawę Bożego Ciała zdrową została {23 VI 1511}.

Trzydziesty Pierwszy Pewny Człowiek z Kurników od Poznania cierpiał Kaduka przez Lat dziesięć maiący slub odwiedzenia tego Mieysca gdy przyszedł zdrowym został. [15]

Trzydziesty drugi Chłopiec z Wielkiego Kesztu umarły, i iuż poczerniały przez Oyca swego ofiarowany ożył.

Trzydziesty trzeci Pewna Niewiasta z Niwisk leżała przez Rok na pół umarła uczyniwszy slub odwiedzenia tego Mieysca zdrową została.

Trzydziesty Czwarty Ociec wzwyż iuż wyrażoney Niewiasty od lat dwo[ch] chodzić na Nogach nie [mó]gł uczyniwszy slub odwiedzenia tego Mieysca zdrowym został.

Trzydziesty Piąty Chłopiec z Jachimowic gdy utonął leżał umarły przez Dzień tu będąc przywiezionym ożył. [16]

Trzydziesty Szosty Chłopiec z Turobina podobnież gdy utonął leżał; Nato Mieysce ofiarowany ożył.

Trzydziesty Siodmy Pewny Młodzieniaszek z Koprzywnicy przez Lat cztery Na Nogach chodzić niemogł. Tenże Czerwoną chorobę i Inne dziwne słabosci cierpiał, i na Nogach iuż więcey chodzić nie spodziewał się, którego gdy Matka […] to Mieysce Ofiarowała Zdrowym […] zdrowym tu przyszedł.

Trzydz[iesty] Osmy Glimarski Pisarz JW S[tarosty] Samogickiego wielki cierpiał bol głowy tak iż Połowa głowy rozstąpiła się. Po nieiakim cz[as]ie Taż choroba w Rękę Jego przeszła tak; że Ręka została skurczoną. On zaś nieszukaiąc [17] Żadnego Innego Doktóra tylko żądaiąc Pomocy Stey Anny, i uczyniwszy slub odwiedzenia tego Mieysca w przytomności tam wszystkich Zdrowie otrzymał.

Trzydziesty Dziewiąty Pewna Niewiasta z Bożęcina przez Lat trzy niewidziała uczyniwszy slub odwiedzenia tego Mieysca wzrok odebrała.

Czterdziesty Pobikrowski Podsędek Drohicki Człowieka Imien[iem]

---

[8] Por. ks. B. Turski, *Pamiątka…*, s. 21: *„Anna z Tarczyna przez dwa lata nie mogąc chodzić, przybywszy tu w niedzielę w czasie okławy Bożego Ciała została uzdrowiona”.*

Jerzego z Nura swego nie[gdy] Dłużnika, Który iuż On[emuż] dług wypłacił więził chcą[c z on]egoż więcey wymodz; i tak zatrzyma[ne]go więzami scisnął chcący Onegoż aż do zadosyc uczynienia mniemanego, chować w Więzach. Pomieniony człowiek w Więzach iuż puchlinę zaczynaiący cierpieć gdy po[18] lecił się Stey Annie. Natychmiast Więzy i łańcuch z Niego opadły a potym z Pęta uwolniony uczyniwszy slub odwiedzenia tego Mieysca gdy przyszedł na Znak uwolnienia swego łańcuch przyniosł.

Czterdziesty Pierwszy w Sobotę przed Niedzielą Kwietnią Chłopiec z Węgrowa wpadłszy w Studnią utonął. Wyciągnięty ze Studni umarły Nato Mieysce gdy był ofiarowany Natychmiast ożył.

Czterdziesty Drugi w Dzień Obchodu Urocz[ys]tości Zwiastowania Nayswiętszey Panny Maryi Chłopiec z Przedborza od Piotrkowa przez Konia Zatratowany czyli raczey zabity przez dwie godzin leżał umarły Nato mieysce ofiarowany tamże ożył {25 III 1511}. [19]

Czterdziesty trzeci Pleban z Wyszonek cierpiał wielki bol, i łamanie w Ręku; tak że niemaiąc Władzy w Ręku niemogł powinnosci swoich uzupełniać uczyniwszy slub odwiedzenia tego Mieysca zdrowie otrzymał.

Czterdziesty Czwarty w Niedzielę w Dzień Sgo Marka Imieniem Jan Młodzieniaszek z Rawy przez Lat Ośm niewidział uczyniwszy Sl[ub] odwiedzenia i tu przyszedłszy w[…][9] odebrał {25 IV 1511}.

Czterdziesty Piąty Małgorzata Bawodrzyna z Uiazdowa będąca w Więzieniu sama Siebie udusiła, i iuż umarłą znaleziona Nato mieysce ofiarowana przez Łaskę Troycy Przenayswietszey i Zasługi Stey Anny ożyła i nato mieysce Zdrową przybyła. [20]

Czterdziesty Szosty Panienka ze Wsi Studzona w Sandomierskiem od Wrzodziennicy umarła. Nato Mieysce ofiarowana ożyła.

Czterdziesty Siodmy Sołoczki cierpiący przez Niemały czas wielką boleść Ud i iuż wystrzegaiący się Krokow chodzenia czynić aż na Stołku noszonym bywał gdy nato mieysce przybył w Piątek przed Obchodem Uroczystosci Stey Zofii zdrowym został.

Czterdziesty Osmy Niewiasta z Kolna więcey Roku niewidziała uczyniwszy slub odwiedzenia t[eg]o Mieysca w drodze wzrok odebrała.

Czterdziesty Dziewiąty Pewny człowiek Imieniem Paweł z Kurowa, Którego Brat zabił [21] Człowieka złapanym został, i posłanym do Lublina do Wieży maiący Ręce i Nogi więzami sciśnione. Zostaiąc w Wieży gdy cokolwiek zasnął słyszał głos: Ubogi Człowieku Wstań i poleć się Stey Annie. On

[9] Por. ks. B. Turski *Pamiątka*…, s. 23: *„[…] w dzień św. Marka wzrok odzyskał"*.

odecknąwszy się gdy uyrzał że Więzy z Rąk i Nog opadły; potym przyszedłszy do Kłótki, Którą Wieża zamknięta była uyrzał rown[…] bydź mu otworzoną. Podobnież i przez Bramę wolnie wyszedł i tak będąc uwolnionym tu przyszedł, i Więzy zostawił.

Roku 15[1]2

Piędziesiąty w Dzień Uroczystosci Przenayswietszey Troycy Służebnica z Gotyschina od [22] Radomia przez Rok na Nogach chodzić niemogła, Nato mieysce ofiarowawszy się zdrową została.

Piędziesiąty Pierwszy Pewny Xiądz Imieniem Stanisław Kaznodzieia z Turobina niewierzył, ani wierzyć c[hc]iał temu obiawieniu, Które na t[em] Swiętym Mieyscu stałosię, i [wielu o]dciągnął, zakazuiąc aby tego [m]ieysca nieodwiedzali. Dnia Niedzielnego po Oktawie BOŻEGO Ciała naruszony został Paraliżem tak, iż Połowa Ciała odpadła {14 VI 1511}; iednak będąc tak słabym umrzeć niemogł, chociaż smiertelnie chorował, Nato mieysce gdy się ofiarował zdrowym został, i przed wszystkim Ludem w Kazaniu swoie Niedowiarstwo odwoływał. Nato Mieysce przyszedłszy tak przed Xiężmy [23] iako i Wszystkim Ludem toż Każąc uczynił, i podobnież opowiedział.

Piędziesiąty Drugi Pewn[a] Niewiasta z Breczyszewa czyli Wrociszewa od Warki cierpiała wielką słabość przez Lat Siedm, Którey pr[zyp]adła złamania. Kiedy zaś Szc[zęki] doszły Szyi, a własnie przy[stały] Pierśi, i tak zawsze i skrzy[wion]ą siedziała niemogąc ani obey[rzeć] w gorę. Tego mieysca uczyniwszy slub odwiedzenia, gdy p[rzys]zła zdrową została. Oczym K[ap]łanow i Innych Ludzi zape[w]nić nie[omiesz]kała.

Piędziesiąty Trzeci Pewny człowiek od Brzescia cierpiał wielką chorobę przez Lat dziesięc tak cięszką, iż przez dzień niekiedy dziesięc, niekiedy i [24] dwadzieścia razy przypadała od tey choroby gdy nagabanym był uczyniwszy slub odwiedzenia tego Mieysca gdy przyszedł zdrowie odebrał.

Piędziesiąty Czwarty Chłopiec z Rytelow wpadłszy w Zrzodło utonął [w] kilka godzin po Południu w [źródle] znaleziony umarły. Nato Miey[sce] ofiarowany i Niesiony blisko [będąc] tego Mieysca ożył.

Piędziesiąty Piąty Pewna Niewiasta […]d Wyszogrodu gdy utonęła leża[…]marłą od Zachodu Słońca przez Całą Noc aż do Wschodu Słońca. Na to Mieysce ofiarowana w Bogu ożyła i […]drową tu przyszła.

Piędziesiąty Szosty Pewny Młodzieniaszek od Poznania przez Lat dwie na Nogach chodzić niemogł. Nato Mieysce ofiarowany zdrowym został. [24a]

[*zmiana charakteru pisma*]

Pięćdziesiąty Siódmy. – Także w Poniedziałek przed Obchodem Uro-

czystoś[ci] Narodzenia Najświętszej Pa[nny] Żona Stanisława Patka z Rawy [udu]siła Chłopca nocy następującej z Poniedziałku na Wtorek, który to chłopiec przez dwie nocy wjeden dzień umarły leżał. Na to mi[ejsce ofia]rowany przez Rodzice niesiony [w sam] dzień Obchodu Uroczystości Najświ[ętszej] Panny w drodze w Bogu ożył {8 IX 1512}.

Pięćdziesiąty Ósmy.[10] – Także Jan Glinka rodem z Wiś[licy, woźnica J.] K. M. ściśle trzy[many i więziony był za pewny występek, na to miejsce przez panią nabożną pewną ofia][24b]rowany, wolnym został i na znak tego [więzy] tu przyniósł i zawiesił.

[Pięć]dziesiąty Dziewiąty. Także Pewna [p]ani, Krewna J. W. Biskupa Waturyeńskiego, Sufragana Gnieźnieńskiego wielką cierpiała słabość tak iż przez lat trzy ani jadła ani na nogach niecho[dziła] tylko małym napojem zasilała [się i] na lekarstwa, któ[re] czuła, że nie pomagały, wiele łożyła, usłyszawszy o tem objawieniu, [gdy ś]lub odwiedzen[ia] tego miejsca uczyniw[s]zy jechała, a będąc już blizko tego miejsca z Powo[zu do sług swy]ch mówiła: „Stańcie[, już w Imię Boskie jestem zdrową!" I wysiadłszy z powozu, tu zdrową przyszła i Bogu Wszechmogącemu oraz świętej Annie dzięki] [25] [*zmiana charakteru pisma*] złożyła. Dowiedziawszy się wzwyż wspomniany JW Biskup Sam także Osobiście przyszedł i To Mieysce odwiedził.

[*Brak uzdrowienia z numerem 60*]

Szescdziesiąty Pierwszy[11] Pewien […] Im[…]niem Tomasz z Gdańska […] niewidząc gdy przysz[…] Niedzielnego w Ponie[…] Elewacyi Przenay[...]go Sakrament[…] wz[…]debrał.

Szescd[ziesią]ty Drugi Pewna Służebnica że oni[…]z Dąbska od Sochaczewa od lat d[…]siąciu niewidziała, slub tego M[…]ca odwiedzenia uczyniwszy, i przyszedłszy wzrok w BOGU odebrała.

Szescdziesiąty Trz[eci] Chłopiec z Ostrołęki w Piątek przed Obchodem Uroczystosci Swiętych Filipa i Jakuba Apostołow w Rzece nazwa[26]ney Narew utonął. Nato Mieysce ofiarowany przez Rodzicow w Domu ożył Dnia Sobotniego [w w]igilią Obchodu Uroczystosci Zesłania Ducha Przenayswiętszego {30 V 1512}.

Sze[sc]dzie[si]ąty Czwarty Pleban z Ja[błonny] Imieniem Hieronim wie[rzył i] niewierzył temu obiawie[niu, był] skaranym zate niedowia[rst]wo za

---

[10] Przed tym opisem uzdrowienia znajduje się dodatkowy wpis w: ks. B. Turski, *Pamiątka*…, s. 25: *„Chłopiec, imieniem Andrzej, z folwarku Fliszczynowo, od urodzenia był niewidomy; ofiarowany na to miejsce przez ojca do Prostyni, przejrzał"*.

[11] Por. ks. B. Turski, *Pamiątka*…, s. 25: *„Niewidomy, imieniem Tomasz, z Gdańska przybył tu w poście i podczas podniesienia wzrok odzyskał"*.

Czwartem razem dla tego Niedowiarstwa wielki bol opanował Rękę tak iż Ręka Zdawała się bydź odpadłą, iakoż iuż powinnosci swoich odprawiać niemogł. Gdy zaś ofiarował się to Mieysce odwiedzić i przyszedł D[nia] Poniedziałkowego Uroczystości Zesłania Ducha Przenayswiętszego przez Łaskę Troycy Przenayswietszey, i Zasługi [27] S'tey Anny do Pierwszosci Zdrowia przyszedł, i Mszą Swiętą, Uroczyscie maiąc przed wszy[stkim] Ludem, i Xiężmy swoje Nie[dowiar]stwo odwołał, i Zdrowym do własney Parafii powrocił.

Roku 1513

Szescdziesiąty Piąty Woiewodzina Pomorska Imieniem Dorota chorowała przez Rok słabością Przyrodzoną, a niemogąc bydź przez Żadnego Doktora uzdrowioną Nakoniec iuż leżała z zamknięte[mi] Oczami przez Dwa dni [i dwie] nocy niemogąca ani mówić, ani słyszeć [ani] się też ruszyć. Gdy zaś była nato Mieysce ofiarowaną, Natychmiast zdrową została i Nato Mieysce przyszedłszy [28] wraz z Mężem swoim, co się z Niey działo wszystko opowiedziała.

Szescdziesiąty Szosty Imieniem [J]adwigę z Zagorzyno Woiewodzinę Poznańską będącą brzemie[n]ną wczasie porodzenia tak wielki scisnął bol, iż iuż o Życiu wcale była zwątpiła, będąc Pamiętną Zasług Stey Anny slub uczyniła. Ieżeliby BOG Wszechmogący przez Przyczynę Stey Anny Potomstwo dał, i Ią zdrową zachował Ofiarę postanowiła dać, i Mieysce to odwiedzieć. Stało się, gdy to myślała i slub uczyniła, Natychmiast szczęśliwie Potomstwo na Swiat wydała, i porodziła Syna, co przedtym nad Corki nierodziła.

Sześćdziesiąty Siodmy Szlachcic [29] Imieniem Szymon Pythgłowski nader cięszką słabość cierpiał przez Niedziel trzydzieści szes[…] z przyczyny będącego bolu p[od prawą i lewą] Pachą, czego Żaden z Doktorow uleczyć niemogł, skoro tylko slub odwiedzenia tego Sgo Mieysca uczynił, i odwiedził Natychmiast Zdrowym zostawszy odszedł.

Sześćdziesiąty Ósmy Wiceregent Gasztholch od Smoleńska cierpiał przez lat sześć sciśnienie Serca, Którey choroby Żaden z Doktorow uleczyć niemogł, skoro tylko nato Swię[te] Mieysce uczyniwszy slub odwiedzenia zdrowym został.

Sze[s]cdziesiąty Dziewiąty Pewna Panienka dziewięcioletnia od Lublina z Szawiepolicz utonęła, i iuż znaleziona umarłą ofiarowana [30] nato Swięte mieysce w BOGU ożyła, i Znią Ieyże tu Rodzice […]li, i Xiężom ten Cud opowiedzieli.

[Sie]dmdziesiąty We Czwartek po Oktawie Obchodu Uroczystos[ci] BOŻEGO Ciała Chłopiec ze wsi nazwaney Rząśniki zatchnął się w Kolebce

leżał umarły od Rana, aż do Południa przez Matkę ofiarowany nato Swięte Mieysce ożył.

Siedmdziesiąty Pierwszy Młodzieniaszek Piętnastoletni z Bolemowa od Piorun[a] uderzony od Południa aż do [wiec]zora leżał umarły. Nato Mieysce przez Rodzicow ofiarowany w BOGU ożył. Przyszedłszy zaś we Wtorek po Obchodzie Uroczystości Oktawy BOŻEGO Ciała tegoż uderzenia Znaki w przytomności Xięży okazał. [31]

Siedmdziesiąty drugi Urodzona Dorota Czyskowska Żona Zygizmunda Czyskowskiego z Parafii Pniewskiey napół umarła iuż iakoby Konała trzymaiąc gromnicę w Ręku przez trzy czy Cztery Godzin. Nato Mieysce przez Męża Ofiarowana i Wozem sprowadzona Zdrową odeszła w Piątek w Wigilią Obchodu Uroczystości Nawiedzenia Nayswiętszey Maryi Panny {6 IX 1513}.

Siedmdziesiąty T[rz]eci Chłopiec Pięcioletni utonąwszy w Rzece około S[tężycy], leżał umarłym od [wieczora] aż do Północy. Nato Mieysce ofiarowany wposrzod Nocy ożył. Co było wiadomo wszystkim tam mieszkaiącym, a dla większey Wiary Xiądz Imieniem Jan Pleban Kościoła Stężyckiego przez List swoy [32] dał nam tu do wiedzy, i w ogłoszeniu stwierdził. Ato się stało w Poniedziałek przed Obchodem Uroczystości Narodzenia Nayswiętszey Maryi Panny {2 IX 1513}.

Siedmdziesiąty Czwarty Pewna Niewiasta z Paśniowa od Pruss przez lat sześć wielką cierpiała słabość; Pewnego dnia dał się Jey leżącey widzieć w Ogniu Obraz Stey Anny, a od Obrazu dał się Iey słyszeć głos takowy: Jeżeli chcesz bydź Zdrową Masz odwiedzić Mieysce obiawienia Przenayswiętszey Troycy i S'tey Anny w Prostyni. To usłyszawszy, a uzupełniwszy slub odwiedzenia zdrową została, i przyszedłszy Nato Mieysce widok ten, i Upominek Xiężom opowiedziała. [33]

Siedmdziesiąty Piąty Żona Pawła Huthanka Obywatela Lwowskiego, będąc brzemienną gdy w czasie Porodzenia wielce męczyła się, porodziła Syna nieżywego, Który przez Godzin trzy leżał umarły. Tenże Paweł z przyczyny swego Dziecięcia smierci z wielkiego Żalu i Smutku wzrok utracił. Potym wzbudziwszy nadzieię w Miłosierdziu Boskim, i Zasługach Stey Anny poklęknąwszy nakolana Oneż Dziecię [na] to Mieysce ofiarował, Które Natychmiast w BOGU ożyło, Matka Zdrową została, i Ociec [wz]rok odzyskał. A odwiedzaiąc te Swięte Mieysce na Pamiątkę tey Okoliczności i odebraney Łaski te Wiersze w Języku Łacińskiem napisał: Paulus Huthanek Civis Leopolien[sis] [34] hic fuit quem D[omi]nus respexit, ege[num] Casibus in duris bis armata secutus maris, terraeq[ue] per dupla pericula vectus. Był tu Paweł Huthanek Obywatel Lwowski na Ktorego PAN zwysokości weyrzał, i Mężnie i szczęsli-

wie przeniosł na Sobie przykre Ciosy Niebios, i Ziemi. Był Obywatel; tu Lwowski Huthanek Imieniem Paweł, maiąc nosić Wianek Z Ciernia uwity i pełen użalenia Doznał gdy błagał; BOGA; polepszenia.

Siedmdziesiąty Szosty Pewny Xiądz Imieniem Jakub Wikaryusz Goworowski temu Obiawieniu wierzyć niechciał w Wigilią Obchodu Uroczystości S'go Marcina z Czwartku na Piątek wnader wielką wpadł słabość, tak iż ani leżyć, ani siedziec niemogł {10 XI 1513}. Podowczas nadszedłszy ieden człowiek pobożnością sła[35]wny. Gdy nato Swięte Mieysce Onegoż ofiarował, ledwie półgodziny wyszło do Pierwszosci Zdrowia powrócił się, i Nato Mieysce wraz z Onymże przyszedłszy, Który w swoim Kazaniu w Dzień Obchodu Uroczystości Obrzezania Chrystusa Pana czyli Nowego Roku przed wszystkim Ludem Sam co się z Nim działo dla Niedowiarstwa wyznał.

Roku 1514

Siedmdziesiąty Siodmy Pewny Braciszek Imieniem Andrzey Zakonu S'go Dominika z Lublina wielką słabością był przycisiony tak iż iuż konał, i grob dla Niegoż iuż był zarządzony, i tak gdy iuż był przygotowanym na śmierć, i gromnicę w Ręku trzymał, gdy ofiaro[36]wany tamże był przez Pobożnych Ludzi aby to Mieysce obiawienia Stey Anny odwiedził, Natychmiast Zdrowym został. Dlaczego przyszedłszy tu z Nim Drugi Brat Kazał Iednego Dnia Niedzielnego podczas Oktawy Obchodu Uroczystosci S'go Stanisława, i wszystko to opowiedział przed Ludem naowczas zgromadzonym.

Siedmdziesiąty Osmy Pewna Panienka Imieniem Helena przez dwanascie Lat na Nogach chodzić nie mogła, i miała iedną Nogę Krzywą tu Wozem przybywszy we Wtorek w Oktawę Obchodu Uroczystosci Wniebowstąpienia Pańskiego podczas Nieszporow w Kosciele Stey Anny zdrową została {25 V 1514}.

Siedmdziesiąty Dziewiąty Pewny Chłopiec z Młączyna utonął w Poniedziałek w Oktawę Obchodu Uro[37]czystości BOŻEGO Ciała przez godzin dwie leżał umarły w Wodzie, znaleziony, i Nato Mieysce przez Rodzicow ofiarowany ieszcze w Domu w BOGU ożył.

Osiemdziesiąty Pewna Niewiasta Imieniem Anna od Przasnysza przebiła się Wrzecionem, i członek w Uchu przedziurawiła od tego zranienia się przez Niedziel dwanascie słabą leżała. Nato Mieysce ofiarowawszy się Zdrową została i przyszedłszy nato Mieysce wszystko opowiedziała.

Osiemdziesiąty Pierwszy Pewny Chłopiec z Podbielow Wsi Wielmożnych Sagiewskich z Ziemi Bielskiey Jednego Gospodarza utonął w Zrzódle, leżał w Wodzie od godziny Wieczorney, aż do Wschodu Słońca. Nato

Mieysce ofiarowany przez [38] Oyca swego w BOGU ożył, i Sam przyszedłszy to wszystko w Opowiedzeniu przed Xiężmi stwierdził.

Osiemdziesiąty Drugi Pewny Chłopiec z Grzymał utonąwszy leżał pod Lodem od Rana do godziny Wieczorney znaleziony; i nato Mieysce Ofiarowany w Bogu ożył.

Ośmdziesiąty Trzeci Pierwszey Niedzieli Adwentu chłopiec z Pierleiewa zostawiony w Domu po odnisciu od Niegoż Innych Dzieci w Dymie udusił się, i tak aż do Srzody leżał umarły. Teyże Srzody Nato Mieysce ofiarowany ożył, i Matka Jegoż wraz z Nim tu przyszedłszy BOGU dzięki złożyła.

Roku 1515

Ośmdziesiąty Czwarty Xiądz Imie[39]niem Jan z Bełżycz WJP Pileckiego Kapelan naruszony został Paraliżem tak, iż ani się ruszyć, ani powinnosci swoich odprawiać nie mogł; gdy się Nato Mieysce ofiarował Zdrowie otrzymał.

Ośmdziesiąty Piąty Pewny człowiek z Turowa od Przasnysza maiący pokrzywione Nogi Kroku Żadnego uczynić niemogł, i iuż był zwątpił gdyby miał chodzić. Uczyniwszy slub odwiedzenia tego Mieysca gdy przyszedł w Dzień Obchodu Uroczystości S'go Zygizmunda zdrowym odszedł {2 V 1515}.

Ośmdziesiąty Szosty Pewny Chłopiec Imieniem Bernard WJP Macieiowskiego Sędziego Lubelskiego cierpiał Dyssenteryą więcey trzech lat Którey Żaden z Doktorow uleczyć niemogł, Nato Mieysce gdy się ofiaro[40]wał, Natychmiast Zdrowie otrzymał.

Ośmdziesiąty Siodmy Chłopiec Imieniem Hieronim WJP Krosnowskiego cierpiał Wielką chorobę tak cięszką iż niekiedy przez Dzień trzy niekiedy Cztery razy był od Niey dręczonym Nato Mieysce ofiarowany Zdrowym został.

Ośmdziesiąty Osmy Pewny Chłopiec z Zuzołki utonął. Po smierci nato Mieysce ofiarowany i Niesiony blisko tego Mieysca w drodze ożył, Którego Matka tu przed Xiężmi Żywego pokazała.

Ośmdziesiąty Dziewiąty Pewna Niewiasta z Kostambenku z Nowey Wsi przez Rok niewidziała tu przyszedłszy w Kosciele Stey Anny wzrok odebrała. Ato się stało w Poniedziałek w Dzień Obchodu Uroczystosci Stey Jadwigi {15 X 1515}. [41]

Dziewięćdziesiąty Pewny Chłopiec z Gałek od Drohiczyna utonąwszy leżał w Wodzie od Rana aż do Wieczora, znaleziony umarły i wyciągnięty z Wody, Na to Mieysce ofiarowany w BOGU ożył we Srzodę przed Obchodem Uroczystosci S'go Woyciecha {23 IV 1515}, i dzięki wraz z Oycem swoim złożył.

Dziewięćdziesiąty Pierwszy Pewny Chłopiec z Brodnicy od Pruss

przez Lat Siedm ani mowił, ani słyszał Nato Mieysce ofiarowany Zdrowie otrzymał, i przed Xiędzem był pokazanym w Dzień Obchodu Uroczystosci Przenayswiętszey Troycy {2 VI 1515}.

Dziewięćdziesiąty Drugi Pewny człowiek Zacny z Brześnicy niedaleko Częstochowy mieszkaiący [42] wielką słabość cierpiał w Nogach tak iż na Krzesle noszonym bywał przez Niemały czas. Nato Mieysce ofiarowany zdrowie odebrał. Sam tu pieszo przyszedłszy przed Xiężmi się pokazał, i wielbił BOGA opowiadaiąc toż przed Wielu Ludzmi. Ato się stało w Poniedziałek po Obchodzie Uroczystości BOŻEGO Ciała {10 VI 1515}.

Roku 1517

Dziewięćdziesiąty Trzeci Pewny człowiek z Drzamowa od Krotnicy Któremu choroba zkurczyła Nogę i Kulał przez Niedziel Dwadziescia na Kulach chodząc. Tu przybywszy Zdrowym został, i Na Znak tego Kule zostawiwszy do Własnosci pieszo powrocił we Srzodę po Obchodzie Uroczystosci Zesłania Ducha Przenayswiętszego {4 VI 1517}. [43]

Roku 1518

Dziewięćdziesiąty Czwarty Pewny Chłopiec od Brabutow z Pruss utonąwszy leżał umarły przez Kilka godzin. Nato Mieysce ofiarowany ożył i wraz z Oycem swoim tu przybywszy dzięki BOGU złożył.

Dziewięćdziesiąty Piąty Pewna Niewiasta z Drohiczyna Złotnikowa przez Lat trzy niewidziała. Tu przyszedłszy w Wigilią Obchodu Uroczystosci Wszystkich Swiętych wzrok odebrała i wraz z Mężem swoim do Domu odeszła widząc, i wielbiąc BOGA { 31 X 1518}.

Dziewięćdziesiąty Szosty Pewny Chłopiec z Litwy z Oyca Rusina od Słonima umarł. Nato Mieysce ofiarowany ożył. i Natym Mieyscu od Rodzicow wielbiących BOGA był pokazanym. [44]

Roku 1536

Dziewięćdziesiąty Siodmy w Niedzielę Nazwaną Głuchą Imieniem Anna Corka Konwisarza z Pilicy iakoby Płod o śmierć przyprawiła ze Wsi WJP Topolskiego przez Tegoż Pana była więzioną i osądzoną na smierć niesprawiedliwie. Gdy zaś wyspowiadała się anazaiutrz miała bydź spaloną w Ogniu. Teyże Nocy dała się Iey widzieć nader Piękna Osoba i obudziwszy Onąż mowiła Iey: Chcesz bydź uwolnioną z tego Więzienia a Ona odpowiedziała chętnie chciałabym. Mowiła do teyże: idź zemną do Prostyni, abędziesz uwolnioną z tego Więzienia, i Smierci, która powstawszy, i wziąwszy odzienie

gdy postąpiła, Natychmiast wszystkie Więzy z Rąk, Szyi i Nog opadły [45] i zaraz z Tąż Panią drogę przed sięwzięła, abędąc o poł mili od Tegoż Swiętego Mieysca wszystko iawnie opowiadała, co się z Nią działo. Że przez Pomoc Stey Anny została uwolnioną.

Roku 1539

Dziewięćdziesiąty Osmy Pewny człowiek Zacnie Urodzony Imieniem Maciey Krosnowski z Rawskiego tak cięszko był uderzony od Konia że leżał w Znak odeszły od Pamięci od Południa aż do godziny Wieczorney niemowiąc ani widząc; skoro tylko ofiarowanym był przez Siostrę swoią Rodzoną Na to Mieysce natychmiast do Pierwszosci Zdrowia powrocił, i wszystko co się z Nim działo tu przyszedłszy [46] opowiedział: Że przez Pomoc Stey Anny zdrowym został i wielbiąc BOGA Zdrowym do Domu odszedł.

Roku 1540

Dziewięćdziesiąty Dziewiąty Pewna Niewiasta nader Uboga z Wysokiego Poslubiła zdwoma Synami swemi odwiedzieć Kościoł Przenayswiętszey Troycy i S'tey Anny, gdy zaś nieuzupełniła natychmiast BOG Wszechmogący wielką słabość na Onąż dopuscił, tak iż przez Rok w Oneyże slepa leżała. Gdy zaś to cierpiała przyszła do Niey Swięta Anna mowiąc: Uskuteczniy coś obiecała, atak zdrową zostaniesz i wzrok odbierzesz. Gdy zaś więc powtornie postanowiła to Swięte Mieysce odwiedzieć, Natychmiast Zdrowie, i Wzrok odebrawszy tu przyszła i dzięki BOGU złożyła. [47]

Setny Pewny Chłopiec od Urodzenia Kulawy przez Lat cztery na Nogach niechodził, który gdy na to Mieysce przez Rodzicow swych był ofiarowany, i przyprowadzony do Koscioła Stey Anny po Uczynioney Ofiarze przez Rodzica za Niegoż, Natychmiast chodzić zaczął i Zdrowym do Domu odszedł.

Roku 1541

Setny Pierwszy Chłopiec z Łuniewa Imieniem Gasper Syn WJP Jana Łuniewskiego Komornika od Piątku aż do Srzody mowić niemogł, i z wielkiego bolu iuż na pół żywy, i prawie Konaiący. Gdy zaś ofiarowanym był przez Rodzicow Nato Mieysce do Pierwszosci Zdrowia przez Pomoc Swiętey Anny wrócił się. [48]

Roku 1542

Setny Drugi Pewny Chłopiec Imieniem Ian Syn Franciszka z Białego Stoku przez długi czas cierpiał wielką chorobę. Na to Mieysce przez Rodzicow

swoich ofiarowany do Pierwszosci Zdrowia za Pomocą Stey Anny został przywroconym.

S[e]tny Trzeci Zacnie Urodzony Imieniem Andrzey Ugoski z Ziemi Dobrzyńskiey wraz z Żoną Dziećmi, i Całą Familią przez Niedziel Cztery wielką słabość cierpiał. Na to Mieysce ofiarowawszy się gdy przyszedł Niedzieli Piątey po Swiątkach wraz z Żoną, Dziecmi, i Całą Familią za Pomocą Stey Anny zdrowie odebrał {2 VII 1542}.

Setny Czwarty Corka Tegoż IP An[49]drzeia Ugoskiego przez Lat sześc mowić niemogła. Nato Mieysce przez Rodzicow swoich ofiarowana gdy przyszła Natychmiast mowić zaczęła.

Setny Piąty Teyże Niedzieli pewny Chłopiec z Długich przez Lat trzy na Nogach chodzić nie mogł, Na to Mieysce przez Rodzicow Ofiarowany, i Wozem przywieziony gdy przyszedł do Ko[ścio]ła Swiętey Anny, Natychmiast za Pomocą Teyże chod odebrał [*zmiana charakteru pisma i przerwa w opisach cudów licząca 244 lata*]. Dalszy Ciąg doznanych Cudow w Prostyni w czasie obięcia Plebanij przez WI Xiędza Andrzeia Obrokczyńskiego.

Roku 1786

[Setny szósty] Pewna Niewiasta z [Boje]wa udawiwszy się przez Tydzień ani iadła, ani piła, ani mowiła. [50] Przybywszy na to Swięte mieysce gdy dopełniła rozkazu Kapłańskiego aby leżała Krzyżem przez całą Mszą Stą: na Intencyą którey Kapłan odprawiał. Po skonczoney tedy Mszy Swiętey, a przez onąz wysłuchaney gdy wyszła na Cmentarz natychmiast przełknęła i zdrową do Domu powróciła […].

[Setny siódmy] Z Kołodziąza Pewny Chłopiec zaniewidziawszy na Oczy gdy tu przybył po odprawioney przez Kapłana na Intencyą Iegoz, a wysłychaney przezeń Mszy Stey. gdy do Domu powrócił, natychmiast przeyrzał.

Roku 1788

[Setny ósmy] Z Telaków, Dwóch Imion Iózef Gabryel Tchorznicki kleryk przybywszy z Woiewództwa Sandomierskiego do swych Rodzicow dla polepszenia zdrowia, zostaiący w przypadku wybicia nogi [51] Prawey w Kulszy i powtornego doznawszy w czasie zamieszkania uswych Rodzicow Przypadku wybicia, czyli złamania lub też rozszczepania kości w teyże samey nodze; a ciągle kontynuiąc Kuracyą przez lat dwie w ktorey doznawszy polepszenia zdrowia swego tyle Iż w pierwszym przypadku mogł chodzić o Trzcinie niemogąc samotnie czynić krokow. W drugim iż po upłynionym czasie połrocznym mogł chodzić o dwoch Kulach, co ciągle był przymuszony nie inaczey chodzić

przez lat trzy. Na ostatek przez Rodzonego Brata swego przypomnienie i rokowanie ze Snu mianego polepszenia zdrowia w zamiarze niezmiennego postanowienia, i odwiedzenia Obrazu Troycy Przenayswiętszey cudami słynącey w Prostyni. [52] Na co gdy chętnie zezwolił polepszył sobie tyle Iż mogł następnie chodzić o iedney Kuli podpieraiąc się Trzciną z drugiey strony lewą ręką. Przyszedłszy tedy do tego stopnia swego polepszenia gdy przedsięwziął odwiedzic to Swięte Mieysce w zamiarze odprawienia na Tymze Swiętych Rekollekcyi gdy na onez przybił Dnia Piątkowego na Noc i zasiadłszy na oneż u Tamecznego Proboszcza a Kontynuiąc do Dnia Wtorkowego podowczas przypadaiącey Uroczystośći Sgo Marcina {11 XI 1788}. Po odprawioney spowiedzi, gdy miał przystępować do Kommunij Stey: uczuł znaczną folgę w Nodze i ośmielonym został iścia do Kościoła odrzuciwszy Kulę o samey Trzcinie acz koniecznością było iścia po schodach na Cmentarz czego nie tylko za sprzyianiem łaski Boga [53] w Troycy Iedynego, i Wstawieniem się Stey Anny dokazał ale tez powrociwszy do domu odtąd o samey Trzcinie chodzić zaczął czyniąc samotnie niektore kroki iakoz wprędce i po schodach bez pomocy Trzciny odszedł się. Nadto zadney boleśći nieczuł w zmianach Powietrza lecz ulepszenia całkowicie zdrowia swego dostąpił. A w zamiar odebranego Dobrodzieystwa przyiął na siebie obowiązek przetłumaczen[ia] z Ięzyka Łacińskiego Opis zn[aj]duiących się od początku obiawienia doznanych Cudów na Ięzyk Oyczysty. Czego w Lat trzy z gorą będąc oddalonym od swych Rodzicow nadspodzianie tu przybywszy dopełnił. Dwie Piesni własnego udziałania złożył. Iedną o Przenayswiętszey Troycy, [54] Drugą o Stey Annie, i obydwie Kule na ktorych chodził przywiozszy z sobą aby zawieszone zostały w Kosciele ku wiekopomney pamiątce prosić nie zaniedbał; i własną ręką w Opis Cudow tak własne doznanie iako tez i pomienione Pieśni wpisał.

Pieśń o Przenayswiętszey Troycy
w Prostyni łaskami słynącey

Iedyny Boże, w Osobach Troisty.
Hołd Ci oddaią Swięci Wiekuisty.
W Ni[iebie] My na tey, wielbiąc Cię Krainie,
Niech nas nieminie.
Wspolny los z wami Cni Archaniołowie,
Cherubinowie, tuż Apostołowie,
Wszak się pomnoży zwielbiących Twa chwała,
Wieczna i stała.

Dzielny Orszaku Męczennikow Swiętyc[h],
Wyznawców Panien, w Celu nie obiętych,
Zasług waszych więc, więc wstawcie się za nami,
Ziem Mieszkańcami.
[54a] [*zmiana charakteru pisma*]
Tuż całe Grono górnego Kościoła,
Do Ciebie Panie niech za nami woła,
Byśmy się z grzechów naszych wypłacili,
Z Niewdzięcznych mili.
Zostawszy, o co w Osobach Troisty
Iedyny Boże przez Twoy wiekuisty
Tron zanosiemy w darze nasze prośby
Uchodząc gro[ź]by.
Sprawiedliwych Twych wy[ro]ków Sądz[enia]
Niech raczy Dobroć Twa nas wcześnie zm[ie]nia,
Czyni godnemi dziedziczenia Ciebie
Nazawsze w Niebie. Amen. [54b]

Pieśń druga o Ś. ANNIE,
w Prostyni Łaskami słynącey

Święta Anno w tym miejscu objawiona,
Blisko trzechset lat Cudami wsławiona
Dzielney Twey Łaski wszyscy doznawali
Starzy i mali.
Obrałaś Sobie Siedlisko w Prostyni
Dla wsparcia Ludu, choć Bogu zawini
Łatwo przejednasz, staniesz się Obroną
Będąc Zasłoną.
Udających się w potrzebach do Ciebie
Z Grzeszników czyniąc Świętych dajesz w Nie[bie]
Iednym mieszkanie, Drugim na tym Świecie
Darząc jak w lecie.
Którzy z swych zwykli prac zbierać pożytk[i],
Ten, Ów na duszy, Ciele będąc brzydki
Powstał i został, wielbiąc oczyszczony,
Dążąc do k[or]ony. [55]
Z wieńczenia chwałą wieczną wszak twe dzieło

Odmówić Bóstwo niemogąc przyjęło
Przez Twą przyczynę nieraz Anno Śta
Stargałaś pęta. Amen.

EUCHARJITION

Non opis est nostra Salutis grates per solvere dignas O Veneranda Trias, Nata, Nepos, Avia, Nam Tua nos pietas medio de turbine lethi Eripuit pestister Veneranda Trias. Anna Maria Jezu servasti corpore sanos Serva animoque mago ac vota dicata cape.

Jeżeli więc zwyż rzeczone tablice [56] z wi[...]iunemi, których ślad na samym został papierze, a które jeszcze były przed lat kilkudziesiąt; zaginęły, więc tembardziej mogły być zatracone dawniejsze lat dwóchset, gdy podówczas częste były najazdy nieprzyjacielskie na kraj, a Kościół ten tylko drewniany nie mógł mieć takiego miejsca, w k[t]órymby można było ukryć sprzęty Kościelne przed chciwym na łup nieprzyjaciela okiem i ręką. [57]

[*zmiana charakteru pisma*]

Roku 1799

[Setny dziewiąty] Syn małoletni niegdy W[ielmożnych Wawrzyńca Su]chodolskiego Łowczy[ego podlaskiego i] pozostałey małżonki [Franciszki z] Hubow wdowy, kolator[stwa] Prostyńskich, maiący lat [sze]ść, gdy zachorował w Dzień Wszystkich Świę[tych,] w taką zapadł niemoc[, iż] po tygod[niu] słabości utracił mowę: a dla powiększaiącey się coraz choroby […]biegów i starania czułey Matki używaiącey pieczołowitey tr[os]kliwości o polepszenie zdrowia tegoż dziec[ia] od wszystkich widzących go uznany iż był bez nadziei życia, ileż [że dla] nie sypiania przez tygodni tudzież dla zwartych szczękow nie tylko pokarmu lecz ani napoiu dla zasielenia się przyiąć w usta swe niemogł, z podziwie[niem wsz]ystkich, którym starania [58] powier[zone] było około tegoż dziecięcia[, jak się prz]y życiu tak długi czas mogł [utrzymać be]z pokarmu i napoiu[, przez co w cały]m składzie ciała podobnieys[zym] stał się do trupa niż [do] żyiącego. W takim stanie nędzy patrząc na swe dziecię strapiona Matka zostaiące przez Tygodni cztery: postanowiła z mocną ufnością udać się do samego Boga o pomoc przez przyczynę Anny Swiętey iako pewney pocieszycielki wszystkich strapionych; bo iuż ludzka siła nic zaradzić nie mogła, iakoż dnia 3go [Gru]dnia rano, to jest: we Wtorek po Nie[dz]ieli pierwszey Adwentu, wziąwszy owe schorzałe Dziecię przyiechała z nim do Kosciołka Anny Swiętey polecaiąc go skuteczney przyczynie tey Pani Swiętey na tym mieyscu łaskami słynącey; po wysłuchaney Mszy Swiętey gdy powrociła do

domu [59] natychmiast począł zasilać się pokarmem i napoiem podawanym mu przez usługuiących; tuż nastąp[ił sen,] ktory go był nieiako odbiegł w samych początkach choroby wkrótce zaczął mowić i do zupełnego przyszedł [zdro]wia. Za co dziękuiąc Bogu Matka i wysławiaiąc Annę Świętą; prosiła mnie niżey podpisanego Plebana a[by] ta rzecz cała w Księgę Cudow na wiekopomne pamiątkę była zapisana i sama się ręką własną podpisuiąc innych oraz [w]idomych iako oczywistych świadków, aby dla tym lepszey rąk własnych podpisem stwierdzili, upras[zała.] Na co ia chętnie zezwalaiąc tylko opisać tey rzeczy całey nie omieszkałem, lecz nadto iako oczywisty swiadek, ktory dosyć często toż dziecię w chorobie Iego odwiedz[ałem,] [60] [dzi]wiąc się [i] ubolewaiąc nad nędznym [dzie]cka tego losem; własną się ręką p[o]d[pi]suię, ofiaruiąc osobistę przysię[gę na po]twierdzenie tego wszystkiego, iako iest [niez]awodną prawdą.

X. Paweł [La]nga Pleban Prostyński mp.

Franciszka Suchodolska Matka Tego Dziecięcia podpisuię się ręką własną.

Iózef Ogilba Ekonom Prostyński iako widoczny świadek mpp.

Franciszek Rynnik Forman x.

Paweł Kucharek Służący Dworski x.

Wyższego opisania łaską osobliwszą Anny Swiętey do życia cale niepodobnego dzie[cięcia] Imieniem Iózefa, do zdrowia po[wróc]onego oczywisty swiadek, i przysięgą osobistą ztwierdzić obowiązany podpisuię się 20. Xbris. R[ok]u 1799. X: Paweł Dąbrowski Kanonik Katedralny Łucki Dziekan Węgrowski, Pleban Kossowski mp. [61]

Wyżey opisanego cudownie uzdrowionego dziecięcia Iózefa Suchodolskie[go do życia] cale niepodobnego szczególnie[jszej] łasce S: Annie przypisać [na]le[ży,] poni[e]waz ia znaiący się w [sł]ab[o]ściach ludzkich których mam poznanie i sposob pomagania byłem wzywany do ratowania tego dziecięcia i lubom wszystkich używał sposobow do wyprowadzenia go z słabości; lecz że widziałem nieskuteczne i to dziecie wcale widziałem do życia niepodobne, bo iuż prawie umieraiące, lecz gdy zaniesione zostało do Kościoła S: Anny i opiece tey [Ś-ej Patronki] polecone cudownym sposobem [zdro]we zostało. Co stwierdzić naw[et przy]sięgą gotow iestem.

W Prostyni Xbris R[ok]u 1799. Marcin Ellertt Chirurgo Medic mp. [62]

Roku 1801

[Setny dziesiąty] [Niże]y podpisany przyznaię tym [zaświa]dczeniem moim nayrzetelnieyszy[m, iż] w R[ok]u 1801. dniu 11m czyli 12tym Marca dostałem w prawey nodze tak cięszkiego Romatyzmu w żyłach po[d k]olanem, iż więcey iak Tydzien na Kulach chodziłem i nieznosny bol cierpiałem nocow

niesypiałem nie mogłem nogi na łoszko podnieść. Luboli wzywałem Doktóra, który czynił staranie około mnie mało pomagało. Lecz gdym się dobrą Intencyą ofiarował do Cudo[wneg]o Obrazu Troycy Przenayswięts[zej] Prostyńskiey natychmiast [na pomie]nione noge zdrow zostałem[, gdzie] na podziękowanie S. Troycy byłem w Prostyni Dnia 3go Miesiąca Lutego Roku nastepuiącego 1802. które zaświadczenie dla tym większey wagi i waloru ręką własną moią podpisuię przywyciśnieniu [63] Herbowney moiey pieczęci.

W Szepietowie Podleśnych Dnia 15. M[aja] 1802.

Kazimierz na Szepietowie Szepietowski, Woyski Wyższy Wojewodztwa Podlaskiego. L[ocus] S[igilli]. […]

[*Na tym się kończy Księga Cudów. Następnych sześć stron zapisanych pod koniec XIX wieku (około 1884 roku) dotyczy problemu alkoholizmu i towarzystwa wstrzemięźliwości w parafii Prostyń.*]

NB: Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni (1511–1801) była wcześniej opracowywana i publikowana częściowo lub w całości: ks. S. Obłoza, Pamiątka z Prostyni z illustracyami, Warszawa 1904; Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni, red. ks. K. Maksimiuk, Prostyń 2001; ks. P. Rytel-Andrianik, Cuda i łaski w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni, [w:] Kultura Ludowa Mazowsza i Podlasia. Studia i Materiały, red. A. Kołodziejczyk, A. Stawarz, t. V, Warszawa 2002, s. 38-57.

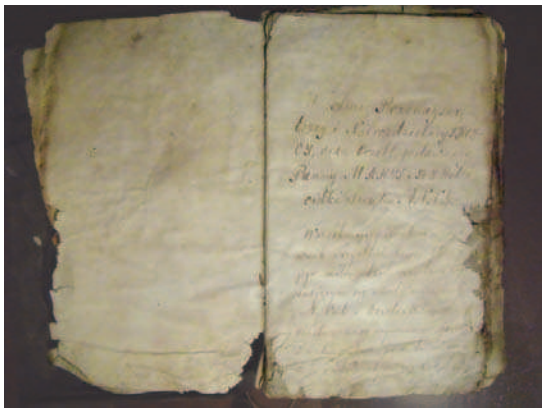

Początek Księgi Cudów zawierający opis objawienia się św. Anny Małgorzacie, żonie Błażeja

Źródło: APP, Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni (1511–1801).

Księga Cudów. Opis uzdrowienia Kacpra Łuniewskiego – zapisano w 1541 r.

Źródło: APP, Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni (1511–1801), s. 47.

Aneks 5.

[DO ROZDZIAŁU II]

ZASIĘG GEOGRAFICZNY KULTU PROSTYŃSKIEGO

Miejscowości występujące w prostyńskiej Księdze Cudów*

Województwo, diecezja i dekanat zostały podane wg stanu, gdy dana miejscowość była wymieniana w Księdze Cudów.

Lp.	Nazwa miejscowości	Odległość od Prostyni w km	Województwo	Diecezja, dekanat	Nr cudu
1	Barbutów (Prabuty?)				94
2	Biała	130	podlaskie	łucka, Biała (Podlaska)	5
3	Białystok	120	podlaskie	wileńska, Knyszyn	102
4	Bełżyce	220	lubelskie	krakowska, Chodel	84
5	Bojewo	15	mazowieckie	płocka, Nur	106
6	Bolemów	175	mazowieckie	poznańska, Łowicz	71
7	Brodnica	215	chełmińskie	płocka, Górzno	91
8	Brześć	165	brzeskolitewskie	łucka, Janów	53
9	Brzeźnica k. Częstochowy	310	sandomierskie	krakowska, Zwoleń	92
10	Bożęcin				39
11	Czyżew	50	mazowieckie	płocka, Pułtusk	10
12	Dąbsk (Stary Dębsk?)	150	rawskie	poznańska, Sochaczew	62

* Miejscowości były identyfikowane m.in. na podstawie informacji zawartych w: S. Litak, *Kościół Łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996, oraz współczesnych map.

Lp.	Nazwa miejscowości	Odległość od Prostyni w km	Województwo	Diecezja, dekanat	Nr cudu
13	Długie				105
14	Drohiczyn	70	podlaskie	łucka, Drohiczyn	21, 95
15	Drzamów k. Krotnicy				93
16	Gałki k. Drohiczyna	60	podlaskie	łucka, Drohiczyn	90
17	Gdańsk	350	pomorskie	włocławska, Gdańsk	61
18	Gostychin (Gostyń k. Radomia)	200	sandomierskie	krakowska, Radom	50
19	Goworów	50	mazowieckie	płocka, Wyszków	76
20	Grabanowo				16
21	Grzymały	30	podlaskie	łucka, Węgrów	82
22	Jabłonna (Lacka)	45	podlaskie	łucka, Węgrów	64
23	Jachimowice (Starawieś)	35	podlaskie	łucka, Węgrów	35
24	Kamieniec (Kamieńczyk)	30	mazowieckie	płocka, Dzierżanów	13
25	Kańkowo	10	podlaskie	łucka, Nur	4
26	Kiełczew	4	podlaskie	łucka, Węgrów	109
27	Kolno	115	mazowieckie	płocka, Wąsosz	48
28	Kołodziąż	7	mazowieckie	płocka, Nur	107
29	Koprzywnica	300	sandomierskie	krakowska, Sandomierz	37
30	Krasnystaw	250	ruskie (Ziemia Chełmska)	chełmska, Krasnystaw	28
31	Krzywienko (Krzywieck?)				22
32	Kurnik k. Poznania	400	kaliskie	poznańska, Środa	31
33	Kurów	150	lubelskie	krakowska, Kazimierz	49
34	Lublin	200	lubelskie	krakowska, Chodel	8, 9, 15, 77, 86
35	Lwów	405	ruskie	lwowska, Lwów	75
36	Łomża	80	mazowieckie	płocka, Łomża	11
37	Łuniewo	35	podlaskie	łucka, Drohiczyn	101
38	Mińsk	75	mazowieckie	poznańska, Liw	7
39	Młączyn				79
40	Morzyczyn	7	mazowieckie	płocka, Nur	1
41	Niwiska	270	sandomierskie	krakowska, Mielec	33, 34
42	Nowa Wieś	70	mazowieckie	płocka, Łomża	89
43	Nur	30	mazowieckie	płocka, Nur	40
44	Ostrołęka	70	mazowieckie	płocka, Łomża	63

44Ośmiana (Oszmiana) 420 wileńskie wileńska, Oszmiana 12

ANEKS 5.

Lp.	Nazwa miejscowości	Odległość od Prostyni w km	Województwo	Diecezja, dekanat	Nr cudu
45	Ośmiana (Oszmiana)	420	wileńskie	wileńska, Oszmiana	12
46	Parczew	155	lubelskie	krakowska, Parczew	29
47	Perlejewo	60	podlaskie	łucka, Drohiczyn	83
48	Pilica				97
49	Pniewnik	60	mazowieckie	płocka, Stanisławów	72
50	Podbiele	45	mazowieckie	płocka, Nur	81
51	Pogorzel	20	podlaskie	łucka, Węgrów	17
52	Posniew				74
53	Poznań	420	poznańskie	poznańska, Poznań	56
54	Przasnysz	100	mazowieckie	płocka, Przasnysz	80
55	Prostynia (Prostyń)		podlaskie	łucka, Węgrów	2
56	Przedbórz k. Piotrkowa	230	sieradzkie	gnieźnieńska, Tuszyn	42
57	Rawa	150	rawskie	gnieźnieńska, Rawa	44, 57, 98
58	Rytele	10	podlaskie	łucka, Węgrów	54
59	Rząśniki				70
60	Słonim	300	nowogródzkie	wileńska, Słonim	96
61	Smoleńsk	420	witebskie	smoleńska, Smoleńsk	68
62	Sterdyń	30	podlaskie	łucka, Węgrów	20
63	Stężyca	125	sandomierskie	krakowska, Stężyca	23, 73
64	Studzianna k. Wrzodziennicy				46
65	Szawiepolicze k. Lublina	225	lubelskie	krakowska, Chodel	69
66	Szepietów Podleśny	65	podlaskie	płocka, Andrzejewo	110
67	Tarczyn	130	mazowieckie	poznańska, Grójec	30
68	Telaki	20	podlaskie	łucka, Węgrów	108
69	Tosie	15	podlaskie	łucka, Węgrów	4
70	Trzebieszów k. Międzyrzeca	100	lubelskie	krakowska, Łuków	24
71	Turobin	245	ruskie	chełmska, Turobin	36, 51
72	Turów k. Przasnysza	100	mazowieckie	płocka, Przasnysz	85
73	Ujazdów	60	mazowieckie	poznańska, Piaseczno	45
74	Węgrów	50	podlaskie	łucka, Węgrów	26, 41
75	Wielki Keszt (Wielki Kąt – Wielgie)	15	mazowieckie	płocka, Nur	32
76	Wiślica	270	sandomierskie	krakowska, Kije	58

Lp.	Nazwa miejscowości	Odległość od Prostyni w km	Województwo	Diecezja, dekanat	Nr cudu
77	Wrociszew k. Warki	140	mazowieckie	poznańska, Warka	52
78	Wysokie	240	lubelskie	krakowska, Urzędów	99
79	Wyszonki	55	podlaskie	łucka, Brańsk	43
80	Wyszogród	145	mazowieckie	płocka, Wyszogród	55
81	Zagorzyno				66
82	Zbuczyn	85	lubelskie	krakowska, Łuków	22, 25
83	Zuzułka	35	podlaskie	łucka, Węgrów	88
84	Żalatki k. Warki	100	mazowieckie	poznańska, Warka	19

Według Księgi Cudów, w latach 1511–1542, sanktuarium prostyńskie miało średni zasięg geograficzny o promieniu ok. 130 km – to oznacza, że było znane od Warszawy po Brześć.

Oprac. Anna Bosiacka

Aneks 6.

[DO ROZDZIAŁU II]

SPIS WOTÓW Z 1737 ROKU

Źródło: ADS, D-133, Status modernus Ecclesiarum Prostinensium... – 1737, s. 122-125v.

„Kielich pure pozłocisty srebrny wielkj abintus et extra z podpisem na sedesie takim. Ten kielich do kościoła Przenayswiętszey Troycy w prostyni + na cześć y chwałe Panu Bogu Piotr Piasz[e]ckj z Małżonką swoją Anną Pociejowną [...] Vota srebrne, Sertum srebrne w którym iuxta antiquas traditiones są intus zamkniete wiankj Troycy Swiętey de sup z koronkami srebrnemi in quo serto perełek malinkich kałakołkow sznureckow cztery koralikow mieszanych z perełkami dwa. In posctoria ejusdem Serti agnusków Srebrnych wiekszych y mney 8. Votum seu tablica srebrna na ktorey wyrznięty Bug ociec trymający Pana Jezusa z napisem Sancta Trinitas unus De[us] miserere mi[hi]. Votum srebrne cu[m] effigie ventris z kołkiem srebrnym y stązeczką zieloną. Votum naktorey trzy Osoby Troycy Swięty. Votum naktorym Bog Ociec trzyma ukrzyzowanego Chrystusa a na spodzie dwie Osoby Mężczyzny y Białogłowey w którym posrodku herb podkowa. Votum naktorym Nayswiętsza Matka wyrazona Pana Jezusa piastująca. Votum naktorym Anna S. z Panem Jezusem y Matką Bożą z temi literami Fructq[ue] charitatis. Votum naktorym wyrażone dziecie konające Ociec y Dziad slachetnego Woyciecha Borzymoskiego. Votum naktorym Anna S. z Panem Jezusem y nayswięt[szą] Matko. Votum desup narogu Nays Matke mające i Panem Jezusem z tym napisem Maria Mater gratiae Mater etc. Votum naktorym Nays Matka niepokalanego Poczenia nad mięsiącym rzęta wpromieniach. Votum naktorym tesą desup litery S Anno Samotrzecia modl sie za nami. Votum malenkie ze trzema ogniwkami y te litery P B. Votum naktorym Anna Swięta z Panem Jezusem. Votum w serce z temi literami wkoło serca: serca nasze [T]obie Jezu. Votum małe w ktorym wyrzente serce a w sercu Jmie Jezus. Votum

malenkie naktorym naiedney stronie Nayswiętsza M nadrugi Stronie osoba zbroyna z chorągwią. Votum w serce z kolczykiem naktorym te litery MDAP. Votum naktorym desup S. Troyca wyrzeta. Votum naktorym Anna Swięta z łancuszkiem. Votum naktorym desup Matka Nayswi. Votum naktorym Bog Ociec sztychowany trzymający Pana Jez[usa]. Votum naktorym Matka Nayswiętsza z Chrystusem Panem. Votum naktorym desup Nay Matka Boska z Panem Jezusem. Votum naktorym Nay Matka z Berłem. Votum wkwiaty wkoło sztychowane we srzodku. Votum naktorym w rogu Tabliczkj Nay Matkj w obłoku. Votum naktorym S. Anna z Matka Bosko. Votum na którym mąż z Żoną sztychowane. Votum naktorym Troyca Przenayswiętsza sztychowane. Votum naktorym Anna S z Chrystusem Panem. Votum naktorym Nayswiętsza Matka Boza z Berłem. Votum naktorym Nays Panna Rozancowa w promienie. Votum na ktorym Nay Panna Immaculatae Conceptionis. Votum w serce gładke bez Inscriptyj. Votum drugie ut supra z osobo. Votum na ktorym Anna Swięta z Pane[m] Jezusem. Votum na ktorym Pan Jezus ukrzyzowany. Votum caykowite gładkie ziedwiema oczema. Votum na ktorym Matka Boska z rekami. Votum na ktorym [„Nays Matka" – przekreślone] Anna S. z Panem Jez[usem]. Votum małe naktorym Panna klęcząca. Votum w serce naktorym Bog Ociec. Votum malenke Nayswiętszey Panny. Vota dwoie ad formam nogi naktorych pod spodem te litery RIRO. Votum seu noga gładka bez podpisu. Votum seu noga gładka ztązecką. Votum seu noga zkolczykiem. Votum seu noszka malenka z kolczykiem. Votum seu noszka maleńka. Votum seu pułnozek malenkj. Votum noszka p[ars] medium. Votum ut supra malenka. Votum noszka naymnieysza p[ars] medium. Votum w promieniach wybitych. Votum małe na tabliczce osoba białogłowska. Votum adformam Serca naktorym Bog Ociec. Votum seu serduszko naktorym Jmie Jezus. Votum malenke naktorym Nays Matka Boza. Votum malenke naktorym Nay M z berłe[m]. Votum malenke naktorym Nayswiętsza Panna. Votum adformam zebow zwierzchnych. Votum malenke zedwiema oczema. Votum seu twarz z głową. Vota połowka z iednym okiem. Obrazek malenkj na blaszce Nayswiętszy Pann[y] Częstochow[sky]. Krzyż srebrny z Panem Jezusem malenkim odlewanym złoci[sty] do chorych w Bursie nowo sprawioney przez Im[ć] Panio Domaszeską Woysko Łukowsko. Karawaka Srebrna mała Złocista z Panem Jezusem. Krzyzyczek pure Srebrny malenkj z Reliquiami intus Agnuszek. Agnuszek Srebrny mnieyszy naktorym Cyfry resowane. Łubkow trzy srebrnych pozłocistych. Piersciec pure srebrny z kamieniem Szmeragiem. Obrączka srebrna sama przez siebie. Votum seu Tabliczka naktorym Imie Jezus z osobką klęcząco. [...] Post Generalem Visitationem accessit. Votum gołe bez napisu w koło zaginane nakształt koronkj przy nią Łancuszek 17 z kołkiem rachując. Votum naktorym dwoie serca złącone z napisem Błogosław Troyco Swięta. Votum zębow dwa. Votum serce naktorym osoba klęczoca. Votum srebrne z zaginanemi brzegami naktorym kor[onka]. Votum wkoło zaginane zębow trzy wybitych. Votum serce naktorym osoba klęcząca. Votum serce z kolczykami naktorym osoba klęcząca z złozonemi rękami natasiemce czarwony".

Aneks 7.
[DO ROZDZIAŁU II]

ODPUSTY I PIELGRZYMI

Odpusty udzielone przez Stolicę Apostolską dla kościołów Prostyńskich

Odpusty udzielone kościołowi Trójcy Przenajświętszej w 1513 roku

Źródło: Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis per Bernardum Maciejowski Episcopum Luceoriensem tribus postremis diebus Februarii Anno Domini MDLXXXIX celebratae, wyd. ks. Z. Chodyński, Varsaviae 1875, s. 40-41:

„Prostini Ecclesiae duae aedificatae sunt: SS. Trinitatis et S. Annae ex revelatione mulieris conjugatae, habentquae miracula conscripta, et a Car. Indulgentias (Forsitan loquitur de aliquo Nuntio Cardinali, a quo ecclesia Prostinensis obtinuit Indulgentias). Indulgentias esse veras, non est dubium".

Tłumacznie dokumentu z 1513 r., nadającego odpusty kościołom prostyńskim, zachowało się w: ADS, D-146 IV, Status Ecclesiae Parochialis ac Beneficiis in Villa Prostinia... – 1835, s. 69-69v:

„Rafał Ostieński i Franciszek Tyburtynski Biskupowie, Tomasz pod Tytułem S. Marcina na gorach; Robertus pod Tytułem S. Anastazyi; Leonard pod Tytułem S. Zuzanny, Antoni pod Tytułem S. Witalisa, Piotr pod Tytu-

łem S. Euzebiusza i Bendy rullus S. Sabiny Prezbyterowie, Alexander S. Eustachiusza, Marek S. Maryi na szerokiey drodze, Amaneus S. Mikołaja w więzieniu Tulianowym, Alfons S. Teodora Dyakonowie z Boskiey łaski Kościoła Rzymskiego Kardynałowie. Wszystkim w obec i każdemu z osobna wiernym Chrystusowym List ten czytaiącym zdrowia i łask Boskich. Im częściey wiernych Dzieci do uczynków miłosiernych zachęcamy, tym większe o zbawienie dusz ich staranie mamy, żądając tedy aby Parafialny Kościół we Wsi Prostynia w Dycezyi Łuckiey, do którego, iako tu nas zaszły wieści w Chrystusie nam mili Bogdan i Mikołay Prostynscy, czyli w stanie Duchownym czyli w świeckim zostaiący pomienioney Dyecezyi osobliwsze maią nabożeństwo przyzwoitemi był uraczony honorami i od wiernych Chrystusowych wszelką czcią w swoich strukturach albo budowaniu należycie był reparowany, konserwowany i w perfekcyi swoiey zostaiący, a nadto z Xięgami, kielichami, światłem, apparatem kościelnem i innemi do Boskiego obrządku należącemi przyzwoitościami ozdobnie był opatrzony, aby zaś wierni Chrystusowi tym przyzwoiciey sami dla nabożeństwa do tegoż zchadzali się kościoła i do reparacyi, konserwacyi, poprawy i wszelkiey w tey mierze perfekcyi dopomagali, z kądby Łask Boskich pomnożenie odebrać mogli, My wzwyż wspomnieni Kardynałowie i owszem każdy z nas z osobna sami przez się na prośby i suppliki usilne Bogdana i Mikołaja przerzeczonych nam pokornie podane nakłonieni, Boga Wszechmogącego i Błogosławionych Piotra i Pawła Apostołów wsparci łaską Wszystkim w obec i każdemu z osobna płci oboiey wiernym Chrystusowym szczerze pokutuiącym i spowiadaiącym się, którzyby przerzeczony kościół na każde mianowicie Troycy SSS. S. Anny, Wniebowzięcia Boga Rodzice Maryi zawsze Panny, S. Mateusza, S. Stanisława Męczennika Święto i Solemnizacye dorocznie przypadaiące od pierwszych nieszporów aż do drugich inclusive, nawiedzali i do poprawy, utrzymania i w swoiey perfekcyi zostawania pomienionego kościoła, łaskami swemi dopomagali, na każde święto albo dzień wzwyż pomieniony, któregoby przerzeczone kondycye wypełniali Sto dni Odpustu naznaczamy i do pokuty im łaskawie naznaczoney tym Listem naszym wiecznemi czasy w swoiey wadze trwaiacym. Na co dla lepszey wiary tenże List, dwiema pieczęciami utwierdzić rozkazaliśmy. Działo się w Rzymie w Rezydencyach Naszych roku od Narodzenia Pańskiego Tysiącznego Pięćsetnego trzynastego, dnia ósmego miesiąca Listopada, za panowania Nayświętszego w Chrystusie Oyca i Pana Naszego Leona z łaski Bożey Papieża Dziesiątego".

NB: Oryginał dokumentu nie zachował się w archiwum parafialnym. Na ścianie zakrystii wisiała tablica z tłumaczeniem odpustów nadanych przez Stolicę

Apostolską w roku 1513, która została zniszczona wraz ze zburzeniem kościoła w 1944 r. Tekst zachował się w powyższym protokole. Por. APP, Akta najdawniejsze..., Protokół i opis przyjemczo-zdawczy... – 1893, nr 122.

Odpusty udzielone przez Papieża Piusa VII kościołowi św. Anny w 1805 roku

Źródło: ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1805, sygn. 143, s. 172:

„Pius PP VII. Ad Perpetua[m] adaugens refectis qui Eccl[es]iam seu Capella publica S. Annae sub Paro[chia]li Eccl[es]iae Prostinen[sem] Lucceorien[si] dioec[esis] in quartuor anni diebus per ordinariu[m] designatos a praemissa, reliqua ut supra et ibidem effunderint. Plenariam o[mn]ium concedimus. In [...concordia]. Religu& ut Supra. Dat. [die 5 July 1805]".

Tłumaczenie

„Papież Pius VII. Na wieczne czasy dla ubogacenia i umocnienia tych, którzy nawiedzą kościół tudzież kaplicę publiczną św. Anny podległą prostyńskiemu kościołowi parafialnemu w diecezji łuckiej, w cztery dni roku wyznaczone przez ordynariusza i modlić się będą we wspomnianej świątyni, udzielamy odpustu zupełnego. Za zgodność. Reszta jak wyżej. Datowany 5 lipca 1805 roku".

NB: Tekst dokumentu zachował się w: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903:

„Privilegia Romana Indulgentiarum. Capella Publica Sanctae Annae sub Parochiali Ecclesia Prostynensi existenti Tituli SSmae Trinitatis; Tum Eidem Ecclesiae Parochiali Prostynensi Tituli SSmae Trinitatis perpetuis temporibus firmatarum ac valiturarum, vique sacra Sedis Apostolicae concessarum ex Originalibus Litteris traducta: cum annexis admissis Litteris per Potestatem Loci Ordinariam Luceoriensis Dioecesis. Quorum omnium tenor ut sequitur est hujusmodi. Pius Papa VII. Ad Perpetuam Rei Memoriam. Ad augendam Fidelium Religionem, et Animarum Salutem Caelestibus Ecclesiae thesauris pia charitate intenti. Omnibus, et Singulis utriusque Sexus Christi fidelibus vere paenitentibus et confessis, ac S: Communione refectis, qui Ecclesiam, seu Capellam publicam Sanctae Annae sub Parochiali Ecclesia Prostinense sub

Titulo SSmae Trinitatis Luceoriensis Dioecesis, in quatuor Anni diebus per Ordinarium designandis a primis vesperis usque ad Occasum Solis dierum hujusmodi Singulis Annis devote visitaverint, et ibi pro Christianorum Principum concordia, haeresum extirpatione, ac Sanctae Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effunderint, quo die p[raefa]t[u]orum id egerint. Plenarium omnium peccatorum Suorum Indulgentiam et Remissionem misericorditer in Domino concedimus. In contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque. Praesentibus perpetuis futuris temporibus valituris. Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris die V. July MDCCCV. Pon[tifica]tus Nostri Anno Sexto. Pro Domino Card[ina]li Braschio de Honestis G. Bernius Subst[itut]us.

Admissio Loci Ordinarii Praefatarum Literar[um] Romanar[um]. Thomas Halyburton Utriusq[ue] Iuris Doctor, Canonicus Cathedralis Luceoriensis, Praepositus Bialensis, Sede Vacante Episcopatus Luceoriensis et Brestensis, Vicarius in Spiritualibus Generalis. Quia Nos visis et lectis Literis Apostolicis de datt. Romae die 5. July Anni currentis sub Annulo Piscatoris emanatis sanis, salvis, ac Illaesis in omnibus repertis Capellae publicae S. Annae sub Parochiali Ecclesia Prostinensi inservientibus, pro designandis Indulgentiis ad Nos directis, ut. 1° pro Festo S: Stanislai E. M. die 8 May. 2° Pro Festo S. Rochi si incidat in Dominicam, alias in sequentem. 3° Pro Festo S. Joachimi Dominica prima Septembris 4° Pro Dominica proximiori post Festum S: Nicolai Epp. vel ipsa die S. Nicolai, si in Dominicam caderet Festum Immaculatae Conceptionis B.V: Mariae. Ejusmodi Indulgentias admittimus, ac publicari per praesentes concedimus. Datt. Białae die 18. 7bris 1805. A[nn]o. Thomas Halyburton".

Odpusty udzielone przez Papieża Piusa VII kościołowi Trójcy Przenajświętszej w 1805 roku

Źródło: ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1805, sygn. 143, s. 196v:

„Pius PP VII. Ad Perpetua[m] adaugens refectis qui Eccl[es]iam Paro[chia]lem Prostinen[sem] sub tit[ulo] Ssmae Trinitatis Lucceorien[sis] dioec[esis] in quartuor anni diebus per ordinariu[m] designatos a praefatam visitaverint reliqua et ibidem effunderint. Plenariam o[mn]ium concedimus. In [...concordia]. Reliqu& ut S[upra]. Dat. [die 12 July 1805]".

Tłumaczenie

„Papież Pius VII. Na wieczne czasy dla ubogacenia i umocnienia tych, którzy nawiedzą kościół parafialny prostyński pw. Najświętszej Trójcy w diecezji łuckiej, w cztery dni roku wyznaczone przez ordynariusza i modlić się będą we wspomnianej świątyni, udzielamy odpustu zupełnego. Za zgodność. Reszta jak wyżej. Datowany 12 lipca 1805 roku".

NB: Tekst dokumentu zachował się w: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903:

„Pius Papa VII. Ad Perpetuam Rei Memoriam. Ad augendam Fidelium Religionem, et Animarum Salutem Caelestibus Ecclesiae thesauris pia charitate intenti; Omnibus et Singulis utriusque Sexus Christi fidelibus vere paenitentibus, et confessis, ac S. Communione refectis, qui Ecclesiam Parochialem Prostinensem sub Titulo SSmae Trinitatis Luceoriensis Dioecesis, in quatuor Anni diebus per Ordinarium designandis a primis vesperis usque ad Occasum Solis dierum hujusmodi Singulis Annis devote visitaverint, et ibi pro Christianorum Principum, concordia, Haeresum extirpatione, ac Sanctae Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effunderint: quo die p[refa]torum id egerint. Plenariam omnium peccatorum Suorum Indulgentiam, et Remissionem misericorditer in Domino concedimus. In contrarium facientibus obstantibus quibuscumq[ue]. Praesentibus perpetuis futuris temporibus valituris. Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris. die XII. July. MDCCCV. Pontificatus Nostri Anno Sexto. Pro D[omi]no Card[ina]li Braschio de Honestis G. Bernius Subst[itutu]us. L[ocus] S[igilli].

Admissio Loci Ordinarii Praefatar[um] Literar[um] Romanae. Thomas Halyburton Utriusq[ue] Iuris Doctor, Canonicus Cathedralis Luceoriensis, Praepositus Bialensis, Administrator ac Vicarius in Spiritualibus Generalis, Sede Vacante Episcopatus Luceoriensis et Brestensis. Quia Nos visis et lectis Literis Apostolicis de datt. Romae die 12. July anni currentis sub Annulo Piscatoris emanatis, sanis, salvis, ac illesis in omnibus repertis Ecclesiae Parochiali Prostinensi inservientibus, pro designandis Indulgentys ad Nos directis, ut 1° quolibet Mense Februario pro Festo S. Juliannae, si hoc incidat in Dominicam, alias immediate sequentem. 2° Pro Festo S. Mathaei Apostoli et Evangelistae, si hoc incidat in Dominicam, alias sequentem. 3° Pro Festo S. Raphaelis Archangeli, si hoc incidat in Dominicam, alias sequente[m]. 4° Pro Festo Immaculatae Conceptionis B.V. Mariae, ipsa die 8. Decembris.

Ejusmodi Indulgentias admittimus, ac publicari per praesentes concedimus. Datt. Białae die 18. 7bris 1805. A[nn]o. Thomas Halyburton".

Odpust udzielony przez Papieża Piusa VII kościołowi Trójcy Przenajświętszej w 1806 roku

Źródło: ASV, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1806, sygn. 145, s. 294v:

„Pius PP VII. Ad Perpetua[m] adaugens refectis qui Eccl[es]iam Paro-[chia]lem Prostinen[sem] sub tit[ulo] SSma Trinitatis Lucceorien[sis] Dioec[esis] in quocumque anni die devote circumven[ient]ur, et ibidem effuderint Plenariam semel in quolibet anno per unumquemque Christifideliter ad rem liberum aliquot lucrifacen[dam] omnis concedimus. In [...concordia]. Reliqu& ut. S[upra]. Dat. ut S[upra]. [1 aprilis 1806]".

Tłumaczenie

„Papież Pius VII. Na wieczne czasy dla ubogacenia i umocnienia tych, którzy nawiedzą kościół parafialny prostyński pw. Najświętszej Trójcy w diecezji łuckiej któregokolwiek dnia roku i modlić się będą we wspomnianej świątyni, udzielamy odpustu zupełnego tymże wyznawcom Chrystusa, którzy któregokolwiek roku i dnia wybranego według swej woli mogą go uzyskać. Za zgodność. Reszta jak wyżej. Datowany 1 kwietnia 1806 roku".

NB: Tekst dokumentu zachował się w: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903:

„Pius Papa VII. Ad Perpetuam Rei Memoriam. Ad augendam Fidelium Religionem, et Animarum Salutem Caelestibus Ecclesiae thesauris pia charitate intenti; Omnibus, et Singulis utriusquae Sexus Christi fidelibus vere paenitentibus, et confessis ac S. Communione refectis, qui Ecclesiam Parochialem Prostinensem sub Titulo SSmae Trinitatis Luceoriensis Dioecesis, in quocumque Anni die devote visitaverint, et ibi pro Christianorum Principum concordia Haeresum extirpatione, ac Sanctae Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effunderint, Plenariam semel tantum per unum quemque Christi fidelem quolibet Anno ad sui libitum eligendum lucrifaciendam omnium peccatorum Suorum Indulgentiam et Remissionem misericorditer in Domino concedimus.

In contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque. Praesentibus perpetuis futuris temporibus valituris. Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris, die Primo Aprilis MDCCCVI. Pontificatus Nostri Anno Septimo. R. CRD Braschius de Honestis. L[ocus] S[igilli].

Admissio Loci Ordinarii Praefatar[um] Litterar[um] Romanar[um]. Thomas Halyburton Utriusq[ue] Iuris Doctor, Canonicus Cathedralis Luceoriensis, Praepositus Bialensis, Sede Vacante Episcopatus Luceoriensis et Brestensis, Vicarius in Spiritualibus Generalis. Visis et Lectis Literis Apostolicis datt: 1mo Aprilis a: c: Romae sub Annulo Piscatoris emanatis, sanis, salvis ac illaesis in omnibus repertis, Ecclesiae Parochiali Prostinensi sub Titulo Ssmae Trinitatis inservientibus introcontentas Indulgentias admittimus, ac publicari per praesentes concedimus. Datt. Bialae die 27. Juny 1806 A[nn]o. Thomas Halyburton".

Odpusty i przywileje nadane bractwu Trójcy Przenajświętszej w Prostyni w 1806 roku

Źródło: ASV, Perpetue da Registro, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1800––1844, sygn. 10, s. 30v:

„R. Card. Braschius de Honestis. Pro Confra[ternita]te Archiconfra[ternitatis] nunct. Sub titulo SSmae Trinitatis [...]. In Eccl[es]iae Paro[chia]li Prostinensi sub T[itulo] eiusdem SSmae Trinitatis Luceorien[sis] Dioec[esis] omnia ad libret. applicatas datt S. M. M. P[ap]a. 1[m]o ap[ri]lis 1806".

NB: Tekst dokumentu zachował się w: APP, Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy 1806–1903:

„Pius Papa VII ad Perpetuam Rei Memoriam.

Cum sicut accepimus in Ecclesia Parochiali Prostynensi sub Titulo Sanctissimae Trinitatis Luceoriensis Dioecesis, una pia ac devota utriusque sexus Christi fidelium Confraternitatis Archiconftaternitas, nuncupata, sub Titulo ejusdem Trinitatis Sanctissimae /non tamen pro hominibus unius specialis artis/ canonice erecta, seu erigenda existat, cujus Confratres et Consorores, quam plurima pietatis et charitatis opera exercere consveverint seu intendant. Nos ut Confraternitas Archiconfraternitas etiam nuncupata hujusmodi majora in dies suscipiat incrementa de omnipotentis Dei misericordia, ac Beatorum Petri et

Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi omnibus utriusque sexus Christi fidelibus qui dictam Confraternitatem Archiconfraternitatem pariter nuncupatam inposterum ingredientur. Die primo eorum ingressus. Si vere paenitentes et confessi Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum sumpserint, Plenariam, ac tam descriptis, quam pro tempore describendis indicta Confraternitate. Similiter nuncupatae Confratribus et Consororibus in cujuslibet eorum mortis articulo. Si vere quoque paenitentes et confessi ac Sacra comunione refecti vel quatenus id facere nequierint saltem contriti Nomen Jesu ore si potuerint, sin minus corde devote invocaverint etiam plenariam; nec non iisdem nunc et pro tempore existentibus dictae Confraternitatis Archiconfraternitatis etiam nuncupatae Confratribus et Consororibus etiam vere paenitentibus et confessis, ac sacra comunione refectis qui praefatae Confraternitatis Archiconfraternitatis pariter nuncupatae Ecclesiam, seu Capellam, vel Oratorium die festo principali dictae Confraternitatis Archiconfraternitatis similiter nuncupatae per eosdem Confratres semel tantum eligendis, et ab ordinario approbandis, a primis vesperis usque ad occasum solis diei hujus modi singulis Annis devote visitaverint, et ibi pro Christianorum Principium concordia, Heresum extirpatione, ac Sanctae Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum praeces effunderint, plenariam similiter omnium peccatorum suorum Indulgentiam, et remissionem misericorditer in Domino concedimus. In super iisdem Confratribus et Consororibus, vere pariter paenitentibus et Confessis, ac Sacra comunione refectis Ecclesiam, seu Capellam, vel Oratorium hujusmodi in quator aliis Anni ferialis, vel non ferialis, seu Dominicis Diebus per memoratos Confratres semel tantum etiam eligendis ab eodem Ordinario aprobandis, supra visitantibus, et ibidem orantibus, quo die praefatorum id egerint, Septem Annos, et totidem Quadragenas. Quoties vero Missis et aliis divinis Officiis in Ecclesia seu Capella, vel Oratorio hujusmodi pro tempore celebrandis et recitandis, seu congregationibus publicis, vel privatis ejusdem Confraternitatis Archiconfraternitatis etiam nuncupatae ubivis faciendis inter fuerint, aut Pauperes hospitio susceperint, vel Pacem inter Inimicos composuerint, seu componi facerint vel procuraverint, nec non etiam, qui corpora Defunctorum tam Confratrum et Consororum hujusmodi, quam aliorum ad sepulturam associaverint, aut quascunque Processiones de licentia, Ordinarii faciendas Sanctissimumque Eucharistiae Sacramentum in Processionibus, quam cum ad Infirmos, aut alias ubicunque et quomodocunque pro tempore defertur comitari fuerint, vel si impediri campanae, ad id signo dato semel orationem Dominicam et Salutationem, dixerint, aut etiam quinquies, orationem et salutationem easdem pro animabus Defunctorum Confratrum et Consororum hujusmodi recitaverint; aut Devium aliquem ad viam salutis

reduxerint, Ignorantes Praecepta Dei, et ea quae ad salutem sunt necessaria docuerint, aut quodcunque aliud pietatis et charitatis opus exercuerint, toties pro quolibet piorum Operum exertitio Sexaginta dies de injunctis ei seu alias quomodolibet debitis paenitentiis in forma Ecclesiae consueta retaxamus. Quas omnes et singulas Indulgentias, peccatorum remissiones ac Paenitentiarum Relaxationes etiam animabus Christi fidelium, quae Deo in Charitate conjunctae ab hac luce migraverint per modum Sufragii applicari posse etiam in Domino indulgemus Praesentibus perpetuis futuris temporibus valituris. Volumus autem ut si alias dictis Confratribus et Consororibus praemissa peragentibus aliqua alia Indulgentia similis perpetuo vel ad tempus nundum elapsum duratura concessa fuerit, praesentes nulla sint atque si dicta Confraternitas Archiconfraternitas etiam nuncupata alicui Archiconfraternitati aggregata iam sit vel inposterum aggregetur, aut quavis alia ratione uniatur, vel etiam quomodolibet instituatur priores et quae vis alia literae Apostolicae illis nulatensis Suffragentur sed ex tunc eo ipso nulla sint. Datum Romae apud Sanctam Mariam majorem sub Annulo Piscatoris. Die Prima Aprilis M. D. CCCVI. Pontificatus Nostri Anno Septimo. RCI Braschius de Honestis. L[ocus] S[igilli].

Admissio Loci Ordinarii Praefatar[um] Literar[um] Romanar[um]. Thomas Halyburton Utriusque Iuris Doctor. Canonicus Cathedralis Luceoriensis Praepositus Białensis Sede Vacante Episcopatus Luceoriensis Vicarius in Spiritualibus Generalis. Universis et Singulis quorum interest, aut quomodolibet interesse poterit Significamus. Quia nos cultum Divinum in Ecclesia Prostinensi Dioecesis nostrae ampliare et augere cupientes introcontentam Archiconfraternitatem ad majorem cultum et Honorem SSS. Trinitatis concessam per praesentes Literas admittendam esse duximus, uti quidem Authoritate nostra Administratoriali, admittimus ac pro lucrandis Indulgentiis Dominicam Pentecostes. 2do Festum Omnium Sanctorum. 3tio Dominicam secundam post Epiphaniam. 4to Dominicam proximam ante ultimam Diem Marty vel ipsa Die. 5to Dominicam proximam ante ultimam Diem Aprilis vel ipsa Die determinamus et assignamus. Datt. Białae 13tia Iuly 1806. Thomas Halyburton".

Aneks 8.
[DO ROZDZIAŁU II]

MAPA PODLASIA

Fragment mapy województwa podlaskiego Karola Pertheesa (po 1795 roku)

Aneks 9.

[DO ROZDZIAŁU II]

KULT TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ NA MAZOWIECKIM POBUŻU W XVII–XIX WIEKU

Prawda o jedynym Bogu w trzech Osobach, sformułowana jako dogmat na Soborze Nicejskim I, jest nie tylko zgłębiana i rozważana przez uczonych teologów, ale jako podstawa wiary chrześcijańskiej przenika życie duchowe wszystkich wiernych. Świadczy o tym choćby najkrótsza i najprostsza modlitwa, której rodzice chrześcijańscy uczą swoje dzieci, tj. znak krzyża, połączony z wyznaniem wiary w Boga – Ojca, Syna i Ducha Świętego.

Kult trynitarny był i stale jest obecny w liturgii katolickiej, ale bywały takie okresy, że nasilał się w różnych miejscach i czasach. Jak wskazują badania historyków Kościoła, na ziemiach polskich cześć Trójcy Świętej była wyjątkowo podkreślana w wiekach XVII i XVIII, a decydujący wpływ należał tu do duszpasterzy, którzy starali się przeciwdziałać różnym „nowinkom" religijnym, rozpowszechnianym szczególnie w szesnastym stuleciu.

W Polsce jedyną dzielnicą, gdzie nie szerzyła się reformacja było Mazowsze. Obowiązywały tu prawa, ustanowione jeszcze przez ostatnich Piastów mazowieckich, które surowo zabraniały głoszenia nauk niezgodnych z wiarą katolicką. Po wcieleniu księstwa mazowieckiego do Korony w 1529 roku prawa te zostały uszanowane przez władców i zachowane. Z tego powodu również na mazowieckim Pobużu, tj. części Mazowsza ograniczonej od zachodu Wisłą, od południa drogą z Kamionu (dziś Kamionek na Pradze) do Liwa, a na północ sięgającej do rzeki Bug, aż do końca XVIII wieku mieszkali niemal wyłącznie katolicy. Ta cząstka Mazowsza należała do diecezji płockiej i archidiakonatu pułtuskiego. Parafie (w liczbie 26) wchodziły w skład dekanatu nurskiego,

z którego zachodniej części w 1593 roku został wydzielony dekanat stanisławowski. Sto lat później tereny te zostały podzielone na 3 dekanaty – radzymiński na zachodzie, stanisławowski na południu i kamieńczykowski na północnym wschodzie. Obszar ten zajmował nieco ponad 2,5 tys. km^2.

Mimo obowiązującego zakazu szerzenia protestantyzmu ziemie te były zagrożone z powodu bliskiej odległości od Węgrowa. Miasto to leżało już na sąsiednim Podlasiu, a na przełomie XVI i XVII wieku było jednym z najprężniejszych ośrodków reformacyjnych w Polsce. Wśród różnych wyznań działali tu również tzw. bracia polscy (zwani też arianami, socynianami lub nurkami), wyróżniający się od innych protestantów przede wszystkim odrzuceniem dogmatu o Trójcy Świętej. Powyższy fakt musiał z pewnością mobilizować duszpasterzy wspomnianej części Mazowsza do przeciwdziałania ewentualnym wpływom polskich arian, a jednym ze sposobów tej działalności było rozwijanie kultu trynitarnego.

Wyznawanie wiary w podstawową prawdę nauki chrześcijańskiej na omawianym terenie przejawiało się na różne sposoby – poprzez nadawanie świątyniom tytułu trynitarnego, fundowanie ołtarzy ku czci Trójcy Świętej, specjalne śpiewy i nabożeństwa oraz zakładanie bractw pod tymże wezwaniem.

Tytuł Trójcy Przenajświętszej nosiły prawdopodobnie tylko trzy kościoły Pobuża (Okuniew, Niegów i Sulejów), za to ołtarze pod tym wezwaniem były przynajmniej w siedmiu świątyniach – oprócz wspomnianych miejscowości także w Chotomowie, Jadowie, Postoliskach i Stoczku. Wśród nabożeństw ściśle poświęconych tajemnicy trynitarnej na szczególną uwagę zasługuje Koronka do Trójcy Przenajświętszej. W niedziele i święta śpiewano ją w wielu regionach Polski, ale na tym terenie była wyjątkowo popularna. Akta wizytacyjne wspominają o niej w Chotomowie, Okuninie, Pustelniku, Pniewniku i niemal w całym dekanacie kamieńczykowskim. Prawdę o Trójcy Świętej przypominano także w pieśni katechizmowej „Trójca – Bóg Ojciec…", znanej praktycznie we wszystkich parafiach tej okolicy.

Z racji na raczej wiejski charakter obszaru w widłach Wisły i Bugu instytucja bractw religijnych, szczególnie działających w miastach, była tutaj słabo rozwinięta, a istniejące konfraternie nosiły zazwyczaj wezwania pasyjne lub maryjne. Jedynie w parafii Kamionna w drugiej połowie XVIII wieku powstało Bractwo Trójcy Świętej, a w 1786 roku papież Pius VI nadał osobom doń należącym specjalne odpusty. Bractwo trynitarne w Kamionnej, początkowo z trudem się rozwijające, z czasem okazało się bardzo żywotne. W drugiej połowie dziewiętnastego stulecia było ono jedyną organizacją religijną w tej parafii, skupiającą kilkuset członków. Z przerwami konfraternia działała do II wojny światowej.

Stoczek Węgrowski – wizerunek Trójcy Przenajświętszej wzorowany na Cudownej Statui z Prostyni

Fot. ks. Walery Tomaszewski

Kult Trójcy Świętej był właściwy dla katolicyzmu w całej Rzeczypospolitej, zwłaszcza w okresie przedrozbiorowym, jednak trzeba stwierdzić jego wyjątkowe miejsce w pobożności mieszkańców części Mazowsza, położonej na południe od Bugu. Podstawową przyczyną tego „zjawiska" było z pewnością bliskie położenie silnego ośrodka kultu trynitarnego, jakim było sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. Nadbużańska wieś znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie omawianej części Mazowsza. O wpływie tegoż miejsca na religijność mieszkańców mazowieckiego Pobuża świadczą nie tylko nazwy miejscowości, skąd pochodzili pielgrzymi prostyńscy, doznający łask na słynącym cudami wzgórzu. Potwierdzeniem tego może być fakt, iż nabożeństwo do Trójcy Świętej było najbardziej rozpowszechnione na terenie dawnego dekanatu kamieńczykowskiego, bezpośrednio graniczącego z parafią Prostyń. Jeszcze dzisiaj możemy znaleźć ślady tej czci – kościół sulejowski ciągle (od 1665 roku) nosi tytuł Trójcy Świętej, w Stoczku nadal w głównym ołtarzu od blisko pięciu wieków umieszczony jest obraz „Prostyński", a podobny wizerunek wyhaftowano na sukience, okrywającej puszkę na Najświętszy Sakrament, znajdującej się w Kamionnej. Na nowo też od kilku lat zdążają z tych stron piesze pielgrzymki do Prostyni, by uczcić Boga w Trójcy Jedynego.

Oprac. ks. Zenon Czumaj

KORONKA DO TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ

*Śpiewana w Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni. W indywidualnym odmawianiu hymny i modlitwy można opuścić. Hymny śpiewamy na melodię pieśni „Kiedy ranne wstają zorze..."**.

W Imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Amen.
Ojcze nasz... Zdrowaś Maryjo...
Wierzę w Boga...

CZĘŚĆ PIERWSZA

– Na uwielbienie Trójcy Przenajświętszej – Jedynego Boga.
– Wieczna cześć i chwała. Amen.

Hymn

Boże w Trójcy Niepojęty,
Ojcze, Synu, Duchu Święty,
Przyjmij nasze uwielbienie
I serdeczne dziękczynienie.
Spraw, by dusze uświęcone,
Przez chrzest święty odnowione,
Twym mieszkaniem zawsze były
I na Twoją chwałę żyły.

* Tekst przeredagowany przez ks. Krzysztofa Maksimiuka, który dodał także dwie ostatnie części.

W miłosierdziu niepojęta,
Bądź ratunkiem Trójco Święta,
I pod płaszczem swej opieki,
Chciej zachować nas na wieki.

Święty, Święty, Święty, Pan Bóg Zastępów.
Pełne są niebiosa i ziemia chwały Twojej. (*10 razy*)
Chwała Ojcu i Synowi, i Duchowi Świętemu.
Jak była na początku, teraz i zawsze, i na wieki wieków. Amen. (*1 raz*)

Módlmy się:
Trójco Przenajświętsza, Wszechmogący Boże: Ojcze i Synu, i Duchu Święty. Zapal w nas ogień swojej miłości. Naucz nas żyć w jedności z Tobą i naszymi braćmi. Amen.

CZĘŚĆ DRUGA

– **Na uwielbienie Boga Ojca Wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi.**
– **Wieczna cześć i chwała. Amen.**

Hymn
Miłosierny Ojcze w niebie,
Przychodzimy dziś do Ciebie,
Swoje troski Ci składamy,
Twej pomocy przyzywamy.
Wybaw nas od zła wszelkiego,
Broń od ognia piekielnego.
Odpuść grzechy, daruj winy,
Przyjmij nasze dobre czyny.
Umocnieniem bądź w młodości,
I podporą dla starości.
A gdy umrzeć będzie trzeba,
Ojcze, przyjmij nas do nieba.

Święty, Święty, Święty... (*10 razy*)
Chwała Ojcu... (*1 raz*)

Módlmy się:
Ojcze pełen miłosierdzia i Boże wszelkiej pociechy. Przebacz nam nasze winy, daruj kary. Okaż swoją ojcowską miłość i bądź zawsze z nami. Amen.

CZĘŚĆ TRZECIA

– Na uwielbienie Jezusa Chrystusa, Syna Bożego.
– Wieczna cześć i chwała. Amen.

Hymn

Synu Boży, coś zrodzony
I na krzyżu krwią zbroczony.
Tyś w miłości niepojęty,
Zbawiasz nas przez sakramenty.
Wielbię moc Twojego Krzyża,
Co do nieba nas przybliża.
Ratuj nas od zła wszelkiego,
Bądź nadzieją grzeszącego.
W serca Twego świętej ranie,
Racz nas ukryć, Jezu Panie.
Usłysz głosy ludu swego,
Kornie Cię błagającego.

Święty, Święty, Święty... (*10 razy*)
Chwała Ojcu... (*1 raz*)

Módlmy się:
Panie Jezu Chryste, przez Twoją miłość, trudy życia, boleści męki i chwalebne zmartwychwstanie, bądź dla nas ratunkiem i drogą prowadzącą do zbawienia. Amen.

CZĘŚĆ CZWARTA

– Na uwielbienie Ducha Świętego, naszego Pocieszyciela.
– Wieczna cześć i chwała. Amen.

Hymn

Duchu Święty, Stworzycielu,
Ludzkich serc Pocieszycielu.
W Bierzmowaniu Twe przybycie,
Uświęciło nasze życie.
Zapal ogień Twej miłości,
Użycz daru roztropności.
W przeciwności obdarz męstwem
I czystości daj zwycięstwo.

Przewodnikiem bądź błądzącym,
Światłem – drogi szukającym.
Umocnienie daj rodzinie,
Dobro w młodych niech nie zginie.

Święty, Święty, Święty... (*10 razy*)
Chwała Ojcu... (*1 raz*)

Módlmy się:
Prosimy Cię, Duchu Święty, oświeć nasz rozum, serce napełnij miłością i wolę umocnij swoją łaską. Spraw, abyśmy zawsze byli posłuszni woli Bożej. Amen.

CZĘŚĆ PIĄTA

– **Na dziękczynienie za łaski otrzymane w Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni.**
– **Wieczna cześć i chwała. Amen.**

Hymn
Przed Tron Łaski przybywamy,
Trójcę Świętą uwielbiamy,
Wdzięczni za to, że w Prostyni
Tyle cudów Bóg uczynił.
Przyjmij nasze dziękczynienia
Za cudowne uzdrowienia.
Wspieraj nas i obdarz mocą,
Dla cierpiących bądź pomocą,
Ratuj duszę, ulecz ciało,
Przemień serce, by kochało.
Dla skruszonych daj zbawienie,
Kościołowi – zjednoczenie.

Święty, Święty, Święty... (*10 razy*)
Chwała Ojcu... (*1 raz*)

Módlmy się:
Dziękujemy Ci, Boże, za niezliczone łaski otrzymane w Sanktuarium w Prostyni i za cuda tu dokonane. Przyjmij nasze prośby i podziękowania. Spraw, abyśmy godnym życiem przyczyniali się do wzrostu chwały Trójcy Przenajświętszej. Amen.

KIELICH OD JANA PAWŁA II

Ojciec Święty Jan Paweł II używał tego kielicha m.in. podczas Mszy świętej sprawowanej w swej prywatnej kaplicy z okazji 50-lecia święceń kapłańskich w 1996 roku oraz w dniu swych imienin, 4 XI 2003 roku.

Fot. APP

Aneks 12.

[DO ROZDZIAŁU II]

WIZERUNKI KORONOWANE MATKI BOŻEJ W DIECEZJI DROHICZYŃSKIEJ

Ciechanowiec

Ostrożany

Miedzna
Fot. APP

Aneks 13.

[DO ROZDZIAŁU III]

GŁÓWNE OBIEKTY SAKRALNE

Matka Boża Treblińska (obraz znajdujący się w tej kaplicy)

Kaplica w Wólce Okrąglik

Fot. ks. Krzysztof Maksimiuk

Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni – stan z 1996 r., przed renowacją
Fot. APP

Wieża i górna część dachu zostały wyremontowane staraniem ks. Stanisława Grochowskiego, a niższa część dachu i elewacja zewnętrzna – staraniem ks. Krzysztofa Maksimiuka. Ofiarodawcami na remont świątyni byli parafianie prostyńscy oraz pielgrzymi.

Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni – stan z 2008 r., po renowacji
Fot. APP

Kaplica w Rytelach Święckich…
Fot. APP

Kielich Papieski
Fot. APP

…w oczekiwaniu na Mszę świętą

Aneks 14.

[DO ROZDZIAŁU IV]

PROBOSZCZOWIE PARAFII PROSTYŃ

1.	Ks. Maciej Gładczyński	1511–~1537
2.	Ks. Jan Suski	~1537–~1542
3.	Ks. Jan Prostyński (I)	~1542–1544
4.	Ks. Maciej Prostyński	1544–~1555
5.	Ks. Jan Prostyński (I)	~1555–~1566
6.	Ks. Andrzej Poddębek	~1566–1570
7.	Ks. Andrzej z Wyszkowa	1570–~1573
8.	Ks. Sebastian Świejkowski	~1573–1576
9.	Ks. Jan Prostyński (II)	1576–1607
10.	Ks. Stanisław Kostka	1607–1628
11.	Ks. Tomasz Ochłowski	1628–1654
12.	Ks. Walenty Dmowski	1654–1710
13.	Ks. Jan Józef Zdanowski	1710–1722
14.	Ks. Marcin Krassowski	1722–1743
15.	Ks. Adam Szańkowski	1743–1753
16.	Ks. Antoni Wyrzykowski	1753–1775
17.	Ks. Andrzej Obrokczyński	1775–1792
18.	Ks. Maciej Bieliński	1792–1798
19.	Ks. Paweł Langa	1798–1819
20.	Ks. Ignacy Wojewódzki	1819–1856
21.	Ks. Franciszek A. Pogorzelski	1856–1857
22.	Ks. Leon Przesmycki	1879–1890

23.	Ks. Ludwik Broniszewski	1890–1892
24.	Ks. Szymon T. Mankielun	1891–1892
25.	Ks. Wacław Kunowski	1892–1893
26.	Ks. Michał Karwacki	1893–1894
27.	Ks. Wacław Chojecki	1894–1902
28.	Ks. Stefan Obłoza	1902–1905
29.	Ks. Wiktor Kamiński	1905–1915
30.	Ks. Konstanty R. Łysanowicz	1915–1916
31.	Ks. Aleksander W. Wojdyno	1916–1924
32.	Ks. Antoni Mioduszewski	1924–1929
33.	Ks. Bronisław A. Turski	1929–1933
34.	Ks. Aleksander M. Cegłowski	1933–1945
35.	Ks. Józef Ruciński	1945–1976
36.	Ks. Romuald Michalczyk	1976–1986
37.	Ks. Marian Gorgol	1986–1995
38.	Ks. Stanisław Grochowski	1995–1998
39.	Ks. Krzysztof Maksimiuk	od 1998

Aneks 15.

[DO ROZDZIAŁU V]

KSIĘŻA, KTÓRZY PROWADZILI MISJE I REKOLEKCJE W PARAFII PROSTYŃ

Fot. AKD

ks. Piotr Arbaszewski

ks. Eugeniusz Beszta-Borowski

ks. Janusz Bolewski

ks. Zbigniew Domirski

ks. Jerzy Dylewski

ks. Julian Dzierżak

ks. abp Andrzej Dzięga

ks. Leszek Gardziński

ks. Wojciech Iwanowski

ks. Dariusz Jagodziński

ks. Jacek Jagodziński

ks. Zbigniew Karolak

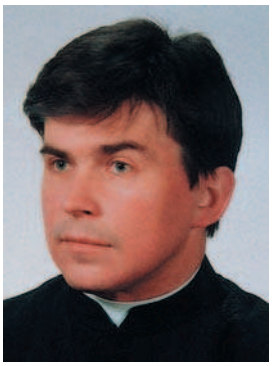
ks. Roman Kowerdziej

ks. Dariusz Kujawa

ks. Jarosław Kuźmicki

ks. Andrzej Lubowicki

ks. Sławomir Mazur

ks. Krzysztof Mielnicki

ks. Tomasz Pełszyk

ks. Zbigniew Rostkowski

ks. Jarosław Ruciński

ks. Zbigniew Rycak

ks. Tadeusz Syczewski

ks. Wojciech Węgrzyniak

Aneks 16.
[DO ROZDZIAŁU VI]

CZŁONKOWIE RUCHÓW I WSPÓLNOT KATOLICKICH

Jerozolima – dziedziniec przy kościele biczowania Jezusa Chrystusa. Pielgrzymka do Ziemi Świętej na rozpoczęcie 500-lecia obchodów objawień św. Anny w Prostyni, 2009 r.
Fot. APP

Nowi członkowie Białej Armii, 2002 r. Fot. APP

Ognisko Akcji Katolickiej nad Bugiem Fot. APP

Opłatek Akcji Katolickiej Fot. APP

Dorota i Andrzej Korosiowie, główni organizatorzy Dni Radości Wakacyjnej w Kiełczewie
Fot. APP

Aneks 17.

[DO ROZDZIAŁU VII]

WYBÓR DOKUMENTÓW ARCHIWALNYCH

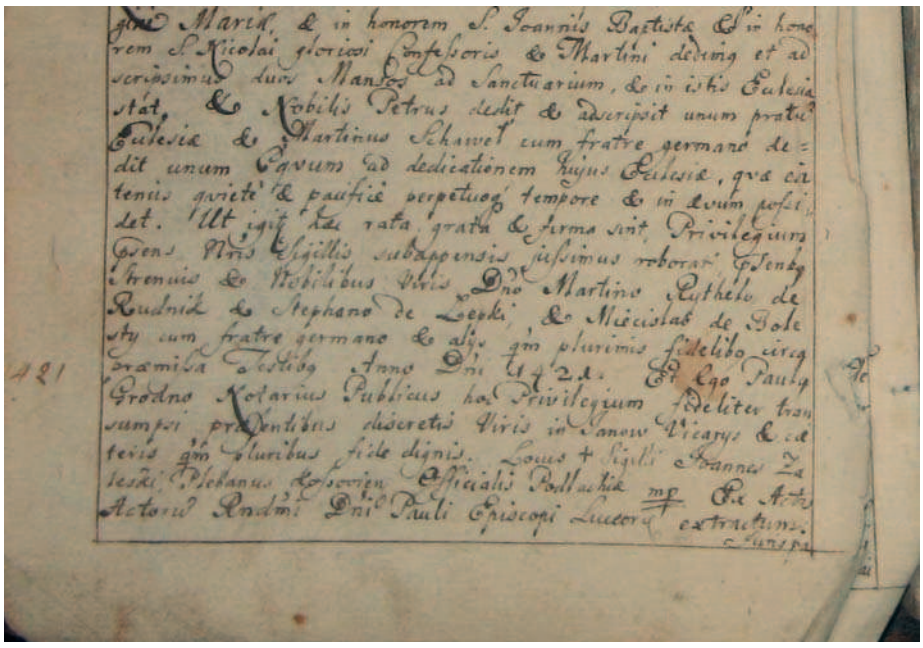

ADS, D-162, [kopia dokumentu fundacji kościoła w Hadynowie k. Łosic – 1421], s. 7v: „Martino Rythelo de Rudnik et Stephano de Lepki et Miecislao de Bolesty cum fratre germano et aliis”

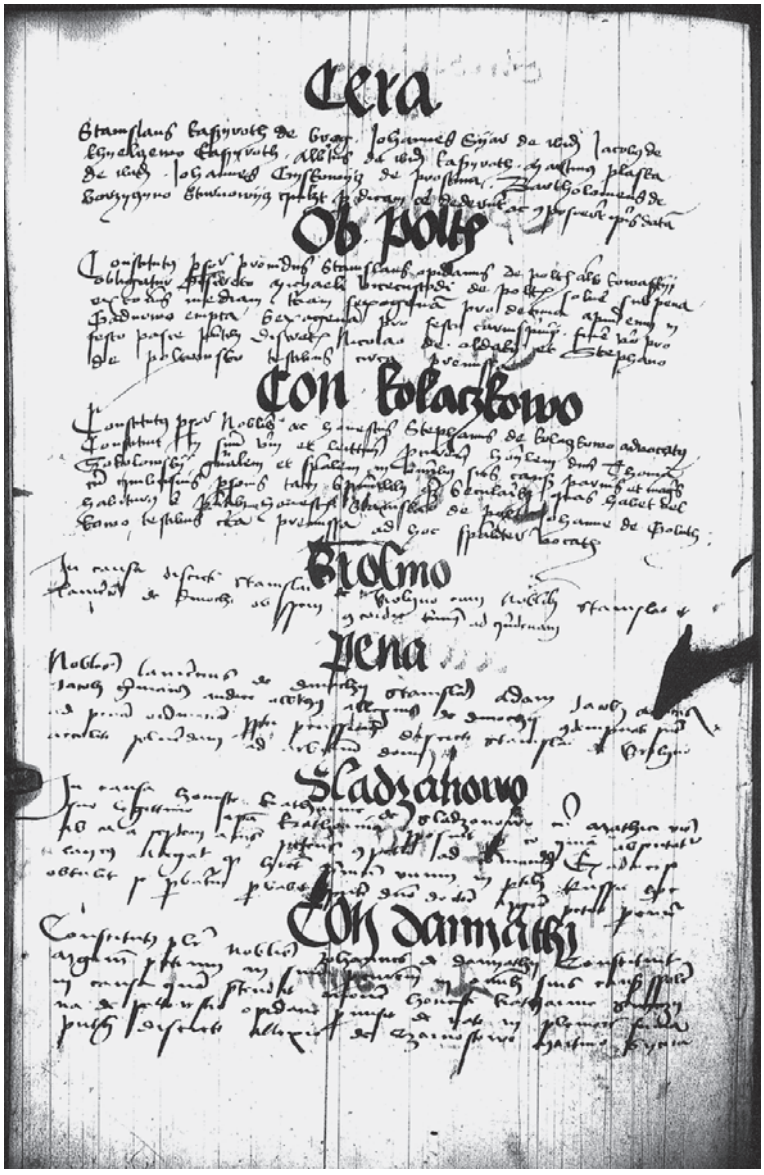

ADPł, Acta Episcopalia, t. 11, s. 265v [1482 r.]: „Stanislaus Koszyroth de Brog, Johannes Syar de ibidem, Jacobus de Khyelczewo Koszyroth, Albinus de bidem […]. Martinus Plaska de ibidem, Johannes Gyskowycz de Prostina, Bartholomeus de Borzyczyno Sturnowycz, quilibet per decem cere dederunt […]"

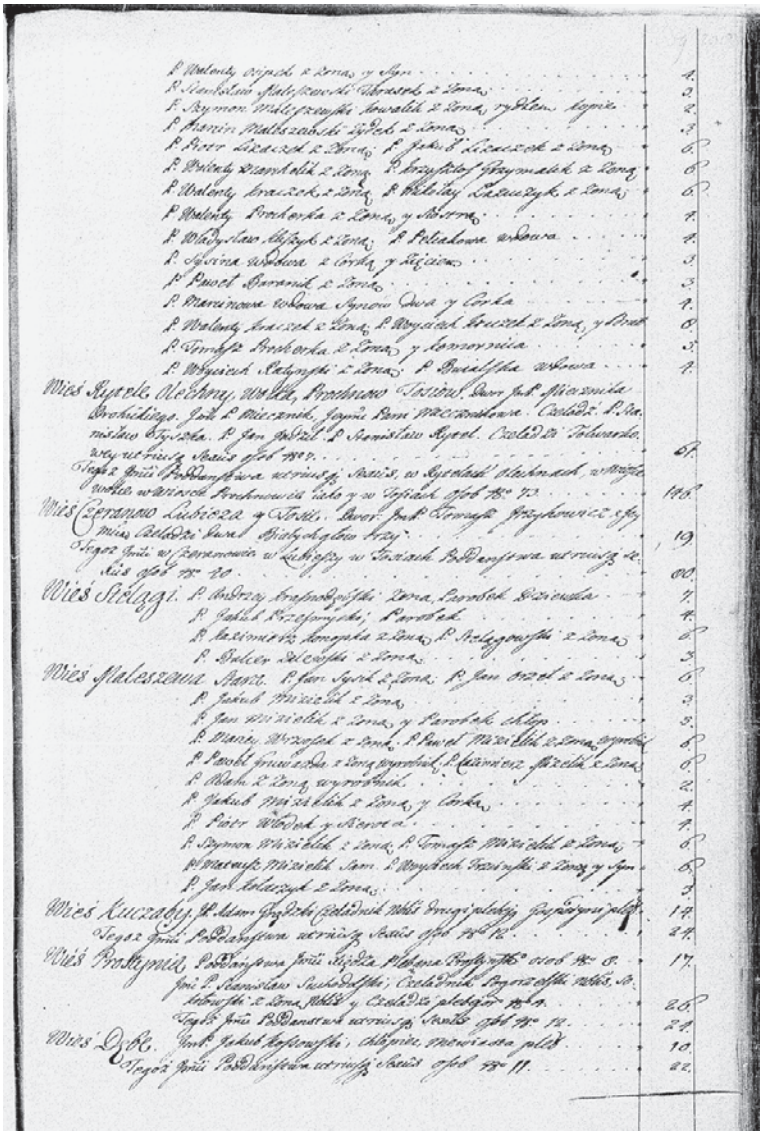

BCzK, Rejestr Pogłównego województwa podlaskiego z 1676 r., rkps nr 1099, s. 609

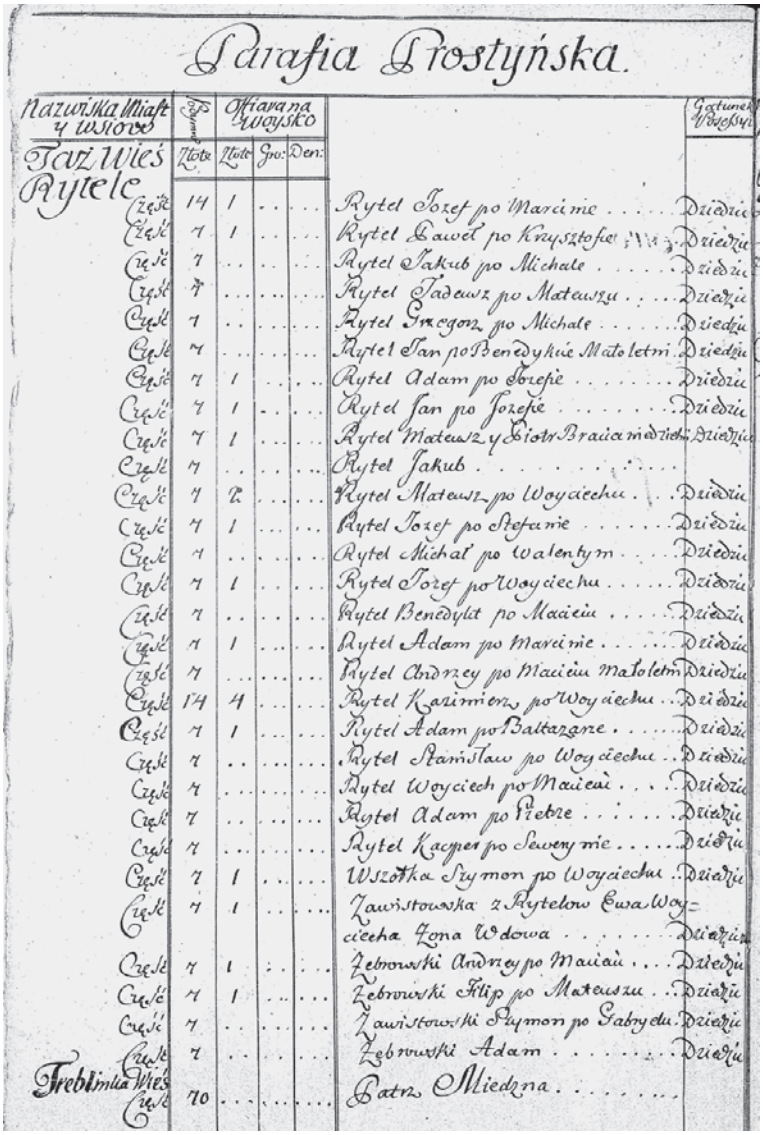

Parafia Prostyńska.

Nazwiska Miast y Wsiow	Summa	Ofiarowana na Woysko				Gatunek Woyskowy
	Złote	Złote	Gro:	Den:		
Taz Wieś Rytele						
Część	14	1	..	..	Rytel Jozef po Marcinie	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Rytel Dawel po Krysztofie	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Jakub po Michale	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Tadeusz po Mateuszu	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Grzegorz po Michale	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Jan po Benedykcie Małoletni	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Rytel Adam po Jozefie	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Rytel Jan po Jozefie	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Rytel Mateusz y Piotr Bracia mdzi	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Jakub	
Część	7	1	..	..	Rytel Mateusz po Woyciechu	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Rytel Jozef po Stefanie	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Michał po Walentym	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Rytel Jozef po Woyciechu	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Benedykt po Macieiu	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Rytel Adam po Marcinie	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Andrzey po Macieiu Małoletm	Dziedzic
Część	14	4	..	..	Rytel Kazimierz po Woyciechu	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Rytel Adam po Baltazarze	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Stanisław po Woyciechu	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Woyciech po Macieiu	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Adam po Piebze	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Rytel Kacper po Sewerynie	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Wszołka Szymon po Woyciechu	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Zawistowska z Rytelow Ewa Woyciecha Zona Wdowa	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Zebrowski Andrzey po Maciau	Dziedzic
Część	7	1	..	..	Zebrowski Filip po Mateuszu	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Zawistowski Szymon po Sabrydu	Dziedzic
Część	7	..	..	..	Zebrowski Adam	Dziedzic
Treblinka Wieś						
Część	70	..	..	..	Patr. Miedzna	

VUB, rkps nr 4802 [Rejestr ofiar na wojsko – 1791 r.]

Aneks 18.

[DO ROZDZIAŁU VII]

PARAFIA PROSTYŃ I OKOLICE W WYBRANYCH KSIĘGACH NURSKICH GRODZKICH (1704–1793)

Strona	Rok	Nazwa księgi, numer, lata
		Nurska Grodzka, 2 (1704–1708) Indukta
94	1704	Tomasz s. Piotra Rytela z Rytel Święckich
267--267v	1704	Wojciech olim* Wojciecha Rytel Kuc olim Jana – wnuk z Rytel Święckich
629	1706	Baltazar olim Franciszka Suchodolskiego syn i Katarzyna Suchodolska relicta Petri Gołębiewski
642v	1706	Walenty olim Jana Grądzkiego z Kuczab
		Nurska Grodzka, 3 (1708–1710) Indukta
132v	1708	Wiktoryn s. olim Szymona Kosowskiego, pincerna podlachiensis
246	1708	Jerzy s. olim Jakuba Grądzkiego z Grądów Andrzejowi olim Adama Wszebor de ibidem darował grunt w Grądach
257v	1708	Tomasz olim Piotra Rytela de Rytele Święckie zastawił pole zwane Boreczek Mateuszowi olim Marcina Rytela synowi
268	1708	Elżbieta Suchodolska olim Stanisława, ż. Stanisława Ratyńskiego dziedzica na Kiełczewie
282	1708	Marianna c. olim Stanisława Rytela wdowa olim Stanisława Rytela Andryanika z Rytel Święckich
416	1709	Barbara c. olim Bartłomieja Kazimierza Krasnodębskiego wojskiego ziemi drohickiej córka, urodzona z Katarzyny Grabskiej, żona Franciszka Domaszewskiego wojskiego łukowskiego Marcinowi Krasnodębskiemu swemu bratu darowała dobra w Prostyni

* olim (łac.) – zmarłego

skróty: ż. (żona), c. (córka), s. (syn)

Nurska Grodzka, 4 (1704–1711) Protokół		
387	1710	Jakub olim Oktawiana Kosowski z Kosowa Dębego
389	1710	Konstancja c. G. Kazimierza Kossowskiego i olim Łucji Respondowny z Jabłonny Lackiej i Ruskiej
427	1710	Marcin olim Andriani Rytel z Rytel Święckich
Nurska Grodzka, 7 (1719–1725)		
16	1718	Tomasz olim Franciszka Rytel z Rytel Święckich darował części na Rytelach Święckich i Borku Antoniemu Żochowskiemu
24	1718	Tomasz olim Franciszka Rytela i Antoni jego syn darowali części w Rytelach Święckich Józefowi Ołdakowskiemu miecznikowi drohickiemu
66	1719	Szymon olim Pawła Rytela z Rytel Wszołek
68v	1719	Antoni Kempisty darował grunt Franciszkowi olim Walentego Rytela Kuca
75	1719	Kazimierz olim Stanisława Rytela z Rytel Wszołków
118v	1719	Kazimierz olim Tomasza Dłuskiego z Rytel Święckich zastawił grunt Michałowi olim Wojciecha Rytela
252	1720	Antoni Żochowski darował grunt w Rytelach Święckich Adamowi olim Piotra Rytela
257v	1720	Mikołaj olim Macieja Rytel ze Święckich zastawił grunt Michałowi olim Stanisława Rytela stamtąd
262	1720	Kazimierz Niewiński z Niewina Popław, części na Treblince darował Wawrzyńcowi Kossowskiemu miecznikowi drohickiemu
280	1720	Jan olim Franciszka Suchodolskiego z Wólki Okrąglika z żoną Katarzyną córką Stanisława Adamowskiego
280	1720	Michał syn Stanisława syna Andriana Rytela z Rytel Święckich kwitował Agnieszkę córkę olim Wojciecha Rytela żonę Jana Jaruzelskiego [Adrian był synem Macieja, a ten był synem Cherubina]
313v	1720	Stanisław olim Wojciecha Rytela z Rytel Wszołek
362v	1720	Piotr olim Leonarda Żebrowskiego z Rytel Święckich z małżonką Franciszką córką Marka Rytela
500	1722	Michał olim Andrzeja Rytela z Rytel Święckich kwitował Stanisława Skłodowskiego
515v	1722	Mateusz olim Marcina Rytela z Rytel Święckich
702v	1723	Adam olim Tomasza Rytela z Rytel Święckich zapisał dożywocie żonie Teofili Boguckiej
Nurska Grodzka, 9 (1726–1731)		
19v	1726	Stanisław olim Wojciecha Rytela z Rytel Wszołków
41	1726	Jan Żochowski zapisał grunt Andrzejowi olim Tomasza Rytela
63	1726	Adam olim Tomasza Rytel ustąpił części na Rytelach Święckich Andrzejowi s. Tomasza Rytela i Tomaszowi Rytelowi Pietrzykowi

63	1726	Adam olim Tomasza Rytel ustąpił grunt Grzegorzowi olim Sebastiana Rytelowi i Maciejowi olim Kazimierza Rytelowi z Rytel Święckich
105	1726	Mateusz olim Marcina Rytel z Rytel Święckich ustąpił grunt tamże Andrzejowi synowi Tomasza Rytela i Tomaszowi Rytelowi Pietrzykowi
106	1726	Antoni Kępisty darował części w Rytelach Borku Józefowi Ołdakowskiemu miecznikowi drohickiemu
108	1726	Michał olim Wojciecha z Rytel Święckich kwitował Stanisława Skłodowskiego
164	1726	Stanisław olim Wojciecha Rytela ze Święckich zastawił część Kazimierzowi Maleszewskiego
		Nurska Grodzka, 19 (1748–1751)
k. 108v	1749	Wacław Ołdakowski wojski mielnicki olim Józefa Ołdakowskiego syn z Teodory Załęskiej oraz Jan, Michał, Piotr i Maciej synowie tegoż Józefa i Marianny Sutkowskiej w imieniu swego małoletniego brata Ignacego dzielili się dobrami Rytele Olechny, Suche, Wólka, Święckie, Rostki Wielkie
189	1750	Konstanty i Jan olim Władysława olim Adama Złotkowskiego synowie ze Złotków dziedzice oraz Paweł olim Władysława olim Pawła Kosowski
204v	1750	Antoni olim Tomasza Rytel Skorek i Marcin olim Szymona Rytel Tyburcy z Rytel Święckich
234v	1750	Piotr olim Pawła Grądzkiego z Kuczab
244	1750	Jakub olim Michała Rytel z Rytel Święckich zapisał wiano swej żonie Mariannie córce Adama Zakrzewskiego
		Nurska Grodzka, 20 (1751–1754)
2	1751	Antoni olim Tomasz Rytel Skorek z Rytel Święckich Józef Rytel Floryszczyk
9v	1751	Antoni olim Seweryna Rytel z Rytel Święckich zapisał wiano swej żonie Mariannie c. Antoniego Rytela
30v	1751	Walenty olim Ignacego Rytel Kuc Mateusz olim Andrzeja Rytel Siłka z Rytel Święckich
102v	1752	Barnaba olim Kacpra Rytela z Rytel Święckich
132	1753	Franciszek olim Walentego Rytela z Rytel Święckich Wojciech olim Mateusza Rytela z Rytel Święckich
210	1753	Antoni olim Wojciecha Kossowskiego skarbnika drohickiego syn
		Nurska Grodzka, 21(1753–1757) Indukta
234	1754	Józef olim Jana Skiwski z Kuczab zapisał dożywocie swej żonie Konstancji Paderewskiej
264v	1754	Paweł olim Władysława Kosowski darował części w Kosowie Benedyktowi olim Józefa Kosowskiego

327	1754	Mateusz olim Jana Dziewulskiego z Treblinki darował 5 zagonów tamże bratu Stefanowi
396	1755	Walenty olim Mikołaja olim Macieja olim Cherubina Rytel z Rytel Święckich darował grunt Mateuszowi olim Andrzeja Rytela Siłki
455	1755	Michał olim Tomasza Rytel z Rytel Święckich Józefowi olim Stefana Rytela darował pole
461v	1755	Zofia olim Marcina Rytel Pawlik
509v	1755	Kazimierz olim Bartłomieja Wszebor z Grądów zapisał dożywocie swej żonie Jadwidze olim Jana Grądzkiej
819	1757	Mateusz olim Jana Dziewulskiego i olim Cecylii Kałuskiej syn, dziedzic w Treblince
		Nurska Grodzka, 26 (1760–1763)
1v	1760	Jan olim Grzegorza Rytel de Rytele Suche, wnuk Wawrzyńca
6v	1760	Mateusz olim Walentego Rytela Kuc z Rytel Święckich z braćmi Stanisławem i Kazimierzem
15v	1760	Sebastian olim Wojciecha z Rytel Święckich i Maciej Krzysztofa Rytela de ibidem
16	1760	Maciej olim Piotra Zębrowski de Rytele Święckie Michał olim Tomasza Rytela z Rytel Święckich
18	1760	Maciej olim Krzysztofa Rytela Fabian olim Stefana Rytel Kuc z Rytel Święckich
35v	1760	Mateusz olim Walentego Rytela z Rytel Święckich i Józef olim Stefana Rytela de ibidem (pole zwane Nowiny, droga okrążkowa) Feliks olim Stefana Rytel de Rytele Święckie Józef olim Kacpra Rytela de Rytele Święckie
58	1760	Ewa c. Wojciecha Rytel Skorek żona Piotra Rytela z Rytel Święckich
103v	1761	Maciej i Antonina olim Michała Rytela z Rytel Wszołków
117	1761	Józef olim Stefana Rytela Kuc
190	1762	Szymon olim Wojciecha olim Mateusza Rytela wnuk Wojciech olim Piotra Rytela Skorek z Rytel Święckich
192	1762	Teodora córka Adama Gałeckiego i Katarzyny Broszkowskiej żona Antoniego Morze całą część na Treblince zapisała Konstantemu olim Władysława Złotkowskiemu
199	1762	Cholewy i Kuczaby w parafii Sterdyń, część ich gruntów zwana „Prostyńszczyzną”
		Nurska Grodzka, 31 (1770–1774)
36v	1770	Marcin olim Michała Rytela, dziedzic Kuczab
62	1771	Kazimierz olim Walentego Rytela i Adam olim Baltazara Rytela z Rytel Święckich
156	1771	Wojciech olim Adama Rytel i Augustyn olim Leonarda jego bratanek
169	1771	Józef olim Macieja Rytela z Rytel Wszołek

215v	1771	Maciej olim Krzysztofa Rytel i Kacper olim Antoniego Rytela
347v	1773	Andrzej olim Stanisława Rytela z Rytel Wszołek
361	1773	Łukasz olim Jana Uścieńskiego z Rytel Święckich
387	1773	Wojciech olim Adama Rytel z bratankiem Augustynem olim Leona Rytelem oraz Stanisław, Walenty i Wojciech olim Jakuba Rytela synowie
403v	1773	Antoni olim Michała Rytel dicti Spionek syn z Rytel Święckich
435	1773	Grzegorz olim Antoniego Rytela z Rytel Święckich
453	1773	Józef olim Macieja Rytela z Rytel Wszołek
		Nurska Grodzka, 52 (1787)
61	1787	Paweł olim Franciszka Ołdakowskiego z Rytel Święckich zapisał kościołowi Prostyńskiemu 100 zł za dusze swoich krewnych
88	1787	Adam olim Marcina Rytela z Rytel Święckich i Wojciech olim Macieja Rytela Siłki syn
326	1787	Kacper Paderewski podsędek ziemski mielnicki
		Nurska Grodzka, 53 (1787–1792)
10v	1787	Wojciech olim Macieja Rytel z Rytel Święckich, żonie swej Katarzynie, córce Bartłomieja Rytela zapisał sumę 100 zł
28v	1787	Kazimierz olim Wojciecha Rytel z Rytel Święckich
66v-67	15 II 1788	Adam olim Mikołaja Grądzkiego z Grądów, Kazimierzowi synowi Jana Grądzkiego, bratankowi swemu 2 zagony zastawił
166	1791	Mateusz s. Jakuba Rytela z Rytel Święckich swej przyszłej żonie Agnieszce córce Barnaby Rytela zapisał sumę 120 zł
204v	1791	Benedykt olim Mateusza Rytela Siłki z Rytel Święckich
238v	1791	Paweł s. Macieja Rytela z Rytel Święckich zapisał wiano swej żonie Mariannie c. olim Bernarda Rytela Floryszczyk
		Nurska Grodzka, 54 (1788–1790)
50	1788	Wojciech olim Michała Rytel z Michałem olim Walentego Rytela
68v	1788	Jakub olim Michała Rytel Andryanik z Mateuszem synem Adama Rytela Skorka
69	1788	Jakub olim Michała Rytel Andryanik z Józefem olim Marcina Rytel Wszołek Józef Rytel Floryszczyk
78	1788	Adam olim Nicolai Grądzki filius de Grądy haeres nobili Casimiro olim Joannis Grądzki filio, filiastro suo zastawił grunt graniczący z gruntem swojego brata Stanisława
224	1788	Wojciech olim Michała Rytel Andryanik z Mateuszem olim Jakuba synem, bratankiem swoim
225	1788	Józef Paderewski burgrabia grodzki drohicki syn Jana i Małgorzaty Wrzoskówny, wnuk Franciszka, skarbnika podlaskiego i Katarzyny Ołdakowskiej, prawnuk Jerzego i Jadwigi z Kossowskich, praprawnuk Piotra

377	1790	Mikołaj olim Józefa Rytela z Rytel Święckich
379	1790	Wincenty Hornowski olim Stanisława skarbnika mielnickiego syn
406	1790	Józef Suchodolski, miecznikowic mielnicki z żoną Kunegundą Staniszewską zastawił Malec Teresie Ossolińskiej z Ciechanowca
434	1790	Franciszek z Kossowa Ciołek Kossowski z żoną Katarzyną Maleszewską, c. Jana
442	1790	Mateusz olim Adama olim Piotra Rytel z Rytel Święckich małoletniemu Jakubowi synowi Adama Grądzkiego z nieżyjącej Ewy Rytel zapisał sumę 150 zł [Jakub to siostrzeniec Mateusza]
		Nurska Grodzka, 55 (1788–1792)
26v	1790	Józef olim Marcina Rytela syn z Rytel Święckich z Mateuszem olim Jakuba Rytela
110	1790	Józef Franciszek i Leon Kosowscy olim Tomasza i Moniki Kosowskiej synowie, Pawła wnukowie, Władysława wnukowie z Kosowa Ciołków
114	1790	Jakub Rytel Andrianik olim Michała syn z Rytel Święckich z synem Mateuszem
153	1791	Mateusz olim Wojciecha Rytela z Rytel Święckich
156v	1791	Marceli Jarnicki w Krzeczkowie Starym i Mianowskim dziedzic części
259	1791	Mateusz s. Jakuba Rytel Andryanik
268	1791	Wojciech olim Michała Andryanik Rytel z Rytel Święckich Szymonowi Dąbrowskiemu burgrabiemu ostrowskiemu darował zagon w polu zwanym Międzylesie położony między miedzami swego brata Jakuba Rytela Andryanika i Jana Rytela Floryszczyka (nazwy pól: Kopaniny, Czarna Pałąka, Bużyska, Kempa)
325v	1791	Piotr Dłuski kwitował Mateusza s. Jakuba Rytela Andryanika z Rytel Święckich
341--341v	1792	Mateusz olim Andrzeja Rytela z Rytel Święckich zapisał synowi Pawłowi 1/3 część dóbr [podpis Mateusza]
		Nurska Grodzka, 57 (1792–1793)
290	1793	Jakub olim Michała Rytela s. zwany Andryanik z Rytel Święckich kwitował swego syna Mateusza z sumy 40 zł

NB: Księgi Nurskie umieszczane tylko w aneksach, będąc częścią niezależną monografii, nie są wymieniane w bibliografii.

Oprac. Tomasz Jaszczołt

Aneks 19.

[DO ROZDZIAŁU VII]

RYTELOWIE I RYTELE W WYBRANYCH KSIĘGACH NURSKICH ZIEMSKICH (1777–1795)

Nr karty	Rok	Osoby / wydarzenia	Typ dokumentu/ czynności
		Nurska Ziemska, 1 (1777–1789)	
19	1778	Szlachetny Łukasz syn Woyciecha (Adalberta) Rytela	obligatio
145	1782	Szlachetny Antoni Rytel, syn Michała	–
		Nurska Ziemska, 2 (1792)	
6	1792	Urodzony Walenty Rytel, niegdy Jakóba syn z Pętkowa Wymianowa i części na Kopiykach Zakrzewie Dziedzic, sprzedał pole w Zakrzewie Kopiykach U: Józefowi Zakrzewskiemu burgrabiemu nurskiemu, niegdy U: Jakuba Zakrzewskiego synowi dóbr Zakrzewa Kopiyków i in. dziedzicowi za sumę 29 złp. sąsiad: U: Woyciech Rytel, brat zeznającego.	darowizna + kwit
13	1792	U: Woyciech Rytel Andryanik, niegdy Michała syn z Rytelów Święckich, dziedzic, sprzedał pole w Rytelach Święckich U: Mateuszowi U: Jakuba Rytela Adryanika synowi, za sumę 130 złp. sąsiedzi: UU: Adam Ostrowski & Mateusz Rytel Siłka.	darowizna + kwit
14v	1792	U: Jozefata, U: Grzegorza Rytela żona, U: Józefa Godlewskiego córka, skwitowała braci przyrodnich UU: Ma-	wyrok

skrót: U (szlachetnie urodzony, urodzona, urodzonego etc.)

		cieja i Stanisława Godlewskich oraz *oyca* swego z posagu na Godlewie przyjmując od nich sumę 62 złp.	
15v--16	1792	U: Woyciech Rytel, niegdy Jakóba syn z Pętkowa Wymianowa, sprzedał U: Augustynowi Rytelowi, niegdy Leona synowi z Zakrzewa Kopijków i in. dziedzicowi, część pola z łąką w siedlisku w Pętkowie, za sumę 35 złp. sąsiad: U: Walenty Rytel.	darowizna + kwit
18v	1792	U: Jakób Rytel Andryanik niegdy Michała syn części na Rytelach Święckich dziedzic, sprzedał pola na Dobrach Rytele Święckie za sumę 115 złp U: Tadeuszowi Rytel--Siłka, niegdy Mateusza synowi *z teyże wsi* dziedzicowi. sąsiedzi: UU: Grzegorz Rytel & Woyciech Zawistowski; UU: Andrzey Żebrowski & Woyciech Rytel; UU: Michał & Adam Rytel Kuc w części zwanej Krzesiewskie; UU: Woyciech & Grzegorz Rytel.	darowizna + kwit
43v	1792	U: Grzegorz Rytel, niegdy Leona syn z Kopiyk Zakrzewa i in., dziedzic, żonie swojej U: Józefacie, córce U: Józefa Godlewskiego na wszystkich swych dobrach Pętkówka Zakrzewie Kopiykach zapis czyni, w celu *wynadgrodzenia* kwitu i zrzeczenia się przez nią dóbr na rzecz UU: Józefa, żony *oyca*, Macieja i Stanisława Godlewskich.	zapis
45v	1792	U: Woyciech Rytel, niegdy Jakóba syn z Pętkowa Wymianowa, zastawia U: Augustynowi Rytelowi niegdy Leona synowi, pole w Zakrzewie Kopiykach, na kwotę 30 złp. sąsiedzi: UU: Józef Zakrzewski burgrabia nurski & Michał Zakrzewski.	zastawa
60	1792	U: Walenty Rytel, niegdy Jakoba syn, skwitował U: Józefa Zakrzewskiego, burgrabiego nurskiego, niegdy U: Jakóba syna z kwoty 29 złp za szacunek oziemka *gróntu* na wsi Zakrzewie Kopiykach.	*kwit**
70	1792	U: Woyciech Rytel Andryanik, niegdy Michała syn, skwitował U: Mateusza Rytela Andryanika U: Jakóba syna, z sumy 130 złp za szacunek zagona jednego na Rytelach Święckich.	*kwit*
72	1792	U: Grzegorz Rytel, niegdy Leona syn z Kopiyk Zakrzewa i in., dziedzic, zapisał sumę 100 złp na wszystkich swych posiadłościach na Dobrach Pętkówka Zakrzewie Kopiykach żonie swojej U: Józefacie, córce U: Józefa Godlewskiego, która zrzekła się swych praw na rzecz UU: Józefa, żony *oyca*, Macieya i Stanisława Godlewskich.	*zapis*
74	1792	U: Woyciech Rytel, niegdy Jakuba syn, skwitował U:	*kwit*

* typy dokumentów oznaczone kursywą to akta pisane na papierze stemplowym

		Augustyna Rytela, niegdy Leona syna, z sumy 35 złp *za szacunek siedliska czyli ogroda na Pętkowie Wymianowie będącego.*	
79	1792	U: Woyciech Rytel, niegdy Jakuba syn z Pętkowa Wymianowa, dziedzic zastawił U: Augustynowi Rytelowi niegdy Leona synowi półtora oziemka roli na Dobrach Zakrzewie Kopiykach, na kwotę 30 złp. sąsiedzi: UU: Józef Zakrzewski – burgrabia nurski & Michał Zakrzewski.	*zastaw*
86	1792	U: Jakub Rytel Andryanik, niegdy Michała syn, skwitował U: Tadeusza Siłkę Rytela, niegdy Mateusza syna, z sumy 115 złp, za szacunek gruntów na dobrach w Rytelach Święckich.	*kwit*
122	1792	U: Kazimierz Zakrzewski, niegdy Wawrzyńca syn, skwitował z kwoty 20 złp Kaietana Rytela, syna Fabiana, *za szacunek oziemka iednego Smuga y roli na Pętkowie Wymianowie będącego.*	*kwit*
		Nurska Ziemska, 3 (1792–1794)	
2	1792	U: Mateusz Rytel, U: Jakuba syn, części na Kopiastych Borowych dziedzic, sprzedał *zagon ieden iary* U: Serafinowi Dziwulskiemu z Zaręb Leśnych, dziedzicowi, za sumę 54 złp. sąsiedzi: sukcesorzy niegdy Macieja Zawistowskiego & Stefan Niemiera.	darowizna + kwit
54- -54v	1792	U: Jakub Rytel, syn Michała z Rytelów Święckich, dziedzic, powiatu drohickiego obywatel, darował grunty na dobrach w Rytelach Święckich U: Mateuszowi Rytelowi, synowi swemu, za sumę 200 złp. sąsiedzi: U: Woyciech Rytel – brat zeznającego Jakuba & UU: Grzegorz Rytel, Adam Rytel.	darowizna + kwit
82- -82v	1792	U: Idzi Rytel, niegdy Szymona syn z Zawist Podleśnych, dziedzic, sprzedał *zagon ieden iary* U: Stanisławowi Zawistowskiemu, niegdy Fabiana synowi z Zawist Podleśnych, dziedzicowi, za sumę 80 złp. sąsiad: Andrzey Zawistowski po Macieju.	darowizna + kwit
85v	1792	U: Antoni Roztkowski, niegdy Woyciecha syn, z Rostek Wielkich, dziedzic, U: Kaietanowi Rytelowi U: Fabiana synowi, za sumę 126 złp, zapisanej przez U: Fabiana po Marcinie Rytelu, nabywającego ojca, 12 VII 1780 r. na gruntach na dobrach Podgórzu, ustępuje z zastawu.	cesya
90	1792	Rekwizycja Dóbr Pętkowa U: Antoniego Czyżewskiego, U: Wawrzyńca syna przez woźnego przysięgłego Macieja	rekwizycja

		Budyaka w asyście UU: Jana Zawistowskiego i Sylwestra Rytela, na mocy darowizny U: Rocha Rostkowskiego niegdy Jakuba syna z Raw Gachowa y Pętkowa Dziedzica z dnia 1 lutego 1787 roku.	
106- -106v	1792	ust. 2. – Rytele Olechny. ust. 3. – U: Stanisław Rytel niegdy U: Jakuba syn z Pętkowka Dziedzic sprzedał ziemię U: Janowi Zawistowskiemu synowi Antoniego za 36 złp. sąsiad: U: Walenty Rytel – brat zeznającego Stanisława.	darowizna + kwit
110- -110v	1793	U: Walenty Rytel niegdy Jakuba syn z Pętkowka Dziedzic sprzedał pola w Pętkowie i Zakrzewie Kopiykach za 85 złp U: Augustynowi Rytelowi niegdy Leona synowi z Kopiyków Zakrzewa. sąsiedzi: U: Stanisław Rytel & U: Stanisław Zakrzewski; U: Maciey Zakrzewski & sukcesorzy niegdy U: Jakuba Rytela w części zwanej „Zamiany".	darowizna + kwit
114v	1793	U: Jakub Rytel Adryanik niegdy Michała syn z Rytelów Święckich Dziedzic, darował za 40 złp wszystkie swoje dobra na Rytelach Święckich U: Mateuszowi Rytelowi swemu synowi rodzonemu.	darowizna + kwit
137v- -138	1793	U: Walenty Rytel niegdy Jakuba syn z Pętkowka Dziedzic, sprzedał pole w miejscu zwanym „Borki" na Dobrach Pętkowka Wymianowie U: Felixowi Zgleczewskiemu niegdy Adama synowi ze Zgleczewa Dziedzicowi za 30 złp. sąsiedzi: UU: Piotr Pętkowski, Andrzey y Antoni Czyżewscy & Sylwester Rytel.	darowizna + kwit
159	1793	U: Kacper Rytel niegdy Antoniego syn z Rytelów Wszołków Dziedzic kwituje z summy 30 złp Walerię z Ołdakowskich niegdy Zugmunta Mrozowskiego, miecznika różańskiego, żonę, i zwalnia grunta zastawione skryptem ręcznym 6 maja 1782 roku.	kwit
187	1793	U: Walenty Rytel niegdy Jakuba syn z Pętkowa Dziedzic sprzedał U: Janowi Zawistowskiemu niegdy Antoniego synowi swoją część w siedlisku, półtorak roli, na Dobrach Pętkowie Wymianowie za 36 złp. sąsiad: Augustyn Rytel.	darowizna + kwit
187- -187v	1793	U: Walenty niegdy Jakuba Rytela syn z Pętkowka Dziedzic sprzedał grunty na Pętkowie Wymianowie U: Józefowi Zakrzewskiemu niegdy Mateusza synowi za kwotę 60 złp. sąsiedzi: Stanisław i Wojciech Rytelowie – bracia zeznającego Walentego.	darowizna + kwit

187v	1793	U: Walenty po Jakubie Rytel Dóbr Pętkówka Dziedzic wraz z U: Klarą córką U: Wacława Myśliborskiego, żoną swoją, sobie nawzajem zapisali dożywocie na wszystkich swych dobrach na Pętkówce, Zakrzewie Kopiykach i in.	darowizna/ dożywocie
188	1793	Walenty Rytel po Jakubie Rytel syn z Pętkówka Dziedzic odpisuje swoim własnym synom UU: Franciszkowi, Ignacemu i Szymonowi Rytelom 7 oziemków. sąsiedzi: Stanisław i Woyciech Rytelowie – bracia Walentego	darowizna
264	1793	Tomasz Rytel i szl. Wawrzyniec (Laurenty) Rytel, Dobra Zawisty.	?
279- -279v	1793	U: Stefan Niemiera niegdy Tomasza syn Dóbr Niemiery Dziedzic sprzedał swoje dobra U: Walentemu Rytelowi U: Adama synowi za *summę* 20 złp wraz z dobrami *odziedziczonemi* po swym bracie U: Woyciechu Niemierze na Dobrach Niemiery.	darowizna + kwit
292- -292v	1794	UU: Kacper Rytel niegdy Antoniego syn i Adam niegdy U: Andrzeya Rytela syn z Rytelów Wszołków Dziedzice dokonali zamiany gruntów. sąsiad: Paweł Rytel w miejscowości zwanej „Na zagrodzisku" i „w Boru"	zamiana
294- -294v	1794	U: Tekla niegdy U: Tomasza Rytela córka na Rytelach Wszołkach i in. Dziedziczka w asyście swojego męża U: Woyciecha po Franciszku Zaleskiego, sprzedała swoje dobra na Rytelach Suchych y Wszołkach U: Bartłomiejowi Rytelowi niegdy Woyciecha synowi – swojemu szwagrowi – za sumę 400 złp.	darowizna + *kwit*
294v	1794	UU: Woyciech Zaleski po Franciszku syn z Trzcińca Małego Dziedzic i jego żona U: Tekla niegdy Tomasza Rytela córka zapisali sobie wzajemnie dożywocie na swych posiadłościach na Trzcińcu Małym.	dożywocie
312	1794	U: Józef syn U: Franciszka Szepietowskiego, U: Adamowi Rytelowi niegdy Adama synowi z sumy 64 złp zapisanej (przez U: Maryannę córkę niegdy U: Walentego Ołtarzewskiego a żonę U: Kazimierza Świerżawskiego 16 IV 1784 r. na gruntach pewnych na Ołtarzach-Gołaczach zastawionych) odebrawszy swą zapłatę z zastawu ustąpiła.	cesya?
335v	1794	U: Walenty niegdy Jakuba Rytela syn Części na Pętkowie i innych Dziedzic sprzedał *zagon ieden iary* U: Jmć Panu Józefowi Zakrzewskiemu BGN niegdy Jakuba synowi za sumę 72 złp na Dobrach Zakrzewie Kopiykach. sąsiedzi: Stanisław i Woyciech Rytelowie – bracia zeznającego Walentego	darowizna + kwit
336	1794	U: Walenty niegdy Jakuba Rytela syn z Pętkowka Dziedzic,	darowizna

		sprzedał część swoją *pułtorak w polu ugorowym* i łąkę na Dobrach Pętkówka U: Maciejowi Rytelowi U: Augustyna synowi za sumę 50 złp. sąsiad: Jan Zawistowski	+ kwit
369v- -370	1794	U: Stanisław Rytel niegdy Jakuba syn z Pętkowa Wymianowa Dziedzic sprzedał grunty na Dobrach Pętkowie Wymianowie za sumę 185 złp U: Maciejowi Rytelowi U: Augustyna synowi. sąsiedzi: U; Antoni Czyżewski; UU: Józef Zakrzewski & Antoni Pytkiewski*; UU: Franciszek Biały & Andrzey Czyżewski [*nazwisko nieczytelne, być może Rytliński]	darowizna + kwit
		Nurska Ziemska, 4 (1792–1795)	
15	1792	U: Walenty Rytel niegdy Jakuba syn z Pętkówka Dziedzic zastawił tamże *w Polu ugorowym półtorak ieden na Dobrach Pętkówka leżących* U: Janowi Zawistowskiemu niegdy Antoniego synowi z teyże wsi na sumę 36 złp do lat trzech. sąsiad: Jakub Rytel	zastawa
?	1792	UU: Wincenty niegdy U: Stanisława Sternowskiego*, skarbnika mielnickiego syn oraz Ignacy Franciszek Xawery Ołdakowski, sędzia ziemiański Ziemi y Powiatu Nurskich, zeznali iż oni kontrakt zastawy względem dóbr Rytelów Olechnych dn. 18 VI br. w R. O. spisany na papierze stemplowym zobowiązują się dochować. [*nazwisko trudne do odczytania; być może: Sternowski, Hemowski lub Hernowski]	roboracya (?)
47	1793	Urodz. Wiktorya z Ołdakowskich Mrozowska, miecznikowa różańska niegdy Urodz. Zygmunta Mrozowskiego miecznika ziemi różańskiey żona pozostała wdowa Dóbr Rytelów Olechnych Dziedziczka oraz Maciey Sternowski* niegdy syn Stanisława Sternowskiego* skarbnika ziemii nurskiej y Konstacyi Ołdakowskiey, oświadczyli, iż zawarli kontrakt zastawny trzyletniej *possesyi* dóbr Rytelów Olechnych dn. 16 I 1793 r. na sumę 20 000 złp. [*nazwisko trudne do odczytania; być może: Sternowski, Hemowski lub Hernowski]	–
48	1793	U: Walerya z Ołdakowskich niegdy U: Zygmunta Mrozowskiego, miecznika różańskiego małżonka wdowa pozostała Dóbr Rytelów Olechny i. in. dziedziczka zeznała iż ona stosując się do kontraktu zastawy dotyczącej dóbr na Rytelach Olechnych, Suchych, Długich, Wszeborach y Ceranowie oraz Garnka i in. zawartego z urodz. Macieyem Sternowskim* niegdy U: Stanisława skarbnika	–

		ziemi nurskiey y Konstancyi Ołdakowskiey małżonków synem z dnia 16 I 1793 r. oddaje mu w zastaw na trzy lata wyżej wymienione włości za sumę 20 000 złp. [*nazwisko trudne do odczytania; być może: Sternowski, Hemowski lub Hernowski]	
50v	1793	U: Augustyn Rytel *podał do wciągnięcia w Xięgi niniey-sze skrypt ręczny moc zastawy w sobie zawierający na papierze stemplowym* z dn. 4 V 1790 r. w którym: Stanisław niegdy U: Jakuba Rytela syn z Zakrzewa Kopiyków w imieniu swoim i swych braci: UU: Walentego *y* Woyciecha Rytelów pokój ręczy. Poza tym uznaje swój dług wobec *Pana Augustyna Rytela z teyże wsi Dziedzica* na sumę 100 złp i z tego tytułu zapisuje zastaw na swych dobrach na jego rzecz do lat trzech. świadkowie: Stanisław Zakrzewski & Felix Zgleczewski	oblata
55v	1793	U: Jakub Rytel Skurek niegdy Woyciecha syn z Rytelów Święckich*; U: Jan niegdy U: Franciszka Kętlińskiego syn części na Kętlance Dziedzic zapisuje swojej przyszłej żonie U: Maryannie U: Jana Woytkowskiego córce sumę 250 złp na wszystkich swych posiadłościach na Dobrach Kętlance będących. [* występowanie tutaj Jakuba Rytel Skurka najpewniej jest omyłką. Dalsza treść aktu go nie dotyczy, a zdanie go wymieniające jest urwane i dotyczy najprawdopodobniej aktu następnego]	zapis
56	1793	U: Jakub Rytel niegdy U: Woyciecha syn części na Rytelach Święckich Dziedzic zapisał swojej przyszłej żonie U: Katarzynie Rutkowskiej U: Fryderyka Rutkowskiego córce *Pannie niezamężney* na wszystkich swych posiadłościach na Dobrach Rytelach Święckich leżących sumę 350 złp w zamian za posag.	zapis
75v	1793	U: Justyna niegdy UU: Tomasza y Katarzyny Rytelów małżonków córka, U: zaś Dominika po Walentym Niemierzy żona, *w asystencyi męża* zastawiła U: Bartłomiejowi Rytelowi po Woyciechu synowi wszystkie swoje posiadłości na Dobrach Rytelach Wszołkach y Suchych, na sumę 150 złp. sąsiad: Dyonizy Rytel	zastawa
76	1793	U: Dominik po Walentym Niemierzy z Kempist Borowych dziedzic U: Justynie niegdy UU: Tomasza i Katarzyny Rytelów małżonków córce, a żonie swey na wszystkich swych posiadłościach na Dobrach Kempistych Borowych y innych zapisał sumę 150 złp.	zapis
77	1793	U: Mateusz Rytel niegdy Adama syn z Rostek Wielkich	zapis

		Dziedzic zapisał na wszystkich swych dobrach U: Antoniemu Roztkowskiemu niegdy Woyciecha synowi z teyże wsi dziedzicowi sumę 11 złp na Dobrach Rostkach Wielkich *sposobem prostego y rzetelnego długu na dzień 1 V 1794 r. bez prowizji do zapłacenia*.	
81	1793	U: Walenty Rytel po Jakubie z Pętkówka Dziedzic zapisał swojej żonie U: Klarze córce U: Wacława Myśliborskiego sumę 50 złp na swych wszystkich posiadłościach na Dobrach Pętkówka oraz Zakrzewie Kopiykach leżących.	zapis
91v	1793	U: Kazimierz Roztkowski niegdy Woyciecha syn z Rostek Wielkich Dziedzic zapisał swojej przyszłej żonie U: Kunegundzie córce U: Jana Rytela, *pannie nie zamężney* na wszystkich swoich dobrach na Rostkach Wielkich leżących sumę 230 złp za wzięty posag.	zapis
96	1793	U: Tadeusz Rytel niegdy Mateusza syn z Rytelów Święckich Dziedzic zapisał U: Maryannie U: Adama Rytela córce, Pannie *niezamężney*, żonie *swoiey przyszłey* na połowie wszystkich dóbr swoich *summę 300 złp na Dobrach Rytelach Święckich leżących za Posag wzięty*.	zapis
107	1793	Rytele-Olechny: Laurenty (Wawrzyniec) Dłuski syn Alberta z Zawist Podleśnych; Marcjanna niegdy Bartłomieja Zawistowskiego córka; Tomasz Rytel.	?
107v	1793	Jakub Maleszewski z Rytel Wszołek & Mateusz Rytel syn Adama (?) z Rytel Święckich.	?
136	1794	U: Antoni Rytel niegdy Mateusza syn z Rytelów Święckich Dziedzic zapisał swojej przyszłej żonie U: Maryannie, córce U: Jana Szymborskiego*, *Pannie niezamężney*, na swych dobrach w Rytelach Święckich leżących sumę 300 złp za wzięty posag, inwentarz i wyprawę. [* nazwisko można odczytać także jako Szulborski – zapis środkowych liter w księdze jest niewyraźny, jednak inne źródła (akta metrykalne) potwierdzają wersję Szymborski. Wg tych zapisów ów Antoni nosiłby przydomek Siłka]	zapis
137	1794	U: Piotr Rytel niegdy Wojciecha syn z Rytelów Suchych Dziedzic przyszłej swej żonie U: Katarzynie córce niegdy U: Józefa Rytela, wdowie po U: Michale Rytelu, zapisał sumę 100 złp na wszystkich swych dobrach w Rytelach Suchych leżących.	zapis
154	1794	U: Ludwik Nienałtowski niegdy U: Józefa Nienałtowskiego syn z Rostek Dadźbogów Dziedzic swojej przyszłej żonie U: Małgorzacie córce U: Augustyna Rytela na wszystkich swych posiadłościach w *Roztłęach Dadźbogach* leżących zapisał sumę 300 złp za wzięty posag.	zapis

162v	1794	U: Jakub Rytel niegdy Woyciecha syn z Pętkówka Dziedzic dał do wciągnięcia skrypt ręczny z 11 czerwca 1794 r. mocą którego Józef Zakrzewski niegdy Mateusza syn z Pętkowka Dziedzic zaciągnął dług na sumę 136 złp wobec zeznającego i ustanowił zastaw na swych dobrach w Pętkówce. świadkowie: Jan Zakrzewski & Mikołaj Podbielski; sąsiedzi: Józef Zakrzewski, burgrabia nurski; sukcesorzy niegdy Walentego Pętkowskiego & Stanisław Rytel.	oblata
		Nurska Ziemska, 5 (1791–1795)	
14	1791	Szlachetni: Mateusz Rytel i jego żona Konstancja.	–
27v	1791	U: Adam i jego syn Mateusz Rytelowie.	–
59v	1794	UU: Ludwik Nienałtowski niegdy Józefa syn z Rostek Dadźbogów oraz jego żona Małgorzata U: Augustyna Rytela córka, zapisali sobie nawzajem dożywocie na wszystkich swych posiadłościach na Dobrach Rostkach Dadźbogach leżących.	dożywocie
67v	1794	U: Kazimierz Zakrzewski niegdy Wawrzyńca syn z Pętkówka Dziedzic, U: Kaietanowi Rytelowi U: Fabiana synowi z *Podgórza Zagon Jary ieden Roli* na Dobrach Pętkówka czyli Pętkowie Wymianowie w miejscu zwanym „Dębina" *daie daruie przedaie wiecznemi i nieodzownemi czasy zapisuie* za sumę 60 złp. sąsiedzi: Jan Pętkowski & sukcesorzy niegdy Łukasza Zakrzewskiego	darowizna + kwit
72v	1794	U: Kazimierz Zakrzewski po Wawrzyńcu syn z Pętkówka Dziedzic, U: Kaietanowi Rytelowi U: Fabiana synowi *oziemek ieden* na Dobrach Zakrzewie Kopiykach zapisuje za sumę 50 złp. sąsiad: Stefan Zakrzewski – synowiec zeznającego	darowizna + kwit
72v	1794	Woźny przysięgły Marcin Szymert zeznał iż 1 października przeprowadził *rękwizycyę* U: Kacpra Rytela po Antonim syna, *maiąc z sobą* UU: Bartłomieia i Dyonizego Rytelów, na Dobrach Rytelach Wszołkach na mocy zamiany gruntów dokonanej przed sądem w Nurze dnia 9 I 1794 r. z U: Adamem niegdy Andrzeia Rytela synem.	uwiązanie
87	1794/ 1795	Adam syn Szymona Rostkowskiego, dziedzic Rostek Wielkich Zawist Podleśnych, Nadbużnych, Rytelów Święckich i in. z żoną Anastazją córką Jakuba i Ewy Zawistowskich nawzajem sobie dożywocie zapewniają na swoich posiadłościach.	zapis dożywocia

95	1794/ 1795	Piotr syn Mateusza Dłuskiego z Rytelów Święckich sprzedał ziemię Józefowi synowi Macieja Brażewskigo.	darowizna + kwit
130- -130v	1795	U: Woyciech Adryanik Rytel niegdy Michała syn z Rytelów Święckich Dziedzic, *Ziemi Drohickiey Obywatel*, U: Antoniemu Rytelowi U: Pawła Rytela synowi z *teyże* wsi Dziedzicowi *siedlisko oziemków cztery* oraz *pułtorak stay czworo w polu iarym* na Dobrach Rytelach Święckich leżące sprzedał za sumę 45 złp. sąsiedzi: UU: Tadeusz & Paweł Rytelowie U: Szymon Wszołek Rytel & Szymon Dąbrowski B.D.	darowizna + kwit
149v- -150	1795	U: Woyciech Rytel Andryanik niegdy Michała syn z Rytelów Święckich Dziedzic, obywatel ziemi drohickiej sprzedał grunty w Rytelach Święckich U: Franciszkowi Żebrowskiemu niegdy Filipa synowi *stądże dziedzicowi* za sumę 182 złp. sąsiedzi: UU: Szymon Dąbrowski burgrabia drohicki & Mateusz Rytel; UU: Mateusz & Kacper Rytelowie; UU: Szymon Dąbrowski B.D. & Szymon Rytel Wszołek; UU: Andrzey Rytel & sukcesorzy Andrzeja Żebrowskiego; UU: Jakub Rytel Skorek & Adam Kuc & Mateusz Rytelowie; UU:Mateusz Rytel & Fabian Zawistowski.	darowizna + kwit
153	1795	U: Adam Rytel po Walentym syn części na Rostkach Dadźbogach Dziedzic sprzedał U: Janowi Zawistowskiemu niegdy Antoniego synowi z Pętkówka dziedzicowi wszystkie swoje posiadłości (wraz z ziemiami nabytymi od UU: Igancego Pytki i Leonarda Roztkowskiego) na Dobrach Rostkach Dadźbogach za sumę 320 złp.	darowizna + kwit
160	1795	U: Antonina niegdy U: Jakuba Kossowskiego niegdy U: Małgorzaty Rytelówny *daley* U: Antoniego Rytela Skorka córki spłodzona córka, panna niezamężna lat 60 licząca, części na Dobrach Rytele Święckie Dziedziczka, ziemi drohickiej obywatelka, sprzedała za sumę 50 złp, wszystkie swoje posiadłości na *Dobarch Rytelach Święckich, Borku, Tłomie y Wiosce* U: Mateuszowi Żebrowskiemu niegdy U: Filipa synowi *stądże* Dziedzicowi.	darowizna + kwit
162v	1795	Opatrzny Maciey Budyak woźny przysięgły uprzywilejowany, zeznał iż on na żądanie U: Jana Zakrzewskiego po Antonim wraz z UU: Antonim Kętlińskim i Ignacym Rytelem wprowadził go w posiadanie dóbr na Rostkach Dadźbogach na mocy dwóch darowizn: pierwszej z 16 IV 1794 r. przez U: Stanisława Kampistego po Jakubie oraz drugiej z 27 IV 1795 r. przez U: Adama Rytela po Walentym;	uwiązanie

Aneks 20.
[DO ROZDZIAŁU VII]

REJESRT PODYMNY ZIEMI DROHICKIEJ Z 1790 ROKU

Źródło: AGAD, Nabytki oddziału I, sygn. 118. Rejestr podymnego ziemi drohickiej z 1789 roku, s. 207-212.

Parafia Prostynia – 1790

[s. 207]

Wieś Prostynia – dwór, browar, karczma, 9 gospodarzy z gruntami, 3 chaty bezrolne. Chata ubogiego dziadka kościoła S. Anny pusto stojącego pilnującego, na piasku wystawiona, bez ogrodu. W tey wsi Prostyń plebania, kościół S. Troycy, zabudowanie plebańskie y dom y organistego na plebańskim gruncie *[s. 208]*. We wsi Prostynia szpital nowo budować zaczęty, niedokończony.

Wieś Treblinka

- Sukcesorów Michała Butlera – 11 dymów
- Mateusza po Stefanie Dziewulskiego – 1
- Jana Złotkowskiego – 1
- Ignacego Zaleskiego – 1
- Mateusza Dziewulskiego – 1
- Bartłomieja Złotkowskiego – 1

Wieś Kiełczew w częściach

- Wielmożnego Antoniego miecznikowicza bracławskiego

• Franciszka komornika granicznego drohickiego, pozostałey [wdowy] i sukcesorów niegdy wielmożnego Kazimierza Domaszewskiego miecznika bracławskiego. Na tych obydwu częściach dymów 25.

[s. 209]

• Wieś Kutaski – 11
• Wieś Wólka Okrąglik – 16

Wieś Rytele Święckie części

• Wielmożnego Szymona Dąbrowskiego – 7 dymów
• Kacpra Kochanka Rytela – 1
• Walentego Kochanka Rytela – 1
• Franciszka Ołdakowskiego – 1
• Mateusza Siłki Rytela – 1
• Sukcesorów po Andrzeju Ostrowskim – 1
• Łukasza Floryszczyka Rytela – 1
• Mikołaja Floryszczyka Rytela – 1
• Jana Floryszczyka Rytela – 1
• Stanisława Spionka Rytela – 1
• Józefa Kosuta Rytela – 1

[s. 210]

• Szymona Wszołka – 1
• Wojciecha Zawistowskiego – 1
• Pawła Kosuta Rytela – 1
• Jakuba Michalika Rytela – 1 [Andrianik]
• Tadeusza Siłki Rytela – 1
• Woyciecha Michalika Rytela – 1
• Grzegorza Michalika Rytela – 1 [Andrianik]
• Jana Czyżewskiego – 1
• Sukcesorów Benedykta Rytela – 1
• Adama Kuca Rytela – 1
• Adama Żebrowskiego – 1
• Andrzeja Żebrowskiego – 1
• Sukcesorów po Pawle Żebrowskim – 1
• Jana Kuca Rytela – 1
• Mateusza Kuca Rytela – 1

[s. 211]

• Mateusza Skorka Rytela – 1
• Józefa Kuca Rytela – 1

- Franciszka Żebrowskiego – 1
- Jakuba Późnego – 1
- Mikołaja Cherubina Rytela – 1
- Józefa Skorka Rytela – 1
- Benedykta Siłki Rytela – 1
- Adama Tyburcego Rytela – 1
- Baltazara Dłuskiego – 1
- Sukcesorów po Macieju Rytelu – 1
- Kazimierza Skorka Rytela – 1
- Franciszka Zawistowskiego – 1
- Adama Kuca Rytela – 1
- Stanisława Skorka Rytela – 1

[s. 212]

- Adama Skorka Rytela – 1
- Sukcesorów po Adamie Niepiekło – 1
- Szymona Zawistowskiego – 1
- Wojciecha Siłki Rytela – 1

Do Aneksu 21. LICZBA PARAFIAN PROSTYŃSKICH (1745–2005)

Źródło: ADS, D-156, Ecclesia Prostinensis – 1745, s. 360; ADD, ADzW/29, Kongregacja dekanalna z 1783 r. (Z lat 1745 i 1783 podana jest liczba wiernych przystępujących do spowiedzi i Komunii Świętej Wielkanocnej); APP, Akta najdawniejsze..., Visitatio Generalis Ecclesiae parochialis Prostinensis... – 1811, nr 25; ADD, APProst, III/Q/1-3, Akta Parafii →

Aneks 21.
[DO ROZDZIAŁU VII]

LICZBA PARAFIAN PROSTYŃSKICH (1745–2005)

Rok	Liczba wiernych	Rok	Liczba wiernych	Rok	Liczba wiernych	Rok	Liczba wiernych	Rok	Liczba wiernych
1745	467	**1856**	1435	**1891**	3103	**1910**	3983	**1930**	4022
1783	400	**1857**	1460	**1892**	3130	**1911**	4115	**1931**	4064
1811	1176	**1858**	1600	**1893**	3184	**1912**	4196	**1932**	4084
1835	1705	**1861**	1560	**1895**	3197	**1913**	4281	**1933**	4109
1836	1605	**1863**	1560	**1896**	3667	**1914**	4324	**1934**	4252
1837	1608	**1864**	1560	**1897**	3694	**1915**	4331	**1935**	4252
1838	1665	**1873**	2372	**1898**	3711	**1916**	4331	**1936**	4267
1842	1200	**1876**	2336	**1900**	3515	**1917**	3587	**1937**	4287
1843	1202	**1877**	2336	**1901**	3559	**1918**	3587	**1946**	4302
1844	1200	**1878**	2510	**1902**	3564	**1919**	3561	**1955**	4210
1846	1290	**1879**	2707	**1903**	3611	**1921**	3550	**1966**	4110
1847	1574	**1880**	2707	**1904**	3743	**1922**	3577	**1976**	4213
1848	1605	**1882**	2780	**1905**	3808	**1923**	3600	**1987**	3994
1849	1625	**1883**	3024	**1906**	3831	**1924**	3645	**1993**	3988
1852	1500	**1884**	3072	**1907**	3889	**1925**	3719	**1995**	3928
1853	1600	**1886**	2763	**1908**	3999	**1927**	3876	**2000**	3840
1854	1600	**1887**	2480	**1909**	3932	**1928**	3947	**2005**	3810

← Prostyń 1792–1992; APP, Książki ogłoszeń parafialnych (od 1955 r.); AKD, Ankiety statystyczne z lat 1990–2002; AKD, Teczka parafii Prostyń od 1992 r.; *Ordo Officii Divini...* (*Catalogus Ecclesiarum et utriusquae cleri...*, *Elenchus Ecclesiarum et Cleri...*, *Katalog Kościołów i Duchowieństwa...*, w: *Directorium Divini Officii*) z lat 1835–1947.

Aneks 22.

[DO ROZDZIAŁU VII]

PROSTYŃSCY HERBU PÓŁKOZIC

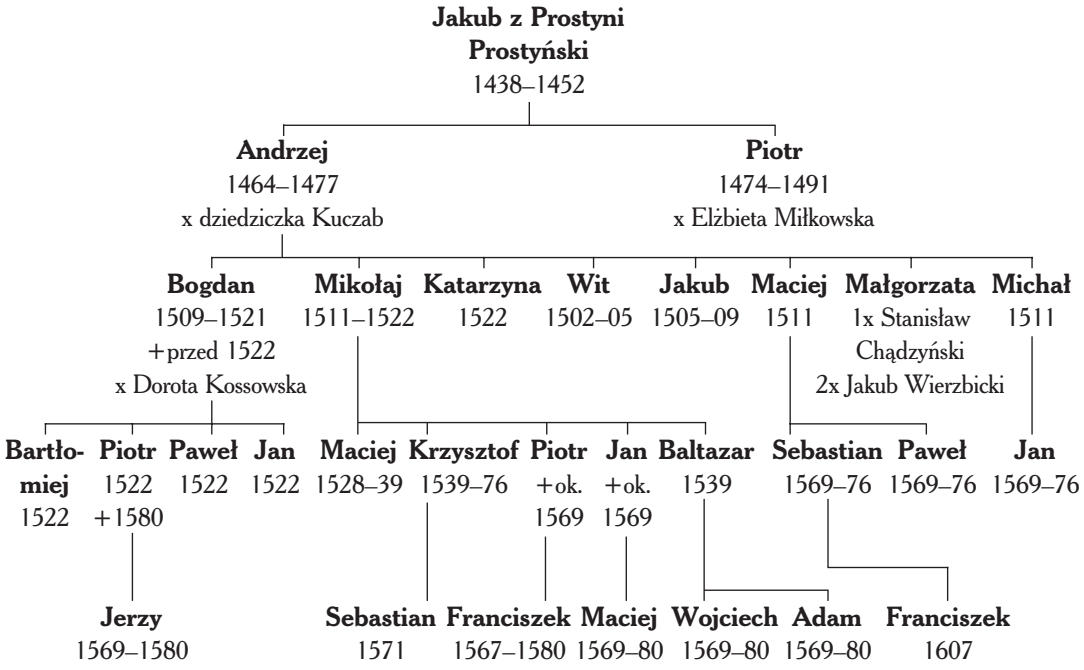

Oprac. Tomasz Jaszczołt
Na podstawie dokumentów archiwalnych

Aneks 23.
[DO ROZDZIAŁU VII]

RYTELOWIE HERBU LUBICZ

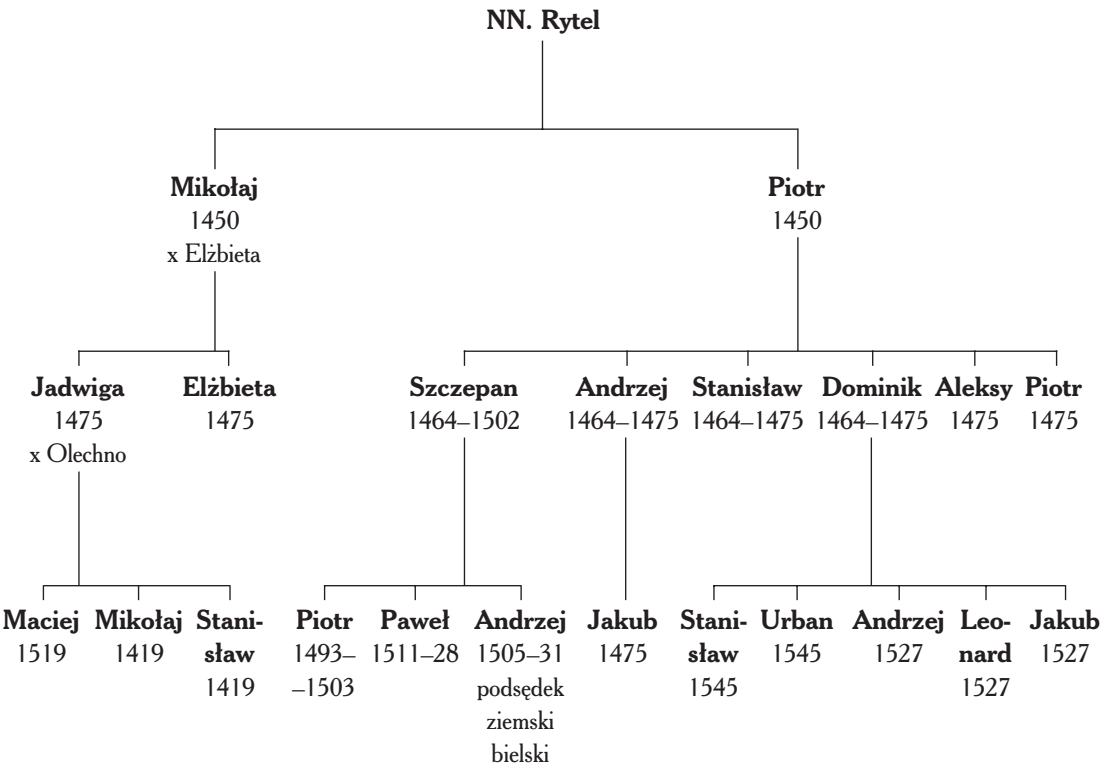

Oprac. Tomasz Jaszczołt
Na podstawie dokumentów archiwalnych

Aneks 24.

[DO ROZDZIAŁU VII]

SUCHODOLSCY HERBU ŚLEPOWRON

Oprac. Tomasz Jaszczołt

Na podstawie dokumentów archiwalnych

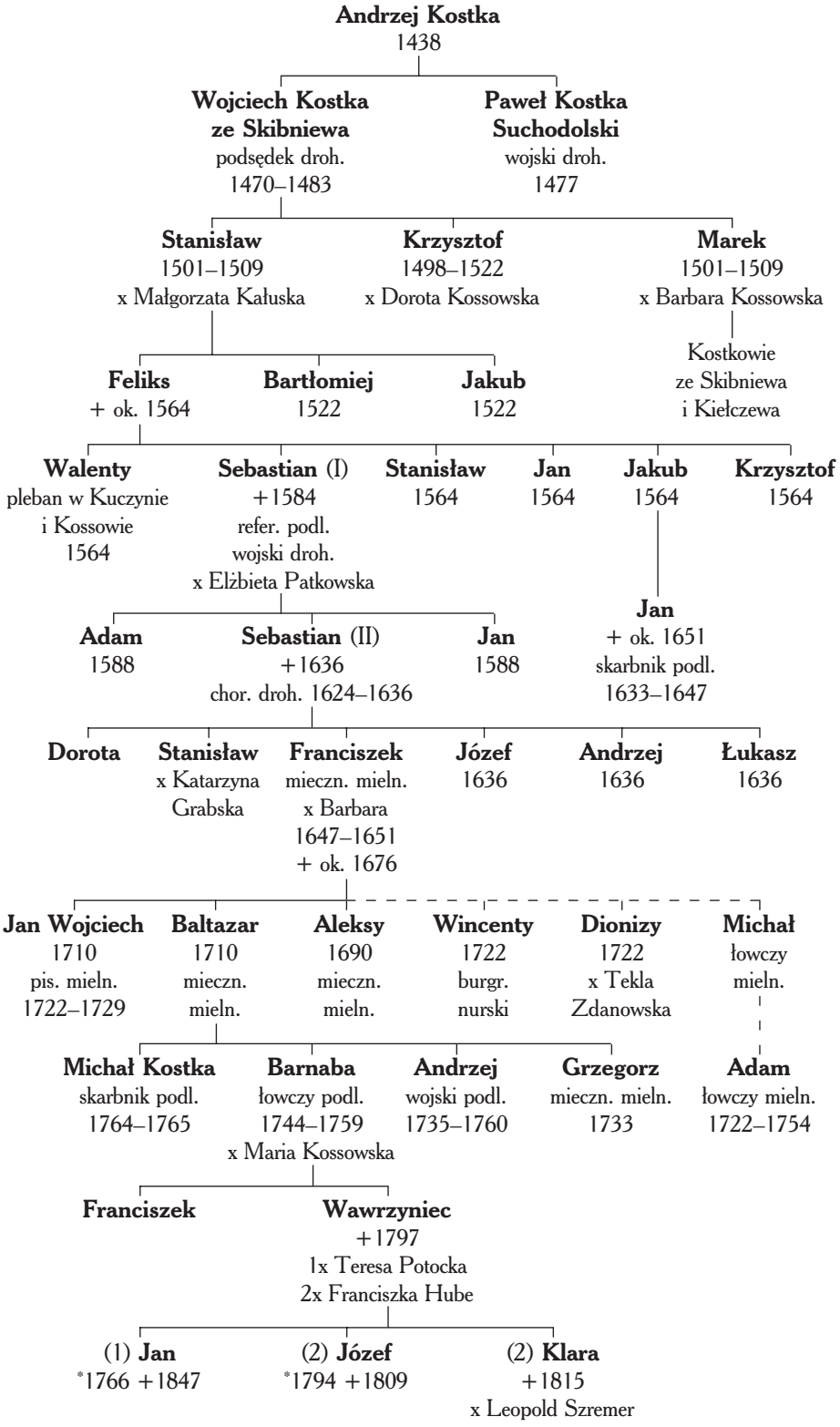
Andrzej Kostka
1438
Wojciech Kostka ze Skibniewa
podsędek droh.
1470–1483
Paweł Kostka Suchodolski
wojski droh.
1477
Stanisław
1501–1509
x Małgorzata Kałuska
Krzysztof
1498–1522
x Dorota Kossowska
Marek
1501–1509
x Barbara Kossowska
Kostkowie ze Skibniewa i Kiełczewa
Feliks
+ ok. 1564
Bartłomiej
1522
Jakub
1522
Walenty
pleban w Kuczynie i Kossowie
1564
Sebastian (I)
+1584
refer. podl.
wojski droh.
x Elżbieta Patkowska
Stanisław
1564
Jan
1564
Jakub
1564
Krzysztof
1564
Adam
1588
Sebastian (II)
+1636
chor. droh. 1624–1636
Jan
1588
Jan
+ ok. 1651
skarbnik podl.
1633–1647
Dorota
Stanisław
x Katarzyna Grabska
Franciszek
mieczn. mieln.
x Barbara
1647–1651
+ ok. 1676
Józef
1636
Andrzej
1636
Łukasz
1636
Jan Wojciech
1710
pis. mieln.
1722–1729
Baltazar
1710
mieczn. mieln.
Aleksy
1690
mieczn. mieln.
Wincenty
1722
burgr. nurski
Dionizy
1722
x Tekla Zdanowska
Michał
łowczy mieln.
Michał Kostka
skarbnik podl.
1764–1765
Barnaba
łowczy podl.
1744–1759
x Maria Kossowska
Andrzej
wojski podl.
1735–1760
Grzegorz
mieczn. mieln.
1733
Adam
łowczy mieln.
1722–1754
Franciszek
Wawrzyniec
+1797
1x Teresa Potocka
2x Franciszka Hube
(1) **Jan**
*1766 +1847
(2) **Józef**
*1794 +1809
(2) **Klara**
+1815
x Leopold Szremer

Aneks 25.

[DO ROZDZIAŁU VII]

RÓD PROSTYŃSKICH WSPÓŁCZEŚNIE

Większość istotnych (zwłaszcza dla genealogii) dokumentów rodziny, albo uległa zniszczeniu w wyniku represji jakim została poddana rodzina ze strony Rosjan i później Sowietów, albo znalazła się w posiadaniu mojego stryja Michała (zm. 1956) zamieszkałego w Łodzi, a później w rękach jego syna Michała (który zmarł na obczyźnie, w Kanadzie). Przynajmniej na razie nie udało się do nich dotrzeć.

Wiadomo mi, że przyczyną licznych tragedii rodziny (jak i wielu innych polskich rodzin) był udział w powstaniach narodowych w XIX wieku. W ich wyniku część jej przedstawicieli znalazła się na Podlasiu w miejscowościach Netta i Bargłów Dworny (pow. Augustów). Z aktualnych badań wynika, że Prostyńscy, tak jak wiele innych rodów szlacheckich, nie poddali się rosyjskiej weryfikacji polskiego szlachectwa zwanej „Heroldią". Z relacji ustnych wiem, że w wyniku powstania styczniowego ród stanął na granicy utraty biologicznej ciągłości. Ostatni z męskiej linii rodu, który wleczony na Sybir zbiegł z rosyjskiego „etapu", ukrywając się w jednej z podlaskich wsi, zmienił nazwisko na bardzo popularne w rejonie Bargłowa Dwornego i Bargłowa Kościelnego nazwisko Prostko i ożenił się z włościanką.

Nazwiskiem tym rodzina posługiwała się aż do 1947, kiedy to na wniosek stryja Michała i w oparciu o odpowiednie dokumenty, sąd rejonowy w Łodzi przywrócił formalnie rodzinie nazwisko „Prostyńscy", ale za zgodą wnioskodawcy zachowano również nazwisko „Prostko", jako pierwszy człon pełnego nazwiska „Prostko-Prostyńscy". Moment powrotu do właściwego nazwiska

(rok 1947) przy narastających represjach komunistycznych nie mógł okazać się fortunny, i stąd nawet nie wszyscy bezpośredni potomkowie mojego dziadka Jana Prostko (zm. 1941), nie mówiąc już o potomkach jego rodzeństwa, zdecydowali się wtedy na zmianę. Stąd niektórzy członkowie rodziny pozostali przy nazwisku „Prostko", inni przyjęli dawne nazwisko „Prostyńscy", natomiast rodzina stryja Michała i mojego ojca Piotra: „Prostko-Prostyńscy".

Nie potrafię w tej chwili powiedzieć, czy ktokolwiek z rodziny dziadka brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Krótko po odbudowie państwa polskiego w latach 1918–1921 Jan Prostko (1877–1941) zakupił w 1922 roku od opuszczającego ziemie dawnego zaboru pruskiego, niemieckiego weterynarza, 25-hektarową włość we wsi Konarzyce, pow. Śrem, obecne woj. wielkopolskie i przeprowadził się tutaj wraz z rodziną ze wsi Netta, pow. Augustów, zachowując pełne prawa do kilkunastohektarowego gospodarstwa, które tam posiadał. Część z ósemki jego dzieci ukończyła tutaj szkoły, a starsi synowie odbyli służbę wojskowa. W 1929 Jan Prostko zatęsknił do rodzinnych stron i zakupił dodatkowo, na mocy dość niefortunnie skonstruowanej umowy, od Tadeusza Makowskiego 49,9 hektarowe gospodarstwo we wsi Pomiany, pow. Augustów, woj. podlaskie. Dopiero po bez mała 10-letnim procesie zdołał uzyskać jednak, przy wydatnej pomocy prawnej jego syna Michała (później znanego w Łodzi antykwariusza), pełne prawa do tej ziemi.

Wybuch II wojny światowej oznaczał dla rodziny kolejną odsłonę dramatu dzieloną z tysiącami innych mieszkańców wschodnich ziem Rzeczypospolitej. Pod broń powołani zostali: mój ojciec Piotr (1911–1977) i stryj Jan (ur. 1914). Piotr w stopniu podoficerskim brał udział w obronie Lwowa. Po kapitulacji jednostki WP, w której służył, poszukiwany przez NKWD ukrywał się w różnych miejscach, przeważnie jednak w lasach koło Bargłowa, w których spędził dwie ciężkie zimy 1939–1941 roku. Wskutek donosu jednej z sąsiadek, że rodzina ukrywa poszukiwanego przez Sowietów syna, babcia Marianna wraz z najmłodszymi dziećmi zostali wywiezieni w 1940 roku do Kazachstanu, dzieląc cierpienia, a zwłaszcza głód, innych polskich nieszczęśników. Stąd powrócili dopiero w 1947, głównie dlatego jednak, że 17-letni wówczas Edward wstąpił w 1944 roku do LWP. Na armię Andersa był za młody. Zginął w tym samym roku pod Kiwercami na Białorusi.

Dziadek Jan, który w 1940 roku pojechał do Konarzyc (obszar kontrolowany wówczas przez Niemców), gdyż naziści aresztowali jego najstarszego syna Bolesława, osadzonego później w obozie w Żabikowie, wobec ogromu tych nieszczęść, które dotknęły jego bliskich, rozchorował się ciężko i zmarł 30 stycznia 1941 roku.

Ojciec mój wstąpił w 1943 do Armii Krajowej i służył pod rozkazami „Komara" w rejonie Augustowa. Choć nieraz Go o to nagabywałem, szczegółów tej działalności nigdy nie poznałem. Pamiętam jednak doskonale, że pod koniec lat sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych czasami w niedzielę przyjeżdżali jego dawni towarzysze broni, to wówczas rozmawiali długo w pokoju, w którym zasłonięte były wszystkie okna i nikomu, a zwłaszcza dzieciom nie wolno było przysłuchiwać się tym rozmowom. Pamięć o zasadach konspiracji i represjach była trwała. Ojciec przeżył te najcięższe. Od „wyzwolenia" do 1956 roku wielokrotnie aresztowany przez bezpiekę, przeszedł więzienia, więzienne karcery, tortury. Najpierw podejrzewany o konspirację, a potem prześladowany już jako zwykły „kułak". Upokarzano go w różny sposób, musiał nawet, mimo braku sprzężaju obrabiać przymusowo pole jakieś biednej wdowy w Pomianach, choć wcale tego nie chciała. Te wydarzenia odebrały mu zdrowie, dość późno też ożenił się (1957), z Stefanią z domu Grygierczyk (z Czechowic-Dziedzic, woj. katowickie). Oboje już nie żyją (ojciec 1977, mama 2004). Od ojca, który dużo czytał, przejąłem zamiłowania do lektur, mama uczyła nas zasad moralnych i pracowitości.

Odszedł też stryj Jan (2002), zawsze od kiedy pamiętam niezłomnie przekonywujący wszystkich, że komunistyczny porządek na pewno wkrótce upadnie. Moi obaj młodsi bracia Arkadiusz (ur. 1965) i Tadeusz (ur. 1962) w dalszym ciągu mieszkają i pracują w Pomianach (woj. podlaskie). Niżej podpisany mieszka w Poznaniu, podobnie i jego syn Michał (ur. 1982), który tak jak i jego żona Anna, ukończył historię na UAM. Mają dwójkę dzieci: Aleksandra Jana (ur. 2004) i Wiktorię Joannę (ur. 2008). Ze starszego pokolenia żyje jeszcze ciotka Seweryna Placek (Pszczyna) i pewna liczba kuzynów i kuzynek. Niektórzy z nich, jak się niedawno okazało, mieszkają w USA. Nie mogłem ich tutaj wszystkich wymienić. Nie mam też pewności, czy na pewno nie ma potomków innych, nieznanych mi gałęzi rodu.

Moja zaś wypowiedź z konieczności ma osobisty i bardzo szkicowy charakter. Ksiądz Paweł z wielką akrybią przedstawił dzieje Prostyńskich do XVIII wieku, kiedy byli jeszcze w Prostyni. Skromniejsza pewnie historia rodu w XIX i XX wieku musi na swego badacza jeszcze poczekać.

Jan Prostko-Prostyński
(potomek rodu Prostyńskich z Prostyni)

Jan Prostko-Prostyński, jego syn Michał z żoną Anną oraz dziećmi: Aleksandrem Janem i Wiktorią Joanną – z Poznania

Arkadiusz i Tadeusz Prostko-Prostyńscy (młodsi bracia Jana Prostko-Prostyńskiego) – z Pomian
Fot. APP

Aneks 26.

[DO ROZDZIAŁU VII]

SPRAWIEDLIWI WŚRÓD NARODÓW ŚWIATA Z OKOLIC TREBLINKI

Najwięcej drzewek zasadzonych w Alei Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata na Wzgórzu Yad Vashem jest poświęconych Polakom. W języku hebrajskim ludzi, którzy bezinteresownie pomagali Żydom określa się mianem *chasidim*, dosł. „prawi", co tłumaczy się na język polski jako „sprawiedliwi". Stosując się do tej terminologii, można mówić o: 1) Sprawiedliwych wśród narodów świata; 2) Sprawiedliwych, którzy oddali życie za drugiego człowieka; 3) Sprawiedliwych, którzy zginęli w Treblince i 4) Sprawiedliwych, którzy ocaleli.

Tablica ze stacji kolejowej „Treblinka", obecnie w Muzeum Yad Vashem w Jerozolimie Fot. ks. Paweł Rytel-Andrianik

I. Sprawiedliwi Wśród Narodów Świata

Medal „Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata" to najwyższe izraelskie odznaczenie cywilne nadawane nie-Żydom za bezinteresowne ratowanie osób pochodzenia żydowskiego. Jest ono przyznawane od 1963 roku przez Instytut Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu Yad Vashem. Na specjalnym medalu widnieje napis pochodzący z Talmudu: *„Kto ratuje jedno życie, jakby świat cały ratował"*. Medale przyznano ponad 6200 Polakom.

1. Gustaw i Kazimiera Diehl

Gustaw Diehl (1874–1953) potomek francuskich hugenotów był inżynierem pochodzącym z Warszawy, synem szanowanego warszawskiego pastora ewangelickiego. Był właścicielem znacznego majątku k. Prostyni o nazwie Jasieniec i pięknego domu, znajdującego się około trzech kilometrów od karnego obozu Treblinka I. Diehl, mimo że był Niemcem, ewangelikiem, cieszył się wielkim szacunkiem wśród sąsiadów. Jego druga żona Kazimiera z domu Abramowicz (1914–1983) była katoliczką. Pobrali się tuż przed wybuchem II wojny światowej. Bliskość obozów w Treblince wymagała od mieszkańców majątku Jasieniec stałej czujności i odwagi.

Kazimiera Diehl

Gustaw Diehl

Gustaw i Kazimiera Diehl nie pozostali także obojętni na los uciekinierów z obozu zagłady i obozu pracy, ukrywających sie w okolicznych lasach. Pani Kazimiera co wieczór zanosiła do stodoły mleko i inne produkty, a rano przynosiła do domu puste naczynia. Odbywało się to bez żadnej rozmowy i zbędnych gestów.

W czasie okupacji brat Gustawa Edmund przyjął do swojego domu młodą Żydówkę o jasnych włosach i niebieskich oczach i nadał jej nowe nazwisko Maria Borowska. Kiedy w Warszawie sytuacja stawała się coraz groźniejsza, Marię przywieziono do majątku Jasieniec. Tu zajmowała się dziećmi państwa Diehlów, traktowana jak rodzina, żyła bezpiecznie. Aż 24 października 1943 roku patrol Ukraińców, służących w obozie, wdarł się do domu i zabrał Marię do komendanta na przesłuchanie. Był donos, że jest ona narodowości żydow-

skiej. Kiedy o zajściu dowiedział się Gustaw, od razu dosiadł konia i udał się do obozu. Właśnie trwało przesłuchanie dziewczyny. Diehl był tu osobą znaną i poważaną, dlatego mógł swobodnie wjechać na teren obozu. Przed komendantem i innymi ważnymi osobami, w czystym języku niemieckim, dobitnie, poręczył za Marią, że jest ona sierotą i jego kuzynką, wychowującą się w tym domu od wczesnego dzieciństwa, która absolutnie nie ma nic wspólnego z narodem żydowskim. I tak Maria szczęśliwie powróciła do domu i przeżyła okupację niemiecką w Jasieńcu. Po wojnie wyjechała do Łodzi, po czym w 1948 roku zamieszkała na stałe w Argentynie i zmieniła nazwisko na Nirenberg.

Do wyróżnienia medalem „Sprawiedliwi Wśród Narodów Świata" pp. Diehlów zgłosiła jedna z dwóch córek Marii Nirenberg – Dorita Kosman, która mieszka w Jerozolimie i wykłada język hebrajski w Uniwersytecie Hebrajskim. Dyplom i medal został przyznany w 1998 roku. Odebrała go córka pp. Diehlów – Wanda Kiełek z Poniatowa.

2. Rodzina Karczmarczyków

W wiosce Brzózka w gminie Stoczek Węgrowski pod lasem mieszkała w niewielkim domu rodzina Karczmarczyków: rodzice Ewa i Tomasz oraz dzieci: Stefan, Tadeusz, Bolesław, Halina i Stefania. Podczas wojny przechowywano tam żydowską rodzinę Szczupakiewiczów z Małkini: Chaję i jej męża Mosze, ich dzieci: Chawę, Joska i Srulka oraz ojca Chaji – Icchaka Wróblewicza oraz siostrę Chai – Aidę, nazywaną Idką lub Irką. W gospodarstwie w Brzózce ukrywał się też Chaim, krawiec z Kalisza.

Wydawało się, że żydowscy uciekinierzy szczęśliwie przetrwają zawieruchę wojenną. Jednak pewnego dnia Mosze wraz z teściem Icchakiem i synem Srulkiem zostali schwytani przez Niemców i zaprowadzeni do Stoczka. Obu mężczyzn rozstrzelano, natomiast kilkuletni chłopiec został przygarnięty przez nieznane osoby z okolic Stoczka i przeżył szczęśliwie okupację, o czym dowiedziano się dopiero wiele lat po wojnie.

Latem 1944 roku Chaim postanowił wrócić do rodzinnego Kalisza. Po drodze został zatrzymany na stacji w Sadownem. Był tak torturowany, że wreszcie zdradził miejsce swojej kryjówki i nazwiska znajdujących się tam osób. Został zastrzelony, a Niemcy od razu udali się do Brzózki. Najpierw nawiedzili sołtysa, aby ten wskazał im właściwą zagrodę. Na szczęście ów znał sytuację Karczmarczyków i postanowił ich wspomóc. Głośnym stuknięciem do drzwi zasygnalizował niebezpieczeństwo i celowo poprowadził Niemców do innej izby, aby obie kobiety zdążyły się ukryć. Ewa Karczmarczykowa szybko wpu-

ściła Chaję i Idkę do kryjówki pod podłogą i błyskawicznie zasunęła właz kufrem. Niemcy przeszukali cały dom. Stukali także kolbami karabinów w podłogę, ale skrzyni nie odsunęli. Nie znaleźli nikogo. Idka i Chaja przeżyły. Przeżyli także Karczmarczykowie. Niestety po zakończeniu wojny w 1946 Chaja została zastrzelona w Warszawie przez członków jakiejś bandy na oczach swojego wybawcy Tadeusza. W rok później jej syn Josek zmarł w warszawskim szpitalu na cukrzycę. Chawa prawdopodobnie trafiła do Brazylii. Aida Wróblewicz wraz z grupą Żydów wyjechała do Wrocławia, wyszła za mąż za Midzińskiego, a następnie udała się do Izraela. Ma dwoje dzieci i wnuki.

Tadeusz Karczmarczyk

Rodzina Karczmarczyków: Ewa i jej synowie Tadeusz, Stefan i Bolesław otrzymali Medal „Sprawiedliwi Wśród Narodów Świata" w 1996 roku. O to wyróżnienie wnioskowała Aida Midzińska. Pan Tadeusz, jedyny żyjący z odznaczonej rodziny, mówi, że tamte czasy były straszne. Ale mimo strachu należało tak właśnie postąpić.

3. Leon i Maria Lubkiewicz oraz syn Stefan

Leon Lubkiewicz (1884–1943) pochodził z okolic Stanisławowa niedaleko Warszawy. W Sadownem był szanowanym piekarzem, zatrudniał kilku pracowników. Miał czworo dzieci, wśród nich Stefana (1918–1943) oraz Irenę z drugą żoną Marią (1899–1943).

Wojna zakłóciła spokój panujący w Sadownem i dotkliwie doświadczyła jego mieszkańców. Niemcy stacjonowali w szkole w Sadownem i kontrolowali życie tej sporej wsi. Do piekarni przychodzili często i po duże zapasy. Do piekarni przychodzili także Żydzi, ukrywający się ziemiankach w lesie, z prośbą o chleb. I dostawali go. Umówieni byli jednak, że przychodzić będą tylko o odpowiedniej porze – wieczorem, aby pod osłoną nocy nie narażać ani siebie, ani swoich dobroczyńców.

W tym czasie chleb, który był rozprowadzany na kartki, można było piec tylko ze ściśle określonych przez okupantów przydziałów mąki. Niemcy zarekwirowali też wszystkie urządzenia do jej mielenia. Stefan Lubkiewicz potrafił zemleć w ręcznym, małym młynku do kawy, nawet kwintal zboża, z którego jego ojciec wypiekał nadwyżki chleba, na przykład dla Żydów. W mroźny, śnieżny wieczór, 13 stycznia 1943 roku, około 18.00 z piekarni wyszły dwie kobiety żydowskie Elża i p. Czapkiewicz z chlebami, i udały się w stronę lasu. Najtrudniej było przejść przez główną ulicę Sadownego, bo człowiek był tam bardzo dobrze

Grób rodziny Lubkiewiczów – Marii, Leona i ich syna Stefana

widoczny. Pech chciał, że właśnie wtedy przechodził niemiecki patrol. Kobiety nie miały możliwości ucieczki. Zostały aresztowane i podczas przesłuchania padło nazwisko piekarzy. Zaraz też Niemcy je zastrzelili i udali się do Lubkiewiczów. W domu zastali Leona, jego żonę Marię, syna Stefan i córkę Irenę. Przeczytawszy w swoich dokumentach, że Irena jest nieletnia (miała 17 lat), wypuszczono ją. Pozostałym kazano wyjść na dwór i wykopać doły. Całe zajście miało miejsce obok piekarni (obecnie ulica Mazowiecka). Żandarmi żądali, aby ci się przyznali. Leon był nieugięty, więc bito go kijami około godziny, aż z jego ubrania zostały strzępy. Około godziny 22.00 zastrzelono rodziców, a na końcu syna. Sąsiedzi zasypali doły.

Po tej tragedii rodzina musiała podjąć wiele starań, aby Niemcy pozwolili na pochówek rozstrzelanych na cmentarzu. Procedury trwały około dwóch tygodni. Także proboszcz miał zakaz wprowadzania tych zwłok do kościoła. Dla rodziny widok trumien przed kościołem był kolejnym ciosem. Pochowani zostali razem, w jednym grobie. Piekarską tradycję rodzinną kontynuował najstarszy syn Stanisław, jednak w nieco innym miejscu. Budynek tzw. starej piekarni, który pamięta wydarzenia sprzed lat, wzbudza wciąż w mieszkańcach smutne wspomnienia.

Rodzina Lubkiewiczów przez lata była dla mieszkańców Sadownego symbolem ofiarności podczas II wojny światowej. Stanowili przykład dobrego chrześcijanina. Medal „Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata" rodzina Lubkiewiczów otrzymała w 1997 roku staraniem córki Ireny oraz Żydów, którzy przeżyli w ziemiankach sadowieńskich dzięki odwadze piekarzy.

4. Kazimierz Miłobędzki

Kazimierz Miłobędzki, syn Stanisława, urodził się w Sokołowie Podlaskim w 1919 roku (zmarł w 2007). Od młodych lat związany był z ZHP. Przed likwidacją getta sokołowskiego w 1942 roku, doktor Holcer poprosił Miłobędzkiego, aby ten pomógł wydostać się jego kuzynce, która pochodziła z Łodzi. Miała ona fałszywy dowód na nazwisko Korczak. Miłobędzki odwiózł ją do Warszawy, przenocowali u jego ciotki, a następnego ranka stawili się do punktu zbornego przy ulicy Skaryszewskiej. Stamtąd udała się na roboty do Niemiec. W Urzędzie Pracy Kazimierz miał znajomości, więc wszystko poszło gładko. Dziewczyna nie mogłaby samodzielnie pójść do Arbeitsamtu, gdyż

Kazimierz Miłobędzki

miała wyraźnie rysy semickie. Prawdopodobnie przeżyła. Drugie uratowane życie to Gołda Hochberg, która pod nazwiskiem Franciszka Drewicz, także wyjechała na roboty do Niemiec. Udało się to dzięki pomocy koleżanek Miłobędzkiego z Urzędu Pracy w Warszawie. Franciszka pracowała w fabryce amunicji w Berlinie w dzielnicy Niederscheneweide Berlinerstrasse 24. Trzecią uratowaną osobą była Perla Morgensztern, wnuczka rabina sokołowskiego. Była przyjaciółką żony pracownika administracji samorządowej i sekretarza gminy Korczew Jana Wronkowskiego. Pracowała w Szczeglacinie. Czasem odwiedzała przyjaciółkę. Pewnego razu, przez swoje roztargnienie, Perla była u Wronkowskich nieco dłużej. Nie chcąc narażać się Niemcom chodzeniem po nocy, została w gościnnym domu. W ten sposób uniknęła śmierci, bo następnego dnia z rana cała grupa robocza została zabita – zamordowano wtedy czterystu Żydów. Wronkowski załatwił Perli metrykę urodzenia na nazwisko Genowefa Głowacka, a Kazimierz Miłobędzki uzyskał skierowanie dla niej do pracy na terenie III Rzeszy.

Po wojnie Gołda i Perla wróciły do Sokołowa. Nieletnią Gołdą zaopiekowała się Międzynarodowa Organizacja Żydowska i wysłała ją do Stanów Zjednoczonych. Perla natomiast wyszła za mąż za ostatniego rabina z Siedlec, Newmana i również wyjechała do Stanów Zjednoczonych.

Kazimierz Miłobędzki na wniosek uratowanych otrzymał medal „Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata" w 1999 roku. Pomagał i ratował Żydów nie oczekując zapłaty. Pomagał także tym, którzy niestety jak baranki zaprowadzeni zostali na skałę ofiarną do Treblinki.

5. Zygmunt Rytel

Pochodził z rodu Rytelów, z nadbużańskich Rytel. Podczas II wojny światowej mieszkał w Warszawie. Należał wtedy do antyhitlerowskiej Socjalistycznej Organizacji Bojowej. Warszawa ogarnięta była falą prześladowań Żydów i krwawymi walkami ulicznymi podczas Powstania Warszawskiego. W tym trudnym dla wszystkich okresie, Zygmunt Rytel, ukrywający się od 1943 roku pod pseudonimem Jan Zbigniew Szeliga lub „Dzik", pomógł przeżyć wojnę kilkudziesięciu Żydom, zaopatrując ich w fałszywe dokumenty.

Jednym z ocalałych był Bruno Rothman, pochodzący ze Lwowa. W jakiś sposób udało mu się uciec z podlwowskiego getta wraz z dwoma córkami – siedemnastoletnią Niną i dziesięcioletnią Martą. Jego żona zginęła. Rytel

postarał się dla nich o dokumenty na nazwisko Nowakowski, a następnie znalazł bezpieczne lokum ojcu rodziny i możliwość zatrudnienia oraz internaty dla dziewcząt: przy szkole pielęgniarskiej i w Klasztorze Sióstr Niepokalanek. Wszyscy przeżyli wojnę. Uratował również Szulamit Nowodworską wraz z matką i siostrą, pochodzące z Kazimierza nad Wisłą. Uzyskał dla nich fałszywe dokumenty, pozwolenie na pracę, i w trudnych sytuacjach, mimo własnych skromnych dochodów, wspierał je materialnie. Wśród ocalałych dzięki Rytelowi były także osoby, które uciekły kanałami z warszawskiego getta – Zygmunt udzielił im schronienia i zaopatrzył w dokumenty. Zdarzyło sie także, że Zygmunt Rytel parokrotnie jeździł do Lwowa i stamtąd przywoził do Warszawy po jednej osobie żydowskiego pochodzenia. Działał także w Radomiu, skąd wyciągnął z getta młodą dziewczynę Marysię i udzielił jej pomocy. Z tego samego getta uratował także Idę Irenę Szenderowicz i jej rodzinę. W krąg uratowanych wpisują się także: Józef Fela ze Lwowa i tłumaczka przedwojenna – Piekarska. Z Przemyśla do Warszawy przewiózł pozostawiony w czasie ucieczki dobytek państwa Grossfeldów, znajdujący się w zaplombowanym mieszkaniu. Zygmunt Rytel pomagał również kilku Żydom, którzy ramię w ramię walczyli z nim w Powstaniu Warszawskim i byli jego przyjaciółmi. Jednym z nich był Szymon Joffe z Krakowa, który posiadał dokumenty na nazwisko Mieczysław Maślak. Zginął on jednak w pierwszym dniu powstania. Drugi przyjaciel to Olek Markowski, prawdziwe nazwisko Markus ze Lwowa, zginął we wrześniu 1944 roku z bronią w ręku. Razem z nimi walczył też Wiktor Merenhole – zginął w ostatnim dniu powstania na Żoliborzu.

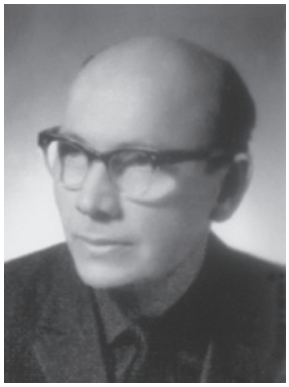

Zygmunt Rytel

Medal i dyplom „Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata" Zygmunt Rytel otrzymał, jako jeden z pierwszych obywateli Polski, na wniosek, m.in. Ireny Idy Szenderowicz i Szulamit Nowodworskiej w roku 1967. Wszystkie uratowane osoby zgodnie twierdziły, że Zygmunt Rytel pomagał im całkowicie bezinteresownie, z pobudek czysto ludzkich, humanitarnych. Zmarł w 1994 roku w Izabelinie.

6. Alfreda i Bolesław Pietraszkowie

W niewielkiej wsi Czekanów, należącej do gminy Jabłonna Lacka, przed II wojną światową mieszkało bezdzietne małżeństwo – Alfreda i Bolesław Pietraszkowie. Zarządzali oni dosyć dużym gospodarstwem należącym do Nadleśnictwa. Alfreda była osobą o szerokich horyzontach, znała cztery języki obce,

w tym niemiecki, dzięki czemu udało jej się uratować wielu mieszkańców Czekanowa. We wrześniu 1942 roku wywożono Żydów z getta w Sokołowie Podlaskim do obozu w Treblince. Z transportu udało się uciec rodzinie Kopyto, którzy przeszedłszy wiele kilometrów trafili wreszcie do gospodarstwa państwa Pietraszków. W tym gospodarstwie schronienie znaleźli także inni Żydzi, którzy szczęśliwie wydostali się z getta w Sterdyni. W tym trudnym czasie przyjęcie uciekinierów żydowskich było znakiem wielkiej odwagi i miłości bliźniego. Pietraszkowie chcieli pomóc tym ludziom i zrobili wszystko, aby im szczęśliwie udało się przeżyć wojnę. Na strychu stajni, w stodole oraz w piwnicy domu zbudowano specjalne kryjówki, w których Żydzi mogli bezpiecznie przebywać. Z przychylnością gospodarzy spotkało się osiemnaście osób, w tym dziesięcioro dzieci. Alfreda przynosiła im jedzenie i dbała o nich. W przygotowywaniu posiłków pomagali także wtajemniczeni mieszkańcy Czekanowa. Najpierw jedzenie przygotowywane było w domu i noszone w wiadrach jak karma dla zwierząt, później Alfreda gotowała specjalnie dla podopiecznych w oborze. Żydzi mogli wychodzić z kryjówek tylko pod osłoną nocy i w największej tajemnicy. Uratowani Żydzi, przed opuszczeniem Polski, chcieli wynagrodzić swoich dobroczyńców złotem i biżuterią. Ci jednak żadnej zapłaty przyjąć nie chcieli. Dla Pietraszków najważniejszy był człowiek.

Alfreda i Bolesław Pietraszkowie

Po wojnie Alfredzie i Bolesławowi nie powodziło się zbyt dobrze: majątek został rozparcelowany i z 45 hektarów przed wojną stopniał do 5,25 ha ziemi. Z pracy na roli utrzymywali się do końca życia. Wiele nieprzyjemności spotkało ich także od mieszkańców okolicznych wiosek. Fakt, że małżeństwo ukrywało Żydów stał się powszechnie znany. Wydawało się więc pewne, że Pietraszkowie posiadają znaczne bogactwo z tego tytułu. Napadano na nich rabunkowo aż dwadzieścia siedem razy. Bohaterowie zmarli niemal jednocześnie w wielkim niedostatku w 1965 roku.

Pietraszkowie otrzymali medal „Sprawiedliwi Wśród Narodów Świata" w roku 2007 na wniosek bratanicy Bolesława Sabiny i jej córki Zofii. O wielkiej dobroci i poświęceniu świadczyli także uratowani Żydzi: Szaul Kopyto, który miał cztery lata, kiedy trafił na strych do Czekanowa i którego Alfreda uczyła modlitwy *Ojcze nasz* oraz Ben Sela, który w chwili przybycia do Pietraszków miał sześć miesięcy.

7. Jadwiga Stankiewicz-Jóźwik

Jadwiga Stankiewicz-Jóźwik urodziła się w 1925 roku w Morzyczynie, obecnie gmina Sadowne. W wieku czternastu lat wyjechała do Warszawy do rodziny państwa Marii i Edwarda Teskich, mieszkających przy ulicy Noakowskiego, jako pomoc domowa. Nadeszła wojna, a wraz z nią prześladowania Żydów. W domu państwa Teskich znalazła schronienie rodzina żydowska z Międzyrzeca Podlaskiego: Lea Lew oraz jej córka z mężem Irena i Stanisław Muszyńscy. Obie panie były dentystkami, a Stanisław był adwokatem. Prawdopodobnie wskutek donosu, pewnego dnia do mieszkania zapukali żandarmi niemieccy. Przebywała tam tylko młoda Jadwiga z ukrywającą się rodziną. Sprawdziwszy, jacy to goście chcą wejść do środka, Jadwiga biegiem wypuściła Irenę i Stanisława tylnym wyjściem, na które szybko przyciągnęła fotel, a starszą panią Leę zawinęła w pościel i wepchnęła do łóżka. Trwało to bardzo krótko, a Niemcy już nie pukali ale walili w drzwi, aż je uszkodzili. Jadwiga wpuściła ich wreszcie do środka i zaczęło się nerwowe przeszukanie. Żandarmi sprawdzali wszystkie zakątki mieszkania, także łóżko, ale kiedy otworzyli i zobaczyli pościel, swoje zainteresowanie skupili na innych miejscach. W tym czasie Jadwiga usiadła na nie i obserwowała, sytuację. Zdawała sobie sprawę z tego, że gdyby Niemcy znaleźli w domu Żyda, ona i jej gospodarze otrzymaliby wyrok śmierci. Latem tego roku Jadwiga, dziwnym trafem, została skierowana na roboty do Niemiec, jednak z transportu uciekła i powróciła do Warszawy, do państwa Teskich. Tam dowiedziała się, że rodzina żydowska przeprowadziła się w inne miejsce Warszawy. Niedługo potem w domu przy ulicy Noakowskiego pojawił się około jedenastoletni chłopiec żydowski. Dla niego Jadwiga przy-

Jadwiga Stankiewicz-Jóźwik (druga od lewej) z rodziną uratowanych Żydów

wiozła ze swojego rodzinnego domu akt urodzenia swojego młodszego brata, który zmarł w dzieciństwie. O tej sytuacji nie powiedziała nawet rodzicom, a od tej pory chłopak stał się jej bratem. I tak wszyscy szczęśliwie przeżyli wojnę. W Polsce ocaleni Żydzi przebywali jeszcze kilka lat po zakończeniu wojny, a następnie wyjechali do Ameryki.

Państwo Tescy otrzymali w 1988 roku medal „Sprawiedliwi Wśród Narodów Świata", natomiast Jadwiga Stankiewicz-Jóźwik, za sprawą rodziny Muszyńskich została odznaczona tym medalem w 1999 roku. W swoim liście do Yad Vashem napisała, że była zawsze świadoma grożącego niebezpieczeństwa, jednak było jej bardzo żal tych ludzi, stąd takie zachowanie, za które nie oczekiwała jakiegokolwiek wynagrodzenia.

II. Sprawiedliwi, którzy oddali życie za drugiego człowieka

Oddać życie za drugiego człowieka to odwaga, której nie da się opisać żadnymi słowami. Są tacy ludzie, którzy z własnej woli decydują się na śmierć, aby w ten sposób uratować inne życie. *„Nikt miłości większej nie ma, nad tę, gdy ktoś życie swoje, oddaje za przyjaciół swoich"* (J 15, 13). Czas II wojny światowej był dla wielu ludzi egzaminem z człowieczeństwa. Był to trudny test, niewiarygodnie trudny. Dlatego niektórzy otrzymali ocenę niedostateczną, ale wielu go zdało celująco.

1. Bohaterowie z Paulinowa i Ratyńca

Wielu Żydów znalazło schronienie w małych wioskach Paulinów i Ratyniec niedaleko Sterdyni. Mieszkańcy ukrywali ich i dawali im jedzenie. Niemcy prawdopodobnie wiedzieli, że na tym terenie miejscowa ludność pomaga Żydom. Posunęli się więc do prowokacji. Wysłali w tę okolicę swoich zaufanych Żydów – szpiegów, którzy przyłączyli się do ukrywających się Żydów i zasięgnęli informacji o tym, kto udziela pomocy zbiegom z getta ze Sterdyni.

W nocy z 23 na 24 lutego 1943 roku Niemcy zorganizowali obławę, otoczyli wieś Paulinów i Ratyniec. W akcji brało udział ok. 2 tys. żołnierzy i policjantów z Ostrowi Mazowieckiej, którzy przyjechali sześćdziesięcioma samochodami. Wsie zostały otoczone ze wszystkich stron, linia obławy liczyła około 10 kilometrów. Żołnierze niemieccy rozstawieni byli bardzo blisko siebie – kilka i kilkanaście kroków odległości jeden od drugiego. Wtedy szpiedzy w obecności gestapo i żandarmerii, wchodzili do domów i wskazywali „winnych". Jako pierwszego zastrzelono stajennego Franciszka Kierylaka, który

udostępniał Żydom na noc stajnię. Potem na schodach własnego domu rozstrzelano Józefa Kotowskiego i jego żonę Ewę. Ich syna Stanisława poprowadzono na plac przed gorzelnią. Stamtąd razem z sześcioma innymi wyprowadzono do lasu i tam zabito. Łącznie za pomoc Żydom zginęło tam dwunastu Polaków.

Mieszkańcy gminy Sterdyń nie zapomnieli o pomordowanych z Paulinowa i Ratyńca Starego. W sześćdziesiątą rocznicę tragicznego wydarzenia, Franciszek i Józef Pytlowie z kolonii Dzięcioły wybudowali kapliczkę z figurą Jezusa Frasobliwego w miejscu, gdzie zginęło małżeństwo Kotowskich, a tablicę pamiątkową wykonał Włodzimierz Grużewski z Sokołowa Podlaskiego. Widnieje na niej napis następującej treści:

„Pamięci pomordowanych przez hitlerowców
w dniu 23-24 lutego 1943 r.
mieszkańców wsi Paulinów i Ratyniec

Augustyniak Franciszek lat 40
Drgas Zygmunt lat 23
Kierylak Franciszek lat 53
Kotowska Ewa lat 54
Kotowski Józef lat 56
Kotowski Stanisław lat 25
Nowicki Marian lat 29
Piwko Stanisław lat 40
Pogorzelski Wacław lat 24
Siwiński Jan lat 53
Uziębło Ludwik lat 19
Wiktorzak Aleksandra lat 58

2003 r. Społeczność lokalna”

Kapliczka postawiona w miejscu, gdzie zginęło małżeństwo Kotowskich

Zostały podjęte starania o pośmiertne przyznanie tym osobom medalu „Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata”.

2. Stanisław Rytel-Skorek

W tych strasznych czasach II wojny światowej przyszło żyć państwu Janinie i Stanisławowi Rytel-Skorkom z Rytel Święckich. Przed wojną żyli sobie spokojnie na kolonii tej wsi, nad samym Bugiem. Zajmowali się gospodarstwem, rybołówstwem i zwykłymi, codziennymi sprawami. Wybuch wojny zmienił życie ich i wielu mieszkańców z bliższego i dalszego sąsiedztwa Treblinki.

Jesienią 1941 roku do drzwi chaty Rytel-Skorków załomotali Niemcy. Zastali tam: Franciszka, Polikarpa, Jadwigę oraz ich matkę – Janinę. Rodzina ta nie zrealizowała kontyngentu na ziemniaki lub zboże, mimo że oddali wszystko, co mieli. W takiej sytuacji trzeba było odpracować te braki w obozie w Treblince. Z domu zabrano więc matkę. Z tej wsi było kilkoro skazanych na przymusową pracę. W tym czasie mąż Stanisław był na polu, zorientował się jednak, że w wiosce coś się dzieje. Szybko wrócił do domu, gdzie zastał tylko dzieci. Dowiedziawszy się o zajściu, szybko podjął decyzję. Wiedział, że dla hitlerowców nie ma znaczenia, kogo prowadzą, najważniejsze, aby zgadzała się liczba osób. Dogonił grupę, odnalazł żonę i powiedział jej: „*Ja jestem schorowany, nie dałbym rady wychować dzieci, gdyby tobie się coś stało. Ja pójdę do obozu. Ty zajmij się dziećmi*". Janina wróciła do domu. Było to ich ostatnie spotkanie. Stanisław trafił do pracy w żwirowni. Okupanci wyżywali się tam na więźniach, bili ich, poniewierali, straszyli i zabijali. Stanisław zginął w Treblince I. Oddał życie za swoją żonę i rodzinę.

Janina Rytel-Skorek z córką Jadwigą i jej mężem Władysławem

Janina była wzorem dla swoich dzieci i sąsiadów: pracowita i uczynna. W zdrowiu, wśród najbliższych, dożyła sędziwego wieku 90 lat. Do końca swoich dni opowiadała historię życia, świadcząc o wielkim poświęceniu swojego męża dla niej i dzieci.

Małżeństwo Janiny i Stanisława rozpoczęło się w kościele w Kosowie Lackim i trwało około dwudziestu lat. Wtedy Bóg im mógł powiedzieć: „*Nie wyście się wybrali, ale Ja was wybrałem, i przeznaczyłem was na to abyście szli i owoc przynosili…*" (J 15, 16). Wydaje się, że człowiek wyłącznie sam decyduje o swoim życiu i o każdym kroku. Jednak każdy z nas ma z góry zaplanowane ważne zadanie do wykonania. Jedni rezygnują z niego, inni starają się ominąć, a jeszcze inni wypełniają je wielkodusznie. Do tych ostatnich należał Stanisław Rytel-Skorek.

3. Julianna i Stanisław Postek

Julianna i Stanisław Postek mieszkali w Stoczku koło Węgrowa prowadząc gospodarstwo rolne. Mieli ośmioro dzieci. Przed wojną tę miejscowość zamieszkiwała dość liczna grupa społeczności żydowskiej, jednak zbrodnicza działalność Niemców zniszczyła ją całkowicie. Pierwsi Żydzi, uciekinierzy z getta warszawskiego, znaleźli schronienie u pp. Postków latem 1942 roku, było ich trzech. W sierpniu tego roku dołączyły jeszcze dwie osoby, które uciekły przed deportacją do Treblinki. W następnym roku, w sierpniu 1943, w gospodarstwie ukryli się także dwaj bracia z siostrą i jej dzieckiem. Jednak już 5 września, wskutek donosu, w godzinach rannych Niemcy otoczyli gospodarstwo. W piwnicy na podwórku znaleźli kilkanaście osób. Część zastrzelili na miejscu, a resztę w pobliski lesie. W tym czasie kilkoro dzieci Postków zdołało uciec do sąsiadów, Stanisława i dwóch synów, Wacława i Henryka, zabrano na posterunek i tam zabito. Po wykonaniu egzekucji, Niemcy wrócili na podwórze gospodarzy. Tam kijami zakatowali na śmierć Juliannę, za to, że piekła Żydom chleb. Pogrzebu na drugi dzień dokonał sąsiad. Stanisław został wywieziony do Oświęcimia i tam zginął. Synowie zostali zwolnieni, ale w czerwcu 1944 roku aresztowani ponownie, po czym zaginął po nich ślad.

Julianna Postek (druga od lewej)

Przez ponad rok państwo Postkowie i ich podopieczni żyli w świadomości niebezpieczeństwa okrutnej śmierci. Mieli jednak nadzieję, że wszystko skończy się szczęśliwie. Niestety, okupanci zgotowali im straszny koniec. W niebie już nikt nie zrobi im krzywdy! Na zaawansowanym etapie są starania o przyznanie im medalu „Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata".

III. Sprawiedliwi, którzy zginęli w Treblince

Niezliczona ilość ludzi pozostała na zawsze w Treblince. Ich życie rozpoczynało się szczęśliwie w najodleglejszych miejscowościach Polski i Europy, a kończyło się w komorach Treblinki. Symbolem ofiar tego obozu jest Janusz Korczak, który oddał swoje życie wraz ze swymi podopiecznymi.

Janusz Korczak (Henryk Goldszmit)

Urodził się 22 lipca 1878 roku w Warszawie. Był synem adwokata Józefa Goldszmita i Cecylii. Od wczesnych lat młodości interesował się literaturą. W stosunkowo młodym wieku stracił ojca, co spowodowało trudności materialne. Zajął się więc dawaniem korepetycji. Studiował na wydziale lekarskim Uniwersytetu Cesarskiego w Warszawie, który ukończył w 1905 roku. Podczas studiów przebywał w Szwajcarii przyglądając się działalności i twórczości pedagogicznej Pestalozziego. W Warszawie pracował w Szpitalu dla Dzieci im. Bersonów i Baumanów jako pediatra. Swoje kwalifikacje podnosił na kursach doszkalających w Berlinie. Odbywał praktyki w klinikach dziecięcych i specjalistycznych zakładach wychowawczych. Kochał dzieci i one stanowiły sens jego życia.

Janusz Korczak

Janusz Korczak był także pisarzem, publicystą, pedagogiem i działaczem społecznym. Wszystko, co robił, było z myślą o dzieciach. Od 1912 roku do 1942 prowadził w Warszawie Dom Sierot dla dzieci żydowskich. W czasie wojny nosił mundur wojskowy (miał stopień majora), jednak nie tolerował oznaczania Żydów niebieską lub żółtą Gwiazdą Dawida. Uważał to za bezczeszczenie symbolu.

Od maja 1942 roku Korczak przebywał w getcie warszawskim. Tam w wolnych chwilach pisał pamiętnik. Zdawał sobie sprawę ze zbliżającej się śmierci. Wiedział, że Niemcy chcą całkowicie unicestwić naród żydowski w obozach zagłady. Zastanawiał się nawet nad bardziej humanitarną śmiercią niźli w komorze gazowej. Przerażała go wizja takiej śmierci dla maleńkich dzieci i ludzi w podeszłym wieku. Nic niestety nie mógł zaradzić. Ostatni zapisek w pamiętniku pochodzi z 5 lub 6 sierpnia 1942 roku. Prawdopodobnie następnego dnia niemieckie oddziały SS, żołnierze ukraińscy i łotewscy otoczyli teren Małego Getta. Wyprowadzono stamtąd 192 dzieci i 10 wychowawców. Na czele pięknie ustawionego pochodu szedł Korczak w wysokich butach wojskowych, bez kapelusza, niósł maleńkie dziecko, drugie prowadził za rękę, niesiona była flaga Króla Maciusia. Każde dziecko niosło ze sobą ulubioną zabawkę lub książkę. Gdzieś z przodu pochodu szedł chłopiec i grał na skrzypcach. Tego dnia zostało wywiezionych w bydlęcych wagonach około czterech tysięcy dzieci z getta.

Korczak mógł uratować swoje życie, wiele osób oferowało mu pomoc, międzynarodowa sława pozwalała mu bezpiecznie przeczekać wojnę w neutral-

nych krajach Zachodu. Jednak on do samego końca chciał być z dziećmi. Kochał je, tulił, pocieszał, bronił i szanował, jednak teraz musiał pomóc im przekroczyć próg życia.

IV. Sprawiedliwi, którzy ocaleli

Wielu jest takich, którzy przeszli przez piekło, zwane obozem. Poszli tam żegnając się z rodziną i zdając sobie sprawę z bliskości śmierci. Treblinka – znaczyło śmierć. Ale niektórzy wrócili do domów. A to, co tam widzieli i czuli pozostało w nich, jak rozszarpana rana, na całe życie.

1. Stanisław Rytel

W każdej wiosce w okolicy był ktoś, kto poszedł do Treblinki. Najczęściej za kontyngent. Tak właśnie było w przypadku Stanisława Rytela z miejscowości Wszebory. Jego rodzina oddała Niemcom wszystko, co miała, ale, niestety, to było za mało. Zabrali więc z domu młodego chłopaka do Treblinki. Tam przydzielono go do pomocy majstrowi przy zbijaniu baraków. Majster pochodził z Wólki Okrąglik, znajdującej się bardzo blisko obozu. Żona majstra, spodziewająca się dziecka, przynosiła jedzenie mężowi. Często przynosiła więcej, aby starczyło także dla innych. Pewnego razu, kiedy przyszła, Niemcy poszczuli ją psami. Kobieta została rozszarpana na oczach męża i jego pomocnika. Trudno sobie wyobrazić żal tego człowieka i niemoc współtowarzyszy.

Stanisław Rytel widział tam niejedno, o którym najlepiej byłoby zapomnieć. Codziennie jednak modlił się do Matki Najświętszej i do św. Antoniego, żeby szczęśliwie powrócić do domu. Miał ze sobą medalik św. Antoniego. Nie mógł go jednak swobodnie nosić, dlatego też schował go w zakamarku pasiaka. Życie w Treblince było ciężkie, nie do zniesienia. Po kilku miesiącach Stanisław zachorował na tyfus. Został przeniesiony do baraku dla chorych. Często było tak, że chorych stawiali nad dołem i zabijali. Potem koparka zasypywała dół. Stanisław zdawał sobie sprawę, że niedługo on może stanąć na krawędzi dołu.

Po siedmiu miesiącach pobytu w obozie, więźniów obiegła wieść o tragicznej śmierci ważnego esesmana, prawdopodobnie wskutek zestrzelenia samolotu. W obozie zapanował chaos. Stanisław resztkami sił uciekł z obozu wraz ze swoim majstrem. Dotarli do Wólki, do domu majstra. Tam Stanisław, jako uciekinier, ukrywał się kilka dni. Po krótkim czasie zawiadomiono rodzinę z Wszebor, aby po niego przyjechała. Stanisław był bardzo wycieńczony, ważył zaledwie 40 kilogramów i jak sam wspominał *„tylko skóra trzymała kości,*

aby się nie rozsypały". Do rodzinnego domu przywiózł go brat Kazimierz. Jednak przez miesiąc, jako chory na zakaźny tyfus, przebywał nad oborą i tam dochodził do życia. Jedzenie podawano mu na sznurku. Cały ten trudny czas, a potem aż do śmierci, Stanisław stale nosił medalik św. Antoniego. Nie zdejmował go nawet do mycia. Wierzył, że to dzięki Bożej pomocy szczęśliwie przeżył piekło w Treblince. Stanisław Rytel zmarł w 1990 roku, przeżywszy 70 lat.

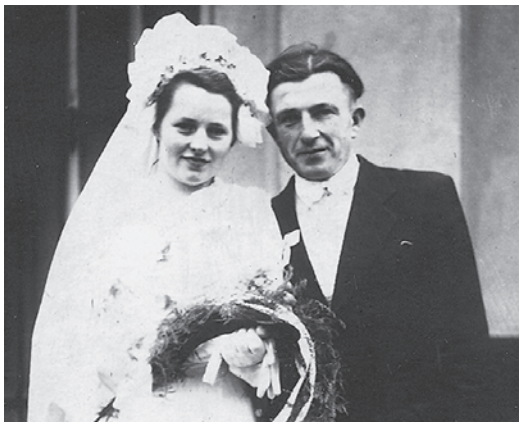

Cecylia i Stanisław Rytelowie

2. Antoni Tomczuk

Czasem zdarzało się też tak, że ludzie byli aresztowani i osadzani w Treblince bez żadnego powodu. Może jedynym przewinieniem był przynależność do narodu polskiego. Antoni Tomczuk mieszkał z rodzicami i rodzeństwem w miejscowości Sabnie. Pewnej czerwcowej nocy 1943 roku, między godziną 2.00 a 3.00 Niemcy otoczyli wieś. Zrobili obławę: z każdego domu wyprowadzali mężczyzn, łącznie około pięćdziesięciu i przewieziono ich do Treblinki.

Antoni Tomczuk

Antoni Tomczuk był w obozie pół roku. W tym czasie doświadczył strachu, głodu i chorób. Przez pierwszy miesiąc pracował w żwirowni. Potem przydzielono go do pracy w gospodarstwie obozowym. W jego pamięci pozostał gospodarz niemiecki Roten Fir, który wykazywał zrozumienie dla trudnych warunków więźniów i pozwalał im przemycać jedzenie. Wspominał, że podczas tych prac widział kościół w Prostyni. I Trójca Przenajświętsza wraz ze Świętą Anną patrzyły na tę niedolę ludzką, spowodowaną nienawiścią i wściekłością szaleńców.

W obozie rządzili Niemcy wspomagani przez okrutnych Ukraińców, do pracy brali najczęściej silnych Żydów i Polaków. We wspomnieniach Tomczuka znalazło się również takie wstrząsające, kiedy to Niemcy nakazali sporej grupie Żydów wykarczować niewielki zagajnik, a drewno zanieść do obozu, do porąbania. Po wykonaniu tej pracy, wszyscy Żydzi zostali zabici uderzeniem pałką w głowę. Tomczuk, który przywiózł w tym czasie wozem ziemniaki do obozu, otrzymał polecenie, aby ich ciała wywieźć za ogrodzenie do specjalnego

dołu pod lasem. Obracał dwukrotnie. Na pierwszym wozie, na trupach siedział jeden zakrwawiony, na wpół żywy Żyd i prosił, aby jeszcze dać mu szansę pracy. Jednak nikt na niego nie zwracał uwagi; do wspólnej mogiły wrzucano ciała warstwami i przesypywano ziemią.

Z każdym dniem i tygodniem życie w obozie stawało się coraz cięższe – ludzie wycieńczeni pracą, niedożywieni zapadali na różne choroby, wybuchały epidemie. Nikt jednak chorych nie leczył. Tuż przed Bożym Narodzeniem 1943 roku Antoni Tomczuk, wraz z grupą ludzi z Sabni, został zwolniony z obozu. W rodzinnej wiosce zapanowała ogromna radość. Rany fizyczne doznane w obozie zagoiły się po jakimś czasie, ale psychiczne pozostały do końca życia.

Od zakończenia II wojny światowej minęło wiele lat. Wciąż jednak żyją osoby, które przeżyły ten koszmar, kiedy to człowiek przestał być człowiekiem i uczynił piekło na ziemi. Na szczęście tej presji nie ulegli wszyscy. Była duża grupa osób, która ratowała zagrożone życie i nie dopuściła do całkowitego triumfu zła. Ich serca napełniała odwaga i miłość do drugiego człowieka.

„Co postanowisz, niech się ziści.
Niechaj się wola Twoja stanie,
Ale zbaw mnie od nienawiści,
Ocal mnie od pogardy, Panie".
(N. Tenenbaum)

Bibliografia:
Muszyński S., *Searching for Values*, Hiram, Ohio 2005.
Troński B., *W ojczyźnie Boga i Proroków*, Warszawa 1998.
Stankiewicza A., *Medal „Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata" dla mieszkanki Sadownego*, „Gazeta Węgrowska" 18(64)/1999, s. 39.
Śliwczyński J. P., *Those Who Helped, The Polish Society of the Righteous among the Nations*, Warsaw 1997.
oraz
Relacja Grażyny Olton, wnuczki Marii i Leona Lubkiewiczów.
Relacja Aliny Rytel, wnuczki Janiny i Stanisława Rytel-Skorek.
Relacja Cecylii Rytel, żony Stanisława Rytela.
Relacja Jadwigi Stankiewicz-Jóźwik.
Strona internetowa Muzeum Walki i Męczeństwa w Treblince: www.treblinka.bho.pl
Fot. www.treblinka.bho.pl

Oprac. Ewa Jakubik

NASZA MAŁA OJCZYZNA W LUDOWEJ POEZJI KAZIMIERZA MIECZYSŁAWA LIPKI

Chwała Trójcy Przenajświętszej

†

Swe pisanie ja w tej chwili Bogu oddać wolę.
Stawiam krzyżyk więc na kartce, drugi na swym czole,
Bogu w Trójcy się polecam teraz Jedynemu:
Chwała Ojcu i Synowi, Duchowi Świętemu.
Prowadź, Panie, więc dłoń moją, umysłu działanie,
By Ci chwałę oddawało to moje pisanie.

Pieśń o Prostyni
(Na melodię: *Ciebie Boga wysławiamy*)

Jest miejscowość na Podlasiu
Co od dawna wielce słynie
Sanktuarium Trójcy Świętej –
Pamięć o nim nie zaginie.
Wielu ludzi szczęście miało
Być tu, zyskać wielkie łaski.

Wielu także tu widziało
Sanktuarium piękne blaski.
Tysiąclecia Prymas mówił,
Niechże każdy to uczyni:
Jeśli zostać chcesz szczęśliwym
Musisz jechać do Prostyni.
Dziedzicowi, jego słudze,
Cud tak wielki był tu dany,
Że cudownie im opadły
Z rąk tureckie te kajdany.
Wdzięczni za ten cud niezwykły
Nie tracili ani chwili,
Tu w kościele na pamiątkę,
Że kajdany powiesili.
Bardzo wielu innych ludzi
Dużo łask tu otrzymało,
Także cudów, jak ten dziedzic,
Jakże jawnych tu doznało.
Jeszcze z innej pięknej strony
Prostyń sławną jest i była:
Święta Anna w swoim czasie
Tu się także objawiła.
W zakonnicy białym stroju
Małgorzata Ją ujrzała,
Wybudować tutaj kościół
W poleceniu usłyszała.
Na pamiątkę wydarzenia,
Chcąc poświadczyć, że tu była,
Żeby wszyscy uwierzyli –
Cztery wieńce zostawiła.
Szły pielgrzymki w dawnych czasach,
Ludzie tłumnie szli drogami,
Święta Anna zawsze hojnie
Obdarzała ich łaskami.
Święta Anno, my żyjący
Dziś do Ciebie tu idziemy,
Gdyż hołd Trójcy Przenajświętszej
Razem z Tobą oddać chcemy.

Chwała Ojcu i Synowi,
Bogu w Trójcy Jedynemu,
Chwała także i Duchowi,
I Duchowi też Świętemu.

Pielgrzymka do Prostyni

(Kaplica w Rytelach Olechnych, Rok Jubileuszowy 2000, 27 lipca)

Dnia owego stąd pielgrzymka właśnie wyruszała,
Choć nie była bardzo wielka, nie była też mała:
Pięćdziesiąt z hakiem osób w swym składzie liczyła,
Gdy spod bramy kaplicy w drogę wyruszyła.
Choć uśmiechy, tych co poszli, były na ich twarzy,
Nikt nie wiedział, że powiększy się aż dziesięć razy.
Pięćset osób, kiedy doszli, w Prostyni liczyła,
Więc nad wszelkie spodziewania bardzo liczną była.
Patrząc z nieba, święta Anna pewnie się cieszyła,
Że tak liczna grupa piesza ku niej wyruszyła,
By Ją uczcić w dniu imienin, wdzięczność w sercu nosić,
Podziękować za Jej łaski i o dalsze prosić.
Tak jak dawniej, jak to było już przed wielu laty,
Kiedy pieszo szli pielgrzymi z każdej wiejskiej chaty.
Nie wiadomo, z jakich przyczyn, co spowodowało,
Że pielgrzymek przez czas długi widzieć się nie dało.
Może czasy komunistów, może świata mody
Lub technika wykroczyła – one samochody.
Jedno pewne, że ta przerwa przez długi czas była
Aż dnia tego spod kaplicy znowu wyruszyła.
Księże Drogi, ją prowadząc czy to pomyślałeś,
Że początek tym pielgrzymkom dnia owego dałeś?
Gdyż pielgrzymka, co umarła, znowu zmartwychwstała,
Świętą Annę w dniu Jej święta będzie odwiedzała.
Że kaplica, ten punkt zborny, na lata zostanie
I na pewno stąd pielgrzymek będzie wyruszanie.
Będą pieśni, jak dnia tego jakże głośne były,
Pracę maszyn i traktorów całkiem zagłuszyły.
Gdy pielgrzymka wyruszyła, na schodach zostałem

I wzruszenie w sercu swoim, a łzy w oczach miałem.
Dusza rwała się do przodu, ale chore ciało
W tak podniosłej wtedy chwili iść razem nie dało.
I mi wzrok ten wspaniały całkiem przysłoniły.
Święta Anno, ja od Ciebie wiele otrzymałem,
A że razem iść nie mogłem, wszystko opisałem.
Jak Barnaba nie mógł pisać, więc bolał ze łzami,
Więc Najświętszą Twoją Córkę znów wielbił tańcami.

Bardzo dziwne

Tu przed wojną w tych Rytelach dziwny człowiek bywał.
Co się stanie – niby wróżył, a niby zgadywał.
Dłonią na południe wskazał, tam piekło powstanie /Treblinka/,
Na czas jakiś teren weźmie w swoje posiadanie.
W stronę wschodu od Prostyni kościoły powstaną,
Pod budowę tych ta ziemia – zostanie wybraną.
Kim był człowiek, nie wiadomo, jednak się sprawdziło,
Chociaż w wróżby ja nie wierzę, jednak piekło było.
Są kościoły w tym znaczeniu, przecież to po drodze…
Święckie, Wszołki i Olechny – dziwny człek był srodze.

Rytele – kawałek Ojczyzny

Po lewej stronie Bugu leżą, jakich wiele
Im podobnych w naszej Polsce, te nasze Rytele.
Cztery wioski o tej nazwie tu się umieściło,
No i dobrze im przez lata, dobrze z sobą było.
By się jednak coś od siebie nieco odróżniały,
W tym to celu drugie imię przed laty dostały:
Suche, Wszołki, dalej Święckie, Olechny od wschodu,
Niby furtka do wspólnego wielkiego ogrodu.
Te Rytele różne losy w swej historii miały,
Czas pokoju i czas wojny też wspólnie przetrwały,
A w ostatniej wojny czasie to nieszczęście miały,
Że przez wroga, co się cofał, spalone zostały.

Obudziły się do życia, kiedy Polska cała
Po straszliwej okupacji z gruzów swych wstawała.
I Rytele, wioski-siostry, także się ocknęły
I do swojej odbudowy z zapałem się wzięły.
Dziś nie tylko, że w Ojczyźnie i żyją i trwają,
Prawie wszystkie w swej własności kościoły dziś mają.
Jedne kościół, inne znowu mają swe kaplice,
Tak Rytele się wybiły ponad okolicę.
Więc Olechny, Suche, Wszołki, Święckie – przy Prostyni,
To Bóg w Trójcy niepojęty – wszystko to uczynił,
Że kościółek i kaplice w tych wioskach wyrosły.
Chwałę Bogu, radość ludziom, i pokój przyniosły.
Te Rytele, Czytelniku, to ojczyzna mała,
Która żyje dziś obecnie, jak przed laty trwała.
Choć gnębiona była dawniej i dziś jest gnębiona.
Bohaterska żyje jednak i niezwyciężona.
Z czasów wojen, z czasów zniszczeń wspomnienia zostały,
A Rytele trwają nadal, jak przed laty trwały.
To kawałek mej ojczyzny, słów więcej nie staje,
Ja go dziś Czytelnikowi na pamiątkę daję…

Aneks 28.

[DO ROZDZIAŁU VII]

DIECEZJA DROHICZYŃSKA

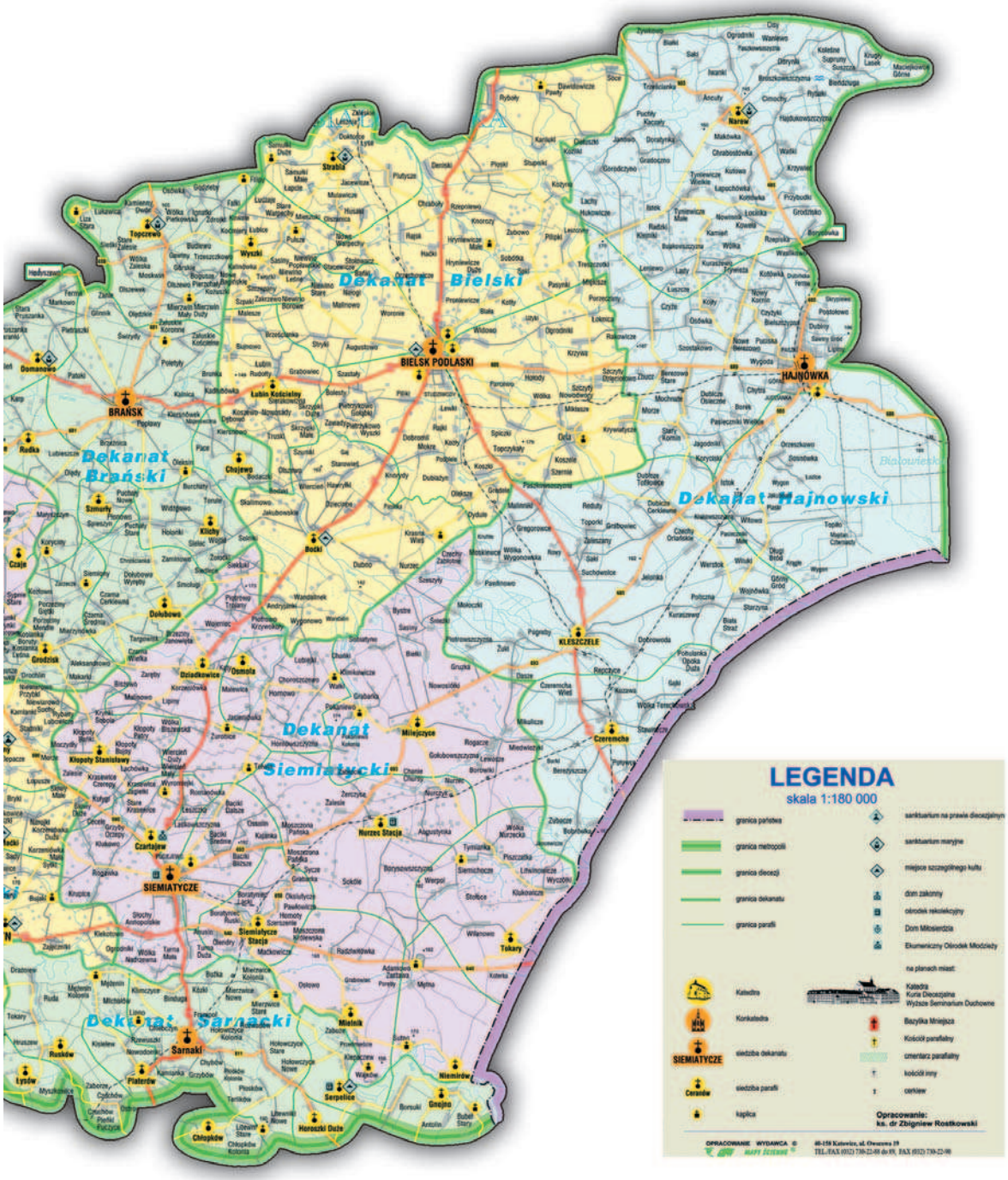
Dekanat Bielski
Dekanat Brański
Dekanat Hajnowski
Dekanat Siemiatycki
Dekanat Sarnacki
BIELSK PODLASKI
BRAŃSK
HAJNÓWKA
SIEMIATYCZE
SARNAKI
LEGENDA
skala 1:180 000
granica państwa
granica metropolii
granica diecezji
granica dekanatu
granica parafii
Katedra
Konkatedra
siedziba dekanatu
siedziba parafii
kaplica
sanktuarium na prawie diecezjalnym
sanktuarium maryjne
miejsce szczególnego kultu
dom zakonny
ośrodek rekolekcyjny
Dom Miłosierdzia
Ekumeniczny Ośrodek Młodzieży
na planach miast:
Katedra
Kuria Diecezjalna
Wyższe Seminarium Duchowne
Bazylika Mniejsza
Kościół parafialny
cmentarz parafialny
kościół inny
cerkiew
Opracowanie:
ks. dr Zbigniew Rostkowski
OPRACOWANIE WYDAWCA ©

Aneks 29.

[DO ROZDZIAŁU VIII]

WIZYTACJE SZKOLNE KS. BP. ANTONIEGO DYDYCZA W 2009 ROKU

…w Kiełczewie z aktorami grającymi Jana Pawła II i ks. kard. Stefana Wyszyńskiego
Fot. ks. Łukasz Gołębiewski

…w Orzełku, sztuka o św. Franciszku Fot. APP

…w Rytelach Święckich, przed szkołą Fot. APP

Aneks 30.

[DO RÉSUMÉ]

NAJWAŻNIEJSZE DATY

1344 – Powstanie pierwszego kościoła
27 V 1510 – Objawienie się św. Anny Małgorzacie, żonie Błażeja (odtąd notowane są w Prostyni cudowne uzdrowienia)
15 VI 1511 – Fundacja i erekcja parafii
1513 – Cudowna Statua znajduje się już w sanktuarium
8 XI 1513 – Stolica Apostolska udziela specjalnych odpustów kościołowi Trójcy Przenajświętszej w Prostyni
1514 – Fundacja korony św. Anny
1534 – Istnieje już szkoła parafialna
16 I 1535 – Erekcja altarii pw. Najświętszej Maryi Panny, św. Andrzeja Apostoła i św. Wawrzyńca
1543 – Poświęcenie kościoła Trójcy Przenajświętszej i kościoła św. Anny
1547 – Pielgrzymka królowej Bony Sforzy do sanktuarium
1552 – Cudowne uwolnienie z niewoli tatarskiej Mikołaja Prostyńskiego i Stanisława Żubra
1586 – Powstanie Bractwa Świętej Anny, którego istnienie zostało potwierdzone w 1610 roku
1657 – Potop szwedzki (najeźdźcy zabili wikariusza w kościele św. Anny
1672 – Powstanie Bractwa Trójcy Przenajświętszej
1750 – Postawienie drugiego kościoła św. Anny

4 V 1776 – Stolica Apostolska udzieliła pozwolenia na wprowadzenie Nabożeństwa Czterdziestogodzinnego
1799 – Rozbiórka kościoła Trójcy Przenajświętszej
1802 – Rozpoczęcie budowy nowego kościoła Trójcy Przenajświętszej
1 IV 1806 – Papież Pius VII udziela odpustu zupełnego dla nawiedzających kościół Trójcy Przenajświętszej w Prostyni w dowolnym czasie
5 VII 1812 – Spalenie się nowego kościoła Trójcy Przenajświętszej (od uderzenia pioruna)
1835 – Postawienie kapliczki św. Anny
26 VII 1860 – Poświęcenie kościoła Trójcy Przenajświętszej
1879 – Rozbiórka kościoła św. Anny
1879 – Założenie współczesnego cmentarza
1941–1943 – Funkcjonowanie obozów Treblinka I i Treblinka II
19 VIII 1944 – Zburzenie kościoła Trójcy Przenajświętszej przez wojska hitlerowskie
1946–1954 – Budowa nowego kościoła Trójcy Przenajświętszej na wzór świątyni Opatrzności Bożej
13 VI 1954 – Pobłogosławienie kościoła Trójcy Przenajświętszej
1967 – Podjęcie starań o podniesienie kościoła Trójcy Przenajświętszej do rangi Bazyliki Mniejszej
1979 – Wykonanie zewnętrznej elewacji świątyni metodą sgrafitto
9 IX 1989 – Pierwsza Msza święta na terenie obozu w Treblince I
11 VI 1995 – Poświęcenie kościoła Trójcy Przenajświętszej
2003 – Podjęcie na nowo starań o podniesienie kościoła Trójcy Przenajświętszej do rangi Bazyliki Mniejszej

Aneks 31.

[DO RÉSUMÉ]

MODLITWA DO TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ W PROSTYNI

Modlitwa została ułożona przez ks. bp. Antoniego Dydycza

Wszechmogący Boże, w Trójcy Świętej Jedyny, do Ciebie należy przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Na progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa, Tobie, Panie wieków i tysiącleci, powierzamy naszą przyszłość. Dziękujemy za wszystkie łaski od Ciebie otrzymane i przepraszamy za nasze niewierności, za grzechy przeciwko życiu, prawdzie i miłości.

Tobie zawierzamy nasze „teraz", w którym możemy każdą chwilę przemieniać na drogę do nieba.

Tobie powierzamy naszą przyszłość, wierząc głęboko, że nas nie opuścisz, że zostaniesz z nami na zawsze.

Boże Ojcze, którego „stań się" jest początkiem i siłą naszego istnienia!

Synu Boży, którego zbawczy krzyż jest najgłębszą prawdą o miłości!

Duchu Święty, którego tchnienie rodzi świadków wiary – ludzi sumienia!

Trójco Przenajświętsza, od wieków w sposób szczególny czczona w Prostyni – źródło życia prawdy i świętości, niech Cię wielbi cała ludzkość, a każdy człowiek zmierza drogą przykazań do zjednoczenia z braćmi w Tobie. Niech błogosławieństwo Ojca i Syna, i Ducha Świętego spocznie na nas i pozostanie na zawsze.

Amen.

INRI

RÉSUMÉ

Krótki zarys dziejów naszej Małej Ojczyzny, sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni

„Jeśli chcesz doznać łaski, jedź do Prostyni"
– kard. Stefan Wyszyński

Prostyń to mała miejscowość na Podlasiu, można powiedzieć: *„mała ojczyzna"*, pięknie położona na skraju Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego, w malowniczym pejzażu jezior, łąk i lasów. Znajduje się ona w odległości około 100 km na wschód od Warszawy, na pograniczu dawnego Mazowsza i Podlasia.

Pierwsze wzmianki kronikarskie o Prostyni pochodzą z 1344 roku. Dowiadujemy się z nich, że już wówczas stał tu drewniany kościół. Osadnictwo na tych terenach istniało jednak znacznie wcześniej, o czym świadczą wykopaliska archeologiczne.

W odległości 5 km od Prostyni znajduje się znany na całym świecie, były obóz zagłady – Treblinka. Nieopodal jest też inne ważne miejsce – Zuzela, rodzinna wioska kard. Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Tysiąclecia, którego rodzice, *de facto* zawarli związek małżeński w prostyńskim kościele.

Prostyń zapisała się w historii głównie przez sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny. Jest ono jednym z najstarszych sanktuariów w Polsce. Warto też wspomnieć, że kwerenda przeprowadzona we wszystkich diecezjach

polskich wykazała, iż Prostyń jest jedynym w kraju sanktuarium Trójcy Przenajświętszej (na prawach diecezjalnych). Tym samym jest ono jednym z nielicznych sanktuariów trynitarnych w Europie.

Objawienia św. Anny

Prawdziwość objawień św. Anny w Prostyni potwierdzają liczne dokumenty archiwalne, wśród nich Księga Cudów z 1511 roku, pergaminy Biskupów Diecezji Łuckiej począwszy od 1511 roku oraz dekrety Stolicy Apostolskiej nadające w 1513 roku liczne odpusty wiernym przybywającym na prostyńskie wzgórze. Nie sposób więc traktować tego faktu w kategoriach legendy lub podania ludowego.

Ze źródeł archiwalnych wynika, że św. Anna objawiła się w Prostyni nad ranem po uroczystości Trójcy Przenajświętszej w 1510 roku (27 maja). Mieszkanka wioski, Małgorzata, żona Błażeja, wyszła przed dom i zobaczyła przy pobliskim krzyżu kobietę ubraną na biało. Gdy przejęta, myślała, że widzi śmierć, wtedy nieznajoma osoba powiedziała: „*Niewiasto, nie bój się! Nie jestem ja śmierć, lecz św. Anna [...] Idź do Prostyńskiego i powiedz, aby wzgórze za wsią, gdzie my od dawna przebywamy, było poświęcone Trójcy Przenajświętszej [...], żeby tam wybudowano kościół, a na miejscu mego objawienia – kaplicę. Na znak prawdziwości mych słów pozostawiam cztery wieńce na ławeczce pod krzyżem. Trzy ze sobą złączone na znak Trójcy Przenajświętszej, a czwarty na moją pamiątkę [...]*".

Miejscowa tradycja przechowała również drugie objawienie św. Anny. Według niego, św. Anna ubrana w strój zakonny ukazała się rolnikowi wioski Złotki, prosząc, aby zawiózł ją do Prostyni. Kiedy Święta usiadła na wóz, woły popędziły przez bagna. Szczęśliwie dotarły do celu i zatrzymały się przed pagórkiem, na którym stoi obecny kościół. Siostra zakonna przedstawiła się: „*Jestem św. Anna. Idę oddać cześć Trójcy Świętej*". Po tych słowach weszła na wzgórze i klękając założyła ręce do modlitwy.

Pielgrzymi i uzdrowienia

Wieść o objawieniach lotem błyskawicy obiegła Rzeczpospolitą, skąd zaczęli napływać licznie pielgrzymi. W Księdze Cudów prowadzonej od 1511 roku tylko w pierwszej połowie XVI wieku wspominani są pielgrzymi aż z 15 województw i 10 diecezji. W 1547 roku do nadbużańskiej wioski przybyła także królowa Bona Sforza, żona Zygmunta Starego.

Od momentu objawień zaczęły się cudowne uzdrowienia. W archiwum parafialnym znajduje się wspomniana Księga Cudów, która podaje sto dziewięć

przypadków powrotu do zdrowia osób, które np. były sparaliżowane, nie widziały, cierpiały na reumatyzm, nie chodziły itp. Są również spisane łaski odzyskania wiary, uwolnienia od silnych pokus szatana, uwolnienia od nieprawdziwych oskarżeń, a nawet kilka przypadków powrotu do życia zmarłych. Badania naukowe przeprowadzone na tym polu, wykazały zgodność osób występujących w Księdze Cudów z innymi dokumentami z tego okresu.

W tym miejscu oddajmy głos Księdze Cudów. Oto niektóre z zapisów, jakie się zachowały z lat 1511–1542 i 1786–1802.

Rok 1511: „*Dwóch chłopców, ieden z Tosiów, a drugi z Kańkowa, od urodzenia ślepi, tu z Łaskį Przenayświętszey Troycy i za wstawieniem się Stey Anny wzrok odebrali. [...]*".

Rok 1542: „*Teyże niedzieli pewny chłopiec z Długich, przez lat trzy na nogach chodzić nie mógł, na to mieysce przez rodziców ofiarowan, i wozem przywieziony, gdy przyszedł do sioła Świętey Anny, natychmiast za pomocą teyże chód odebrał. [...]*".

Rok 1786: „*Z Kołodziąża pewny chłopiec zaniewidziawszy na oczy, gdy tu przybył, po odprawioney przez kąpłana na intencyą iegoż, a wysłuchaney przezeń Mszy Stey. Gdy do domu powrócił, natychmiast przeyrzał*".

W następnych latach nie prowadzono Księgi Cudów, choć kolejni biskupi zachęcali do spisywania uzdrowień. Niemniej jednak zachowały się niektóre relacje odzyskania zdrowia oraz podziękowania za otrzymane łaski, jakie dokonywały się w późniejszym czasie. Ostatnie dwa uzdrowienia poddane weryfikacji medycznej notowane są w 1995 roku.

Liczne wota zdobiące od wieków sanktuarium prostyńskie świadczą o rozlaniu się łaski Bożej w tym świętym miejscu.

Cudowna Statua

Jest to gotycka rzeźba przedstawiająca Trójcę Przenajświętszą. Bóg Ojciec, siedząc na tronie, trzyma ciało ukrzyżowanego Jezusa Chrystusa. Nad krzyżem gołębica – znak Ducha Świętego. Przedstawiono w ten sposób tajemnicę Trójcy Przenajświętszej jako „*Tron Łaski*" (Hbr 4, 16).

Badania naukowe, przeprowadzone na temat pochodzenia Statui, stwierdzają, że została ona wykonana przez Wita Stwosza lub jego uczniów, na przełomie XV i XVI wieku. Jej pierwowzorem jest być może tryptyk wawelski z kaplicy św. Krzyża.

Rzeźba jest najprawdopodobniej darem bp. Pawła Aligmunta Holszańskiego, który ofiarował ją do Prostyni w związku z objawieniami św. Anny i utworzeniem parafii w 1511 roku lub przy okazji przekazania w 1513 roku

dokumentów Stolicy Apostolskiej, nadających odpusty nowemu sanktuarium. Na tak wczesne jej pochodzenie wskazuje też fakt, że na początku XVI wieku Statua była wzmiankowana jako słynąca cudami.

Tradycja miejscowa

Wśród wielu tradycji prostyńskiego wzgórza na szczególną uwagę zasługuje zwyczaj koronacji. Sięga on początków XVI wieku. Wianki, które pozostawiła św. Anna podczas swego objawienia w 1510 roku, pierwotnie były przechowywane w specjalnym relikwiarzu. Następnie w 1514 roku zostały złożone do srebrnej korony. Od prawie pół tysiąca lat, podczas odpustów Trójcy Przenajświętszej i św. Anny oraz w innym czasie, na indywidualną prośbę błogosławi się wiernych tą koroną, wkładając ją na głowy pielgrzymów. Od wieków ten rodzaj błogosławieństwa nazywany jest właśnie koronacją.

W krajobraz kulturowy Podlasia wpisały się także kozy prostyńskie. Są to małe figurki wykonane z ciasta, sprzedawane na odpustach w Prostyni. Zwyczaj ten nawiązuje do podania, które głosi, że pasące się nad Bugiem kozy pierwsze miały spostrzec w zaroślach rzeki Cudowną Statuę Trójcy Świętej i głośnym beczeniem zaalarmowały ludzi. To opowiadanie nawiązuje zapewne do wydarzenia z początku XVI wieku, kiedy to bp P. A. Holszański przesłał z Janowa Podlaskiego tak cenny dar drogą wodną, która wówczas stanowiła najlepszy i najbezpieczniejszy środek komunikacji. Kiedy orszak wraz z Cudowną Statuą przybył do Prostyni, wtedy rzeczywiście jako pierwsze mogły zobaczyć go kozy pasące się na pobliskich łęgach.

Obecność *„kóz prostyńskich”* na odpustach ma także kolejne uzasadnienie, które związane jest z Unitami Podlaskimi. Oni to właśnie w XIX wieku byli prześladowani przez carat i mieli nawet zakaz przystępowania do sakramentów świętych w kościołach katolickich. Robiono wszystko, aby pozbawić ich łączności ze Stolicą Apostolską. Unici jednak, nie bacząc na te restrykcje, licznie przychodzili na odpusty do Prostyni. Brali ze sobą kozy, niby prowadząc je na targ, który był przy okazji odpustu. W rzeczywistości jednak, po przybyciu do Prostyni, przywiązywali kozy do pobliskich drzew, a sami, wmieszani w tłum pielgrzymów, przystępowali do sakramentów świętych.

Z czasem kozy prostyńskie stały się popularne w różnych regionach Polski, a nawet jako znak wierności mieszkańców Podlasia Stolicy Apostolskiej, trafiły do prywatnych apartamentów Ojca Świętego Jana Pawła II.

Świątynia prostyńska

Obecny kościół jest już szóstym w dziejach Prostyni. Został zbudowany

w latach 1946–1954 staraniem ks. prał. Józefa Rucińskiego, przy zaangażowaniu parafian i pielgrzymów (poprzednią świątynię zburzyły wycofujące się oddziały hitlerowskie w 1944 roku). Nowy kościół powstał według projektu Bohdana Pniewskiego, na wzór świątyni Opatrzności Bożej – wotum Narodu Polskiego. Dnia 13 VI 1954 roku bp Ignacy Świrski pobłogosławił tę świątynię i uroczyście wprowadził do niej Cudowną Statuę Trójcy Przenajświętszej, umieszczając ją w głównym ołtarzu. Poświęcenia (konsekracji) kościoła dokonał ks. bp Antoni Dydycz 11 VI 1995 roku. Obecnie podjęto starania o podniesienie świątyni do rangi Bazyliki Mniejszej.

Ojciec Święty Jan Paweł II i Prostyń

W 2003 roku sanktuarium prostyńskie otrzymało od Papieża Polaka niezwykły dar. Ojciec Święty Jan Paweł II przekazał na prostyńskie wzgórze kielich, którego używał podczas Mszy świętej, gdy celebrował swój 50. jubileusz święceń kapłańskich.

Innym wyrazem wielkiej życzliwości papieża jest błogosławieństwo podpisane osobiście przez Jana Pawła II, gdzie Ojciec Święty pisze: „*Udzielam z serca Apostolskiego Błogosławieństwa Parafianom Prostyńskim oraz Pielgrzymom przybywającym do Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni*".

Podsumowanie

Wzgórze prostyńskie jest szczególnym miejscem spotkania Boga z człowiekiem. Według dokumentów archiwalnych w sanktuarium prostyńskim wiele osób otrzymało i otrzymuje nadal szczególne łaski, włącznie z uzdrowieniami tak na duchu jak i na ciele.

Wyrazem wiary i zaufania pielgrzymów przybywających na prostyńskie wzgórze są słowa pieśni: „*Święta Trójco w Prostyni, wysłuchaj błagania, które lud czyni*".

Przywołując relacje objawień św. Anny, można powiedzieć, że jest to miejsce przez Boga wybrane, gdzie, jak wyznała św. Anna, „*my od dawna przebywamy*".

A Short Outline of the History of Our Little Homeland, the Shrine of the Holy Trinity and of St. Anne in Prostyń

"*If you want to experience grace, go to Prostyń*"
– Card. Stefan Wyszyński

Prostyń is a small locality in Podlassia, one could say: "*a little homeland*," beautifully situated on the edge of The Bug River Valley Landscape Park, amidst a picturesque landscape of lakes, meadows and woods. It is about 100 km east of Warsaw, on the borderline of former Mazovia and Podlassia.

The first sources to mention Prostyń date back to 1344. We learn from them that already at that time a wooden church stood there. Archaeological excavations, however, have revealed that there was a settlement on the site for many centuries before.

Within a short distance from Prostyń, there are some notable sites. Perhaps the most well-known is the former World War II death camp, Treblinka. However, not far away from here there is another important place – Zuzela, the home village of Card. Stefan Wyszyński's, the Primate of Poland, whose parents, in fact, married in the church of Prostyń.

Prostyń has gone down in history mainly for the sanctuary of the Holy Trinity and of St. Anne. It is one of the oldest shrines in Poland. Moreover, it is worth noting that the investigative search carried out in all Polish dioceses has demonstrated that Prostyń is the only sanctuary of the Holy Trinity in the country. Thereby it is one of few Trinitarian sanctuaries in Europe.

The Revelations of St. Anne

The veracity of the revelations of St. Anne in Prostyń is confirmed by numerous historical documents, among them the Book of Miracles from 1511, parchments of the Bishops of the Diocese of Łuck dating from 1511, as well as the decrees of the Holy See from 1513 granting several indulgences to the faithful arriving on the hill of Prostyń. It is thus impossible to consider the revelations to be a legend or part of a folk tradition.

The sources affirm that St. Anne appeared in Prostyń early in the morning after the Feast of the Holy Trinity in 1510 (27th May). An inhabitant of the village, Małgorzata, wife of Błażej, went out of the house and saw a woman, all dressed in white, standing at the nearby cross. She was disquieted by the thought that she was seeing death, then the stranger said: "*Woman, do not be*

afraid! I am not death, but I am St. Anne [...] Go to Prostyński and tell him to dedicate to the Holy Trinity the hill behind the village, where we have been for a long time now [...], to build a church there, and to build a chapel in the place of my revelation. As a token of the veracity of my words I am leaving four wreaths on the bench under the cross. Three of them are linked one to another as a sign of the Holy Trinity, and the fourth one is in my memory [...]."

Local tradition has also preserved details of a second revelation of St. Anne. According to it, St. Anne, wearing a monastic habit, appeared to a farmer of the village Złotki, asking him to take her to Prostyń. When the Saint sat on the cart, the oxen raced across the marshland. When they fortunately reached their destination, they stopped in front of the hill on which the present church stands. The woman introduced herself: "*I am St. Anne. I am going to worship the Holy Trinity*." Having said that, she walked up the hill and, kneeling down, she folded her hands to pray.

Pilgrims and Healings

News of the revelations spread like wildfire across the area, from which numerous pilgrims started to flock. The Book of Miracles, kept from 1511, mentions that in the first half of the 16th century pilgrims came from as many as 15 provinces and 10 dioceses. In 1547, Queen Bona Sforza, wife of Sigismund the Old, also arrived in Prostyń.

The moment of the revelations commenced a series of miraculous healings. The parochial archive preserves the Book of Miracles mentioned above, which gives one hundred and nine cases of the restoration to health of people who had been, for example, paralyzed or blind, who suffered from rheumatism, or who could not walk etc. The Book also registers the graces of retrieving faith, relief from the strong temptations of Satan, remission of false accusations, and even a few cases of the return of the dead to life. The research carried out in this area demonstrated the conformity of the accounts of the people appearing in the Book of Miracles with other documents of that period.

Let us allow the Book of Miracles to speak itself. Below are some of the records that have remained from the period 1511–1542 and 1786–1802.

1511: "*Two boys, one from Tosie, and the other one from Kańkowo, both blind since they were born, by the Grace of the Holy Trinity and through the intercession of St. Anne received the sight here. [...].*"

1542: "*On that Sunday a boy from Długie who could not walk on his foot for three years, was offered by his parents in this place, and brought here by a cart, he arrived in the village of St. Anne and with her help he immediately regained the ability to walk. [...].*"

1786: "*A boy who had become blind arrived here from Kołodziąż and when he went back home after the Holy Mass celebrated by a priest for his intention, to which he listened, he immediately regained his sight*."

In the following years the Book of Miracles was not kept, although the successive bishops encouraged everyone to register the healings, so some later accounts have been recorded of people's restoration to health and the rendering of thanks for received graces. The last two healings submitted to a medical verification were registered in 1995.

Numerous ex-votos have decorated the sanctuary of Prostyń for centuries and testify to the outpouring of Divine Grace in this holy place.

The Miraculous Statue

It is a Gothic sculpture representing the Holy Trinity. God the Father is sitting on the throne, holding the body of the crucified Jesus Christ. Over the Cross there is a dove – a sign of the Holy Spirit. In this way the mystery of the Holy Trinity has been presented as "*the Throne of Grace*" (Hebrews 4: 16).

Research has revealed the origins of the Statue – it was made by Veit Stoss or his pupils at the turn of the 15th century to the16th century. Its archetype might be the triptych of Wawel from the Chapel of the Holy Cross.

The sculpture was most probably a donation of Bishop Paweł Aligmunt Holszański, who presented it to Prostyń in connection with the revelations of St. Anne and the creation of the parish in 1511, or in 1513 on the occasion of the arrival of the documents of the Holy See assigning the right to grant indulgences to the new sanctuary.

The statue's early date is also indicated by the fact that, in the beginning of the 16th century it was referenced, and even mentioned as being miraculous.

The Local Tradition

Among several traditions of the hill of Prostyń, particular attention should be given to the ritual of coronation, which dates back to the beginning of the 16th century. The wreaths that St. Anne left during her revelation in 1510 were originally preserved in a special reliquary, but in 1514 they were encased into a silver crown. For almost five hundred years, during the feasts of the Holy Trinity and of St. Anne, and at other times on individual request, the faithful are blessed with the crown by placing it on their head. For centuries this kind of blessing has been known as "the coronation."

There is also another element of the cultural landscape of Podlassia: "the goats of Prostyń." They are small figures made of dough, sold at the church-

-fairs in Prostyń. The custom refers to a folk tradition, which says that goats pasturing on the banks of Bug river were the first to notice the Miraculous Statue of the Holy Trinity in the brushwood of the river, and they alerted the people with a loud bleating. The tale probably refers to an event at the beginning of the 16th century, when Bishop P. A. Holszański sent his precious gift from Janów Podlaski by waterway, which at that time represented the best and the safest means of transport. When the cortege with the Miraculous Statue arrived in Prostyń, it could well have been seen first by the goats pasturing on the nearby water-meadows.

The presence of "*goats of Prostyń*" at the church-fairs has also another possible origin, which involves the Greek Catholics of Podlassia. They were persecuted by czarism in the 19th century and they were even forbidden to receive the Holy Sacraments in Catholic churches. Everything was done to deprive them of communication with the Holy See. The Greek Catholics, however, daspite those restrictions, were going in great numbers at the church--fairs in Prostyń. They were taking their goats with them, pretending they were leading them to the market that was organized on the occasion of the fair. In reality though, when they arrived in Prostyń, they would attach their goats to the nearby trees, and they themselves would mix in with the crowd of pilgrims and receive the Sacraments.

With the course of time, the goats of Prostyń had become popular in various regions of Poland and as a sign of fidelity of the inhabitants of Podlassia to the Holy See – they even reached the private apartments of The Holy Father John Paul II.

The Church

The present church is already the sixth one in the history of Prostyń. It was built in the years 1946–1954 thanks to the efforts of Msgr. Józef Ruciński through the hard work and dedication of the parishioners and pilgrims (the previous shrine was destroyed by the withdrawing Hitler's troops in 1944). The construction of the new church was designed by Bohdan Pniewski and it had as its model the church of Divine Providence – the ex-voto of the Polish nation. On the 13th June 1954, Bishop Ignacy Świrski blessed the new church and he solemnly introduced into it the miraculous statue of The Holy Trinity, placing it on the main altar. The consecration of the church was carried out by Bishop Antoni Dydycz on the 11th June 1995. At present there are some efforts being made to elevate the shrine to the rank of a Minor Basilica.

The Holy Father John Paul II and Prostyń

In 2003 the sanctuary of Prostyń received from the Polish Pope an unusual gift. The Holy Father John Paul II donated to the hill of Prostyń the chalice he had used during the Holy Mass when he celebrated his 50th anniversary of ordination to the priesthood.

Another expression of the Pope's great benevolence is a blessing personally signed by John Paul II in which the Holy Father writes: "*I cordially impart my Apostolic Blessing to the Parishioners of Prostyń and to the Pilgrims arriving at the Sanctuary of the Holy Trinity and of St. Anne in Prostyń*."

Conclusion

The hill of Prostyń is a place where heaven meets earth, and where man encounters God. According to the archived documents, in the sanctuary of Prostyń many people have received and continue to receive particular graces, including healings, both in spirit and in body.

Recalling the accounts of the revelations of St. Anne, one can say that this is a place chosen by God where, as St. Anne confessed: "*we have been for a long time now*."

translation: Fr. Roger Arnsparger, Urszula Buczkowska

Breve resumen de la historia de nuestra pequeña patria, el santuario de la Santísima Trinidad y de Santa Ana en Prostyń

"*Si quieres tocar la gracia, ve a Prostyń*"
– Card. Stefan Wyszyński

Prostyń es una pequeña localidad en Podlassia – se podría decir "*un pequeño hogar*" – situado en un hermoso entorno, al borde del Parque Panorámico del Valle del río Bug, en un colorido paisaje de lagos, prados y bosques. Está a unos 100 Km al este de Varsovia, en la frontera de las antiguas Mazovia y Podlassia.

Las primeras crónicas que mencionan Prostyń datan del año 1344. Gracias a ellas sabemos que ya entonces se levantaba aquí una iglesia de madera. Sin embargo, había asentamientos mucho antes, como lo atestiguan las excavaciones arqueológicas realizadas.

A una distancia de 5 Km de Prostyń se encuentra un antiguo campo de concentración de la Segunda Guerra Mundial mundialmente conocido: Treblinka. No muy lejos de aquí hay otro lugar importante, Zuzela, el pueblo natal del Card. Stefan Wyszyński, Primado del Millennium, cuyos padres, de hecho, contrajeron matrimonio en la iglesia de Prostyń.

Prostyń ha entrado en la historia principalmente gracias al Santuario de la Santísima Trinidad y de Santa Ana. Es uno de los santuarios más antiguos de Polonia. Vale la pena recordar que la investigación efectuada en todas las diócesis polacas ha mostrado que Prostyń es el único santuario de la Santísima Trinidad en todo el país (con derechos diocesanos). Además es uno de los pocos Santuarios Trinitarios de Europa.

Las revelaciones de Santa Ana

La autenticidad de las revelaciones de Santa Ana en Prostyń está atestiguada por numerosos documentos de archivo, entre otros por el Libro de los Milagros de 1511, los pergaminos de los Obispos de la Diócesis de Łuck a partir de 1511, y también por decretos de la Santa Sede a partir de 1513 que concedían diversas indulgencias a los fieles que llegaban a la colina de Prostyń. Por todo ello, es imposible considerar estos hechos bajo la categoría de leyendas o tradiciones populares.

En las fuentes archivísticas consta que Santa Ana se apareció en Prostyń una mañana temprano, después de la Fiesta de la Santísima Trinidad de 1510

(27 de mayo). Una vecina del pueblo, Małgorzata, esposa de Błażej, salió de su casa y vio una mujer vestida toda de blanco de pie junto a una cruz cercana. Se inquietó pensando que veía la muerte, pero la forastera le dijo: "*¡Mujer, no tengas miedo! Yo no soy la muerte, sino que soy Santa Ana […]. Vete a Prostyński y dile que dedique a la Santísima Trinidad la colina que está detrás del pueblo, donde llevamos ya mucho tiempo […], para construir allí una iglesia, y construir una capilla en el lugar de mi revelación. Como señal de la veracidad de mis palabras te dejo cuatro guirnaldas sobre la plataforma de la cruz. Tres de ellas están unidas una a otra como signo de la Santísima Trinidad, y la cuarta es en mi memoria […]*".

La tradición local ha conservado también una segunda revelación de Santa Ana. Según esta tradición, Santa Ana, vestida con un hábito monástico, se apareció a un granjero del pueblo llamado Złotki y le pedió que le llevara a Prostyń. Cuando la Santa se sentó en el carro, el buey corrió atravesando el pantano. Afortunadamente alcanzaron su destino y se pararon enfrente de la colina donde actualmente se encuentra la iglesia. La mujer se presentó: "*Soy Santa Ana y vengo a adorar a la Santísima Trinidad*". Después de decir esto, subió la colina y puesta de rodillas juntó las manos en oración.

Peregrinos y curaciones

La noticia acerca de las revelaciones corrió como un reguero de pólvora por la región y empezaron a afluir muchos peregrinos. El Libro de los Milagros, conservado desde 1511, recoge que sólo durante la primera mitad del siglo XVI llegaron peregrinos de 15 provincias y 10 diócesis. En 1547 incluso la Reina Bona Sforza, esposa de Segismundo el Viejo, llegó a este pueblo situado a orillas del río Bug.

La importancia de las revelaciones dio pie a una serie de curaciones milagrosas. El archivo parroquial conserva el Libro de los Milagros ya mencionado, que contiene ciento nueve casos de recuperación de personas que eran, por ejemplo, paralíticos, o que no podían ver, o sufrían de reumatismo, o no podían andar, etc. El Libro registra también gracias como la recuperación de la fe, la liberación de poderosas tentaciones de Satanás, la remisión de falsas acusaciones, e incluso algunos casos de muertos que reviven. Las investigaciones efectuadas en este campo demuestran la conformidad de los testimonios de las personas que aparecen en el Libro de los Milagros con otros documentos de la época.

Dejemos que sea el Libro de los Milagros quien hable. Aquí se recogen algunos relatos del período 1511–1542 y 1786–1802.

1511: "*Dos chicos, uno de Tosie y otro de Kańkowo, ambos ciegos de nacimiento, por la Gracia de la Santísima Trinidad y por la intercesión de Santa Ana han recuperado aquí la vista. […]*".

1542: "*Este domingo, un chico de Długie que no podía andar desde hacía tres años fue ofrecido por sus padres en este lugar y, trasladado en un carro, llegó al pueblo de Santa Ana, y por su intercesión inmediatamente recuperó la capacidad de andar. […]*".

1786: "*Un chico que había quedado ciego llegó aquí desde Kołodziąż y cuando volvió a su casa tras asistir a la Santa Misa que celebró un sacerdote por su intención, inmediatamente recuperó la vista*".

En los años siguientes el Libro de los Milagros no quedó registrado, si bien los sucesivos obispos animaban a la gente a dejar constancia de las curaciones. A pesar de todo, se han conservado algunos relatos de curaciones y agradecimientos por las ayudas recibidas en el periodo posterior. Las últimas curaciones sometidas a verificación médica se registraron en 1995.

Numerosos ex-votos que han decorado durante siglos el santuario de Prostyń testimonian la difusión de la Divina Gracia en este lugar santo.

La Estatua Milagrosa

Se trata de una escultura gótica que representa la Santísima Trinidad. Dios Padre está sentado en su trono y sostiene el cuerpo de Jesucristo crucificado. Sobre la cruz está la Paloma – signo del Espíritu Santo. El misterio de la Santísima Trinidad se presenta así como el "Trono de Gracia" (Hebreos 4, 16).

Las investigaciones llevadas a cabo en torno a los orígenes de la Estatua revelan que fue realizada por Veit Stoss o su escuela en el tránsito de los siglos XV y XVI. Su arquetipo podría ser el tríptico de Wawel de la Capilla de la Santa Cruz.

La escultura es probablemente una donación del Obispo Paweł Aligmunt Holszański, que la entregó a Prostyń con motivo de las revelaciones de Santa Ana y la erección de la parroquia en 1511, o en 1513 con ocasión de la llegada de los documentos de la Santa Sede que otorgaban al nuevo santuario el derecho de conceder indulgencias.

Estos orígenes tan tempranos se manifiestan también por el hecho de que, a comienzos del s. XVI, la Estatua es considerada milagrosa.

La tradición local

Entre las diversas tradiciones de la colina de Prostyń, merece particular atención el ritual de coronación, que se remonta a inicios del siglo XVI. Las

guirnaldas que dejó Santa Ana en su revelación de 1510 se conservaron originalmente en un relicario especial. Más tarde, en 1514 fueron protegidas dentro de una corona de plata. A lo largo de casi medio millar de años, durante las oraciones a la Santísima Trinidad y a Santa Ana para lucrar indulgencias, y en otras ocasiones a petición individual, se bendice a los fieles poniéndoles la corona sobre la cabeza. Durante siglos este tipo de bendición se ha llamado la coronación.

Existe aún otro detalle del panorama cultural de Podlassia: las cabras de Prostyń. Se trata de unas pequeñas figuras modeladas con masa de pan que se venden en las ferias parroquiales de Prostyń. La costumbre se relaciona con una tradición folklórica según la cual las cabras que pastaban a orillas del río Bug fueron las primeras en descubrir la Estatua Milagrosa de la Santísima Trinidad entre la maleza del río y avisaron a la población con un gran berrido. La leyenda se refiere probablemente a un acontecimiento de comienzos del siglo XVI, cuando el Obispo P. A. Holszański envió desde Janowo el precioso regalo a través del río, que en aquel entonces resultaba el mejor y más seguro medio de transporte. Cuando la comitiva con la Estatua Milagrosa llegó a Prostyń, bien pudo haber sido avistada en primer término por las cabras que pastaban en los pastizales cercanos.

La presencia de las "cabras de Prostyń" en las ferias parroquiales tiene otro motivo relacionado con los greco-católicos de Podlassia. Este grupo fue perseguido por los zares durante el siglo XIX y se les llegó incluso a prohibir recibir los santos sacramentos en las iglesias Católicas. Se llevaron a cabo todo tipo de acciones para privarles de la comunión con la Santa Sede. Aún así, los griegos católicos, sin atender esas restricciones, llegaron en gran número a las ferias parroquiales de Prostyń. Llevaban cabras consigo simulando que las conducían al mercado que se organizaba con ocasión de la feria. Sin embargo, en realidad habían decidido que cuando llegaran a Prostyń dejarían atadas las cabras a unos árboles cercanos y se mezclarían entre la multitud de peregrinos para recibir los santos sacramentos.

Con el paso del tiempo, las cabras de Prostyń han llegado a tener una gran popularidad en varias regiones de Polonia, y como señal de la fidelidad de los habitantes de Podlassia a la Santa Sede han llegado incluso a los apartamentos privados del Santo Padre Juan Pablo II.

La iglesia

La iglesia actual es en realidad la sexta en la historia de Prostyń. Se construyó en los años 1946–1954 gracias a los esfuerzos de Mons. Józef

Ruciński con el compromiso de feligreses y peregrinos (el santuario anterior había sido destruido por las tropas de Hitler en su retirada de 1944). El proyecto de construcción de la nueva iglesia corrió a cargo de Bohdan Pniewski y usó como modelo la iglesia de la Divina Providencia – ex-voto de la nación Polaca. El 13 de junio de 1954, el Obispo Ignacy Świrski bendijo la nueva iglesia e introdujo en ella solemnemente la estatua milagrosa de la Santísima Trinidad, colocándola en el altar principal. La consagración de la iglesia la realizó el Obispo Antoni Dydycz el 11 de junio de 1995. Actualmente se llevan a cabo gestiones para elevar el santuario al rango de Basílica Menor.

El Santo Padre Juan Pablo II y Prostyń

En el año 2003 el santuario de Prostyń recibió un regalo inusual de manos del Papa polaco. El Santo Padre Juan Pablo II donó a la colina de Prostyń el cáliz que había usado durante la Santa Misa, cuando celebró su 50° aniversario de ordenación sacerdotal.

Otro ejemplo de la magnífica bondad del Papa es una bendición firmada personalmente por Juan Pablo II en la que el Santo Padre escribe: "*Cordialmente imparto mi Bendición Apostólica a los feligreses de Prostyń y a los peregrinos que llegan al Santuario de la Santísima Trinidad y de Santa Ana en Prostyń*".

Resumen

La colina de Prostyń es un lugar de encuentro especial entre Dios y el hombre. De acuerdo con documentos de archivo, muchas personas han recibido y continúan recibiendo en el santuario de Prostyń gracias especiales, incluyendo curaciones, tanto espirituales como corporales.

La fe y la esperanza de los peregrinos que llegan a la colina de Prostyń quedan bien reflejadas en las palabras de la canción: "*Santísima Trinidad de Prostyń, escucha la súplica que te presentamos*".

Recordando los acontecimientos de las revelaciones de Santa Ana, se puede decir que este es un lugar escogido por Dios donde, como Santa Ana confesó: "*llevamos ya mucho tiempo*".

traducción: don Eusebio González

Breve profilo della storia della nostra piccola patria, il santuario della Santissima Trinità e di Sant'Anna a Prostyń

"*Se vuoi ottenere una grazia, va a Prostyń*"
– Card. Stefan Wyszyński

Prostyń è una piccola località in Podlacchia che si potrebbe definire: "*una piccola patria*", situata in un bellissimo lembo di terra del parco naturale di Bug, immersa in un pittoresco paesaggio di laghi, prati e boschi. Si trova a circa 100 km di distanza a est da Varsavia, sul confine della vecchia Masovia e Podlacchia.

Le prime citazioni nelle cronache relative a Prostyń risalgono al 1344. Apprendiamo che già allora vi si trovava qui una chiesa di legno. Grazie agli scavi archeologici è stato possibile stabilire una presenza umana anteriore alla documentazione finora disponibile.

A distanza di 5 km da Prostyń si trova un ex campo di sterminio conosciuto in tutto il mondo – Treblinka. Nelle vicinanze è presente anche un altro luogo importante – Zuzela, il paese natio del Card. Stefan Wyszyński, i cui genitori *de facto* si unirono nel sacro vincolo del matrimonio nella chiesa di Prostyń.

Prostyń ha trovato il suo posto nella storia soprattutto per il santuario della Santissima Trinità e di Sant'Anna. È uno dei santuari più antichi della Polonia. Vale la pena menzionare che la ricerca eseguita in tutte le diocesi polacche ha messo in luce che Prostyń è l'unico santuario della Santissima Trinità in Polonia (con diritti diocesani). Inoltre si deve notare che si tratta di uno dei pochissimi santuari trinitari in Europa.

Le apparizioni di Sant'Anna

La veridicità delle apparizioni di Sant'Anna a Prostyń è confermata da numerosi documenti archiviali, tra cui il Libro dei Miracoli del 1511, le pergamene dei Vescovi della Diocesi di Łuck a partire dal 1511 e i decreti della Santa Sede che emise nel 1513 numerose indulgenze per i fedeli che si recarono sulla collina di Prostyń. Questo fenomeno non è pertanto riconducibile a categorie di stampo leggendario o di un racconto popolare.

Dalle fonti d'archivio risulta che Sant'Anna apparve a Prostyń la mattina dopo la festività della Santissima Trinità nel 1510 (il 27 maggio). Un'abitante del paese, Małgorzata moglie di Błażej, uscì di casa e vide a fianco di una croce

una donna vestita di bianco. Quando, atterrita, pensò di vedere la morte, la persona sconosciuta le disse: "*Donna, non avere paura! Non sono la morte, ma Sant'Anna [...] Va da Prostyński e digli di dedicare la collina fuori dal paese, dove risiediamo da tempo, alla Santissima Trinità [...], di costruire lì una chiesa, e sul luogo della mia apparizione – una cappella. Come segno della veridicità delle mie parole lascio quattro corone sulla panchina sotto la croce. Tre di loro sono unite come segno della Santissima Trinità, e la quarta è in memoria di me [...]*".

La tradizione locale mantenne la memoria anche della seconda apparizione di Sant'Anna. Secondo questa, Sant'Anna in un abito conventuale, apparve ad un contadino del paese Złotki chiedendogli di portarla a Prostyń. Quando la Santa salì sul carro, i buoi corsero attraverso le paludi. Arrivarono felicemente alla meta e si fermarono davanti alla collina sulla quale si trova l'attuale chiesa. La suora si presentò: "*Sono Sant'Anna. Vado a rendere gloria alla Santa Trinità*". Dopo queste parole salì sulla collina e, inginocchiandosi, congiunse le mani in preghiera.

I pellegrini e le guarigioni

La notizia sulle apparizioni rapidamente si diffuse attraverso la Nazione, da dove cominciarono ad affluire numerosi pellegrini. Nel Libro dei Miracoli, tenuto dal 1511, solo nella prima metà del XVI secolo vengono menzionati pellegrini da 10 diocesi. Nel 1547 al paese sul fiume Bug giunse anche la regina Bona Sforza, moglie del re Sigismondo il Vecchio.

Contemporaneamente alle apparizioni cominciarono le guarigioni miracolose. Nell'archivio parrocchiale si trova il già menzionato Libro dei Miracoli, che fornisce centonove casi di guarigione di persone quali paralitici, ciechi, ammalati di reumatismi, storpi ecc. Sono anche trascritte le grazie della restituzione della fede, liberazione dalle tentazioni di Satana, liberazioni dalle false accuse, e perfino alcuni casi di ritorno in vita di persone morte. Gli esami scientifici condotti a riguardo hanno dimostrato la conformità delle persone che figurano nel Libro dei Miracoli con altri documenti risalenti a quel periodo.

Lasciamo dunque voce al Libro dei Miracoli. Ecco alcune delle note che si sono conservate degli anni 1511–1542 e 1786–1802.

Anno 1511: "*Due ragazzi, uno da Tosie, e l'altro da Kańkowo, ciechi fin dalla nascita, qui per la Grazia della Santissima Trinità e per l'intercessione di Sant'Anna riacquisirono la vista. [...]*".

Anno 1542: "*Quella domenica un certo ragazzo da Długie, che da tre anni non poteva camminare, offerto in questo luogo dai genitori e portato in carro,*

quando venne alla borgata di Sant'Anna, subito, grazie al suo aiuto, riprese a camminare. [...]".

Anno 1786: "*Un certo ragazzo da Kołodziąż divenne cieco e quando arrivò qui, il sacerdote celebrò la Santa Messa secondo sue intenzioni e fu ascoltato. Tornato a casa, subito riprese a vedere*".

Negli anni seguenti non è stato tenuto il Libro dei Miracoli, anche se i successivi Vescovi incoraggiavano ad annotare le guarigioni. Tuttavia, si sono conservate alcune relazioni sulle guarigioni e sui ringraziamenti per le grazie ricevute nel periodo successivo. Le ultime due guarigioni sottoposte a verifica medica sono datate 1995.

I numerosi *ex voto* che adornano da secoli il santuario di Prostyń testimoniano la profusione della grazia Divina in questo luogo sacro.

La Statua Miracolosa

È una scultura gotica che rappresenta la Santissima Trinità. Dio Padre seduto sul trono sorregge il corpo di Gesù Cristo crocifisso. Sopra la croce vi è una colomba – il simbolo dello Spirito Santo. In questo modo il mistero della Santissima Trinità è stato presentato come "*il Trono della Grazia*" (Eb 4, 16).

Gli esami scientifici condotti sulle origini della statua affermano che fu eseguita da Wit Stwosz o da suoi discepoli, a cavallo tra il XV e il XVI secolo. Il suo prototipo potrebbe essere il trittico di Wawel nella cappella di Santa Croce.

La statua è più probabilmente un dono del vescovo Paweł Aligmunt Holszański, che la offrì a Prostyń per via delle apparizioni di Sant'Anna e della fondazione della parrocchia nel 1511 o in occasione della trasmissione, nel 1513, dei documenti della Santa Sede che affidavano le indulgenze al nuovo santuario.

Origini così antiche sono suggerite dal fatto che già all'inizio del XVI secolo la statua veniva menzionata per la fama dei suoi miracoli.

La tradizione locale

Tra le molte tradizioni della collina di Prostyń merita una particolare attenzione l'usanza dell'incoronazione. Risale agli inizi del XVI secolo. Le corone di fiori che Sant'Anna lasciò durante la sua apparizione nel 1510, inizialmente furono conservate in uno speciale reliquiario. Di seguito, nel 1514, furono messe dentro una corona d'argento. Da quasi cinquecento anni, durante le indulgenze della Santissima Trinità e di Sant'Anna e in altri periodi su richiesta individuale, si benedicono i fedeli con questa corona, mettendola

sulle teste dei pellegrini. Da secoli questo tipo di benedizione viene chiamato proprio "incoronazione".

Nel paesaggio culturale di Podlacchia si sono inserite anche le capre di Prostyń. Sono piccole figurine fatte di pasta, vendute ai mercatini durante il periodo d'indulgenza a Prostyń. Questa usanza si riferisce ad un racconto popolare secondo il quale le capre che pascolavano in riva al Bug avrebbero notato per prime, nei cespugli lungo il fiume, la statua miracolosa della Santissima Trinità e con un forte belare richiamarono l'attenzione della gente. Questo racconto si riferisce probabilmente ad un evento dell'inizio del XVI secolo, quando il vescovo P. A. Holszański mandò da Janów Podlaski questo prezioso dono via fiume, che era allora il migliore e il più sicuro dei mezzi di trasporto. Quando il corteo con la statua miracolosa arrivò in prossimità di Prostyń, attirò l'attenzione delle capre che pascolavano nei vicini prati.

La presenza delle "*capre di Prostyń*" nei mercatini ha anche un'ulteriore spiegazione, legata agli Uniati di Podlacchia. Proprio loro nel XIX erano perseguitati dallo Zar russo ed avevano perfino il divieto di ricevere i sacramenti nelle chiese cattoliche. Si faceva di tutto per impedire qualsiasi loro rapporto con la Santa Sede. Gli Uniati, però, senza badare a queste restrizioni venivano numerosi per l'indulgenza a Prostyń. Portavano con sé le capre facendo finta di condurle al mercato che si svolgeva all'occasione dell'indulgenza. In realtà, arrivati a Prostyń, legate le capre agli alberi vicini, si mescolavano tra la folla di pellegrini e ricevevano i sacramenti.

Col tempo le capre di Prostyń divennero popolari in varie regioni della Polonia, e in segno della fedeltà degli abitanti di Podlacchia alla Santa Sede furono perfino portate agli appartamenti privati del Santo Padre Giovanni Paolo II.

Il tempio di Prostyń

L'attuale chiesa è ormai la sesta nella storia di Prostyń. Fu costruita negli anni 1946–1954 a cura del padre prelato Józef Ruciński con l'impegno dei parrocchiani e dei pellegrini (il tempio precedente fu distrutto dalle truppe di Hitler durante la ritirata nel 1944). La nuova chiesa fu costruita secondo il progetto di Bohdan Pniewski e prese come modello il tempio della Divina Provvidenza – *ex voto* della nazione polacca. Il giorno 13 giugno 1954, il Vescovo Ignacy Świrski benedisse questo tempio e condusse in solenne processione la statua miracolosa della Santissima Trinità, collocandola sull'altare centrale. La chiesa è stata consacrata dal Vescovo Antoni Dydycz l'11 giugno 1995. Ad oggi sono state intraprese le procedure per far ottenere al tempio il rango di Basilica Minore.

Il Santo Padre Giovanni Paolo II e Prostyń

Nel 2003 il santuario di Prostyń ha ricevuto dal Papa polacco un insolito dono. Il Santo Padre Giovanni Paolo II ha donato alla collina di Prostyń il calice che aveva usato durante la Santa Messa in cui celebrava il suo 50° giubileo di ordinazione sacerdotale.

Un'altra espressione della benevolenza del Papa è una benedizione firmata da Giovanni Paolo II, in cui si legge: "*Concedo di cuore una Benedizione Apostolica ai Parrocchiani di Prostyń e ai Pellegrini che vengono al Santuario della Santissima Trinità e di Sant'Anna a Prostyń*".

Conclusioni

La collina di Prostyń è un luogo particolare dell'incontro di Dio con l'uomo. Secondo i documenti archiviali, nel santuario di Prostyń molte persone hanno ricevuto e continuano a ricevere grazie particolari, incluse guarigioni, sia nello spirito sia nel corpo.

L'espressione di fede e di fiducia dei pellegrini che vengono sulla collina di Prostyń sono le parole del canto: "*Santa Trinità a Prostyń, ascolta la supplica del popolo*".

Richiamando le relazioni delle apparizioni di Sant'Anna si può dire che è un luogo prescelto da Dio, dove – come confessò Sant'Anna: "*noi risiediamo da tempo*".

traduzione: Urszula Buczkowska, don Nicola Agnoli

Краткая история нашей малой родины – святилище Пресвятой Троицы и св. Анны в Прóстыни

«Если хочешь получить благодать, езжай в Прóстынь»
– кардинал Стефан Вышиньский

Прóстынь – это небольшая деревенька на Подлясье, можно сказать «*малая родина*», расположенная на самом краю Прибугского заповедника, на фоне живописного пейзажа озер, лугов и лесов. Находится она на расстоянии около 100 км на восток от Варшавы, на древней границе Мазовии и Подлясья.

Первое упоминание о Прóстыни в летописи относится к 1344 году. Из него мы узнаем, что уже тогда здесь стоял деревянный храм. Люди на этой территории жили ещё раньше, об этом свидетельствуют археологические раскопки.

На расстоянии 5 км от Прóстыни находится известный во всем мире бывший концлагерь – Треблинка. Недалеко есть еще одно важное место – Зузеля, родная деревня кардинала Стефана Вышинского, родители которого венчались в храме в Прóстыни.

Прóстынь вошла в историю благодаря святилищу Святой Троицы и св. Анны. Это одно из древнейших святых мест в Польше. Следует отметить, что исследования, проведенные во всех польских епархиях, показали, что Прóстынь является единственным в стране святилищем Святой Троицы (на епархиальных правах). Более того, это одно из немногих в Европе святых мест, связанных с Пресвятой Троицей.

Явления св. Анны

То, что явления св. Анны в Прóстыни действительно имели место, подтверждается многими архивными документами, в т.ч. «Книгой чудес» (1511 г.), документами епископов Луцкой епархии, начиная с 1511 г., а также декретом Ватикана от 1513 г., согласно которому верующие, прибывающие в Прóстынь, могут получить индульгенцию. Поэтому никаким образом нельзя рассматривать явления как легенду или народное предание.

Из архивных источников следует, что св. Анна явилась в Прóстыни на рассвете после торжества Пресвятой Троицы в 1510 г. (27 мая). Жительница деревни, Малгожата, жена Блажея, вышла во двор и увидела

около креста, стоящего вблизи, женщину в белом. Малгожата испугалась, подумав, что видит смерть. Тогда таинственная незнакомка сказала: «*Женщина, не бойся! Я не смерть, а св. Анна. Пойди к Пр́остынскому и скажи ему, чтобы холм за деревней, где мы давно уже находимся, посвятил Пресвятой Троице (...), чтобы там построили храм, а на месте моего явления – часовню. В доказательство моего явления я оставлю на лавке под крестом четыре венка. Три из них соединены между собой, как символ Святой Троицы, а четвертый будет припоминать обо мне (...)*».

Местная традиция вспоминает также о втором явлении св. Анны. В этой истории говорится, что св. Анна, одетая в монашеское облачение, явилась крестьянину в деревне Злотки, прося, чтобы он подвез ее до Пр́остыни. Когда святая села в телегу, волы понеслись через болота. Путешественники счастливо добрались до места назначения и остановились перед холмом, на котором сейчас стоит храм. Монахиня представилась: «*Я св. Анна. Пойду поклониться Святой Троице*». Она произнесла эти слова, взошла на холм и встала на колени, сложив руки для молитвы.

Паломники и исцеления

Новость о явлениях как молния облетела Польшу и отовсюду стали прибывать многочисленные паломники. В «Книге чудес», которая ведется с 1511 г., только в первой половине XVI в. говорится о паломниках из 15 воеводств и 10 епархий. В 1547 г. в деревеньку над Бугом приехала также королева Бона Сфора, жена Сигизмунда Старого.

С началом явлений связаны и упоминания об исцелениях. В приходском архиве находится вышеупомянутая «Книга чудес», которая рассказывает о 109 случаях исцеления людей, которые были парализованы, не видели, страдали от ревматизма, не ходили и т.д. Описываются там также внезапные обращения, освобождение от искушений сатаны, освобождение от несправдливых обвинений, а даже – несколько случаев воскресения умерших. Исследования «Книги чудес» доказали, что люди, упоминаемые в ней действительно существовали, сведения о них есть и в других исторических документах этого периода.

Вот некоторые из сохранившихся записей с 1511–1542 и 1786–1802 годов из книги чудес.

1511 г.: «*Двое мальчиков, один из Тосюв, а второй из Канькова,*

с рождения слепые, получили зрение по благодати Пресвятой Троицы и по заступничеству св. Анны. (...)».

1542 г.: «*В то же воскресенье одного мальчика из Длугих, который три года не мог ходить, привезли на возу родители. Когда же был у св. Анны, тут же начал ходить. (...)*».

1786 г.: «*Из Колодзёнжа прибыл один слепой мальчик. После Мессы, которую священник отслужил за него, он вернулся домой и прозрел*».

В последующие годы «Книга чудес» не велась, хотя новые епископы и поощряли записи об исцелениях. Тем не менее, сохранились записи об исцелениях и благодарностей за полученные благодати более позднего периода. Последние два исцеления, проверенные медициной, относятся к 1995 г.

Многочисленные дары от исцеленных, украшающие прóстынское святилище, свидетельствуют о Божьей благодати, действующей в этом святом месте.

Чудесная Статуя

Это готическая скульптура, представляющая Пресвятую Троицу. Бог Отец, сидящий на троне, держит тело распятого Иисуса Христа. Над крестом мы видим голубя – символ Святого Духа. Таким образом, Пресвятая Троица представлена здесь как «Престол благодати» (Евр 4, 16).

Научные исследования, проведенные над статуей, показали, что она была изготовлена Витом Ствошем или его учениками на границе XV––XVI вв., за основу был взят вавельский триптих из часовни св. Креста.

Скульптура, скорее всего, была даром епископа Павла Алигмунта Хольшанского, который подарил ее Простыни в связи с явлениями св. Анны и основанием прихода в 1511 г., или по случаю передачи в 1513 г. документов Святого Престола, дающих новому святилищу престольные праздники.

На столь раннее ее происхождение указывает и тот факт, что уже в начале XVI века статуя упоминалась, как чудотворная.

Местная традиция

Среди множества традиций Прóстыни особое внимание притягивает обычай коронации, начавшийся в XVI веке. Венки, которые были оставлены св. Анной во время ее явления в 1510 г., вначале хранились в специальной раке. Затем, в 1514 г., их вложили в серебряную корону.

В течение 500 лет во время престольных праздников Пресвятой Троицы и св. Анны, а также и в другое время по личным просьбам, священники благословляют верующих, надевая на их головы эту корону. Традиционно такой вид благословления называется именно коронацией.

В культурный пейзаж Подлясья вошли также и пр́остынские козы – маленькие фигурки из теста, которые продаются во время престольных праздников в Пр́остыни. Обычай этот связывается с легендой, в которой говорится о том, что козы, пасущиеся над Бугом, первые заметили в водах реки чудесную статую Пресвятой Троицы и громким блеянием привлекли к ней людей. Этот рассказ относится, скорее всего, к событиям начала XVI века, когда епископ П. А. Хольшанский прислал такой ценный дар из Янова Подлясского речным путем, как самым безопасным в то время. Когда процессия с Чудесной Статуей прибыла в Пр́остынь, действительно первыми с берега реки могли увидеть ее козы.

Присутствие «пр́остынских коз» на престольных праздниках имеет еще одну причину, связанную с подлясскими униатами. Униаты (Грекокатолики) в XIX веке преследовались царём, им было даже запрещено приступать к таинствам в католических храмах. Всё это делалось, чтобы отделить их от Рима. Униаты, однако, не взирая на это распоряжение, часто приходили на пр́остынские престольные праздники. Брали они с собой и коз, как будто идя с ними на рынок по случаю праздника. В действительности же в Пр́остыни униаты привязывали коз к дереву, а сами в толпе паломников приступали к таинствам.

Со временем пр́остынские козы стали популярны в разных регионах Польши, а как знак верности жителей Подлясья Риму попали даже в личные комнаты Папы Римского Иоанна Павла II.

Храм в Пр́остыни

Храм, который стоит в Пр́остыни сейчас, является шестым в истории этого места. Он был построен в 1946–1954 гг. стараниями священника прелата Иосифа Ручиньского, а также при огромном участии прихожан и паломников. (Предыдущий храм был уничтожен отступающей немецкой армией в 1944 г.) Новый костел был построен в соответствии с проектом Богдана Пневского, по образцу Храма Божьего Провидения – дара польского народа. 13 июня 1954 г. епископ Игнатий Щвирский благословил храм и торжественно установил в главном алтаре фигуру Пресвятой Троицы. 11 июня 1995 г. костел

был освящен епископом Антонием Дыдычем. В настоящее время ведутся согласования по повышению ранга храма до малой базилики.

Папа Римский Иоанн Павел II и Пр́остынь

В 2003 г. пр́остынское святилище получило от Папы-поляка необычный дар. Папа Римский передал храму в Пр́остыни чашу, которую использовал во время Святой Мессы по случаю 50-летия своего рукоположения.

Иным выражением доброжелательности Папы является лично им подписанное благословение, где он пишет: «*От всего сердца я даю апостольское благословение пр́остыньским прихожанам и паломникам, прибывающим в святилище Пресвятой Троицы и св. Анны в Пр́остыни*».

Заключение

Пр́остынь – это особое место встречи Бога и человека. В соответствии с архивными документами в пр́остынском святилище многие люди получили и получают особые дары, в том числе исцеления – духовные и телесные.

Проявлением веры паломников, прибывающих в Пр́остынь, являются слова песни: «*Святая Троица в Пр́остыни, выслушай мольбы, возносимые людьми*».

А вспоминая истории о явлениях св. Анны, можно сказать, что сам Бог выбрал это место, ведь как сказала св. Анна «*мы уже давно здесь находимся*».

Перевод: Мария Макарова, с. Лена Вычугжанина CSL

Kurzfassung der Geschichte unseres kleinen Vaterlandes, das Sanktuarium der Allerheiligsten Dreifaltigkeit und der hl. Anna in Prostyń

„Begehrst du Gnade, begib dich nach Prostyń"
– meinte Kard. Stefan Wyszyński

Prostyń ist ein kleiner Ort in Podlachien, man kann sagen ein „kleines Vaterland", schön gelegen am Rande des Nationalparks am Bug (Nadbużański Park Narodowy), inmitten malerischer Seen, Wiesen und Wälder, ungefähr 100 km östlich von Warschau gelegen, an der Grenze zum ehemaligen Masowien und Podlachien.

Prostyń fand seinen Niederschlag in der Geschichte wegen des Sanktuariums der Allerheiligsten Dreifaltigkeit und der hl. Anna, das zu den ältesten dieser Art nicht nur in Polen, sondern in ganz Osteuropa zählt. Auf dem Gebiet der Gemeinde befindet sich das in der ganzen Welt bekannte Konzentrationslager Treblinka. Unweit von hier liegt Zuzela, das Dorf, in dem Kard. Stefan Wyszyński in unmittelbarer Nachbarschaft der Anhöhe von Prostyń aufwuchs.

Ein erster Vermerk über Prostyń in der Chronik stammt aus dem Jahr 1344, als man dort eine Kirche baute. Viel früher jedoch gab es dort eine Siedlung, worauf archäologische Ausgrabungen hinweisen.

Erscheinungen der hl. Anna

Es sind weder Legenden noch Geschichten aus dem Volksmund. Die Echtheit der St. Anna-Erscheinungen bestätigen zahlreiche Archivdokumente, darunter das „Buch der Wunder" von 1511, Handschriften auf Pergament der Bischöfe der Diözese Łuck von 1511, sowie Dekrete des Heiligen Stuhls von 1513, welche den Gläubigen, die auf die Anhöhe von Prostyń kommen, zahlreich Ablässe gewähren.

Aus den genannten Quellen geht hervor, dass die hl. Anna in Prostyń am 27. Mai 1510 erschienen ist. Am frühen Morgen, nach dem Fest der Allerheiligsten Dreifaltigkeit, trat Małgorzata, die Frau des Błażej, vors Haus und sah in der Nähe des Kreuzes eine weiss gekleidete Frau. Sie erschrak und meinte, es wäre der Tod. Da sagte die Unbekannte: *„Frau, fürchte dich nicht! Ich bin nicht der Tod, sondern die hl. Anna (…). Gehe zum Prostyński und sage, dass die Anhöhe hinterm Dorf, wo wir seit langem weilen, der Allerheiligsten Dreifaltigkeit geweiht werden soll (…), man soll dort eine Kirche bauen und hier,*

wo ich erschienen bin, eine Kapelle. Zum Zeichen der Wahrheit meiner Worte, lasse ich vier Kränze auf dem Bänkchen unterm Kreuz. Drei miteinander verbundene als Zeichen der Allerheiligsten Dreifaltigkeit und der vierte zum Andenken an mich (…)".

Die heimische Tradition weist noch auf eine zweite Erscheinung der hl. Anna hin. Danach erschien die hl. Anna einem Bauern aus dem Dorf Złotki und bat, er möge sie nach Prostyń fahren. Als die Heilige auf dem Wagen Platz genommen hatte, sausten die Ochsen über die Sümpfe und als sie glücklich das Ziel erreichten, hielten sie vor dem Hügel, auf dem die jetzige Kirche steht, an. Die Nonne stellte sich vor: *„Ich bin die hl. Anna. Ich gehe, mich vor Hl. Dreifaltigkeit zu verneigen".* Nach diesen Worten erklomm sie die Anhöhe und faltete die Hände zum Gebet.

Pilger und Heilungen

Die Kunde von den Erscheinungen verbreitete sich in Windeseile im ganzen Land und vor überall strömten zahlreiche Pilger herbei. 1547 eilte in das Dorf am Bug sogar Königin Bona Sforza, die Gemahlin Sigismunds des Alten.

Seit der Erscheinung ereigneten sich wunderbare Heilungen. Das Archiv der Kirchengemeinde birgt das „Buch der Wunder" in dem über 100 Fälle von Heilungen verzeichnet sind, z.B. von Personen, die gelähmt waren, nicht gesehen haben, an Rheuma litten, nicht gehen konnten. Vermerkt sind auch Gnaden der Rückerlangung des Glaubens, der Befreiung von starker Versuchung des Satans und sogar der Rückkehr Verstorbener. Wissenschaftliche Forschungen auf diesem Gebiet ergaben die Identität der Personen aus dem „Buch der Wunder" im Vergleich mit anderen Dokumenten aus dieser Zeit. Darüber hinaus erwähnen mitunter direkt die profanen Archivalien vom Anfang der ersten Hälfte des XIV. Jh., dass eine gewisse Person in Prostyń geheilt wurde.

Hier zitieren wir aus dem „Buch der Wunder". Es sind ausgewählte Eintragungen, die aus den Jahren 1511–1542 und 1786–1802 erhalten sind.

1511. *„Viertes. Zwei Jungen, einer aus Tosie, der andere aus Kańków, seit der Geburt blind, erlangten durch die Gnade der Allerheiligsten Dreifaltigkeit und die Fürsprache der hl. Anna das Augenlicht. (…)".*

1542. *„Einhundertfünftes. An diesem Sonntag kam ein Junge aus Długie, der drei Jahre lang nicht gehen konnte. Seine Eltern gelobten ein Opfer und brachten ihn hierher. Als er in den Weiler der hl. Anna kam, wurde er augenblicklich durch deren Hilfe gesund. (…)".*

1786. „*Einhundertsiebtes. Aus Kołodziąż kam ein erblindeter Junge. Ein Priester las für ihn die hl. Messe, an welcher dar Junge teilnahm. Als er nach Hause zurückkehrte, konnte er sofort wieder sehen*".

In der nächsten Jahren führte man das „Buch der Wunder" nicht weiter, obwohl die nachfolgenden Bischöfe dazu ermunterten, die Heilungen, die sich im Sanktuarium von Prostyń ereigneten, niederzuschreiben. Nichtsdestotrotz sind manche Berichte über Heilungen und Danksagungen, über das Gewähren besonderer Gnaden, erhalten geblieben. Die letzten zwei Heilungen, die man einer medizinischen Untersuchung unterzogen hat, stammen aus dem Jahre 1995.

Die vielen Votivgaben, die seit Jahr hunderten das Sanktuarium in Prostyń zieren, künden vom „Ergiessen der Gnade" an diesem heiligen Ort.

Die wundertätige Statue

Es ist eine gotische Schnitzfigur, welche die Allerheiligsten Dreifaltigkeit darstellt. Gott Vater sitzt auf dem Thron und hält den Leichnam des gekreuzigten Jesus Christus. Über dem Kreuz eine Taube – das Zeichen des Heiligen Geistes. Das ist die Darstellung der Allerheiligsten Dreifaltigkeit in Form des „Thronus Gratiae" (Gnadenstuhl).

Wissenschaftliche Untersuchungen der Statue weisen darauf hin, dass sie von Veit Stoss oder von seinen Schülern im XV/XVI. Jh. gefertigt wurde. Als Vorbild diente wohl das Triptychon auf dem Wawel in der Heiligkreuz-Kapelle.

Die Schnitzfigur ist höchstwahrscheinlich ein Gabe des Bischofs Paweł Aligmunt Holszański, der sie Prostyń schenkte als die Kirchengemeinde 1511 gegründet wurde oder als 1513 die Dokumente des Heiligen Stuhls überwiesen wurden, die dem neuen Heiligtum Ablässe gewährten.

Dieses frühe Datum der Figur vor Ort weist auch auf die Tatsache hin, dass sie schon Anfang des XVI. Jh. als wundertätig bekannt war.

Die örtliche Tradition

Besonders hervorzuheben ist der Krönungsbrauch. Die Kränzchen, welche die hl. Anna hinterliess, fügte man 1514 in die silberne Krone ein. Seit fast einem halben Jahrtausend, während der Ablässe am Fest der Allerheiligsten Dreifaltigkeit und der hl. Anna, sowie auf Bitten der Pilger werden die Gläubigen mit der Krone gesegnet. Man legt sie den Pilgern aufs Haupt. Diesen Brauch der Segnung nennt man seit Jahrhunderten Krönung.

Im Kulturbild Podlachiens haben auch die Ziegen von Prostyń ihren Platz. Das sind kleine Figuren aus Teig, die man während dar Ablässe in

Prostyń kaufen kann. Der Brauch greift auf eine Legende zurück, wonach die weidenden Ziegen am Bug als erste im Gebüsch am Fluss die wundertätige Statue der Allerheiligsten Dreifaltigkeit erspäht haben sollten und mit lautem Meckern die Leute alarmierten. Diese Geschichten mag man als Legende abtun, sie bringen jedoch einen Farbtupfer in die historische Begebenheit. Wahrscheinlich sandte Bischof A. Holszański die kostbare Gabe aus Janów Podlaski auf dem Wasserwege. Der Fluss Bug war dazumal die beste und sicherste Verkehrsverbindung. Und da konnten in der Tat die weidenden Ziegen die Prozession mit der wundertätigen Figur als erste gesehen haben. Das ist nur eine der Hypothesen, die schwer zu widerlegen, aber ebenso schwer anhand von Dokumenten aus dem Archiv zu beweisen ist.

Die Anwesenheit der „Ziegen von Prostyń" auf den Ablässen hat jedoch ihre historische Berechtigung im Zusammenhang mit den Unierten (Griechisch-Katholiken) aus Podlachien. Nach der Niederschlagung des Januar-Aufstandes (1863), wurden sie vom Zaren verfolgt und durften nicht die heiligen Sakramente empfangen in Kirchen, die mit dem Heiligen Stuhl verbunden waren. Die Unierten kamen jedoch in grosser Zahl zu den Ablässen nach Prostyń. Mit sich führten sie Ziegen, als ob sie vorhätten, diese auf Markt bringen zu wollen, der aus Anlass von kirchlichen Festen abgehalten wurde. In Prostyń angekommen, banden sie die Ziegen an die nahe stehenden Bäume, mischten sich unter die Pilger und empfingen die Sakramente. (Während eines Jahres schlossen an zwei Ablässen 190 griechisch-katholische Paare den Bund der Ehe und 260 Kinder wurden getauft).

Mit der Zeit erlangten die Ziegen von Prostyń so eine Popularität in Polen, dass sie als Zeichen der Treue der Unierten zum Heiligen Vater in die Privaträume von Papst Johannes Paul II. gelangten.

Die Kirche in Prostyń

Die jetzige Kirche wurde in den Jahren 1946–1954 von Prälat Józef Ruciński erbaut. Den vorigen Bau vernichteten 1944 Nazi-Verbände auf ihrem Rückzug. Die neue Kirche projektierte Bohdan Pniewski nach dem Vorbild der Kirche der Göttlichen Vorsehung – einer Votivgabe des polnischen Volkes. Während des Gemeindeablasses am 13 VI 1954 segnete Bischof Ignacy Świrski die Kirche, brachte feierlich die wundertätige Statue der Allerheiligsten Dreifaltigkeit hinein und stellte sie in den Hochaltar. Die eigentliche Weihe (Konsekration) der Kirche vollzog Bischof Antoni Dydycz am 11 VI 1995.

Der Heilige Vater Johannes Paul II und Prostyń

2003 erhielt das Sanktuarium vom polnischen Papst eine aussergewöhnliche Gabe. Der Heilige Vater Johannes Paul II. überwies an die Anhöhe von Prostyń den Kelch, den er während der hl. Messe benutzte, als er sein 50-jähriges Priesterjubiläum zelebrierte.

Das Wohlwollen des Papstes fand auch seinen Ausdruck in der Segensurkunde, persönlich unterschrieben von Johannes Paul II. Der Heilige Vater schreibt: „*Von Herzen erteile ich den Apostolischen Segen den Kirchenmitgliedern von Prostyń, wie auch den Pilgern, die in das Sanktuarium der Allerheiligsten Dreifaltigkeit und der hl. Anna nach Prostyń kommen*".

Zusammenfassung

Die Anhöhe von Prostyń ist ein besonderer Ort des Gebetes und der Besinnung. Laut Archivdokumenten von 1510 erhielten viele im Sanktuarium von Prostyń besondere Gnaden und manche erfuhren sogar Heilung.

Wenn man auf die Erscheinungen der hl. Anna zurückgreift, darf gesagt werden, es ist ein von Gott auserwählter Ort, an dem – wie es die hl. Anna bekannte – „*wir seit langem weilen*". Das bekunden zahlreiche Zeugnisse, wie Gott hier seit Jahrhunderten Gnadenströme verteilt.

Der Glaube der Pilger, die zu der Anhöhe von Prostyń kommen, drückt sich in den Worten des Liedes aus: „*Heilige Dreifaltigkeit von Prostyń, erhöre das Flehen des Volkes*".

Übersetzung: Helene und Helmut Smyk

Brève histoire de notre « Petite Patrie », sanctuaire de la Sainte Trinité et de sainte Anne à Prostyń

« *Si tu veux obtenir la grâce, va à Prostyń* »
– disait le cardinal Stefan Wyszyński

Prostyń est un petit village de Podlaskie, on pourrait dire: « petite Patrie », magnifiquement située au bord de la rivière Bug dans un parc naturel (Nadbużański Park Krajobrazowy), entourée d'un paysage pittoresque de lacs, de prés et de forêts. Prostyń se trouve à 100 km à l'est de Varsovie, à la frontière de l'ancienne Mazovie et Podlaskie.

Les premières chroniques qui mentionnent Prostyń remontent à 1344 et signalent l'église de bois qui existait déjà à cet endroit. Néanmoins, la colonisation sur ces terres avait commencé beaucoup plus tôt, ce dont témoignent les fouilles archéologiques.

A 5 km à l'ouest de Prostyń, se trouve l'ancien camp de la mort de Tréblinka, lieu tristement célèbre depuis la Deuxième Guerre mondiale. Non loin de Prostyń, est située Zuzela, la ville natale du cardinal Wyszyński, Primat de Pologne, dont les parents se sont mariés dans l'église de Prostyń.

Prostyń s'est inscrit dans l'histoire grâce au sanctuaire de la Sainte Trinité et de sainte Anne. Il faut noter que la recherche effectuée dans tous les diocèses polonais montre que Prostyń est le seul sanctuaire dédié à la Sainte Trinité en Pologne (avec des droits diocésains); c'est donc un des rares sanctuaires dédiés à la Trinité en Europe.

Les apparitions de sainte Anne

Ce n'est pas une légende ni un conte populaire. Plusieurs documents confirment la véracité des apparitions de sainte Anne à Prostyń; parmi ces documents il y a le *Livre des miracles* de 1511, les parchemins des évêques du diocèse de Łuck à partir de 1511, ainsi que les décrets du Saint-Siège conférant en 1513 de nombreuses indulgences aux fidèles qui se rendent à la colline de Prostyń.

Les sources affirment que sainte Anne apparut à Prostyń le 27 mai 1510, tôt le matin; c'était le lendemain de la fête de la Sainte Trinité. Une habitante du village, Marguerite, femme de Blaise, sortit de sa maison et remarqua une femme habillée en blanc près de la croix. Elle fut très perturbée parce qu'elle pensait voir la mort. Alors l'inconnue lui dit: « *Femme, n'aie pas peur, je ne suis*

pas la mort, je suis sainte Anne [...]. Va chez le noble appelé Prostyński et demande-lui de dédier à la Sainte Trinité la colline qui est derrière le village où nous sommes depuis longtemps [...], d'y construire une église et de construire une chapelle sur le lieu de mon apparition. En gage de véracité de mes paroles, je dépose quatre couronnes sur le banc au-dessous de la croix. Trois couronnes sont liées l'une à l'autre comme signe de la Sainte Trinité et la quatrième est en souvenir de moi [...] ».

La tradition locale a aussi conservé une autre apparition de sainte Anne. Selon cette tradition, sainte Anne, vêtue d'un habit monastique, apparut à un agriculteur du village de Złotki, lui demandant de l'emmener à Prostyń. Quand elle s'assit dans la charrette, les boeufs se mirent à courir à travers les marécages, atteignirent leur destination et s'arrêtèrent en face de la colline où se trouve l'église actuelle. La femme se présenta: « *Je suis sainte Anne. Je vais rendre hommage à la Sainte Trinité* ». Après avoir prononcé ces mots, elle monta la colline et, s'agenouillant, croisa les mains pour prier.

Pèlerins et guérisons

La nouvelle des apparitions se répandit comme un feu de paille dans toute la région et de nombreux pèlerins commencèrent à affluer. Le *Livre des Miracles* mentionne, pour la seule première moitié du XVIe siècle, des pèlerins venant de quinze provinces et de dix diocèses. En 1547 même la reine Bona Sforza, épouse du roi Sigismund le Vieux, se rendit dans le village de Prostyń au bord du Bug.

Les apparitions furent le point de départ d'une série de guérisons miraculeuses. Les archives paroissiales qui conservent le *Livre des Miracles* précédemment mentionné, rapportent cent neuf cas de guérisons, par exemple de personnes paralysées, ou aveugles, ou qui souffraient de rhumatismes, ou bien qui ne pouvaient pas marcher. Il rapporte aussi des grâces de conversion, de libération de tentations du diable, et même quelques cas de morts rendus à la vie.

Des recherches scientifiques menées dans ce domaine ont confirmé l'existence des personnes du *Livre des miracles* mentionnées dans d'autres documents de l'époque. De plus, même des archives laïques datant de la première moitié du XVIe siècle mentionnent explicitement que telle personne a été guérie à Prostyń.

Donnons la parole au *Livre des Miracles*. Voici quelques fragments conservés datant des années 1511–1542 et 1786–1802. (Le chiffre au début de chaque citation représente le numéro de la guérison dans le *Livre des Miracles*).

1511: « *Quatrième. Deux garçons, l'un du village de Tosie et l'autre de*

Kańków, tous deux aveugles de naissance, reçurent la vue, ici, par la grâce de la Sainte Trinité et par l'intercession de sainte Anne. [...] ».

1542: « *Cent-cinquième. Ce dimanche-là, un garçon de Długie qui ne pouvait plus se tenir debout depuis trois ans, fut offert par ses parents en ce lieu, amené dans une charrette; arrivé au village de sainte Anne, par son aide, il retrouva immédiatement la capacité de marcher. [...]* ».

1786. « *Cent-septième. Un garçon aveugle se rendit ici, venant de Kołodziąż; il assista à la Sainte Messe célébrée à son intention par le prêtre; de retour chez lui après la messe, il recouvra immédiatement la vue* ».

Dans les années suivantes, le *Livre des miracles* ne fut plus tenu, mais les évêques successifs encouragèrent à enregistrer les guérisons qui avaient lieu dans le sanctuaire de Prostyń; ainsi quelques témoignages de guérisons et quelques remerciements pour des grâces particulières obtenues furent conservés. Les deux dernières guérisons soumises à une expertise médicale datent de 1995.

Les nombreux ex-voto qui ont orné le sanctuaire de Prostyń pendant des siècles, témoignent de « la diffusion de la grâce » (Romains 5: 20) dans ce lieu saint.

La Statue Miraculeuse

C'est une sculpture gothique représentant la Sainte Trinité. Dieu le Père assis sur le trône, tient dans ses bras le corps de Jésus-Christ crucifié. Au-dessus de la Croix, il y a la colombe, signe du Saint Esprit. C'est la représentation du mystère de la Sainte Trinité sous forme de « Thronus Gratiae », le « trône de la grâce » (Hébreux 4: 16).

Les recherches effectuées sur l'origine de la Statue révèlent qu'elle a été faite par Wit Stwosz, ou ses élèves, à la charnière du XVe et du XVIe siècle. Le triptyque de Wawel de la chapelle de la Sainte Croix est peut-être son modèle.

La sculpture est probablement un don de l'évêque Paul Aligmunt Holszański qui l'a offerte à Prostyń, en lien avec les apparitions de sainte Anne, dans le cadre de la fondation de la paroisse de Prostyń en 1511 ou de la réception des documents du Saint-Siège en 1513, octroyant au nouveau sanctuaire le droit de dispenser des indulgences.

Le fait que, dès le début du XVIe siècle, la statue est mentionnée comme miraculeuse, prouve ses origines précoces.

La tradition locale

Parmi diverses traditions liées à la colline de Prostyń, le rituel du couronnement mérite une attention particulière. Il remonte au XVIe siècle. Les guirlan-

des laissées par sainte Anne lors de son apparition en 1510, ont été enchâssées dans une couronne d'argent en 1514. Depuis 500 ans, lors des fêtes patronales de la Sainte Trinité et de sainte Anne ou en d'autres occasions à la demande particulière de pèlerins, on donne la bénédiction aux fidèles en les coiffant de cette couronne. C'est ce type de bénédiction que, depuis des siècles, on appelle « couronnement ».

Il y a aussi les « chèvres de Prostyń » qui se sont inscrites dans le paysage culturel de la Podlaskie. Ce sont de petites figurines en pâte, vendues pendant les fêtes patronales à Prostyń. Cette coutume rappelle une tradition populaire selon laquelle des chèvres paissant au bord du Bug furent les premières à remarquer la Statue miraculeuse de la Sainte Trinité dans des buissons de la rivière et donnèrent l'alarme par leurs forts bêlements. Ce récit se réfère probablement à un événement qui eut lieu au début du XVIe siècle, quand l'évêque A. Holszański envoya depuis Janów Podlaski, par voie fluviale – la rivière de Bug constituait alors le moyen de transport le meilleur et le plus sûr – son don si précieux; quand le cortège accompagnant la Statue miraculeuse atteignit Prostyń, il est tout à fait possible que les chèvres paissant dans les prés voisins, furent les premières à la remarquer.

La présence des « chèvres de Prostyń » aux fêtes patronales a encore des raisons historiques liées aux Uniates (grecs-catholiques) de Podlaskie. Persécutés par les tsars après l'échec de l'Insurrection de Janvier (1863), ils avaient interdiction de recevoir les sacrements dans les églises gardant le lien avec le Saint-Siège. Cependant, les Uniates venaient nombreux aux fêtes patronales à Prostyń. Ils emmenaient des chèvres en faisant semblant d'aller au marché qui avait lieu à l'occasion des fêtes religieuses. Arrivés à Prostyń, ils les attachaient aux arbres voisins et se mêlant à la foule de pèlerins, ils recevaient les sacrements (ainsi, pendant une année, 190 couples uniates se marièrent et on baptisa plus de 260 enfants, au cours de deux fêtes patronales). Au fil du temps, les « chèvres de Prostyń » devinrent populaires dans d'autres régions de la Pologne, et en signe de fidélité des habitants de la Podlaskie au Saint-Siège, il y en avait dans les appartements privés du pape Jean-Paul II.

L'église

L'église actuelle, la sixième dans l'histoire de Prostyń, a été construite entre 1946 et 1954 grâce aux efforts de Mgr. Józef Ruciński et à l'engagement des paroissiens et pèlerins (le sanctuaire précédent fut détruit en 1944 par les troupes allemandes en repli). Le plan de la nouvelle église est dû à Bohdan Pniewski et a pour modèle l'église de la Divine Providence – ex-voto de la

nation polonaise. Pendant la fête paroissiale du 13 juin 1954, l'évêque Ignacy Świrski bénit la nouvelle église et introduisit solennellement la statue miraculeuse de la Sainte Trinité, la plaçant sur l'autel principal. L'église fut consacrée par l'évêque Antoni Dydycz le 11 juin 1995. Des efforts sont actuellement en cours pour élever le sanctuaire au rang de Basilique mineure.

Le Saint Père Jean Paul II et Prostyń

En 2003 le sanctuaire reçut du pape polonais un don exceptionnel. Le Saint Père Jean-Paul II offrit à la colline de Prostyń le calice qu'il avait utilisé en célébrant la Sainte Messe à l'occasion de son jubilé d'ordination sacerdotale.

Une autre expression de la grande bienveillance du Saint Père Jean-Paul II, a été la bénédiction qu'il a signée personnellement et dans laquelle il est écrit: « *Je donne cordialement ma bénédiction apostolique aux paroissiens de Prostyń et aux pèlerins se rendant au Sanctuaire de la Sainte Trinité et de sainte Anne à Prostyń* ».

Conclusion

La colline de Prostyń est un endroit particulier de rencontre de Dieu avec l'homme. D'après les documents d'archives, de nombreuses personnes ont obtenu des grâces, y compris de guérisons tant spirituelles que physiques, dans le sanctuaire de Prostyń, et cela est toujours actuel.

En rappelant les comptes rendus des apparitions de sainte Anne, on peut bien dire que c'est un endroit choisi par Dieu où, comme l'avait révélé sainte Anne: « Ç*a fait maintenant longtemps que nous sommes ici* ». Ce que montrent les nombreux témoignages de grâces distribuées ici par Dieu depuis des siècles.

Les paroles du cantique suivant constituent un symbole de la foi des pèlerins qui se rendent à la colline de Prostyń: « *Sainte Trinité de Prostyń, écoute les supplications du peuple* ».

traduction: Małgorzata Wyczańska, Nadine Pavie

موجز عن تاريخ موطننا الصغير
مزار الثالوث الأقدس والقديسة حنة في بروستين

"إذا أردت أن تختبر النعمة اذهب إلى بروستين"
الكاردينال ستيفان فيزينسكي.

بروستين منطقة صغيرة في بودلاسيا، وهي بلدة دافئة منتشرة على جوانب نهر باج، الوادي الجميل الخلاب، والمنظر الطبيعي للبحيرات الرائعة الجمال، والغابات والمروج. تبعد حوالي 100 كم شرقي وارسو، على حدود مارزونيا وبودلاسيا سابقاً.
ذكرت بروستين للمرة الأولى في وثائق تعود للعام 1344. تكشف هذه المستندات عن وجود كنيسة من الخشب منذ ذاك الوقت. أثبتت الحفريات الأثرية أن المنطقة كانت مسكونة قبل ذلك بكثير.
على بعد 5 كم من بروستين نجد معتقل الموت المشهور عالمياً، الذي استعمل خلال الحرب العالمية الثانية والذي يدعى تربلينكا. على مقربه من ذلك المكان توجد قرية مهمّة وهي زوزيلا قرية الكاردينال ستيفان فيزينسكي، رئيس أساقفة بولونيا، وعلى سبيل الذكر، فقد تزوج أهله في قرية بروستين.
اشتهرت بروستين لوجود مزار الثالوث الأقدس والقديسة حنة فيها. فهو أحد أقدم المعابد في بولونيا. جدير بالذكر أن التحقيق الذي أُجري في كل أبرشيات بولونيا أثبت أن بروستين هو المعبد الوحيد على اسم الثالوث الأقدس في كل بولونيا. إضافة إلى ذلك فهو واحد من العابد القليلة في أوروبا المكرسة للثالوث الأقدس.

ظهورات القديسة حنة

إن ظهورات القديسة حنة في بروستين مُثـَبتة بالعديد من الوثائق، من بينها كتاب العجائب من سنة 1511، على مخطوطة رقية احتفظ بها أساقفة أبرشية لوك ابتداء من 1511، كذلك عن طريق قرارات الكرسي الرسولي ابتداءً من سنة 1513 إذ منح عدة غفرانات للمؤمنين الحاجين إلى تلة بروستين. لذا من المستحيل اعتبار هذا الحدث مجرّد أسطورة أو تقليد شعبي.
تؤكد المراجع الموثّقة بأن القديسة حنة ظهرت في بروستين في الصباح الباكر بعد عيد الثالوث الأقدس في 27 أيار سنة 1510. فالجدير بالذكر أن زوجة بلازج، أحد سكان قرية ملجورزاتا، كانت قد خرجت من البيت ورأت امرأة باللباس الأبيض واقفة بجانب الصليب. أصابها ذعر من مجرد التفكير بأنها سترى الموت، إذ تكلمت الغريبة: "لا تخافي يا امرأة! لستُ الموت، بل أنا القديسة حنة (....)

اذهبي إلى بروستنسكي وقولي له أن يكرس التلة التي تقع خلف القرية للثالوث الأقدس، حيث كنا لفترة طويلة (...)، كي يبني كنيسة هناك، وأيضا كنيسة صغيرة في مكان ظهوري. وعلامة على صدق ما أقول سأترك 4 أكاليل على المقعد تحت الصليب. ثلاثة منهم متّصلون ببعض رمزا ً للثالوث الأقدس والرابع لذكري (...)".

حفظ التقليد المحلي ظهوراً ثانياً للقديسة حنة. وبحسب هذا التقليد، كانت القديسة حنة ترتدي رداءً رهبانياً، وقد ظهرت لمزارع من قرية زلوتكي طالبة منه أن يأخذها إلى بروستين. عندما جلست القديسة في العربة، ركض الثيران عبر المستنقع. لحسن الحظ فقد وصلوا إلى المكان المقصود وتوقفوا أمام التلة حيث توجد الكنيسة الحالية. قدمت الإمرأة نفسها "أنا القديسة حنة سوف أعبد الثالوث الأقدس". بعد قولها هذا صعدت التلة وجمعت يديها للصلاة.

الحجاج والشفاءات

انتشر خبر الظهورات كالنار الملتهبة عبر المنطقة، وبدأ الحجاج بالوصول بكثرة. كتاب العجائب المحفوظ منذ سنة 1511، يذكر فقط في النصف الأول من القرن السادس عشر عن حجاج قدموا من 15 مقاطعة وعشر أبرشيات. في سنة 1547، وصلت إلى القرية الملكة بونا سفورتسا، زوجة سيجيسموند الكبير، عن طريق نهر الباغ. تبعت الظهورات عند بدايتها سلسلة من الشفاءات العجيبة. تحفظ سجلات الرعية كتاب العجائب المذكور أعلاه الذي يورد لنا مئة وتسع حالات شفاء لأناس كانوا إما مشلولين أو عميان أو يعانون من الروماتزم أو عاجزين عن السير الخ... يسجل الكتاب أيضا ً نِعَم الارتداد إلى الإيمان، التخلّص من تجارب شيطانية قوية، الغفران عن الاتهامات الكاذبة، وبعض الحالات عن عودة الموتى إلى الحياة. بيّن البحث في هذا الحقل تطابق تقارير الناس الظاهرة في كتاب العجائب مع وثائق أخرى من تلك الفترة. دعونا نترك كتاب العجائب يتكلم. إليكم بعض التسجيلات التي بقيت من الفترات ما بين 1511 – 1542 و- 1786 – 1802.

سنة 1511: ولدان، أحدهما من توسي والثاني من كانكوو، كلاهما أعمى منذ الولادة، أبصرا بنعمة الثالوث الأقدس وشفاعة القديسة حنة...

وَلَدٌ من زلاتكي لم يستطع أن يمشي لمدة 5 سنوات، شفي عندما وصل إلى هذا المكان خلال صلاة الغروب (...).

وَلَدٌ من لم يمش على قدميه منذ ولادته، شفي عندما وصل المكان يوم الاحتفال بعيد الصعود (...).

سنة 1517: رجل من درزموفو كروتينكا، أصيب بمرض وانكمشت رجله وبدأ يعرج لمدة عشرين أسبوع وسار على العكاز وعندما وصل إلى هذا المكان شفي وعلامة ذلك ترك العكاز وعاد إلى بيته ماشيا ً على قدميه يوم الأربعاء بعد الاحتفال بعيد العنصرة.
سنة 1542 ذاك الأحد ولد من دلوجا، لم يستطِع السير لمدة ثلاث سنوات، قدّمه أهله للربّ في هذا المكان، أحضِر على عربة وعند وصوله إلى قرية القديسة حنة وبشفاعتها شفي في الحال واستعاد القدرة على السير.
سنة 1786 وصل إلى المكان صبي من كوودوزيكز كان قد أصيب بالعمى، عندما عاد إلى بيته بعد مشاركته بالقداس الذي أقيم على نيته، أعيد إليه بصره.
في السنوات التالية، لم يحافظوا على التسجيل في كتاب العجائب بالرغم من أن الأساقفة الذين تعاقبوا كانوا يشجعون الجميع على تسجيل حالات الشفاء. بالرغم من ذلك سجلت بعض حالات الشفاء وأداء الشكر للنعم التي حصلت في تلك الفترة.
آخر حالتي شفاء قد ذكرتا، خضعتا لتصديق طبّي وسجلتا في 1995. العديد من النذور التي زيّنت مزار بروستين لقرون عديدة تشهد عن عمل النعمة الإلهية في هذا المكان المقدس.

التمثال العجائبي

يمثل التمثال المنحوت بأسلوب غوطي الثالوث الأقدس. الله ألآب جالس على العرش يحمل جسم يسوع المسيح المصلوب وحمامة فوق الصليب دلالة على الروح القدس. بهذه الطريقة تعرض لنا الرسالة إلى العبرانيين سر الثالوث الأقدس "كعرش النعمة" (عب 16:4).
أظهر البحث الذي أجري عن أصل التمثال أنه من عمل الفنان فيت ستوس أو أحد تلاميذه في المرحلة ما بين القرنين الخامس عشر والسادس عشر. يمكن أن يكون قد صمّم على صورة الأيقونة الثلاثية الجوانب للفنان فافل الموجودة في كنيسة الصليب المقدس.
من الأرجح أن التمثال هو تقدمة من الأسقف بافيل أليجمونت هومزانسكي، الذي قدّمه لبروستين لارتباطه بظهورات القديسة حنة وتأسيس الرعية سنة 1511، أو في سنة 1513 بمناسبة وصول الوثائق من الكرسي الرسولي والتي تسمح للمعبد الجديد بمنح الغفرانات للمؤمنين.
الدليل على قدم المعبد، ترجع إلى أنهم كانوا يعدّون التمثال عجائبياً منذ بداية القرن السادس عشر.

التقليد المحلي

تتميز تلة بروستين بتقاليد عديدة منها الاهتمام الخاص بطقوس التتويج التي تعود إلى بداية القرن السادس عشر. الأكاليل التي تركتها القديسة حنة خلال ظهوراتها في 1510، كانت قد حفظت في صندوق خاص. لاحقاً في سنة 1514، غُلِّفوا في تاج من فضة.

وضع التاج على رؤوس الحجاج للمباركة، لمدة خمسمائة سنة تقريباً، خلال الصلوات والاحتفالات للثالوث الأقدس والقديسة حنة أو لحاجات فردية. لعدة قرون أطلق على هذه البركة اسم التتويج.

يعد "ماعز بروستين" عنصراً آخر هاماً من المشهد الطبيعي في بودلاسيا. هي عبارة عن أشكال صغيرة مصنوعة من الطين تباع في معارض الكنيسة في بروستين. تدل عادة على تقليد شعبي مفاده أن الماعز التي كانت ترعى على ضفاف نهر باج كانت أول من لاحظ تمثال الثالوث الأقدس العجائبي في الأغصان على ضفاف النهر وأنذروا الناس بصوت ثغاء عالٍ. من المحتمل أن تدل هذه القصة على الحدث منذ بداية القرن السادس عشر، عندما أرسل المطران هولزانسكي هديته الثمينة من جانوو بودلانسكي في النهر، والتي كانت أفضل وسيلة نقل في حينه. عندما وصل الوفد مع التمثال العجائبي إلى بروستين، كانت آنذاك بالفعل الماعز التي كانت ترعى في المراعي المجاورة أولى من رأت الحدث.

وجود "ماعز بروستين" في أعياد الكنيسة لها أسباب أخرى متعلقة بالروم الكاثوليك في بودلاسيا. فقد كانوا مضطهدين على أساس أنهم من أتباع التسار الروسي في القرن 19 وكانوا أيضاً يمنعون من قبول الأسرار المقدسة في الكنائس الكاثوليكية. لم يكن يوقر أي شيء لمنعهم من الاتصال مع الكرسي الرسولي. وصل الروم الكاثوليك إلى أعياد الكنيسة في بروستين دون الاهتمام للموانع المفروضة. كانوا يحضرون معهم بعض الماعز وكأنهم يقودونهم إلى السوق الذي نُظم لمناسبة الأعياد. في الحقيقة، عند وصولهم إلى بروستين، كانوا يربطون الماعز في الأشجار المجاورة عندما وينضمون إلى جموع الحجاج لقبول الأسرار المقدسة.

مع مر الزمن أصبحت ماعز بروستين شائعة في مناطق مختلفة من بولونيا كرمزٍ لوفاء سكان بودلاسيا للكرسي الرسولي فقد وصلت حتى إلى الجناح الخاص بقداسة البابا يوحنا بولس الثاني.

مقام بروستين

الكنيسة الحالية هي السادسة في تاريخ بروستين. بُنيت في السنوات 1946 – 1954 بجهود الأسقف جوزيف روسينسكي والتزام أبناء الرعية والحجاج (فقد دُمر المقام السابق عند رحيل جيوش هتلر سنة 1944)

صمم بناء الكنيسة الجديدة بوهدان بنييفسكي على نموذج كنيسة العناية الإلهية كنذر للأمة البولندية.

في 13 حزيران سنة 1954 كرّس المطران اغناطيوس سفيريسكي الكنيسة الجديدة وأدخل إليها بكل وقار تمثال الثالوث الأقدس ألعجائبي واضعاً إياه عند المذبح الرئيسي.

كَرَسَ الكنيسة الأسقف أنطوني ديديشش في 11 حزيران 1955. هنالك جهود في الوقت الحاضر لرفع المقام لمنزلة بازيليك صغرى.

قداسة البابا يوحنا بولس الثاني وبروستين

استلم معبد بروستين سنة 2003 هدية غير اعتيادية من البابا البولوني. تبرّع قداسة البابا يوحنا بولس الثاني لتلة بروستين بكأس القربان الذي استعمله في القداس الإلهي في ساحة القديس بطرس، عندما احتفل باليوبيل الذهبي (50 سنة) لسيامته الكهنوتية.

تعبير آخر عن عطف البابا العظيم عبارة عن بركة موقعةً من البابا يوحنا بولس الثاني شخصيا والتي تنص:

"أمنح بركتي الرسولية بكل مودة لأبناء رعية بروستين وللحجاج القادمين إلى معبد للثالوث وإلى القديسة حنة في بروستين."

خاتمة

تلة بروستين هي مكان خاص للقاء الله مع الإنسان. حسب الوثائق المسجلة، حصل الكثير من الناس وما زالوا يحصلون على نعم خاصة تتضمّن الشفاء الروحي والجسدي.

إيمان وثقة الحجاج القادمين على تلة بروستين مُـعَبّر بكلمات النشيد : "أيها الثالوث الأقدس في بروستين اسمع رجاء الناس".

بعد مراجعة تاريخ ظهورات القديسة حنة، يمكننا القول أن هذا المكان قد اختاره الله، وبحسب ما قالت القديسة حنة: "كنا هنا من زمنٍ بعيد".

ترجمة ناديا كتورة
تنقيح الأب عبدو عبدو

סקירה היסטורית קצרה על מולדתנו הקטנה
מקדש השילוש הקדוש ואנה הקדושה בפרוסטין

"אם רוצה אתה לחוות את החסד,
לך לפרוסטין"
קרדינל סטפן וישינסקי

פרוסטין הינו מקום קטן, ניתן לומר "מולדת קטנה", בפודלסיה, הנמצא במקום יפהפה בקצהו של פארק עמק נהר הבוג, בתוך נוף ציורי של אגמים, כרי דשא ויערות. הוא רחוק כמאה ק"מ ממזרח לוורשה, על קו הגבול של מזוביה ופודלסיה לשעבר.

הרשומות הראשונות בהן מוזכרת פרוסטין הן מ- 1344. מהן אנו לומדים שכבר בזמן ההוא עמדה שם כנסייה עשויה מעץ. מכל-מקום, מספר חפירות ארכיאולוגיות מעידות על כך שכבר קודם לכן היו אדמות אלו מיושבות.

במרחק חמישה ק"מ מפרוסטין עומד מחנה הריכוז מימי מלחמת העולם השנייה - טרבלינקה. לא רחוק ממנו ישנו מקום חשוב אחר- זוזֶלָה, כפר מולדתו של הקרדינל סטפן וישינסקי אשר הוריו באו בברית נישואין בכנסייה של פרוסטין.

פרוסטין נודעה בהיסטוריה בעיקר הודות למקדש השילוש הקדוש ואנה הקדושה. זהו אחד מהמקומות הקדושים העתיקים ביותר בפולין. כדאי לציין שלאחר בדיקה שנערכה בכל מחוזות הבישוף, הוכח שפרוסטין הינו המקדש היחיד על שם השילוש הקדוש במדינה כולה (שהוא בעל זכויות של מחוז בישוף). מכאן שהוא אחד מהמקומות הקדושים המוקדשים לשילוש הקדוש באירופה כולה.

ההתגלויות לאנה הקדושה

מספר רב של מסמכים ארכיוניים מאשר את אמיתות ההתגלות לאנה הקדושה, ביניהם ספר הניסים משנת 1511, כתבי-יד עשויים גוויל של הבישופים של המחוז של לוק שמתוארכים ל- 1511, וכן צווים של הכס הקדוש מ- 1513 שבהם מוענקים כתבי מחילה אחדים למאמינים שהגיעו לגבעה של פרוסטין. לאור הנאמר אי אפשר להחשיב את העובדות האמורות באמות מידה של אגדה או מסורת עממית.

המקורות הארכיוניים של אנה הקדושה קובעים שאנה הקדושה הופיעה מוקדם בבוקר בפרוסטין אחרי חג השילוש הקדוש ב- 1510 (27 במאי).

תושבת הכפר, מַלגוֹזָטָה, אשתו של בְּלַזֵ'י, יצאה מפתח ביתה וראתה אישה לבושה כולה לבן עומדת ליד צלב שעמד שם בסמוך. היא חשה אי-שקט למחשבה שלפניה עומד המוות, או אז אמר הזר: "*אישה, אל תראי! אינני המוות. אלא אנה הקדושה הנני [...] לכי לפרוסטינסקי ואמרי לו להקדיש את הגבעה שמאחורי הכפר, עליה אנו עומדים כבר מזה זמן רב, לשילוש הקדוש. [...], עליו להקים שם כנסייה, ובתוך הכנסייה, במקום בו נגליתי, בית תפילה. כאות לאמיתות דברי מניחה אני ארבעה זֵרים על הספסל שמתחת לצלב. שלושה מהם קשורים אלו לאלו כסימן לשילוש הקדוש, והרביעי נמצא בזיכרוני [...]*".

המסורת המקומית שימרה גם גרסא נוספת של התגלותה של אנה הקדושה. לפיה, אנה הקדושה, לבושה בלבוש נזירי, הופיעה לפני איכר מהכפר זְלוֹטָקי ובקשה ממנו לקחתה לפרוסטין. כאשר התיישבה הקדושה על העגלה, החלו השוורים לחצות בריצה את אדמת הביצות. למרבה המזל הם הגיעו ליעדם ואז עצרו לפני גבעה אשר עליה עומדת כיום הכנסייה. האישה הציגה את עצמה: "*אני אנה הקדושה. הריני הולכת לסגוד לשילוש הקדוש*". באומרה דברים אלו, עלתה במעלה הגבעה ובכרעה ברך שילבה ידיה בתפילה.

צליינים ומעשי הבראה

החדשות על ההתגלויות התפשטו כאש בשדה קוצים מקצה האיזור אל קצהו והחלו לזרום ממנו עולי רגל רבים. ספר הניסים, שרשומותיו החלו ב- 1511, מציין בחצי הראשון של המאה ה- 16 בלבד על הגעתם של עולי רגל שבאו מלפחות חמש עשרה ערי שדה ועשרה מחוזות בישוף. ב- 1547 הגיעה גם המלכה בונה ספורצה, אשתו של זיגיסמונד הזקן, לכפר שעל הבּוּג.

שעת ההתגלויות הביאה לסדרה של מקרי הבראה פלאיים. הארכיון של הקהילה שמר על ספר הניסים שהוזכר קודם לכן, שמציין מאה ותשע עשר מקרים של הבראה של אנשים שהיו לדוגמא משותקים, שלא יכלו לראות, שסבלו משיגרון, או שלא יכלו ללכת וכדומה. בספר נשמרו רשומות של חסדים של חידוש אמונה, הקלה בפיתויים חזקים של השטן, הפחתה בהאשמות שווא ואפילו מספר מקרים של תחיית מתים. המחקר שנעשה באזור מראה על התאמה בין הסיפורים של אנשים המופיעים בספר הניסים למסמכים אחרים מאותה תקופה.

הבה ניתן לסֵפֶר הניסים לומר את דברו. הנה כמה מן הרשומות שנשארו מהתקופה שבין 1511-1542 ו 1802-1786.

1511: "שני נערים, האחד מטוֹשיֵה והשני מקַנקוֹבוֹ, שניהם עיוורים משעת לידתם, קיבלו באמצעות חסד השילוש הקדוש ודרך השתדלותה של אנה הקדושה את ראייתם כאן. [...]

נער מזַלַטקי שעל הוַארקָה לא הלך מזה חמש שנים, אך משהגיע אל המקום בשעת תפילת הערבית הבריא. [...]

נער מדרוֹחישין לא הלך על רגליו מאז לידתו. ביום חג העלייה לשמיים, משהגיע למקום זה, הבריא [...]

1517: איש מדזַ'מוֹבוֹ שבקרוֹטניצָה, שרגלו התכווצה עקב מחלה ושצלע במשך עשרים שבועות כשהוא מהלך על קביים, כאשר הגיע לכאן הבריא וכאות לכך עזב את קביו חזר לביתו ביום רביעי לאחר חג השבועות. [...]

1542: באותו יום ראשון, נער מדְלוּגָה שלא יכול היה ללכת על רגליו מזה שלוש שנים, הוגש כמִנחה על ידי הוריו במקום הזה. הוא הובא לכאן בעגלה ובהגיעו לכפר של אנה הקדושה הבריא בעזרתה מיד ושבה לו היכולת ללכת [...]

1786: נער שהתעוור הגיע לכאן מקוֹלוֹג'וְנְז'. הוא האזין לטקס המיסה שנערך על ידי כומר על-פי בקשתו, וכשחזר לאחר מכן לביתו חזרה אליו ראייתו מיד.

בשנים שלאחר מכן, ספר הנסים לא עודכן על אף שהבישופים האיצו בכולם לרשום את מעשי הבראתם. מכל מקום, נשארו מספר דיווחים הן בנוגע להבראה והן הבעות תודה על חסדים שהתקבלו בתקופה מאוחרת יותר. שני מעשי ההבראה שעברו בדיקה רפואית נרשמו ב- 1995.

מנחות רבות שניתלו כקישוט במשך מאות שנים במקדש של פרוסטין, מעידות על נוכחות החסד האלוהי במקום הקדוש הזה.

הפסל הפלאי

הפסל הינו פסל גותי המתאר את השילוש הקדוש. אלוהים האב יושב על כס באחזו את גופו הצלוב של ישוע משיח. מעל הצלב מרחפת יונה המתארת את רוח הקודש. בצורה זו המיסתורין של השילוש הקדוש תואר כ"כתר החסד" (עבר' ד', 16).

המחקר שנערך בנוגע למוצאו של הפסל מאשר שהוא נעשה עלי ידי וֶויט סְטוֹס או תלמידיו לקראת סוף המאה ה- 15. יכול להיות שאב הטיפוס שלו הוא טריפטיך של וָאוֶל מהקפלה של הצלב הקדוש.

ככל הנראה הפסל הוא תרומה של הבישוף פאוול אליגמונט הוֹלשַנְסְקי, שהעניק אותה לפרוסטין בהקשר להתגלותה של אנה הקדושה והקמת הקהילה, ב- 1511 או ב- 1513, לכבוד האירוע של הגעת מסמכי הכס הקדוש המתירים למקדש החדש להעניק כתבי-מחילה.

העובדה בדבר מקורותיו המוקדמים של הפסל נתמכת גם על ידי העובדה שבתחילת המאה ה-16 צוין הפֶּסל כפלאי.

המסורת המקומית

מבין המסורות השונות הנוגעות לגבעה של פרוסטין, יש להקדיש תשומת-לב מיוחדת לטקס ההכתרה. טקס זה התקיים כבר בתחילת המאה ה- 16. הזֵרים שאנה הקדושה השאירה בעת התגלותה ב- 1510 נשמרו תחילה בתיבה מיוחדת לשמירת שרידים מקודשים. לאחר מכן, ב- 1514 הם שובצו בכתר עשוי כֶּסף. במשך קרוב לחמש מאות שנה, בזמן התפילות לבקשת מחילה לשילוש הקדוש ואנה הקדושה, ובתקופות אחרות על-פי בקשה מיוחדת, המאמינים התברכו בהניחם את הכתר על ראשם של צליינים. במשך מאות שנים כונה סוג זה של ברכה ההכתרה.

ישנו מרכיב נוסף בנוף התרבותי של פודלסיה: העיזים של פרוסטין. אלו הן דמויות קטנות עשויות בצק שנמכרו בירידי הכנסייה בפרוסטין. המנהג קשור למסורת עממית האומרת שעיזים שרעו על גדות הנהר בוג היו הראשונות שהבחינו בפסל הפלאי של השילוש הקדוש בסבך על-יד הנהר והן שהזעיקו את התושבים בפעייה רמה. הסיפור מתייחס ככל הנראה למאורע מתחילת המאה ה-16, כאשר הבישוף פ. א. הוֹלשַׁנְסְקי שלח מַאנוֹבוֹ את מתנתו רבת-הערך על-פני הנהר, שבאותה עת היה אמצעי התחבורה הטוב והבטוח ביותר. כאשר הפמליה שנשאה את הפסל הפלאי הגיעה לפרוסטין, העיזים שרעו שם היו הראשונות שיכלו לראות אותה מהשדות המוצפים במים הסמוכים לנהר.

לנוכחות "העיזים של פרוסטין" בירידי הכנסייה ישנה סיבה נוספת הקשורה למסורת של היוונים הקתוליים של פודלסיה. היוונים הקתוליים נרדפו על ידי הצארים במאה ה-19 ואפילו נאסר עליהם לקבל את לחם הקודש בכנסיות הקתוליות. נעשה כל דבר כדי למנוע מהם קשר עם הכס הקדוש. מכל מקום, מבלי להתייחס להגבלות, הם הגיעו במספרים גדולים לירידי הכנסיות בפרוסטין. הם נשאו עימם עיזים בהעמידם פנים שהם מובילים אותן לשוק שנערך ביום היריד. אך למעשה, כאשר הגיעו לפרוסטין, הם קשרו את העיזים לעצים שעמדו בסמוך, והם עצמם התערבבו בהמון הצליינים וקיבלו את לחם הקודש.

במשך הזמן, העיזים של פרוסטין נהפכו לפופולריות באיזורים שונים של פולין וכאות לנאמנות תושבי פודלסיה לכס הקדוש הן הגיעו אפילו למשכנו הפרטי של האב הקדוש, האפיפיור יוחנן פאולוס השני.

המקדש של פרוסטין

הכנסייה הנוכחית היא השישית במספר בהיסטוריה של פרוסטין. היא נבנתה בין השנים 1946-1954 הודות למאמציו של יוזף רוצ'ינסקי בשיתוף עם הוועדה של בני הקהילה וצליינים (המקדש הקודם נהרס עם נסיגת כוחותיו של היטלר ב- 1944). תכנון מבנה הכנסייה החדשה נעשה על-ידי בודן פָּנָבְסְקי על-פי הדגם של כנסיית ההשגחה האלוהית- מנחה של האומה הפולנית. ב 13 ביוני 1954,

הבישוף איגנצי שְׁוִוירְסקי בירך את הכנסייה החדשה, הציב בתוכה בחגיגיות את הפסל הפלאי של השילוש הקדוש ומיקם אותו במזבח הראשי. הקדשת הכנסייה לעבודת האל נעשתה על ידי הבישוף אנטוני דידיץ' ב11 ביוני 1995. כיום נעשים מאמצים להעניק למקום מעמד של בזיליקה משנית.

האב הקדוש, יוחנן פאולוס השני ופרוסטין

ב- 2003 קיבל המקדש של פרוסטין מהאפיפיור הפולני מתנה יוצאת-דופן. האב הקדוש יוחנן פאולוס השני, תרם לגבעה של פרוסטין את הגביע שבו השתמש בזמן המיסה הקדושה בכיכר פטרוס הקדוש, כאשר חגג עם הכנסייה הקתולית כולה את יום השנה החמישים להסמכתו לכמורה.

ביטוי אחר לנדיבותו הרבה של האפיפיור הינה ברכה החתומה אישית על-ידי יוחנן פאולוס שבה כתב האב הקדוש: "אני מעניק בלבביות את ברכת האפיפיור לבני הקהילה של פרוסטין ולצליינים המגיעים למקדש של השילוש הקדוש ואנה הקדושה בפרוסטין".

סיכום

הגבעה של פרוסטין הינה מקום מיוחד שבו אלוהים נפגש עם האדם. על-פי מסמכים ארכיוניים, במקום המקודש של פרוסטין אנשים רבים קיבלו וממשיכים לקבל חסדים מיוחדים, הכוללים מעשי הבראה, ברוח ובגוף.

האמונה והאמון של הצליינים המגיעים לגבעה של פרוסטין באים היטב לביטוי במילות השיר "השילוש הקדוש בפרוסטין, שמע את את תחינות בני-האדם".

כשזוכרים את הדיווחים על התגלויותיה של אנה הקדושה ניתן לומר שזהו מקום שנבחר על-ידי האל שבו, כפי שאנה הקדושה התוודתה: "כבר היינו מזה זמן רב".

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Źródła są umieszczone w porządku alfabetycznym wg kolejności skrótów, zob. s. 846-848.

AAL – Archiwum Archidiecezji Lubelskiej

Rep. 60/IX/25, Związek Katolicki parafii Prostyń.
Rep. 60/X/29, Akta ks. Pawła Lange, Plebana Prostyńskiego, przeciwko Franciszkowi Domaszewskiemu rządcy wsi Nowej Maliszewy, o samowolę i gwałty, 1812.
Rep. 60/A/134a, Akta Konsystorza Jeneralnego Dyecezji Lubelskiej [Wizytacje Generalne Dekanatu Węgrowskiego – 1811], Visitatio Generalis Parochiae Prostinensi – 1811.
Rep. 60/I/B/142, Akta rozgraniczenia parafii w diecezji lubelskiej.
Rep. 60/I/144, Akta Konsystorza Jeneralnego Dyecezji Lubelskiej – O terytoriach, 1896–1905.

ADD – Archiwum Diecezji Drohiczyńskiej

ADzW – Zespół Akt Dziekana Węgrowskiego

III/I/1, Inwentarze kościołów dekanatu węgrowskiego, 1793–1804.
sygn. 14, Akta dziekana węgrowskiego, 1871–1894.
sygn. 15, Akta dziekana węgrowskiego, 1880–1890.
sygn. 20, Akta dziekana węgrowskiego, 1903–1904.
sygn. 21, Akta dziekana węgrowskiego, 1905–1907.
sygn. 26, Akta dziekana węgrowskiego, 1916–1917.
sygn. 27, Akta dziekana węgrowskiego, 1918–1920.
sygn. 29, Kongregacje dekanalne, 1776–1825.

APKos – Zespół Akt Parafii Kosów Lacki
III/Q, Akta Parafii Kosów Lacki, 1857–1978.
III/I, Inwentarz Kościoła w Kosowie, 1810.

APMiedz – Zespół Akt Parafii Miedzna
XI/Mon, Rekopis Connotacya Łask Boskich doznanych z różnych mieysc, różnych ludzi, y widzianey Jasności na Kościołem y w kościele Miedzeńskim przy Obrazie Łaskawey Matki Bożey, Oficiose sequestrowanym, y zapieczętowanym w roku 1727 w lepiance Młynarskiey, w sobotę po Nowym Roku obiawionym, opisana y przy Comissyi produkowana w kościele Miedzeńskim dnia, Roku Pańskiego 1729. Ad M.D.J.O.M.G.B.V.M.P.L.O. nec non OO SS Honorem.

APProst – Zespół Akt Parafii Prostyń
III/Q/1, Akta Parafii Prostyń, 1792–1982.
III/Q/2, Akta Parafii Prostyń, 1919–1965.
III/Q/3, Akta Parafii Prostyń, 1984–1992.
V/Fr/1, Statut Bractwa Najświętszego Sakramentu w parafii Prostyń, 1926.
III/I/1, Inwentarz Kościoła i beneficjum parafii Prostyń, 1919.

APSiem – Zespół Akt Parafii Siemiatycze
IV/Ps/5, Poczet proboszczów parafii Wniebowzięcia NMP w Siemiatyczach od 1513–1992 roku, sporządzony przez ks. E. Borowskiego.
XI/Ms/4, Materyie kazań na Missyą do Prużany [1750].

APStar – Zespół Akt Parafii Stara Wieś
VII/A/33, Akta Parafii Stara Wieś.

APŚle – Zespół Akt Parafii Śledzianów
I/B/III, Akta Chrztów parafi Śledzianów, 1706–1726.

APWęgr – Zaspół Akt Parafii Węgrów
VII/A/Ex/8a, Pisma wchodzące i wychodzące parafii Węgrów, 1939–1944.
VII/A/Ex/11, Pisma wchodzące i wychodzące parafii Węgrów, 1944–1947.

AZK – Zespół Akt Zmarłych Kapłanów
IV/Ps/175, Akta osobiste ks. kan. Mariana Gorgola, 16 VII 1932–13 XI 1995.

ADPł – Archiwum Diecezji Płockiej

Acta Episcopalia, t. 5 i t. 11.

ADS – Archiwum Diecezji Siedleckiej

ADS D – Akta dawne (diecezji łuckiej)

D-1, Acta officii Janoviensis pontificatu Martini de Krzeszowice, Stanislai Stawski et Pauli ducis Holszanensis, episcoporum Luceoriensium, ex annis 1469–1486.

D-2, Acta officii Janoviensis pontificatu Georgii Falczewski episcopi Luceoriensis, praesidente officio Georgio Albino artium et utriusque juris doctore, ecclesiarum cathedralis Vilnae cantore, Luceoriensis archidiacono et causarum generali auditore ex annis 1939, 1541–1542.

D-3, Acta officii Janoviensis pontificatu Georgii Falczewski episcopi Luceoriensis, praesidente officio Georgio Albino, ut in superiori volumine, ex annis 1543–1544.

D-10, Acta officii Janoviensis pontificatu Joannis Andruszewicz episcopi Luceoriensis, praesidente officio Jacobo Płoński praeposito Janoviensi vicario in spiritualibus et officiali Luceoriensi, plebano in Suchoszebry, ex annis 1556–1560.

D-13, Acta officii Janoviensis pontificatu Victorini Wierzbicki episcopi Luceoriensis, praesidente officio Francisco Średnicki canonico Luceoriensi, causarum auditore, praeposito Janoviensi, mox officiali generali et vicario in spiritualibus, ex annis 1569–1573.

D-14, Acta officii Janoviensis pontificatu Victorini Wierzbicki episcopi Luceoriensis, praesidente officio Francisco Średnicki, ut in superiori volumine, ex annis 1574–1581.

D-18, Acta officii Janoviensis pontificatu Martini Szyszkowski episcopi Luceoriensis, praesidente officio Francisco Zajerski, ut in superiori volumine, ex annis 1604–1607.

D-23, Acta officii Janoviensis pontificatu Achacii a Grochowce Grochowski episcopi Luceoriensis et Brestensis, praepositi generalis Miechoviensis, ex annis 1628–1632.

D-24, Acta officii Janoviensis pontificatu Boguslai Radoszewski episcopi Luceoriensis et Brestensis, praesidente actis officii Joanne Korycki Kodnensi et Bockoviensi praeposito, officiali per Podlachiam et tractum Brestensem, ex annis 1633–1637.

D-25, Acta consistorii Janoviensis sub pontificatu Andreae Gembicki episcopi Luceoriensis et Brestensis, abbatis Tremesnensis, coram R. D. Joanne Zaleski administratore Łosicensi, Kosoviensi plebano, per Podlachiam tractumque Brestensem officiali, acticata per R. D. Valerianum Radzyński publicum apost. Authoritatis notarium scripta, inchoantur a. D. 1638–1641.

D-26, Acta officii Janoviensis pontificatu Andreas Gembicki episcopi Luceoriensis et Brestensis, praesidente officio Laurentio Załęcki praeposito Prużanensi et Sielecensi, officiali per Podlachiam et tractum Brestensem, ex annis 1645–1647.

D-27, Acta officii Janoviensis pontificatu Andreas Gembicki episcopi Luceoriensis et Brestensis, praesidente officio, ut in superiori volumine, ex annis 1647–1649.

D-28, Acta officii Janoviensis pontificatu Joannis Stephanus Wydźga episcopi Luceoriensis et Brestensis, praesidente officio Nicolao Siestrzewitowski canonico, vicario in spiritualibus et officiali generali Luceoriensi, praeposito Kodnensi, ex annis 1656–1659.

D-29, Acta officii Janoviensis pontificatu Nicolai Prażmowski episcopi Luceoriensis et Brestensis, praesentibus officio 1° Valeriano Rożewski, 2° Gaspare Czaykowski, 3° Casimiro Zwierz et 4° Paulo Krasnodębski, ex annis 1633–1666.

D-30, Acta officii Janoviensis perillustri R. D. Nicolao de Siestrzewitow Siestrzewitowski decano cathedrali et sede vacante episcopatus Luceoriensis et Brestensis generali administratore, Kodnensi praeposito, SRMtis secretario, anno 1667 conscripta.

D-31, Acta consistorii Janoviensis sub regimine R. D. Thomae Leżeński episcopo Luceoriensis et Brestensis incipitur hic Liber in anno 1668 et finitur anno 1671.
D-32, Acta sub R. D. Thomae de Leżenice Leżeński episcopo Luceoriensi et Brestensi: actiones, propositiones, decreta, institutiones, resignationes etc. coram R. D. Casimiro Zwierz episcopo Orthosiensi, […] conscripta fuit a. D. 1676.
D-34, Acta episcopatus Luceoriensis tempore R. D. Stanislai a Lubraniec Dąbski episcopi Luceoriensis et per Albertum Jaczewski Camenescensem canonicum, parochum Sledzianoviensem, […] conscripta anno 1677–1683.
D-45, Acta consistorii Janoviensis seu potius iura ecclesiarum parochialium dioecesis Luceoriensis et Brestensis sub regimine R. D. Alexandri Wyhowski episcopi Luceoriensis et Brestensis in anno 1711 conscripta.
D-46, Acta consistorii Janoviensis sub regimine R. D. Alexandri Wyhowski episcopi Luceoriensis et Brestensis ex annis 1709 ad 1713.
D-51, Acta consistorii Janoviensis dioecesis Luceoriensis et Brestensis sub regimine R. D. Stephani Boguslai Rupniewski episcopi Luceoriensis et Brestensis in anno 1722.
D-70, Acta consistorii Janoviensis dioecesis Luceoriensis et Brestensis sub regimine R. D. Francisci Antonii Kobielski episcopi Luceoriensis et Brestensis in annis 1740–1743 conscripta.
D-71, Acta iudiciaria et officialia sub regimine R. D. Francisci Antonii Kobielski episcopi Luceoriensis et Brestensis, cancellarii Reginae, annis 1741 et 1742 conscripta.
D-72, Acta iudiciaria et officialia consistorii Janoviensis dioecesis Luceoriensis et Brestensis sub regimine R. D. Francisci Antonii Kobielski episcopi Luceoriensis et Brestensis in annis 1743 et 1745 conscripta.
D-76, Acta iudiciaria et officialia consistorii Janoviensis dioecesis Luceoriensis et Brestensis sub regimine R. D. Francisci Antonii Kobielski episcopi Luceoriensis et Brestensis in annis 1744–1748 conscripta.
D-77, Acta iudiciaria et officialia consistorii Janoviensis dioecesis Luceoriensis et Brestensis sub regimine R. D. Francisci Antonii Kobielski episcopi Luceoriensis et Brestensis in annis 1746 et 1747 conscripta.
D-79, Acta iudiciaria et officialia consistorii Janoviensis sub regimine R. D. Francisci Antonii Kobielski episcopi Luceoriensis et Brestensis, Reginae cancellarii, annis 1748 et 1749 conscripta.
D-81, Acta iudiciaria et officialia sub regimine R. D. Francisci Antonii Kobielski episcopi Luceoriensis et Brestensis, Reginae cancellarii, in annis 1752, 1753 et 1754 conscripta.
D-85, Acta consistorii Janoviensis sub regimine R. D. Felicis Pauli Turski episcopi Luceoriensis et Brestensis in annis 1771, 1772, 1773, 1774–1775 conscripta.
D-87, Protocollon decretorum consistorii Janoviensis sub regimine R. D. Antonii Erasmi Wołłowicz episcopi Luceoriensis et Brestensis ab anno 1763 ad annum 1767.
D-94, Acta consistorii Janoviensis sub regimine R. D. Adami Naruszewicz episcopi Luceoriensis et Brestensis ex annis 1790–1795.
D-97, Liber sententiarum latarum coram Judicio Consistorii Generalis Podlachiensis ex annis 1830–1867.

D-110, Dziennik czynności Konsystorza Jeneralnego Diecezji Podlaskiej od X 1857 do 18 VI 1860 r.

D-111, Dziennik korespondencyjny Konsystorza Jeneralnego Diecezji Podlaskiej od 18 VI 1860 do 24 V 1861 r.

D-112, Dziennik czynności Konsystorza Jeneralnego Diecezji Podlaskiej od 3 VI 1861 do 22 IX 1862 r.

D-120, Actae episcoporum Podlachiensium ab anno 1819 ad annum 1867 contecta.

D-123, Liber, in quo inveniuntur gratiae Romanae Ill. episcopis Luceoriensibus et Brestensibus inservientes. Processus seu litterae pastorales eorumque. Rozporządzenia ces. król. Nadwornej Komisji Galicji Zachodniej et aliae [1729––1770].

D-130, Acta visitationum ecclesiarum parochialium sub regimine R. D. Stephani Boguslai Rupniewski episcopi Luceoriensis et Brestensis in anno 1727 peractarum.

D-133, Acta visitationum ecclesiarum parochialium in decanatu Węgroviensi et Bielscensi in anno 1737.

D-138, Liber visitationum ecclesiarum parochialium decanatus Węgroviensi in dioecesi Luceoriensi et Brestensi, positarum per R. D. Paulum Dąbrowski canonicum Brestensem, decanum eiusdem decanatus, praepositum Kossoviensem, expeditarum in anno 1791.

D-146 II, Visitatio generalis ecclesiarum parochialium in Tuchowicz, Ulan, Wargocin, Warszawice, Wągrowiec, Wilczyska, Wilga, Wirów, Wodynie, Wohyń, Wojcieszków, Wyrozęby, Zbuczyn, Zembrów, Zwola, Żabianka, Żelechów et Żeliszew ex annis 1808, 1809, 1814, 1816, 1834, 1835, 1836 peracta.

D-146 IV, Visitatio generalis ecclesiarum parochialium in Paprotnia, Parysów, Pawłowice, Piszczac, Pratulin, Prostyń, Pruszyn, Przesmyki, Radoryż, Rossosz, Rozbity Kamień, Rusków, Ryki, Sadowne, Sarnaki, Serokomla, Siedlce, Skibniew, Skrzeszew, Sławatycze, Sokołów, Stanin, Stoczek Łukowski, Stoczek Węgrowski, Sterdyń per R. D. Theodorum Majewski scholasticum cathedralem Podlachiensem, praepositum Stężycensem, visitatorem generalem, ex annis 1811, 1834–1836.

D-149, Acta visitationis generalis ecclesiarum palatinatus Podlachiae et Brestensis, nec non decreta reformationis tempore episcopi Nicolai Prażmowski ex annis 1662–1664. Fundationes ecclesiarum dioecesis Brestensis et earum iura.

D-152, Iura praecipua et status ecclesiarum in Domanow, Bielsk, Bocki, Kobyliny, Gietkowo, Łubino, Warniew, Topczew, Płonka, Tykocin, Stradlin, Suraz in dioecesi Brestensi et Luceoriensi ex annis 1722, 1723 et 1726.

D-153, Liber hic, ex variis fragmentis confectus, in quo a principio ex multis annis in-veniuntur regestra ulterius, iura multarum ecclesiarum et visitationes, demum varia scripta, quarum inveniuntur regestra in fine huius libri a saeculis XVII et XVIII.

D-156, Liber ex fragmentis documentorum collectorum in quo inveniuntur erectione originales et status ecclesiarum parochialium dioecesis Luceoriensis et Brestensis e XVII et XVIII saeculis, compositus et confectus anno 1831.

D-158, Liber iurium ecclesiarum parochialium ex fragmentis documentorum ex variis archivis excerptorum in uno confectus et alphabetico compositus ex parte hac meridie e occasu fluvii Bug ad praesens in Pinscensi dioecesi e XVII et XVIII saeculis positorum, in anno 1831 confectus.
D-159, Liber in quo inveniuntur descriptiones statuum ecclesiarum parochialium in dioecesis Luceoriensi et Brestensi positarum et aliarum erectiones ex fragmentis e XVII et XVIII saeculis, compositus et confectus in anno 1831.
D-162, Compendium iurium et privilegiorum praepositure parochiae Łosicensis et Hadynoviensis nec non seminarii Janoviensis [XVII et XVIII saeculi].

Akta osobiste

Akta osobiste ks. Władysława Białowolskiego, zaczęte 28 VI 1931.
Akta osobiste ks. Ludwika Broniszewskiego, zaczęte 30 VIII 1861.
Akta osobiste ks. Aleksandra Mariana Cegłowskiego, zaczęte 2 VIII 1910.
Akta osobiste ks. Konstantego Chojeckiego, zaczęte 18 X 1859.
Akta osobiste ks. Wacława Gajowniczka, zaczęte 25 VIII 1925.
Akta osobiste ks. Bolesława Grzywaczewskiego, zaczęte 29 VI 1932.
Akta osobiste ks. Jakuba Izdebskiego, zaczęte 24 VI 1881.
Akta osobiste ks. Michała Karwackiego, zaczęte 15 VII 1867.
Akta osobiste ks. Pawła Kajki, zaczęte 1 VII 1926.
Akta osobiste ks. Wacława Kunowskiego, zaczęte 2 VII 1883.
Akta osobiste ks. Czesława Łupińskiego, zaczęte 29 IV 1940.
Akta osobiste ks. Konstantego Rafała Łysanowicza, zaczęte 18 XII 1914.
Akta osobiste ks. Szymona Mankieluna, zaczęte 2 III 1867.
Akta osobiste ks. Antoniego Mioduszewskiego, zaczęte 5 XI 1918.
Akta osobiste ks. Kazimierza Nasiłowskiego, zaczęte 3 VI 1945.
Akta osobiste ks. Stefana Obłozy, zaczęte 15 VII 1867.
Akta osobiste ks. Wacława Ostojskiego, zaczęte 2 I 1938.
Akta osobiste ks. Antoniego Paducha, zaczęte 21 XII 1929.
Akta osobiste ks. Stanisława Pieczary, zaczęte 28 VI 1931.
Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 2 X 1859.
Akta osobiste ks. Franciszka Andrzeja Pogorzelskiego, zaczęte 15 III 1867.
Akta osobiste ks. Leona Przesmyckiego, zaczęte 1 X 1859.
Akta osobiste ks. Józefa Rucińskiego, zaczęte 2 VII 1926.
Akta osobiste ks. Henryka Ruszkiewicza, zaczęte 26 VIII 1927.
Akta osobiste ks. Mariana Rytela-Tyburcego, zaczęte 22 VIII 1942.
Akta osobiste ks. Kazimierza Szlendaka, zaczęte 20 VIII 1923.
Akta osobiste ks. Zygmunta Szymczaka, zaczęte 26 VI 1938.
Akta osobiste ks. Bronisława Antoniego Turskiego, zaczęte 12 XI 1917.
Akta osobiste ks. Ludwika Warpechowskiego, zaczęte 8 XI 1943.
Akta osobiste ks. Adolfa Wlaźlackiego, zaczęte 17 V 1926.
Akta osobiste ks. Aleksandra Wincentego Wojdyny, zaczęte 10 IV 1907.
Akta osobiste ks. Bronisława Wyszyńskiego, zaczęte 13 V 1953.
Akta osobiste ks. Franciszka Zapadki, zaczęte 13 I 1929.

Varia
sygn. 470, Indulta na kaplice i upoważnienia do poświęcenia kościołów, kaplic i cmentarzy.

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych

ASK – Archiwum Skarbu Koronnego
dział I, sygn. 27.

Kapicjana
pudła nr: 2, 3, 4, 7.

Księgi Ziemskie i Grodzkie

Księgi Drohickie

CDroh – Akta Drohickie Grodzkie – Castrensia Drohicensia
seria I, t. 1, Castrensia Drohicensia, 1542–1584.
seria I, t. 28, Castrensia Drohicensia, 1670–1672.
seria II, t. 1, Castrensia Drohicensia, 1474–1484.
seria II, t. 2, Castrensia Drohicensia, 1521–1523.
seria II, t. 8, Castrensia Drohicensia, 1590–1626.
seria II, t. 10, Castrensia Drohicensia, 1602–1605.
seria II, t. 26a, Castrensia Drohicensia, 1633–1677.
seria II, t. 33, Castrensia Drohicensia, 1651–1654.
seria II, t. 34, Castrensia Drohicensia, 1659–1663.
seria II, t. 43, Castrensia Drohicensia, 1667–1668.

TDroh – Akta Drohickie Ziemskie – Terrestria Drohicensia
t. 1, Terrestria Drohicensia, 1516–1519.
t. 2, Terrestria Drohicensia, 1543–1552.
t. 4, Terrestria Drohicensia, 1566.
t. 5, Terrestria Drohicensia, 1569–1571.

Księgi Nurskie

CNur – Akta Nurskie Grodzkie – Castrensia Nurensia
Decreta, t. 1 (1719–1731).
Relacje i oblaty (1676–1745).
Wieczysta (1616–1617).

TNur – Akta Nurskie Ziemskie – Terrestria Nurensia
Relacje i oblaty (1750–1774).

Księgi Warszawskie

CVars – TVars – Księgi Grodzkie i Ziemskie Warszawskie – Castrensia et Terrestria Varsaviensia
Dissoluta nr 1, z. 1 (1424–1500).

Sigillata

Sigillata nr 28.

Varia

Metryka Litewska nr 207.
Metryka Litewska nr 214.
Rkps 4802 [Rejestru datków na wojsko z 1791 r.].
Nabytki oddz. I, sygn. 118. Rejestr podymnego ziemi drohickiej z 1789 r.
Testamentum. Dokument pergaminowy nr 6139.

AKD – Archiwum Kurii w Drohiczynie

Ankiety statystyczne z lat 1990–2002.
Praktyki religijne (dane statystyczne z lat 1994–2008).
Teczka parafii Prostyń od 1992 r.

AMK – Archiwum Księży Misjonarzy w Krakowie

Liber Missionum in Domo Siemiaticensi (1720–1785).
Liber Missionum in Domo Varsaviensi (1741–1840).

APB – Archiwum Państwowe w Białymstoku

Silva rerum rodu Krassowskich [zbiór wypisów z ksiąg sądowych drohickich].
Sumariusz ksiąg ziemskich drohickich z lat 1640–1697.

APL – Archiwum Państwowe w Lublinie

sygn. 18, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Węgrowie, Oddział informacyjny – Wykazy związków i kooperatyw istniejących na terenie powiatu węgrowskiego.
sygn. 40, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Węgrowie, Posterunek Policji Państwowej w Prostyni, Kontrola Protokołów, 1921–1923.
sygn. 101, Chełmski Konsystorz Grecko-Katolicki – ChKGK [Wizytacje – 1726].
sygn. 109, Chełmski Konsystorz Grecko-Katolicki – ChKGK [Wizytacje – 1757].
sygn. 326, Rząd Gubernialny Lubelski, akta skarbowe – RGL, skb.
sygn. 16973e, Dobra Ordynacji Zamojskiej – DOZ.

APK-W – Archiwum Państwowe w Krakowie – oddział na Wawelu

Zbiór Zygmunta Glogera (226), sygn. 29, 32, 36.

APPu – Archiwum Państwowe w Pułtusku

sygn. 122, Księga Hipoteczna dóbr Kiełczew.

APCer – Archiwum Parafii Ceranów

Jakubik J. ks., Ceranów dawniej i dziś. Monografia napisana z okazji Jubileuszu 500-lecia istnienia Ceranowa, mps, Ceranów 1961.
Lista proboszczów parafii Ceranów.

APKa – Archiwum Parafii Kamieńczyk

Akta ochrzczonych (1872–1879).

APKam – Archiwum Parafii Kamionna

Księga Bractwa SSS. Trójcy przy Kościele w Kamionney (1858–1939).
Księga Zebrań Bractwa Straży Honorowej Najsłodszego Serca Pana Jezusa, Kamionna 1927.
Księga Zgromadzenia III Zakonu św. Franciszka w Kamionnie.

APKosL – Archiwum Parafii Kosów Lacki

Księgi metrykalne

Akta ochrzczonych

Akta ochrzczonych parafii Kosów Lacki 1672–1727.
Akta ochrzczonych parafii Kosów Lacki 1727–1757.
Akta ochrzczonych parafii Kosów Lacki 1758–1789.
Akta ochrzczonych parafii Kosów Lacki 1790–1821.

Akta małżeństw

Akta małżeństw parafii Kosów Lacki 1703–1727.
Akta małżeństw parafii Kosów Lacki 1727–1809.

Akta zmarłych

Akta zmarłych parafii Kosów Lacki 1729–1759.
Akta zmarłych parafii Kosów Lacki 1760–1796.
Akta zmarłych parafii Kosów Lacki 1797–1825.

APMaciejow – Archiwum Parafii Maciejowice

Księga Złota Parafii Maciejowice.

APM – Archiwum Parafii Mordy

Akta ochrzczonych od 1610 r.
Byczyński S. ks., Historia Parafii Mordy, t. I, Nowe Opole 1994.

APP – Archiwum Parafii Prostyń

Księgi metrykalne

Akta ochrzczonych

Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1620–1648.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1811–1812.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1814.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1825–1844.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1852–1864.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1865–1879.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1880–1886.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1887–1891.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1892–1901.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1902–1905.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1905–1909.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1910–1915.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1915–1923.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1924–1927.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1927–1931.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1944–1946.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1946–1948.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1949–1950.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1951–1952.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1953–1957.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1957–1959.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1960–1964.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1964–1969.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1969–1979.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń 1979–1984.
Akta ochrzczonych parafii Prostyń od 1984.

Akta małżeństw

Akta małżeństw parafii Prostyń 1826–1850.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1877–1889.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1890–1910.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1911–1920.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1920–1930.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1931–1945.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1944–1945.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1946–1948.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1949–1950.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1951–1952.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1953–1956.

Akta małżeństw parafii Prostyń 1956–1963.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1963–1981.
Akta małżeństw parafii Prostyń 1981–1992.
Akta małżeństw parafii Prostyń od 1993.

Akta zmarłych

Akta zmarłych parafii Prostyń 1810–1813.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1814.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1826–1851.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1873–1894.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1925–1946.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1946–1948.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1943–1945.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1949–1950.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1951–1952.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1953–1959.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1959–1964.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1964–1980.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1980–1988.
Akta zmarłych parafii Prostyń 1988–1997.
Akta zmarłych parafii Prostyń od 1997.

Dokumenty różne

Akta najdawniejsze kościoła parafijalnego w Prostyni zebrane aby uchronić takowe od zagłady tu zgromadzone i oprawione 1903 r., jak również i akta urzędnika stanu cywilnego na nowo zszyte i oprawione [od 1511 r.].
Budowa kaplicy w Rytelach 1981 oraz 1982.
Dokument potwierdzający prawdziwość fragmentu Drzewa Krzyża Świętego.
Dokument potwierdzający prawdziwość relikwii św. Teodora.
Dziennik budowy [organistówki], 1 VIII 1974.
Karta Cmentarza.
Karta informacyjna leczenia szpitalnego oraz karta historii choroby Krystyny Pawluk. Wyciąg z Archiwum Wojewódzkiego, aleja Wojska Polskiego 25 [kserokopia].
Kronika – Książka zawierająca treść rozporządzeń Władzy Dyecezalnej założona w roku 1892 dla parafii Prostyń.
Kronika Parafii Prostyń od 1998 r. [oprac. ks. Krzysztof Maksimiuk].
Książka ogłoszeń parafialnych (1955–1962).
Książka ogłoszeń parafialnych (1978–1987).
Książka ogłoszeń parafialnych (1987–1997).
Książka ogłoszeń parafialnych (1997–2001).
Książka ogłoszeń parafialnych (2001–2004).
Książka ogłoszeń parafialnych (od 2004).
Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni (1511–1801).
Księga Bierzmowanych (1977–2000).

Księga I Komunii Świętej (1977–2000).
Księga praw i przywilejów (dawniejszych członków) Bractwa S. Trójcy (1806–1903).
Księga trzeźwości Rzymskokatolickiej Parafii w Prostyni, od 1980 i od 1999.
Kwerenda ks. K. Maksimiuka nt. sanktuariów Trójcy Przenajśw. i św. Anny w Polsce.
Liber fundi instructi.
Liber Intentionis Missae (1989–1996).
Liber legatorum parochiae Prostyń, od 1927.
Liber visitationum Eccl[esiae] parochialis in Prostyń ab 1919 a.
Ludność parafii Prostyń, 1927.
Parafialna Księga Dzieła Duchowej Pomocy Powołań, od 1983.
Parafialna Rodzina Różańcowa, 1983.
Plany fundamentów kościoła.
Protokoły spotkań Parafialnej Grupy Synodalnej (1992–1995).
Protokół konieczności konserwatorskich, oprac. Stanisław Juszczak, 1985.
Relacje o cudach i łaskach.
Szkic programowy na budowę organistówki w Prostyni, pow. Węgrów.
Skoroszyt dokumentacji parafii Prostyń (1919–1924).
Sprawozdanie z działalności KSM w 2007 r.
Zarys budowy kaplicy w Wólce Okrąglik.
Zbiór zdjęć.
Złota Księga [Pielgrzymów].

Korespondencja

List ks. Edmunda Boniewicza, Częstochowa, 18 X 2000.
List s. M. Anicety Borowskiej, Warszawa, 14 IX 2000.
List inż. Bronisława Bronisza, 29 X 1977.
List Liudasa Jovaisa, Wilno, 23 IX 2006.
Listy Stanisława Juszczaka, Poznań, 1 XII 1999; 6 IV 2000; 2 VI 2000.
List Barbary Krzemińskiej, Warszawa, 17 XI 2000.
List kl. Roberta Laskowieckiego, Bruksela, 4 I 2001.
List ks. Tomasza Małkińskiego, Warszawa, 4 I 2000.
Listy o. Ryszarda Mystkowskiego, Piotrków Trybunalski, 21 X 1997; 27 II 1998.
Listy Krystyny Pawluk, Michałowice, 5 I 1998; 18 IV 2000.
List Elżbiety Rychlik, Rzym, 28 IV 1997.
List Barbary i Stanisława Rytel-Tyburcych, Zielonka, 15 I 2006 r.
List ks. bp. Edwarda Samsela, Ełk, 30 XII 1998.
List ks. bp. Wacława Skomoruchy, Siedlce, 3 XII 1997.
List ks. Andrzeja Sołopy SChr., Bonn, 14 XII 2000.
List ks. Edwarda Szymanka SChr., Poznań, 12 X 2000.

Nagrania magnetofonowe i video

Dydycz A. P. ks. bp, Wizytacja kanoniczna parafii Prostyń w dn. 11-13 XI 1997.
Glemp J. ks. kard., Wywiad nt. Kard. Stefana Wyszyńskiego i Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, Rzym 16 X 2003.

Glemp J. ks. kard., Pielgrzymka do sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni w dn. 25 V 2001.

Oświadczenia

Oświadczenie Krystyny Ciszewskiej.
Oświadczenie Henryki Jakubik.
Oświadczenie Andrzeja Korosia.
Oświadczenie Janiny Nioczyn.
Oświadczenie Lidii Pilichowskiej.
Oświadczenie Kazimierza Siwka.
Oświadczenie Henryka Wujka.

Prace dyplomowe i maszynopisy/rękopisy nt. sanktuarium

Borowy T. ks., Moje wspomnienia związane ze zburzeniem świątyni pod wezw. Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, mps.
Gorgol M. ks., Chronologia sanktuarium mps; Prostyń, mps.
Kucharek A., Wizja małżeństwa i rodziny w ujęciu adhortacji Jana Pawła II Familiaris Consortio, a jej realizacja w środowisku rodzin parafii Prostyń, magisterium, Siedlce 1997.
Leśniczuk M., Prostyń – osobliwa miejscowość nadbużańska. Rzecz o przeszłości parafii i organach w Kościołach Prostyńskich będących, mps, Korczew 1990.
Pawluk K., Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i świętej Anny w Prostyni, mps, 1995.
Rostek K., Funkcjonowanie Sanktuarium pod wezwaniem Trójcy Świętej w Prostyni od czasów najdawniejszych do współczesności, mps, Pułtusk 2000.
Soszyński R. ks., Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni, mps, Biała Podlaska.
Zychora J. ks., Wspomnienia z mojej pracy w Prostyni, rkps.

Relacje

Relacja ks. Henryka Bałdygi.
Relacja Krystyny Bartczuk.
Relacja Małgorzaty Bernasiuk.
Relacja Jadwigi Bronisz.
Relacja Andrzeja Bruszewskiego.
Relacja dk. Zenona Czumaja.
Relacja ks. kard. Stanisława Dziwisza.
Relacja Kazimiery Filipczuk.
Relacja Aleksandry Floryszczyk.
Relacja Barbary Gałach.
Relacja Stanisława Gąsiora.
Relacja Krystyny Iwanowskiej.
Relacja Czesławy Jakubik.
Relacja Wacława Kamińskiego.

Relacja Tadeusza Koca.
Relacja Teodora Kołodzieja.
Relacja Stanisława Kucharka.
Relacja ks. Krzysztofa Maksimiuka.
Relacja Józefa Maliszewskiego.
Relacja ks. Tomasza Małkińskiego.
Relacja ks. Romualda Michalczyka.
Relacja Marii Michałowskiej.
Relacja ks. Zdzisława Młynarskiego.
Relacja Hanny Młyńskiej.
Relacja Zofii Nasiłowskiej.
Relacja Honoraty Niegowskiej.
Relacja Janiny Nioczyn.
Relacja Ireny Nozderko.
Relacja Zofii Oksiędzkiej.
Relacja Cecylii Ołtarzewskiej.
Relacja Haliny Pamrów.
Relacja Danuty Paszkowskiej.
Relacja s. Tarcyzji Piotrowskiej.
Relacja dk. Tomasza Przewoźnego.
Relacja Lidii Rogozińskiej.
Relacja Kazimiery Rostek.
Relacja Ryszarda Rostka.
Relacja Franciszki Rytel-Andrianik.
Relacja Józefy Rytel-Andrianik.
Relacja Mariana Rytel-Andrianika.
Relacja ks. Pawła Rytel-Andrianika.
Relacja Wandy Rytel-Andrianik.
Relacja Mirona Rytela.
Relacja Teresy Rytel-Kuc.
Relacja Wacława Rytel-Kuc.
Relacja Jana Rytel-Siłka.
Relacja Apolonii Siłka.
Relacja Reginy Śladewskiej.
Relacja s. Tobiany Sobotki.
Relacja br. Jana Urbanowicza.
Relacja Heleny Wiechowskiej.
Relacja Lucyny Wierzbickiej.
Relacja Elżbiety Wojtkowskiej.
Relacja Henryka Wujka.
Relacja Stanisława Zadrożnego.
Relacja Anny Zębrowskiej.
Relacja Jana Zębrowskiego.
Relacja Józefa Zębrowskiego.

Relacja Jerzego Ziółkowskiego.
Relacja Anny Żelazowskiej.

Życiorysy

Życiorys ks. Pawła Błaszczyka.
Życiorys ks. Tadeusza Borowego.
Życiorys ks. Sylwestra Gałacha.
Życiorys s. Amelii Elżbiety Jakubik.
Życiorys br. Ryszarda Kiełka OFM Cap.
Życiorys s. Joanny Agnieszki Kucharek.
Życiorys ks. Krzysztofa Maksimiuka.
Życiorys ks. Tomasza Małkińskiego.
Życiorys dk. Tomasza Przewoźnego.
Życiorys ks. Józefa Skarpetowskiego.
Życiorys ks. Zbigniewa Józefa Średzińskiego.
Życiorys dk. Marcina Szymanika.
Życiorys ks. Andrzeja Wujka.
Życiorys ks. Mirosława Wyszogrodzkiego.
Życiorys s. Elżbiety Ziółkowskiej.

Varia

Dane o wyposażeniu kaplicy w Wólce Okrąglik, mps.
Dydycz A. P. ks. bp, Homilia w Wielki Piątek, Prostyń 10 IV 1998.
Dydycz A. P. ks. bp, Modlitwa do Trójcy Przenajświętszej w Prostyni.
Krzemińska B., Wspomnienia pątniczki do sanktuarium w Prostyni, mps.
Lipka K. M., Zbiór wierszy.
Lista pielgrzymów.
Medalik z ekshumacji żołnierza z okolic Pułtuska.
Miłkowska M., Duchu Święty Przyjdź, wiersz.
Modlitwy i pieśni żałobne, mps.
„Moja Parafia", od 1(1)/2002 r.
Relacja uzdrowienia spisana przez ks. Zygmunta Królikowskiego.
Rucińska O., Sanktuarium Świętej Trójcy w Prostyni, wiersz.
Rychlik E., Historia i legenda sanktuarium Św. Trójcy w Vallepietra k. Rzymu, mps.
Sługa Boży Ks. Prymas Stefan Wyszyński widziany oczami młodzieży i dzieci, mps.
Zdjęcia monet znalezionych na terenie Rytel Święckich w 2000 r.

APSad – Archiwum Parafii Sadowne

Aleksandrowicz P. ks., Sadowne – Historia Parafii, mps.

APS – Archiwum Państwowe w Siedlcach

AGK – Akta Gminy Kosów Lacki

t. 103, Rolnictwo – statystyka rolna, 1948.

AGO – Akta Gminy Olszew

t. 6, Kniga postojannoga narodasielenija dzierewni Rytele Swienckie, 1876–915.
t. 16, Księga ludności stałej wsi Rytele Święckie, 1890 –1915.
t. 49, Wykaz ilościowy gromad i mieszkańców gminy Olszew, 1947.
t. 104, Wykaz właścicieli nieruchomości i wykaz właścicieli spalonych zabudowań w czasie wojny.

AGP – Akta Gminy Prostyń

t. 1, Przepisy i zarządzenia ogólne, okólniki, 1946.
t. 3, Różne, 1948.
t. 5, Sprawy organizacyjne, 1949.
t. 9, Protokoły zebrań GRN, sprawozdanie z działalności PGRN, 1952.
t. 10, Akcja wyborcza do Sejmu RP, 1952.
t. 14, Sprawy osobowe członków organów gminy i pracowaników gminnych, 1946.
t. 15, Sprawy osobowe członków organów gminy i pracowaników gminnych, 1949.
t. 16, Sprawy osobowe członków pracowaników Prezydium, 1950–1951.
t. 19, Zebrania i urzędownie ciał samorządowych, 1946.
t. 20, Księga protokołów zebrań Gminnej Rady Narodowej gm. Prostyń, 1946–1947.
t. 21, Zebrania i urzędowanie ciał samorządowych, 1947.
t. 22, Różne, 1947.
t. 24, Różne, 1948.
t. 44, Drogi i place publiczne, 1949.
t. 45, Drogi i place publiczne, 1949–1951.
t. 50, Rolnictwo, 1946.
t. 52, Rolnictwo, 1949.
t. 57, Elektryfikacja gm. Prostyń, 1950.
t. 59, Państwowy majątek „Marianka i Ewin" w Prostyni, 1950–1951.
t. 67, Wykaz gospodarstw grom. Grądy, 1947.
t. 68, Wykaz gospodarstw grom. Orzełek, 1947.
t. 71, Wykaz gospodarstw grom. Poniatowo, 1948.
t. 72, Wykaz osób posiadających gospodarstwa w miejscowości Prostyń, 1948.
t. 75, Wykaz osób posiadających gospodarstwa rolne w miejscowości Kiełczew, 1949.
t. 79, Wykaz osób posiadających gospodarstwa rolne w miejscowości Morzyczyn Włościański, 1949.
t. 80, Wykaz osób posiadających grunty w miejscowości Treblinka, 1949.
t. 96, Popieranie przemysłu i handlu, 1951.
t. 98, Administracja ogólna, 1951.
t. 101, Bezpieczeństwo i porządek publiczny [Protokoły ekshumacyjne zwłok żołnierzy Armii Radzieckiej, wykaz grobów wojennych na terenie gminy Prostyń], 1949.
t. 103, Budowa i odbudowa [Wykaz szkód wojennych w budynkach], 1946.
t. 104, Budowa i odbudowa, 1946–1947.
t. 110, [Ludność], 1949.
t. 115, Oświata, kultura i sztuka, 1951.
t. 119, Odbudowa szkoły w Kiełczewie, 1951.

Akta Milla Cejlstejna

Rep. 200, Załącznik do akt Milla Cejlstejna notariusza sokołowskiego – 1893.

Hipoteka

sygn. 224, Dobra ziemskie Kutaski, 1822–1938.
sygn. 307, Dobra Nakło, 1889–1936.
sygn. 528, Folwark Złotki wydzielony z dóbr Prostyń, t. I, 1883–1908.
sygn. 529, Folwark Złotki wydzielony z dóbr Prostyń, t. II, 1909–1937 [1943].
sygn. 531, Folwark Złotki Zapiaszcze wydzielony z dóbr Złotki, 1891–1932.
sygn. 530, Dobra Złotki „A" wydzielone z dóbr Zawady „B" i dóbr Prostyń – „części", 1896–1935.
sygn. 1109, Dokumenty do dóbr ziemskich Prostyń, od 1511.

Inwentarze Archiwalne

t. XVIII, cz. 2, Akta gmin z pow. Węgrów 1864–1954, oprac. U. Głowacka-Maksymiuk, Siedlce 1974.

APStocz – Archiwum Parafii Stoczek Węgrowski

Liber Benefactorum Ecclesiae Stoczkoviensis.

APZuz – Archiwum Parafii Zuzela

Akta ochrzczonych (1895–1901).
Czarnowski R., Dzieje i duszpasterstwo parafii Zuzela w latach 1796–1925, magisterium, Warszawa 1999.
Wspomnienia Janiny Jurkiewicz z d. Wyszyńskiej, nr 4.

ASL – Archiwum Sióstr Loretanek w Warszawie

L-p-15, Wspomnienia o zmarłych siostrach Loretankach.
L-p-146, Własnoręcznie napisany życiorys s. M. Genowefy Heleny Rytel-Tyburcy.
Skrócony odpis aktu zgonu Heleny Rytel-Tyburcy z USC Wyszków nr 384/1991.

ASV – Archivio Segreto Vaticano, Tajne Archiwum Watykańskie

sygn. 10, Perpetue da Registro, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1800–1844.
sygn. 143, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1805.
sygn. 145, Pius VII, Sectio Brevis, Indulgentiam Perpetuam 1806.

ASłSok – Archiwum Sióstr Służek w Sokołowie Podlaskim

Akta Towarzystwa Przyjaciół KUL, załącznik nr 2.

ASPKiełcz – Archiwum Szkoły Podstawowej w Kiełczewie

Informacje zebrane przez Halinę Chaberską.
Koroś A., Szkoła Podstawowa w Kiełczewie, 1990–2006.
List Feliksy Kalinowskiej, Komorów, 31 I 2001.
Relacja Haliny Chaberskiej, dyr. Szkoły Podstawowej w Kiełczewie w latach 1960–1987.

ASPOrzełek – Archiwum Szkoły Podstawowej w Orzełku

Kłusek D., Szkoła Podstawowa w Orzełku 1975–2006, mps.
Kronika 1956–1976.
Księga Pamiątkowa, od 13 V 2001.
Organizacja Sz. P. w Orzełku na rok szkolny 1996/1997.
Organizacja Sz. P. w Orzełku na rok szkolny 1998/1999.
Organizacja Sz. P. w Orzełku na rok szkolny 1999/2000.
Relacja Krystyny Pełki – dyr. Sz. P. w Orzełku w latach 1983–1989.
Relacja Danieli Ogonowskiej – przew. Komitetu Rodzicielskiego Sz. P. w Orzełku (1993).

ASPPon – Archiwum Szkoły Podstawowej w Poniatowie-Grądach

Kronika 1994–1998.
Kronika od 1998.

ASPProst – Archiwum Szkoły Podstawowej w Prostyni

Kronika do 1977.
Kronika 1978–1985.
Kronika 1997–1999.
Kronika 1999–2003.
Kronika od 2003.
Gazetka Szkoły Podstawowej w Prostyni, grudzień 1997.
Jakubik W., Szkoła Podstawowa, Gimnazjum, Zespół Szkół Gminnych w Prostyni, 1998–2006.
Pilichowska L., Szkoła Podstawowa w Prostyni w latach 1991–1999.
Żak, 4/1999.

ASPRyt – Archiwum Szkoły Podstawowej w Rytelach Święckich

Budowa szkoły – Varia.
Księga protokołów Rady Pedagogicznej (1953–1957).
Księga protokołów Rady Pedagogicznej (1957–1964).
Księga uczniów Szkoły Podstawowej w Rytelach Święckich.
Projekt instalacji elektrycznej.
Protokoły zdawczo-odbiorcze do 1969.

Założenia projektowe na budowę szkoły pięcioizbowej w Rytelach Święckich.

ASPWól – Archiwum Szkoły Podstawowej w Wólce Okrąglik

Kronika 1951–1981.
Kronika 1981–1989.
Kronika 1989–1996.
ASPWól, Truskolaska J., Dzieje Edukacji w Wólce Okrąglik do 2006.

ATChr – Archiwum Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu

Karta osobowa br. Jana Urbanowicza.
Biogram śp. br. Jana Urbanowicza napisany przez ks. W. Necela.

AU KUL – Archiwum Uniwersyteckie KUL

Błoński B. ks., Organizacja diecezji siedleckiej czyli podlaskiej za rządów bp. H. Przeździeckiego 1918, 1939, magisterium – licencjat, Lublin 1986, sygn. T. m. 2787.
Wernic A., Wielka własność kolegiaty warszawskiej w XV–XVI w., magisterium, Lublin 1955, sygn. Hist. m. 308.

AYV – Archiwum Yad Vashem w Jerozolimie

Kazimiera i Gustaw Diehl, sygn. 7965.
Rodzina Karczmarczyk, sygn. 7181.
Leon i Maria Lubkiewicz oraz syn Stefan, sygn. 7520.
Kazimierz Miłobądzki, sygn. 8409.
Bolesława i Alfred Pietraszko, sygn. 10966.
Zygmunt Rytel, sygn. 315.
Jadwiga Stankiewicz-Jóźwik, sygn. 8450.

BCzK – Biblioteka Czartoryskich w Krakowie

Rejestr Pogłównego Województwa Podlaskiego – 1676, rkps 1099.

BLAN – Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie

Fond 1, dokument nr 87.

BN – Biblioteka Narodowa w Warszawie

Dział Rkps – Dział Rękopisów

Grudzewski J., Wspomnienia dotyczące misji jezuickich wśród unitów, sygn. V 5989.
Maria z Lubieńskich Górska, Gdybym mniej kochała, sygn. 9777/74807, t. III.

BPAN Kraków – Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie

Wypisy ks. Zygmunta Dunin-Kozickiego z najstarszych ksiąg drohickich, sygn. 8822 i 8823.

BU KUL – Biblioteka Uniwersytecka KUL

Prostyń, dekanat węgrowski, rkps, sygn. 994.

BWSDD – Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Drohiczynie

Kujawa D. ks., Zwyczaje i obrzędy pogrzebowe w parafii Kamionna k. Węgrowa, magisterium, Lublin 1994.

IPSKW – Instytut Prymasowski Stefana Kardynała Wyszyńskiego

Homilie

Wyszyński S. ks. kard., Maryja – ukształtowana przez Trójcę Świętą – wzorem dla nas, Homilia podczas koronacji obrazu Matki Bożej Sejneńskiej, Sejny 7 IX 1975, tekst autoryzowany.

Prace dyplomowe

Turski K., Trynitarny charakter modlitwy w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, magisterium, Kraków 1987, sygn. IV 64.

Varia

Ks. kard. S. Wyszyński, Pro memoria, 27 I 1966, mps, tekst autoryzowany.

Notatki osobiste Ks. Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego z dn. 8 VIII 1974.

Kalendarz Ks. Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego. Rok 1974, notatki z dn. 8 VIII 1974.

Zdjęcie Księdza Prymasa ze swoim ojcem Stanisławem.

KWC DDroh – Krucjata Wyzwolenia Człowieka Diecezji Drohiczyńskiej

Karty zgłoszeń do Krucjaty Wyzwolenia Człowieka z lat 1992–1999.

MBW – Miejska Biblioteka w Węgrowie im. A. Cieszkowskiego

Kołodziejczyk A., Szkoły w regionie węgrowskim XVI–XIX w., mps.

Rubin B., Oświadczenie [relacja Żyda uratowanego wraz z rodziną przez Polaka Antoniego Bielińskiego, poświadczone przez Ambasadę Polską w Gerakas].

Szczechura T., Dzieje powiatu węgrowskiego od czasów najdawniejszych do 1970 roku, mps.

Tromla Z., Święta Prostyń, Węgrów, mps.

Wyszomirski T., Z przeszłości Węgrowa (fragmenty), mps.

Zalewski J., Obóz NKWD w Rembertowie i łagry na Uralu 1945–1947, mps.

MDS – Muzeum Diecezji Siedleckiej

Obraz Tronu Łaski z Janowa Podlaskiego, druga poł. XVI w.

NGARB – Narodowe Historyczne Archiwum Republiki Białoruś w Mińsku – Нацыянальны Гістарычны Архіў Рэспублікі Беларусь

f. 1715, op. 1, sp. 1, Castrensia Drohicensia 1560–1569.
f. 1715, op. 2, sp. 82, Castrensia Drohicensia 1531–1579.
f. 1715, op. 1, sp. 83, Castrensia Drohicensia 1545–1546.
f. 1715, op. 1, sp. 218, Castriensia Drohiciensia 1525–1529.
f. 1759, op. 2, sp. 2, Terrestria Drohicensia 1501–1509.
f. 1759, op. 2, sp. 3, Terrestria Drohicensia 1510–ok.1525.
f. 1759, op. 2, sp. 4, Terrestria Drohicensia 1523–1542.

Oss – Ossolineum we Wrocławiu

Matrica ordinacionis presbiterorum et clericorum per Reverendum patrem Dominum Petrum Dei gratiae episcopum Lacedaemonensem, archidiaconum, suffraganeum et canonicum plocensem ab anno 1515 ad MDXXX, rkps nr 4874.

PMA – Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie

Rytele Olechny, nr inw. I/9370, mezolit, neolit, wczesne średniowiecze.
Rytele Olechny, nr inw. II/ 6824, neolit.
Rytele Święckie, stan. 1, nr inw. VI/5801, późne średniowiecze.
Rytele Święckie, stan. 2, nr inw. VIII/5803, chronologia nieokreślona.
Rytele Święckie, stan. 3, nr inw. VIII/5804, chronologia nieokreślona.
Rytele Święckie, stan. 4, nr inw. III/5799, epoka brązu, kultura łużycka.
Rytele Święckie, stan. 5, nr inw. VIII/5802, chronologia nieokreślona.
Rytele Święckie, stan. 6, nr inw. III/5800, epoka brązu, kultura łużycka.
Rytele Wszołki, nr inw. III/5805, epoka brązu, kultura łużycka.
Prostyń, nr inw. I/8005, mezolit, neolit.
Prostyń, nr inw. III/6561, epoka brązu, kultura trzciniecka.
Wólka Okrąglik, stan. I, nr inw. III/6592, epoka brązu, kultura łużycka.
Złotki, stan. 1, nr inw. VI/6292, średniowiecze.

SBF – Franciszkańskie Studium Biblijne w Jerozolimie – Studium Biblicum Franciscanum

Alliata E. o. OFM, Gerusalemme. Escursioni settimanali, mps, Jerusalem 2001.
Kaswalder P. A. o. OFM, Galilea e Golan, Escursioni Bibliche, mps, Jerusalem 2005.

UGK – Urząd Gminy w Kosowie Lackim

Rada Miasta i Gminy w Kosowie Lackim, Uchwała XVII/117/2000 z 26 IV 2006 [Uchwała w sprawie nadania imienia św. Franciszka Patrona Ekologów Szkole Podstawowej w Wólce Okrąglik].

Statystyka ludności, 31 XII 1995, 31 XII 2004.

UGM – Urząd Gminy w Małkini Górnej

Statystyka ludności, 31 XII 1995, 31 XII 2004.

Rada Gminy Małkinia Górna, Uchwała 48/V/1999 z 12 III 1999 [Uchwała w sprawie utworzenia Publicznego Gimnazjum w Prostyni].

Rada Gminy Małkinia Górna, Uchwała 108/XX/2004 z 9 VII 2004 [Decyzja o utworzeniu ZSG w Prostyni].

Rada Gminy Małkinia Górna, Uchwała 179/XXX/2005 z 19 VII 2005 [Uchwała w sprawie nadania imienia Jana Pawła II Zespołowi Szkół w Prostyni].

UGS – Urząd Gminy w Sadownem

Statystyka ludności, 31 XII 1995, 31 XII 2004.

VUB – Vilniaus Universiteto Biblioteka

Rkps 4802 [Rejestr ofiar na wojsko – 1791].

WOSOZwO – Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków Województwa Mazowieckiego, Delegatura w Ostrołęce

Karty Ewidencyjne wyposażenia kościoła w Prostyni.

zb. pryw. – zbiory prywatne

Mirosław Borowy

Zdjęcia: Ks. Aleksander Marian Cegłowski, nauczyciele i uczniowie Szkoły Powszechnej w Prostyni ok. 1933; Nauczyciele i uczniowie Szkoły Powszechnej w Prostyni – 1936.

Anna Bosiacka

Bosiacka A., Miejsce kultu obrazów cudownych w życiu społeczności wiejskiej na Podlasiu w XVI–XVIII wieku na podstawie Ksiąg Cudów, praca magisterska, UW, Warszawa 2005.

ks. Jerzy Dylewski

Dylewski J. ks., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne w parafiach dekanatu sterdyńskiego jako obiekty kultu, magisterium, Warszawa 1999.

Wojciech Maciej Jakubik
Jakubik W. M., Obóz w Treblince – przykład realizacji hitlerowskiego programu zagłady Żydów, magisterium, Ostrołęka 1998.

Tomasz Jaszczołt
Jaszczołt T., Szlachta ziemi drohickiej w XV i pocz. XVI w. Zagadnienia społeczne, gospodarcze i genealogiczne, praca doktorska, UwB, Białystok 2010.

Wacław Kamiński
Błogosławieństwo ks. kard. Stefana Wyszyńskiego, Prostyń 12 IX 1974.

Edward Kopówka
Kopówka E., Karny obóz pracy w Treblince; Obóz zagłady w Treblince.

ks. Jan Krasowski
Krasowski J. ks., Krzyże, kapliczki i figury przydrożne w parafiach dekanatu łochowskiego jako obiekty kultu, magisterium, Warszawa 1999.

Bożena Mazurek
Wiersz na przywitanie figury fatimskiej w Treblince pt. Zaproszenie Matki Bożej.

s. Maria Mazurek
Mazurek M. s., Sieć parafialna południowej części archidiakonatu płockiego do końca XVIII w., magisterium, Lublin 1961.

ks. Zdzisław Młynarski
List ks. kard. Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 22 VIII 1976, N. 1873/76/P.

Adam Młyński
Młyński A., Dzieje parafii Ceranów, magisterium, Akademia Podlaska, Siedlce 2003.

Honorata Niegowska
Zdjęcie: Procesja Bożego Ciała, Prostyń 1938.

ks. Adam Niewiarowski
Zdjęcie: Pielgrzymi z parafii Winna Poświętna – 1937.

Lidia Pilichowska
Pilichowski P., Geneza i organizacja obozu pracy w Treblince, magisterium, Kielce 1977.

ks. Paweł Rytel-Andrianik
Zbiór listów od br. Jana Urbanowicza; Notatki własne.

Wanda i Marian Rytel-Andrianik

Karta wpisowa do Stowarzyszenia Żywego Różańca Heleny Rytel z Rytel Święckich z 19 XI 1932.

Halina Rytel-Skorek

Rytel-Skorek H., Tradycje i pieśni wsi Treblinka w edukacji historycznej, praca licencjacka, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Warszawa 1988.

Zdjęcie: Ks. Antoni Mioduszewski, nauczyciele i uczniowie Szkoły Powszechnej w Prostyni – 1924.

ks. Artur Szajko

Szajko A. ks., Parafia św. Anny w Sterdyni w latach 1517–1945, magisterium, PAT, Warszawa 1997.

ks. Wodzisław Szczepanik

Szczepanik W. ks., Semejologiczno-symbolowa koncepcja cudu w ujęciu ks. Mariana Ruseckiego, magisterium, PWT, Warszawa 2002.

Źródła drukowane

Publikacje książkowe, artykuły

Acta Ecclesiae Collegiatae Varsoviensis, wyd. B. Ulanowski, [w:] *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. VI, Kraków 1897–1926.

Acta Synodi Dioecesanae Luceoriensis per Bernardum Maciejowski Episcopum Luceoriensem tribus postremis diebus Februarii Anno Domini MDLXXXIX celebratae, wyd. ks. Z. Chodyński, Warszawa 1875.

Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791, wyd. S. Kutrzeba, Wł. Semkowicz, Kraków 1932.

Akty izdavajemyje vilenskoju archeograficzeskoju kommissieju, t. XXXIII, Wilno 1908.

Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, [w:] ABMK, t. 13, Lublin 1966, s. 227-247.

Archiwum Ringelbluma. Getto warszawskie lipiec 1942–styczeń 1943, oprac. R. Sakowska, Warszawa 1980.

Archiwum Ringelbluma. Listy o Zagładzie, t. 1, oprac. R. Sakowska, Warszawa 1997.

Bullarium Poloniae, cz. III, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, St. Kuraś, Rzym 1988.

Castelaniae Ecclesiae Plocensis, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica – Pomniki Dziejowe Polski*, t. V, Warszawa 1961.

Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae, Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich, wyd. J. Kochanowski, t. I, Warszawa 1919.

Daniłowicz I., *Skarbiec diplomatów papiezkich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych krajów*, Wilno 1860.

Dogiel M., *Limites Regni Poloniae ex Magni Ducatus Lituaniae ex originalibus et exemplis autenticis descripti*, t. II, Wilno 1758.

Duda F., Kutrzeba S., *Regestra thelonei aquatici wladislaviensis saeculi XVI*, Kraków 1915.

Dydycz A. P. ks. bp, *Nowa organizacja dekanatów w diecezji drohiczyńskiej*, „Niedziela Podlaska", 9(9)/1995, s. 11.

Dydycz A. P. ks. bp, *Zezwolenie na publiczne odmawianie określonych modlitw w kościele w Prostyni* [dekret], „Wiadomości Diecezjalne", Drohiczyn 2/8/2000, s. 57-58.

Dydycz A. P. ks. bp, *Bóg pojednał nas ze sobą...*, [Kazanie podczas Mszy św. w karnym obozie pracy w Treblince], Treblinka 3 IX 2005, „Wiadomości Diecezjalne", Drohiczyn 1/19/2006, s. 59-61.

Eksterminacja Żydów ma ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej. Zbiór dokumentów, oprac. T. Berenstein, A. Eisenbach, A. Rutkowski, Warszawa 1957.

Goldberg S., *Relacja byłego więźnia obozu śmierci w Treblince*, [w:] *Dokumenty i materiały z czasów okupacji hitlerowskiej w Polsce*, t. I, oprac. N. Blumental, Łódź 1946.

Jabłonowski A., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VI, Podlasie*, cz. I, II, III, [w:] *Źródła Dziejowe*, t. XVII, Warszawa 1908–1910.

Jura Masoviae Terrestria – Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego, wyd. J. Sawicki, t. I (1228–1471), Warszawa 1972.

Kodeks Dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego, wyd. J. T. Lubomirski, Warszawa 1863.

Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej, wyd. J. Fijałek, Wł. Semkowicz, t. I, Kraków 1932–1939.

Litowskaja Metrika, [w:] *Russkaja istoriczeskaja biblioteka*, t. XXXIII, otdel I, cz. 3, Knigi publicznych diel, Petersburg 1915.

Lietuvos Katalikų Dvasininkai XIV–XVI, oprac. V. Ališauskas, T. Jaszczołt, L. Jovaiša, M. Paknys, Vilnius 2009.

Lietuvos Metrika, knyga nr 3 [3] (1440–1498), Vilnius 1998.

Lietuvos Metrika, knyga nr 4 [224] (1522–1530), Vilnius 1998.

Lietuvos Metrika, knyga nr 10 [229] (1540–1541), Vilnius 2003.

Lietuvos Metrika, knyga nr 12 [12] (1522–1530), Vilnius 2001.

Lietuvos Metrika, knyga nr 25 [25] (1387–1546), Vilnius 1998.

Metryka Uniwersytetu Krakowskiego, t. I, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Kraków 2004.

Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridenti S. P. II V. Pontificis Maximi jussu editum Clementis VIII. Urbani VIII et Leonis XIII. auctoritate recognitur, Ratyzbona MDLLLXXXIX.

Pamiatnaja kniżka siedleckoj guberni – 1886.

Pamiatnaja kniżka siedeleckoj guberni – 1888.

Pawiński A., *Polska XVI wieku pod względem geograficznym, Mazowsze*, t. V, *Źródła dziejowe*, t. XVI, Warszawa 1895.

Polacy – Żydzi. Polen – Juden. Poles – Jews. Wybór źródeł. Quellenauswahl. Selection of Documents, oprac. A. K. Kunert, Warszawa 2001.

Rabinauskas P., *Relationes Status Dioecesum in Magno Ducatu Lituaniae*, Roma 1978.

„Sedleckija Gubernskija Wedomosti", 22/1868, 8 VII (20 VII) 1868, s. 1.

„Sedleckija Gubernskija Wedomosti", 21/1891, 25 V (6 VI) 1891, s. 1-4.

„Sedleckija Gubernskija Wedomosti", 34/1891, 24 VIII (5 IX) 1891, s. 1-4.

Spis miejscowości Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej, Warszawa 1967.
Synody diecezji łuckiej i ich statuty, wyd. J. Sawicki, [w:] *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. III, Warszawa 1949.
I Synod Diecezji Drohiczyńskiej. Statuty. Dokumenty wykonawcze, Drohiczyn 1997.
Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430, wyd. J. Ochmański, Warszawa-Poznań 1986.
Volumina Legum [Przedruk praw staraniem XX Pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku 1782 wydanego], t. V, Petersburg 1860.
Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w., wyd. Wł. Semkowicz, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego", t. III, Lwów 1913.
Zapiski Sewero-Zapadnogo Geograficzeskogo Obszczestwa, kn. III, Wilno 1913.
Zenkowicz A. F., *Tri akty dorogiczinskogo zemskogo suda*, [w:] *Zapiski Sewero-Zapadnogo Geograficzeskogo Obszczestwa*, kn. III, Wilno 1913.

Katalogi Diecezjalne (układ chronologiczny)

Ordo Officii Divini ac Missarum ad usum dioecesis Luceoriensis et Brestensis pro Anno 1794.
Ordo Officii Divini ad usum dioecesis Podlachiensis pro Anno Domini 1835–1875.
Catalogus universi cleri saecularis et regularis Dioecesis Lublinensis Anno Domini, [w:] *Directorium Divini Officii ad usum dioecesis Lublinensis pro Anno Domini 1876–1899.*
Catalogus Ecclesiarum et utriusquae cleri tam saecularis quam regularius Dioecesis Lublinensis pro Anno Domini Sacro 1900, [w:] *Directorium Divini Officii ad usum dioecesis Lublinensis pro Anno Domini Sacro 1900–1917.*
Catalogus Ecclesiarum et utriusquae cleri tam saecularis quam regularius Dioecesis Lublinensis et Janoviensis seu Podlachiensis pro Anno Domini 1918, [w:] *Directorium Divini Officii ad usum dioecesis Lublinensis et Janoviensis seu Podlachiensis pro Anno Domini 1918–1924*
Elenchus Ecclesiarum et Cleri Dioecesis Podlachiensis pro Anno Domini 1925, [w:] *Directorium Divini Officii ad usum dioecesis Podlachiensis pro Anno Domini 1925–1929*
Katalog Kościołów i Duchowieństwa diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej na rok 1930, [w:] *Directorium Divini Officii ad usum dioecesis Siedlcensis seu Podlachiensis pro Anno Domini 1930–1939.*
Katalog Kościołów i Duchowieństwa diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej na rok 1946, [w:] *Directorium Divini Officii ad usum dioecesis Siedlcensis seu Podlachiensis pro Anno Domini 1946.*
Katalog Kościołów i Duchowieństwa diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej na rok 1947, Siedlce 1947.
Rocznik Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1993.
Spis Parafii oraz Duchowieństwa Diecezji Drohiczyńskiej, Drohiczyn 1994.
Rocznik Diecezji Drohiczyńskiej – Spis Parafii i Duchowieństwa, Drohiczyn-Warszawa 1999.
Katalog Diecezji Siedleckiej, Siedlce 1999.
Diecezja drohiczyńska. Spis parafii i duchowieństwa – 2004, red. ks. Z. Rostkowski i in., Drohiczyn 2004.

Pismo Święte i dokumenty Kościoła

Biblia Tysiąclecia. Pismo święte Starego i Nowego Testamentu, wyd. V, Poznań 1999.
Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.
Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 1984.

Opracowania

Abramowicz Z., *Imiona chrzestne szlachty drohiczyńskiej w XVI w.*, „Białostocczyzna", 1/45/1997, s. 33-39.
Adler S., *In the Warsaw Ghetto, 1940–1943. An Account of a Witness*, Jerusalem 1982.
Aleksandrowicz P. ks., *Diecezja Siedlecka czyli Podlaska (1818–1968)*, Siedlce 1971.
Antoniak E., *Dzień Radości Wakacyjnej*, „Niedziela Podlaska", 38(457)/2003, s. I, IV.
Anusiewicz P. ks., *Śpiewajmy Panu – V Festiwal Piosenki Religijnej Bielsk Podlaski '97*, „Niedziela Podlaska", 44(149)/1997, s. II-III.
Arad Y., *Belzec, Sobibor, Treblinka. The Operation Reinhard Death Camps*, Bloomington 1987.
Armata Bianca, [b. aut.] „Mały Gość Niedzielny", 10/1999, s. 3.
Arndt A. ks. SJ, *Odpusty. Podręcznik dla duchowieństwa i wiernych*, Kraków 1890.
D'Ascanio A. o., *L'Armata Bianca*, [w:] *Fatima e i bimbi*, wyd. II, Aquila 1984.
A Ty przydrożna kapliczko. Kapliczki i krzyże przydrożne na terenie parafii Prostyń, gminy Małkinia Górna, red. E. Jakubik, K. Rostek, O. Żochowska, E. Żurawska, w przygotowaniu do druku.
Bagatti, B., *Antichi villaggi cristiani di Galilea*, Collezione Minore 13 (SBF), Gerusalemme 1971.
Baliński M., Lipiński T., *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana*, Warszawa 1845.
Bańbuła M. ks. CM, *Liturgia na misjach ludowych i w duszpasterstwie parafialnym zgromadzenia Księży Misjonarzy w Polsce 1851–1864*, „Nasza Przeszłość" [Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce], rok XLV, Kraków 1976, s. 235-308.
Baranowski I. T., *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej*, Warszawa 1909.
Bartkiewicz W., *Pierwsza nagroda*, „Gazeta Węgrowska", 46(126)/2000, s. 7.
Bartniczak M., *Ostrów Mazowiecka i okolice. Panorama historyczno krajoznawcza*, Warszawa 1987.
Bartoszewski W., Lewin Z., *Ten jest z ojczyzny mojej. Polacy z pomocą Żydom 1939–1945*, Kraków 1966 = *Righteous Among the Nations – How Poles Helped the Jews, 1939–1945*, London 1969.
Beier B., *Kroniką chrześcijaństwa*, [Chronik des Christentums], tłum. E. Gola, Warszawa 1988.
Bernasiuk M., Borowa E., *Zielony gaik w Prostyni*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 21(112)/2002, s. 3.
Biała Podlaska i Południowe Podlasie, red. St. Arasymowicz i in., Biała Podlaska 1988.
Białuński G., *Kolonizacja „Wielkiej Puszczy" (do 1568 roku). Starostwa piskie, ełckie, straduńskie*, Olsztyn 2002.
Bibliografia Archeologiczna Mazowsza i Podlasia 1951–1968, oprac. S. Woyda, t. I, Warszawa 1970.

Biernacka M., *Wsie drobnoszlacheckie na Mazowszu i Podlasiu. Tradycje historyczne a współczesność*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966.

Blachnicki F. ks., *Chryzmat „Światło-Życie"*, [Teksty podstawowe], wyd. II, Lublin 1996.

Bojarski J. [ks. J. B. P.], *Czasy Nerona w XIX wieku pod rządem moskiewskim czyli ostatnie chwile unii w diecezji chełmskiej*, Lwów 1878.

Boniecki A., *Herbarz Polski. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. I-XVI, Warszawa 1899–1913.

Boniecki A., *Poczet rodów w Wielkiém Księstwie Litewskiém w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887.

Boniewicz E. ks. SAC, *Niewolnik Jasnogórskiej Pani*, „Niedziela", 22/1998, s. 18.

Borowski E. ks., *Działalność Księży Pijarów w Drohiczynie nad Bugiem (1774–1845)*, „Studia Teologiczne", Białystok-Drohiczyn-Łomża, 1/1983, s. 157-185.

Borowski E. ks., *Działalność Towarzystwa Jezusowego w Drohiczynie nad Bugiem*, „Studia Teologiczne", Białystok-Drohiczyn-Łomża, 2/1984, s. 157-185.

Borowski E. ks., *Działalność Zgromadzenia Misji w Siemiatyczach (1719–1832)*, „Studia Teologiczne", Białystok-Drohiczyn-Łomża, 3/1985, s. 171-216.

Borowski E. ks., *Sanktuarium Matki Bożej w Ostrożanach*, Drohiczyn 1986.

Borowski E. ks., *Referat z okazji srebrnego jubileuszu sakry biskupiej ks. bp. Władysława Jędruszuka – Drohiczyn 26 VI 1988*, „Wiadomości Diecezjalne", Drohiczyn, 3-4/1988, s. 139-141.

Borowski E. ks., *Działalność Panien Benedyktynek w Drohiczynie nad Bugiem*, „Studia Teologiczne", Białystok-Drohiczyn-Łomża, 7/1989, s. 84-135.

Borowski E. ks., *Działalność Franciszkanów w Drohiczynie od schyłku XIV w. do 1832 r.*, „Studia Teologiczne", Białystok-Drohiczyn-Łomża, 10/1992, s. 159-207.

Borowski E. ks., *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznej*, Drohiczyn 1996.

Borowy T. ks., *Cudowne ocalenie Statuy. Wspomnienia związane ze zburzeniem świątyni pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Niedziela Podlaska", 41(146)/1997, s. 2.

Boruc M. ks., *Ruch Światło-Życie i liturgiczna służba ołtarza w diecezji siedleckiej w latach 1968–1993*, [w:] *Magnificat anima mea Dominum. 25-lecie posługi biskupiej ks. bp. Jana Mazura w diecezji Siedleckiej*, Siedlce 1998, s. 199-212.

Bosiacka A., *Leśniańska księga cudów 1683–1768*, „Barok. Historia–Literatura–Sztuka", 25(2006), s. 207-236.

Bosiacka A., *Religijność na Podlasiu w świetle ksiąg cudów z XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2007.

Bractwo Świętej Anny Samotrzeciej Wielkiej Podskarbini Łask Bożych, bmw. i bdw. [prawdopodobnie koniec XIX w.].

Bractwo Trójcy Przenajświętszej, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok VI, 2-3/1924, s. 44.

Bractwo Trójcy Przenajświętszej, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok VII, 10-12/1925, s. 279.

Brat zakonny, „Msza Święta", 7-8/1995, s. 255.

Brauer K. M., *Bewohner des Kirchspiels Bischofstein im Ermland zwischen 1300 und 1900*, Berlin 2004.

Brok i Puszcza Biała, Przeszłość, środowisko geograficzno kulturowe i przyrodnicze, „Studia i Materiały", nr XXVIII, Ciechanów 1989.

Buczek M., *Mistrzostwa LZS*, „Tygodnik Siedlecki", 12/2003, s. 2nn.

Buczek M., *Mistrzostwa powiatu*, „Tygodnik Siedlecki", 17/2003, s. 11.

Buczek M., *Mariola, Milena, Eliza*, „Tygodnik Siedlecki", 15/2004, 2nn.
Buczek M., *Dwukrotnie Zawady*, „Tygodnik Siedlecki", 13/2004, 2nn.
Buczek M., *Węgrowskie eliminacje*, „Tygodnik Siedlecki", 9/2006, 2nn.
Buczek M., *Najlepsi w regionie*, „Tygodnik Siedlecki", 17/2006, s. 2nn.
Buczek M., *Rezolutna Anita*, „Tygodnik Siedlecki", 18/2006, s. 3nn.
Buxakowski J. ks., *Antropologia Nadprzyrodzona*, cz. II, Pelplin 1983.
Byczyński S. ks., *Zarys dziejów parafii i miasta Mordy*, Siedlce 1998.
Byczyński S. ks., *Zarys historii parafii Krześlin*, Siedlce 1998.
Chachaj J., *Łacińskie szkoły parafialne na terenie metropolii lwowskiej w epoce nowożytnej*, Towarzystwo Naukowe KUL, t. 290, Lublin 2005.
Chrapek J. ks. bp, *List do członków grup synodalnych. Drohiczyn 26 IV 1993*, „Wiadomości Diecezjalne", Drohiczyn, 2/1993, s. 43.
Chronologia Polska, red. Br. Włodarski, Warszawa 1957.
Ciecholewski R. ks., *Skarby Pelplina*, Pelplin 1997.
Cygan J. M. OFM Cap., G. Michałowski, *Raport Tymczasowej Komisji wojskowo-śledczej z 1865 r. o sprzyjaniu powstaniu styczniowemu przez Biskupa Beniamina Szymańskiego i duchowieństwo diecezji Janowskiej*, „Podlaski Kwartalnik Kulturalny", 2/1995, s. 22-39.
Czarkowski R., *Zakola wojennej pamięci*, Warszawa 1981.
Czarkowski R., *Cieniom Treblinki*, Warszawa 1989.
Czarnowski R. ks., *U kolebki życia Prymasa Tysiąclecia. W setną rocznicę urodzin i chrztu świętego Sługi Bożego Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Łomża 2001.
Czarnowski, R. ks., *Parafia Zuzela. Dzieje i duszpasterstwo w latach 1796–1925*, Warszawa 2006.
Czumaj Z. ks., *Kościół-Matka. Dzieje parafii Kamionna w latach 1488–2005*, Kamionna-Ostrówek, 2005.
Dacewicz L., *Wieloetniczny charakter antroponimi dawnego Podlasia*, „Białostocczyzna", 1/45/1997, s. 28-32.
Dąbkowska G., *Dzień Radości Wakacyjnej – Parafiada 2000*, „Biuletyn Rady Gminy i Zarządu Gminy Małkinia Górna", 1/2000, s. 10-11.
Dąbkowska G., *Wyróżnienia w Dzień Nauczyciela*, „Biuletyn Rady Gminy i Zarządu Gminy Małkinia Górna", 2/2000, s. 6-7.
Dąbkowska G., *Ślubowanie gimnazjalistów w Prostyni*, „Biuletyn Rady Gminy i Zarządu Gminy Małkinia Górna", 2/2000, s. 6-7.
Dąbkowska G., *Hej hej Ułani – Malowane Dzieci...! Pielgrzymka Pułku Kawalerii do Prostyni*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 17(17)/2000, s. 4.
Dąbkowska G., *Prymas na ziemi małkińskiej*, „Biuletyn Urzędu Gminy Małkinia Górna", 2/2001, s. 11-12.
Dąbkowska G., *Dzień Radości Wakacyjnej*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 30(69)/2001, s. 4, 12.
Dąbkowska G., *Witamy w Europie*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 19(110)/2002, s. 2.
Dąbkowska G., *Dzień Radości Wakacyjnej*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 30(173)/2003, s. 4, 12.
Dąbkowska G., *Treblinka 60 lat później*, „Biuletyn Urzędu Gminy Małkinia Górna", 10/2003, s. 9.
Dąbkowska G., *Wyróżnieni Nauczyciele. Dzień Edukacji Narodowej...*, „Biuletyn Urzędu Gminy Małkinia Górna", 11/2003, s. 9.

Dąbkowska G., *Cudze chwalicie, swego nie znacie..., czyli o muzeum w Prostyni*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 20(215)/2004, s. 4, 12.
Dąbkowska G., *Konopnicka w oczach dziecka*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 23(218)/2004, s. 3.
Dąbkowska G., *Poezja Marii Konopnickiej w Prostyni*, „Ostrowski Tygodnik Powiatowy", 50(250)/2004, s. 8.
Dąbrowska A., Koroś M., *Modlitwą Różańcową obejmujemy cały świat*, „Niedziela Podlaska", 5(424)/2003, IV.
Dębkowski M., *Święto Wsi Polskiej*, „Gazeta Lokalna", 6(57)/2001, s. 11.
Długosz T. ks., *Sieć parafialna w diecezji łuckiej w 1726 roku*, „Studia Theologica Varsaviensia", rok I, nr 1/1963, s. 173-213.
Dobrowolski T., *Sztuka Polska od czasów najdawniejszych do ostatnich*, Kraków 1974.
Dobrowolski T., *Sztuka na Śląsku*, Katowice-Wrocław 1948.
Dobrzeniecki T., *U źródeł przedstawień: „Tron Łaski" i „Pietas Domini"*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie", t. XV, 1, Warszawa 1971.
Domański R., *Posprzątać obóz*, „Gazeta Powiatowa", 241/1999, s. 2-3.
Domański S. ks., *Nekrolog śp. ks. Bolesława Grzywaczewskiego*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XLIII, nr 7/1974, s. 221-223.
Drobna Szlachta Podlaska w XVI–XIX wieku. Materiały sympozjum w Hołnach Majera (26-27 V 1989), red. S. K. Kuczyński, Białystok 1991.
Drohiczyn Miasto – Diecezja – Ludzie, Oczekując wizyty Jana Pawła II na Podlaskiej Ziemi, [b. red.], Drohiczyn 1999.
Dubas-Urwanowicz E., *Negatywne wartości etyczne w rozumieniu szlachty polskiej I połowy XVII wieku*, „Zeszyty Naukowe" [Filia UW w Białymstoku], z. 19, t. IV, dział H, Białystok 1977, s. 19-39.
Dudka F. ks., *Unia na Podlasiu*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok LVIII, 1-3/1989, s. 43-58.
Dudziński P. ks., *Alfabet Heraldyczny*, Warszawa 1997.
Dydycz A. P. o. OFM Cap., *Z Podlaskiej ziemi wezwany bł. Honorat Koźmiński, kapucyn (1829–1916)*, wyd. II, Rzym 1989.
Dydycz A. P. ks. bp, *Niedziela dla Podlasia* [wywiad udzielony ks. I. Skubisiowi], „Niedziela", 46/1994, s. 1, 6.
Dydycz A. P. ks. bp, *Dokument Pastoralny diecezji drohiczyńskiej 2001–2002*, Drohiczyn 2001.
Dydycz A. P. ks. bp OFM Cap., *Oto siewca wyszedł siać...*, Drohiczyn 2009.
Dydycz A. P. ks. bp OFM Cap., *Wy jesteście moim listem...*, *Listy Pasterskie 1994–2009*, Drohiczyn 2010.
Dylewski M., *Nowe komputery w szkole*, *„Tygodnik Ostrołęcki"*, 12(1358)/2006 s. 2.
Dylewski M., *Zostało tylko dwoje świadków*, „Tygodnik Ostrołęcki", 37(1383)/2006, s. 2.
Dylewski M., *Wagary z papieżem*, „Tygodnik Ostrołęcki", 45(1391)/2006, s. 54.
Dylewski M., *Czwórbój lekkoatletyczny*, „Tygodnik Ostrołęcki", 21(1419)/ 2007, s. 53.
Dylewski M., *IV Spartakiada Szkół Podstawowych*, „Tygodnik Ostrołęcki", 27(1425)/2007, s. 53.
Dylewski M., *Prostyń wygrała gimnazjadę*, „Tygodnik Ostrołęcki", 27(1425)/2007, s. 55.
Dzieje Mazowsza do 1526 r., red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994.
Dzieje Sokołowa Podlaskiego i jego regionu, red. J. Kazimierski, Warszawa 1982.

Dzięga A. ks., *Ku beatyfikacji Męczenników Podlaskich*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok LVIII, 11/1989, s. 347-350.
Enciclopedia Cattolica, t. I, Città del Vaticano, 1948; t. VIII, Città del Vaticano 1952; t. XII, Citta del Vaticano 1954.
Encyklopedia II wojny światowej, red. K. Sobczak, Warszawa 1975.
Encyklopedia Katolicka, t. I, Lublin 1973; t. II, Lublin 1976; t. III, Lublin 1979.
Encyklopedia Powszechna PWN, t. 2, Warszawa 1984, t. 4, Warszawa 1987.
Encyklopedia wiedzy o Jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995, oprac. L. Grzebień SJ, Kraków 1996.
Encyklopediczeskij Słowar, red. I. E. Andrelewskij, t. IV, S-Petersburg 1891.
Encyklopedja kościelna, red. ks. M. Nowodworski, t. I–XXXII, Warszawa, Płock 1873–1913.
Estreicher K., *Tryptyk Św. Trójcy w katedrze na Wawelu*, „Rocznik Krakowski", t. XXVII/1936, s. 45-128.
Floryszczyk R., *Sługa Boży z Kołodziąża*, „Niedziela Podlaska, 21(231)/1999, s. III.
Fręchowicz T. ks., *Duszpasterska działalność Beniamina Szymańskiego Biskupa Podlaskiego*, „Studia z historii Kościoła w Polsce", t. I, Warszawa 1972.
Fros H. SJ, Sowa F., *Księga imion świętych*, t. I, Kraków 1997.
Furman W. ks., *Nekrolog – śp. ks. kan. Bronisław Turski (1894–1979)*, „Wiadomości Dicezjalne Podlaskie", rok LI, 2/1982, s. 58-62.
Furman W. ks., *Nekrolog – śp. ks. Kazimierz Nasiłowski (1920–1995)*, „Wiadomości Dicezjalne Podlaskie", rok LXIV, 7/1995, s. 217-218.
Gajl T., *Polskie rody szlacheckie i ich herby*, Białystok, bdw.
Gancarczyk M. ks., *Różaniec na szaniec. Rozmowa z pierwszym białoarmistą, księdzem Giovannim Antonuccim*, „Mały Gość Niedzielny", 10/1999, s. 5.
Geresz J., *Z dziejów parafii i gminy Trzebieszów*, Międzyrzec Podlaski 2000.
Gierlach B., Gierlach M., *Stanowiska archeologiczne w województwie siedleckim*, cz. I, Siedlce 1980.
Gloger Z., *Dawna Ziemia Bielska i jej cząstkowa szlachta*, Warszawa 1873.
Gloger Z., *Dawna Ziemia Łomżyńska*, Warszawa 1876, [reprint – Łomża 1986].
Gloger Z., *Dolinami rzek. Opis podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy*, Warszawa 1903.
Głosik J., *Katalog materiałów wykopaliskowych Pogotowia Archeologicznego na lata 1963–1970*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne", t. III, Warszawa 1975.
Głosik J., *Odkrycia – neolityczne topory i motyki rogowe znad dolnego Bugu*, „Wiadomości Archeologiczne", z. 1, t. XXXIX/1974, s. 102-103.
Głowacka-Maksymiuk U., *Gubernia Siedlecka w latach rewolucji 1905–1907*, Warszawa 1985.
Gołębiowski Ł., *Lud Polski jego zwyczaje, zabobony*, Warszawa 1830.
Górnowicz H., *Rodowe nazwy miejscowe Podlasia*, „Onomastica", 12/1967, s. 5-67.
Górzyński Sł., *Nobilitacje w Galicji w latach 1772–1918*, Warszawa 1999.
Grabar A., *Ampoules de Terre Saint (Monza – Bobbio)*, Paris 1958.
Grabski Z., *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 1983.
Groby wojenne na Podlasiu, red. E. Kospath-Pawłowski, H. Mierzwiński, Siedlce 1997.
Grochowska I., *Klęski elementarne na Podlasiu na przełomie XVII–XVIII w.*, „Białostocczyzna", 2/30/1993, s. 9-15.
Grossman W., *Piekło Treblinki*, Katowice 1945.

Gumkowski J., Rutkowski A., *Treblinka*, Warszawa 1962.
Gutman I., *The Jews of Warsaw, 1939–1943. Ghetto, Underground, Revolt*, Bloomington 1982.
Halecki O., *Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Korony w roku 1569*, Kraków 1915.
Harasimiuk K., *Rosną ornitolodzy*, „Tygodnik Siedlecki", 21/2005, s. 19.
Hauber A., *Zur Geschichte der Familie Rüttel*, [w:] *WürttVjhhLG NF*, vol. XX, Meinz 1913.
Hensel W., *Polska starożytna*, wyd. III, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988.
Herby rycerstwa polskiego na zamku w Kórniku, Kórnik 1988.
Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981.
Hoade E. o. OFM, *Guide to the Holy Land*, Jerusalem 1984.
Hrabar R., Tokarz Z., Wilczur J. E., *Czas niewoli czas śmierci. Martyrologia dzieci polskich w okresie okupacji hitlerowskiej*, Warszawa 1979.
Informacja o przebiegu zawodów Sportowo-Pożarniczych, „Wiadomości Małkińskie", 9(74)/1998, s. 1nn.
Jabłoński M. ks., *Teoria duszpasterstwa (XVI–XVIII w.)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. II, cz. 1, Lublin 1975, s. 307-359.
Jacewicz W. ks. SDB, Woś J. ks. SDB, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymsko-katolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, z. IV, Warszawa 1978.
Jakubik E., *Lekcja patriotyzmu i miłości do Ojczyzny*, „Niedziela Podlaska", 47(622)/2006, s. VIII.
Jakubik E., *Ferie w parafii Prostyń*, „Niedziela Podlaska", 10(638)/2007, s. VI.
Jakubik E., *Spotkanie rekolekcyjne*, „Niedziela Podlaska", 13(641)/2007, s. III.
Jakubik J. ks., *Łazówek – cudowna miejscowość na Podlasiu. Jednodniówka Jubileuszowa wydana z okazji 25-lecia restytuowanej parafii*, Jelenia Góra 1946.
Jakubik J. ks., *Ceranów dawniej i dziś*, wstęp i oprac. A. Ziontek, BNP I, Siedlce 2005.
Jakubik M., Kołodziejczyk A., *Żołnierska danina życia*, Siedlce 1999.
Jakubik W., *Treblinka – Straszny cmentarz*, „Niedziela Podlaska", 43(148)/1997, s. I.
Jakubik W., *Dzień Patrona*, „Niedziela Podlaska", 45(620)/2006, s. VI.
Janicka-Krzywda U., *Sanktuarium Świętej Trójcy*, „Posłaniec Serca Jezusowego", XII/2000, s. 24-25.
Jan Paweł II, *Bądźcie budowniczymi Kościoła wśród nowych pokoleń* [homilia w Sainte-Anne d'Auray], „L'Osservatore Romano", 11-12(188)/1996, s. 24-28.
Jan Paweł II, *Krzyż łączy niebo z ziemią. Homilia wygłoszona podczas Mszy świętej w Siedlcach 10 VI 1999*, „Niedziela Podlaska", 25(235)/1999, s. 18.
Janukajtis A. M. s., *Święta Anna Samotrzecia. Historia cudownej figury i klasztoru SS. Dominikanek pod Przyrowem*, Lwów 1937.
Jarmoch E. ks., *Duchowni Podlascy w czasie II wojny światowej*, [w:] *Podlasie w czasie II wojny światowej*, red. Wł. Ważniewski, Siedlce 1997, s. 109-124.
Jarmoch E. ks., *Sytuacja Kościoła katolickiego w Polsce powojennej (1944–1958)*, [w:] *Stosunek między władzą państwową a Kościołem Katolickim w Polsce powojennej (1944–1958)*, red. Wł. Ważniewski, Siedlce 1997, s. 41-58.
Jarmolik Wł., *Powstanie Województwa Podlaskiego*, „Białostocczyzna", 4, 1989, s, 6-9.
Jarosiński A., *Szkice z Nadbużańskiego Podlasia*, Warszawa 1925.

Jaszczołt T., *Duchowieństwo parafii Ostrożany (cz. 2). 550-lecie kościoła w Ostrożanach*, „Niedziela Podlaska", 44(306)/2000, s. III.
Jaszczołt T., *Piotr Strumiłło z Ciechanowca*, [w:] *Słownik Biograficzny Białostocko-Łomżyńsko-Suwalski*, z. 2, Białystok 2003, s. 137-141.
Jaszczołt T., *Fundacje kościelne na Podlasiu do końca XV wieku*, [w:] *Kościoły a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim*, red. M. Kietliński i in., Białystok 2005, s. 13-19.
Jaszczołt T., *Ciecierscy h. Rawicz na Podlasiu. Zarys historii rodziny w XVI–XX w.* [w:] *Dziedzictwo duchowe i materialne szlachty podlaskiej od XIX wieku do III Rzeczypospolitej*, Siedlce 2006, s. 201-210.
Jaszczołt T., *Osadnictwo lewobrzeżnej części ziemi drohickiej w XV i na początku XVI w. – okolice Sokołowa, Węgrowa i Mord*, [w:] *Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i okolic*, red. G. Ryżewski, Białystok-Sokołów Podlaski 2006, s. 132-140.
Jaszczołt T., *Źródła do badań nad genealogią szlachty ziemi drohickiej i mielnickiej*, „Verbum Nobile", 16/2007, s. 10-16.
Jaszczołt T., Lubicz-Łapiński Ł., *Drobna szlachta województwa Podlaskiego (II). Ziemie drohicka i mielnicka*, „Verbum Nobile", 16/2007, s. 32-40.
Jaszczołt T., *Kosowscy herbu Ciołek w ziemi drohickiej i ich dobra w XV i XVI wieku* [w:] *Kosów Lacki. Szkice z dziejów miejscowości*, red. A. Ziontek, w przygotowaniu do druku.
Jemielity W. ks., *Brok i jego zabytki*, Warszawa 1999.
Jemielity W. ks., *Zespół podominikański w Sejnach*, Łomża 1989.
Kalendarium życia Stefana Kardynała Wyszyńskiego, „Miejsca Święte", 8(44)/2000, s. 17nn.
Kamiński A. J., *Hitlerowskie obozy koncentracyjne i ośrodki masowej zagłady w polityce imperializmu niemieckiego*, Poznań 1964.
Kamiński R. ks, *Nekrolog – śp. ks. Franciszek Zapadka*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok LIII, 12/1984, s. 378-383.
Kaniuk A., *Z dziejów parafii Stoczek*, „Niedziela Podlaska", 1(316)/2001, s. III, IV.
Kapica-Milewski I., *Herbarz. Dopełnienie Niesieckiego*, Kraków 1870.
Karski J., *Tajne państwo. Opowieść o polskim podziemiu*, oprac. W. Piasecki, Warszawa 2000.
Katalog zabytków sztuki w Polsce, red. Galicka I., Sygietyńska H., woj. warszawskie, pow. węgrowski, t. X, z. 26, Warszawa 1964.
Katalog zabytków sztuki w Polsce, red. Galicka I., Sygietyńska H., woj. warszawskie, pow. sokołowski, t. X, z. 25, Warszawa 1965.
Katalog zabytków sztuki w Polsce, red. M. Kałamyjska-Saeed, woj. białostockie, Siemiatycze, Drohiczyn i okolice, seria nowa, t. XII, z. 1, Warszawa 1996.
Katolicyzm od A do Z, red. ks. Z. Pawlak, Poznań 1982.
Katyń – Księga cmentarna Polskiego cmentarza wojennego, red. J. Snitko-Rzeszut, oprac. J. Kiński i in., Warszawa 2000.
Kazimierski J., *Walka unitów na Podlasiu (1836–1905)*, „Prace archiwalno-konserwatorskie na terenie województwa siedleckiego", z. 8, Siedlce 1993, s. 61-78.
Kiełczew, „Przegląd Archeologiczny", t. XV, rocznik 37/1962, Wrocław 1964, s. 39.
Klikowska K., *Sapiehowie dziedzicami Bociek*, „Niedziela Podlaska", 4(266)/2000, s. III-IV.
Koc M., *Św. Roch w sztuce ludowej* [fragment pracy magisterskiej], „U nas na Podlasiu", Sokołów Podlaski 1998, s. 21-26.
Kociszewski A., *Regionalizm Mazowiecki*, Ciechanów 1993.

Kolberg O., *Dzieła wszystkie. Mazowsze*, t. 41, cz. VI, Wrocław-Poznań 1968.
Kopówka K. i E., *Bojownikom o niepodległość cześć!*, Siedlce 2001.
Kopówka E., *Treblinka nigdy więcej*, Treblinka 2002.
Koroś A., *Konkurs Prymasowski w dekanacie łochowskim*, „Niedziela Podlaska", 19(334)/2001, s. III.
Koroś D., *Jak obchodzono Rok Kardynała Stefana Wyszyńskiego w parafii pw. Świętej Trójcy w Prostyni?*, „Niedziela Podlaska", 7(347)/2002, s. IV.
Koroś D., *Dzień Radości Wakacyjnej*, „Niedziela Podlaska", 33(400)/2002, s. I, III.
Koroś D., *Aby te zawody były dla nas z pożytkiem doczesnym i wiecznym*, „Niedziela Podlaska", 7(426)/2003, s. I-II.
Kosieradzki D., *Małe ojczyzny – Rytele*, „Gazeta Powiatowa", 252/2000, s. 19.
Kosiński J., *Niemieckie obozy koncentracyjne i ich filie*, oprac. Waldemar Sobczyk, Stephanskirchen 1999.
Kosów Lacki. Szkice z dziejów miejscowości, red. A. Ziontek. W przygotowaniu do druku.
Kostrzewski J., *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, [w:] *Prehistoria ziem polskich, Encyklopedia Polska*, t. IV, cz. 1, dział V, Kraków 1939, s. 118-359.
Kot H., Starczewski C., *Nadbużański Park Krajobrazowy*, bmw. i bdw.
Kowalkowski K., *Rytel. W 100-lecie parafii*, Gdańsk 2005.
Kowalska H., *Spełnione Marzenia*, „Płomyczek", 11/1998, s. 6-7.
Kowalski P., *Prośba do Pana Boga. Rzecz o gestach wotywnych*, Wrocław 1994.
Kozierowski St. ks., *Nazwiska, przezwiska, przydomki, imiona polskie niektórych typów słowotwórczych. Księga rodzaju polskiego*, Poznań 1938.
Kożuchowska A., *Zlot z okazji 60 rocznicy śmierci Janusza Korczaka*, „Gazeta Powiatowa", 17(317)/2002, s. 2.
Krawczak T., *W szlacheckim zaścianku*, Warszawa-Siedlce 1993.
Kromer M., *Polska, czyli o położeniu ludności, obyczajach, urzędach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie*, przekł. S. Kozikowski, wstęp i oprac. R. Marchwiński, Olsztyn 1977.
Królik L. ks., *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku*, Warszawa 1990.
Królik L. ks., *Organizacja dekanalna diecezji łuckiej i brzeskiej w XVII–XVIII w.*, Lublin 1981.
Królik L. ks., *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII w.*, Lublin 1983.
Królik L. ks., *Początki organizacji dekanalnej na Podlasiu w diecezji łuckiej i brzeskiej*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XLVII, 12/1978, s. 374-378.
Kruszewski W., *Tak było... Bandyci czy bohaterzy?!*, „Gazeta Powiatowa", 281/2001, s. 7.
Krüger J., *Die Grabeskirche zu Jerusalem. Geschichte-Gestalt-Bedentung*, Regensburg 2000.
Księga Cytatów z polskiej literatury pięknej od XIV do XX wieku, red. P. Hertz i Wł. Kopaliński, Warszawa 1975.
Księga Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata. Ratujący Żydów Podczas Holokaustu. Polska. Red. I. Gutman i inni, Kraków 2009.
Kubiak I, Kubiak K., *Chleb w tradycji ludowej*, Warszawa 1981.
Kubicki P. ks. bp, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915, Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, narodowych, zakonnych i prywatnych*, cz. I, dawne Królestwo Polskie, t. II, diecezje: Lubelska z Podlaską i Płocka, Sandomierz 1933; cz. III uzupełniająca dwie pierwsze,

t. II, diecezje: Kujawsko-Kaliska, Lubelska z Podlaską, Chełmska Greko-Katolicka i Płocka, Sandomierz 1939.
Kulesza A, *Wotum przeniesione nad Liwiec*, „Nasz Dziennik", 288(874)/2000, s. 8.
Kumor B. ks., *Granice metropolii i diecezji polskich – diecezja (włodzimierska) łucka*, [w:] ABMK, t. 19, Lublin 1969, s. 347-351.
Kuperhand M. & S., *Shadows of Treblinka*, Urbana 1998.
Kuziak D., *Dwa razy promocja*, „Tygodnik Siedlecki", 46/2000, s. 2nn.
Kuziak D., *Najpiękniejsza szkoła w powiecie*, „Tygodnik Siedlecki", 1/2001, 3nn.
Kuziak D., *Święto wsi*, „Tygodnik Siedlecki", 23/2001, s. 8.
Kuziak D., *Cezary & Cezary*, „Tygodnik Siedlecki", 25/2006, s. 3nn.
Kwiatkowski K. ks., *Prostyń [wizytacja kanoniczna parafii]*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok II, nr 5/1920, s. 161.
Laszuk A., *Ludność województwa podlaskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1999.
Laszuk A., *Zaścianki i królewszczyzny. Struktura własności ziemskiej w województwie podlaskim w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1998.
Leksykon postaci biblijnych. Ich dalsze losy w judaizmie, chrześcijaństwie, islamie oraz w literaturze, muzyce i sztukach plastycznych, red. M. Bocian, współprac. U. Kraut, I. Lenz, Kraków 1995.
Lewandowska S., *Ruch oporu na Podlasiu 1939–1944*, Warszawa 1982.
Lexicon der christlichen Ikonographie. Ikonographie der heiligen Aaron bis Crescentianus von Rom, red. W. Braunfels, Rom-Freiburg-Basel-Wien 1973.
Liedtke A. ks., *Historia sztuki kościelnej w zarysie*, Poznań 1961.
Litak S., *Kościół Łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996.
Litak S., *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006.
Literatura polska wobec Zagłady, red. A. Brodzka-Wald, D. Krawczyńska, J. Leociak, Warszawa 2000.
Łoniewski J. ks., *Rekolekcje powołaniowe*, „Konferencje Rejonowe, Biuletyn Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie", 7/1998.
Łukaszczyk M. ks., *Święta Anna. Próba udokumentowania kultu św. Anny*, Kraków 1999.
Maciejowice – 200. rocznica Insurekcji Kościuszkowskiej, red. ks. R. Michalczyk, Maciejowice 1995.
Magnificat anima mea Dominum. 25-lecie posługi biskupiej ks. bp. Jana Mazura w diecezji Siedleckiej, Siedlce 1998.
Maksimiuk K. ks., Rytel-Andrianik P. dk., *Św. Anna w Prostyni*, „Nasz Dziennik", 173(759)/2000, s. 7.
Maksimiuk K. ks., *W hołdzie Prymasowi Tysiąclecia. Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Nasz Dziennik", 121(1010)/2001, s. 6.
Maksimiuk K. ks., *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. W hołdzie Prymasowi Tysiąclecia*, „Niedziela Podlaska", 25(340)/2001, s. II.
Maksimiuk K. ks., *Tragiczna rocznica*, „Niedziela Podlaska", 40(355)/2001, s. IV.
Maksimiuk K. ks., *Konsekracja Kaplicy w Wólce Okrąglik*, „Moja Parafia", 6(19)/2004, s. 3-4.
Małecki A., *Studya heraldyczne*, t. I i II, Lwów 1890.

Małkiński T. ks., *Cuda w Prostyni*, „Niedziela Podlaska", 4(109)/1997, s. III.
Małkiński T. ks., *Moja droga do kapłaństwa* [wywiad udzielony J. Łubkowskiej], „Wiadomości Parafialne" [pismo dekanatu ursynowskiego], 2/2000, s. 4-6.
Małkiński T. ks., Rytel-Andrianik P. al., *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Miejsca Święte", 6/2000, s. 40-42.
Małkiński T. ks., Rytel-Andrianik P. al., *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Wiadomości Parafialne" , 6/2000, s. 5-6.
Małkiński T. ks., Rytel-Andrianik P. al., *Związek Stefana Kardynała Wyszyńskiego z Sanktuarium prostyńskim*, „Wiadomości Parafialne", 5/2001, s. 5-6.
Mały przewodnik po trasach turystycznych w powiecie ostrowskim. Informator turystyczny śladami walk i pamiątek historycznych oraz szlakiem nadbużańskim, [b. red.], Ostrów Mazowiecka 2001.
Maniurka P. P. ks., *Teologiczne treści śląskich rzeźb św. Anny Samotrzeć*, „Liturgia Sacra", 3-4/1995, s. 205-220.
Maroszek J., *Osadnictwo drobnoszlacheckie w miastach Podlaskich w XVI–XVIII wieku. Problem konkurencji gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe" [filia UW w Białymstoku], z. 19, t. IV, dział H, Białystok 1977, s. 201-217.
Maroszek J., *Dziedzictwo unii kościelnej w krajobrazie kulturowym Podlasia 1596–1996*, Białystok 1996.
Marrus M. R., *Holocaust. Historiografia*, tłum. A. Tomaszewska, Warszawa 1993.
Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945, red. ks. W. Jacewicz SDB, ks. J. Woś SDB, z. I, IV, Warszawa 1978.
Matuszewski K., *Trebliński kadisz*, „Kurier Siedlecki", 33(539)/2002, s. 12-13.
Męczennicy za wiarę 1939–1945. Duchowni i świeccy z ziem polskich, którzy prześladowani przez nazizm hitlerowski dali Chrystusowi ofiarą życia świadectwo miłości, red. W. M. Moroz, A. Datko, Warszawa 1996.
Miasta Polski w Tysiącleciu, red. M. Siuchniński, t. II, Wrocław i in. 1967.
Micewski A., *Kardynał Wyszyński Prymas i Mąż Stanu*, Paryż 1982.
Michalik A. ks., *Duszpasterstwo wczoraj, dziś i jutro*, Tarnów 1997.
Mierzwiński H., *Południowe Podlasie w 1920 r. 34. pułk piechoty w wojnie polsko-sowieckiej*, Siedlce 1998.
Mikołajewska B., *Nazwy etniczne jako czynnik dystansu etnicznego. Studium przypadku zróżnicowania społecznego na Podlasiu*, Warszawa 1987.
Mirończuk R., *Galeria Portretowa Biskupów w Muzeum Diecezjalnym w Siedlcach*, Siedlce 2005.
Miśkiewicz J., *Wyniki badań powierzchniowych przeprowadzonych w dolinie Bugu na odcinku Granne–Serock*, „Wiadomości Archeologiczne", z. 3, t. XXVIII/1962, s. 268-281.
Młynarski Z. ks., *Modlitewnik Prostyński*, Rzym 1976.
Młynarski Z. ks., *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej w Prostyni*, „Róże Maryi", 6/1975, s. 22-24.
Modrzewska H., *Materiały wczesnośredniowieczne*, t. III, Warszawa 1951, s. 102-134.
Mystkowska A., *Najpiękniejsza palma wielkanocna*, „Niedziela Podlaska", 19(490)/2004, s. II.
Najmłodsi poeci i malarze, oprac. graficzne M. Bałka, Warszawa 1998.

Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu w walce z systemem komunistycznym w latach 1944– 1952, red. M. Bechta, L. Żebrowski, t. II, Siedlce 1998.
Nastalska J., *Miracula janowskie z lat 1645–1814*, „Roczniki Humanistyczne", t. 45(1997), z. 2, s. 95-158.
Nawiedzenie parafii przez wizerunek Matki Bożej Częstochowskiej, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXV, 9-10/1958, s. 295.
Niemirka J., *Sokołów Podlaski i jego okolice*, Sokołów Podlaski 1986.
Niesiecki K. SJ, *Herbarz Polski*, t. I-X, Lipsk 1839–1845.
Nominaty, „Niedziela Podlaska", 13(13)/1995, s. 11.
Nosek S., *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzeca Wisły i Buga*, [w:] *Annales*, sectio F, Vol. VI – 1951, Lublin-Kraków 1957.
Nosek S., *Zabytki brązowe z Niewiadomej w pow. Sokołowskim na Podlasiu*, „Materiały Archeologiczne", t. II, Kraków 1960, s. 342.
Nowy ołtarz złoty – zbiór nabożeństwa dla chrześcijan katolików z przydatkiem pieśni nabożnych dla użytku wiernych ułożony, Warszawa 1897.
Obłoza S. ks., *Pamiątka z Prostyni z illustracyami*, Warszawa 1904.
Obrzędy błogosławieństwa pól, red. ks. T. Syczewski, ks. M. Łaziuk, Drohiczyn 1997.
Ofiary na rzecz seminarium, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok. X, 3/1928, s. 112.
Ofiary na rzecz seminarium, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XI, 4/1929, s. 95.
Ofiary na rzecz seminarium, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XI, 5-6/1929, s. 137.
Ofiary na rzecz seminarium, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XI, 9-10/1929, s. 255.
Okręg Siedlecki 1942–1944. Z walk PPR, GL i AL, red. T. Pietrzak i in., Warszawa 1977.
Ol[ędzki]. A. E. ks., *śp. ks. Stefan Obłoza*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok VI, 4-5/1924, s. 86-89.
Olędzki A. E. ks., *Koreferat o bractwach*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XVI, 3/1924, s. 84-86.
Olędzki J., *Wota srebrne*, „Polska Sztuka Ludowa", t. 21, 1967, nr 2, s. 67-92.
Orłowski R., *Położenie chłopów w dobrach Ordynacji Zamojskiej w drugiej połowie XVIII w.*, [w:] *Annales*, sectio F, t. VII, Lublin 1952, s. 107-170.
Ostrowski M. ks., *Historia i struktury Ruchu Światło-Życie*, z. 1, Kraków 1998.
Ostrów Mazowiecka. Z dziejów miasta i powiatu, red. St. Russocki, Warszawa 1975.
Oziębło Z. ks., *Wspomnienia byłych unitów*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok LVIII, 8-9/1989, s. 239-286.
Pacuski K., *Rozwój sieci parafialnej w XI–XIV w., Mapy i komentarz*, „Studia Płockie", t. III, red. J. Kłoczowski, Płock 1975, s. 59-66.
Panske P., *Urkunden der Komturei Tuchel*, Danzig [Gdańsk] 1911.
Paprocki B., *Herby rycerstwa Polskiego zebrane i wydane r. p. 1584*, Kraków 1858, s. 376-379.
Pasternak J., *Brązowy skarb halsztacki z Kiełczewa*, „Światowit" [rocznik Muzeum Archeologicznego im. Er. Majewskiego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego], t. XVII, 1936/37, Warszawa 1938, s. 287-292.
Paszkiewicz H., *Z dziejów Podlasia XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny", rocznik XLII, Lwów 1928, s. 229-245.
Piechota B. Z. OFM, *Kult liturgiczny św. Anny na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych*, „Rocznik Teologiczny Śląska", 2/1970, s. 99-130.

Piekarski M., *Obwód Armii Krajowej Sokołów Podlaski – Sęp, Proso 1939–1944*, Warszawa 1991.

Pietrzak M., *Dwory, folwarki, pałace zachodniego Podlasia*, Sokołów Podlaski 1998.

Pisarek J., *Festyn w Kiełczewie*, „Niedziela Podlaska", 33(348)/2001, s. II.

Pinkas Hakehilot. Encyklopaedia of Jewish Communities. Poland, wyd. A. Wein i in., vol. II, District Lublin-Kielce, Jerusalem 1999.

Plewczyński M., *Szlachta podlaska w Wojsku Polskim za ostatnich Jagiellonów*, „Studia Podlaskie", t. III, Białystok 1991, s. 5-26, tabela nr 2.

Płachno A. ks., *Dzieci uratują świat – Biała Armia na Podlasiu*, „Niedziela Podlaska", 34(191)/1998, s. III.

Podlasiacy w Katyniu, red. P. Matusak, wyd. II, Siedlce 1996.

Podlasie w czasie II wojny światowej, red. Wł. Ważniewski, Siedlce 1997.

Podleś A. ks., *Dzieje czterdziestogodzinnego nabożeństwa w Polsce*, [w:] *Studia z dziejów Liturgii w Polsce*, red. ks. M. Rechowicz, ks. W. Schenk, ks. J. Kopeć, t. IV, Lublin 1982, s. 253-284.

Podręczna Encyklopedya Kościelna, red. ks. Z. Chełmicki, t. I-XLIV, Warszawa 1904 – bdw.

Podręcznik – Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, red. A. Bączkowski i in., Kraków 1999.

Pokropek M., Strączek T., *Osadnictwo i tradycyjne budownictwo drewniane okolic Ciechanowca na przykładzie przysiółków drobnoszlacheckich Piętki i Twarogi w woj. Łomżyńskim*, „Rocznik Białostocki", t. XVIII, Warszawa 1993, s. 9-134.

Polacy ratujący Żydów w czasie Zagłady. Przywracanie pamięci, Łódź 2009 = *Poles who rescued Jews during the Holocaust. Recalling Forgotten History*, b. red., [Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej], Łódź 2009.

Polska Encyklopedia Szlachecka. Wykazy polskich rodzin szlacheckich, oprac. S. J. Starykoń-Kasprzycki, M. Dmowski, t. X-XI, Warszawa 1938.

Polski Słownik Biograficzny, red. J. Rudowski, A. Rząśnicki, t. XXXIII, Wrocław i in. 1991–1992.

Powstanie Styczniowe na południowym Podlasiu, red. A. Kołodziejczyk, Węgrów-Warszawa 1994.

Poznaj swoje województwo, [b. red.], Warszawa 1979.

Prekerowa T., *Konspiracyjna Rada Pomocy Żydom w Warszawie 1940–1943*, Warszawa 1982.

Program duszpasterski Komisji Duszpasterska Episkopatu Polski na Wielki Jubileusz Roku 2000 – Te Deum Laudamus, Katowice 1999.

Prokop K. R., *Pasterze i rządcy diecezji mińskiej, pińskiej i drohiczyńskiej*, Drohiczyn 2006.

Protoewangelia Jakuba 1-5, oprac. ks. M. Starowieyski, [w:] *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie Apokryficzne*, red. Tenże i in., cz. I, Kraków 2003.

Pruszkowski J. ks. [Podlasiak P. J. K.], *Historya zjawionego i cudownego obrazu Matki Boskiej oraz kościoła i probostwa w Leśny na Podlasiu zabranego na własność prawosławia*, Kraków 1897.

Pruszkowski J. ks. [Podlasiak P. J. K.], *Janów Biskupi czyli Podlaski. Z dawnych i współczesnych źródeł*, Kraków 1897.

Pruszkowski J. ks. [Podlasiak P. J. K.], *Kodeń Sapiehów. Jego kościoły i starożytny obraz Matki Bożej Gwadelupeńskiej (z Guadelupe) z dawnych i współczesnych źródeł*, Kraków 1898.

Pruszkowski J. ks., *Martyrologium czyli Męczeństwo Unii Ś-tej na Podlasiu*, cz. I, 1864–1882, wyd. II, Lublin 1921.
Prymas Tysiąclecia, [b. red.], Warszawa 1987.
Przewodnik po Polsce, [b. red.], wyd. IV, Warszawa 1977.
Przeździecki H. ks. bp, *List pasterski z okazji 10-lecia diecezji*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok X, nr 8-8/1928, s. 228-229.
Przyroda województwa siedleckiego, red. H. Kot, Siedlce 1995.
Puchalska M., *Diecezjalne spotkanie Apostolstwa Maryjnego*, „Niedziela Podlaska", 51-52(679--680)/2007, s. VII.
Pulcyn T., *Róże na urodziny*, „Miejsca Święte", 8(44)/2000, s. 25-30.
Pulcyn T., *Trzeźwość wpisana jest w całą moją pracę duszpasterską* [wywiad z ks. Sylwestrem Gałachem], „Trzeźwymi bądźcie", numer specjalny 1997, s. 4-9.
Pyzyra S., *Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Święcickiego*, Warszawa 1974.
R., *Konflikt w Prostyni – i co dalej?*, „Węgrowska Gazeta Lokalna", 2(13)/1998, s. 4.
Rabinowitz L. I., *Heder*, [in:] *Encyclopedia Judaica*, vol. 8, Detroit i in. 2007, s. 752.
Ramotowska I., *Ikonografia św. Anny samotrzeć w polskiej sztuce gotyckiej*, „Ikonotheka" [prace Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego], nr 3, Warszawa 1991, s. 119-150.
Reau L., *Iconographie de la Bible. Ancien Testament*, „Iconographie de L'art chrétien", t. II/1, Paris 1956, s. 21-28.
Reau L., *Iconographie de la Bible. Nouveau Testament*, „Iconographie de L'art chrétien", t. II/2, Paris 1957, s. 141-151.
Rogala W., *Szkoła ośrodkiem kultury na wsi*, „Gazeta Węgrowska", 27(210)/2002, s. 8, 12.
Rogala W., *Uroczystości patriotyczno-religijne w Treblince*, „Niedziela Podlaska", 44(515)/ 2004, s. I.
Rogalski A., *Liber Miraculorum ze Skórca. Księgi Cudów jako źródło historyczne*, „Prace Archiwalno Konserwatorskie", 13/2002, s. 141-159.
Romaniuk M. P., *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, Warszawa 1994.
Rosiński R. ks., *Nekrolog ks. Bolesława Krzywca*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XLIII, 9-10/1974, s. 319-322.
Rospond St., *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk--Łódź, 1984.
Rozwój Gromady Sadowne w Polsce Ludowej 1944–1968, red. T. Szczechura, Warszawa 1969.
Russocki St., *Mazowieckie rody gniazdowe. Kilka uwag w sprawie ich genezy i charakteru*, „Przegląd Historyczny", t. LII, Warszawa 1968, s. 1-10.
Rutkowski H., *Ziemia Liwska na mapach od XVI do XVIII wieku*, „Rocznik Liwski", t. I, Liw-Siedlce 2005/2006, s. 109-118.
Rycak Z. ks., *Będziecie kapłanami Boga Najwyższego*, „Niedziela Podlaska", 25(235)/1999, s. II.
Rychlik E., *Włoskie i polskie sanktuarium* [Vallepietra, Prostyń], „Niedziela Podlaska", 28(133)/ 1997, s. III.
Rychlikowa I., *Deklasacja drobnej szlachty polskiej w Cesarstwie Rosyjskim. Spór o „Pułapkę na szlachtę" Daniela Beauvois*, „Przegląd Historyczny", t. LXXIX, Warszawa 1988, s. 122-147.

Rydzewski J., *Prymas Tysiąclecia i Prostyń*, „Niedziela Podlaska", 20(335)/2001, s. II.
Rymut K., *Nazwy miast Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1987.
Ryś G., *Pobożność ludowa na ziemiach polskich w średniowieczu. Próba typologii*, Szczecin 1995.
Rytel-Andrianik M. [Marian], *Warto być trzeźwym*, „Niedziela Podlaska", 20(125)/1997, s. Inn.
Rytel-Andrianik P., *Pamięć o zmarłych przedłuża ich życie*, „Wiadomości Diecezjalne", Drohiczyn, rok VII, 2/1994, s. 80.
Rytel-[Andrianik] P. al., *Koronacje prostyńskie – sanktuarium Trójcy Świętej*, „Niedziela Podlaska", 43(43)/1995, s. 12.
Rytel-Andrianik P. al., *Uroczystości pogrzebowe ks. kan. Mariana Gorgola*, „Niedziela Podlaska", 50(50)/1995, s. 13.
Rytel-Andrianik P. al., *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży*, „Niedziela Podlaska", 4(57)/1996, s. 12.
Rytel-Andrianik P. al., *Fatimskie nawiedzenie*, „Niedziela Podlaska", 13(66)/1996, s. 13.
Rytel-Andrianik P. al. [Brat Paweł], *Człowiek Boży – Homo Dei*, „Niedziela Podlaska", 43(96)/1996, s. II.
Rytel-Andrianik P. al. [Paweł], *Golgota Podlaska*, „Niedziela Podlaska", 45(98)/1996, s. II.
Rytel-Andrianik P. al., *Nowy kapłan diecezji drohiczyńskiej*, „Niedziela Podlaska", 34(191)/1998, s. I, IV.
Rytel-Andrianik P. al. [Paweł], *Biała Armia w Prostyni*, „Niedziela Podlaska", 43(200)/1998, s. III.
Rytel-Andrianik P. al., *Odpowiedź na prośbę Maryi*, „Niedziela Podlaska", 37(247)/1999, s. IV.
Rytel-Andrianik P. al., *Sanktuarium Trójcy Przenajświętszej – Prostyń*, „Głos" [Sokołów Podlaski], XII/1999, s. 5.
Rytel-Andrianik P. al., *Sanktuarium Trójcy Świętej w Prostyni*, „Niedziela", 25/2000, s. 18.
Rytel-Andrianik P. dk., *Dzień Radości w Kiełczewie*, „Niedziela Podlaska", 34(296)/2000, s. IV.
Rytel-Andrianik P. dk., *Związek Kard. Stefana Wyszyńskiego z sanktuarium prostyńskim*, „Niedziela Podlaska", 12(327)/2001, s. II.
Rytel-Andrianik P. ks., *Ks. Antoni Mioduszewski (1880–1944)* [cykl „Kapłani diecezji łuckiej"], „Wołanie z Wołynia" [pismo religijno-społeczne Rzymskokatolickiej Diecezji Łuckiej], rok 8, 4(47)/2002, s. 15-16.
Rytel-Andrianik P. ks., *Przyczynki do dziejów rodziny Suchodolskich z parafii Prostyń*, [w:] *Źródła do dziejów regionu, I Siedlecka Sesja Archiwalna*, red. U. Głowacka-Maksymiuk, G. Welik, Siedlce 2002, s. 169-178.
Rytel-Andrianik P. ks., *Cuda i łaski w sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni*, [w:] *Kultura Ludowa Mazowsza i Podlasia. Studia i Materiały*, red. A. Kołodziejczyk, A. Stawarz, t. V, Warszawa 2002, s. 23-57.
Rytel-Skorek H., *Dwie miłości. Ileż tu wdzięku ileż miłości. Ojcze Janie*, [w:] *Kantyczka zgody. Dedykacje poetyckie dla Ojca Świętego Jana Pawła II*, [b. red.], Sieradz 2001, s. 82-84.
Rytel-Skorek R., *Jasnogórski Prymas*, [w:] *O herb Prymasa Tysiąclecia. Międzynarodowy Konkurs Poetycki i Plastyczny*, red. U. Bugiewicz, J. Kozłowski, Lublin 2001, s. 61.
Sadowski A., *Gminna Spartakiada Sportowa szkół podstawowych „Małkinia '98"*, „Wiadomości Małkińskie", 6(71)/1998, s. 1nn.

Sadowski A., *Niedziela na wsi*, „Wiadomości Małkińskie", 8(73)/1998, s. 1nn.
Sadowski A., *Spartakiada Sportowa*, „Wiadomości Małkińskie", 3(68)/1999, s. 1nn.
Sapa J., *Jak bukiet kwiatów pozbieranych z różnych łąk*, „Płomyczek", 9/1998, s. 3.
Saysse-Tybiczyk K., *Na Mazowszu*, Kraków 1964.
Seminarium salezjańskie, „Echo Wodnej", 4(34)/1998, s. 11.
Sęczyk S., *Dzieje Łochowa i okolic*, Łochów 1993.
Sienkiewicz H., *Potop*, t. I, Warszawa 1886.
Sikorska A. M., *Wiejskie siedziby szlachty polskiej z czasów saskich*, Warszawa 1991.
Skorodiuk J. ks., *Wpływ domu rodzinnego na powołanie życiowe /pogadanka dla ministrantów/*, [w:] *Ewangelizacja w rodzinie przez wychowanie dzieci i młodzieży – materiały na światowy dzień modlitw o powołania*, red. ks. J. Król SDB, o. E. Osiecki SVD, Warszawa 1980, s. 34-36.
Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, Wł. Walewski, t. I-XV, suplement cz. II, Warszawa 1880–1902.
Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Indeks nazwisk, oprac. Sz. Konarski, Warszawa 1995.
Słownik Języka Polskiego PAN, t. III, Warszawa 1961.
Słownik łacińsko-polski, oprac. J. Bobrowski, Wilno 1817.
Sługa Boży Stefan kardynał Wyszyński (1901–1981). Co Kościół i Polska zawdzięczają Prymasowi Tysiąclecia?, red. St. Budzyński i in., Warszawa 2000.
Smoleński W., *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, Kraków 1908.
Sobieraj T., *Pieśń maków pod Monte Cassino*, Warszawa 1999.
Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i okolic, red. G. Ryżewski, Białystok-Sokołów Podlaski 2006.
Soliński W., *Sport szkolny*, „Gazeta Węgrowska", 42(174)/2001, s. 14, 15.
Soliński W., *Tenisowy turniej*, „Gazeta Węgrowska", 13(196)/2002, s. 14, 15.
Soszyński R. ks., *Cudowna Statua Trójcy Przenajświętszej*, „Niedziela Podlaska", 22(127)/ 1997, s. III.
Soszyński R. ks., *400-lecie Unii Brzeskiej 1596–1996*, Marki-Struga 1996.
Spis miejscowości Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej, oprac. J. Jodłowska i in., Warszawa 1967.
Spis Rycerstwa Polskiego walczącego z Janem III Sobieskim pod Wiedniem oraz Szyk Bojowy Wojsk Polskich i Sprzymierzonych dnia 12 Września 1683 r., Na pamiątkę dwóchsetletniej rocznicy obchodu zwycięstwa pod Wiedniem, wyd. B. T., Poznań 1883.
Spis zabytków województwa siedleckiego, red. Z. Czapski i in., Siedlce 1984.
Spojrzeć z bliska w oblicze naszej Matki – czytanki majowe, [red. ks. M. Rzepniewski], Drohiczyn 2000.
Stan środowiska w województwie Mazowieckim, red. A. Ludwikowski, Warszawa 2000.
Stankiewicz A., *Ocalić od zapomnienia*, „Gazeta Węgrowska", 21(101)/2000, s. 3, 12.
Stankiewicz A., *Trzeba kontynuować tradycję ojców*, „Gazeta Węgrowska", 20(152)/2001, s. 6.
Stankiewicz A., *Święto Wsi Polskiej*, „Gazeta Węgrowska", 23(155)/2001, s. 3, 12.
Statut Bractwa pod wezwaniem św. Anny, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok VI, 11-12/1924, s. 197-209.
Statut Bractwa Trójcy Przenajświętszej, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok VII, 6-7/1925, s. 175-190.

Statut Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XVI, 8-9/1934, s. 200-240.

Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski w świetle własnych wypowiedzi, [w]: *Prymas Tysiąclecia*, b. red., Warszawa 1987.

Steiner J.-F., *Treblinka*, New York 1979.

Stopniak Fr. ks., *Kościół na Lubelszczyźnie i Podlasiu na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1975.

Stosunek między władzą państwową a Kościołem Katolickim w Polsce powojennej (1944–1958), red. Wł. Ważniewski, Siedlce 1997.

Stowarzyszenia młodzieży, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok IX, 2/1927, s. 84.

Straszewski J. ks. TChr., *Symboliczne przedstawienia Ducha Świętego*, „Msza Święta", 1/1998, s. 24-25.

Strychalski J., *Liber Benefactorum Ecclesiae Stoczkoviensis*, „Prace archiwalno-konserwatorskie na terenie województwa siedleckiego", Siedlce 1980, s. 15-21.

Strychalski J., *Powstanie Styczniowe (1863–1865). Bitwy i potyczki na terenie województwa siedleckiego*, Siedlce 1986.

Sulej M., *Księża Podlascy w Powstaniu Styczniowym, 1. Ks. Leon Przesmycki*, „Podlaskie Echo Katolickie", 7(138)/1998, s. VII.

Szafraniec K. O., *Decus Podlachiae – Ozdoba Podlasia, Sanktuarium Matki Boskiej Leśniańskiej w trzechsetlecie istnienia (1683–1983)*, Warszawa 1982.

Szczechura T., *Nad Bugiem, Ugoszczą, Wilączą – z przeszłości regionu sadowieńskiego*, Warszawa 1967.

Szczechura T., *Ruch ludowy w Siedleckiem*, Warszawa 1984.

Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861, oprac. E. Sęczys, Warszawa 2000.

Sztuka i ideologia XV wieku. Materiały sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce PAN. Warszawa 1-4 XII 1976, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978.

Szuciak M. ks., *Hołubla – sanktuarium Maryjne uświęcone męczeństwem unitów*, Hołubla 1992.

Szulist W., *Ważniejsze szlaki handlowo-komunikacyjne województwa mazowieckiego w XVI––XVIII w.*, „Rocznik Mazowiecki", t. VI, Warszawa 1976, mapa.

Średziński Z. ks., *Pielgrzymkowe spotkanie*, „Niedziela Podlaska", 42(617)/2006, s. II.

Świątkowski W., *Podlasie*, Warszawa 1929.

Święcki T., *Opis Starożytnej Polski*, Kraków 1861.

Świrski I. ks. bp., *Jubileusz Tysiąclecia Chrztu Polski w diecezji siedleckiej czyli podlaskiej*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXXV, 5/1966, s. 112-113.

Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności, t. I-II, Warszawa 1827.

Tatarczyk W., *Opowieść o Podlasiu*, cz. I i II, Hajnówka 1999.

Trautmann R., *Die altpreussischen Personennamen. Ein Beitrag zur baltischen Philologie*, Göttingen 1925.

Turski B. ks., *Pamiątka z Prostyni. Całkowity dochód na polichromię kościoła w Prostyni*, Warszawa 1932.

Tyszkiewicz J., *Mazowsze północno-wschodnie we wczesnym średniowieczu. Historia pogranicza nad górną Narwią do połowy XIII w.*, [w:] *Prace Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych*, nr 26, Warszawa 1974.

Tyszkiewicz J., *Problematyka demograficzna w „Miracula" polskich z XIII i XV stulecia*, „Collegium Polonorum", t. 7, Rzym 1985/1986.
Unia Brzeska – geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich, red. R. Łużny, Fr. Ziejka, A. Kępiński, Kraków 1994.
Unici Podlascy, Martyrologia Unitów Podlaskich w świetle najnowszych badań naukowych, red. J. Skowronek, U. Maksymiuk, t. I, Siedlce 1996.
Urban J. ks., *Wśród unitów na Podlasiu. Pamiętniki wycieczek misyjnych*, Kraków 1923.
Uruski S. i in.,*Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej*, t. I-XV, Warszawa 1904–1931.
Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII w., oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław 1987.
Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII w., oprac. K. Michulski, Wrocław 1990.
Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy, oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, Kórnik 1991.
Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1993.
Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku, oprac. E. Dubas-Urwanowicz, Wł. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994.
Vanagas A., *Lietuvių pavardžų žodynas*, t. I-II, Vilnius 1985–1988.
W. R. ks. [Wilde R. ks.(?)], *Sadowne. Złote gody kapłaństwa ks. kan. Stefana Obłozy*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok III, nr 8-10/1921, s. 142.
Walicki M., *Malarstwo Polskie. Gotyk – Renesans – Wczesny Manieryzm*, Warszawa 1961.
Walicki M., Starzyński J., *Dzieje sztuki polskiej*, Warszawa 1936.
Wąsowski Z., Jaszczołt T., Wierzbicki G., *Monografia parafii Rozbity Kamień na Podlasiu*, Rozbity Kamień 2004.
Werner M. OSU, *O. Honorat Koźmiński – kapucyn (1829–1916)*, Poznań-Warszawa 1972.
Węgrów – dzieje miasta i okolic, red. A. Kołodziejczyk, T. Swat, Węgrów 1991.
Węgrzynowicz T., *Materiały kultury łużyckiej ze wschodniego Mazowsza i Podlasia*, „Wiadomości Archeologiczne", z. 3-4, t. XXXIV/1969, s. 401-402.
„Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", od 1918 r. (od roku I).
Wiadomości Związku Młodzieży Polskiej Diecezji Podlaskiej. Jednodniówka Zlotowa, rok X, nr 1-9/1929, s. 33.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. A. Płachno, „Niedziela Podlaska", 32(189)/1998, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 25(235)/1999, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 25(287)/2000, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 28(290)/2000, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 29(291)/2000, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 31(293)/2000, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 32(294)/2000, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 37(299)/2000, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 24(339)/2001, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 25(340)/2001, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 32(347)/2001, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 37(352)/2001, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 3(370)/2002, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 20(387)/2002, s. IV.

Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 23(390)/2002, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 38(405)/2002, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 43(410)/2002, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 38(457)/2003, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 38(509)/2004, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 44(515)/2004, s. IV.
Wiadomości z Podlasia, oprac. ks. K. Żero, „Niedziela Podlaska", 23(546)/2005, s. IV.
Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, wyd. I, t. 2, Warszawa 1963.
Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, wyd. I, t. 7, Warszawa 1966.
Wiernik J., *Rok w Treblince*, Warszawa 1944 = *A Year in Treblinka*, New York 1944 [reprint, Warszawa 2004].
Wierzbowski T., *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Edukacji Narodowej, 1773–1794*, Kraków 1921.
Więcek-Tchórzewska W., *Kosów Lacki. Zarys Dziejów*, Kosów Lacki 2002.
Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A., *Spory graniczne polsko-litewkie w XV i XVI w.*, Wilno 1938.
Willenberg S., *Surviving Treblinka*, oprac. W. Bartoszewski, New York-Oxford 1989.
Wiśniewski J., *Badania nad dziejami osadnictwa ziem dawnej Jaćwieży i jej pogranicza. Wyniki i propozycje*, „Rocznik Białostocki", t. IV, Warszawa 1981, s. 235-258.
Wiśniewski J., *Osadnictwo wschodniej białostocczyzny*, „Acta Baltico-Slavica", XI/1977, s. 7-80.
Wiśniewski J., *Początek i rozwój nowego osadnictwa w ziemi łomżyńskiej w końcu XIV i XV wieku*, „Studia Łomżyńskie", red. J. Babicz, t. I, Warszawa 1989, s. 19-107.
Wiśniewski J., *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w.*, „Acta Baltico-Slavica", I/1964, s. 115-135.
Witkowska A. s., *Miracula małopolskie z XIII i XIV wieku. Studium źródłoznawcze*, „Roczniki Humanistyczne", t. 19(1971), z. 2, s. 29-161.
Witkowska A. s., *Miracula średniowieczne. Forma przekazu i możliwości badawcze*, „Studia źródłoznawcze", t. 22(1977), s. 83-87.
Witkowska A. s., *Funkcje praktyk wotywnych w religijności ludowej późnego średniowiecza*, [w:] *Sztuka i ideologia XV wieku*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 97-110.
Witkowska A. s., *Peregrinatio ad loca sacra. Refleksja antropologiczno-socjologiczna*, „Roczniki Humanistyczne", t. 27(1979), z. 2, s. 5-14.
Witkowska A. s., *Kulty pątnicze XV-wiecznego Krakowa*, Lublin 1984.
Witt K., *Działalność okupanta hitlerowskiego w powiecie Sokołów Podlaski w latach 1939–1944*, „Rocznik Mazowiecki", t. III, Warszawa 1970, s. 248nn.
Wittyg W., Dziadulewicz St., *Nieznana szlachta Polska i jej herby*, Kraków 1908.
Wolff A., *Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku*, Kraków 1937.
Wolff A., *Nazwy miejscowe na Mazowszu*, cz. I, „Onomastica", 1/1955, s. 60-116.
Wolff A., *Nazwy miejscowe na Mazowszu*, cz. II, „Onomastica", 2/1956, s. 69-94.
Wolff A., *Ziemia łomżyńska w średniowieczu*, oprac. E. Kowalczyk, Łomża 1988.
Wolff M., *Bezpieczne Miasto – Konkurs „Jak żyć bezpieczniej"*, „Kurier Ziemi Ostrowskiej", 6(48)/1998, s. 1nn.
Wójcik Z. ks., *Święta Anna i jej sankłuarium*, „Niedziela", 30/1998, s. 21.
Wujek L., *Pierwszy dzwonek*, „Kurierek", 27/1994, s. 1nn.

Wujek L., *Finał konkursu wiedzy o życiu i dziedzictwie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w dekanacie Łochów*, „Wiadomości Małkińskie", 5/106, 2001, s. 4-5.
Wycech Cz., *Wspomnienia 1905–1939*, Warszawa 1969.
Wyszyński S. kard., *List do moich kapłanów*, t. I – *Wspólnie z Trójcą Świętą*, Paryż 1962.
Zabytki Architektury i Budownictwa w Polsce, województwo siedleckie, 36/1, Warszawa 1988.
Zaleski W. ks. SDB, *Sanktuaria Polskie. Katalog Encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich*, opr. M i J. Łempiccy, Warszawa 1988.
Zaleski W. ks. SDB, *Święci na każdy dzień – wydanie uzupełnione*, Warszawa 1998.
Zalewski M., *Supraśl. 500 lat dziejów klasztoru i miasta*, Warszawa-Supraśl 2005, s. 10-21.
Zalewski M., *Dawny Supraśl*, Warszawa-Supraśl 2006.
Ząbecki F., *Wspomnienia dawne i nowe*, Warszawa 1977.
Z dawna Polski Tyś królową, Przewodnik po sanktuariach maryjnych, koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1985, [b. red.], Szymanów 1986.
Zeihr W., *Krzyż – symbol i rzeczywistość*, Warszawa-Kraków 1998.
Zeller J., *Andreas Rüttel aus Rottenburg. Ein Beitrag zur Geschichte der Erforschung der römischen Altertümer Württembergs*, [w:] *WürttVjhhLG NF*, vol. XVIII, Meinz 1909.
Ziontek B., *W cieniu Staszica – 100 lat najstarszej szkoły zawodowej w Siedlcach*, Warszawa 2003.
Złotkowski J. ks., *Figura łaskami słynąca Matki Boskiej i kościół sejneński*, Sejny 1938.
Zubka J. ks., *śp. ks. Konstanty Rafał Łysanowicz*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie", rok XXXI, 10-12/1963, s. 277-278.
Żurowski T., *Województwo Warszawskie – Rytele Olechny, pow. Sokołów Podl.*, „Z Otchłani Wieków", z. 5, R. XXIII/1957, s. 292.

Internet

http://parafiaprostyn.pl
http://parafia_prostyn.drohiczyn.opoka.org.pl
http://akpar.w.interia.pl
http://www.drohiczyn.opoka.org.pl
http://www.kielczew.malkiniagorna.pl
http://www.kosowlacki.pl
http://www.malkinia.com
http://www.malkiniagorna.pl
http://rytel.org
http://www.sadowne.pl
http://www.zsgprostyn.emil.tnp.pl

WYKAZ SKRÓTÓW

Archiwa, biblioteki, zespoły archiwalne itp.:

AAL	Archiwum Archidiecezji Lubelskiej
ABMK	Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne (Lublin)
ACV	Acta Capituli Vilnensis (Akta Kapituły Wileńskiej)
ADPł	Archiwum Diecezji Płockiej
ADD	Archiwum Diecezji Drohiczyńskiej
ADS	Archiwum Diecezjalne w Siedlcach
ADS D	Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, Akta Dawne (diecezji łuckiej)
ADzW	Zespół Akt Dziekana Węgrowskiego w ADD
AGAD	Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
AGK	Akta Gminy Kosów Lacki w APS
AGO	Akta Gminy Olszew w APS
AGP	Akta Gminy Prostyń w APS
AKD	Archiwum Kurii w Drohiczynie
AMK	Archiwum Księży Misjonarzy w Krakowie
APB	Archiwum Państwowe w Białymstoku
APCer	Archiwum Parafii Ceranów
APKa	Archiwum Parafii Kamieńczyk
APKam	Archiwum Parafii Kamionna
APKos	Zespół Akt Parafii Kosów Lacki w ADD
APKosL	Archiwum Parafii Kosów Lacki
APK-W	Archiwum Państwowe w Krakowie – oddział na Wawelu
APL	Archiwum Państwowe w Lublinie
APMaciejow	Archiwum Parafii Maciejowice
APM	Archiwum Parafii Mordy
APMiedz	Zespół Akt Parafii Miedzna w ADD
APP	Archiwum Parafii Prostyń
APProst	Zespół Akt Parafii Prostyń w ADD
APPu	Archiwum Państwowe w Pułtusku
APS	Archiwum Państwowe w Siedlcach
APSad	Archiwum Parafii Sadowne
APSiem	Zespół Akt Parafii Siemiatycze w ADD
APStar	Zespół Akt Parafii Stara Wieś w ADD
APStocz	Archiwum Parafii Stoczek Węgrowski
APŚle	Zespół Akt Parafii Śledzianów w ADD
APWęgr	Zespół Akt Parafii Węgrów w ADD
APZuz	Archiwum Parafii Zuzela
ASK	Archiwum Skarbu Koronnego w AGAD
ASL	Archiwum Sióstr Loretanek w Warszawie
ASłSok	Archiwum Sióstr Służek w Sokołowie Podlaskim

ASPKiełcz	Archiwum Szkoły Podstawowej w Kiełczewie
ASPOrzełek	Archiwum Szkoły Podstawowej w Orzełku
ASPPon	Archiwum Szkoły Podstawowej w Poniatowie-Grądach
ASPProst	Archiwum Szkoły Podstawowej w Prostyni
ASPRyt	Archiwum Szkoły Podstawowej w Rytelach Święckich
ASPWól	Archiwum Szkoły Podstawowej w Wólce Okrąglik
ASV	Archivio Segreto Vaticano (Tajne Archiwum Watykańskie)
ATChr	Archiwum Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu
AU KUL	Archiwum Uniwersyteckie KUL
AYV	Archiwum Yad Vashem w Jerozolimie
AZK	Zespół Akt Zmarłych Kapłanów w ADD
BCzK	Biblioteka Czartoryskich w Krakowie
BLAN	Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie
BN	Biblioteka Narodowa w Warszawie
BNP	Biblioteka Nadbużańskiego Podlasia (Siedlce)
BPAN Kraków	Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie
BU KUL	Biblioteka Uniwersytecka KUL
BWSDD	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Drohiczynie
CDroh	Castrensia Drohicensia (Księgi Drohickie Grodzkie w AGAD i NGARB)
ChKGK	Chełmski Konsystorz Grecko-Katolicki w APL
CNur	Castrensia Nurensia (Księgi Nurskie Grodzkie w AGAD i NGRAB)
CVars	Castrensia Varsaviensia (Księgi Grodzkie Warszawskie w AGAD)
DOZ	Dobra Ordynacji Zamojskiej w APL
f.	фонд (zespół akt w NGARB)
IPSKW	Instytut Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie
KPPPW	Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Węgrowie w APL
KWC DDroh	Krucjata Wyzwolenia Człowieka Diecezji Drohiczyńskiej
MBW	Miejska Biblioteka w Węgrowie im. A. Cieszkowskiego
MDS	Muzeum Diecezji Siedleckiej
NGARB	Нацыянальны Гістарычны Архіў Рэспублікі Беларусь (Państwowe Historyczne Archiwum Republiki Białoruś w Mińsku)
op.	опіс (podzespół akt w NGARB)
Oss.	Ossolineum we Wrocławiu
PMA	Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
RGL	Rząd Gubernialny Lubelski w APL
SBF	Studium Biblicum Franciscanum (Franciszkańskie Studium Biblijne w Jerozolimie)
skb.	akta skarbowe w APL i RGL
sp.	справа (tom akt w NGARB)
Sz.P.	Szkoła Podstawowa
TDroh	Terrestria Drohicensia (Księgi Drohickie Ziemskie w AGAD i NGARB)
TNur	Terrestria Nurensia (Księgi Nurskie Ziemskie w AGAD i NGARB)
TVars	Terrestria Varsaviensia (Księgi Ziemskie Warszawskie w AGAD)
UGK	Urząd Gminy w Kosowie Lackim

UGM Urząd Gminy w Małkini Górnej
UGS Urząd Gminy w Sadownem
WürttVjhhLG NF Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. (Wirtemberski Kwartalnik dla Historii Kraju. Nowa seria)
VUB Vilniaus Universiteto Biblioteka (Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego)
WOSOZwO Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków Województwa Mazowieckiego, Delegatura w Ostrołęce

Inne:

2 Kor 2 List do Koryntian
abp arcybiskup
AK Armia Krajowa, Akcja Katolicka
al. alumn
AL Armia Ludowa
AM Apostolat Maryjny
arch. architekt
art. artykuł
ATK Akademia Teologii Katolickiej
B epoka Brązu
b. aut. brak autora
bd. brak daty
bdw. brak daty wydania
bł. błogosławiony, błogosławieni
bmw. brak miejsca wydania
bns. brak numeracji stron
bp biskup
br. brat zakonny
b. red. brak redakcji
burgr. burgrabia
c. córka
ChR. chronologia
char. charakterystyka
chor. chorąży
cm centymetr
CM Congregatio Missionis (Lazaryści, Zgromadzenie Misji)
cyt. cytat, cytowane za
cz. część
DDPP Dzieło Duchowej Pomocy Powołań
DESA Dzieła Sztuki i Antyki
diec. diecezja
dk. diakon
dkg dekagram
dm. domostwo
dn. dnia
dok. dokument
dosł. dosłownie
dot. dotyczy
dr doktor
droh. drohicki
dyr dyrektor
dz. dział
Dz Dzieje Apostolskie
Dział Rkps Dział Rękopisów
etc. et caetera (i tak dalej)
fol. folwark
fot. fotografia
FSM Fabryka Samochodów Małolitrażowych
Gal List do Galatów
gen. generał
GL Gwardia Ludowa
gm. gmina
godz. godzina
GOK Gminny Ośrodek Kultury
GOPS Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej
gosp. gospodarstwo
gr grosz
GRN Gminna Rada Narodowa
grom. gromada
h. herb
ha hektar
hab. habilitowany
Hal./Ha okres halsztacki
Hbr List do Hebrajczyków
Hist. historia
hort. hortus (ogród)

hr. hrabia
IH PAN Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk
im. imienia
in. inni, inne
inf. infułat
INRI Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum (Jezus Nazarejczyk Król Żydowski)
inw. inwentarz
inż. inżynier
itd. i tak dalej
itp. i tym podobne
Iz Księga Izajasza
J Ewangelia wg św. Jana
k. karta, koło (niedaleko)
kan. kanonik
kard. kardynał
kg kilogram
KKK Katechizm Kościoła Katolickiego
kl. kleryk, klasa
km kilometr
km² kilometr kwadratowy
kn. kniga (księga)
kol. kolumna
Kpł Księga Kapłańska
ks. ksiądz
KSK Katolickie Stowarzyszenie Kobiet
KSM Katolickie Stowarzyszenie Mężów (część AK)
KSM Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (po 1993 r.)
KSMM Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej
KSMŻ Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej
KUL Katolicki Uniwersytet Lubelski
kult. kultura
kult. łuż./KŁ kultura łużycka
L. numer korespondencji urzędowej
l. lata
Lb Księga Liczb
lit. litera
luź. luźne
LWP Ludowe Wojsko Polskie
LZS Ludowe Zespoły Sportowe
łac. język łaciński
m metr
m. mąż
m.in. między innymi
m² metr kwadratowy
mat. materiał
mgr magister
mieczn. miecznik
mieln. mielnicki
mieszk. mieszkanie
mjr major
mk. mieszkaniec, mieszkańcy
mm milimetr
MO Milicja Obywatelska
mps maszynopis
mr. morga, morgi
Mt Ewangelia wg św. Mateusza
n. nad (w pobliżu)
NB Nota Bene (zwróć uwagę)
niedz. niedziela
nieokr. datacja nieokreślona
NKWD Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRR
NMP Najświętsza Maryja Panna
nomenkl. nomenklatura
np. na przykład
nr numer
nr inw. numer inwentarza
NSZ Narodowe Siły Zbrojne
nt. na temat
o. ojciec
oddz. oddział
OFM Ordo Fratrum Minorum (Franciszkanie, Zakon Braci Mniejszych)
OFM Cap. Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum (Franciszkanie Kapucyni, Zakon Braci Mniejszych Kapucynów)
ok. około
oprac. opracował/-a, opracowanie
oryg. oryginał

os. osoba
OSM Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska
OSP Ochotnicza Straż Pożarna
OSU Unio Romana Ordinis Sanctae Ursulae (Urszulanki, Unia Rzymska Zakonu Świętej Urszuli)
p. pan/-i, późny/-e (średniowiecze)
pp. państwo, państwa etc.
p.n.Chr. przed narodzeniem Chrystusa
PAN Polska Akademia Nauk
par. parafia
PAT Papieska Akademia Teologiczna
PAU Polska Akademia Umiejętności w Krakowie
PCK Polski Czerwony Krzyż
PCV Polichlorek winylu (tworzywo sztuczne)
PGRN Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej
pis. pisarz
PKRD Podwórkowe Kółka Różańcowe Dzieci
pkt punkt
płk pułkownik
pocz. początek
podl. podlaski
poł. połowa
por. porównaj
pow. powiat
półw. pół włóki
pp. państwo
PPR Polska Partia Robotnicza
prał. prałat
PRL Polska Rzeczpospolita Ludowa
prof. profesor
proj. projekt
przekł. przekład
przyg. przygotowanie
przyp. przypis
Ps Księga Psalmów
ps. pseudonim
PSB Polski Słownik Biograficzny
PSL Polskie Stronnictwo Ludowe
pt. pod tytułem
pw. pod wezwaniem
PWN Polskie Wydawnictwo Naukowe
PWT Papieski Wydział Teologiczny
PZPR Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
q kwintal
R. rocznik
r. rok
Rdz Księga Rodzaju
red. redaktor, redaktorzy
refer. referendarz
rep. repertorium
rkps rękopis
rozdz. rozdział
RP Rzeczpospolita Polska
rys. rysunek
Rz List do Rzymian
rz. rzeka
s. siostra zakonna, syn, strona
SAC Societas Apostolatus Catholici (Pallotyni, Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego)
SANEPID Państwowa Inspekcja Sanitarna
SChr., TChr. Societas Christi pro Emigrantibus Polonis (Chrystusowcy, Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej)
SDB Societas Sancti Francisci Salesii, Salesiani di Don Bosco (Salezjanie, Towarzystwo Świętego Franciszka Salezego)
SDKPiL Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy
SGPiS Szkoła Główna Planowania i Statystyki w Warszawie
SJ, TJ Societas Iesu – SI (Jezuici, Towarzystwo Jezusowe)
SKO Szkolna Kasa Oszczędnościowa
sł. B. sługa Boży
SMP Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej
SOK Sokołowski Ośrodek Kultury

SS Die Schutzstaffel der NSDAP (Eskadra ochronna)
stan. stanowisko
sv sub voce („pod hasłem" w słownikach, encyklopediach itp.)
SVD Societas Verbi Divini (Werbiści, Zgromadzenie Słowa Bożego)
sygn. sygnatura
sz. sztuk
Sz. P. Szkoła Podstawowa
szl. szlachcic
śp. świętej pamięci (zmarły)
średn. średniowiecze
św. święty
t. tom
tabl. tabela, tablica
tj. to jest
tłum. tłumaczenie
TP KUL Towarzystwo Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
tys. tysiąc
tzn. to znaczy
tzw. tak zwany
U Szlachetnie urodzony/-a (szlachcic/-anka)
UAM Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu
UBP Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
UE Unia Europejska
ul. ulica
UMCS Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ur. urodzony
USA United States of America (Stany Zjednoczone Ameryki)
USC Urząd Stanu Cywilnego
UW Uniwersytet Warszawski
UwB Uniwersytet w Białymstoku
v verte (ciąg dalszy tekstu na drugiej stronie)
vol. wolumin
w. wiek
WFOŚiGW Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
wg według
Wj Księga Wyjścia
wł. własność, właściciel
woj. województwo
WP Wojsko Polskie
WSD Wyższe Seminarium Duchowne
współpr. współpraca
wś wieś
WUOZ Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
wyd. wydanie, wydawnictwo
wyk. wykonał, wykonano itp.
wylegit. wylegitymowany/-a (potwierdzenie szlacheckiego pochodzenia)
wzm. wzmianki
z d. z domu (nazwisko rodowe)
z. zeszyt
zb. pryw. zbiory prywatne
ZBoWiD Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
ZHP Związek Harcerstwa Polskiego
zł złoty
zm. zmarł
znal. znalezisko
ZNP Związek Nauczycielstwa Polskiego
zob. zobacz
ZSG Zespół Szkół Gminnych
ZSRR Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ż. żona

Znaki specjalne:

***** urodzony/a
+ zmarł/a
~ około
x poślubił/a
1x pierwszy raz poślubił/a
2x drugi raz poślubił/a
(1) z pierwszego małżeństwa
(2) z drugiego małżeństwa

WYKAZ TABEL

1. Kategorie zdarzeń występujących w podlaskich księgach cudów 83
2. Cudowne wydarzenia i ruch pątniczy w Prostyni w latach 1511–1542, na podstawie prostyńskiej Księgi Cudów 90
3. Struktura społeczna osób doznających cudów w Prostyni 94
4. Uczestnictwo w niedzielnej Mszy świętej w kaplicy w Wólce Okrąglik . . 205
5. Uczestnictwo w niedzielnej Mszy świętej w kaplicy w Rytelach Święckich . . 212
6. Liczba ochrzczonych w prostyńskim kościele w latach 1620–1648 . . . 323
7. Chrzty w parafii Prostyń w latach 1811–2009 325
8. Liczba rozdanej Komunii świętej w latach 1921–2008 329
9. Liczba związków małżeńskich zawartych w parafii Prostyń w latach 1877–2008 332
10. Zgony w parafii Prostyń w latach 1811–2008 341
11. Częstotliwość odmawiania modlitwy osobistej 375
12. Modlitwa w sytuacjach życia codziennego 375
13. Liczba osób z miejscowości parafii Prostyń, zdecydowanych przez całe życie modlić się w intencji powołań kapłańskich i zakonnych, szczególnie w każdy czwartek 410
14. Mieszkańcy poszczególnych wiosek parafii Prostyń 431
15. Zniszczenia wojenne na terenie gminy Prostyń w wioskach należących do tej parafii 476

INDEKS OSOBOWY

A
Aaron, 73
Abdu Abdu, ks., 794
Abraham, patriarcha, 40, 60
Abraham (z Rytel Święckich), 498
Abramowa Jadwiga, 500
Abramowicz Zofia, 500
Abramowscy, 501
Adam (s. Jerzego), 499, 500
Adam (s. Pawła), 460
Adam (z Rostek), 496
Adam z Życka (Rytla), 485, 491-492
Adamczyk, 457
Adamowicz E., 477
Adamowski Stanisław, 697
Adler Stanisław, 536
Agnoli Nicola, ks., 774
Ajdys Agnieszka, 585
Ajdys Magdalena, s., 316
Albin (z Kiełczewa), 440
Albin Jerzy 34, 233
Aleksander (Olechno), 488
Aleksander II, car, 453, 548
Aleksander III, car, 128
Aleksander Jagiellończyk, król, 490, 494-495
Aleksander V, papież, 548
Aleksandrowicz Piotr, ks., 18, 28, 116, 129, 150, 163-164, 240, 259, 264-265, 267, 274, 286, 292, 331, 395, 428-429, 451--453, 485, 535, 543, 549
Aleksy (s. Bartosza z Cholew), 460
Ališauskas Vytautas, 229
Alliata Eugenio, o., 72
Ambroggi P., 382
Ambroźnik, 466
Ambroży (o. Sebastiana), 499
Anastazja, św., 662
Anders Władysław, gen., 721
Andersen Christian Hans, 585
Andraszek Wojciech, ks., 287
Andrelewskij I. E., 435
Andryszczyk, 504
Andrzej (cantor), 563
Andrzej (o. Małgorzaty), 463
Andrzej (s. Jana), 499-500
Andrzej (s. Lenarta), 499, 501
Andrzej (s. Piotra), 532
Andrzej (s. Wojciecha), 500
Andrzej (z Cholew), 463-464
Andrzej (z Fliszczynowa), 643
Andrzej (z Kosowa), 493
Andrzej (z Lublina), br., 646
Andrzej (z Rytel), ks., 231, 294-295
Andrzej (z Trzcieńca), 493
Andrzej (z Wyszkowa), ks., 235-236, 562, 684
Andrzej (z Żochów), 463
Andrzej Apostoł, 155, 190-191, 195, 456, 524, 750
Anna, św., *passim*
Anna (c. konwisarza z Pilicy), 54, 648
Anna (z Jakimowicz), 22
Anna (z Pilicy), 648
Anna (z Przasnysza), 646
Anna (z Tarczyna), 640
Anna (ż. Macieja), 500
Antoni (z Kiełczewa), 712
Antoni (z Padwy), o., św., 74, 168, 186, 188, 259, 299, 311, 624, 738-739
Antoniak Elżbieta, 417, 572
Antoniakówna Elżbieta, 566
Antoniewicz Władysław, 439
Antonucci Giovanni, ks., 47, 179, 213, 223--224, 328, 413, 551
Anulewicz A., 537
Anusiewicz Paweł, ks., 421
Arad Yitzhak, 536
Arasymowicz Stanisław, 126
Arbaszewski Piotr, ks., 372, 686
Arkabusikowie, 533
Arkabuzyk, 457
Arnsparger Roger, ks., 764

Arnd Augustyn, ks., 114, 159, 161
d'Ascanio Andrea, o., 413
August II, król, 506
August III, król, 470
Augustinik, 519
Augustyn, św., 303
Augustyniak Franciszek, 734
Augustynowicz W., 514
Austriacy, 545
Awedyk Michał, kl., 365

B
Babiński, 451
Bachor Albert, 461
Bachor Wojciech, 461
Bagatti Bellarmino, o., 72
Bałdyga Henryk, ks., 122
Bałka M., 523
Bańbuła Marian, ks., 361-362
Baranowski Ignacy Tadeusz, 95-96, 434, 436, 460, 484, 487, 491, 498
Baranowski Walenty, bp, 264
Barbara, św., 310
Barbasiewicz Stanisław, 588
Barczyński Kazimierz, o., 366
Barszcz Danuta, 406
Bartczuk Bożena, 415
Bartczuk Józefa, 203
Bartczuk Krystyna, 203, 205, 416
Bartczuk Wanda, 417
Bartkiewicz W., 578
Bartłomiej (z Pobikier), 193
Bartłomiej Sturnowicz (z Borzyczyna), 440
Bartnicki, 466
Bartniczak Mieczysław, 125, 479, 520, 546
Bartniczak Stanisław, 512
Bartolomé Esteban Murillo, 179, 214
Bartosik, 457
Bartosz (o. Aleksego z Cholew), 460
Bartosz (s. Stanisława), 499
Bartosz (s. Jakuba), 501
Bartosz (s. Piotra, o. Jana), 499
Bartosz (s. Szczepana), 500
Bartosz (s. Wojciecha), 532
Bartoszewska Irena, 588
Bartoszewski Apolinary, 588
Bartoszewski Władysław, 536
Bartynowski M., 396
Baumanowie, 737
Bawodrzyna Małgorzata, 641
Bączkowski Antoni, ks., 405
Bąkowie, 522
Bąkowski H., 75, 176
Beauvois Daniel, 435
Bechta Mariusz, 472, 477, 528
Bednarczyk Józef, 173
Bednarczyk Pelagia, 590
Bednarczykowie, 400, 535
Bednarska Barbara (z d. Zalewska), 542
Beier Brigitte, 60
Bejger Paweł, ks., 372
Bender Ryszard, 400-401
Benedykt XIV, papież, 66
Benedykt XV, papież, 549
Benedykt XVI, papież, 406
Berenstein Tatiana, 536
Bereza Maria, s., 316
Bereza Mirosław Jan, o., 316-317
Berg Fiodor, 131
Bernasiuk (z Prostyni), 590
Bernasiuk Małgorzata, 301, 581, 594-595, 597
Bernasiuk Władysław, 474
Bernasiukowie, 400
Berry (książę we Francji), 60
Bersonowie, 737
Bessozo Michelino, 60
Beszta-Borowski Antoni, ks., bł., 207
Beszta-Borowski Eugeniusz, ks., 4, 15, 52, 110, 115, 183, 187, 207, 209, 224, 240, 252, 264, 282, 308, 361, 363, 365-366, 373, 384, 387, 402, 508, 543-544, 545, 547, 549, 686
Będowski Włodzimierz, ks., 117
Bętkowski, ks., 364
Biała Cecylia Andrzeja, s., 15
Białek Roman, 612
Białkowski, 600

Białorusini, 124
Białowolski Władysław, ks., 288
Białuński Grzegorz, 21
Biały Franciszek, 707
Biedrzyccy, 470
Biedrzycki Jan, 245
Bielawski Józef, ks., 289
Bielicki Ryszard, 175, 209
Bielik, 466
Bielińscy, 459, 519
Bielińska Katarzyna, 519
Bieliński Albert, 519
Bieliński Antoni, 540
Bieliński Maciej, ks., 160, 251-252, 684
Bieńkowska Apolonia (z d. Krzemińska), 609
Bieńkowska Teresa, 371, 616
Biernacka Maria, 18, 117, 328, 436
Biernaczik, 466
Biernatowie, 533
Bindas, 521
Blachnicki Franciszek, ks., 411
Błaszak Emilia, 570
Błaszczyk Paweł, ks., 292
Błażej (z Prostyni), 47, 50, 75, 531, 655, 750, 756, 760, 766, 770, 775, 780, 785, 790, 796
Błażewski Józef (s. Macieja), 711
Błażewski Maciej (o. Józefa), 711
Błoński Bernard, ks., 402
Błoński Paweł, 377
Bobrowniccy, 470
Bobrownicki Mikołaj, 45, 246, 470
Bobrowski Jan, 49, 55
Bocian Martin, 73
Bodzanta, bp, 491
Bogdanowicz Adam, ks., 291, 602
Bogdański Stanisław, ks., 615
Bogucka (Boguska) Hanka, 22, 518
Boguski Bronisław (z Boguszyc), 518
Boguski Marcin (z Boguszyc), 518
Bogusław (z Morzyczyna), 516
Bogusławska, 242
Bohatkiewicz Mieczysław, ks., bł., 207
Bojar Benedykt, 566
Bojarski Jan, ks., 129
Bolesław IV, książę, 460, 485
Bolesta, 223
Bolewski Janusz, ks., 372, 686
Bonawentura, św., 406
Boniecki Adam, 80, 95, 97-98, 189, 240, 443, 462-463, 494, 505, 508, 520
Boniewicz Edmund, ks., 138
Bork Czesława, 219
Borowa Aldona, 571
Borowa Edyta, 597
Borowa Marianna, 593
Borowa Patrycja, 416
Borowa Urszula (z d. Walczuk), 300
Borowi, 400
Borowska (Nirenberg) Maria, 540, 725-726
Borowska Aniceta Maria, s., 309
Borowy Antoni, 300
Borowy Edward 412, 417
Borowy Emil 406, 420
Borowy Jacek, 589
Borowy Jan („Bor"), 448
Borowy Józef, 420
Borowy Kazimierz, 420
Borowy Krzysztof, 589
Borowy Mirosław, 591
Borowy Polikarp, 173
Borowy Tadeusz, ks., 69-70, 169-170, 294, 300-301, 374
Boruc Marek, ks., 411
Boruta Lucjan, 225
Boruta Tadeusz, 448
Borzymorscy, 109
Borzymoski Wojciech, 660
Boschi Alfons, 179, 214
Bosiacka Anna, 15, 78, 80-81, 83-87, 89, 92-94, 107, 659
Bóg Ojciec, Syn Boży i Duch Święty, *passim*
Brauer M. Karl, 486
Braun Krzysztof, 517
Braunfels W., 73
Brażewski Józef, 711
Brdowski Kacper, ks., 286
Breza Edward, 486

Brodzka-Wald Alina, 536
Bronisz (z Boguszyc), 22, 518
Bronisz Bronisław, 173
Bronisz J. (sekretarz), 401
Bronisz Jadwiga, 217
Bronisz Krzysztof, 412
Broniszewski Ludwik, ks., 130, 258-259, 429, 685
Broniszowie, 400
Broszkowscy, 520
Broszkowski Maksymilian, ks., 246-247
Brożik Marcin (s. Jana), 499
Bruckowie, 533
Bruszewscy, 509
Bruszewska (Broskowska) Anna, 467
Bruszewska Grażyna, 217, 417
Bruszewska Katarzyna, 15
Bruszewska Stanisława, 217
Bruszewski (Brosowsky), 466
Bruszewski Andrzej, 217, 417, 568, 593
Bruszewski Józef, 509
Bruszewski (Brosowski) Stanisław, 467
Brzosowski Jakub, 530
Brzostek Anna, 371
Brzoszkowski, 520
Brzóska Stanisław, ks., 256, 610
Brzumińska Anna (z d. Prostyńska), 468
Brzumiński Marcin, ks., 30, 33-34, 548, 627, 629
Brzumiński Paweł, 468
Buczek Magdalena, 414
Buczek Mirosław, 582
Buczkowska (1917 r.), 606
Buczkowska Urszula, 764, 774
Buczyńscy, 583, 609
Buczyńska Zofia (z d. Korszeniewska), 307, 611-612
Buczyński Jakub, ks., 294, 307-308, 421
Buczyński Krzysztof, ks., 286
Buczyński Marian, 307, 612
Buczyński Mikołaj, 24
Budyak Maciej, 704-705, 711
Budziszewscy, 62, 535
Budzyński Stanisław, 136
Buglewicz U., 523
Bujalska Zofia, 461
Bujnik Henryk, ks., 76, 175, 220, 328, 345, 366
Bulanda Edward, o., 300
Butkowie, 509
Butler Antoni, hr., 160, 385, 520
Butler Jan, hr., 160, 385, 520
Butler Michał, hr., 712
Butlerowa Józefa, hr., 384
Butrym Maciej, 499
Buxakowski Jerzy, ks., 523
Byczyński Stanisław, ks., 271-272, 297
Byrynacik, 457

C

Cabaj Bogdan, ks., 289
Caligari Giovanni Andrea, abp, 383
Ceglarz Joanna, 602
Cegłowska Antonina (z d. Lewandowska), 274
Cegłowski Marian Aleksander, ks., 43, 170, 274-275, 298, 387, 396, 399, 403, 405, 407-408, 591, 620, 685
Cegłowski Wojciech, 274
Cejlstjen Mill, 379
Chaberscy, 400
Chaberska Barbara, 567
Chaberska Dorota, 572
Chaberska Ewa, 571
Chaberska Halina, 565-567, 593
Chaberska Jadwiga, 411
Chaberska Zofia, 587
Chaberski Antoni, 565
Chachaj Jacek, 563
Chaim (z Kalisza), 726
Chądzińska Anna, 503
Chądzyńscy, 158, 501
Chądzyńska Małgorzata (z d. Prostyńska), 464
Chądzyński Jakub, 24
Chądzyński Stanisław, 464
Chełmicki Zygmunt, ks., 33, 106
Chlebowski Bronisław, 22
Chmieleńska Marianna, 38
Chmielowski Albert, br., św., 303

Chmielowski Tomasz, ks., 365
Chodaczykowie, 533
Chodkowski Jan, 568
Chodowiec Józefa, 131
Chodowiec Marian, 131
Chodowiec Marianna, 131
Chodyński Stanisław, ks., 382, 387
Chodyński Zenon, ks., 12, 46, 634, 662
Chodźko Stanisław, ks., 405
Chojecki Konstanty, ks., 287, 398
Chojecki Wacław, ks., 130, 199, 263, 368, 685
Cholewa Bartłomiej, 460
Cholewa Jan (z Cholew), 24, 460
Cholewa Maciej, 460
Cholewa Mikołaj, 460
Cholewa Świętosław, 24
Cholewa Wojciech, 460, 464
Chołodowski Władysław, 377-378, 401, 420, 474
Chomik Piotr, 91
Chrapek Jan, bp, 123, 179, 412
Chrapowicka Helena, 160
Christosik, 504
Chromański, 312
Chudzik Mariusz, 571
Churchill Wilson, 539
Chybowski Włodzimierz, 602
Cichos Adam, 470
Cichoszowski, 445
Ciechanowiecka Elżbieta (wdowa Suchodolska, z d. Patkowska), 193
Ciechanowiecki Świejko Antoni, 442
Ciechanowiecki Świejko Wojciech, 442
Ciecholewski R., ks., 61
Ciecierscy, 471
Ciecierska Konstancja (z d. Kuczyńska), 160, 165
Ciecierska Konstancja (ż. Dominika, z d. Grzybowska), 163-164, 471
Ciecierska–Chłapowa Teresa, 165
Ciecierski Dominik, 163, 165
Ciecierski Jakub, 165
Cieciszewski Kacper, bp, 252
Cieplak Tadeusz, ks., 366
Cieślicki Paweł, ks., 363
Ciołek Marcin, ks., 28, 435
Ciszewska Krystyna, 219
Cygan Jerzy Marian, o., 256, 287
Cymerman Marta, 415
Cyran, 466
Cyryl, św., 302
Czapkiewicz, 727
Czaplak Anna, 607
Czapski Zygfryd, 202
Czarcińska Iwona, 570
Czarkowski Kazimierz, ks., 43, 58, 70, 80, 120, 165, 168, 171, 174, 200, 274-276, 287-288, 327, 370, 379, 396, 399, 403, 407-408, 432, 620
Czarkowski Ryszard, 536
Czarnocki Marcin, 461
Czarnowski Ignacy, 377
Czarnowski Robert, ks., 28, 137, 547
Czartoryscy, 435, 445
Czebyszew Pafnutij, 311
Czekajewski E., 454
Czeran, 519
Czerniawska Eugenia, 370
Czerwień, 504
Czerwiński Andrzej, 376, 378, 562-563
Czesławik Grzegorz, 376
Czigowski Andrzej, 562
Czigowski Stanisław, 378
Czumaj Zenon, ks., 354, 485, 674
Czyskowska Dorota, 645
Czyskowski Zygizmund, 645
Czyżewscy, 377, 400, 600
Czyżewska Regina, 415
Czyżewski Andrzej, 705, 707
Czyżewski Antoni, 704-705, 707
Czyżewski Jan, 713
Czyżewski Wawrzyniec, 704

D

Dacewicz Leonard, 504
Danaj Tadeusz, 581
Daniłowicz Ignacy, 543

Datko Andrzej, 118
Dawid, król, 538, 737
Dawid Władysław Jan, 306
Dawidowscy, 400, 600
Dawidowska Janina, 208
Dawidowska Renata, 217, 571
Dawidowski Stanisław, 208
Dąbkowska Grażyna, 123, 142, 406, 479, 541, 570, 597
Dębowski Jan, 562
Dąbrowska Anna, 406, 414
Dąbrowski (z Rytel Święckich), 42
Dąbrowski Franciszek, 136
Dąbrowski Jakub, 377, 563
Dąbrowski Jan, 502
Dąbrowski Józef, 510
Dąbrowski Paweł, ks., 160, 198, 385, 654
Dąbrowski Piotr, 173
Dąbrowski Szymon, 508, 701, 711, 713
Dąbrowski, 507
Decyk Jan, ks., 304
Deluga, 430
Dembkowski Wacław, 202
Dembowiak Edward, 202
Deniszewska Marta, 479
Dernałowicz Renata, 576
Detynieccy, 447
Detyniecka Jozafata Katarzyna (z d. Raczyńska, wdowa Piwońska), 447
Detyniecki Stanisław, 447
Dębiec Wioleta, 416
Dębkowie, 400
Dębkowska Elżbieta, 577
Dębkowska Jolanta, 582
Dębkowski M., 578
Dębkowski Paweł, 177, 204, 225
Dębkowski Radosław, 583
Dębowiak Józef, 39
Dębowiak Krystyna, 593
Dębowski Antoni, 379
Diehl Edmund, 725
Diehl Gustaw, 540, 725-726
Diehl Kazimiera (z d. Abramowicz), 540, 725-726
Długosz T., ks., 504, 533, 549
Dłuscy, 244, 433, 458, 470, 535, 552
Dłuska Barbara, 553
Dłuska Elżbieta, 553
Dłuska Weronika, 553
Dłuski A. (prezes Związku Katolickiego – 1907 r.), 401
Dłuski Albert (z Zawist Podleśnych), 709
Dłuski Antoni, 552
Dłuski Baltazar, 714
Dłuski Jacek, 553
Dłuski Józef, 173
Dłuski Kazimierz (s. Tomasza), 697
Dłuski Laurenty (Wawrzyniec, s. Alberta), 709
Dłuski Marcin, 245, 470
Dłuski Mateusz, 711
Dłuski Piotr (s. Mateusza), 701, 711
Dłuski Tomasz, 506, 697
Dłużewska Aniela, 401
Dmochowski Ignacy, 397
Dmowski Leonard, 173, 374
Dmowski Michał, 21
Dmowski Stanisław, 540
Dmowski Walenty, ks., 37, 42, 194, 196, 242--243, 368, 445, 470, 684
Dobratycki Maciej, ks., 193, 229-231
Dobrogowska, 441
Dobrowolski Tadeusz, 60-61, 73
Dobrzeniecki Tadeusz, 59-60, 64-65
Dogiel Maciej, 95, 440, 450, 543
Dolińska Barbara (z d. Korczeniewska), 611--612, 615-616
Domański S., ks., 287
Domaszewscy, 42, 446
Domaszewska (ż. Jana), 109, 446, 661
Domaszewska Barbara (z d. Krasnodębska), 696
Domaszewski Franciszek, 253, 428, 696
Domaszewski Jan, 109
Domaszewski Kazimierz, 713
Domaszewski Tadeusz, 446
Dominik (z Rostek), 496
Dominik, św., 397
Domirski Zbigniew, ks., 342, 372, 686

Dorota (wojewodzina pomorska), 643
Dorota (ze Zbuczyna), 639
Dorota, św., 154, 157
Dość-Wyszomierski Jakub, 455
Dowojnowicz Hanna, 531
Dowojnowicz Jakub, 531
Drążykowie, 400
Drembski Paweł, 508
Drewicz Franciszka (Hochberg Gołda), 729
Drgas Zygmunt, 734
Dubas-Urwanowicz E., 505
Dubieniakówna, 606
Dublewiczowie, 512
Ducka Marianna, 571-572
Duda Franciszek, 234
Dudek Maria, 411, 606
Dudek Ryszard, 221
Dudka Franciszek, ks., 126
Dudzińska Katarzyna, 572
Dulemba Czesław, 590
Dulębowie, 583
Dunicz, 519
Dürer Albrecht, 60
Duszenko Franciszek, 541
Dwornicka, 445
Dybowski, 530
Dydycz Pacyfik Antoni, bp, 6-7, 15, 123, 132--135, 139-143, 147, 182, 201, 206-207, 211-212, 222, 281, 284, 290-291, 308--309, 315, 320, 331, 346, 366, 369, 389--399, 405, 407, 415, 417, 420, 454, 541--543, 550, 568-570, 574, 578, 581, 586, 594-596, 603, 605, 615-616, 748, 752, 759, 763, 768, 779, 783, 794, 799
Dykta Henryk, 570
Dylewski Jerzy, ks., 71, 372, 513, 686
Dylewski Mirosław, 597
Dyoniziak Klaudia, 583
Dysz Maciej, 24
Dysz Stanisław (z Dybowa), 24, 441, 530
Dziadulewicz Stanisław, 466
Dziczanek, 457
Dziekoński Pius, 265
Dziekoński Stanisław, ks., 372
Dzierżak Julian, ks., 372, 686
Dziewulscy, 520
Dziewulska Cecylia (z d. Kałuska), 699
Dziewulska Ewa, 520
Dziewulska Marianna, 520
Dziewulski Jan (o. Mateusza i Stefana), 520
Dziewulski Jan (s. Mateusza), 38, 520, 534, 699
Dziewulski Marcin, 520
Dziewulski Mateusz (s. Jana), 508, 520, 699
Dziewulski Mateusz (s. Stefana), 520, 712
Dziewulski Mikołaj (s. Mateusza), 520
Dziewulski Stefan (o. Mateusza), 712, 520
Dziewulski Stefan (s. Jana), 699
Dzięga Andrzej, abp, 132, 372, 687
Dziwisz Stanisław, kard., 132
Dziwulski Serafin, 704

E

Eberl Irmfrid, 539
Eisenbach Artur, 536
El Greco, 546
Eliade Mircea, 85
Ellertt Marcin, 654
Elża, 727
Elżbieta (ze Stelągów), 462
Emminghaus H. Johannes, 73
Estreicher Karol, 67
van Eupen Theodor (Theo), 538
Eustachiusz, św., 663
Euzebiusz, św., 662

F

Fabiańczuk Lidia, 611
Fajęcki Aleksander, ks., 388
Falczewski Jerzy, bp, 52, 152, 165, 185, 324
Falkowska Maria, 593
Fela Józef, 730
Felczyński, 175
Feliks (z Rostek), 496
Fialówna Krystyna, 370
Fiatowski Henryk, ks., 382
Fiedorowiczowa Maria (z d. Rytel), 509
Figura Robert, ks., 293

Fijałek Jan, 488
Filarska Barbara, 197, 199
Filip Apostoł, 90, 643
Filipczik, 519
Filipczuk Kazimiera, 50
Filipiak Jolanta, 583
Filipowicz Aleksandra, 540
Fiolówna Krystyna, 575
Fir Roten, 739
Firewicz Andrzej, 454
Fischer Ludwik, 537
Flaga Jan, 519
Flak Piotr, 379
Florian, św., 303
Floryszczyk Aleksandra, 222
Floryszczyk Jolanta, 602
Floryszczyk Radosław, 118
Floryszczykowie, 400
Franciszek (z Asyżu), św., 118, 142, 157, 207, 343, 381, 395, 406, 546, 606, 615, 620, 749
Franciszek (z Białegostoku, s. Jana), 649
Franciszek (z Fatimy), bł., 413
Franciszek (z Kiełczewa), 713
Franciszkanie, 187
Francuzi, 124
Franczuk Marian, ks., 289
Franz Kurt, 539
Frąc Julita, 602
Fredro Aleksander, 455
Fręchowicz Tadeusz, ks., 163-164, 326, 330, 343
Fridowie, 535
Fronc (s. Piotra), 462
Fros Henryk, ks., 72
Furdyna Tadeusz, ks., 176-177, 179, 184
Furman Wacław, ks., 273, 288

G

Gacioch Józef, 222
Gaczochnik, 444
Gajl Tadeusz, 491
Gajowniczek Wacław, ks., 287
Galicka Izabela, 68, 527
Gall Stanisław, ks., 387, 396-398, 407
Gała Zygmunt, 575
Gałach Barbara (z d. Jagiełło), 304, 353, 410, 412
Gałach Kazimierz, 304
Gałach Sylwester, ks., 122, 224, 294, 304-305
Gałachowie, 224-225, 400
Gałąska, 457, 501
Gałązka Mikołaj, 501
Gałecka Katarzyna (z d. Broszkowska), 699
Gałecki Adam (o. Morzy Teodory), 699
Gałkowski Paweł, ks., 187
Gancarczyk Marek, ks., 413
Garadziński Jan, 447, 472
Garbaczewski Jerzy, 448
Gardziński Leszek, ks., 372, 687
Gasztołowski (ze Smoleńska), 644
Gawłowscy, 522
Gąsior Jadwiga, 575
Gąsior Katarzyna, 417
Gąsior Krzysztof, 379
Gąsior Łukasz, ks., 316
Gąsior Stanisław, 104
Gąsior, 217, 400
Gąsiorowski Antoni, 29, 67, 494
Gąssowski Jan, 377
Gembicki Andrzej, bp, 297
Gerej Halina, 576
Geresz Józef, 86
Germanie, 550
Gęsia, 451-452
Gierej Bożena, 581
Gierej Mieczysław, 217-218
Gierlach B., 483, 523
Gierlach M., 483, 523
Gierłowski Józef, ks., 293
Gieysztor Aleksander, 18, 487
Gilewicz Barbara, 15
Giskowicz Jan, 440
Gita Jan, 378
Giza, 466
Glemp Józef, kard., 139, 142, 282, 306, 318, 541-542, 568-570
Glimarski, 640

Glinka Jan (z Wiślicy), 108, 643
Gliński (Hliński) Michał Iwanowicz (z Pobojowa), książę, 489
Gloger Zygmunt, 25, 462, 491-492, 494, 503-504, 544
Gładczyński Maciej, ks., 78, 193, 195, 229-232, 295, 684
Gładczyński Wawrzyniec, ks., 35, 191, 195, 231, 285, 292, 301
Głosik Jerzy, 18, 483
Głowacka Genowefa (Morgensztern Perla), 729
Głowacka-Maksymiuk Urszula, 39, 116, 128, 472-473, 521
Gnatowska Dominika, 406
Godlewscy, 501
Godlewska Jadwiga, 223
Godlewska Janina, 513
Godlewski Adam, 501
Godlewski Jakub (s. Adama), 501
Godlewski Józef (o. Rytel Józefaty), 702-703
Godlewski Maciej (s. Józefa), 703
Godlewski Stanisław (s. Józefa), 223, 703
Godlewski Wiktor, 607
Goldberg Szymon, 536
Goldszmit Cecylia (ż. Józefa), 737
Goldszmit Henryk (Korczak Janusz), 539, 593, 596-597, 610-611, 736-737
Goldszmit Józef (o. Korczaka Janusza), 737
Golik, 466
Gołembiewski Antoni, 521
Gołębiewski Łukasz, ks., 748
Gołębiowscy, 459
Gołębiowski Łukasz, 55, 434
Gołębiowski Piotr, 180
Gołowczin Andrzej (s. Jakuba), 499
Gołowka Stanisław, 500
Gomółka Jan, ks., 372
Gomółka Władysław, 272
González Eusebio, ks., 769
Gorgol Aleksandra (z d. Deminiuk), 279
Gorgol Franciszek, 279
Gorgol Marian, ks., 11, 100, 104-106, 175-176, 182, 200, 209, 217, 267, 279-281, 317, 328, 343, 353, 374, 410, 412-413, 685
Gosiewski, 467
Gosik, 444
Goska Barbara, 411
Goska Edmund, 606
Goska Janina, 411
Goska, 462
Goskowie, 400, 525
Goś Franciszek, 420, 607
Goś Teofila (z d. Jagiełło), 168
Goś, 452
Gozdawa-Gołębiowski W., 448, 544
Góra Stanisław, 458
Góralczyk Józef, 420
Góralski Zbigniew, 494
Górnowicz Hubert, 18, 455, 460-461, 485-486, 488, 517
Górscy, 400
Górska Maria (z d. Łubieńska), 130
Górski Ludwik, 130, 407
Górzyński Sławomir, 486
Grabar André, 59
Grabowska Teresa, 576
Grabowski Wojciech, 231
Grabski Albrycht, 469
Grabski, 241
Grafowski, 451
Grala, 451, 466
Gramss Ernst, 537
Grażyna (z Sokołowa Podlaskiego), 103
Grądzcy, 535
Grądzka (Grodzka) Anna, 467
Grądzka Ewa (z d. Rytel, ż. Adama), 701
Grądzka Krystyna, 593-594
Grądzka (Grodzka) Zofia, 467
Grądzki (Grodzky), 466-467
Grądzki Adam (1676 r.), 469
Grądzki Adam (o. Jakuba), 701
Grądzki Adam (s. Mikołaja), 700
Grądzki (Grodzki) Andrzej, 467
Grądzki Jakub (o. Jerzego), 696
Grądzki Jakub (s. Adama), 701
Grądzki Jan (o. Kazimierza), 700
Grądzki Jan (o. Walentego), 696
Grądzki Jan (o. Wszebor Jadwigi), 699

Grądzki Jerzy (s. Jakuba), 696
Grądzki Kazimierz (s. Jana), 700
Grądzki Mikołaj (o. Adama), 700
Grądzki Paweł (o. Piotra), 698
Grądzki Piotr (s. Pawła), 698
Grądzki Stanisław, 700
Grądzki Walenty (s. Jana), 696
Grochowscy, 202, 575
Grochowska Irena, 467
Grochowska Marianna (z d. Iwanowska), 281
Grochowski Stanisław, ks., 175, 281-282, 328, 682, 685
Grochowski Tomasz, 281
Grodecki Wacław, 21, 26-27, 150, 531, 544
Grodski, 466
Grodzicka (z Prostyni), 590
Grodzicki Paweł (s. Jana), 501
Grosseteste Robert, 305
Grossfeldowie, 730
Grossman Wasilij, 536
Grudzewski J., ks., 116, 130-131
Grużewski Włodzimierz, 734
Grychczyński Ignacy, ks., 365
Gryglas Stanisław, 369, 528, 606
Gryn Joanna, 15
Grzebień Ludwik, 300
Grzegorczyk Maciej, 445
Grzegorczykowie, 444
Grzegorz (z Rostek), 496
Grzegorz (ze Stelągów), 462
Grzegorz I Wielki, papież, św., 327
Grzegorz XIII, papież, 382, 396
Grzybowski Józef, 165
Grzymała Edward, ks., bł., 118, 207, 547
Grzymała Stanisław, 193
Grzymałowie, 458-459
Grzymisławski Andrzej, ks., 233
Grzywaczewski Bolesław, ks., 287
Gumkowski Janusz, 536
Gutman Israel, 536, 540
Guz, 452
Guz Wojciech, 576
Gyskowycz Jan (z Prostyni), 440, 693
Gwoździej R., 206

H

Halecki Oskar, 501, 544
Halyburton Tomasz, ks., 113, 115, 320-321, 326, 342, 369, 389, 548, 665-668, 670
Harasiumiuk K., 582
Harlińska Krystyna, 415
Hauber Anton, 486
Haupt Adam, 541
Hendzelewski Adam, ks., 240
Hensel Witold, 503
Henstschel T., 178
Herrmann Teofil, ks., 415
Hertz Paweł, 510
Herz Lechosław, 449
Heydukowska N. (z d. Rytel), 509
Hiacynta (z Fatimy), bł., 413
Hieronim (s. Jana), 500
Hieronim (z Jabłonny), ks., 285, 643
Hitler Adolf, 763, 769, 773, 794, 798
Hlebowicz Stanisław, 494
Hoade Eugeniusz, o., 72
Hofman J. M., 165
von Hohenkirchen Jost, 485, 487
Holcer, 728
Holszański Paweł Aligmunt, bp, 26, 33-34, 67-69, 88, 124, 230-231, 497, 622, 627, 757-758, 762-763, 767, 772-773, 777-778, 782-783, 787-788, 792-793, 797-798
Honestis Braschius, kard., 114, 390
Honoriusz III, papież, 406
Hornowska Helena, 441
Hornowski Stanisław, 701
Hornowski Wincenty (s. Stanisława), 701
Hortyński Jan, ks., 361, 363
Hrabar Roman, 536
Hurnicka Agnieszka (z d. Rytel), 496
Huthank Paweł, 645

I

Ignatowski Eugeniusz, 178
Ignatowski Łukasz, 583
Ilczewicz Jozafat, o., 392
Imbrzykowski Józef, 173

Imbrzykowski Mirosław, 567
Inocenty III, papież, 396
Irzykowiczowie, 244
Iwaniuk Józef, ks., 175-176, 178, 180, 182, 327, 366, 370
Iwanowicz Gliński Michał, 489
Iwanowscy, 600
Iwanowska Krystyna, 224
Iwanowski Wojciech, ks., 372, 686
Iwański (z Kiełczewa), 565
Izaak, patriarcha, 60
Izdebski Jakub, ks., 256, 287

J

Jabłeccy, 508
Jabłkowski, 606
Jabłonowski Aleksander, 12, 18, 22, 29, 95, 135, 191, 238, 428, 430, 433, 436, 440, 442-443, 450, 455, 457, 460-461, 465--466, 485-486, 488-489, 494-495, 497--498, 500, 502-503, 515-519, 524-525, 529, 532-533, 543-544, 561, 563
Jabłoński Andrzej, 377
Jabłoński Mieczysław, ks., 319
Jacewicz Wiktor, ks., 268, 274
Jaczewski Franciszek, bp, 259, 261-262, 264, 429
Jadwiga (z Zagorzyna), 644
Jadwiga Śląska, św., 90, 343, 647
Jadźwingowie, 25
Jagiełło Wiktoria, 420
Jagiełło Władysław, 67
Jagiełło Zofia (z d. Holszańska), 67
Jagiełłowie, 400, 500
Jagodziński Dariusz, ks., 290, 328, 342, 372, 421, 602, 604, 687
Jagodziński Jacek, ks., 372, 867
Jagodziński Wincenty, ks., 289
Jakimiak Helena, 587
Jakimowicz (Jakimowski), 22
Jakóbowski Michał, ks., 160
Jakub (s. Macieja), 500
Jakub (s. Stanisława), 500
Jakub (s. Szczęsnego), 501
Jakub (w Kadłubach-Ceranowie), ks., 28
Jakub (z Goworowa), ks., 646
Jakub (z Kosowa), 496
Jakub (z Prostyni), 463
Jakub (z Rostek), 496
Jakub (z Sącza), 67-68
Jakub (ze Święcka), 487
Jakub Młodszy, Apostoł, 72, 90
Jakub Większy, Apostoł, 155
Jakubik (z Grądów), 590
Jakubik (z Prostyni), 590
Jakubik Antoni, 575, 589, 593
Jakubik Czesława, 70, 100, 108, 118-119
Jakubik Dariusz, 586
Jakubik Elżbieta Amelia, s., 294, 311-312
Jakubik Eugeniusz, 612
Jakubik Ewa, 15, 201, 227, 346, 372, 417, 574, 597, 740
Jakubik Franciszek, 301, 540
Jakubik Henryka (z d. Borowa), 220, 311
Jakubik Ignacy, 513
Jakubik Jan, ks., 117, 275, 298, 486, 513, 600
Jakubik Józef, 173, 178
Jakubik Ludwik, 511
Jakubik Marian, 198, 200-201, 203, 447-448, 472, 475, 522, 528, 540, 610
Jakubik Marianna (z d. Leśniewska), 301
Jakubik Ryszard, 311, 585, 586
Jakubik Stanisław, 379
Jakubik Stanisława, 371, 415, 575, 593
Jakubik Wacław (s. Franciszka), ks., 294, 301
Jakubik Wacław, 590
Jakubik Wanda, 577, 582
Jakubik Władysław, 379
Jakubik Wojciech, 15, 142, 417, 541, 555--556, 559-560, 595-596
Jakubik Wojciech Maciej, 537, 539
Jakubikowie, 400, 583
Jakubowski Feliks, ks., 363
Jakubowski Michał, ks., 385
Jakubowski, 225
Jan (nauczyciel w Kadłubach-Ceranowie), 28
Jan (niemocny), 501
Jan (poddany Andrzeja z Kosowa), 493

Jan (s. Adama), 501
Jan (s. Bartosza), 499, 501
Jan (s. Franciszka), 649
Jan (s. Jakuba), 499-501
Jan (s. Macieja), 500-501
Jan (s. Marcina), ks., 285, 292, 500
Jan (s. Mikołaja), 233
Jan (s. Ostafieja), 489, 500
Jan (s. Stanisława), 460, 501
Jan (s. Szczepana), 499-500
Jan (s. Wojciecha), 500
Jan (z Bełżyc), ks., 647
Jan (z Cholew, o. Wawrzyńca), 460
Jan (z Kiełczewa), ks., 294-296
Jan (z Kuczyna), 24
Jan (z Prostek), 21
Jan (z Rawy), 641
Jan (ze Stelągów), 462
Jan (ze Stężycy), ks., 645
Jan (ze Święcka), 487
Jan Apostoł, 155
Jan Boży, br., św., 256
Jan Chrzciciel, 265, 351, 547, 571
Jan III Sobieski, król, 445
Jan Paweł II (Wojtyła Karol), papież, 6, 13, 16, 46, 48, 61, 111, 118, 125, 132-135, 140-142, 176, 178, 205, 210-211, 221, 277, 292, 307, 311, 330-331, 343, 346, 372, 375, 406, 522, 537, 549, 587, 596--597, 599, 623-624, 679, 748, 758-759, 763-764, 768-769, 773-774, 778-779, 783, 788-789, 793-794, 798-799
Jan XXII, papież, 396
Janicki (z Warszawy), 167, 177, 344
Jankowski Marian, bp, 171, 174, 177, 344, 366
Janukajtis Maria Akwina, s., 46
Janusz I, książę, 18, 484-485
Jaricot Paulina Maria, sł. B., 398
Jarka Wanda, 606
Jarmoch Edward, ks., 15, 170, 274, 344, 369--370, 396
Jarmolik Władysław, 544
Jarnicki Marceli, 701
Jaronek Natalia, 587
Jarosiński Adam, 130, 486
Jaruzelska Agnieszka (z d. Rytel), 697
Jaruzelski Jan, 697
Jarząbkowie, 400
Jasas R., 230
Jasieńcy, 533
Jasieński, 444
Jasińscy, 161, 400
Jasiński Czesław, 412
Jasiński Józef, 231
Jasiński, ks., 165
Jaskólska Lidia, 417
Jasonek Natalia, 588
Jastrzębska Krystyna, 512
Jastrzębski Maciej, ks., 392
Jaszczołt Tomasz, 15, 28, 229, 276, 282, 388, 433, 461, 471, 485, 488, 512, 519, 529-530, 701, 716, 717-718
Jaszewscy, 400
Jaworski Leon, 217
Jazurek Franciszek, 607
Jegustiniak, 451
Jeleniewicz-Ciechanowska Wanda, 206
Jemielitty Ignacy, ks., 264
Jemielity Witold, ks., 26, 61
Jerzy (o. Adama), 499
Jerzy (s. Marcina), 500
Jerzy (z Hadynowa), ks., 34, 630
Jerzy (niemocny), 500
Jerzy (z Nura), 95, 99, 108, 640
Jerzy (ze Stelągów), 462
Jerzyk, 466
Jębrozik, 466
Jędruszuk Władysław, bp, 111, 122-123, 177, 179, 204, 290, 547
Jljin Wiktoria, 178, 184
Joachim, św., 113, 188, 190, 343, 382, 665
Jodłowska J., 510
Joffe Szymon (Maślak Mieczysław), 730
Jovaiša Liudas, 229, 231
Józef, św., 71, 221-222, 513
Juda Tadeusz, Apostoł, 37, 115, 363-364
Julianna, św., 113, 161, 666

Jurek Tomasz, 29, 67, 494
Jurkiewicz Janina (z d. Wyszyńska), 117, 125, 137
Juszczak Stanisław, 60-62, 64, 68-69, 187

K

Kacper (1511 r.), 639
Kacper (s. Andrzeja), 500
Kacprzyk Stanisław, 202
Kacprzyk (z Treblinki), 590
Kacprzyk (z Rytel Święckich), 504
Kaczmarczykowie, 533, 583
Kaczoch, 466
Kaczprzyk, 519
Kadajowie, 400
Kadłubek Wincenty, bp, bł., 547
Kajka Paweł, ks., 274
Kalanczyk, 466
Kalata Bogdan, 210
Kalata Maria, 590
Kalata Sabina, 575
Kalatowie, 202, 400
Kalbarczyk Wojciech, 472
Kalicka Delfina, 100
Kalicki Hieronim, 461
Kalicki Mikołaj, 461
Kalinowska Anna, 448
Kalinowska Feliksa (z d. Chaberska), 370, 565--567, 588
Kalinowski Józef, 606
Kalinowski Marian (s. Stanisława), 448
Kalinowski Stanisław, 448
Kalińska, 445
Kałamyjska-Saeed Maria, 61
Kałuski Jakub, 441, 520
Kałuski Jan, 442
Kałuski Stanisław (s. Jana), 442
Kałuszik, 519
Kamienicka Elżbieta, 96
Kamieński Jan, 232, 563
Kamińscy, 400
Kamińska Bogumiła, 589
Kamiński A. J., 536
Kamiński Krzysztof, 589
Kamiński R., ks., 288
Kamiński Teofil, 173
Kamiński Wacław, 137, 371, 377-378, 420
Kamiński Wiktor, ks., 198, 266-267, 401, 527, 685
Kamiński Zygmunt, 180
Kampisty Jakub, 711
Kampisty Stanisław, 711
Kanciała, 430
Kania Marian, 576
Kania Marianna, 576
Kania Michał, ks., 289
Kaniuk Adam, 265, 300-301
Kanty Jan, św., 303
Kapica Antoni, ks., 247, 361, 363
Kapica-Milewski Ignacy, 22, 99, 135, 193, 442, 462, 490-492, 494-495, 503, 518-519
Karch Bartosz, 19, 482
Karcz, 466
Karczewska Dorota, 638
Karczmarczyk Bolesław, 726-727
Karczmarczyk Ewa, 726-727
Karczmarczyk Halina, 726
Karczmarczyk Monika, 406
Karczmarczyk Stefan, 726-727
Karczmarczyk Stefania, 726
Karczmarczyk Tadeusz, 726-727
Karczmarczyk Tomasz, 726
Karczmarczykowie, 540
Karol Gustaw, król, 186, 286, 457, 467-468, 526, 622
Karolak Zbigniew, ks., 342, 372, 687
Karp Adam (o. Wyszyńskiej Julianny), 136
Karp Aniela (z d. Giziewicz, ż. Adama), 136
Karpińska Weronika, 123
Karski-Kozielewski Jan, 536, 539
Karwacki Michał, ks., 130, 261-262, 685
Kasprowicz Ewa, 609
Kasprowicz Maciej, 378
Kasprzewska, 513
Kaswalder Pietro Alberto, o., 72
Kasztanowicz Jacek, 21
Katarzyna (ż. Bala), 501
Katarzyna, św., 157

Katura Nadia, 794
Kazimierski Józef, 116, 130, 511
Kazimierz Jagiellończyk, król, 25, 69, 455, 494
Kazimierz, św., 343
Kazimierzowski Józef, 202
Kądziela, 452
Kempisty (Kępisty) Antoni, 697-698
Kępa Edward, 206
Kępiński Andrzej, 128
Kępkowie, 533
Kęska Zdzisław, 588
Kętliński Antoni, 711
Kętliński Franciszek, 708
Kętliński Jan, 708
Kętrzyński Wojciech, 12, 26-28, 548
Kicka Lucyna, 609-610
Kicki Stanisław, 609-610
Kiełcz, 440
Kiełek Aleksandra, 219
Kiełek Andrzej, 168
Kiełek Barbara, 582
Kiełek Benedykt, 219, 313
Kiełek Hanna, 571
Kiełek Maria, 590
Kiełek Patryk, 583
Kiełek Przemysław, 406
Kiełek Ryszard, br., 219, 295, 313-314
Kiełek Stanisław, 412
Kiełek Wanda (z d. Diehl), 219, 313, 726
Kiełkowie, 400, 575
Kierylak Franciszek, 733
Kietlińska Bogusława, 612
Kietlińska Stanisława, 123
Kietliński Marek, 28
Kijek Andrzej (s. Marcina), 35, 464
Kijek Edwina, s., 409
Kijek Marcin, 35, 464
Kijek Mikołaj (s. Marcina), 35, 464
Kijek Tomasz (s. Marcina), 35, 464
Kiryluk Tadeusz, 609
Kiński Jan, 448
Kisielewicz Władysław, ks., 354
Klembowski Jan, 562
Klemens VII, papież, 396
Klemens VIII, papież, 59
Klemens X, papież, 396
Klemens, św., 290
Klepacki Jan, 585
Klepacki Wawrzyniec, 397
Klesmithowie, 501
Kleszczewski, 607
Klikowska K., 234
Klimczik, 466
Klimunt (s. Jakuba), 500
Klucek, 444
Kluk (z Rytel Święckich), 504
Kluk Krzysztof, ks., 504, 551, 553
Kłoczowski Jerzy, 150, 547
Kłościk, 444
Kłusek Alina, 417
Kłusek Anna, 415
Kłusek Bogdan, 416-417, 568
Kłusek Dorota, 577, 582
Kłusek Stefan, 565
Kłuskowie, 400
Knobel Teresa, 568
Knobel Zdzisław, 568
Kobus Artur, 589
Kobus Barbara, 612
Kobus Jan, 459, 575, 589
Kobus Lucjan, 528
Kobus Stanisław, 607
Kobus Teresa, 593
Kobus Walerian, 225
Kobus Władysław, 607
Kobus Zygmunt, 528
Kobuszewski Tomasz, ks., 293
Koc M., 186
Koc Tadeusz, 143
Koch Marian, 593
Kochanek Bartosz (s. Szczepana), 499
Kochanek Jan, 506
Kochanek Szczepan, 499
Kochanowski Jan Karol, 27
Kociszewski Leszek Aleksander, 480
Kohlewski Piotr, ks., 286
Kokoszczyk Mateusz, 506
Kokoszka Grzegorz, 506

Kokoszka Sebastian, 506
Kokoszka Wojciech, 506
Kokościk, 504
Kolbe Maksymilian, o., św., 373
Kolberg Oskar, 503, 515
Kolosek Alina, 585-586
Koluch Stanisław, 173
Koluch, 452
Kołak Eugeniusz, 210
Kołek Eugenia, 513
Kołodziej Bożena, 602
Kołodziej Dorota, 602, 612
Kołodziej Jan, 173
Kołodziej Teodor, 600
Kołodziej Wiesława, 415
Kołodziejczyk Arkadiusz, 18, 39, 95, 259, 269, 401-402, 432, 447-448, 459, 472--475, 512, 521-522, 544, 564-565, 587, 617, 655
Kołodziejowie, 400
Komar Kazimierz, dk., 293
Komar Wacław, gen., 722
Kondratowicz Ludwik, 510
Kongiel Andrzej, 479
Konikowie, 535
Konopnicka Maria, 9, 128-129, 596
Konstancik, 504
Kopaliński Władysław, 510
Kopaniarz Tadeusz, 581
Kopanka Szymon, 506
Kopeć Jerzy, ks., 342
Koper (z Prostyni), 590
Kopówka Edward, 201, 537-541
Kopyto Szaul, 731
Korczak (Żydówka), 728-729
Korczeniewska Lidia, 616
Korczewska Zofia, 494
Korek Jakubowicz Marcin (s. Piotra), 499
Korolec Leon, ks., 287
Koroski, ks., 247-248
Koroś Andrzej, 15, 139, 217, 417, 420-421, 567-568, 570-571, 595, 614, 691
Koroś Dorota, 15, 406, 416-417, 421-422, 570-572, 691
Koroś Genowefa, 590
Koroś Lucyna, 590
Koroś Magdalena, 414, 571
Korszeniewska Barbara, 420
Kosakowski Antoni, 617
Koscik, 466
Kosiak Adam, 470
Kosieradzcy, 501
Kosieradzki Dariusz, 486, 510, 512
Kosińscy, 150, 220, 458-459
Kosiński Jan, 536
Kosiński Sławomir, 18
Kosirod Jakub (z Kiełczewa), 440, 643
Kosirod Stanisław, 440
Koskowie, 533
Kosman Dorita (z d. Nirenberg), 726
Kosmondilinow Abdrachman, 169, 203
Kosowska Elżbieta (Suszka Prostyńska), 463
Kosowska Monika, 701
Kosowski Andrzej, 628
Kosowski Benedykt (s. Józefa), 698
Kosowski Franciszek (s. Tomasza), 701
Kosowski Jakub (s. Oktawiana), 697
Kosowski Józef (o. Benedykta), 698
Kosowski Józef (s. Tomasza), 701
Kosowski Leon (s. Tomasza), 701
Kosowski Oktawian, 697
Kosowski Paweł (o. Tomasza), 701
Kosowski Paweł (o. Władysława), 698
Kosowski Paweł (s. Władysława), 698
Kosowski Stefan, 474
Kosowski Szymon (o. Wiktoryna), 696
Kosowski Tomasz (o. Józefa, Franciszka i Leona), 701
Kosowski Wiktoryn (s. Szymona), 696
Kosowski Władysław (o. Pawła), 698
Kosowski Władysław (z Kosowa Ciołków), 701
Kosowski Zdzisław, 208, 601
Kospath-Pawłowski Edward, 201
Kosson Krzysztof, ks., 328
Kossowscy, 158, 249, 368, 450, 462, 489, 502, 509, 518, 524, 526, 531-532,
Kossowska Anna (z d. Jakimowicz), 22, 441
Kossowska Antonina (c. Jakuba), 38, 509, 711

Kossowska Barbara (z d. Wodyńska), 531
Kossowska Jadwiga (ż. Piotra ze Złotek), 531
Kossowska Katarzyna (z d. Maleszewska), 701
Kossowska Kazimiera, 587
Kossowska Konstancja, 697
Kossowska Ludmiła, 464, 530-531
Kossowska Ludwika, 111, 160, 385
Kossowska Łucja (z d. Respond), 697
Kossowska Małgorzata (z d. Rytel-Skorek), 711
Kossakowska Maria, 612
Kossowska Tekla, 392
Kossowska Teresa, 392
Kossowski Andrzej (s. Stanisława), 530
Kossowski Andrzej (sędzia drohicki), 21, 24, 31-32, 463, 529-532, 628
Kossowski Antoni (s. Wojciecha), 698
Kossowski Bartosz, 533
Kossowski Feliks, 385, 392, 463-464, 502
Kossowski Franciszek, 701
Kossowski G. Kazimierz, 697
Kossowski Grzegorz, 518
Kossowski Ignacy, 392
Kossowski Jakub (o. Antoniny, s. Stanisława), 463, 530-531, 711
Kossowski Jerzy, 518
Kossowski Mikołaj (s. Stanisława), ks., 530-531
Kossowski Rafał (s. Feliksa), 463, 502, 532
Kossowski Stanisław (s. Andrzeja), 22, 441, 469, 530-531
Kossowski Tomasz, 249, 368
Kossowski Wawrzyniec, 126, 697
Kossowski Wojciech, 698
Kostka, 436, 441-442
Kostka Dorota (z d. Kossowska), 441
Kostka Hipolit (s. Mikołaja), 442
Kostka Krzysztof (s. Wojciecha), 440-442
Kostka Marek (s. Wojciecha), 440-441
Kostka Mikołaj (s. Marka), 441-442
Kostka Paweł, 440-441
Kostka Piotr (s. Mikołaja), 442
Kostka Stanisław (z Suchodołu), 441
Kostka Stanisław, ks., 239-240, 294, 296, 467, 684
Kostka Stanisław, św., 186, 343, 360, 403
Kostka Wawrzyniec (s. Mikołaja), 442
Kostka Wojciech (1474 r.), 493
Kostka Wojciech (s. Pawła), 440, 442
Kostka Skibniewski Krzysztof, 441
Kostka Skibniewski Marek, 441
Kostka Skibniewski Wojciech, 488
Kostka Załuski Andrzej Stanisław, bp, 109, 245, 360, 369
Kostrzewski Józef, 439
Kosutkowie, 509
Koszyroth Jakub (z Kiełczewa), 440, 693,
Koszyroth Stanisław (z Broku), 440, 693,
Kościuszko (inż.), 173
Kościuszko Tadeusz, 110, 279, 594, 607-608
Kot Antoni, 100-111, 178-179
Kot Franciszek, 39
Kot Henryk, 438
Kot Wiktor, 173
Koterówna Felicja, 370
Kotkowska Róża (z d. Rytel), 509
Kotowie, 400
Kotowska Anna, 594
Kotowska Aleksandra, 379
Kotowska Ewa (ż. Józefa), 734
Kotowska Ewa, 406
Kotowska Ewelina, 406
Kotowska Maria, 484
Kotowski Józef, 734
Kotowski Stanisław (zm. 1944 r.), 379
Kotowski Stanisław (zm. 1943 r.), 734
Kowal, 466
Kowalczyk E., 27
Kowalczyk Józef, abp, 133, 141, 182
Kowalczyk Wanda, 208
Kowalczyk, 466
Kowalczykowie, 400
Kowalewscy, 400
Kowalewska Dorota, 416
Kowalewska Mirosława, 415-417
Kowalewski Alfons, 575
Kowalkowski Antoni, ks., 487
Kowalkowski K., 487
Kowalowa, 466
Kowalska Faustyna, s., św., 210

Kowalska H., 585
Kowalski Felicjan, 171
Kowalski Piotr, 81
Kowarski Jerzy, 171
Kowerdziej Roman, ks., 400, 687
Kozierodkowie, 400
Kozierowski Stanisław, ks., 461
Kozikowski Stefan, 22, 27
Kozłowski J., 523
Koźmiński Honorat, o., bł., 398, 407, 543
Kożuchowska A., 597
Kożuchowski Jakub, 193
Kramarczyk, 444
Krasnodębscy, 470
Krasnodębska Alicja, 602
Krasnodębska Katarzyna (z d. Grabska), 696
Krasnodębski Andrzej, 615
Krasnodębski Bartłomiej Kazimierz (o. Domaszewskiej Barbary i Marcina), 696
Krasnodębski Jakub Józef, 245
Krasnodębski Marcin (s. Bartłomieja Kazimierza), 37, 696
Krasowski Jan, ks., 217, 219-220, 224
Krassowscy, 492
Krassowski Adam Marcin, ks., 100, 244-246, 470, 684
Krasuski Paweł, ks., 293
Kraszewski Ignacy, 550
Kraus Franz Xaver, 58
Kraut Ursula, 73
Krawczak Tadeusz, 42, 116, 344, 374, 434, 472-473, 477, 512
Krawczykowska Rozalia, 420
Krawczykowski Jan, 612
Krawczykowski Maciej, 447
Krawczyńska Dorota, 536
Krawiecz, 466
Kromer Marcin, 22, 26-27, 150, 531
Krosnowski Feliks (s. Macieja), 97
Krosnowski Hieronim, 647
Krosnowski Jerzy (s. Macieja), 97
Krosnowski Maciej (1539 r.), 649
Krosnowski Maciej (s. Macieja), 97
Krosnowski Maciej (s. Stanisława), 97
Krosnowski Maciej, 648
Krosnowski Stanisław, 97
Krosnowski, 646
Król J., ks., 304
Królik Ludwik, ks., 33, 118, 191, 247, 297, 381-382, 388, 451, 548-549, 561, 563
Królikowska Maria, 459
Królikowski Zygmunt, ks., 102, 289, 370
Królikowski, 257
Krüger Jürgen, 59
Kruk Aleksandra, 602
Kruk Barbara, 411
Kruk Dariusz, 419
Kruk Stanisław, 173, 210
Kruk Teresa, 411
Krukowie, 400, 437
Krukowski, 606
Krupa Wojciech, o., 299
Kruszewscy, 269
Kruszewska Patrycja, 406, 416
Kruszewski Albert, ks., 361, 363
Kruszewski W., 610
Kryczka Anna, 616
Kryczka Jadwiga, 602
Kryńscy, 470
Kryńska Małgorzata (z d. Prostyńska), 24, 34
Krysiak Helena, 123
Krzemińska Barbara, 120, 137
Krzemkowski Adalbertus (Wojciech), ks., 364
Krzysztof (Kgawieł), 499
Krzysztof (o. Pawła), 499
Krzysztof (z Rytel Święckich), 496
Krzysztof (ze Skibniewa), 295
Krzywiec Bolesław, ks., 288
Krzyżacy, 25, 69, 487
Krzyżanowski Władysław, 570
Książek Elżbieta, 4, 15
Książek Maciej, 4, 15
Książek Polikarp, 590
Księżopolski Józef, 610
Kubaszewski Marek, 568, 574, 596
Kubicki Jakub, 171
Kubicki Paweł, bp, 130, 257, 259-260, 262-264, 368

Kuc Stanisław, 504
Kuc Walenty, 506
Kuc Wojciech, 506
Kuc, 499
Kucharczik, 444
Kucharek Bogumiła, 577
Kucharek Damian, 571-572
Kucharek Dariusz, ks., 316
Kucharek Jan, 412
Kucharek Joanna Agnieszka, s., 294, 311, 317, 330-331, 371, 374-375, 412, 615
Kucharek Karolina, 571
Kucharek Krystyna (z d. Borowa), 311
Kucharek Maria, 415
Kucharek Paweł, 654
Kucharek Piotr, 585
Kucharek Stanisław, 203, 311, 607
Kucharek Tadeusz, 448
Kucharek Wacław, 219
Kucharek Władysław, 477
Kucharkowie, 400
Kuchcik Jan, 520
Kuczaba Jakub, 461
Kuczaba Jan, 24
Kuczaba Maciej, 461
Kuczaba Stanisław, 23
Kuczaba Wawrzyniec, 461
Kuczyk Szymon, 506
Kuczyńska Marianna, 392
Kuczyński Krzysztof Stefan, 509
Kuczyński Leon (s. Wiktoryna, o. Ciecierskiej Konstancji), 165
Kuczyński Wiktoryn, 165
Kudaszczin Jan (s. Wojciecha), 499
Kudelscy, 459
Kujawa Dariusz, ks., 48, 372, 687
Kujawa Małgorzata, 582
Kukiel Marek, ks., 289, 317, 411, 419
Kulesza A., 171
Kuleszowie, 535
Kumor Bolesław, ks., 28, 548
Kunert Andrzej Krzysztof, 536
Kunowska-Porębna Maria, 131
Kunowski Wacław, ks., 260-261, 685
Kuperhand Miriam, 536
Kuperhand Saul, 536
Kur Janusz, 617
Kuraś Stanisław, 548
Kurek Stanisław, ks., 615
Kurek Tomasz, 506
Kurowicki Piotr, 436
Kursa Jadwiga, 513
Kursa Józef, 528
Kursa Teresa, 513
Kursowie, 513, 519, 533
Kuszerski, 377
Kuszlowie, 158
Kutaska Feliks, 455, 457, 525
Kutaska Stanisław (s. Wojciecha), 455, 499
Kutaska Wojciech, 455, 499
Kutrzeba Stanisław, 12, 23, 234
Kuziak D., 578, 581, 583
Kuźmak Krystyna, 382-383, 388
Kuźmicki Jarosław, ks., 687
Kwiak Franciszka, 420
Kwiatkowska Małgorzata, 589
Kwiatkowski K., ks., 474
Kwicak Tomasz, 420

L

de La Garde, gen., 187
Labouré Katarzyna, s., św., 310, 415-416
Labryncowicz Mysztakowicz Maciej, 499
Lanc Elżbieta, 578, 581
Langa Paweł, ks., 102, 113, 115-116, 160, 162, 165, 252-253, 326, 342, 368, 384--385, 389, 392, 418, 428, 564, 623, 654, 684, 619
Laskowieccy, 400
Laskowiecka Barbara (z d. Masłowska), 314
Laskowiecki Jan, 216
Laskowiecki Mirosław, 314
Laskowiecki Robert, kl., 295, 314, 419
Laskowiecki Stanisław, 216
Laskowiecki Tadeusz, 314
Laszuk Anna, 428, 433, 445, 457-458, 460, 469-470, 504-506, 520, 525, 532
Laszuk Antoni, ks., 328

Lechner M., 74
Lenart (o. Andrzeja), 499
Lenart (s. Jana), 500
Lenart (s. Lenarta), 500
Lenart (s. Stanisława), 500
Lenz Iris, 73
Leociak Jacek, 536
Leon X, papież, 663
Leon XIII, papież, 59, 128, 406
Leoniak Krystyna, 602
Leonard (z Czarnot), 464
Leonard, ks., 293, 517
Leszczyński Andrzej, ks., 251, 286
Leszek Czarny, książę, 491
Leśniczuk Marian, 180, 238, 376, 420
Leśnik (z Poniatowa), 457
Leśnik (ze Złotek), 590
Leśnik Aleksander, 590
Leśnik Stanisław, 202
Lew Lea, 732
Lewandowska S., 528
Lewarth Maciej, 193
Lewiccy, 80, 363
Lewin Zofia, 536
Lewoniuk Wincenty, bł., 132
Liedtke Antoni, ks., 61
Liniewski Tomasz, ks., 361, 363
Lipińska Marianna, 445
Lipka Andrzej (z Lipek), 34, 497, 630
Lipka Mieczysław Kazimierz, 121, 123, 143, 208, 741-745
Lipka, 450, 462, 497
Lipka-Bartosik Hubert, 406
Lipka-Bartosik Radosław, 416
Lipkowie, 450
Lipski Ignacy, 508
Lipski Tadeusz, 508
Lisieccy, 459
Litak S., 548, 656
Lizek Andrzej, 35
Lizygęba (Lizygamba) Helena, 464
Lizygęba (Lizygamba) Jakub, 464
Lizygęba (Lizygamba) Jan, 35
Lizygęba (Lizygamba) Katarzyna, 35
Lizygęba (Lizygamba) Stanisław, 464
Lubicz-Łapiński Łukasz, 433
Lubkiewicz Irena (c. Leona), 727-728
Lubkiewicz Leon, 540, 727-728, 740
Lubkiewicz Maria, 540, 727-728, 740
Lubkiewicz Stefan (s. Leona), 540, 727-728
Lubomirski Jan Tadeusz, 485
Lubowicki Andrzej, ks., 293, 372, 688
Lubowicki Stanisław, ks., 287
Lubrański Mikołaj Gardzina, 93
Ludwikowski Adam, 438
Lutyński Ludwik, 458

Ł

Łach Jadwiga, 415
Łagiewniccy, 39, 433, 471
Łagiewnicka Marianna (z d. Szremer), 39, 446
Łagiewnicki Kazimierz, 39, 163, 255, 446
Łazareccy, 400
Łazarz (s. Piotra), 532
Łaziuk Mirosław, ks., 340, 512
Łazowscy, 509
Łazowski Adam, ks., 196, 240, 286, 292
Łazowski Stanisław, 38, 510
Łinik, 444
Łochowscy, 462
Łodzia-Kurnatowska Elżbieta (z d. Zamoyska), 448
Łodzia-Kurnatowski Eryk, 448
Łoniewski Janusz, ks., 419
Łowimiuk Paweł, 470
Łubkowska J., 307
Łubkowski Bronisław, 457-458
Łucja (z Fatimy), s., 413
Łukasiewicz J., 511
Łukaszczyk Mieczysław, ks., 72
Łuniewscy, 80, 98, 158
Łuniewska Katarzyna, 199
Łuniewska Krystyna, 37, 199, 320, 388-389, 446
Łuniewski Jan, 98, 378, 648-649
Łuniewski Kacper (Gaspar), 98, 189, 649, 655
Łuniewski Michał, 609
Łupaszka, mjr, 528

Łupiński Czesław, ks., 288
Łuszczewski Aleksander, 445, 457
Łużny Ryszard, 128
Łysanowicz Filip, 267
Łysanowicz Rafał Konstanty, ks., 267-268, 685
Łysanowicz Rozalia (z d. Guz), 267

M

Maciej (s. Jakuba), 501
Maciej (s. Jana), 462, 500
Maciej (s. Jarosława), 500
Maciej (s. Lenarta), 499-500
Maciej (s. Piotra), 35, 464
Maciej (s. Stanisława), 500
Maciej (s. Wawrzyńca), 500
Maciej (z Broku), 440
Maciej (z Gałązek), 193
Maciej (z Rytel Święckich), 496
Maciej Apostoł, 113, 161
Maciej Mikołaj (z Pniewnika), 231
Maciej z Maleszewy (s. Piotra), 464
Maciejczyk, 457, 466
Maciejowscy, 96
Maciejowski Bernard (o. Stanisława, Samuela, Bernarda), 93, 96, 646
Maciejowski Bernard (s. Bernarda, o. Bernarda kard.), 96, 647
Maciejowski Bernard, kard., 12, 46, 53, 80, 96-97, 319, 549, 634, 662
Maciejowski Samuel (s. Bernarda), bp, 96-97
Maciejowski Stanisław (s. Bernarda), 96
Maciejuk Bogdan, ks., 289, 602
Maciołowski, ks., 247-248
Maćkowiak Henryk, 606-607, 609, 615
Maćkowiak Władysław, ks., 207
Maguire, 15
Majewska Emilia, 370
Majewski Teodor, ks., 99, 428, 534
Majka Józef, ks., 402
Major Marek, ks., 304
Makarowa Maria, 779
Makowiecki Aleksander, 469
Makowiecki Jan, 231
Makowiecki Mikołaj, 469
Makowski Tadeusz, 721
Maksimiuk Felicja, 282
Maksimiuk Kazimierz, 282
Maksimiuk Krzysztof, ks., 6, 15, 45, 50, 76, 116, 133-134, 139, 141-142, 175, 182, 201, 206-207, 211, 217, 221, 282-284, 318, 354, 389, 396, 413, 416-417, 420--422, 426, 541, 568-569, 572, 574, 595, 602, 615, 654-655, 675, 682, 685
Maksymilian (z Treblinki), 520
Maksymiuk Katarzyna, 116
Maleńka Aleksandra, 586
Maleszewscy, 457, 464, 509, 524, 533
Maleszewski Kazimierz, 38, 698
Maleszewski Mikołaj, 509
Maleszewski Wincenty, 392, 420
Malinowscy, 459
Malinowski Feliks, 203
Maliszewscy, 457-459, 464, 517
Maliszewska Agnieszka, 585
Maliszewska Elżbieta, 582
Maliszewska Ewa, 583
Maliszewska Henryka, 412
Maliszewska Iwona, 581, 586, 595
Maliszewska Konstancja (z d. Żochowska), 320
Maliszewska Marta, 416
Maliszewska Petronela, 227
Maliszewska Rozalia, 420
Maliszewski Jakub, 709
Maliszewski Jerzy, 586
Maliszewski Józef, 227
Maliszewski Kazimierz, 320
Maliszewski Marek, 589
Małecki Antoni, 490-492
Małęta Jan, 179, 196
Małgorzata, św., 191
Małgorzata (ż. Błażeja z Prostyni), 44, 46-51, 55, 75, 94, 100, 166, 176, 185, 531, 623, 631-633, 635-636, 655, 742, 750, 756, 760, 766, 770, 775, 780, 785
Małgorzata (ż. Jakuba, c. Andrzeja), 463-464
Małkińska Honorata (z d. Młynarczyk), 306
Małkiński Tomasz, 306

Małkiński Tomasz, ks., 80, 139, 143, 178, 186, 294, 306-307, 570
Maniurka Piotr Paweł, ks., 73-74
Mankielun Jerzy, 260
Mankielun Szymon Tadeusz, ks., 130, 260, 685
Mankielun Zofia (z d. Szczepananiów), 260
Manns Frédéric, o., 308
Manowski Kazimierz, 540
Marasek Lucjan, 609
Marchwiński Roman, 22, 27
Marcin (s. Piotra), 499-500
Marcin (z Boguszyc), 22, 518
Marcin (z Kosowa), ks., 629
Marcin (z Prostek), 21
Marcin (z Różana), ks., 285
Marcin V, papież, 548
Marcin, św., 90, 101, 320, 453, 646, 651, 662
Marconi, 164
Marczyk Krystyna, 415
Marek (o. Mikołaja), 442
Marek (s. Jana), 501
Marek, św., 90, 641
Mareszer, 119
Mari Arturo, 318
Mariańska Dorota, 589
Mariański Marek, 589
Mariański Stefan, 224
Markowski Olek (Markus ze Lwowa), 730
Maroszek Józef, 126, 128, 150, 485, 508
Marrus Michael Robert, 536
Martyka Jan, 177, 179
Martyniak Bolesław, 227
Martyniak Władysław, 227
Martyniakowie, 227
Maruszewski Feliks, 237
Marxer F. A. X., kard., 215
Maryja, Matka Boża, 8, 10, 16, 30, 35, 37-38, 46, 48, 52, 55, 57-58, 60-61, 67, 70-75, 85, 89, 91, 97, 101, 109-113, 115, 117, 120, 124-125, 131, 138, 141, 153-157, 161, 167-168, 177, 179-180, 182, 184, 189, 191, 193-196, 204-205, 207-211, 216-220, 222, 225-226, 234, 242, 251, 257, 261, 272, 277, 279-280, 282-284, 292-293, 299, 303, 306, 309-313, 320-321, 342-346, 351-354, 366, 371, 374, 381-382, 386-387, 394, 396-399, 402, 413-416, 454, 456, 487, 489, 507-508, 512-513, 517, 520, 524, 526, 562, 624, 628-629, 631-632, 635, 640, 642, 644, 660-661, 663, 665-667, 669-670, 675, 680-681, 738, 750
Marysia (z Radomia), 730
Maślak Mieczysław (Joffle Szymon), 730
Matczykowie, 533
Mateusz Apostoł, 112, 165, 239, 663, 666
Mateusz (s. Tomasza), 499
Matusak Piotr, 448
Matusik Jakub, 506
Matusik Marek, ks., 372
Matusikowie, 459
Matuszewski K., 597
Mayzel, 173
Mazor, 466
Mazowiecki Konrad, książę, 26, 28
Mazowszanie, 484-485
Mazur Jan, bp, 71, 79, 122, 201, 208-211, 273, 277, 304, 345, 366, 371
Mazur Sławomir, ks., 372, 415, 512, 688
Mazurek Antonina, 477
Mazurek Bożena, 346, 416-417
Mazurek Czesław, ks., 122, 289
Mazurek Euzebia, 417
Mazurek Franciszek, 136, 470
Mazurek Józef, 473
Mazurek S. Marianna, 31, 151
Mazurek Stanisław, 540
Mazurkowie, 400
Melchizedek, 40
Merenhole Wiktor, 730
Metody, św., 302
Mianowicz Ewelina, 572
Mianowicz Irena, 566
Mianowicz Mirosława, 412, 420
Mianowicz Paulina, 416
Mianowicz Witold, 379
Micewski Andrzej, 136
Michaela, s., 176

Michalczuk B., 511
Michalczyk Katarzyna (z d. Kozicka), 278
Michalczyk Romuald, ks., 10, 43, 71, 76, 79, 137, 175, 205, 208, 210-211, 225, 353, 373, 278-279, 289, 304, 685
Michalczyk Wiktor, 278
Michalczykowie, 533
Michalewicz Michał, 369
Michalik Andrzej, ks., 329
Michalska Halina, 575
Michalski Dominik, 590
Michalski Wacław, 590
Michał Archanioł, 36, 238, 461
Michał (s. Marcina), 499-500
Michał (z Kiełczewa), 440
Michał (z Rytel), 436, 496
Michałowscy, 227
Michałowska Jadwiga, 227
Michałowska Maria, 227
Michałowski Antoni, 535
Michałowski G., 256, 287
Michałowski Jan, ks., 240
Michałowski Stanisław, 227
Michałowski Tadeusz, 227
Michałowski, 161
Mickiewicz Adam, 16, 308, 455, 479, 625
Midzińska Aida (Idka, z d. Wróblewicz), 726--727
Midziński, 727
Mieczkowscy, 400
Mieczysław (z Bolest), 487, 692
Mielnicki Krzysztof, ks., 372, 688, 574
Mierzwiński Henryk, 201, 473
Mikołaj (1450 r.), 485
Mikołaj (s. Marka), 442
Mikołaj z Czapli (s. Rafała), 494
Mikołaj (ze Stelągów), 462
Mikołaj, bp, św., 154, 190, 343, 663, 665
Mikołajczuk Piotr, 177
Mikołajczyk Antoni, 420
Mikołajczyk B., 432, 618
Mikołajewska Barbara, 486
Mikosz (z Wyszkowa), 440
Milewska Maria, 565
Milik Felicja, 606
Mikulska Barbara, 609
Mikutowicz Stanisław, 39, 258, 472
Mikutowiczowie, 433
Miłkowska Katarzyna, 24
Miłkowski Maciej, 24
Miłobędzki Kazimierz, 540, 728
Miłobędzki Stanisław, 728
Mioduszewscy (z Poniatowa), 457
Mioduszewscy (z Wólki Okrąglik), 203-204, 529
Mioduszewska Stanisława, 203-204
Mioduszewska Teresa, 209
Mioduszewski Antoni, ks., 78, 220, 270-272, 369, 402, 590, 685
Mioduszewski Józef, 220
Mioduszewski Stanisław, 209
Mirecka Maria, 302
Mirończuk Robert, 26
Misajl Władysław, 25
Misior Jan Dariusz, ks., 291, 328, 602
Miszewska, 606
Miśkiewicz Jacek, 27, 455, 523
Mitkiewicz Ludwika (z d. Rytel), 509
Mitura Marian, ks., 289
Mleczarski Mateusz, 166
Mleczko Anna, 415
Mleczko Tadeusz, 208, 210
Mleczko Wanda, 210
Mleczko Zenon, 419
Mleczkowie, 400, 459
Młynarczyk Anna, 406
Młynarczyk Irena, 571
Młynarczykowie, 400
Młynarska, 508
Młynarski M., 18
Młynarski Zdzisław, ks., 10, 67, 70, 122, 125, 131, 133, 137-138, 277-278
Młynarz Anna, 457
Młynarz Grzegorz, 457
Młynarz Jerzy, 457
Młynarz Zofia, 457
Młynarz, 519
Młyńscy, 400
Młyńska Hanna, 143

Młyński Adam (z Ceranowa), 489
Młyński Adam (z Bojar), 419
Młyński Józef (s. Karola), 512
Młyński Karol, 512
Modrzewska Halina, 439
Modzelewski Albert, ks., 286
Modzelewski Jerzy, bp, 300
Mogielnicki Mikołaj, 502
Mojżesz (z Rytel Święckich), 498
Mojżesz, prorok, 65
Mokrzycki Maciej, 378
Moraczewski Albert, 36, 519
Moraczewski Antoni, 36, 519
Moraczewski Mateusz, 36, 519
Moroz Walerian M., 118
Morzy Antoni, 699
Morzy Teodora (z d. Gałecka), 699
Mroczek Danuta (z d. Paczuska), 607, 609
Mroczek Ryszard, 607, 609
Mrozik Mikołaj Marcin (s. Jana), 499
Mrozowska Waleria (z d. Ołdakowska), 705, 707
Mrozowska Wiktoria (z d. Ołdakowska), 707
Mrozowski Zygmunt, 705, 707
Mróz Elżbieta, 600
Mróz Ignacy, 513
Mróz Józef, 513
Mróz Teresa, 416, 568
Mróz Tadeusz, 617
Mścicha Michał, 493
Mścicha Mikołaj, 493
Mucha, 466
Muczczik, 519
Muczka, 444, 466
Mućka Krzysztof, ks., 289
Musik, 466
Muszyńska Irena, 732-733
Muszyński E., 514
Muszyński Heliodor, 576
Muszyński Stanisław, 732-733
Muszyński Stuart, 740
Mystkowscy, 400
Mystkowska Aneta, 571, 602
Mystkowska Apolonia, 590
Mystkowska Elżbieta, 412, 583
Mystkowska Józefa (z d. Iwańska), 299, 369
Mystkowska Maria, 590
Mystkowska Natalia, 415
Mystkowski Ireneusz, 412
Mystkowski Jan, 299
Mystkowski Ryszard, o., 294, 299-300
Mystkowski Wincenty, 553
Mystkowski Wojciech, 553
Mystkowski, ks., 256
Myśliborski Wacław (o. Rytel Klary), 706, 709

N

Nadany Andrzej, 586
Nadolski Stanisław, ks., 240
Nagórnikowie, 533
Nałęcz-Komornicki Stanisław, gen., 570
Narbut Wojciech, 230
Naruszewicz Adam, bp, 110, 548
Nasiłowscy, 225
Nasiłowska Zofia, 202, 225, 411
Nasiłowski Jacek, 205, 417
Nasiłowski Józef, 225
Nasiłowski Kazimierz, ks., 288
Nasiłowski Stanisław, 461
Nastalska Joanna, 78, 81, 107
Nawrocki Walenty, 129
Necel W., ks., 312
Nemani Krzysztof, kl., 364
Nepomucen Jan, św., 225
Neron, cesarz, 129
Newman (rabin), 729
Nieciecki Jan, 233
Nieciecki Melchior, 503
Niedzielski Jan, ks., 106
Niedźwiedzka Teresa, 412
Niegowska Honorata, 349, 379, 412, 415, 417
Niemcewicz Ursyn Julian, 550
Niemcy, 69, 120, 149, 169-170, 200, 203, 225, 227, 275, 475, 513-514, 521-522, 528, 535, 537, 539-540, 544, 583, 623, 721, 725-729, 732--733, 735-739
Niemiera Dominik (s. Walentego), 708
Niemiera Justyna (z d. Rytel), 708

Niemiera Stefan (s. Tomasza), 704, 706
Niemiera Tomasz, 706
Niemiera Walenty, 708
Niemiera Wojciech (s. Tomasza), 706
Niemirka J., 527
Niemyjski Wiesław, ks., 354
Nienałtowska Małgorzata (z d. Rytel), 709-710
Nienałtowski Józef (o. Ludwika), 709-710
Nienałtowski Ludwik (s. Józefa), 709-710
Niepiekło (z Rytel Święckich), 506
Niepiekło Adam, 714
Niepiekło Jan, 499
Niepiekło Stanisław (ze Skibniewa), 123
Niepiekło Walenty, 500
Niepilichowa, 504
Niesiecki Kacper, 22, 39, 93, 96-97, 234, 445-446, 468, 491-492, 510
Nieścieruk Dawid, 583
Niewiarowski Adam, ks., 119
Niewiński Kazimierz, 697
Nioczyn Janina, 104-105
Nitek, 444
Niwiński Jan, 379
Nosek Barbara, 518
Nosek Jan, 518
Nosek Mikołaj, 518
Nosek Stefan, 439
Noszek, 519
Nowacka Klementyna, 377
Nowacki Paweł, 377
Nowakowski Franciszek, ks., 424
Nowicki Marian, 734
Nowodworska Szulamit, 730
Nowodworski Michał, ks., 67, 382
Nozderko Irena, 208, 415, 600
Nozderko Jan, 208
Nychowicz Andrzej, 35, 464

O

Obłoza Jan, 266
Obłoza Leon, 264
Obłoza Marianna (z d. Więckowska), 264
Obłoza Stefan, ks., 10, 26, 31-32, 34, 49-52, 56-57, 67-69, 75, 79, 98-100, 115, 118-119, 130, 149-152, 156-158, 160, 162--163, 167, 185-186, 189, 195, 220-221, 229-230, 238-239, 241-242, 244-245, 247, 253, 258, 264-266, 273, 286, 383, 388, 456-457, 465, 467, 472-474, 505, 526, 531, 562, 632, 635-636, 654-655, 685
Obrokczyński Andrzej, ks., 43, 110, 188, 248, 250-251, 286, 364-365, 650, 684, 619
Ochłowski Tomasz, ks., 29, 36, 194, 240-241, 367, 428, 533, 684
Ochmański Jerzy, 25
Oczwyrznycza Stanisław, 440
Ogilba Józef, 654
Ogonowska Daniela, 577
Ogonowski, 583
Ogonowski Czesław, 590
Ogonowski Wacław, 590
Ogrzewała Katarzyna, 585
Oksiędzka Zofia, 459
Oktabiańczuk Renata, 612, 616
Olechno Hłazinicz, książę, 488
Olendzki Leszek, ks., 293
Oleszczuk Anna, 411
Oleszczuk Barbara, 602
Oleszczuk Jan, 607
Oleszczuk Longina, 602
Oleszczuk Tadeusz, 602
Oleszczukowie, 400
Olędzccy, 489
Olędzki Andrzej Emil, ks., 265, 395
Olkowicz Bartosz (s. Jakuba), 499
Olkowicz Jakub, 499
Olszewscy, 533
Olszewski Aleksander, 506
Olszewski Mieczysław, 527
Olszewski Władysław, 533
Olton Grażyna, 740
Ołdakowscy, 506-507, 509
Ołdakowska (z d. Sobolewska, ż. Stanisława Michała), 506
Ołdakowska D., 507
Ołdakowska Katarzyna (z d. Krasnodębska), 506-507

Ołdakowska Konstancja (c. Franciszka), 506--507, 707-708
Ołdakowska Ludwika (c. Franciszka), 506-507
Ołdakowska Marianna (z d. Sutkowska), 698
Ołdakowska Teodora (z d. Załęska), 698
Ołdakowska Waleria (c. Franciszka), 506-507
Ołdakowski Franciszek (o. Pawła), 700, 713
Ołdakowski Franciszek (s. Michała, o. Konstancji, Ludwiki i Walerii), 506-508
Ołdakowski Ignacy (s. Józefa), 698
Ołdakowski Jan (s. Józefa), 698
Ołdakowski Józef (o. Jana, Macieja, Michała, Piotra i Wacława), 506-507, 697-698
Ołdakowski Maciej (s. Józefa), 506, 698
Ołdakowski Michał (s. Józefa), 698
Ołdakowski Michał (o. Franciszka), 506-507
Ołdakowski Michał (s. Stanisława Michała), 506-507
Ołdakowski Paweł (s. Franciszka), 510, 700
Ołdakowski Piotr (s. Józefa), 698
Ołdakowski Stanisław Michał (o. Michała), 469, 506-507
Ołdakowski Wacław (s. Józefa), 698
Ołtarzewscy, 400
Ołtarzewska Anna, 469
Ołtarzewska Cecylia, 227
Ołtarzewska Elżbieta, 406
Ołtarzewski Walenty (o. Świerżawskiej Marianny), 706
Omieciuch Jacek, 602
Oniszym, 436
Oniszymowicz Mikołaj, 436, 496
Oniśk Ewa, 583
Opęchawski Paweł, 509
Orak, 466
Ordyniakowie, 400
Orkan Władysław, 315
Orłowski R., 453
Orłowski, 377
Ormianie, 124
Osiecki Edward, o., 304
Osińska Barbara, 47, 75, 176, 179
Ossolińska Teresa, 701
Ostojski Wacław, ks., 288
Ostrowscy, 400, 504, 519
Ostrowski Adam, 702
Ostrowski Andrzej, 713
Ostrowski Jan, 499
Ostrowski Kazimierz, 509
Ostrowski Maciej, ks., 411
Ostrowski Paweł, 377
Ostrowski Walenty (s. Jana), 499
Owsianka Marzenna, 582
Owsziński Stanisław, ks., 196, 292
Oziębło Z., ks., 126
Ożarowski Wiktor, ks., 398

P

Pacheyka Paweł, 562
Pacoska (Paczuska), 533
Paców Maciej (s. Jakuba), 499
Pacuski Kazimierz, ks., 150, 547
Paczuski, 533
Paderewska Jadwiga (z d. Kossowska), 700
Paderewska Katarzyna (z d. Ołdakowska), 700
Paderewska Małgorzata (z d. Wrzosek), 700
Paderewski Franciszek (s. Jerzego, o. Jana), 700
Paderewski Jan (s. Franciszka), 700
Paderewski Jerzy (s. Piotra, o. Franciszka), 700
Paderewski Józef (s. Jana), 700
Paderewski Kacper, 700
Paderewski Piotr (o. Jerzego), 700
Paduch Antoni, ks., 287
Paknys Mindaugas, 229
Palka Paweł (z Łukowa), 166
Pallotti Wincenty, ks., św., 382, 424
Palucewicz Szymon, 562
Pałczik, 444
Pałka Paweł, 197, 199
Pałubicki Zdzisław, o., 366
Pamrów Halina, 226
Panasiuk, 71
Panske Paul, 487
Paplaras Jan, ks., 409
Paprocki B., 491
Paraskiewicz-Rochańska, 565
Parnicki Teodor, 550
Parol Janusz, 601

Parys Antoni, 379
Parys Henryk, 585
Parys Jan, 379
Parys Józef (z Orzełka), 218
Parys Józef (z Poniatowa), 173
Parys Józef (zginął w Złotkach), 379
Parys Marianna, 379
Pasternak Józef, 439
Pastewka Irena, 481
Pastewka Stanisław, 481
Paszkiewicz H., 543
Paszkowska Danuta, 143
Patacha Szczęsny, 499
Patacha Wojciech, 499
Pataj Mikołaj, 40
Patek Stanisław (z Rawy), 643
Patkowscy, 193, 443, 456-457, 525
Patkowski Andrzej, 35, 191, 193, 230, 455--456, 524, 561
Patkowski Mikołaj, 524
Patkowski Piotr (s. Andrzeja), 191, 193, 524
Patkowski Przecław, 191
Patkowski Stanisław (s. Andrzeja), 193, 442, 524
Patkowski Wojciech, 499
à Paulo Wincenty, ks., św., 80, 198, 310, 360, 622
Pavie Nadine, 789
Paweł (o. Adama), 460
Paweł (s. Jana), 501
Paweł (s. Krzysztofa), 499
Paweł (s. Macieja), 462, 499, 500
Paweł (s. Ostafieja), 489, 500
Paweł (s. Szczepana), 500
Paweł (z Grodna), ks., 34, 630
Paweł (z Broku), 563
Paweł (z Długiego), 493
Paweł (z Kurowa), 641
Paweł (ze Stelągów), 462
Paweł Apostoł, 65, 80, 157, 166, 197, 209, 215, 343, 364-365, 624, 663, 669
Paweł III, papież, 231, 396
Paweł IV, papież, 276
Paweł VI, papież, 58, 80, 121, 181, 190, 623
Pawełczuk Edward, 515, 600-601
Pawełczuk Maria (z d. Niepiekło), 600-601
Pawiński Adolf, 451
Pawlewska Ewa, 553
Pawlewska Monika, 553
Pawliczyk Marcin, 506
Pawluk Krystyna, 104-106
Pawluk, 504
Pawłowski Edward, 169, 203
Pełka Krystyna, 577, 582
Pełszyk Tomasz, ks., 372, 688
Pendzich Jan, 560
Perkulik, 466
Perthees Karol, 671
Perzanowski Wiesław, 570
Pestalozzi, 737
Pędzich Piotr, dk., 293
Pętkowski Jan, 710
Pętkowski Piotr, 705
Pętkowski Walenty, 710
Piasecki Waldemar, 536
Piastecka (Piasecka) Anna (z d. Pociej), 660
Piastecki (Piasecki) Piotr, 660
Piastowie, 672
Piątkowicz Maria (z d. Rytel), 509
Piechota B. Z., 72
Pieczanowski Piotr, ks., 160, 253, 286
Pieczara Stanisław, ks., 287
Piekarska, 730
Pieluch Mikołaj, 506
Pieluchowa (z Rytel Święckich), 506
Pietrak Andrzej, 571
Pietrak Barbara, 567
Pierzchała Kazimierz, ks., 372
Pierzchanowski Stefan, 528
Pietrak Kamil, 571
Pietraszek Alfreda, 730-731
Pietraszek Bolesław, 730-731
Pietraszek Sabina, 731
Pietraszek Zofia, 731
Pietraszko Alfred, 540
Pietraszko Bolesława, 540
Pietrozik, 444
Pietrzak Marian, 512

Pigulowie, 452, 533
Pilecki, 647
Pilichowscy, 400
Pilichowska Emilia, 571
Pilichowska Lidia, 415-416, 593-594
Pilichowski Kazimierz, 173
Pilichowski Piotr, 537-538, 539, 576, 589, 593
Piłsudski Józef, 565
Pio, o., św., 413
Piotr (1450 r.), 485
Piotr (o. Fronca), 462
Piotr (s. Jakuba, o. Marcina), 499, 501
Piotr (s. Jarosława), 500
Piotr (s. Mikołaja), 233, 501
Piotr (z Alkantary), o., św., 259
Piotr (z Maleszewy), 464
Piotr (z Poznania), 231
Piotr (ze Stelągów), 462
Piotr (ze Złotek), 531
Piotr Apostoł, 37, 80, 85, 115, 154, 157, 166, 209, 343, 363-365, 663, 668
Piotrowska Tarcyzja, 118
Piotraszkowa Katarzyna, 495
Piotrowski W., 389
Piotrowski Władysław, płk, 570
Pisarczik, 444
Pisarek J., 572
Pisarek Jadwiga, 571, 602
Pisarek Maciej, 445
Pisarkowie, 444
Piskorek, 444
Piskorek Julian, o., 299
Pius IX, papież, 128
Pius V, papież, św., 396
Pius VI, papież, 673
Pius VII, papież, 113-114, 116, 161, 187-189, 384, 389-391, 548, 664-667, 751
Piwko Stanisław, 734
Piwońscy, 42, 446-447
Piwońska Anna, 446
Piwoński Jan (s. Andrzeja), 446
Piwoński Jan (s. Jana), 446
Piwoński Jan (s. Sebastiana), 446
Piwoński Niemir (s. Jana), 446
Piwoński Sebastian, 446
Piwowar Tadeusz, 610
Piwowarowie, 610
Placek Seweryna, 722
Pleszczyński Adolf, ks., 71
Plewa Wojciech, 505
Plewczyński M., 500
Płachno Artur, ks., 57, 147, 413
Płaska Marcin, 440, 693
Płeszka Stanisław, 500
Pniewski Bohdan, 138, 171, 277, 623, 759, 763, 769, 773, 778, 783, 788, 794, 798
Pobikrowski Bartłomiej, 95-96, 641
Pobikrowski Jakub, 95
Poborski Jan Kanty, ks., 363
Pobożanie, 532
Pobożanin Jan (s. Marcina), 532
Pobożanin Marcin, 532
Podbielski Mikołaj, 710
Poddębek Andrzej, ks., 235, 562, 684
Podgórska Agnieszka, 583
Podgórska Paulina, 583
Podgórski Stanisław, 173
Podhalanie, 606
Podlasiacy, 622
Podlesiowie, 400
Podleś Antoni, ks., 342
Podleś Grażyna, 612
Podleś Józef, 540
Podleś Władysława, 220
Podleś Zygmunt, 203
Podniesiński Edward, 512
Podraza Piotr, 25
Pogorzelska Julia, 610
Pogorzelska Marianna (z d. Lipińska), 255
Pogorzelski Andrzej Franciszek, ks., 37, 62, 116, 163, 255-257, 293, 377, 379, 392, 418, 447, 458, 510, 521, 535, 564, 684
Pogorzelski Jan, 610
Pogorzelski Kazimierz, 255
Pogorzelski Wacław, 734
Pokropa, 451
Pokropek Marian, 216, 485, 498, 534

Polacy, 131, 430-431, 454, 458, 512, 535--537, 543, 545, 581, 586, 596, 724-725, 739, 759, 764
Polthowski Tomasz, 193
Pomorzanie, 486
Popiel, bp, 128
Popławski Edward, 401
Popławski Tomasz, 127
Potocka Ludwika, 111
Pożarska Halina (z d. Rytel), 509
Półtorek, 519
Późny Jakub, 714
Prekerowa Teresa, 536
Prędota (z Wyszomierza), 493
Prokop Krzysztof Rafał, 97, 123, 140
Proniccy, 522
Prostek Franciszek, 420
Prostek Henryk (s. Stanisława), 736
Prostek Julianna, 736
Prostek Stanisław, 736
Prostek Wacław (s. Stanisława), 736
Prostek, 21, 39, 468
Prostko Bolesław (s. Jana), 721
Prostko Edward, 721
Prostko Jan (o. Bolesława, Michała i Piotra), 721
Prostko Marianna (ż. Jana), 721
Prostko-Prostyńska Anna (ż. Michała), 722-723
Prostko-Prostyńska Joanna Wiktoria (c. Michała), 722-723
Prostko-Prostyńska Stefania (z d. Grygierczyk), 722
Prostko-Prostyński Arkadiusz (s. Piotra), 722--723
Prostko-Prostyński Jan (s. Piotra), 479, 720-723
Prostko-Prostyński Jan Aleksander (s. Michała), 722-723
Prostko-Prostyński Michał (s. Jana, o. Jana Aleksandra i Joanny Wiktorii), 722-723
Prostko-Prostyński Michał (s. Jana, o. Michała), 720-721
Prostko-Prostyński Michał (s. Michała), 720-721
Prostko-Prostyński Piotr (s. Jana, o. Jana), 721--722
Prostko-Prostyński Tadeusz (s. Piotra), 722-723
Prostowski, 21
Prostyńscy, 21-22, 25, 33, 39, 125, 150, 152, 199, 433, 460-462, 466-468, 470, 479, 552, 562, 621, 651, 717, 720
Prostyńska Agnieszka (z d. Hurnicka), 469
Prostyńska Anastazja, 465
Prostyńska Dorota (z d. Kossowska), 233, 462--465, 716
Prostyńska Elżbieta (z d. Miłkowska), 24, 716
Prostyńska Elżbieta (z d. Rakowska), 468-469
Prostyńska Jadwiga (z d. Łochowska), 462-463, 466
Prostyńska Katarzyna (c. Andrzeja), 716
Prostyński Adam (s. Baltazara), 237, 462, 716
Prostyński Andrzej (s. Jakuba), 23-24, 34, 627, 630, 716
Prostyński Baltazar (s. Marcina), 469
Prostyński Baltazar (s. Mikołaja), 233, 462, 465-466, 716
Prostyński Baltazar (s. Piotra), 462
Prostyński Baltazar (s. Wojciecha), 36, 466
Prostyński Bartłomiej (s. Bogdana), 462-465, 716
Prostyński Bogdan (s. Andrzeja, o. Jana (I) i Piotra), 24, 30-32, 34-35, 47-49, 55, 94, 98, 151-152, 165, 185, 199, 233, 462, 464-465, 517, 530-532, 627-631, 633, 636, 663, 716, 756, 761, 766, 771, 776, 780, 786, 791, 796
Prostyński Franciszek (s. Piotra), 235, 237, 716
Prostyński Franciszek (s. Sebastiana), 461, 469, 716
Prostyński Frącz, 465-466
Prostyński Jakub (o. Kazimierza), 37
Prostyński Jakub (s. Andrzeja), 464, 469, 517, 716
Prostyński Jakub (z Prostyni), 22-23, 716
Prostyński Jan (I) (s. Bogdana), ks., 232-235, 294, 296, 376, 462, 464-465, 531, 562, 684, 716
Prostyński Jan (II), ks., 153, 156, 158, 199, 237-239, 285, 294, 296, 684
Prostyński Jan (s. Macieja), 462, 465

Prostyński Jan (s. Michała), 233, 235-236, 562, 716
Prostyński Jan (s. Mikołaja), 233, 716
Prostyński Jan (s. Piotra), 462, 469
Prostyński Jerzy (s. Macieja), 237
Prostyński Jerzy (s. Piotra), 236, 462, 716
Prostyński Kazimierz (s. Jakuba), 37, 466, 469
Prostyński Krzysztof (s. Mikołaja), 233, 235, 237, 462, 465-466, 716
Prostyński Krzysztof (s. Piotra), 462
Prostyński Leonard (s. Bogdana), 239
Prostyński Maciej (I) (s. Mikołaja), ks., 233--234, 294, 296-297, 383, 464-465, 684
Prostyński Maciej (II), ks., 294, 297
Prostyński Maciej (1620 r.), 466
Prostyński Maciej (s. Andrzeja), 24, 32, 34--35, 152, 165, 185, 191, 716
Prostyński Maciej (s. Bogdana), 462-464, 468, 517, 627, 630
Prostyński Maciej (s. Jana), 237, 562, 716
Prostyński Maciej (s. Mikołaja), 561-562, 716
Prostyński Maciej (s. Piotra), 35, 462
Prostyński Marcin (s. Stanisława), 469
Prostyński Marcjan (s. Piotra), 468-469
Prostyński Michał (s. Andrzeja, o. Jana), 24, 32, 34, 152, 165, 185, 233, 235, 463--464, 468, 517, 627, 629-630, 716
Prostyński Mikołaj (o. Jana i Piotra), 233
Prostyński Mikołaj (s. Andrzeja, o. Baltazara, Krzysztofa oraz Macieja (I), ks.), 24, 32, 34, 47, 76, 86, 98-100, 108, 152, 165-166, 176, 178, 185, 233, 237, 463-465, 485, 517, 622, 627, 629-630, 663, 716, 750
Prostyński Paweł (s. Bogdana), 462-465, 716
Prostyński Paweł (s. Macieja), 235, 462, 466, 716
Prostyński Paweł (s. Mateusza), 462
Prostyński Piotr (o. Marcjana i Jana), 466, 468-469
Prostyński Piotr (s. Bogdana), 235, 237, 240, 460, 462-466, 531, 716
Prostyński Piotr (s. Jakuba), 23-24, 716
Prostyński Piotr (s. Mikołaja), 233, 465, 716
Prostyński Piotr (s. Piotra), 462
Prostyński Samuel, 470
Prostyński Sebastian (s. Krzysztofa), 716
Prostyński Sebastian (s. Macieja), 235, 237, 239-240, 460, 462, 466, 716
Prostyński Stanisław (s. Marcina), 465, 469
Prostyński Stanisław (s. Piotra), 462
Prostyński Tomasz, 469
Prostyński Walenty, 465, 468
Prostyński Wit (s. Andrzeja), 463, 716
Prostyński Wojciech (1543 r.), 466
Prostyński Wojciech (s. Baltazara), 237, 716
Prostyński Wojciech (s. Marcina), 466, 469
Prostyński, 242, 466
Protasiewicz, bp, 230
Prus Bolesław (Głowacki Aleksander), 298
Pruszkowski Józef, ks., 126, 128-131, 234, 257
Pruszyńska Regina, 570
Przedlżecki, 367, 638
Przesmycka Barbara (z d. Moczulska), 256
Przesmycka Hanna, 615
Przesmycki Leon, ks., 43, 58, 113, 129, 164, 200, 256-258, 393, 419, 684
Przesmycki Piotr, 256
Przewoźna Alina, 411
Przewoźna Danuta, 566
Przewoźna Emilia, 315
Przewoźna Irmina (z d. Kamińska), 315
Przewoźna Paula, 406
Przewoźni, 400
Przewoźnik Stanisław, 519
Przewoźnik, 466
Przewoźny Hubert, 315
Przewoźny Krystian, 406, 420
Przewoźny Krzysztof, 315
Przewoźny Tomasz, ks., 219, 295, 315, 331
Przeździecki Henryk, bp, 102, 113, 118, 159--160, 164-165, 190, 197, 266, 268-269, 324, 369, 377, 379, 385-386, 395, 399, 401-402, 420, 474, 587, 623
Przyborowska Teresa, 612
Przybyła Zbigniew, 128-129
Przybysz Antoni, ks., 289
Przysztupa Grzegorz, 601
Przywoźnik, 466

Przywoźna Paulina, 416
Ptaśnik Jan, 543
Puchalska Maria, 415
Puchała Roman, 123
Pulcyn Tadeusz, 305
Puścian Henryk, 448
Pythołowski Szymon, 640
Pytka Ignacy, 711
Pytkiewski (Rytliński) Antoni, 707
Pytla Franciszek, 734
Pytla Józef, 734
Pyzyra S., 485

R
Rabek E., 615
Rabikauskas Paulius, 186, 286
Rabinowitz L. I., 618
Rabul (z Rossano), 66
Raczek Jerzy, 489
Raczek Rafał (s. Jerzego), 489
Raczek, 191
Raczko Grzegorz, 494
Raczko Stanisław, 193
Raczkowie, 489
Radgowski Krzysztof, 520
Radgowski Maciej, 520
Radomska Agnieszka, 602
Radoszewski Bogusław, bp, 383
Rafał Archanioł, 113, 161, 666
Rafałowicz Mikołaj (z Czapli), 494
Rakoczy Jerzy, książę, 467
Rakowska Krystyna, 417
Ramotowska Iwona, 73-74
Ratyńscy, 533
Ratyńska Agnieszka, 602
Ratyńska Elżbieta (z d. Suchodolska), 696
Ratyński Adam, ks., 240
Ratyński Antoni, 37, 223, 388
Ratyński Marcin, 533
Ratyński Stanisław, 696
Ratyński Wincenty, 511
Rawa Jan, 36
Réau Louis, 60, 73
Rechowicz Marian, ks., 342
Redosz Jarosław, ks., 353
Rekus, 452
Religa Adolf, ks., 409
Renik Anastazja, 415, 593
Renik Angelika, 416
Renik Artur, 406
Renik Edyta, 406
Renik Irena, 415
Renik Janina, 602
Renik Karol, 474
Renik Marianna, 412
Renik Michał, 406, 420
Renik Wojciech, 379
Renikowie, 400, 535
Retel (Retil) Marcin, 487
Rębacz Andrzej, o., 372
Rękawek M., 514
Ringelblum Emanuel, 536
Roch, św., 113, 168, 170, 177, 186, 188, 190, 214, 280, 343, 665
Rochańska Maria, 369
Rogala W., 142, 541, 581
Rogalski Artur, 78, 96
Rogozińska Lidia, 226, 416
Rogozińska Wanda, 369, 583
Rogoziński Kamil, 420
Roguski Jakub, 377
Roguski Jan, ks., 196, 286, 292
Rojewski Andrzej, ks., 372
Rokossowski Konstanty, 169
Roliński, 78
Romaniuk Marian Piotr, 136
Romanowicz Daniel, książę, 543
Romanowska Jadwiga, 575
Romowie, 536, 538
Roosevelt Franklin, 539
Rosiak Andrzej, ks., 372
Rosiński R., ks., 288
Rosjanie, 124, 128, 130, 447-448, 544, 565, 606, 720
Roskosz Sylwia, 416
Rosłon Wojciech, 602
Rosłanowie, 533
Rospond Stanisław, 21

Rostek Andrzej, 496
Rostek Antoni, 218
Rostek Czesław, 173, 178, 180, 184, 575
Rostek Edward, 218
Rostek Estera, 406
Rostek Janina, 412
Rostek Józef, 218
Rostek Karolina, 420
Rostek Katarzyna, 227, 406, 414
Rostek Kazimiera, 218
Rostek Martyna, 583
Rostek Ryszard, 218, 454
Rostek Stanisław (s. Andrzeja), 496
Rostek, 202, 451-453
Rostkowianka Dorota, 490
Rostkowie, 400, 454
Rostkowscy, 466, 502
Rostkowska Anastazja (z d. Zawistowska), 710
Rostkowski Adam (s. Szymona), 710
Rostkowski Jakub, 705
Rostkowski Michał, 506
Rostkowski Roch (s. Jakuba), 705
Rostkowski Stanisław, ks., 286
Rostkowski Szymon, 710
Rostkowski Zbigniew, ks., 15, 142, 206, 284, 320, 372, 416, 537, 541, 688
Rothman (Nowakowska) Marta, 729-730
Rothman (Nowakowska) Nina, 729-730
Rothman (Nowakowski) Bruno, 729-730
Rowicka Antonina, 220
Rowicki Józef, 220
Rozan Marcin, ks., 239
Rozemberd Albina, 527
Rozemberd Henryk, 527
Rozemberd Marianna, 527
Rozemberd Zofia, 527
Rozemberdowie, 526-527
Roztkowska (Rostkowska) Kunegunda (z d. Rytel), 709
Roztkowski (Rostkowski) Antoni, 704, 709
Roztkowski (Rostkowski) Kazimierz, 709
Roztkowski (Rostkowski) Leonard, 711
Roztkowski (Rostkowski) Wojciech, 704, 709
Rubin Bird, 540
Rubin Władysław, bp, 299
Rucińska Anna (z d. Jaczewska), 275
Ruciński Jan, 275
Ruciński Jarosław, ks., 688
Ruciński Józef, ks., 78-79, 122, 133, 137-138, 171, 173, 175, 178-179, 199, 203-204, 275-277, 289, 298, 304, 370, 478, 588, 685, 759, 763, 768-769, 773, 778, 783, 788, 794, 798
Rudo Andrzej, 207
Rudo Kinga, 406
Rudowski Jan, 512
Rupniewski Stefan, bp, 245, 320, 360
Rusecki Marian, ks., 77
Rusek, 444
Rusin, 647
Rusiniak Edward, 474
Rusiniakowie, 590
Ruskowie, 533
Russocki Stanisław, 479, 484, 486
Ruszkiewicz Henryk, ks., 288
Rutkowscy, 400
Rutkowska Paulina, 406
Rutkowski Adam, 536
Rutkowski Fryderyk (o. Rytel Katarzyny), 708
Rutkowski H., 26, 460
Rybak, 519
Rybieński Marcjan, ks., 186, 622
Rybińscy, 535
Rybka Teofil, ks., 474
Rycak Zbigniew, ks., 372, 688
Rychlik Elżbieta, 46, 59, 143
Rychlikowa I., 435-436, 518
Ryciak Marzena, 615
Rydzewski J., 138
Rymars, 466
Rymut Kazimierz, 21, 26
Rynnik (Renik) Franciszek, 654
Ryster Julian, ks., 120
Ryś Grzegorz, 81
Rytel (o. Mikołaja i Piotra), 717
Rytel (z Tarkowa), 512
Rytel (z Treblinki), 519
Rytel Adam (o. Adama), 706

Rytel Adam (o. Marianny), 709
Rytel Adam (o. Mateusza), 701, 708-710
Rytel Adam (o. Walentego), 706
Rytel Adam (o. Wojciecha), 699-700
Rytel Adam (s. Adama), 706
Rytel Adam (s. Andrzeja), 706, 710
Rytel Adam (s. Baltazara), 699
Rytel Adam (s. Grzegorza), 488
Rytel Adam (s. Jerzego), 488
Rytel Adam (s. Marcina), 700
Rytel Adam (s. Piotra), 697
Rytel Adam (s. Tomasza), 697-698
Rytel Adam (s. Walentego), 711
Rytel Adam (sąsiad Rytel Jakuba), 704
Rytel Adam (w Galicji), 508
Rytel Adam, 490-491, 493
Rytel Adrian (s. Macieja, o. Stanisława), 504, 506, 697
Rytel Agnieszka (c. Barnaby, ż. Mateusza), 700
Rytel Aleksander (Olechno, o. Macieja, Mikołaja, Stanisława), 717
Rytel Aleksander (s. Lucjana), 509
Rytel Aleksy (s. Piotra), 490, 496, 717
Rytel Alina, 740
Rytel Anastazja, 420
Rytel Andriani (o. Marcina), 697
Rytel Andrzej (o. Adama), 706, 710
Rytel Andrzej (o. Mateusza), 701
Rytel Andrzej (o. Michała), 697
Rytel Andrzej (Rüttel), 486
Rytel Andrzej (s. Andrzeja), 489, 493
Rytel Andrzej (s. Bartłomieja), 496, 501
Rytel Andrzej (s. Dominika), 493, 496, 502, 717
Rytel Andrzej (s. Marcina), 496
Rytel Andrzej (s. Mikołaja), 496
Rytel Andrzej (s. Pawła), 495, 501
Rytel Andrzej (s. Piotra, o. Jakuba), 496, 717
Rytel Andrzej (s. Stanisława), 700
Rytel Andrzej (s. Szczepana), 436, 482, 490-491, 494-497, 717
Rytel Andrzej (s. Tomasza), 697-698
Rytel Andrzej (w Galicji), 508
Rytel Andrzej (z Lizy), ks., 316
Rytel Andrzej (z Rottenbergu), 486
Rytel Andrzej (z Rytel), 497
Rytel Aniela (z d. Rytel), 509
Rytel Antoni (o. Grzegorza), 700
Rytel Antoni (o. Kacpra i Walentego), 508-509
Rytel Antoni (o. Kacpra), 700, 705-706, 710-711
Rytel Antoni (o. Rytel Marianny), 698
Rytel Antoni (s. Bronisława), 509
Rytel Antoni (s. Franciszka), 509
Rytel Antoni (s. Mateusza), 709
Rytel Antoni (s. Michała), 700, 702
Rytel Antoni (s. Pawła), 711
Rytel Antoni (s. Seweryna), 698
Rytel Antoni (s. Tomasza), 697
Rytel Antonina (c. Michała), 699
Rytel August (o. Małgorzaty), 709-710
Rytel Augustyn (o. Macieja), 707-708
Rytel Augustyn (s. Leona), 699-700, 703-705
Rytel Augustyn (s. Leonarda), 699
Rytel Baltazar (o. Adama), 699
Rytel Barbara (c. Kacpra), 698
Rytel Barbara (ż. Jana), 509
Rytel Barbara (ż. Wawrzyńca), 506
Rytel Barnaba (o. Agnieszki), 700
Rytel Bartłomiej (1542 r.), 496
Rytel Bartłomiej (m. Katarzyny), 496
Rytel Bartłomiej (o. Katarzyny), 700
Rytel Bartłomiej (s. Piotra), 496
Rytel Bartłomiej (s. Wojciecha), 706, 708, 710
Rytel Bartłomiej (w Galicji), 508
Rytel Bartłomiej (o. Macieja), 491
Rytel Benedykt, 713
Rytel Bernhard, 508
Rytel Bronisław (s. Leonarda), 509
Rytel Butko Piotr, 509
Rytel Cecylia, 15, 740
Rytel Cherubin (o. Macieja), 697, 699
Rytel Dionizy, 708, 710
Rytel Dominik (s. Piotra, o. Andrzeja, Jakuba, Leonarda, Stanisława i Urbana), 436, 493, 496, 499, 502, 717
Rytel Dorota (z d. Rostkowska), 490

Rytel Elżbieta (c. Mikołaja), 488, 717
Rytel Elżbieta (z d. Dmowska), 509
Rytel Elżbieta (z d. Rybicka), 509
Rytel Elżbieta (ż. Mikołaja), 420, 488, 492, 717
Rytel Eugeniusz Piotr, 512
Rytel Ewa (z d. Rytel-Skorek), 496, 699
Rytel Fabian (s. Marcina, o. Kajetana), 704, 710
Rytel Feliks (Olechnowicz), 495
Rytel Feliks (o. Stanisława), 499
Rytel Feliks (s. Michała), 496
Rytel Feliks (s. Piotra), 496
Rytel Feliks (s. Stefana), 699
Rytel Florian (s. Stanisława), 490, 494
Rytel Franciszek (o. Tomasza), 697
Rytel Franciszek (s. Ludwika), 509
Rytel Franciszek (s. Walentego), 698, 706
Rytel Grzegorz (m. Józefaty), 702-703
Rytel Grzegorz (o. Grzegorza), 488
Rytel Grzegorz (s. Aleksego), 496
Rytel Grzegorz (s. Antoniego), 700
Rytel Grzegorz (s. Grzegorza), 488
Rytel Grzegorz (s. Leona), 703
Rytel Grzegorz (s. Sebastiana), 698
Rytel Grzegorz (s. Wawrzyńca, o. Jana), 699
Rytel Halszka, 493
Rytel Helena, 424
Rytel Hieronim (s. Mikołaja), 496
Rytel Idzi (s. Szymona), 704
Rytel Ignacy (s. Walentego), 706, 711
Rytel Jadwiga (c. Mikołaja, ż. Olechny), 493, 496, 717
Rytel Jadwiga (c. Piotra), 509
Rytel Jakub (1522 r.), 490
Rytel Jakub (o. Mateusza), 700-701, 704
Rytel Jakub (o. Norberta), 509
Rytel Jakub (o. Stanisława, Walentego i Wojciecha), 700, 702-708
Rytel Jakub (s. Andrzeja), 489, 493, 717
Rytel Jakub (s. Dominika), 496, 502, 717
Rytel Jakub (s. Marcina), 496
Rytel Jakub (s. Michała), 698, 704
Rytel Jakub (s. Mikołaja), 496
Rytel Jakub (s. Piotra), 496
Rytel Jakub (s. Stanisława), 496
Rytel Jakub (s. Stefana), 496
Rytel Jakub (s. Wojciecha), 708, 710
Rytel Jan (1522 r.), 490, 495-496
Rytel Jan (o. Kazimierza), 509
Rytel Jan (o. Roztkowskiej Kunegundy), 709
Rytel Jan (s. Andrzeja), 496
Rytel Jan (s. Grzegorza), 699
Rytel Jan (s. Kacpra), 509
Rytel Jan (s. Krzysztofa), 498, 502
Rytel Jan (s. Marcina), 496
Rytel Jan (s. Michała), 496
Rytel Jan (s. Piotra), 496
Rytel Jan (s. Stanisława), 496, 502
Rytel Jan (sołtys), 510
Rytel Jan (w Galicji), 508
Rytel Janina (z Prostyni), 590
Rytel Janina (z Rytel Święckich), 415
Rytel Jarosław (1542 r.), 496
Rytel Jarosław (s. Jakuba), 496
Rytel Jerzy, 488, 499
Rytel Józef (o. Mikołaja), 701
Rytel Józef (s. Kacpra), 699
Rytel Józef (s. Macieja), 699-701
Rytel Józef (s. Mieczysława), 509
Rytel Józef (s. Mikołaja), 496, 502
Rytel Józef (s. Stefana), 699
Rytel Józefata (z d. Godlewska, ż. Grzegorza), 702-703
Rytel Julia (c. Lucjana), 509
Rytel Kacper (o. Barbary), 698
Rytel Kacper (o. Józefa), 699
Rytel Kacper (s. Antoniego), 509, 700, 705--706, 710-711
Rytel Kacper (w Galicji), 508
Rytel Kajetan (s. Fabiana), 704, 710
Rytel Kalikst (s. Ludwika), 509
Rytel Katarzyna (c. Bartłomieja, ż. Wojciecha), 700
Rytel Katarzyna (c. Józefa, wdowa po Michale, ż. Piotra), 709
Rytel Katarzyna (z d. Rutkowska), 708
Rytel Katarzyna (ż. Sebastiana), 499

Rytel Katarzyna (ż. Tomasza), 708
Rytel Katarzyna, 496
Rytel Kazimierz (o. Macieja), 698
Rytel Kazimierz (s. Jana), 509
Rytel Kazimierz (s. Stanisława), 509, 697
Rytel Kazimierz (s. Walentego), 699
Rytel Kazimierz (s. Wojciecha), 700
Rytel Kazimierz (ze Wszebor), 739
Rytel Klara (z d. Myśliborska), 706, 709
Rytel Klemens (s. Jakuba), 496, 501
Rytel Konstancja (ż. Mateusza), 710
Rytel Krystyna, 505
Rytel Krzysztof (o. Jana), 498, 502
Rytel Krzysztof (o. Macieja), 699-700
Rytel Krzysztof (s. Bartłomieja), 496
Rytel Krzysztof, 490
Rytel Leon (o. Augustyna), 700, 703-705
Rytel Leon (o. Grzegorza), 703
Rytel Leon (s. Jana), 509
Rytel Leonard (1522 r.), 490, 496
Rytel Leonard (o. Augustyna), 699
Rytel Leonard (s. Dominika), 496, 499, 717
Rytel Leonard (s. Ludwika), 509
Rytel Leonard (s. Wawrzyńca), 496
Rytel Lucjan (s. Franciszka), 509
Rytel Ludwik, 506, 509
Rytel Łukasz (s. Wojciecha (Adalberta)), 702
Rytel Maciej (1522 r.), 490, 499
Rytel Maciej (1571 r.), 502
Rytel Maciej (1790 r.), 714
Rytel Maciej (o. Józefa), 700-701
Rytel Maciej (o. Mikołaja), 697, 699
Rytel Maciej (o. Pawła), 700
Rytel Maciej (s. Augustyna), 707
Rytel Maciej (s. Bartłomieja), 491, 496, 502
Rytel Maciej (s. Cherubina, o. Adriana), 697, 699
Rytel Maciej (s. Jana), 496
Rytel Maciej (s. Kazimierza), 698
Rytel Maciej (s. Krzysztofa), 699-700
Rytel Maciej (s. Marcina), 496
Rytel Maciej (s. Mateusza), 509
Rytel Maciej (s. Michała), 699
Rytel Maciej (s. Olechny), 496, 717
Rytel Maciej (s. Wojciecha), 502
Rytel Maciej (w Galicji), 508
Rytel Maciej Tomasz (s. Macieja), 502
Rytel Marcin (1501 r.), 497
Rytel Marcin (o. Adama), 700
Rytel Marcin (o. Andrzeja, Jana, Stanisława, Macieja, Wojciecha), 496
Rytel Marcin (o. Fabiana), 704
Rytel Marcin (o. Jana, Jakuba, Mikołaja), 496
Rytel Marcin (o. Mateusza), 696, 698
Rytel Marcin (s. Adriana (Andriani)), 697
Rytel Marcin (s. Jakuba), 496
Rytel Marcin (s. Michała), 699
Rytel Marcin (s. Stanisława), 496
Rytel Marcin (właściciel miejscowości Rytel na Pomorzu – 1430 r.), 485, 487
Rytel Marcin (Rythelo), 487, 692
Rytel Marcin (z Rytel), 497
Rytel Marek (o. Żebrowskiej Franciszki), 697
Rytel Marek (s. Józefa), 509
Rytel Marianna (1776 r.), 619
Rytel Marianna (c. Adama, ż. Tadeusza), 709
Rytel Marianna (z d. Rytel, ż. Antoniego), 698
Rytel Marianna (z d. Rytel-Floryszczyk), 700
Rytel Marianna (z d. Szymborska lub Szuliborska), 709
Rytel Marianna (z d. Zakrzewska), 698
Rytel Marianna (ż. Mateusza), 509
Rytel Mateusz (m. Konstancji), 710
Rytel Mateusz (o. Tomasza), 709
Rytel Mateusz (o. Wojciecha), 698-699
Rytel Mateusz (s. Adama), 701, 708-710
Rytel Mateusz (s. Andrzeja), 701
Rytel Mateusz (s. Jakuba), 700-701, 704
Rytel Mateusz (s. Marcina), 696, 698
Rytel Mateusz (s. Walentego), 699
Rytel Mateusz (s. Wojciecha), 701
Rytel Mateusz (w Galicji), 508
Rytel Mateusz, 711
Rytel Michał (1769 r.), 508, 520
Rytel Michał (o. Antoniego), 700, 702
Rytel Michał (o. Jakuba), 698, 704
Rytel Michał (o. Marcina), 699
Rytel Michał (o. Wojciecha), 700

Rytel Michał (s. Aleksego), 496
Rytel Michał (s. Andrzeja), 697
Rytel Michał (s. Jana), 496
Rytel Michał (s. Stanisława), 697
Rytel Michał (s. Tomasza), 699
Rytel Michał (s. Walentego), 700
Rytel Michał (s. Wojciecha), 697-698
Rytel Mieczysław (s. Franciszka), 509
Rytel Mieczysław (s. Mieczysława), 509
Rytel Mieczysław (s. Piotra), 509
Rytel Mieczysław (s. Władysława), 509
Rytel Mikołaj (1522 r.), 490
Rytel Mikołaj (o. Walentego), 699
Rytel Mikołaj (s. Andrzeja), 488-489, 492-493
Rytel Mikołaj (s. Józefa), 701
Rytel Mikołaj (s. Macieja), 697, 699
Rytel Mikołaj (s. Marcina), 496
Rytel Mikołaj (1450 r.), 490, 492, 717
Rytel Mikołaj (s. Olechny), 496, 717
Rytel Miron, 224
Rytel Natalia (c. Lucjana), 509
Rytel Norbert (s. Jakuba), 509
Rytel Olechno, 496
Rytel Paweł (1519 r.), 496-497, 630
Rytel Paweł (1580 r.), 503
Rytel Paweł (1794 r.), 508, 706, 711
Rytel Paweł (o. Andrzeja), 501
Rytel Paweł (o. Antoniego), 711
Rytel Paweł (o. Szymona), 697
Rytel Paweł (Paweł z Rytel, s. Szczepana), 34, 316, 482, 489, 494-495, 497, 717
Rytel Paweł (s. Jana), 496
Rytel Paweł (s. Macieja), 700
Rytel Paweł (s. Mateusza), 701
Rytel Paweł (s. Piotra), 490
Rytel Piotr (1522 r.), 490, 496, 500
Rytel Piotr (1632 r.), 494
Rytel Piotr (1760 r.), 699
Rytel Paweł (1884 r.), 512
Rytel Piotr (o. Adama), 697
Rytel Piotr (o. Andrzeja, Bartłomieja, Feliksa, Jana, Walentego), 496
Rytel Piotr (o. Jakuba), 496
Rytel Piotr (o. Tomasza), 696
Rytel Piotr (s. Jakuba), 496
Rytel Piotr (s. Lucjana), 509, 511
Rytel Piotr (s. Mikołaja), 501
Rytel Piotr (1450 r., o. Aleksego, Andrzeja, Dominika, Piotra, Szczepana), 492, 717
Rytel Piotr (s. Piotra), 717
Rytel Piotr (s. Szczepana), 490, 494-495, 717
Rytel Piotr (s. Wojciecha), 709
Rytel Piotr (w Galicji), 508
Rytel Piotr Bogusław, 15
Rytel Roman (s. Antoniego), 509
Rytel Sebastian (1558 r.), 490, 499
Rytel Sebastian (o. Grzegorza), 698
Rytel Sebastian (s. Macieja), 499
Rytel Sebastian (s. Wojciecha),699
Rytel Seweryn (o. Antoniego), 698
Rytel Stanisław (1838 r.), 509
Rytel Stanisław (brat Andrzeja, Dominika i Szczepana), 436, 493
Rytel Stanisław (nauczyciel w Sadownem), 512
Rytel Stanisław (o. Andrzeja), 700
Rytel Stanisław (o. Floriana), 490, 494
Rytel Stanisław (o. Jakuba, Jana, Marcina), 496
Rytel Stanisław (o. Kazimierza), 697
Rytel Stanisław (o. Rytel-Andrianik Marianny), 696
Rytel Stanisław (Olyechnowicz), 495
Rytel Stanisław (poborca bielski), 495
Rytel Stanisław (s. Adriana, o. Michała), 697
Rytel Stanisław (s. Andrzeja), 496-497
Rytel Stanisław (s. Bartłomieja), 496
Rytel Stanisław (s. Dominika), 496, 717
Rytel Stanisław (s. Feliksa), 499, 502
Rytel Stanisław (s. Franciszka), 509
Rytel Stanisław (s. Jakuba), 700, 705-708, 710
Rytel Stanisław (s. Jana), 496
Rytel Stanisław (s. Marcina), 496
Rytel Stanisław (s. Michała), 496
Rytel Stanisław (s. Olechny), 496, 717
Rytel Stanisław (s. Piotra), 717
Rytel Stanisław (s. Wojciecha), 697-698
Rytel Stanisław (w kancelarii ziemskiej drohickiej 1565-1571 r.), 502-503
Rytel Stanisław (woźny drohicki), 499

Rytel Stanisław (ze Wszebor), 15, 538, 738--740
Rytel Stanisław, ks., 294, 296
Rytel Stefan (o. Feliksa), 699
Rytel Stefan (o. Józefa), 699
Rytel Stefan (s. Jana), 496
Rytel Sylwester, 705
Rytel Szczepan (s. Andrzeja), 493
Rytel Szczepan (s. Bartłomieja), 496
Rytel Szczepan (s. Piotra, o. Andrzeja, Pawła i Piotra), 436, 482, 489, 492-497, 717
Rytel Szczęsny, 500, 503
Rytel Szymon (w Galicji), 508
Rytel Szymon (o. Idziego), 704
Rytel Szymon (s. Pawła), 697
Rytel Szymon (s. Walentego), 706
Rytel Szymon (s. Wojciecha), 699
Rytel Tadeusz, 711
Rytel Teofil (s. Stanisława), 509
Rytel Teofila (z d. Bogucka), 697
Rytel Tomasz (1595 r.), 490, 494
Rytel Tomasz (1773 r.), 508
Rytel Tomasz (1838 r.), 509
Rytel Tomasz (jałmużnik), 392
Rytel Tomasz (o. Adama), 697
Rytel Tomasz (o. Andrzeja), 697-698
Rytel Tomasz (o. Justyny), 708
Rytel Tomasz (o. Michała), 699
Rytel Tomasz (o. Tekli), 706
Rytel Tomasz (s. Dominika), 496
Rytel Tomasz (s. Franciszka, o. Antoniego), 697
Rytel Tomasz (s. Mateusza), 706, 709
Rytel Tomasz (s. Piotra), 696
Rytel Urban (s. Dominika), 496, 717
Rytel Wacław (s. Lucjana), 509, 512
Rytel Walenty (o. Adama), 711
Rytel Walenty (o. Kazimierza), 699
Rytel Walenty (o. Mateusza), 699
Rytel Walenty (o. Michała), 700
Rytel Walenty (s. Adama), 706
Rytel Walenty (s. Jakuba, o. Franciszka, Ignacego i Szymona), 698, 700, 702, 705-709
Rytel Walenty (s. Jana), 509
Rytel Walenty (s. Mikołaja), 699
Rytel Walenty (s. Piotra), 496
Rytel Wawrzyniec (Laurenty), 493, 496, 706
Rytel Wawrzyniec (o. Grzegorza), 699
Rytel Witold (s. Piotra), 509
Rytel Władysław (1674 r.), 494
Rytel Władysław (1893 r.), 511
Rytel Władysław (1906 r.), 511-512
Rytel Władysław (s. Franciszka), 509
Rytel Władysław (s. Władysława), 509
Rytel Wojciech (Adalbert, o. Łukasza), 702
Rytel Wojciech (o. Bartłomieja), 706, 708
Rytel Wojciech (o. Jakuba), 708, 710
Rytel Wojciech (o. Jaruzelskiej Agnieszki), 697
Rytel Wojciech (o. Kazimierza), 700
Rytel Wojciech (o. Michała), 697-698
Rytel Wojciech (o. Piotra), 709
Rytel Wojciech (o. Szymona), 699
Rytel Wojciech (s. Adama), 699-700
Rytel Wojciech (s. Andrzeja), 502-503
Rytel Wojciech (s. Bartłomieja), 496
Rytel Wojciech (s. Jakuba), 496, 700, 702--706, 708
Rytel Wojciech (s. Marcina), 496
Rytel Wojciech (s. Mateusza), 698-699
Rytel Wojciech (s. Michała), 700, 703-704
Rytel Wojciech (s. Sebastiana), 699
Rytel Wojciech (s. Stanisława), 697-698
Rytel Zachariasz, 496
Rytel Zofia, 490, 496, 504
Rytel Zygmunt (ps. Szeliga Zbigniew Jan, „Dzik"), 729-730
Rytel Zygmunt (s. Wacława), 509, 512, 540
Rytelewska Anna (z d. Jerzmanowska), 491-492
Rytelewska Tekla (z d. Korytkowska), 492
Rytelewska Teresa (z d. Podgórska), 492
Rytelewski Adam (s. Marcina), 492, 506
Rytelewski Andrzej (s. Jakuba), 492
Rytelewski Antoni (o. Kacpra), 492
Rytelewski Antoni (s. Mateusza), 491-492
Rytelewski Franciszek, 492, 506
Rytelewski Jakub (s. Antoniego), 492
Rytelewski Józefat (s. Andrzeja), 492
Rytelewski Kacper, 492

Rytelewski Kazimierz, 512
Rytelewski Marcin, 492
Rytelewski Mateusz, 491-492, 506
Rytelewski Wojciech, 492, 506
Rytelewski, 492, 504
Rytelowie, 109, 243, 400, 433, 458, 481, 486-487, 490-493, 495, 497, 501-503, 508-509, 512, 519, 552, 621
Rytelowski, 242
Rytel-Andrianik (Andrieani), 504
Rytel-Andrianik Agnieszka, 15
Rytel-Andrianik Aleksandra, 15
Rytel-Andrianik Artur, 15, 308
Rytel-Andrianik Beata, 15
Rytel-Andrianik Dawid, 15
Rytel-Andrianik Dominik, 15
Rytel-Andrianik Franciszka, 222, 601
Rytel-Andrianik Jakub (s. Michała), 700-705
Rytel-Andrianik Jarosław, 419
Rytel-Andrianik Józef (s. Jana), 222
Rytel-Andrianik Józef (s. Adolfa), 173
Rytel-Andrianik Józef (s. Józefa, o. Mariana), 15
Rytel-Andrianik Józefa, 51, 170, 203, 208
Rytel-Andrianik Julia, 15
Rytel-Andrianik Krystian, 15
Rytel-Andrianik Krzysztof, 15, 308
Rytel-Andrianik Marian, 15, 103, 211, 222-223, 305, 308, 372, 412, 417, 420, 424
Rytel-Andrianik Marianna (z d. Rytel), 696
Rytel-Andrianik Marzena, 222-223
Rytel-Andrianik Mateusz (s. Jakuba), 700-703, 705
Rytel-Andrianik Michalik Grzegorz, 713
Rytel-Andrianik Michalik Jakub, 713
Rytel-Andrianik Michalik Wojciech, 713
Rytel-Andrianik Michał (o. Jakuba), 700-701, 703-705
Rytel-Andrianik Michał (o. Wojciecha), 701-702, 711
Rytel-Andrianik Monika, 15
Rytel-Andrianik Paweł, ks., 3, 4, 6, 39, 50, 57, 67, 72, 76, 95, 103, 111-112, 124-125, 131, 137, 139, 142-143, 189, 211, 216-217, 272, 280-281, 283, 294, 308-309, 313, 405, 412-413, 419, 433, 445, 540-541, 554, 572, 655, 724
Rytel-Andrianik Stanisław, 420, 696
Rytel-Andrianik Sylwester, 15, 308, 406, 557
Rytel-Andrianik Wacław, 102
Rytel-Andrianik Waleria, 15, 209, 415
Rytel-Andrianik Wanda (z d. Rytel), 15, 209, 308, 415, 424
Rytel-Andrianik Wojciech (s. Michała), 700-702, 711
Rytel-Andrianikowie, 209, 400
Rytel-Butko Piotr, 509
Rytel-Cherubin Mikołaj, 714
Rytel-Cherubińczyk Maciej, 506
Rytel-Floryszczyk Bernard (o. Rytel Marianny), 700
Rytel-Floryszczyk Hanna (z d. Stańczuk), 612
Rytel-Floryszczyk Jan, 701, 713
Rytel-Floryszczyk Józef, 698, 700
Rytel-Floryszczyk Łukasz, 713
Rytel-Floryszczyk Mikołaj, 713
Rytel-Floryszczyk Sławomir, 419
Rytel-Floryszczyk Stanisław, 210, 504
Rytel-Floryszczyk, 504
Rytel-Kochanek Kacper, 713
Rytel-Kochanek Walenty, 713
Rytel-Kosut Józef, 713
Rytel-Kosut Paweł, 713
Rytel-Kosutek, 509
Rytel-Kuc (Kucz), 503-504
Rytel-Kuc Adam, 703, 711, 713-714
Rytel-Kuc Fabian (s. Stefana), 699
Rytel-Kuc Franciszek (s. Walentego), 697
Rytel-Kuc Ignacy (o. Walentego), 698
Rytel-Kuc Jan (1952 r.), 515
Rytel-Kuc Jan (o. Wojciecha), 696
Rytel-Kuc Jan (z Rytel Święckich), 713
Rytel-Kuc Józef (s. Stefana), 699, 713
Rytel-Kuc Kazimierz (s. Walentego), 699
Rytel-Kuc Marcin, 600
Rytel-Kuc Marianna, 513-514
Rytel-Kuc Mateusz (s. Walentego), 699, 713
Rytel-Kuc Michał, 703
Rytel-Kuc Regina, 415

Rytel-Kuc Stanisław (s. Walentego), 699
Rytel-Kuc Stanisław, 603
Rytel-Kuc Stefan (o. Fabiana), 699
Rytel-Kuc Stefan (o. Józefa), 699
Rytel-Kuc Teresa, 222
Rytel-Kuc Wacław, 222
Rytel-Kuc Walenty (o. Mateusza), 699
Rytel-Kuc Walenty (o. Walentego), 697
Rytel-Kuc Walenty (s. Ignacego), 698
Rytel-Kuc Wojciech (o. Wojciecha), 696
Rytel-Kuc Wojciech (s. Wojciecha), 696
Rytel-Kuc Zenon, 419
Rytel-Kucowie, 223, 400, 503
Rytel-Kucz Stanisław, 504
Rytel-Pawlik Marcin (o. Zofii), 699
Rytel-Pawlik Zofia (c. Marcina), 699
Rytel-Pietrzyk Tomasz, 697-698
Rytel-Siłka Andrzej (o. Mateusza), 698-699
Rytel-Siłka Benedykt (s. Mateusza), 700, 714
Rytel-Siłka Jan, 222, 527, 600
Rytel-Siłka Maciej (o. Wojciecha), 700
Rytel-Siłka Marcin, 503
Rytel-Siłka Mateusz (o. Antoniego), 709
Rytel-Siłka Mateusz (o. Benedykta), 700
Rytel-Siłka Mateusz (o. Tadeusza), 703-704
Rytel-Siłka Mateusz (s. Andrzeja), 698-699
Rytel-Siłka Mateusz, 702, 713
Rytel-Siłka Stanisław, 222
Rytel-Siłka Tadeusz (s. Mateusza), 703-704, 713
Rytel-Siłka Wojciech (s. Macieja), 700, 714
Rytel-Siłka, 503
Rytel-Skorek (Skorczyk), 503
Rytel-Skorek Adam (o. Mateusza), 700, 714
Rytel-Skorek Antoni (s. Tomasza, o. Kossowskiej Małgorzaty), 698, 711
Rytel-Skorek Franciszek (s. Stanisława), 735
Rytel-Skorek Halina, 416, 513-514, 521-522, 571, 585, 590
Rytel-Skorek Jadwiga, (c. Stanisława), 735
Rytel-Skorek Jakub, 711
Rytel-Skorek Janina (ż. Stanisława), 735, 740
Rytel-Skorek Józef, 714
Rytel-Skorek Kazimierz, 714
Rytel-Skorek Mateusz (1792 r.), 509
Rytel-Skorek Mateusz (s. Adama), 700, 713
Rytel-Skorek Mirosława, 415
Rytel-Skorek Piotr (o. Wojciecha), 699
Rytel-Skorek Polikarp, 735
Rytel-Skorek Radosław, 523
Rytel-Skorek Stanisław (o. Franciszka, Jadwigi i Polikarpa), 735, 740
Rytel-Skorek Stanisław (1565 r.), 503
Rytel-Skorek Stanisław (1790 r.), 714
Rytel-Skorek Tomasz (o. Antoniego), 698
Rytel-Skorek Tomasz, 420, 523, 585
Rytel-Skorek Wojciech (o. Rytel Ewy), 699
Rytel-Skorek Wojciech (s. Piotra), 699
Rytel-Skorkowie, 400, 503, 535
Rytel-Skurek Jakub (s. Wojciecha), 708
Rytel-Skurek Marianna (z d. Wojtkowska), 708
Rytel-Skurek Wojciech (o. Jakuba), 708
Rytel-Spionek Stanisław, 713
Rytel-Tyburcy Adam, 714
Rytel-Tyburcy Barbara, 299
Rytel-Tyburcy Helena Genowefa, s., 294, 299, 309-310
Rytel-Tyburcy Marcin (s. Szymona), 698
Rytel-Tyburcy Marian, ks., 209, 288, 294, 298-299, 309, 317
Rytel-Tyburcy Polikarp, 298, 309
Rytel-Tyburcy Stanisław, 299
Rytel-Tyburcy Szymon (o. Marcina), 698
Rytel-Tyburcy Zofia (z d. Skłodowska), 298, 309
Rytel-Tyburczak Wyrwas Wojciech, 509
Rytel-Tyburczy, 400
Rytel-Wszołek Józef (s. Marcina), 700
Rytel-Wszołek Marcin, 700
Rytel-Wszołek Szymon, 711
Rytel-Wyrwas Adam, 509
Ryterski Piotr, 491-492
Rytlewski Kazimierz, 512
Ryttel Karol, ks., 512
Ryżewski Grzegorz, 28
Rząśnicki Adolf, 512
Rzepińska Halina, 576

Rzepniewski Mieczysław, ks., 131
Rzewuska Anna (c. Wawrzyńca), 36, 618
Rzewuski Arnolf (s. Wawrzyńca), 36, 618
Rzewuski Henryk, 455
Rzewuski Marcin (s. Wawrzyńca), 36, 618
Rzewuski Wawrzyniec, 36, 618

S

Sabina, św., 663
Saczkowicz Jadwiga (z d. Rytel, ż. Olechny), 488
Saczkowicz Olechno, 488-489
Saczkowicz Stanisław, 463
Sać (z Rytel Święckich), 600
Sadlej Paweł, 177
Sadowski A., 571, 585-586
Sadzycz Mikołaj, 530
Saeman, 15
Sagiewscy, 646
Sakowska Ruta, 536
Salomon (z Rytel Święckich), 498
Samoczyński Józef, 610
Samogicki, 640
Samotyjek Zofia, 575
Samsel Edward, bp, 124
Samsonowicz Henryk, 18
Samsonowicz Jan, 481-482
Samuel, bp, 93
Samuel Wojciech, 609
Samulak Zdzisław, 209, 415, 417
Samulakowie, 400
Sapa J., 585
Sapieha Fryderyk, 234
Sapieha, 467
Sarnecka Jadwiga, 415
Sawicki Jakub, 46, 155, 485
Sawicki Jan, 461
Sawicki Krzysztof (I), 461
Sawicki Krzysztof (II), 461
Sawicz, 525
Saysse-Tybiczyk Kazimierz, 125
Sczapik, 444
Schenk Wacław, ks., 342
Schletz Alfons, 361
Schwarz Franz, 538
Sczapik, 444
Sebastian (s. Ambrożego), 499
Sebastian (s. Jana), 501
Sebastian (s. Macieja), 462
Sebastian (s. Stanisława), 501
Sebastian (s. Wawrzyńca), 500
Sebastian (s. Wojciecha), 500
Sebastian, św., 60
Sela Ben, 731
Semkowicz Władysław, 12, 23, 443, 488
Sęczyk Stanisław, 447, 472
Sęczys E., 492
Sęk, 519
Sforza Bona, królowa, 14, 52, 58, 108, 115, 158, 182, 189, 234, 465, 622, 750, 756, 761, 766, 771, 776, 781, 786, 791, 796
Siar Jan (z Broku), 440
Siedlecki Janusz, 513
Sienkiewicz Henryk, 486, 550
Sikorczik, 444
Sikorska Anna Maria, 445
Sikorski Michał, ks., 287
Siłka Albina, 514
Siłka Anna, 503
Siłka Barbara, 602
Siłka Marcin, 503
Siłka Władysław, 514
Siłkowie, 514
Siuchiński M., 28
Siwek Kazimierz, 437
Siwiński Jan, 734
Skarpetowski Józef, ks., 294, 303
Skarpetowski Lucjan, 303
Skarszewski Leszczyc Wojciech, bp, 44, 162, 252, 255, 324, 471
Skarżyńscy, 400
Skarżyńska Krystyna, 411
Skarżyńska Wiesława, 205
Skarżyński Zygmunt, 204-205
Skierska Izabela, 29, 67, 494
Skiwska Helena (z d. Prostyńska), 469
Skiwska Konstancja (z d. Paderewska), 698
Skiwski Andrzej, 469

Skiwski Jan, 698
Skiwski Józef (s. Jana), 698
Skiwski Stanisław, 36, 461, 469
Skiwski Szymon (s. Andrzeja), 469
Skłodo Jan, 500
Skłodowski Stanisław, 697-698
Skomorucha Wacław, bp, 70-72, 119, 122, 124, 175, 268, 273, 281, 331, 345, 371, 420
Skoneczna Regina, 606
Skoniecka Aleksandra, 369
Skonieczny Jakub, 520
Skorek, 499
Skorodiuk Józef Władysław, ks., 304
Skorupkowie, 502
Skorupski Piotr, 461
Skowronek Jerzy, 116
Skrocka Helena, 612
Skrocki Jan, 612
Skwierczyńska Janina, 612
Skrzeczkowscy, 535
Skrzeczowski Jan, 420
Skrzypczyński Tadeusz, 595
Skubiszewski Piotr, 106
Skubiś Ireneusz, ks., 550
Sluborski Jan, 378
Słampk Jakub (z Brańska), 440
Słowacki Juliusz, 566
Słowianie, 550
Smoleńska Maria, 415
Smoleński Władysław, 460
Smoliński Antoni, 583
Smyk Helene, 784
Smyk Helmut, 784
Snitko-Rzeszut Janina, 448
Sobczak Kazimierz, 169
Sobczyk Waldemar, 536
Sobechowicz Jan, ks., 328
Sobiczek, 451
Sobiraj Kacper (s. Macieja), 499
Sobieraj Tadeusz, 512
Sobieska Barbara, 571
Sobolewska Marzena, 589
Sobolewski Jan, 445
Sobolewski Leszek, 208
Sobolewski Zygmunt, 204
Sobotka Edmund, 173
Sobotka Franciszek, 474
Sobotka Iwona, 594
Sobotka Lidia, 415, 589
Sobotka Marianna, 420
Sobotka Paweł, 470
Sobotka Stanisław, 470
Sobotka Tobiana, s., 118, 210
Sobotka Wacław, 173
Sobotka Władysław, 379
Sobotkowie, 400
Socha Anna, 500
Socha Franciszek, 521
Socha Grażyna, 412
Socha Stanisław, 500
Socha Stefan, 522
Sochowie, 522
Socik Krystyna, 415
Socik Stefan, 528
Socikowie, 400, 504
Sokołowski Czesław, bp, 58, 159, 164-165, 225-226, 269, 271, 274, 287, 324, 379, 407, 535, 588
Sokołowski Marcin, ks., 196, 286, 292
Sokołowski, 312, 470
Solikowski Jan Dymitr, bp, 382
Soliński W., 582
Sołoczki, 641
Sołoducha Danuta, 610
Sołopa Andrzej, ks., 313
Sosnowski Dariusz, o., 372
Soszka Elżbieta (z d. Rabek), 611-612
Soszyński Roman, ks., 11, 21, 67, 69, 125, 128, 171, 198, 200-201, 208, 221, 266, 269, 271, 278, 280, 344, 366, 379, 459
Sowa Beata, 615
Sowa Franciszek, 72
Spaltabaka Aleksander, 379
Spaltabaka Ewelina, 406
Spaltabaka Jan (s. Aleksandra), 379
Spaltabaka Janina (ż. Aleksandra), 379
Spaltabaka Krzysztof, 206
Spaltabaka Maria, 566

Spaltabaka Roman, 206
Spaltabaka Stanisław (s. Aleksandra), 379
Spaltabaka Stanisław, 224
Spaltabakowie, 400
Sroka Edmund, ks., 328
Stachurczik, 444
Stalin Józef, 169, 203
Stangl Franz, 539
Stangreciuk Mikołaj, 470
Stanisław (skarbnik ziemi nurskiej), 707-708
Stanisław (s. Bartosza), 499
Stanisław (s. Jana), 442, 500-501
Stanisław (s. Marków), 516
Stanisław (s. Andrzeja), 501
Stanisław (woźny ziemski), 501
Stanisław (z Cholew, o. Jana), 460
Stanisław (z Wólki Okrąglik), 457
Stanisław (z Rostek), 496, 530
Stanisław (z Turobina), ks., 642
Stanisław (z Zawist), 495
Stanisław (ze Stelągów), 462
Stanisław August, król, 509
Stanisław, bp, św., 74, 90, 112-113, 186, 188, 190, 281, 343, 395, 646, 663
Stanisław, ks., 232, 285
Staniszewscy, 400
Stankiewicz A., 578, 581
Stankiewicz-Jóźwik Jadwiga, 540, 732-733, 740
Stańczewska Ewa, 406
Stańczewski (z Prostyni), 590
Stańczuk Wacław, 606
Stańczuk Zofia (z d. Mosiej), 609, 611-612, 616
Stańczukowie, 458
Starczewska Dorota, 615
Starczewski Cezary, 438
Stareżowski Stefan, ks., 287
Starowieyski Marek, ks., 72
Starykoń-Kasprzycki Stefan Janusz, 21
Starzyńska Urszula, 594
Starzyński Juliusz, 171
Staszic Stanisław, ks., 177, 179, 181, 298, 315
Stawarz Andrzej, 95, 655
Steć Agnieszka (z d. Wesołowska), 615-616
Stefan (o. Wojciecha), 499
Stefan (z Lipek), 487, 692
Stefan (z Podgórza), 497
Stefan (ze Stelągów), 462
Stefanowski M., ks., 397
Stefańska, 606
Steiner Jean Francois, 536
Steląg Piotr, 465
Sternowski (Hemowski lub Hernowski) Maciej, 707-708
Stock Szymon, o., 396
Stokarska Jadwiga, 568
Stokowski Wawrzyniec, 397
Stolarczyk Jan, inż., 607
Stolarczyk Jan, ks., 289
Stopniak Franciszek, ks., 130, 260, 401
Strakacz, 344
Straszewscy, 158
Straszewski Józef, ks., 66
Strączek Tomasz, 216, 485, 498, 534
Strąk Antonina, 566-567
Strebel, 539
Strumiłło Katarzyna (ż. Piotra), 28
Strumiłło Piotr (z Ciechanowca), 28, 455
Struss Szymon, ks., 264
Strychalski Jerzy, 128, 195, 458
Strynkiewicz Franciszek, 538, 541
Strzelczykowie, 533
Strzeszewski Czesław, 401
Sturnowycz Bartłomiej (z Morzyczyna), 440, 693
Styś Ilona, 583
Styś Karolina, 583
Stwosz Wit, 10, 58, 64, 68, 182, 757, 762, 767, 772, 777, 782, 787, 792, 797
Stypa Stanisław, ks., 366
Styś Adolf, 227
Styś Jan, 397
Styś Teresa, 602
Suchodolscy, 39, 41, 194, 199, 432-433, 441--446, 471, 519-520, 525-526, 534, 552, 621
Suchodolska Barbara (z d. Kossowska), 441, 457, 526, 719

Suchodolska Dorota (c. Sebastiana), 719
Suchodolska Dorota (z d. Kossowska), 441, 719
Suchodolska Elżbieta (c. Stanisława, z d. Patkowska), 193, 442
Suchodolska Franciszka (z rodu Hubów), 102, 189, 253, 326, 385, 392, 446, 534, 653-654, 719
Suchodolska Katarzyna (z d. Adamowska), 696-697
Suchodolska Katarzyna (z d. Grabska), 36, 242, 444, 719
Suchodolska Klara (c. Wawrzyńca), 719
Suchodolska Kunegunda (z d. Staniszewska), 701
Suchodolska Małgorzata (z d. Kałuska, wdowa Wodyńska), 441-442, 719
Suchodolska Maria (z d. Kossowska), 719
Suchodolska Tekla (z d. Zdanowska), 719
Suchodolska Teresa (z d. Potocka), 719
Suchodolski Adam (s. Michała), 719
Suchodolski Adam (s. Sebastiana), 442, 719
Suchodolski Aleksy (s. Franciszka), 719
Suchodolski Andrzej (s. Baltazara), 719
Suchodolski Andrzej (s. Sebastiana), 719
Suchodolski Baltazar (s. Franciszka, o. Andrzeja, Barnaby, Grzegorza i Michała), 526, 696, 719
Suchodolski Barnaba (s. Baltazara, o. Franciszka i Wawrzyńca), 37-38, 165, 188, 248, 364, 719
Suchodolski Bartłomiej, 442
Suchodolski Dionizy (s. Franciszka), 719
Suchodolski Feliks (s. Stanisława, o. Jakuba, Jana, Krzysztofa, Sebastiana, Stanisława, Walentego), 442, 719
Suchodolski Franciszek (o. Jana), 697
Suchodolski Franciszek (s. Barnaby), 710
Suchodolski Franciszek (s. Sebastiana, o. Aleksego, Baltazara, Dionizego, Jana Wojciecha, Michała i Wincentego), 194, 445, 719
Suchodolski G., 191, 194, 196, 293, 456, 517, 524, 562
Suchodolski Grzegorz (s. Baltazara), 719
Suchodolski Jakub (s. Feliksa, o. Jana), 442--443, 719
Suchodolski Jan (s. Feliksa), 442, 719
Suchodolski Jan (s. Franciszka), 697
Suchodolski Jan (s. Jakuba), 719
Suchodolski Jan (s. Sebastiana), 442, 719
Suchodolski Jan (s. Wawrzyńca), 719
Suchodolski Jan Wojciech (s. Franciszka), 719
Suchodolski Józef (s. Sebastiana), 534, 654, 701, 719
Suchodolski Józef (s. Wawrzyńca), 719
Suchodolski Kostka Andrzej (o. Wojciecha i Pawła), 719
Suchodolski Kostka Michał (s. Baltazara), 719
Suchodolski Krzysztof (s. Feliksa), 442, 719
Suchodolski Krzysztof (s. Wojciecha), 440--442, 719
Suchodolski Laurenty, 80, 326, 363
Suchodolski Łukasz (s. Sebastiana), 445, 719
Suchodolski Marek (s. Wojciecha), 440-441, 719
Suchodolski Michał (s. Franciszka, o. Michała), 719
Suchodolski Paweł, 440-441, 552, 719
Suchodolski Piotr (s. Mikołaja), 442
Suchodolski Sebastian (s. Feliksa, o. Adama, Jana i Sebastiana), 193, 442-443, 456--457, 525, 533, 618, 719
Suchodolski Sebastian (s. Sebastiana, o. Andrzeja, Doroty, Franciszka, Józefa, Łukasza, Stanisława), 194, 443-445, 719
Suchodolski Sebastian (dziedzic Kiełczewa), 446
Suchodolski Stanisław (o. Elżbiety), 193
Suchodolski Stanisław (o. Stanisława), 468-469
Suchodolski Stanisław (s. Feliksa), 442, 719
Suchodolski Stanisław (s. Sebastiana), 36, 242, 444, 460, 470, 719
Suchodolski Stanisław (s. Stanisława), 468
Suchodolski Stanisław (s. Wojciecha, o. Bartłomieja, Feliksa i Jakuba), 440-441, 719
Suchodolski Stefan, 445
Suchodolski Walenty, ks., 442, 719
Suchodolski Wawrzyniec (s. Barnaby, o. Jana,

Józefa i Klary), 38, 153, 189, 248, 364-365, 653, 719
Suchodolski Wincenty (s. Franciszka), 526, 719
Suchodolski Wojciech (s. Andrzeja, o. Krzysztofa, Marka i Stanisława), 24, 440-441, 488, 493, 719
Sudak Józef, 173
Sudoł Janina, 610, 612
Sudymuntowicz Olechno, 488
Sulej Mirosław, 257
Sulimierski Filip, 22
Sułkowska-Kuraś Irena, 548
Suproniuk Jarosław, 485
Surgał Jolanta, 602
Suski Jan, ks., 232, 684
Swat Tadeusz, 18
Syar Jan (z Broku), 440, 693
Syczewski Tadeusz, ks., 15, 209, 224, 340, 366, 512, 688
Sygietyńska Hanna, 61, 68, 527
Sykstus V, papież, 382-383
Sylwestrzak Teresa, 602
Syta Emilia, 571
Syta Jolanta, 571
Szafraniec Kazimierz, o., 257
Szajko Artur, ks., 489
Szańkowski Adam, ks., 45, 246-248, 360, 363, 470, 563, 619, 619, 684
Szayacz Grzegorz, 457
Szczechura Tomasz, 25, 39, 69, 95, 177, 186, 202, 241, 255, 400, 402, 434, 439, 440, 449-454, 459, 462, 467, 472-475, 477, 484, 490, 498, 515, 519, 529, 534, 545, 565, 587, 617
Szczeciłło Antoni, 171, 173
Szczepanik Wodzisław, ks., 77
Szczepańscy, 459
Szcześniak Waleria, 415
Szcześniak (Sceśnik), 504
Szcześniakowie, 400, 600
Szczęsny (z Rytel Święckich), 502
Szczęśni, 533
Szczupakiewicz Chaja (z d. Wróblewicz), 726-727
Szczupakiewicz Chawa (c. Mosze), 726-727
Szczupakiewicz Josek (s. Mosze), 726-727
Szczupakiewicz Mosze (o. Chawy, Joska, Srulka), 726
Szczupakiewicz Srulek (s. Mosze), 726
Szeląg Jakub, 23
Szeliga (żołnierz), 491
Szembek Jerzy, abp, 270
Szendlerowicz Ida Irena, 730
Szepietowski Franciszek (o. Józefa), 706
Szepietowski Józef (s. Franciszka), 706
Szepietowski Kazimierz, 93, 102, 653
Szerszeniowie, 400
Szerszeń (Serseń), 457
Szerszeń Jan, 470
Szerszeń Kazimierz, 470
Szerszeń Walenty, 470
Szewczenko, 439
Szewczyk, 451
Szewczykowie, 400
Szierik, 466
Szklarski Włodzimierz, o., 409
Szlendak Kazimierz, ks., 287
Szmuda Jan, 499
Szorc Mikołaj, 497
Szordikowski Walenty, dk., 293
Szpot Mikołaj (z Krajowa), 93
Szremer Klara (z d. Suchodolska), 39, 446
Szremer Leopold, 39, 446
Szremerowie, 433
Szuciak Mieczysław, ks., 131
Szulborscy, 501
Szulist Władysław, 22
Szustek, 451
Szwedzi, 51, 157, 165, 186-187, 241, 457, 467, 622
Szybka Bogusław, 612
Szymalski Mieczysław, 585
Szymanek Edward, ks., 312
Szymanik Barbara (z d. Kłósek), 314
Szymanik Ewa (z Prostyni), 597
Szymanik Ewa (z Kiełczewa), 314
Szymanik Kamila, 314
Szymanik Marcin, ks., 295, 315, 331

Szymanik Maria, 590
Szymanik Piotr, 506
Szymanik Tadeusz, 314
Szymanowscy, 501
Szymańczyk Alfred, 219
Szymańczyk Łukasz, 406
Szymańczyk Maria, 219
Szymańczykowie, 219, 400
Szymańska Beata, 416
Szymańska Honorata, 513
Szymańska Katarzyna, 416
Szymańska-Jóźwiak Wanda, 206
Szymański Beniamin Piotr Paweł, bp, 71, 162--165, 197, 256-257, 287, 325-326, 329, 343, 392, 398, 623
Szymański Grzegorz, 397
Szymański Józef, 191
Szymborski (Szulborski) Jan (o. Rytel Marianny), 709
Szymczak Zygmunt, ks., 288
Szymert Marcin, 710
Szyszkowski Marcin, bp, 549

Ś

Ścibor (ze Stelągów), 462
Ścibor Anna, 583
Śladewska Regina, 227
Śladewski (Prostyń), 590
Ślebzak Henryk, 607
Ślepowrońscy, 501
Śliwczyk, 444
Śliwka Hieronim, 35
Śliwka, 466
Średziński Zbigniew Józef, ks., 291-292, 353, 406, 582, 602
Świątkowski W., 50
Świejko Antoni (s. Jana), 519
Świejko Feliks, 517
Świejko Jakub (1432 r.), 22-23, 518
Świejko Jakub (ok. 1530 r.), 193
Świejko Jakub (s. Stanisława), 463-464, 493, 495-496, 516-517
Świejko Jakub (s. Szczepana), 516
Świejko Jan (s. Stanisława), 490, 516-517
Świejko Maciej (s. Szczęsnego), 518
Świejko Marcin (o. Wiktora), 518
Świejko Marcin (s. Szczęsnego), 518-519
Świejko Marek, 518
Świejko Piotr (s. Szczęsnego), 518
Świejko Samuel (s. Jana), 490
Świejko Sebastian (s. Feliksa), 517
Świejko Sebastian (s. Szczęsnego), 518
Świejko Stanisław (o. Jana), 516
Świejko Stanisław (s. Marka), 518-519
Świejko Szczepan (s. Jakuba), 516
Świejko Szczepan, 23
Świejko Szczęsny (Feliks), 518
Świejko Uhryn (Węgrzyn) Jan, 516-517
Świejko Wiktor (s. Marcina), 518
Świejko Zofia (z d. Rytel, ż. Samuela), 490
Świejko-Ciechanowiecki, 517
Świejkowie, 22, 432-433, 488, 515-517, 519, 621
Świejkowska Anna (z d. Ciechanowiecka), 517-518
Świejkowski Jan, 517-518
Świejkowski Sebastian, ks., 236-237, 294, 296, 684
Świejkowski Stanisław, 517, 519
Świerżawska Marianna (z d. Ołtarzewska), 706
Świerżawski Kazimierz, 706
Świeyko Ciechanowiecki Adam, 193
Świeyko Ciechanowiecki Albert, 193, 442
Świeyko Ciechanowski Antoni, 442
Świeyko Ciechanowiecki Jan, 193
Świeyko Ciechanowiecki Sebastian, 193
Święcicki Jędrzej, 485
Święcicki, 166
Święcki Aleksy (Olechno), 493, 495-496
Święcki Jakub, 496
Święcki Jan, 496
Święcki Marcin (z Rytel), 488, 493
Święcki Piotr, 493, 496
Święcki Stanisław, 487-488, 493
Święcki Szczepan, 493
Święcki Tomasz, 467
Święcki Walenty (s. Jana), 501
Świniarska Teresa, 600

Świrski Ignacy, bp, 43, 58, 78-80, 103, 120--121, 132-133, 174, 180-182, 276, 289, 301, 324, 331, 370-372, 429-430, 438, 479, 623, 759, 763, 769, 773, 778, 783, 789, 794, 799
Świstek Józef, 401
Świstek Zofia, 459
Świstek Wacław, 590

T
Tábet Michelagnelo, ks., 308
Tararuj Anna, 528, 540
Tararuj Joanna, 615
Tararuj Marian, 528, 540
Tararujowie, 201
Tarczyński, 507-508
Tatarczyk Witold, 243, 436
Tatarzy, 98-99, 465, 622
Tchórznicki Gabriel Józef, kl., 79, 101, 110, 650
Tenenbaum Natan, 740
Teodor, św., 663
Teodora, św., 197
Teodorczuk Franciszek, 123
Terciak Malwina, 421
Terencjusz (ze Stelągów), 462
Terlikowski (ze Złotek), 590
Terlikowski Jan, ks., 174, 176, 178, 276, 288, 328, 331, 366, 370
Terpigorew Niester, 25
Terpiłowski Grzegorz, ks., 405, 602
Teska Edward, 732
Teska Maria, 732
Theiner Augustin, 230-231
Tokarz Zofia, 536
Tomasz (o. Mateusza), 499
Tomasz (z Gdańska), 643
Tomasz Apostoł, 306
Tomaszek Katarzyna, 420
Tomaszewska Agata, 536
Tomaszewski Walery, ks., 674
Tomczuk Antoni, 739-740
Tomczykiewicz Stanisław, 575
Topolski, 54, 648
Tosińska, 606
Trautmann R., 485-486, 517
Treblińscy, 519
Treblińska Katarzyna, 515, 518
Trebliński Jan, 515, 518
Trebliński Tomasz, 515, 518
Trojan Anna, 566
Trojanowski Paweł, ks., 160
Trolichowski Roch, ks., 78
Tromla Z., 474
Troński Bronisław, 740
Truskolaska Jadwiga (z d. Dziewulska), 609--612, 616-617
Truskolaski Kazimierz, 527, 607
Truszkowa Angela, s., bł., 118
Trzciński Leszek, 205
Tuliński Jan, ks., 365
Turkowie, 400
Turos Krystyna, 416-417
Turowski Konstanty, 401
Turski Bronisław Antoni, ks., 31, 78, 256, 267, 269, 271-273, 369, 527, 636, 638--641, 643
Turski Feliks Paweł, bp, 115-116, 342
Turski K., 138
Turski Stanisław, 608
Twardowski Jan, 585
Twarowska Cecylia, 123
Tworek, 451
Tyburczak-Wyrwasowie, 509
Tyburczy, 506
Tymiński (z Poniatowa), 590
Tyszka Kasper, 445
Tyszkiewicz Jan, 18, 78, 439, 483-484, 523

U
Ugniewski Stanisław, 445
Ugoski Andrzej, 650
Ukraińcy, 124, 537, 539-540, 725, 739
Ulaczyk Stanisław, ks., 307
Ulanowski Bolesław, 12, 99, 450
Ulanowski G., 450
Unici Podlascy (Unici z Pratulina, bł.), 116, 125, 128-130, 132, 758, 763, 768, 773, 778, 783, 788, 793, 798

Unici z Kosowa, 126
Urban III, papież, 342
Urban VIII, papież, 59
Urban Jan, ks., 128-129, 279, 285
Urbanowicz Bogusław, 312
Urbanowicz Halina (z d. Krupińska), 216, 312
Urbanowicz Jan, br., 216, 295, 312-313
Urbanowiczowie, 216
Urbanowska Stanisława (z d. Rytel), 509
Urbańska Helena, 609
Urlichowa, 575
Urliński Jan, 475
Uruski Seweryn, hr., 21, 93, 96-97, 446, 469--470, 485, 491-492, 494, 506-508
Usaczyk, 519
Uszeński Andrzej, 506
Uścieński Jan, 700
Uścieński Łukasz (s. Jana), 700
Uścieński Marcin (s. Piotra), 501
Uścieński Piotr, 501
Uziębło Krystyna, 415
Uziębło Ludwik, 734

V
Vanagas Aleksandras, 486

W
Wacław (z Kręgów), 440
Wagner Jan, 166
Wagner Ludwik, 171
Wajnbergowie, 535
Walauski Stanisław, kl., 363
Walczuk Małgorzata, 406
Walenty (Kydeszczin, s. Macieja), 499
Walenty (s. Jakuba ze Święcka), 487, 499, 501
Walenty (s. Jana ze Święcka), 487
Walenty (s. Stanisława), 500
Walenty (s. Teofila), 500
Walenty (ze Stelągów), 462
Walewski Władysław, 22
Walicki Michał, 61, 67, 171
Walniak, 535
Warczak Tadeusz, 97
Warda Irena, 415
Wardowie, 535
Warmiński, 377
Warpechowski Ludwik, ks., 70, 169-170, 180, 200, 288
Wasieńko (ze Złotek), 590
Wasieńko Stanisław, 447
Wasilew, 548
Wasilewski Edmund, 9
Wasilowicz Anna (z Łańcuta), 76
Wawrzyniec (s. Jana z Cholew), 460
Wawrzyniec, św., 155, 190-191, 195, 456, 524, 750
Wawrzyński Jan, 472
Ważniewski Władysław, 169-170, 203, 274, 370
Wąsowski Stanisław, 195
Wąsowski Zbigniew, 276, 388, 512, 519
Wąż (z Rozbitego Kamienia), 37
Wąż Domicjan, 387
Wąż Jakub, 519
Wąż Marcin, 502, 519
Wdowiak Jerzy, 585
Wein Abraham, 475
Weis, 307
Weiss Walter, 169
Welik Grzegorz, 15, 39
Wentczuk Jacek, dk., 293
Werner Maria, 398, 407
Wernic Andrzej, 25, 451
Wesołek Stanisław, 470
Wesołek, 451
Weteszka Jan, 500
Węgrzyniak Wojciech, ks., 367, 688
Węgrzynowicz Teresa, 483
Wężowie, 503, 519, 621
Wiechowscy (z Wólki Okrąglik), 527
Wiechowscy, 400
Wiechowska Bronisława, 203
Wiechowska Helena, 226-227
Wiechowska Karolina, 406
Wiechowska Lidia, 575
Wiechowska Lilla, 416
Wiechowski (ze Złotek), 51, 530
Wiechowski Stanisław, 173

Wieczorek Janusz, 608
Wieliszewski Grzegorz, 562-563
Wieliszewski Stanisław, 378
Wiendprczyk, 457
Wiernik Jankel, 536
Wierzbicka Lucyna, 208, 412, 415, 417, 553, 600
Wierzbicka Małgorzata (z d. Prostyńska), 462, 465
Wierzbicka Stanisława, 208
Wierzbicki Grzegorz, 276, 388, 512, 519
Wierzbicki Henryk, 208
Wierzbicki Jakub, 465
Wierzbicki Jan, 462
Wierzbicki Mikołaj, 495
Wierzbowscy, 522
Wierzbowska, 491-492
Wierzbowski Teodor, 564
Wietrik, 444
Więcek-Tchórzewska W., 489
Wiktorzak Aleksandra, 734
Wilczur E. Jacek, 536
Wilczyńska Irena (z d. Rytel), 509
Wilde Roman, ks., 266 (?), 366, 399, 402
Wileński Jacek, 379, 412
Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa Alina, 450
Willenberg Samuel, 536
Windorowie, 533
Winnikówna Anna, 369
Winter Irena, 587
Wiński, 519
Wiśniewska Anna, 575
Wiśniewski Jerzy, 18, 25, 435, 468, 485, 543
Wit (z Prostyni), 463
Witalis, s., 662
Witkowie, 501
Witkowska Aleksandra, s., 77-78, 81, 84, 87--88, 92, 106-107
Witold, książę, 25, 28, 435-436, 485, 491, 543, 548
Witt K., 513-514, 528
Wittyg Wiktor, 466
Wlaźlacki Adolf, ks., 288
Władczuk Adam, 470
Władysław III Warneńczyk, król, 446
Władysław Jagiełło, król, 485, 491-492, 543
Włodarski Bronisław, 47, 485, 635
Włosi, 124
Włostowski Edward, 612
Wnorowski Kazimierz Józef, bp, 429, 453
Woczkowski, 445
Wodyńscy, 442
Wodyński Jan, 442
Wodyński Stanisław (s. Jana), 442
Wodyński Mikołaj, 35
Wojciech (s. Andrzeja), 499
Wojciech (s. Baltazara), 462
Wojciech (s. Stanisława), 500
Wojciech (s. Stefana), 499
Wojciech (s. Szczepana), 500
Wojciech (s. Szczęsnego), 449-500
Wojciech (z Kiełczewa), 440
Wojciech (z Treblinki), 516
Wojciech (z Zembrowa), ks., 34, 630
Wojciech, św., 90, 177, 343, 453, 647
Wojcieski Jarosław, ks., 316
Wojdyno Wincenty Aleksander, ks., 268-270, 344, 402, 474, 685, 617
Wojewódzki Ignacy, ks., 253-255, 392, 443, 684
Wojewódzki Józef, 510
Wojtasik Janusz, 509
Wojtczuk Antoni, 528
Wojtkowscy, 535
Wojtkowska Albina, 535
Wojtkowska Elżbieta, 415, 479, 535
Wojtkowski Jan, 167, 177, 535
Wojtyra Marcin, ks., 293
Wolff Adam, 24-25, 27, 460-461, 532, 585
Wolska, 609
Wołos (ps. Śmieszny), 512
Wołowska Kazimiera, s., bł., 207
Wołucki Paweł, bp, 383
Woś Jan, ks., 268, 274
Woyda Stefan, 439
Woytczik, 444
Woytkowski (Wojtkowski) Jan (o. Rytel--Skurek Marianny), 708

Woźniak Apolonia, 412
Woźniak Ewelina, 416
Woźniak Michał, ks., bł., 118, 207
Woźniakowie, 400
Woźnica Lucyna, 417
Wódka Stanisław, 379
Wódkowie, 400
Wójcicki, ks., 128
Wójcik Cyprian, ks., 286, 391
Wójcik E., 527
Wójcik Józef, 606
Wójcik Krystyna, 576
Wójcik Marcin, 612
Wójcik Marian, 206
Wójcik Stanisław, 606
Wójcik Zdzisław, ks., 46, 50
Wójcik Zofia, 206
Wójcik Wacław, 607
Wójcikowie, 400, 452, 533
Wroniecki Jan, ks., 126
Wronkowscy, 729
Wronkowski Jan, 729
Wróblewicz Icchak (o. Midzińskiej Aidy i Szczupakiewicz Chai), 726
Wróblewski Albert, 378
Wrzosek Izabela, 601
Wrzosek Józef, 601
Wrzosek Polikarp, 173, 374
Wsółowie, 533
Wssołkowscy, 490
Wszebor (z Mrogi), 97
Wszebor Adam, 696
Wszebor Andrzej (s. Adama), 696
Wszebor Bartłomiej, 699
Wszebor Jadwiga (z d. Grądzka), 699
Wszebor Kazimierz (s. Bartłomieja), 699
Wszebora Anna (z d. Krosnowska), 97
Wszołek Anna, 490
Wszołek Szymon, 713
Wszołek, 490
Wszołkowie (z Lipek), 490
Wuiek, 457
Wujek (Wuyko) Józef, 467
Wujek Andrzej, ks., 294, 305-306
Wujek Henryk, 51, 121, 531
Wujek Krystyna (z d. Goś), 305
Wujek L., 568, 572, 585
Wujek Piotr (o. Andrzeja, ks.), 305
Wujek Piotr (1791 r.), 470
Wujek Stanisław, 607
Wujkowie, 202, 400, 533
Wuycik (Wójcik), 457
Wycech Anna, 416
Wycech Beata, 416
Wycech Czesław, 118, 449
Wycech Ryszard, 588, 593
Wyczańska Małgorzata, 789
Wyczugzanina Lena, 779
Wygonowski Karol, 37, 388
Wyrobek Dorota, 581
Wyrobek Szymon, 458
Wyrozębski Jan, ks., 187
Wyrzykowski Antoni, ks., 153, 155-156, 199, 248-250, 363-364, 368, 377, 684
Wyszogrodzcy, 400
Wyszogrodzka Kornelia, 590
Wyszogrodzka Marianna (z d. Chaberska), 302
Wyszogrodzki Józef Mirosław, ks., 180, 294, 302
Wyszogrodzki Roman, 590
Wyszogrodzki Romuald, 302
Wyszomierscy, 457, 501
Wyszomierski Jan, 397
Wyszomierski Michał, 455
Wyszomierski Stanisław, 457, 525
Wyszomirski Bolesław, 173, 202
Wyszomirski T., 255
Wyszyńscy, 117, 125, 135, 137
Wyszyńska Anastazja, 137
Wyszyńska Julianna (z d. Karp), 137, 331, 377
Wyszyńska Katarzyna (z d. Powierża), 136
Wyszyńska Stanisława, 137
Wyszyński Bronisław, ks., 288
Wyszyński Józef, ks., 256
Wyszyński Piotr, 135-136
Wyszyński Stanisław, 135-138, 331, 377, 263
Wyszyński Stefan, kard., 7, 13, 17, 61, 70, 80, 120-121, 132-133, 135-139, 142, 178, 181-182, 263, 301, 303, 331, 344,

376, 416, 449, 541, 565, 568-574, 621, 623, 625, 742, 748, 755, 760, 764, 770, 775, 780, 785, 790, 795
Wyszyński Wojciech, 525

Z
Zabagało Zofia, 206
Zabielski Piotr, ks., 289
Zaburzycki Adam, ks., 230
Zadrożna Agnieszka, 571
Zadrożna Anna, 406, 571
Zadrożna Beata, 416
Zadrożnikowie, 533
Zadrożny Stanisław, 143
Zadrożny Wojciech, ks., 289, 602
Zadrożny, 444
Zając, 457
Zajc (ze Starego Sącza), 606
Zakrzewska Mariola (z d. Sobol), 602
Zakrzewski Adam (o. Rytel Marianny), 698
Zakrzewski Antoni, 711
Zakrzewski Jakub, 702, 704, 706
Zakrzewski Jan (s. Antoniego), 710-711
Zakrzewski Józef (s. Jakuba), 702-704, 706--707
Zakrzewski Józef (s. Mikołaja), 705, 710
Zakrzewski Kazimierz (s. Wawrzyńca), 704, 710
Zakrzewski Łukasz, 710
Zakrzewski Maciej, 705
Zakrzewski Michał, 703-704
Zakrzewski Mikołaj, 705, 710
Zakrzewski Stanisław (s. Macieja), 705, 708
Zakrzewski Stefan (s. Kazimierza), 710
Zakrzewski Wawrzyniec, 704, 710
Zaleska Tekla (z d. Rytel), 706
Zaleski Franciszek (o. Wojciecha), 706
Zaleski Ignacy, 711
Zaleski Wincenty, ks., 72, 74
Zaleski Wojciech, 706
Zalewski Jan, 514
Zalewski Marek, 91, 515
Załuski Andrzej, bp, 109
Załuski Marcin, bp, 197
Zambroń Stanisław, 607
Zambrzycki Remigiusz Franciszek, bp, 254
Zamolska Anna, 416
Zamoyscy, 435, 447, 453
Zamoyski Jan, 582
Zamoyski Stanisław, 453
Zamoyski Zdzisław, 447-448
Zapadka Franciszek, ks., 288
Zaręba Walenty, 246, 470
Zarębowie, 470
Zarzecki Stanisław, 165, 168
Zaścieński Franciszek, 249, 368
Zawadzka (z Rytel Święckich), 600
Zawadzki Melchior, ks., 285
Zawadzki Stanisław, 483
Zawistowie, 501
Zawistowscy, 219, 502
Zawistowska Ewa, 420, 710
Zawistowska Marcjanna (c. Bartłomieja), 709
Zawistowska Marianna, 420
Zawistowski Andrzej (s. Macieja), 704
Zawistowski Antoni, 705, 707, 711
Zawistowski Bartłomiej, 709
Zawistowski Fabian, 704, 711
Zawistowski Franciszek, 714
Zawistowski H., 455
Zawistowski Ignacy, 420
Zawistowski Jakub (o. Rostkowskiej Anastazji), 710
Zawistowski Jan (s. Antoniego), 506, 705, 707, 711
Zawistowski Maciej, 704
Zawistowski Stanisław (s. Fabiana), 704
Zawistowski Szymon, 714
Zawistowski Wojciech, 703, 713
Ząbeccy, 522
Ząbecki Franciszek, 522, 536
Zbieć Marian, ks., 328
Zboński Albert, 562
Zbucki Rafał, ks., 15
Zdanowski Jan Józef, ks., 37-38, 101, 243--244, 470, 684
Zdanowski Kazimierz, ks., 244
Zdanowski, 377

Zdrodowska Dorota, 4
Zdunik, 466
Zeihr Wilhelm, 60
Zeller J., 486
Zembrosik, 444
Zembrowska Honorata, 208
Zembrowski Jan, 208
Zembrowski Michał, ks., 160
Zembrowski Stanisław (ze Szwejków), 519
Zenkowicz A. S., 23
Zeriffs, 606
Zębrowscy (Zembrowscy), 400, 509, 519
Zębrowska Anna, 209-210, 415, 417
Zębrowska Helena, 223
Zębrowska Janina, 602
Zębrowska Józefa, 209
Zębrowska Zofia, 416
Zębrowski Dariusz, 603
Zębrowski Eugeniusz, 222
Zębrowski Franciszek, 509
Zębrowski Jakub, 506
Zębrowski Jan (s. Tomasza), 223
Zębrowski Łukasz, 406
Zębrowski Maciej (s. Piotra), 699
Zębrowski Mateusz, 38, 509
Zębrowski Mirosław, 419
Zębrowski Piotr (o. Macieja), 699
Zębrowski Tomasz, 223
Zębrowski Wacław, 208
Zębrowski Zbigniew, 419
Zgleczewski Adam, 705
Zgleczewski Felix, 705, 708
Ziejka Franciszek, 128
Zielińska Beata, 609
Ziemba Jan, 587-588, 590
Ziemowit IV, książę, 485
Zimnoch Jadwiga, 588
Zimnoch Mieczysław, 588
Ziontek Artur, 489
Ziontek Bogdan, 298
Ziółkowscy, 400
Ziółkowska (z Rytel Święckich), 600
Ziółkowska Elżbieta, s., 294, 310
Ziółkowska Henryka, 576
Ziółkowska Jadwiga (z d. Podleśna), 310
Ziółkowski Jerzy, 218-219
Ziółkowski Ryszard, 576
Ziółkowski Stanisław, 310
Złotek Bartosz, 533
Złotek, 529
Złotnikowa (z Drohiczyna), 648
Złotkowscy, 532-533, 535, 552, 621
Złotkowska Anna, 571
Złotkowski Adam, 533, 698
Złotkowski Bartłomiej, 712
Złotkowski Jakub, 619
Złotkowski Jan (s. Władysława), 698
Złotkowski Jan (z Treblinki), 712
Złotkowski Jan, ks., 61
Złotkowski Konstanty (s. Władysława), 698-699
Złotkowski Łazarz (s. Stanisława), 533
Złotkowski Marcin (s. Stanisława), 533
Złotkowski Stanisław, 533
Złotkowski Władysław (s. Adama), 698-699
Zofia (ż. Leonarda z Czarnot), 464
Zofia, św., 90, 641
Zołtuchowie, 533
Zowczak Jan, ks., 311
Zubka J., ks., 268
Zubrzik, 466
Zuzanna, św., 662
Zychora Jerzy, ks., 203-204, 289
Zyczyk, 444
Zygmuncik, 457
Zygmunt (cześnik podlaski), 442
Zygmunt August, król, 231, 444, 450, 490
Zygmunt I Stary, król, 52, 96, 189, 230, 500, 524, 544, 622, 756, 761, 766, 770, 776, 781, 786, 791, 796
Zygmunt (poddany), 520
Zygmunt, św., 90, 647
Zyśk Franciszek, 173
Zyśk Ireneusz, 581
Zyśk Julita, 571
Zyśk Małgorzata, 612
Zyśk Maria, 415

Ź
Ździeborski Mieczysław, 123

Ż
Żach Katarzyna, 406
Żachowie, 400
Żakowicz Jan (s. Stanisława), 499
Żakowicz Stanisław, 499
Żebrowska Franciszka (z d. Rytel), 697
Żebrowski Adam, 713
Żebrowski Adam Grzegorz, 406, 420
Żebrowski Andrzej, 703, 711, 713
Żebrowski Filip, 711
Żebrowski Franciszek (s. Filipa), 509, 711, 714
Żebrowski Leonard (s. Piotra), 697
Żebrowski Leszek, 472, 477, 528
Żebrowski Mateusz (s. Filipa), 711
Żebrowski Paweł, 713
Żebrowski Piotr, 697
Żebrowski Tadeusz, 487
Żelazowska Anna, 143
Żelazowski Teofil, 236, 562
Żero Krzysztof, ks., 57, 123, 141-142, 201, 206, 283, 324, 328, 342, 421, 541, 570, 572
Żoch Marcin, 493
Żoch Szczepan, 25, 493
Żochowicz, 451
Żochowska Oksana, 206-207, 227, 596
Żochowski Antoni, 697
Żochowski Fabian, 445
Żochowski Jan Szmuda, 499
Żochowski Jan, 697
Żochowski Józef (1673 r.), 445
Żochowski Józef (1920 r.), 600
Żochowski Maciej, 499
Żółtowski Michał, 256
Żubr Stanisław, 47, 76, 86, 98-99, 100, 108, 176, 178, 465
Żuk Henryk, ks., 289
Żukowski, ks. (lazarysta), 364
Żukowski Wincenty, ks., 286
Żelichowska Otylia, 575
Żurawska Elżbieta, 227
Żurawski Franciszek, 514
Żurawski Stanisław (s. Franciszka), 514
Żurowski Tadeusz, 481-482, 484
Żydzi (Hebrajczycy, Izraelici, Izraelczycy), 40, 59, 66, 225, 430-432, 471, 475, 507, 512, 514, 522, 527-528, 535-539, 541, 587, 618, 623, 724, 734, 736-737, 739--740
Żyngiel Witold, 206, 211

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH

A
Adamów, 395
Adler, 290
Albinów, 527, 546
Alkantara, 259
Andrzejewo, 393, 570-571, 658
Anglia (Wielka Brytania), 60, 165, 313
Annaberg, 60, 72
Annopol, 72
Argentyna, 726
augustowski powiat, 720
Augustów, 720-722
Auschwitz, 537
Austria, 46, 299, 538

B
Baczki, 393, 475
Bałtyckie Morze, 124
Barbutów, 648, 656
Bargłów Dworny, 720
Bargłów Kościelny, 720
Bawaria, 486
Bazanów, 304
Beaupre, 72
Bejdy, 298
Belgia, 538
Bełżec, 536
Bełżyce, 646, 656
Berlin, 729, 737
bialski dekanat, 121
Biała Podlaska (Biała), 126, 128, 140, 272, 279, 281, 393, 548, 612, 624, 637, 656, 667-668
Białobrzegi, 393
Białoruś, 7, 12, 117, 169, 441, 463, 495, 529-530, 625, 721
Białosieje, 393
Białostocczyzna, 467-468, 485
białostockie województwo, 61
Białowieża, 604
Białystok, 12, 29, 127, 187, 206, 310, 361, 384, 393, 468, 473, 549, 656
Biebrza, 25
Bielany Borysy, 251-252
Bielica, 38, 471
Bielsk Podlaski (Bielsk), 91, 135, 291-292, 394, 421, 485, 490, 570
bielska ziemia, 51, 115, 489-490, 494, 503, 508, 544, 646
Bielsko-Biała, 290
bielsko-podlaska ziemia, 201
Bieńki, 393
Binduga, 21, 25
Bircz (Biercz), 36, 433, 466
Błędnica, 546
Bobbio, 59
Bocheniec, 72
Boćki, 234, 361, 393-394
Bogusze, 433
Boguszyce, 22, 518
Boguty, 393
Bohy, 393
Bojarski Grąd, 438
Bojary, 207-208, 210, 212, 216, 429-431, 433, 435-438, 545-546, 555, 601
Bojewo, 547, 650, 656
Bolemów, 645
Bolesty, 487, 692
Bordeaux, 316
Bordziłówka, 257
Boreczek (Borek; k. Rytel Święckich), 208, 210, 212, 216-217, 410, 430, 449, 455, 498, 501, 507, 601, 697-698, 705-706, 711
Boreczek (k. Treblinki), 312-313, 351, 410, 417, 430-431, 449, 479, 498, 502, 545, 547, 555, 589
Borkowskie, 503, 515
Borków, 442
Borowe, 393, 440, 449, 479, 515, 547, 638
Bory Tucholskie, 487
Borzyczyn, 440
Borzymy, 393
Bożęcin, 640, 656

Brańsk, 282, 291, 393-394, 415, 440, 490, 494
Brazylia, 128, 312, 727
Brdów, 67
Brochów, 301
Brodek, 471
Brodnica, 647, 656
brodnicki powiat, 486
Brok, 21, 25-28, 30, 117, 150, 229, 393, 433, 440, 467, 487, 517, 547-548, 578, 586, 612, 693
Bronki, 393
Bruksela, 314
Brus, 299
Bryki, 469
Brynica, 440
brzeska ziemia, 544
Brzesko, 61
brzesko-litewskie województwo, 656
Brześć, 91, 115, 393, 490-491, 494, 548, 642, 656, 659
Brzeźnica (k. Częstochowy), 488, 648, 656
Brzozów, 440
Brzóza, 95, 449
Brzózka, 726
Brzumino (k. Warszawy), 33
Buchenwald, 512
Buczyn Dworski, 546
Buczyn Nowy, 546
Buczyn Szlachecki, 546
Buczyn, 286, 515
Buczynka (Stardynka), 511
Budziszewo, 508
Bug, 7, 21-22, 25-30, 44, 49, 53, 55, 68-69, 79, 96, 117, 123-124, 128, 140, 150, 161, 169, 208, 216, 219, 238, 241, 364-365, 427, 433, 439-440, 443, 447, 450-453, 455, 462, 464, 466-467, 479, 481, 483-484, 488, 490, 494, 498-499, 501, 503, 511-512, 515, 517, 519-520, 522-523, 531, 534, 543, 545, 547-548, 554, 593, 622, 639, 672-674, 690, 735, 744, 758, 763, 765, 768, 773, 778, 783, 786, 788, 793, 798
Bułgaria, 538
Butki, 449
Bużyska, 701
Bydgoszcz, 300

C

Cambrai, 60
Castel Gandolfo, 133, 277
Cegielnia (część Złotek), 161, 534
Ceranów (Kadłuby), 12, 28-29, 118, 126, 130, 187, 237, 260, 275, 291, 298, 393-395, 407, 433, 467-468, 489, 495, 497, 504-505, 508, 511-513, 557-558, 600, 606, 707
Charków, 448
Chądzyń, 393, 464
Chechłowo, 393
Chełm, 131, 261
chełmińskie województwo, 656
chełmska diecezja, 126, 128-129, 657-658
chełmska gubernia, 545
chełmska ziemia, 469
chełmski powiat, 22
Chmielnik, 534
Chodel, 656-658
Chodów, 440
Chojewo, 290, 570
chojnicki powiat, 485
Cholewy, 24, 39, 460-462, 464, 466, 468--469, 520, 699
Choroszcz, 393
Chotomów, 673
Chożów, 488
Chruszczewka Szlachecka, 546
Chruszczewka Włościańska, 546
Chruszczewka, 126
Chudzina, 433
Cibarzew, 497
Cichoszowski, 444-445
Ciechanowiec, 28, 52, 216, 236, 240, 282, 290-291, 388, 393, 432, 442, 485, 516--519, 551, 553, 609, 680, 701
ciechanowska wysoczyzna, 523
Ciechanów, 517

Cieleswice, 393
Ciołkowo, 393
Cork, 314
Cybów, 21
Czaje, 393
Czaple, 393, 494
Czaplowizna, 449
Czarkówka, 393
Czarna Pałąka, 701
Czarna Struga, 433
Czarnawczyce, 232, 361, 393
Czarnoty, 464
Czechosłowacja, 611
Czechowice, 300
Czechowice-Dziedzice, 722
Czechy, 538
Czekanów, 393, 440, 730-731
Czernidów, 246
Czerwińsk (n. Wisłą), 302, 305, 393
Czerwonka Liwska, 200
Czerwonka, 393
Częstochowa (Jasna Góra), 155-156, 177, 179-180, 196, 204-205, 208-211, 218, 266, 272, 279, 299, 310, 313, 344-345, 352-354, 571-572, 611, 647, 656, 661
częstochowska diecezja, 72
Czołomyje, 128
Czyżew, 164, 393, 637, 656

D

Daniłowo Parcel, 546
Daniłowo, 547, 595
Daniłówka I, 546
Daniłówka II, 547
Dąbrowa, 394, 455
Dąbrowska (część Rytel), 488, 502
Dąbrówka Stany, 264
Dąbrówka, 393, 471, 488
Dąbsk (Stary Dąbsk k. Sochaczewa), 643
Dębe Wielkie, 393
Dębe, 27, 37, 388, 445, 526, 528, 546
Dębina, 471, 710
Dęblin, 279
Dębno, 61
Długa Dąbrowa, 296
Długie Kamieńskie, 28, 393
Długie Łuki, 516
Długie, 493, 650, 707, 757, 761, 767, 777, 781, 786, 792, 797
Długoniwa, 471
Długosiodło, 393
Dobre, 393
dobrzyńska ziemia, 89, 650
Dołubowo, 393
Domanice, 393, 512
Domanowo, 191
Drażniewo, 393
drohicka ziemia, 22, 28, 51, 95, 98, 115, 296, 433, 440-443, 455, 461, 468-469, 485--488, 490-493, 495, 499-503, 505-506, 516, 518, 529-530, 543-544, 548, 619, 635, 696, 711-712
drohicki powiat, 443, 466, 489, 495, 510
Drohiczyn, 2-3, 6-7, 11, 14-16, 21, 23-24, 35-36, 38, 46, 51, 61, 80, 115, 133, 141, 165, 176, 187, 193-194, 221, 225, 238-239, 242, 282-283, 290-292, 307--308, 315, 361, 363-364, 384, 393-394, 413, 415, 419, 460-463, 466, 485, 488, 491, 495, 497, 512, 515-517, 529, 543--545, 547-549, 574, 594, 612, 624-625, 638, 647-648, 657-658
drohiczyńska diecezja, 45, 52, 57, 79-80, 99, 115, 122-123, 134, 207, 281, 283, 291--292, 301, 308-309, 346, 353, 366, 369, 400, 405, 412-413, 417, 422-423, 430, 549, 568, 570, 574, 680, 746
Drzamów (k. Krotnicy), 648, 657
Düren, 72
Dworaki, 393
Dybki, 570
Dybów, 441, 530
Dynaberg, 491
Dzidków, 153
Dziegciarki, 535
Dziewule, 520
Dzięcioły, 393, 734
Dzików, 153

E
Elbląg, 61
Elżbietów, 393
Ełk, 302, 422
Europa (Unia Europejska), 6, 10, 25, 45, 60, 73, 387, 433, 448, 481, 539, 571, 597, 617, 736, 756, 760, 765, 770, 775, 780, 785, 790, 795
Ewin, 478
Evreux diecezja (k. Paryża), 59

F
Fatima, 179, 219, 284, 306, 346, 351, 413--414
Felsztyn, 270
Fidest, 136
Fliszczynowo, 643
Florencja, 60, 179
Francja, 46, 48, 50, 60, 72, 433, 538
Frombork, 302

G
Gać, 136
Galicja Zachodnia, 446, 520
Galicja, 243, 414, 486, 508-509
Galilea, 72
Gałązki, 193
Gałki, 393,462- 463, 466, 647, 657
Gałkówek (k. Łodzi), 136
Garnek, 707
Garwolin, 257, 261-262, 298
Gdańsk Orunia, 302
Gdańsk, 25, 74, 234, 302, 507-508, 589, 609, 643, 657
Gdynia, 300, 589
Generalne Gubernatorstwo, 544-545
Gęś, 272
Giełczyn, 512
Glina, 35, 195, 547
Glinik, 193
Gładczyn, 195, 231
Głodowo, 393
Głuchów, 440
gnieźnieńska diecezja, 658
Golan, 72
Gończyce, 262
Gorbów, 274
Gorowów, 393
Gostychin (Gostyń k. Radomia), 642, 657
Goworów, 646, 657
Goźlin, 274, 298
Górki, 246, 259, 393, 449
Góry Świętokrzyskie, 609
Górzno, 279, 656
Grabanowo, 638, 657
Grabanów, 367
Grabarka, 91
Grabiny, 393, 440, 449, 547
Grabszczyzna, 471
Gralińskie, 38
Granne, 27, 393, 455, 523
Grądy, 31, 173, 186, 203, 207, 311, 313, 315, 370-371, 373, 398, 430-431, 454--459, 476, 479, 514, 545-547, 558, 581, 583-587, 590, 594-595, 696, 699-700
Grecja, 538
Grębków, 279, 393
Grodno, 34, 393, 473, 630
Grodzickie, 28
grodzieńska gubernia, 117
Grodzisk (k. Sokołowa Podlaskiego), 128, 291
Gródek (k. Jabłonny Lackiej), 393, 612
Grójec, 658
Grunt, 471
Grzymały, 433, 546, 647, 657
Grzymki, 514
Guadelupe, 234
Gularka, 471
Guty, 120, 126, 445, 526, 546, 607-610, 612

H
Hadynów, 33-34, 393, 487, 630, 692
Hajnówka, 609
Halasy, 206
Henrysin, 527, 546
Hiszpania, 467
Hodyszewo, 393, 495
Hołny Majera, 509

Hołubla, 128, 131, 271, 393
Horbów, 34
Hornowo, 441
Horoszki Duże, 298
Hrud, 298
Hryniewicze, 483
Huszcza, 129
Huszlew, 264, 393-394

I
Iłża, 638
Inflanty, 491
Irkuck, 610
Irlandia, 314
Izabelin, 730
Izdby, 31, 32, 40, 427, 629
Izrael (Ziemia Święta), 72, 353, 725, 727

J
Jabłeczna, 279
Jabłonka, 393
Jabłonna Lacka (Jabłonna), 257, 292, 393, 643, 657, 697, 730
Jabłonna Ruska, 697
Jabłoń, 393-394
Jachimowice, 640
Jaćwież, 25
Jadów, 200, 447, 673
Jagodnik, 507, 510-511
Jakubiki (Jesionowa Wólka), 483, 505, 514, 523, 525, 546, 607, 610
Jakuszki, 281
janowska diecezja (podlaska), 256, 287, 548-549
Janów Podlaski (Biskupi), 21, 30, 33, 41, 67-69, 78, 81, 107, 124, 126, 247, 249, 255, 259, 264, 275, 297-298, 393-395, 428, 534, 548-549, 612, 622, 627, 656, 758, 763, 768, 773, 778, 783, 788, 793, 798
Jarnice, 548
Jasieniec, 725-726
Jasiorówka, 393
Jastrzębie, 512
Jeleniec, 281
Jelonki, 393
Jerozolima, 12, 16, 59, 72, 308, 487, 541, 689, 724, 726
Jezioro Biskupie, 27
Jeziorzany, 259
Jordan, 66
Jugosławia, 538

K
Kaczkowo, 393
kaliskie województwo, 446, 657
Kalisz Pomorski, 21
Kalisz, 299, 726
Kałuszyn, 441
Kamieniec Litewski, 297
Kamień, 34
Kamieńczyk (Kamieniec), 12, 53, 107, 135-136, 251-252, 517, 637, 657
kamieńczykowski dekanat, 673-674
Kamionek (dzielnica Warszawy), 310, 672
Kamionka Nadbużna, 483
Kamionka Rytelska, 486
Kamionna, 12, 48, 71, 118, 200, 281, 345, 393, 402-403, 447, 485, 673-674
Kanada, 72, 568, 720
Kańkowo, 547, 637, 657, 757, 761, 767, 771, 776, 781, 786, 792, 796
Karczemka, 220
Karmel, 292
Karskie, 379
Kasmy, 393
katowickie województwo, 722
Katyń, 448, 475
Kazachstan, 721
Kazań, 259
Kazimierz, 657, 730
Kazimierzowizna, 38
Kąkolewnica, 275
Kąty, 471, 535
Kempa, 701
Kempiste Borowe, 708
Kępa Biskupia, 27, 188
Kępa Pruska, 472, 520

Kętlanka, 708
Kiekrz, 312
Kielce, 252, 475
Kiełczew, 13-14, 31-32, 36, 39-42, 100, 104, 139, 142, 169, 177-178, 202, 204, 207, 217, 239, 242, 294-296, 310, 315, 323, 343, 348, 369-371, 373, 398-399, 406, 416-417, 422, 427, 430-433, 435, 439--449, 457, 459, 462, 472, 476, 479, 500, 504, 526, 545-547, 552, 555-574, 588-589, 594-595, 621, 629, 657, 691, 696, 712, 748
Kiełczewski Majdan, 111, 207, 430, 431, 447, 479, 545
Kiełpiniec, 612
Kiersnowo, 393
Kiewłaki, 393
Kije, 658
Kijowszczyzna, 501, 544
Kirkut, 449
Kiwerc, 721
Kleszczele, 393
Kleszczyn, 393
Klonówka, 61
Klukowo, 393, 547
Kłopoty Stanisławy, 282
Kłopoty, 500
Kłyzówka, 393
Knurów, 73
Knychówek, 393, 395
Knyszyn, 656
Kobylany, 393
Kobyłka, 197, 393
Kocielnik, 393
Kock, 170, 261, 267
Kodeniec, 281, 301
Kodeń, 52, 115-116, 230, 234, 279, 345, 351, 366, 612
Kolno, 164, 641, 657
Kolonia Złotki, 430, 581-582
Kołodziąż, 28, 95, 118, 323, 450-453, 456, 525, 534, 547, 576-578, 581, 650, 657, 757, 762, 767, 772, 777, 781, 786, 792, 797
Kołodziąż-Rybie, 547
Komańcza, 571
Komorów, 275, 565, 567-568, 588
Konarzyce, 721
Konstancin Jeziorna, 306
Konstancin, 303, 307
Konstantynopol, 72
Kopaniny, 701
Kopenhaga, 61
Kopiaste Borowe, 704
Koprzywnica, 640, 657
Korczew, 18, 165, 180, 393, 729
Kornatki, 535
Korytnica, 279, 393, 402
Korzewo, 629
Koski, 393
Kosów Dębe, 697
Kosów Lacki, 28, 71, 101, 120, 123, 223, 232, 275, 307, 399, 427-430, 435-489, 523, 527, 537, 546, 557, 570, 603, 610-611, 615-617, 735
Kosów Ruski, 435-437, 489, 546
Kosów, 28, 30, 41, 45, 56, 110, 126, 150, 187, 191, 195, 229, 241, 244, 254, 268, 292, 345, 392-393, 407, 435, 442, 444, 450, 455, 463-464, 489, 496, 498, 500, 504, 510-511, 515, 522, 524-526, 531-534, 548, 629, 698
Kosów (ziemia zakroczymska), 26-27
Kosów-Hulidów, 546
Kosówka (Czarna Struga), 433, 512, 520
kosowska parafia, 438
Kosowski Majdan, 227
Kostambenk, 87, 647
Kostki, 239, 442
Kostomłoty, 612
Koszyki, 393
Kowalewo, 575
Kowiesy, 502, 519
Kownaty, 509
Kozary, 518
Kozarze, 519
Kozielsk, 448, 565
Kożuchówek, 393-394

Krajów, 93
krakowska diecezja, 89, 656-659
Kraków, 12, 23-24, 29, 58, 61, 64, 67, 92, 97, 121, 165, 177, 182, 279, 299, 367, 397, 439, 493-494, 504, 611, 639, 730
krasnodarski dekanat, 290
Krasnystaw, 108, 261, 639, 657
Krasów, 275
Krewo, 485
Kręgi, 440
Kroszyn, 193, 230
Krośniewice, 301
Krupińskie, 393, 547
Krupy, 546
Krynki, 393
Kryńszczyzna, 34, 37, 471
Krzeczków Milanowski, 701
Krzeczków Stary, 701
Krzemień, 21
Krzeptówek, 413
Krzesiewskie, 703
Krzesk (k. Siedlec), 180
Krześlin, 270-273
Krzewy, 471
Krzymosze, 254
Krzywienko, 107, 638, 657
Księżopole, 393
Kuczaby (Kuczały), 24, 39, 445, 460-466, 468-469, 520, 526, 696, 698-699, 716
Kuczyn, 24, 393, 442, 505, 515
Kudelczyno, 515
Kujawy, 439
Kulesze, 393
Kuniów, 270
Kurników (część Prostyni), 471
Kurników (k. Poznania), 640, 657
Kurowice, 393
Kurów, 281, 641, 657
Kurpie, 124
Kursak, 535
Kutno Woźniaków, 302, 305
Kutyski, 455, 546
Kwestyja (część Złotek), 227, 429

L

Lakonia (Lacedaemon), 195, 230-231
Latyczów, 270
Ląd (n. Wartą), 302, 305-306
Leoncin, 301
Lesznia, 393
Leszno, 301
Leśna Podlaska, 52, 81, 83-85, 115-116, 129, 257, 279, 612
Leśniań, 78
Leżajsk, 39, 468
Licheń, 279, 612
lidzki powiat, 486
Lipiny, 393
Lipki, 34, 95, 440, 449-450, 487, 490, 497, 692
Lipki Stare, 586
Litewniki, 393
Litewskie Królestwo, 440
Litewskie Księstwo, 28, 91, 95, 186, 189, 286, 445, 494, 506, 543
Litwa, 7, 12, 25, 27, 55, 91, 95, 98, 186, 230-231, 300, 440, 442, 450, 460, 462, 484-486, 488, 490-491, 494, 498-499, 503, 505, 515-516, 518, 524, 532, 543, 564, 637, 647
Liw, 36, 38, 194, 197-198, 249, 308, 320, 608-610, 618, 657, 672
Liwiec, 135, 171
liwska ziemia, 26, 460, 485
liwski dekanat, 549
Liza (k. Topczewa), 316, 393, 490, 494-495, 497
Londyn, 60, 305, 422, 514, 539
Loreto, 38, 309, 311-312, 448
Loretto (k. Łochowa), 309-311
Lourdes, 343
Lubartów, 314
lubelska diecezja, 113, 130, 159, 429, 453, 458, 548-549
lubelska gubernia, 471, 511, 518, 521, 534
lubelskie województwo, 89, 91, 93, 96, 109, 437, 545, 656-659
Lubelszczyzna, 72, 260, 401

Lubiesza, 489
Lubiszew, 61
Lublin, 12, 46, 51, 89, 107, 115, 121, 140, 162, 194, 263-267, 270, 274, 300, 306, 311, 314, 475, 500, 624, 637-638, 641, 646, 657
Lutomiersk (k. Łodzi), 302, 305
lwowska diecezja, 657-658
lwowska metropolia, 563
Lwów, 51, 115, 121, 439, 565, 575, 645, 657, 721, 729-730
Lyon, 398
Lytyn, 270

Ł
Łańcut, 76
Łaskarzew, 259, 275, 298, 304-305
łazowsko-sterdyńska parafia, 489
Łazów, 128, 193, 500
Łazówek, 117, 353
Łazy, 535
Łepki, 393, 487
Łęg, 31, 431
łochowski dekanat, 217, 281, 413, 550, 568
Łochów, 169, 291, 300-301, 447, 472, 576
Łomianki, 304
Łomna, 126, 546
Łomża, 22, 39, 187, 257, 314, 361, 384, 468, 637, 657
łomżyńska diecezja, 121, 568, 574
łomżyńska gubernia, 117, 545
łomżyńska ziemia, 27, 39, 232, 462, 468, 516
łomżyńskie województwo, 485
Łopusze, 393
Łosice, 393, 487, 610, 692
Łosiewice, 449
łowicka diecezja, 303
Łowicz, 612, 656
Łódź, 47, 75, 136, 176, 179, 305, 720-721, 726, 728
Łubin, 393
Łuck, 115-116, 548
łucka diecezja (włodzimierska, łucka i brzeska), 11-12, 28-29, 33, 39, 46, 48, 50-52, 55, 67, 79-80, 88-89, 97, 112, 114-115, 135, 151, 155, 185, 187, 189-191, 193--194, 231, 238, 247, 272, 297, 331, 363-364, 381-383, 388-390, 459, 497, 504, 525-526, 533, 548-549, 561, 563, 622, 627, 629, 634, 656-657, 662-666, 668, 670 756, 760, 765, 770, 775, 780, 785, 790, 795
łucki archidiakonat, 34
łuckie (włodzimierskie) biskupstwo, 28, 548
łucko-brzeska diecezja, 251, 342
łucko-żytomierska diecezja, 271
Ługów, 393
łukowski dekanat, 121
łukowski powiat, 520
Łuków, 166, 257, 272, 281, 393, 658, 659
Łuniewo, 98, 393, 649, 657
Łuskawica, 393
Łuzki, 393
Łysobyki, 259

M
Maciejowice, 12, 71, 96, 272, 279
Maciejowice Kłodnica, 93
Magdeburg, 442
Majdan, 449
Majdanek, 512, 537
Makarówka, 393
Maleszewa (Maliszewa), 28, 31-32, 35-36, 38, 40-42, 191, 193, 195, 232, 238, 253, 393, 427-428, 450, 455-456, 464, 493, 514, 519, 524-525, 548, 610, 629
Maleszewa (Maliszewa, ziemia zakroczymska), 26-27,
Maliszewa Nowa, 428-429, 546
Maliszewa Stara, 546
Malowa Góra, 248, 260, 301
Małkinia Dolna, 169, 547
Małkinia Górna, 135, 142, 227, 541, 547, 596
Małkinia, 17-19, 26, 69, 102, 169, 177, 179--180, 209-210, 283, 312, 323, 393, 433, 472, 479, 514, 520-522, 537, 546--547, 567-568, 570-572, 574, 578, 585, 587, 589, 594-595, 726

małkińska ziemia, 570
Mankary, 260
Mariampol, 261
Marianka, 478, 527
Marianna, 299
Mariazell, 72
Mariówka, 394
mazowiecka ziemia, 439, 455, 483-484
Mazowieckie Księstwo, 485, 519-520, 526
mazowieckie pobuże, 672-674
mazowieckie województwo, 79, 89, 91, 438, 546, 656-659
Mazowsze, 7, 13, 17-18, 25, 31, 45, 55, 68, 95, 115-117, 125, 143, 376, 427-428, 430, 433, 435, 439-440, 451, 460-461, 465, 481, 483-485, 487, 491, 497, 500, 503, 515, 523, 532, 543, 550-551, 570, 621, 623, 625, 672-674, 755, 760, 765, 770, 775, 780, 785, 790, 795
Mazury, 609
Mediolan, 302
Mężenin, 393
Michałowice, 104, 106
Miednik, 193, 195
Miednoje, 475
Miedzna, 52, 81, 83-85, 110, 115, 130, 160, 251-252, 259-260, 264, 279, 353, 385, 393-394, 402-403, 466, 474, 507-508, 531, 549, 680
Mielec, 657, 701
mielnicka ziemia, 485, 544, 700
Mielnik, 485, 549
Mieśnik, 393
Międzylesie, 440, 531, 701
Międzyrzec Podlaski (Międzyrzec), 86, 128, 206, 281, 393, 612, 638, 658, 732
międzyrzecki dekanat, 121
Miętne, 315
Mikuszowice, 67
Milanów, 164
Milewek, 537
Milewko, 459
Miłkowice, 24, 282
Minczewo, 393
Mińsk (na Białorusi), 12, 441, 495, 529-530, 625
Mińsk Mazowiecki, 86, 299, 311, 576, 637, 657
mińska diecezja, 123
Mirosław, 260
Mizocz, 270
Mława, 18
Młączyn, 646, 657
Mokobody, 171, 364, 392, 394
Monachium, 65, 303
Montaure, 59-60
Monte Casino, 512
Monza, 59
Mordy, 12, 28, 163, 165, 297-298, 301, 394, 461, 488, 530
Morzyczyn Włościański, 449, 472, 547
Morzyczyn Włóki, 306, 472, 547
Morzyczyn, 20, 28, 56, 95, 158, 394, 440, 476, 516, 575, 636, 657, 693, 732
Moskwa, 544
Moskwino, 393
Mostów, 275
Mościski, 272
Motwica, 304
Mroga, 97
Mrozowa Wola, 95, 394
Mszanna, 275
Mulawicze, 394

N

nadbużańska ziemia, 621, 624
Nadbużański Park Krajobrazowy, 17, 438, 547, 602, 615-617, 755, 760, 765, 770, 775, 780, 785, 790, 795
Naddawki, 532
Nakło, 458
Nałęczów, 611
Narew, 128, 235, 523, 643
Narojki, 394
Nazaret, 72
Netta, 720-721
Nieciecz, 442
Niegowiec, 547

Niegów, 673
Niemcy (III Rzesza), 61, 72, 102, 486, 513, 538, 615, 728-729, 732
Niemen, 25
Niemiery, 706
Niemojki, 271, 394-395
Niepiekło, 500
Niepokalanów, 612
Niewiadoma, 439
Niewiny Popławy, 697
Niewin, 394
Niewody, 394
Niwiska, 89, 640, 657
Nizina Mazowiecko-Podlaska, 485
Norwegia, 313
Norymberga, 61
Nowa Wieś, 87, 126, 647, 657
Nowe Miasto (n. Pilicą), 314
Nowiny, 699
Nowogródek, 394
nowogródzkie województwo, 658
Nur Kolonia, 483
Nur, 21-22, 37, 95, 99, 108, 393, 467-468, 481, 490, 501, 505, 508, 510, 624-625, 641, 656-658, 696-711
nurska ziemia, 195, 469, 492, 505-506, 707--708
nurski dekanat, 672-673
Nurzec, 419

O

Ocięte, 394, 449, 547
Ojców, 611
Okrzeja, 275, 301
Oksford, 3, 16, 305, 309
Okuniew, 673
Oleksin, 170, 394
Olszczyzna, 38
Olszewo, 394, 510-511, 514, 528, 531
Ołtarze-Gołacze, 706
Ołtarzew, 314
orenburskie stepy, 128
Orło, 547
Orzełek, 173, 180, 202, 217-218, 323, 343, 369-371, 373, 398-399, 428-431, 433, 440, 449-454, 472, 476, 479, 545-547, 556, 575-583, 594, 617, 749
Osieck, 272, 274
Osnówka, 394
Ostaszków, 448, 475
ostrogski dekanat, 270
ostrołęckie województwo, 511, 545
Ostrołęka, 177, 394, 570, 589, 597, 643, 657
ostrowska ziemia, 585
ostrowski powiat, 125, 220-221, 486, 570
Ostrożany, 16, 52, 81, 83, 115, 282, 308, 353, 393-394, 418, 680
Ostróg, 270
Ostrów Lubelski, 256
Ostrów Mazowiecka, 70, 125, 166, 311, 315, 421, 479, 512, 520, 545-567, 585, 597, 733
Ostrów, 275, 326, 394
Ostrówek, 448, 509
Ośmiana (Oszmiana), 637, 657
Oświęcim, 279, 537, 611, 736

P

Padwa, 259
Paplin, 38, 440
Parczew, 51, 54, 108, 115, 259, 275, 298, 639, 658
Parysów, 298
Paryż, 59, 61, 388
Pasniów, 54, 87, 645
Patkowice, 191, 456, 525
Patrykozy, 502, 519
Paulinów, 733-734
Pawłów, 394
Pelplin, 61
Perlejewo, 123, 282, 308, 393-394, 422, 433, 647, 658
Perm, 259
Perpignan, 60
Petersburg, 270, 400, 429, 472, 512, 545, 547
Patrykozy, 502
Pętków Wymianów, 702-703, 705, 707, 710

Pętkówek, 704-707, 709-711
Piaseczno, 658
Pieczyski, 393
Piekuty, 394
Pierszaje, 230
Piętki, 216, 485
Pilica (Pilcz), 54, 314, 648, 658
pińska diecezja, 123
Piotrków Trybunalski, 300
Piotrków, 640, 658
Pióro, 394
Piszczac, 344
Plewnik, 394
Płatkownica, 28, 547
Płock, 26-28, 231, 295, 548, 572
płocka diecezja, 12, 29, 89, 121, 130, 231, 364, 440, 494, 547, 656-659, 672
płocka wysoczyzna, 523
płocki archidiakonat, 31
Płonka, 394
Pniewnik, 231, 394, 645, 658, 673
Pobikry, 165, 394
Pobojów, 489
Podbiele, 646, 658
Podborze, 394
Podgórze Gazdy, 547
Podgórze, 495, 497, 704
Podlasie, 6-7, 13-14, 17-18, 21, 25, 27-29, 31, 45, 50, 52, 55, 57, 77-78, 80-84, 89, 91-92, 94-95, 107, 115-117, 121, 124-129, 131, 133, 135, 137, 143, 169, 181, 186-187, 201, 203, 234, 238, 243, 254, 257, 259-260, 271, 274, 284, 345, 360, 365, 376, 401, 407, 413, 418, 427--428, 432-436, 439-441, 443, 450, 455, 457, 460-462, 465-467, 471-475, 477, 481, 483-486, 488-489, 492, 494-495, 497-498, 500-502, 504-506, 508, 511--512, 515-517, 519, 523-525, 528-529, 532-533, 541, 543-544, 549-552, 561, 563, 597, 600, 602, 615, 621, 623, 625, 671, 673, 720, 741, 755, 758, 760, 762--763, 765, 768, 770, 773, 775, 778, 780, 782, 785, 788, 790, 793, 795, 798
podlaska diecezja (janowska), 58, 80, 116, 121, 126, 129-130, 161-163, 181-182, 255, 264, 269, 287, 343, 385, 395, 402, 428, 430, 438, 534-535, 623
podlaska ziemia, 16, 543, 549
podlaskie województwo, 89, 91, 102, 254, 428, 433, 445, 457, 469, 486, 506, 520, 526, 533, 544, 656-658, 694, 722
Podole, 270
Pogorzel, 638, 658
Polska (Korona), 9-10, 12, 17-18, 21-22, 25-29, 45, 47, 52, 55, 60-61, 68-69, 71-72, 74, 76, 80, 91, 95, 107, 120-121, 124-125, 128, 132, 134, 140, 143, 161, 163-164, 177, 181-182, 190, 220, 225, 230-231, 241, 243, 254, 265, 276, 279, 299-300, 312, 316, 319, 326, 342, 344, 345-346, 360-361, 370, 381-384, 387--388, 397-398, 401-402, 405, 409, 413-414, 417, 422, 428, 433, 435-436, 438-440, 443, 448, 450, 453, 455, 457, 460-462, 466, 468, 473, 475, 479-480, 485, 487, 489-491, 494, 497-503, 506, 510-512, 515-516, 519, 521, 525, 527, 529, 531-533, 536-537, 543-544, 546, 548, 550, 561, 563-564, 571, 574-575, 581, 672-673, 731, 733, 736, 744-755, 758-760, 763, 765, 770, 775, 780, 783, 785, 788, 790, 793, 795, 799
Polskie Królestwo, 26, 44, 82, 89, 100, 108, 116, 130-131, 200, 437, 448, 453, 459, 472-473, 492, 509, 511-512, 520-521, 535, 543, 545
Pomiany, 721-723
pomorskie województwo, 657
Pomorze Gdańskie, 25, 69
Pomorze, 18, 51, 61, 115, 600
Poniatowo (Kutaski), 31, 41-42, 150, 173, 186, 191, 193-194, 202, 207, 219-220, 299, 323, 369, 373, 398-399, 430-431, 433, 443, 445-446, 454-459, 467, 472, 476, 479, 488, 521, 524-526, 531, 545--547, 556, 583-587, 589-590, 713
Popławy, 394

Posniew, 658
Postoliska, 301, 673
Poświętne, 238, 394
Poznań, 12, 51, 62, 74, 115, 231, 312-313, 479, 639, 642, 658, 722-723
poznańska diecezja, 33, 89, 656-659
poznańskie województwo, 658
północno-kaukaski dekanat, 290
Praga (dzielnica Warszawy), 303, 312
Pratulin, 126, 132, 274
Prochnów, 506
Prostki, 21
Prostynia (rzeka), 21
Prostyń, *passim*
prostyńsko-ceranowska parafia, 433
Prostyńszczyzna, 699
Próchenki, 278-279
Prusy Królewskie, 93
Prusy Wschodnie, 21
Prusy, 51, 54, 87, 115, 485-486, 505, 517, 644, 647
Pruszanka, 394
Pruszyn, 257, 260, 394
Prużany, 361
Przasnysz, 310, 589, 646, 658
Przece, 471
Przedbórz (k. Piotrkowa), 641, 658
przemyski powiat, 466
Przemyśl, 36, 39, 175, 302, 433, 466, 468, 730
Przesmyc, 503, 515
Przesmyki, 257, 263, 393, 394
Przewóz, 394, 547
Przyrów, 46, 50, 72
Pszczyna, 722
Puławy, 611
Pulwy, 471
Pułtusk, 12, 71, 73-74, 195, 387, 394, 534
pułtuski archidiakonat, 672
Purzeczki, 468
Pustelnik, 673
Puszcza Biała, 517
Pyzdry, 492

R
Raczków, 492
Radom, 641, 657, 730
Radoryż, 266, 301
Radzików, 394
Radziszew, 500
Radzymin, 394
radzymiński dekanat, 673
radzymiński powiat, 509
Radzyń, 210, 246
Ratyniec Stary, 733-734
Rawa, 89, 97, 643, 648, 658
rawskie województwo, 491-492, 649, 658
Rawskie, 648
Ražny, 547
Rąbież, 471
Rembertów (dzielnica Warszawy), 15, 312, 514, 575
Remiszew, 394
Repki, 394
Rogów, 128, 291
Rokitna, 71
Rosja (Cesarstwo Rosyjskie), 128, 290, 435, 455, 462, 473, 488, 495, 498-499, 503, 518, 539, 545, 610
Rosochate, 393-394
Rostki Dadźbóg, 709-711
Rostki Piotrowie, 547
Rostki Wielkie, 547, 698, 704, 708-710
Rostki, 35, 102, 394, 441, 497, 501
rostowski dekanat, 290
Roszki, 394
Rottenburg, 486
Rouen, 60
Rozbity Kamień, 37, 251-252, 272, 275-276, 308, 388, 393-395, 512, 519
Różan, 285
Różanystok, 81, 83-85, 394
różańska ziemia, 518, 707
Ruda, 394, 502, 519
Rude, 502
Rudka, 191, 291, 394, 494
Rudnik Mały, 278
Rudnik, 394, 487, 692

ruskie województwo (chełmska ziemia), 657-658
Rusków, 393-394
Russów, 446
Ruś Kijowska, 430, 435, 485, 543
Ruś Litewska, 543
Ryki, 261, 268, 304
Rytel (k. Czerska), 487
Rytele Olechny, 28, 301, 481-515, 557, 601, 698, 705, 707, 709, 743, 744, 745
Rytele Suche, 28, 481-515, 558, 698-699, 706-709, 744-745
Rytele Święckie, 16, 28-29, 31-32, 38, 40--42, 71, 102, 134-135, 141, 173, 188, 203, 207-213, 222, 224, 239, 278, 283, 295, 298, 308-309, 314, 317, 322-323, 343, 367, 370-371, 373, 398, 410-412, 414-416, 419, 421, 424, 427, 430-431, 433, 435, 441, 444, 446, 481-515, 545--546, 553-554, 556, 600-606, 616, 629, 642, 683, 696-704, 709-711, 735, 744-745, 749
Rytele Wólka, 698
Rytele Wszołki (Średnie), 208, 223-224, 481--515, 557, 697, 699-700, 705-706, 708-710, 744-745
Rytele, 34, 123, 231, 294-295, 394, 399, 444, 455, 658
Rytelowszczyzna, 486
Rytelskie Bagna (Rittelbruch), 486
Rytów, 442
Rząśniki, 644, 658
Rzeczpospolita Obojga Narodów, 25-26, 51, 231, 433, 548
Rzeczpospolita, 55, 88-89, 91, 94, 186, 234, 431, 454, 471, 509, 548, 622, 625, 656, 674, 721, 756, 761, 766, 771, 776
Rzym, 3, 10, 16, 33, 45-46, 48, 50, 59, 67, 72-73, 97, 112, 126, 128, 133, 140, 182, 231, 271, 308, 353, 388, 489, 663, 665-666, 668, 670

S

Sabnie, 739-740
Sadoleś, 177, 449, 547
Sadowne, 12, 27, 95, 118, 177, 200, 240, 265--267, 274, 286, 292, 300, 303, 306, 315, 393-394, 402, 407, 428-429, 447, 449, 451-454, 472, 477, 479, 512, 521, 535, 545-547, 575-578, 581, 726-728, 732
Sainte-Anne d'Auray, 46, 48, 50, 72
Saki, 394
Saksonia, 72
Sałajka, 394
Samogoszcz, 163, 261
San Giovanni Rotondo, 413
sandomierskie województwo, 96, 641, 650, 656-658
Sandomierz, 130, 372, 641, 657
Saratów, 290
Sarnaki, 111, 259, 291, 298, 308, 393-394, 549, 612
Saska Kępa, 483
Sącz, 67-68
Sągole, 546
Secymin, 301
Seforis (k. Nazaretu), 72
Sejny, 61, 138
Serock, 27, 455, 523
Seroczyn Siedlecki, 278, 301
Seroczyn, 128, 278, 436, 493, 516
Serpelice, 140, 418
Sewerynów, 394
Sewilla, 179
Siedlce, 11-12, 26, 39, 79-81, 122, 132, 180--181, 202-203, 206, 208, 259-261, 264, 268, 270, 272, 274-275, 278-279, 281, 290-291, 298, 301, 304, 311, 314, 394-395, 471, 509-510, 518, 520-521, 534, 537, 545, 549, 577, 597, 612, 616
siedlecka diecezja (czyli podlaska), 11, 28, 79, 80, 116, 120-121, 132, 181-182, 229, 274, 297, 299, 304, 309, 331, 366, 386, 395-396, 402, 411, 474-475, 485, 543, 549, 565, 568
siedlecka gubernia, 117, 128, 131, 472, 473, 510-511, 521, 535, 545
siedlecka ziemia, 201
siedlecki powiat, 37, 121, 510-511, 610

siedleckie województwo, 128, 130, 195, 202, 225, 438, 483, 527, 611, 615
Siemiatycze, 61, 80, 115, 159, 198, 234, 240, 243, 247, 248, 250, 251, 282, 360, 361, 363-364, 394, 488
Siemień, 298
Siemiężna, 394
Siennica, 301
sieradzkie województwo, 492, 658
Sierpc, 61
Skibniew, 123, 286, 295, 395, 433, 440-442, 455, 552
Skiwy, 469
Skoroszczyn, 394
Skorupki, 394
Skórzec, 78, 260, 264, 266, 394
Skrzeszew, 254, 260, 263, 394
Skupie, 394
Sławatycze, 279
Słonim, 648, 658
słonimski powiat, 435-436
Słowacja, 539
Smoleńsk, 644, 658
smoleńska diecezja, 658
Sobibór, 534, 536
Sobieszyn, 267-268, 395
Sobików, 303
Sochaczew, 643, 658
Soczi, 290
Sofijówka, 527
sokołowski powiat, 121, 439, 455, 492, 510--511, 527, 545
Sokołów Podlaski, 28, 38, 67, 103, 122-123, 126, 128, 130-131, 157, 170, 191, 194, 206, 210, 230, 241-242, 251-252, 255, 260-261, 266, 275, 281, 286, 291-292, 302, 304-305, 307, 311, 313, 393-394, 456, 461, 467, 481, 483-484, 488, 509, 511, 513-514, 517, 523-524, 527-528, 530, 545-546, 575, 601, 603, 607-609, 611, 615-617, 728, 731, 734
Sokoły, 394
Sokółka, 449, 547, 581
Solec, 96, 138
Sołdany, 454, 458-459
Sonntagberg, 46
Sopot, 589
Sosnowy, 471
Sójkówek, 547
stanisławowski dekanat, 673
Stanisławów (Maleszewa), 464
Stanisławów, 394, 658, 727
Stany Zjednoczone (USA), 224, 472, 539, 729, 733
Starawieś (Jakimowicze), 22, 130, 200, 257, 259, 261, 274, 290, 299, 304, 402, 441, 530, 587, 640, 657
Starobielsk, 448
Stary Sącz, 606
Stelągi, 447, 462, 469
Stephanskirchen, 536
Sterdyń, 23-24, 35, 81, 83, 102, 249, 261, 298, 393-394, 407, 436, 460, 466, 469, 489, 516, 520, 638, 658, 699, 731, 733-734
sterdyński dekanat, 71, 413, 513, 615
Stężyca, 259, 638, 645, 658
Stoczek Łukowski, 395
Stoczek Węgrowski, 12, 71, 265, 269, 290--291, 726
Stoczek, 35, 138, 191, 193, 195, 231, 236, 262, 265, 292, 300-301, 447, 562, 673, 736
Strabla, 393-394
Strumiany, 394
Strzegom, 73
Strzelce (k. Kutna), 303
Studzianna (k. Wrzodziennicy), 641
Subiacco diecezja, 45
Suchodół, 440-443, 552
Suchożebry, 268, 394, 509
Sulejów, 673, 674
Sumiężne, 547
Supraśl, 91
Suraż, 394, 485, 490, 494
Susk, 232
Suwalszczyzna, 25
swierdłowska gubernia, 514
Syberia, 128, 131, 435, 514, 610, 720
Sytki, 282

Szawiepolicze (k. Lublina), 644, 658
Szczecin, 299
Szczeglacin, 729
Szczepankowo, 394
Szczuczyn, 486
Szepietów Podleśny, 655, 658
Szerokie Pole, 462
Szmurły, 292
Szulborz, 570
Szwajcaria, 737
Szweliza, 393
Szydłowiec, 176
Szynkarzyzna, 547

Ś
Śląsk, 60, 72-73, 124, 484
Śledzianów, 394
Śledziejów, 244, 394
Śniadowo, 394
Śnierzawa, 60
Śrem, 721
Świelice, 394
Świejki (Szwejki, k. Sterdyni), 31, 40, 427, 515-516, 518-520, 629
Świerzawa, 60
Święciany, 230
Święck (k. Broku), 394, 487, 501
Święck-Strumiany, 487
Święta Lipka, 300
Świniocha, 471

T
Tarchomin, 303
Tarczyn, 640, 658
Tarków, 512
tarnowska diecezja, 72, 79
Tchórznica, 442
Teheran, 522
Telaki, 37, 101, 126, 389, 394, 445, 526, 546, 610, 616, 650, 658
Terespol, 260, 290
Tłom (część Rytel Święckich), 711
Tłuszcz, 18, 472
Tomaszów, 261
Topczewo, 81, 83-84, 191, 282, 290, 291, 316, 393-394, 494
Toruń, 604
Tosie, 126, 506, 508, 528, 546, 637, 658, 757, 761, 767, 771, 776, 781, 786, 791, 796
Tours, 40
Treblinka, 13, 17, 20, 23-24, 31-32, 36, 39-42, 121-122, 132, 141, 169, 173, 177, 186, 188, 193, 202, 206-207, 216, 219, 224, 236, 275-276, 280, 304, 323, 346, 368, 373, 398-399, 427, 430-433, 435, 443, 446, 459, 464, 467, 472, 475--476, 479, 481, 488, 490, 494, 498, 502, 508, 513-522, 528, 536-542, 545--547, 560, 570, 589-590, 597, 608-609, 611, 615, 623, 629, 681, 697, 699, 712, 724-725, 729, 731, 735-736, 738-740, 744, 751, 755, 760, 765, 770, 775, 780, 785, 790, 795
Truskawiec, 274
Trzcieniec, 493
Trzciniec Duży, 546
Trzciniec Mały, 508, 546, 706
Trzebieszów (k. Międzyrzeca), 86, 261, 270, 272, 281, 299, 394, 639, 658
Tuapse, 290
Tuchole, 485
Tuchowicz, 274
Turobin, 640-641, 658
Turośl, 394
Turów (k. Przasnysza), 647
Tuszyn, 658
Twarogi, 123, 216, 394, 485
Tworkowice, 518-519
Tybory Kamiance, 469
Tykocin, 252, 394

U
Uganda, 314
Ugoszcz, 535
Ugów, 394
Uhrusk, 279, 281
Ujazdów, 641, 658

Ukraina, 539
Ulan, 298
Upuszczów, 492
Ural, 514
ursynowski dekanat, 139, 307
Ursynów, 306-307
Urzędów, 659

V
Vallepietra, 45-46, 59

W
Wadowice, 314, 575
Walencja, 397
Waniewo, 394
Warka, 638, 641, 659
Waronie, 394
Warszawa, 10, 12, 17-19, 22, 26-27, 33, 59, 75, 77-80, 91, 99, 104, 123, 136, 140, 150, 158, 163, 166, 167, 169, 171, 173, 176-180, 194, 196, 205, 248, 251-252, 255, 261, 270, 272, 290, 300-301, 303, 306-308, 310-311, 313-315, 344, 360, 363, 366, 382-383, 394, 398, 424, 429, 447, 449-451, 461, 463, 472-474, 483--484, 504, 506, 515-516, 522, 528-529, 531, 536, 539, 544, 546-547, 549, 568, 578, 571, 593, 595, 608-609, 612, 621, 659, 725, 727-730, 732, 737, 755, 760, 765, 770, 775, 780, 785, 790, 795
Warszawa, Wesoła Zielona, 303
Warszawice, 395
warszawska archidiecezja, 138, 303, 306, 316
warszawska diecezja, 121, 568
warszawska gubernia, 136
Warszawskie Księstwo, 544-545
warszawskie województwo, 68, 481, 511, 545
warszawsko-praska diecezja 303
Warta, 302, 305-306
Wasilków, 394
Waszyngton, 539
Watykan (Stolica Apostolska), 11-12, 53, 58--59, 72, 88, 97, 112-115, 121, 125-126, 130, 133-134, 138, 159, 167, 181-182, 187, 189, 231, 266, 277, 321, 326, 342-343, 369, 389, 436, 622-623, 630, 662-664, 750-751, 756, 758, 760, 762-763, 765, 767-768, 770, 772-773, 775, 777-778, 780, 782-783, 785, 787--788, 790-791, 793, 795, 797-798
Wąbrzeźno, 575
Wąsosz, 657
Westfalia, 72
węgrowski dekanat, 29, 116, 121, 159, 186--187, 200, 242, 269, 286, 317, 362, 387, 425, 548, 549, 620
węgrowski powiat, 22, 39, 43-44, 68, 95, 121, 186, 202, 238, 255, 269, 320, 326, 400, 402, 432, 434, 439-440, 448-450, 458-459, 462, 467, 472-475, 477, 484, 490, 515, 519, 529, 534-535, 544-545, 565, 578, 587, 610
Węgrów, 16, 18, 28, 39, 43, 48, 52, 89, 91, 118, 187, 198, 200-203, 244, 247, 249, 251-252, 254, 258-261, 264, 268-270, 280, 290-291, 301, 308, 313, 324, 394--395, 401-403, 425, 432, 447-448, 458-459, 461, 472, 474-475, 479, 488, 509, 512, 528-530, 534-535, 544-546, 564-565, 587-588, 688, 609, 617, 639--640, 657-659, 673, 736
Wiązowna, 301
Wiedeń, 60, 445
Wieliczka, 279, 611
Wielki Keszt (Wielki Kąt – Wielgie), 640, 658
Wielkopolska, 124, 439, 484
wielkopolskie województwo, 721
Wiercień, 394
Wierów, 440
Wierzbin, 505
Wierzchowiny, 509
Wierzchuca, 394
Wieska, 471
Wilanów, 303, 306
Wilczogęby, 449, 547
Wilczyska (k. Żelechowa), 278
wileńska diecezja, 34, 169, 230, 488, 548, 630, 656, 657, 658

wileńska ziemia, 470
wileńskie województwo, 657
Wilhelmsberg, 486
Wilno, 12, 33, 67, 230, 491, 494
Winna Poświętna, 119, 290, 362, 384, 394
Wioska (cz. Rytel Święckich), 711
Wirów, 301
Wirtembergia, 486
Wisła, 25, 116, 302, 305, 439, 574, 672-673, 730
Wisznice, 252, 261, 273
wisznicki dekanat, 273
Wiślica, 108, 643, 658
Wiśniew, 512
witebskie województwo, 658
Wizna, 394
Włochy, 46, 382, 413, 448
Włocławek, 234
włocławska diecezja, 657
Włodawa, 268, 271, 281
włodzimierska ziemia, 548
Włodzimierz, 548
Woczkowski, 444-445
Wodynie, 254
Wojnowo (jezioro), 515
Wola Gułowska, 52, 115, 279, 353, 577
Wola Uhruska, 279
Wołomin, 472
Wołówki, 394
Wołyń, 25, 180, 270, 272, 501, 518, 544, 548
Wólka Dolna (Majdan Okrąglik), 168, 173, 202, 205-207, 225, 410, 430-431, 523-529, 545-546, 559, 607
Wólka Lipowa, 323, 525
Wólka Nadbużna, 28
Wólka Okrąglik (Okrągłe), 31, 39, 41-42, 141-142, 168, 173, 191, 193, 195, 202, 195, 203-207, 212, 225, 278, 283, 307, 311, 322-323, 343, 369-371, 373, 410-411, 414, 419-420, 430-431, 433, 443, 445-446, 456-457, 467, 521, 523-529, 545-546, 559, 606-617, 681, 697, 713, 738
Wólka Raszewska, 31-32, 40, 427, 456, 563, 629
Wólka Rytelska, 28, 481-515, 558
Wólka, 267, 399
Wrociszew (Breczyszew, k. Warki), 642, 659
Wrocław, 12, 60, 727
Wszebory, 28, 505, 707, 738
Wyprzątnizna, 471
Wyrozęby, 29, 393-394
Wyrów, 394
Wyrzyki, 248, 394
Wysokie Mazowieckie, 234, 394, 469
Wysokie, 54, 649, 659
Wyszki, 394, 442, 641, 659
Wyszków, 158, 235-236, 299, 309, 393-394, 440, 562, 657, 684
Wyszogród, 642, 659
Wyszomierz Kutaski, 455
Wyszomierz, 493, 546
Wyszomierze Niepiekły, 502
Wyszonki, 135, 640, 659

Y

Yad Vashem, 724-725, 733

Z

Zachoinie, 449
Zachód, 6, 72, 738
Zagorzyno, 644, 659
Zagrodzisk, 706
Zajączków (część Maleszewy), 464
Zajezierze, 471
Zajęczniki, 394
Zakopane, 611
Zakroczym, 314
zakroczymska ziemia, 26-27
zakroczymski powiat, 519
Zakrzew Kopijki, 702-706, 708-710
Zalesie, 394, 449, 547
Załuskie, 394
Zambrów, 394
Zamiany, 705
Zamość, 447, 453
Zapiaszcze, 535
Zaręby Kościelne, 298, 309
Zaręby Leśne, 704

Zaręby, 365, 394
Zarzetka, 547
zasławski dekanat, 270
Zatoka, 471
Zawady, 531, 535
Zawisty Nadbużne, 547, 710
Zawisty Podleśne, 547, 704, 709-710
Zawisty, 161, 394, 495, 706
Ząbki, 481
Zbuczyn, 272, 298, 394, 638-639
Zbulidy, 210
Zembrów, 34, 394
Zembry, 279
Zemiły, 394
Zębrawizna, 394
Zgierz, 302
Zgleczew, 705
Zieleniec, 449, 472, 547
Zielonka, 299
Zimnochy, 394
Złotki, 24, 31-32, 35, 38-42, 49-51, 62, 76, 145, 152, 161, 167, 173, 177, 186, 202, 207, 217, 219, 225-227, 241, 249, 323, 368, 373, 379, 398-399, 427-428, 430-431, 433, 445, 464, 468, 472-473, 476, 479, 529-536, 545-546, 547, 552-553, 559, 582, 590, 617, 628, 756, 761, 766, 771, 776, 781, 786, 791, 796
Zofijówka, 514
Zuzela, 12, 17, 28-29, 117, 125, 135, 137--138, 150, 394, 494, 547, 571, 755, 760, 765, 770, 775, 780, 785
Zuzułka, 647, 659
Zwola Poduchowna, 304
Zwoleń, 656

Ż

Żabików, 721
Żachy Pawły, 547
Żalatki (k. Warki), 638, 659
Żebry, 502, 518-519
Żegiestów, 309
Żelechów, 261, 274
Żeliszew, 395
Żmudź, 51, 115
Żochy, 394, 463, 499, 546
Żoliborz, 730
Życzyn, 267
Żyrardów, 302, 394
Żytomierz, 270

SPIS TREŚCI

Ks. Bp Antoni P. Dydycz
Światła sanktuariów na ludzkich drogach 6

WSTĘP
Drogi Czytelniku! 9

Rozdział I
POWSTANIE MIEJSCOWOŚCI I PARAFII PROSTYŃ . . . 17
Początki wioski 17
Fundacja i erekcja parafii 26
Motywy utworzenia parafii 30
Terytorium 31
Świątynie oraz ich uposażenie 31
Obowiązki i przywileje proboszcza 32
Osoby związane z fundacją i erekcją parafii 33
Uposażenie 34
Grunty i fundusze 34
Dziesięcina 40
Budynki 42

Rozdział II
CHARAKTERYSTYKA SANKTUARIUM 45
Objawienia św. Anny w Prostyni 46
Przebieg objawień 46
Osoby związane z objawieniami 50
Czas i miejsce 51

Znaczenie objawień św. Anny dla dalszych dziejów sanktuarium prostyńskiego 51
Inne objawienia św. Anny związane z Prostynią 53
Wieńce i korona św. Anny 55
Cudowna Statua Trójcy Przenajświętszej 57
Rys ikonograficzny 58
Opis statui 62
Treść ikonograficzna przedstawienia kolejnych Osób Boskich 64
Autor i pochodzenie Cudownej Statui 67
Znaczenie Cudownej Statui 69
Wizerunki św. Anny 72
Św. Anna Samotrzeć 73
Św. Anna nauczająca 74
Wizerunki ukazujące objawienie się św. Anny 75
Cuda i łaski 77
Wybrane opisy cudownych wydarzeń 94
Wota 106
Odpusty i pielgrzymi 112
Odpust jako przywilej 112
Odpusty jako uroczystości kościelne oraz pielgrzymki do Prostyni . . . 115
Tradycja kóz prostyńskich 124
Związek unitów z sanktuarium 126
Następcy Apostołów i Prostyń 132
Jan Paweł II i Prostyń 132
Kardynał Stefan Wyszyński i Prostyń 135
Ksiądz Biskup Antoni Dydycz i Prostyń 140

Rozdział III
OBIEKTY I MIEJSCA SAKRALNE 149
Kościoły Trójcy Przenajświętszej 149
Pierwszy kościół z ok. 1344 roku 149
Drugi kościół (1511–1799) 151
Trzeci kościół (1860–1944) 159
Czwarty kościół od 1954 roku 170
Kościoły św. Anny 185
Pierwszy kościół (1511–1750) 185
Drugi kościół (1750–1879) 187
Altaria Najświętszej Maryi Panny, św. Andrzeja Apostoła i św. Wawrzyńca 190
Relikwie 196
Cmentarze 197
Kaplice 203
Kaplica w Wólce Okrąglik 203
Kaplica w Rytelach Święckich 208
Krzyże i kapliczki przydrożne 216

Rozdział IV
DUCHOWIEŃSTWO I OSOBY KONSEKROWANE 229
Proboszczowie 229
Wikariusze 285
Altarzyści 292
Rezydenci 293
Diakoni 293
Księża, siostry i bracia zakonni pochodzący z parafii 294

Rozdział V
SŁUŻBA BOŻA 319
Porządek nabożeństw 319
Życie sakramentalne 322
Chrzest 322
Bierzmowanie 324
Eucharystia 326
Spowiedź święta 329
Namaszczenie chorych 330
Kapłaństwo 331
Małżeństwo 331
Sakramentalia 340
Nabożeństwa 342
Procesje 343
Nawiedzenia wizerunków Maryjnych i obrazu Pana Jezusa Miłosiernego 344
Pielgrzymki parafialne 353
Misje ludowe 360
Homilie, katechizacja i rekolekcje 367
Homilie 367
Katechizacja 369
Rekolekcje 372
Uroczystości okolicznościowe 373
Modlitwa osobista 374
Organiści 376
Kościelni 378

Rozdział VI
BRACTWA, STOWARZYSZENIA I RUCHY KATOLICKIE . 381
Bractwo św. Anny 382
Bractwo Trójcy Przenajświętszej 387
Szkaplerz Karmelitański 396
Wspólnoty Różańcowe 397
Polski Związek Katolicki 400
Katolickie Stowarzyszenia Młodzieżowe 402
Trzeci Zakon św. Franciszka 406

Bractwo Najświętszego Sakramentu 407
Bractwo Nauki Katolickiej i Liga Katolicka 408
Apostolstwo Modlitwy 408
Dzieło Duchowej Pomocy na rzecz Powołań Kapłańskich i Zakonnych 409
Wspólnota Krwi Chrystusa 410
Ruch Światło-Życie – Oaza 411
Zespół Synodalny 412
Biała Armia – Armata Bianca 413
Apostolat Maryjny 414
Caritas 416
Akcja Katolicka 417
Ministranci 418
Lektorzy 419
Chór i Schole 420
Katolicki Klub Sportowy „Olimpia Prostyń” 421

Rozdział VII
LUDNOŚĆ 427
Terytorium parafii 427
Mieszkańcy parafii 430
Bojary 435
Kiełczew 439
Orzełek 449
Kutaski, Poniatowo, Grądy, Sołdany 454
Prostyń 460
Rytele Święckie oraz Wszołki, Suche, Olechny i Wólka Rytelska . . . 481
Treblinka 515
Wólki: Okrąglik i Dolna 523
Złotki 529
Treblinka – obóz pracy i zagłady 536
Treblinka I 537
Treblinka II 538
Przynależność administracyjna cywilna i kościelna 543
Administracja cywilna 543
Administracja kościelna 547

Rozdział VIII
SZKOLNICTWO I SZPITAL 561
Szkoła parafialna w Prostyni 561
Szkoły państwowe 565
Szkoła Podstawowa im. Kard. Stefana Wyszyńskiego w Kiełczewie . . . 565
Szkoła Podstawowa w Orzełku 575
Szkoła Podstawowa w Poniatowie-Grądach 583
Zespół Szkół Gminnych im. Jana Pawła II w Prostyni 587

Szkoła Podstawowa w Rytelach Święckich 600
Szkoła Podstawowa im. Św. Franciszka, patrona ekologów, w Wólce Okrąglik 606
Szkoła Podstawowa w Złotkach 617
Cheder 618
Szpital parafialny 618

EPILOG 621

ANEKSY
1. Akta fundacji i erekcji parafii Prostyń – 1511 rok 627
2. Opis pierwszego objawienia się św. Anny 631
3. Fragment Statutu Synodu Diecezji Łuckiej potwierdzającego objawienie się św. Anny 634
4. Księga Cudów doznanych przez wiernych w Prostyni (1511–1801) . . 635
5. Zasięg geograficzny kultu prostyńskiego 656
6. Spis wotów z 1737 roku 660
7. Odpusty i pielgrzymi 662
8. Mapa Podlasia 671
9. Kult Trójcy Przenajświętszej na mazowieckim pobużu w XVII–XIX wieku . 672
10. Koronka do Trójcy Przenajświętszej 675
11. Kielich od Jana Pawła II 679
12. Wizerunki koronowane Matki Bożej w diecezji drohiczyńskiej 680
13. Główne obiekty sakralne 681
14. Proboszczowie parafii Prostyń 684
15. Księża, którzy prowadzili misje i rekolekcje w parafii Prostyń 686
16. Członkowie ruchów i wspólnot katolickich 689
17. Wybór dokumentów archiwalnych 692
18. Parafia Prostyń i okolice w wybranych Księgach Nurskich Grodzkich (1704–1793) 696
19. Rytelowie i Rytele w wybranych Księgach Nurskich Ziemskich (1777–1795) 702
20. Rejestr Podymny ziemi drohickiej z 1790 roku 712
21. Liczba parafian prostyńskich (1745–2005) 715
22. Prostyńscy herbu Półkozic 716
23. Rytelowie herbu Lubicz 717
24. Suchodolscy herbu Ślepowron 718
25. Ród Prostyńskich współcześnie 720
26. Sprawiedliwi Wśród Narodów Świata z okolic Treblinki 724
27. Nasza Mała Ojczyzna w ludowej poezji Kazimierza Mieczysława Lipki . . 741
28. Diecezja Drohiczyńska (mapa) 746
29. Wizytacje szkolne ks. bp. Antoniego Dydycza w 2009 roku 748
30. Najważniejsze daty 750
31. Modlitwa do Trójcy Przenajświętszej w Prostyni 752

RÉSUMÉ

Krótki zarys dziejów naszej Małej Ojczyzny, sanktuarium Trójcy Przenajświętszej i św. Anny w Prostyni 755
A Short Outline of the History of Our Little Homeland, the Shrine of the Holy Trinity and of St. Anne in Prostyń 760
Breve resumen de la historia de nuestra pequeña patria, el santuario de la Santísima Trinidad y de Santa Ana en Prostyń 765
Breve profilo della storia della nostra piccola patria, il santuario della Santissima Trinità e di Sant'Anna a Prostyń 770
Краткая история нашей малой родины – святилище Пресвятой Троицы и св. Анны в Прóстыни 775
Kurzfassung der Geschichte unseres kleinen Vaterlandes, das Sanktuarium der Allerheiligsten Dreifaltigkeit und der hl. Anna in Prostyń 780
Bréve histoire de notre « Petite Patrie », sanctuaire de la Sainte Trinité et de sainte Anne à Prostyń 785
موجز عن تاريخ موطننا الصغير
مزار الثالوث الأقدس والقديسة حنة في بروستين 790
סקירה היסטוריית קצרה על מולדתנו הקטנה
מקדש השילוש הקדוש ואנה הקדושה בפרוסטין 795

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne 801
Źródła drukowane 824
Opracowania 827
Internet 845

Wykaz skrótów 846
Wykaz tabel 852
Indeks osobowy 853
Indeks nazw geograficznych 904